

श्रीपुत्रिचंद्रमुख्यो नमः

कलिकावसर्पश्च श्रीहंसवद्राचार्यं प्रणीतम्—

योगशास्त्रम्

(द्वयोपसृग् विभरण सहितम्)

श्रीमाद्विजयचर्मेश्वरीश्वर सुशिशुष्य पंथ्यासु नाकिञ्चिज्ज सद्गुणदेशात्
विदिष्य यन्निर्गदसाधिक—

साहाय्येन मुद्रापितम्--श्रीमन्नगरस्थ श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा कार्यवाहकेन.

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

धावजगर-भी आजद्वितीय प्रेसमां शाह गुलबन्द रसुभाए बापु

राष्ट्रीयता १९२६

- १२५) आ. हिंगिचंद मीठभाट
- १०१) आ. मल्लुभाट पदमजी
- १०१) आ. अन्नगजी मजेकचंद
- १०१) आ. मजेकचंद जेकंद
- १००) मद्रमर आ. तंदनी भागभाट
- ७५) आ. तागचंद कम्लुचंद
- ह. अमृतलाल मुद्यालचंद
- ५१) आ. मोनीयाल अद्याभाट
- ५१) आ. हरगोविंदलाल डाह्याभाट
- ५१) आ. मूटनीभाट नंगल
- ५१) आ. वीरचंद कमल
- ५०) आ. उमैदभाट भूगभाट
- ५०) आ. मोहनलाल कमलचंद

। आर्थिकसाहाय्यकनामानि ।

मवलगर	५०) चैन मोथी-आ. जमु-आ.	मवलगर
डुआ	उरगेतनी पुत्रो	
मद्रजा	५५) चैन रामचैन-आ. तंदनी पुत्रो	
मवलगर	५५) जग आर्थिका. ड. चैन हरकोर	
"	५५) आ. तनकचंद नारलमोनी दिषवा	
	वाड मोनीभाट	
पंचनग	५५) बडवानी आर्थिका. ड. मवलगर	
मवलगर	त्रिभोवन पंगनी	
"	१२॥ बाह मूट-आ. मल्लुभाट आणंदनी	
"	विषय	
कामलो	१०) आ. वस्ताचंद मंगनी. ड. हवेनी	मने
अमदावाद	दीगचंद कम्लुचंद	
	<u>१०७८॥</u>	

आर्थिक-
साहाय्यक-
नामानि ।

॥ प्रस्तावना ॥

अवधारयन्तु धारणानिपुणा भठ्याः ।

इह किल जन्मजराव्याधिमरणादिदुःखबहुले चातुर्गतिरुसंसारे परिभ्रमन्त मर्वे जीवाः सुखाम्बुलिषिण एव । तत्र मर्वकर्मक्षयेणानन्तचतुष्टयप्राप्तावेव लभ्यतेऽनैकान्तिकमव्याबाधं च । तत्प्राप्तिश्च जीवात्मन परमात्मतादशायामेव । तस्मात्मे च कारणतया चत्वार एवानुयोगा अनुयुक्तास्तीर्थकरादिभिरात्रै — कथानुयोगो गणितानुयोगो द्रव्यानुयोगश्चरणकरणानुयोगश्चेति । तत्रापि चरणकरणानुयोगोऽनान्तरीयक कारणं स्पष्टमेव “ ज्ञानदर्शनचारित्र्याणि मोक्षमार्गाः ” “ ज्ञानकरणानुयोगश्चेति । तत्रापि चरणकरणानुयोगोऽनान्तरीयक कारणं स्पष्टमेव “ ज्ञानदर्शनचारित्र्याणि मोक्षमार्गाः ” “ ज्ञानक्रियाभ्या मोक्षः ” इत्यादिवचनप्राप्ताव्यादनुयोगस्यास्य तद्विषयकत्वात्, अन्येषामनुयोगानामेतदर्थत्वाच्च । अत्र चानुयोगे बहूनि शास्त्राण्यागमात्समुद्भूत्य रचितानि रचनाचतुरैराचार्यवर्यैः स्वपरोपकारकरणीकर्मठे तत्तद्विषयविशेषोपपत्तिगणि, न हि विना प्रपञ्चप्रपञ्चनेनानादिमिष्यात्वकुवासनावसितान्तःकरणा ऐदंयुगीना जीवा अल्पमेधासत्त्वायुष्मन्तः सञ्चितगभीरार्थागमवचनमात्रेण शक्या बोधयितुं सुबुद्धेनापीति । तत्रेदं शास्त्रं चरणकरणानुयोगोऽवतरति योगशास्त्रं योगस्य शास्त्रमिति कृत्वा । किंस्वरूपो योगः ? इत्यपेक्षायाम्—

“ चतुर्वर्गेऽग्रणीर्भोक्षो, योगस्तस्य च कारणम् । ज्ञानश्चद्रानचारित्ररूपं रत्नत्रयं च सः ॥ १५ ॥ ” इति प्रथमप्रकाश एव ग्रन्थप्रथितृभी रत्नत्रयस्वरूपो योगो मुख्यतया विवक्षितः । “ योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः ” इति

(पातञ्जलयोग० पाठ १ सूत्र २) । “मयोगं योगमित्याहुर्जीवात्मपरमात्मनोः” इति चान्यैरुक्त योगलक्षणमप्यविरोधि । तथा—“यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयोऽष्टावङ्गानि” (पात० पाठ २ सू० २६) इत्यस्यापि ज्ञानदर्शनचारित्र्येषु यथामभवमन्तर्भावात्केवाचिष देहारोग्याथर्थादुपयुक्तत्वाद्वात्र शास्त्रे निरूपणं कृतमस्तीति मूलप्रत्यय एव स्फुटीभवष्यति । पुरा किलानेके महर्षयो योगवलेन त्रिकालदर्शिनः जीवादिस्वरभार्यानामभ्रह्मणान् मात्तादिव दर्शितवन्तः, त्वं परांश्चाध्यात्माविषयास्वादमत्रान् कुर्याणा पुनर्जन्मादिविषये श्रद्धालून् कृतवन्तः, किं बहुना ? म्वग जन्मोदधि तरन्त परांश्च तारयन्त परोपकारकरैरेकैवद्वकक्षास्ते स्व जन्म कृतार्थितवन्त । अयुना तु तादृग्विषयाभावाद् वनवलत्रपुत्रादिप्राप्तिगन्धनगेवपका पाश्चिमात्यानार्यजनससर्गेण सान्नारिकक्षणािकतुच्छवीभत्सविषयलोलुपा मधुविन्दु-दृष्टान्तयाष्टान्तिकरूपा जडनियोगोपासका ज्ञानचञ्चुर्विकला बालवत्सुवद्धममताश्च नरात्मासा पशुतुल्या निरर्थकमेव जन्म गमयन्तो नरगो दरीन्गृह्यन्ते इति शोचनीयमेतत् । अतो भव्यप्राणिना महोपकारार्थैवैतगदिशास्त्राणि शासितवन्तो हितशारासैकनिपुणा

शास्त्रस्यास्य प्रणेताग श्रीहेमचन्द्रसूरिपादा सुप्रसिद्धा । ते च धंधुक्तानगर स्मजनुषा पावितवन्त' संवत् ११४९ वर्षे कार्तिकया पूर्णिमायां स्थिरवासरे चाचश्रेष्ठिनो मोढानयस्य पादिनीनाम्न्या गेहिन्या कुक्षिसुव चिन्ता-मणिस्वप्नसूचिता चंगदेवनगान । पञ्चवर्षीयाश्च बाल्यवयस एव संवत् ११५० वर्षे माघशितचतुर्दश्या स्थिरवासरे श्रीदेवचन्द्रसूरिपादाना श्रीप्रद्युम्नसूरिशिष्याणामन्तिके प्रव्रज्यां गृहीतवन्तो गुरुदत्तसोमचन्द्रनामधारका । ततः संवत् ११६६ वर्षे वैशाखशुक्लवृत्तीयादिने सूरिपदारूढा. श्रीहेमचन्द्रनाम्ना प्रसिद्धिमागता । अन्ते च संवत् १२२९ वर्षे

स्वारमणीरमणा जाता , तथा हि

“ शरवेदेश्वरे ११४५ नवै कार्तिके पूर्णिमानिशि । जन्माभवत्प्रभोवर्षोमवाणशंभा ११५० व्रतं तथा ॥ ८४८ ॥
रमपद्मेश्वरं ११६६ सूरिप्रतिष्ठा समजायत । नन्दद्वयबौ वर्षे १२२६ ज्वमानमभवत् प्रभोः ॥ ८४९ ॥ ”

इति सर्वं प्रभानकचरितारत्नादवसीयते । स्वपरसर्वशास्त्रनटीणतैरेभिः प्रभुभिः अनेकार्थकोषा-नेकार्थशेषा-भिधानचि-
न्तामणि-अलङ्कारचूडामणि-उणादिसूत्रवृत्ति-काव्यानुशासन-छन्दोऽनुशासनवृत्ति-मटीकदेशीयनाममाला-मटीकद्वया-
श्रयकाव्य-मटीकधानुपाठ-मटीकधातुपारायण-धातुमाला-नाममालागोप-नियण्टुशेष-मटीकप्रमाणमीमांसा-बलाबलसूत्र-
बृहद्वृत्ति-बालभाषाव्याकरणसूत्रवृत्ति-विभ्रमसूत्र-मटीकलिङ्गानुशासन-मटीकशब्दानुशासन-शेषसङ्ग-शेषसङ्गसारो-
द्धार-त्रिपट्टिशालाकापुरुषचरित्र-परिशिष्टपूर्व-नाभेयनेमिद्विस्मयानमहाकाव्य-अर्हर्जीति-अन्ययोगव्यवच्छेदद्वान्निशिका-
अयोगव्यवच्छेदद्वान्निशिका-वीतरागस्तोत्राद्यनेकग्रन्थाः काव्यालङ्कारकोषव्याकरणतर्काध्यात्मदर्शनसत्त्वन्धिनानाविधया नि-
बद्धाः प्रणिद्धा अप्रसिद्धाश्च दृश्यन्ते ।

इदं च योगशास्त्रस्यास्य रचने ऐतिह्य-किलैकदा मुञ्जानस्य श्रीकुमारपालनृपतेर्भोज्यवस्तुसाहस्येन धर्मप्राप्ते पूर्वं
भुक्तस्य मासस्य स्मरणे सिन्नस्य प्रायश्चित्तपट्टेऽस्य शास्त्रस्य द्वादश प्रकाशा वीतरागस्तवस्य विशतिः प्रकाशाश्च द्वात्रिंश-
दन्तशुद्धिकृते समर्पिताः, ताश्च राजा प्रत्यहं गुणयामास । अपि चास्य शास्त्रस्य प्रान्ते “ श्रीचौलुभ्यकुमारपालनृपतेर-
त्यर्थमभ्यर्थना-दाचार्येण निवेदिता पथि गिरा श्रीहिमचन्द्रेण सा ॥ ” इति स्पष्टाक्षरेण रचनाहेतु प्रकटित प्राप्तमाज्ञा-
त्सरस्वतीप्रसादैरेभिः ।

सिद्धसूरिमन्त्राः कलिकालसर्वशक्तिरुद्धारकाश्चेमेऽयात्मरसास्वादमग्नास्तथा अभूयुर्धयाऽऽधुनिका विद्वांसोऽपि तद्वर्णितपथ ज्ञातुमप्यसमर्था इत्येतद्ग्रन्थविलोकेने स्पष्टं ज्ञायते, ईदृग्विद्योपदेशकगुरुवर्गभावेन च शोचनीय विद्वद्भिरित्यपि । तथापि “ यथाशक्ति शुभे यतनीयम् ” इतिन्यायादस्य शास्त्रस्य पठनपाठनाविषय आत्महितेषुभिरित्यादरः कर्तव्य, येनास्मै सस्कारो जन्मान्तरेऽपि श्रेयःसाधनतामधिगन्धेत् ।

शास्त्रकर्त्रोऽस्मिन् ग्रन्थे द्वादश प्रकाशा प्रकाशिता । तत्राद्ये प्रकाशचतुर्के सविस्तृता दीका स्वेनैव कृताऽस्ति, प्रासन्निककथानकान्यपि नातिविस्तृतानि आगमानुसारीणि दर्शितानि यथास्थाने । उपरितनप्रकाशाष्टकेऽपि सविस्तृता वृत्तिरपि स्वेनैव रचितास्ति ।

तत्र प्रथमे प्रकाशे—मङ्गलपूर्वकं स्तुतिगर्भितमहावीरचरित योगस्य स्वरूपं फल माहात्म्यं च सदृष्टान्तम्, सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्रस्वरूपं, सर्वविरतीना मूलोत्तरगुणस्वरूपं, मार्गानुसारिश्रावकस्वरूपं च विस्तरेण कथितम् ॥ १ ॥

द्वितीये प्रकाशे—मन्यक्त्वमिथ्यात्वयो स्वरूपं पञ्चाणुव्रतस्वरूपं च सविस्तरं प्रासन्निककथासहितं च दर्शितम् ॥ २ ॥

तृतीये प्रकाशे—त्रयाणां गुणव्रतानां चतुर्णां शिचाव्रतानां च स्वरूपं, तत्र भोगोपभोगव्रते भक्ष्याभक्ष्यादिस्वरूपं सयुक्तिकं सशालं च दर्शितम् । तथा द्वादशानां व्रतानामतिचारा, तत्रापि भोगोपभोगव्रतातिचारप्रसङ्गे पञ्चदशकर्मादानस्वरूपम्, महाश्रावकत्वस्वरूपं, सप्तचैत्रस्वरूपं, श्रावकदिनचर्यादिस्वरूपं, ईर्यापथिकी—नमुत्थुण—अरिहृतचैदयाणप्रमु-

स्वसूत्राणामर्थः, गुरुवन्दन-देववन्दन-गुर्वाशातना-कायोत्मर्गे-प्रत्याख्यान-श्राद्धप्रतिमा-समाधिमरणादीना स्वरूपमि-
त्याद्येकविपया विवेचिता सविस्तरं यथावसरं कथामहिता ॥

चतुर्थे प्रकाशे—आत्मनो रत्नत्रयेण सहैक्य, कथाय-इन्द्रिय-तद्विषयस्वरूपं, मन शुद्धिस्वरूप, रागद्वेषत्ररूप,
तज्जयोपाय, द्वादशभावनास्वरूप, भयानस्वरूप, मैत्र्यादिभावनास्वरूप, पर्यङ्काद्यात्मनस्वरूपं फलसहित, कायोत्सर्गस्वरूप

चेत्यादि निरूपितम् ॥

पञ्चमे प्रकाशे—प्राणायामस्वरूप, तत्र रेचकादीनां फलमाहित स्वरूप, ध्यान-धारणा-भौमान्मिण्डल-वायुप्रभु-
तीना स्वरूप, विविधप्रकारे कालज्ञानादिस्वरूपं, परकायप्रवेशविद्या चेत्यादि विस्तृतम् ॥

षष्ठे प्रकाशे—परपुरप्रवेशास्यापरमार्थत्व, ध्यानसिद्धौ प्राणायामे चित्तव्याप्तेषु, चित्तस्थेयोपायत्रेत्यादि प्रकाशितम् ॥
सप्तमे प्रकाशे—ध्यानध्येयस्वरूप, आग्नेय्यादिधारणास्वरूप पिण्डस्थध्येयमाहात्म्य चेत्यादि दर्शितम् ॥

अष्टमे प्रकाशे—पदस्थध्येयस्य लक्षणफले, पदमग्न्या देवतायाः स्वरूप, प्रकारान्तरेण तत्स्वरूपं, मन्त्रराजफलमि-
त्यादि रूप्यपितम् ॥

नवमे प्रकाशे—रूपस्थध्येयद्वैविध्य, तत्फल चेत्यादि ॥
दशमे प्रकाशे—रूपतीतध्येयस्वरूप, आशाविचयादियर्मध्यानस्वरूप, आत्मरावेयमुग्मस्वरूप चेत्यादि ॥

एकादशे प्रकाशे—शुक्लध्यान-धातिकर्म-तीर्थकरातियायादिस्वरूपम् ॥

द्वादशे प्रकाशे—योगित्वरूपकथनपूर्वकमेतदग्रन्थरचने हेतुरित्यादिप्रदर्शनपुरस्सरं ग्रन्थसमाप्तिः ॥
अधिकजिज्ञासुना सविस्तरानुक्रमणिका विलोक्या ग्रन्थश्चैष एकाग्रचित्तेन हृदि ग्रथ्य इति प्रार्थना ।

अस्य शास्त्रस्य गुत्रापणौ श्रीमद्विजयधर्मसूरीश्वरसुशिष्यपन्यासश्रीभक्तिविजयसदुपदेशेन श्रीपाटणनिवासि-शेठ-
करमचन्द्रात्मजनीतदासस्य अन्येषां च धनिकानामार्थिकसाहाय्येन सजातमतो विनामूल्येनाल्पमूल्येनापि इदं लभ्यते
ग्राहकैः । ततश्च सर्वेषां वनदातॄणां प्रयामकारिणां च प्रयासोऽयं फलेप्रहि स्थात् ।

कृतेऽपि यथाशक्ति प्रयत्ने बुद्धिमान्यादिना क्वचिदशुद्धत्वं दृश्येतास्मिन्, तत्कृपालुभिर्विद्वद्भिः शोभय वयं च बोध्या
येन पुनः नमये यत्यते । इति शम् । शुभं भूयात् ।

संवत् १९८२ माघ कृष्णचतुर्दशी

श्रीजैनधर्मप्रसारक सभा
भावनगर.

। अनुक्रमणिका ।

प्रथमः प्रकाशः

विषयः

पत्र पृष्ठ

- १ मङ्गलम्
- २ योगगर्भितागहाद्योस्तुति
- ३ महावीरस्य समष्ट्यष्टिगर्भितं चरितम्
- ४ योगशास्त्र प्रस्तावः
- ५ योगमाहात्म्यम्
- ६ योगफलप्राप्ती सगजुमारचक्रिचरितम्
- ७ लब्धियस्वरूपम्
- ८ योगमाहात्म्योपरि भरतचक्रिकथाऽऽदि-
नाथचरितगर्भा
- ९ योगप्रभाद्योपरि मरुदेवाद्यष्टान्त
- १० योगमाहात्म्योपरि दृढप्रहारिकथा

- ११ योगश्रद्धावर्धनोपरि चिलातिपुत्रकथा
- १२ योगस्तुति तल्लक्षण च रत्नत्रयम्
- १३ सम्यग्ज्ञानस्वरूपम्
- १४ जीनादिनवतत्त्वस्वरूपम्
- १५ सम्यग्दर्शगलक्षण तत्त्वरूपं च
- १६ सम्यक्चारित्र्यस्वरूपम्
- १७ महाव्रतरूपमूलगुणस्वरूपम्
- १८ महाव्रताना भावना
- १९ उत्तरगुणरूपचारित्र्यस्वरूपम्
- २० पञ्चमभित्तिस्वरूपम् द्विचत्वारिंशद्विक्षा-
दोषाश्च
- २१ गुप्तित्रयस्वरूपम्
- २२ धर्माधिकारिश्रावकलक्षणम्

३३ १
३५ २
३६ १
३६ १
३८ २
३८ २
३८ २
४१ १
४३ २
४४ १
४८ २
५० १

द्वितीयः प्रकाशः

- २३ द्वादशव्रतनामानि
 २४ सम्यक्त्वस्वरूपम्
 २५ मिथ्यात्वस्वरूपम्
 २६ सुदेवलक्षणम्
 २७ कुदेवलक्षणम्
 २८ सुगुरुलक्षणम्
 २९ कुगुरुलक्षणम्
 ३० सद्धर्मलक्षणम्
 ३१ असद्धर्मलक्षणम्
 ३२ कुदेवादीनां प्रतिक्षेप
 ३३ सम्यक्त्वलिङ्गपञ्चकम्
 ३४ सम्यग्मत्त्वमूयणपञ्चकम्
 ३५ सम्यक्त्वदूयणपञ्चकम्

५७ १
 ५७ १
 ५८ १
 ५९ १
 ६० २
 ६१ २
 ६२ १
 ६२ १
 ६३ १
 ६३ २
 ६३ २
 ६५ १
 ६६ १

- ३६ अणुव्रतस्वरूपम्, तद्ब्रह्माश्र
 ३७ हिंसात्यागोपदेशः
 ३८ हिंसाकर्तुर्निन्दा
 ३९ हिंसोपरि सुभूषणदत्तयो कथा
 ४० पुनर्हिंसाकर्तुर्निन्दा
 ४१ कुलकमागतहिंसात्यागे कालसौकरिक-
 पुत्रकथा
 ४२ हिंसार्कतुर्देवादयो निरर्थका
 ४३ हिंसकशास्त्रनिरूपणम्
 ४४ हिंसाशास्त्रोपदेशकनिन्दा
 ४५ श्राद्धीयहिंसाप्ररूपणम्
 ४६ अहिंसस्य स्तुति फल च
 ४७ अहिंसाफलम्
 ४८ सत्यव्रतस्वरूपम्
 ४९ असत्यफलम्

६८ १
 ६९ २
 ७० २
 ७१ २
 ७२ २
 ७३ १
 ७४ १
 ७५ २
 ७६ २
 ७७ २
 ७८ २
 ७९ २
 ८० १
 ८१ २

५०	असत्यस्यैहिकामुष्मिकफलम्	१०१	२
५१	सत्यासत्यविषये कालिकार्यवसुराजकथा	१०१	२
५२	परपीडाकारि सत्यमपि त्याज्यम्	१०५	१
५३	तदुपरि कौशिककथा	१०५	१
५४	असत्यवादिनिन्दा सत्यवादिस्तुतिश्च	१०६	१
५५	अचौर्यव्रतस्वरूपम्	१०७	१
५६	हिंसातोऽपि चौर्यस्य बहुदोषत्वम्	१०७	२
५७	चौर्ये मण्डकस्याचौर्ये च रोहिणेयस्य कथा	१०८	१
५८	चौर्ये निवृत्तस्य फलम्	१२७	२
५९	ब्रह्मव्रतस्वरूपम्	१२१	१
६०	मैथुनदोषा	१२१	१
६१	स्त्रिया दोषा	१२२	२
६२	वेदयादोषा	१२३	२
६३	परदारगमनदोषा	१२४	२

६४ परस्त्रीरमणेच्छायामपि दोषास्तदुपरि

	रावणकथा	१२५	२
६५	परस्त्रीविरतसुदर्शनकथा	१३४	१
६६	मैथुनासक्तस्त्रीपुंसयोरुपदेश फल च	१४०	१
६७	ब्रह्मचर्यस्योभयलोकफलम्	१४०	२
६८	परिमहद्वस्वरूपम्	१४२	१
६९	परिमहदोषा	१४३	२
७०	परिमहदोपरि सगर-कुविकर्ण-तिलक-नन्द-कथानकानि	१४५	१
७१	संनोषोपरि अभयकुमारकथा	१४८	२
७२	मंतोषस्तुति	१५५	३

तृतीयः प्रकाशः

७३	गुणव्रतविषये दिग्विरतिनामप्रथमगुणव्रतम्	१५६	२
७४	दिग्विरतः फलम्	१५६	२
७५	द्वितीय भोगोपभोगगुणव्रतम्	१५७	२

- ७६ भोगो वर्ज्यवस्तुनि
 ७७ मदिरादोषा.
 ७८ मासदोषाः
 ७९ मासभक्षण न दोषयेति मतनिरास
 ८० नवनीतभक्षणदोषा
 ८१ मधुभक्षणदोषा
 ८२ पञ्चोदुम्बरदोषा
 ८३ अनन्तकयस्वरूपम्
 ८४ अज्ञातफलवर्जनम्
 ८५ रात्रिभोजननिषेध
 ८६ आमगौरसप्तपृक्तद्विदलादिभोजननिषेध
 ८७ जन्तुमिश्रफलपुष्पादिभक्षणनिषेध
 ८८ तृतीयं गुणव्रतमनर्थदण्ड
 ८९ दुर्ध्यानवर्जनोपदेश
 ९० पापोपदेशवर्जनम्

१५८ १
 १५८ १
 १५९ २
 १६१ १
 १६४ १
 १६४ २
 १६५ २
 १६६ १
 १६६ २
 १६६ २
 १७१ १
 १७१ २
 १७१ २
 १७३ १
 १७३ १

- ९१ प्रमादवर्जनोपदेश
 ९२ सामायिकं नाम प्रथम शिक्षाव्रतम्
 ९३ सामायिकात्कर्मनिर्णय चन्द्रावतसकक-
 थासहिता
 ९४ देशवकाशिकं द्वितीय शिक्षाव्रतम्
 ९५ पौष्य तृतीय शिक्षाव्रतम्
 ९६ पौष्योपरि चुलनीपितु कथा
 ९७ अतिथिसंविभाग चतुर्थ शिक्षाव्रतम्
 ९८ सुपात्रदानोपरि सङ्गमकथा
 ९९ अतिचारस्वरूपम्
 १०० प्रथमव्रतातिचारा
 १०१ द्वितीयव्रतातिचारा
 १०२ तृतीयव्रतातिचारा
 १०३ चतुर्थव्रतातिचारा
 १०४ पञ्चमव्रतातिचाराः

१७३ २
 १७५ १
 १७७ १
 १७७ २
 १७८ १
 १७८ २
 १८० २
 १८५ १
 १८६ १
 १८९ २
 १९१ १
 १९२ १
 १९२ २
 १९४ २

१३४ गुरोस्त्वत्तिशदाशातना

१३५ पतिक्रमणशब्दार्थः

१३६ प्रतिक्रमविधि

१३७ कायोत्सर्गविधिः

१३८ कायोत्सर्गे एकविंशतिर्दोषाः

१३९ प्रत्याख्यानस्वरूपम्

१४० रात्रिकृत्यम्

१४१ योपिदङ्गविचारणे स्यूतभद्रकथा

१४२ स्त्रीशरीरस्वरूपम्

१४३ व्रतपालनोपरि कामदेवकथा

१४४ उच्चमनोरथचिन्तनम्

१४५ श्रावकस्यैकादश प्रतिमा

१४६ समाधिमरणोपरि आनन्दश्रावककथा

१४७ श्रावकस्योतरा गति

अनुर्यः प्रकाशः

१४८ आत्मनो रत्नघरेण सहेकत्वम्

१४९ आत्मज्ञानस्तुतिः

१५० कयायस्वरूपम्

१५१ इन्द्रियस्वरूपम्

१५२ मन शुद्धिस्वरूपम्

१५३ मन शुद्धि निना तपसोऽङ्गत्वम्

१५४ लेश्यास्वरूपम्

१५५ रागद्वेषयोर्दुर्नयत्वम्

१५६ रागादिजयोपायः

१५७ समताप्रभाव

१५८ द्वादश भावना

१५९ साध्यफलम्

१६० ध्यानस्वरूपम्

१६१ मैत्र्यादिभावनाचतुष्टयम्

१६२ ध्यानसाधनस्थानम्
१६३ पर्यङ्कावासनानि
१६४ कायोत्सर्गः

पञ्चमः प्रकाशः

१६५ प्राणायामस्वरूपम्
१६६ रेचकादित्रैविध्यं प्राणायामस्य
१६७ प्रकारान्तरेण प्राणायामस्य साक्षात्त्वम्
१६८ रेचकादिविभिः
१६९ रेचकादीनां फलम्
१७० प्राणस्य स्थानादीनि
१७१ गमागमप्रयोगः धारण च
१७२ आशान-समानो-दानवायुस्वरूपम्
१७३ व्यानस्य स्वरूपम्
१७४ ध्यातव्यबीजानि
१७५ प्राणादिजस्य फलम्

२३७ २
३३८ १
३३९ १
३४० १
३४१ २
३४२ १
३४३ १
३४४ २
३४५ १
३४६ १
३४७ १
३४८ २
३४९ १
३५० १

१७६ धारणादिविभिः
१७७ धारणाफलम्
१७८ पवनचेष्टितम्
१७९ चाराविज्ञानफलम्
१८० भौमादिमण्डलचतुष्कम्
१८१ वायो-पुरन्दरादिचतुर्विध्यम्
१८२ वायुज्ञानोपयोगः
१८३ कार्यमुद्दिश्य वायुफलम्
१८४ नाडीस्वरूप तत्फल च
१८५ काल (मरण) ज्ञानम्
१८६ मृत्युकालनिश्चयाय नेत्रादिबाह्यलक्षणम्
१८७ प्रकारान्तरेण कालज्ञानम्
१८८ स्वप्नेन कामज्ञानम्
१८९ लक्ष्णान्तरेण कालज्ञानम्
१९० प्रकारान्तरेण कालज्ञानम्

३४४ २
३४५ १
३४६ १
३४७ २
३४८ १
३४९ २
३५० १
३५१ २
३५२ २
३५३ १
३५४ २
३५५ २
३५६ २
३५७ २
३५८ २
३५९ २
३६० २
३६१ २

- १९१ शकुनद्वारेण कालज्ञानम्
 १९२ आतुरशकुनेन कालज्ञानम्
 १९३ उपश्रुत्या कालज्ञानम्
 १९४ शनैश्चरपुरुषेण कालज्ञानम्
 १९५ प्रश्नलनानुसारेण कालज्ञानम्
 १९६ मेपादिराशिषु लग्नाधिपतयः
 १९७ यन्त्रद्वारेण कालज्ञानम्
 १९८ विद्यया कालज्ञानम्
 १९९ जयपरानयज्ञानोपाय
 २०० प्रकारान्तरेण कालज्ञानम्
 २०१ पवननिश्चयोपाय
 २०२ विन्दुनिरीक्षणोपाय
 २०३ विन्दुज्ञानात् पवननिश्चय
 २०४ अनिष्टनाडीविपरीतकरणोपाय
 २०५ नाडीशुद्धि

- २०६ नाडीसंनारज्ञाने फलम्
 २०७ वैश्वविधि (परकायप्रवेशविधि)

अष्टः प्रकाशः

- २०८ परकायप्रवेशस्यापारमार्थिक्यम्
 २०९ प्राणायामस्य मोक्षं प्रति अहेतुत्वम्
 २१० प्रत्याहारस्वरूपम्
 २११ धारणास्थानानि
 २१२ धारणाफलम्

सप्तमः प्रकाशः

- २१३ ध्यानविधित्तोः क्रमः
 २१४ ध्यातृस्वरूपम्
 २१५ ध्येयस्वरूपम्
 २१६ धारणापञ्चकम्-एषिविधारणा
 २१७ आग्नेयीधारणा

३६४ २

३६५ १

३६६ १

३६६ १

३६६ १

३६६ २

३६६ २

३६७ १

३६७ १

३६७ १

३६७ २

३६७ २

२४३ शुक्लध्यानस्य भेदाश्चत्वारः

२४४ अमनस्कत्वेऽपि केवलिनो ध्यानं तेद्धि-

२४५ शुक्लध्यानचतुष्टयस्य विस्तर-

२४६ घातिकर्मणि

२४७ तीर्थङ्करम्यातिशया

२४८ सामान्यकेशलिस्वरूपम्

२४९ केवलिसमुद्रघात

२५० शैलेगीकरणम्

२५१ सिद्धस्योर्ध्वगमने हेतु

द्वादशः प्रवृत्ताः

२५२ अनुभवसिद्धतत्त्वग्रन्थम्

२५३ विधित-यातायाग रिष्ट-सुलीनमेद चित्तम्

२५४ निरालम्बनध्यानम्

३८१ १

३८२ २

३८३ १

३८३ २

३८३ २

३८५ २

३८६ १

३८७ २

३८८ १

३८९ १

चित्तम् ३८९ १

३८९ २

२५५ योगिनो ध्यानस्वरूपम्

२५६ बाह्यात्मा-न्तरात्म-परमात्मना स्वरूपम्

२५७ आत्मपरमात्मनोरैक्यम्

२५८ गुरुभारतन्त्रस्य गुणवत्ता

२५९ गुरुपदेन योगिन तृत्यम्

२६० औदासीन्य तत्फलं च

२६१ इन्द्रियरोषनिषेध

२६२ मन-स्थिरतोषाय

२६३ मनोजयविधि- तत्फलं च

२६४ तत्त्वज्ञानस्य प्रत्यय

२६५ अमनस्कत्वस्य फलम्

२६६ उपदेशसर्वस्वम्

२६७ एतच्छास्त्ररचने कारणम्

३९० १

३९० १

३९० २

३९० २

३९१ १

३९१ १

३९१ २

३९२ १

३९२ २

३९३ १

३९३ १

३९४ २

३९५ २

अनु-

संक्षिप्ता।

अर्हम्

श्रीवृद्धिचन्द्रगुरुभ्यो नमः ।

कलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्राचार्य्यप्रणीतं

योगशास्त्रम् ।

स्वोपज्ञविवरणसहितम् । ❀

प्रणम्य सिद्धाद्भुतयोगसम्पदे श्रीवीरनाथाय विमुक्तिश्वाजिने । रम्ययोगशास्त्रार्थविशेषनिर्णयो मज्जावयोयाय मया प्रियास्त्यते ॥ १ ॥

तस्य चायमादिश्लोकः—

नमो दुर्वाररागाद्विवेचिवारनिवारिणे । अर्हते योगिनाथाय महावीराय तायिने ॥ १ ॥

अत्र महावीरायेति विशेष्यपदम् । विशेषेण ईरयति क्षियति कर्ममणीति वीरः ।

विदारयति यत्कर्म तपसा च विराजते । तपोवीर्येण युक्तश्च तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥ २ ॥

इति लज्जयाचिरुक्ताद्वा वीरः महांथास वितरनीरापेक्षया वीरश्च महानीरः इदं च जन्मभग्नोत्सममये तनु-
शरीरोऽयं कथं जलप्राग्भारं सोढेति शक्रशङ्काशङ्कुमपुद्गरणाय भगवता वामचरणा नुष्टनिपीडितसुमेरुशिखरप्ररुम्प-
मानमहीतलोद्धामित्पतिचोभशङ्कितवज्राण्डभाण्डोदरदर्शनप्रयुक्तावधिज्ञानज्ञातप्रभावातिशयविस्मितेन वास्तो-
ष्पतिना नाम निर्ममे महावीरोऽयमिति । तत्पुनरनादिभयप्ररुदग्रीढरुर्मसमुन्मूलननलेन यथार्थीकृतं च भग-
वता । वर्द्धमान इति तु नाम मातरपितराभ्यां कृतम् । श्रमणो देगार्थ इति च जनपदेन । तस्मै नम इति सम्बन्धः ।
शेषाणि विशेषणानि । तैस्तु सद्भूतार्थप्रतिपादनपरश्चत्वारो भगवदतिशयाः प्रकाश्यन्ते, तत्र पूर्वार्द्धेनापायापगमा-
तिशयः । अपायभूता हि रागादयस्तदपगमेन भगवतः स्वरूपलाभः १ । अर्हते इत्यनेन च सकलसुरासुरमनु-
जजनितपूजाप्रार्पणचिना पूजातिशयः २ । योगिनाथायेत्यनेन तु ज्ञानातिशयः, योगिनोऽप्यधिजिनादयस्तेषां
नाथो विमलकेनलत्रलावलोक्तलोकलोकस्वभावो भगवानेव ३ । तायिने इत्यनेन तु वचनातिशयः ४ ।
तायी सकलसुरासुरमनुजतिरश्वां पालकः । पालकत्वं च सकलभुजनाभयदानसमर्थसमग्रभाषापरिणाभिधम्मदेशना-
द्वारेण भगवत एव । पालकत्वमात्रं तु स्वापत्यादेर्व्याघ्रादीनामपि सम्भवति । तदेवं चतुरतिशयप्रतिपादनद्वारेण
भगवतो महावीरस्य पारमार्थिकी स्तुतिरभिहितेति ॥ १ ॥

पुनर्योगगर्भां स्तुतिमाह—

पन्नगे च सुरेन्द्रे च कौशिके पादसंस्पृशि । निर्विशेषमनस्काय श्रीवीरस्वामिने नमः ॥२॥
पन्नगस्य कौशिकत्वं पूर्वमवस्थितकौशिकगोत्रत्वेन बुध्यस्व कौशिकेति भगवता तथैव भाषितत्वेन च ।

सुरेन्द्रस्य तु कौशिकत्वं कौशिकाभिधानात् । पादस्पर्शश्च पद्मगस्य दशनबुद्ध्या सुरेन्द्रस्य च भक्त्यतिशयेन । निर्विशेषमनस्कत्वं च भगवतो द्वेपरागविशेषरहितत्वेन माध्यस्थ्यत्वात् ॥

सम्प्रदायगम्यश्रयमर्थस्तथाहि—

श्रीवीरः प्राणतत्त्वर्गपुष्पोत्तरविमानतः । पूर्वजन्मार्जितौजस्वितीर्थकृष्णामकर्मकः ॥ १ ॥ ज्ञानत्रयपवित्रात्मा सिद्धार्थनृपदेवमनि । त्रिशलाकुक्षौ सरस्यां राजहंस इवागमत् ॥ २ ॥ (युग्म) सिंहो गजो वृषः साभिपेकश्रीः स्रक् शशी रविः । महाघ्नजः पूर्णकुम्भः पद्मसरः सरित्पति ॥ ३ ॥ विमानं रत्नपुञ्जश्च निर्धूमाग्निरिति क्रमात् । देवी चतुर्दश स्वप्नानपश्यत्तत्र गर्भे ॥ ४ ॥ तैलोक्योद्योतकृदेवदानवासनकम्पकृत् । अपि नारकजन्तूनां वणदत्तसुखासिकम् ॥ ५ ॥ प्रभुः सुखंसुखेनैव जन्म प्राप शुभे दिने । तत्कालं दिक्कुमार्यश्च ह्यतिकर्मार्थिण चक्रिरे (युग्मम्) ॥ ६ ॥ अयजन्माभिपेकाय कृत्वोत्सङ्गे जगत्प्रभुम् । मेरुमूर्ध्नि सुधर्मेन्द्रः सिंहासनमशिथियत् ॥ ७ ॥ इयन्तं वारिसम्भार कथं स्वामी सहिष्यते ? । इत्याशयशङ्के शक्येण भक्तिमौलचेतसा ॥ ८ ॥ तदाशङ्कानिरासाय लीलया परमेश्वरः । मेरुशीलं वामपादाद्गुह्याग्रेण न्यपीडयत् ॥ ९ ॥ शिरांसि मेरोरनमन्नमस्कृर्तुमिदं प्रभुम् । तदन्तिकमिवायातुमचलंश्च कुलाचलाः ॥ १० ॥ अतुच्छमुच्छलन्ति सा स्नातं कर्तुमिवार्णवाः । विवेपे सत्वरं तत्र नर्तनाभिमुखेव भूः ॥ ११ ॥ किमेतदिति सञ्चिन्त्यावधिज्ञानप्रयोगतः । लीलार्थितं भगवतो विदाञ्चके विद्वीजसा ॥ १२ ॥ स्वामिन्नन्यसामान्यं सामान्यो मादृशो जनः । निदाङ्करोतु माहात्म्यं कथङ्कारं तवेदशम् ॥ १३ ॥ तन्मिथ्यादुष्कृतं भूयाच्चिन्तितं यन्मयाऽन्यथा । इतीन्द्रेण ब्रुवाणेन प्रणेमे परमेश्वरः ॥ १४ ॥ सानन्दं वादि-

तातोद्य चक्रे शर्कैर्जगद्गुरोः । तीर्थगन्धोदकैः पुण्यैरभियेकमहोत्सवः ॥ १५ ॥ अभियेकजलं तत्तु सुरासुरनरो-
रगाः । ववन्दिदरे मुहुः सर्वाङ्गीणं च परिचिच्छिपुः ॥ १६ ॥ प्रमुखात्तज्जलीढा वन्दनीया मृदप्यभूत् । गुरुणां
फिल संसर्गाद्गौरवं स्याष्टघोरपि ॥ १७ ॥ निरेयेयशानशक्राङ्के सौधर्म्येन्द्रोऽप्यथ प्रभुम् । स्रपयित्वाऽर्चयित्वारि-
त्रिकं कृत्वेति तुष्टुवे ॥ १८ ॥ नमोऽर्हते भगवते स्मयमुद्राय वेधसे । तीर्थङ्करायादिकृते पुरूपेपूत्तमाय ते ॥ १९ ॥
नमो लोकप्रदीपाय लोकप्रद्योतकारिणे । लोकोत्तमाय लोकाधीशाय लोकाहिताय ते ॥ २० ॥ नमस्ते पुरुषव-
रपुण्डरीकाय शम्भवे । पुरुषसिंहाय पुरुषैकगन्धद्विपाय ते ॥ २१ ॥ चक्षुर्दायाभयदाय वोधिदायाध्वदायिने ।
धर्मदाय धर्मदेष्ट्रे नमः शरणादाय ते ॥ २२ ॥ धर्मसारथये धर्मैकचक्रिणे । व्यावृत्तच्छब्दने
सम्यग्ज्ञानदर्शनधारिणे ॥ २३ ॥ जिनाय ते जापकाय तीर्णाय तारकाय च । विमुक्ताय मोचकाय नमो बुद्धाय
बोधिने ॥ २४ ॥ सर्वज्ञाय नमस्तुभ्यं स्वामिने सर्वदर्शिने । सर्वार्तिशयपात्राय कर्मोष्टकनिपूदिने ॥ २५ ॥
तुभ्यं चेन्नाय पात्राय तीर्थाय परमात्मने । स्याद्वादवादिने वीतरागाय मुनये नमः ॥ २६ ॥ पूज्यानामपि पूज्याय
महद्भ्योऽपि महीयसे । आचार्यणाचार्याय ज्येष्ठानां ज्ञायसे नमः ॥ २७ ॥ नमो विश्वभुवे तुभ्यं योगिनाथाय
योगिने । पावनाय पवित्रायानुत्तरायोत्तराय च ॥ २८ ॥ योगाचार्याय सम्प्रज्ञालनाय प्रवराय च । अश्याय
वाचस्पतये मङ्गल्याय नमोऽस्तु ते ॥ २९ ॥ नमः पुरस्तादुदितायैकवीराय भास्वते । ॐ भूर्भुवःस्वरितिवाकूस्त-
वनीयाय ते नमः ॥ ३० ॥ नमः सर्वजनीनाय सर्वार्थायामृताय च । उदितब्रह्मचर्यायाप्ताय पारगताय ते ॥ ३१ ॥

(१) अर्चयित्वाथ कृत्वारान्त्रिकमस्तवीत् ।

नमस्ते दक्षिणीयाय निर्विकाराय तायिने । वज्रक्षयमनाराचवपुगे तत्त्वदृश्वने ॥ ३२ ॥ नमः कालत्रयज्ञाय
 जिनेन्द्राय स्वयम्भुवे । ज्ञानबलवीर्यतेजःशक्त्यैश्वर्यमयाय ते ॥ ३३ ॥ आदिपुंसे नमस्तुभ्यं नमस्ते परमेष्ठिने ।
 नमस्तुभ्यं महेशाय ज्योतिस्तत्त्वाय ते नमः ॥ ३४ ॥ तुभ्यं सिद्धार्थराजेन्द्रकुलबीरोदधीन्दवे । महावीराय धीराय
 त्रिजगत्स्वामिने नमः ॥ ३५ ॥ इति स्तुत्वा नमस्कृत्य गृहीत्वा परमेश्वरम् । आनीय तत्त्वज्ञं मातुरर्पयामास
 वासवः ॥ ३६ ॥ स्ववशद्विकरणाद्यथार्थं पितरौ तदा । नामधेयं विदधतुर्वर्द्धमान इति प्रभो ॥ ३७ ॥ सोऽहंपू-
 विक्कया भक्तैः सेव्यमानः सुरासुरैः । दृशा पीयूषवर्षिण्या सिञ्चन्निव वसुन्धराम् ॥ ३८ ॥ अष्टोत्तरसहस्रेण लक्षणे-
 रुपलाक्षितः । निसर्गेण गुणैर्वृद्धो वयसा वदुषे क्रमात् ॥ ३९ ॥ राजपुत्रैः सवयोभि समं निःसीमविक्रमः ।
 वयोऽनुरूपक्रीडाभिः कदाचित्क्रीडितुं ययौ ॥ ४० ॥ तदा ज्ञात्वावधिज्ञानान्मन्येसुरसभं हरिः । धीरां अनुमहावी-
 रमिति वीरमवर्णयत् ॥ ४१ ॥ लोभयिष्यामि तं धीरेमपोऽहमिति मत्सरी । आजगामामरः कोऽपि यत्र क्रीडन्नभू-
 द्विशुः ॥ ४२ ॥ कुर्वत्यामलकीक्रीडा राजपुत्रैः सह प्रभो । सोऽविवेचद्विदपि न भुजगीभूय मायया ॥ ४३ ॥
 तत्कालं राजपुत्रेषु वित्रस्तेषु दिशोदिशि । स्मित्वा रज्जुमिथोत्तिष्ठप्य त चिक्षेप चित्तौ विशुः ॥ ४४ ॥ सत्रीडाः प्राप
 क्रीडितुं तत्र कुमाराः पुनराययुः । कुमारीभूय सोऽप्यागात्सर्वेऽप्यारुहस्तस्म ॥ ४५ ॥ पादपात्रं कुमारेभ्यः प्राप
 प्रथमतः प्रभुः । यद्वा कियदमुष्येद यो लोकाग्र गमिष्यति ॥ ४६ ॥ शुशुभे भगवांस्तत्र मेरुशृङ्ग इवार्यमा ।
 लम्गमाना वसुः शाखास्वन्ये शाखापृगा इव ॥ ४७ ॥ जिग्मे भगवता तत्र कृतश्चासीदयं पणः । जयेद्य इह स

(२) वीरम् ।

(१) वीरा

ह्यन्यान् पृष्ठमारुह्य बाहयेत् ॥ ४८ ॥ आरुह्यावाहद्वाहानिव वीरः कुमारकान् । आरुरोह सुरस्यापि पृष्ठं प्रष्टो
महौजसाम् ॥ ४९ ॥ ततः करालं वेतालरूपमाधाय दुष्टधीः । भूधरानप्यधरयन् प्रारब्धो वर्धितुं सुरः ॥ ५० ॥
वक्त्रे पातालकल्पेऽस्य जिह्वया तच्चकायितम् । पिङ्गस्तुङ्गे शिरःशैले केशैर्दावानलायितम् ॥ ५१ ॥ तस्यातिदारुणो
दंष्ट्रे अभूतां क्रकचाकृती । जाज्वल्यमाने अङ्गारशकट्याविव लोचने ॥ ५२ ॥ घोणारन्ध्रे महाघोरं महीधरगुहे इव ।
भृकुटीभङ्गुरे भीमे महोरग्याविव भ्रुवौ ॥ ५३ ॥ व्यरंसद्विर्धनान्वासौ यावत्तावन्महौजसा । आहत्य मुष्टिना पृष्ठे
स्वामिना वामनीकृतः ॥ ५४ ॥ एवं च भगवद्वैर्यं साक्षात्कृत्येन्द्रवर्णितम् । प्रभुं नत्वात्मरूपेण निजं धाम जगाम
सः ॥ ५५ ॥ मातापितृभ्यामन्येद्युः प्रारब्धेऽध्यापनोत्सवे । आः सर्वज्ञस्य शिष्यत्वमितीन्द्रस्तमुपास्थित ॥ ५६ ॥
उपाध्यायासने तस्मिन्वासवेनोपवेशितः । प्रणम्य प्रार्थितः स्वामी शब्दपारायणं जगौ ॥ ५७ ॥ इदं भगवतेन्द्राय
प्रोक्तं शब्दानुशासनम् । उपाध्यायेन तच्छ्रुत्वा लोकैर्वेन्द्रमितीरितम् ॥ ५८ ॥ मातापित्रोरनुरोधादष्टाविंशतिव
त्सरीम् । कथञ्चिद्गृह्णवासेऽस्थायैव त्रयज्योत्कण्ठितः प्रभुः ॥ ५९ ॥ अथ पूर्णायुषोः पितोर्देवभूयमुपेयुषोः । ईहा-
ञ्चक्रे परिव्रज्यां निरीहो राज्यसम्पदः ॥ ६० ॥ भगवन्मा चते चारं चैप्सीरिति सगद्गदम् । आत्रोक्त्वा ज्यायसा
नन्दिवर्द्धनेनोपरोधितः ॥ ६१ ॥ भावतो यतिरेवाथ नानाभरणभूषितः । कायोत्सर्गं श्रयंश्चित्रशालिकायामवस्थितः
॥ ६२ ॥ एषणीयप्रासुकान्नपानवृत्तिर्महामनाः । वर्षमेकं कथमपि भगवानत्यवाहयत् ॥ ६३ ॥ तीर्थं प्रवर्त्तये-
त्यभ्यर्थितो लोकान्तिकामरैः । यथाकामीनमार्थिभ्यो दानं दातुं प्रचक्रमे ॥ ६४ ॥ द्वैतीयीकेन वर्षेण विनिर्माया-
नृणां भुवम् । औज्ज्वल्यज्यश्रियं स्वामी मन्यमानस्तृणाय ताम् ॥ ६५ ॥ सर्वैर्देवनिकैश्च कृतनिष्क्रमणोत्सवः ।

सहस्रबाह्यामारुह्य शिबीं चन्द्रप्रभाभिधाम् ॥ ६६ ॥ ह्यातखण्डवने गत्वा सर्वसावधवर्जनात् । प्रव्रज्यामग्रहीद-
 ह्यश्चतुर्थप्रहरे प्रभुः ॥ ६७ ॥ जगन्मनोगतान् भावान् प्रकाशयदथ प्रभोः । ज्ञानं तुरीयं संजज्ञे मनःपर्ययसंज्ञकम्
 ॥ ६८ ॥ ततश्च गत्वा सन्ध्यायां कुर्मग्राग्रमसन्निधौ । गिरीन्द्र इव निष्कम्पः कायोत्सर्गं व्यधाद्विशुः ॥ ६९ ॥
 गोपालेनाथ यामिन्यां निष्कारणकृतकुधा । उपद्रोतुं समारम्भे भगवानात्मवैरिणा ॥ ७० ॥ अथेन्द्रेणावधिज्ञाना-
 ज्ञे प्रभुमुपद्रवन् । स दुःशीलो महाशैलमाखुश्चिखनिपन्निव ॥ ७१ ॥ कल्याणीमक्तिरागाच्च शक्रः प्रभुपदा-
 न्तिकम् । नष्टो मत्कुणनाशं च स गोपहतकः क्वचित् ॥ ७२ ॥ ततः प्रदचिणीकृत्य त्रिर्मूर्धनो प्राणिपत्य च ।
 इति विज्ञपयाञ्चक्रे प्रभुः प्राचीनवर्हिषा ॥ ७३ ॥ भविष्यति द्वादशाब्दान्युपसर्गपरम्परा । तां नियधितुमिच्छामि
 भगवन् पारिपाशिवकः ॥ ७४ ॥ समाधिं पारयित्वेन्द्र भगवानूचिवानिति । नापेक्षाञ्चक्रिरेऽर्हन्तः परसाहाय्यकं क्वचित्
 ॥ ७५ ॥ ततो जगद्गुरुः शीतलेयः शीतमयूखवत् । तपस्तेजोदुरालोकोऽधिपतिस्तेजसामिव ॥ ७६ ॥ शौण्डी-
 र्यवान् गज इव सुमेरुरिव निश्चलः । सर्वस्पर्शान् सहिष्णुश्च यथैव हि वसुधरा ॥ ७७ ॥ अम्भोधिरिव गम्भीरो
 मृगेन्द्र इव निर्भयः । मिथ्यादृशां दुरालोकः सुदुतो हव्यवाडिव ॥ ७८ ॥ खड्गिभृद्भूमिवैकाकी जातस्थामा महो-
 चवत् । गुप्तिन्द्रयः कूर्म इवाहिरिवैकान्तदत्तदृक् ॥ ७९ ॥ निरञ्जनः शङ्ख इव जातरूपः सुवर्णवत् । विप्रमुक्तः
 खग इव जीव ह्वास्खलद्रतिः ॥ ८० ॥ व्योमेवानाश्रयो भारुण्डपर्वावाग्रमद्गर । अम्भोजिनीदलमिवोपलेपपरि-
 वर्जितः ॥ ८१ ॥ शतौ मित्रे तृणे स्वर्णे ऽस्मनि मणौ मृदि । इहाशुल सुखे दुःखे भवे मोक्षे समाशयः
 ॥ ८२ ॥ निष्कारणैककारुण्यपरायणमनस्तया । मज्जद्भवोदधौ मुग्धमुद्दिधीर्धुरिदं जगत् ॥ ८३ ॥ प्रभुः प्रभञ्जन

सावद्यापीति कुधा ज्वलन् । दर्शं दर्शं दिनकर दृग्ज्वालाः सोऽमुचत्पुनः ॥ १९ ॥ सम्पन्नासु प्रभौ वारिधारा-
 प्रायासु तास्यपि । दंश दन्दशूकोऽसौ निःशूकः पादपङ्कजे ॥ २० ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वापचक्राम स्वविपोद्रेकदुर्मदः ।
 यत्पतन्मद्विपाक्रान्तो मृदूनीयादेप मामपि ॥ २१ ॥ दशतोऽप्यसकृत्तस्य न विपं प्राभवत्प्रभौ । गोक्षीरधाराभ्रवलं
 केवलं रक्तमक्षरत् ॥ २२ ॥ ततश्च पुरतः स्थित्वा किमेतदिति चिन्तयन् । वीचाश्वके जगन्नाथं वीचापन्नः स
 पन्नगः ॥ २३ ॥ ततो निरूप्य रूपं तदनु रूपं जगद्गुरोः । कान्तिसौम्यतया मङ्गु विध्यते तद्विलोचने ॥ २४ ॥
 उपसन्नं च तं ज्ञात्वा वभापे भगवानिति । चण्डकौशिक बुध्यस्व बुध्यस्व ननु मा मुहः ॥ २५ ॥ श्रुत्वा तद्भगवद्वाक्यमू-
 हापोहं वितन्वतः । पन्नगस्य समुत्पेदे स्मरणं पूर्वजन्मनाम् ॥ २६ ॥ स त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य ततश्च परमेश्वरम् ।
 निष्कपायः सुमनसाऽनशनं प्रत्यपद्यत ॥ २७ ॥ कृतानशनकर्म्मार्णं निष्कर्माणं महोरगम् । प्रशमापन्नमज्ञासीदन्व-
 ज्ञासीच्च तं प्रभुः ॥ २८ ॥ कुत्राप्यन्यत्र मा यासीद्दृष्टिर्मे विपभीषणा । इति तुण्डं विले क्षिप्त्वा पयौ स समता-
 मृतम् ॥ २९ ॥ तस्यौ तथैव तत्रैव स्वामी तदनुकम्पया । परेपासुपकाराय महतां हि प्रवृत्तयः ॥ ३० ॥ भगवन्तं
 तथा दृष्ट्वा विस्मयस्मेरलोचनाः । गोपाला वत्सपालाश्च तत्रोपसष्टपुङ्गवम् ॥ ३१ ॥ वृत्तान्तरे तिरोभूय यथेष्टं
 ग्रावलोण्डुभिः । प्रतिजघ्नुरनिघ्नास्ते पन्नगस्य महात्मनः ॥ ३२ ॥ तथाप्यविचलन्तं तं वीक्ष्य विश्रम्भभाजिनः ।
 यष्टिभिर्घट्टयामासुर्निकटीभूय तत्तनुम् ॥ ३३ ॥ आख्यन् जनानां ते गोपास्ततस्तत्रागमन् जनाः । ववन्दिरे
 महावीरममहंश्च महोरगम् ॥ ३४ ॥ घृतविक्रयकारिण्यो गच्छन्त्यस्तेन वर्त्मना । नागं हैयज्ञधीनेनाभ्रक्षयन् पशु-
 शुश्च तम् ॥ ३५ ॥ आगत्य घृतगन्धेन तीक्ष्णतुण्डाः पिपीलिकाः । चक्रिरे तितउप्रायमहेस्तस्य कलेवरम् ॥ ३६ ॥

भक्तकर्मणां कियदेतदित्यात्मानं विबोधयन् । वेदनामधिसेहे तां दुःसहान् सोऽहिपुङ्गवः ॥ ३७ ॥ वरावयो मा स्म
पीन्यन्त सत्यसाराः पिपीलिकाः । इत्यचीचलदङ्गं न मनागपि महोरगः ॥ ३८ ॥ सिक्तः कृपासुधावृष्ट्या दृष्ट्या
विषे हरौ तु भक्तिम् । पचान्ते पञ्चतां प्राप्य सहस्रारदिवं ययौ ॥ ३९ ॥ विदधति विविधोपसर्गवाधां फणिभृति दृष्टि-

भगवतोरगः । पचान्ते पञ्चतां प्राप्य सहस्रारदिवं ययौ ॥ ३९ ॥ विदधति विविधोपसर्गवाधां फणिभृति दृष्टि-

प्रकारान्तरेण पुनर्योगभावेन स्तुतिमाह—
विषे हरौ तु भक्तिम् । इति तुल्यमनस्कता शयसे चरमजिनस्य जगन्नयैकवन्द्योः ॥ १४० ॥ २ ॥

प्रकारान्तरेण पुनर्योगभावेन स्तुतिमाह—
विषे हरौ तु भक्तिम् । इति तुल्यमनस्कता शयसे चरमजिनस्य जगन्नयैकवन्द्योः ॥ १४० ॥ २ ॥

कृतापराधेऽपि जने कृपामन्यतरारयोः । ईषद्वाऽपार्द्रयोर्भद्रं श्रीवीरजिननेत्रयोः ॥ ३ ॥
कृतापराधेऽपि जने सङ्गमकादौ कृपया मन्यरे ईषन्ते तारे कनीनिके ययोः ईषद्वाऽपार्द्रयोर्भद्रं श्रीवीरजिननेत्रयोः ॥ ३ ॥

कृत एव तेन आर्द्रे क्लिप्ते भगवतो नेत्रे तयोर्भद्रमिति सामर्थ्यान्नमस्कारप्रतीतिः ।

तथाहि—

अनुग्राममनुपुरं विहरन् विष्णुर्न्यदा । दृढभूमिमुग्राप चटुम्लेच्छकुलाकुलाम् ॥ १ ॥ पेढालग्रामं निकषा

पेढालग्राममन्तरा । कृताष्टमतपःकम्पां पोलासं चैत्यमाभिषत् ॥ २ ॥ जन्तूपरोधरोहितमधिधाय शिलातलम् ।

आजानुलम्बितश्च जो दरावतविग्रहः ॥ ३ ॥ स्थिरीकृतान्तःकरणो निर्निमेषविलोचनः । तस्यौ तत्रैकरात्रिकया

महाप्रतिमया प्रभुः ॥ ४ ॥ तदा शक्रः सुधम्मार्थां समायां परिमारितः । सहस्रैश्चतुरशीत्या सामानिकदिबौकसाम्

॥ ५ ॥ त्रयस्त्रिंशत्रायस्त्रिंशैः पर्पद्भिस्तिसृभिस्तथा । चतुर्भिर्लोकपालैश्च सख्यातीतैः प्रकीर्णकैः ॥ ६ ॥ प्रत्येकं

चतुरशीत्या सहस्रैरङ्गरचकैः । दृढावद्भपरिकरैः ककुप्सु चतष्टब्गपि ॥ ७ ॥ सेनाधिपतिभिः सेनापरिवीतैश्च

सप्तभिः । देवदेवीगणैराभियोगैः किञ्चिपिकादिभिः ॥ ८ ॥ तूर्यत्रयादिभिः कालं विनोदिरतिवाहयन् । गोप्ता दक्षिणलोकाद्ध शक्रं सिंहासने स्थितः ॥ ९ ॥ अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा भगवन्तं तथास्थितम् । उत्थाय पादुके त्यक्तोत्तरासङ्गं विधाय च ॥ १० ॥ जान्वसन्त्यं भुवि न्यस्य सव्यं च न्यञ्ज्य किञ्चन । शक्रस्तेवेनावन्दिष्ट भूत- लन्यस्तमस्तकः ॥ ११ ॥ समुत्थाय च सर्वाङ्गोदञ्चद्रोमाञ्चक्रञ्चुकः । शचीपतिरुवाचेदमुद्दिश्य सकृला सभाम् ॥ १२ ॥ भो भोः सर्वेऽपि सौधर्मवासिनस्त्रिदशोत्तमाः । शृणुत श्रीमहावीरस्त्रामिनो महिमाद्भुतम् ॥ १३ ॥ दधानः पञ्च समितर्गुमित्त्वयपचित्रितः । क्रोधमानमायालोभानभिभूतो निराश्रवः ॥ १४ ॥ द्रव्ये क्षेत्रे च काले च भावे चाप्रतिबद्धधीः । रुद्धैकपुद्गलन्यस्तनयनो ध्यानमास्थितः ॥ १५ ॥ अमरैरसुरैर्यै रचोभिरुरगैर्नरैः । त्रैलो- क्येनापि शक्येत ध्यानाच्चालयितुं न हि ॥ १६ ॥ इत्याकर्ण्य वचः शाक्रं शक्रसामानिकः सुरः । ललाटपद्मवटि- तमृकुटीभङ्गभीषणः ॥ १७ ॥ कम्पमानाधरः कोपाव्बोहितायितलोचनः । अभव्यो गाढमिथ्यात्वसङ्गः सङ्गमको- वदत् ॥ १८ ॥ मर्त्यः श्रमणमात्रोऽय यदेव देव वर्ण्यते । स्रञ्छन्दं सदसद्वादे प्रभुत्वं तत्र कारणम् ॥ १९ ॥ देवैरपि न चाव्योऽयं ध्यानादित्युद्भूतं प्रभोः । कथ धार्येत हृदये धृते वा प्रोच्यते कथम् ॥ २० ॥ रुद्धान्त- रिक्षः शिखरैर्मूलै रुद्धरसातलः । यः किलोदस्यते दोषणा सुमेरुलोष्टलीलया ॥ २१ ॥ सकुलाचलमेदिन्याः स्त्वावनव्यक्तवैभवं । येषामेषोऽपि गण्डूपसुकरो मकराकरः ॥ २२ ॥ अव्येकभुजदण्डेन प्रचण्डां छत्रलीलया । उद्धरन्ति महानेकभूधरां ये वसुन्धराम् ॥ २३ ॥ तेषामसमञ्चद्धीनां सुराणाममितौजसाम् । इच्छासम्पन्न- सिद्धीनां मर्त्यमात्रः कियानयम् ॥ २४ ॥ एषोऽहं चालयिष्यामि तं ध्यानादित्युदीर्य सः । करेण भूमिमाह-

तयोदस्यादास्थानमण्डपात् ॥ २५ ॥ अर्हन्तः परसाहाय्यात्पः कुर्वन्त्यखण्डितम् । मा ज्ञासीदिति दुर्बुद्धिः शक्रेण
 स उपेक्षितः ॥ २६ ॥ ततो वेगानिलोत्पातपतापतयनावनः । रौद्राकृतिदुरालोको भयापमरदप्सराः ॥ २७ ॥
 विरुटोरस्थलाघातपुञ्जितग्रहमण्डलः । स पापस्तत्र गतमान् यत्रासीत्परमरमरः ॥ २८ ॥ निष्कारणजगद्वन्धु-
 निरावारं तथास्थितम् । श्रीवीरं पश्यतस्नस्य मत्सरो वधेऽधिकम् ॥ २९ ॥ गीर्वाणपांमनः पांशुवृष्टि दृष्टोऽ-
 तनिष्ट सः । अक्रान्धघटितारिष्टासुपरिष्ठाजगन्प्रभो ॥ ३० ॥ मिथुमिधुन्तुदेनेव दुर्दिनेन भास्करः । यथा
 पिदधे पांशुरेण सर्वाङ्गीणं जगत्प्रभुः ॥ ३१ ॥ समन्ततोऽपि पूर्णानि तथा श्रोतांसि पांशुभिः । कुलाच-
 सभभवदस्वामी निरमासोच्छ्वासमर्जितः ॥ ३२ ॥ तिलमात्रमपि ध्यानान्न चञ्चल जगद्गुरुः । कुलाच-
 लश्चलति किं गजैः परिणतैरपि ॥ ३३ ॥ अपनीय ततः पांशुं वज्रतुण्डाः पिपीलिकाः । स मधुत्पादया-
 मास प्रभोः सर्वाङ्गपीलिकाः ॥ ३४ ॥ प्राविशन्नेकतोऽङ्गेषु सैर निर्ययुरन्यतः । विध्यन्त्यस्तीक्ष्णतुण्डाग्रैः स्रव्यो
 निवसनोऽपि ॥ ३५ ॥ निर्भाग्यस्येन वाञ्छासु मोघीभूतासु तास्यपि । स दंशान् रचयामास नाकृत्यान्तो दुरा-
 त्मनाम् ॥ ३६ ॥ तेषामेकग्रहारेण रक्तगोवीरमोदरैः । चरद्भिग्भवन्नायः सनिर्देश इयाद्रिराद्र ॥ ३७ ॥ तैरप्य-
 चोभ्यमाणेऽथ जगन्नाथे स दुर्मतिः । चक्रे प्रचण्डतुण्डाग्रा दुर्निवारा घृतेलिकाः ॥ ३८ ॥ शरीरे परमेशस्य
 निमग्नसुप्तमण्डलाः । ततस्ताः समलक्ष्यन्त रोमाणीव सहोत्थिताः ॥ ३९ ॥ ततोऽप्यविचलच्चित्ते योगचित्ते
 जगद्गुरौ । स महावृश्चिकार्थक्रे ध्यानत्रयननिश्चयी ॥ ४० ॥ प्रलयामिस्फुल्लिङ्गाभास्तप्तनोभरदारुणैः । तेऽभिन्दन्
 भगवदेवं लाङ्गलाङ्कुटकण्टकैः ॥ ४१ ॥ तैरप्यनाकुले नाथे मूटमङ्कल्पमकुलः । सोऽनल्पान् कल्पयामास नकुलान्

दशनाकुलान् ॥ ४२ ॥ खिलीति रममानास्ते दंष्ट्रा भेर्भगवत्तनुम् । सण्डसण्डैश्चोदयन्तो मांसखण्डान्यपातयन् ॥ ४३ ॥
 तैरप्यकृतकृत्योऽसौ यमदोर्दण्डदारुणान् । अत्युन्कटफटाटोपान् कोपात्प्रायुङ्क्त पन्नगान् ॥ ४४ ॥ आशिरःपादमा-
 पीड्य महावीरं महोरगाः । अवेष्टयन्महावृक्ष कपिकञ्चुलता इव ॥ ४५ ॥ प्रजमुस्त तथा तत्र स्फुटन्ति स्म फटा यथा ।
 तथा दशन्ति स्म यथाऽभज्यन्त दशना अपि ॥ ४६ ॥ उद्धान्तगरलेखेषु लम्पमानेषु रज्जुवत् । स वज्रदशनानाशु
 मूपकानुदपीपदत् ॥ ४७ ॥ स्वाम्यङ्गं खनकाश्चलनुर्नैर्दन्तैर्मुखैः सरैः । मोमूज्यमाणास्तत्रैव क्षेते चारं निचि-
 चिपुः ॥ ४८ ॥ तेष्वप्यकिञ्चिद्भूतेषु भूतीभूत इव क्रुधा । उदण्डदन्तमुमल हस्तिरूपं ससर्ज सः ॥ ४९ ॥
 सोऽधावत्पादपातेन मोदिनीं नमयन्निग । उद्वन्युदस्नहस्तेन नभस्तस्त्रोदयन्निव ॥ ५० ॥ कराग्रेण गृहीत्वा च
 दुर्वारेण स वारणः । दूरमुल्लालयामास भगवन्त नभस्तले ॥ ५१ ॥ विशीर्य कणशो गच्छत्वसाविति दुराशयः ।
 दन्ताबुद्बुद्भ्य स व्योम्नः पतन्तं स प्रतीच्छति ॥ ५२ ॥ पतितं दन्तघातेन विध्यति स्म मुहुर्मुहुः । वक्षसो वज्र-
 कठिनात् समुत्तस्थुः स्फुलिङ्गकाः ॥ ५३ ॥ न शशाक वराकोऽसौ कर्तुं किञ्चिदपि द्विपः । यावत्ताप्तसुरश्चक्रे
 करिणीं वैरिणीमिव ॥ ५४ ॥ अखण्डशुण्डदन्ताभ्यां भगवन्तं विभेद सा । स्वैरं शरीरनीरेण विपयेव सिपेव
 च ॥ ५५ ॥ करेणो रेणुसाद्भूते तस्याः सारं सुराधमः । पिशाचरूपमकरोन्मकरोत्कटदंष्ट्रकम् ॥ ५६ ॥ ज्वाला-
 ज्वालाकुलं व्यात्तं व्यायतं वक्त्रकोटरम् । अभमन्नीपणं तस्य बह्विकुण्डमिव ज्वलत् ॥ ५७ ॥ यमौकस्तोरण-
 स्तम्भमाविव प्रोत्तम्भितौ भुजौ । अभूच्च तस्य जङ्घोरं तुङ्गं तालद्रुमोपमम् ॥ ५८ ॥ स साद्रहासः फेत्कुर्वन्
 स्फूर्जत्किलकिलारवः । कृत्तिवासाः कर्जिकाभृद्भगवन्तमुपाद्रत् ॥ ५९ ॥ तस्मिन्नपि हि विध्याते चीणतैलप्रदीप-

मेदिनीम् ।

पाटयन्निव मोदिनीम् ।
वत् । व्याघ्ररूपं कुधाघ्रातः शीघ्रं चक्रे स निर्ष्टुणः ॥ ६० ॥ अथ पुच्छच्छटाब्धौटैः
बूत्कारप्रतिशङ्कैश्च रोदसीं रोदयन्निव ॥ ६१ ॥ दंष्ट्राभिर्विजसाराभिर्नखैः शूलसोदैरैः । अव्यग्रं व्यापिपत्तिं स्म
व्याघ्रो भुवनभर्त्तरि ॥ ६२ ॥ तत्र विच्छायातां प्राप्ते दवदग्ध इव द्रुमे । सिद्धार्थराजत्रिशलादेव्यो रूपं व्यधत् ॥ ६४ ॥
सः ॥ ६३ ॥ किमेतद्भयता तात प्रक्रान्तमतिदुष्करम् । प्रज्यां शुभ्र मास्माकं प्रार्थनामवजीगणः ॥ ६४ ॥ ततस्तयोर्विला-
वृद्धावशरणामावां त्यक्तान्दिवद्धनः । त्रायस्वेति खर्द्दीनदीनैर्व्यलपतां च तौ ॥ ६५ ॥ (युग्मं) ततत्रानासाद्य दृषदं हृदः सादर
पैरप्यलिप्तमनसि प्रभोः पादौ कृत्वा स्थालीमकल्पयत् ॥ ६७ ॥ तत्काल ज्वालितस्तेन ज्वाल ज्वलनोऽधि-
श्रोदने । चुल्लीपदे प्रभोः पादौ कृत्वा दवानलः ॥ ६८ ॥ तत्तस्यापि प्रभोः स्वर्णस्येव न श्रीरहीयत । ततः सुराधम-
कम् । पादमूले जगद्धर्तुर्गिरिरिव दवानलः ॥ ६८ ॥ तत्तस्यापि प्रभोः कण्ठे कर्णयोर्ध्वजदण्डयोः । जङ्घयोश्च क्षुद्रपक्षिपञ्जराणि ॥ ७१ ॥
अक्रे पक्रेण दारुणकणम् ॥ ६९ ॥ पक्रेणोऽपि प्रभोः कण्ठे कर्णयोर्ध्वजदण्डयोः । यथा च्छिद्रशताभीर्णा तत्पञ्जरनिर्माभवत् ॥ ७१ ॥
व्यलम्बयत् ॥ ७० ॥ सगैश्चञ्चुनखाद्यैस्तथा दद्रे प्रभोस्तनुः । यथा च्छिद्रशताभीर्णा तत्पञ्जरनिर्माभवत् ॥ ७२ ॥ अन्तरिक्षे महावृक्षांस्त-
तत्राप्यसारतां प्राप्ते पक्रे पक्रे पांशुविवेपं दिदु च प्रात्रर्करान् ॥ ७३ ॥ सर्वतो रोदसीगर्भं भस्त्रापरं च
योत्क्षेपं समुत्क्षिपन् । विक्षिपन् पांशुविवेपं दिदु च प्रात्रर्करान् ॥ ७४ ॥ (युग्मं) तेनापि खरवातेनापूणेकामो विनिर्ममे ।
पूरयन् । उत्पाद्योत्पाद्य वातोऽसौ भगवन्तमपातयत् ॥ ७५ ॥ भृशतोऽपि अमयितुमलङ्कर्मणीणविक्रमः । अमयामास
कुसत्कुलकलङ्कोऽसौ द्राकुलं कलिकानिलम् ॥ ७६ ॥ अम्यमाणोऽणवावर्त्तेन तेन नभस्वता । तदेकतानो न ध्यान मनागपि
चक्रस्थामृतिपण्डमिव स प्रभम् ॥ ७६ ॥

नीवीनिविडनच्छलात् । नितम्बबिम्बफलकं काचिदाविरभावयत् ॥ १२ ॥ अङ्गभङ्गापदेशेन वक्षः पीनोन्नतस्तनम् ।
 सुचिरं रोचयामास काचिद् रुचिरलोचना ॥ १३ ॥ यदि त्वं वीतरागोऽसि राग तन्नस्तनोपि किम् । शरीरानि-
 पेक्षश्चेदस्ते वक्षोऽपि किं न नः ॥ १४ ॥ दयालुर्यदि वासि त्वं तदानीं त्रिपमायुधात् । अकाण्डाकृष्टकोदण्डा-
 दस्मान्न त्रायसे कथम् ॥ १५ ॥ उपेक्षसे कौतुकेन यदि नः प्रेमलालसाः । किञ्चिन्मात्र हि तद्युक्तं मरणान्त न
 युज्यते ॥ १६ ॥ स्वामिन् कठिनतां मुञ्च पूरयासन्मनोरथान् । प्रार्थनाविमुखो मा भूः काश्चिदित्यूचिरे चिरम्
 ॥ १७ ॥ एव गीतातोद्यनृत्तैर्विकारैराङ्गिकैरपि । चाटुभिश्च सुरस्त्रीणां न जुक्षोम जगत्प्रभुः ॥ १८ ॥ एव रात्रौ
 व्यतीतायां ततो विहरतः प्रभोः । निराहारस्य पण्मासान् सुराधम उपाद्रवत् ॥ १९ ॥ भट्टारक सुखं तिष्ठ स्मैरं
 भ्रम गतोऽस्म्यहम् । पण्मासान्ते ब्रुवन्नेवं खिन्नः सङ्गमकोऽगमत् ॥ २० ॥ कर्मणैर्विधेनायं क वराको ब्रजिष्यति ।
 न शक्यते तारयितुमस्माभिरपि तारकैः ॥ २१ ॥ एव भगवतश्चिन्तां तन्वतस्तत्र गच्छति । दशावभूतां कृपयोद्भाष्ये
 मन्थरतारके ॥ २२ ॥ ३ ॥

एव देवतां नमस्कृत्य मुक्तिमार्गं योगमभिधितुस्तच्छास्त्रं प्रस्तौति ।

श्रुताम्भोधेरधिगम्य सम्प्रदायाच्च सद्गुरोः । स्वसम्बेदनतश्चापि योगशास्त्रं विरच्यते ॥ ४ ॥

इह नानिर्णीतस्य योगस्य पदवाक्यप्रबन्धेन शास्त्रविरचना कर्तुमुचितेति योगस्य त्रिहेतुको निर्णयः
 ख्याप्यते । शास्त्रतो गुरुपारम्पर्यात् स्वानुभवाच्च । त त्रिविधमपि क्रमेणाह । श्रुताम्भोधेः सकाशादधिगम्य निर्णयः

योगमिति शेषः । तथा गुरुपारम्पर्यात् तथा स्वस्मदेनादेवं त्रिषा योगं निश्चित्य तच्छास्त्रं विरच्यते । एतदेव निर्व्वहणे वक्ष्यति ।

या शास्त्रात्स्वगुरोर्मुखादनुभवाच्चाज्ञायि किञ्चित् कचित् योगस्योपनिषद्विवेकिपरिषत्वेतश्चमत्कारिणी । श्रीचौ-
तुक्यकुमारपालनृपतेरत्यर्थमभ्यर्थनादाचार्येण निवेशिता पथि गिरां श्रीहेमचन्द्रेण सा ॥ १ ॥ ४ ॥

योगस्यैव माहात्म्यमाह—

योगः सर्व्वविपद्वृद्धीविताने परशुः शितः । अमूलमन्त्रतन्त्रं च कर्ममणं निवृत्तिश्रियः ॥ ५ ॥

सर्व्वी विपद आघ्यात्मिक-आधिभौतिक-आधिदैविकलक्षणाः ताश्चातिविततत्वाद्ब्रह्मीरूपास्तासां नितान-
समूहस्तत्र तीक्ष्णः परशुर्योग इत्यनर्थपरिहारो योगस्य फलम् । उत्तरार्द्धेनार्थग्रासिर्भेदलक्ष्म्याः परमपुरुषार्थरूपाया
मूलमन्त्रतन्त्रपरिहारेण कर्ममणं संवननं योगः । कर्ममणं हि मूलमन्त्रतन्त्रैर्विधीयते । योगस्तु मूलादिरहित एव
मोक्षलक्ष्मीवशीकरणहेतुरिति ॥ ५ ॥

कारणोच्छेदमन्तरेण न विपन्नचरणस्य कार्य्यस्योच्छेदः शक्यक्रिय इति विपत्कारणपापनिर्घातिहेतुत्वं योगस्याह-
भूयान्सोऽपि हि पाप्मानः प्रलयं यान्ति योगतः । चण्डवाताद्घनघना घनाघनघटा इव ॥ ६ ॥

बहून्यपि पापानि योगात्प्रलयमुपयान्ति प्रचण्डवातोद्धृता अतिघना भेदघटा इव ॥ ६ ॥
स्यादेतदेकजनमोपाञ्जितं पापं योगः विष्णुयादपि अनेनैव परम्परोपात्तपापस्य तु निर्मूलनयोगादसम्भावनीयमित्याह—

चिणोति योगः पापानि चिरकालाजितान्यपि । प्रचितानि यथैधांसि क्षणादेवाशुक्षणिः ॥ ७ ॥

यथा चिरकालमीलितान्यपीन्धनानि क्षणमात्रप्रचितोऽप्यकृशः कृशानुर्भस्मसात्करोति । एवं योगः क्षणमात्रेणैव चिरसञ्चितपापसंक्षयक्षमो भवतीति ॥ ७ ॥

योगस्य फलान्तरमाह—

कफविप्रणमलामर्शसर्वौषधिमहर्द्धयः । सम्भिन्नश्रोतोलब्धिश्च योगं ताण्डवडम्बरम् ॥ ८ ॥

महर्द्धिशब्दः प्रत्येकमपि सम्बध्यते । कफः श्लेष्मा विप्रुडुच्चारः पुरीषमिति यावत् । मलः कर्णदन्तनासिकानयनजिह्वोद्भवः शरीरसम्भवश्च । आमर्शो हस्तादिना स्पर्शः सर्वे विष्णूत्रकेशनखादय उक्ता अनुक्ताश्च औषधयोगप्रभावान्महर्द्धयो भवन्ति । अथवा महर्द्धयो विभिन्ना एवाणुत्वादयः तथा श्रोतांसीन्द्रियाणि संभिन्नानि सङ्गतानि एकैकशः सर्वविषयैस्तेषां लब्धियोगस्येदं योगं ताण्डवडम्बरं दर्शितम् ।

तथाहि योगमाहात्म्याद्योगिनां कफविन्दवः । सनत्कुमारादेरिव जायन्ते सर्व्वरुक्छिदः ॥ १ ॥ सनत्कुमारो हि पुरा चतुर्थश्चक्रवर्त्यभूत् । षट्सण्डपृथिवीभोक्ता नगरे हस्तिनापुरे ॥ २ ॥ कदाचिच्च सुधर्म्यां सभायां जातविस्मयः । रूपं तस्याप्रतिरूपं वर्णयामास वासव ॥ ३ ॥ राज्ञः सनत्कुमारस्य कुरुवंशशिरोमण्ये । यद्रूपं न तदन्यत्र देवेषु मनुजेषु वा ॥ ४ ॥ इति प्रशंसां रूपस्याश्रद्धानाबुभौ सुरौ । विजयो वैजयन्तश्च पृथिव्यामव-

(१) पि कृश प्रत्यन्तरे । (२) विलसितम् ।

तेरुः ॥ ५ ॥ ततस्तौ विप्ररूपेण रूपान्वेषणेहेतवे । प्रासादद्वारि नृपतेस्तस्यतुद्राः स्थसन्निधौ ॥ ६ ॥ आसीत्
 सनत्कुमारोऽपि तदा प्रारब्धमज्जनः । धृक्त्तनि शेषनेपथ्यः सर्वाङ्गाभ्यङ्गमुद्रहन् ॥ ७ ॥ द्वारस्थौ द्वारपालेन
 द्विजाती तौ निवेदितौ । न्याययत्ती चक्रयत्ती तदानीमप्यवीविशत् ॥ ८ ॥ मनत्कुमारमालोक्य विस्मयसेमरमानसौ ।
 चिन्तयामासतुभौलि चिन्तयामामतुश्च तौ ॥ ९ ॥ ललाटपट्टः पर्यस्ताष्टमीरजनिजानिकः । नेत्रे कर्णोन्तिश्रान्ते
 धूतयामासतुभौलि ॥ १० ॥ दन्तच्छदौ पराभूतपक्वविम्बीफलच्छत्री । निरस्तशुक्तिकौ कर्णौ कण्ठाऽयं पाञ्च-
 जितनीलोत्पलान्निपी ॥ ११ ॥ करिराजकराकारतिरस्कारकरी भुजौ । स्पर्णशैलशिलालक्ष्मीविलुण्ठाकपूरः स्थलम् ॥ १२ ॥
 जन्यजित् ॥ १३ ॥ करिराजकराकारतिरस्कारकरी भुजौ । स्पर्णशैलशिलालक्ष्मीविलुण्ठाकपूरः स्थलम् ॥ १३ ॥ अहो कोऽप्यस्य
 मध्यभागो मृगारातिकिशोरोदरमोदरः । किमन्यदस्य सर्वाङ्गलक्ष्मीविव ॥ १४ ॥ यथेन्द्रो वर्णयामास तथेदं
 लावण्यसरित्पूरो निर्गलः । येनाभ्यङ्गं न जानीमो ज्योत्स्नयोद्भुप्रभाभिव ॥ १५ ॥ किं निमित्तमिहायातौ भवन्तौ द्विजस-
 भाति नान्यथा । मिथ्या न खलु भाषन्ते महात्मानः कदाचन ॥ १६ ॥ लोकोत्तरचक्रकारकारकं सचराचरे । भुजने भवतो रूपं
 तमौ । इत्थं सनत्कुमारेण पृष्टो तत्रैवमूचतुः ॥ १७ ॥ लोकोत्तरचक्रकारकारकं सचराचरे । भुजने भवतो रूपं
 नरशार्दूल गीयते ॥ १८ ॥ दूरतोऽपि तदाकर्ण्य तरङ्गितकुतूहलौ । विलोकयितुमायातावागमनिवासव ॥ १९ ॥
 वर्ण्यमानं यथा लोकं शुश्रूषेऽस्माभिरुद्धतम् । रूपं नृप ततोऽप्यतस्तविशेषं निरीक्ष्यते ॥ २० ॥ ऊचे सनत्कुमारोऽपि
 स्मितविस्फुरिताधरः । इयं हि कियती कान्तिरद्वैत्यङ्गतरङ्गिते ॥ २१ ॥ इतो भूत्वा प्रतीचेयां चणमात्रं द्विजो-
 त्तमौ । यावन्निवर्त्यतेऽस्माभिरेप मञ्जनकवणः ॥ २२ ॥ विचित्रगचितकल्पं भूरिभूषणभूषितम् । रूपं पुनर्निरीक्ष्य
 सरत्तमिव काञ्चनम् ॥ २३ ॥ ततोऽप्यनिपतिः लात्वा कल्पिताकल्पभूषणः । साडम्बरः सदोऽध्यास्ताम्बरत्तमि-

वाम्बरम् ॥ २३ ॥ अनुज्ञातौ ततो विप्रौ पुरोधूय महीपतेः । निदध्यतुश्च तद्रूपं विपस्नौ दध्यतुश्च तौ ॥ २४ ॥
 क तद्रूपं क सा कान्तिः क तन्नावण्यमप्यगात् । चणेनाप्यस्य मर्त्यानां क्षणिकं सर्वमेव हि ॥ २५ ॥ नृपः
 प्रोवाच तौ कस्माद्दृष्ट्वा मां मुदितौ पुरा । कस्मादकस्मादधुना विषादमलिनानौ ॥ २६ ॥ ततस्तावूचतुरिदं
 सुधामधुरया गिरा । महाभाग सुरावाचां सौधर्मस्वर्गवासिनौ ॥ २७ ॥ मध्ये सुरसभं शक्रश्चक्रे त्वद्रूपवर्णनम् ।
 अश्रद्धानौ तद्ब्रूतु मर्त्यमूर्त्यार्गताविह ॥ २८ ॥ शक्रेण वर्णितं यादृक् तादृशं वपुरीक्षितम् । रूपं नृप तवेदानी-
 मन्यादृशमजायत ॥ २९ ॥ अधुना व्याधिभिरयं कान्तिसर्वस्वतस्करैः । देहः समन्तादाक्रान्तो निःश्वासैरिव
 दर्पणः ॥ ३० ॥ यथार्थमभिधायेति द्राक्तिरोहितयोस्तयोः । विच्छायं स्वं नृपोऽपश्यद्विमग्रस्तमिव द्रुमम् ॥ ३१ ॥
 अचिन्तयच्च धिगिदं सदा गदपदं वपुः । मुग्धैः सुग्धाः कुर्वन्ति तन्मूर्च्छां तुच्छबुद्ध्यः ॥ ३२ ॥ शरीरमन्तरूप-
 नैव्याधिभिर्विविधैरिदम् । दीर्यते दारुणैर्दारुणीटगणैरिव ॥ ३३ ॥ बहिः कथञ्चिद्यद्येतत्प्ररोच्येत तथापि
 हि । नैयग्रोधं फलमिव मध्ये कृमिकुलाकुलम् ॥ ३४ ॥ रुजा लुम्पति कायस्य तत्कालं रूपसम्पदम् । महासरो-
 वरस्येव वारिसेवालवल्लरी ॥ ३५ ॥ शरीरं श्लथते नाशा रूपं याति न पापधीः । जरा स्फुरति न ज्ञानं धिगू-
 स्मरूपं शरीरिणाम् ॥ ३६ ॥ रूपं लवणिमा कान्तिः शरीर द्रविणान्यपि । संसारे तरलं सर्वं कुशाग्रजलविन्दुवत्
 ॥ ३७ ॥ अद्यस्तीनविनाशस्य शरीरस्य शरीरिणाम् । सकामनिर्जरासारं तप एव महत्फलम् ॥ ३८ ॥ इति
 सञ्ज्ञातवैराग्यभावनः पृथिवीपतिः । प्रव्रज्यां सयमादित्सुः सुतं राज्ये न्यनीविशत् ॥ ३९ ॥ गत्वोद्याने सविनयं

(१) ख ग. तादृगेव पुरोक्षितम् ।

विनयन्यधरितः । सर्वसावद्याविरतिप्रधानं सोऽग्रहीत्तपः ॥ ४० ॥ महाव्रतघरस्यास्य दधानस्योत्तरान् गुणान् ।
 शृष्टतोऽगात्करिकुलं प्रकृतिमण्डलम् । गृष्टतोऽगात्करिकुलं प्रकृतिमण्डलम् । शृष्टतोऽगात्करिकुलं प्रकृतिमण्डलम् । शृष्टतोऽगात्करिकुलं प्रकृतिमण्डलम् ।
 ग्रामाद्ग्रामं विहरतः समतैकाग्रचेतसः ॥ ४१ ॥ गाढानुरागबन्धेन सर्वं प्रकृतिमण्डलम् । गृष्टतोऽगात्करिकुलं प्रकृतिमण्डलम् । शृष्टतोऽगात्करिकुलं प्रकृतिमण्डलम् ।
 महायुथपतेरिव ॥ ४२ ॥ (युग्मं) निष्कृपायमुदासीन निम्मेमं निष्पग्रहम् । तं पर्युपास्य पण्णामान् कथञ्चि-
 त्तन्यवर्त्तत ॥ ४३ ॥ यथाविध्यात्तभिवाभिरकालापथ्यभोजनैः । व्याघ्रयोऽस्य वद्विधेरे सम्पूयैर्दोहदैरिव ॥ ४४ ॥
 कच्छूशोपज्वरदवासारुचिकुन्ध्यचिवेदनाः । सप्तविधेहे पुण्यात्मा सप्तवर्षशतानि सः ॥ ४५ ॥ दुःमहान् सहमानस्य
 तस्याशोपपरीपहान् । उपायनिरपेक्षस्य समपद्यन्त लब्धयः ॥ ४६ ॥ अत्रान्तरे सुरपतिः समुद्दिश्य दिवौकसः ।
 हृदि जातचमत्कारश्चकारेत्यस्य वर्णनम् ॥ ४७ ॥ चक्रमर्त्तिश्रियं त्यक्त्वा प्रज्जलनृणपूलवत् । अहो सनत्कुमारोऽयं
 तप्यते दुस्तपं तपः ॥ ४८ ॥ तपोमाहात्म्यलब्धायु सर्वास्मरपि हि लब्धिषु । शरीरनिरपेक्षोऽयं स्वरोगान्न विक्रि-
 त्सति ॥ ४९ ॥ अश्रद्धयानौ तद्वाक्यं वैद्यरूपधरौ सुरौ । विजयो वैजयन्तश्च तत्समीपमुपेतुः ॥ ५० ॥ ऊचतुश्च
 महाभाग किं रोगैः परिताम्यसि । वैद्याग्रां चिकित्सानो विश्यं स्वैरेव भेषजैः ॥ ५१ ॥ यदि त्वमनुजानसि
 रोगग्रस्तशरीरकः । तदद्वय निगृह्णीतौ रोगानुपचितंस्तव ॥ ५२ ॥ ततः सनत्कुमारोऽपि प्रत्युचै भोश्चिकित्सको
 द्विविधा देहिनां रोगा द्रव्यतो भावतोऽपि च ॥ ५३ ॥ क्रोधमानमायालोभा भावरोगाः शरीरिणाम् । जन्मान्त-
 रसहस्रानुगाभिर्नोऽनन्तदुःखदाः ॥ ५४ ॥ तांश्चिकित्सितुमीशौ चेदुवां तर्हि चिकित्सतम् । अथो चिकित्सथो द्रव्य-
 रोगांस्तद्रत पश्यतम् ॥ ५५ ॥ ततोऽद्भुतो गलत्पामां शीर्णो स्वकफनिमुषा । लिप्तां शुब्धं रमेनेय द्राम् सुदृणी-
 रोगांस्तद्रत पश्यतम् ॥ ५६ ॥ ततोऽद्भुतो गलत्पामां शीर्णो स्वकफनिमुषा । लिप्तां शुब्धं रमेनेय द्राम् सुदृणी-

(१) तो ।

चकार सः ॥ ५६ ॥ ततस्तामहुर्लोऽस्मर्गशलाकामिव भास्वतीम् । आलोच्य पादयोस्तस्य पेततुः प्रोचतुश्च तौ ॥ ५७ ॥ निरूपयधिपू रूपं यौ त्वामायातपूर्विग्रणौ । तावेव त्रिदशावावां सम्प्रत्यपि समागतौ ॥ ५८ ॥ मिद्ध-
लब्धिरपि व्याधिवाधां सोढा तपस्यति । सनत्कुमारो भगवानितीन्द्रस्त्वामवर्णयत् ॥ ५९ ॥ आत्राभ्यां तदिहागत्य
प्रत्यक्षेण परीक्षितम् । इत्युदित्वा च नत्वा च त्रिदशौ तौ तिरोहितौ ॥ ६० ॥ एतन्निदर्शनमात्रं कफलब्धे प्रद-
र्शितम् । लब्धयन्तरकथा नोक्ता ग्रन्थगौरवभीरुभिः ॥ ६१ ॥ योगिनां योगमाहात्म्यात्पूरीपमपि कल्पते । रोगिणां
रोगनाशाय कुमुदामोदशालि च ॥ ६२ ॥ मलः किल समाम्नातो द्विविधः सर्वदेहिनाम् । कर्णेनेत्रादिजन्यैको
द्वितीयस्तु वपुर्भवः ॥ ६३ ॥ योगिनां योगसम्पत्तिमाहात्म्याद्द्विविधोऽपि सः । कस्तूरैकापरिमलो रोगहा सर्व-
रोगिणाम् ॥ ६४ ॥ योगिनां कायमंस्पर्शः मिश्रश्चिन्म सुधारसैः । चिन्मोति तत्त्वणं सर्वानामयानामयाविनाम्
॥ ६५ ॥ नखाः केशा रदाश्चान्यदपि योगिशरीरगम् । भजते भेषजीभावमिति सर्वौषधिः स्मृता ॥ ६६ ॥
तथाहि तीर्थनाथानां योगभृच्चक्रमर्त्तिनाम् । देहास्थिसकलस्तोमः सर्वस्वर्गेषु पूज्यते ॥ ६७ ॥

किञ्च—

मेवमुक्तमपि वारि यदङ्गसङ्गमात्रान्नदीवाण्यादिगतमपि सर्वरोगहरं भवति । तथा विषमूर्च्छिता अपि यदी-
याङ्गसङ्गिवातस्पर्शादेव निर्मिषा भवन्ति । विषमपृक्तमप्यन्नं यन्मुखमविष्टमविषं भवति । महाविषव्याधिवाधिता
अपि यद्वचःश्रवणमात्राद्यदर्शनाच्च वीतीनकारा भवन्ति । एष सर्वोऽपि सर्वौषधिप्रकारः । एते कक्षादयो महर्द्धि-
रूपाः । अथवा महर्द्धयो विभिन्ना एव । वैकिश्ललब्धयोऽनेकधा अणुत्व-महत्त्व-लघुत्व-गुरुत्व-प्राप्ति-प्राक्ता-

म्य-ईशित्व-वशित्व-अप्रतिपातित्व-अन्तर्द्धान-कामरूपित्वादिभेदात् ।

अणुत्वमणुशरीरविकरणम् । येन विसच्छिद्रमपि प्रविशति तत्र च चक्रवर्तिभोगानपि शुद्धे । महत्त्वं
अणुत्वमणुशरीरविकरणसामर्थ्यम् । लघुत्वं वायोरपि लघुतररारीरता । गुरुत्वं वज्रादपि गुरुतरशरीरतया ।
मेरोरपि महत्तरशरीरविकरणसामर्थ्यम् । लघुत्वं वायोरपि लघुत्वमणुशरीरविकरणसामर्थ्यम् । इति ।
इन्द्रादिभिरपि प्रकृष्टबलैर्दुःसहता । प्राप्तिर्भूमिस्थस्य मेरुव्यग्रेण मेरुव्यवताग्रप्रभाकरादिस्पृशसामर्थ्यम् ।
प्राक्राम्यमणु भूमाविव प्रविशतो गमनशक्तिः तथा अस्त्विव भूमावुन्मज्जननिमज्जे । ईशित्वं त्रैलोक्यस्य निःसङ्ग-
तीर्थकरत्रिदशेश्वरश्चद्विविकरणम् । वशित्वं सर्वजीववशीकरणलब्धिः । अप्रतिपातित्वं अद्रिमध्येऽपि निःसङ्ग-
गमनम् । अन्तर्द्धानमदृश्यरूपता । कामरूपित्वं युगपदेव नानाकाररूपविकरणशक्तिः । इत्येवमादयो महर्द्धयः ।
अथवा प्रकृष्टश्रुतावरणवीर्यान्तरायद्योपशमाविभूतामाधारणमहाप्रज्ञाद्विलाभा अनधीतद्वादशाङ्गचतुर्दशपूर्वा अपि
सन्तो यमर्थं चतुर्दशपूर्वा निरूपयति तस्मिन् विचारकृच्छ्रेऽप्यर्थेऽतिनिपुणप्रज्ञाः प्राज्ञश्रमणाः । अन्येऽधीतदश-
पूर्वा रोहिणीप्रज्ञस्यादिमहाविद्यादिभिरङ्गुप्रसेनिकाभिरन्यविद्यादिभिश्चोपनतानां भूयसीनामृद्धीनां अवशगा
विद्यावेगधारणात् विद्याधरश्रमणाः । केचिद्बीजकोष्ठपदानुसारिविद्विद्विशेषाद्वियुक्ताः । सुकृष्टवसुमतीकृते क्षेत्रे
चित्त्युदकाद्यनेककारणविशेषोपेक्षं बीजमनुपहतं यथानेकबीजकोष्ठीप्रदं भवति तथैव ज्ञानावरणादित्ययोपशमाति-
शयप्रतिलम्भादेकार्थबीजश्रवणे सति अनेकार्थबीजानां प्रतिपत्तारो बीजबुद्ध्यः । कोष्ठागारिकस्थापितानामसङ्की-
र्णानामविनष्टानां भूयसां ध्यानबीजानां तथा कोष्ठस्वस्थानं तथा परोपदेशादवधारितानां श्रौतानामर्थग्रन्थबीजानां
भूयसामनुस्मरणमन्तरेणाविनष्टानामवस्थानात्कोष्ठबुद्ध्यः । पदानुसारिणोऽनुश्रोतःपदानुसारिणः प्रतिश्रोतःपदा-

नुसारिण उभयपदानुसारिणश्च । तत्रादिपदस्यार्थं ग्रन्थं च परत उपश्रुत्य आग्रन्थपदादर्थग्रन्थविचारणासमर्थ-
 पटुतरमतयोऽनुश्रोतःपदानुसारिबुद्ध्यः । अग्रन्थपदस्यार्थं ग्रन्थं च परत उपश्रुत्य ततः प्रातिकूल्येनादिपदादा-
 अर्थग्रन्थविचारपटवः प्रतिश्रोतःपदानुसारिबुद्ध्यः । मध्यपदस्यार्थं ग्रन्थं च परकीयोपदेशादिधिगम्याद्यन्ताव-
 धिपरिच्छन्नपदसमूहप्रतिनियतार्थग्रन्थोदधिसमुत्तरणसमर्थासाधारणातिशयपटुविज्ञानिनियता उभयपदानुसारिबु-
 द्ध्यः । बीजबुद्धिरेकपदार्थावगमादनेकार्थानामवगन्ता पदानुमारी तैरूपदावगमात्पदान्तराणामवगन्तेति विशेषः ।
 तथा मनोवाक्कायबलिनः । तत्र प्रकृष्टज्ञानावरणवीर्यान्तरायक्षयोपशमविशेषेण वस्तूद्भृत्यान्तर्मुहूर्त्तेन सकलश्रुनोद-
 ध्यवगाहनावदातमनसो मनोबलिनः । अन्तर्मुहूर्त्तेन सकलश्रुतवस्तुच्चारणसमर्था वाग्बलिनः । अथवा पदवाक्या-
 लङ्कारोपेतां वाचमुखैरुच्चारयन्तो ऽविरहितवाक्कृमाह्निनकण्ठा वाग्बलिनः । वीर्यान्तरायक्षयोपशमाविर्भूतासाधा-
 रणकायमलत्वात्प्रतिमयावतिष्ठमानाः श्रमक्लमविरहिता वर्षमात्रप्रतिमाधरा बाहुबलिप्रभृतयः कायबलिनः । तथा
 क्षीरमधुमर्पिरमृतास्रविणो येषां पात्रपतितं कदन्नमपि क्षीरमधुमर्पिरमृतसर्वीर्यविपाकं जायते वचनं वा शरीर-
 मानसदुःखप्राप्तानां देहिनां क्षीरादिवत्सन्तर्पकं भवति ते क्षीरास्रविणो मन्त्रास्रविणोऽमृतास्रविणश्च ।
 केचिदक्षीणर्द्धियुक्तास्ते च द्विविधा अक्षीणमहानसा अक्षीणमहालयश्च । येषामसाधारणान्तरायक्षयोपशमादभ्य-
 मात्रमपि पात्रपतितमन्नं गौतमादीनामिव बहुभ्यो दीयमानमपि न क्षीयते तेऽक्षीणमहानसाः । अक्षीणमहालय-
 र्द्धिप्राप्ताश्च यत्र परिमितभूतप्रदेशेऽवतिष्ठन्ते तत्रासंख्याता अपि देवास्तिर्यश्चो मनुष्याश्च सपरिवाराः परस्परबाधार-
 हितास्तीर्थकरपर्वदीव सुखमासते । इति प्रज्ञाश्रमणादिषु महाप्रज्ञादयो महर्द्धयो दर्शिताः ।

सर्वेन्द्रियाणां विषयान् शुद्धात्येकमपीन्द्रियम् । यत्प्रभावेन सम्मिश्रश्रोतोलब्धिस्तु सा मता ॥ १ ॥ ८ ॥

तथा—

चारुणादौ विषावधिमनःपर्यायसम्पदः । योगकल्पद्रुमस्यैता विकसिकुसुमश्रियः ॥ ९ ॥

अतिशयचरणाच्चारणा अतिशयगमनादित्यर्थः । तत्सम्पन्नलब्धिरित्यर्थः । आशीविषलब्धिर्निग्रहानुग्रह-
सामर्थ्यम् । अवधिज्ञानलब्धिर्मूर्त्तद्रव्यविषयं ज्ञानम् । मनःपर्यायज्ञानलब्धिर्मनोद्रव्यप्रत्यक्षीकरणशक्तिः । एता
लब्धयो योगकल्पद्रुमस्य कुसुमभूताः । फलं तु केवलज्ञानं मोक्षो वा । भरतमरुदेष्टुदाहरणाभ्यां वक्ष्यते ।

तथाहि—

द्विविधाश्चारणा ज्ञेया जङ्घाविद्योत्यशक्तिः । तत्राद्या रुचकद्वीपं यान्त्येकोत्पातलीलया ॥ १ ॥ बलन्तो
रुचकद्वीपादेकोत्पत्तनेन ते । नन्दीश्वरे समायान्ति दितीयेन यतो गताः ॥ २ ॥ ते चोर्ध्वगत्यामेकेन समुत्प-
त्तनकर्मणा । गच्छन्ति पाण्डुकवनं मेरुशैलशिरःस्थितम् ॥ ३ ॥ ततोऽपि बलिता एकोत्पातेनायान्ति नन्दनम् ।
उत्पातेन द्वितीयेन प्रथमोत्पातभूमिकाम् ॥ ४ ॥ विद्याचारणास्तु गच्छन्त्येकोत्पातकर्मणा । मानुषोत्तरमन्येन द्वीपं
नन्दीश्वराह्वयम् ॥ ५ ॥ तस्मादायान्ति चैकोत्पातेनोत्पत्तिता यतः । यान्त्यायान्त्यूर्द्धमार्गेऽपि तिर्यग्यानक्रमेण ते ॥ ६ ॥

अन्येऽपि बहुभेदाश्चारणा भवन्ति । तद्यथा आकाशगामिनः पर्यङ्कावस्थानियण्णाः कायोत्सर्गशरीरा वा
पादोत्क्षेपनिक्षेपक्रमाद्विना व्योमचारिणः । केचित्तु जलजङ्घाफलपुष्पपत्रश्रेण्याग्निशिखाधूमनोहारावश्यायमेधवा-
रिधारासर्कटकतन्तुज्योतीरश्मिपवनाद्यालम्बनगतिपरिणामकुशलाः । जलमुपेत्य वापीनिम्नगासमुद्रादिष्वप्यधिक-

जीवानविराधयन्तो जले भूमाविव पादोत्त्वेपनिचेपकुशला जलचारणाः । भुव उपरि चतुरङ्गुलप्रभिते आकाशे
जङ्घानिचेपोत्त्वेपनिपुणा जङ्घाचारणाः । नानाद्रुमफलान्युपादाय फलाश्रयप्राण्यविरोधेन फलतले पादोत्त्वेपनि-
चेपकुशलाः फलचारणाः नानाद्रुमलतागुल्मपुष्पान्युपादाय पुष्पसूक्ष्मजीवानविराधयन्तः कुसुमतलदलालम्बन-
सङ्गगतयः पुष्पचारणाः । नानावृक्षगुल्मवीरुल्लताविताननानाप्रवालतरुणपल्लवालम्बनेन पर्णसूक्ष्मजीवानविराध-
यन्तश्चरणोत्त्वेपनिचेपपटवः पत्रचारणाः । चतुर्योजनशतोच्छ्रितस्य निपधस्य नीलस्य चाद्रेष्टङ्कच्छिन्नां श्रेणिमु-
पादायोपर्थ्यधौ वा पादपूर्वकुम्भतरुणवतरुणनिपुणाः श्रेणिचारणाः । अग्निशिखामुपादाय तेजःकायिकानविराध-
यन्तः स्वयमदह्यमानाः पादविहारनिपुणा अग्निशिखाचारणाः । धूमवर्त्तिं तिरश्चीनामूर्द्धगां वा आलम्ब्यास्ख-
लितगमनास्कन्दिनो धूमचारणाः । नीहारमवष्टभ्याक्कायिकपीडामजनयन्तो गतिमसङ्गामक्षुधाना नीहारचारणाः ।
अवश्यायमाश्रित्य तदाश्रयजीवानुपरोधेन यान्तोऽवश्यायचारणाः । नमोवर्त्मनि प्रविततजलधरपटलपटास्तरणे
जीवानुपधातिचङ्क्रमणप्रभवो मेघचारणाः । प्रावृषण्यादिजलधरादेर्विनिर्गतवारिधारावलम्बनेन प्राणिपीडामन्तरेण
यान्तो वारिधाराचारणाः । कुब्जवृक्षान्तरालभाविनभःप्रदेशेषु कुब्जवृक्षादिसम्बद्धमर्कटकतन्त्वालम्बनपादोद्भरण-
निचेपावदाता मर्कटकतन्तूनच्छिन्दन्तो यान्तो मर्कटकतन्तुचारणाः । चन्द्रार्कग्रहनक्षत्राधन्यतमज्योतीरश्मिसम्ब-
न्धेन भ्रुवीव पादविहारकुशलाः ज्योतीरश्मिचारणाः । पवनेष्णकेदिग्मुखोन्मुखेषु प्रतिलोमानुलोमवर्त्तिषु तत्प्रदे-
शावलीमुपादाय गतिमस्खलितचरणविन्यासामास्कन्दन्तो वायुचारणाः ।

तपश्चरणमाहात्म्याद्गुणदितरतोऽपि वा । आशीविषाः समर्थाः स्युर्निग्रहेऽनुग्रहेऽपि च ॥१॥ द्रव्याणि मूर्त्ति-

जीवानावराधयन्ता जले भूमाविव पादोत्क्षेपनिक्षेपकुशला जलचारणाः । भुव उपरि चतुरङ्गुलग्रमिते आकाशे
जङ्घानिक्षेपोत्क्षेपनिपुणा जङ्घाचारणाः । नानाद्रुमफलान्युपादाय फलाश्रयप्राण्यविरोधेन फलतले पादोत्क्षेपनि-
क्षेपकुशलाः फलचारणाः । नानाद्रुमलतागुल्मपुष्पान्युपादाय पुष्पमृच्छमजीवानविराधयन्तः कुसुमतलदलावलम्बन-
सङ्गगतयः पुष्पचारणाः । नानावृक्षगुल्मवीरुल्लताविताननानाप्रवालतरुणपद्मवालम्बनेन पर्णमृच्छमजीवानविराध-
यन्तश्चरणोत्क्षेपनिक्षेपपटवः पत्रचारणाः । चतुर्योजनशतोच्छ्रितस्य निपथस्य नीलस्य चाद्रष्टृङ्गच्छिन्नां श्रेणिमु-
पादायोपर्यधो वा पादपूर्वकमुत्तरणावतरणनिपुणाः श्रेणिचारणाः । अग्निशिखामुपादाय तेजःकायिकानविराध-
यन्तः स्वयमदह्यमानाः पादविहारनिपुणा अग्निशिखाचारणाः । धूमवर्तिं तिरश्चीनामूर्द्धगां वा आलम्ब्यास्ख-
लितगमनास्कन्दिनो धूमचारणाः । नीहारमवष्टभ्याप्कायिकपीडामजनयन्तो गतिमसङ्गामक्षुवाना नीहारचारणाः ।
अवरयायमाश्रित्य तदाश्रयजीवानुपरोधेन यान्तोऽवश्यायचारणाः । नभोवर्त्मनि प्रविततजलधरपटलपटास्तरणे
जीवानुपधातिचङ्क्रमणप्रभवो मेघचारणाः । प्रावृषेण्यादिजलधरादेर्विनिर्गतवारिधारवलम्बनेन प्राणिपीडामन्तरेण
यान्तो वारिधाराचारणाः । कुब्जवृक्षान्तरालभाविनभःप्रदेशेषु कुब्जवृक्षादिसम्बद्धमर्कटकतन्त्वालम्बनपादोद्धरण-
निक्षेपावदाता मर्कटकतन्तूनच्छिन्दन्तो यान्तो मर्कटकतन्तुचारणाः । चन्द्रार्कग्रहनक्षत्राद्यन्यतमज्योतीरश्मिसम्ब-
न्धेन भुवीव पादविहारकुशलाः ज्योतीरश्मिचारणाः । पवनेष्वनेकदिग्मुखोन्मुखेषु प्रतिलोमानुलोमवर्तिषु तत्प्रदे-
शावलीमुपादाय गतिमस्खलितचरणविन्यासामास्कन्दन्तो वायुचारणाः ।

तपश्चरणमाहात्म्याद्गुणादितरतोऽपि वा । आशीविषाः समर्थाः स्युर्निग्रहेऽनुग्रहेऽपि च ॥१॥ द्रव्याणि मूर्ति-

मन्त्येव विषयो यस्य सर्व्वतः । नैयत्यरहितं ज्ञानं तत्स्यादवधिलक्षणम् ॥२॥ स्यान्मनःपर्य्ययो ज्ञानं मनुष्यचेत्रव-
र्त्तिनाम् । प्राणिनां समनस्कानां मनोद्रव्यप्रकाशकम् ॥३॥ अजुश्च विपुलश्चेति स्यान्मनःपर्य्ययो द्विधा । विशुद्धप्र-
केवलज्ञानलक्षणफलोपदर्शनेन योगमेव स्तौति—
अहो योगस्य माहात्म्यं प्राज्यं साम्राज्यमुद्रहन् । अवाप केवलज्ञानं भरतो भरताधिपः ॥१०॥

अहो इत्याश्चर्य्ये प्राज्यं पुष्कल साम्राज्यं चक्रवर्त्तित्वमुद्रहन् न पुनस्त्यक्तराज्यसम्पत् । भरताधिपः
षट्खण्डभरतचेत्रस्वामी ।
तथाहि—

एतस्यामवसर्पिण्यामेकान्तसुपमारके । सागरोपमकोटीनां चतुःकोटिमिते गते ॥ १ ॥ सागरोपमकोटीनां
पञ्चाष्टमांशशेषे च दक्षिणादस्य भारते ॥ २ ॥ तद्विक्रोटाकोटिमिते सुपमदुःषमारके ।
चाभिचन्द्रोऽथ प्रसेनजित् ॥ ३ ॥ सप्ताभूवन् कुलकरा इमे विमलवाहनः । चञ्चुष्पाश्च यशस्वी
॥ ५ ॥ वृतीयारस्य शेषेषु पूर्व्वलक्षेण संख्यया । चतुरशीतौ साद्वीष्टमासे वर्षत्रयेऽपि च ॥ ६ ॥ तस्याश्च कुबौ
सर्व्वार्थविमानादवतीर्णवान् । चतुर्दशमहास्वप्नश्चित्तः प्रथमो जिनः ॥७॥ नाभेश्च मरुदेव्याश्च तदा सम्यगजानतोः ।
स्वप्नार्थमिन्द्राः सर्व्वेऽपि व्याचक्रुः प्रमदोन्मदाः ॥ ८ ॥ ततः सुखेन जातस्य शुभेऽह्नि परमेशितुः । षट्पञ्चाशत्-

तिसृभिः कोटिभिर्मिते । अरके सुपमानाग्नि द्वितीयेऽपि गते सति ॥ २ ॥ तद्विक्रोटाकोटिमिते सुपमदुःषमारके ।
चाभिचन्द्रोऽथ प्रसेनजित् ॥ ३ ॥ सप्ताभूवन् कुलकरा इमे विमलवाहनः । चञ्चुष्पाश्च यशस्वी
॥ ५ ॥ वृतीयारस्य शेषेषु पूर्व्वलक्षेण संख्यया । चतुरशीतौ साद्वीष्टमासे वर्षत्रयेऽपि च ॥ ६ ॥ तस्याश्च कुबौ
सर्व्वार्थविमानादवतीर्णवान् । चतुर्दशमहास्वप्नश्चित्तः प्रथमो जिनः ॥७॥ नाभेश्च मरुदेव्याश्च तदा सम्यगजानतोः ।
स्वप्नार्थमिन्द्राः सर्व्वेऽपि व्याचक्रुः प्रमदोन्मदाः ॥ ८ ॥ ततः सुखेन जातस्य शुभेऽह्नि परमेशितुः । षट्पञ्चाशत्-

दिकुमार्यः स्रुतिकर्म प्रचकिरे ॥ ९ ॥ मेरुमूर्ध्नि विशुं नीत्वा कृत्वोत्सङ्गे दिवस्पतिः । तीर्थोदकैरभ्यपिञ्चत्स्वं
 च हर्षाश्रुवारिभिः ॥ १० ॥ वासवेन ततो मातुरार्पितस्य जगद्गुरोः । धात्रीकर्मणि सर्वाणि विदधुर्विबुधस्त्रिय-
 ॥ ११ ॥ निरीच्य ऋपमाकारं लक्ष्मोरौ दक्षिणे प्रभोः । चक्रतुः पितरौ नाम ऋपमेति प्रमोदतः ॥ १२ ॥
 अमन्दं दददानन्दं सुधारश्मिस्त्रि प्रभुः । त्रिदशाहारयोगेन पोषितो बभूवे क्रमात् ॥ १३ ॥ अन्येद्युष्टुमदामीश
 उपासितुमुपागतः । अचिन्तयद्भगवतो वंशः क इह कल्प्यताम् ॥ १४ ॥ अवगत्य तदाकृतमवधिज्ञानतो विभुः ।
 तत्करेज्जुलता लातुं करीव करमक्षिपत् ॥ १५ ॥ तां समर्प्य जगद्भर्तुः प्रणम्य च विडौजसा । इच्चाकुरिति वंशस्य
 तदा नाम प्रतिष्ठितम् ॥ १६ ॥ बाल्यं कल्पमिवोल्लङ्घ्य मध्यन्दिनमिवार्यमा । विशुर्विभक्ताययवं द्वितीयं शिश्रिये
 वयः ॥ १७ ॥ यौवनेऽपि मृदू रक्तौ कमलोदरसोदरौ । उष्णावकम्प्रावस्वेदौ पादौ समतलौ प्रभोः ॥ १८ ॥
 नतार्तिच्छेदनायेव प्रपेदे चक्रमीशितुः । सदास्थितश्रीकरेणोरिव दामाङ्कुशध्वजाः ॥ १९ ॥ स्वामिनः पादयोर्ल-
 क्ष्मीलीलासदनयोरिव । शङ्खकुम्भौ तले पाष्णौ स्वस्तिकश्च विरेजिरे ॥ २० ॥ मांसलो वर्तुलस्तुङ्गो भुजङ्गमफ-
 णोपमः । अद्भुष्टः स्वामिनो वत्स इव श्रीवत्सलाञ्छितः ॥ २१ ॥ प्रभोर्निर्वातनिष्कम्पाः स्निग्धदीपशिखोपमाः ।
 नीरन्त्रा ऋजवोऽङ्गुल्यो दलानीव पदाब्जयोः ॥ २२ ॥ नन्दावर्ता जगद्भर्तुः पादाङ्गुलितलेष्वभान् । यद्विम्बानि
 क्षितौ धर्मप्रतिष्ठाहेतुतां ययुः ॥ २३ ॥ यवाः पर्वस्वङ्गुलीनामधोवापीभिरावभुः । उष्मा इव जगल्लक्ष्मीविवाहाय
 जगत्प्रभोः ॥ २४ ॥ कन्दः पादाम्बुजस्येव पार्ष्णिर्वृत्तायतः पृथुः । अद्भुष्टाङ्गुलिफणिनां फणामणिनिभा नखाः
 ॥ २५ ॥ हेमारविन्दमुकुलकर्णिकार्गोलकश्रयम् । गूढौ गुण्फौ वितेनावे नितान्तं स्वामिपादयोः ॥ २६ ॥ प्रभोः

पादाबुपर्यानुपूर्व्यां कूर्मवदुन्नतौ । अग्रकाशसितौ खिग्धच्छवी लोमविवर्जितौ ॥ २७ ॥ अन्तर्मग्नास्थिपिशितपुष्कले
 कमवर्तुले । एणीजह्वाविडम्बिन्यो जह्ने गौर्यौ जगत्पतेः ॥ २८ ॥ जानुनी स्वामिनोऽघातौ वर्तुले मांसपूरिते ।
 तूलपूर्णपिधानान्तःचित्तदर्पणरूपताम् ॥ २९ ॥ ऊरू च मृदुलौ खिग्धावानुपूर्व्येण धीवरो । विभ्राञ्चक्रतुः प्रौढ-
 कदलीस्तम्भमिभ्रमम् ॥ ३० ॥ स्वामिनः कुञ्जरस्येव मुर्क्यौ गूढौ समस्थितौ । अतिगूढं च पुंश्विद्धं कुलीनस्येव
 वाजिनः ॥ ३१ ॥ तचासिरमनिश्रोचमह्रस्वादीर्घमभ्रमम् । सरलं मृदु निलोम वर्तुलं सुरभीन्द्रियम् ॥ ३२ ॥
 शीतप्रदक्षिणावर्त्तगन्धदुत्तैकधारकम् । अवीभत्सावर्त्तकारकोशस्थं पिञ्जरं तथा ॥ ३३ ॥ आयता मांमला स्थूला
 विशाला कठिना कटिः । मध्यभागस्तनुत्वेन कुलिशोदरसोदरः ॥ ३४ ॥ नाभिर्भार गम्भीरा सरिदावर्त्तविभ्रमम् ।
 कुक्षी खिग्धौ मांसवन्तौ कोमलौ सरलौ समौ ॥ ३५ ॥ अघाद्वचःस्थलं स्वर्णशिलाष्टुलमुन्नतम् । श्रीवत्सरत्नपीठाङ्क-
 श्रीलीलावेदिकाश्रियम् ॥ ३६ ॥ हठपीनोन्नतौ स्कन्धौ कुरुभक्तदुदोषमौ । अन्परोमोभते कक्षे गन्धस्वेदमलो-
 जिह्वते ॥ ३७ ॥ पीनौ पाणिफणिच्छत्रौ भुजावाजानुलम्बितौ । चञ्चलाया नियमने नागपाशाग्नि त्रियः ॥ ३८ ॥
 नवाभ्रपल्लवाताम्रतलौ निष्कर्षकक्षौ । अस्वेदनावपच्छिद्रावुष्णौ पाणी जगत्पतेः ॥ ३९ ॥ दण्डचक्रधनु-
 र्मत्स्यश्रीवत्सकुलिशाङ्गुरौ । ध्वजाब्जचामरच्छत्रशङ्खरुम्भाब्धिमन्दरैः ॥ ४० ॥ मकरपर्पमसिंहास्वरथस्वास्तिकदि-
 ग्गजैः । प्रासादतोरणद्वीपैः पाणी पादाविविद्धितौ ॥ ४१ ॥ अदुष्टाबुल्य शोणाः सरलाः शोणपाणिनाः ।
 प्ररोहा इव कल्पद्रोः प्रान्तमाणिम्यपुष्पिताः ॥ ४२ ॥ यवाः स्पष्टमशोभन्त स्वामिनोऽदुष्टपर्वसु । यशो-
 वरुणरुद्रस्य पुष्टिवैशिष्ट्यहेतवः ॥ ४३ ॥ अद्भुलीमूर्द्धसु विभोः सर्वसम्पत्तिशंसिनः । दधु म्रदचिणावर्त्ता

दक्षिणावर्त्तशङ्खताम् ॥ ४४ ॥ कृच्छ्रादुद्धरणीयानि जगन्ति त्रीण्यपीत्यभान् । संख्यालेखा इव तिस्रो लेखा मूले
कराब्जयोः ॥ ४५ ॥ वर्त्तुलोऽनतिदीर्घश्च लेखात्रयपवित्रितः । गम्भीरध्वनिराघत्ते कण्ठः कम्बुविडम्बनाम् ॥ ४६ ॥
विमलं वर्त्तुलं कान्तितराङ्गि वदनं विभोः । पीयूषदीधितिरिवापरो लाञ्छनवर्जितः ॥ ४७ ॥ मसृणौ मांसलौ
स्निग्धौ कपोलफलकौ प्रभोः । दर्पणाविव सौवर्णौ चाग्लक्ष्म्योः सहवासयोः ॥ ४८ ॥ अन्तरावर्त्तसुभगौ कर्णौ
स्कन्धान्तलम्बितौ । प्रभोर्मुखप्रभासिन्धुतीरस्थे शुक्तिके इव ॥ ४९ ॥ ओष्ठौ विम्बोपमौ दन्ता द्वात्रिंशत्कुन्दसो-
दराः । क्रमस्फारा क्रमोत्तुङ्गवंशा नासा महेशितुः ॥ ५० ॥ अह्रस्वदीर्घं चिवुकं मांसल वर्त्तुलं मृदु । मेचकं
बहुलं स्निग्धं कोमलं रमश्रु तायिनः ॥ ५१ ॥ प्रत्यग्रकल्पविटपिप्रवालाहणकोमला । प्रभोजिह्वानतिस्थूला द्वाद-
शाङ्गागमार्थसूः ॥ ५२ ॥ अन्तरा कृष्णघवले प्रान्तरक्ते विलोचने । नीलस्फटिकशोणारमणिन्यासमये इव ॥ ५३ ॥
ते च कर्णान्तिविश्रान्ते कज्जलयामपक्ष्मणी । विकस्वरे तामरसे निलीनालिकुले इव ॥ ५४ ॥ विभराञ्चक्रतुर्भुजः
श्यामले कुटिले भ्रुवौ । दृष्टिपुष्करिणीतीरसमुद्भिन्नलताश्रियम् ॥ ५५ ॥ विशालं मांसलं वृत्तं मसृणं कठिनं
समम् । भालस्थले जगद्भर्तुरष्टमीसोमसोदरम् ॥ ५६ ॥ भुवनस्वामिनो मौलिरानुपूर्व्या समुन्नतः । दधावधोमुखी-
भूतच्छत्रसन्नचारिताम् ॥ ५७ ॥ मौलिच्छत्रे महेशस्य जगदीशत्वशंसिनि । वृत्तमुत्तुङ्गमुष्णीपं शिश्रिये कलशश्रि-
यम् ॥ ५८ ॥ केशाश्चकाशिरे मूर्ध्नि प्रभोर्भ्रमरमेचकाः । कुञ्चिताः कोमलाः स्निग्धाः कालिन्धा इव वीचयः
॥ ५९ ॥ गोरोचनागर्भगौरी स्निग्धस्वच्छा त्वगावभौ । स्वर्णद्रवविलिप्तेव तनौ त्रिजगदीशितुः ॥ ६० ॥ मृदूनि
अमरस्यामान्यद्वितीयोद्गमानि च । त्रिसतन्तुतनीयांसि लोमानि स्वामिनस्तनौ ॥ ६१ ॥ उत्फुल्लकुमुदामोदः

स्वासो विसृज्यतपलम् । गोवीरधाराधवलं रुधिरं च जगत्पतेः ॥ ६२ ॥ इत्यसाधारणैर्नानालवणैर्लेचितः प्रभुः ।
 रत्नै रत्नाकर इव सेव्यः कस्यह नाभवत् ॥ ६३ ॥ अन्येष्टुः क्रीडया क्रीडलभावनुरूपया । मिथो मिथुनकं
 किञ्चित्ते तालवरोरगात् ॥ ६४ ॥ तदेव देवदुर्योगात्तन्मध्यान्नमूर्धनि । तडिदण्ड इवैरण्डेऽपतत्तालफलं महत्
 ॥ ६५ ॥ प्रहतः काकतालीयन्यायेनारवे मर्मणि । विपन्नो दारकस्तत्र प्रथमेनापमृत्सुना ॥ ६६ ॥ कालधर्म
 गते तस्मिंस्तद्वितीया नितम्बिनी । युधप्रथा कुरङ्गीव किंकर्तव्यजडाभवत् ॥ ६७ ॥ अकाण्डमृदुराघतेनैव तेनाप-
 मृत्सुना । बभूवुर्मूर्च्छितानीव मिथुनान्यपराण्यपि ॥ ६८ ॥ तानि तामग्रतः कृत्वा नारी पुरुषाञ्जिताम् । किंकर्तव्य-
 विमृढानि श्रीनाभेरुपनिन्यरे ॥ ६९ ॥ एषा वृषभनाथस्य धर्मपत्नी भवत्विति । प्रतिजग्राह तां नामर्नेवकैरव-
 कौमुदीम् ॥ ७० ॥ अन्यदा तु 'विभोरुद्यत्नाग्भोगफलकर्मण' । आगादिन्द्रो विवादायै इन्दारकगणान्वित
 ॥ ७१ ॥ ततः स्वर्णमयस्तम्भभ्राजिष्णुमणिपुविकम् । अनेकनिर्गमद्वारमकार्षुर्मण्डपं सुरा ॥ ७२ ॥ स्वेतादिव्या-
 युकोष्ठोवच्छलेन गगनस्थया । गङ्गयेवाश्रितः सोऽभूदभ्ररिशोभादिदृश्या ॥ ७३ ॥ तोरणानि चतुर्दिशु सन्तान-
 तरुपल्लवैः । तलाभूवन् घन्यीव सञ्जितानि मनोभुया ॥ ७४ ॥ चतस्रो रत्नकलशश्रेण्योऽञ्जलिहाप्रगाः । पर्य-
 स्थाप्यन्त देवीभिर्निधानानि रतेरिव ॥ ७५ ॥ वष्टुर्मण्डपद्वारे चेलोत्थेयं पयोपुचः । चक्रे मध्ये नुरीभिर्धुः
 पङ्क्तिला यवकर्दमैः ॥ ७६ ॥ वाद्यमानेषु तूर्येषु गीयमाने च मङ्गले । अवाद्ययन्त्राण्यथ प्रतिशङ्खदिगङ्गना-
 ॥ ७७ ॥ सुमङ्गलामुनन्दार्भ्यां कुमारीभ्यामकारयत् । वासवः परमेरास्य पाणिग्रहमहोत्सवम् ॥ ७८ ॥ ततः
 (१) विभोरन्युद्यद्भोगफलकर्मण ।
 (२) अञ्जलिहाप्रका ।

सुमङ्गलादेवी देवैः प्रकृतमङ्गला । अयत्ये भरतब्राह्मणौ युगमरूपे अजीजनत् ॥ ७६ ॥ त्रैलोक्यजनितानन्दा सुनन्दा
 सुषुप्ते युगम् । सुबाहु बाहुचलिनं सुन्दरीं चातिसुन्दरीम् ॥ ८० ॥ पुनरेकोनपञ्चाशत्पुंगुगानि सुमङ्गला । अस्रुत
 बलिनो मूर्त्तान् द्वैरूप्येणैव मारुतान् ॥ ८१ ॥ अन्येष्टुरन्याय इति पूत्कारोद्धृतबाहुभिः । नाभिर्व्यङ्ग्यि सम्भूय
 सर्वैर्मिथुनकौरिदम् ॥ ८२ ॥ तिस्रो हकारमकारधिकाराख्याः सुनीतयः । न गण्यन्तेऽधुना पुम्भिः कुर्वद्भिरसम-
 ज्ञसम् ॥ ८३ ॥ ततः कुलकरोऽप्युचे आताप्सादसमञ्जसात् । एष वो वृषभः स्वामी तद्वर्त्तध्वं तदाज्ञया ॥ ८४ ॥
 तदा कुलकराज्ञातः कर्तुं राज्यस्थितिं स्फुटात् । प्रशुर्ज्ञानत्रयमयो मिथुनान्येवमन्वशात् ॥ ८५ ॥ राजा भवति
 मर्यादाव्यतिक्रमानिरोधकः । तस्योच्चासनदानेनाभिपेकः क्रियते जलैः ॥ ८६ ॥ आकर्ण्य वचनं भर्तुस्ते सर्वे
 युगमधर्मिण । तच्छिद्यया ययुः पत्रपुटैर्जलजिघृक्षया ॥ ८७ ॥ तदा चासनकम्पेनावधिज्ञानप्रयोगतः । विज्ञात-
 भगवद्राज्यसमयः शक्र आययौ ॥ ८८ ॥ रत्नसिंहासनेऽध्यास्य वासवः परमेश्वरम् । साम्राज्येऽभिपिपेचालञ्चकं
 च मुकुटादिभिः ॥ ८९ ॥ इतश्चाम्भोजिनीपत्रपुटैरञ्जलिधारितैः । निजं मन इव स्वच्छमानिन्ये मिथुनैर्जलम्
 ॥ ९० ॥ उदयाद्रिमिवार्केण मुकुटेनोपशोभितम् । अत्यन्तविमलैर्वस्त्रैर्व्योमेव शरदम्बुदैः ॥ ९१ ॥ हंसैरिव
 शरत्कालं सञ्चरच्चारुचामरैः । कृताभिपेकं नाभेयं ददृशुस्तानि विस्मयात् ॥ ९२ ॥ (युगं) नैतद्युक्तं प्रभोर्मू-
 र्ध्नि क्षेप्तुमेवं विमर्शिभिः । विनीतैर्मिथुनैर्वारि निदधे पादपद्मयोः ॥ ९३ ॥ योजनान्यथ विस्तीर्णा नव द्वादश
 चायताम् । विनीताख्यां पुरीं कर्तुं श्रीदमुत्त्वा हरिर्ययौ ॥ ९४ ॥ सोऽपि रत्नमयी भूमेर्माणिक्यमुकुटोपमाम् ।
 व्यधात् द्विषामयोध्येति तामयोध्यापराभिधाम् ॥ ९५ ॥ तां च निर्माय निर्मायः पूरयामास यत्नराट् । अब्रह्म-

शुरूधाने परिवारानुरोधतः ॥ १३ ॥ गुञ्जद्विः फुल्लमाकन्दमकरन्दोन्मदालिभिः । मधुलक्ष्मीर्विभूव स्वाग-
तिर्कीव जगत्प्रभोः ॥ १४ ॥ पूर्व्वरङ्ग इवारब्धे पञ्चमोच्चारिभिः पिकैः । अदर्शयल्लतालास्यं मलयानिललासक-
॥ १५ ॥ प्रतिशाखं विलग्ननाभिः पुष्पोच्चयकुतूहलात् । स्त्रीभिस्तत्राभवन् वृद्धाः सञ्जातस्त्रीफला इव ॥ १६ ॥
पुष्पवासगृहासीनः पुष्पाभरणभूषितः । पुष्पगेन्दुकहस्तोऽभान्मधुमूर्त्त इव प्रभुः ॥ १७ ॥ तत्र सेलायमानेषु निर्भर-
भरतादिषु । दध्यौ स्वामी किमीदृक्षा क्रीडा दोगुन्दगेष्वापि ॥ १८ ॥ जज्ञेऽथाविधिना स्वामी स्वःसुखान्युत्तरोत्तरम् ।
अनुत्तरस्वर्गसुखं भुक्तपूर्व्वं स्वयं च तत् ॥ १९ ॥ भूयोऽप्यचिन्तयादिदं विगलन्मोहबन्धनः । धिगेय विषयाक्रान्तो
वेत्ति नात्महितं जनः ॥ २० ॥ अहो ससारकूपेऽस्मिन् जीवाः कुर्वन्ति कर्मभिः । अरघद्वयटीन्यायेनैहिरेयाहिरां
क्रियाम् ॥ २१ ॥ इत्यासीन्मनसा यावद्विशुभं वपराद्मुखः । तावन्नोक्तान्तिका देवा एयुः सारस्वतादयः ॥ २२ ॥
वद्वैरञ्जलिभिर्मूर्ध्नि कृतान्यमुकुटा इव । प्रणम्य ते व्यज्ञपयन् स्वामिंस्तीर्थं प्रवर्त्तय ॥ २३ ॥ गतेषु तेषु भगवा-
नुद्यानाबन्दनाभिधात् । व्यावृत्य गत्वा नगरीमाजुहोषावनीपतीन् ॥ २४ ॥ राज्येऽभ्यपिञ्चद्रत ज्येष्ठपुत्रं ततो
विभुः । बाहुबल्यादिपुत्राणां विभज्य विषयान् ददौ ॥ २५ ॥ सांवत्सरिकदानेन ततोऽतर्पीत्तथा भुवम् । देहीति
दीनवाक्यश्च कश्चिदासीद्यथा नहि ॥ २६ ॥ अथासनप्रक्रमेण सर्वेऽप्यभ्येत्य वासवाः । अभिपेकं प्रमोश्चक्रुर्गिरैस्त्रि-
पयोमुचः ॥ २७ ॥ मान्याङ्गरागैर्देवेशन्यस्तैर्वासितविष्टपैः । स्वयशोभिरिवाशोभि परितः परमेश्वरः ॥ २८ ॥
विविचित्रैर्वितो वस्त्रै रत्नकृतैश्च भूयणैः । विभुर्वभासे सन्ध्याअधिष्णैस्त्रि मरुत्पथः ॥ २९ ॥ दिवि दुन्दुभिनादं च

(१) दोलायमानेषु ।

कारयामास वासवः । जगतो दददानन्दमसन्मान्तमिवात्मनि ॥ ३० ॥ सुरासुरनरोद्राक्षामारोहन्निष्कविकां विभुः ।
ऊर्ध्वलोकगतेर्मार्गं जगतो दर्शयन्निव ॥ ३१ ॥ एवं सदैवैवेदेशैश्चक्रे निष्कगणोत्सवः । यं परयद्रिनिजदृशा नैर्निमेव्यं
चतुर्भिर्मुष्टिभिः केशाबुद्धार जगद्गुरुः । जिघृक्षुः पञ्चमीं मुष्टिं वासवेनेति याचितः ॥ ३२ ॥ देवास्योः स्वर्ण-
रुचोर्वाचातीतातिशोभते । स्वामिकेशा दधुर्दत्तवर्णान्तरगुणान्नयम् ॥ ३३ ॥ प्रतीच्छतश्च सौधस्मार्धपतेः
सिचयाञ्जले । इवारचतुष्टुलं मुष्टिमंज्ञया ॥ ३४ ॥ चीरोदधौ सुधर्मेशः केशान् चिह्नाभ्युपेत्य च ।
रद्गाचार्य इवारचतुष्टुलं मुष्टिमंज्ञया ॥ ३५ ॥ सर्वं सागधं प्रत्याख्यामीति चारित्र्यमुचक्रेः । मोक्षाधनो रथमिवा-
ध्याहरोह जगत्पतिः ॥ ३६ ॥ सर्वतः सर्वजन्तूनां मनोद्वयाणि दर्शयत् । जज्ञे ज्ञानं प्रभोस्तुभ्यं मनःपर्ययमंज्ञकम् ॥ ३७ ॥ ततः
सर्वेष्वपीन्द्रेषु गतेषु स्वं स्वमालयम् । व्यहरत्तैर्दृतः स्वामी गृधनाथ इव द्विपैः ॥ ३८ ॥ लोकैर्भिचास्वरूपाज्ञैर्भिचार्यै-
भगवानिव ॥ ३९ ॥ वने मूलकलाहारा जतिरे ते तु तापसाः । भवाटवीपयजुषो धिक्कान्मोक्षयन्नुतान् ॥ ४० ॥ अय
कच्छमहाकच्छपुत्रावाज्ञागतौ क्वचित् । व्यतुर्नभिविनमी स्वाभिनं प्रतिमास्थितम् ॥ ४१ ॥ प्रणम्य तौ निजपयाम्बधुव-

(१) सत्त्वान् ।

तुरिति प्रभुम् । आवयोर्नापरः स्वामी स्वामिन् राज्यप्रदो भव ॥४७॥ न किञ्चिद्दूचे भगवांस्तदा तौ सेवकावपि ।
 निर्ममा हि न लिप्यन्ते कस्याप्यैहिकचिन्तया ॥ ४८ ॥ तौ कृष्टासी सियेवाते स्वामिनं पारिपार्श्वकौ । अहर्निश
 मेरुगिरिं सुर्याचन्द्रमसाविव ॥ ४९ ॥ अथ तौ धरणेन्द्रेण प्रभुं वन्दितुमेयुषा । कौ युवामिह को हेतुरित्युक्तावेव-
 मूचतुः ॥ ५० ॥ भृत्यावावामसौ भर्त्ता क्वचिदप्यादिदेश च । राज्यं विभज्य सर्वेषां स्वपुत्राणामदत्त च ॥५१॥
 अपि प्रदत्तसर्वस्यो दातासौ राज्यमावयोः । अस्ति नास्तीति का चिन्ता कार्या सर्वैव सेवकैः ॥ ५२ ॥ याचेयां
 भरतं स्वामी निर्ममो निष्परिग्रहः । किमद्य दद्यादिति तौ तेनोक्तावित्यवोचताम् ॥ ५३ ॥ विश्वस्वामिनमाभ्यामु-
 कुर्वः स्वाम्यन्तरं नहि । कल्पपादपमासाद्य कः करीरं निषेवते ॥ ५४ ॥ आत्रां याचावहे नान्यं विहाय परमेश्वरम् ।
 पयोमुचं विमुच्यान्यं याचते चातकोऽपि किम् ॥ ५५ ॥ स्वस्त्यस्तु भरतादिभ्यः किं तवास्मद्विचिन्तया । स्वा-
 मिनोऽस्माद्यद्भवति तद्भवत्त्वपरेण किम् ॥ ५६ ॥ तदुक्तिमुदितोऽवादीदथेदं पन्नगेश्वरः । पातालपतिरेयोऽस्मि
 स्वामिनोऽस्यैव किङ्करः ॥ ५७ ॥ सेव्यः स्वाम्ययमेवेति प्रतिज्ञा साधु साधु वः । स्वामिसेनाफलं विद्याधरैश्चर्यं
 ददामि तत् ॥ ५८ ॥ स्वामिसेवासमैवतद्दुष्येथां हन्त नान्यथा । सम्बोध्येति ददौ विद्याः ब्रह्मसीप्रमुखास्तयोः
 ॥५९॥ इयत्तुस्तदनुज्ञातौ पञ्चाशद्योजननीपृथुम् । तौ वैताढथाद्रिमुत्सेधं पञ्चविंशतियोजनम् ॥ ६० ॥ दशयोजन-
 विस्तारदक्षिणश्रेणिमध्यगाः । तत्र विद्याबलाच्चक्रे नमिः पञ्चाशतं पुरीः ॥ ६१ ॥ दशयोजनविस्तारोत्तरश्रेण्यां
 न्यवीविशत् । विद्याधरपतिः पट्टिं पुराणि विनमिः पुनः ॥ ६२ ॥ चक्राते चक्रवर्त्तित्वं चिराद् विद्याधरेषु तौ ।

(१) चिरम् ।

तादृशः स्वामिसेवायाः किं नाम स्यादुरासदम् ॥ ६३ ॥ वर्षं मौनी निराहारो विहरन् भगवानपि । पुरं गजपुरं
 नाम प्रययौ पारयोञ्जया ॥ ६४ ॥ तदा च सोमयशसः श्रेयांसः स्वममैक्षत । मेतुं श्यामं सुधाकुम्भैः चालयि-
 त्वोज्ज्वलं व्यधात् ॥ ६५ ॥ सुबुद्धिश्चेष्टिनायैचि गोसहस्रं रवेऽभ्युत्तम् । श्रेयासेनाहितं तत्र ततोऽसौ भासुरोऽभवत्
 सदसि स्वप्नानन्योऽन्यस्य न्यवीविदन् । ते निर्णयमजानन्तः स्वं स्वं स्थानं पुनर्युतः ॥ ६७ ॥ त्रयस्ते
 तदा तत्स्वमनिर्णयम् । श्रेयांसस्य ययौ वेदस्य भिचार्यी भगवानपि ॥ ६८ ॥ भगवन्तं समायान्तं शशाङ्कमिव
 सागरः । आलोक्य श्रेयासां पात्रं श्रेयांसः शिथिले मुदम् ॥ ७० ॥ ऊहापोहं वितन्वानः श्रेयांसः स्वामिदर्शनात् ।
 तदेत्यादि विवेद सः ॥ ७२ ॥ ततो विज्ञातनिर्दोषमिच्छादानविधिः सुधीः । स्वामिने प्रासुकायातेजुरसं मुदितो
 ददौ ॥ ७३ ॥ भूयानपि रसः पाणिपात्रे भगवतो समौ । श्रेयांसस्य तु हृदये ममुर्नीहि मुदस्तदा ॥ ७४ ॥
 स्यानोऽनुस्तम्भितोऽन्वासीद् व्योम्नि लग्नशिशो रसः । अञ्जलौ स्वामिनोऽचिन्त्यप्रभावाः प्रभवः खलु ॥ ७५ ॥
 ततो भगवता तेन रसेनाकारि पारणम् । सुरासुरवृणां नेत्रे पुनस्तद्दर्शनामृतैः ॥ ७६ ॥ कुर्वन्निन्दुन्मुभिध्वानं
 देवैर्दिवि घनैरिव । बृष्टयो रत्नपुष्पाणां चक्रिरे वारिवृष्टिवत् ॥ ७७ ॥ अथ तच्चशिलां स्वामी ययौ बाहुवलेः
 पुरीम् । बाह्योद्याने प्रपदे च प्रतिमामेकराविकीम् ॥ ७८ ॥ प्रभाते पावयिष्यामि स्वं लोकं स्वामिदर्शनात् ।
 इतीच्छतो बाहुवलेः साभून्मासोपमा निशा ॥ ७९ ॥ स प्रातः प्रययौ यावत्तावत्स्वाम्यन्यतोऽगमत् । तच्चास्वामि-

कमुद्यानं व्योमेवाचन्द्रमैवत ॥ ८० ॥ मनोरथो विलीनो मे हृदि बीजमिवोपरे । हा धिक् प्रमद्वरोऽस्मीति बह्वा-
 त्मानं निनिन्द सः ॥ ८१ ॥ यत्रास्थातां प्रभोः पादौ रत्नैस्तत्रार्पिर्व्यधात् । धर्मचक्रं सहस्रारं सहस्रांशुभिवा-
 परम् ॥ ८२ ॥ विवधाभिग्रहः स्वामी म्लेच्छदेशेष्वधर्मसु । विजहार यथार्येषु समभावा हि योगिनः ॥ ८३ ॥
 तदा प्रभृत्यनार्याणामपि पापैककर्मणाम् । धर्मास्तिक्यधिया जज्ञे दृढानुष्ठानचेष्टितम् ॥ ८४ ॥ एवं विहरमाणस्तु
 सहस्रे शरदां गते । पुरं पुरिमतालाख्यमाजगाम जगद्गुरुः ॥ ८५ ॥ तत्पूर्वोत्तरदिग्भागे कानने शकटानने ।
 वटस्याधोऽष्टमभक्तेनास्थात्प्रतिमया प्रभुः ॥ ८६ ॥ आरुह्य चपकश्रेणिमपूर्वकरणक्रमात् । शुक्लध्यानान्तरं शुद्ध-
 मध्यासीच्च जगत्पतिः ॥ ८७ ॥ ततश्च धातिकर्मणां व्यलीयन्त घना इव । स्वामिनः केवलज्ञानरविराविर्भव
 च ॥ ८८ ॥ विमानान्यतिसम्मर्दाद् घट्टयन्तः परस्परम् । एयुरिन्द्राश्चतुःपट्टिः समं देवगणैस्तदा ॥ ८९ ॥ त्रैलोक्य-
 क्रयमर्तुः समवसरणस्थानभूतलम् । अमृजन्वायुकुमाराः स्वयं मार्जितमानिनः ॥ ९० ॥ गन्धाम्बुवृष्टिभिर्मघकुमाराः
 सिपिडुः चितिम् । सुगन्धिबाणैः सोत्तिस्रस्रपादैर्वैद्यतः प्रभोः ॥ ९१ ॥ पुष्पोपहारमृतयो जानुदत्तं व्यधुर्भुवि ।
 अप्येपत्पूज्यसंसर्गः पूजायै खलु जायते ॥ ९२ ॥ स्निग्धधूमशिखास्तोभवासितव्योममण्डलाः । चक्रधूपघटीस्तत्र
 तत्र वह्निकुमारकाः ॥ ९३ ॥ इन्द्रचापशतालीढमिव नानामणित्विया । ततः समवसरणं चक्रे शक्रादिभिः सुरैः
 ॥ ९४ ॥ रजतस्वर्णमाणिक्यवप्रास्तत्र त्रयो बभुः । भुवनाधिपतिज्योतिर्वैमानिकसुरैः कृताः ॥ ९५ ॥ असौ
 स्वर्गमसौ मोक्षं गच्छत्यध्वेति देहिनाम् । शंसन्त्य इव वल्गन्त्यः पताकास्तेषु रेजिरे ॥ ९६ ॥ विद्याधर्यो रत्नमय्यो
 चम्रोपरि चकाशिरे । कुतप्रवेशनिष्काशा विमानाशङ्कया सुरैः ॥ ९७ ॥ माणिक्यकपिशिर्पाणि सुग्धामरवधूजनैः ।

आलोक्यन्त चिरं हर्षाद्रत्नताडकशङ्कया ॥ ६८ ॥ प्रतिवग्रं च चत्वारि गोपुराणि बभासिरे । चतुर्विधस्य धर्मस्य
 क्रीडावातायना इव ॥ ६९ ॥ चक्रे समवसरणान्तरेऽशोकतरुः सुरैः । क्रोशत्रयोदयो रत्नत्रयोदयमिवोद्दिशन्
 ॥ ७० ॥ तस्याधःपूर्वदिग्भागे रत्नसिंहासनं सुराः । सपादपीठं विदधुः सारं स्वर्गाश्रयामिव ॥ १ ॥ प्रविश्य
 पूर्वद्वारेण नत्वा तीर्थं तमश्चिद्रे । स्वामी सिंहासनं भजे पूर्वाचलमिवार्यमा ॥ २ ॥ रत्नसिंहासनस्थानि दिक्च-
 न्यास्वपि तत्त्वज्ञम् । भगवत्प्रतिविम्बानि त्रीणि देवा विचक्रिरे ॥ ३ ॥ वराकीकृतरोक्नेन्दुमण्डलं परमेशितुः ।
 त्रैलोक्यस्वामिताचिह्नमिव च्छत्रत्रयं बभौ ॥ ४ ॥ भगवानेक एवायं स्वामीत्यूर्ध्वीकृतो भुजः । इन्द्रेणैव
 प्रभोरग्रे रेजे रत्नमयो ध्वजः ॥ ५ ॥ चकाशे केवलज्ञानिचक्रवर्त्तित्वसूचकम् । अत्यद्भुतप्रभाचक्र धर्मचक्रं प्रभोः
 पुरः ॥ ६ ॥ रेजतुर्जाह्नवीवीचिसोदरे चारुचामरे । हंसाविवानुषावन्तौ स्वामिनो मुखपङ्कजम् ॥ ७ ॥
 आविर्बभूवानुवपुस्तदा भामण्डलं विभोः । खद्योतपोतवधस्य पुरो मार्तण्डमण्डलम् ॥ ८ ॥ प्रतिध्वाने-
 श्रतस्तोऽपि दिशो मुखरयन् भृशम् । अम्भोद इव गम्भीरो दिवि दध्वान दुन्दुभिः ॥ ९ ॥ अधोबृन्ताः
 सुमनसो विष्वग्ववृयिरे सुरैः । शान्तीभूते जने त्यक्तान्यस्त्राणीव मनोभुवा ॥ १० ॥ पञ्चत्रिंशदतिशयान्वितया
 भगवान् गिरा । त्रैलोक्यानुग्रहायाथ प्रारेभे धर्मदेशनाम् ॥ ११ ॥ भगवत्केवलज्ञानोत्सवं चारा अचीकथन् ।
 भरतस्य तदा चक्ररत्नमप्युदपद्यत ॥ १२ ॥ उत्पन्नकेवलस्तात इतश्चक्रमितोऽभ्यगात् । आदौ करोमि कस्यार्चामिति
 दध्यौ चणं नृप ॥ १३ ॥ क विश्वाभयदस्तातः क चक्रं प्राणिघातकम् । विमृशेति स्वामिपूजाहेतोः स्थानादिदेश
 सः ॥ १४ ॥ सूनोः परीषद्दोदन्तदुःखात्पृथग्भट्टग्रजम् । मरुदेवामयोपेत्य नत्वा चासौ व्यजिज्ञपत् ॥ १५ ॥ आदिशः

सर्वदापीदं यन्मे सुनुस्तपात्यये । पद्मखण्ड इव मृदुः सहते वारिचिद्रवम् ॥ १६ ॥ हिमचोर्हिमसम्पातपरिक्लेशवशां
दशाम् । अरण्ये मालतीस्तम्ब इव याति निरन्तरम् ॥ १७ ॥ उष्णर्त्तबुष्णकिरणकिरणैरतिदारुणैः । सन्तापं
चानुभवति स्तम्बेरम इवाधिकम् ॥ १८ ॥ तदेवं सर्वकालेषु वनवासी निराश्रयः । पृथग्जन इवैकाकी वत्सो मे
दुःखभाजनम् ॥ १९ ॥ त्रैलोक्यस्वामिताभाजः स्वप्नोस्तस्य सम्प्रति । पश्य सम्पदमित्युत्तवारोहयामास तां गजे
॥ २० ॥ सुवर्णवज्रमाणिक्यभूषणैस्तुरगैर्गजैः । पत्तिभिः स्यन्दनैर्मूर्त्तश्रीमयैः सोऽवलततः ॥ २१ ॥ सैन्यैर्भूषण-
भाःपुञ्जकृतजङ्गमतोरणैः । गच्छन् दूरादपि नृपोऽपश्यद्रत्नध्वजं पुरः ॥ २२ ॥ मरुदेवामथावादीद्भरतः पुरतो
हृदः । प्रभोः समवसरणं देवि देवैर्विनिर्मितम् ॥ २३ ॥ अयं जयजयारावमुलसिद्विचौकसाम् । श्रूयते तातपा-
दान्ते सेवोत्सवमुपेयुषाम् ॥ २४ ॥ मालवकैशिकीमुख्यग्रामरागपवित्रिता । कर्णासृतामियं वाणी स्वामिनो देश-
नाकृतिः ॥ २५ ॥ मयूरसारसकौञ्चहंसधौः स्वस्वराधिका । आकर्ण्यते दत्तकर्णैः स्वामिनो गीः सविस्मयम्
॥ २६ ॥ तातस्य तोयदस्येव ध्वनावायोजनादिह । श्रुते मनो बलाकेव बलवद्देवि धावति ॥ २७ ॥ त्रैलोक्यभर्तु-
र्गम्भीरां वाणी संसारतारिणीम् । निर्वातदीपनिस्पन्दा मरुदेवा मुदाऽश्रुणोत् ॥ २८ ॥ शृण्वन्त्यास्तां गिरं देव्या
मरुदेव्या व्यलीयत । आनन्दाश्रुपयःपूरैः पङ्कवत्पटलं दृशोः ॥ २९ ॥ साऽपश्यत्तीर्थकृद्ब्रह्मन् तस्याऽतिशयशा-
लिनीम् । तस्यास्तद्दर्शनानन्दस्यैर्वात्कर्म व्यशीर्यत ॥ ३० ॥ भगवद्दर्शनानन्दयोगस्यैर्यमुपेयुषी । केवलज्ञानमम्ला-
नमाससाद तदैव सा ॥ ३१ ॥ करिस्कन्धाधिरूढैव ग्रासायुःकर्मसङ्ख्या । अन्तकृत्केवलित्वेन निर्वाणं मरुदेव्यगात्
॥ ३२ ॥ एतस्यामवसर्पिण्णयां सिद्धोऽसौ प्रथमस्ततः । क्षीराब्धौ तद्गुः क्षिप्त्वा चक्रे मोक्षोत्सवः सुरैः ॥ ३३ ॥

ततो विज्ञाततन्योचो हर्षशुग्भ्यां समं नृपः । अत्रच्छायाकृतापाभ्यां शरत्काल हवानशे ॥ ३४ ॥ सन्त्यज्य राज्य-
 विद्वानि पदातिः सपरिच्छदः । ततः समवसरणं प्रविवेश विशाम्पतिः ॥ ३५ ॥ चतुर्भिर्देवनिकायैः स्वामी परि-
 वृतस्तदा । दृष्ट्यो भरतेशेन द्यूचकोरनिशाकरः ॥ ३६ ॥ त्रिषु प्रदक्षिणीकृत्य भगवन्तं प्रणम्य च । मूर्ध्नि
 बद्धाञ्जलिः स्तोतुमिति चक्री प्रचक्रमे ॥ ३७ ॥ जगत्खिलजगन्नाथ जय विश्वाभयप्रद । जय प्रथमतीर्थेश जय
 संसारतरण ॥ ३८ ॥ अद्यावत्सर्पिणीलोकपद्माकरदिवाकर । त्वयि दृष्टे प्रभातं मे प्रनष्टतमसोऽभवत् ॥ ३९ ॥
 भव्यजीवमनोवारिनिर्मलीकारकर्मणि । वाणी जयति ते नाथ कतकचोदसोदरा ॥ ४० ॥ तेषां दूरे
 न लोकाग्रं कारुण्यचीरसागर । समारोहन्ति ये नाथ त्वच्छासनमहारायम् ॥ ४१ ॥ लोकाग्रतोऽपि संसारमग्रिमं
 देव मन्महे । निष्कारणजगद्गन्धुर्यत्र साक्षात्त्वमीक्ष्यसे ॥ ४२ ॥ त्वद्दर्शनमहानन्दस्यन्दनिष्पन्दलोचनैः ।
 स्वामिन् मोक्षसुखास्वादः संसारेऽप्यनुभूयते ॥ ४३ ॥ रागद्वेषकयायाद्यैरुद्धं जगदरातिभिः । इदमुद्रेष्टयते नाथ
 त्वयैवाभयसत्रिणा ॥ ४४ ॥ स्वयं ज्ञापयसे तत्त्वं मार्गं दर्शयसि स्वयम् । स्वयं च त्रायसे विश्वं त्वत्तो नाथामि
 नाथ किम् ॥ ४५ ॥ इति स्तुत्वा जगन्नाथं महीनाथशिरोमणिः । देशनाचाक्षुर्धा पूर्णं कर्णाञ्जलिपुटं पर्यौ
 ॥ ४६ ॥ तदा ऋषभसेनादीन् भगवान्वृषभध्वजः । दीक्षयामास चतुरशीतिं गणधरान् स्वयम् ॥ ४७ ॥ अदी-
 क्ष्यत्ततो ब्राह्मीं भरतस्य च नन्दनान् । शतानि यत्र नभृन्श्रु शतानि सप्त नाभिभूः ॥ ४८ ॥ साधवः पुण्डरीकाद्याः
 साध्व्यो ब्राह्म्यादयोऽभवन् । श्रेयांसाद्याः श्रावकाश्च श्राविकाः गुन्दरीमुलाः ॥ ४९ ॥ एवं चतुर्विधः सङ्घः
 स्थापितः स्वामिना तदा । ततः प्रभृति सङ्घस्य तथैवेयं व्यवस्थितिः ॥ ५० ॥ स्वाम्यथो भव्यबोधायान्यतोऽ-

गात्सपरिच्छदः । तं नत्वा भरताधीशोऽप्ययोध्यां नगरीं गयौ ॥ ५१ ॥ तत्र नाभ्यङ्गभ्रुवंशलाकरनिशाकरः ।
 यथाविधि जुगोपोन्वी न्यायो विग्रहवानिव ॥ ५२ ॥ चतुःषष्टिः सहस्राणि बभूवुस्तस्य वल्लभाः । अनुचर्यः श्रियो
 यासां जज्ञिरे रूपसम्पदा ॥ ५३ ॥ तस्मिन्नर्द्धासनासीने वासवस्य दिवोकसः । द्वयोर्भेदमजानन्तः पेतुः प्रणति-
 संशये ॥ ५४ ॥ प्रारब्धदिग्जयः पूर्वं पूर्वस्यां भानुमानिव । सोऽगाजितान्यतेजोभिस्तेजोभिर्द्यौतयन् जगत् ॥ ५५ ॥
 उत्तिष्ठतार्धमिवोद्धीचिहस्तविन्यस्तविट्टमैः । गङ्गासम्भेदसुभगं स प्रापत् पूर्वसागरम् ॥ ५६ ॥ मागधतीर्थकुमारं
 देवं मनसि कृत्य च । प्रपदेऽष्टमभक्तं सोऽर्थसिद्धेद्वारमादिमम् ॥ ५७ ॥ यादांसि त्रासयन्नाशु रथेनाख्य रहसा ।
 जलार्धि मन्दरेणैव जगाहे स महाभुजः ॥ ५८ ॥ रथनाभ्युदये तोये स्थित्वा द्वादशयोजनीम् । बाणं दूतमिव
 प्रैपीन्नामाङ्कं मागधाय सः ॥ ५९ ॥ अथ मागधतीर्थस्य पतिर्निपतिते शरे । चुकोप विकटाटोपभृकुटीभङ्गभीषणम्
 ॥ ६० ॥ शरे मन्वाक्षराणीव तस्य नामाचराण्यसौ । दृष्ट्वा नागकुमारोऽभृन्नितान्तं शान्तमानसः ॥ ६१ ॥
 प्रथमश्चक्रवर्त्येण उत्पन्न इति चिन्तयन् । उपतस्थे स भरतं विजयो मूर्तिमानिव ॥ ६२ ॥ नरचूडामणेरग्रे
 निजं चूडामणौ फणी । विराजित तेज इवोपानयत्तच्छरं च सः ॥ ६३ ॥ तवाहं पूर्वदिक्पालः किङ्करः
 करवाणि किम् । इति विज्ञपयन् राज्ञा सोऽनुजज्ञे महौजसा ॥ ६४ ॥ जयस्तम्भमिवारोप्य तत्र तं माग-
 धाधिपम् । पूर्वनीरानिधेस्तीरान्नरदेवो न्यवर्त्तत ॥ ६५ ॥ उर्वीमनुर्वी कुर्वाणश्चलयन्नचलानपि । चतुरङ्गचलेनाथ
 प्रपदे दक्षिणोदधिम् ॥ ६६ ॥ एलालवङ्गलवलीककोलवहले तटे । सैन्यान्यावासयामास स दोर्वीर्यपुनन्दरः
 ॥ ६७ ॥ तेजसा स दुरालोको द्वितीय इव भास्करः । महाबाहुरारुरोह महारथम् ॥ ६८ ॥ तरङ्गैरिव

रङ्गिस्ततस्तुङ्गैस्तुरङ्गैः । रथनाभ्युदयं तोयं ललङ्घे स महोदधिम् ॥ ६९ ॥ वरदामाभिमुखं च सज्जीकृतशरा-
 सनः । धनुर्वेदोङ्कारमिव ज्यानिर्घोषं ततान सः ॥ ७० ॥ सौवर्षकर्णताडङ्कपद्मनालतुलास्पृशम् । काञ्चनं सन्दधे
 बाणमाकर्णकृष्टकार्मुके ॥ ७१ ॥ वरदामाख्यतीर्थेशमभि श्रीभरतस्ततः । मुमोच नमुचिद्विस्थामा नामाङ्कितं
 शरम् ॥ ७२ ॥ वरदामपतिर्वाणं प्रेक्ष्य च प्रतिगृह्य च । भरतं प्रत्युपायज्ञ उपायनमुपानयत् ॥ ७३ ॥ ऊचे च
 भरताधीशं धन्योऽस्मि यदिहागमः । नाथेन भवता नाथ सनाथोऽहमतः परम् ॥ ७४ ॥ ततस्तमात्मसात्कृत्वा
 कृत्यविभ्रतेश्वरः । प्रति प्रतीचीमचलच्चलयन्नचलां वलैः ॥ ७५ ॥ अपराण्वमसाद्य प्रभासाभिमुखं शरम् ।
 जाञ्चल्यमानं भरतस्तडिङ्गण्डमिवाक्षिपत् ॥ ७६ ॥ दण्डं प्रयच्छ कुत्राज्ञां जिजीविषसि चेत्सुप्तम् । इत्यक्षराणि
 तद्वाणे प्रभासपतिरैक्षत ॥ ७७ ॥ प्राज्यानि प्रगुणीकृत्य प्राभृतान्यद्भुतानि सः । चचाल शरमादाय प्रसादयि-
 तुमार्पयामि ॥ ७८ ॥ हारात्रीहारहरिणानाजहारातिहारिणः । चिरकालाङ्गितानात्मयशोराशीनिवाखिलान् ॥ ७९ ॥
 येषामग्रे दृषत्कल्पो रमारमणहृन्मणिः । तांस्तान्विश्राणयामास मणीन्नरशिरोमणेः ॥ ८० ॥ कटकानि कटीसूत्रं
 चूडामणिमुखोमणिम् । निष्कादि चार्पयद्राज्ञे मूर्त्तं तेज इव स्वकम् ॥ ८१ ॥ इति प्रसादितस्तेनाच्छन्न मक्ति-
 सन्नना । भरतोऽगान्दो सिन्धुमुत्तरद्वारदेहलीम् ॥ ८२ ॥ निकषा सिन्धुभवनं निदधे शिविरं नृपः । सिन्धुदेवीं समुद्दिश्य
 विदधे चाष्टमं तपः ॥ ८३ ॥ सिन्धुथासनकम्पेन ज्ञात्वा चक्रिणमागतम् । उपेत्योपायनैर्दिव्यैरानर्च पृथिवीपतिम् ॥ ८४ ॥
 ताम्बुरीकृतसेवां च विसृज्य कृतपारणः । अष्टादिकोत्सवं तस्य विदधे वसुधाधवः ॥ ८५ ॥ सोऽथ चक्रानुगो

गच्छन् ककुभोत्तरपूर्वया । भरताद्ध्रियाघाटं वैताढ्याद्रिमवाप च ॥ ८६ ॥ नितम्बे दक्षिणे तस्य विन्य-
स्तशिविरस्ततः । अधिवैताढ्यकुमारं नृपतिर्विदधेऽष्टमम् ॥ ८७ ॥ विज्ञायावधिना सोऽपि दिव्यैस्तैस्तेरुपायनैः ।
उपतस्थे महीपालं सेवां च ग्रथपद्यत ॥ ८८ ॥ तं विस्त्रज्य नृपश्चक्रेऽष्टममक्तान्तपारणम् । अष्टाह्निकोत्सवं तस्य
विदधे च यथाविधि ॥ ८९ ॥ गुहां तमिस्रामभितस्तमिस्वारिरिव त्विषा । जगाम तद्दूरे च स्कन्धावारं न्यधा-
नृपः ॥ ९० ॥ कृतमालामरं तत्र स उद्दिश्याष्टमं न्यधात् । सोऽपि ज्ञात्वासनकम्पादान्नचौपेल्य भूपतिम् ॥ ९१ ॥
विस्त्रज्य तमपि क्ष्मापः कृत्वा चाष्टमपारणम् । विदधेऽष्टाह्निकां तस्य महोत्सवपुरःसरम् ॥ ९२ ॥ सुपेणो भरता-
देशात्सिन्धुमुत्तीर्य चर्मणा । तरसा साधयामास दक्षिणं सिन्धुनिष्कुटम् ॥ ९३ ॥ करं ततस्त्यम्लेच्छानामादाय
स्वेच्छयाथ सः । उत्तीर्य चर्मणा सिन्धुमाययौ भरतेश्वरम् ॥ ९४ ॥ वैताढ्ये तमिस्रां वज्रकपाटपिहितां गुहाम् ।
उद्घाटयितुमादिचत् सुपेणमृपमात्मजः ॥ ९५ ॥ सुपेणोऽपि प्रभोराज्ञां शेषावन्मूर्ध्नि धारयन् । प्रदेशेऽगात्तमि-
स्त्राया गुहाया अदवीयसि ॥ ९६ ॥ तदधिष्ठातृदेवं च कृतमालमनुस्मरन् । तस्यौ पौपधशालायामष्टमेन विशु-
द्धीः ॥ ९७ ॥ ज्ञात्वा चाष्टममक्तान्ते बाह्याभ्यन्तरशौचमृत् । पर्यधाच्छुचिवस्त्राणि विविधाभरणानि च
॥ ९८ ॥ होमकुण्डोपमे धूपदहने ज्वलदग्निके । धूपमुष्टीः क्षिपन् स्वार्थसाधनीराहुतीरिव ॥ ९९ ॥ ततः
स्थानादसौ तस्या गुहाया द्वारमभ्यगात् । कोशद्वारं तदायुक्त इवोद्घाटयितु त्वरी ॥ १०० ॥ दृष्टमात्रं तत्कपाट-
युगलं प्रणनाम च । नेतारमिव तदन्तःप्रवेशः स्यात्कुतोऽन्यथा ॥ १ ॥ गुहाद्वारे ततोऽष्टाष्टमङ्गलालेखपूर्वकम् ।

(१) ततस्तमृपमात्मज ।

सोऽष्टाद्विकामहिमानं चक्रे स्वमहिमोचितम् ॥ २ ॥ दण्डरत्नं वज्रसारं सर्वशत्रुविनाशनम् । अथ सेनापतिवज्रं
 वज्रपाणिनिवादे ॥ ३ ॥ पदानि कतिचित्सोऽपमृत्य वक्र इव ग्रहः । दण्डरत्नेन झटिति कपाटौ त्रिरताडयत्
 ॥ ४ ॥ पक्षाविवादेर्वज्रेण दण्डरत्नेन ताडितौ । तडत्तडिति कुर्वाणौ विश्रुष्टौ तौ चभूवतुः ॥ ५ ॥ तदुहाद्वारवृत्तसद्यः
 सविकाशमुखो भृशम् । सुषेणो भरतायेदं गत्वा नत्वा व्यजिज्ञपत् ॥ ६ ॥ अद्याभूत्त्यत्रभावेण गुहाद्वारमपार्गलम् ।
 यतेर्निःश्रेयसद्वार तपसेवातिभूयसा ॥ ७ ॥ मध्वैरावणमिवाधिरूढो गन्धवारणम् । तत्कालं भरताधीशो गुहाद्वा-
 रमुपाययौ ॥ ८ ॥ अन्धकारापहाराय मणिरत्नं न्यधान्नुपः । दक्षिणे कुम्भिनः कुम्भे पूर्वाद्राविव भास्करम् ॥ ९ ॥
 ततोऽनुगचमूचक्रध्रुवमार्गानुगो गुहाम् । प्रविवेश विशामीशो मेघमध्यमिवार्यमा ॥ १० ॥ गोमूत्रिकाक्रमेणानु-
 योजनान्तं तमञ्छिदे । पार्वययोः काकिणीरत्नेनालिखन्मण्डलानि सः ॥ ११ ॥ दीपैरेकोनपञ्चाशन्मण्डलैः
 काकिणीकृतैः । मार्त्तण्डमण्डलोद्योतैस्तद्वाहिन्योऽवहन्सुखम् ॥ १२ ॥ भूपोऽथापर्ययदुन्मग्ननिमग्ने निम्नगे
 ययोः । एकत्रोन्मज्जति ग्रावान्यस्यां मज्जत्यलावृषि ॥ १३ ॥ अतिदुस्तरताभाजोरपि साराणि लीलया । तयोर्नि-
 द्योरनवधां पद्यां व्यधित वर्द्धिकः ॥ १४ ॥ पद्यया ते समुत्तीर्य तदुहाकुहरान्नुपः । निरगच्छन्महामेघमण्डलादिव
 भास्करः ॥ १५ ॥ भरतो भरतचेत्रोत्तरखण्डं प्रविष्टवान् । अयुध्यत ततो म्लेच्छैर्दानवैरिव वासवः ॥ १६ ॥
 जिता राज्ञा महेशन म्लेच्छाः प्रतिजयेच्छ्रवः । उपासाञ्चक्रिरे मेघमुखान् स्वकुलदेवताः ॥ १७ ॥ भुसलाकारधारा-
 भिरारादासारदारुणम् । ते प्रावर्त्तन्त संवर्त्त इव विष्वक् प्रवर्पितुम् ॥ १८ ॥ चर्मरत्नमधस्तेने राज्ञा द्वादशयोज-

(१) महेच्छेन ।

नीम् । तद्बद्धर्ध्वं छत्ररत्नं मध्ये च निदधे चमूः ॥ १६ ॥ मणिरत्नमुखान्तध्वंसाय वसुधाधिपः । पूर्वाचल
 इवादित्यं छत्रदण्डे न्ययोजयत् ॥ २० ॥ तरदण्ड इवारजत्तद्रत्नद्वयसम्पुटम् । ततस्तदादिलोकेऽभूद्व्रह्माण्डमिति
 कल्पना ॥ २१ ॥ पूर्वाह्णे वापितान् शालीनपराह्णे च पक्वित्रमान् । प्रत्यावासं गृहपतिर्भोजनार्थमपूरयत्
 भग्रेच्छास्तद्विरा म्लेच्छाः शरणं भरतं ययुः । अग्निना किल दग्धानामग्निरेव महीपधम् ॥ २३ ॥
 ततश्चाजय्यमजयत्सिन्धोरुत्तरनिष्कुटम् । स्वाम्यादेशेन सेनानीः संसारमिव योगवित् ॥ २४ ॥
 कैश्चित्प्रयाणकैर्गच्छन् गजेन्द्र इव लीलया । नितम्बं दक्षिणं क्षुद्रहिमाद्रेः प्राप भूपतिः ॥ २६ ॥ उद्दिश्य
 क्षुद्रहिमवत्कुमारं तत्र चार्पयिः । चक्रेऽष्टमं कार्यसिद्धेस्तपो मङ्गलमादिमम् ॥ २७ ॥ गत्वाष्टमान्ते हिमवत्पर्वत
 त्रिरताडयत् । साटोपो रथशीर्षेण शीर्षण्यः पृथिवीभुजाम् ॥ २८ ॥ भरतेशस्ततः क्षुद्रहिमवद्भिरिर्मूर्द्धनि । द्वासप्ततिं
 योजनानि नामाङ्क बाणमचिपत् ॥ २९ ॥ बाणमालोक्य हिमवत्कुमारो ऽभ्येत्य सत्वरम् । भरताङ्गां स्वशिरसा
 शिरस्त्राणमिवाग्रहीत् ॥ ३० ॥ गत्वा ऋषभकूटाद्रिमृषमस्त्रामिभूस्ततः । जवान रथशीर्षेण त्रिदन्तेनेव दन्तिराद्
 ॥ ३१ ॥ अवसर्पिण्यां तृतीयारप्रान्ते भरतेऽस्म्यहम् । चक्रीति वर्णान् काकिण्या तत्पूर्वकटकेऽलिखत् ॥ ३२ ॥
 ततो व्यावृत्त्य सद्रत्नः स्कन्धावार निजं ययौ । चकाराष्टमभक्तान्तपारणं च महीपतिः ॥ ३३ ॥ ततश्च क्षुद्रहिम-
 वत्कुमारस्य नरेश्वरः । अष्टाहिकोत्सवं चक्रेऽनुरूपं चक्रिसम्पदः ॥ ३४ ॥ ततो निववृते चक्रवर्ती चक्रपथानुगः ।

(१) अम्येत्य ।

सिन्धुगङ्गान्तरं कुर्वन् सङ्कटं विपुलैर्बलेः ॥ ३५ ॥ नितम्बमुत्तरमथ वैताढ्याद्रेरवाप सः । तत्र स्वस्थपरीवारं
स्कन्धावारं न्यधत् च ॥ ३६ ॥ ततो नमिविनम्याख्यौ विद्याधरपती प्रति । आदिदेश प्रियामीशो मार्गणं
दण्डमार्गणम् ॥ ३७ ॥ वैताढ्यशृङ्गादुत्तीर्य कुपितो दण्डयाचनात् । आजगमतुष्टुत्त्र तौ विद्याधरबलावृत्तौ ॥ ३८ ॥
कुर्वन्मणिविमानैर्घां बहुधूर्यमयीमिव । प्रज्वलद्भिः प्रहरणैस्तडिन्मालामयीमिव ॥ ३९ ॥ उदामदुन्दुभिर्ध्वानैर्मैय-
धोषमयीमिव । विद्याधरबलं न्योमन्यपश्यद्भरतस्ततः ॥ ४० ॥ दण्डार्थिन् दण्डमस्मत्तस्त्वं गृह्णासीति मापिणौ ।
आह्वायाह्वयेतां तौ विद्यादत्तौ महीपतिम् ॥ ४१ ॥ अथ ताभ्यां ससैन्याभ्यां प्रत्येक युगपच्च सः । युयुधे विवि-
धैर्दुर्दैवदुर्दाज्यां यजयश्रियः ॥ ४२ ॥ युधा द्वादशवार्षिक्या विद्याधरपती जितौ । प्राञ्जलीं प्रणिपत्यैवं भरतावी-
शमूचतुः ॥ ४३ ॥ रेवरुपरि किं तेजो वायोरुपरि को जवी । मोक्षस्योपरि किं सौख्यं कश्च शूरस्तवोपरि ॥ ४४ ॥
ऋषभो भगवान् साक्षादद्य दृष्टस्त्वमार्षभे । अज्ञानाद्योधितोऽस्माभिः कुलस्वामिन् सहस्र तत् ॥ ४५ ॥
किरीट इव नो मूर्ध्नि मण्डन तव शासनम् । कोशो वपुरपत्यानि सर्वमन्यच्च तवकम् ॥ ४६ ॥ भक्तिगर्भमिति
प्रोन्य भरतेशाय दत्तवान् । विनम्रो विनिमिर्नीरत्नं रत्नोच्चयं नभिः ॥ ४७ ॥ ततो राज्ञा विस्मृतौ
तौ राज्ञान्यारोप्य स्रजुषु । निरक्ताष्टपमेशाद्विमूले जगद्भुवतम् ॥ ४८ ॥ ततोऽपि चलितवतश्चक्रत्नस्य पृष्ठतः ।
गच्छन्वासादयामास राजा मन्दाकिनीतटम् ॥ ४९ ॥ उत्तरं निष्कृतं गाङ्गं सुपेणोऽप्यभियेक्षयन् । तरसा साधया-
मास किमसाध्यं महात्मनाम् ॥ ५० ॥ राजाप्यष्टममर्क्तेन गङ्गादेवीमसाधयत् । आनर्चं भरतं सापि देवताहंरुपायनैः
॥ ५१ ॥ ततो गङ्गानदीकूले कमलामोदमालिनि । वासागार इवोवास वसुमत्येकवामनः ॥ ५२ ॥ भरतं रूपला-

वण्यकिङ्करीकृतमन्मथम् । तत्रावलोक्य गङ्गापि प्राप क्षोभमयीं दशाम् ॥ ५३ ॥ विराजमाना सर्वाङ्गं मुक्तामय-
विभूषणैः । वदनेन्दोरनुगतैस्तारैस्तारागणैरिव ॥ ५४ ॥ वस्त्राणि कदलीगर्भत्वक्सगर्भाणि बिभ्रती । स्वप्रवाह-
पयांसीव तद्रूपपरिणामतः ॥ ५५ ॥ रोमाञ्चकञ्चुकोदञ्चुकचस्फुटितकञ्चुका । सद्यस्तरङ्गितापाङ्गा गङ्गा भरतमभ्यगात्
॥ ५६ ॥ (त्रिभिर्विशेषकम्) प्रेमगद्गदवादिन्या गाढमभ्यर्थ्य पार्थिवः । रिरंसमानया विन्ये तथा निजनिकेतनम् ॥ ५७ ॥
शुञ्जानो विविधान् भोगांस्तथा सह महीपतिः । एकाहमिव वर्षाणां सहस्रं सोऽत्यवाहयत् ॥ ५८ ॥ गुहां खण्ड-
प्रपाताख्यामखण्डितपराक्रमः । ततः स्थानान्नुपः प्राप करटीव वनाद्वनम् ॥ ५९ ॥ कृतमालकवत्तत्र नाट्यमाल-
मसाधयत् । अष्टमेन नृपस्तद्वत्तस्य चाष्टाङ्घ्रिकां व्यधात् ॥ ६० ॥ सुषेणोद्धाटितद्वारकपाटां तां गुहां नृपः । प्रावि-
शदक्षिणं तस्या द्वारमुज्जघटे स्वयम् ॥ ६१ ॥ निर्ययौ तद्गुहामध्यात्केशरीव नरेश्वरः । स्कन्धावारं च निदधे
गाङ्गे रोधसि पश्चिमे ॥ ६२ ॥ नवापि निधयो नागकुमाराधिष्ठितास्तदा । गङ्गाकुलमनुप्राप्तं राजानमुपतस्थिरे
॥ ६३ ॥ इत्यनुस्ते वयं गङ्गामुलमागधवासिनः । आगतास्त्वां महाभाग भवद्भार्यैर्वशीकृताः ॥ ६४ ॥ यथा-
काममविश्रान्तमुपमुदुञ्च प्रयच्छ च । अपि क्षीयेत पाथोऽब्धौ न तु क्षीयामहे वयम् ॥ ६५ ॥ सहस्रैर्नव-
भिर्यक्षैः किङ्करैरिव तावकैः । आपूर्यमाणाः सततं चक्राष्टकप्रतिष्ठिताः ॥ ६६ ॥ द्वादशयोजनायामा
नवयोजनविस्तृताः । भूमध्ये सञ्चरिष्यामो देव त्वत्पारिपाश्विकाः ॥ ६७ ॥ (युग्मम्) सेनापतिः
सुषेणोऽपि गङ्गादक्षिणनिष्कृतम् । महावन महावायुरिवोन्मूल्य समाययौ ॥ ६८ ॥ समासहस्रैः
पथैवं जित्वा पदखण्डमेदिनीम् । चक्रमार्गानुगोऽयोध्यां जगाम जगतीपतिः ॥ ६९ ॥ ततो हादशभिर्वैप्य-

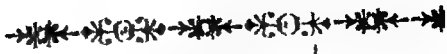
रागत्यागत्य पार्थिवैः । प्रचक्रे चक्रवर्तित्वाभिषेको भरतेयितुः ॥ ७० ॥ कूर्वाता स्वक्रुदुम्बस्य सारां च दृढयो
 मुन्दरीं चास्थिभूतां च चुकोप भरतेश्वरः ॥ ७१ ॥ ऊज्वे प्राहरिकान् किं रे मद्रेहं नालि भोजनम् ।
 कृशाम् । मुन्दरीं विजययात्राभूतम् तावत्प्रभृत्यपि । आचामाम्लान्य-
 यदेवमीदृशी जाता अस्थिचर्ममयी कथम् ॥ ७२ ॥ स्वाभिन् विजययात्राभूतम् तावत्प्रभृत्यपि । आचामाम्लान्य-
 यदेवमीदृशी जाता अस्थिचर्ममयी कथम् ॥ ७३ ॥ अत्रान्तरे च भगवान् विहृत्य वसुधातले । भगवान् समवामार्पीदृष्टापद-
 विश्रान्तमकपार्पीसुन्दरी यतः ॥ ७४ ॥ श्रुत्वा च भरताधीशः रामाभिवन्दनहेतवे । आगात्तद्देशनां श्रुत्वा व्रतं जग्राह मुन्दरी
 गिरौ ततः ॥ ७५ ॥ श्रुत्वा च भरताधीशः रामाभिवन्दनहेतवे । तेपामैकैकशो दूतान् प्राहिणोद्वरतेदार ॥ ७६ ॥ विमज्य राज्यं
 ॥ ७७ ॥ आनुनतागतान् ज्ञात्वा तस्मिन्पि महोत्सवे । तेपामैकैकशो दूतान् प्राहिणोद्वरतेदार ॥ ७८ ॥ विमज्य राज्यं
 राज्यानि चेतसमीह्ये सेवध्वं भरतः । दूतैरित्युदिताः सर्वेऽप्यालोच्यैवावदन्निदम् ॥ ७९ ॥ समापतन्तं किं काले काले
 दत्त नस्तातेन भरतस्य च । मंसेव्यमानो भरतोऽधिकं किं नः करिष्यति ॥ ८० ॥ वाघाविधायिनः किं ग व्याधिब्याधान् । मनुष्य-
 प्रखलपिष्यति । किं जराराचसीं देहप्राहिणीं निमग्नपिष्यति ॥ ८१ ॥ ईदृक्कुमेनाफल दातुं न चेद्भरत ईश्वरः । मनुष्य-
 हनिष्यति । यथोत्तरं वर्द्धमानां तृष्णां वा दलपिष्यति ॥ ८२ ॥ प्राज्यराज्योऽप्यसन्तोपादस्मद्राज्यं जिगृबति । स्वाप्ना चेतद्र-
 भावे सामान्ये तर्हि कः केन सेव्यताम् ॥ ८३ ॥ अविज्ञपय्य तातं तु सोदर्येणाग्रजमना । दूतं त्वत्स्वामिना योष्युं न वयं
 मयि तस्य तातस्य भ्रूनवः ॥ ८४ ॥ ते दूतानभिघार्थयत्प्रमस्वामिनं ययुः । नत्वा भरतसन्दिष्टं तं सत्त्वं व्यजिज्ञपन् ॥ ८५ ॥ अनेकयोनिम-
 प्रोत्सहामहे ॥ ८६ ॥ तत्त्वस्वरूपं व्यजिज्ञपन् ।

(१) तत्त्वस्वरूपं व्यजिज्ञपन् ।

म्पातानन्तवाधानिवन्धनम् । अभिमानफलैवेयं राज्यश्रीः सापि नश्वरी ॥ ८६ ॥ किञ्च या स्वःमुखैस्तृष्णा
 नावृत्त्यत्राग्भवेषु वः । साङ्गारकारकस्येव मर्त्यभोगैः कथं नृदेत् ॥ ८७ ॥ अङ्गारकारकः कश्चिदादाय पयसो
 दृतिम् । जगाम कर्तुमङ्गारानरण्ये रीणवारिणि ॥ ८८ ॥ सोऽङ्गारानलसन्तापान्मध्याह्नातपोपितात् । उद्धृतया
 तृपाक्रान्तः सर्वं दृतिपयः पयौ ॥ ८९ ॥ तेनाप्यच्छिन्नतृष्णः सन् सुप्तः स्वप्ने गृहं गतः । आलूकलशनन्दाना-
 मुदकान्यभितोऽप्यपात् ॥ ९० ॥ तज्जलैरप्यशान्तायां तृष्णायाभिग्नितैलवत् । वापीकूपतडागानि पायंपायमशोप-
 यत् ॥ ९१ ॥ तथैव तृपितोऽथापात्सरितः सरितां पतीन् । न तु तस्य तृपावृत्त्यन्नारकस्येव वेदना ॥ ९२ ॥
 मरुक्षेपे ततो यातः कुशपूलं स रज्जुभिः । बद्ध्वा चिक्षेप पयसे किमर्तः कुरुते न हि ॥ ९३ ॥ दूराम्बुत्वेन
 कूपस्य मध्येऽपि गलिताम्बुकम् । निश्च्योत्य पूलं द्रमरुः स्नेहग्रीवमिवापिबत् ॥ ९४ ॥ न च्छिन्ना यार्णवाद्यैस्तद् छेद्या
 पूलाम्भसा न सा । तद्वद्वः स्वःमुखच्छिन्ना छेद्या राज्यश्रिया किमु ॥ ९५ ॥ अमन्दानन्दनिःस्यन्दिनिर्वाणप्राप्तिकार-
 णम् । वत्साः संयमराज्यं तद्वृज्यते वो विवेकिनाम् ॥ ९६ ॥ तत्कालोत्पन्नवैराग्यवेगा भगवदन्तिके । तेऽष्टानवतिरप्याशु
 प्रव्रज्यां जगृहुस्ततः ॥ ९७ ॥ अहो धैर्यमहो सत्त्वमहो वैराग्यधीरिति । चिन्तयन्नस्तत्स्वरूप दूता राज्ञे व्यजिज्ञपन् ॥ ९८ ॥
 तत् श्रुत्वा भरतस्तेषां राज्यानि जगृहे स्वयम् । लाभद्विवर्द्धितो लोभो राजधर्मो ह्यसौ सदा ॥ ९९ ॥ अथ विज्ञपयामास
 सेनानीर्भरतेश्वरम् । न चक्रं चक्रशालायां विशत्यद्यापि नः प्रभो ॥ १०० ॥ स्वामिन् दिग्विजये कश्चिदाज्ञावाहो
 नृपः क्वचित् । विवर्त्तते डोल इव घट्टे अमति प्रभो ॥ १ ॥ आ ज्ञातं भरतोऽवादील्लोकोत्तरपराक्रमः । अस्मद्व-
 न्धुर्महाबाहुरेको बाहुवलिर्वली ॥ २ ॥ एकतो गरुडश्चैकोऽन्यतोऽप्यहिकुलानि च । मुगारिको यत्कुर्यान्मृगकुलाः

१ ॥ ३ ॥ एकतः संहताः सर्वे देवदानवमानवाः । तथान्यतो बाहुबलिः प्रतिमहो न विद्यते ॥ ४ ॥ एकतश्च-
क्रशालार्यां चक्रं न प्रविशत्यदः । नेच्छत्याज्ञामन्यतो (मितो) बाहुः सङ्कटे पतितोऽस्म्यहम् ॥ ५ ॥ किंवा बाहुबलिः
सोऽयमाज्ञां कस्यापि मन्यते । सहेते नाम पर्यायं केसरी किं कदाचन ॥ ६ ॥ एवं विमृशतस्तस्य सेनानीर्जिगेद-
ह्यदः । स्वामिस्त्वद्भ (स्तव व) लस्याग्ने नैलोवायं च नृणांयते ॥ ७ ॥ वैमात्रेयं कनीयांसमथ बाहुगलं प्रति । दूतो युक्ति-
तच्चशिलापुट्यां प्रेययामास पार्थिवः ॥ ८ ॥ शैलशृङ्गे सिंहमिवोत्तुङ्गसिंहासने स्थितम् । नत्वा बाहुगलं दूतो युक्ति-
स्यूतमवोचत ॥ ९ ॥ त्वमेकः श्लाघ्यसे यस्य ज्येष्ठो आता जगज्जयी । पदखण्डभरतार्थीशो लोकोत्तरपराक्रमः ॥ १० ॥
त्वद्भ्रातुश्चक्रवर्त्तित्वाभिपेके के महीभुजः । मङ्गन्योपायनकराः करदीभूय नाययुः ॥ ११ ॥ सूर्योदय इवाम्भोज-
खण्डस्य भरतोदयः । श्रिये तवैव किन्त्वस्याभिपेके न त्वमागमः ॥ १२ ॥ ततः कुमार भवतोऽसमागमनकारणम् ।
ज्ञातुं राज्ञा नयज्ञेनाज्ञापितोऽहमिहागमम् ॥ १३ ॥ नागा यद्यार्जवेनापि तत्र कोऽपि जनः पुनः । तवाविनीततां
ब्रूते यच्छिद्रान्वेषिणः खलाः ॥ १४ ॥ पिशुनानां प्रवेशं तवलाद्रोपयितुं तव । आगन्तुं युज्यते तत्र का त्रपा
स्वाम्युपासने ॥ १५ ॥ आतेति यदि निर्भीको नागास्तदपि नोचितम् । आज्ञासारा न गृह्यन्ते ज्ञातेयेन महीभुजः
॥ १६ ॥ अयस्कान्तैरिवायांसि देवदानवमानवाः । कृष्टास्तेजोभिरघुना ह्येकं भरतमन्वयुः ॥ १७ ॥ यमदर्श-
सनदानेन वासवोऽपि सखीयति । सेवाभात्रेण वं हन्तानुकूलयसि किं नहि ॥ १८ ॥ वीरमानितया यद्वा राजा-
नमवमन्यसे । त्वं हि तस्मिन् ससैन्योऽपि समुद्रे सक्तुमश्रितव ॥ १९ ॥ लबाश्चतुरशीतितद्रजाः शक्रेभसन्निभाः ।

१ मृगारिको यत्कुर्यात्कुर्वन्मृगकुलं न तत् ॥ इति सभवति-

सद्भाः केगाभिसर्पन्तः पर्वता इव जङ्गमाः ॥ २० ॥ तावतोऽश्वान् रथांश्चास्य विष्वक् सावयतो महीम् । कल्लो-
लानिव कल्पान्तोदधेः कः स्वलयिष्यति ॥ २१ ॥ तस्य पशवतिग्रामकोटिभर्तुः पदातयः । कोट्यः पशवतिः
सिंहा इव त्रासाय कस्य न ॥ २२ ॥ एकः सुपेणसेनानीर्दण्डपाणिः समापतन् । कृतान्त इव किं शक्यः सोऽहुं
देवासुरैरपि ॥ २३ ॥ अमोघं बिभ्रतश्चक्रं चक्रिणो भरतस्य तु । सूर्यस्यैव तमस्तोमः स्तोकिकैव त्रिलोक्यपि
॥ २४ ॥ तेजसा वयसा ज्येष्ठो नृपश्रेष्ठः स सर्वथा । राज्यजीवितकामेन सेव्यो बाहुबले त्वया ॥ २५ ॥ अथ
बाहुबलिर्बाहुबलापास्तजगद्भलः । ऊचे अभङ्गमृद्धीरध्वानोऽर्णव इवापरः ॥ २६ ॥ युक्तं यदुक्तं भवता लोभेन
क्षोभणं वचः । दूताः खलु यथावस्थस्वामिवाचिकवाचिनः ॥ २७ ॥ सुरासुरनरेन्द्राचर्यो न तातोत्तमविक्रमः ।
श्लाघाहेतुर्मे भरतः कीर्त्तितो दूत नूतनः ॥ २८ ॥ करदीभूय भूपाला नागच्छन्तु कथं नु तम् । दृश्यते न त्वसौ
यस्य आता बाहुबलिर्बली ॥ २९ ॥ आवयोर्ननु मार्त्तण्डपङ्कखण्डयोरिव । किं न स्याद्व्यवहितयोरपि प्रीतिः
परस्परम् ॥ ३० ॥ सदा मनसि तिष्ठामस्तस्य आतुरहो वयम् । गत्वा किमतिरिच्येत प्रीतिर्नैसर्गिकी हि नः
॥ ३१ ॥ आर्जवान्नागताः सत्यं कौटिल्यं भरतेन किम् । विमृश्यकारिणः सन्तो दूयन्ते किं खलोक्तिभिः ॥ ३२ ॥
एक एवावयोः स्वामी भगवानादितीर्थकृत् । तस्मिन्विजयिनि स्वामी कथङ्कारं ममापरः ॥ ३३ ॥ आतास्म्यभीः
स चाज्ञेश आज्ञापयतु यद्यलम् । ज्ञातिस्नेहेन किं वज्रं वज्रेण न विदार्यते ॥ ३४ ॥ सुरासुरनरोपास्त्या प्रीतोऽ-
स्त्वेव मयास्य किम् । मार्ग एव चमः स्तम्भे रथः सज्जोऽपि भज्यते ॥ ३५ ॥ तातभक्तो महेन्द्रश्चेज्येष्ठं तं तात-
नन्दनम् । आसयत्यासनस्यार्द्धे स किं तेनापि दृष्यति ॥ ३६ ॥ तेऽज्ये तस्मिन् समुद्रे ये ससैन्याः सक्तुमुष्टिवत् ।

१ न तातो न च विक्रमः ।

तेजोभिर्दुःसहोऽहं तु हन्त स्यां बडवानलः ॥ ३७ ॥ पत्नयोऽश्वा रथा नागाः सेनानीर्भरतोऽपि च । मयि सर्व्वं
 प्रलीयन्तां तेजासीवार्कतेजसि ॥ ३८ ॥ याहि दूत स एवैतु राज्यजीवितकाम्यया । तातदचांशतुष्टेन मयैवोपोबि-
 तास्य भूः ॥ ३९ ॥ दूतेनागत्य विज्ञप्ते यथार्थे तेन तत्त्वणम् । युयुत्सुर्बाहुबलिना भरतोऽथाभ्यपेययत् ॥ ४० ॥
 छादयन्मेदिनी सैन्यैर्धनचूर्ध्वा घनैरिव । महाबाहुस्ततो बाहुबलिर्भरतमभ्यगात् ॥ ४१ ॥ उभयोरपि वाहिन्योर्महा-
 सुभटयादसोः । अन्योऽन्यास्फालितास्त्रोर्मिः सम्फटोऽभूद्भयानकः ॥ ४२ ॥ तत्सैनिकानामन्योऽन्यं कुन्ताकुन्ति
 शराशरि । आमन्त्रितश्चाद्धदेवः प्रावर्त्तत रणचरणः ॥ ४३ ॥ पर्यस्याशेषैसन्यानि तूलानीव महाबलः । अभ्येत्य
 भरतं बाहुबलिरेवमवोचत ॥ ४४ ॥ हस्त्यश्चपत्तिघातेन किं मुधा पापदायिना । यद्यल तत्त्वमेकाकी युद्ध्यस्वैका-
 किना मया ॥ ४५ ॥ एकाङ्गाजिं प्रतिज्ञाय द्वाभ्यामपि निवारिताः । सैनिका उभयेऽप्यस्थुः पश्यन्तः साक्षिणो
 यथा ॥ ४६ ॥ ततो ह्यगुद्ध आरब्धे निर्निमेषविलोचनौ । देवैरपि नृदेवौ तौ देवाविति वितर्कितौ ॥ ४७ ॥
 भरते निर्जिते तत्र साक्षीभूतामरं तयोः । वाग्युद्धमवत्पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहात् ॥ ४८ ॥ तत्रापि हीनवादित्वं भरते
 समुपेयुपि । भूश्रुजौ श्रुजयुद्धेन युयुधाते महाभुजौ ॥ ४९ ॥ भरतो लम्बमानोऽथ बाहौ बाहुबलेः स्थिरे । शाखा-
 मृगो महाशालिशखायामिव वीक्षितः ॥ ५० ॥ भरतस्य महाबाहोरपि बाहुवलिर्वली । एकेन बाहुना
 बाहुं लतानालमनामयत् ॥ ५१ ॥ प्रारब्धे मुष्टियुद्धेऽथ पेतुर्भरतमुष्टयः । बाहुबलौ समुद्रोर्मिमघाता इव तटाचले
 ॥ ५२ ॥ आहतो बाहुबलिना वज्रकल्पेन मुष्टिना । पपात भरतः पृथ्व्यां स्वसैन्याऽथुजलैः सह ॥ ५३ ॥

(१) सम्यीभूतामर तयो ।

मूर्च्छन्ते भरतो बाहुवलिं दण्डेन दर्पितः । ताडयामास दन्तीव तिर्यग्दन्तेन पर्वतम् ॥ ५४ ॥ दण्डेन बाहुवलिना
निहतो भरतस्ततः । भूम्यामाजानुमग्नोऽस्थान्निखात इव कीलकः ॥ ५५ ॥ किमेव चक्रवर्चीति भरतः कृतसंशयः ।
यावत्संस्पृतवांश्चक्रं तावदागात्करेऽस्य तत् ॥ ५६ ॥ भूमेर्निःसृत्य कोपेन महता भरतेश्वरः । चिक्षेप प्रज्वलचक्रं
कृतहाहारवं बलैः ॥ ५७ ॥ तच्चक्रं पार्श्वतो बाहुबलेभ्रान्त्वा न्यवर्त्तत । देवतानि हि शस्त्राणि स्वगोत्रे प्रभवन्ति
न ॥ ५८ ॥ अक्षत्रं प्रेक्ष्य तद्बाहुवलिः कोपारुणेक्षणः । सचक्रं चूर्णयाम्येनमिति मुष्टिमुदक्षिपत् ॥ ५९ ॥
असाविव कपायोर्धिगहं आवृचघोद्यतः । विजित्य करणग्रामं कपायानेव हन्मि तान् ॥ ६० ॥ इति सञ्जातसंवेग-
स्तदा तेनैव मुष्टिना । केशानुत्पाटयामास सामायिकमथाददे ॥ ६१ ॥ साधु साध्विति सानन्दं व्याहरन्तः सुरा-
सुराः । उपरिष्टाद्बाहुबलेः पुष्पवृष्टिं वितेनिरे ॥ ६२ ॥ गत्वा भगवतः पार्श्वं ज्ञानातिशयशालिनाम् । कनीयसां
सोदराणां विधास्ये वन्दनां कथम् ॥ ६३ ॥ उत्पन्नकेवलज्ञानस्तत्तां यास्यामि पर्पदम् । इति तत्रैव मौनेन सोऽस्था-
त्प्रतिमया कृती ॥ ६४ ॥ (युगम्) भरतस्तं तथा दृष्ट्वा विचार्ये स्वं कुकर्म च । बभूव न्यश्चित्तग्रीवो विविक्षुरिव
भेदिनीम् ॥ ६५ ॥ शान्तरसं मूर्त्तमिव आतर प्रणनाम च । नेत्रयोरश्रुभिः कोष्णैः कोपशेषमिचोत्सृजन् ॥ ६६ ॥
प्रणमन् भरतस्तस्याऽधिकोपास्तिविधित्सया । नखादर्शेषु संक्रान्त्या नानारूप इवाभवत् ॥ ६७ ॥ सुनन्दानन्दन-
सुनेर्गुणस्तवनपूर्विकाम् । स्वनिन्दिमिल्यथाकार्पित्स्वापवादगदौपधीम् ॥ ६८ ॥ घन्यस्त्वं तत्त्यजे येन राज्यं मदनु-
कम्पया । पापोऽहं यदसन्तुष्टो दुर्मदस्त्वामुपाद्रवम् ॥ ६९ ॥ स्वशक्तिं ये न जानन्ति ये चान्यायं प्रकुर्वते । जीयन्ते
ये च लोभेन तेषामस्मि धुरन्धरः ॥ ७० ॥ राज्यं भवतरोर्बीजं ये न जानन्ति तेऽधमाः । तेभ्योऽप्यहं

विशिष्ये यत्तदमुञ्चन् विदन्नापि ॥ ७१ ॥ त्वमेव पुत्रस्तातस्य यस्तातपथमन्वगः । पुत्रोऽहमपि तस्य स्यां चेद्रामभि
 भवाह्वयः ॥ ७२ ॥ निपादपदमुत्तमार्थं पश्चात्तापजलैरिति । तत्पुत्रं सोमयशसं तद्राज्ये म न्यनीनियत्
 ॥ ७३ ॥ तदादिसोमवशोऽभूच्छात्ताशतसमाकुलः । तत्तत्पुरुषरत्नानामेकमुत्पत्तिकारणम् ॥ ७४ ॥ ततो बाहुवलिं
 नत्वा भरतः सपरिच्छदः । पुरीमयोध्यामगमत्स्वराज्यश्रीसहोदराम् ॥ ७५ ॥ दुस्तर्पं तप्यमानोऽथ तपो
 बाहुवलिर्मुनिः । त्र्यम्बकं व्यतीयाय सह ग्राजन्मकर्मभिः ॥ ७६ ॥ ततश्चामूढलक्ष्येण स्यामिना नामि-
 स्सुतुना । ब्राह्मी च सुन्दरी चानुव्राते तत्पार्थमीयतुः ॥ ७७ ॥ ऊचतुश्च महासत्तम समस्पर्णरिमनस्तम ।
 न युक्तं त्यक्तसङ्गस्य करिस्कन्धाधिरोहणम् ॥ ७८ ॥ एवम्भूतस्य ते हन्त कथं ज्ञानं प्ररोहति । अथःस्थि-
 तकरीपाग्नेः पादपस्येन पल्लवः ॥ ७९ ॥ आत्मनैव विचार्य तन्मृत्तितीर्णमैवोदधिम् । हस्तिनोऽस्मादवतर तरण्डा-
 दायसादिव ॥ ८० ॥ ततोऽसौ चिन्तयामास कुतस्त्यो हस्तिसङ्गमः । पादपारोहमारूढनल्लीरुयपुयो मम ॥ ८१ ॥
 त्यजेन्मुद्रां समुद्रोऽपि चलयुरचला अपि । इमे तु भगवच्छिष्ये भायेते न मृषा कश्चित् ॥ ८२ ॥ आः ज्ञातमथ-
 वाऽस्त्येव मान एव मतद्वजः । स एव मे ज्ञानफलं यमञ्ज विनयदुमम् ॥ ८३ ॥ कथं कनीयसो आतृन्वन्दे
 धियमिति चिन्तितम् । तपसा ज्यायसां तेषां मिथ्यादृक्कृतमस्तु मे ॥ ८४ ॥ सुरासुरनमस्यस्य गत्वा भगवतोऽर्हन्तिके ।
 वन्दे कनिष्ठानपि तांस्तच्छिष्यपरमाणुवत् ॥ ८५ ॥ अचलत्पादमुत्पाद्य याततादसौ धृतिः । अत्रापि केवलज्ञानं
 द्वारं निर्वाणवेदमनः ॥ ८६ ॥ करामलकत्रिद्विधं क्लयन् केवलश्रिया । समीपे स्यामिनोऽध्यास्त सदः केवलमास्त्र-
 ताम् ॥ ८७ ॥ भरतोऽपि महारत्नैश्चतुर्दशभिराश्रितः । चतुःषष्टिसहस्रान्तःपुरो नवनिधीश्वरः ॥ ८८ ॥ धम्ममीर्य-

वेदिभिः ॥ २३ ॥ इति चिन्तयतस्तस्य शुक्लध्यानमुपेयुषः । उत्पेदे केवलज्ञानमहो योगस्य जृम्भितम् ॥ २४ ॥
रजोहरणमुख्यानि मुनिचिद्धानि तत्त्वज्ञात् । विनीत उपनीयास्मै नमश्चक्रे दिवस्पतिः ॥ २५ ॥ तद्राज्येऽकृत
तत्पुत्रमादित्ययशसं तदा । यदाद्यादित्यवंशोऽयमद्याप्यस्ति महीशुजाम् ॥ २६ ॥ १० ॥

स्यान्मतं युक्तं भरतस्य पूर्वजन्मार्जितयोगसमृद्धिवलचपिताशुभकर्मणः कर्मलेशचपयाय योगप्रभाववर्णनम् ।
यस्तु जन्मान्तरेषु अलब्धरत्नत्रयोऽत एवाक्षिपितकर्मा मानुषत्वमात्रमप्यप्राप्तवान्, स कथमनन्तकालप्रचितशुभा-
शुभकर्मनिर्मूलनमनुभवेत् ।

तत्राह—

पूर्वमप्राप्तधर्मापि परमानन्दनन्दिता । योगप्रभावतः प्राप मरुदेवा परं पदम् ॥ ११ ॥

मरुदेवा हि स्वामिनी आसंसार त्रसत्वमात्रमपि नानुभूतवती किं पुनर्मानुषत्वं तथापि योगवलसमृद्धेन
शुक्लध्याननिना चिरसञ्चितानि कर्मन्धनानि भस्मसात्कृतवती ।

यदाह—“ जह एगा मरुदेवा अचंतं थावरा सिद्धा ” । मरुदेवाचरितं चोक्तप्रायम् ॥ ११ ॥

ननु जन्मान्तरेऽपि अकृतक्रूरकर्मणां मरुदेवादीनां योगवलेन युक्तः कर्मन्धयः ये त्वत्यन्तक्रूरकर्मणस्तेषु
योगः कुण्ठतामप्यासादयेत् । इत्याह—

१ यथा एका मरुदेवाऽत्यन्तं स्थावरा सिद्धा

॥ १२ ॥

हृत्प्रहारिप्रभृतेर्योगो हस्तावलम्बनम् ।

गोर्धनोत्तेपां प्रातः स एव पातकं तस्मात् ।

यदाह—

ब्रह्मस्त्रीभ्रूणगोघातपातकात्तरकातिथेः ।

गर्भस्य गर्भस्य गर्भिण्याश्च गोर्धनोत्तेपां प्रातः स एव पातकं तस्मात् ।

यदाह—

ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य स्त्रिया चनिताया भ्रूणस्य गर्भस्य गर्भिण्याश्च गोर्धनोत्तेपां प्रातः स एव पातकं तस्मात् ।

यद्यपि समदर्शिनां ब्राह्मणाब्राह्मणयोः स्त्रीपुरुषयोर्भ्रूणाभ्रूणयोगोर्धनोत्तेपां प्रातः स एव पातकं तस्मात् ।

संख्यो न द्विसिख्यो जह महिपालो तदा उदयपालो । न य अभयदाणवदृणा जगोवमाणेण होयन्व ॥ १ ॥

तथापि लोकप्रसिद्धयुरोधेन ब्रह्मेत्याहुक्तम् । ये हि लौकिकाः सर्वस्या हिंसायाः पापफलं न मन्यन्ते ।

तेऽपि ब्रह्मादिघातकस्य महापापीयस्तां मन्यन्त एवेति । नरकानियेर्दृष्टप्रहारिप्रभृतेर्योगो हस्तावलम्बनम्, तेनैव

भवेन मोक्षगमनात् । प्रभृतिप्रहणादन्येऽपि पापकारिणो विदितजिनवचनास्तत एव प्राप्तयोगसम्पदो नरकप्राप्ति-

योग्यानि कर्माणि निर्भूय परमसम्पदमासादितवन्तो द्रष्टव्याः । यदाह—

तेऽपि ब्रह्मादिघातकस्य महापापीयस्तां मन्यन्त एवेति । नरकानियेर्दृष्टप्रहारिप्रभृतेर्योगो हस्तावलम्बनम्, तेनैव

भवेन मोक्षगमनात् । प्रभृतिप्रहणादन्येऽपि पापकारिणो विदितजिनवचनास्तत एव प्राप्तयोगसम्पदो नरकप्राप्ति-

योग्यानि कर्माणि निर्भूय परमसम्पदमासादितवन्तो द्रष्टव्याः । यदाह—

तेऽपि ब्रह्मादिघातकस्य महापापीयस्तां मन्यन्त एवेति । नरकानियेर्दृष्टप्रहारिप्रभृतेर्योगो हस्तावलम्बनम्, तेनैव

भवेन मोक्षगमनात् । प्रभृतिप्रहणादन्येऽपि पापकारिणो विदितजिनवचनास्तत एव प्राप्तयोगसम्पदो नरकप्राप्ति-

योग्यानि कर्माणि निर्भूय परमसम्पदमासादितवन्तो द्रष्टव्याः । यदाह—

तेऽपि ब्रह्मादिघातकस्य महापापीयस्तां मन्यन्त एवेति । नरकानियेर्दृष्टप्रहारिप्रभृतेर्योगो हस्तावलम्बनम्, तेनैव

भवेन मोक्षगमनात् । प्रभृतिप्रहणादन्येऽपि पापकारिणो विदितजिनवचनास्तत एव प्राप्तयोगसम्पदो नरकप्राप्ति-

योग्यानि कर्माणि निर्भूय परमसम्पदमासादितवन्तो द्रष्टव्याः । यदाह—

तेऽपि ब्रह्मादिघातकस्य महापापीयस्तां मन्यन्त एवेति । नरकानियेर्दृष्टप्रहारिप्रभृतेर्योगो हस्तावलम्बनम्, तेनैव

भवेन मोक्षगमनात् । प्रभृतिप्रहणादन्येऽपि पापकारिणो विदितजिनवचनास्तत एव प्राप्तयोगसम्पदो नरकप्राप्ति-

योग्यानि कर्माणि निर्भूय परमसम्पदमासादितवन्तो द्रष्टव्याः । यदाह—

तेऽपि ब्रह्मादिघातकस्य महापापीयस्तां मन्यन्त एवेति । नरकानियेर्दृष्टप्रहारिप्रभृतेर्योगो हस्तावलम्बनम्, तेनैव

भवेन मोक्षगमनात् । प्रभृतिप्रहणादन्येऽपि पापकारिणो विदितजिनवचनास्तत एव प्राप्तयोगसम्पदो नरकप्राप्ति-

योग्यानि कर्माणि निर्भूय परमसम्पदमासादितवन्तो द्रष्टव्याः । यदाह—

चौरसेनाधिपतिना पुत्रत्वेनान्मन्यत ॥ ३ ॥ चौरसेनापतौ तस्मिन्नवसानमुपेयुषि । तत्पुत्र इति तत्स्थाने स
 बभूव महायुजः ॥ ४ ॥ निष्कृपं प्रहरत्येव सर्वेषां प्राणिनां यतः । ततो दृढग्रहारीति नाम्ना निजगदे जनैः ॥ ५ ॥
 अन्येद्युर्विश्वकुट्टाकलुण्टाकभटपेटकैः । स कुशस्थलनामानं ग्रामं लुण्टयितुं ययौ ॥ ६ ॥ ब्राह्मणो देवशर्मति तत्र
 दारिद्र्यविद्रुतः । अवेकेशीफलमिव क्षीरान्नं याचितोऽभैकैः ॥ ७ ॥ पर्यटय सकले ग्रामे क्वापि क्वापि स तन्दुलान् ।
 क्वापि क्वापि पयोऽस्यर्थं परमान्नमपीपचत् ॥ ८ ॥ नद्यां स्नातुं ययावेय यावत्तावत् तदोकसि । ते कूरतस्कराः
 पेतुर्दैवं दुर्बलघातकम् ॥ ९ ॥ तेषामेकतमो दस्युरपश्यत्तस्य पायसम् । जुधातुरः श्रेत इव तदादाय पलायितः
 ॥ १० ॥ आच्छिद्यमाने तस्मिंस्तु पायसे जीवितव्यवत् । क्रन्दन्ति डिम्भरूपाणि गत्वा पितरमृचिरे ॥ ११ ॥
 व्यात्ताननानामस्माकं दस्युवृन्देन पायमम् । जह्रे प्रसारितदृशामनिलेनेव कज्जलम् ॥ १२ ॥ तदाकर्ण्य वचो विप्रः
 क्षिप्रं दीप्यः क्रुदग्निना । यमदूत इवादाय परिधं पर्यधावत ॥ १३ ॥ सरोपराक्षसोवैशात्समुत्पादितदोर्वलः । हन्तुं
 प्रवृत्ते दस्यून् परिधेय पशूनिव ॥ १४ ॥ तेनावकरवत्साक्षत्विष्यमाणानवेक्ष्य तान् । विव्रस्यतस्तिरस्कुर्वन्
 दधावे तस्करेश्वरः ॥ १५ ॥ तस्यापि धावतो दैवादतिविघ्नविधायिनी । निरोद्धुं दुर्गतिमिव मार्गे गौरन्तरेऽभवत्
 ॥ १६ ॥ करालकरवालैकप्रहारेण वराकिकाम् । जधान नृजघन्यस्तां चण्डाल इव निर्धृणः ॥ १७ ॥ तस्याभ्यापततो
 रोरद्विजातेः स शिरो भुवि । पनसद्रोः फलमिवापातयत्स्वज्जयष्टिना ॥ १८ ॥ आः पाप निष्कृप कृतं किमेतदिति
 वादिनी । बाला मासवती तं चाभ्यगात् द्विजकुटुम्बिनी ॥ १९ ॥ तस्या वृक इव च्छाग्या गुर्विण्याः सोऽतिदारुणः ।
 कुष्माण्डदारमुदरं दारयित्वा द्विधाकरोत् ॥ २० ॥ ततो जराशुमध्यस्थं तस्या गर्भं द्विधाकृतम् । स स्फुरन्तं

निरौलिष्ट लताया इव पल्लवम् ॥ २१ ॥ तथा सम्पश्यमानस्य तस्य विह्वलचेतसः । कृपा गतकृपस्यापि जज्ञे वक्क-
 भिवाश्मनः ॥ २२ ॥ ततो हा तात तातेति हा मातर्मातरित्यपि । विलपन्तः समाजगमुत्तत्कालं द्विजबालकाः
 ॥ २३ ॥ नग्नान् शुग्नानतिद्यामान् श्यामानतिमलेन च । दृष्ट्वा दृढग्रहारी तान् सानुतापमचिन्तयत् ॥ २४ ॥ हहा
 घृता निर्घृणेन दरिद्रौ दम्पती मया । अमी बाला हतास्तोयशोये जीवन्ति किं ह्यपाः ॥ २५ ॥ क्रूरेण कर्म-
 णानेन नेष्यमाणस्य दुर्गतिम् । अघभीतस्य मे कः स्यादुपायः शरणं च कः ॥ २६ ॥ इति सञ्चिन्तयन्नेव वैरा-
 ग्यावेगभागसौ । एनोगदागदङ्कारान्साधूनुद्यान ऐक्षत ॥ २७ ॥ नत्वोवाचेत्यहं पाप्मा भाष्यमाणोऽपि पाप्मने ।
 पङ्क्तिः स्पृश्यमानोऽपि पङ्क्तिलीकुरुते परम् ॥ २८ ॥ येषामेकतरमपि नरकार्यैव तान्यहम् । ब्रह्मस्त्रीभ्रूणगोघात-
 पातकान्यकृपो व्यघातम् ॥ २९ ॥ मामीदृशमपि त्रातुं साधनो यूयमर्हथ । मेवानां वर्षतां स्थानमस्थानं वा न किञ्चन
 ॥ ३० ॥ अथ ते साधवस्तस्मै यतिधर्ममुपादिशन् । सोऽथ च्छन्नभिवोष्णालुः पापमीरुतमाददे ॥ ३१ ॥
 न भोक्ष्ये तत्र यत्राहि स्मरिष्याम्यस्य पाप्मनः । करिष्ये सर्वथा क्षान्तिं सोऽग्रहीदित्यभिप्रहौ ॥ ३२ ॥
 पूर्वावस्कन्दिते तस्मिन्नेव ग्रामे कुशस्थले । कर्मक्षयं चिकीर्षुः स विजहार महामनाः ॥ ३३ ॥

स एवायं कृतच्छन्ना पापः पापीयसामहो । इत्यतर्ज्यत लोकेन स महात्मा दिवानिशम् ॥ ३४ ॥ गोभ्रूणद्विज-
 घात्येष इति लोकेन जल्पता । निशन् गृहेषु भिक्षार्थं श्वेन लोटैरकुञ्चत ॥ ३५ ॥ स्मार्यमाणः स तत्पापं प्राति-
 वासरमप्यसौ । शान्तस्वान्तो न झुङ्क्ते स्म किं स तत्तस्य दुष्करम् ॥ ३६ ॥ क्वचित्प्रातः क्वचिन्मध्यंदिने

(१) दिग्धानतिमलेन च ।

सायमपि क्वचित् । स्मार्यमाणः स तत्पापं कुराप्यद्वि न भुक्तवान् ॥ ३७ ॥ लोष्टुभिर्पाष्टिभिः पांशुशृष्टिभिर्मृष्टि-
भिर्जनाः । यज्जुः सोऽधिमेहे तत्सम्यह वैममायव् ॥ ३८ ॥ आत्मन यादृशं कर्म तादृशं फलमामुहि ।
यादृशमुप्यते बीजं फलं तादृशमाप्यते ॥ ३९ ॥ यदमी निरनुक्रोशमाक्रोशान्मयि तन्यते । अयमेनैव सिद्धा
तन्ममेयं कर्मनिर्जरा ॥ ४० ॥ मय्याक्रोशाः प्रमोदाव यथैषां मे तथैव हि । यन्प्रीत्या मह्यमानस्य कर्मवय-
विधायिनः ॥ ४१ ॥ यन्मां भर्त्सयतामेषां सुखमुत्पद्यतेऽत्र तन् । उत्पद्यतां मे दृष्ट्वा दुर्ज्जमः सुखसत्तमः ॥ ४२ ॥
अमी मदीयं दुष्कर्मग्रन्थि परुषभाषितैः । चौरैरिव चिकित्सन्तो निनान्तं मुहदो मम ॥ ४३ ॥ कुर्वन्तु ताडनं
हन्त ममैते यदिदं किल । सार्णस्येनाग्निसन्तापो मलिनतामपोहति ॥ ४४ ॥ कर्तुं दुर्गतिगुप्तेषां स्वं प्रचिपति
तत्र यः । कथं कुप्याम्यहं तस्मै प्रहारात्तपि कुरुते ॥ ४५ ॥ मत्पापानि व्यपोहन्ति निजपुण्यव्ययेन मे । कथङ्कार-
मिमेतेभ्योऽपरः परमयन्धवः ॥ ४६ ॥ यद्यन्यादि हर्षाय यन्मे मंसारमोचनम् । तदेवानन्तमंसारहेतुरेषां दूनोति
माम् ॥ ४७ ॥ केचित्परेषां तोषाय त्यजन्त्यर्थान्विपूष्यपि । एषां प्रीतिदमाक्रोशद्वननादि कियन् मम ॥ ४८ ॥
तर्जितोऽहं हतो नाऽस्मि हतो नाऽस्मि मारितः । मारितो ना न मे धर्मोऽपहतो गान्धर्वैरिव ॥ ४९ ॥ आक्रो-
शवागधिवेपो यन्धनं हननं मृतिः । सत्यं श्रेयोऽर्थिना सर्वं श्रेयो हि बहुविधम् ॥ ५० ॥ एषां भाग्यता तेन
गर्हता स्वं च दुष्कृतम् । निर्दग्धः सर्वतः कर्मरेशिः कच उग्राग्रिना ॥ ५१ ॥ अम्लानं केवलज्ञानमय लेभे
सुदुर्लभम् । अयोगिर्केवलगुणस्थानस्थो मोक्षमाप च ॥ ५२ ॥ योगप्रभावेण दृढप्रहारी यथैव मुक्त्या नरकातिथि-

(१) स दुर्लभम् ।

त्वम् । पदं प्रपेदे परमं तथान्योऽप्यसंशयानः प्रयतेत योगे ॥ ५३ ॥ १२ ॥

पुनरुदाहरणान्तरेण योगश्रद्धामेव वर्द्धयति ।

तत्कालकृतदुष्कर्मकर्मठस्य दुरात्मनः । गोप्त्रे चिलातीपुत्रस्य योगाय स्पृहयेन्न कः ॥ १३ ॥

तत्कालं तत्क्षणं कृतं यद्दुष्कर्म स्त्रीवधलक्षणं तेन कर्मठः कर्मशूरस्तस्य दुरात्मन इति पापकरणकालापेक्ष
चिलातीपुत्राभिधानस्य गोप्त्रे दुर्गतिपातरक्षकाय योगाय को न स्पृहयेत् सर्व एव स्पृहयेदित्यर्थः ।

तथाहि—

चितिप्रतिष्ठे नगरे यज्ञदेवोऽभवद्द्विजः । निनिन्द पण्डितम्मन्यः स सदा जिनशासनम् ॥ १ ॥ असहि-
ष्णुश्च तां निन्दां जिगीषुः कोऽपि चेन्नृकः । गुरुणा वार्यमाणोऽपि तं वादार्थमवीवदत् ॥ २ ॥ इदृशी च प्रतिज्ञा-
भृद्वादाधिष्ठितयोस्तयोः । येन यो जेष्यते तस्य शिष्यत्वं स करिष्यति ॥ ३ ॥ आनीतो निग्रहस्थानं बुद्धिकौशल-
शालिना । विवदन्वादिना तेन यज्ञदेवः पराजितः ॥ ४ ॥ चेन्नृको जितकाशी तु यज्ञदेवद्विजन्मना । तदा पूर्वे-
प्रतिज्ञातां परिव्रज्यामजिग्रहत् ॥ ५ ॥ ततः शासनदेव्यैवं यज्ञदेवो व्यबोध्यत । चारित्रं प्रतिपन्नोऽसि ज्ञानश्रद्धा-
नवान्भव ॥ ६ ॥ व्रतं ततः प्रभृत्येष यथावत्पालयन्नपि । निनिन्द वस्त्राङ्गमलं प्राक्संस्कारो हि दुस्त्यजः ॥ ७ ॥
अशाम्यन् ज्ञातयोऽप्यस्य संसर्गेण महात्मनः । प्रावृषेष्णाभ्रसम्पर्केणाहिमांशोरिवांशवः ॥ ८ ॥ अस्य पाणिगृहीती
तु नितान्तमनुरागिणी । उज्झाश्चकार नो रागं नीलीरक्तेव शाटिका ॥ ९ ॥ वरयो मेऽस्त्विति सा तस्मै पारणे

काम्मर्मेणं ददौ । सत्यं रक्ता विरक्ताश्च मास्यन्त्येव योषितः ॥ १० ॥ क्षीयमाणः कृष्णपक्षेणैव ताम्मर्मेणकर्मणा ।
 स मुनीन्द्रुर्ध्वो स्वर्गं मण्डलं तरयोरिव ॥ ११ ॥ तस्यापमानात् मज्जातर्निर्दिता सापि गोहिनी । प्रत्रज्यामप्रहीदेकं
 मानुष्यकतरोः फलम् ॥ १२ ॥ अनालोच्यैव सा पापं पत्न्यमनमम्भाम् । कालं कृत्वा दिवं प्राप दुष्प्रापं
 तपसा हि किम् ॥ १३ ॥ यज्ञदेवस्य जीवोऽथ न्युत्वा राजगृहे पुरे । धनमार्थपतेश्चेत्ताधिलात्यास्तनयोऽ-
 भवत् ॥ १४ ॥ चिलात्याः पुत्र इत्येव निलातीपुत्रसंज्ञया । आहूयते स्म लोकेन नाम नान्यत्प्रकृष्टिप-
 तम् ॥ १५ ॥ यज्ञदेवप्रियाजीवः न्युत्वाऽनुसुतपञ्चक्रम् । मद्राया धनमार्थ्याः मुमुमेति सुताऽभवत् ॥ १६ ॥
 धनो नियोजयामास चिलातीतनयं च तम् । मुसुमायाः स्वदुहितुः बालप्राद्वरुर्मर्षिणि ॥ १७ ॥
 लोकेऽप्यागांसि चक्रेऽसौ श्रेष्ठयगैपीच राजतः । स्वामी भृत्यापराधेन गतः स्याद्दण्डभाजनम् ॥ १८ ॥ मन्त्रमिच
 धनेऽप्री गृहाभिर्नासयामास दासेरं दन्दशूक्रम् ॥ १९ ॥ सोऽथ सिंहुगुहां चौरपत्नीं गृही
 महागताम् । ययौ प्रियागाः प्रीतिर्हि तुल्यव्यसनशील्योः ॥ २० ॥ स नृशंसो नृशंसेन दस्त्रदुन्देन सज्जतः ।
 चायुनेवाग्निरभवदाकणोऽप्यतिदारुणः ॥ २१ ॥ तत सिंहगुहाधीशे चौरसेनापत्तां मृते । चौरसेनापतिः सोऽभूत्त-
 दर्थमिव निर्मितः ॥ २२ ॥ यौवनं मुमुमाप्याप्ता रूपादिगुणशालिनी । कलाकलापपूर्णाभूत् येनचरीय महीचरी ॥
 ॥ २३ ॥ चैलातेयोऽन्यदोचे खानस्ति राजगृहे पुरे । श्रेष्ठी धनोऽनन्तधनो दुहिता चास्य सुसुमा ॥ २४ ॥ त-
 स्करास्तत्र गच्छामो धनं नः सुसुमा तु मे । इति व्यवस्थामास्थाय सोऽगाद्वनगृहं निशि ॥ २५ ॥ प्रयोज्य स्वा-
 पर्णीं विद्यां कीर्त्तयित्वा स्वमागतम् । स धनं ग्राहयामास सुसुमां स्वयमग्रहीत् ॥ २६ ॥ सुप्ताशेषपरीतारः स्रुभिः

पञ्चभिः समम् । अपत्य धनस्तस्यौ नयो नयवतां द्यसौ ॥ २७ ॥ जीवग्राहं गृहीत्वा च हृदयेन स सुसुमाम् ।
चैलातेयः पलायिष्ट सलोपैर्दस्युभिः सह ॥ २८ ॥ आहूयारत्नपुराणं धनश्रेष्ठित्यभापत । चौरापहतवित्तं च प्र-
त्यानयत सुसुमां ॥ २९ ॥ ततो धनः सहारक्षैः पुत्रैश्चायुधपाणिभिः । पुरोगस्मनः स्पन्दयेव त्वरितमन्वगात् ॥
॥ ३० ॥ जलं स्थलं लता वृक्षान्यदप्यखिलं पथि । पीतोन्मत्तो हेममिव सोऽपश्यत्सुसुमामयम् ॥ ३१ ॥ इतः
पीतिमितो भुक्तमितः स्थितिमितो गतम् । एवं वदद्भिः पदिकैः स दस्युन्निकषा ययौ ॥ ३२ ॥ हतं हतेति गृह्णीत-
गृह्णीतेति च भाषिणः । मलिम्लुचानामभिलनारत्नपुराणास्ततः ॥ ३३ ॥ दिशो दिशि प्रणेशुस्ते वित्तं त्यक्तवान्य-
तस्कराः । सुसुमां स तु नाशुश्चक्षुरो व्याघ्रो मृगीमिव ॥ ३४ ॥ आरत्नपुराणास्ते तु तद्वित्तं प्राप्य पुष्कलम् ।
व्यावर्तन्त कृतार्थो हि सर्वः स्यादन्यथामतिः ॥ ३५ ॥ उद्धृन् सुसुमामंसे लतामिव मतङ्गजः । प्रविवेश महा-
रण्यं चिलातीतनयस्ततः ॥ ३६ ॥ स्रजुभिः पञ्चभिः पञ्चाननैरिव धनोऽन्वगात् । कर्तुं पुत्री मुखादस्यो राहोरिन्दु-
कलामिव ॥ ३७ ॥ धने स सविधीभूते मा भवत्वस्य सां मम । सुसुमेति धिया तस्याः शिरःकुलमभिच्छिनत् ॥ ३८ ॥
आकृष्टकरवालोलोऽसौ हस्तविन्यस्तमस्तकः । तदा यमपुरीद्वारद्वेन्द्रपाल इवावभौ ॥ ३९ ॥ सुसुमायाः कन्धस्थान्तिके
स्थित्वा रुदन् धनः । वारीव बाष्पपूरेण नयनाञ्जलिभिर्ददौ ॥ ४० ॥ तस्याः कन्धशुत्सृज्य व्यावृत्तः स सुतो-
धनः । शब्दितः शोकशान्येन महाटव्यामथापतत् ॥ ४१ ॥ ललाटन्तपतपतनेजस्तापभयादिव । विष्वक् सद्भुवित-
च्छायो मध्याह्नश्च ततोऽभवत् ॥ ४२ ॥ शोकश्चमज्जुघातुष्णामध्याह्नातपवह्निभिः । धनः सुताश्च पञ्चाग्निसाधका
सिंहाणः सर्वत्र साधुः । (३) मा ।

धनः । शिष्याः । ४२ ॥ शतम् ॥ ४३ ॥
ज्ज्यो मध्याह्नश्च ततोऽभवत् ॥ ४२ ॥ शतम् ॥ ४३ ॥

इव तेपिरे ॥ ४३ ॥ न जलं न फलं नान्यद्दृष्टुर्जलनिर्वापधम् । मृत्यवे प्रत्युतापश्यंस्ते हिंसरवापदान् पथि ॥ ४४ ॥ आत्मनस्तनयानां च तां पश्यन्विषमां दशाम् । धनश्रेष्ठी पथ्यतुच्छे गच्छेन्नभेवमचिन्तयत् ॥ ४५ ॥ मम सर्वस्वनाशोऽभूत्पुत्री प्राणप्रिया मृता । मृत्युकोटिं वयं प्राप्ता धिगहो दैवजृम्भितम् ॥ ४६ ॥ न यत्पुरुषकारेण साध्यं धीसम्पदा न च । तदेकं दैवमेवेह बलिभ्यो बलवत्तरम् ॥ ४७ ॥ प्रसाद्यते न दानेन विनयेन न गृह्यते । सेवयावर्ज्यते नैव केयं दुःसाध्यता विधेः ॥ ४८ ॥ विबुधैर्विध्यते नैव बलवद्भिर्न रुध्यते । न साध्यते तपस्यद्विः प्रतिमल्लोऽस्तु को विधेः ॥ ४९ ॥ अहो दैवं मित्रमिव कदाचिदनुक्रम्यते । कदाचित्परिपन्थीव निःशङ्कं प्रणिहन्ति च ॥ ५० ॥ विधिः पितेव सर्वत्र कदाचित्पिरिरञ्जति । कदाचित्पीडयत्येव दायाद इव 'दुर्दमः ॥ ५१ ॥ विधिन्यति मार्गेणामार्गस्थमपि कर्हिचित् । कदाचिन्मार्गगमपि विमार्गेण प्रवर्त्तयेत् ॥ ५२ ॥ आनयेदपि दूरस्थं करस्थमपि नाशयेत् । मायेन्द्रजालतुल्यस्य विचित्रा गतयो विधेः ॥ ५३ ॥ अनुकूले विधो पुंसां विषमप्यमृतायते । विपरीते पुनस्तत्रामृतमेव विपायते ॥ ५४ ॥ स एवं चिन्तयन्नेव प्राप राजगृह पुरम् । सशोकः सुसुमाप्नुया विदधे चौरध्वदेहिकम् ॥ ५५ ॥ वैराग्याद्ब्रतमादाय श्रीवीरस्वामिनोऽन्तिके । दुस्तपं स तपस्तेषु पूर्णायुश्च दिवं ययौ ॥ ५६ ॥ चैलावेयोऽप्यनुरागात्सुसुमाया मुहुर्मुहुः । सुखं पश्यन्नविज्ञातश्रमो याम्यां दिशं ययौ ॥ ५७ ॥ सर्वसन्तापहरणं व्याघ्रावृक्षमिवाध्वनि । साधुमेकं ददर्शसौ कायोत्सर्गजुषं पुरः ॥ ५८ ॥ स स्वेन कर्मणा तेन किञ्चिदुद्विग्नमानसः । तमुवाच समाल्याहि धर्मं संचेपतो मम ॥ ५९ ॥ अन्यथा कदली-

(१) दुर्मद ।

लाव लब्ध्यामि शिरस्तव । अनेनैव कृपाणेन सुसुभाया इव क्षणात् ॥ ६० ॥ स ज्ञानान्धुनिरङ्गासीद्वोधिबी-
जमिहाहितम् । अवश्यं यास्यति स्फातिं पन्वले शालिबीजवत् ॥ ६१ ॥ कार्यः सम्यगुपशमो विवेकः
संवरोऽपि च । इत्युत्तवा चारणमुनिः स पचीव खमुद्ययौ ॥ ६२ ॥ पदानि मन्त्रवत्तानि परावर्त्तयतस्ततः । जज्ञे
चिलातीपुत्रस्य तदर्थोल्लेख ईदृशः ॥ ६३ ॥ क्रोधादीनां कषायाणां कुर्यादुपशमं सुधीः ॥ हहा तैरहमाक्रान्तश्चन्दनः
पद्मैरिव ॥ ६४ ॥ चिकित्साम्यद्य तदिमान्महारोगानिवात्मनः । चमामृदुत्वञ्जुतासन्तोपरमौषधैः ॥ ६५ ॥
धनधान्यहिरण्यादिसर्वस्वत्यागलक्षणम् । विवेकमेकं कुर्वीत बीजं ज्ञानमहातरोः ॥ ६६ ॥ तदिदं सुसुभाशीर्षं
कृपाणं च करस्थितम् । सर्वस्वभूतं मुञ्चामि केतनं पापसम्पदः ॥ ६७ ॥ संवरश्चाचमनसां विषयेभ्यो निवर्त्तनम् ।
स मया प्रतिपन्नोऽद्य संयमश्रीशिरोमणिः ॥ ६८ ॥ पदार्थं भावयन्नेवं संरुद्धसकलेन्द्रियः । समाधिमधिगम्याभू-
न्मनोमात्रैकेचेतनः ॥ ६९ ॥ ततोऽस्य विस्रगन्धासृक्छटाकवचितं वपुः । कीटिकाभिः शतच्छिद्रं चक्रे दारु धुर्यैरिव
॥ ७० ॥ पिपीलिकोपसर्गेऽपि स स्तम्भ इव निश्चलः । साद्बोहोरात्रयुग्मेन जगाम त्रिदशालयम् ॥ ७१ ॥ यदाह—
जो तिहि पण्हिं धम्मं समभिगओ संजमं समारुढो । उवसमविवेयसंवरचिलाइपुत्तं नमंसांमि ॥ ७२ ॥
आहिसरिया पाण्हिं सोणियगंधेण जस्स कीडीओ । खायंति उत्तमंगं तं दुक्करकारयं वंदे ॥ ७३ ॥ धीरो चिलाइपुत्तो

(१) यस्त्रिभिः पदैः धर्मे समभिगत सयमं समारूढः । उपशमविवेकसंवरचिलातीपुत्र नमस्यामि ॥

(२) अधिसृता. पाण्डैः शोणितगन्धेन यस्य हीनाङ्गयः (कीटिका) । स्वादन्ति उत्तमाङ्गं तं दुष्करकारकं वन्दे ॥

(३) धीरश्चिलातीपुत्र पिपीलिकाभिश्चालनीव कृत । यस्तथापि साद्यमान प्रतिपन्न उत्तममर्थम् ॥

श्रुयद्गुलीयादि चालगिच्य कथो । जो तदपि मज्जमायो पडिमो उत्तमं भवे ॥ ७४ ॥ अष्टादशेति राशदिप्यदि
पत्त चिलाइपुत्तेण । देविदाभरमणं अन्तरगणसङ्कुलं रम्भम् ॥ ७५ ॥ नरतिगापयः अपन इत पिमरपदमि,
चिलातीपुत्रोऽसायधिनरकमाद्यवितगतिः । समानम्भोयं यपिदिमदनातिव्यमगमम्, न एवायं योगः सकलगुण-
मूलं विजयते ॥ ७६ ॥ १३ ॥

पुनरेव योगमेव स्तौति—

तस्याजननिरवास्तु नृपशोर्मोघजन्मनः । अविद्वकर्णो यो योग इत्यन्तरजलाकया ॥ १४ ॥

न जननमजननिः “नञो-निः शाये” ॥ (मिद्वेहमप०) ५।३।१२७ ॥ इत्यनिः । अस्तु भूयात् । ना चार्मो
पशुश्च नृपशुस्तस्य नृपशोः । पशुप्रायपुरुषस्य मोघजन्मन इति निष्कलजननस्य, गः, किं ? योऽविद्वकर्णः कया अन्तर-
शलाक्या—अक्षराण्येव शलाका कर्णोर्मोघजननी अन्तरशलाका । कर्णोर्मोघेन गान्यचराणि अत एव आह । योग इति
योग इत्यन्तरजलाक्या योऽविद्वकर्णं लोहादिमयशलाकाविद्वकर्णोऽपि । तस्य नृपशोर्मिमजननियुक्ता न
पुनर्विडम्भनाप्रायं जननमिति ॥ १४ ॥

पुनरपि पूर्वाद्धेन योगं स्तुत्वा उत्तराद्धेन तत्स्वरूपमाह—

चतुर्वर्गेऽग्रणीर्मोचो योगस्तस्य च कारणम् । ज्ञानश्रद्धानचारित्ररूपं रत्नत्रयं च सः ॥ १५ ॥

(४) सार्द्धद्विभि रात्रिदिने प्राप्त निजतीपुत्रेण । दोन्द्रामरभान अप्सरोगणसङ्कुल रम्भम्

चतुर्वर्गोऽर्थकामधर्ममोक्षलक्षणः तस्मिन्नग्रणीः प्रधानं मोक्षः । अर्थो हि अर्जनरक्षणनाशव्ययहेतुकदुःखानुपप्लद्विषितत्वाच्च चतुर्वर्गोऽग्रणीर्भवति । कामस्तु सुखानुपप्लेशाद्यप्यर्थानुदुत्कृष्यते तथापि विरसावसानत्वात् दुर्गतिसाधनत्वाच्च नाग्रणीः । धर्मस्तु ऐहिकामृषिकसुखसाधनत्वेन अर्थकामाभ्यां यद्यप्युत्कृष्यते तथापि कनकनिगडरूपपुण्यकर्मबन्धननिवन्धनत्वाद्भवभ्रमणहेतुरिति नाग्रणीः । मोक्षस्तु पुण्यपापक्षयलक्षणो न क्लेशबहुलो न वा विषमसंपृक्तान्नवदापातरमणीयः परिणामदुःखदायी न वा ऐहिकामृषिकफलाशंसादोषदूषित इति भवति परमानन्दमयश्चतुर्वर्गोऽग्रणीः यः । तस्य च कारणं साधकतमं कारणं योगः । तस्य किं रूपमित्याह । रत्नत्रयं मरकतादिव्यवच्छेदेनाह । ज्ञानश्रद्धानचारित्ररूपमिति ॥ १५ ॥

रत्नत्रये प्रथमं ज्ञानस्वरूपमाह—

यथावस्थिततत्त्वानां संक्षेपाद्विस्तरेण वा । योऽवबोधस्तमत्राहुः सम्यग्ज्ञानं मनीषिणः ॥ १६ ॥

यथावस्थितानि नयप्रमाणप्रतिष्ठितस्वरूपाणि यानि तत्त्वानि जीवाजीवाश्रयसंवरनिर्जराबन्धमोक्षलक्षणाणि तेषां योऽवबोधस्तत्सम्यग्ज्ञानं, स चावबोधः चयोपशमविशेषात्कस्यचित्संक्षेपेण कर्मक्षयात् कस्यचिद्विस्तरेण ।

तथाहि—

जीवाजीवाश्रयश्च संवरो निर्जरा तथा । बन्धो मोक्षश्चेति सप्त तत्त्वान्याहुर्मनीषिणः ॥ १ ॥ तत्र जीवा द्विधा ज्ञेया मुक्तसंसारिभेदतः । अनादिनिधनाः सर्वे ज्ञानदर्शनलक्षणाः ॥ २ ॥ मुक्ता एकस्वभावाः

स्युर्जन्मादिस्लेगमर्जिताः । अनन्तादर्शनज्ञानरीपानन्दमयाश्च ते ॥३॥ नंगारिणो निश्वा जीवाः स्याररगमेदतः ।
 द्वितयेजयि द्विधा पर्याप्तापर्याप्तविगणतः ॥ ४ ॥ पर्याप्तमस्तु पठिमाः पर्याप्तत्वनिबन्धनम् । यादारा यपुरञ्जालि
 प्राणा भाषा मनोजयि च ॥ ५ ॥ स्युरेकानमिह्लाचपञ्चावागां गरीरिणाम् । चतमः पञ्च गदसापि पर्याप्तयो
 यथाक्रमम् ॥ ६ ॥ एकाद्याः स्यारा यम्पत्तेजोतायुमदीरुः । तेषां तु पूर्वं चत्वारः स्युः गदसा बादरा यदि
 ॥ ७ ॥ प्रत्येकाः साधारणाश्च द्विप्रकाश महीरुः । तत्र पूर्वं बादराः स्युरुत्तरे गन्धमादराः ॥ ८ ॥ त्रया द्वित्रि-
 चतुष्पञ्चेन्द्रियत्वेन चतुर्विधाः । तत्र पञ्चेन्द्रिया द्वेधा गन्धिनोऽञ्जिनोऽपि च ॥९॥ शिवोपदेशालापाने ज्ञानत्वे
 तेजश्च सज्जिनः । मंप्रवृत्तमनःप्राणालेभ्योऽज्ये स्युरगन्धिनः ॥ १० ॥ स्पर्शने रसनं घ्राणं चक्षुः श्रोत्रमितीन्द्रियम् ।
 तस्य स्पर्शो रसो गन्धो रूपं शब्दश्च गोचरः ॥ ११ ॥ ग्रीन्द्रियाः कृमयः शब्दा गण्डपदजलौक्यः । रूपदोः
 शुक्तिकायाश्च विविताकृतयो मताः ॥ १२ ॥ गूकामरुणमत्तोदलिचायास्त्रीन्द्रिया मताः । पतङ्गमचिकाभृद्भद-
 शाद्याश्चतुरिन्द्रियाः ॥ १३ ॥ तिर्यग्योनिमयाः शेषा जलस्थलगचारिणः । नारका भानता देवाः सर्वे पञ्चेन्द्रिया
 मताः ॥ १४ ॥ मनोभाषाकागमनयगभिन्द्रियपञ्चक्रम् । आयुरुच्छ्वासनिःश्वामिति प्राणा दया स्मृताः ॥ १५ ॥
 सर्वजीनेषु देहासुरुच्छ्वासा इन्द्रियाणि च । विकल्पाभन्तिनां भाषा पूर्णानां यमिनां मन ॥ १६ ॥ उपपादमवा
 देना नारका गर्भजाः पुनः । जरायुपोताण्डमवाः शेषाः सम्मूर्च्छिनोऽद्राः ॥ १७ ॥ सम्मूर्च्छिनो नारकाश्च जीवाः
 पापा नपुंसकाः । देनास्तु स्त्रीपुंदाः स्युर्देवयजुष परे ॥ १८ ॥ सर्वे जीवा ज्यवहार्यव्यवहारितया द्विधा ।

(१) मनुजा । (२) देवनारकाः । (३) देवाः स्त्रीपुंसगेयाः ।

सूक्ष्मनिगोदा एवान्त्यास्तिभ्योज्ये व्यवहारिणः ॥ १६ ॥ सचित्तः संवृतः शीतस्तदन्यो मिश्रितोऽपि वा ।
 विभेदैरान्तरैर्भिन्नो नवधा योनिरङ्गिनाम् ॥ २० ॥ प्रत्येकं सप्त लक्षाणि पृथ्वीवार्यग्निवायुषु । प्रत्येकानन्तकायेषु
 क्रमादश चतुर्दश ॥ २१ ॥ पद् पुनर्विकलाच्चेषु मनुष्येषु चतुर्दश । स्युश्चतस्रश्चतस्रश्च अतिर्यक्सुरेषु तु ॥ २२ ॥
 एवं लक्षाणि योनीनामशीतिश्चतुरुत्तरा । सर्वज्ञोपज्ञमुक्तानि सर्वेषामपि जन्मनाम् ॥ २३ ॥ एकाद्या बादराः
 सूक्ष्माः पञ्चाद्याः संज्ञ्यसंज्ञिनः । स्युर्द्वित्रिचतुरक्षाश्च यथोक्ता इतरेऽपि च ॥ २४ ॥ एतानि जीवस्थानानि जिनो-
 क्तानि चतुर्दश । मार्गणा अपि तावन्त्यो ज्ञेयास्ता नामतो यथा ॥ २५ ॥ गतीन्द्रियवपुर्गोवेदज्ञानकुदादयः ।
 संयमाहारहृत्पेश्याभ्रव्यसम्यक्त्वसंज्ञिनः ॥ २६ ॥ मिथ्यादृष्टिः सास्वादनसम्यग्मिथ्यादृशावपि । अविरतसम्यग्-
 दृष्टिर्विरताविरतोऽपि च ॥ २७ ॥ प्रमत्तश्चाप्रमत्तश्च निवृत्तिवादरस्ततः । अनिवृत्तिवादरश्चाथ सूक्ष्मसंपरायकः
 ॥ २८ ॥ ततः प्रशान्तमोहश्च चीणमोहश्च योगवान् । अयोगवानिति गुणस्थानानि स्युश्चतुर्दश ॥ २९ ॥ मिथ्या-
 दृष्टिर्भवेन्मिथ्यादर्शनस्योदये सति । गुणस्थानत्वमेतस्य भद्रकत्वाद्यपेक्षया ॥ ३० ॥ मिथ्यात्वस्यानुदयेऽनन्तानु-
 बन्धुदये सति । सास्वादनः सम्यग्दृष्टिः स्यादुत्कर्षात् पडावलीः ॥ ३१ ॥ सम्यक्त्वमिथ्यात्वयोगानुभूते
 मिश्रदर्शनः । अविरतसम्यग्दृष्टिर्प्रत्याख्यानक्रोदये ॥ ३२ ॥ विरताविरतस्तु स्यात्प्रत्याख्यानोदये सति ।
 प्रमत्तसंयतः प्राप्तसंयमो यः प्रमाद्यति ॥ ३३ ॥ सोऽप्रमत्तसंयतो यः संयमी न प्रमाद्यति । उभावपि परावृत्त्या
 स्यातामानन्तमुद्गूर्चिकौ ॥ ३४ ॥ कर्मणा स्थितिघातादीनपूर्वान् कुरुते यतः । तस्मादपूर्वकरणः स्वपकः शमकश्च सः

(१) तेऽन्येऽपि व्यवहारिणः ।

॥३५॥ यद्वादरूपायार्णां प्रथितानामिमं मियः । परिणामा निरर्त्तन्ते निवृत्तिचादरोऽपि तत् ॥ ३६ ॥ परिणामा निवर्त्तन्ते मियो यत्र न यवतः । अनिवृत्तिरादरः स्यान्वपकः शमकश्च नः ॥ ३७ ॥ नोभाभिः मन्मगाः दून्मः किट्टीकृतो यत । म दून्ममन्मरायः स्यात्त्वपकः शमकोऽपि च ॥ ३८ ॥ अयोपगान्ममोद स्यान्मोदम्योपशमे सति । मोहस्य तु वये जाते वीणमोहं प्रचक्षते ॥ ३९ ॥ मयोगिकेऽपि जातिवनादुत्पन्नेऽकालः । योगानो तु वये जाते स एनायोगिकेऽपि ॥ ४० ॥ ॥ इति जीवतन्त्रम् ॥

अजीनाः सुधर्मधर्मविहायः कालपुटलाः । जीवेन सह पञ्चापि द्रव्याण्येते निवेदिता ॥ ४१ ॥ तत्र कालं विना सर्वे प्रदेशप्रचयात्मकाः । विना जीवमनिद्रुपा अर्त्तोरश्च ते मता ॥ ४२ ॥ कालं विनास्तिकायाः सूर-
मूर्त्ताः पुटलं विना । उत्पादमिममधौव्यात्मान मोंऽपि ते पुनः ॥ ४३ ॥ पुटलाः स्युः सर्गैरमगन्धार्त्तस्वरू-
पिणः । वेङ्गुस्करुन्धतया देया तत्राजन्नाः किनाणाः ॥ ४४ ॥ यद्वाः मरुन्धा गन्धराब्दयोदन्मस्यौब्याकृति-
स्युः । अन्धकारातपोद्योतमेदन्ध्यायात्मका अपि ॥ ४५ ॥ कर्मकायमनोभापानेष्टिवोद्भासदायिनः । सुयदुःख-
जीवितव्यमृत्युपग्रहकारिणः ॥ ४६ ॥ प्रत्येकमेकद्रव्याणि धर्माधर्मौ नभोऽपि च । अपूर्त्तानि निरुपाणि स्थि-
राण्यपि च सर्वदा ॥ ४७ ॥ एतन्जीवरीभागमन्यातीतप्रदेशकौ । लोकाताशमिब्याप्य धर्माधर्मौ व्यास्यितौ ॥ ४८ ॥ स्वयं गन्तुं प्रवृत्तेषु जीवाजीपेणु सर्वतः । सहकरी भवेद्गर्भः पानीयमिवादासाम् ॥ ४९ ॥ जीवानां पुटलानां च प्रपन्नानां स्वयं स्थितिम् । अधर्मः महर्त्तव्यं यथा च्छायाऽध्यायिनाम् ॥ ५० ॥ सर्वेण स्वप्रातिष्ठं स्यादाकाशमनकाशदम् । लोकालोकौ स्थितं व्याप्य तदनन्तप्रदेशमाकृ ॥ ५१ ॥ लोकाकाशप्रदेशस्था

भिन्नाः कालाणवस्तु ये । भावानां परिवर्त्ताय मुख्यः कालः स उच्यते ॥ ५२ ॥ ज्योतिःशास्त्रे यस्य मानमुच्यते
समयादिकम् । स व्यावहारिकः कालः कालवेदिभिरामतः ॥ ५३ ॥ नवजीर्णादिरूपेण यदमी भुवनोदरे । पदार्थाः
परिवर्त्तन्ते तत्कालस्यैव चेष्टितम् ॥ ५४ ॥ वर्त्तमाना अतीतत्वं भाविनो वर्त्तमानताम् । पदार्थाः प्रतिपद्यन्ते
कालक्रीडाविडम्बिताः ॥ ५५ ॥

॥ इति अजीवतत्त्वम् ॥

मनोवचनकायानां यत्स्यात्कर्म स आश्रवः । शुभः शुभस्य हेतुः स्यादशुभस्त्वशुभस्य च ॥ ५६ ॥

॥ इति आश्रवः ॥

सर्वेषामाश्रवाणां यो रोधहेतुः स संवरः । कर्मणां भवहेतूनां जरणादिह निर्जरा ॥ ५७ ॥

॥ इति संवरनिर्जरे ॥

वच्यन्ते भावनास्वेवाश्रवसंवरनिर्जराः । तन्मात्रं विस्तरेणोक्ताः पुनरुक्तत्वमीरुभिः ॥ ५८ ॥ सकयायतया
जीवः कर्मयोग्यांस्तु पुद्गलान् । यदादत्ते स बन्धः स्याजीवास्वातन्त्र्यकारणम् ॥ ५९ ॥ प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशा
विषयोऽस्य तु । प्रकृतिस्तु स्वभावः स्यात् ज्ञानावृत्यादिरष्टधा ॥ ६० ॥ ज्ञानदृष्ट्यावृती वेद्यं मोहनीयायुपी अपि ।
नामगोत्रान्तरायाश्च मूलप्रकृतयो मताः ॥ ६१ ॥ निकर्पोत्कर्षतः कालनियमः कर्मणां स्थितिः । अनुभागो
विपाकः स्यात्प्रदेशोऽंशप्रकल्पनम् ॥ ६२ ॥ मिथ्यादृष्टिरविरतिप्रमादौ च क्रुदादयः । योगेन सह पञ्चैते विज्ञेया
बन्धहेतवः ॥ ६३ ॥

॥ इति बन्धतत्त्वम् ॥

अभावे बन्धहेतूनां धातिकर्मचयोद्भवे । केवले सति मोक्षः स्याच्छेषाणां कर्मणां क्षये ॥ ६४ ॥ सुरासुर-

नरेन्द्राणां यत्सुखं सुवनयये । म स्यादनन्तभागोऽपि न मोचनुमगम्यदः ॥ ६५ ॥ स्याज्जमानमन्यदं नदम्भिन्
शाश्वतं सुखम् । चतुर्वर्गप्रणीत्वेन तेन मोचः प्रकीर्तितः ॥ ६६ ॥

॥ इति मौलजनम् ॥

मतिश्रुताधिमनःपर्यायाः केवलं तथा । अमीभिः सान्त्तयेद्भेदाग्निं पञ्चभिर्भक्तम् ॥ ६७ ॥ अप्राग्रहादिभि-
र्मिर्भं ब्रह्मैरितरैरपि । इन्द्रियानिन्द्रियमवं भतिज्ञानमृदीरितम् ॥ ६८ ॥ निन्दुतं ब्रह्मया पूर्वोक्तोपाद्वेः प्रकीर्तितैः ।
स्यान्वन्दलाञ्छितं ज्ञेयं श्रुतज्ञानमनेकधा ॥ ६९ ॥ दर्शनरयिरागा स्यादधिर्मगम्यतः । पश्यिष्यन्तु शेषाणां
चर्योपशमलक्षणः ॥ ७० ॥ ऋतुर्मिषुल इत्येवं स्यान्मनःपर्वणो द्विधा । विद्युद्धाप्रतिपाताभ्यां तद्विद्योपोगम्य-
ताम् ॥ ७१ ॥ अशेषद्रव्यपर्यायिषयं मिथल्लोचनम् । अनन्तमेकमत्यदं केतलज्ञानमुच्यते ॥ ७२ ॥ पूर्वं च पञ्च-
भिर्वाग्निर्ज्ञातत्त्वमसृजयः । अपरमर्हेतुवन्नयस्याग्राह्यभागमेतत् ॥ ७३ ॥ भवतिदृष्टिपुमूलोन्मूलने मगदन्ती, वडि-
मतिभिरनाशो पविनीप्राणनायः । नयनमपरमेताद्विद्यतराप्रकाशो, करणहरिणमन्त्रे चागुता ज्ञानमेता ॥ ७४ ॥ १६ ॥

द्वितीयं स्तम्भाह—

रुचिर्जिनोक्तत्वेषु सम्यक्पञ्चज्ञानमुच्यते । जायते तान्निसर्गेण गुरोरधिगमेन वा ॥ १७ ॥

जिनोक्तेषु तत्रेषु जीमादिपूक्तस्वरूपेषु या रुचिस्तन् श्रद्धानम् । न हि ज्ञानमित्येव रुचिं निना फलमिदं ।

१ करणानि—इन्द्रियाणि.

शाकाआदिस्वरूपवेदिनाऽपि रुचिरहितेन न सौहित्यलक्षणं फलमवाप्यते । श्रुतज्ञानवतोऽप्यङ्गारमदकादेरभव्यस्य दूरभव्यस्य वा जिनोक्ततत्त्वेषु रुचिरहितस्य न विवक्षितं फलमुपश्रूयते । तस्य चोत्पादे द्वयी गतिः निसर्गोऽधिगमश्च । निसर्गः स्वभावो गुरूपदेशादिनिरयेक्षः सम्यक्श्रद्धानकारणम् । तथाहि—

अनाद्यनन्तसंसारवर्त्तवर्त्तेषु देहिषु । ज्ञानदृष्ट्यावृतिवेदनीयान्तरायकर्मणाम् ॥ १ ॥ सागरोपमकोटीनां कोट्यस्त्रिंशत्परा स्थितिः । विंशतिर्गोत्रनाम्नोश्च मोहनीयस्य सप्ततिः ॥ २ ॥ ततो गिरिसरिद्रावधोलनान्यायतः स्वयम् । एकाब्धिकोटिकोटयूना ग्रत्येकं क्षीयते स्थितिः ॥ ३ ॥ शेषाब्धिकोटिकोटयन्तःस्थितौ सकलजन्मिनः । यथाप्रवृत्तिकरणाद्ग्रन्थिदेशं समियरति ॥ ४ ॥ रागद्वेषपरिणामो दुर्भेदो ग्रन्थिरुच्यते । दुरुन्धेदो दृढतरः काष्ठादेरिव सर्वदा ॥ ५ ॥ ग्रन्थिदेशं तु संप्राप्ता रागादिप्रेरिताः पुनः । उत्कृष्टबन्धयोग्याः स्युश्चतुर्गतिजुषोऽपि ते ॥ ६ ॥ तेषां मध्ये तु ये भव्या भाविभद्राः शरीरिणः । आविष्कृत्य परं वीर्यमपूर्वकरणे कृते ॥ ७ ॥ अतिक्रामन्ति सहसा तं ग्रन्थि दुरतिक्रमम् । अतिक्रान्तमहाच्चानो वट्टेभूमिभिवाध्वगाः ॥ ८ ॥ अथानिवृत्तिकरणादन्तरकरणे कृते । मिथ्यात्व विरलीकृत्युर्वेदनीयं यदग्रतः ॥ ९ ॥ अन्तर्मुहूर्तिक-सम्यग्दर्शनं प्राप्नुवन्ति यत् । निसर्गहेतुकमिदं सम्यक्श्रद्धानुबध्यते ॥ १० ॥ गुरूपदेशमालम्ब्य सर्वेषामपि देहिनाम् । यत्तु सम्यक्श्रद्धानं तत्स्यादाधिगमजं परम् ॥ ११ ॥ यमप्रशमजीवातुर्बीजं ज्ञानचरित्रयोः । हेतुस्तपःश्रुतादीनां सदृशं नमुदीरितम् ॥ १२ ॥ आध्यं हि चरणज्ञानवियुक्तमपि दर्शनम् । न पुनर्ज्ञानचारित्रे मिथ्यात्वविपदूषिते ॥ १३ ॥ ज्ञानचारित्रहीनोऽपि श्रूयते

१ तृप्तिलक्षणम्, २ नदीतीरभूमिम्,

श्रेयिकः क्लिप्तः । सम्यग्दर्शनमाहात्म्यानीर्यरुच्यं प्रपत्स्यते ॥ १३ ॥ भ्रातृनरगर्भोपाः प्राप्तिनो गन्धमाता-दसममु-
खनिधानं मोचमासादयन्ति । ममजलनिधिपोतं दुःखकान्तादायम्, श्रयतगदिह गम्यगद्गर्जनं स्वमेकम् ॥ १४ ॥ १७ ॥

तृतीयं रत्नमाह—

सर्वसावधयोगानां त्यागश्चारिविमिष्यते । कीर्त्तितं तदहिंसादिव्रतभेदेन पञ्चधा ॥ १८ ॥

सर्वं न तु कतिपये ये नापधयोगाः मयापय्यापारास्तेषां त्यागो ज्ञानश्चानपूर्वकं परिहारः न नम्यहृत्चारि-
ज्ञानदर्शनपिनाकृतस्य चारित्रस्य सम्यक्चारित्रत्वावुपपत्तेः । सर्वप्रद्वयं देशचारिव्यान्-द्वेदार्थम् । इदं न चारित्र्यं
मूलोत्तरगुणभेदेन त्रिभिधं कीर्त्तितमित्यादिना मूलगुणरूपं चारित्रमाह । पञ्चमेति व्रतभेदेन, न तु स्वल्पतः ॥ १८ ॥

मूलगुणानो कीर्त्तयति—

अहिंसासूनुतास्तेयव्रह्मचर्यापरिग्रहाः । पञ्चभिः पञ्चभिर्युक्ता भावनाभिर्विमुक्तये ॥ १९ ॥

अहिंसादयश्च पञ्चापि प्रत्येकं पञ्चविधभावाभ्यार्हिताः मन्तः स्वकार्यजननं प्रति अप्रतिपत्तसामर्थ्या भव-
न्तीति पञ्चमितित्यायुक्तम् ॥ १९ ॥ प्रथम मूलगुणमाह—

न यत्प्रमादयोगेन जीवितव्यपरोपणम् । त्रसानां स्यावराणां च तदहिंसाव्रतं मतम् ॥ २० ॥

प्रमादोऽज्ञानमंशयपिपर्ययरागद्वेषस्तृतित्रंशयोगदृष्टप्रणिधानधर्मानादरमेदादृष्टपिः । तद्योगावसानं स्या-
वराणां च जीवानां प्राणव्यपरोपण हिंसा । तन्निषेधादहिंसा प्रथमं व्रतम् ॥ २० ॥

द्वितीयमाह—

प्रियं पथ्यं वचस्तथ्यं सूनृतव्रतमुच्यते । तत्तथ्यमपि नो तथ्यमप्रियं चाहितं च यत् ॥ २१ ॥

तथ्यं वचोऽमृषारूपमुच्यमानं सूनृतव्रतमुच्यते । किं विशिष्टं तथ्यं ? प्रियं पथ्यं च, तत्र प्रियं यत् श्रुतमात्रं प्रीणयति, पथ्यं यदायतौ हितम् । ननु तथ्यमेवैकं विशेषणमस्तु सत्यव्रताधिकारात् प्रियपथ्ययोस्तु कोऽधिकारः ? अत आह—तत्तथ्यमपीति व्यवहारापेक्षया तथ्यमपि यदप्रियं यथा चौरं प्रति चौरस्त्वं कुष्ठिनं प्रति कुष्ठी त्वमिति तदप्रियत्वान्न तथ्यम् । तथ्यमप्यहितं यथा मृगयुभिः पृष्टस्यारण्ये मृगान् दृष्टवतो मया मृगा दृष्टा इति तज्जन्तुघा-
तदप्रियत्वान्न तथ्यम् ॥ २१ ॥

तृतीयमाह—

तदेतुत्वान्न तथ्यम् ॥ २१ ॥
अनादानमदत्तस्यास्तेयव्रतमुदीरितम् । बाह्याः प्राणा नृणामर्थो हरता तं हता हि ते ॥ २२ ॥

चित्तस्वामिना अदत्तस्य वित्तस्य यदनादानं तदस्तेयव्रतम् । तच्च स्वामिजीवतीर्थकगुर्वदत्तभेदेन चतुर्विधम् । तत्र स्वाम्यदत्तं वृणोपलकाष्ठादिकं तत्स्वामिना यददत्तम् । जीवादत्तं यत्स्वामिना दत्तमपि जीवेनादत्तं यथा प्रज्जयापरिणामविकलो मातापितृभ्यां पुत्रादिगुरुभ्यो दीयते । तीर्थकरादत्तं यतीर्थकरैः प्रतिपिद्विमाधाकार्मिकादि गृह्यते । गुर्वदत्तं नाम स्वामिना दत्तमाधाकार्मिकादिदोषरहितं गुरुननुज्ञाप्य यद्गृह्यते । नन्वहिंसापरिकरत्वं सर्वव्रतानामदत्तादाने तु केन हिंसा येनाहिंसापरिकरत्वं स्यादित्युक्त बाह्याः प्राणा इत्यादि । यदि स्तेयस्य प्राणहरणस्वरूपं मृग्यते तदा तदस्त्येव ॥ २२ ॥

नतुर्यमाह—

दिव्यौदारिककामानां कृतानुमतिकारितैः । मनोवाक्कायतस्त्यागो ब्रह्माष्टादशधा मतम् ॥२३॥
 दिवि भवा दिव्याः ते च वैक्रियशरीरसम्भवा । औदारिकाश्च औदारिकनिर्गमनुप्यदेहप्रभान्ते च ते
 काम्यन्त इति कामाश्च तेषां त्यागो ब्रह्मनिर्गमकं ब्रह्मन्ययवत्तम् । तणाष्टादशधा गतमा ब्रह्म न करोमि
 न कारयामि कुर्वन्तमपि परं नानुमन्ये । एवं च तन्मा कायेन मेति दिव्ये ब्रह्मणि ना भेदाः । एवमौदा-
 रिकेऽपीत्याष्टादश । यदाह—

दिव्यात्कामरतिगुणात् त्रिभिं त्रिभिर्नेन रितिरिति नष्टम् ।
 औदारिकादपि तथा तद्ब्रह्माष्टादशैकित्यम् ॥ २ ॥ इति ॥

कृतानुमतिकारितैरिति मनोवाक्कायत इति च मध्ये कृतत्वात्पूर्वोत्तरेष्वपि महावर्तेषु सम्बन्धनीयम् ॥ २३ ॥

पञ्चममाह—

सर्वभावेषु मूर्च्छयास्त्यागः स्यादपरिग्रहः । यदसत्स्वपि जायेत मूर्च्छया चित्तविल्लवः ॥२४॥
 सर्वभावेषु द्रव्यचेतकालभावेषु यो मूर्च्छया गार्दयस त्यागो न तु द्रव्यादित्यागानां सोऽपरिग्रहवत्तम् ।
 ननु परिग्रहत्यागोऽपरिग्रहग्रतं स्यात् किं मूर्च्छाल्यागलक्षणेन तद्वचनेन ? अत आह—यदसत्स्वपीति । यस्मादस-
 त्स्वप्यपरिग्रहमानेष्वपि द्रव्यचेतकालभावेषु मूर्च्छया चित्तविल्लवः स्यात् । चित्तविल्लवः प्रथमतोऽह्यप्रियर्गोसः ।

असत्यपि घने धनगर्द्धवतो राजगृहनगरद्रमकस्येव चित्तसंक्लेशो दुर्गतिपातनिबन्धनं भवति । सत्यपि वा द्रव्यक्षेत्रकालभावलक्षणे सामग्रीविशेषे दृष्ट्याकृष्यादिनिरूपद्रव्यमनसां प्रशमसुखप्राप्त्या चित्तविल्लवाभावः । अत एव धर्मोपकरणधारिणां यतीनां शरीरे उपकरणे च निर्भमत्वानामपरिग्रहत्वम् । यदाह—

यद्वत्तुरगः सत्स्वप्याभरणभूषणेष्वनभिपुक्तः । तद्वदुपग्रहवानपि न सङ्गमुपयाति निर्ग्रन्थः ॥ १ ॥

यथा च धर्मोपकरणवतामपि मूर्च्छारोहितानां सुनीनां न परिग्रहग्रहित्वदोषस्तथा व्रतिनीनामपि गुरु-
पदिष्टधर्मोपकरणधारिणीनां रत्नत्रयवतीनां, तेन तासां धर्मोपकरणपरिग्रहमात्रेण मोक्षापवादः प्रलापमात्रम् ॥ २४ ॥
पञ्चभिः पञ्चभिर्युक्ता भावनाभिर्विमुक्तये इत्युक्तं तत्प्रस्तौति—

भावनाभिर्भावितानि पञ्चभिः पञ्चभिः क्रमात् । महाव्रतानि नो कस्य साधयन्त्यव्ययं पदम् ॥ २५ ॥
भाव्यन्ते वास्यन्ते गुणविशेषमारोप्यन्ते महाव्रतानि यकाभिस्ता भावनाः ॥ २६ ॥

अथ प्रथमव्रतस्य भावना आह—

मनोगुप्त्येषणादानेर्याभिः समितिभिः सदा । दृष्टाश्रयानग्रहणेनार्हिसां भावयेत् सुधीः ॥ २६ ॥

मनोगुप्तिर्विच्यमाणलक्षणा तयेत्येका भावना । एषणा विशुद्धपिण्डग्रहणलक्षणा तस्यां या समितिः । आदानग्रहणेन निक्षेप उपलक्ष्यते । तेन पीठादेर्ग्रहणे स्थापने च या समितिः । ईरणमीर्यां गमनं तत्र या समितिः । आभिरेषणादानेर्यासमितिर्भिर्दृष्टयोरश्रयानग्रहणेनोपलक्ष्यत्वात् तद्व्यासेनार्हिसां भावयेदिति सम्बन्धः । इह

च गुप्तिमभितीनां महाव्रतभावनत्वेन गतार्थानामपि अथवा पञ्चमभिर्वैत्यादिप्रत्येन पुनरुन्नीर्षेन गुप्तिमभितीना-
मुत्तरगुणत्वज्ञापनार्थम् । यदाह—

पिण्डस्म जा तिस्रोऽसिर्द्वयो भावाणा तवो दुरिहो । पट्टिमा अभिगहो नित्य उत्तरगुणमोषिदागादि ॥१॥
इह च मनोगुप्तेर्भावनात्वं हिमायां मनोव्यापारस्य प्राधान्यात् । श्रूयते हि प्रमद्वन्द्वरात्रार्थिनोऽगुण्याऽभावि-
ताहिंसात्रतो हिंसामदुर्व्यभपि सप्तमनरकृत्थीयोगं कर्म निर्भये । एषणादानेयोगमित्यस्तु अहिंसायां
नितराप्रपकारिण्य इति युक्तं मानात्वम् । दृष्टाभयानग्रहणं च संसृताभयानपरिहारैराहिंसान्नोपकारायेति
पञ्चमी भावना ॥ २६ ॥

द्वितीयव्रतस्य भावना आह—

हास्यलोभभयक्रोधप्रत्याख्यानैर्निरन्तरम् । आलोच्य भाषणेनापि भावयेत्सूतव्रतम् ॥२७॥

हमन् हि मिथ्या ब्रूयात्, लोभपराश्रयार्थकृत्तया, भगार्त्तः प्राणादिरवेणञ्क्षया, रुद्रः क्षोषतरलितमन-
स्कृतया मिथ्या ब्रूयादिति हास्यादियत्प्रत्याख्यानानि चतस्रो भावनाः । आलोच्य भाषणं सम्मग्नज्ञानपूर्वकं
पर्यालोच्य मृषा मा श्रूयति मोहतिरस्काररारेण भाषणं पञ्चमी भावना । मोहस्य च मृषासादहेतुत्व प्रतीतेर ।
यदाह—“ रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते वनृतमिति ” ॥ २७ ॥

तृतीयव्रतस्य भावना आह—

१ पिण्डस्य या विशोधि. समितयो भावनास्तपो द्विधिधम् । मतिमा अभिग्रह्येव उत्तरगुणयिमानानि (प्रकृताः) ॥१॥

आलोच्यावग्रहयाश्चाभीक्ष्ण्यवग्रहयाचनम् । एतावन्मात्रमेवैतदित्यवग्रहधारणम् ॥ २८ ॥
समानधार्मिकेभ्यश्च तथावग्रहयाचनम् । अनुज्ञापितपानान्नाशनमस्तेयभावनाः ॥ २९ ॥ (युग्मम्)

आलोच्य मनसा विचिन्त्यावग्रहं याचेत । देवेन्द्रराजगृहपतिशय्यातरसाधर्मिकमेदाद्वि पञ्चावग्रहाः । अत्र च पूर्वः पूर्वो बाध्य उत्तर उत्तरो बाध्यकः । तत्र देवेन्द्रावग्रहो यथा सौधम्मार्थाधिपतेर्दक्षिणलोकार्थं ईशानाधिपतेरुत्तरलोकार्थम् । राजा चक्रवर्ती तस्यावग्रहो भारतादिवर्षम् । गृहपतिर्मण्डलाधिपतिस्तस्यावग्रहस्तन्मण्डलादि । शय्यातरो वसतिस्वामी तदवग्रहो वसतिरेव । साधर्मिकाः साधवस्तेषामवग्रहः शय्यातरप्रदत्तं गृहादि । एतानवग्रहान् ज्ञात्वा यथायथमवग्रहं याचेत । अस्वामियाचेन हि परस्परविरोधेन अकाण्डधाटनादय ऐहिका दोषाः परलोकेऽपि अदत्तपरिभोगजनितं पापकर्म । इति प्रथमा भावना । सकृद्वत्तेऽप्यवग्रहे स्वाभिना अभीक्ष्णं भूयो भूयोऽवग्रहयाचनं कार्यं पूर्वलब्धेऽवग्रहे ग्लानाद्यवस्थामुत्रुरीपोत्सर्गपात्रकरचरणप्रक्षालनस्थानानि दातुचित्तपीडापरिहारार्थं याचनीयानि । इति द्वितीयभावना । एतावन्मात्रमेव एतावत्परिमाणमेवैतत् चेन्नादि ममोपयोगिनाधिकमिति अवग्रहस्य धारणं व्यवस्थापनम् । एवमवग्रहधारणे हि तदभ्यन्तरवर्तिनीमूर्ध्वस्थानादिक्रियामासेवमानो न दातुरुपरोधकारी भवति । याच्नाकाल एवावग्रहानवधारणे विपरिणतिरपि दातुश्चेतसि स्यादात्मनोऽपि चादत्तपरिभोगजनितकर्मबन्धः स्यादिति तृतीयभावना । धर्मं चरन्तीति धार्मिकाः समानास्तुल्याः प्रतिपन्नैकशासनाः साधवस्तेभ्यः पूर्वपरिगृहीतचेत्रेभ्योऽवग्रहो याच्यस्तदनुज्ञानाद्वि तत्रासितव्यं, अन्यथा स्तेयं स्यादिति

योग-
शास्त्रम्

॥ ४२ ॥

चतुर्थी भावना । अनुप्रापिने अनुप्राप्या स्वीकृते ये पानाभे तयोस्तनं ध्वजोक्तं हि पिबिना प्राप्नुमैतदीपं
कन्यनीयं च पानाभं लब्धमानीमानो ननापूरं गुग्मे निवेद्यानुप्राप्तो गुरुणा मण्डन्योभेरुक्तो वाऽधीयात् । एवं
उपलवणमेव यत्किञ्चिदौघिहोपप्रादिकभेदमुपकर्मणं वर्तमानं तत्तत्तं गुरुणाऽनुप्राप्तं परिभोक्तव्यम् । एवं
विदधानो नातिक्रामत्यस्तेयमिति पञ्चमी मारणा ।

चतुर्थप्रवचनावना आह—

स्त्रीपण्डपशुमर्देशमासनकुड्यान्तरोज्झनात् । सरागस्त्रीकथात्यागात्प्राप्तस्मृतिवर्जनात् ॥३०॥
स्त्रीरम्याद्देन्यणस्वाह्नसंस्कारपरिवर्जनात् । प्रणीनात्यशनत्यागाद् ब्रह्मचर्यं तु भावयेत् ॥३१॥
(युग्मम्)

स्त्रियो देवमानुषभेदावृद्धिपिषाः एताश्च सन्निधाः । भानितान्नु पुस्तलेष्वपित्रात्मोदिनिर्मिताः । पण्डास्तुवीय-
नेदोदयवर्तिनो महासोदकर्मणाः स्त्रीपुंसनेचनाभिरताः । पश्यास्तस्मिन्गोनिजाः । न त गोमर्दिशीरडाभलितेरीभजा-
ऽविकादयः सम्भाव्यमानमैयुताः । एभ्यः कृतवन्देभ्यो मनुः स्त्रीपण्डपशुमर्तो न वे चेदमासने च मेरम-रमतिः
आसनं-संस्तरकादि, कुड्यान्तरं यत्रान्तरस्योऽपि कुड्यादी दम्पत्योर्मोहनादिरान्दः श्रूयते ब्रह्मचर्यमहमयादेया-
मुज्झनं त्यागः । इति प्रथमा भावना । सरागस्य मोहोदयवतो या स्त्रीभिः कथा स्त्रीणां न कथा सरागाश्च ताः

१ बालेयी-गर्दभी.

स्त्रियश्च ताभिस्तासां वा कथा तस्यास्त्यागः । रागानुबन्धिनी हि देशजातिकुलेनेपथ्यभापागतिविभ्रमेङ्गितहास्य-
लीलाकटाक्षप्रणयकलहशृङ्गारसानुविद्धा कथा वात्येव चित्तोदधेरवश्यं विद्वोभमादधातीति द्वितीया भावना ।
प्राक् प्रव्रज्याब्रह्मचर्यात् पूर्वं गृहास्थावस्थायां यद्रतं स्त्रीभिः सह निधुवनं तस्य स्मृतिस्तस्या वर्जनं, प्राग्रतस्मरणे-
न्धनाद्धि कामाग्निः सन्धुच्यते । इति तृतीया भावना । स्त्रीणामविवेकिजनपेक्षया यानि रम्याणि स्पृहणीयान्य-
ङ्गानि मुखनयनस्तनजघनादीनि तेषामीक्षणपूर्वविस्मयरसनिर्भरतया विस्फारिताक्षस्य विलोकनम् । ईदृणमात्रं तु
रागेद्वेपरहितस्यादुष्टमेव । यदाह—

अशक्यं रूपमद्रष्टुं चक्षुर्गोचरमागतम् । रागेद्वयौ तु यौ तत्र तौ बुधः परिवर्जयेत् ॥ १ ॥ इत्यादि ॥

तथा स्वस्यात्मनोऽङ्गं शरीरं तस्य संस्कारः स्नानविलेपनधूपननखदन्तकेशसन्मार्जनादिः, स्त्रीरम्याङ्गेक्षणं च
स्वाङ्गसंस्कारश्च तयोः परिवर्जनात् । स्त्रीरम्याङ्गेक्षणतरलितविलोचनो हि दीपशिखायां शलम इव विनाशमपयाति ।
अश्रुचिशरीरसंस्कारमूढो हि तत्तदुत्कलिकामयैर्विकल्पैर्वृथात्मानमायासयतीति चतुर्थी भावना । प्रणीतो बृष्यः
स्निग्धमधुरादिरसः । अत्यशनमप्रणीतस्याऽपि रुचमैक्षस्याकण्ठमुदरगूरुणं तयोस्त्यागो निरन्तरवृष्यमधुरस्निग्ध-
रसप्रणीतो हि प्रधानधातुपरिपोषण वेदोदयादत्रात्माऽपि सेवेत । अत्यशनस्य तु न केवलं ब्रह्मक्षतिकारित्वाद्दर्जनं
शरीरपीडाकारित्वादपि । यदाह—

अद्धमसणस्स सन्वंजणस्स कुञ्जा दगस्स दो भागे । वाउपविथारणहा छब्भायं ऊणगं कुञ्जा ॥ १ ॥

१ वीर्यवर्धकः २ अर्धमशनस्य सव्यञ्जनस्य कुर्यादुदकस्य द्वौ भागौ । वायुप्रविचारणार्थं पष्ठभागमूनकं कुर्यात् ॥ १ ॥

इति पञ्चमी भावना । एवं नाविषममर्चयगुणिमंश्रेण ब्रह्मवर्षतस्य पञ्च भावनाः ॥ ३० ॥ ३१ ॥

पञ्चमप्रतस्य सारना आह—

स्पर्शो रसे च गन्धे च रूपे शब्दे च हारिणि । पञ्चस्वितीन्द्रियार्थेषु गाढं गार्ह्यस्य वर्जनम् ॥३२॥
एतेष्वेवामनोक्षेपु सर्व्वथा द्वेपवर्जनम् । आकिञ्चन्यत्रनस्यैवं भावनाः पञ्च कीर्त्तिताः ॥३३॥

(युग्मम्)

स्पर्शोदिषु मनोहारिषु निषेपेषु यद्गाढं गार्ह्यस्याभिप्राज्य वर्जनम् । स्पर्शोदिष्वेवामनोक्षेपिन्द्रियप्रतिद्वनेषु यो द्वेषोऽप्रीतिनवगस्तस्य वर्जनम् । गार्ह्यत्राव हि मनोक्षेपे निषेपेऽभिप्राजानमनोक्षान्निपायान्निद्वेष्टि मध्यस्वरा तु मूर्च्छ्योद्विहितस्य न क्वचित्प्रीतिरप्रीतिर्वा, रागानान्तराकृतया च द्वेषस्योपादानम् । किञ्चन बाधान्यन्यपरिग्रह-
रूपं नास्यास्तीत्यकिञ्चनस्तत्रापि आकिञ्चन्यमपरिग्रहा । आकिञ्चन्यं च तद्वत् च तस्यैताः पञ्च भावनाः

मूलगुणरूपचरितगमिधायोत्तरगुणरूपं तदाह—

॥ ३२ ॥ ३३ ॥

अथवा पञ्चसमितिगुसित्रयपञ्चित्रितम् । चरितं सम्यक्चारित्र्यमित्याहुर्मुनिपुङ्गवाः ॥३४॥

समितिमिति पञ्चानां चेतानां तात्त्विको संज्ञा । अथवा सं सम्यक् प्रशस्ता अर्हत्प्रदानालुलारेण इतिः चेष्टा समितिः पञ्चानां मभितीनां समाहारः पञ्चममिति । गुप्तिरात्मनः सरस्वतं मुमुक्षोर्योगनिग्रह इत्यर्थः । गुप्तीनां त्वं गुप्तित्रय पञ्चसमिति च गुप्तित्रयं च साध्यां पपीप्रितं यन्नरित्रं गतीनां चेष्टा सा सम्यक्चारित्र्यमुच्यते । सम्यक्प्र-

वृत्तिलक्षणा समितिः प्रवृत्तिनिवृत्तिलक्षणा गुप्तिरित्यनयोर्विशेषः ॥ ३४ ॥

अथ समितीर्गुप्तीश्च नामत आह—

ईर्यभाषैषणादाननिन्देपोत्सर्गसंज्ञिकाः । पञ्चाहुः समितीस्तिलो गुप्तीस्त्रियोगनिग्रहात् ॥३५॥

इयं सतिर्भाषासमितिरेषणासमिति रादाननिक्षेपसमितिरुत्सर्गसमिति रित्येताः पञ्च समितीर्ब्रुवते तीर्थकराः । त्रिसंख्या योगाद्वियोगा मनोवाक्यव्यापारास्तेषां निग्रहो निरोधः प्रवचनविधिना मार्गव्यवस्थापनमुन्मार्गनिवारण च । निग्रहादिति हेतौ पञ्चमी तेन मनोगुप्तिर्वचनगुप्तिः कायगुप्तिरिति तिस्रो गुप्तीर्ब्रुवते ॥३५॥—इयं लक्षणमाह—
लोकातिवाहिते मार्गे चुम्बिते भास्वदंशुभिः । जन्तुरक्षार्थमालोक्य गतिरीर्या मता सताम् ॥३६॥

त्रसस्थावरजन्तुजाताभयदानदीक्षितस्य मुनेरावश्यके प्रयोजने गच्छतो जन्तुरक्षा निमित्तं स्वशरीररक्षानिमित्तं च पादाग्रादारभ्य युगमात्रक्षेत्रं यावत् निरीक्ष्य ईरणमर्या गतिस्तस्यां समितिरीयांसमितिः । यदाहुः—

॥ १ ॥

आवायं विसमं खाणं विजलं परिवज्जए । सङ्कमेण न गच्छेज्जा विज्जभाणे परकमे ॥ २ ॥

गतिश्च मार्गे भवति तस्य विशेषणं लोकातिवाहिते लोकैरतिवाहिते अत्यन्तदुर्ग्रे स्पृष्टे चुम्बिते आदित्यकिरणैः ।

(१) पुरतो युगमात्रया प्रेक्षमाणो महीं चरेत् । वर्जयन् बीजहरितानि प्राणान् च दक्षमृत्तिकाम् ॥

(२) अवपातं वियमं स्थाणु विजलं परिवर्जयेत् । संक्रमेण न गच्छेत् विद्यमाने पराक्रमे ॥

प्रथमविशेषेण परंपरिगणिते मार्गे गच्छतो ज्ञे- पद्वीतिनिरूपणाना न भानि उन्मागेण न गच्छव्यमिति
चाह । तथापि यदि मार्गे रागौ गच्छतः सन्धानियमन्तरिसामना भोदिति न तस्य शिक्षायां द्वितीयापेक्षयागम् ।
एवं विधोपयोगान्ध गच्छतो भुनेः कथं भिन् प्राणिन्येऽपि प्राणिन्ययापं न भानि । यदाह—

उचानियमि पाण्डुरियामभियम्य गच्छमहाण । तामजेज हृन्निही यरिज तं जोगमानमत्र ॥ १ ॥
ने य तस्म तन्निमित्तो बंधो मुहुगो रि देविषो ममण । मलरजो उपग्रोणेण मलयागेण मो जम्हा ॥ २ ॥

तथा—

निश्चिद्रु व मरदु र जीयो अजदाचारस्म निन्द्रयो हिमा । पयदस्म गन्धि बंधो हिमामितेग भमिदस्म ॥ ३ ॥ ३६ ॥

मायामभितिगाढ—

अवद्यत्यागतः सर्वजनीनं मितभाषणम् । प्रिया वाचंयमानां सा भाषसमिति रुच्यते ॥ ३७ ॥

अथानि भाषादीषा तस्मश्चुद्रान्यनग्रनिपादिताः । पूर्वज्ञानरुक्क्यादर्शरानां भाषितानि न तेनां
निर्दम्भतया त्यागस्ततः सर्वजनीनं सर्वजनेभ्यो हितं, मितं रात्र्यमप्यतिरुद्रप्रयोजनमायतं तय तदप्यणं च । यदाह—

(१) उगात्रिरे पादे ईर्मावगितस्म (रेग) मंरुगार्थम् । यापेन हृन्निही (ह्रीन्निद्रादि) विद्येत न योगमाया ॥ १ ॥

(२) न च तस्य तन्निमित्तो ह्य गुरुभोऽणि दक्षिण सम्यगे । अनान उपयोगेन मंरुगेन न यस्मात् ॥ २ ॥

(३) जीमू वा श्रियता या जीमूऽप्यरात्रास्य निश्चयनो हिमा । प्रयत्नस्य नास्ति बन्धो हिमायागेण समित्तस्य ॥ ३ ॥

मंहुरं निउणं थोवं कञ्जावडियं अगळ्वियमतुच्छं । पुळ्वि मइसंकलियं भणंति ज धम्मसंजुत्तं ॥ १ ॥

एवंविधं यद्भाषणं सा भाषासमितिः । भाषायां सम्यगितिर्भाषासमितिः । सा च प्रिया अभिमता वाचंयमानां सुनीनाम् । यदाहुः--

जो य सच्चा न वत्तव्वा सच्चाभोसा य जा मुसा । जा य बुद्धेहिं गाढणा ण त भासेज्ज पण्णव ॥ १ ॥ इति ॥ ३७ ॥

एषणासमितिमाह--

द्विचत्वारिंशता भिच्चादोषैर्नित्यमदूषितम् । मुनिर्यदन्नमादत्ते सैषणासमितिर्मता ॥ ३८ ॥

द्वाभ्यामधिका चत्वारिंशत् द्विचत्वारिंशद्विच्चादोषाः उद्रमोत्पादनैषणालक्षणाः तत्रोद्रमदोषा गृहस्थप्रभवाः षोडश यद्यथा--

आहाकम्मुद्देशियपूर्वकमेव मीमजाए य । ठयणा पाहुडियाए पाओयरकीयपामिच्चे ॥ १ ॥

परिअट्ठिए अभिहडे उच्चभिण्णे मालोहडे इय । अञ्चिज्जे अणिसिट्ठे अज्जोच्चए य सोलसमे ॥ २ ॥

(१) मधुर निपुण स्तोत्र कार्यापतितमगर्वितमतुच्छम् । पूर्वं मतिसद्वलित गणन्ति यद्दर्मसयुक्तम् ।

(२) या च सत्या न वक्तव्या सत्यामृषा च या मृषा । या च बुद्धेरनाचीर्णा न ता भोपेत प्रज्ञावान् ।

(३) आधात्मैर्देशिकपूतिकर्म च मिश्रजातं च । स्थापना प्राश्रुतिना प्रादुष्कारक्रीतप्राप्तित्यम् ।

(४) परिवर्तितमभ्याहतमुद्भिन्न मालापट्टमिति । आच्छेद्यमनिसुष्टं अलवधूरकश्च षोडश ।

कुतुपादिस्थस्य घृतादेर्दानार्थं यत् मृत्तिकाद्यपनयनं तदुद्भिन्नम् ॥ १२ ॥
 यदुपरिभूमिकातः शिक्वादेर्धूमिगृहाद्वा व्याकृष्य साधुभ्यो दानं तन्मालापहृतम् ॥ १३ ॥
 यदाच्छिद्य परकीयं हठात् गृहीत्वा स्वामी प्रभुश्चौरो वा ददाति तदाच्छेद्यम् ॥ १४ ॥
 यद्गोष्ठीभक्तादि सर्वैरदत्तमनुमतं वा एकः कश्चित्साधुभ्यो ददाति तदनिष्टम् ॥ १५ ॥
 स्वार्थमधिश्रयणे सति साधुसमागमश्रवणात्तदर्थं पुनर्यो धान्यादिवापः सोऽध्यवपूरकः ॥ १६ ॥
 उत्पादनादोषा अपि षोडश ते च साधुप्रभवाः । तद्यथा—
 धार्ढ्यं दूर्हं निमित्ते आजीववणीवगे तिगिच्छा य । कोहे माणे माया लोभे अ हवन्ति दस एए ॥ १ ॥
 पुर्व्वेवपच्छासंथवविजामन्ते अ चुणजोए य । उप्पायणाइ दोसा सोलसमे मूलकम्मे य ॥ २ ॥
 चालस्य लीरमजनमण्डनक्रीडनाङ्गारोपणकर्मकारिण्यः पञ्च धान्यः एतासां कर्म भिन्नार्थं कुर्वतो मुनेर्धो-
 न्नीपिण्डः ॥ १ ॥

मिथः सन्देशकथनं दूतीत्वं तत्कुर्वतो भिन्नार्थं दूतीपिण्डः ॥ २ ॥
 अतीतानागतवर्त्तमानकालेषु लाभालाभादिकथनं निमित्तं तद्भिन्नार्थं कुर्वतो निमित्तपिण्डः ॥ ३ ॥
 जातिकुलगणकर्मशिल्पादिप्रधानेभ्य आत्मनस्तत्तदुत्पत्त्यनारोपणं भिन्नार्थमाजीवपिण्डः ॥ ४ ॥

- (१) धात्री दूती निमित्त आजीववनीपके चिकित्सा च । क्रोधो मानो माया लोभश्च भवन्ति दश एते ॥
 (२) पूर्व्वपश्चात्संस्तवविधामन्त्र च चूर्णयोगश्च । उत्पादनाया दोषाः षोडशो मूलकर्म च ॥

श्रमणत्राग्रणचपणानिधिरानादिमन्त्रानां पुनः पिण्डार्थमात्मनं तन्मन्त्रं दर्शयतो रनीपक्षपिण्डः ॥ ५ ॥
 यमनिरिचनचस्त्रिकर्मोद्वि कागमो र्गैर्गैर्यादि घनगमो ऽऽ पिण्डार्थं निरुक्तापिण्डः ॥ ६ ॥
 विद्यातपःश्रमात्रापापनं गजपूजादिव्यापनं कोनकलदर्शनं ऽऽ भिन्नार्थं कृतेनः क्रोषपिण्डः ॥ ७ ॥
 लब्धिप्रशंसोच्चातस्य परेणोत्साहितस्यागतस्य ऽऽ गृहस्थाभिमानमुत्सादयतो मानपिण्डः ॥ ८ ॥
 नानाशेषभाषापरिचर्जनं भिन्नार्थं कृतेनो मायापिण्डः ॥ ९ ॥
 अतिलोमाद् भिन्नार्थं पर्यटतो लोमपिण्डः ॥ १० ॥
 पूर्वसंस्तनं जननीजनकादिद्वारेण पथात्मजतपं श्रूयन्मुसादिद्वारेणान्तरिण्याऽनुरूपं मन्मन्त्र भिन्नार्थं घटयतः
 पूर्वपथात्मस्तपपिण्डः ॥ ११ ॥

त्रिंशो मन्त्रं नूर्णं योगं च भिन्नार्थं श्रयुञ्जानस्य चत्वारो त्रिधादिपिण्डाः—

मन्त्रजपहोमादिस्तान्या स्त्रीदेवताधिष्ठाना ऽऽ त्रिधा ॥ १२ ॥

पाठमात्राभिद्वः पुरुषाधिष्ठानो ऽऽ मन्त्रः ॥ १३ ॥

चूर्णानि नयनाञ्जनादीनि अन्तर्दानादिकलानि ॥ १४ ॥

पादप्रलेपादयः सौभाग्यदर्भाग्यकृता योगाः ॥ १५ ॥

गर्मस्तम्भगर्भाधानप्रमत्तपनकमूलरक्षाग्न्यनादि भिन्नार्थं कृतेनो मूलकर्मपिण्डः ॥ १६ ॥

गृहिसाधुभयप्रभवा एषणादोषा दश । तद्यथा—

सङ्क्षिप्यमस्त्रियनिस्त्रिचपिहियसाहरिअदायगुम्भीसे । अपरिणयलितछडिय एसणदोसा दस हवन्ति ॥ १ ॥

आधाकम्मकादिशङ्काकलपितो यदन्नाद्यादत्ते तच्छङ्कितं यं च दोषं शङ्कते तमापद्यते ॥ १ ॥

पृथिव्युदकवनस्पतिभिः सचित्तैरचित्तैरपि मध्वादिभिर्गृहीतराक्षिष्टं यदन्नादि तन्मचित्तम् ॥ २ ॥

पृथिव्युदकतेजोवायुवनस्पतिषु त्रसेषु च यदन्नाद्याचित्तमपि स्थापितं तन्मचित्तम् ॥ ३ ॥

सचित्तेन फलादिना स्थगितं पिहितम् ॥ ४ ॥

दानभाजनस्थमयोग्यं सचित्तेषु पृथिव्यादिषु निक्षिप्य तेन भाजेनेन ददतः सहतम् ॥ ५ ॥

वालवृद्धपण्डकचेपमालज्वरितान्धमतोन्मत्तच्छिन्नकरचरणनिगडितपादुकारूढकण्ठकपेपकभर्जकर्तकलोठकवी-
खकपिञ्जकदलकव्यालोडकभोजकपङ्कायविराधका दातृत्वेन प्रतिपिद्वा या च स्त्री वेलामासवती गृहीतबाला बाल-
वत्सा वा एभ्यो अन्नादि गृहीतुं साधोर्न कल्पते ॥ ६ ॥

देयद्रव्यं खण्डादि सचित्तेन धान्यकणादिना मिश्रं ददत उन्मिश्रम् ॥ ७ ॥

देयद्रव्यं मिश्रमचित्तत्वेनापरिणमनादपरिणतम् ॥ ८ ॥

वसादिना संस्पृष्टेन हस्तेन पात्रेण वा ददतोऽन्नादि लिप्तम् ॥ ९ ॥

घृतादि च्छर्दयन् यददाति तत् छर्दितं, छर्द्यमाने घृतादौ तत्रस्थस्यागन्तुकस्य वा सर्वस्य जन्तोर्भयुर्विन्द-
दाहरणेन विराधनासम्भवात् ॥ १० ॥

(१) शङ्कितमिक्षितनिक्षिप्तपिहितसंहतदायकोन्मिश्रम् । अपरिणतलिप्तछर्दित एषणादोषा दश भवन्ति ॥

तदेवमुक्तमोपादेयव्याधौपाः यदेता द्विवन्तादिसाध्यानि, इव निवृत्तौपादेः इति अक्षयनास्तादृशत्वात् यदेव न
पन्ववयनान्तानं योतीरादि, तथा रथोदगलमुगारम्भोन्नतद्वयापादं रथोदगलमुगारम्भोन्नतद्वयापादं, तिनिकन्ति
योग्यत्र नानुगतिय भोविम उपधि, आर्तिमायोग्यत्र यच्चरियोगोपध, योयप्रदिरथ आभासितरकरकर्मदेव
दिरुल्लसनादेव यमिगृह्ये । न योयिहरतोरुगनायन्तरेण योगप्रदिरपीडाचक्षरान्तरेण च योयुं देवन्नामीत्य-
योग्ये जनकगिहाहनायामन्त्रधेयां मज्जनयमन्त्रं कुरु वमन् । एतदेवसिन्धुमन्त्रादि यन्मुनिमदुले या एता-
मेपणा यथागममसादेनरेणम् । अथ " इमोदनिन्दयायाम् " ॥ ५ । ३ । ११२ ॥ इति मियासनस्यायां च
मभित्तिरेपणासयिनिः । इयं नययत्वाया एपणा, मयिपणाणनगोपचयने तस्यां च यथ दौपाः । यथा—

संयोनना ? प्रमाणातिरिक्ता २ यज्ञागे ३ 'हमः ४ कारमासाय ५ । न र रगतोभाट्टयस्य न दहदे-
व्यान्तरेण तन्त्रादिना गतेरैरित्त्वर्ता योनं योताना ॥ २ ॥ अयिनमंयगोपा वाता न भीदन्ति यदा-
हारप्रमाणम् । अयिहाहारस्तु तमनाय मृत्वे व्यागो चेति तं परितरेदिने प्रजागतिरिक्तादौपाः ॥ २ ॥ स्या-
दयं तदुत्तरं न यगमन् यजुंके गरामाग्निना नरिन्त्यनस्याग्नीहमगादत्रादौ योप ॥ ३ ॥ निन्दन् पुनयासिरे-
न्यनं दहन् धूमकरणाधूमो दौपाः ॥ ४ ॥ धुरेग्रनाया अमटनं नागस्य च पैयापगाकरगमीगमिनेराग्नादेः
प्रेचोत्प्रेनादेः गंयमस्य चापान्तनं धुमातुरस्य प्रयत्नान्द्रयान्द्रागमद्वानशहा आर्नगैरपरितरेण धर्मेध्यानास्थिरी-
करणं चेति भोजनकारणानि तदभागे सुज्ञानस्य कारणाणादौपाः ॥ ५ ॥ यदाह—

(१) गलमयधूमो

उत्पादनोद्गमैषणाधूमांगारग्रमाणकारणतः । संयोजनाच्च पिण्डं शोधयतामेयणासमितिः ॥१॥ इति ॥३८॥

आदाननिचेपसमितिमाह—

आसनादीनि संवीक्ष्य प्रतिलिख्य च यत्नतः । गृहीयान्निक्षिपेद्वा यत्सादानसमितिः स्मृता ॥३९॥

आसनं विष्टरः आदिशद्वा द्रव्यपात्रफलकदण्डादेः परिग्रहः । तान्यासनादीनि संवीक्ष्य चक्षुषा प्रतिलिख्य रजोहरणादिना यत्नत इत्युपयोगपूर्वकम् । अन्यथा सम्यक्प्रतिलेखना न स्यात् । यदाह—

पंडिलेहणं कुणतो मिहो कंहं कुणइ जणवयक्कह वा । देइ व पच्चकयाणं वाणइ सयं पडिच्छइ वा ॥ १ ॥

पुंढवीआउक्काएतेऊवाऊवणस्सइतसाणं । पडिलेहणापमत्तो छण्हंपि विराहगो भणिओ ॥ २ ॥

यद्गृहीयादादीत निक्षिपेत् स्थापयेत्संवीक्षितप्रतिलिखितभूमौ सा आदाननिचेपसमितिः । भीमो भीमसेन इति न्यायादादानसमितिः ॥ ३६ ॥ उत्सर्गसमितिमाह—

कफमूत्रमलप्रायं निर्जन्तुजगतीतले । यत्नाद्यदुत्सृजेत्साधुः सोत्सर्गसमितिर्भवेत् ॥ ४० ॥

कफः श्लेष्मा मुखनासिकासञ्चारी मूत्रं श्रवणं मलो विष्टा प्रायश्रृणादन्यदपि परिष्ठापनायोग्यं वस्त्रपात्रभक्तपानादि गृह्यते । निर्जन्तुस्त्रसस्थावरजन्तुरहिता स्वयं च निर्जन्तुर्यो जगती तस्यास्तल स्थण्डिलमित्यर्थः । तत्र

(१) प्रतिलेखना कुर्वन् मिथ कथा करोति जनपदकथा वा । ददाति वा प्रत्याख्यान वाचयति स्वय प्रतीच्छति वा ॥

(२) पृथिव्यपक्रायतेजोवायुवनस्पतित्रसानाम् । प्रतिलेखनाप्रमत्त पण्णामपि विराघको भणित ॥

तदेवमुद्रामोत्पादनैपणादोषाः संहृता द्वित्रवारिशब्दवन्ति, ते च भिन्नादोषान्मृदूपितमनुमगनयान्नाघमेदमु-
पलक्षयन्वात्पानं सौमीरादि, तथा रजोहरणमुगममन्त्रचोलपट्टपात्रादिस्वभिरक्षन्निष्कयोग्यवस्तुशेषो, निनक्षन्निष्क-
योग्यश्च द्वादशमिध औघिक उपविः, आर्धिकायोग्यश्च पञ्चशितिविधः। औघग्रहितश्च शब्दापीठफलकचर्मदग्गा-
दिरुपलक्षणादेन परिगृह्यते। न औघिकरजोहरणान्तरेण औषधद्विकपीठफलकायन्तरेण च योगेन हेमन्तग्रीष्म-
योरेपि जलकृगिकाकुलायामन्त्रधूमौ महात्रतमंरतनं कर्तुं नमम्। एतदोषमिश्रमुद्रामनादि यन्त्रनिरादत्ते सा एषग-
मेपणा यथागममन्त्रादेरन्वेषणम्। अत्र “इषोऽनिच्छायाम्” ॥ ५।३।११२॥ इति श्रियामनस्वत्वां च
सामित्तिरेपणाममितिः। इयं गमेपणास्तथा एषणा, आर्सेपणाप्यनयोपलक्ष्यते तस्यां च पञ्च दोषाः। तद्यथा—

संयोजना ? प्रमाणातिरिक्ता २ अद्भारो ३ धूमः ४ कारणाभावात् ५। तत्र रमलोभाद्रव्यस्य मण्डलदेद्रे-
व्यान्तरेण सण्डधृतादिना वमतेर्देहिन्यर्ता योजनं संयोजना ॥ १॥ भूतिमलमममोभा याता न सीदन्ति तदा-
हारप्रमाणम्। अत्रिकाहारस्तु नमनाय मूलमे व्याप्ये चेति तं परिहरेदिति प्रमाणातिरिक्त्वादोषः ॥ २॥ स्या-
द्वन्नं तद्वातारं वा प्रशसन् यच्चुंके सरागाग्निना चरियेन्धनस्याजारी करणादद्भारो दोषः ॥ ३॥ निन्दन् पुनश्चारि-
न्धनं दहन् धूमकरणाधूमो दोषः ॥ ४॥ क्षुब्धनाया असहनं नामस्य च नैवात्तत्कारणमीयमितेराशुद्धिः
प्रेक्षोत्प्रेक्षदेः संयमस्य चापालनं क्षुधातुरस्य प्रचलाग्न्युदयात्प्राणप्रहाणशङ्का आर्त्तरीद्वपरिहारेण धर्मध्यानस्थिरी-
करणं चेति भोजनकारणानि तदभावे भुञ्जानस्य कारणाभावादोषः ॥ ५॥ यदाह—

(१) जलमयधूमो

उत्पादनोद्गमैषणाधूमांगारप्रमाणकारणतः । संयोजनाच्च पिण्डं शोधयतामेपणासमितिः ॥१॥ इति ॥३८॥

आदाननिक्षेपसमितिमाह—

आसनादीनि संवीक्ष्य प्रतिलिख्य च यत्नतः । शुक्लीयान्निक्षेपेद्वा यत्सादानसमितिः स्मृता ॥३९॥

आसनं विष्टरः आदिशद्वास्त्रपात्रफलकदण्डादेः परिग्रहः । तान्यासनादीनि संवीक्ष्य चक्षुषा प्रतिलिख्य रजोहरणादिना यत्नत इत्युपयोगपूर्वकम् । अन्यथा सम्यक्प्रतिलेखना न स्यात् । यदाह—

पण्डिलेहणं कुणतो मिहो कं कुणइ जणवयकइ वा । देइ व पचक्काणं वाएइ सयं पडिच्छइ या ॥ १ ॥

पुढवीआउकाएतेज्जाऊन्नणस्सइतसारणं । पडिलेहणापमत्तो छण्हंपि निराहगो भण्णिओ ॥ २ ॥

यद्वृक्षीयादाददीत निक्षेपेत् स्यापयेत्संगीक्षितप्रतिलिखितभूमौ सा आदाननिक्षेपसमितिः । भीमो भीमसेन इति न्यायादादानसमितिः ॥ ३६ ॥

उत्सर्गसमितिमाह—

कफमूत्रमलप्रायं निर्जन्तुजगतीतले । यत्नाद्यदुत्सृजेत्साधुः सोत्सर्गसमितिर्भवेत् ॥ ४० ॥

कफः श्लेष्मा मुखनासिकासञ्चारी मूत्रं प्रश्रवण मलो विष्ठा प्रायग्रहणादन्यदपि परिष्ठापनायोग्यं चक्षुषात्रम-
क्तपानादि शुष्यते । निर्जन्तुस्त्रसस्थावरजन्तुरहिता स्वयं च निर्जन्तुर्या जगती तस्यास्तल स्थण्डिलमित्यर्थः । तत्र

(१) प्रतिलेखना कुर्वन् मिथ कथा करोति जनपदकथा वा । ददाति वा प्रत्याख्यानं वाचयति स्वय प्रतीच्छति वा ॥

(२) धधिव्यपूकायनेनोवायुवनस्पतित्रसानाम् । प्रतिलेखनाप्रमत्त पण्णामपि विराघको भणितः ॥

यन्नादुपयोगपूर्वकं यदुल्लेखेन्यायुः सोत्तर्गममितिः ॥ ४७ ॥

अथ गुप्तीनामसत्तः, तत्र मनोगुप्तिमाह—

त्रिमुक्तकल्पनाजालं समत्वे सुप्रतिष्ठितम् । आत्मारामं मनस्तज्ज्ञैर्मनोगुप्तिरुदाहृता ॥ ४१ ॥

इह मनोगुप्तिस्त्रिधा । आर्त्तरोद्रच्यनानुमन्धिकल्पनाजालतियोगः प्रथमा । शास्त्रानुसारिणी परलोकाधिकार-
धर्मच्यनानुमन्दिनी माय्यस्यपरिणतिर्द्वितीया । कृशलाकृशलमनोगुप्तिरोधेन गोगानिरोधास्याभामिन्यात्मा-
रामत्वा तृतीया । वा एतास्तिष्ठोऽपि विशेषणत्रयेणाह—त्रिमुक्तकल्पनाजालमिति समतो गुप्तविष्ठितमिति आत्मा-
राममिति च एवमिदं मनो मनोगुप्तिः ॥ ४१ ॥

वागुप्तिमाह—

संज्ञादिपरिहारेण यन्मौनस्यावलम्बनम् । वाग्वृत्तेः संवृतिर्वा या सा वागुप्तिरिहोच्यते ॥ ४२ ॥

संज्ञा प्रत्ययनयनधूनिकारानुल्याञ्छोटनादिका यथैकानिर्वाद्येष्टाः आदिशब्दाञ्चोष्टेष्टोष्णीमान्नामितदुद्भूतादीनि
गृह्यन्ते । संज्ञादीनां यः परिहारस्तेन यन्मौनभाषणं तस्यावलम्बनमभिग्रहः । संज्ञादिना हि प्रयोजनानि सूचयतो
मौनं निष्फलमेवेत्येका वागुप्तिः । वाचनप्रञ्चनशृण्व्याहृणादिषु लोकागमाविरोधेन मुपययिक्ताञ्छादितवकस्य
भाषमायस्यापि वाग्वृत्तेः संवृतिर्नाग्विनियन्त्रणं द्वितीया वागुप्तिः । आभ्यां भेदाभ्यां वागुप्तेः सर्वथा नाग्निरोधः
सम्भगभाषणं च स्वरूपं प्रतिपादितं भवति, भाषामयितो तु सम्भगारूपप्रवृत्तिरेवेति वागुप्तिभाषासमित्योर्भेदः ।

यदाहुः—

संभिन्नो नियमा गुत्तो गुत्तो समयत्तणस्मि भयणिज्जो । कुसलवयमुद्धरंतो जं वइगुत्तो वि संभिन्नो वि ॥ १ ॥ ४२ ॥

अथ कायगुप्तिः सा च द्विधा चेष्टानिष्ठतिलक्षणा यथाग्रवं चेष्टानियमलक्षणा च, तत्राद्यामाह—

उपसर्गप्रसङ्गेऽपि कायोत्सर्गजुयो मुनेः । स्थिरीभावः शरीरस्य कायगुप्तिर्निगद्यते ॥ ४३ ॥

उपसर्गो देवमानुषविर्यङ्कृता उपद्रवाः । उपलक्षणत्वाद् क्षुत्पिपासादयः परीपहा अपि गृह्यन्ते तेषां प्रसङ्गः
संभिषातः । अपि शब्दात्तदभावोऽपि मुनेः साधोः कायः शरीरं तस्योत्सर्गस्यागस्तत्र निरपेक्षतालक्ष्यस्त्वं जुप्यते
तस्य कायोत्सर्गजुयो यः स्थिरीभावो निश्चलता योगनिरोधं कुर्वतः सर्वथा शरीरचेष्टापरिहारो वा यः, सा
कायगुप्तिः ॥ ४३ ॥

द्वितीयामाह—

शयनासननिक्षेपादानचंक्रमणेषु यः । स्थानेषु चेष्टानियमः कायगुप्तिस्तु साऽपरा ॥ ४४ ॥

शयनमागमोक्तो निद्राकालः स च रात्रावेव न दिवा । अन्यत्र ग्लानाच्चथ्रान्तवृद्धादेः । तत्रापि प्रथमप्रायेऽ-
तिक्रान्ते गुरुनाष्टच्छय प्रमाणयुक्तायां वसंतौ संवीच्य प्रमृज्य च भूमिं संहत्यास्तीर्य च संस्तरणपट्टकद्वयमूर्ध्व-
मथश्च कार्यं सपादं मुरवस्त्रिकारजोहरणभ्यां प्रमृज्यानुनापितसंस्तारकावस्थानः पठितपञ्चनमस्कारसामायिकमूत्रः

१ संमितो नियमाद्गुप्तो गुप्तः संमितत्वे भगनीयः । कुशलवाचमुदीरयन् यत् वागुत्तोऽपि संमितोऽपि ॥ १ ॥

कृतवामबाहूपधान आकुञ्चितजानुकः कुक्कुटीवद्विपति प्रगारितजङ्घो वा प्रमाजितघोणीतलन्यस्तचरणौ वा भूयः
सङ्कोचसमये प्रमार्जितमंदंशकः उद्धर्त्तनकाले च सुगवमित्रिकाग्रपृष्ठकापो नात्यन्ततीव्रनिद्रः शयीत । प्रमाणयुक्ता
तु वसतिर्हस्तत्रयप्रमिते भूयदेशे प्रत्येकं सभाजनानां साधूनां यत्रावस्थानं सकृत्लातकाशपूरणं च स्यात् । आसन-
सुपयेशनं तद्यत्र प्रदेशे चिकीर्षितं तं चक्षुषा निरीक्ष्य प्रमृज्य च रजोदुर्गणेन यदिनिषयामास्त्रीयौपमिशेत् उपवि-
ष्टोऽप्याकुञ्चनप्रमाणानि तथैव कुर्वीत वर्णादिषु च तृणीपीठादिपूक्तैर्य सामाचार्योपमिशेत् । निवेपादाने च
दण्डाद्युपकरणविषये ते अपि प्रत्ययेक्ष्य प्रमृज्य च विचये । चंक्रमण गमनं तदप्यापरयरूपप्रयोजनवतः साधोः
पुरस्ताद्युगमात्रप्रदेशसन्निवेशितदृष्टेरप्रमत्तस्य त्रसस्थारभूतानि संरवतोऽत्तरया पदन्यासमाचरतः प्रशस्त्वं । स्यान्-
मूर्ध्निस्थितिलज्जलमचष्टम्मादि च प्रत्ययेक्षितप्रमार्जितप्रदेशमिषयम् । एतेषु चेष्टानियमः स्वच्छन्दचेष्टापरिहारो यः
सा अपरा द्वितीया कायगुप्तिरिति ॥ ४४ ॥

एतासामागमप्रसिद्धं मातृरामपददर्शयति—

एताश्चारित्रगात्रस्य जननात्परिपालनात् । संशोधनाच्च साधूनां मातरोऽष्टौ प्रकीर्त्तिताः ॥ ४५ ॥

एताः समितिगुप्तयः शास्त्रेऽष्टौ मातर इति प्रसिद्धाः । मातृत्वे हेतुनाह । साधूनां सम्बन्धि चारित्र्येभ्य गात्रमङ्ग-
तस्य जननादभूतस्य ग्रादुर्भावेनात् । जनितस्य च चारित्र्यगात्रस्य परिपालनात्मवोपद्रवनिवारणेन पोषणेन च
वृद्धिनयनात् । चारित्र्यगात्रस्यैवातिचारमलिनस्य सतः संशोधनाभिर्भली करणादिति ॥ ४५ ॥

चारित्र्यं व्याख्यायोपसंहरति—

सर्वात्मना यतीन्द्राणामेतच्चारित्रमीरितम् । यतिधर्मानुरक्तानां देशतः स्यादगारिणाम् ॥४६॥

द्विधा चारित्रं सर्वदेशभेदात् । सर्वात्मना चारित्रं सर्वसावधयोगविरतिलक्षणम् । यतीन्द्राणामनगारिश्रेष्ठानामेतन्मूलगुणोचरगुणस्वरूपमीरितम् । धातूनामनेकार्थत्वात्प्रतिपादितम् । देशचारित्रं तु केषामित्याह । अगारिणां गृहस्थानां देशत एकदेशविरतिलक्षणम् । किं विशिष्टानामगारिणां ? यतिधर्मानुरक्तानां यतिधर्मे सर्वविरतिचारित्ररूपे अनुरक्तानां संहननादिदोषादकुर्वतामपि प्रीतिमताम् । यदाह—सर्वविरतिलालसः खलु देशविरतिपरिणामः यतिधर्मानुरागरहितानां तु गृहस्थानां देशविरतिरपि न सम्यगिति देशतः स्यादगारिणामित्युक्तम् ॥ ४६ ॥

तत्र यादृशो गृहस्थो धर्माधिकारी तादृशमुपदर्शयितुं तथाहीत्यनेन प्रस्तावनामाह, तथाहीत्युपदर्शने निपातसमुदायः—

न्यायसम्पन्नविभवः शिष्टाचारप्रशंसकः । कुलशीलसमैः सार्द्धं कृतोद्वाहोऽन्यगोत्रजैः ॥४७॥

पापभीरुः प्रसिद्धं च देशाचारं समाचरन् । अवर्णवादी न कापि राजादिषु विशेषतः ॥४८॥

अनतिव्यक्तगुप्ते च स्थाने सुप्रातिवेशिमके । अनेकनिर्गमद्वारविवर्जितनिकेतनः ॥ ४९ ॥

कृतसङ्गः सदाचारैर्मतापित्रोश्च पूजकः । त्यजन्नुपप्लुतं स्थानमप्रवृत्तश्च गर्हिते ॥ ५० ॥

व्ययमायोचितं कुर्वन् वेषं वित्तानुसारतः । अष्टभिर्धीगुणैर्युक्तः शृण्वानो धर्ममन्वहम् ॥५१॥

अजीर्णे भोजनत्यागी काले भोक्ता च सात्स्यनः । अन्योऽन्याप्रतिबन्धेन त्रिवर्गमपि साधयन् ॥ ५२ ॥
यथावदतिथौ साधौ दीने च प्रतिपत्तिकृत् । सदानभिनिविष्टश्च पक्षपाती गुणेषु च ॥ ५३ ॥
अदेशकालयोश्चर्या त्यजन् जानन् बलावलम् । उत्तस्थज्ञानरुद्धानां पूजकः पोष्यपोषकः ॥ ५४ ॥
दीर्घदर्शी विशेषज्ञः कृतज्ञो लोकवृद्धभः । सलज्जः सद्यः सौम्यः परोपकृतिकर्मठः ॥ ५५ ॥
अन्तरङ्गारिपङ्कवर्गपरिहारपरायणः । वशीकृतेन्द्रियग्रामो दृढिधर्म्मिय कल्पते ॥ ५६ ॥

(दशभिः कुलकम्)

स्वामिद्रोहमित्रद्रोहपिश्वासिताञ्जनचौर्योदिगर्भ्योपाज्ञनपरिहारेणार्थोपाज्ञनोपायभूतः । स्मरार्णनिरूपः मदा-
चारी न्यायस्तेन सम्पन्न उत्पन्नो विभ्रमः सम्पद्यस्य स तथा । न्यायसम्पन्नो हि विभ्रम इहलोकहिताय । अशङ्क-
नीयतया स्वयरीरेण तत्फलभोगान्मित्रस्वजनादौ संविभागकरणाच्च । यदाह—

सर्वत्र शुचयो धीराः स्वकर्मचलगर्हिताः । कुरुर्मनिहतात्मानः पापाः सर्वत्र शङ्किताः ॥ १ ॥

परलोकहिताय च सत्पात्रेषु विनियोगादीनादौ रूपया विवरणाच्च । अन्यायोपात्तस्तु लोकद्वयेऽप्यहितायैव ।
इहलोकं हि लोकत्रिरुद्धकारिणो वधनन्धादयो दोषाः परलोकं नरकादिगमनादयः । यद्यपि कस्यचित्पापानुबन्धि-
पुण्यकर्ममशान्तिहलौकिकी विपन्न दृश्यते तथाप्यायत्यामवश्यम्भाविन्येव । यदाह—

पापेनैवार्थरागान्धः फलमाप्नोति यत् क्वचित् । नडिशामिषवचत्तमविनाशय न जीर्यति ॥ १ ॥

न्याय एव परमार्थतोऽर्थोपाज्ञोपायोपनिषत् । यदाह—

निपानमिव मण्डूकाः सरः पूर्णमिवाण्डजाः । शुभकर्माणमायान्ति विवशाः सर्वसम्पदः ॥ १ ॥

विभवत्वं च गार्हस्थ्ये प्रधानं कारणमित्यादौ न्यायसम्पन्नविभव इत्युक्तम् ॥ १ ॥

तथा शिष्टाचारप्रशंसकः शिष्यन्ते स शिष्टा वृत्तस्यज्ञानवृद्धसेवोपलब्धविशुद्धशिवाः पुरुषविशेषास्तेषामाचार्यरितम् । यथा—

लोकापवादभीरुत्वं दीनाभ्युद्धरणादरः । कृतज्ञता सुदाक्षिण्यं सदाचारः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥ इत्यादि ।

तस्य प्रशंसकः । यथा—

विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं च महतां, प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुमङ्गेऽप्यसुकरम् ॥

असन्तो नाम्यर्थ्याः सुहृदपि न याव्यस्तनुधनः, सतां केनोद्दिष्टं विपममसिचाराव्रतमिदम् ॥ १ ॥ २ ॥

तथा कुलं पितृपितामहादिपूर्वपुरुषवंशः, शीलं मद्यमांसनियामोजनादियरिहाररूपः समाचारस्ताभ्यां समस्तुभ्याः समकुलशीला इत्यर्थः । गोत्रं नाम तथाविधैकपुरुषप्रभवो वंशस्तत्र जाता गोत्रजाः तेभ्योऽन्येऽन्यगोत्रजास्तैः सार्द्धं कृतोद्वाहो विहितविवाहः । अग्निदेवादिसाक्षिकं पाणिग्रहणं विवाहः । स च लोकेऽष्टविधः । तत्रालङ्कृत्य कन्यादानं ब्राह्मो विवाहः १ । विभमविनियोगेन कन्यादानं राजापत्यः २ । गोमिश्रुनदानपूर्वकमार्यः ३ । यत्र यज्ञार्थमृत्विजः कन्याप्रदानमेव दक्षिणा स दैवः ४ । एते धर्म्या विवाहाश्चत्वारः । मातुः पितुर्न्यूनौ

चाप्रामाण्यान्परस्परानुरागेण मियः सममायाद्दान्तर्यैः ५ । पणवन्नेन कन्याप्रदानमायुरः ६ । प्रमद्य कन्याप्रहणा-
द्रावसः ७ । सुप्तप्रमत्तकन्याप्रहणत्यैशानः ८ । एते चत्वारोऽप्यवर्ग्योः । यदि चधूरत्योः परस्परं कनिरस्ति
तदा अघर्म्यो अपि घर्म्योः । शुद्धकलत्रलामफलो रिमाहः । अशुद्धभार्योदियोगेन नरक एव । तत्फलं य-
रवणमाचरतः सुजातसुतमन्तविरनुपहृता चित्तनिशृत्तिर्गृहकलसुगिहितत्वमामित्रात्याचारिशुद्धत्वं देगावियमान्व-
वसत्कारानमद्यत्वं चेति । यधूरचणोपायास्त्वेत-गृहकर्मणिनियोगः १ परिमितोऽर्थसंयोगः २ आतन्त्र्यम् ३ सदा
च मावतुन्त्यस्त्रीलोकारोधन ४ भिति ॥ ३ ॥

पापानि दृष्टादृष्टापायकारणानि कर्माणि तेभ्यो भीकः । तत्र दृष्टापायकारणानि चौर्यपारदारिकच्यूतरमणा-
दीनि इहलोकेऽपि सकललोकाप्रसिद्धविद्वन्मनास्यानानि । अदृष्टापायकारणानि मध्यमांससेवनादीनि शास्त्रनिरु-
पितनरकादियातनाफलानि ॥ ४ ॥

प्रसिद्धः तथाविधापरशिष्टसम्मततया दूरं रूढिमागतः । देशाचारो भोजनान्छादनादिचित्रक्रियात्मकः सकलम-
ण्डलव्यमहारस्वं सम्यगान्वरन्, तदा चारातिलक्षणे हि तद्देशनासिजनतया तिरोधस्तम्भाननादकन्यागणलाभः स्यात् । ५ ।
अग्रार्णोऽश्वाघा तं वदतीत्येवंशीलोऽग्र्य्यादी न कापि जघन्योचममध्यमभेदेषु जन्तुषु । परावर्णवादी हि
बहुदोषः । यदाह—

परपरिभवपरिवादादात्मोत्कर्षाच्च बध्यते कर्म । नीचैर्गोत्रं प्रतिभममनेकमवकोटिद्रुमोच्चम् ॥ १ ॥

तदेवं सकलजनगोचरोऽप्यवर्णयादो न श्रेयान् । किं पुना राजामात्यपुरोहितादिषु बहुजनमान्येषु । राजाद्य-

वर्णवादाद्धि वित्तप्राणनाशनादिरपि दोषः स्यात् ॥ ६ ॥

तथा अनेकं बहु यन्निर्गमद्वार उपलक्षणत्वात्तदेव च प्रवेशद्वारं तेन विवर्जितं निकेतनं यस्य स तथा । बहुषु हि निर्गमप्रवेशद्वारेष्वनुपलक्ष्यमाणानिर्गमप्रवेशानां दुष्टलोकानामापाते स्त्रीद्वविद्यादिविप्लवः स्यात् । अत्र चानेक-
द्वारतायाः प्रतिषेधेन विधिराक्षिप्यते । ततः प्रतिनियतद्वारसुरचितगृहो गृहस्य स्यादिति लभ्यते । तथाविधमपि
निकेतनं स्थान एव निवेशयितुं युक्तं नास्थाने । स्थानं तु शन्यादिदोषरहितं बहुलदूर्वाप्रवालकुशास्तम्बप्रशस्तव-
र्णगन्धमृत्तिकासुस्वादुजलोद्गमनिधानादिमच्च । स्थानगुणदोषपरिज्ञानं च शकुनस्वप्नोपश्रुतिप्रश्रुतिनिमित्तादिवलेन ।
स्थानमेव विशिनष्टि—आतिव्यक्तमतिगुप्तमतिप्रच्छन्नं तन्निषेधादनतिव्यक्तगुप्तम् । तत्र अतिव्यक्ते ह्यसन्नि-
हितगृहान्तरतया परिपार्श्वतो निरावरणतया चौरादयोऽभिभवेयुः । अतिगुप्ते च सर्वतो गृहान्तरेनिरुद्धत्वाच्च स्व-
शोभां लभते, प्रदीपनकाद्युपद्रवेषु च दुःखनिर्गमप्रवेशं गृहं भवति । पुनः कथंभूते स्थाने ? सुप्रातिवेशिमके शोभ-
नाः शीलादिसम्पन्नाः प्रातिवेशिमका यत्र । कुशीलप्रातिवेशिमकत्वे हि तदालापश्रवणतच्चेष्टादर्शनादिवशात् स्वतः
सगुणस्यापि गुणहानिः स्यात् । दुष्प्रातिवेशिमकास्त्वेते शास्त्रप्रतिपिद्धाः—

स्वरियातिरिक्खजोणीतालायरसमणमाहणसुसाणा । वग्गुरिअवाहगुम्भियहरिएसपुल्लिदमच्छंघा ॥ १ ॥ ७ ॥
तथा कृतः सङ्गो येन स कृतसङ्गः सन् शोभन आचार इहपरलोकहिता प्रवृत्तिर्येषां ते सदाचारास्तैर्न तु कित-
वधूर्त्तविटभट्टभण्डनटादिभिस्तत्सङ्गे हि सदपि शीलं विलीयेत । यदाह—

१ सरिका (दासी) तिर्येयोनितालाचरभ्रमणवाहणस्मशानाः । वागुरिकव्याधगौलिमकहरिकेशपुलिन्द्रमत्स्यन्या ॥ १ ॥

यदि मत्सद्गनिरतो मरिष्यसि मरिष्यसि । अथासन्नगोष्ठीषु पतिष्यसि पतिष्यसि ॥ १ ॥
मङ्गः मर्गत्पना त्याज्यः स चेत्पशुं न शायते । स सद्भिः सह कर्तव्यः । अन्तः सङ्गस्य भोगत्रयम् ॥ २ ॥

तथा माता जननी पिता जनकस्तयोः पूतकस्त्रिमन्थं प्रणामकृत्वेन परलोकहितानुष्ठाननियोजनेन सकल-
व्यापारेषु तदाज्ञया प्रवृत्त्या वर्णगन्वादिप्रधानस्य पुष्पफलादिप्रस्तुत उपढीकृतेन तत्रोक्ते भोगेन नाश्रादीनामन्यत्र
तदनुचितमिति । माता च पिता च मातापितरौ “आ द्दन्दे” ॥ ३ । २ । ३६ ॥ इत्यात्वं मातृश्राभ्यांहितत्वा-
त्पूर्वनिपातः । यन्मनुः—

उपाध्याया दशाचार्य आचार्याणां सतं पिता । सहस्रं तु पितृमता गौरेणातिरिच्यते ॥ १ ॥ ६ ॥

तथा त्यजन् परिहरन् उपप्लुतं स्वचक्रपरचक्रनिरोधाद्युर्ध्वमारीविजननिरोधादेश्चस्थीभूतं यत् स्थानं ग्राम-
नगरादि । अत्यज्यमाने हि तस्मिन् धर्मार्थकामानां पूर्वाजितानां विनाशेन नवानां चानुपार्जनेनोभयलोकभ्रंश-
एव स्यात् ॥ १० ॥

तथा गर्हितं देशजातिकुलोपेक्षया निन्दितं कर्म तत्राप्रवृत्तः । देशगर्हितं यथा—“सौत्रीरेषु कृषिकर्म ।
लाटेषु मद्यमन्थानम् ।

जात्यपेक्षया यथा—त्राद्वणस्य सुरापानं तिललवणादिविक्रयश्च । कुलापेक्षया यथा—चौलुस्थानां मद्यपानम्
गर्हितकर्मकारिणो हि शेषमपि धर्म्यं कर्मोपहासाय भवति ॥ ११ ॥

तथा व्ययो भर्तव्यभरणस्वभोगदेवतातिथिपूजनादिप्रयोजने द्रव्यविनियोगः । आयः कृषिपाशुपान्यवाशिष्य-
सेवादिजनितो द्रव्यलाभः तस्योचितमनुरूप व्ययं कुर्वन् । यदाह—

“ लाभोचित्यदाणे लाभोचित्यभोगे लाभोचित्यनिहिकरे सिया । ”

आयोचितश्च व्ययश्चतुर्भागादितया कैश्चिदुच्यते । यदाह—

पादमायाभिधिं कुर्यात्पादं वित्ताय सट्टयेत् । धर्मोपभोगयोः पादं पादं भर्तव्यपोषणे ॥ १ ॥ केचित्त्वादुः—

आयादर्द्धं नियुञ्जीत धर्मे समाधिकं ततः । शेषेण शेषं कुर्वीत यत्नतस्तुच्छमैहिकम् ॥ १ ॥

आयानुचितो हि व्ययो रोगमिव शरीरं कृशिकृत्य विभवसारमखिलव्यवहारसमर्थं पुरुषं कुर्वीत । उक्तं च—
आयव्ययमनालोच्य यस्तु वैश्रवणायते । अचिरेणैव कालेन सोऽन्नं वै श्रमणायते ॥ १ ॥ १२ ॥

तथा वेपो वस्त्रालङ्कारादिभोगः । वित्तं विभव उपलब्ध्याद्वयोऽवस्थादेशकालजात्यादिग्रहः । तदनुसारेण
तदानुरूप्येण कुर्वन्मिति सम्प्रद्व्यते । विभवाद्यननुसारेण वेपं कुर्वतो जनोपहसनीयतातुच्छत्वान्यायसम्भावनादयो
दोषाः । अथवा व्ययमायोचितं कुर्वन्नेव वेपं वित्तानुसारेण कुर्वन्नेवेत्यपरोऽर्थः । यो हि सत्यप्याये कार्यप्यादू
व्ययं न करोति सत्यपि वित्ते कुचेत्तत्त्वादिधर्मा भवति । स लोकगर्हितो धर्मेऽप्यनधिकारीति ॥ १३ ॥

तथा अष्टभिर्धीगुणैर्युक्तः धियो बृद्धेर्गुणाः शुश्रूषादयः । ते त्वमी—

शुश्रूषा श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा । उद्बोऽपोहोऽर्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगुणाः ॥ १ ॥

(१) लाभोचितदानं लाभोचितभोगो लाभोचितनिधिकर स्यात् ।

तत्र शुश्रूषा श्रोतुमिच्छा । श्रवणमाकर्णनम् । ग्रहणं शास्त्रार्थोपादानम् । धारणमभिस्मरणम् । उद्धो नित्रात-
मर्थमवलम्ब्यान्येषु तथाविधेषु व्याप्त्या वितर्कणम् । अपोह उक्तियुक्तिभ्यां विरुद्धादर्थान् हिंसादिकात् प्रत्यपा-
यसम्भावनया व्यावर्तनम् । अथवा ऊहः सामान्यज्ञानमपोहो विशेषज्ञानम् । अर्थविज्ञानमूहापोहयोगान्मोहसन्देह-
विपर्यायव्युदासेन ज्ञानम् । तत्त्वज्ञानमूहापोहविज्ञानविशुद्धिमदमित्यभेदेति निश्चयः । शुश्रूषादिभिर्हि उपाहितप्रज्ञा-
प्रकर्षः पुमान्न कदाचिदकन्यायाणमाप्नोति । एते च बुद्धिगुणा ययामम्भनं द्रष्टव्याः ॥ १४ ॥

तथा शृण्वानस्तान्धीन्येन धर्ममभ्युदयनिःश्रेयसहेतुः शृण्वन् अन्तर्हं प्रतिदिनं धर्मश्रवणपरो हि मनःसेवाप-
नोदादिकमामोति । यदाह—

क्रान्तमपोज्झति रेदं तप्तं निर्नाति चुह्यते मूढम् । स्थिरतामेति व्याकुलमुपयुक्तमुभापितं चेतः ॥ १ ॥

प्रत्यहं धर्मश्रवणं चोत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्तिसाधनत्वात्प्रधानमिति श्रवणमात्राद्बुद्धिगुणादस्य भेदः ॥ १५ ॥
तथा अजीर्णं अजरणे पूर्वभोजनस्य अथवा अजीर्णं परिपाकमनागते पूर्वभोजने नवं भोजनं त्यजतीत्येवं-
शीलः । अजीर्णभोजने हि सर्वरोगमूलस्याजीर्णस्य दृष्टिरेव कृता भवति । यदाह—“अजीर्णप्रभया रोगा इति”
अजीर्णं च लिङ्गतो ज्ञातव्यम् । यदाह—

मलवातयोर्विगन्धो विद्मेदो गात्रगौरवमरूपम् । अविशुद्धश्रोद्धारः पञ्चजीर्णव्यक्तलिङ्गानि ॥ १ ॥ १६ ॥
तथा काले बुभुक्षासमये भोक्ता अश्नाद्युपजीवकः । भोक्तेति साधो वृत्तिः, तेन लौन्यपरिहारेण ययाश्विचलं
भित्तं भुञ्जीत । अतिरिक्तभोजनं हि वमनविरचनमरणादिना न साधु भवति, यो हि भित्तं भुङ्क्ते स बहु भुङ्क्ते ।

अद्भुधितेन ह्यमृतमपि भुक्तं भवति विषम् । तथा बुत्कालातिक्रमादभेदो देहसादश्च भवति । विध्यातेऽनौ किं नामेन्धनं कुर्यादिति ।

पानाहारादयो यस्याविरुद्धाः प्रकृतेरपि । सुखित्वायावकल्पन्ते तत्सात्म्यमिति गीयते ॥ १ ॥

एवं लक्षणात्सात्म्यात् आजन्म सात्म्येन भुक्तं विषमपि पथ्यं भवति । परमसात्म्यमपि पथ्यं सेवेत न पुनः सात्म्यप्राप्तमप्यपथ्यम् । सर्वं बलवतः पथ्यमिति मत्वा न कालकूटं खादेत् । सुशिक्षितोऽपि विषतन्त्रज्ञो प्रियत एव कदाचिद्विपात् ॥ १७ ॥

तथा त्रिवर्गो धर्मार्थकामः तत्र यतोऽभ्युदयनिःश्रेयसासिद्धिः स धर्मः । यतः सर्वप्रयोजनसिद्धिः सोऽर्थः । यत आभिमानीकरसानुविद्धा सर्वेन्द्रियप्रीतिः स कामः । ततोऽन्योऽन्यस्य परस्परं योऽप्रतिबन्धोऽनुपधातस्तेन त्रिवर्गमपि न त्वेकैकं साधयेत् । यदाह—

यस्य त्रिवर्गशून्यानि दिनान्यायान्ति यान्ति च । स लोहकारमस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥ १ ॥

तत्र धर्मार्थयोरुपधातेन तादात्विकविषयसुखलुब्धो वनगज इव को नाम न भवत्यास्पदमापदाम् । न च तस्य धनं धर्मः शरीरं वा यस्य कामेऽत्यन्तासक्तिः । धर्मकामातिक्रमाद्भनमुपाजितं परेऽनुभवन्ति स्वयं तु परं पापस्य भाजनं सिंह इव सिन्धुरवधात् । अर्थकामातिक्रमेण च धर्मसेवा यतीनामेव धर्मो न गृहस्थानाम् । न च धर्म-
बाधार्थकामौ सेवेत । नीजभोजिनः कुटुम्बिन इव नास्त्यधार्मिकस्यायत्यां किमपि कन्याणम् । स खलु सुखी योऽभुव सुखाविरोधेन इहलोकसुखमनुभवति । एवमर्थबाधया धर्मकामौ सेवमानस्य ऋणाधिकत्वम् । कामबाधया

यः किमप्यसिञ्चन्त्योत्पन्नमर्थमपव्येति स तादात्विकः । यः पितृपतामहमर्थमन्यायेन भवयति स मूलहरः । यो भृत्यात्मपीडाभ्यामर्थं मञ्चिनोति न तु कचिदपि व्ययते स कदर्यः । तत्र तादात्विकमूलहरयोर्धर्मभ्रंशेन धर्म-
कामयोर्विनाशान्नास्ति रुज्याणं । कदर्यस्य त्वर्थसंग्रहो राजदायादतस्कराणां निधिर्न तु धर्मकामयोर्हेतुरिति ।
अनेन च त्रिनर्गवाधा गृहस्यस्य कर्तुमनुचितेति प्रतिपादितम् । यदा तु देवगशाद्वाघा सम्भवति, तदोत्तरोत्तरना-
घायां पूर्वस्य पूर्वस्य नाघा रक्षणीया । तथाहि—कामनावायां धर्मार्थयोर्वाघा रक्षणीया, तयोः सतोः कामस्य
सुकरोत्पादकत्वात् । कामार्थयोस्तु नाघायां धर्मो रक्षणीयः धर्ममूलत्वादर्थकामयोः । उक्तं च—
धर्मश्चेन्नावसीदेत कपालेनापि जीवतः । आटोऽसीत्यवगन्तव्यं धर्ममिता हि साधवः ॥ १ ॥ १८ ॥

तथा न विद्यते सततप्रवृत्तातिविशदैकाकारानुष्ठानतया तिथ्यादिदिनविभागो यस्य सोऽतिथिः । यथोक्तम्—
तिथिर्पयोत्सवाः सर्वे त्यक्ता येन महात्मना । अतिथिं तं विजानीयाच्छेषमभ्यागतं विदुः ॥ १ ॥

साधुः शिष्टाचारतः सकललोकाऽङ्गीतः । दीनो दीहृच्च इति वचनात् चीरणसकलधर्मार्थिकामाराधन-
शक्तिः तेषु प्रतिपत्तिकृत् प्रतिपत्तिरुपचारोऽश्रयानादिरूपः । कथं यथावत् औचित्यानतिक्रमेण । यदाह—
औचित्यमेकमेकत्र गुणानां कोटिरेकतः । विषायते गुणग्राम औचित्यपरिवर्जितः ॥ १ ॥ १९ ॥

तथा अनभिनिविष्टोऽभिनिवेशरहितः । अभिनिवेशश्च नीतिपथमनागतस्यापि पराभिभवपरिणामेन कार्यस्या-
रम्भः । स च नीचानां भवति । यदाह—

दर्प्यः श्रमयति नीचान्निष्फलनयविगुणदुष्काररम्भैः । श्रोतोविलोमतरणव्यसनिभिरायास्यते मत्स्यैः ॥ १ ॥

अनभिनिविष्टत्वं च कादाचित्कं शाब्दान्नीचानामपि सम्भवत्यत आह । सदेति ॥ २० ॥

तथा गुणेषु सौजन्यौदार्यदाक्षिण्यस्थैर्यग्रियपूर्वग्रथमाभिमापणादिषु स्वपरयोरुपकारकारणेष्वात्ममधमेषु पक्ष-
पाती । पक्षपातस्तु बहुमानतत्प्रशंसासाहाय्यकरणादिना अनुकूला प्रवृत्तिः । गुणपक्षपातिनो हि जीवा अवन्ध्य-
पुण्यबीजनपेकेणहामुत्र च गुणग्रामसम्पदमारोहन्ति ॥ २१ ॥

तथा प्रतिपिद्धो देशोऽदेशः प्रतिपिद्धः कालोऽकालः तयोरेदेशाकालयोश्चर्या चरणं तां त्यजन् परिहरन्
अदेशकालचारी हि चौरादिभ्योऽवश्यमुपद्रवमामोति ॥ २२ ॥

तथा ज्ञानं विदन् बलं शक्तिं स्वस्य परस्य वा द्रव्यक्षेत्रकालभावकृतं सामर्थ्यम् । अवलमपि तथैव । बला-
बलपरिज्ञाने हि सर्वं सफल आरम्भः अन्यथा तु विपर्ययः । यदाह—

स्थाने शमवतां शक्त्या व्यायामे वृद्धिरङ्गिनाम् । अयथाबलमारम्भो निदानं चयसम्पदः ॥ १ ॥ इति ॥ २३ ॥

तथा वृत्तमनाचारपरिहारः सम्यगाचारपरिपालनं च, तत्र तिष्ठन्तीति वृत्तस्थाः । ज्ञानं हेयोपादेयवस्तुवि-
निश्चयस्तेन वृद्धा महान्तः । वृत्तस्थाश्च ते ज्ञानवृद्धाश्च तेषां पूजकः । पूजा च सेवाञ्जन्यासनाभ्युत्थानादिलक्षणा ।
वृत्तस्थज्ञानवन्तो हि पूज्यमाना नियमात्कल्पतरव इव सदुपदेशादिफलैः फलन्ति ॥ २४ ॥

तथा पोष्या अवश्यमर्त्तन्या मातृपितृगृहिण्यपत्यादयस्तान् योगचेमरुगेन पोषयतीति पोषकः ॥ २५ ॥

तथा दीर्घकालमानित्वादीर्घमर्थमनर्थं च पश्यति पर्वालोचयतीत्येवंशीलो दीर्घदर्शी ॥ २६ ॥

तथा वस्त्वस्तुनोः कृत्याकृत्ययोः स्वरूपयोर्विशेषमन्तरं जानाति निश्चिनोतीति विशेषज्ञः, अपिशेषज्ञो हि पुरुषः पशोर्नातिरिच्यते । अथवा विशेषमात्मन एव गुणदोषाधिरोहलक्षणं जानातीति विशेषज्ञः । यदाह—

प्रत्यहं प्रत्यवेचेत नरश्चरितमात्मनः । किं नु मे पशुभिस्तुभ्यं किं नु सन्पुरुषैरिति ॥ १ ॥ २७ ॥

तथा कृतं परोपकृतं जानाति न निदुते कृतम्, एवं हि तस्य कुशललाभो यदुपकारिणो बहु मन्यते, कृतमस्य तु निष्कृतिरेव नास्ति । यदाह—

“कृतमे नास्ति निष्कृतिरिति” ॥ २८ ॥

तथा लोकानां विशिष्टजनानां विनयादिगुणैर्ब्रह्मः प्रियः । को हि गुणवतः प्रति प्रीतो न भवति । यस्तु न लोकमब्रह्मः स न केनलमात्मानं स्वस्य धर्मानुष्ठानमपि परिदृश्यन् परेषां बोधिलाभमंशहेतुर्भवति ॥ २९ ॥

तथा लज्जा वैयात्याभावः सह लज्जया सलज्जः । लज्जामान् हि प्राणग्रहाणेशपि न प्रतिज्ञातमपजहाति । यदाह—

लज्जां गुणौघजननीं जननीभिचार्यामत्यन्तशुद्धदयामनुवर्त्तमानाः ।
तेजस्विनः सुखमधुनपि सन्त्यजन्ति सत्यास्थितिव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ १ ॥ ३० ॥

तथा सह दयया दुःखितजन्तुदुःखत्राणाभिलाषेण वर्त्तत इति सदयः । धर्मस्य दया मूलमिति व्यामनन्ति । तदवश्यं दयां कुर्वीत । यदाह—

प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा । आत्मौपम्येन भूतानां दयां कुर्वीत मानवः ॥ १ ॥ ३१ ॥

तथा सौम्योऽक्रूराकारः, क्रूरो हि लोकस्योद्वेगकारणम् ॥ ३२ ॥

तथा परोपक्तौ परोपकारे कर्मठः कर्मशूरः कर्मणि घटते “ तत्र घटते कर्मणष्ठः ” ॥ ७ ॥ १ ॥ ३३ ॥
इति ठः, परोपकारपरो हि पुमान् सर्वस्य नेत्राभृताञ्जनम् ॥ ३३ ॥

तथा अन्तरङ्गश्चासावरिपङ्वर्गस्तस्य परिहारोऽनासेवनं तत्र परायणस्तत्परः । तत्रायुक्तिः प्रयुक्ताः काम-
क्रोधलोभमानमदहर्षाः शिष्टगृहस्थानामन्तरङ्गोऽरिपङ्वर्गः । तत्र परपरिगृहीतास्त्रनूढासु वा स्त्रीषु दुरभिसन्धिः
कामः । परस्यात्मनो वा अपायमन्विचार्य कोपकरणं क्रोधः । दानार्हेषु स्वधनाप्रदानं निष्कारणं परधनग्रहणं
च लोभः । दुरभिनवेशारोहो युक्तोक्ताग्रहणं वा मानः । कुलबलैश्वर्यरूपविद्यादिभिरहङ्कारकरणं परप्रघर्षनिबन्धनं
वा मदः । निर्निमित्तं परदुःखोत्पादनेन स्वस्य द्यूतपापज्झोद्यनर्थसंश्रयेण वा मनःप्रमोदो हर्षः । एतेषां च
परिहार्यत्वमपायहेतुनात् । यदाह—

दाण्डकथो नाम भोजः कामाद्राह्वणकन्यामभिमन्यमानः सत्रन्धुराष्ट्रो विननाश करालश्च वैदेहः १ । क्रोधा-
ञ्जनमेजयो ब्राह्मणेषु विक्रान्तस्तालजङ्घश्च भृगुषु २ । लोभादैलश्चातुर्वर्ण्यमभ्याहारयमाणः सौवीरश्चाजबिन्दुः ३ ।
मानाद्रावणः परदारानप्रयच्छन् दुर्योधनो राज्यादुग्रं च ४ । मदादम्भोऽज्ञो भूतावमानी हैहयश्चार्जुनः ५ ।
हर्षाद्वातापिरगस्त्यमभ्यासादयन् वृष्णिषत्तश्च द्रैपायन ६ मिति ॥ ३४ ॥

तथा वशीकृतः स्वच्छन्दतां त्याजित इन्द्रियग्रामो ह्यीकसमूहो येन स तथा । प्रत्यन्तासक्तिपरिहारेण
स्पर्शनादीन्द्रियविकारनिरोधकः । इन्द्रियजयो हि पुरुषाणां परममम्पदे भाति । यदाह—
आपदां कथितः पन्था इन्द्रियाणामसंयमः । तज्यः सम्पदां मार्गो येनेष्टं तेन गम्यताम् ॥ १ ॥
इन्द्रियाण्येव तत्सर्वं यत् स्वर्गनरकादुभौ । निगृहीतमिमृष्टानि स्वर्गाय नरकाय च ॥ २ ॥
सर्वथेन्द्रियनिरोधस्तु यतीनामेव धर्मे इह तु श्रामकर्मोचितगृहस्यस्तपमेयाधिकृतमित्येवमुक्तम् ॥ ३५ ॥
एवंविधगुणसमग्रो मनुष्यो गृहिघर्माय कल्पते अधिकृतो भवतीति ॥ ५६ ॥

इति परमार्हतश्रीकुमारपालभूपालशुषिते आचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितेऽध्यात्मोपनिषद्भाषि
सज्जातपट्टचन्द्रे श्रीयोगशास्त्रे स्वोपसं प्रथमप्रकाशविवरणम् ।

ॐ पं० रघुनाथभगवते नमः ॐ

मोक्षनिर्णय

जयपुर तिथी (गज०)

अर्द्धम्

द्वितीयः प्रकाशः ।

—*◎◎◎*—

गृहिधर्म्याय कल्पत इत्युक्तं गृहिधर्मश्च श्रावकधर्मः स च सम्यक्त्वमूलानि द्वादश व्रतानि तान्येवाह—

—*◎◎◎*—

गृहिधर्म्याय पञ्चाणुव्रतानि गुणास्त्रयः । शिञ्चापदानि चत्वारि व्रतानि गृहमेधिनाम् ॥१॥
सम्यक्त्वमूलानि पञ्चाणुव्रतानि गुणास्त्रयः । शिञ्चापदानि चत्वारि व्रतानि गृहमेधिनाम् पञ्च
सम्यक्त्वं मूलं कारणं येषां तानि सम्यक्त्वमूलानि । अष्टानि महाव्रतापेक्षया लघूनि व्रतानि अहिंसादीनि पञ्च
एतानि मूलगुणाः । गुणास्त्रय उत्तरगुणरूपाः ते च गुणव्रतानि दिग्व्रतादीनि त्रीणि । शिञ्चणं शिञ्चा अभ्यासः
शिञ्चायै पदानि स्थानानि चत्वारि सामायिकादीनि प्रतिदिवसाभ्यसनीयानि तत एव गुणव्रतेभ्यो भेदः । गुण-

व्रतानि हि प्रायो यावज्जीविकानि गृहमेधिनानां श्रावकाणाम् ॥ १ ॥

सम्यक्त्वमूलानीत्युक्तं तत्र सम्यक्त्वं विभजति—

या देवे देवताबुद्धिगुरौ च गुरुतामतिः । धर्मे च धर्ममधीः शुद्धा सम्यक्त्वमिदमुच्यते ॥२॥

या देवे देवताबुद्धिगुरौ च गुरुतामतिः । धर्मे च धर्ममधीः शुद्धा सम्यक्त्वमिदमुच्यते ॥२॥
या देवे गुरौ धर्मे च वक्ष्यमाणलक्षणे देवत्वगुरुत्वधर्मत्वबुद्धिरयमेव देवो गुरुधर्म इति निश्चयपूर्वा रुचिः
श्रद्धानमिति यावत्, शुद्धा अज्ञानसंशयविपर्ययासनिराकरणेन निर्ममला सा सम्यक्त्वम् । यद्यपि रुचिर्जिनोक्तत्वे-

श्रद्धानमिति यावत्, शुद्धा अज्ञानसंशयविपर्ययासनिराकरणेन निर्ममला सा सम्यक्त्वम् । यद्यपि रुचिर्जिनोक्तत्वे-
न्निति यतिश्रावकाणां साधारणं सम्यक्त्वमूलवर्णमुक्तम् । तथापि गृहस्थानां देवगुरुधर्मेषु पूज्यत्वोपास्यत्वानुष्ठेयत्व-

लक्षणोपयोगवशाद् देवगुरुधर्मतत्त्वप्रतिपत्तिलक्षणं सम्यत्त्वं पुनरभिहितम् । ननु तत्त्वार्थरुचिलक्षणे नम्यक्त्वे देवगुरुधर्माणां क तत्त्वेऽन्तर्भावः ? उच्यते—देवा गुरुष्व जीवतत्त्वे, धर्मः शुभाश्रये संतरे चान्तर्भवति । सम्यक्त्वं च त्रिधा—औपशमिकं क्षायोपशमिकं क्षायिकं च । ततोपशमो भगवन्मन्त्राग्निवत् मिथ्यात्वमोहनीयम्या-
नन्तानुवन्धिनां च क्रोधमानमायालोभानामनुदयावस्था । उपशमः प्रयोजनं प्रवर्त्तकमस्य औपशमिकं, तजानादि-
मिथ्यादृष्टेः करणत्रयपूर्वकमान्तर्मोहतिष्ठं चतुर्गतिगतस्यापि जन्तोर्भवतीत्युक्तप्रायम् । यद्वा उपशमत्रेण्यारुहस्य
भवति । यदाह—

उपशमगोसेद्विगयस्स होह उपसामियं तु सम्मत्तं । जो ना अक्यतिपुजो प्र खामियमिच्छो लहइ सम्मं ॥ १ ॥
चयो मिथ्यात्वमोहनीयस्यानन्तानुवन्धिनां च उदितानां देशतो निर्मूलनाशः अनुदितानां चोपशमः, चयेण
युक्त उपशमः क्षयोपशमः स प्रयोजनमस्य क्षायोपशमिकं, तत्र सत्कर्मोदेनादेकमप्युच्यते । औपशमिकं तु
सत्कर्मवेदनारहितमित्यौपशमिकक्षायोपशमिकयोर्भेदः । यदाह—

वेइह संतकम्मं सओवसामिएसु नाणुमावं सो । उवसंतकसाओ उण वेइह न संतकम्मं वि ।
एतस्य च स्थितिः पट्पटिः सागरोपमाणि साधिकानि । यदाह—

- (१) उपशमकत्रेणिगतस्य भवति औपशमिकं तु सम्यक्त्वम् । यो वाऽऽत्तत्रिपुअथ क्षपितमिच्छो लभते सम्यक् ॥
(२) वेदयति सत्कर्म क्षायोपशमिकेण नानुभाव स । उपशान्तकणाय पुनर्वेदयति न सत्कर्मोपि ॥

७०० । १ । १६ । वाच तद्वर प्रमाणसंस्थानसंहनना त-

११५ । करा भावेष्यति । यदाचन्महि—

देह तन्मएण मणसा वीराजिणो झाइयो तए पुनिं । जह तारिसो चिय तुमं अहेसि ही जोगमाहणं ॥ १ ॥

आगमश्च—

जैस्सीलसमायारो अरिहा तित्यकरो महावीरो । तस्सीलसमायारो होहि हु अरिहा महापडभो ॥ २ ॥

उपास्यः सेवाञ्जलिसबन्धादिना अयमेव देवः दुष्कृतगर्हासुकृतानुमोदनापूर्वकमयमेव देवो भवभयार्तिभेदी भिष्यताम् । अस्यैवोक्तलक्षणस्य देवस्य शासनमाज्ञा प्रतिपत्तव्यं स्वीकरणीयम् । शासनान्तराणि हि पुरुषप्रणेतृकाणि न प्रतिपत्तियोग्यानि । चेतनास्ति चेदित्यधिचैपः चेतनावत एव प्रत्युपदेशस्य सफलत्वात् । अचेतनं तु प्रति विफल उपदेशप्रयासः । यदाह—

अरण्यरुदितं कृतं शबशरीरमुद्धर्तितं, शयुच्छमवनामितं बधिरकर्णजापः कृतः ।

स्थले कमलरोपणं सुचिरमूपरे वर्षणं, तदन्यमुखमण्डनं यदबुधे जने भाषितम् ॥ १ ॥ ५ ॥

अदेवलक्षणमाह—

(१) तथा तन्मयेन मनसा वीरजिनो ध्यातस्त्वया पूर्वम् । यथा तादृश एव त्वमासी ही योगमाहात्म्यम् ॥

(२) यच्छीलसमाचारो अर्हन् तीर्थकरो महावीर ! तच्छीलसमाचारो भविष्यति खलु अर्हन् महापद्मः ॥

पर्ययादिति तस्य सम्यक्तत्रस्य विपर्ययः तस्माद्देतोः सम्यक्तत्रविपर्ययरूपत्वादित्यर्थः । तथा च इदमपि संगृहीतं—देवे अदेवत्वस्य गुरावगुरुत्वस्य धर्मे अघर्मत्वस्य प्रतिपत्तिरिति ।

मिथ्यात्वं च पञ्चधा अभिग्रहिक्कमनाभिग्रहिक्कमाभिनिवेशिकं सांशयिकमनाभोगिकं च ।

तत्राभिग्रहिकं पाराण्डिनां स्वस्वशास्त्रनियन्त्रितविशालोक्तानां परपनप्रतिवेपदक्षाणां भवति ॥ १ ॥

अनाभिग्रहिकं तु प्राकृतलोक्तानां सर्वे देवा गन्दनीया न निन्दनीया एवं सर्वे गुरवः सर्वे धर्मो इति ॥ २ ॥

आभिनिवेशिकं जानतोऽपि यथास्थितं वस्तु दुरभिनिवेशलेशविप्लावितवियो जमालेरिव भवति ॥ ३ ॥

सांशयिकं देवगुरुधर्मध्यमयं चेति संशयानस्य भवति ॥ ४ ॥

अनाभोगिकं विचारशून्यस्यैकेन्द्रियादेर्वा नियोपविज्ञानविकलस्य भवति ॥ ५ ॥ यदाह—

आभिगगहियं अणभिगगहं च तह अभिणिवेसियं चेव । संमद्वयमणभोगं मिच्छत्तं पंचहा होइ ॥ १ ॥

अत्रान्तरश्लोकाः—

मिथ्यात्व परमो रोगो मिथ्यात्वं परमं तमः । मिथ्यात्वं परमः शत्रुर्मिथ्यात्वं परमं विषम् ॥ १ ॥
जन्मन्येकत्र दुःखाय रोगो ध्वान्तं रिपुर्निषम् । अपि जन्मसहस्रेषु मिथ्यात्वमचिकित्सितम् ॥ २ ॥

(१) अभिग्रहिक्कमनभिग्रह च तथा अभिनिवेशिकं चेव । सांशयिकमनाभोग मिथ्यात्व पञ्चधा भवति ।
(२) अणभिगगहियं ।

भिष्यात्वेनालीढचित्ता नितान्तं, तत्त्वातत्त्व जानते नैव जीवाः ।

किं जात्यन्धाः कुत्रचिद्वस्तुजाते, रम्यारम्यव्यक्तिसामादयेयुः ॥ ३ ॥

देवादेवगुर्वगुरुधर्माधर्मेषु लक्षयितव्येषु देवलक्षणमाह—

सर्वज्ञो जितरागादिदोषस्त्रैलोक्यपूजितः । यथास्थितार्थवादी च देवोऽहं परमेश्वरः ॥ ४ ॥

देवस्य देवत्वे चतुरोऽतिशयानाचक्षते विचक्षणाः । तद्यथा—

ज्ञानातिशयः १ अणयापगमातिशयः २ पूजातिशयः ३ वागतिशयश्च ४ । तत्र सर्वज्ञ इत्यनेन सकलजीवा-
जीवादितत्त्वज्ञतया ज्ञानातिशयमाह । न तु यथाहुर्विशृङ्खलवादिनः परे ।

सर्वं पश्यतु वा मा वा तत्त्वमिदं तु पश्यतु । कीदृसल्यापरिज्ञानं तस्य नः क्रोपयुज्यते ॥ १ ॥

दूरं पश्यतु वा मा वा तत्त्वमिदं तु पश्यतु । प्रमाणं दूरदर्शी चेदतान् गृत्रालुपासहे ॥ २ ॥ इति ॥

न हि विविक्षितस्यैकस्यापीष्टस्यार्थस्य ज्ञानमशेषार्थज्ञानमन्तरेण भवति । सर्वे हि भावा भावान्तरैः साधारणा-
साधारणरूपा इत्यशेषज्ञानमन्तरेण सौलक्षण्यालक्षण्याभ्यां नैकोऽपि ज्ञातो भवति । यदाहुः—

एको भावः सर्वथा येन दृष्टः, सर्वे भावास्तत्त्वतस्तेन दृष्टाः ।

सर्वे भावाः सर्वथा येन दृष्टा, एको भावस्तत्त्वतस्तेन दृष्टः ॥ १ ॥

(१) इत्यशेषज्ञानमन्तरेण । (२) लक्षणसहितस्य भावः सालक्षण्यात् ।

जितरागादिदोष इत्यनेनापायापगमातिशयमाह । तत्रेदं सर्वजनप्रतीतम् यथा सन्ति रागेन्द्रपादयः । ते च दोषास्तैरात्मनो दूषणात् । ते च जिताः प्रतिपक्षसेवनादिभिर्भगवतेति जितरागादिदोष इत्युक्तम् । मदा रागादिरहित एव कश्चित्पुरुषविशेषोऽस्तीति तु वार्त्ताभावम् । अजितरागादेश्चाम्मदादिना देवत्वमिति । त्रैलोक्यपूजित इत्यनेन पूजातिशयमाह । कतिपयप्रतारितगुणधनुद्विपूजायां हि न देवत्व स्यात् । यदा तु चलितासनैः सुरासुरैर्नानादेशमापाव्यपद्वारविसंस्थुर्लेर्मनुष्यैः परस्परनिरुद्धैरेः सख्यमुपागतैस्तिर्यग्भिश्च समवसरणभूमिमभिपतद्भिरहमहमिक्या सेवाञ्जलिपूजागुणस्तोत्रधर्भदेशनामृतरसास्वादादिभिः पूज्यते भगवान् तदा देवत्वमिति । यथास्थितार्थवादीत्यनेन वागतिशयः यथास्थितं सद्भूतमर्थं वदतीत्येवंशीलो यथास्थितार्थवादी । यदाचञ्चमहि स्तुतौ—
अपचपातेन परीचमाणा द्वय द्वयस्याप्रतिमं प्रतीमः । यथास्थितार्थप्रथनं तैवतदस्थाननिर्वन्धरसं परेषाम् ॥१॥

यथा वा

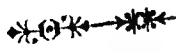
चिष्येत वाऽन्यैः सदृशीक्रियेत वा, तर्मांद्दिषीठे लुठनं सुरेशितुः । इदं यथावन्वितवस्तुदेशनं, परैः कथङ्कारमपाकरिष्यते ॥ २ ॥

देव इति लक्ष्यपदं दीव्यते स्तूयते इति देवः स च सामर्थ्यादिहन् परमेस्वरं नान्यः ॥ ४ ॥

चतुरतिशयवतो देवस्य ध्यानोपासनशरणगमनशासनप्रतिपत्तीः साधिवेषमुपदिशति—

ध्यातव्योऽयमुपास्योऽयमयं शरणमिष्यताम् । अस्त्येव प्रतिपत्तव्यं शासनं चेतनास्ति चेत् ॥५॥

अयं देवो ध्यातव्यः पिण्डस्थपदस्थरूपस्थरूपातिरूपतया श्रेणिकेन । श्रेणिको हि वर्णप्रमाणसंस्थानसंह-

तद्वर्णप्रमाणसंस्थानसंहननाति-
तदनुभावाच्च तद्वर्णप्रमाणसंस्थानसंहननाति-
ननचतुर्लिंगशदतिशयादियोगिनं भगवन्त श्रीमहावीरमनुध्यातवान् । तदनुभावाच्च तद्वर्णप्रमाणसंस्थानसंहननाति-
शययुक्तः पद्मनाभस्तीर्थकरो भविष्यति । यदाचन्द्रमहि—

तदह तन्मएण मणसा चीरजिणो झाइयो तए पुब्बिं । जह तारिसो चिय तुमं अहेसि ही जोगमाहपं ॥ १ ॥

आगमश्च—

जैस्सीलसमायारो अरिहा तित्थंकरो महावीरो । तस्सीलसमायारो होहि दु अरिहा महापउमो ॥ २ ॥
उपास्यः सेवाञ्जलिसन्वादिना अयमेव देवः दुष्कृतगर्हसुकृतानुमोदनापूर्वकमयमेव देवो भवभयात्तिभेदी
शरणमिष्यताम् । अस्यैवोक्तलक्षणस्य देवस्य शासनमाज्ञा प्रतिपत्तव्यं स्वीकरणीयम् । शासनान्तराणि हि
निरतिशयपुरुषप्रणेतृकाणि न प्रतिपत्तियोग्यानि । चेतनास्ति चेदित्यधिचेप चेतनावत एव प्रत्युपदेशस्य
सफलत्वात् । अचेतनं तु प्रति विफल उपदेशप्रयासः । यदाह—

अरण्यरुदितं कृतं शबशरीरमुद्धर्तितं, अपृच्छमवनामितं वधिरकर्णजापः कृतः ।
सफलत्वात् । अचेतनं तु प्रति विफल उपदेशप्रयासः । यदाह—

अरण्यरुदितं कृतं शबशरीरमुद्धर्तितं, अपृच्छमवनामितं वधिरकर्णजापः कृतः ।
सफलत्वात् । अचेतनं तु प्रति विफल उपदेशप्रयासः । यदाह—

स्थले कमलोपण सुचिरमूपरे वर्षणं, तदन्धमुखमण्डनं यदबुधे जने भाषितम् ॥ १ ॥ ५ ॥

अदेवलक्षणमाह—

(१) तथा तन्मयेन मनसा वीरिजिनो ध्यातस्त्वया पूर्वम् । यथा तादृश एव त्वमासी ही योगमाहात्म्यम् ॥

(२) यच्छीलसमाचारो अहंन् तीर्थकरो महावीर । तच्छीलसमाचारो भविष्यति खलु अहंन् महापद्मः ॥

ये स्त्रीशस्त्राचसूत्रादिरागाद्यङ्गकलङ्किताः । निग्रहानुग्रहपरास्ते देवाः स्युर्न मुक्तये ॥ ६ ॥
स्त्री कामिनी, शब्दं शूलादि, अचक्षुषं जपमाला, तान्यादौ येषां नाट्याङ्गहामार्दीनां ते स्त्रीशस्त्राचसूत्रादयः,
राग आदिर्येषां ते रागादयः आदिशब्दाद् द्वेषमोहपरिग्रहः, रागादीनामङ्गाश्रिद्धानि, स्त्रीशस्त्राचसूत्रादयश्च ते
रागाद्यङ्गाश्च तैः कलङ्किता दूषितास्तत्र स्त्री रागचिह्नं शब्दं द्वेषचिह्नं अचक्षुषं मोहचिह्नम् । वीतरागो हि
नाङ्गनासङ्गभारभवति । वीतद्वेषो न कथं शब्दं निश्चयात् । गतमोहो वा कथं निश्चुतिचिह्नं जपमालां परिगृह्णी-
यात् । रागद्वेषमोहैः सर्वदोषाः संगृहीतास्तन्मूलत्वात्मर्मेदोषाणाम् । निग्रहो वधवन्धादिः, अनुग्रहो वरप्रदानादिः,
तौ परौ प्रकृतौ येषां ते तथा । निग्रहानुग्रहावपि रागद्वेषयोश्चिह्ने । ये एवंविधास्ते देवा न भवन्ति मुक्तये इति
मुक्तिनिमित्तम् । देवत्वमात्रं तु क्रीडनादिकारिणां प्रेतपिशाचादीनामिव न कार्यते ॥ ६ ॥

मुक्तिनिमित्तत्वाभावमेव व्यनक्ति—

नाट्याङ्गहाससङ्गीताद्युपप्लवविसंस्थुलाः । लम्भयेयुः पदं शान्तं प्रपन्नान् प्राणिनः कथम् ? ॥ ७ ॥
इह सकलसांसारिकोपप्लवरहितं शान्तं पदं मुक्तिकैवल्यादिशब्दाभिधेयमस्तीत्यत्र नास्ति विप्रतिपत्तिः ।
तच्चादृशं शान्तं पदं नाट्याङ्गहाससङ्गीतादिविसंस्थुलाः स्वयमुपपहतधृतयः कथमाश्रितजनान् प्रापयेयुः । न खण्ड-
वरुः कल्पतरुलीलामुद्वहति । ततश्च रागद्वेषमोहदोषविवर्जितो जिन एको देवो मुक्तये नेतरे दोषदूषिताः ।
अत्रान्तरश्लोकाः—

न सर्वज्ञा न नीरागाः शङ्करब्रह्मविष्णवः । प्राकृतेभ्यो मनुष्येभ्योऽप्यसमञ्जसद्विषितः ॥ १ ॥ स्त्रीसङ्गः
 काममाचष्टे द्वेषं चायुधसंग्रहः । व्यामोहं चाक्षत्रादिरशौचं च कमण्डलुः ॥ २ ॥ गौरी रुद्रस्य सावित्री
 ब्रह्मणः श्रीमृगद्विषः । शचीन्द्रस्य रवे रत्नादेवी दत्तात्मजा विधोः ॥ ३ ॥ तारा बृहस्पतेः स्वाहा वह्नेथेतोद्युवो
 रतिः । धूमोर्णा श्राद्धदेवस्य दारा एवं दिवौकसाम् ॥ ४ ॥ सर्वेषां शस्त्रसम्बन्धः सर्वेषां मोहजृम्भितम् । तदेवं
 देवसन्दोहो न देवपदवीं स्पृशेत् ॥ ५ ॥ बुद्धस्यापि न देवत्वं मोहाच्छून्याभिघायिनः । प्रमाणसिद्धे शून्यत्वे
 शून्यवादकथा वृथा ॥ ६ ॥ प्रमाणस्यैव सत्त्वेन न प्रमाणविवर्जिता । शून्यसिद्धिः परस्यापि न स्वपचस्थितिः
 कथम् ॥ ७ ॥ सर्वथा सर्वभावेषु क्षणिकत्वे प्रतिश्रुते । फलेन सह सम्बन्धः साधकस्य कथं भवेत् ॥ ८ ॥
 वधस्य वधको हेतुः कथं क्षणिकत्वादिनः । स्मृतिश्च प्रत्यभिज्ञा च व्यवहारकरी कथम् ॥ ९ ॥ निपत्य ददतो
 व्याख्या स्वकायं कृमिसङ्कुलम् । देयादेयविमूढस्य दया बुद्धस्य कीदृशी ॥ १० ॥ स्वजन्मकाल एवात्मजनन्यु-
 दरदारिणः । मांसोपदेशदातुश्च कथं शौद्धोदनेर्दया ॥ ११ ॥ यो ज्ञानं प्रकृतेर्द्धर्मं प्रापते स निरर्थकम् । निर्गुणो
 निष्क्रियो मूढः स देवः कपिलः कथम् ॥ १२ ॥ आर्याविनायकस्कन्दसमीरणपुरस्सराः । निगद्यन्ते कथं देवाः
 सर्वदोषानिक्तनम् ॥ १३ ॥ या पशुगूयमश्नाति स्वपुत्रं च वृषस्यति । शृङ्गादिभिर्घृती जन्तून् सा वन्द्यास्तु कथं
 तु गौः ॥ १४ ॥ पयःप्रदानसामर्थ्योद्धन्द्या चेन्माहिषी न किम् ॥ विशेषो हस्यते नास्यां माहिषीतो मनागपि
 ॥ १५ ॥ स्थानं तीर्थपिदेवानां सर्वेषामपि गौर्यदि । विक्रीयते दुहते च हन्यते च कथं ततः ॥ १६ ॥ सुसलोदूखले
 चुम्नी देहली पिप्पलो जलम् । निम्नोऽर्कश्चापि यैः प्रोक्ता देवास्तैः केऽत्र वर्जिताः ॥ १७ ॥

वीतरागस्तोत्रेऽप्युक्तमस्माभिः ।

कृतार्थो जठरोपस्थदुःस्थितैरपि देवतैः । मनादृशान्निहनुवते हहा देवास्तिकाः परे ॥ १८ ॥ ७ ॥

द्वितीयः
प्रकाशः ।

गुरुलक्षणमाह—

महाव्रतधरा धीरा भेद्यमात्रोपजीविनः । सामायिकस्था धर्मोपदेशका गुरवो मताः ॥ ८ ॥

महाव्रतानि अहिंसादीनि तानि धरन्तीति महाव्रतधराः । महाव्रतधारित्य एनायं हेतुः धीरा इति, भ्रमं ह्यापत्स्वप्यवैकृत्यं तद्योगाद्वि अखण्डितमहाव्रतधरा भवन्ति । मूलगुणधारित्वमुक्त्वा उत्तरगुणधारित्वमाह— भेद्यमात्रोपजीविन इति, मित्राणां समूहो भेद्यं अन्नपानधर्मोपकरणरूपं तन्मात्रमेवोपजीवन्ति लोकान्न पुनर्द्वन्द्वान्याहिरण्यग्रामनगरादि । मूलगुणे।त्तरगुणधारणकारणभूतगुणवच्यमाह—सामायिकस्था इति, समो रागद्वेषविरुल आत्मा समस्य आयो विशिष्टज्ञानादिगुणलाभः समायः स एव सामायिकं “ चिनयादित्वादिकण् ” तत्र तिष्ठन्तीति सामायिकस्थाः । सामायिकस्थो हि मूलगुणे।त्तरगुणभेदभिन्नं चारित्रं पालयितुं चमः । एतद्यतिमात्र-साधारणलक्षणम् । गुरोस्तु असाधारणलक्षणं—धर्मोपदेशका इति, धर्मं संतरनिर्जराख्यं यतिश्रावकसम्बन्धिभेदभिन्नं वा उपदिशन्तीति धर्मोपदेशकाः । यदुक्तमस्माभिरीभधानचिन्तामणौ—“ गुरुधर्मोपदेशक ” इति, गृणन्ति सद्भूतं शास्त्रार्थमिति गुरवः ॥ ८ ॥

अगुरुलक्षणमाह—

सर्वाभिलाषिणः सर्वभोजिनः सपरिग्रहाः । अन्नह्यचारिणो मिथ्योपदेशा गुरवो न तु ॥९॥

सर्वसुपदेश्यसम्बन्धिस्त्रीधनधान्यद्विरण्यचेत्रवास्तुचतुष्पदाद्यभिलपन्तीत्येवंशीलाः सर्वाभिलाषिणः । तथा सर्वं मद्यमधुमांसानन्तकायादि भुञ्जत इत्येवंशीलाः सर्वभोजिनः । सह परिग्रहेण पुत्रकलत्रादिना वर्तन्ते सपरिग्रहाः । अत एवान्नह्यचारिणः, अन्नह्यणो महादोषतां कथयितुमन्नचारिण इति पृथगुपन्यासः । अगुरुत्वे असाधारणं कारणमाह—मिथ्योपदेशा इति, मिथ्या वितथ आत्मोपज्ञोपदेशरहितत्वादुपदेशो धर्मदेशनं येषां ते तथा । न तु नैव एवंविधा गुरव इति ॥ ९ ॥

ननु धर्मोपदेशदायित्वं चेदस्ति तदास्तु गुरुत्वं किं निष्परिग्रहित्वादिगुणगोचरेण ? इत्याह—

परिग्रहारम्भमगनास्तारयेयुः कथं परान् ? । स्वयं दरिद्रो न परमीश्वरीकर्तुमीश्वरः ॥१०॥

परिग्रहस्य आदिरारम्भो जन्तुर्हिसानिवन्धनं सर्वाभिलाषित्वसर्वभोजित्वादिः, ताभ्यां मग्ना भवान्बो ब्रुहिताः कथं परानुपदेशयान् भवाम्भोधेस्तारयेयुस्तारणसमर्थाः स्युः ? । साधकं दृष्टान्तमाह—स्वयमित्यादि स्पष्टम् ॥ १० ॥

धर्मलक्षणमाह—

दुर्गतिप्रपतत्प्राणिधारणाद्धर्म उच्यते । संयमादिर्दशविधः सर्वज्ञोक्तो विमुक्तये ॥ ११ ॥

दुर्गती नरकतिर्यग्लक्षणायां प्रपतन्तो ये प्राणिनस्तेषां धारणाद्धेतोर्दर्म उच्यते । धर्मशब्दार्थोऽयम् । इदमेव च

लक्षणं धर्मस्य । धत्ते वा नरसुरमोक्षस्थानेषु जन्तुनिति निरुक्ताद्दर्म्मः । यदाह—

दुर्गतिप्रसूतान् जन्तून् यस्माद्धारयते ततः । धत्ते चैतान् शुमे स्थाने तस्माद्दर्म्म इति स्मृतः ॥ १ ॥

स तु वक्ष्यमाणैः संयमादिभिर्मैर्देदशधा । सर्वत्रोक्तत्वाद्दिमुक्तये भवति । देवतान्तरप्रणीतस्त्वसर्गवक्तुक-
त्वाच्च प्रमाणम् ॥ ११ ॥

ननु सर्वत्रोक्तत्वामवेऽप्यपौरुषेयवचनोपपन्नस्य धर्मस्य प्रामाणिकत्वमस्तु । यदाह—चोदना हि भूतं भवन्तं
भविष्यन्तं सूक्ष्मं स्थूलं व्यवहितं विप्रकृष्टमेवंजातीयकमर्थमवगमयितुं शक्नोति नान्यत्किञ्चनेन्द्रियमिति । चोदना
च अपौरुषेयत्वेन पुरुषगतानां दोषाणामग्रेसरात् प्रमाणमेव । यदाह—शब्दे दोषोद्भवस्तावद्वक्त्रवीन इति
स्थितम् । तदभावः क्वचित्चागदुणवद्वक्तृकत्वतः ॥ १ ॥ तद्वृणेरपकृष्टानां शब्दे सकान्त्यसम्भवात् । यद्वा गुरु-
रभावेन न स्युर्दोषा निराश्रयाः ॥ २ ॥ किञ्च—दोषाः सन्ति न सन्तीति पौरुषेयेषु युज्यते । वेदे कर्तुरभावाच्च
दोषाशङ्कैव नास्ति नः ॥ ३ ॥ इत्याह—

अपौरुषेयं वचनमसम्भवि भवेद्यदि । न प्रमाणं भवेद्वाचां ह्यासाधीना प्रमाणाता ॥ १२ ॥

पुरुषेण कृत पौरुषेयं तत्प्रतिषेधादपौरुषेयम् । उच्यते स्थानकरणाभिधातपूर्वकं पुरुषेण प्रतिपाद्यते इति
वचनम् । तदिदं परस्परविरुद्धम् अपौरुषेयं वचनं चेति । तदेवाह—असम्भवि न ह्यस्ति सम्भवो वचनस्य अस-
रेणोरिवाकाशे । न चामूर्त्तस्य सतोऽप्यदर्शनमिति वक्तुं युक्तं प्रमाणाभावात् । अभिव्यञ्जकशच्छब्दश्रवणमेव
प्रमाणमिति चेत् न । तस्य जन्यत्वेऽप्युपपत्तेः । अभिव्यङ्ग्यत्वे प्रत्युत दोषसम्भवः । एकशब्दाभिव्यक्त्यर्थं स्थान-

करणाभिधाते शब्दान्तराणामपि तद्देश्यानामभिव्यक्तिप्रसङ्गः । न च प्रतिनियतव्यञ्जकव्यङ्ग्यता शब्दानां भवति व्यङ्ग्यान्तरेषु तददर्शनात् । तथा च—

गृहे दधिघटीं द्रष्टुमाहितो गृहभोधिना । अपूपानपि तद्देश्यान् प्रकाशयति दीपकः ॥ १ ॥

तदेवं वचनस्यापौरुषेयता न सम्भवति । अथाप्यग्रामाणिकहेवाकबलादाकाशादिवच्छब्दस्यापौरुषेयता यदि भवेत् तथापि प्रामाण्यं न सम्भवति । हि यस्मादाप्तवक्तृत्वेन वार्त्ता प्रामाण्यं नान्यथा । यतः—

शब्दे गुणोद्भवस्तावद्वक्त्रधीन इति स्थितम् । तदभावः कचित्तावदोपवद्वक्तृकत्वतः ॥ १ ॥

तदोपैरपकृतानां शब्दे संक्रान्त्यसम्भवात् । यद्वा वक्तुरभावेन गुणा न स्युर्निराश्रयाः ॥ २ ॥ किञ्च—

गुणाः सन्ति न सन्तीति पौरुषेयेषु युज्यते । वेदे कर्तुरभावाच्च गुणाशङ्कैव नास्ति नः ॥ ३ ॥ १२ ॥

एवं तावदपौरुषेयवचनाभिहितस्यासम्भवादिना अभावमभिधायासर्वज्ञपुरुषवक्तृकस्य धर्मस्याग्रामाणिकत्वमाह—
मिथ्यादृष्टिभिराम्नातो हिंसाद्यैः कलुषीकृतः । स धर्म इति वित्तोऽपि भवभ्रमणकारणम् ॥ १३ ॥

मिथ्यादृष्टिभिर्हरिहरहिरण्यगर्भरूपिलबुद्धादिभिराम्नात आत्मोपज्ञतया प्रतिपादितः । यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धाद्यो मिथ्यादृष्टिभिराम्नातः स धर्मत्वेन मुग्धबुद्धीनां प्रसिद्धोऽपि भवभ्रमणकारणमधर्म एवेत्यर्थः । कुत इत्याह—
हिंसाद्यैः कलुषीकृत इति । मिथ्यादृष्टिप्रणीता ह्यागमा हिंसादिदोषदूषिताः ॥ १३ ॥

इदानीमदेवागुर्वधर्मोणां साक्षेपं प्रतिक्षेपमाह—

सरागोऽपि हि देवश्चेद् गुरुरब्रह्मचार्यपि । कृपाहीनोऽपि धर्मः स्यात्कष्टं नष्टं हहा जगत् ॥१४॥

रागग्रहसमुपलक्षणं द्वेयमोहयोः । अत्राज्ञाचारित्वमुपलक्षणं प्रायातिपातादीनाम् । कृपाहीनत्वमुपलक्षणं मुक्तो-
त्तरगुणहीनत्वस्य । चेच्छब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते । आक्षेपं प्रकटयति—कष्टमिति खेदे नष्टं जगत् देवगुरुधर्मशू-
न्यत्वेन विनष्टं दुर्गतिगमनात् । हहा निपातः खेदातिशयसूचकः । यदाह—

रोगी देवो दोसी देवो मामि सुभपि देवो, मजे धम्मो मंसे धम्मो जीवहिमाइ धम्मो । रत्ता मत्ता कन्तासत्ता
जे गुरू तेवि पुज्जा, हाहा कठं नहो लोओ अट्टमट्ट कुणतो ॥ १ ॥ १४ ॥

तदेवमदेवागुर्वधर्मपरिहारेण देवगुरुधर्मप्रतिपत्तिलक्षणं सम्यक्तत्वं सुव्यवस्थितम् । तच्च शुभात्मपरिणामरूपम-
स्मदादीनामप्रत्यक्षं केवलं लिङ्गैर्लक्ष्यते, तान्येवाह—

शमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्तित्कयलक्षणैः । लक्षणैः पञ्चभिः सम्यक् सम्यक्त्वमुपलक्ष्यते ॥१५॥

पञ्चभिर्लक्षणैर्लिङ्गैः परस्यं परोक्षमपि सम्यक्तत्वं सम्यगुपलक्ष्यते । लिङ्गानि तु शमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्ति-
त्यस्वरूपाणि । शमः प्रशमः क्रूराणामनन्तानुबन्धिनां कषायाणामनुदयः । स च प्रकृत्या वा कषायपरिणतेः
कटुफलावलोकनाद्वा भवति । यदाह—

(१) रागी देवो द्वेयी देवो सखे शून्योऽपि देवः, मधे धर्मो मासे धर्म जीवहिंसाया धर्मे । रत्ता मत्ता कान्तासत्ता ये
गुरव तेऽपि पूज्याः, हाहा कष्टं नष्टो लोको अट्टमट्ट कुर्वन् ॥

द्वितीयः
प्रकाशः ।

॥ ६३ ॥

यद्विहं कर्माणां नाऊणं वा विवागमसुहं ति । अवरद्धे वि न कुण्ह उवसमओ सव्वकालं पि ॥ १ ॥
 अन्ये तु क्रोधकण्डूविषयतृष्णोपशमः शम इत्याहुः । अधिगतसम्यग्दर्शनो हि साधूपासनावान् कथं क्रोध-
 कण्डा विषयतृष्ण्या च तरलीक्रियेत ? ननु क्रोधकण्डूविषयतृष्णोपशमश्चेच्छमस्तिहि कृष्णश्रेणिकादीनां सापराधे
 निरपराधेऽपि च परे क्रोधवतां विषयतृष्णातरलितमनसां च कथं शमः ? तदभावे च सम्यक्तवं न गम्येत ?
 नैवम् । दृश्यते हि धूमरहितोऽप्ययस्कारगृहेषु वह्निः मम्मच्छन्नस्य वा वह्नेर्न धूमलेशोऽपीति । अयं तु नियमः
 सुपरीक्षिते लिङ्गे सति लिङ्गी भवत्येव । यदाह—

लिङ्गे लिङ्गी भवत्येव लिङ्गिन्नेवेतरत्पुनः । नियमस्य विपर्यासे सम्बन्धो लिङ्गलिङ्गिनोः ॥ १ ॥
 सञ्ज्वलनकषायोदयाद्वा कृष्णादीनां क्रोधकण्डूविषयतृष्णे । सञ्ज्वलना अपि केचन कषायास्तीव्रतया अन-
 न्तानुबन्धिसदृशविपाकवन्त इति सर्वमवदातम् । संवेगो मोक्षाभिलाषः । सम्यग्दृष्टिर्हि नरेन्द्रसुरेन्द्राणां विषय-
 सुखानि दुःखानुपद्वाहुः खतया मन्यमानो मोक्षसुखमेव सुखत्वेन मन्यते अभिलषति च । यदाह—
 नैरविबुहेसरसोक्खं दुक्खं चिय भावओ अ मन्नंतो । संवेगओ न मोक्खं मोत्तूणं किंवि पच्छे (त्थे) इ ॥ १ ॥
 निर्वेदो भववैराग्यम् । सम्यग्दर्शनी हि दुःखदौर्गत्यगहने भवकारागारे कर्मदण्डपाशिकैस्तथातथाकदर्शमानः
 प्रतिकर्तुमचमो ममन्तरहितश्च दुःखेन निर्व्विषो भवति । यदाह—

(१) प्रकृत्या कर्मणा ज्ञात्वा वा विपाकमशुभमिति । अपराधेऽपि न कुप्यति उपशमत सर्वकालमपि ॥

(२) नरविबुधेश्वरसौख्यं दुःखमेव भावतश्च मन्यमान । संवेगतो न मोक्ष मुक्त्वा किञ्चित् प्रेक्षते, (प्रार्थयति) ॥

योग-
शास्त्रम्

॥ ६४ ॥

नोरयतिरियनरामरभवेसु निर्व्वेयश्चो वमइ दुक्त्वं । अक्रयपरलोपमगो ममत्तनिमवेगरहिओ य ॥ १ ॥
अन्ये तु सवेगनिर्व्वेदयोरर्थविपर्ययमाहुः संवेगो भवविरागः निर्व्वेदो मोचाभिलाष इति । अनुकम्पा दुःखितेषु
अपक्षपातेन दुःखप्रहायेच्छा । पक्षपातेन तु करुणा स्वपुत्रादौ व्याघ्रादीनामप्यस्त्येव । सा चानुकम्पा द्रव्यतो
भावतश्च भवति । द्रव्यतः सत्यां शक्तौ दुःखप्रतीकारेण । भावत आर्द्रहृदयत्वेन । यदाह—
देष्टुं पाणिनिवहं भीमे भवसायरम्मि दुयसत्तं । अविसेसओणुरूपं देविहावि सामन्छ(त्य)ओ कुणइ ॥ १ ॥
अस्तीति मतिरस्येत्यास्तिकस्तस्य भावः कर्म वा आस्तिस्यम् । तत्त्वान्तरश्रवणेऽपि लिनोक्ततत्त्वविषये
निराकाङ्क्षा प्रतिपत्तिः । आस्तिक्येन हि जीवधर्मतया अप्रत्यक्षं सम्यक्तत्वं लक्ष्यते । तद्वान् हि आस्तिक इत्युच्यते ।
यदाह—

मैत्रइ तमेव सच्चं नीसकं जं लियोहि पसत्तं । सुहपरिणामो सम्मं कंसइविसुचिआरहिओ ॥ १ ॥
अन्ये तु शमादीनि लिङ्गान्यन्यया व्याचक्षते सुपरीक्षितप्रवक्तृप्रगच्यप्रवचनतत्त्वाभिनिवेशान्मिथ्याभिनिवे-
शोपशमः शमः । स सम्यग्दर्शनस्य लक्षणम् । यो ह्यतत्त्वं विहायात्मना तत्त्वं प्रतिपन्नः स लक्ष्यते सम्यग्दर्शन-

- (१) नारकतिर्य्यद्वनरामरभवेसु निर्व्वेदतः वसति दु राम् । अकृतपरलोकमार्गो ममत्वविषयेगरहितश्च ।
- (२) दृष्ट्वा प्राणिनिवहं भीमे भवसागरे दु खार्त्तम् । अविशेषतोऽनुकम्पा द्विविधामपि सामर्थ्यत करोति ॥
- (३) दुहावि ।
- (४) मन्यते तदेव सत्य निःशङ्कं यदजिनं प्रजापितम् (प्रजासम्) । शुभपरिणाम सम्यक् काङ्क्षादिविसृष्टिगरहित ॥

वानिति । संवेगो भयं जिनप्रवचनानुसारिणो हि नरकेषु शारीर मानस च शीतोष्णादिजनितं च संकिलष्टासुरोदीरित च परस्परोदीरित च, तिर्यक्षु भारारोपणाद्यनेकविधं, मनुजेषु दारिद्र्यदौर्भाग्यादि च दुःखमवलोकयतस्तद्भीरुतया तत्प्रशमोपायभूतं धर्ममनुतिष्ठतो लक्ष्यते विद्यतेऽस्य सम्यग्दर्शनामिति । निर्वेदो विषयेष्वनभिष्वङ्गः यथा इहलोक एव प्राणिनां दुरन्तकामभोगाभिष्वङ्गोऽनेकोपद्रवफलः परलोकेऽप्यतिकटुकनरकतिर्यग्मनुष्यजन्मफलप्रदः । अतो न किञ्चिदनेन । उज्झितव्य एवायमिति । एवंविधानिर्वेदेनापि लक्ष्यतेऽस्त्यस्य सम्यग्दर्शनामिति । अनुकम्पा कृपा यथा सर्व एव सत्त्वाः सुखार्थिनो दुःखप्रहायार्थिनश्च । ततो नैषामन्यापि पीडा मया कार्येत्यनयापि लक्ष्यतेऽस्त्यस्य सम्यक्त्वमिति । सन्ति सलु जिनैन्द्रप्रवचनोपदिष्टा अतीन्द्रिया जीवपरलोकादयो भावा इति परिणाम आस्तिक्यम् । अनेनापि लक्ष्यते सम्यग्दर्शनयुक्तोऽयमिति ॥ १५ ॥

सम्यक्त्वलिङ्गान्युक्त्वा भूषणान्याह—

स्थैर्यं प्रभावना भक्तिः कौशलं जिनशासने । तीर्थसेवा च पञ्चास्य भूषणानि प्रचक्षते ॥१६॥

अस्य सम्यक्त्वस्य पञ्च भूषणानि भूष्यते अलङ्कियते यैस्तानि भूषणानि जिनशासने जिनशासनविषये । एतच्च सर्वत्र सम्बध्यते । स्थैर्यं जिनधर्मं प्रति चलितचित्तस्य परस्य स्थिरत्वापादनं स्वयं वा परतीर्थिकिञ्चिदर्शनेऽपि जिनशासनं प्रति निष्प्रकम्पता । प्रभवति जैनेन्द्रशासनं तस्य प्रभवतः प्रयोजकत्वं प्रमावना । सा चाष्टधा प्रभावकभेदेन । यदाह—

पावयणी धम्मकहो वाई नेमिच्चिओ तवस्सी य । विआ सिद्धो अ कर्द अट्टेव पमावगा भणिया ॥ १ ॥
 तत्र प्रवचनं द्वादशाङ्गं गणिपिटकं तदस्यास्त्यतिशयवदिति प्रवचनी युगप्रधानागमः । धर्मकथा प्रशस्या-
 स्यास्तीति धर्मकथी शिखादित्वादिन् । वादिप्रतिवादिमभ्यमभापतिलवणार्थां चतुरङ्गायां सभायां प्रतिपच्चनि-
 रासपूर्वकं स्वपचस्यापनार्थमवश्यं वदतीति वादी । निमित्तं त्रैकालिकं लाभालाभादिप्रतिपादकं शास्त्रं तद्वत्त्वधीते
 वा नैमिचित्तिकः । तपो विवृष्टमष्टमाद्यस्यास्तीति तपस्वी । विद्याः प्रशस्यादयः शासनदेवतास्ताः साहाय(य्य)कै
 यस्य स विद्यावान् । अञ्जनपादलेपतिलकुण्डिकासकलभूताकर्पणनिष्कर्षणवैक्रियत्वप्रभृतयः सिद्ध्यस्ताभिः सिद्ध्य-
 ति स सिद्धः । कचते गद्यपद्यादिभिः प्रबन्धैर्मणैर्नां करोतीति कविः । एते प्रवचन्यादयोऽष्टौ प्रभवतो भगव-
 च्छासनस्य यथायथं देशकालाद्यौचित्येन साहाय(य्य)करणात्प्रभाषकास्तेषां कर्म प्रभाजना द्वितीयं भूषणम् ।
 भक्तिः प्रवचने निनयैवाद्युच्यरूपा प्रतिपत्तिः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रादिगुणाधिकेज्वभ्युत्थानमभियानं शिरस्यञ्ज-
 लिकरणं स्वयमासनढौकनमासनाभिग्रहो वन्दना पर्युपासना अनुगमनं चेत्यष्टविधकर्मविनयनादष्टविध उपचार-
 विनयः । व्यावृत्तस्य भावः कर्म वा वैयावृत्त्यम् । तच्चाचार्योपाध्यायतपस्विशि(शै)लकृलानकुलगणसद्वसाधुसमनो-
 (मान) ज्ञेषु दशस्वन्नपानवस्त्रपात्रप्रतिश्रयपीठफलकसंस्तारादिभिर्धर्मसाधनैरुपग्रहः शुश्रूषामैपजक्रियाक्रान्तारानियम-
 दुर्गोपसर्गेष्वभ्युपपत्तिश्च । जिनशासनविषये च कौशलं नैपुण्यम् । ततो हि व्यवहितादिरण्यथो विपयीक्रियते । यथा-
 नार्यदेशवर्त्ती आर्द्रककुमारः श्रेणिकपुत्रेणामयकुमारेण कौशलात्प्रतिबोधित इति । तीर्थं नद्यादेरिव संसारस्य तरणे

(१) प्रवचनी धर्मकथी वादी नैमिचित्तिकः तपस्वी च । विद्यावान् सिद्धश्च कवि अष्टेव प्रभावका भणिता ॥

सुखावतारो मार्गः । तच्च द्विधा द्रव्यतीर्थं भावतीर्थं च । द्रव्यतीर्थं तीर्थकृतां जन्मदीक्षाज्ञाननिर्व्वानस्थानम् । यदाह—

जन्मं दिक्खा नाखं तित्थयराणं महाणुभावाणं । जत्थ य किर निव्वाणं आगाढं दंसणं होह ॥ १ ॥

भावतीर्थं तु चतुर्विधः श्रमणसङ्घः प्रथमगणधरो वा । यदाह—“ तित्थं भन्ते तित्थं तित्थयेरे तित्थ ? गोयमा ! अरिहा ताव नियमा तित्थंकरे, तित्थं पुण चाउव्वण्णे समणसंघे पढमगणहरे वा ” । तीर्थस्य सेवा तीर्थसेवा ॥ १६ ॥

अस्य सम्यक्त्वस्य भूषणान्युक्त्वा दूषणान्याह—

शङ्काकाङ्क्षाविचिकित्सामिथ्यादृष्टिप्रशंसनम् । तत्संस्तवश्च पञ्चापि सम्यक्त्वं दूषयन्त्यलम् ॥ १७ ॥
पञ्चापि शङ्कादयो निर्दोषमपि सम्यक्त्वं दूषयन्ति अलमतियेन । शङ्का सन्देहः सा च सर्वविषया देशविषया च । सर्वविषया अस्ति वा नास्ति वा धर्म इत्यादि । देशशङ्का एकैकवस्तुधर्ममगोचरा । यथा अस्ति जीवः केवलं सर्वगतोऽसर्वगतो वा सप्रदेशोऽप्रदेशो वेति । इयं च द्विधाऽपि भगवदर्हत्प्रणीतप्रवचनेषु अप्रत्ययरूपा सम्य-

(१) जन्म दीक्षा ज्ञानं तीर्थकरणा महानुभावानाम् । यत्र च किल निर्व्वीणं आगाढ दर्शनं भवति ॥

(२) चतुर्व्वेर्ण ।

(३) तीर्थं भगवन् तीर्थ तीर्थकर. तीर्थः गौतम ! अर्हेन् तावन्नियमेन तीर्थकरस्तीर्थं पुनश्चातुर्व्वेर्णो श्रमणसङ्घः प्रथमगणधरो वा ।

त्वं दूषयति । केवलागमगम्या अपि हि पदार्था अस्मदादिग्रमाणपरीचा निरेषेवा आप्तग्रणेतृकत्वान्न सन्देहं योग्या । यत्रापि मोहवशात् कचन संशयो भवति तत्राप्यप्रतिहेतयमर्गला । यथा—

^१कृत्य य महदुन्वज्रेण तन्विहायस्य निरहओ वावि । नेयगहणत्तणेण य नाणावरणोदएणं च ॥ १ ॥ ^२हेऊ-
दाहरणासंभवे अ सह सुहु जं न बुद्धेजा । सव्यन्नुमयमपितहं तहानि तं चितए महमं ॥ २ ॥ ^३अणुवकयपरा-
णुगगहपरायणा जं जिणा जगप्पवरा । जियरागदोसमोहा य नमहा चाइणो तेणं ॥ ३ ॥

यथा वा सूत्रोक्तस्यैकस्याप्यरोचनादन्तरस्य भवति नरः मिथ्यादृष्टिः । सूत्रं हि नः प्रमाणं जिनाभिहितम् । काङ्क्षा अन्यान्यदर्शनग्रहः । सापि सर्वविषया देशविषया च । सर्वविषया सर्वपासण्डिधम्मोकाङ्क्षारूपा । देशकाङ्क्षा त्वेकादिदर्शनविषया यथा सुगतेन भिक्षूणां भव्लेशको धम्मं उपदिष्ट स्नानाभपानाञ्छादनशयनीयादिषु सुखानु-
भवद्वारेण । यदाह—

मृद्धी शय्या प्रातरुत्थाय पेया, मध्ये भक्तं पानकं चापराद्धे । द्राक्षासण्डं शर्करा चाद्धरात्रे, मोक्षथान्ते शा-
क्यासिंहेन दृष्टः ॥ १ ॥ इति

-
- (१) क्व च (स्वचन) मतिदुर्वलेन तद्विद्याचार्यविरहतो वापि । ज्ञेयगहनत्वेन च ज्ञानावरणोदयेन च ॥
(२) हेतुदाहरणासंभवे च सति सुष्टु यन्न बुध्येत । सर्वज्ञमतमवित्तथ तथापि तच्चिन्तयति मतिमान् ॥
(३) अनुपकृतपराधुग्रहपरायणा यन्निना जगत्प्रवरा । जितरागदोष (द्वेष) मोहाश्च नान्यथा वादिनस्तेन ॥

एतदपि घटमानकमेव न दूरापेतम् । तथा परिव्राट्भौतब्राह्मणादयो विषयानुपभुजाना एव परलोकेऽपि सुखेन युज्यन्त इति साधीयानेयोऽपि धर्म इति । एवं च काङ्क्षापि परमार्थतो भगवदहर्त्त्राणीतागमानाश्चासरूपा सम्यक्त्वं दूषयति । विचिकित्सा चित्तविप्लवः, सा च सत्यपि युक्त्यागमोपपन्ने जिनधर्मोऽस्य महतस्तपःक्लेशस्य सिकताकण-
क्वलवन्निःस्वादस्यायत्यां फलसम्पद्भिवित्री । अथ क्लेशमात्रमेवेदं निर्जराफलविकलमिति । उभयथा हि क्रिया दश्यन्ते सफला अफलाश्च कृपीवलादीनामिव इयमपि तथा सम्भाव्यते । यदाह—

‘पुण्वपुरिसा जहोइअमगचरा घडइ तेसि फलजोगो । अम्हेसु य धीसंघयणविरहओ न तह तेसि फले ॥ १ ॥ इति ॥

विचिकित्सापि भगवद्वचनानाश्वासरूपत्वात्सम्यक्तत्त्वस्य दोषः । न च शङ्कातो नेयं भिद्यते । शङ्का हि सकला-
सकलपदार्थभाक्तेर्वेन द्रव्यगुणविषया, इय तु क्रियाविषयैव । यद्वा विचिकित्सा निन्दा सा च सदाचारश्रुतिविषया यथा अस्त्रानेन प्रस्वेदजलक्लिबलत्वाद्दुर्गन्धिवपुष एत इति । को दोषः स्याद्यदि प्रासुकवारिणाऽङ्गचालनं कुर्वीरमिति । इयमपि तत्त्वतो भगवद्भूमनानाश्वासरूपत्वात् सम्यक्तत्त्वदोषः ३ । मिथ्या जिनागमविपरीता दृष्टिदर्शनं येषां ते मिथ्यादृष्टयस्तेषां प्रशंसनं प्रशंसा तच्च सर्वविषयं देशविषयं च । सर्वविषयं सर्वोण्यपि कथिलादिदर्शनानि युक्तियुक्तानीति माध्यस्थ्यसारा स्तुतिः सम्यक्तत्त्वस्य दूषणम् । यदाचक्ष्महि स्तुतौ—

(१) पूर्वपुरुषा यथोचितमार्गचरा घटते तेषा फलयोगः । अस्मासु च धीसंहननविरहतः न तथा तेषा फलम् ॥

सुनिश्चितं मत्सरिणो जनस्य, न नाथ मुद्रामतिशेते ते । माध्यस्थ्यमास्थाय परीक्षका ये, मणौ च काचे च
समानुबन्धाः ॥ १ ॥

देशविषयं तु इदमेव नुद्वचनं सादृशकणादादिवचनं वा तत्त्वमिति । इदं तु व्यक्तमेव सम्यक्तत्त्वपूर्णम् ४ ।
तैर्मिथ्यादृष्टिभिरेकत्र संवासात्परस्परलापादिजनितः परिचयः संस्तवः । एकत्रचामे हि तत्प्रक्रियाश्रवणात्तत्क्रियादर्-
शनाच्च दृढसम्यक्तत्ववतोऽपि दृष्टिभेदः सम्भाव्यते, किमुत मन्दबुद्धेर्नवधर्मस्य इति संस्तवोऽपि सम्यक्तत्त्वपूर्णम् ५ ।
एवंविधं च सम्यक्तत्त्व विशिष्टद्रव्यक्षेत्रकालभावसामग्र्यां सत्यां गुरोः समीपे विधिना प्रतिपद्य श्रावको यथावत्पा-
लयति । यदाह—

समणोवासश्चो तस्य मिच्छत्ताश्चो पडिक्कमे । दब्बश्चो भावश्चो पुब्बि सम्मतं पडिक्कए ॥ १ ॥

नै कप्पए से परतित्थियाणं, तेहव तेमिं चिय देवयाणं । परिग्गहे ताण य चेइयाणं, पहावणावंदणपूयणां ॥ २ ॥
लौयाण तित्थेसु सिणाणदाणं, पिडप्पयाण हुण्ण तवं च । संक्रतिसोमग्गहणाइएसे, पभूयलोयाण पवाहकिंच ॥ ३ ॥

एवं तावत्सागरोपमकोटीकोट्यां शेषायां किञ्चिदूनायां मिथ्यात्वमोहनीयस्यितौ जन्तु सम्यक्तत्वं प्रतिपद्यते ।
सागरोपमकोटीकोट्यामप्यवशिष्टायां पण्योपमपृथक्तं यदा व्यतीतं भवति तदा देशविरतिं प्रतिपद्यते । यदाह—

(१) श्रमणोपासकस्तत्र मिथ्यात्वात्यक्तिक्रमेत् । द्रव्यतो भावत पवं सम्यक्तत्त्व प्रतिपद्यते ॥

(२) न कल्पते तस्य परतीर्थिकाना तथैव तेषामेव देवतानाम् । परिग्रहे तेषा च चैत्याना भगवानावन्दनपूर्णनादि ॥

(३) लोकाना तीर्थेषु स्नानदानं पिण्डप्रदान हवनं तपश्च । सक्रान्तिसोमग्रहणादिकेषु प्रभूतलोकाना प्रवाहकृत्यम् ॥

“सम्मत्तम्मि उ लब्धे पलियपुहुत्तेण सावम्भो होज्ज ति” ॥ १७ ॥

सम्यक्त्वमूलानि पञ्चाणुव्रतानीत्युक्तं तल सम्यक्त्वमभिहितमिदानीमणुव्रतान्याह—

विरतिं स्थूलहिंसादेर्द्विविधत्रिविधादिना । अहिंसादीनि पञ्चाणुव्रतानि जगदुज्जिनाः ॥१८॥

स्थूला मिथ्यादृष्टीनामपि हिंसात्वेन असिद्धा या हिंसा सा स्थूलहिंसा स्थूलानां वा व्रसानां जीवानां हिंसा स्थूलहिंसा । स्थूलग्रहणमुपलक्षणम् । तेन निरपराधसङ्कल्पपूर्वकहिंसानामपि ग्रहणं आदिग्रहणात् स्थूलानुव्रतस्या-
ब्रह्मचर्यपरिग्रहाणां संग्रहः । एभ्यः स्थूलहिंसादिभ्यो या विरतिर्निवृत्तिस्तामहिंसादीनि अहिंसासूनुतास्तेयब्रह्मच-
र्यापरिग्रहान् पञ्चाणुव्रतानीति (तानि) जिनास्तीर्थंकरा जगदुः प्रतिपादितवन्तः । किमविशेषेण विरतिर्नेत्याह ।
द्विविधत्रिविधादिना भङ्गजालेन द्विविधः कृतकारितरूपस्त्रिविधो मनोवाक्कायभेदेन यत्र स द्विविधत्रिविध एको
भङ्गः । इह यो हिंसादिभ्यो विरतिं प्रतिपद्यते, स द्विविधां कृतकारितभेदां त्रिविधेन मनसा वचसा कायेन चेति ।
एवं च भावना-स्थूलहिंसां न करोत्यात्मना न कारयत्यन्येन मनसा वचसा कायेन चेति । अस्य चानुमतिर-
प्रतिपिद्धा अपत्यादिपरिग्रहसद्भावात् तैर्हिंसादिकरणे च तस्यानुमतिप्राप्ते । अन्यथा परिग्रहापरिग्रहयोरविशेषेण
ग्रव्रजिताग्रव्रजितयोरभेदापत्तेः । ननु भगवत्यादावागमे त्रिविधं त्रिविधेनेत्यपि प्रत्याख्यानमुक्तमगारिणः,
तच्चश्रुतोक्तत्वादनवद्यमेव तत्कस्मान्नोच्यते ? उच्यते-तस्य विशेषविषयत्वात् । तथाहि यः किल प्रविब्रजिषुरेव

(१) सम्यक्त्वे तु लब्धे पल्योपमपुथक्त्वेन श्रावको भवेदिति ।

प्रतिमाः प्रतिपद्यते पुत्रादिसन्ततिपालनाय यो वा विशेषं स्वयम्भूरमणादिगतं मत्स्यादिमांसं स्पृलहिंसादिकं वा क्वचिदवस्थाविशेषे प्रत्याख्याति स एव त्रिविधं त्रिविधेनेति करोति । इत्यन्वयिपयत्वाभ्युच्यते । ग्राह्येन तु द्विविधं त्रिविधेनेति । द्विविधत्रिविध आदिर्यस्य द्विविधत्रिविधादेर्भेदजालस्य तेन ॥

द्विविधं द्विविधेनेति द्वितीयो भद्रः द्विविधमिति स्पृलहिंसा न करोति न कारयति द्विविधेनेति मनसा वचसा यद्वा मनसा कायेन यद्वा वाचा कायेनेति । तत्र यदा मनसा वाचा न करोति न कारयति तदा मनसा अभिसन्धिरहित एव वाचापि हिंसक्रमद्बुधेव कायेनैव दुश्चेष्टितादिना असंश्लिप्तकरोति । यदा तु मनसा कायेन न करोति न कारयति तदा मनसाभिसन्धिरहित एव कायेन दुश्चेष्टितादि परिहरन्नेमानाभोगाद्वाचैव हन्ति वातयाभि वेति व्रूते । यदा तु वाचा कायेन न करोति न कारयति तदा मनसैवाभिसन्धिमधिकृत्य करोति कारयति च । अनुमतिस्तु त्रिभिरपि सर्वत्रैवास्ति । एवं शेषपत्रिकृत्वा अपि भावनीयाः ।

द्विविधमेकविधेनेति तृतीयः द्विविधं करणं च एकविधेन मनसा यद्वा वचसा यद्वा कायेन ।

एकविधं त्रिविधेनेति चतुर्थः एकविधं करणं यद्वा कारणं मनसा वाचा कायेन च ।

एकविधं द्विविधेनेति पञ्चमः एकविधं करणं यद्वा कारणं द्विविधेन मनसा वाचा यद्वा मनसा कायेन यद्वा वाचा कायेन ।

एकविधमेकविधेनेति षष्ठः एकविधं करणं यद्वा कारणं एकविधेन मनसा यद्वा वाचा यद्वा कायेन । यदाह—

दुर्विहितिविहेण पढमो दुविहं दुविहेण वीयओ होइ । दुविहं एगविहेणं एगविहं चैव तिविहेण ॥ १ ॥ एगविहं दुविहेणं एगेगविहेण छट्ठओ होइत्ति ।

एते च भङ्गाः करणत्रिकेण योगत्रिकेण च विशेष्यमाणा एकोनपञ्चाशद्भवन्ति । तथाहि—

हिंसां न करोति मनसा १ वाचा २ कायेन ३ मनसा वाचा ४ मनसा कायेन ५ वाचा कायेन वा ६ मनसा वाचा कायेन च ७ एते करणेन सप्त भङ्गाः ।

एवं कारणेन सप्त । अनुमत्या सप्त । तथा हिंसां न करोति न कारयति च मनसा १ वाचा २ कायेन ३ मनसा वाचा ४ मनसा कायेन ५ वाचा कायेन वा ६ मनसा वाचा कायेन च ७ । एते करणकारणाभ्यां सप्त भङ्गाः ।

एवं करणानुमतिभ्यां सप्त । कारणानुमतिभ्यामपि सप्त । कारणकारणानुमतिभिरपि सप्त । एवं सर्वे मीलिता एकोनपञ्चाशद्भवन्ति । एते च त्रिकालविषयत्वात् प्रत्याख्यानस्य कालत्रयेण गुणिताः सप्तचत्वारिंशदधिकं शत भवन्ति । यदाह—

सेयालं भंगसयं पच्चक्खाणम्मि जस्स उवलद्धं । सो खलु पच्चक्खाणे कुसलो सेसा अकुसलाओ ॥ १ ॥

(१) द्विविधत्रिविधेन प्रथमो द्विविध द्विविधेन द्वितीयो भवति । द्विविध एकविधेन एकविधं चैव त्रिविधेन । एकविध द्विविधेन एकैकविधेन पष्ठको भवतीति ।

(१) सप्तचत्वारिंशत्पञ्चशतं प्रत्याख्याने यस्य उपलब्धम् । स खलु प्रत्याख्याने कुशलं शेषा अकुशलाः ॥

त्रिकालविषयता चातीतस्य निन्दया साम्प्रतिकस्य संवरणेन अनागतस्य प्रत्याख्यानेनेति । यदाह—

“ अहं नृणां पदुष्यन्नं संरेमि अणागयं पचक्खामि ति” । एते च भद्रा अहिंसाव्रतमाश्रित्योपदर्शिता-
व्रतान्तरेष्वपि द्रष्टव्याः ॥ १८ ॥

एवं सामान्येन हिंसादिगोचरां प्रितिसुपदस्य प्रत्येकं हिंसादिषु तामुपदिदर्शयिषुहिंसायां तामदाह—

पद्भुकुष्ठिकुणित्वादि दृष्ट्वा हिंसाफलं सुधीः । निरागस्त्रसजन्तूनां हिंसां सङ्कल्पतस्स्यजेत् ॥ १९ ॥

इह नादृष्टपापफलाः पापान्निवर्त्तन्त इति पापफलमुपदर्शयन् हिंसाचिरतिव्रतमुपदिशति । पद्भुः सत्यपि
पादे पादविहरणाक्षमः, कुष्ठी त्वग्दोषी, कुणित्कलपाणिः, तेषां भागः पद्भुकुष्ठिकुणित्वम् । आदिग्रहणात्पद्भुत्वोपल-
ब्धितमधःकायवैगुण्यम्, कुष्ठित्वोपलब्धित सकलरोगजातम्, कुणित्वोपलब्धितमुपरिकायवैगुण्यं संगृह्यते । एतद्दि-
साफल दृष्ट्वा सुधीरिति बुद्धिमान्, स हि शास्त्रवेलेन हिंसाया फलमेतदिति निश्चित्य हिंसां त्यजेत् । अत्र विधी
सप्तमी । केषां ? निरागस्त्रसजन्तूनां निरागसो निरपराधास्त्रसा द्वीन्द्रियादयस्तेषां सङ्कल्पेन सङ्कल्पतः आद्यादित्वात्तृ-
तीयान्तात्तसुः । निरागस इति निरपराधजन्तुविषयां हिंसां प्रत्याचष्टे सापराधस्य तु न नियमः । त्रसग्रहणेनैकेन्द्रि-
यविषयां हिंसां नियमयितुं न क्षम इत्याचष्टे—सङ्कल्पत इति अयं जन्तुं मांसाद्यर्थित्वेन हन्मीति सङ्कल्पपूर्वकं हिंसां
वर्जयेत् । आरम्भजा तु हिंसा अशक्यप्रत्याख्यानेनेति तत्र यतनामेव कुर्यादिति । अत्रान्तरश्लोकाः—

(१) अतीत निन्दाभि प्रत्युत्पन्नं संवृणोमि अनागतं प्रत्याख्यामीति ।

येषामेकान्तिको भेदः सम्मतो देहदेहिनोः । तेषां देहविनाशोऽपि न हिंसा देहिनो भवेत् ॥ १ ॥ अभेदैकान्त-
 चादेऽपि स्वीकृते देहदेहिनोः । देहनाशे देहिनाशात्परलोकोऽस्तु कस्य वै ॥ २ ॥ भिन्नाभिन्नतया तस्माज्जीवे
 देहात्प्रतिष्ठते । देहनाशो भवेत्पीडा या तां हिंसां प्रचचते ॥ ३ ॥ दुःखोत्पत्तिर्मनःकेशस्तत्पर्यायस्य च चयः ।
 यस्यां स्यात्सा प्रयत्नेन हिंसा हेया विपश्चिता ॥ ४ ॥ प्राणी प्रमादतः कुर्याद्यत्प्राणव्यपरोपणम् । सा हिंसा जगदे
 प्राज्ञैर्बीजं संसारभूरुहः ॥ ५ ॥ शरीरी अयतां मा वा ध्रुवं हिंसा प्रमादिनः । सा प्राणव्यपरोपेऽपि प्रमादरहितस्य
 न ॥ ६ ॥ जीवस्य हिंसा न भवेन्नित्यस्यापरिणामिनः । क्षणिकस्य स्वयं नाशात्कथं हिंसोपपद्यताम् ॥ ७ ॥
 नित्यामित्ये ततो जीवे परिणामिनि युज्यते । हिंसा कायवियोगेन पीडातः पापकारणम् ॥ ८ ॥ केचिद्वदन्ति
 हन्तव्याः प्राणिनः प्राणिघातिनः । हिंस्रस्यैकस्य घाते स्याद्रक्षणं भूयसां किल ॥ ९ ॥ तदयुक्तमशेषाणां हिंस्र-
 त्वात्प्राणिनामिह । हन्तव्यता स्यात्तस्माभिमिच्छोर्भूलक्षतिः स्फुटा ॥ १० ॥ अहिंसासम्भवो धर्मः स हिंसातः कथं
 भवेत् । न तोयजानि पद्मानि जायन्ते जातवेदसः ॥ ११ ॥ पापहेतुर्वधः पापं कथं क्वेत्तुमलं भवेत् । मृत्युहेतु-
 कालकूटं जीविताय न जायते ॥ १२ ॥ संसारमोचकास्त्वादुःखिनां वध इष्यताम् । विनाशे दुःखिनां दुःखवि-
 नाशो जायते किल ॥ १३ ॥ तदप्यसाम्प्रतं ते हि हता नरकगामिनः । अनन्तेषु नियोज्यन्ते दुःखेषु स्वल्पदुःखाः
 ॥ १४ ॥ किं च सौख्यवतां घाते धर्मः स्यात्पापवारणात् । इत्थं विचार्य हेयानि वचनानि कुतीर्थिनाम् ॥ १५ ॥
 चार्वाकाः प्रादुरात्मैव तावन्नास्ति कथञ्चन । तं विना कस्य सा हिंसा कस्य हिंसाफलं भवेत् ॥ १६ ॥ भूतेभ्य
 एव चैतन्यं पिष्टादिभ्यो यथा मदः । भूतसंहतिनाशे च पञ्चत्वमिति कथ्यते ॥ १७ ॥ आत्माभावे च तन्मूलः

परलोको न युज्यते । अभावे परलोकस्य पुण्यापुण्यकथा दृया ॥ १८ ॥ तपांसि यातनाधिनाः संयमो भोगवञ्चना । इति मिप्रतिपत्तिभ्यः परेभ्यः परिभाष्यते ॥ १९ ॥ स्वर्गवेदनतः सिद्धः स्वदेहे जीम इष्यताम् । अहं दुःखी सुखी चाहमिति प्रत्यययोगतः ॥ २० ॥ दृढं वेद्यहमित्यत्र त्रितयं प्रतिभासते । कर्म क्रिया च कर्त्तुं च तत्कर्त्ता किं निषिध्यते ॥ २१ ॥ शरीरमेव चेत्कर्त्तुं न कर्त्तुं तदचेतनम् । भूतचेतन्योगाच्चेतनं तदसन्नतम् ॥ २२ ॥ मया दृष्टं श्रुतं स्पृष्टं व्रातमास्नादितं स्मृतम् । इत्येककर्त्तृकामावात् भूतचिद्धादिनः कथम् ॥ २३ ॥ स्वर्गवेदनतः सिद्धे स्वदेहे चेतनात्मनि । परदेहेऽपि तत्सिद्धिरनुमानेन साध्यते ॥ २४ ॥ बुद्धिपूर्वा क्रियां दृष्ट्वा स्वदेहेऽन्यत्र तद्गतिः । प्रमाणवत् सिद्धा केन नाम निगम्यते ॥ २५ ॥ तत्परलोकिनः सिद्धौ परलोको न दुर्घटः । तथा च पुण्यपापादि सर्वमेवोपपद्यते ॥ २६ ॥ तपांसि यातनाधिना इत्याद्युन्मत्तभाषितम् । सचेतनस्य तत्कस्य नोपहासाय जायते ॥ २७ ॥ निर्वाधोऽस्ति ततो जीमः स्थित्युत्पादव्यथात्मकः । जाता दृष्टा गुणी भोक्ता कर्त्ता कायप्रमाणकः ॥ २८ ॥ तदेवमात्मनः सिद्धौ हिंसा किं नोपपद्यते । तदस्या परिहारेणाहिंसाव्रतम्वदीरितम् ॥ २९ ॥ १९ ॥

हिंसानियमे स्पष्ट दृष्टान्तमाह—

आत्मवत्सर्वभूतेषु सुखदुःखे प्रियाप्रिये । चिन्तयन्नात्मनोऽनिष्टां हिंसामन्यस्य नाचरेत् ॥ २० ॥
सुखशन्देन सुखसाधनमन्नपानसहचन्दनादि गृह्यते । दुःखशन्देन दुःखसाधनं वधवन्धमारणादि । ततो

(१) स्वयमेवो० ।

यथात्मनि दुःखसाधनमप्रियं तथा सर्वभूतेष्वपि । एवं चिन्तयन् दुःखसाधनत्वादप्रियां परस्य हिंसां न कुर्वीत । सुखग्रहणं दृष्टान्तार्थम् । यथा सुखसाधनं प्रियमेवं दुःखसाधनमप्रियम् । तथा सर्वभूतेष्वपि दुःखसाधनमप्रियमित्यर्थः । यदाहुर्लौकिका अपि—

श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधार्यताम् । आत्मनः प्रतिच्छलानि परेषां न समाचरेत् ॥ १ ॥ इति ॥ २० ॥
ननु प्रतिपिद्धाचरणे दोषः, प्रतिपिद्धा च त्रसजीवविषया हिंसा, स्थावरेषु त्वप्रतिपिद्धहिंसेषु येषु चेषु चेषु चेषु गृहस्था इत्याह—

निरर्थिकां न कुर्वीत जीवेषु स्थावरेष्वपि । हिंसामहिंसाधर्मज्ञः काङ्क्षन्मोक्षमुपासकः ॥ २१ ॥

स्थावराः पृथिव्यमृत्युतेजोवायुवनस्पतयस्तेष्वपि जीवेषु हिंसां न कुर्वीत । किंविशिष्टां ? निरर्थिकां प्रयोजनरहितां, शरीरकुटुम्बनिर्वाहनिमित्तं हि स्थावरेषु हिंसा न प्रतिपिद्धा, या त्वनर्थिका शरीरकुटुम्बादिप्रयोजनरहिता तादृशीं हिंसां न कुर्वीत उपासकः श्रावकः । किंविशिष्टः ? अहिंसाधर्मज्ञः अहिंसालक्षणं धर्मं जानातीति अहिंसाधर्मज्ञः । न हि प्रतिपिद्धवस्तुविषयैवाहिंसा धर्मः किं नत्वप्रतिपिद्धेष्वपि सा यतनारूपा । ततश्च तथाविधं धर्मं जानन् स्थावरेष्वपि निरर्थिकां हिंसां न विदधीत । ननु प्रतिपिद्धविषयैवाहिंसास्तु किमनया सूक्ष्मेच्छिकया ? इत्याह—काङ्क्षन्मोक्षं, स हि मोक्षाकाङ्क्षी यतिवत् कथं निरर्थिकां हिंसामाचरेत् ? ॥ २१ ॥

ननु निरन्तरहिंसापरोऽपि सर्वस्वं दक्षिणां दत्त्वा पापविशुद्धिं विदध्यात् किमनेन हिंसापरिहारक्लेशेन ? इत्याह—

तम् । प्रहरणैः कुन्ततोभरादिभिर्मयिमाणो विनाश्यमानः स वराको देही कथं भवेत् ? परमदुःखित एव भवेदित्यर्थः । मरणवचनेनाऽपि दूयमानस्य निशितैः शस्त्रैर्मारणमिति मृतमारणं तत्कथं सकर्णैः कुर्यादिति निन्दा ॥ २६ ॥

हिंसाफलं दृष्टान्तद्वारेणाह—

श्रूयते प्राणिघातेन रौद्रध्यानपरायणौ । सुभूमौ ब्रह्मदत्तश्च सप्तमं नरकं गतौ ॥ २७ ॥

श्रूयते आकर्ण्यते एतदागमे । यदुत प्राणिघातेन हेतुना मुभूतब्रह्मदत्तौ चक्रवर्त्तिनौ सप्तमं नरकं गतौ । हिंसाया नरकगमनहेतुत्वं न रौद्रध्यानमन्तरेण भवति । अन्यथा सिंहवधकृतपाप्मिनोऽपि नरकः स्यादित्युक्तं रौद्रध्यानपरायणौ हिंसानुगन्धिध्यानयुक्तावित्यर्थः । यथा तौ नरकं गतौ तथा कथानकद्वारेण दर्श्यते । तथाहि—

वसन्तपुरनामायां पुर्यामुच्छन्नवंशकः । आसीच्छ्रुत इवाकाशादग्निर्को नाम दारकः ॥ १ ॥ सोऽन्यदा चलितस्तप्तात् स्थानाद्देशान्तरं प्रति । सार्थोद्दीनः परिआम्यन्नगमत्तापसाश्रमम् ॥ २ ॥ तमग्निं तनयत्वेनाग्रही-
त्कुलपतिर्जमः । जमदग्निरिति ख्यातिं स लोकेषु ततोऽगमत् ॥ ३ ॥ तप्यमानस्तपस्तीक्ष्णं ग्रत्यच्च इव पावकः । तेजसा दुःसहेनासौ पत्रये पृथिवीतले ॥ ४ ॥ अत्रान्तरे महाश्राद्धो नाम्ना वैश्वानरः सुरः । धन्वन्तरिश्च तापसभक्तो व्यवदतामिति ॥ ५ ॥ एक आहर्हतां धर्मः प्रमाणमितरः पुनः । तापसानां विवादेऽस्मिन् व्यधातामिति निर्णयम् ॥ ६ ॥ आर्हतेषु जघन्यो यः प्रकृष्टस्तापसेषु यः । परीक्षणीयावावाभ्यां को गुणैरतिरिच्यते ? ॥ ७ ॥ तदानीं मिथिलापुत्र्या नवधर्मपरिष्कृतः । श्रीमान् पद्मरथो नाम प्रस्थितः पृथिवीपतिः ॥ ८ ॥ दीक्षां श्रीवासु-

पूज्यान्ते ग्रहीतुं भावतो यतिः । गच्छंश्चम्पपुरी ताभ्यां देवाभ्यां ददशे पयि ॥ ९ ॥ परीक्षाकाङ्क्षया ताभ्यां
 पानाभे ढौकिते नृपः । वृषितः क्षुधितोऽप्योज्झद्वीराः सत्त्वाबलन्ति न ॥ १० ॥ ऋक्षैरिव चक्रते क्रूरैः
 कर्करकण्टकैः । पीडां देवौ नृदेवस्य मृदुनो पादपत्रयो ॥ ११ ॥ पादाभ्यां प्रवरद्रक्तधाराभ्यां तादृशेऽध्वनि ।
 तूलिकातलसञ्चार सचेरे च तथापि सः ॥ १२ ॥ निर्ममे गीतनृत्यादि ताभ्यां क्षोभाय भूपतेः । तन्मोघमभवत्तत्र
 दिव्यास्त्रिभिर्गोत्रजे ॥ १३ ॥ तौ सिद्धपुत्ररूपेण पुरोभूयेदमृचतु । तवाद्यापि महाभाग महदायुर्व्यामि च
 ॥ १४ ॥ स्रन्ध्रन्दं भुञ्च्य तद्भोगान् का धीर्यवीवने तपः । निशीथकृत्यं ऋः प्रात कुर्गोदुद्योगधानिपि ॥ १५ ॥
 यौवने तदतिक्रान्ते देहदीर्घन्यकारणम् । गृह्णीयास्तं तपस्तात द्वितीयमिव चार्द्धकम् ॥ १६ ॥ राजोचे यदि
 महायुर्दुष्पुण्य भविष्यति । जलमानेन नलिनीनालं हि परिवर्द्धते ॥ १७ ॥ लोलेन्द्रिये यौवने हि यत्तपस्तत्तपो
 ननु । दारुणास्त्रे रणे यो हि शूरः शूरः स उच्यते ॥ १८ ॥ तस्मिन्नचलिते सत्मात्साधु साध्विति यादिनौ ।
 तौ गतौ तापसेत्कृष्टं जमदग्निं परीक्षितम् ॥ १९ ॥ न्यग्रोधमिमे निस्तारिजटासंस्पृष्टभूतलम् । गन्मीक्षाकीर्णपादान्तं
 दान्तं तौ तमपरयताम् ॥ २० ॥ तस्य रमथुलताजाले नीउं निर्माय मायया । तदैव देवौ चटकमिथुनीभूय
 तस्यतुः ॥ २१ ॥ चटकश्चटकाभूचे यास्यामि हिमवद्गिरौ । अन्यागक्तो नेष्यामि त्वमिति तं नान्वमस्त सा
 ॥ २२ ॥ गोघातपातकेनाहं गृहो नायामि चेत्प्रिये । इत्युक्तरापयं भूयश्चटकं चटकाऽव्रवीत् ॥ २३ ॥ अग्रेरस्यैनसा
 गृहो शपेथा इति चेत्प्रिय । मिमृजामि तदैव त्वां पन्थानः सन्तु ते शिवाः ॥ २४ ॥ इत्याकर्ण्य वचः क्रुद्धो
 जमदग्निमुनिस्ततः । उभाभ्यामपि हस्ताभ्यामुभौ जग्राह पविणौ ॥ २५ ॥ आचनचे ततो हन्त कुर्मणे दुष्करं

तपः । उष्णरश्मावित्र ध्वान्तमाः पापं मयि कीदृशम् ॥ २६ ॥ अर्धर्षिं चटकोवाच मा कुपस्ते मुधा तपः । अपुत्रस्य गतिर्नास्तीत्यथौपीस्त्वं न किं श्रुतिम् ॥ २७ ॥ ततथा मन्यमानोऽयं मुनिरेवमचिन्तयत् । ममाकलत्र-
पुत्रस्य प्रवाहे मूत्रितं तपः ॥ २८ ॥ क्षुभितं तं परिज्ञाय धिग् आन्तस्तापैरिति । जज्ञे घनान्तरिः श्राद्धः प्रत्येति
प्रत्ययाश्रम कः ॥ २९ ॥ चभ्रवतुरदृश्यौ च तावपि त्रिदशौ तदा । जमदग्निश्च सम्प्राप पुरं नेमिककोष्टकम् ॥ ३० ॥
जितशत्रुमहीपालं तत्र भूयिष्ठकन्यकम् । स प्रेप्सुः कन्यकामेकां दत्तं हर इनागमत् ॥ ३१ ॥ कृत्वाभ्युत्थानमुर्वीशः
प्राञ्जलिस्तममापत । किमर्थमागता युयं ब्रूत किं कर्वाण्यहम् ॥ ३२ ॥ कन्यार्थमागतोऽस्मीति मुनिनोक्ते नृपोऽब्रवीत् ।
मध्ये शतस्य कन्यानां त्वां येच्छति गृहाण ताम् ॥ ३३ ॥ स कन्यान्तःपुरं गत्वा जगाद नृपकन्यकाः । धर्मपत्नी
मम काचिद्भवतीभ्यो भवत्विति ॥ ३४ ॥ जटिलः पलितः क्षामो भिचारीनो यदन्विदम् । न लज्जसे त्वमिति ताः
कृतयूत्कारमूचिरे ॥ ३५ ॥ समीरण इव रुद्धो जमदग्निमुनिस्ततः । अधिज्येष्वासयध्यामा कन्या कुञ्जीचकार ताः
॥ ३६ ॥ अथाङ्गणे रेणुपुञ्जै रममाणां नृपात्मजाम् । एकाभालोकयामास रेणुकेत्यब्रवीच्च ताम् ॥ ३७ ॥ स तस्या इच्छसी-
त्युपत्वा मातुलिङ्गमदर्शयत् । तया प्रसारित पाणिं पाणिग्रहणसूचक ॥ ३८ ॥ तां मुनिं परिजग्राह रोरो घनमिवोरसा ।
साद्वं गवादिभिस्तस्मै ददौ च निधिवन्नृपः ॥ ३९ ॥ स श्यालीस्नेहसम्बन्धादेकोनं कन्यकाशतम् । सञ्जीचके तप शक्त्वा
धिगमूढानां तपोव्ययः ॥ ४० ॥ नीत्वाश्रमपदं तां च स मुग्धमधुराकृतिम् । हरिणीभिव लोलाक्षीं प्रेम्णा मुनिरवद्वयत् ४१
अदुलीभिर्गणयतो दिनान्यस्य तपस्विनः । यौवनं चारुकन्दर्पलीलावनमवाप सा ॥ ४२ ॥ साचीकृतज्वलदग्निज-

१ अधिज्यधनुर्थदितुल्या ।

मदग्निमुनिस्ततः । यथावदुपयेमे तां भूतेश इव पार्वतीम् ॥ ४३ ॥ ऋतुकाले स ऊचे तां चरुं ते साधयाम्यहम् ।
यथा ब्राह्मणमूर्द्धन्यो धन्य उत्पद्यते सुतः ॥ ४४ ॥ सोवाच हस्तिनपुरेऽनन्तवीर्यस्य भूपतेः । पत्न्यस्ति मत्स्वसा
तस्यै चरुः चात्रोऽपि साध्यताम् ॥ ४५ ॥ ब्राह्मं सधर्मचारिण्यै चात्रं तज्जामयेऽपरम् । स चरुं साधयामास पुत्री-
यमुपजीवितुम् ॥ ४६ ॥ साचिन्तयदहं तावदभूवमदवीपुगी । मा भून्मादृक् सुतोऽपीति चात्रं चरुमभक्षयत् ॥ ४७ ॥
साऽदाब्राह्मं चरुं स्वसे जातौ च तनयौ तयोः । तत्र रामो रेणुकायाः कृतवीर्यश्च तत्स्वसुः ॥ ४८ ॥ क्रमेण बबुधे
राम ऋषित्वे पैतृकेऽपि सः । चात्रं प्रदर्शयंस्तेजो हुताशनमिवाम्भसि ॥ ४९ ॥ विद्याधरोऽन्यदा तत कोऽप्या-
गादतिसारकी । विद्या तस्यातिसारार्थ्या विस्मृताकाशगामिनी ॥ ५० ॥ रामेण प्रतिचरितो भेषजाद्यैः स बन्धुवत् ।
रामाय सेवमानाय विद्यां पारशर्वी ददौ ॥ ५१ ॥ मध्येशरवणं गत्वा तां च विद्यामसाधयत् । रामः परशुरामो-
ऽभूत्ततः प्रभृति विधुतः ॥ ५२ ॥ अन्येद्युः पतिमापृच्छ्य रेणुकोत्कण्ठिता स्वसुः । जगाम हस्तिनपुरे प्रेम्णो
दूरे न किञ्चन ॥ ५३ ॥ श्यालीति लालयन् लोललोचनां तत्र रेणुकाम् । अनन्तवीर्योऽरमयत्कामः कामं निरङ्कुशः
॥ ५४ ॥ ऋषिपत्न्या तया राजाह्नयेव पुरन्दरः । अन्यभूच्च यथाकामं सम्भोगसुखसम्पदम् ॥ ५५ ॥ अनन्तवी-
र्योत्तनयो रेणुकायामजायत । ममतायामिवोतथ्यः सधर्मिण्यां बृहस्पतेः ॥ ५६ ॥ तेनापि सह पुत्रेण रेणुकामान-
यन्मुनिः । स्त्रीणां लुब्धो जनः प्रायो दोषं न खलु वीक्षते ॥ ५७ ॥ तां पुत्रसहितां बल्लीमकालफलितामिव ।
सञ्जातकोप परशुरामः परशुनाऽच्छिनत् ॥ ५८ ॥ तद्भगिन्या स वृत्तान्तोऽनन्तवीर्यस्य शंसितः । कोपमुदीपयामास
कृशानुमिव मारुतः ॥ ५९ ॥ ततश्चाचार्यदोर्वीर्योऽनन्तवीर्यो महीपतिः । जमदग्न्याश्रमं गत्वाभाङ्गीन्मत्त इव

द्विपः ॥ ६० ॥ तापसानां कृतत्रासः समादाय गवादि सः । मन्दं मन्दं परिक्रामन् केमरीव न्यवर्त्तत
॥ ६१ ॥ त्रस्यत्तपस्मिन्मुलं श्रुत्वा ज्ञात्वा च तां कथाम् । कुद्धः परशुरामोऽध्याधावत्साचादिवान्तकः
॥ ६२ ॥ सुभटग्रामसंग्रामकौतुकी जमदग्निजः । पशुना तण्डुशथक्रे दारुवदारुणेन तम् ॥ ६३ ॥
राज्ये निवेशयाञ्चक्रे तस्य प्रकृतिपूरुषैः । कृतवीर्यो महावीर्यः स एव तु वयोलघुः ॥ ६४ ॥ स तु मातृमुखान्छत्वा
मृत्युव्यतिकरं पितुः । आदिष्टादिरिवागत्य जमदग्निममारयत् ॥ ६५ ॥ रामः पितृवधकुद्धो द्रागत्वा हस्तिनापुरे ।
अमारयत्कृतवीर्यं किं यमस्य दवीयसि ॥ ६६ ॥ जामदग्न्यस्ततस्तस्य राज्ये न्यविशत स्वयम् । राज्यं हि
विक्रमाधीनं न प्रमाणं क्रमाक्रमौ ॥ ६७ ॥ रामाक्रान्तपुराद्राज्ञी कृतवीर्यस्य गुर्विणी । व्याघ्राघ्रातवनादेणीवाग-
मत्तापसाश्रमम् ॥ ६८ ॥ कृपाधनैर्भूगृहान्तः सा निधाय निधानवत् । तपस्विभिर्गोप्यते स्म क्रूरात्परशुरामतः
॥ ६९ ॥ चतुर्दशमहास्वप्नस्रचितोऽस्याः सुतोऽजनि । गृह्णन् भूमिं सुपेनाभूत्सुभूमो नामतस्ततः ॥ ७० ॥ क्षत्रियो
यत्र यत्रासीत्तत्र तत्राप्यदीप्यत । पशुः परशुरामस्य कोपाग्निरिव मूर्त्तिमान् ॥ ७१ ॥ रामोऽगादन्यदा तत्राश्रमे
पशुश्च सोऽज्वलत् । चित्रं चासूचयद्भूम इव धूमध्वजं तदा ॥ ७२ ॥ किमत्र क्षत्रियोऽस्तीति पृष्टास्तेन तपस्विनः ।
इत्यृक्षुस्तापसीभूताः क्षत्रिया वयमास्मेहे ॥ ७३ ॥ रामोऽप्यमर्षाग्निः क्षत्रां ममकृत्वो वसुन्धराम् । निर्ममे निस्तृणां
शैलतटीभिव दवानलः ॥ ७४ ॥ क्षुण्णक्षत्रियदंष्ट्राभी रामः स्थालमपूरयत् । यमस्य पूर्णकामस्य पूर्णपात्राश्रियं
दधत् ॥ ७५ ॥ रामः पप्रच्छ नैमित्तानन्येद्युर्मै कुतो वधः । सदा वैरायमाणा हि शत्रून्ते परतो मृतिम् ॥ ७६ ॥
यो दंष्ट्राः पायसीभूताः सिंहासन इह स्थितः । मोक्षयेत्समृस्ततस्त्यस्ते वधो भावीति तेऽञ्जुमन् ॥ ७७ ॥ रामोऽथ

कारयामास सत्रागारमवारितम् । धुरि सिंहासनं तत्रास्थापयत्स्थालमप्रतः ॥ ७८ ॥ अथाश्रमे प्रतिदिनं लालय-
 न्निस्तपस्विभिः । निन्येऽङ्गणदुम इव सुभूमो वृद्धिमद्भुताम् ॥ ७९ ॥ विद्याधरो मेघनादोऽन्येद्युर्नैमिचित्तिकानिति ।
 परिपप्रच्छ पद्मश्रीः कन्या मे कस्य दीयताम् ॥ ८० ॥ तस्या वरं वरीयांसं सुभूम तेऽप्युपादिशन् । दत्त्वा कन्यां
 ततस्तस्मै तस्यैवाभूत्स सेवकः ॥ ८१ ॥ कूपभेक इवानन्यगोऽथ पप्रच्छ मातरम् । सुभूमः किमियानेव लोकोऽयम-
 धिकोऽपि किम् ॥ ८२ ॥ माताप्यचीकथदथो लोकोऽनन्तो हि चत्सक । मच्चिकापदमात्रं हि लोकमध्येऽयमाश्रमः
 ॥ ८३ ॥ अस्मिन् लोकेऽस्ति विख्यात नगरं हस्तिनापुरम् । पिता ते कृतवीर्योऽभूत्तत्र राजा महाभुजः ॥ ८४ ॥
 हत्त्वा ते पितरं रामो राज्यं स्वयमशिथ्रियत् । क्षिति निःक्षत्रियां चक्रे विष्टामस्तद्भयादिह ॥ ८५ ॥ तत्कालं
 हास्तिनपुरे सुभूमो भौमवज्ज्वलन् । जगाम वैरिणे क्रुद्धः क्षात्रं तेजो हि दुर्द्धरम् ॥ ८६ ॥ तत्र सत्रे ययौ सिंह
 इव सिंहासनेऽविशत् । दंष्ट्रास्ताः पायसीभूताः सुभुजो बुभुजे च सः ॥ ८७ ॥ उत्तिष्ठमाना युद्धाय ब्राह्मणास्तत्र
 रक्षकाः । जग्निरे मेघनादेन व्याघ्रेण हरिणा इव ॥ ८८ ॥ प्रस्फुरदंष्ट्रिकांकेशो दशनैरधरं दशन् । ततो रामः
 क्रुधा कालपाशाकृष्ट इवाययौ ॥ ८९ ॥ रामेण मुमुचे रोपात्सुभूमाय परश्वधः । विध्यातस्तत्क्षणं तस्मिन् स्फुलिङ्ग
 इव वारिणि ॥ ९० ॥ अस्त्राभावात्सुभूमोऽपि दंष्ट्रास्थालमुदक्षिपत् । चक्रीवभूव तत्सद्यः किं न स्यात्पुण्यसम्पदा
 ॥ ९१ ॥ चक्रवर्त्येष्टमः सोऽथ तेन चक्रेण भास्वता । शिरः परशुरामस्य पङ्कजच्छेदमच्छिदत् ॥ ९२ ॥ क्षमां
 निःक्षत्रियां रामः सप्तकृत्वो यथा व्यधात् । एकविंशतिकृत्वस्तां तथा निर्व्राह्मणामसौ ॥ ९३ ॥ क्षुणचित्तिपह-

स्त्यथपदातिव्यूहलोहितैः । बाहयन् वाहिनीर्नव्याः स प्राक् प्राचीमसाधयत् ॥ ६४ ॥ स न्छिन्नानेकसुभटमुण्डम-
ण्डितभूतलः । दक्षिणाशापतिरन्य इवाजयत् ॥ ६५ ॥ भटस्थिभिर्दन्तुरयन् युक्तिशङ्करिवाभितः ।
रोधो नीरनिधेः सोऽथ प्रतीचीमजयद्विशम् ॥ ६६ ॥ हेलोद्घाटितैर्वाढयकन्दरः स्यामभन्दरः । म्लेच्छान्विजेतुं
भरतोत्तरखण्डं विवेश सः ॥ ६७ ॥ उच्छलच्छोगितरसच्छटान्धुरितभूतलः । म्लेच्छांस्तत्राय सोऽभाङ्गीदिक्षुनिव
महाकरी ॥ ६८ ॥ एवं चतुर्दिशं आम्यन् धरद्वृथणकानिव । दलयन् सुभटानुर्वीं स पदखण्डामसाधयत् ॥ ६९ ॥
उज्जासयन्नसुमतामिति नित्यरौद्र-ध्यानानलेन सततं ज्वलदन्तरात्मा । आसाद्य कालपरिणामवशेन मृत्युं, तां
सप्तमी नरकभूमिमगात्सुभूमः ॥ १०० ॥

इति सुभूमचक्रवर्तिकथानकम् ॥

अथ ब्रह्मदत्तकथा—

साकैतनगरे चन्द्रावतंसस्य सुतः पुरा । नामतो मुनिचन्द्रोऽभूच्चन्द्रवन्मधुराकृतिः ॥ १ ॥ निर्विषः कामभोगेभ्यो
भारेभ्य इव भारिकः । मुनेः सागरचन्द्रस्य पार्श्वे जग्राह स त्रतम् ॥ २ ॥ प्रव्रज्यां जगत-पूज्यां पालयन्नयमन्यदा । देशान्तरे
विहाराय चचाल गुरुणा सह ॥ ३ ॥ स तु भिन्नानिभिचेन पयि ग्रामं प्रविष्टवान् । सार्थाङ्गटोऽट्वीमाट यूथच्युत द्वैणकः
॥ ४ ॥ स तत्र छुत्पिपासाभ्यामाक्रान्तो ग्लानिमागतः । चतुर्भिः प्रतिचरितो बल्लवैर्वान्यवैरिव ॥ ५ ॥ स तेपाशुपकाराय
निर्ममे धर्मदेशनाम् । अपकारिष्वपि कृपा सतां किं नोपकारिषु ॥ ६ ॥ प्रवव्रजुस्ते तत्पार्ष्वे चत्वारः शमशालिनः ।

चतुर्विधस्य धर्मस्य चतस्र इव मूर्तयः ॥७॥ व्रतं तेषालयन् सम्यक् किन्तु द्वौ तत्र चक्रतुः । धर्मे जुगुप्सा चित्रां हि
 चित्तवृत्तिः शरीरिणाम् ॥ ८ ॥ जग्मतुस्तपसा तौ घां जुगुप्साकारिणावपि । स्वर्गाय जायतेऽवश्यमप्येकाहः कृतं
 तपः ॥ ९ ॥ च्युत्वा ततो दशपुरे शाण्डिल्यब्राह्मणाबुभौ । युगमरूपौ सुतौ दास्यां जयवत्यां बभूवतुः ।
 ॥ १० ॥ तौ क्रमाद्यौवनं प्राप्तौ पित्रादिष्टौ च जग्मतुः । रवितुं चेन्नमीदृग् हि दासेराणां नियोजनम्
 ॥ ११ ॥ तयोः शयितयोर्नक्तं निःसृत्य वटकोटरात् । एकः कृष्णाहिना दष्टः कृतान्तस्यैव बन्धुना
 ॥ १२ ॥ ततः सर्वोपलम्भाय द्वितीयोऽपि परिभ्रमन् । वैरादिबाधु तेनैव दष्टो दुष्टेन भोगिना
 ॥ १३ ॥ तावनामप्रतीकारौ वराकौ मृत्युमापतुः । यथाऽऽयातौ तथा यातौ निष्फलं जन्म धिक्तयोः ॥ १४ ॥
 कालिञ्जरगिरिप्रस्थे मृग्या यमलरूपिणौ । मृगावजनिपातां तौ ववृधाते सदैव च ॥ १५ ॥ प्रीत्या सह चरन्तौ
 तौ मृगौ मृगयुगा हतौ । बाणेनैकेनैककालं कालधर्ममुपेतुः ॥ १६ ॥ ततोऽपि मृतगङ्गायां राजहंस्या उभावपि
 अजायेतां सुतौ युगमरूपिणौ पूर्वजन्मवत् ॥ १७ ॥ क्रीडन्तावेकदेशस्थौ धृत्वा जालेन जालिकः । ग्रीवां भक्त्या
 स्वधीद्धर्महीनानां हीदृशी गतिः ॥ १८ ॥ वाराणस्यां ततोऽभूतां भूतदत्ताभिधस्य तौ । महाधनसमृद्धस्य मात-
 ङ्गाधिपतेः सुतौ ॥ १९ ॥ चित्रसम्भूतनामानौ तौ मिथः स्नेहशालिनौ । न कदापि व्ययुज्येतां सम्बद्धौ नखमां-
 सवत् ॥ २० ॥ वाराणस्यां तदा चाभूच्छङ्ख इत्यवनीपतिः । आसीच्च सचिवस्तस्य नमुचिर्नाम विश्रुतः ॥ २१ ॥
 अपरेष्टुः सोऽपराधे महीयसि महीभुजा । अप्रियतो भूतदत्तस्य प्रच्छन्नवधेहतवे ॥ २२ ॥ तेनोचे नमुचिच्छ्रब्धं त्वां
 रक्षामि निजात्मवत् । पाठयस्यात्मजौ मे त्वं यदि भूमिगृहस्थितः ॥ २३ ॥ प्रतिपन्नं नमुचिना तन्मातङ्गपतेर्वचः ।

जनो हि जीनितव्यार्थी तन्नास्ति न करोति यत् ॥ २४ ॥ विचित्राश्चित्रसम्भूतौ स तथाऽध्यापयत् कलाः । रेमेऽ-
 नुरक्त्या सादृ मातङ्गपतिभार्यया ॥ २५ ॥ ज्ञात्वा तद्भूतदत्तेनारेभे मारयितुं स तु । सहते कः स्वदारेषु पारदा-
 रिकविप्लवम् ॥ २६ ॥ ज्ञात्वा मातङ्गपुत्राभ्यां स दूरेणापसारितः । सैवास्मै दक्षिणा दत्ता प्राणरक्षणलक्षणा ॥ २७ ॥
 ततो निःसृत्य नमुचिर्गतवान् हस्तिनापुरे । चक्रे सनत्कुमारेण सचिवश्चक्रिणा निजः ॥ २८ ॥ इतश्च चित्रसम्भूतौ
 चभतुर्नवयौवनौ । कुतोऽपि हेतोरायातौ पृथिव्यामारिचनोविध ॥ २९ ॥ तौ स्माद् जगत्तुर्गीतं हाहाहूहपदासिनौ ।
 वादयामासतुर्वीणामतितुम्बुरुनारदौ ॥ ३० ॥ गीतप्रबन्धानुगतैः सुव्यक्तेः सप्तभिः स्वरैः । तयोर्वीदयतोर्वेणुं किं-
 करन्ति स्म किन्नराः ॥ ३१ ॥ मुरजं धीरघोषं तौ वादयन्तौ च चक्रतुः । गृहीतमुरकं कालातोद्यकृष्णविडम्बनाम् ॥
 ३२ ॥ शिवः शिवोर्वशीरम्भामुज्जेकशीतिलोत्तमाः । यन्नाट्यं न पिदाञ्चकुस्ती तदप्यभिनित्यतुः ॥ ३३ ॥ मर्व-
 गान्धर्वसर्वस्वमर्षून् विश्वकाम्मणम् । प्रकाशयद्भयामेताभ्यां न जह्रे कस्य मानसम् ॥ ३४ ॥ तस्यां पुरि प्रववृते
 कदाचिन्मदनोत्सवः । निरीयुः पौरचर्चर्थस्तत्र संगीतपेशलाः ॥ ३५ ॥ चर्चरी निर्ययौ तत्र चित्रसम्भूतयोरपि ।
 जग्मुस्तत्रैव तद्गीताकृष्टा पौरा मृगा इव ॥ ३६ ॥ राज्ञो व्यज्ञपि केनापि मातङ्गाभ्यां पुरीजनः । गतिनाकृष्य
 सर्वोऽयमात्मवन्मलिनः कृतः ॥ ३७ ॥ च्मापेनापि पुराध्यक्षः साचेपमिदमाज्ञापि । न प्रवेशः प्रदातव्यो
 नगर्यामिनयोः क्वचित् ॥ ३८ ॥ ततः प्रभृति तौ वाराणस्या दूरेण तथ्यतुः । प्रवृत्तश्चैकदा तत्र कौमुदीपरमोत्सवः
 ॥ ३९ ॥ राजशासनमुल्लङ्घय लोलैर्न्द्रियतया च तौ । प्रविष्टौ नगरीं भृङ्गौ गजगण्डतटीमिव ॥ ४० ॥ उत्सवं
 प्रेक्षमाणौ तौ सर्वाङ्गीणावगुण्ठनौ । दस्युवन्नगरीमध्ये छन्नं छन्नं विचेस्तु ॥ ४१ ॥ क्रोष्टुवत्क्रोष्टुशब्देन

पौरगीतेन तौ ततः । अगायतां तारतारमलङ्कृत्या भवितव्यता ॥ ४२ ॥ आकर्ण्य कर्णमधुर तद्गीतं युजनार्गैः ।
 मधुवन्माक्षिकाभिस्तौ मातङ्गौ परिवारितौ ॥ ४३ ॥ कावेताविति विज्ञातुं लोकैः कृष्टावगुण्ठनौ । अरे तावेव
 मातङ्गावित्याक्षेपेण भाषितौ ॥ ४४ ॥ नागैरः कुक्ष्यमानौ तौ यष्टिभिर्लोष्टुमिस्ततः । श्वानाविव गृहत्पुर्था (र्ग्य)
 नतग्रीवौ निरीयतु ॥ ४५ ॥ तौ सैन्यशशवल्लीकैर्हन्यमानौ पदे पदे । स्खलत्पादौ कथमपि गम्भीरोद्यानमीयतु-
 ॥ ४६ ॥ तावचिन्तयतामेवं धिग् नौ दुर्ज्ञातिदूषितम् । कलाकौशलरूपादि पयो व्रातमिवाहिना ॥ ४७ ॥
 उपकारो गुणैरास्तामपकारोऽयमावयो । तदिदं क्रियमाणाया शान्तैर्वेताल उत्थित ॥ ४८ ॥ कलालावण्यरूपाणि
 स्यूतानि वपुषा सह । तदेवानर्थसदनं तृणवच्यज्यतां क्षणात् ॥ ४९ ॥ इति निश्चित्य तौ प्राणपरिहारपरायणौ ।
 मृत्युं साक्षादिव द्रष्टुं चेलतुर्दक्षिणामभि ॥ ५० ॥ ततो दूरं प्रयातौ तौ गिरिमैकमपश्यताम् । यत्रारूढैर्धुर्वीच्यन्ते करिणः
 किरिपोतवत् ॥ ५१ ॥ भृगुपातेच्छया ताभ्यामारोहेद्भ्या महाभुनि । ददृशे पर्वते तस्मिन् जङ्गमो गुणपर्वत ॥ ५२ ॥
 प्रावृषेण्यमिवाम्भोदं मुनि गिरिशिर स्थितम् । दृष्ट्वा प्रणष्टसन्तापप्रसरौ तौ बभूवतु ॥ ५३ ॥ तौ प्राग्दुःखमित्रो-
 ज्ज्वन्तावानन्दाश्रुजलच्छलात् । तत्पादपद्मयोर्भृङ्गाविव सद्यो निपेततुः ॥ ५४ ॥ समाप्य भुनिना ध्यानं कौ युवां
 किमिहागतौ । इति पृष्टौ स्ववृत्तान्तं तावशेषमशंसताम् ॥ ५५ ॥ स ऊचे भृगुपातेन वपुरेव हि शीर्यते । शीर्यते
 नाशुभं कर्म जन्मान्तरशतार्जितम् ॥ ५६ ॥ त्याज्यं वपुरिदं वा चेद् गृहीतं वपुषः फलम् । तच्चापवर्गस्पर्गादिका-
 रणं परम तप ॥ ५७ ॥ इत्यादिदेशनावाक्यमुधानिर्धोतमानसौ । तस्य पार्श्वे जगृहतुर्येति धर्ममुभाचपि ॥ ५८ ॥
 अधीयानौ क्रमेणाथ तौ गीतार्थौ बभूवतु । आदेरेण गृहीतं हि किं वा न स्यान्मनस्विनाम् ॥ ५९ ॥ पष्ठाष्टम-

भृतिभिस्तौ तपोभि सुदुस्तपे । क्रशयामासतुर्दहं प्राक्तनै कर्मभिः सह ॥ ६० ॥ ततो निहरमाणौ तौ ग्रामादग्रामं
पुरात्पुरम् । कदाचित्प्रातिपेदाते नगरं हस्तिनापुरम् ॥ ६१ ॥ तौ तत्र रुचिरोदाने चेरतुर्दुधरं तपः । सम्भोगभूमयोऽपि
स्युस्तपसे शान्तचेतसाम् ॥ ६२ ॥ सम्भूतमुनिरन्येद्युर्मासवषण्णपारणे । पुरे श्रविष्टो भिद्यार्थं यतिघर्मोऽङ्गवानिव
॥ ६३ ॥ गेहादेहं परिभ्राम्यन्नीर्योसमितिपूर्वकम् । स राजमार्गोपवितो दृष्टो नमुचिमन्त्रिणा ॥ ६४ ॥ मातङ्गदारकः
सोऽयं मद्भूचं ख्यापयिष्यति । मन्त्रीति चिन्तयामास पापाः सर्वत्र शङ्किताः ॥ ६५ ॥ यावन्मन्मर्भं कस्यापि
प्रकाशयति न ह्यसौ । तावन्निर्वासयाम्येनमिति पत्नीन्ययुद्धक्त सः ॥ ६६ ॥ स ताडयितुमारेभे तेन पूर्वोपकार्यपि
चीरपाणमिवाहीनामृपकारोऽसतां यतः ॥ ६७ ॥ लङ्कटैः कुट्यमानोऽसौ सस्यवीजमिवोक्तैः । स्थानात्ततोऽपचक्राम
त्वरित त्वरितं मुनिः ॥ ६८ ॥ अमुच्यमानः कुट्टाकैर्बिर्यन्नपि मुनिस्तदा । शान्तोऽप्यकुप्यदापोऽपि तप्यन्ते वह्नितापत-
॥ ६९ ॥ निर्जगाम मृत्वात्तस्य बाणो नीलः समन्ततः । अकालोपस्थिताग्भोदधिभ्रमं विभ्रदम्बरे ॥ ७० ॥
तेजोलेश्योल्लासाथ ज्वालापटलमालिनी । तडिन्मण्डलसङ्कीर्णमिव द्यामभितन्वती ॥ ७१ ॥ अतिविष्णुकुमारं
तं तेजोलेश्याधरं ततः । ग्रसादयितुमाजगमुः पौराः सभयकौतुकाः ॥ ७२ ॥ राजा सनत्कुमारोऽपि ब्राल्वा तत्र
समाययौ । उचिष्ठति यतो वह्निस्तद्वि विध्यापयेत्सुधीः ॥ ७३ ॥ नत्वोचे तं नृपः किं वो युज्यते भगवन्निदम् ।
चन्द्राश्मार्कांशुतप्तोऽपि नार्चिर्भुञ्चति जातुचित् ॥ ७४ ॥ एभिरत्यपराद्धं यत्कोपोऽयं भवतामतः । चीराब्धेर्मथ्यमानस्य
कालकूटमभून्न किम् ॥ ७५ ॥ न स्यात्स्याच्चेच्चिरं न स्याच्चिरं चेतत्फलेऽन्यथा । सलस्नेह इव क्रोधः सतां
तद्गमहेऽत्र किम् ॥ ७६ ॥ तथापि नाथ नाथामि कोपं मुञ्चेतरोचितम् । मवादृशाः समदृशो ह्यपकार्युपकारिषु

॥ ७७ ॥ चित्रोऽप्यतान्तरे ज्ञात्वा सम्भृतमुनिमभ्यगात् । सान्त्वयितुं भद्रमिव द्विपं मधुरभाषितैः ॥ ७८ ॥ तस्य
 कोप उपाशाम्यश्चित्रवाक्यैः श्रुतानुगैः । पयोवाहपयःपुरैर्गिरिव दवानलः ॥ ७९ ॥ महाकोपतमोऽमुक्तः शशाङ्क
 इव पार्वणः । ब्रणादासादयामास प्रसादं स महासुनिः ॥ ८० ॥ वन्दित्वा क्षमयित्वा च लोकस्तस्माद्यवर्त्तत ॥
 सम्भृतश्चित्रमुनिना तदुद्धानमनीयत ॥ ८१ ॥ पश्चात्तापं चक्रतुस्तौ पर्यटद्भिर्गृहे गृहे । आहारमात्रकृते प्राप्यते
 व्यसनं महत् ॥ ८२ ॥ शरीरं गत्वरमिदं ब्राह्मरेण्यापि पोषितम् । किमेनेन शरीरेण किं वाहारेण योगिनाम् ॥ ८३ ॥
 चेतसीति विनिश्चित्य कृतसंलेखनौ पुरा । उभौ चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानं प्रचक्रतुः ॥ ८४ ॥ कः पराभूतवान्साधु
 वसुधाम्पाति मय्यपि । इति जिज्ञासतो राज्ञो मन्त्री व्यञ्जयि केनचित् ॥ ८५ ॥ अर्च्यार्वाचरति यः सोऽपि पापः
 किमुत हन्ति यः । इत्यानाययदुर्वीशो दस्युवत्संयमय्य तम् ॥ ८६ ॥ अन्योऽपि साधुविभ्वंसं मा विधादिति
 शुद्धधीः । तं बद्धं पुरमध्येन सोऽनैपीत्साधुसन्निधौ ॥ ८७ ॥ नमन्नुपशिरोरत्नभाभिरम्भोमयीमिव । कुर्वन्नुर्वो
 स उर्व्वीशपुङ्गवस्तावन्दत ॥ ८८ ॥ सव्यपाणिगृहीतास्यवस्त्रिकापिहिताननौ । उद्दक्षिणकरो तौ तमाशशंसतु-
 राशिपा ॥ ८९ ॥ यो वोऽपराधवान् सोऽस्तु स्वकर्मफलभाजनम् । राज्ञा सनत्कुमारेणेत्यदर्शि नमुचिस्तयोः ॥ ९० ॥
 अमोचि नमुचिः प्राप्तः पञ्चत्वोचितभूमिकाम् । सनत्कुमारतस्ताभ्यामुरगौ गरुडादिव ॥ ९१ ॥ निर्वास्य
 कर्मचण्डालश्चण्डाल इव पत्तनात् । वध्योऽप्यमोच्यसौ राज्ञा मान्यं हि गुरुशासनम् ॥ ९२ ॥ सपत्नीभिश्चतुःषष्टि-
 सहस्रैः परिवारिता । वन्दितुं तौ सुनन्दागात् स्त्रीरत्नमथ चक्रिणः ॥ ९३ ॥ सा सम्भृतमुनेः पादपद्मयोल्लिता-
 लका । पथातास्येन कुर्वाणा भुवमिन्दुमतीमिव ॥ ९४ ॥ तस्याश्चालकसंस्पर्शं सम्भृतमुनिरन्वभूत् । रोमाञ्चितश्च

सद्योऽभूच्छलान्वेषी हि मन्मथः ॥ ६५ ॥ अथ सान्तःपुरे राज्ञि तावनुज्ञाप्य जग्मुपि । रागाभिभूतः सम्भूतो
निदानमिति निर्ममे ॥ ६६ ॥ दुष्करस्य मदीयस्य यद्यस्ति तपसः फलम् । तत्स्त्रीरत्नपतिरह भूयासं भाविजन्मानि
॥ ६७ ॥ चित्रोऽप्युचे काङ्क्षसीदं मोक्षदात्तपसः फलम् । मौलियोग्येन रत्नेन पादपीठं करोपि किम् ॥ ६८ ॥
मोहात्कृतं तन्निदानमिदानीमपि मुच्यताम् । मिथ्यादुष्कृतमस्यास्तु मुह्यन्ति न भवादृशाः ॥ ६९ ॥ एवं निवार्य-
माणोऽपि सम्भूतश्चित्रसा मुना । निदानं नामुचदहो विपयेन्ध्या वलीयसी ॥ ७० ॥ निर्व्यूढानशनौ तौ तु
प्राप्तायु र्ममसन्तयौ । सौधर्मे समजायेतां विमाने सुन्दरे सुरौ ॥ १ ॥ न्युत्सा जीवोऽथ चित्रस्य प्रथमस्पर्गलोकतः ।
पुरे पुरिमतालारुखे महेभ्यतनयोऽभवत् ॥ २ ॥ न्युत्सा सम्भूतजीवोऽपि काम्पिन्ये ब्रह्मभूतेः । भार्यायाश्चुलनी-
देव्याः कुक्षौ समवतीर्णवान् ॥ ३ ॥ चतुर्दशमहात्मसमूचितागामिविभवः । अथ जज्ञे सुतस्तस्याः प्राच्या इव
दिवाकरः ॥ ४ ॥ ब्रह्ममग्न इवानन्दाद् ब्रह्मभूषतिरस्य च । ब्रह्माण्डविश्रुतां ब्रह्मदत्त इत्यभिधां व्यधात् ॥ ५ ॥
ववृधे स जगन्नेत्रकुमुदानां मुद दिशन् । पुण्यन् कलाकलापेन कलानिधिरिवामलः ॥ ६ ॥ वक्त्राणि ब्रह्मण इव
चत्वारि ब्रह्मणोऽभवन् । प्रियमित्राणि तत्रैकः कटकः काशिभूषतिः ॥ ७ ॥ कणेरुदत्तसंज्ञोऽन्यो हस्तिनापुरनायकः ।
दीर्घश्च कोशलाधीशश्चम्पेशः पुष्पचूलकः ॥ ८ ॥ ते स्नेहाद्वर्षमेकैकमेकस्य पुर युताः पञ्चाप्यधियसन्ति स्म स्वर्दुमा
इव नन्दनम् ॥ ९ ॥ ब्रह्मणो नगरेऽन्येद्युस्ते यथायोगमाययुः । तत्र च क्रीडतां तेषां ययौ कालः कियानपि ॥ १० ॥
ब्रह्मदत्तस्य पूर्णेषु वर्षेषु द्वादशेऽप्यथ । परलोकगतिं भजे ब्रह्मराजः शिरोरुजा ॥ ११ ॥ कुत्सौर्द्धदेहिक ब्रह्मभूषतेः
कटकादयः । उपाया इव मूर्त्तास्ते चत्वारोऽमन्त्रयन्त्रिन्ति ॥ १२ ॥ ब्रह्मदत्तः शिशुर्याविदेकैरुस्तावदत्र नः । तस्य

ग्राहरिक इव वर्षे वर्षेऽस्तु रक्षकः ॥ १३ ॥ दीर्घत्वातुं सुहृद्राज्यं तैः संयुज्य न्ययुज्यत । ततः स्थानायाथा-
 स्थानमथ जगुस्त्रयोऽपि ते ॥ १४ ॥ अदीर्घबुद्धिर्दीर्घोऽपि ब्रह्मणो राज्यसम्पदम् । उद्येवारब्धकं चेन्न स्वच्छन्द
 बुभुजे ततः ॥ १५ ॥ निरङ्कुशतया कोशं चिरगूढं स मूढधीः । सर्वमन्वेययामास परममेव दुर्जनः ॥ १६ ॥ स
 प्राक् परिचयादन्तरन्तःपुरमनर्गलः । सञ्चचाराधिपत्यं हि प्रायोऽध्वकरणं नृणाम् ॥ १७ ॥ एकान्ते चुलनीदेव्या
 सोऽतिमात्रममन्त्रयत् । वचोभिर्नम्मनिर्णुणैर्नुदन् स्मरशरैरिव ॥ १८ ॥ आचारं ब्रह्मसुकृतं लोकं चावगणय्य सः ।
 संप्रसक्तचुलन्याभूदूर्ध्वराणीन्द्रियाणि हि ॥ १९ ॥ ब्रह्मराजे पतिप्रेम मित्रखेहं च ताबुमौ । जहतुश्चुलनीदीर्घावहो
 सर्वङ्क्षयः स्मरः ॥ २० ॥ सुखं विलसतोरेवं यथाकामीनयोस्तयोः । बहवो व्यतियान्ति स्म सुहृत्तमिव वासराः
 ॥ २१ ॥ ब्रह्मराजस्य हृदयं द्वैतीयीकमिव स्थितम् । मन्यज्ञासीद्वनुरिदं स्पष्टं दुधेष्टितं तयोः ॥ २२ ॥ सचिवोऽचि-
 न्तयचेदं चुलनी स्त्रीस्वभावतः । अकार्यमाचरत्वेपा सत्यो हि विरलाः स्त्रियः ॥ २३ ॥ सकोशान्तपुरं राज्यं
 न्यासे विश्वासतोऽर्पितम् । यद्विद्रवति दीर्घस्तदकार्यं नास्य किञ्चन ॥ २४ ॥ तदसावाचरेतिकिञ्चित्कुमारस्यापि मि-
 प्रियम् । पोषकस्यापि नात्मीयो मार्जार इव दुर्जनः ॥ २५ ॥ विमृश्येति वरघनुसंज्ञं स्वसुतमादिशत् । तत्तत्
 ज्ञापयितुं नित्यं ब्रह्मदत्तं च सेवितुम् ॥ २६ ॥ विज्ञप्ते मन्त्रिपुत्रेण वृत्तान्ते ब्रह्मनन्दनः । शनैः प्राकाशयत्कोपं
 नवोद्भिन्न इव द्विपः ॥ २७ ॥ ब्रह्मदत्तोऽसहिष्णुस्तन्मावदुद्यरितं ततः । मध्ये शुद्रान्तभगमद्रुहोत्वा काककोकिले ॥ २८ ॥
 वर्णसङ्करतो वध्योवेतान्यमपीदृशम् । निश्चितं निग्रहीष्यामि तत्रेत्युच्चैरुवाच स ॥ २९ ॥ काकोऽहं त्वं पिकी-
 त्यावां निजिघृक्षत्यसाविति । दीर्घेणोक्तेज्वदेद्देवी मा भैषीर्बालभाषितात् ॥ ३० ॥ एकदा भद्रवशया सह नीत्वा

मृगद्विपम् । साक्षेपं तद्वदेवोचे कुमारो मारुच्चक्रम् ॥ ३१ ॥ इति श्रुत्वाऽवददीर्घः साकृतं बालभाषितम् । ततश्चुलन्युवाचेति
यद्यस्येवं ततोऽपि किम् ॥ ३२ ॥ हंस्याऽन्येद्युर्वकं ब्रह्माभ्यधत्त ब्रह्मरिति । अनया रमते ह्येप सहे कस्यापि
नेदृशम् ॥ ३३ ॥ दीर्घोऽवादीदिदं देवि स्वपुत्रस्य शिशोः शृणु । अन्तरुद्धिन्नरोपाग्निधूमोद्गारोपमा गिरः ॥ ३४ ॥
वर्द्धमानः कुमारोऽयं तदवश्यं भविष्यति । आवयोरिति विघ्नाय करेणैरिव केसरी ॥ ३५ ॥ न यावत्क-
वचहरः कुमारो हन्त जायते । तावद्विपदुम इव बालोऽप्युन्मूल्यतामसौ ॥ ३६ ॥ चुलन्युचे कथं राज्यधरः पुत्रो
विहन्यते । तिरश्च्योऽपि हि रक्षन्ति पुत्रान् प्राणानिवात्मनः ॥ ३७ ॥ दीर्घोऽवर्षात्पुत्रमूर्त्यो तव कालोऽयमागतः ।
मा मुहस्त्वं मयि सति सुतास्तव न दुर्लभाः ॥ ३८ ॥ विष्टुच्यापत्यवात्सल्यं शाकिनीव चुलन्यथ । रतस्नेहपरवशा
मतिशुश्राव तत्तथा ॥ ३९ ॥ सामन्त्रयद्विनाशयोऽयं रक्ष्या च वचनीयता । यद्वदाम्रवणं सेक्यं कार्यं च पितृतर्पणम्
॥ ४० ॥ क उपायोऽथवास्त्येप विवाहो ब्रह्मसूतसौ । वासागारमिपात्तस्य कार्यं जतुगृहं ततः ॥ ४१ ॥
गूढप्रवेशनिःसारे तत्रोद्वाहादनन्तरम् । सुपुत्रे सस्युपेऽप्यसिन् ज्वाल्यो निशि हुताशनः ॥ ४२ ॥ उभाभ्यां
मन्त्रयित्वैवं पुष्पचूलस्य कन्यका । वृता वैवाहिकी सर्वसामग्री चोपचक्रमे ॥ ४३ ॥ तयोश्च क्रूरमाकृतं विज्ञाय
सचिवो धनुः । इति विज्ञपयामास दीर्घराजं कृताञ्जलिः ॥ ४४ ॥ कलाविनीतिकुशलः सन्नुवरधनुर्मम ।
वहंलिहयुवेवास्तु त्वदाज्ञारथधूर्वहः ॥ ४५ ॥ जरद्भव इवाहं तु यातायातेषु निःसहः । गत्वा क्वचिदनुष्ठानं करोमि
त्वदनुज्ञया ॥ ४६ ॥ कमप्यनर्थं कुर्वति मायाव्येप गतोऽन्यतः । आशङ्कतेति तं दीर्घो धीमद्भ्यः को न शङ्कते

१ वृषभयुवा (२) वृद्धवृषभ ।

॥ ४७ ॥ मायाकृतावहित्योऽथ दीर्घः सचिवमूचिवान् । राज्येन त्वां विना न किं यामिन्येव विना विधुम् ॥ ४८ ॥
 धर्मं सत्रादिनाऽत्रैव कुरु मा गास्त्वमन्यतः । राज्यं भवादृशैर्मिति सद्बुधैरिव काननम् ॥ ४९ ॥ ततो भागीरथीतीरे
 सद्बुद्धिर्विदधे धनुः । धर्मस्येव महाच्छत्रं पवित्रं सत्रमण्डपम् ॥ ५० ॥ सत्रं च पान्थसार्थानामभयानादिना तत ।
 प्रवाहमिव गाङ्गं सोऽनवीच्छन्नमवाहयत् ॥ ५१ ॥ दानमानोपकारात्तैः स प्रत्ययितपूरुषैः । चक्रे सुरङ्गां द्विक्रोशां
 ततो जतुगृहावधि ॥ ५२ ॥ इतः प्रच्छन्नलेखेन सौहार्ददुमवारिणा । इमं व्यतिकरं पुष्पचूलमज्ञापयद्भु-
 ॥ ५३ ॥ इत्वा तत्पुष्पचूलोऽपि सुधीः सद्बुद्धिः पदे । प्रेययापास दासेरौ हंसीस्थाने वकीमिव
 ॥ ५४ ॥ पिचले च स्वर्णमिति पौष्पचूलीति सा जनैः । लचिता भूषणमणिद्योतिताशाविशत्पुरीम् ॥ ५५ ॥
 मूर्च्छद्दीतिध्वनिनृत्यपूर्णमाणे नभस्तले । मुदा तां चुलनीं ब्रह्मधनुना पर्यणाययत् ॥ ५६ ॥ चुलन्यप्यखिलं लोकं
 विखज्य रजनीमुखे । कुमारं सस्तुपं प्रीजातुपे वासवेरमनि ॥ ५७ ॥ सवधूकः कुमारोऽपि विस्मृष्टान्यपरिच्छदः ।
 तत्रागाद्वरधनुना छायेव स्वया सह ॥ ५८ ॥ वार्त्ताभिर्मन्त्रिपुत्रेण ब्रह्मदत्तस्य जाग्रतः । निशाद्धं व्यतिचक्राम
 कुतो निद्रा महात्मनाम् ॥ ५९ ॥ चुलन्यादिष्टपूरुषैः फुत्कर्तुं नमिताननैः । ज्वलेति प्रेरित इव वासगृहेऽज्वल-
 च्छिखी ॥ ६० ॥ धूमस्तोमस्ततो विज्वक् पूरयामास रोदसीम् । चुलनीदीर्घदुःकृत्यदुःकीर्त्तिप्रसरोपमः ॥ ६१ ॥
 सप्तजिह्वोऽप्यभूत्कोटिजिह्वो ज्वालाकदम्बकैः । तत्सर्वं कवलीकर्तुं बुभुक्षित इवानलः ॥ ६२ ॥ किमेतदिति संपृष्टो
 ब्रह्मदत्तेन मन्त्रिषुः । संक्षेपादावचवेऽदभ्युलनीदुष्टचेष्टितम् ॥ ६३ ॥ आक्रष्टुं त्वामितः स्थानाद्रूपं करिकरादिव ।
 अस्ति तातेन दत्तेह सुरङ्गा सत्रगामिनी ॥ ६४ ॥ अत्र पार्थिवप्रहारेण प्रकाशीकृत्य तत्तत्रणात् । योगीव विवर-

द्वारं तद्द्वारं प्रविशाधुना ॥ ६५ ॥ आतोद्यपुटवत्सोऽथ पाणिनाऽऽस्फोट्य भृषुटम् । सुरङ्गया समिश्रोऽगाद्रत्न-
रन्ध्रेण स्रवत् ॥ ६६ ॥ सुरङ्गान्ते धनुष्टौ तुरङ्गवध्यरोहताम् । राजमन्त्रिकुमारौ तौ रेवन्तश्रीविडम्बकौ ॥ ६७ ॥
पञ्चाशद्योजनीं कोशमिव पञ्चमधारया । अथौ जग्मतुरुच्छ्वासी ततः पञ्चत्वमापतुः ॥ ६८ ॥ ततस्तौ पादचारेण
प्राणत्राणपरायणौ । जग्मतुर्निकया ग्रामं कुच्छ्रात्क्रोष्टकनामकम् ॥ ६९ ॥ ग्रीवाच ब्रह्मदत्तोऽय सखे वरधनोऽधुना ।
स्पृद्धमाने इवान्योऽन्यं चाधेते क्षुत्तृषा च माम् ॥ ७० ॥ चणमत्र प्रतीक्षस्वेत्युक्त्वा तं मन्त्रिनन्दनः । ग्रामादाकार-
यामास नापितं वपनेच्छयो ॥ ७१ ॥ मन्त्रिपुत्रस्य मन्त्रेण तत्रैव ब्रह्मनन्दनः । वपनं कारयामास चूलामात्रमधा-
रयत् ॥ ७२ ॥ तथा कपायवस्त्राणि पवित्राणि स धारयन् । सन्ध्याञ्छन्नबालांशुमालिलीलामधारयत् ॥ ७३ ॥
कण्ठे वरधनुन्यस्त ब्रह्मसूत्रमधत्त च । ब्रह्मपुत्रो ब्रह्मपुत्रसादृश्यमुदुवाह च ॥ ७४ ॥ मन्त्रिसूत्रैर्ब्रह्मदत्तस्य वचः श्री-
वत्सलाञ्छितम् । पट्टेन पिदधे ग्रावृट् पयोदेनेव भास्करम् ॥ ७५ ॥ एवं वेपपरावर्त्त ब्रह्मसूत्रः स्रवधारवत् । पारि-
पार्श्विकवन्मन्त्रिपुत्रोऽपि विदधे तथा ॥ ७६ ॥ ततः प्रविष्टौ ग्रामे तौ पार्वणाविन्दुभास्करो । केनापि द्विजवर्येण
भोजनाय निगन्त्रितौ ॥ ७७ ॥ सोऽथ तौ भोजयामास भक्त्या राजानुरूपया । प्रायस्तेजोऽनुमानेन जायन्ते
प्रतिपत्तयः ॥ ७८ ॥ कुमारस्यावतान्मूर्ध्नि क्षिपन्ती विप्रगेहिनी । श्वेतवस्त्रयुगं कन्यां चोपनिन्येऽप्सरःसमाम्
॥ ७९ ॥ ऊचे ततो वरधनुर्बटोरस्याकलापटोः । कण्ठे वक्षसि किमिमां मूढे शण्डस्य गामिव ॥ ८० ॥ ततो
द्विजवरेणोचे ममेयं गुणचन्द्रुरा । कन्या बन्धुमती नास्या विनामुमपरो वरः ॥ ८१ ॥ पट्टशण्डपृथिवीपाता पतिरस्या
भविष्यति । इत्याख्यायि निमित्तज्ञैर्निश्चितं चायमेव सः ॥ ८२ ॥ तैरेवाख्यायि मे पट्टच्छन्नश्रीवत्सलाञ्छनः ।

मोच्यते यस्तवगृहे तस्मै देया स्वकन्यका ॥ ८३ ॥ जज्ञे च ब्रह्मदत्तस्योद्वाहः सह तथा तदा । भोगिनामुपतिष्ठन्ते
 भोगाः काममचिन्तिताः ॥ ८४ ॥ तामुषित्वा निशां बन्धुमतीमाश्रास्य चान्यतः । ययौ कुमार एकत्रावस्थानं
 सद्धिर्पां कृतः ॥ ८५ ॥ प्रातर्ग्रामं प्रापतुस्तौ तत्र चाश्रुणुतामिदम् । पन्थानोऽधिब्रह्मदत्तं सर्वे दीर्घेण रोधिताः ॥ ८६ ॥
 प्रस्थितावुत्पथेनाथ पेततुस्तौ महाटवीम् । निरुद्धां श्वापदैर्दीर्घपुरुषैरिव दारुणैः ॥ ८७ ॥ ततः कुमारं नृपितं मुत्तवा
 वदतरोरधः । वारिणेऽगाद्वरधुर्भनस्तुन्येन रहसा ॥ ८८ ॥ ततो वरधनुः सोऽयमुपलक्ष्य न्यरुध्यत । रुषितैर्दी-
 र्घपुरुषैः पौत्रिपोत इव श्वभिः ॥ ८९ ॥ गृह्यतां गृह्यतामेष वध्यतां वध्यतामिति । भोषणं भापमाणैस्त्वैर्जगृहे ववधे
 च सः ॥ ९० ॥ संज्ञामधिब्रह्मदत्तं पलायस्येति सोऽकृत । पलायिष्ठ कुमारोऽपि समये खलु पौरुषम् ॥ ९१ ॥
 ततस्तस्या महाटव्या महाटव्यन्तरं जवात् । ब्रह्मधराश्रमीवागादाश्रमादाश्रमान्तरम् ॥ ९२ ॥ स तु तत्र कृताहारो
 विरसैरसैः फलैः । तृतीये दिवसेऽपश्यदेकं तापसमग्रतः ॥ ९३ ॥ कुत्राश्रमो वो भगवन्मिति पृष्टस्तपस्विना । स
 स्वाश्रमपदं निन्ये तापसा ह्यतिथिप्रियाः ॥ ९४ ॥ सोऽथापश्यत्कुलपतिं ववन्दे पितृवन् मुदा । प्रमाणमन्तःकरण-
 मविज्ञातेऽपि वस्तुनि ॥ ९५ ॥ ऊचे कुलपतिर्वत्स तवातिमधुराकृतेः । को हेतुरत्रागमने मरौ सुतरोरिव ॥ ९६ ॥
 ततो महात्मनस्तस्य विश्वस्तो ब्रह्मधर्निजम् । वृत्तान्तमाख्यत्यप्येण गोप्यं न खलु तादृशम् (शः)
 ॥ ९७ ॥ हृष्टस्ततः कुलपतिर्व्याहिरद्रद्रदाचरम् । द्विधास्थित इवात्मैको आताहं त्वत्पितुर्लघुः ॥ ९८ ॥
 ततो निजगृहं प्राप्तिस्तिष्ठ वत्स यथासुखम् । अस्मत्तपोभिर्विद्वंस सहैवास्मन्मनोरथैः ॥ ९९ ॥ कुर्वन् जनदगा-

नन्दममन्दं विश्ववल्लभ । असौ तत्राश्रमे तस्यौ प्रावृट्कालोऽप्युपस्थित ॥ २०० ॥ तत्राऽसौ निवसंस्तेन
 बलेनेव जनार्दनः । शास्त्राणि शस्त्राण्यस्त्राणि सर्वाण्यध्याप्यते स्म च ॥ १ ॥ वर्षात्यये समायाते सार-
 सालापनयुरे । वन्धाविष फलाद्यर्थं प्रचेलुस्तापसा वनम् ॥ २ ॥ सादरं कुलपतिना वार्यमाणोऽप्यगा-
 द्ननम् । तैः सह ब्रह्मदत्तोऽपि कलमः कलभैरिव ॥ ३ ॥ अमन्त्रितस्ततोऽपश्यद्विष्णुं तत्र दन्तिनः । प्र-
 त्यग्रमिति सोऽमंस्त हस्ती कोऽप्यस्ति दूरत ॥ ४ ॥ तापसैर्वार्थमाणोऽपि तत सोऽनुपदं व्रजन् । योजनपञ्चक-
 स्यान्ते नागं नगमिवैक्षत ॥ ५ ॥ निःशङ्कं वद्वर्षर्क्षं कुर्वन् गर्जितमूर्जितम् । मल्लो मल्लमिवाह्वास्त नृहस्ती मत्त-
 हस्तिनम् ॥ ६ ॥ कुबोधुपितसर्वाङ्गो व्याकुञ्चितकरः करी । निष्कम्पकर्णस्ताम्रास्यः कुमारं प्रत्यधावत ॥ ७ ॥
 ह्रमोऽभ्यर्णेऽभ्यगाद्यावत् कुमारस्तावदन्तरे । उत्तरीयं प्रचिद्येप तं वञ्चयितुमर्भवत् ॥ ८ ॥ अत्रतण्डमिव अश्य-
 दन्तरिच्चात्तदशुकम् । दशनाभ्यां प्रतीयेष चण्डादेपोऽत्यमर्षणः ॥ ९ ॥ एवंविधाभिधेष्टाभिः कुमारस्तं मतङ्गजम् ।
 लीलया खेलयामासाद्वितुण्डिक द्वोरगम् ॥ १० ॥ सखेव ब्रह्मदत्तस्यात्रान्तरे कृतडम्बरः । धाराधरोऽम्बुधाराभिरु-
 पदुद्राव तं गजम् ॥ ११ ॥ ततो रसित्वा विरसं मृगनाशं ननाश सः । कुमारोऽपि अमन्त्रद्विदिग्मूढः प्राप निम्न-
 गाम् ॥ १२ ॥ उत्ततार कुमारस्तां नदीं मूर्त्तामिवापदम् । ददर्श च तटे तस्याः पुराणं पुरमुद्रसम् ॥ १३ ॥ कु-
 मारः प्रविशंस्तस्मिन्नपश्यद्वंशजालिकाम् । तत्रासिवसुनन्दौ चोत्पातकेतुविधू इव ॥ १४ ॥ तौ गृहीत्वा कृपाणेन
 कुमारः शस्त्रकौतुकी । चिच्छेद कदलीच्छेदं तां महावंशजालिकाम् ॥ १५ ॥ वंशजालान्तरे चासौ स्फुरदोष्ठदलं
 शिरः । ददर्श पतितं पृथ्वां स्थलपद्ममिवाग्रत ॥ १६ ॥ सम्यक् पश्यन्नपश्यच्च ब्रह्मदत्तत्र कस्यचित् । ॥ ८१ ॥

वैष्णुलीकरणस्थस्य कचन्धं धूमपायिनः ॥१७॥ हा विद्यासाधनधनो निधन प्रापितो मया । कोऽप्येषोऽनपराधो धिग्-
 मामिति स्वं निनिन्द स ॥ १८ ॥ अग्रत स ययौ यावत्तावदुद्यानमेचत । सुरलोकादवतीर्षिमवन्यामिव नन्दनम्
 ॥ १९ ॥ स तत्र प्रविशन्नग्रे प्रासादं सप्तश्रुमिकम् । अदर्शत्समलोक्रश्रीरहस्यमिव मूर्च्छितम् ॥ २० ॥ आरुढेऽत्र-
 लिहे तस्मिन्निपण्णां खेचरीमिव । हस्तविन्यस्तवदनां नारीमेकां स ऐक्षत ॥ २१ ॥ उपसृत्य कुमारस्तां पप्रच्छ
 स्वच्छया गिरा । का त्वमेकाकिनी किं वा किं वा शोकस्य कारणम् ॥ २२ ॥ अथ सा साव्वसाक्रान्ता जगादेति
 सगद्गदम् । महान् व्यतिकरो मेऽस्ति बृहि कस्त्वं किमागत ॥ २३ ॥ ब्रह्मदत्तोऽस्मि पञ्चालभूपतेर्ब्रह्मण सुतः ।
 इति सोऽचीकथद्यावन्मुदा सा तावदुत्थिता ॥ २४ ॥ आनन्दवाष्पसलिलैर्लोचनाञ्जलिविच्युतै । सा कुर्वती पाद्य-
 मिव पपातामुष्य पादयो ॥ २५ ॥ कुमाराशरणाया मे शरणं त्वमुपागत । मञ्जतो नौरिवाम्भोधौ वदन्तीति रु-
 रोद सा ॥ २६ ॥ तेन पृष्टा च साप्यूचे त्वन्मातृभ्रातुरस्म्यहम् । नात्रा पुष्पवती पुष्पचूलस्यद्भ्रपतेः सुता ॥२७॥
 कन्यास्मि भवते दत्ता विवाहादिवसोन्मुखी । हंसीव रन्तुमुद्याने दीर्घिकापुलिनेऽगमम् ॥ २८ ॥ दुष्टविद्याधरेणाहं
 नाटयोन्मत्ताभिधेन तु । अत्रापहृत्यानीतास्मि रावणेनेव जानकी ॥२९॥ दृष्टिं सोऽसहमानो मे विद्यासाधनहेतवे ।
 शूर्पणखाह्नुरिव प्राविशद्दंशजालिकाम् ॥ ३० ॥ धूमपस्योर्ध्वपादस्य तस्य विद्याद्य सेत्स्यति । शक्तिमान् मिद्ध-
 विद्यः स किल मां परिणोष्यति ॥ ३१ ॥ ततस्तद्वधवृत्तान्तं कुमारोऽस्यै न्यवेदयत् । हर्षस्योपरि हर्षोऽभूत्प्रियाध्या
 विप्रियच्छिदा ॥३२॥ तयोरथ विवाहोऽभूद्गन्धर्वोऽन्योऽन्यरक्तयोः । श्रेष्ठो हि चित्रियेनैव निर्धन्वोऽपि सकामयो

१ वल्युलः पक्षिविशेषः, ततः च्वि.

॥ ३३ ॥ रममाणस्तथा सार्द्धं विचित्रालापेशलम् । स एकयामामिप तां त्रियामामत्यवाहयत् ॥ ३४ ॥ तत प्र-
भातसमये ब्रह्मदत्तेन शुश्रुवे । आकाशो सेचरस्त्रीणां कुरीणामिव ध्वनि ॥ ३५ ॥ अकस्माज्जायते कोऽयं से शब्दो-
ऽनन्ददृष्टिवत् । तेनेति पृष्टा संभ्रान्ता पुष्पवत्येवमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ भगिन्यौ त्वद्विपो नाळ्योन्मत्तस्येमे समागते ।
नाम्ना खण्डा निशाखा च विद्याधरकुमारिके ॥ ३७ ॥ तन्निमित्तं विद्याहोपस्करपाणी इमे सुधा । अन्यथा चिन्तितं
कार्यं दैवं घटयतेऽन्यथा ॥ ३८ ॥ अपसर्प क्षणं तावद्यावच्चद्रुणार्त्तनै । लभेऽहमनयोर्भावं त्वयि रागविरा-
गयो ॥ ३९ ॥ रागे रक्तां प्रेरयिष्ये पताकां तत्प्रमापते । विरागे चालयिष्यामि श्वेतां गच्छेस्तदाऽ-
न्यत ॥ ४० ॥ ब्रह्मदत्तस्ततोऽयादीन्मा भैपीभीरु नन्वहम् । ब्रह्मधनुः किमेते मे लुष्टे हृष्टे करिष्यत-
॥ ४१ ॥ उवाच पुष्पवत्येवं नैताभ्यां वल्मि ते भयम् । एतत्सम्यन्विधनः किन्तु मा विरौत्सुर्नमश्चराः
॥ ४२ ॥ तस्याश्चित्तानुवृत्त्या तु तत्रैवात्थात् स एकतः । अथ पुष्पवती श्वेतां पताकां पर्यचीचलत् ॥ ४३ ॥ ततः
कुमारस्तां दृष्ट्वा तत्प्रदेशाच्छनैः शनैः । प्रियानुरोधादगमन्न हि भीस्तादृशां नृणाम् ॥ ४४ ॥ आकाशमिव
दुर्गो (गी) ह्रमरण्यमवगाह्य सः । दिनान्तेऽर्कं इवाम्भोधिं प्रापदेकं महासरः ॥ ४५ ॥ ततः प्रविश्य तत्रासौ
सुरेभ इव मानसे । स्नात्वा स्वच्छन्दमत्यच्छाः सुधा इव पपावपः ॥ ४६ ॥ निःसृत्य ब्रह्मसूर्नीराचीरमुत्तरप-
थिमम् । लताक्वणदलिस्वानैः सौस्नातिकमिवाभ्यगात् ॥ ४७ ॥ तत्र तेन द्रुमलताकुञ्जे पुष्पाणि चिन्वती ।
वनाधिदेवता साक्षादिव काप्यैचि सुन्दरी ॥ ४८ ॥ दध्याविति कुमारोऽपि जन्मप्रभृति वेधसः । रूपाण्यभ्यस्य-

तोऽप्युभयां सज्जातं रूपकौशलम् ॥ ४६ ॥ सा दास्या सह जन्यन्ती कटाक्षैः कुन्दसौदरैः । कण्ठे मालामिवास्यन्ती
 तं पश्यन्त्यन्यतो गयौ ॥ ५० ॥ पश्यन् कुमारस्तामेव प्रस्थितो यावदन्यतः । वस्त्रभूषणतान्मूलमृदासी तावदाययौ ॥ ५२ ॥
 ॥ ५१ ॥ सा वस्त्राद्यर्पित्वोचे या त्वया ददृशेऽत्र सा । सत्यङ्कारमिव स्वार्थसिद्धेः प्रेयीदिदं त्वयि ॥ ५३ ॥ सोऽगात्
 आदिष्टा चास्मि यदमुं मन्दिरे तातमन्त्रिणः । नयातिध्याय तथ्याय स हि वेति यथोचितम् ॥ ५४ ॥ श्रीकान्तया राजपुत्र्या
 सह तथा वेश्म नागदेवस्य मन्त्रिणः । अमात्योऽप्यभ्युदस्यात्तमाकृष्ट इव तद्गुणैः ॥ ५५ ॥ उपास्यमानः स्वामीव विविधै
 वासाय तव वेश्मनि । प्रेषितोऽसौ महाभागः सन्दिश्येति जगाम सा ॥ ५६ ॥ मन्त्री राजकुलेऽप्यीत्कुमार चणदात्यये । अर्घ्यो-
 तेन मन्त्रिणा । चणदां चपयामास चणमेकमिवैष ताम् ॥ ५७ ॥ मन्त्री राजकुलेऽप्यीत्कुमार चणदात्यये हि तत्सर्वं विदन्ति
 दिनोपतस्थेऽप्युं वालार्कमिव भूपतिः ॥ ५८ ॥ वंशाद्यपृष्टापि नृपः कुमाराय सुतां ददौ । आकृत्यैव हि तत्सर्वं विदन्ति ॥ ५९ ॥
 ननु तद्विदः ॥ ५९ ॥ उपायंस्त कुमारस्तां हस्तं हस्तेन पीडयन् । अन्योऽन्यं संक्रमयितुमनुरागमिन्नाभितः ॥ ६० ॥ श्रीकान्ता
 ब्रह्मदत्तोऽन्यदा क्रीडन् रहः पग्रन्ध्र तामिति । एकस्याज्ञातवंशादेः पित्रा दत्तासि मे कथम् ॥ ६१ ॥ तत्सुभुम्पे पिता राज्ये निषण्णः
 कान्तदन्तांशुधौताधरदलाऽव्रीत् । राजा शबरसेनोऽभृद्धसन्तपुत्रपत्ने ॥ ६२ ॥ भिन्नानुपनमय्यात्र वार्षेग इव वेतसान् ।
 क्रूरगोबिभिः । पर्यस्तोऽशिश्नियदिमां पत्नीं सवलवाहनः ॥ ६३ ॥ जातास्मि चाहं तनया तातस्यात्यन्तवद्भभा । स्वाभिन्
 ग्रामघातादिना तातः पुष्पाति स्वं परिग्रहम् ॥ ६४ ॥ स माधुद्यौवनामूचे सर्वे मे द्वेषिणो नृपाः । त्वयेह स्थितया वीक्ष्य
 सम्पदिवोपायांश्चतुरस्तनयाननु ॥ ६५ ॥ तस्थुपी चक्रवाकीव सरस्तीरे निरन्तरम् । ततः प्रभृति पश्यामि सर्वानेकैकशोऽ-
 शंस्यो यस्ते मतो वरः ॥ ६५ ॥

ध्वगान् ॥ ६६ ॥ मनोरथानामगतिः स्वप्नेऽप्यत्यन्तदुर्लभः । आर्यपुत्रागतोऽसि त्वं मद्भाग्योपचयादिह ॥ ६७ ॥
स पत्नीपतिरन्येद्युर्ग्राभघातकृते ययौ । कुमारोऽपि समं तेन क्षत्रियाणां क्रमो ह्यसौ ॥ ६८ ॥ लुण्ठ्यमाने ततो
ग्राभे कुमारस्य सरस्ते । पादाब्जयोर्वर्धनुरेत्य हंस इवापतत् ॥ ६९ ॥ कुमारकण्ठमालम्ब्य मुक्तकण्ठं सरोद सः
नवीभवन्ति दुःखानि सज्जाते हीष्टदर्शने ॥ ७० ॥ ततः पीयूषगण्ड्यैरिवालापैः सुपेशलैः । आश्वास्य पृष्टसेनोचे
स्वबुचमिति मन्त्रिसूः ॥ ७१ ॥ वटे(रा)ऽवस्त्वां तदा मुक्त्वा गतोऽहं नाथ पाथसे । सुधाकुण्डमिवापश्यं किञ्चिदग्रे
महासरः ॥ ७२ ॥ तुभ्यमम्भोजिनीपत्रपुटेनादाय चार्घ्यहम् । यमदूतैरिवागच्छन् रुद्रः संवर्मितैर्भटैः ॥ ७३ ॥
अरे वरधनो ब्रूहि ब्रह्मदत्तः क्व विद्यते । इति तैः पृच्छ्यमानः सन्न वेदीत्यहमब्रु(व)वम् ॥ ७४ ॥ तस्करैरिव
निःशङ्कं ताड्यमानोऽथ तैरहम् । इत्यवोचं यथा ब्रह्मदत्तो व्याघ्रेण भक्षितः ॥ ७५ ॥ तं देशं दर्शयेत्युक्तो माययेतस्ततो
भ्रमन् । त्वदर्शनपथेऽभ्येत्यार्कार्पं संज्ञां पलायने ॥ ७६ ॥ परित्राड्दत्तगुटिकां मुखेऽहं क्षिप्तवांस्ततः । तत्प्रभावेन
निःसंज्ञो मृत इत्युज्झितोऽस्मि तैः ॥ ७७ ॥ चिरं गतेषु तेष्व्वास्यादाकृष्य गुटिकामहम् । त्वा नष्टार्थमिवान्नेष्टुं
भ्रमन् ग्रामं कमप्यगाम् ॥ ७८ ॥ तैत्तिकोऽपि दृष्ट्यो परित्राजफुद्भवः । साक्षादिव तपोराशिर्नमश्चक्रे मया ततः ॥ ७९ ॥
सोऽवदन् मां वरधनो मित्रमस्मि धनोरहम् । वसुभागो महामागो ब्रह्मदत्तः क्व वर्तते ॥ ८० ॥ आचचक्षे मयाप्यस्य
विश्वं विश्वस्य खलुतम् । स च मे दुष्कथाधूमैर्लानास्यः पुनरभ्यधात् ॥ ८१ ॥ तदा जतुगृहे दग्धे दीर्घः
प्रातरुदैक्षत । करङ्कमेकं निर्दग्धं करङ्कलितयं न हि ॥ ८२ ॥ सुरङ्गां तत्र चापश्यत्तदन्तेऽश्वपदानि च । धनोर्बुद्ध्या
प्रणष्टौ वां ज्ञात्वा तस्मै चुकोप सः ॥ ८३ ॥ बद्ध्वा युवां समानेतुं प्रत्याशं साधनानि सः । अस्खलद्गमनान्य-

कर्महंसीवादिदेश च ॥ ८४ ॥ पलायितो धनुर्मन्त्री जनयित्री तु सा तवा दीर्घेण नरक इव चित्ता मातङ्गपाटके ॥ ८५ ॥
 गण्डोपरिष्ठात्पिठकेनेवात्तौ वार्त्तया तथा । दुःखोपर्युद्भवदुःखः काम्पीन्यं गतवानहम् ॥ ८६ ॥ छद्मकापालिकीभूय
 तत्र मातङ्गपाटके । वेरम वेरमानुग्रवेशमस्थां शया इवानिशम् ॥ ८७ ॥ पृच्छयमानश्च लोकेन तत्र
 भ्रमणकारणम् । अबोचमिति मातङ्गया विद्यायाः कल्प एष मे ॥ ८८ ॥ तत्रैवं आस्यता मैत्री मया विश्वाम-
 भानम् । अजायतारक्षकस्य मायया किं न साध्यते ॥ ८९ ॥ अन्येद्युस्तन्मुखेनाम्भामवोचं यत्करोत्यमौ ।
 त्वत्पुत्रमित्रकौण्डिन्यो महाव्रत्याभिमादनम् ॥ ९० ॥ द्वितीयेऽद्धि स्वयं गत्वा जनन्या बीजपूरकम् । अदां
 सगुटिकं जग्धेनासंज्ञा तेन साऽभवत् ॥ ९१ ॥ मृतेति तां पुराव्यक्तो गत्मा राज्ञे व्यजिज्ञपत् । राज्ञादिष्टाः
 स्वपुरुषास्तस्याः संस्कारहेतवे ॥ ९२ ॥ तत्रायता मयोक्तास्ते संस्कारोऽस्याः क्षणेऽत्र चेत् । महाननर्थो वो
 राज्ञश्चेति जग्मुः स्वधाम ते ॥ ९३ ॥ आरक्षं चावदं त्वं चेत् सहायः साधयाम्यहम् । सर्वलक्षणभार्जोऽस्या
 मन्त्रमेकं शवेन तत् ॥ ९४ ॥ आरक्षः प्रतिपेदे तत्तेनैव सहितस्ततः । सायमादाय जननीं रमशानेज्जां दवीयसि
 ॥ ९५ ॥ स्थण्डिले मण्डलादीनि मया निर्माय मायया । पूर्व्वीनां बलिं दातुमारक्षः प्रेषितस्ततः ॥ ९६ ॥
 गते तस्मिन्नहं मातुरपरां गुटिकामदाम् । निद्राच्छेद इवोज्जुम्भा सोऽस्याज्जातचेतना ॥ ९७ ॥ स्वं ज्ञापयित्वा
 रुदतीं निवार्य स नयामि ताम् । कच्छग्रामे गृहे तातमुहदो देवशर्मणः ॥ ९८ ॥ इतस्ततो भ्रमन्नेयोऽन्वेय-
 स्त्वामिहागमम् । दिष्ट्वा दृष्टोऽधुना साक्षात्पुण्याशिरियासि मे ॥ ९९ ॥ ततः परं कथं नाय प्रस्थितोऽसि
 स्थितोऽसि च । तेनेति पृष्टः स्वं वृत्तं कुमारोऽपि न्यवेदयत् ॥ १०० ॥ अथ कोऽप्येत्य तावृचे ग्रामे दीर्घमटाः

पटम् । युष्मत्पुन्यद्विरूपाङ्कं दर्शयन्तो वदन्यदः ॥ १ ॥ इदं नरो किमायातावेत्याकर्ण्य गां मया । दृष्टाविह
युवां यद्वां रुचितं कुरुतं हि तत् ॥ २ ॥ ततस्तस्मिन् गतेऽरण्यमध्येन कलमाविव । पलायमानौ कौशाम्बी
प्रापतुस्त्वौ पुरीं क्रमात् ॥ ३ ॥ तत्र सागरदत्तस्य श्रेष्ठिनो बुद्धिलस्य च । उद्यानेऽपश्यतां लक्ष्मणं तौ कुक्कुटाहनम्
॥ ४ ॥ उत्पत्योत्पत्य नसरैः प्राणार्फण्डैरिव । युयुधाते ताम्रचूडौ चञ्चचञ्चवि चोच्चकैः ॥ ५ ॥ तत्र
सागरदत्तस्य जात्यं शक्तं च कुक्कुटम् । भद्रेभमिव मिश्रेभोऽभाङ्गद्विद्विलकुङ्कटः ॥ ६ ॥ ततो वरधनुः स्नाह कथं
जात्योऽपि कुक्कुटः । भग्नस्ते सागरानेन पश्याम्येनं यदीच्छसि ॥ ७ ॥ सागराऽनुज्ञया सोऽप्यपश्यत् बुद्धिलकुङ्कटम् ।
तत्पादयोरयःस्रवीर्यमदूतीरिवैक्षत ॥ ८ ॥ लक्षयन् बुद्धिलोऽप्यस्य लक्षार्द्धं छन्नमिष्टवान् । सोऽप्याख्यत् व्यतिकरं
कुमारस्य जनान्तिके ॥ ९ ॥ ब्रह्मदत्तोऽप्ययःस्रवीः कृष्ण बुद्धिलकुङ्कटम् । भूयोऽपि सागरश्रेष्ठिकुङ्कटेनाभ्ययो-
जयत् ॥ १० ॥ अस्त्रचिकः कुक्कुटेन तेन बुद्धिलकुङ्कटः । क्षणादभञ्जि निम्नानां छन्नबाह्यं कुतो जयः ॥ ११ ॥
हृष्टः सागरदत्तस्तावारोप्य स्यन्दनं स्वकम् । जयदानैकमुहदौ निनाय निलये निजे ॥ १२ ॥ स्वधामनीव तद्वाग्नि
तयोर्निवसतोरथ । किमप्याख्यद्वयद्वयनोरित्य बुद्धिलकिङ्कर ॥ १३ ॥ तस्मिन् गते वरधनुः कुमारमिदमभ्यधात् ।
यद्बुद्धिलेन लक्षार्द्धं दित्सतं मेऽद्य पश्य तत् ॥ १४ ॥ सोऽदर्शयत्ततो हारं निर्मलस्थूलवर्चुलैः । कुर्वणं भौक्तिकैः
शुक्रमण्डलस्य विडम्बनाम् ॥ १५ ॥ हारे बद्धं स्वनामाङ्कं ब्रह्मल्लेखमैक्षत । आगाच्च वाचिकमिव मूर्ते वत्साख्य-
तापसी ॥ १६ ॥ अक्षतानि तयोर्भूष्िन् चिप्त्वाशीर्वादपूर्वकम् । नीत्वान्यतो वरधनुं किञ्चिदाख्याय सा ययौ

१ रहसि.

॥ १७ ॥ तच्चाख्यातुं समारंभे मन्त्रिद्वयब्रह्मचर्ये । प्रतिलेखं हारबद्धलेखस्येयमयाचत ॥ १८ ॥ श्रीब्रह्मदत्तनामाङ्को
 लेखोऽयं प्रथमस्तत्तत् । को ब्रह्मदत्त इति सा मया पृष्टेदमब्रवीत् ॥ १९ ॥ अस्ति श्रेष्ठिसुता रत्नवती नामेह
 पत्ने । रूपान्तरेण कन्यात्वं प्रपन्नेव रतिश्चेति ॥ २० ॥ आतुः सागरदत्तस्य बुद्धिलस्य च तद्दिने । कुक्कुटायो-
 धनेऽपश्यद्ब्रह्मदत्तमिमं हि सा ॥ २१ ॥ ततः प्रभृति ताम्यन्ती कामार्त्ता सा न शाम्यति । शरणं ब्रह्मदत्तो मे स
 एवेत्याह चानिशम् ॥ २२ ॥ खयं लिखित्वा चान्येद्युर्लेखं हारेण संयुतम् । अप्यर्त्ता ब्रह्मदत्तस्येत्युदित्वा सा
 ममार्यायत् ॥ २३ ॥ दासहस्ते मया लेखं प्रैषीत्युत्तवा स्थिता सती । मयापि प्रतिलेखं तेऽर्पयित्वा
 सा न्यसृज्यत ॥ २४ ॥ दुर्वारमारसन्तापः कुमारोऽपि ततो दिनात् । मध्याह्नाह्निकरोत्तमः करीव न सुखं ॥ २५ ॥
 स्थितः ॥ २५ ॥ कौशाम्बीस्वामिनोऽन्येद्युर्दधिणं प्रहिता नराः । नष्टशन्यवदङ्गे तौ तत्रान्वेष्टुं समाययुः ॥ २६ ॥ निशि तौ
 राजादेशेन कौशाम्बर्यां प्रवृत्तेऽन्वेपणे तयोः । सागरो भूगृहे चित्वा तौ जुगोप निधानवत् ॥ २७ ॥ तौ गच्छन्तौ पुरो
 निर्यियासन्तौ रथमारोप्य सागरः । कियन्तमपि पन्थानं निनाय ववले ततः ॥ २८ ॥ तौ गच्छन्तौ वेला युवयोरिति
 नारीशुद्धाने समपश्यताम् । अस्त्राण्येतरथारूढाममरीमिव नन्दने ॥ २९ ॥ लग्ना किमियती वेला युवयोरिति
 सादरम् । तयोक्तौ तौ बभाषाते कावावां वेत्ति वा कथम् ॥ ३० ॥ अथाभापत सा पुर्य्यामस्यां श्रेष्ठी महाधनः ।
 धनप्रवर इत्यासीद्भनदस्येव सोदरः ॥ ३१ ॥ श्रेष्ठिश्रेष्ठस्य तस्याहमृष्टानां तनुजन्मनाम् । उपरिष्ठाद्विक्रमीधीगु-
 णानामिवाभवम् ॥ ३२ ॥ उद्यौवनस्मिन्नुद्याने यत्नमाराधयं बहु । अत्युत्तमवरप्राप्त्यै स्त्रीणां नाज्यो मनोरथः
 ॥ ३३ ॥ तुष्टो मत्तयैष मे यत्नवरो वरमिदं ददौ । ब्रह्मदत्तश्चक्रवर्त्ती तव भर्ता मविष्यति ॥ ३४ ॥ सागरबुद्धि-

लश्रेष्ठिकुकुटाजौ य एष्यति । श्रीवत्सी ससरा तुन्यरूपो ज्ञेयः स तु त्वया ॥ ३५ ॥ मदायतनवर्त्तिन्याः प्रथमस्ते
भविष्यति । मेलको ब्रह्मदेत्तेन तज्जाने सोऽसि सुन्दर ॥ ३६ ॥ एष्येहि तन्मां विरहदहनात् चिरादिह । विध्यापय
पयःपूरेणैव सङ्गेन सम्प्रति ॥ ३७ ॥ तथेति प्रतिपद्यास्या अत्रुरागमिवालघुम् । सोऽधितष्ठौ रथं तां च गन्तव्यं
केति पृष्टवान् ॥ ३८ ॥ सेत्युच्ये मगधपुरे मत्पितृव्यो घनावहः । अस्ति श्रेष्ठयावयोर्विहो प्रतिपत्तिं स दास्यति
॥ ३९ ॥ तदितस्तत्र गन्तव्यमिति रत्नवतीगिरा । ब्रह्मसुर्मन्त्रिपुत्रेण खतेनाश्वाननोदयत् ॥ ४० ॥ कौशाम्मीदेश
मुल्लङ्घ्य क्षणेन ब्रह्मनन्दनः । क्रीडास्थानं यमस्येव प्राप भीमां महादधीम् ॥ ४१ ॥ सुकण्टकः कण्टकश्च तत्र
चौरचमूपती । ब्रह्मदत्त रुरुधतुः श्वानाविव महाकिरिम् ॥ ४२ ॥ ससैन्यौ युगपत् कालरात्रिपुत्राविवोत्कटौ ।
शरैर्नभो मण्डपवच्छादयामासतुश्च तौ ॥ ४३ ॥ आत्तधन्वा कुमारोऽपि गर्जश्चौरवरूथिनीम् । निषिषेधेषुभिर्धारा-
सारैर्दचमिवाम्बुदः ॥ ४४ ॥ कुमारं वर्पति शरान् ससैन्यौ तौ प्रणेशतुः । हन्त प्रहारिणि हरौ हरिणानां कुतः
स्थितिः ॥ ४५ ॥ कुमारं मन्त्रिखरेवमूचे आन्तोऽसि सङ्गरात् । मुहूर्त्तं स्वपिहि स्वामिस्तादिहैव रथे स्थितः ॥ ४६ ॥
स्यन्दने ब्रह्मदत्तोऽपि रत्नवत्या समन्वित । सुष्पाप गिरिनितम्ने करिण्येव करी युवा ॥ ४७ ॥ विभातायां
विभावय्यां प्राण्यैकामथ निम्नगाम् । तस्युः आन्तास्तुरङ्गाश्च कुमारश्च व्यबुध्यत ॥ ४८ ॥ विबुद्धस्तु स
नापश्यत्स्यन्दने मन्त्रिनन्दनम् । पयसे किं गतः स्यादित्यसकृद् व्याजहार तम् ॥ ४९ ॥ सोऽलब्ध-
प्रतिवाग् दृष्ट्वा रथाग्रं रक्तपङ्क्तिम् । विलपन् हा हतोऽसीति मूर्च्छितो न्यपतद्रथे ॥ ५० ॥ उत्थितो
लब्धसंज्ञः सन् हाहा वरयनो सखे । कासीति लोकवत् कन्दन् रतवत्येत्यवोधि सः ॥ ५१ ॥ विपन्नो

ज्ञायते नैव स तावद्भवतः सखा । तस्य वाचाप्यमाङ्गन्यं नाथ कर्तुं न युज्यते ॥ ५२ ॥ त्वत्कार्योप
 गतः कापि स भविष्यत्यसंशयम् । यान्ति नाथमपृष्टापि नाथकार्योप मन्त्रिणः ॥ ५३ ॥ स तवोपरि भक्त्यैव
 रक्षितो नूनमेष्यति । स्वामिभक्तिप्रभावो हि भृत्यानां कवचायते ॥ ५४ ॥ स्थाने प्राप्ताः करिष्यामो नरैस्तस्य
 गवेषणम् । युज्यते नेह तु स्यातुमन्तकोपवने वने ॥ ५५ ॥ तद्वाचा सोऽनुद्वध्यन् प्रपेदे मगधक्षितेः । सीमप्रामं
 दविष्टं हि वाजिनां मरुतां च किम् ॥ ५६ ॥ ग्रामेशेन सदःस्थेन दृष्टा नित्ये स्ववेश्म सः । अज्ञाता अपि पूज्यन्ते
 महान्तो मूर्च्छिदर्शनात् ॥ ५७ ॥ शोकक्रान्त इवासीति पृष्टो ग्रामाधिपेन सः । इत्युच्ये मत्सखा चौरैरुध्यमानो
 गतः क्वचित् ॥ ५८ ॥ तस्य प्रवृत्तिमानेष्ये सीताया इव मारुतिः । इत्युक्त्वा ग्रामणीः सर्वा तां जगहे महाटवीम्
 ॥ ५९ ॥ अयैत्य ग्रामणीरूचे दृष्टः कोऽपि वने न हि । प्रह्वारपतितः किन्तु प्राप्त एष शरो मया ॥ ६० ॥ हतो
 वरधनुर्नूनमिति चिन्तयतस्त्वतः । ब्रह्मयूजोः शोक इव तमोभूरभचक्रिया ॥ ६१ ॥ यामे तुरीये ग्रामिन्यास्त्वत्र
 चौराः समापतन् । ते तु भग्नाः कुमारेण भारेणैव प्रवासिनः ॥ ६२ ॥ ततोऽनुयातो ग्रामण्या ययौ राजगृहं
 क्रमात् । स चाभुच्चद्रत्नवतीं तद्गहिस्तापसाश्रमे ॥ ६३ ॥ विशन् पुं स ऐक्षिष्ट हर्म्यवातायनस्थिते । साक्षादिव
 रतिप्रीती कामिन्यौ नवयौवने ॥ ६४ ॥ ताभ्यां सोऽभिदग्धे प्रेममाजं त्यक्त्वा जनं ननु । यत्तदा गतवान् युक्तं
 तत् किं ते प्रत्यभासत ॥ ६५ ॥ व्याजहार कुमारोऽपि प्रेमभाग् वत को जनः । स कदा च मया त्यक्तः कोऽहं
 के वा युगमिति ॥ ६६ ॥ प्रसीदागच्छ विश्राम्य नाथेत्यालापनिष्ठयोः । प्राविशद्ब्रह्मदत्तोऽपि मनसीत्र तयोर्गृहे

॥ ६७ ॥ तिष्ठमाने कृतस्नानाशनाय ब्रह्मघ्नने । कथयामासतुस्ते स्वां कथामवितथामिति ॥ ६८ ॥
अस्ति विद्याधरावासः कलधौतशिलामयः । मेदिन्यास्तिलक इव वैताड्यो नाम पर्वतः ॥ ६९ ॥
अमुष्य दक्षिणश्रेण्यां नगरे शिवमन्दिरे । राजास्ति ज्वलनशिखोऽलकायामिव गुहकः ॥ ७० ॥ विद्याधरपतेस्तस्य
द्युतिद्योतितदिग्मुखा । प्रिया विद्युच्छिखेत्यस्ति विद्युदम्भोमुचो यथा ॥ ७१ ॥ तयोः प्राणप्रिये नाट्योन्मत्ता-
भिधसुतानुजे । नाम्ना खण्डा विशाखा च पुत्र्यावावां वभूविव ॥ ७२ ॥ तातः सौधेऽन्यदा सख्याग्निशिखेन
सहालपन् । गच्छतोऽष्टापदगिरिं गीर्वाणान् खे निरैचत ॥ ७३ ॥ ततः स तीर्थयात्रार्थं चलितोऽचालयच्च नौ ।
सुहृदं चाग्निशिखं त धर्मेणष्टं हि योजयेत् ॥ ७४ ॥ प्राप्ता अष्टापदं तत्रापश्याम मणिनिर्मिताः । प्रतिमास्तीर्थनाथानां
मानवर्णसमन्विताः ॥ ७५ ॥ स्नानं विलेपनं पूजां विरचय्य यथाविधि । तास्त्रिः प्रदक्षिणीकृत्यावन्दामहि
समाहिताः ॥ ७६ ॥ प्रासादाग्निःसुतैर्दृष्टौ रक्ताशोकतरोरधः । चारुणश्रमणौ मूर्तिमन्ताविव तपःशमौ ॥ ७७ ॥
तौ प्रणम्योपविश्याग्ने पतिः । तावूचतुर्यो ह्यनयोर्भ्रातरं मारयिष्यति ॥ ७८ ॥ हिमेनेव शशी म्लानो जातस्तातस्तया
स्यात्कन्ययोरनयोः पतिः । तावूचतुर्यो धनयोर्भ्रातरं मारयिष्यति ॥ ७९ ॥ हिमेनेव शशी म्लानो जातस्तातस्तया
गिरा । आवामपीत्यवोचाव वाचा वैराग्यगर्भया ॥ ८० ॥ संसारासारासारा देशनादैव शुश्रुवे । तद्विषादनिपादेन
किं तात परिभूयसे ॥ ८१ ॥ अलमस्माकमप्येवंविधैर्विषयजैः सुखैः । प्रवृत्ते तत्प्रभृत्यावां त्रातुं निजसहोदरम्
॥ ८२ ॥ आम्यन्नपश्यन्मे आताऽन्यदा पुष्पचूलस्य कन्यकाम् ॥ ८३ ॥
रूपेणाद्भुतलावण्यपुण्येन हृतमानसः । तां जहार स दुर्बुद्धिर्बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ ८४ ॥ सोऽसहिष्णुर्दृशं तस्या

विद्यां साधयितुं ययौ । स्वयं संविद्व्रते सम्यग् भवन्तस्तु ततः परम् ॥ ८५ ॥ तदा च पुष्पवत्याख्यदावयोऽत्रोद-
विद्यां शोकं धर्माद्वैरः शोकापनोद इव चानुदत् ॥ ८६ ॥ अन्यच्च पुष्पवत्यूचेऽभिगम्योऽयमिहागतः ।
सङ्गमम् । शोकं धर्माद्वैरः शोकापनोद इव चानुदत् ॥ ८७ ॥ स्वीकृतं च य(त)दावाभ्यां तथा च रभसावशात् । भ्रान्त्या
ब्रह्मदत्तोऽस्तु वां भर्ता नान्यथा हि मुनेर्गिरः ॥ ८८ ॥ यदासद्भाग्यवैगुण्यान्नागतोऽसि न चेद्वितः । वर्यावां
पताकाचालि धवला त्यक्त्वावां त्वं गतस्ततः ॥ ८९ ॥ पुण्यैरसि समायातः पुरा पुष्पवतीगिरा । दृतोऽसि सरितामिव
सर्वत्र निर्विषे आवामिह तदागते ॥ ९० ॥ गान्धर्वेण विवाहेन स उपायस्त ते अपि । भोगी हि भाजनं स्त्रीणां सरितामिव
तद्गतिकेस्त्वमावयोः ॥ ९१ ॥ रममाणः समं ताभ्यां गङ्गोभाभ्यामिवेश्वरः । तत्रातिवाहयामास तां निशां ब्रह्मनन्दनः
सागरः ॥ ९२ ॥ रममाणः स्यात्पुष्पवत्याः समीपतः । तावद्युवाभ्यां स्यात्तव्यमित्युक्त्वा व्यसृजच्च ते ॥ ९३ ॥
॥ ९४ ॥ यावन्मे राज्यलाभः स्यात्पुष्पवत्याः समीपतः । तावद्युवाभ्यां स्यात्तव्यमित्युक्त्वा व्यसृजच्च ते ॥ ९४ ॥ अथाश्रमे रत्नवतीमन्वेष्टुं
तथेत्यादृतवत्यौ ते सलोकस्तच्च मन्दिरम् । गन्धर्वनगरमिव ततः सर्वं तिरोदधे ॥ ९५ ॥ दिव्याम्बरधरा नारी रत्नाभरणाभूयिता । कापि
ब्रह्मधरगात् । अपश्यंस्तत्र पप्रच्छ नरमेकं शुभाकृतिम् ॥ ९६ ॥ स ऊचे नाथ नाथेति रुदती ह्यो मयेद्विता । प्रत्यभिज्ञाय नञ्नीति
वृष्टा महाभाग त्वयातीतदिनेऽद्य वा ॥ ९६ ॥ स ऊचे नाथ नाथेति रुदती ह्यो मयेद्विता । प्रत्यभिज्ञाय नञ्नीति
तत्पितृव्याय चापिता ॥ ९७ ॥ तद्वरोऽसीति तेनोक्तस्तथेति ब्रह्मसर्वदन् । निन्ये तेन प्रहृष्टेन तत्पितृव्यनिकेतनम् ॥ ९८ ॥
॥ ९८ ॥ रत्नवत्या पितृव्योऽपि ब्रह्मदत्तं व्यवाहयत् । श्रद्धया महत्या धनिनां सर्वमीषत्करं यतः ॥ ९९ ॥ साक्षादिव परेतेषु

भुञ्जानेषु द्विजन्मसु । विप्रवेपो वरधनुस्तत्रागत्याव्रवीदिति ॥ १ ॥ मम चेद्भोजनं दत्तं साक्षाद्वधनोहिं तत् ।
 इति श्रुतिसुधेवास्य श्रुता वाग् ब्रह्मब्रह्मनुना ॥ २ ॥ स तं दृष्ट्वा परिष्वङ्गादेकीकुर्वन्निवात्मना । स्नपयन्निव
 हर्षस्त्रिनिन्यान्तर्गुहं ततः ॥ ३ ॥ ऊचे पृष्टः कुमारेण स्ववृत्तं सोऽकथय(कथ)तदा । सुप्ते त्वयि निरुद्धोऽहं चौरैः
 दीर्घभटैर्यथा ॥ ४ ॥ वृत्तान्तरस्थितैर्नैकदस्युनैकेन पत्रिणा । हतोऽहं पतितः पृथ्व्यां तिरोऽधां च लतान्तरे
 ॥ ५ ॥ गतेषु तेषु चौरेषु मध्येवृत्तं तिरोभवन् । आतिरन्तर्जलमिव क्रमेण ग्राममाप्नुवम् ॥ ६ ॥ भवत्प्रवृत्ति
 ग्रामेशाद्विज्ञायाहमिहागमम् । दिष्ट्याऽपश्यं भवन्तं च कलापीव पयोधुचम् ॥ ७ ॥ अथोचे ब्रह्मदत्तस्तमस्माभिः
 स्थास्यते ननु । विना पुरुषकारेण क्लीबैरिव कियचिरम् ॥ ८ ॥ अत्रान्तरे च सम्प्राप्तसाम्राज्यमकरध्वजः ।
 मधुवन्मदको यूनां प्रादुरासीन्मधूत्सवः ॥ ९ ॥ तदा च राज्ञो मत्तेभः स्तम्भं भङ्क्त्वाऽपमृह्ललः । निर्ययौ
 त्वासिताशेषमर्त्यौ मृत्योरिवानुजः ॥ १० ॥ ततो नितम्बभारार्त्ता काञ्चित् कन्यां स्खलद्गतिम् । करी करेण
 जग्राहाकृष्य पुष्करिणीमिव ॥ ११ ॥ तस्यां च शरणार्थिन्यां क्रन्दन्त्यां दीनचञ्चुपि । जले हाहारवो विश्वदुःख-
 बीजाच्चरोपमः ॥ १२ ॥ रे मातङ्गासि मातङ्गैः स्तितयं गृह्णन् लज्जसे । इत्युक्तः स कुमारेण तां विमुच्य तमभ्यगात् ॥ १३ ॥
 उत्प्लुत्य दन्तसोपाने पादं विन्यस्य हेलया । आरुरोह कुमारस्तमशिश्रयदथासनम् ॥ १४ ॥ वाक्पादाङ्कुशयोगे-
 न स्वं योगेनेव योगवित् । वशीचकार तं नागं कुमारस्तरसा ततः ॥ १५ ॥ साधु साध्वित्युच्यमानो जनैर्जय जयेति च ।
 कुमारः करिणं स्तम्भे नीत्वावधनाद्रशामिव ॥ १६ ॥ ततो नरेन्द्रस्तत्रागतं च दृष्ट्वा विसिम्भिये । आकृतिर्वि-

१ पक्षिविशेषः । २ चण्डालः ।

क्रमश्चास्य कस्य चित्रीयते न वा ॥ १७ ॥ कोऽयं कुतो वा छन्नात्मा किं सूर्यो वासवोऽथवा । रात्रेत्युक्ते रत्न-
 वत्याः पितृव्यस्तमचीकथत् ॥ १८ ॥ ततो विशाम्यतिः कन्याः पुण्यमानी कृतोत्सवः । दक्षः क्षपाकरायेव ब्रह्मद-
 ताय दत्तवान् ॥ १९ ॥ परिणीय स तास्तत्र सुरं तिष्ठन्नथाऽन्यदा । जरत्येत्येकयेत्युक्ते अमयित्वांशुकाञ्चलम् ॥ २० ॥
 इह वैश्रवणोऽस्त्याढ्यः श्रिया वैश्रवणोऽपरः । तस्य च श्रीमतिर्नाम सुता श्रीरिव वारिधेः ॥ २१ ॥ यथा गजा-
 मोचिता भवता व्यालाद्राहोरिन्दुकेलेव या । सा त्वामेव पतीयन्ती ततः प्रभृति ताम्यति ॥ २२ ॥ यथा गजा-
 त्वया त्राता तथा त्रायस्व तौ स्मरात् । गृहाण पारिणि त्वं तस्या यथा हृदयमग्रहीः ॥ २३ ॥ उपयेमे कुमारस्तां
 विविधोद्वाहमन्नलैः । सुबुद्धिमन्त्रिणः कन्यां नन्दानं वरघनुः पुनः ॥ २४ ॥ पप्रयाते पृथिव्यां तौ तिष्ठन्तौ
 तत्र शक्तिः । सोभियोगौ प्रतस्थाते ततो वाराणसीं प्रति ॥ २५ ॥ श्रुत्वायान्त ब्रह्मदत्तं ब्रह्माणमिव
 गौरवात् । अम्येत्य संस्रुलं चाराणसीयाः स्वगृहेऽन्यत् ॥ २६ ॥ कटकः कटक्रवतीं नाम पुत्रीं
 निजां ददौ । चतुरङ्गचर्मं चासौ मूर्तीमिव जयश्रियम् ॥ २७ ॥ कणेरुदत्तश्चम्पेशो घनुर्मन्त्री तयाऽपरं । दीर्घं
 भगदत्तादयोऽप्येयुर्नृपाः श्रुत्वा तदगमम् ॥ २८ ॥ कृत्वा वरघनुं सेनान्यं सुपेणमिवार्यभिः । दीर्घेण सममाचान्य-
 दीर्घपथे नेतुं प्रतस्य ब्रह्मनन्दनं ॥ २९ ॥ दीर्घस्य दूतः कटकराजमेत्येवमूचिवान् । दीर्घेण पञ्चाप्यभवाम सुहृदो
 भैत्री त्यक्तुं न युज्यते ॥ ३० ॥ ततः कटक इत्युक्ते ब्रह्मणा सहिताः पुरा । सोदर्या इव पञ्चाप्यभवाम सुहृदो
 वयम् ॥ ३१ ॥ स्वर्जुषो ब्रह्मणः पुत्रे राज्ये च त्रातुमर्षिते । दीर्घेण धिक्कृतं नास्ति शाकिन्यपि समर्पितम् ॥ ३२ ॥

१ चन्द्राय. २ सोधमी. ३ भरतचकी.

ब्रह्मणः पुत्रभाण्डे यदीर्घो दीर्घमचिन्तयन् । आचचारातिपापं तच्छुपचोऽपि किमाचरेत् ॥ ३३ ॥ तद्ब्रह्म शंस
दीर्घाय ब्रह्मदत्तोऽभ्युपेत्यसौ । युद्धयस्व यदि वा नश्येत्युत्त्वा दूतं व्यसर्जयत् ॥ ३४ ॥ ततः प्रयाणेरच्छिन्नैः
काम्पीन्यं ब्रह्मसूर्ययौ । सदीर्घमप्यरौत्सीत्तन्ममः सार्कमिवाम्बुदः ॥ ३५ ॥ दीर्घः सर्वाभिसारेण रणसारेण पत्त-
नात् । दण्डाक्रान्तो निरसराद्रिलादिव महोरगः ॥ ३६ ॥ तुलन्यपि तदात्यन्तवैराग्यादाददे व्रतम् । पार्श्वे
पूर्णप्रवर्त्तिन्याः क्रमान्निवृत्तिमाप च ॥ ३७ ॥ पुरोगा दीर्घराजस्य पुरोगैर्व्रह्मजन्मनः । नदीयादांस्यकूपारयादो-
भिरिव जग्निरे ॥ ३८ ॥ दीर्घोऽप्यमर्यादुन्नामिदंष्ट्रिकाचिकटाननः । वराह इव धावित्वा हन्तुं प्रवृत्ते परान् ॥ ३९ ॥
ब्रह्मदत्तस्य पादातरयिसाध्यादिकं चलम् । पर्यास्यत नदीपूरेणैव दीर्घेण वेगिना ॥ ४० ॥ ब्रह्मदत्तस्ततः
क्रोधारुणाचो युयुधे स्वयम् । गर्जता दीर्घराजेन गर्जन् दन्तीव दन्तिना ॥ ४१ ॥ उभावपि बलिष्ठौ तावस्त्राण्य-
स्त्रैर्निरासतुः । कल्लोलैरिव कल्लोलान् युगान्तोद्भ्रान्तवारिधी ॥ ४२ ॥ ज्ञात्वाऽथ सेवक इवावसरं प्रसरद्बुधुति ।
डुडौके ब्रह्मदत्तस्य चक्रं दिक्चक्रजित्वरम् ॥ ४३ ॥ ततो जहार दीर्घस्य तेनाशु ब्रह्मस्रस्त्रम् । विमर्दो विद्युत को
वा गोधानिघनसाधने ॥ ४४ ॥ जयतादेप चक्रीति भाषिणो मागधा इव । ब्रह्मदत्तोपरि सुरा
पुष्पवृष्टिं वितेतिरे ॥ ४५ ॥ पौरैः पितेव मातेव देवतेव स वीक्षितः । पुरं विवेश काम्पीन्यं सुत्रामेवामरावतीम्
॥ ४६ ॥ पूर्वोद्ग्राहः सर्वतोऽपि पत्नीरानाययन्नृपः । कुरुम(पुष्पव)त्यभिधानां च स्त्रीरत्नं प्रत्यातिष्ठिपत् ॥ ४७ ॥
विभिन्नस्वामिनोद्भूतसीमनिर्मूलनादसौ । पट्खण्डां साधयित्त्वोर्वामेकखण्डां विनिर्ममे ॥ ४८ ॥ संवत्सरैर्द्वादश-

१ युद्धाक्रान्तः पक्षे यद्यचाक्रान्त ।

भिरुत्पेत्योपेत्य सर्वत । तस्याभिषेको विदधे भरतस्येव राजभिः ॥ ४६ ॥ चतुःपट्टिसहस्रान्तःपुरस्त्रीपरिवारितः ।
 स राज्यसौख्यं बुभुजे प्राक्तपोभूहः फलम् ॥ ५० ॥ अन्येद्युर्नाट्यसंज्ञीति तस्य दास्या समर्पितः । स्वर्वधुगुम्फित
 इव विचित्र पुष्पगेन्दुकः ॥ ५१ ॥ ब्रह्मदत्तस्तु तं दृष्ट्वा दृष्टपूर्वो मयेदृशः । कुत्रापि व्यधादन्तरूहापोहं
 ॥ ५२ ॥ प्राक्पञ्चजनमसारणोत्पत्तेस्तत्कालमेव च । सौधर्मे दृष्टवानेतदित्यज्ञासीन्महर्षिपति
 मुहुर्मुहुः ॥ ५३ ॥ स सिक्तश्चन्दनाम्भोभिः स्वस्थीभूयेत्यचिन्तयत् । कथं मेलिष्यति स मे पूर्वजनमसहोदरः
 ॥ ५४ ॥ तं ज्ञातुकामः श्लोकाद्वैसमस्यामेवमार्पयत् । आस्व दासौ मृगौ हंसौ मातङ्गावमरौ तथा ॥ ५५ ॥
 अर्द्धश्लोकसमस्यां मे य इमां पूरयिष्यति । राज्याद्वै तस्य दास्यामीत्यसावधोषयत्पुरे ॥ ५६ ॥ श्लोकाद्वै तत्तु
 सर्वोऽपि कण्ठस्थं प्रव्रजितो विहरन्नेकदाऽऽययौ ॥ ५८ ॥ तत्र कस्मिंश्चिदुद्याने प्रासुकस्थण्डिलस्थितः । श्लोकापरा-
 महेभ्यश्चः । जातिस्मृतेः प्रव्रजितो विहरन्नेकदाऽऽययौ ॥ ५९ ॥ एषा नौ पष्ठिका जातिरन्योजन्याभ्यां विष्णुकयोः । श्लोकापरा-
 श्लोकाद्वै तत्तु पठतः सोऽश्रौर्षादारघट्टिकात् ॥ ६० ॥ श्लोकापराद्वै तद्राज्ञः पुरस्तादारघट्टिकः । पपाठ कः कविरिति तत्पट्टस्तं मुनिं
 र्द्धमेवं स सम्पूर्य तमपाठयत् ॥ ६१ ॥ श्लोकापराद्वै तद्राज्ञः पुरस्तादारघट्टिकः । पपाठ कः कविरिति तत्पट्टस्तं मुनिं
 जगौ ॥ ६२ ॥ स पारितोषिकं तस्मै वित्तीर्योत्कण्ठया ययौ । ततोद्याने मुनिं द्रष्टुं धर्मदुममिवोद्गतम् ॥ ६३ ॥ आशीर्वादं मुनिर्दत्त्वा
 त्वा तं मुनिं तत्र वाष्पपूर्णविलोचनः । निपसादान्तिके राजा सत्सेहः पूर्वजनमवत् ॥ ६४ ॥ राजन्नसारे संसारे सारमन्यन्न किञ्चन । सारो-
 कृपारसमहोदधिः । अनुग्रहार्थं भूपस्य प्रारेभे धर्मदेशनाम् ॥ ६५ ॥ शरीरं यौवनं लक्ष्मीः स्याम्यं भित्ताणि वन्दनः । सर्वमन्यनिलो
 ऽस्ति धर्मं एवैकः सरोजमिव कर्दमे ॥ ६६ ॥

दुनयताज्ञानचञ्चलम् ॥ ६६ ॥ अद्विग्नज्ञानं द्विगोऽज्ञाया वाच्यमितुं मदीयम् । अन्तर्ज्ञानं ज्ञेयं तथा मोक्ष-
साधनद्वन्द्वम् ॥ ६७ ॥ गुह्यज्ञानं यन्निर्गमं तन्मन्त्रकृत्स्नं त्वज्ञापयम् । गजदंभो हि गृह्णाति विमन्त्रं चौरमन्त्रम् ॥
॥ ६८ ॥ अयमज्ञानोऽज्ञादादौ दिष्ट्या द्योऽपि बान्धव । इयं त्वैव गन्धश्रीमुद्भूतं भोगान् यथाजिचि ॥ ६९ ॥
नयमो हि कले भोगाः यन्नि ने किं तपस्यासि । उपक्रमेण को नाप व्यनः मिद्रे प्रयोजने ॥ ७० ॥ मुनिन्वे-
मसान्यापन् वनदण्डेव सम्यदः । यथा नास्तृगवत्तस्मात् सवप्रमगमीक्ष्णा ॥ ७१ ॥ मौनमात्रं चीगपुन्योऽस्मिन्ना-
ग्नौऽपि मदीयते । इतोऽपि चीगपुन्यः सन् गजन्मा गा अचोरातिम् ॥ ७२ ॥ आर्यो देवो कुले श्रेष्ठे मानुष्यं
प्राप्य मौच्यदम् । साधयप्यमुना भोगान् मुक्त्वा पातुर्गुचिवन् ॥ ७३ ॥ स्वर्गाञ्छुत्वा चीगपुन्योऽस्मिन्ना-
निष्टु । यथा तथा सग्न गजन् किं चाल इव मयनि ? ॥ ७४ ॥ नैर्नवं बोध्यमानोऽपि नाबुद्ध वमुधावव । कुनः
कृतनिदानानां बोधिनोऽज्ञयमागमः ॥ ७५ ॥ नमोऽन्यतमं बुद्ध्या जगाम मुनिग्नय । कालादिष्टाहिना दष्टे किय-
निष्टुन्ति मान्त्रिकाः ॥ ७६ ॥ यानिकर्मचयान्याप्य केवलज्ञानमुचयम् । मन्त्रोपग्राहिकमार्गे हत्वा प्राप परं पदम्
॥ ७७ ॥ अयमज्ञोऽपि मयारमुग्नानुमनलालसः । नमानिवाहयामास गतानि गुरदां क्रमान् ॥ ७८ ॥ कदाचिन्ना-
रुपगिचिनो द्विजः कश्चिन्नगाद तप । चक्रवर्तिनं स्वयं सुद्वे यत्नमे देहि भोजनम् ॥ ७९ ॥ अथदत्तोऽप्यत्रोचते
मदन्नं द्विज दुर्जसम् । चिंत्वा जीर्णमाणं तु महान्मादाय जायते ॥ ८० ॥ कदर्योऽस्यन्नदानेऽपि विहृन्त्वामिति
गतशास्त्रः व्यगेन्मादतः प्रादुर्भूदभुगम् ॥ ८१ ॥ निशायास्य विप्रस्य बीजादिव तदोदनात् ।
अत्रातजननीजाभिस्तुपाव्यविकरं मियः । पशुनत्तमदप्रुत्रोऽपि

विप्रः प्रवृत्ते स्ते ॥ ८३ ॥ ततो विरामे याभिन्ना द्विजो गृहजनश्च सः । द्विगा दर्शयितुं स्वाश्रमन्योऽन्यमपि
 विप्रः ॥ ८४ ॥ क्रूरेणानेन राज्ञाऽस्मि सकुटुम्बो विडम्बितः । चिन्तयन्नित्यमर्षेण नगरान्निर्गाद्विजः ॥ ८५ ॥ मद्भैरमाधनायाल-
 नाशकृत् ॥ ८६ ॥ तेन कश्चिदजापालो दृश्ये भ्रमता बहिः ॥ ८७ ॥ राजमार्गे गजारूढो यः श्वेतञ्चक्रचामरः । पशुत्प-
 दूरादश्चक्ष्यपत्राणि काणयन् शर्कराकणैः । तेन कश्चिदजापालो दृश्ये भ्रमता बहिः ॥ ८८ ॥ निप्रमाचमजापाल प्रतिपेदे तथैव ताम् । पशुत्प-
 मसाविति विमृश्य स । तं मूढ्येनेव सत्कारेणादायैवमवोचत ॥ ८९ ॥ निप्रमाचमजापाल प्रतिपेदे तथैव ताम् । पशुत्प-
 याति कृष्ये दृशौ तस्य तया प्रदिप्य गोलिके ॥ ९० ॥ सोऽथ कुञ्जान्तरे स्थिता समं प्रक्षिप्य गोलिके । आस्फोटयद् दृशौ
 शुपाला हि न विमृश्यविधायिनः ॥ ९१ ॥ सोऽन्नरैरजापालः प्राप्तः श्वेनैरिव द्विकः । हन्यमानस्तमेवाख्यद्विप्रं
 राज्ञो नाज्ञा लक्ष्म्या मिधेः खलु ॥ ९२ ॥ सोऽह्नरैरजापालः प्राप्तः श्वेनैरिव द्विकः । हन्यमानस्तमेवाख्यद्विप्रं
 विप्रियकारकम् ॥ ९३ ॥ यः स्वामीयति दातारं दत्तं तस्मै वरं शुने । न जातु दातुमुचितं कृतज्ञानां द्विजन्मनाम् ॥ ९४ ॥ इति
 भाजनम् ॥ ९५ ॥ यः स्वामीयति दातारं दत्तं तस्मै वरं शुने । न जातु दातुमुचितं कृतज्ञानां द्विजन्मनाम् ॥ ९६ ॥ इति
 वञ्चकानां नृशंसानां श्वापदानां पलादिनाम् । सृष्टिं द्विजानां योऽकार्षीन्क्रियातः प्रथमं हि सः ॥ ९७ ॥ रौद्रमध्यमसायं
 जल्पन्नन्यपक्षुर् पृच्छीपतिरवातयत् । मित्रान् सोऽवातयत् सर्वान् पुरोधःप्रभृतीन्पि ॥ ९८ ॥ रौद्रमध्यमसायं
 रन्धीकृतस्तेन हृदयेऽधीकृत क्रुधा । मित्रान् सोऽवातयत् सर्वान् पुरोधःप्रभृतीन्पि ॥ ९९ ॥ रौद्रमध्यमसायं
 सोऽमात्यमादिदेशैर्न नैत्रैषां द्विजन्मनाम् । मित्रालं स्यात्तमापूर्य निधेहि पुरतो मम ॥ १०० ॥ रौद्रमध्यमसायं
 तं राज्ञो विज्ञाय मन्थयि । श्लेष्मातकफलैः स्यालं पूरयित्वा पुरो न्यधात् ॥ १०१ ॥ रौद्रमध्यमसायं
 संस्पृशन्मुहुः । विप्राणां लोचनैः स्यालं साधु पूर्णमिति बुधन् ॥ १०२ ॥ रौद्रमध्यमसायं

यथाऽऽसीदन्नल्लदत्तस्य तत्स्थालस्पर्शने रतिः ॥ ५०० ॥ न कदाचन स स्थालमपासारयद्यतः । दुर्मदी मदिरापात्र-
मिव दुर्गतिकारणम् ॥ १ ॥ विप्रनेत्रधियाऽमुदनात् श्लेष्मातकफलानि सः । फलाभिमुखपापद्रोः सजयन्निव
दोहदम् ॥ २ ॥ तस्यानिवर्त्तको रौद्राध्यवसायोऽत्यवर्द्धत । अशुभं वा शुभं चाऽपि सर्वं हि महतां महत् ॥ ३ ॥
तस्यैवं वसुधेशस्य रौद्रध्यानानुबन्धिनः । पापपङ्कजराहस्य ययुर्वर्षाणि पोडश ॥ ४ ॥ यातेषु पोडशयुतेषु समाशेषेषु,
सप्तस्वसौ क्षितिपतिः परिपूरितायुः । हिंसाऽनुबन्धिपरिणामफलानुरूपां तां सप्तमीं नरकलोकध्वं जगाम ॥ ५ ॥ २७ ॥

॥ इति ब्रह्मदत्तचक्रवार्त्तिकथानकम् ॥

पुनरपि हिंसकान्निन्दति ।

कुण्ठिर्वरं वरं पद्मशरीरी वरं पुमान् । अपि सम्पूर्णसर्वाङ्गो न तु हिंसापरायणः ॥ २८ ॥

कुण्ठिर्विकल्पपाणिः वरमिति मनागिष्टे मन्तमन्यय, पद्मः पादविकलः, कुत्सित शरीरमशरीरं नञाः
कुत्सार्थत्वात् तद्विद्यते यस्य सोऽशरीरी कुष्ठी विकलाङ्गः, कुण्ठिपद्मकुष्ठिनस्ते हि विकलाङ्गत्वादेव हिंसामकुर्वन्तो
मनाक् श्रेष्ठाः, सम्पूर्णसर्वाङ्गोऽपि कुतपरिकरबन्धं हिंसापरायणः पुमान् तु श्रेष्ठः ॥ २८ ॥

ननु रौद्रध्यानपरायणस्य या तु शान्तिकनिमित्तं प्रायश्चित्तभूता हिंसा या वा कुलक्रमायाता मत्स्यबन्धानामिव
सा रौद्रध्यानरहितत्वान्न दोषायेत्याह—

हिंसा विघ्नाय जायेत विघ्नशान्तरथै कृताऽपि हि । कुलाचारधियाऽप्येषा कृता कुलविनाशनी ॥ २९ ॥

रौद्रव्यानमन्त्रेणाप्यविवेकाधोभाद्रा या शान्तिनिमित्तं कुलक्रमाद्वा हिंसा न केवलं पापहेतुः प्रत्युत विघ्ना-
न्तिनिमित्तं क्रियमाणा समरादित्यक्तयोक्तस्य यशोधरजीवस्य सुरेन्द्रतत्स्येव पिष्टमयकुटुम्बरूपा विघ्नाय जायेत
कल्पेय अस्मत्कुलाचरोज्यमिति बुद्ध्याऽपि कृता हिंसा कुलमेव विनाशयति ॥ २६ ॥

इदानीं कुलक्रमायातामपि हिंसां परित्यजेत् । स श्रेष्ठः सुलस इव कालसौकरिकारमजः ॥ ३० ॥
अपि वंशक्रमायातां यस्तु हिंसां परित्यजेत् सः श्रेष्ठः प्रशस्यतमः सुलस इव, तस्य विशेषणं काल-

वंशः कुलं कुलक्रमायातामपि हिंसां यः परिहरेत् सः श्रेष्ठः प्रशस्यतमः सुलस इव, तस्य विशेषणं काल-
सौकरिकात्मजः कालसौकरिको नाम सौनिकस्तस्यात्मजः पुत्रः । यदाह—

अपि इच्छन्ति य मरणं न य परपीडं कुणन्ति मणसा वि । अ सुविद्वन्मनुगण्डहा सोयारिभ्युभो जहा मुलसो ॥
सुलसकथानकं सम्प्रदायगम्यम् । स चायं—
महर्षिं मगधेऽस्ति पुरं राजगृहाभिधम् । तत्र श्रीवीरपादाब्जभृजोऽभून्क्षेगिको नृपः ॥ १ ॥ तस्य प्रियतमे
नन्दाविघ्ने शीलभूषणे । अभूर्ता देवकीरोहिण्याविवानकदुन्दुभेः ॥ २ ॥ नन्दायां नन्दनो विश्वकुशुदानन्द-
नन्दाभिः । नाम्नाऽभयकुमारोऽभूद्भयान्वयभूषणः ॥ ३ ॥ राजा तस्य परित्राय प्रकटं बुद्धिकौशलम् । ददौ
नन्दाभिः । नाम्नाऽभयकुमारोऽभूद्भयान्वयभूषणः ॥ ३ ॥ राजा तस्य परित्राय प्रकटं बुद्धिकौशलम् । ददौ
नन्दाभिः । नाम्नाऽभयकुमारोऽभूद्भयान्वयभूषणः ॥ ३ ॥ राजा तस्य परित्राय प्रकटं बुद्धिकौशलम् । ददौ

नन्दाभिः । नाम्नाऽभयकुमारोऽभूद्भयान्वयभूषणः ॥ ३ ॥ राजा तस्य परित्राय प्रकटं बुद्धिकौशलम् । ददौ
नन्दाभिः । नाम्नाऽभयकुमारोऽभूद्भयान्वयभूषणः ॥ ३ ॥ राजा तस्य परित्राय प्रकटं बुद्धिकौशलम् । ददौ

- (१) अपि इच्छन्ति च मरणं न च परपीडा कुर्वन्ति मनसापि । ये सुविद्वत्पुण्यपिपया सौकरिकमुतो यथा सुलसः ॥ १ ॥
- (२) वसुदेवस्य कृष्णपितुः ।

सर्वाधिकारित्वं गुणा हि गरिमास्पदम् ॥ ४ ॥ अन्यदा श्रीमहावीरो विहरन् परमेश्वरः । जगत्पूज्यः पुरे तस्मिन्नागत्य समवासरत् ॥ ५ ॥ श्रुत्वा स्वामिनमायातं जङ्गमं कल्पपादपम् । कृतार्थमानीं तत्रागान्मुदितः श्रेणिको नृपः ॥ ६ ॥ यथास्थानं निषण्णेषु देवादिषु जगद्गुरुः । प्रारेभे दुरितध्वंसदेशनीं धर्मदेशनाम् ॥ ७ ॥ तदा कुष्ठगलत्कायः कश्चिदेत्य प्रणम्य च । निषसादोपतीर्थेशमलंक हव कुट्टिमे ॥ ८ ॥ ततो भगवतः पादौ निजपूरसेन सः । निःशङ्कश्चन्दनेनैव चर्चयामास भूयसा ॥ ९ ॥ तद्वीक्ष्य श्रेणिकः क्रुद्धो दध्यौ वध्योऽयमुत्थितः । पापीयान् यज्जगद्भर्त्तर्यैवमाशातनापरः ॥ १० ॥ अत्रान्तरे जिनेन्द्रेण छुते प्रोवाच कुष्ठिकः । त्रियस्वेत्यथ जीवेति श्रेणिकेन छुते सति ॥ ११ ॥ छुतेऽभयकुमारेण जीव वा त्वं त्रियस्व वा । कालसौकरिकेणापि छुते मा जीव मा मृयाः ॥ १२ ॥ जिनं प्रति त्रियस्वेति वचसा रुषितो नृपः । इतः स्थानादुत्थितोऽसौ ग्राह्य इत्यादिशङ्कदान् ॥ १३ ॥ देशनान्ते महावीरं नत्वा कुष्ठी समुत्थितः । रुरुषे श्रेणिकभटैः किरातैरिव शूकर- ॥ १४ ॥ स तेषां पश्यतामेव दिव्यरूपधर- चणाय । उत्पपाताम्बरे कुर्वन्नर्कचिम्बविडम्बनाम् ॥ १५ ॥ पत्तिभिः कथिते राज्ञा क एष इति विस्मयात् । विज्ञप्तो भगवानस्मै देवोऽसावित्यर्चकथत् ॥ १६ ॥ पुनर्विज्ञपयामास सर्वज्ञमिति भूयति । देवः कथमभूदेय कुष्ठी वा केन हेतुना ॥ १७ ॥ अथोचे भगवानेवमस्ति वत्सेषु विश्रुता । कौशाम्बी नाम पूस्तस्यां शतानीकोऽभवन्तृपः ॥ १८ ॥ तस्यां नगर्थ्यामिकोऽभून्नामतः सेडुको द्विजः । सीमा सदा दरिद्राणां मूर्खाणामवधिः परः ॥ १९ ॥ गर्भिण्याऽप्राणि सोऽन्येद्युर्वाहण्या स्रतिकम्मर्णे । भट्टानय घृतं मह्यं सहा न ह्यन्यथा व्यथा

(१) मत आ.

॥ २० ॥ सोऽप्यूचे तां प्रिये नास्ति मम कुत्रापि कौशलम् । येन किञ्चिद्भवे कापि कलाप्राप्ता यदीश्वराः ॥ २१ ॥
 उवाच सा च तं भट्टं गच्छ सेवस्व पार्थिवम् । प्रथिव्या पार्थिवादित्यो न कश्चित्कल्पपादपः ॥ २२ ॥ तथेति
 प्रतिपद्यासौ नृपं पुष्पफलादिना । प्रवृत्त सेवितुं विप्रो रत्नेच्छुरिव सागरम् ॥ २३ ॥ कदाचिदथ कौशाम्नी
 चम्पेशेनाभितर्कितैः । धनतुर्नेव मेघैर्द्यौरुह्यत समन्ततः ॥ २४ ॥ सानीकोऽपि शतानीको मध्येकौशाम्नि तस्थिवान् ।
 प्रतीचभाणः समयमन्तर्गितामिवोरगः ॥ २५ ॥ चम्पाधिपोऽपि कालेन बहुना सर्वपैनिकः । प्राङ्मणि स्वाश्रयं यातुं
 प्रवृत्तो राजहंसवत् ॥ २६ ॥ तदा पुष्पार्थमुद्याने गतः सेडुक ऐकत । तं वीर्यसैन्यं प्रत्यूषे निष्प्रभोऽभिवोदुपम्
 ॥ २७ ॥ तूष्णमेत्य शतानीकं व्यजिज्ञपदसाविदम् । याति वीर्यबलस्तेऽरिर्भग्नदंष्ट्र इवोरगः ॥ २८ ॥ यद्यद्योत्तिष्ठसे
 तस्मै तदा ग्राह्यः सुरेन सः । बलीयानपि स्त्रियः सन्नखिन्नेनाभिभूयते ॥ २९ ॥ तद्वचः साधु मन्वानो राजा
 सर्वोभिसारतः । निःससार शैरासारमारुनासीरदारुणः ॥ ३० ॥ ततः पश्चादपश्यन्तो नेशुश्चम्पेशमैनिकाः ।
 अचिन्तिततडित्पाते को वीचितुमपि क्षमः ॥ ३१ ॥ चम्पाधिपतिरेकाङ्गः कान्दिरीकः पलायितः । तस्य हस्त्य-
 श्वकौशादि कौशाम्नीपतिरग्रहीत् ॥ ३२ ॥ हृष्टः प्रविष्टः कौशाम्नी शतानीको महामना । उवाच सेडुकं विप्रं
 ब्रूहि तुभ्यं ददामि किम् ॥ ३३ ॥ विप्रस्तमूचे याचिष्ये पृष्ट्वा निजकुडम्बिनीम् । पर्यालोचपदं नान्यो गृहिणां गृहिणीं
 विना ॥ ३४ ॥ भट्ट प्रहृष्टो भट्टिन्यै तदशेषं शशंस स । वेतमा चिन्तयामास सा चैवं बुद्धिशालिनी ॥ ३५ ॥
 यद्यधुना ग्राहयिष्ये नृपाद्राभादिकं तदा । करिष्यत्यपरान्दारान्मदाय विभवं ॥ ३६ ॥ दिनं प्रत्येकं श्रालोच-

(१) स्त्रियसैनिकः . २ चाणमुष्टया सारभूतं नासीरम्—अग्रसैन्यं तेन दालाः . ३ दर्शनम् ।

स्तथाग्रासनभोजनम् । दीनारो दक्षिणायां च याच्य इत्यन्यशात्पतिम् ॥ ३७ ॥ ययाचे तत्तथा विप्रो राजाऽदात्त-
द्वद्विदम् । करङ्कोऽब्धिमपि प्राप्य गृह्णात्यात्मोचितं पय ॥ ३८ ॥ अत्यहं तत्तथा लेभे प्राप्य सम्भावनां च सः ।
पुंसां राजप्रसादो हि वितनोति महार्घताम् ॥ ३९ ॥ राजमान्योऽयमित्येव नित्यं लोकैर्न्यमन्वयत । यस्य प्रसन्नो
नृपतिस्तस्य क स्यान्न सेवकः ॥ ४० ॥ अग्रे श्रुतं चालयित्वा बुभुजेऽनेकशोऽप्यसौ । अत्यहं दक्षिणालोभाद्वि-
धिग्लोभो द्विजन्मनाम् ॥ ४१ ॥ उपाचीयत विप्रोऽसौ विविधैर्दक्षिणाघनैः । प्रासरत्पुत्रपौत्रैश्च पादैरिव चट्टदुमः
॥ ४२ ॥ स तु नित्यमजीर्णनिवमनादूर्ध्वगे रसे । आभैरभूद्रूपितत्वगश्वत्थ इव लाब्धया ॥ ४३ ॥ कुप्री क्रमेण
सज्जन्ने शीर्णघ्राणां हि पाणिनः । तथैवाश्रुत राजाग्रे सोऽनुतो हव्यवाडिव ॥ ४४ ॥ एकदा मन्त्रिभिर्भूषो चित्रतो
देव कुण्डसौ । सञ्चरिणु कुपुङ्गो नास्य योग्यमिहाशनम् ॥ ४५ ॥ सन्त्यस्य नीरुज पुत्रास्तेभ्यः कोऽप्यत्र
भोज्यताम् । व्यङ्गितप्रतिमार्था हि स्थाप्यते प्रतिमान्तरम् ॥ ४६ ॥ एवमस्त्विति राज्ञोक्तोऽमात्यैर्विप्रस्तथोदितः ।
स्वस्थानेऽस्थापयत्पुत्र गृहे तस्थौ स्वयं पुन ॥ ४७ ॥ मधुमण्डकवद्बुद्धमचिकाजालमालितः । पुत्रैर्गृहादपि बहिः
कुटीरेऽन्वेपि स द्विजः ॥ ४८ ॥ बहिःस्थितस्य तस्याज्ञां पुत्रा अपि न चक्रिरे । दारुपात्रे ददु किन्तु शुनकस्येव
भोजनम् ॥ ४९ ॥ जुगुप्समाना बध्वोऽपि तं भोजयितुमाययु । तिष्ठिबुर्वलितग्रीवं मोटनोत्पुटनासिका ॥ ५० ॥
अथ सोऽचिन्तयद्विप्र श्रीमन्तोऽमी मया कृताः । एभिर्भुक्तोऽस्म्यनादृत्य तीर्णोऽभ्योभित्तरण्डवत् ॥ ५१ ॥
तोषयन्ति न वाचाऽपि रोषयन्त्येव माममी । कुष्ठो रुष्टो न सन्तुष्टो भव्य इत्यनुलापिनः ॥ ५२ ॥

जुगुप्सन्ते यथैते मां जुगुप्स्या स्युरमी अपि । यथा तथा करिष्यामीत्यालोव्यावोचदात्मजान् ॥ ५३ ॥
 उद्विग्नो जीवितस्याहं कुलाचारस्त्वसौ सुताः । मुमूर्षुभिः कुटुम्बस्य देवो मन्त्रोदितः पशुः ॥ ५४ ॥
 पशुरानीयतामेक इत्याकर्ण्यनुमोदिनः । आनिन्यिरे तेऽयं पशुवन्मन्दबुद्धयः ॥ ५५ ॥ उद्विग्नोद्विग्नं च स्वाङ्ग-
 मभेन व्याधिवर्त्तिकाः । तेनाचारि पशुस्त्वाद्यावत् कुष्टी बभूव सः ॥ ५६ ॥ ददौ विप्रः स्वपुत्रेभ्यस्तं हत्वा
 पशुमन्यदा । तदाशयभजानन्तो मुग्धा बुभुजिरे च ते ॥ ५७ ॥ तीर्थे स्वार्थाय याम्नामीत्यापृच्छय तनयान्
 द्विजः । यथावृद्धसुखोऽरण्यं शरण्यमिव चिन्तयन् ॥ ५८ ॥ अत्यन्तवृषितः सोऽष्टन्नद्व्यां पयसे चिरम् ।
 अपश्यत्सुहृदमिव देशे नानाद्रुमे हृदम् ॥ ५९ ॥ नीरं तीरतरुस्तपन्नपुष्पफलं द्विजः । ग्रीष्ममध्यन्दिनाकांशुक-
 थितं क्वायवत्पपौ ॥ ६० ॥ सोऽपाद्यथा यथा वारि भूयोभूयस्तुपातुरः । तथा विरेकोऽस्य बभूव कृमिभिः
 सह ॥ ६१ ॥ स नीरुगासीत्कतिभिरप्यहोभिर्हृदाम्भसा । मनोज्ञसर्वावयवो वसन्तेनैव पादपः ॥ ६२ ॥ आरोग्य-
 हृष्टो चवले विप्रः क्षिप्रं स्ववेशमने । पुंसां वपुर्विशेषोत्थनृद्गारो जन्मभूमिषु ॥ ६३ ॥ स पुण्यां प्रविशन् पौरैर्देहदृशे
 जातविस्मयैः । देदीप्यमानो निमुक्तो निर्मोक्त इव पद्मगः ॥ ६४ ॥ पौरैः पृष्टः पुनर्जात इवोद्गाद्यः कथं न्यसि ।
 देवताराधनादस्मीत्याचचचे स तु द्विजः ॥ ६५ ॥ स गत्वा स्वगृहेऽपश्यत्स्वपुत्रान् कुष्ठिनो मुदा । मयाज्ज्वाफलं
 साधु दत्तमित्यवदच्च तान् ॥ ६६ ॥ सुतास्तमेवमभूच्च भवता तात निर्गुणम् । विश्वस्तेषु किमस्मासु द्विषेदेदमनु-
 ष्ठितम् ॥ ६७ ॥ लोकैराक्रुश्यमानोऽसौ राजभाग्य ते पुरम् । आश्रयजीविकादारं द्वारपालं निराश्रयः ॥ ६८ ॥
 तदाञ्च वयमायाता द्वाःस्थोऽस्मद्भर्मदेशनाम् । श्रोतुं प्रचलितोऽमुञ्चतं विप्रं निजकर्मणि ॥ ६९ ॥ द्वारोपविष्टः स

द्वारदुर्गाणामग्रतो बलिम् । जन्मादृष्टमिवाभुङ्क्त यथेष्टं कष्टितः क्षुधा ॥ ७० ॥ आकण्ठं परिशुक्तान्नदोषाद्गीष्मो-
ष्मणा च सः । उत्पन्नया वृषाङ्कारि मरुपान्थ इवाकुलः ॥ ७१ ॥ तत्तु द्वाःस्थमिया स्थानं त्यक्त्वा नागात्प्रपा-
दिषु । असौ जलचरान् जीवान् धन्यान्मेने वृषातुरः ॥ ७२ ॥ आरटन् वारि वारीति स वृषात्तो व्यपद्यत ।
इहैव नगरद्वारवाप्यामजनि ददुरः ॥ ७३ ॥ विहरन्तो वयं भूयोऽप्यागमामेह पत्तने । लोकोऽस्मद्वन्दनार्थं च
प्रचचाल सस्मश्रमः ॥ ७४ ॥ अस्मदागमनोदन्तं श्रुत्वाऽम्भोहारिणीमुत्सात् । स मेकोऽचिन्तयदिदं काप्येवं श्रुत-
पूर्व्यहम् ॥ ७५ ॥ ऊहापोहं ततस्तस्य कुर्वाणस्य मुहुर्मुहुः । स्वप्नस्मरणवज्रातिस्मरणं तत्त्वणादभूत् ॥ ७६ ॥
स दब्धौ ददुरश्चैवं द्वारे संस्थाप्य मां पुरा । द्वाःस्थो यं वन्दितुमगात्स आगाद्भगवानिह ॥ ७७ ॥ यथैते यान्ति
तं द्रष्टुं लोका यास्याम्यहं तथा । सर्वसाधारणी गङ्गा न हि कस्यापि पैतृकी ॥ ७८ ॥ ततोऽस्मद्वन्दनाहेतोरुत्प्लु-
त्योत्प्लुत्य सोऽध्वनि । आयांस्तेऽश्वखुरज्जुषो मेकः पञ्चत्वमाप्तवान् ॥ ७९ ॥ ददुराङ्कोऽयमुत्पेदे देवोऽस्मद्वक्ति-
भावितः । भावना हि फलत्येव विनाऽनुष्ठानमप्यहो ॥ ८० ॥ इन्द्रः सदस्युवाचेदमुषश्रेणिकमार्हताः । अश्रद्धाया-
नस्तदसौ त(त्त्व)त्परीक्षार्थमागतः ॥ ८१ ॥ गोशीर्षचन्दनेनायमानर्चं चरणौ मम । त्वद्दृष्टिमोहनायान्यत्सर्वं व्यधित
वैक्रियम् ॥ ८२ ॥ अथोचे श्रेणिकः स्वामिन्नमङ्गन्यं प्रभोः क्षुते । एपोऽन्येषां तु मङ्गल्यमङ्गल्यानि जगाद किम्
॥ ८३ ॥ अथाचचचे भगवान् किं भवेज्धापि तिष्ठसि । शीघ्र मोक्षं प्रयाहीति मां श्रियस्वेत्युवाच सः ॥ ८४ ॥
स त्वां जगाद जीवेति जीवतस्ते यत सुखम् । नरके नरशार्दूल मृतस्य हि गतिस्तव ॥ ८५ ॥ जीवन् धर्मं
विधत्ते स्याद्विमानेऽनुत्तरे मृतः । जीव श्रियस्व वेत्येवं तेनाभयमभाषत ॥ ८६ ॥ जीवन् पापपरो मृत्वा सप्तमं

नरकं ब्रजेत् । कालसौकरिकस्तेन प्रोचे मा जीव मा मृयाः ॥ ८७ ॥ तन्मृत्वा श्रेणिको नत्वा भगवन्तं व्यभिञ्ज-
 भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते ।
 पत् । त्वयि नाथे जगन्नाथ कथं मे नरके गतिः ॥ ८८ ॥ वभाये भगवन्नेव पुरा त्वमसि भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते ।
 तेन तत्रावश्य गमिष्यसि ॥ ८९ ॥ शुभानामशुभानां वा फलं प्राग्बद्धकर्मणाम् । भोक्तव्यं तद् द्रुतं (तद्व)यमपि नान्यथा
 कर्तुमीरमहे ॥ ९० ॥ आद्यो भाविजिनचतुर्विंशतो तं भाविष्यसि । पद्मनाभाभिषो राजन् खेदं मा स्म कथास्ततः
 ॥ ९१ ॥ श्रेणिकोऽथावदन्नाथ किमुपायोऽस्ति कोऽपि सः । नरकाद्येन रक्ष्येऽहमन्वरूपादिनान्धलः ॥ ९२ ॥
 भगवान् व्याजहारेंदं साधुभ्यो भक्तिपूर्वकम् । ब्राल्णया चैतकपिलया भिचां दापयमे मुदा ॥ ९३ ॥ कालसौक-
 रिकात्त्वनां विमोचयसि वा यदि । तदा ते नरकान्मोचो राजन् जायेत नान्यथा ॥ ९४ ॥ सम्मगित्युपदेयं स हृदि
 हारमिचोदहन् । प्रणम्य श्रीमहावीरं चचाल स्वाश्रयं प्रति ॥ ९५ ॥ अत्रान्तरे परीक्षार्थं ददुराङ्गेन भूयते । अस्माय
 विदधत्साधुः कर्त्तुं इव दर्शितः ॥ ९६ ॥ तं दृष्ट्वा प्रचनस्य मालिन्यं मा भवति । निवार्योऽकार्यतः साक्षा स्वगृहं
 प्रत्यगान्तरः ॥ ९७ ॥ स देवो दर्शयामास साध्वीमुदरिणीं पुनः । नृपः शासनभक्ततां जुगोप निजवेदमनि ॥ ९८ ॥
 प्रत्यग्दीभूय देवोऽपि तमूचे साधु साधु भोः । सम्यक्तावान्यसे नैव परितः स्वपदादिन ॥ ९९ ॥ नृनाथ यादृशं
 शकः सदसि त्वामवीकथत् । दृष्ट्वा दृष्ट्वा एवासि मिथ्यावाचो न तादृशाः ॥ १०० ॥ दिवानिर्मितनवत्रश्रेणिकं
 श्रेणिकाय सः । व्यश्राणयत्ततो हारं गोलकद्वितयं तथा ॥ १ ॥ योऽपुं सन्धास्यते हारं द्रुटितं म मरिष्यति ।
 इत्युदीर्य तिरोऽघ्नत स्वमष्ट इनामरः ॥ २ ॥ दिव्यं देव्यै ददौ हां चेल्लणायै मनोरम् । गोलकद्वितयं वत्तु
 नन्दायै नृपतिर्मुदा ॥ ३ ॥ दानस्यास्यासि योगेति सेष्यं नन्दा मनसिनी । आस्फाभ्य स्फोटयामास स्तम्भे

तद्गोसकद्वयम् ॥ ४ ॥ एकस्मात्कुण्डलद्वन्द्वं चन्द्रद्वन्द्वमिवामलम् । देदीप्यमानमन्यस्मात्त्वौमयुग्मं च निःसृतम् ॥ ५ ॥ तानि दिव्यानि रत्नानि नन्दा सानन्दमग्रहीत् । अनभ्रनृष्टिवद्वाभो महतां स्यादचिन्तितः ॥ ६ ॥ राजा ययाचे कपिलां साधुभ्यः श्रद्धयाऽन्विता । भिक्षां ग्रयच्छ निर्भिक्षां त्वां करिष्ये धनोच्चकैः ॥ ७ ॥ कपिलोचे विधत्से मां सर्वां स्वर्णमयीं यदि । हिनस्मि वा तथाऽप्येतदकृत्यं न करोम्यहम् ॥ ८ ॥ कालसौकरिकोऽप्युचे राज्ञा सूनां विमुञ्च यत् । दास्येऽहमर्थमर्थस्य लोभाच्चमसि सौनिकः ॥ ९ ॥ सूनायां ननु को दोषो यया जीवन्ति मानवाः । तां न जातु त्यजामीति कालसौकरिकोऽवदत् ॥ १० ॥ सूनाव्यापारमेपोऽत्र करिष्यति कथं न्विति । नृपः चित्वाऽन्धकूपे तमहोरात्रमधारयत् ॥ ११ ॥ अथ विज्ञपयामास गत्वा भगवते नृपः । सोऽत्याजि सौनिकः सूनामहोरात्रमिदं विभो ॥ १२ ॥ सर्वज्ञोऽभिदधे राजन्नन्धकूपेऽपि सोऽवधीत् । शतानि पञ्च महिषान् स्वयं निर्माय मृन्मयान् ॥ १३ ॥ तद्गत्वा श्रेणिकोऽपश्यत् स्वयमुद्विविजे ततः । धिगहो मे पुरा कर्म नान्यथा भगवद्भिरः ॥ १४ ॥ पञ्च पञ्च शतान्यस्य महिषाविघ्नतोऽन्वहम् । कालसौकरिकस्योच्चैः पापराशिरवर्द्धत ॥ १५ ॥ इहापि रोगास्तस्यासन्दारुणैरतिदारुणाः । पर्यन्तनरकप्राप्तेरुपधुत्कलितैरघैः ॥ १६ ॥ हा तात हा मातरिति व्याधिवाधाकदर्शितः । वयमानः शूकरवत्कालसौकरिकोऽरदत् ॥ १७ ॥ सोऽङ्गनातूलिकापुष्पवीणाक्वणित-
मार्जिताः । दृष्टित्वासिकाकर्णजिह्वाशूलान्यमन्यत ॥ १८ ॥ ततस्तस्य सुतस्तादृक् स्वरूपं सुलसोऽखिलम् । जगाद जगदाप्तायाभयायाभयदायिने ॥ १९ ॥ ऊचेऽभयस्त्वत्पिता यच्चक्रे तस्येदृशं फलम् । सत्यमत्युग्रपापानां

१ मार्जिता-सुगन्धिद्रव्यैः संस्कृतं दधि

फलमत्रैव लभ्यते ॥ २० ॥ तथाऽप्यस्य कुरु ग्रीत्यै विपरीतेन्द्रियार्थताम् । अमेध्यगन्धविध्वंसे भवेन्न जलमौषधम्
 ॥ २१ ॥ अथैत्य सुलसस्तं तु कटुतिक्तान्यभोजयत् । अपाययदपोऽत्युष्णास्तप्तपुमहोदराः ॥ २२ ॥ भूयिष्ठमिष्टया
 सुष्ठु सर्वाङ्गीणं व्यलेपयत् । उर्ध्वं ऋष्टकमयां च शय्यायां पर्यसपुपत् ॥ २३ ॥ आत्रयाग्राम चक्रीवक्रमेल-
 करवान् कटून् । रवोपतालककल्लघोररूप्याण्यदर्शयत् ॥ २४ ॥ तैः प्रीतः सोऽत्रवीत्युग्रं चिरत्क्षाद्वद्य भोजनम् ।
 शीतं वारि मृदुः शय्या सुगन्धि च विलेपनम् ॥ २५ ॥ शब्दः श्रुतिमुवाऽमूनि रूपाण्येकं सुखं दृशोः । भक्तेनापि
 त्वयाऽस्मात् किं वञ्चितोऽस्मि चिरं सुखात् ॥ २६ ॥ तच्छ्रुत्वा सुलसो दध्याविदमत्रैव जन्मनि । अहो पापफल-
 धोर नरके किं भविष्यति ॥ २७ ॥ सुलसे चिन्तयत्येवं स मृत्वा प्राप दारुणम् । सप्तमे नरके स्थानमप्रविष्टान्
 संञ्चितम् ॥ २८ ॥ कृतोर्ध्वदेहिर्कोऽभाणि सुलसः सज्जनैरिति । पितुः श्रय पदं स्याम सनाथा हि त्वया यथा
 ॥ २९ ॥ सुलसस्तावुवाचेदं करिष्ये कर्म न ह्यदः । किञ्चिन्नेमे फलं पित्राऽप्यत्रैवामुष्य कर्मणः ॥ ३० ॥ यथा
 मम प्रियाः प्राणास्तथाऽन्यप्राणिनामपि । संप्राणिताय धिगहो परश्राणप्रमरणम् ॥ ३१ ॥ हिंसाजीविकया
 जीवेत् कः प्रेक्ष्य फलमीदृशम् । मरणीकफलं ज्ञात्वा किपाकफलमस्ति कः ॥ ३२ ॥ अथ ते स्वजनाः प्रोचुः पापं
 प्राणिवधेऽत्र यत् । तद्विभज्य ग्रहीष्यामो हिण्यपिब गोत्रिणः ॥ ३३ ॥ त्वमेकं महिषं हृत्या हनिष्यामोऽपराज-
 चयम् । अत्यन्पमेव ते पापं भविष्यति ततो ननु ॥ ३४ ॥ आदाय सुलसः पित्र्यं कुठारं पाणिना ततः ।
 तेनाजघ्ने निजां जङ्घां मूर्च्छितो निपपात च ॥ ३५ ॥ लब्धसंज्ञस्ततोऽवादीत् साक्रन्दः करुणस्वरम् । हा कुठार-

१ चक्रीवज-रासभः, क्रमेणकश्च-उच्छ्रः तयोः शब्दाव-

प्रहारेण कठोरणास्मि पीडितः ॥ ३६ ॥ गृहीत बन्धवो यूयं विभज्य मम वेदनाम् । स्यामल्पवेदनो येन पीडितं पात पात माम् ॥ ३७ ॥ सुलसं खिन्नमनसस्ते च प्रतिबभाषिरे । पीडा कस्यापि केनापि ग्रहीतुं शक्यते किमु ॥ ३८ ॥ सुलसो व्याजहरेदं यद् व्यथामियतीमपि । न मे ग्रहीतुमीशिष्ये तत्कथं नरकव्यथाम् ॥ ३९ ॥ कृत्वा पापं कुटुम्बार्थे घोरां नरकवेदनाम् । एकोऽमुत्र सहिष्येऽहं स्यास्यन्त्यत्रैव बान्धवाः ॥ ४० ॥ हिंसां तन्न करिष्यामि पैत्रिकीमपि सर्वथा । पिता भवति यद्यन्धः किमन्धः स्यात्सुतोऽपि हि ॥ ४१ ॥ एवं व्याहरमाणस्य सुलसस्यातिपीडया । प्रतिजागरणायागादभयः श्रेणिकात्मजः ॥ ४२ ॥ परिरभ्य बभापे तमभयः साधु साधु भोः । सर्वं ते श्रुतमस्माभिः प्रमोदाद्रयमागताः ॥ ४३ ॥ पापात्पैत्र्यादपक्रामन् कर्दमादिव दूरतः । त्वमेकः श्ला-
ध्यसे हन्त पक्षपातो गुणेषु नः ॥ ४४ ॥ सुलसं पेशलैरेवमालोपैर्धर्मवत्सलः । अनुमोद्य निजं धाम स जगाम नृपात्मजः ॥ ४५ ॥ स्नाननादृत्य सुलसो गृहीतद्वादशव्रतः । दौर्गत्यभीतोऽस्याजैनधर्मे रोर इवेऽवरे ॥ ४६ ॥ कालसौकारिकसुखुरिवैवं, यस्त्यजेत् कुलभवामपि हिंसाम् । स्वर्गसम्पददवीयसि तस्य, श्रेयसामविषयो न हि किञ्चित् ॥ १४७ ॥ ३० ॥

अथ हिंसां कुर्वन्नपि दमादिभिः पुण्यमर्जयत्येव पापं च विशोधयेदित्याह—

दमो देवगुरुपास्तिर्दानमध्ययनं तपः । सर्वमप्येतदफलं हिंसां चेन्न परित्यजेत् ॥ ३१ ॥

दम इन्द्रियजयः, देवगुरुपास्तिर्देवसेवा गुरुसेवा च, दानं पात्रेषु द्रव्यविश्राणनं, अध्ययनं धर्मशास्त्रादेः ॥ ६५ ॥

पठनं, तपः कृच्छ्रचान्द्रायणादि, एतद्भादि सर्वमापि न तु किञ्चिदेव, अफलं पुण्यार्जनपापक्षयादिफलरहितं चेद्यदि हिंसां शान्तिकहेतुं कुलकमायातां वा न परित्यजेन्न परिहेत् ॥ एवं तावन्मांसलुब्धानां शान्तिकार्थिनां

कुलाचारमुपालयतां च या हिंसा सा प्रतिषिद्धा ॥ ३१ ॥
—

इदानीं शास्त्रीयां हिंसां प्रतिषेधन् शास्त्रत्वेन वाऽऽक्षिपति—
नृशंसैर्लोभान्धैर्हिंसाशास्त्रोपदेशकैः ॥ ३२ ॥
अहो नृशंसैर्लोभान्धैः किमिष्टिर्नृशंसैर्निर्दयैः । दया-
विश्वस्तो मुग्धधीर्लोकः पात्यते नरकावनौ । अहो नृशंसैर्लोभान्धैः किमिष्टिर्नृशंसैर्निर्दयैः । दया-
विश्वस्तो मुग्धधीर्लोकः पात्यते नरकावनौ । अहो नृशंसैर्लोभान्धैः किमिष्टिर्नृशंसैर्निर्दयैः । दया-

हिंसाशास्त्रं वक्ष्यमाणं तस्योपदेशका हिंसाशास्त्रोपदेशका मन्वादयस्तैः किमिष्टिर्नृशंसैर्निर्दयैः । दया-
वान् हि कथं हिंसाशास्त्रमुपदिशेत् । नृशंसत्वे हेतुमाह । लोभान्धैः मांसलोभान्धैः स्नाभान्धैः किमिष्टिर्नृशंसैर्निर्दयैः । दया-
चक्षुरहितैः । यदाह—

एकं हि चक्षुरमलं सहजो विभेक-स्तद्बद्धिरेव सह संवसतिद्वितीयम् ।
एतद्द्वयं भुवि न यस्य स तत्त्वतोऽन्ध-स्तथापमार्गचलने खलु मोऽपराधः १ ॥ १ ॥
एतद्द्वयं भुवि न यस्य स तत्त्वतोऽन्ध-स्तथापमार्गचलने खलु मोऽपराधः १ ॥ १ ॥
अहो इति निर्वेदे, यतो विश्वस्तो विश्वव्यधः, विश्वस्तत्त्वे हेतुमुग्धधीः । चतुर्बुद्धिर्हि कृत्याकृत्यं विवेचयन्

अहो इति निर्वेदे, यतो विश्वस्तो विश्वव्यधः, विश्वस्तत्त्वे हेतुमुग्धधीः । चतुर्बुद्धिर्हि कृत्याकृत्यं विवेचयन्
न प्रतारकवचस्तु विश्वसिति । लोकः प्राकृतो जनः पात्यते चेष्यते नरकावनौ नरकपृष्ठव्याम् ॥ ३२ ॥

हिंसाशास्त्रमेव यदाहुरित्यनेन प्रस्तुत्य निर्दिशति—
यज्ञार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयंभुवा । यज्ञोऽस्य भूत्यै सर्वस्य तस्माद्यज्ञे त्रयोऽवधः ॥ ३३ ॥

यज्ञार्थं यज्ञनिमित्तं स्वयंभुवा गजापतिना पशवः सृष्टा उत्पादिताः स्वयमेवेत्यर्थवादः । अस्य जगतो विस्व-
स्य यज्ञो ज्योतिष्टोमादिः भूतैर् यतिर्विभवः, तस्मात्तत्र यो वधः स न वधो विज्ञेयः हिंसाजन्यस्य पापस्यानुत्पत्तेः ।
एवमुच्यते । कथं पुनर्यज्ञे हिंसादोषो नास्ति ? उच्यते—हिंसा हिंस्यमानस्य महानपकारः प्राणवियोगेन पुत्रदार-
धनादिवियोगेन वा सर्वानर्थोत्पत्तेर्दुष्कृतस्य वा नरकादिफलविपाकस्य प्रत्यासत्तेः । यज्ञे तु हतानामुपकारो नाप-
कारः नरकादिफलानुत्पत्तेः ॥ ३३ ॥ एतदेवाह—

औषध्यः पशवो वृक्षास्तिर्यश्चः पक्षिणस्तथा । यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्यु(च्छ्रित्)तिं पुनः ॥ ३४ ॥
औषध्यो दर्भादयः पशवश्छागादय वृक्षा यूपादयः तिर्यश्चो गवाश्वादयः पक्षिणः कपिञ्जलादयः यज्ञार्थं
यज्ञनिमित्तं निधनं विनाशं प्राप्ताः । यद्यपि केषाञ्चित्तत्र निधन नास्ति तथापि या च यावती च पीडा विद्यत इति
सा निधनशब्देन लक्ष्यते । प्राप्नुवन्ति यान्ति उच्छ्रित्युत्कर्षं देवगन्धर्वयोर्नित्वमुत्तरकुर्वादिषु दीर्घायुष्कादि
च ॥ ३४ ॥

यावत्प काश्चिच्छास्त्रे चोदिता हिंसास्ताः संचिप्य दर्शयति—

मधुपर्के च यज्ञे च पितृदेवतकर्मणि । अत्रैव पशवो हिंस्या नान्यत्रेत्यब्रवीन्मनुः ॥ ३५ ॥

मधुपर्कं क्रियाविशेषः तत्र गोवधो विहितः, यज्ञो ज्योतिष्टोमादिः तत्र पशुवधो विहितः, पितरो दैवतानि
यत्न कर्मण्यष्टकादौ तच्च श्राद्धं पितॄणां दैवतानां च कर्म महायज्ञादि ॥ ३५ ॥

एवार्थेषु पशून् हिंसन् वेदतत्त्वार्थविद्विजः । आत्मानं च पशून्श्चैव गमयत्युत्तमां गतिम् ॥ ३६ ॥
 एतानर्थान् साधयितुं पशून् हिंसन् द्विज आत्मानं पशून्श्चोत्तमां गतिं स्वर्गोपवर्गलब्ध्यां गमयति प्रापयति

वेदतत्त्वार्थविदिति विदुषोऽधिकारित्वमाह ॥ ३६ ॥

हिंसाशास्त्रमनूय पुनस्तदुपदेशकानां विपति—

ये चक्रुः क्रूरकर्माणाः शास्त्रं हिंसोपदेशकम् । कृते यास्यन्ति नरके नास्तिकेभ्योऽपि नास्तिकाः ३
 ये मन्नादयः क्रूरं निर्घृणं कर्म येषां ते क्रूरकर्माणाः शास्त्रं स्मृत्यादि हिंसाया उपदेशकं चक्रुः ते हिंसाशास्त्र-
 कर्तारः क नरके यास्यन्तीति उक्तं चेत्यनेन संवादश्लोकमुपदर्शयति—

वरं वराकश्चार्वाको योऽसौ प्रकटनास्तिकः । वेदोक्तितापसश्चन्द्राच्छत्रं रज्जो न जैमिनिः ॥ ३८ ॥
 इत्यर्थः ॥ ३७ ॥

वरमिति मनागिणो जैमिन्यपेक्षया चार्वाको लौकायतिकः वराक इति दम्भरहितत्वादनुक्रम्यः । तदेवाह—
 योऽसौ प्रकटनास्तिकः । जैमिनिस्तु न वरं कुतः वेदोक्तितापसश्चन्द्र तापसेप्यस्तेन छत्रं रज्जो राक्षसः, अयं हि
 वेदोक्तिं मुखे कृत्वा सकलप्राणिष्वन्नात् मायावी राक्षस इव । यच्चोक्तं यज्ञार्थं पशवः स्रष्टा इति तद्वाद्यात्र निज-
 निजकर्मनिर्माणमाहात्म्येन नानायोगिषु जन्तव समुत्पद्यन्त इति व्यलीक कथाचित् सुष्टिवाद, यज्ञोऽस्य भूत्यै
 सर्वस्येति त्वर्थवादः पदपातमात्रं, वधोऽवध इति तूपहासपात्रं वच, यज्ञार्थं विनिहतानां चोपध्यादीनां पुनरुच्छ-
 १०

यप्राप्तिः श्रद्धानभाषितं अकृतसुकृतानां यज्ञवधमात्रेणोच्छ्रितगतिप्राप्त्ययोगात् । अपि च यज्ञहननमात्रेण यदि उच्छ्रितगतिप्राप्तिस्तर्हि मातापित्रादीनामपि यज्ञे वधः किं न क्रियते । यदाहुः—

नाहं स्वर्गफलोपभोगतृपितो नाभ्यर्थितस्त्वं मया, सन्तुष्टस्तृणभक्षणेन सततं साधो न युक्तं तव ।
स्वर्गे यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुवं प्राणिनो, यज्ञं किं न करोषि मातृपितृभिः पुत्रैस्तथा बान्धवैः ॥ १ ॥
मधुपर्कादिषु च हिंसा श्रेयसे नान्यत्रेति स्पच्छन्दभाषितं, को हि विशेषो हिंसाया येनैका श्रेयस्करी नान्येति ।
पुण्यान्मानस्तु सर्वाऽपि हिंसा न कर्त्तव्येत्याहुः । यथा—

सर्वे जीवा वि इच्छन्ति जीविनं न मरञ्जितं । तम्हा पाणिवहं घोरं निगंथा वज्रयंति यम् ॥ १ ॥
यत्तुक्तं “ आत्मानं च पशून्धैव गमयत्युत्तमां गतिमिति ” तदतिमहासाहसिकादन्यः को वक्तुमर्हति ? अपि नाम पशोरहिंसस्याकामनिर्जयोत्तमगतिलाभः संभवेत्, हिंस्यस्तु निशातकृपाणि काप्रहारपूर्वं सौनिकस्येव निर्दयस्य हिंसतः कथमुत्तमगतिरसंभावनाऽपि स्यात् ? ॥ ३८ ॥

एतदेव विशेषाभिधानपूर्वकमुपसंहरन्नाह—

देवोपहारव्याजेन यज्ञव्याजेन येऽथवा । घ्नन्ति जन्तून् गतधृणा घोरां ते यान्ति दुर्गतिम् ॥ ३९ ॥
देवा भैरवचण्डिकादयस्तेभ्यः उपहारो बलिः स एव व्याजं छद्म तेन महानवमीमाघाष्टमीचैत्राष्टमीनमसितका-

(१) सर्वे जीवा अपि इच्छन्ति जीवितु न मर्त्यम् । तस्मात् प्राणिवध घोर निर्यन्था वर्जयन्ति ॥ १ ॥

निरादि-
 रौद्रां दुर्गतिं नरकादि-
 निर्दयास्ते घोरं च निराबाधे घर्मसाधने
 अपि च निन्देत किमर्थं पर्वतं
 गतघृणा निन्देत किमर्थं
 यज्ञव्याजेनेत्युपसंहारः, केनमधु

सं. ११०११

अथवा—

द्विषु देवपूजाञ्छनं अत्र देवोपहारव्यापनं
यान्ति, अत्र साधनपरिग्रहो

स्वाधीने सावाधये ॥ ३६ ॥

स्वाधीने जगद्धितम् । ग्रहो हिंसाऽपि कारणं यस्य स तस्य ॥ २० ॥
त्रजेदिति ॥ ३६ ॥

मन्दशुद्धिः ॥ शिवनिर्मिता

शमशास्त्रं नृपः शूलि सुखम् । हत्वा जगद्धितं मन्दबुद्धिरुता ।

अनेन्द्रियजय, अनेन्द्रियं जगद्धितं, मन्दबुद्धिर्भूतः ।

शमः कथायाः । किं विशिष्टं घर्मसाधनत्वं येन प्रतिपादयतां न हि सा प्रतिपिद्धा । १५३

दयनिःश्रवसकारं धर्मसाधनभावे धर्मसाधनत्वन प्राप्त्यै देवोपहारहेतुका य १८

इति विस्मय ॥६॥ अथमाधनमायता यद्वानाभ ॥
 ...माधान्युपेक्ष्य कुलक्रमायाता यद्वानाभ ॥

एवं तावन्नोममूला शोणितं पितृभ्यो पशस्त्रिया विधिवत् कर्तव्यं । पितृभ्यो दीर्घकालवर्षाभ्यां कर्तव्यं ।

अवशिष्यत ता प्राक् यच्चानन्त्याय यच्चानन्त्याय
 नैर्जिग्रात्राय यच्चानन्त्याय यच्चानन्त्याय

हविष्यान्व... दीर्घकालवचनः।

चिरान्नमि ॥ ४१ ॥

五

तिलैर्ब्रीहिर्वैमर्षैरद्भिर्मूलफलेन वा । दत्तेन मासं प्रीयन्ते विधिवत्पितरो नृणाम् ॥ ४२ ॥
विलांदिग्रहणं नेतरपरिसंख्यानार्थमपि तूपात्तानां फलविशेषप्रदर्शनार्थम् । एतैर्विधिवद्दत्तैः पितरो मासं प्रीयन्ते ॥ ४२ ॥

द्वौ मासौ मत्स्यमासेन त्रीन् मासान् हारिणेन तु । औरभ्रेणाथ चतुरः शाकुनेनेह पञ्च तु ॥ ४३ ॥

मत्स्या पाठीनकाद्याः, हरिणा मृगा, औरभ्रा मेघा, शकुनय आरण्यकुक्कटाद्याः ॥ ४३ ॥

षण्मासांश्छागमासेन पार्षतेनेह सप्त वै । अष्टावेणस्य मासेन रौरवेण नवैव तु ॥ ४४ ॥

छागश्छगलः, पृषतैरणरुवो मृगजातिविशेषवचना ॥ ४४ ॥

दशमासांस्तु तुप्यन्ति वराहमहिषामिधैः । शशकूर्मयोर्मासेन मासानेकादशैव तु ॥ ४५ ॥

वराह आरण्यशूकरः ॥ ४५ ॥

संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन तु । वार्धीणस्य मासेन तृसिद्धादशवार्षिकी ॥ ४६ ॥

श्रुतानुभित्तयो श्रुतसंवन्धस्य बलीयस्त्वाद्व्येन पयसा पायसेन च संबन्धो न मासेन आकरणिकेन, अन्ये तु व्याख्यानयन्ति मासेन गव्येन पयसा पायसेन वा । पयसो विकारः पायसं दध्यादि । पयःसंस्कृते त्वोदने प्रसिद्धिः । वार्धीणसो जरच्छाग यस्य पिवतो जलं त्रीणि स्पृशन्ति जिह्वा कर्णौ च यदाह—

त्रिपिबं त्विन्द्रियचीरणं श्वेतं वृद्धमजापतिम् । वार्धीणसं तु तं प्राहुर्याक्षिकाः पितृकर्मसु ॥ १ ॥ ४६ ॥

पितृनिमित्ताहिंसोपदेशकं शास्त्रमनद्य तदुपदिष्टां हिंसां दृष्यति—

॥ ४७ ॥

पितृनिमित्ताहिंसापि दुर्गतिहेतवे ॥ ४७ ॥ “पित्रे पि-
तृनिमित्ताहिंसापि दुर्गतिहेतवे ॥ ४७ ॥” यच्छ्रुतिः—
इति स्मृत्यनुसारेण पितृणां तर्पणाय या। मूढैर्विधीयते हिंसा साऽपि दुर्गतिहेतवे ॥ ४७ ॥ “पित्रे पि-
तृनिमित्ताहिंसापि दुर्गतिहेतवे ॥ ४७ ॥” यच्छ्रुतिः—
इति पूर्वोक्ता या स्मृतिर्धर्मसंहिता तस्या अनुसारेणालम्बनेन पितरः पितृभ्यः सापि न केवलं
इति पूर्वोक्ता या स्मृतिर्धर्मसंहिता तस्या अनुसारेणालम्बनेन पितरः पितृभ्यः सापि न केवलं
इति पूर्वोक्ता या स्मृतिर्धर्मसंहिता तस्या अनुसारेणालम्बनेन पितरः पितृभ्यः सापि न केवलं

यदाह—
मृतानामपि जन्तूनां यदि वृत्तिर्भवेदिह । निर्वाणस्य प्रदीपस्य स्नेहः संवर्द्धयेच्छिवाम् ॥ १ ॥ इति
मांसलोभादिनिमित्ता दुर्गतिहेतवे नरकाय । न हि स्नान्याऽपि काचिद्विज्ञा न नरकादिनिबन्धनं । यत्तु पितृभ्यः
प्रपञ्चवर्णनं तन्मुखबुद्धिप्रतारणमात्रं, न हि तिलव्रीह्यादिभिर्मत्स्यमांसादिभिर्वा परासूनां पितृणां वृत्तिरुत्पद्यते ।

यदाह—
मृतानामपि जन्तूनां यदि वृत्तिर्भवेदिह । निर्वाणस्य प्रदीपस्य स्नेहः संवर्द्धयेच्छिवाम् ॥ १ ॥ इति
मांसलोभादिनिमित्ता दुर्गतिहेतवे नरकाय । न हि स्नान्याऽपि काचिद्विज्ञा न नरकादिनिबन्धनं । यत्तु पितृभ्यः
प्रपञ्चवर्णनं तन्मुखबुद्धिप्रतारणमात्रं, न हि तिलव्रीह्यादिभिर्मत्स्यमांसादिभिर्वा परासूनां पितृणां वृत्तिरुत्पद्यते ।

न केवलं हिंसा दुर्गतिहेतुः किं तु हिंस्यमानैर्जन्तुभिर्विरोधनिबन्धनत्वेन स्वस्यापि इहामुत्र च हिंसाहेतुतया
भयहेतुः ॥ ४७ ॥ अहिंसस्य तु सर्वजीवाभयदानशौण्डस्य न कुतोऽपि भयमस्तीत्याह—

यो भूतेष्वभयं दद्याद्भूतेभ्यस्तस्य नो भयम् । यादृग्वितीर्यते दानं तादृगासाद्यते फलम् ४८

स्पष्टम् ॥ ४८ ॥

एवं तावद्विसापराणां मनुष्याणां नरकादि हिंसाफलमभिहितं । सुराणामपि हिंस्रानां जुगुप्सनीयचरितानां

मूढजनप्रसिद्धं पूज्यत्वं परिदेवयते—

१ शोचति.

कोदण्डदण्डचक्रासिशूलशक्तिधराः सुराः। हिंसका अपि हा कष्टं पूज्यन्ते देवताधिया ॥ ४६ ॥
हा कष्टमित्यतिशयनिर्वेदे हिंसका अपि रुद्रप्रभृतयः सुराः प्राकृतैर्जनैः पूज्यन्ते विविधपुष्पोपहारादिभिर-
र्च्यन्ते । ते च यथाकथञ्चिदभ्यर्च्यतां नाम केवलं देवताबुद्धिस्तत्र विरुद्धा इत्याह-देवताधिया । हिंसकत्वे विशेष-
पणद्वारेण हेतुमाह-कोदण्डदण्डचक्रासिशूलशक्तिधरा इति कोदण्डादिधरत्वाद्विंसकाः, हिंसकत्वमन्तरेण कोद-
ण्डादीनां धारयितुमयुक्तत्वात् । कोदण्डधरः शङ्करः, दण्डधरो यमः, चक्रासिधरो विष्णु, शूलधरौ शिवौ,
शक्तिधरः कुमारः, उपलक्षणमन्येषां शस्त्राणां शस्त्रधराणां च ॥ ४६ ॥

एवं प्रपञ्चतो हिंसां प्रतिपिष्य तद्विपक्षभूतमहिंसाव्रतं श्लोकद्वयेन स्तौति—

मातेव सर्वभूतानामहिंसा हितकारिणी । अहिंसैव हि संसारमरावमृतसारणिः ॥ ५० ॥

अहिंसा दुःखदावाग्निप्रावृपेण्यधनावली । भवभ्रमिरुगतानामहिंसा परमौषधी ॥ ५१ ॥

स्पष्टम् ॥ ५० ॥ ५१ ॥

अहिंसाव्रतस्य फलमाह—

दीर्घमायुः परं रूपमारोग्यं श्लाघनीयता । अहिंसायाः फलं सर्वं किमन्यत्कामदैव सा ॥ ५२ ॥

अहिंसापरो हि परेपामायुर्वर्द्धयन्नरूपमेव जन्मान्तरे दीर्घायुद्रं लभते । तथैव पररूपमविनाशयन् प्रकृष्टं रूप-
माप्नोति । तथैव चास्वास्थ्यहेतुं हिंसां परिहरन् परमस्वास्थ्यरूपमारोग्यं लभते सर्वभूताभयप्रदश्च तेभ्य आत्मनः
श्लाघनीयतामश्नुते । एतत्सर्वमहिंसायाः फलं, कियद्वा शृङ्गग्राहिकया वक्तुं शक्यते इत्याह-किमन्यत्कामदैव सा

यद्यत्कामयते तत्तस्मै ददाति उपलब्धयेतदकाभितस्यापि स्वर्गापवर्गादेः फलस्य दानात् ।

अत्रान्तरे श्लोकः—

हेमाद्रिः पर्वतानां हरिरमृतभुजां चक्रवर्ती नराणां, शीतांशुर्ज्योतिषां स्रस्तारुवनिरुहो चण्डरोचिर्ग्रहाणाम् ।
सिन्धुस्तोयाशयानां जिनपतिरसुरामर्च्यमर्त्योधिपानां, यद्वत्तद्वतानामधिपतिपदवीं गत्यहिंसा किमन्यत् ॥१॥५२॥

न च तत्फलमनुपदश्यली-
उक्तमहिंसाव्रतम्, अथ द्रुतव्रतस्यामरस्तच्च नालीकनिरितिव्रतमन्तरेणोपपद्यते, न च तत्फलमनुपदश्यतीति—
काद्विरिति कारयितुं शक्यः पर इत्यलीकफलमुपदर्श्य तद्विरतिमुपदर्शयति—

मन्मनत्वं काहलत्वं मूकत्वं मुखरोगिताम् । वीक्ष्यासत्यफलं कन्यालीकाद्यसत्यमुत्सृजेत् ॥५३॥

मन एव मन्द यत्र तन्मननं परस्याप्रतिपादकं वचनं तद्योगात्पुरुषोऽपि मन्मनस्तस्य भावो मन्मनत्वं १ ।
काहलमन्यक्तवर्णं वचनं तद्योगात्पुरुषोऽपि काहलस्तस्य भावः काहलत्वं २ । मूकोऽप्यङ्गं तस्य भावो मूकत्वं ३ ।
मुखस्य रोगा उपलिङ्गादयस्तेऽस्य सन्ति मुखरोगी तस्य भावो मुखरोगिता ४ । एतत्समसत्यफलं वीक्ष्य शास्त्र-
बलेनोपलभ्यासत्यं स्थूलासत्यमुत्सृजेन्श्रवकः । यदाह—

मूका जडाश्च विकला वाग्हीना वाग्जुगुप्सिता । पूतिगन्धमुसाश्चैव जायन्तेऽनुतमायिणः ॥ १ ॥ ५३ ॥

असत्यं च कन्यालीकादि वक्ष्यमाणम् । तदेवाह—
कन्यागोभूम्यलीकानि न्यासापहरणं तथा । कूटसाध्यं च पश्चेति स्थूलासत्यान्यकीर्तयन् ॥५४॥

कन्यालीकं १ गवालीकं २ भूम्यलीकं ३ न्यासापहरणं ४ कूटसाक्ष्यं च ५ एतानि पञ्च स्थूलासत्यान्यकी-
र्तयन् जिनाः । तत्र कन्याविषयमलीकं कन्यालीकं भिन्नकन्यामभिन्नां विपर्ययं वा वदतो भवति, इदं च सर्वस्य
कुमारादिद्विपदविषयस्यालीकस्योपलक्षणं १ । गवालीकमन्यवीरां बहुचीरां विपर्ययं वा वदतः, इदमपि सर्वचतु-
स्पदविषयस्यालीकस्योपलक्षणं २ । भूम्यलीकं परसत्कामप्यात्मादिसत्कां विपर्ययं वा वदतः, इदं च शेषपादपाद्यपद-
द्रव्यविषयालीकस्योपलक्षणं ३ । अथ द्विपदचतुस्पदापदग्रहणमेव कस्मान्न कृतम् ? उच्यते—कन्याद्यलीकानां लोके
अतिगर्हितत्वेन रूढत्वादिति । न्यस्यते रक्षणायान्यस्मै समर्प्यत इति न्यासः सुवर्णादिः तस्यापहरणमपलापस्त-
द्वचनं स्थूलमृषावादः, इदं चानेनैव विशेषेण पूर्वालीकेभ्यो भेदेनोपात्तं, कूटसाक्ष्यं प्रमाणीकृतस्य लज्जामत्सरादिना
कूटं वदतः, यथाहमत्र साक्षी, अस्य च परकीयपापसमर्थकत्वलक्षणविशेषमाश्रित्य पूर्वैभ्यो भेदेनोपन्यासः,
एतानि क्लिष्टाशयसमुत्पत्वात् स्थूलासत्यानि ॥ ५४ ॥

एतेषां स्थूलालीकत्वे विशेषणद्वारेण हेतुमुपन्यस्य प्रतिषेधमाह—
सर्वलोकविरुद्धं यद्यद्विश्वसितघातकम् । यद्विपक्षश्च पुण्यस्य न वदेत्तदसूनुतम् ॥ ५५ ॥

सर्वलोके विरुद्धत्वात् कन्यागोभूम्यलीकानि न वदेत् । विश्वसितघातकत्वाभ्यासापलापं न वदेत् । पुण्यस्य
धर्मस्य विपक्षरूपोऽधर्मस्तं हि वदन् प्रमाणीकृतो विवादिरभ्यर्थ्यते धर्मं ब्रूयान्नाधर्ममिति । इति धर्मविपक्षत्वा-
त्कूटसाक्ष्यं न वदेत् ॥ ५५ ॥

असत्यस्य फलविशेषमुपदर्शयंस्तत्परिहारमुपदिशति—

असत्यतो लघीयस्त्वमसत्याद्धचनीयता । अथोगतिरसत्याश्च तदसत्यं परित्यजेत् ॥ ५६ ॥

लघीयस्त्वं वचनीयता चासत्यस्यैहिर्कं फलं, अथोगतिराशुभिकम् ॥ ५६ ॥

अथ भनतु लिटाशयपूर्वस्यासत्यस्य निषेधः, ग्रामादिरस्य तु का वार्तेत्याह—

असत्यवचनं प्राप्तः प्रमादेनापि नो वदेत् । श्रेयांसि येन भज्यन्ते वात्ययेव महादुमाः ॥ ५७ ॥

आस्तां क्रिटाशयपूर्वकमसत्यवचनं, ग्रामादिकमप्यज्ञानगंशयादिजनितवचनं न वदेत् येन ग्रामादिकेनामत्यवचनेन श्रेयांसि भङ्गमुपयान्ति नात्ययेन महादुमा इति दृष्टान्तः । यदाहुर्महर्षयः—

अइअस्मि य कालस्मि* पच्युप्यन्नमयागए । जमह तु न जालेजा एवमेवं ति गो वए ॥ १ ॥

अइअस्मि य कालस्मि* पच्युप्यन्नमयागए । जत्य संका मवे तं तु, एयमेवं ति गो वए ॥ २ ॥

अइअस्मि य कालस्मि* पच्युप्यन्नमयागए । निस्तंकिं भवे जं तु, एवमेवं तु निदिसे ॥ ३ ॥

एतच्चासत्यं चतुर्द्वी-भूतनिद्वयो, अभूतोद्भवनं, अर्थान्तरं, गर्ही च । भूतनिद्वयो यथा-नास्त्यात्मा, नास्ति पुण्य, नास्ति पापं चेत्यादि । अभूतोद्भवनं यथा-सर्वगत आत्मा श्यामाकतन्दुलमात्रो वा । अर्थान्तरं यथा-गाम-

(१) अतीते च काले प्रत्युत्पन्नमनागते । यमनं तु न जानीयात् एवमेतत् इति नो वदेत् ॥ १ ॥ * अद्वयम् ।

(२) अनीते च काले प्रत्युत्पन्नमनागते । यत्र ग्रन्था भवेत्तु पुनमेतत् इति नो वदेत् ॥ २ ॥

(३) अतीते च काले प्रत्युत्पन्नमनागते । नि श्रद्धिं भवेत्तु पुनमेतत् तु निर्दिशेत् ॥ ३ ॥ * अद्वयम् ।

श्वमभिदधतः । गर्हा तु त्रिधा, एका सावधव्यापारप्रवर्त्तनी, यथा चेत्त्रं कृपत्यादि । द्वितीया अप्रिया, काणं
काणमिति वदतः । तृतीया आक्रोशरूपा, यथा अरे बान्धकिनेय इत्यादि ॥ ५७ ॥

अतिपरिहरणीयत्वमसत्यवचनस्य दर्शयन् पुनरप्यैहिकान् दोषानाह—

असत्यवचनाद्वैरविषादाप्रत्ययादयः । प्रादुःषन्ति न के दोषाः कुपथ्याद्व्याधयो यथा ॥ ५८ ॥

वैरं विरोधः, विषादः पश्चात्तापः, अप्रत्ययोजविश्वासः । आदिग्रहणाद्राजावमानादयो गृह्यन्ते ॥ ५८ ॥

आमुष्मिकं मृषावादस्य फलमाह—

निगोदेष्वथ तिर्यक्षु तथा नरकवासिषु । उत्पद्यन्ते मृषावादप्रसादेन शरीरिणः ॥ ५९ ॥

निगोदा अनन्तकारिका जीवास्तेषु, तिर्यक्षु गोचलीवर्दन्यायेन शेषतिर्यग्योनिषु, नरकवासिषु नैरयिकेषु ॥ ५९ ॥

इदानीं मृषावादपरिहारे अन्वयव्यतिरेकाभ्यां कालिकार्यवसुराजौ दृष्टान्तावाह—

ब्रूयाद्भियोपरोधाद्वा नासत्यं कालिकार्यवत् । यस्तु ब्रूते स नरकं प्रयाति वसुराजवत् ॥ ६० ॥

भिया मरणादिभयेन, उपरोधाद्वाचिण्यादसत्यं न ब्रूयात् । यस्तु ब्रूते भियोपरोधाद्वा इत्यत्रापि संबन्धनीयं,
दृष्टान्तौ संप्रदायगम्यौ । स चायम् ।

(१) कुलटापुत्र ।

॥ १०१ ॥

अस्ति भूरमणीमौलिमणिस्तुरमणी पुरी । यथार्थनामा तत्रासीञ्जितशत्रुमहीपतिः ॥ १ ॥ रुद्रेति नामधेयेन
 ब्राह्मणी तत्र विश्रुता । दत्त इत्यभिधानेन तस्याः पुत्रो बभूव च ॥ २ ॥ दत्तो नितान्तदुर्दान्तो द्यूतमद्याप्रियः
 सदा । सेवितुं तं महीपालं प्रवृत्तो वर्तनेच्छया ॥ ३ ॥ राज्ञा प्रधानीचक्रेऽसौ छायावत्परिपार्श्वकः । आरोहायो-
 पसर्पन्त्या विषवज्जेरपि द्रुमः ॥ ४ ॥ विभेद्य प्रकृतीरेष राजानं निवासयत् । पापात्मानः कपोताश्च स्वाश्रयोच्छे-
 ददायिनः ॥ ५ ॥ तस्य राज्ञो दुरात्माऽसौ राज्ये स्वयमुपाविशत् । बुद्रः पादान्तदानेऽपि क्रामत्युच्छीर्षकावधि
 ॥ ६ ॥ पशुहिंसोत्कटान् यज्ञानज्ज्ञो धर्मधिया व्यधात् । धूर्मेर्मलिनयन् विश्वं स भूतैरिव पातकैः ॥ ७ ॥ विहरन्
 कालिकार्यख्यश्चाचार्यस्तस्य मातुलः । तत्राजगाम भगवानङ्गवानिव संयमः ॥ ८ ॥ तत्समीपमनापित्सुर्दत्तो
 मिथ्यात्वमोहितः । अत्यर्थं प्रार्थितो मात्रा मातुलाभ्यर्णमाययौ ॥ ९ ॥ मत्तोन्मत्तप्रमत्ताभो दत्तोऽपृच्छत्सुद्रटम् ।
 आचार्यं यदि जानासि यज्ञानां ब्रूहि किं फलम् ॥ १० ॥ उवाच कालिकाचार्यो धर्मं पृच्छसि तच्छृणु । तत्परस्य
 न कर्तव्यं यद्यद्विप्रियमात्मनः ॥ ११ ॥ ननु यज्ञफलं पृच्छामीति दत्तोदिते पुनः । स्वरिरूचे न हिंसादि श्रेयसे
 किन्तु पाप्मने ॥ १२ ॥ पुनस्तदेव साचेपं पृष्टो दत्तेन दुर्धिया । ससौष्टवमुवाचार्यो यज्ञानां नरकः फलम् ॥ १३ ॥
 दत्तः क्रुद्धोऽभ्यधादेवमिह कः प्रत्ययो वद । आर्योऽप्युचे स्वकुम्भ्यां त्वं पक्ष्यसे सप्तमेऽहनि ॥ १४ ॥ दत्तः
 कोपादुदस्तन्नूररुणीकृतलोचनः । भूताविष्ट इवोवाच प्रत्ययोऽत्रापि को ननु ॥ १५ ॥ अथोचे कालिकार्योऽपि
 स्वकुम्भीपचनात्पुनः । तस्मिन्नेवाह्वयकस्मात्ते मुखे विष्टा प्रवेक्ष्यति ॥ १६ ॥ रोषाद् दत्तो जगादेदं तव मृत्युः कुतः

कदा । न कुतोऽपि स्वकाले द्यां यास्यामीत्यवदन्मुनिः ॥ १७ ॥ अमुं निरुद्धं दुर्बुद्धिमिति दत्तेन रोपत । आदिष्टैः
कालिकाचार्यो रुरुधे दण्डपूरुषैः ॥ १८ ॥ अथ दत्तात् समुद्विष्टाः सामन्ताः पापकर्मणः । आहन्नाद्यं नृपं तस्मै
दत्तमर्पयितुं किल ॥ १९ ॥ दत्तोऽपि शङ्कितस्तस्थौ निलीनो निजवेशमनि । कण्ठीरवरवत्रस्तो निकुञ्ज इव कुञ्जरः
॥ २० ॥ स विस्मृतदिनो दैवादागते सप्तमे दिने । ग्रहिर्निर्गन्तुमारक्षै राजमार्गानरक्षयत् ॥ २१ ॥ तत्रैको मालिकः
प्रातर्विशन् पुष्पकण्डवान् । चक्रे वेगातुरो विष्टां भीतः पुण्यैः प्यधत्त च ॥ २२ ॥ इहाहनि हनिष्यामि पशुवन्मुनिपांसनम् ।
चिन्तयन्निति दत्तोऽपि निर्ययौ सादिभिर्भृतः ॥ २३ ॥ एकेन वल्गताऽश्वेन विष्टोत्तक्षिता खुरेण सा । दत्तस्य प्राविशचास्ये
नासत्या यमिनां गिरः ॥ २४ ॥ शिलास्फालितवत्सद्यः श्लथाङ्गो विमनास्ततः । स सामन्ताननापृच्छय ववले स्वगृहं प्रति
॥ २५ ॥ नाऽस्मन्मन्त्रोऽमुना ज्ञात इति प्रकृतिपूरुषे । गृहमप्रविशन्नेव बद्ध्वा दध्रे स गौरिव ॥ २६ ॥ अथ प्रकाशयंस्तेजो
निजं राजा चिरन्तनः । प्रादुरासीत्तदानीं स निशात्यय इवार्यमा ॥ २७ ॥ सोऽहिः कण्डनिर्यात इव दूरं
ज्वलन् क्रुधा । दत्तं श्वकुम्भ्यां नरकुम्भ्यामिव तदाऽद्विपत् ॥ २८ ॥ अधस्तात्ताप्यमानायां कुम्भ्यां श्वानोऽ-
न्तरा स्थिताः । दत्तं विददुः परमाधार्मिका इव नारकम् ॥ २९ ॥ निरस्तभूपालभयोपरोधः श्रीकालिकाचार्य
इवैवमुच्चैः । सत्यव्रतत्राणकृतप्रतिज्ञो न जातु भापेत मृषा मनीषी ॥ ३० ॥

॥ इति कालिकाचार्यदत्तकथानकम् ॥

अस्ति चेदिषु विख्याता नाम्ना शुक्तिमती पुरी । शुक्तिमत्याख्यया नद्या नर्मसख्येव शोभिता ॥ १ ॥ पृथ्वीमु-
कुटकल्पायां तस्यां तेजोभिरद्भुतः । माणिक्यमिव पृथ्वीशोऽभिवन्द्यो नामतोऽभवत् ॥ २ ॥ स्रजुः स्रजुतवाक्तस्य वसुरि-

✽ ✽ ✽ ✽ ✽

त्याभिधानतः । अजायत महाबुद्धिः पाण्डोरिव युधिष्ठिरः ॥३॥ पार्श्वे चीरकदम्बस्य गुरो पर्वतकः सुतः । राजपुत्रो
वसुच्छात्रो नारदश्चापठस्त्रयः ॥४॥ सौधोपरि शयानेषु तेषु पाठश्रमाभिरि । चारुणश्रमणौ व्योम्नि यान्तावित्यूचतुर्मिथः
॥५॥ एषामेकतमः स्वर्गं गमिष्यत्यपरो पुनः । नरकं यास्यतस्तच्चार्थौत्थिरकदम्बकः ॥६॥ तच्छ्रुत्वा चिन्तयामास
स्त्रिभूः चीरकदम्बकः । मय्यप्यध्यापके शिष्यौ यास्यतो नरकं हहा ॥७॥ एष्यः को यास्यति स्वर्गं नरकं कौ च यास्यतः ।
जिज्ञासुरित्युपाध्यायस्तांस्त्रीन् युगपदाहूत ॥ ८ ॥ यावपूर्णं समर्व्येषामैकैकं पिष्टकुक्षुटम् । स ऊचेऽमी तत्र वक्ष्या
यत्र कोऽपि न परयति ॥ ९ ॥ वसुपर्वतकौ तत्र गत्वा शन्यग्रदेशयोः । आत्मनीनां गतिमिव जगत् पिष्टकुक्षुटौ
॥ १० ॥ महात्मा नारदस्तत्र ब्रजित्वा नगराद्बहिः । स्थित्वा च विजने देशे दिशं प्रेक्ष्य व्यतर्कयत् ॥ ११ ॥
गुरुपादैरदस्तावदादिष्टं वत्स यत्त्वया । वक्ष्योऽयं कुक्षुटस्तत्र यत्र कोऽपि न परयति ॥ १२ ॥ असौ परयत्यहं
परयाम्यमी परयन्ति स्त्रेचराः । लोकपालाश्च परयन्ति तद्गुरुगिरां न वध्यः खलु कुक्षुटः ॥ १३ ॥ नास्त्येव स्थानमपि
तद्यत्र कोऽपि न परयति । तात्पर्यं तद्गुरुगिरां न वध्यः खलु कुक्षुटः ॥ १४ ॥ गुरुपादा दयावन्तः सदा हि साप-
राक्षमुखाः । अस्मत्प्रज्ञां परिज्ञातुमेतन्निपतमादिशन् ॥ १५ ॥ विष्टुर्यैवमहत्तैव कुक्षुटं स समाययौ । कुक्षुटाहनने
हेतुं गुरोर्व्यञ्जपयच्च तम् ॥ १६ ॥ स्वर्गं यास्यत्यसौ तावदिति निश्चित्य सस्त्रजे । गुरुणा नारदः खेदात् साधु
साध्विति भाषिणा ॥ १७ ॥ वसुपर्वतकौ पश्चादागत्यैवं शशंसतुः । निहतौ कुक्षुटौ तत्र यत्र कोऽपि न परयति
॥ १८ ॥ अपरयतं युवामादावपरयन् खेचरादयः । कथं हवौ कुक्षुटौ रे पापावित्यशपद्गुरुः ॥ १९ ॥ ततः
खेदादुपाभ्यायो दभ्यौ विध्यातपाठधीः । मुषा मेऽध्यापनकेशो वसुपर्वतयोरभूत् ॥ २० ॥ गुरुपदेशो हि यथापात्रं

✽

परिणमेदिह । अत्राम्भः स्थानभेदेन मुक्तालवणतां ब्रजेत् ॥ २१ ॥ प्रियः पर्वतकः पुत्रः पुत्रादप्यधिको वसुः ।
नरकं यास्यतस्तस्माद्गृहवासेन किं मम ॥ २२ ॥ निर्वेदादित्युपाध्याय प्रव्रज्यामग्रहीत्तदा । तत्पदं पर्वतोऽध्यास्त
व्याख्याक्षणाविचक्षणः ॥ २३ ॥ भूत्या गुरोः प्रसादेन सर्वशास्त्रविशारदः । नारदः शारदाम्भोदशुद्धीः स्वां भुवं
ययौ ॥ २४ ॥ नृपचन्द्रोऽभिचन्द्रोऽपि जग्राह समये व्रतम् । ततश्चासीद्वह्म राजा वासुदेवसमः श्रिया ॥ २५ ॥
सत्यवादीति स प्राप प्रसिद्धिं प्रथिवीतले । तां प्रसिद्धिमपि त्रातुं सत्यमेव जगाद सः ॥ २६ ॥ अथैकदा मृगयुगा
मृगाय मृगयाजुषा । चिच्छिपे विशिखो विन्ध्यनितम्ने सोऽन्तराऽस्खलत् ॥ २७ ॥ इषुस्खलनहेतुं स ज्ञातुं तत्र
ययौ ततः । आकाशस्फटिकशिलामज्ञासीत्पाणिना स्पृशन् ॥ २८ ॥ स दध्याविति मन्येऽस्यां संक्रान्तः परतश्चरन् ।
भूमिच्छायेव शीतांशौ ददृशे हरिणो मया ॥ २९ ॥ पाणिस्पर्शं विना नेयं सर्वथाऽप्युपलब्ध्यते । अवश्यं तदसौ
याग्या वसोर्वसुमतीपते ॥ ३० ॥ रहो व्यज्ञपयद्राज्ञे गत्वा तां मृगयु शिलाम् । हृष्टो राजाऽपि जग्राह ददौ
चास्मै महद्वनम् ॥ ३१ ॥ स तथा घटयामास च्छन्नं स्वासनगेदिकाम् । तच्छिखिपनोऽघातयच्च नात्मीयाः कस्य-
चिन्नृपाः ॥ ३२ ॥ तस्यां सिंहासन वेदौ चेदीशस्य निवेशितम् । सत्यप्रभावादाकाशस्थितमित्युयञ्जनः ॥ ३३ ॥
सत्याद्धि तुष्टाः सान्निध्यमस्य कुर्वन्ति देवताः । एवमूर्जस्विनी तस्य प्रसिद्धिव्यानशे दिशः ॥ ३४ ॥
तथा प्रसिद्ध्या राजानो भीतास्तस्य वशं गताः । सत्या वा यदि वा मिथ्या प्रसिद्धिर्जयिनी नृणाम्
॥ ३५ ॥ आगाच्च नारदोऽन्येद्युस्ततश्चैच्छिष्ट पर्वतम् । व्याख्यानयन्तमृगेदं शिष्याणां श्रेष्ठेष्वुषाम्
॥ ३६ ॥ अर्जैर्यष्टव्यमित्यस्मिन् भवैरित्युपदेशकम् । बभावे नारदो भ्रातर्भ्रान्त्या किमिदमुच्यते ॥ ३७ ॥

त्रिवार्षिकाणि धान्यानि न हि जायन्त इत्यजा । व्याख्याता गुरुणाऽस्माकं व्यस्मार्थीः केन हेतुना ॥ ३८ ॥
 ततः पर्वतकोऽवादीदिदं तातेन नोदितम् । उदिताः किं त्वजा मेपास्तथैवोक्ता निघण्टुषु ॥ ३९ ॥ जगाद नारदो-
 ऽप्येवं शब्दानामर्थरूपना । मुख्या गौणी च तवेह गौणी गुरुचीकथत् ॥ ४० ॥ गुरुर्द्धमोपदेष्टेव शुतिर्द्धमस्मिन्नेव
 ब्रह्मनाद्धर्ममर्जसि ॥ ४१ ॥ साचेयं पर्वतोऽजल्पदजान्मेपात् गुरुर्जगौ । गुरुपदेशगन्दाथो-
 पयोऽस्तु नः ॥ ४२ ॥ मिथ्यायिमानवाचो हि न स्युर्दण्डभयान्मुखायाम् । स्वपक्षस्थापने तेन जिह्वाच्छेदः
 रहः पर्वतमूचेऽन्वा गृहकर्मरताऽप्यहम् । अजास्त्रिवार्षिकं धान्यमित्यथोपं भवत्पितुः ॥ ४३ ॥ जिह्वाच्छेदं पयोऽ-
 कार्थीर्यहर्षत्तदसाम्प्रतम् । अविमृश्य विधातारो भवन्ति विपदां पदम् ॥ ४४ ॥ अयदत्पर्वतोऽप्येव कृतं तावदिदं
 मया । यथातथाकृतस्यास्म्य करणं न हि विद्यते ॥ ४५ ॥ साऽथ पर्वतकापायपीडया हृदि शल्यता । वसुराजमुपे-
 याय पुत्रार्थे क्रियते न किम् ॥ ४६ ॥ दृष्टः चीरकदम्बोऽथ यदस्य त्वमसीचिता । किं करोमि प्रयच्छामि किं
 चेत्यभिदधे वसुः ॥ ४७ ॥ साऽवादीहीयतां पुत्रमिच्छा मम महीपते । धनधान्यैः किमन्यैर्म विना पुत्रेण पुत्रक
 ॥ ४८ ॥ वसुस्तु मे मम मातः पाल्यः पूज्यश्च पर्वतः । गुरुवदुल्लुपेऽपि वर्चितव्यमिति श्रुतिः ॥ ४९ ॥ कस्याद्य
 पत्रमुत्चितं कालेनाकालरोपिणा । को जिघांसुर्भ्रातरं मे ब्रूहि मातः किमातुरा ॥ ५० ॥ अजव्याख्यानवृत्तान्तं

१ कोशेषु.

स्वपुत्रस्य पणं च तम् । त्वं प्रमाणीकृतथासीत्याख्यायार्थयते स्म सा ॥ ५३ ॥ कुर्वाणो रत्नं आतुरजान्मे-
पातुदीरय । प्राणैरप्युपकुर्वन्ति महान्तः किं पुनर्गिरा ॥ ५४ ॥ अत्रोचत वसुमार्तमिथ्या वच्मि वचः कथम् ।
कारे कूटसाक्ष्ये च का कथा ॥ ५५ ॥ अन्यदप्यभिधातव्य नासत्यं पापभीरुणा । गुरुवागन्यथा-
ऽमंस्त पार्थिवः ॥ ५७ ॥ ततः प्रमुदिता क्षीरकदम्बगृहिणी ययौ । आजगमतुश्च विद्वत्सौ तत्र नारदपर्वतौ ॥ ५८ ॥
सभायाममिलन् सभ्या माध्यस्थ्यगुणशालिनः । वादिनोः सदसद्वादचीरनीरसितच्छदाः ॥ ५९ ॥ आकाशस्फ-
टिकाशिलवेदिसिंहासनं वसुः । सभापतिरलञ्चक्रे नभस्तलमिवोदुपः ॥ ६० ॥ ततो निजनिजव्याख्यापचं नारद-
साक्षी त्वं रोदस्योरिवार्यमा ॥ ६१ ॥ विप्रवृद्धैरथोचे स विवादस्त्वयि तिष्ठते । प्रमाणमनयोः
न्ति देवताः ॥ ६२ ॥ त्वयैव सत्ये लोकोऽयं स्थाप्यते पृथिवीपते । त्वामिदार्थे ब्रूमेहे किं ब्रूहि सत्यव्रतोचितम्
॥ ६४ ॥ वचोऽश्रुत्वैव तत्सत्यप्रसिद्धिं स्वां निरस्य च । अजान्मेपांन् गुरुव्याख्यादिति साक्ष्यं वसुर्व्यात् ॥ ६५ ॥
असत्यवचसा तस्य कुद्धास्तत्रैव देवताः । दलयामासुराकाशस्फटिकासनवेदिकाम् ॥ ६६ ॥ वसुवसुमतीनाथस्ततो
वसुं निन्दन् नारदः स्वास्पदं ययौ ॥ ६८ ॥ कूटसाक्ष्यं प्रदातुस्ते रवपचस्येव को मुखम् । पश्येदिति
वसुस्ततः ॥ ६९ ॥ यो यः सन्नुरुपाविचद्रान्ये तस्यापराधिनः । प्रजघ्नुर्देवतास्तं तं यावदद्यौ निपातिता ॥ ७० ॥

इति वसुनुपतेरसत्यवाचः, फलमाकर्ण्य जिनोक्तिविद्वकर्णः । कथमप्युपरोधतोऽपि जन्ये-दनृतं प्राणितसंशयेऽपि नैव ॥ ७१ ॥ ६० ॥

॥ इति नारदपर्वतकथानकम् ॥

सद्गुरो हितं सत्यमिति व्युत्पत्त्या अवितथमपि परपीडाकरं वचनमसत्यमेवाहितत्वादिति सत्यमपीदृशं न भाषेतेत्याह—

न सत्यमपि भाषेत परपीडाकरं वचः । लोकेऽपि श्रूयते यस्मात् कौशिको नरकं गतः ॥ ६१ ॥

सत्यमवितथं लोकरूढया परमार्थतस्तु परपीडाकरत्वादसत्यमेवेत्यर्थः, तन्न भाषेत; तद्भाषणाभरकगमनश्रुतेः । अत्रार्थे लौकिकं दृष्टान्तमाह—लोकेऽपि समयान्तरेऽपि श्रूयते निशम्यते परपीडाकरसत्यभाषणेन कौशिको नरकं गत इति । कौशिकस्तु संप्रदायगम्यः ; स चायम्—

आसीत्सत्यधनः कोऽपि कौशिको नाम तापसः । अपास्य ग्रामसंवासमनुगङ्गमुवास सः ॥ १ ॥ कन्दमूलफलाहारो निर्ममो निष्परिग्रहः । सत्यवादितया प्राप आसिद्धिं परमामसौ ॥ २ ॥ मुपित्वा ग्राममन्येद्युर्दस्यवस्तस्य पश्यतः । आश्रमं निकषा जग्मुर्वनं बिलमिवोरगा ॥ ३ ॥ तेषामनुपदिनस्तु ग्राम्याः पप्रच्छुरेत्य तम् । सत्यवाद्यसि तद्ब्रूहि तस्कराः कुत्र वव्रजु ॥ ४ ॥ धर्मतत्त्वानभिज्ञोऽथ कथयामास कौशिकः । धने तरुनिकुञ्जेऽस्मिन् दस्यवः प्राविशन्ति ॥ ५ ॥ तस्योपदेशात्सम्ब्रह्म ग्रामीणाः शस्त्रपाणयः । वनं प्रविश्य निर्जघ्नुर्दस्यून् व्याधा

मृगानिव ॥ ६ ॥ अतमप्यनृतं परव्यथा-करणेनेदमुदीरयन् वचः । परिपूर्णं निजायुरुन्वणं, नरकं कौशिकतापसो
ययौ ॥ ७ ॥ ६१ ॥

अल्पमध्यसत्यवचनं प्रतिपेधितुं महदसत्यं वदतः परिदेवयते—

अल्पादपि मृषावादाद्रौरवादिषु संभवः । अन्यथा वदतां जैर्नी वाचं त्वहह का गतिः ॥ ६२ ॥
अन्पादप्यैहिकार्थविषयत्वेन स्तोकादपि मृषावादादसत्याद्रौरवादिषु रौरवमहारौरवप्रभृतिषु नरकावासेषु सं-
भव उत्पत्तिः, लोकप्रसिद्धत्वाद्रौरवग्रहणम् । अन्यथा सर्वनरकेष्वित्युच्येत । अन्यथा विपरीतार्थतया जैर्नी वाचं
वदतामतीवाससत्यवादिनां कुतूथिकानां स्वयूथ्यानां च निह्वादीनां का गतिर्नरकादप्याधिका तेषां गतिः प्राप्नोती-
त्यर्थः । अहेहति खेदे अशक्यप्रतीकाराः परिदेवनीयाः खन्वेत इति । यदाह—

अहह सयलन्नपावाहिं वितहपन्नवणमणुमवि दुरंतं । जं मिरिइभवतदजियदुक्यअवसेसलेसवसा ॥ १ ॥
सुरयुगुणो वि तित्थंकरो वि तिहुयणअतुल्लमल्लो वि । गोवाइहिं वि बहुसो कअत्थिओ तिजयपहु तं सि ॥ २ ॥
थीगोबंभणभूखंतगा वि केवि इह दिट्ठपहाराई । बहुपावा वि पसिद्धा सिद्धा किर तम्मि चव भवे ॥ ३ ॥ ६२ ॥

- (१) अहह सकलान्यपापेभ्यो वितथप्रज्ञापनमण्वपि दुरन्तम् । यन्मरीचिमवतदजितदुष्कृतावशेषलेशवशात् ॥ १ ॥
(२) सुरस्तुतगुणोऽपि तीर्थंकरोऽपि त्रिभुवनातुल्यमल्लोऽपि । गोपादिभिरपि बहुश कदर्थित त्रिजगत्प्रभुस्त्वमसि ॥ २ ॥
(३) स्त्रीगोवाक्ष्णभ्रूणान्तका अपि केऽपि इह दृढप्रहार्यादयः । बहुपापा अपि प्रसिद्धा सिद्धा किल तस्मिन्नेव भवे ॥ ३ ॥

असत्यवादिनो निन्दित्वा सत्यवादिनः स्तौति—

ज्ञानचारित्रयोर्मूलं सत्यमेव वदन्ति ये । धात्री पवित्रीक्रियते तेषां चरणरेणुभिः ॥ ६३ ॥

ज्ञानचारित्रयोर्ज्ञानिक्रिययोर्मूलं कारणं यत्सत्यं तदेव वदन्ति ये, ज्ञानचारित्रग्रहणं 'नाणकिरियाहिं मोक्खो' इति भगवद्भाष्यकारवचनानुवादार्थं ज्ञानग्रहणेन दर्शनमप्याचिष्यते । दर्शनमन्तरेण ज्ञानस्याज्ञानत्वात् मिथ्या-दृष्टिर्हि सत्त्वासत्त्वे वैपरीत्येन जानाति, भवेदुश्च तज्ज्ञानं गृहच्छया चार्थनिरपेक्षमुपलभ्यते, न च ज्ञानफलमस्य । यदाह—

सैयसयविसेसणाओ भवेइलं जइच्छओपलंभाओ । नाणफलाभावाओ मिच्छदिहिस्स अष्माणं ॥ १ ॥
स्पष्टमन्यत् ॥ ६३ ॥

सत्यवादिनामैहिकमपि प्रभावं दर्शयति—

अलीकं ये न भाषन्ते सत्यव्रतमहाधनाः । नापराद्धुमलं तेभ्यो भूतप्रेतोरगादयः ॥ ६४ ॥

भूता भूतोपलब्धिता व्यन्तराः प्रेताः पितरो ये स्वसंबन्धिनो मनुष्यान् पीडयन्ति भूतप्रेतग्रहणं भुवनयत्यादी-
नामुपलक्षणार्थम् । उरगाः सर्पाः आदिग्रहणाद् व्याघ्रादीनां परिग्रहः ।

(१) “ज्ञानक्रियाम्या मोक्ष.”

(२) सदसदविशेषणात् भवेदुश्चछोपलम्भात् । ज्ञानफलाभावानुमिथ्यादृष्टेरज्ञानम् ॥ १ ॥

अत्रान्तरे श्लोकाः—

अर्हिसापयसः पालिभूतान्यन्यव्रतानि यत् । सत्यभङ्गात्पालिभङ्गेऽनर्गलं विलुपेत् तत् ॥ १ ॥ सत्यमेव वदे-
त्याज्ञः सर्वभूतोपकारकम् । यद्वा तिष्ठेत् समालम्ब्य मौनं सर्वार्थसाधकम् ॥ २ ॥ पृष्टेनापि न वक्तव्य वचो वैरस्य
कारणम् । मर्मावित्कर्कशं शङ्कास्पद हिंस्रमसूयकम् ॥ ३ ॥ धर्मध्वंसे क्रियालोपे स्वसिद्धान्तार्थविसृजे । अपृष्टेनापि
शक्तेन वक्तव्यं तन्निषेधितम् ॥ ४ ॥ चार्वकैः कौलिकैर्विप्रैः सौगतैः पाञ्चरात्रिकैः । असत्येनैव विक्रम्य जगदेत-
द्विडम्बितम् ॥ ५ ॥ अहो पुरजलस्रोत सोदरं तन्मुखोदरम् । निःसरन्ति यतो वाचः पङ्कजकुलजलोपमाः ॥ ६ ॥
दावानलेन ज्वलता परिप्लुष्टोऽपि पादपः । सान्द्रीभवति लोकोऽयं न तु दुर्वचनायिना ॥ ७ ॥ चन्दनं चन्द्रिका-
चन्द्रमणयो मौक्तिकस्रजः । आढ्यादयन्ति न तथा यथा वाक् स्रजता नृणाम् ॥ ८ ॥ शिखी मुण्डी जटी नगञ्ची-
वरी यस्तपस्यति । सोऽपि मिथ्या यदि ब्रूते निन्द्यः स्यादन्त्यजादपि ॥ ९ ॥ एकत्रासत्यजं पापं पापं निःशेषम-
न्यतः । द्वयोस्तुलाविधृतयोराद्यमेवातिरिच्यते ॥ १० ॥ पारदारिकदस्यूनामस्ति काचित्प्रतिक्रिया । असत्यवा-
दिनः पुंसः प्रतीकारो न विद्यते ॥ ११ ॥

कुर्वन्ति देवा अपि पञ्चपातं, नरेश्वराः शासनमुद्वहन्ति ॥ शीतीभवन्ति ज्वलनादयो य-त्तत् सत्यवाचां
फलमामनन्ति ॥ १२ ॥ इति द्वितीयं व्रतम् ॥ ६४ ॥

इदानीं तृतीयमस्तेयव्रतमुच्यते । तत्रापि फलानुपदर्शनेन न स्तेयाश्रितवर्त्तत इति फलोपदर्शनपूर्वं स्तेय-
निवृत्तिमाह—

द्वितीयः
प्रकाशः ।

॥ १०६ ॥

दौर्भाग्यं प्रेष्यतां दास्यमङ्गच्छेदं दरिद्रताम् । अदत्तात्तफलं ज्ञात्वा स्थूलस्तेयं विवर्जयेत् ॥ ६५ ॥

दौर्भाग्यमुद्वेजनीयता, प्रेष्यता परकर्मकरत्वं, दास्यमङ्गपातादिना परायत्तशरीरिता, अङ्गच्छेदः करचरणादि-
च्छेदः, दरिद्रता निर्धनत्वं, एतानीहामुन चादत्तादानफलानि शास्त्रतो गुरुमुखाद्वा ज्ञात्वा स्थूलं चौरादिव्यपदेश-
निबन्धनं स्तेयं विवर्जयेच्छ्रावकः ॥ ६५ ॥

स्थूलस्तेयपरिहारमेव प्रपञ्चयति—

पतितं विस्मृतं नष्टं स्थितं स्थापितमाहितम् । अदत्तं नाददीत स्वं परकीयं कचिसुधीः ॥ ६६ ॥

पतितं गच्छतो वाहनादेर्भ्रष्ट, विस्मृतं कापि मुक्तमिति स्वाभिना यन्न स्मर्यते, नष्टं कापि गतमिति स्वाभिना
यन्न ज्ञायते, स्थितं स्वामिपार्वे यदवस्थितं, स्थापितं न्यासीकृतं, आहितं निधीकृतं, तदेवंविधं परकीयं स्वं धन-
मदत्तं सन्नाददीत कचिद्व्यचेन्नाद्यापद्यापि सुधीः प्राज्ञः ॥ ६६ ॥

इदानीं स्तेयकारिणो निन्दति—

अयं लोकः परलोको धर्मो धैर्यं धृतिर्मतिः । मुष्णता परकीयं स्वं मुषितं सर्वमप्यदः ॥ ६७ ॥

परकीयं स्वं धनं मुष्णता । अपहरता सर्वमप्यद एतत् स्वं स्वकीयं मुषितं स्वशन्दस्योभयत्र संबन्धात् । किं
तदित्याह, अयं लोकः अयं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानो लोक इदं जन्मेत्यर्थः, परलोको जन्मान्तर, धर्मः पुण्यं, धैर्यमा-
पत्स्वभ्यवैक्रव्यं, धृतिः स्वास्थ्यं, मतिः कृत्याकृत्यविवेकः ॥ ६७ ॥

अथ हिंसाकारिभ्योऽपि स्तेयकारिणो बहुदोषत्वमाह—

एकस्यैकं चणं दुःखं मार्यमाणस्य जायते । सपुत्रपौत्रस्य पुनर्यावज्जीवं हृते धने ॥ ६८ ॥

एकस्य न तु बहूनां, एकं चणं न तु बहुकालं, दुःखमसातं, मार्यमाणस्य हिंस्यमानस्य । स्तेयकारिणा त्वप-
हृते धने परस्य सपुत्रपौत्रस्य, न त्वेकस्य, यावज्जीवं न त्वेकं चणं, दुःखं जायत इति संबन्धः ॥ ६८ ॥

उक्तमपि स्तेयफलं प्रपञ्चेनाह—

चौर्यपापद्रुमस्येह वधवन्धादिकं फलम् । जायते परलोके तु फलं नरकवेदनम् ॥ ६९ ॥

चौर्यपापं तदेव द्रुमस्तस्येह लोके फलं वधवन्धादिकं, परलोके तु फलं नरकभाविनी वेदना ॥ ६९ ॥

अथ कदाचित्प्रमादात् स्तेयकारी नृपतिभिर्न निगृहीत तथाप्यस्वास्थ्यलक्षणमैहिकं फलमवस्थितमेव इत्याह—
दिवसे वा रजन्यां वा स्पृशे वा जागरेऽपि वा । सशल्य इव चौर्येण नैति स्वास्थ्यं नरः क्वचित् ॥ ७० ॥

स्वप्नः स्वापः, जागरो निद्राया अभावः, चौर्येण हेतुना क्वचिदपि स्थाने ॥ ७० ॥

न केवलं स्तेयकर्तुं स्वास्थ्यभाव एव किन्तु बन्धुभिः परित्यागोऽपीत्याह—

मित्रपुत्रकलत्राणि भ्रातरः पितरोऽपि हि । संसजन्ति क्षणमपि न म्लेच्छैरिव तस्करैः ॥ ७१ ॥

पिता जनकः, पितृतुल्याः पितरः, पिता च पितरश्च पितरः न संसजन्ति न मिलन्ति पापभयात् । यदाहुः—
ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । महान्ति पातकान्याहुस्तत्संसर्गं च पञ्चमम् ॥ १ ॥

राजदण्डमयाद्वा । यदाहुः—

चौरश्चौरापको मन्त्री भेदज्ञः काणककयी । स्थानदो भक्तदश्चैव चौरः सप्तविधः स्मृतः ॥ १ ॥

तत्स्करैरिति तदेव चौर्यं कुर्मन्तीत्येवंशीलास्तस्करास्तैः ॥ ७१ ॥

सेयप्रवृत्तानां तन्निवृत्तानां च दोषान् गुणांश्च प्रत्येकं दृष्टान्तद्वारेणाह—

संबन्ध्यपि निगृह्येत चौर्यान्मर्मिण्डकवन्नृपैः । चोरोऽपि त्यक्तचौर्य्यः स्यात्स्वर्गभाग्नौहिणोयवत् ७२

दृष्टान्तद्वयमपि संप्रदायगम्यं । स चायम्—

अलब्धमध्यमम्भोर्धेरित्राम्भो बहुलभूः । अस्तीह पाटलीपुत्रं नाम गौडेषु पत्तनम् ॥ १ ॥ कलाकलापनिलयः
साहसस्यैकमन्दिदरम् । राजपुत्रो मूलदेवस्तत्र मूलं धियामभूत् ॥ २ ॥ स धूर्तविद्वैकधर्वः कृपणानाथबान्धवः ।
कूटचेष्टामधुरिपू रूपलावण्यमन्मथः ॥ ३ ॥ चोरे चौरः साधो साधुर्यक्ते वक्र ऋजावृजुः । ग्राम्ये ग्राम्यश्चेकै
च्छेको विटे विटो भटे भटः ॥ ४ ॥ द्यूतकारे द्यूतकारो वार्तिके वार्तिकश्च सः । तत्कालं स्फटिकासमेव जग्राह
पररूपताम् ॥ ५ ॥ चित्रैः कौतूहलैस्तत्र लोकं विस्माययन्नसौ । विद्याधर इव खैरं चचार चतुराग्रणीः ॥ ६ ॥
द्यूतैकव्यसनासक्तिदोषात्पित्राऽपमानितः । द्युसत्पुत्रश्चीजयिन्यामुज्जयिन्यां जगाम सः ॥ ७ ॥ गुलिकायाः प्रयोगेण
स भूत्वा कुब्जवामनः । पौरान् विस्माययंस्तत्र कलाभिः ख्यातिमासदत् ॥ ८ ॥ तत्रासीद्रूपलावण्यकलाविज्ञानकौ-

१ घव गति ।

शलैः । दत्तत्रया रतेदेवदत्तेति गणिकोत्तमा ॥ ९ ॥ गुणः कलावतां यो यः प्रकृष्टा तत्रं तत्र सा । छेकाया रञ्जने
 तस्याः प्रतिच्छेको न कोऽप्यभूत् ॥ १० ॥ मूलदेवस्ततस्तस्याः चोभार्थं तद्गृहान्तिके । प्रभाते गातुमारेभे प्रत्यक्ष
 इव तुम्बुरुः ॥ ११ ॥ आकर्ण्य देवदत्ताऽपि कोऽप्येव मधुरो ध्वनिः । कस्येति विस्मयादास्याऽन्वेषयामास तं बहिः
 ॥ १२ ॥ शशंसागत्य सा देवि गन्धर्वः कोऽपि गायति । मूर्त्यैव वामनः पूर्णैर्गुणैः पुनरवामनः ॥ १३ ॥ देवदत्ता
 ततः कुब्जां माधवीं नाम चेटिकाम् । प्रजिघाय तमाहातुं प्रायो वेश्याः कलाप्रियाः ॥ १४ ॥ सा गत्वा तं
 जगादेदं महाभाग कलानिधे । देवदत्ता स्वामिनी मे त्वामाह्वयति गौरवात् ॥ १५ ॥ मूलदेवोऽवदद्गच्छ नागमि-
 व्यामि कुब्जिके । कुट्टिनीवश्यवेश्यानां स्ववशो वेश्म को विशेत् ॥ १६ ॥ व्याघ्रटन्तीं विनोदेच्छुः कलाकौशल-
 योगतः । स आस्फाल्य ऋजूचक्रे तां कुब्जीमब्जनालवत् ॥ १७ ॥ वपुर्नवमिवासाद्य सानन्दा साऽपि चेटिका ।
 उपेत्य देवदत्तार्थं तच्चोटितमचीकथत् ॥ १८ ॥ देवदत्तवरेणैव देवदत्ताऽपि तेन ताम् । कुब्जामृज्जुतां वीक्ष्य परमं
 प्राप विस्मयम् ॥ १९ ॥ देवदत्ता ततोऽवादीदीदृक्षमुपकारिणम् । निजाङ्गुलिमपि च्छित्त्वा तमेकच्छेकमानय
 ॥ २० ॥ ततो गत्वा समभ्यर्थ्य चाटुभिश्चतुरोचितैः । अचालि वेश्माभिमुखं धूर्त्तराजो भुजिष्यया ॥ २१ ॥ तया
 निर्दिश्यमानाद्वा प्रविवेश निवेशनम् । ततोऽसौ देवदत्ताया राधाया इव माधवः ॥ २२ ॥ तं वामनमपि प्रेक्ष्य
 कान्तिलावण्यशालिनम् । सा मन्वाना सुरं छत्रमुपावेशयदासने ॥ २३ ॥ मिथो हृदयसंवादिसंलापसुभगा ततः ।
 तयोः प्रववृते गोष्ठी तुल्यवैदग्ध्यशालिनोः ॥ २४ ॥ अथाऽऽगाच्च कोऽप्येको वीणाकारः प्रवीणधीः । वीणा-
 मवीवदत्तेन देवदत्ताऽतिकौतुकात् ॥ २५ ॥ वल्लकीं वादयन्तं च व्यक्तग्रामश्रुतिस्वरात् । धूनयन्ती शिरो देवदत्ताऽपि

द्वितीयः
 प्रकाशः ।

प्रशंसं तम् ॥ २६ ॥ सित्वाऽवदन्मूलदेवोऽप्यहो उजयिनीजनः । जानात्यत्यन्तनिपुणो गुणागुणविवेचनम्
 ॥ २७ ॥ साशङ्का साऽप्युवाचैवं किमत्र दूणमस्त्यहो । छेकच्छेकप्रशंसायामुपहासं हि शङ्कते ॥ २८ ॥
 सोऽप्याचचचे किं दूणमस्ति कापि भवादृशम् । सगर्भो किन्त्वसौ तन्त्री किञ्च वंशोऽपि शन्यवान्
 ॥ २९ ॥ कथं ज्ञायत इत्युक्तस्तथाऽऽदाय स वल्लकीम् । वंशादरमानमाकुण्य तन्ध्याः केशमदर्शयत् ॥ ३० ॥
 समारचय्य तां वीणां तत स्वयमवादयत् । श्रोतृकर्णेषु पीयूषच्छटामिव पारिधिपन् ॥ ३१ ॥ देवदत्ताऽ-
 ब्रवीन्मैव सामान्यस्त्व कलानिधे । नररूपं प्रपेदाना साक्षादसि सरस्वती ॥ ३२ ॥ वीणाकारधरण्योः प्रणिपत्ये-
 त्यवोचत । स्वामिन् शिचे भवत्पार्श्वे वीणावाद्यं प्रसीद मे ॥ ३३ ॥ मूलदेवो जगदैवं सम्यग् जानामि न ह्यहम् ।
 किन्तु जानामि तान् ये हि सम्यग् जानन्ति वल्लकीम् ॥ ३४ ॥ के नाम ते क सन्तीति पृष्टोऽसौ देवदत्तया ।
 अबोचदस्ति पूर्वस्थां पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ३५ ॥ तस्मिन् विक्रमसेनोऽस्ति कलाचार्यो महागुणः । मूलदेवोऽहं च
 तस्य सदाप्यासन्नसेवक ॥ ३६ ॥ अत्रान्तरे विश्वभूतिर्नाट्याचार्यः समागत । साचाद्भरत इत्यस्मै कथितो देव-
 दत्तया ॥ ३७ ॥ मूलदेवोऽप्येवमूचे सत्यमेवायमीदृश । ग्राहिताभि कलां युष्मादृशीभिरपि लक्ष्यते ॥ ३८ ॥
 विश्वभूतिरुपक्रान्ते विचारे भारते तत । तं स्वर्ग इत्यनाज्ञासीद्ग्राह्यार्थज्ञा हि तादृशा ॥ ३९ ॥ मेने च धूर्तराजेन
 विद्वन्मान्ययमस्य तत् । ताम्रस्वर्णालिङ्करणस्यैवान्तर्दर्शयाम्यहम् ॥ ४० ॥ स्वच्छन्दं भरते तस्य गल्भमानस्य धूर्ते-
 राद् । पूर्वापरविरोधाख्यं व्याख्यानं दोषमग्रहीत् ॥ ४१ ॥ विश्वभूतिस्ततः कोपादसंचद्धमभापत । प्राज्ञै पृथा ह्यु-
 पाध्यायाश्छादयन्त्यज्ञतां रुपा ॥ ४२ ॥ त्वमेवं नाटयेर्नाट्याचार्य नारीषु नान्यत । हसितो मूलदेवेन तूष्णीक

स्रोऽप्यजायत ॥ ४३ ॥ स्मेराक्षी देवदत्ताऽपि पश्यन्ती वामनं मुदा । उपाध्यायस्य वैलक्ष्यमपनेतुमवोचत ॥ ४४ ॥
इदानीमुत्सुका यूयमुपाध्यायाः क्षणान्तरे । परिभाव्याभिधातव्यं प्रश्ने विज्ञानशालिनाम् ॥ ४५ ॥ देवदत्ते वयं
यामो नाट्यस्यावसरोऽधुना । सञ्जस्व त्वमपीत्युक्त्वा विश्वभूतिस्ततो गयौ ॥ ४६ ॥ देवदत्ताऽप्यथादिक्षदावयोः
स्नानहेतवे । अङ्गमर्दो 'निर्विमर्द' कश्चिदाहूयतामिति ॥ ४७ ॥ अजन्यपद्धत्तराजोऽपि व्याहारपीर्मोङ्गमर्दकम् । सुभ्रू
यधनुजानासि तवाभ्यङ्गं करोमि तत् ॥ ४८ ॥ किमेतदपि वेत्सीति तयोक्तं प्रत्युवाच सः । न जानामि स्थित
किन्तु तज्ज्ञानामहमन्तिके ॥ ४९ ॥ आदेशोदेवदत्तायाः पक्वतैलान्यथाययु । अभ्यङ्गं कर्तुमारेभे स मायावामन-
स्ततः ॥ ५० ॥ मुदुमध्यदृढं स्थानौचित्यात् पाणिं प्रसारयन् । अङ्गे तस्या मूलदेव सुखमद्वैतमादधे ॥ ५१ ॥
सर्वार्थेषु कलादाक्ष्यमीदृग्नान्यस्य कस्यचित् । न सामान्योऽयमित्यहोः पतित्वा साऽब्रवीदिति ॥ ५२ ॥
गुणैरपि त्वमाख्यात कोऽप्युत्कृष्टः पुमानिति । मयूरव्यसकात्मानं किं गोपयसि मायया ॥ ५३ ॥ प्रसीद दर्शया-
त्मानं किं मोहयसि मां मुहुः । भक्तानामुपरोधेन साक्षात्सुदेवता अपि ॥ ५४ ॥ आकृष्य गुलिकामास्याद् रूप
तत्परिवर्त्य सः । प्रतिपेदे निजं रूपं शैलूप इव तत्क्षणात् ॥ ५५ ॥ अनङ्गमिव जाताङ्गं तं लावण्यैकसागरम् ।
उद्धीक्ष्य विस्मिता सोचे प्रसादः साधु मे कृतः ॥ ५६ ॥ तस्यार्पयित्वा स्नानीयं पोतं प्रीता स्वपाणिना । अङ्गा-
भ्यङ्गं व्यरचयेदेवदत्ताऽनुरागिणी ॥ ५७ ॥ खलिप्रक्षालनापूर्वं पिष्टातकसुगन्धिभिः । कवोष्णवारिधाराभिस्ततो
द्वावपि सलतुः ॥ ५८ ॥ देवदूष्ये देवदत्तोपनीते पर्यधत्त सः । सुगन्ध्याढयानि भोज्यानि बुभुजाते समं च तौ

(१) निर्विमर्दः इति वा पाठः. (२) वस्त्रम् ।

॥ ५६ ॥ रहःकलारहस्यानि वयस्यीभूतयोस्तयो । मिथः कथयतोरकः चणः सुरमयो ययौ ॥ ६० ॥ ततः सा
न्याजहारैवं हृतं मे हृदयं त्वया । गुणैर्लोकोत्तरैर्नाथ प्रार्थयेऽहं तथाऽप्यदः ॥ ६१ ॥ यथा पदमकार्षिस्त्वं हृदये
मम सुन्दर । विदधीथास्तथा नित्यमस्मिन्नेव निकेतने ॥ ६२ ॥ मूलदेवोऽप्युवाचैवं निर्धनेषु विदेशिषु । अस्मा-
दृशेषु शुष्माकमनुबन्धो न युज्यते ॥ ६३ ॥ गुणानां पचपातेनानुरागो निर्धनेऽपि चेत् । वेश्यानामर्जनाभावात्कुलं
सीदेत्तदाऽखिलम् ॥ ६४ ॥ बभौषे देवदत्ताऽपि को विदेशो भवादृशम् । सर्वः स्वदेशो गुणिनां नृणां केसरिणा-
मिव ॥ ६५ ॥ आत्मानमर्थयन्त्यर्थैर्मूर्खा हि बहिरेव नः । प्रवेशं न लभन्तेऽन्तर्विना त्वां गुणमन्दिर ॥ ६६ ॥
सर्वथा प्रतिपत्तव्यं त्वया सुभग मद्रचः । इत्युक्ते मूलदेवेनाप्यामेति जगदे वचः ॥ ६७ ॥ ततश्च क्रीडतोः स्नेहा-
द्विनोदैर्विविधैस्तयो । राजद्वाःस्थोऽब्रवीदेत्यागन्ञ्च प्रेक्षाचणोऽधुना ॥ ६८ ॥ छन्नवेपं मूलदेवं सा नीत्वा राज-
वेशमनि । राज्ञोऽग्रे नृत्यमारेभे रम्भेव करणोज्ज्वलम् ॥ ६९ ॥ शक्रपाटहिकसमः पाटप्रकटने पटु । मूलदेवोऽपि
निपुणोऽवादयत्पटहं ततः ॥ ७० ॥ राजाऽरज्यत नृत्तेन तस्याः करणशालिना । प्रसादं मार्गयेत्यूचे तं च न्यासी-
चकार सा ॥ ७१ ॥ सा मूलदेवसहिता जगौ चानु ननर्त्त च । ददौ चास्यै नृपस्तुष्टः स्वाङ्गलनं विभूषणम् ॥ ७२ ॥
पाटलीपुत्रराजस्य राजदौवारिकस्ततः । हृष्टो विमलसिंहाख्य इत्युवाच महीपतिम् ॥ ७३ ॥ अयं हि पाटलीपुत्रे
मूलदेवस्य धीमतः । कलाप्रकर्षोऽमुष्या वा न तृतीयस्य कस्यचित् ॥ ७४ ॥ ततः प्रदीयतां देव मूलदेवादनन्तरम् ।
विज्ञानिषु च पट्टोऽस्यै पताका नर्त्तकीषु च ॥ ७५ ॥ ततो राज्ञा तथा दत्ते साऽब्रवीदेप मे गुरुः । ततः प्रसादमा-

(१) पाटो विस्तारः ।

दास्ये स्वामिन्नस्याभ्यनुज्ञया ॥ ७६ ॥ राजाऽप्यवोचत्तदियं महाभागानुमन्यताम् । धूर्त्तोऽप्यवादीद्यदेव आज्ञापयति
तत्कुरु ॥ ७७ ॥ अत्रान्तरे धूर्त्तराजा वीणां स्वयमवादयत् । हरन्मनांसि विश्वेषां विश्वावसुरिवापरः ॥ ७८ ॥
ततो विमलसिंहेन वभाषे देव खल्वयम् । मूलदेवश्छन्नरूपो नापरस्येदृशी कला ॥ ७९ ॥ विज्ञानातिशयस्यास्य
प्रयोक्ता नापरः क्वचित् । मूलदेवं विना देव सर्वथाऽसौ स एव तत् ॥ ८० ॥ राजा जगद यद्येवं तदाहो स्वं
प्रदर्शय । दर्शने मूलदेवस्य रत्नस्येवास्मि कौतुकी ॥ ८१ ॥ गुलिकां मूलदेवोऽपि मुखादाकृष्य तत्क्षणात् । व्य-
क्तोऽभूत्कान्तिमान्मेघनिर्मुक्त इव चन्द्रमाः ॥ ८२ ॥ साधु ज्ञातोऽसि विज्ञानिन्निति सग्रेमभाषिणा । ततो विमल-
सिंहेन धूर्त्तसिंहः स सख्ये ॥ ८३ ॥ न्यपतन्मूलदेवोऽपि नृदेवस्य पदाब्जयोः । राजाऽपि तं प्रसादेन सगौरवमपूजयत्
॥ ८४ ॥ एवं च देवदत्ताऽपि तस्मिन्नत्यनुरागिणी । पुरुरवस्युर्वशीवान्वभृद्विपयजं सुखम् ॥ ८५ ॥ अतिष्ठन्मूलदे-
वोऽपि न विना हृतदेवनम् । भवितव्यं हि केनापि दोषेण गुणिनामपि ॥ ८६ ॥ यथाचे देवदत्ताऽपि धिग् हूतं
त्यज्यतामिति । नात्यजन्मूलदेवस्तत्प्रकृतिः खलु दुस्त्यजा ॥ ८७ ॥ तस्यां नगर्थामासीच्च धनेन धनदोषमः ।
सार्थवाहोऽचलो नाम मूर्त्योऽपर इव सरः ॥ ८८ ॥ आसक्तो देवदत्तायां मूलदेवाग्रतोऽपि सः । कृतस्वीकरणो
भाट्या बुभुजे तां निरन्तरम् ॥ ८९ ॥ ईर्ष्यां स मूलदेवाय महती वहति स्म च । अन्विष्यति स्म तच्छिद्राण्युपद्र-
वचिकीर्षया ॥ ९० ॥ तच्छङ्कया मूलदेवोऽप्यगात्तद्वेश्मनि च्छलात् । पारवश्येऽप्यविच्छिन्नो रागः प्रायेण रागिणाम्
॥ ९१ ॥ देवदत्तां जनन्यूचे धूर्त्ततामृगधूर्त्तकम् । निर्धनं हृतकारं च मूलदेवं सुते त्यज ॥ ९२ ॥ प्रत्यहं विविधं
द्रव्यं यच्छत्यस्मिन् रमस्य तत् । अचले निश्चलरती रम्भेव धनदात्मजे ॥ ९३ ॥ देवदत्ता प्रत्युवाच मातरेकान्ततो

ब्रह्म । धनानुरागिणी नास्मि किं त्वस्मि गुणरागिणी ॥ ६४ ॥ अमुष्य द्यूतकारस्य गुणास्तिष्ठन्ति कीदृशाः ।
 इति कोपाज्जनन्योक्ता देवदत्तेत्यभाषत ॥ ९५ ॥ धीरो वदान्यो विद्याविदुष्यरागी स्वयं गुणी । विशेषज्ञः शरण्योऽयं
 नामुं त्यक्ष्यामि तत् खलु ॥ ६६ ॥ ततश्च कुट्टिनी रुष्टा कूटजुष्टा प्रचक्रमे । उच्चाटयितुं तनयां स्वैरिणी वैरिणीमिव
 ॥ ६७ ॥ साऽदात्तयाऽर्थिते मान्ये निर्मान्यं शरके पयः । इक्षुखण्डे वंशखण्ड श्रीखण्डे नीपखण्डलम् ॥ ९८ ॥
 सकोपं देवदत्तोक्ता कुट्टिनी कुटिलाऽब्रवीत् । मा कुपः पुत्रि यादृचो यच्चस्तादृग्बलिः किल ॥ ६९ ॥ लतेव
 कण्टकितरं किमालम्ब्य स्थितास्यमुम् । सर्वथा मूलदेवं तत्तज्जापात्रमिमं पतिम् ॥ १०० ॥ अवादीदेवदत्तैवं मातः
 किमिति मुह्यसि । पुमान् पात्रमपात्रं वा किमुच्येतापरीक्षितः ॥ १ ॥ परीक्षा क्रियतां तर्हीत्युक्ता साक्षेपमन्वया ।
 मुदिता देवदत्तैवमादिदेश स्वचेष्टिकाम् ॥ २ ॥ यदिदौ देवदत्ताया अभिलाषोऽद्य विद्यते । प्रेष्यन्तामिद्वयः सार्थवा-
 हाचल ततस्त्वया ॥ ३ ॥ तयोक्तः सार्थवाहोऽपि धन्यमानी प्रमोदत । शकटानीक्षुपूर्णानि प्रेषयामास तत्त्वणात्
 ॥ ४ ॥ हृष्टा कुट्टिन्धुवाचैवमचलस्वामिनो हले । अचिन्तनीयमौदार्यं पश्य चिन्तामणेरिव ॥ ५ ॥ विपक्षा
 देवदत्तोचे किमम्बाऽस्मि करेणुका । भवणार्येन चिता यत्समूलदलाग्रका ॥ ६ ॥ आदिश्यतां मूलदेवोऽप्य-
 स्मिन्नर्थे भुजिष्यया । विवेके ज्ञायते मार्तद्वयोरपि यथाऽन्तरम् ॥ ७ ॥ मूलदेवोऽपि चेद्योक्त इच्छनादाय पञ्चपान् ।
 मूलाग्राणि त्यजन्मद्भु निस्ततच्च विचक्षण ॥ ८ ॥ कठोरत्वेन दुश्चर्यपर्वग्रन्थीन् परित्यजन् । द्वयङ्गुला गण्डिकाश्चक्रे
 पीयूषस्येव कुण्डिका ॥ ९ ॥ चतुर्जातेन संस्कृत्य कर्पूरेणाधिवस्य च । शूलप्रोता वर्द्धमानसंपुटे प्राहिणोत्स ताः
 ॥ १० ॥ देवदत्ताऽपि ताः प्रेक्ष्य बभौषे शम्भलीमिति । धूर्तेशाचलयोः पश्य स्वर्णरीयोरिवान्तरम् ॥ ११ ॥

कुट्टिन्यचिन्तयदहो महामोहान्धमानसा । मृगीव मृगतृणाम्भो धूर्त्तमेपाऽनुधावति ॥ १२ ॥ स कोऽप्युपायः
क्रियते येन निष्कास्यते पुरात् । अत्युष्णजलेसेकेन विलादिव महोरग ॥ १३ ॥ कुट्टिनी मूलदेवस्योच्चाट-
नायाचलं जगौ । कर्त्तव्यः कुत्रिमो ग्रामगमनोपक्रमस्त्वया ॥ १४ ॥ ग्रामे यास्यामीत्यलीकं सार्थवाह
त्वमञ्जसा । कथयेदेवदत्ताया विश्रब्धा सा यथा भवेत् ॥ १५ ॥ ततो ग्रामान्तरगतं श्रुत्वा त्वां
धूर्त्तपांसनः । निःशङ्कं देवदत्तायाः स समीपमुपैष्यति ॥ १६ ॥ देवदत्तान्तके मूलदेवे दीव्यति नि-
र्भरम् । आगच्छेः सर्वसामग्र्या मत्सङ्केतेन सुन्दर ॥ १७ ॥ ततस्तथा कथमपि त्वमेतमवमानयेः । यथैतां
न भजेद्भूयास्तित्तिरीमिव तित्तिरः ॥ १८ ॥ तत्तथा प्रतिपद्याथ यास्यामि ग्राममित्यसौ । आख्याय
देवदत्ताया द्रव्यं दत्त्वा च निर्ययौ ॥ १९ ॥ ततस्तथा निरातङ्कं मूलदेवे प्रवेशिते । आह्वस्त कुट्टिन्यचलं कुट्टा-
कभटवेषितम् ॥ २० ॥ देवदत्ता च सहसा प्रविशन्तं ददर्श तम् । मूलदेवं च खट्वाऽधो न्यधात्पत्रकरण्डवत्
॥ २१ ॥ तथास्थितं मूलदेवं कुट्टिन्या ज्ञापितोऽचलः । पर्यङ्के कृतपर्यङ्को निपसाद सिताननः ॥ २२ ॥ अत्रो-
चदचलस्तत्र कुर्वन् कैतवनारितम् । देवदत्ते वयं श्रान्ताः स्नास्यामः प्रगुणीभव ॥ २३ ॥ देवदत्ताऽब्रवीदेवं विल-
चवितथसिता । स्नानयोग्यासने तर्हि स्नातुं पादोऽवधार्यताम् ॥ २४ ॥ एवमुत्थाप्यमानोऽपि सादरं देवदत्तया ।
विशेषतोऽभूत् खट्वायामचलो निश्चलासनः ॥ २५ ॥ शशाक धूर्त्तराजोऽपि स्थातुं गन्तुं च नो तदा । प्रायेण
विगलन्त्येवास्वस्थे मनसि शक्तय ॥ २६ ॥ अत्रोचदचलो देवदत्ते स्वप्नो मयेक्षितः । पर्यङ्केऽस्मिन् कृताभ्यङ्गः
संचेलस्नातवानहम् ॥ २७ ॥ स्वप्नं सत्यापयिष्यामि तदर्थमहमागमम् । सत्पीकृतो ह्ययं स्वप्न शुभोदकोऽय जायते

॥ २८ ॥ कुट्टिन्यवोचदादेशः प्रमाणं जीवितेशितुः । पुत्रि किं न श्रुतं स्वामी यदिच्छति करोति तत् ॥ २९ ॥
 देवदत्ताञ्ज्वीदार्यं किमेतदुचितं तव । अदूष्यदेवदूष्येयं तूलिका यद्विनश्यति ॥ ३० ॥ अचलोऽप्यचदद्भ्रे कार्पण्यं
 किमिदं तव । शरीरमपि यच्छन्ति पत्यर्थे त्वादृशः स्त्रियः ॥ ३१ ॥ किं तेऽन्यास्तूलिका न स्युः पतिर्यस्याः
 किलाचलः । लवणेन स किं सीदेद्यस्य रत्नाकरः सखा ॥ ३२ ॥ ततो माटीविवशया कारितो देवदत्तया । अभ्य-
 ज्ञोद्धर्तनादीनि पर्यङ्कस्थित एव सः ॥ ३३ ॥ लब्धमाने ततस्तस्मिन्नीशे खलिललादिना । मूलदेवश्चण्ड इव त्रियते
 स समन्ततः ॥ ३४ ॥ आजुहावाचलभटान् कुट्टिनी दृष्टिसंज्ञया । निदिदेशाचलं चाथ धूर्त्तार्कपर्णकर्मणे ॥ ३५ ॥
 कोपाटोपसमाविष्टो मूलदेवं ततोऽचलः । चर्क्य धृत्वा केशेषु द्रौपदीमिव कौरवः ॥ ३६ ॥ तं चोवाच नयज्ञोऽसि
 विद्वानसि सुधीरसि । कर्मणोऽस्याजुरुत्पोऽद्य ब्रूहि कस्तेऽस्तु निग्रहः ॥ ३७ ॥ धनाधीनशरीरेय धेनया तां चेद्वि-
 रंससे । ग्रामपट्टकबद्धरिधनेन न किमग्रहीः ॥ ३८ ॥ मूलदेवोऽपि निष्पन्दस्तदा मुकुलितेक्षणः । विफलीभूतफा-
 लस्योदुवाह द्धीपिनस्तुलाम् ॥ ३९ ॥ एवं च चिन्तयामास सार्थवाहपतिस्ततः । न निग्राह्यो महात्माऽसौ देवादेवं
 दशां गत ॥ ४० ॥ इति चोवाच मुक्तोऽद्य त्वमस्मादागतो मया । कृतज्ञोऽस्युपकर्त्तव्यं त्वयाऽपि समये मम
 ॥ ४१ ॥ मुक्तोऽद्य तेन धूर्त्तेशो वेशमतो निर्ययौ तत । तूर्णं तूर्णं परिक्रामन् रणाद्भग्न इव द्विप ॥ ४२ ॥ गत्वा
 पुरीपरिसरे सखौ सरसि विस्तृते । शरत्काल इव भ्रेजे तत्त्वणात् बालिताम्बर ॥ ४३ ॥ अचलस्यापकर्तुं चोपकर्तुं
 च स धूर्त्तराट् । मनोरथरथारूढोऽचलद्वेष्टातटं प्रति ॥ ४४ ॥ द्वादशयोजननाथामां स श्वापदकुलाकुलाम् । दुर्दशायाः

१ ईश्वरस्य गण.—सेवक चण्डनामा ।

प्रियसखीमिव प्राप महाटवीम् ॥ ४५ ॥ पाराचारमिवापरां तितीरुस्तां महाटवीम् । सहायं चिन्तयामास तरण्डमिव धूर्तराट् ॥ ४६ ॥ कस्मादप्यागतोऽकस्मादभ्रादिव परिच्युतः । शम्भलस्थगिकां विश्रक्तोऽपि टक्को द्विजस्तदा ॥ ४७ ॥ असहायः सहायीयं तं विप्रं क्षिप्रमागतम् । वृद्धो यष्टिमिव प्राप्य मूलदेवो मुद ययौ ॥ ४८ ॥ जगद मूलदेवस्तं ममारण्ये प्रपेतुपः । आत्मच्छायाद्वितीयस्य दिष्ट्या मिलितवानसि ॥ ४९ ॥ स्वच्छन्द वार्त्तयिष्यावस्तदावां द्विजसत्तम । मार्गखेदापहरणी विद्या वार्त्ता हि या पयि ॥ ५० ॥ दूरे कियति गन्तव्यं स्थाने जिगमिषा क ते । कथ्यतां भो महाभाग मार्गमैत्री वशीकुरु ॥ ५१ ॥ विप्रोऽप्याख्यद्गमिष्यामि पारेऽरण्यमिव स्थितम् । स्थानं वीरनिधानाख्यं ब्रूहि त्वं कुत्र यास्यसि ॥ ५२ ॥ मूलदेवोऽब्रवीद्यास्याम्यहं वेणातटे पुरे । विप्रोऽप्यूचे तदेहि तमेकोऽध्वा दूरमावयोः ॥ ५३ ॥ ललाटन्तपतपने मध्याह्नेऽथ समागते । मिलिताभ्यां च गच्छद्भ्यां ताभ्यां प्रापि महासरः ॥ ५४ ॥ पाणिपादमुखं मूलदेवः प्रक्षान्त्य वारिणा । निरन्तरतरुच्छाये भूतले समुपाविशत् ॥ ५५ ॥ स्थगिकायाः समाकृष्य स कूनालोढ्य वारिणा । एकोऽपि भोक्तुमारेभे टक्को रङ्ग इव द्रुतम् ॥ ५६ ॥ धूर्त्तोऽप्यचिन्तयदसौ नाऽदौ मे भोजनं ददौ । अतिबुधाऽऽतुरो भुङ्क्ते श्रुक्तः सन् खलु दास्यति ॥ ५७ ॥ युक्त्वा तत्रोत्थिते विप्रे वध्ना(क्ष)ति स्थगि- कामुखम् । दध्यौ धूर्त्तोऽपि यद्यद्य नादात्तच्छङ्कः प्रदास्यति ॥ ५८ ॥ तस्मिन्नदत्त्वा भुञ्जाने मूलदेवस्तदाशया । व्रीन्वासरा- नगमयन्नुत्थामाशा हि जीवितम् ॥ ५९ ॥ अटवीं तां परित्यज्य धूर्तराज द्विजोऽवदत् । स्वस्ति तुभ्यं महाभाग यास्याम्यह- मितोऽधुना ॥ ६० ॥ तमूचे मूलदेवोऽपि त्वत्साहाय्यादियं मया । द्वादशयोजनायामा क्रोशवद्वद्विताऽटवी ॥ ६१ ॥ वेणातटे गमिष्यामि मूलदेवाभिधोऽस्म्यहम् । तत्र मे कथयेः कार्यं कथ्यतां किं च नाम ते ॥ ६२ ॥ लोकैर्निर्घृणशर्मति

विहितापरनामकः । विप्रोऽहं सद्ब्रह्मो नामेत्युक्त्वा टक्कस्ततो ययौ ॥६३॥ गच्छता मूलदेवेन ततो वेणातट प्रति । दृष्टः
 सर्वस्य कश्चिद्वसंदावसथः पथि ॥६४॥ अविष्टस्तत्र भिद्यार्थं क्षामकुचिर्बुभुक्षया । अमभासादयामास कुन्माषान्
 कुत्रचिद्देह ॥ ६५ ॥ ग्रामान्निष्क्रामतस्तस्याभिमुखः कोऽप्यभून्मुनिः । मासचपणपुण्यात्मा पुण्यपुञ्ज इवाङ्गवान्
 ॥ ६६ ॥ तं दृष्ट्वा मुदितः सोऽभूदहो मे सुकृतोदयः । यन्मयाप्तमिदं पात्रं यानपात्रं भवोदधौ ॥ ६७ ॥ साधोः
 कुन्माषदानेन रत्नत्रितयशालिन । उन्मीलतु चिरादद्य मद्विवेकतरोः फलम् ॥ ६८ ॥ कुन्माषान् साधवे दत्त्वा
 मूलदेवः पपाठ च । धन्यास्ते खलु येषां स्युः कुन्माषाः साधुपारणे ॥ ६९ ॥ तस्य भावनया हृष्टा बभाषे व्योम्नि
 देवता । अर्द्धश्लोकेन याचस्व भद्र किं ते प्रदीयताम् ॥ ७० ॥ प्रार्थयामास सद्यस्तां मूलदेवोऽपि देवताम् ।
 गणिकादेवदत्तेभ्यस्तु मे ॥ ७१ ॥ एवमस्त्विति देव्यूचे मूलदेवोऽपि त मुनिम् । वन्दिताऽथ
 ग्राममध्ये भित्तिवत्ता बुभुजे स्वयम् ॥ ७२ ॥ मार्गं कामन् क्रमेणासौ प्राप वेणातटं पुरम् । सुष्वाप पान्थशालायां
 निद्रासुखमवाप च ॥ ७३ ॥ यामिन्याः पश्चिमे यामे स सुप्तः स्वप्नमैव च । यत्पूर्णमण्डलश्चन्द्रः अत्रिवेश मुखे मम
 ॥ ७४ ॥ तमेव स्वप्नमद्राचीरकोऽपि कार्पटिकस्तदा । अन्यकार्पटिकानां च प्रबुद्धस्तमर्चिकथत् ॥ ७५ ॥ तेषु
 कार्पटिकेष्वेकः स्वप्नमेवं व्यचारयत् । अचिरेण लप्स्यसे त्वं सखण्डघृतमण्डकम् ॥ ७६ ॥ हृष्टः कार्पटिकः
 सोऽभूदेवं भूयादिति ब्रुवन् । जायेत बदरेणापि शृगालस्य महोत्सवः ॥ ७७ ॥ खण्णं नाचीकथत्तेपामज्ञानां
 धूर्तैराह निजम् । मुखी हि दर्शिते रत्ने द्रपत्खण्डं प्रचक्षते ॥ ७८ ॥ मण्डकं कर्पटिः प्राप गृहाच्छादनपर्वणि । प्रायेण

(१) ग्राम । (२) वसता प्राणिनामावसथो विश्रामस्थानम् ।

फलति स्वप्नो विचारस्यानुसारतः ॥ ७६ ॥ धूर्त्तोऽपि प्रातरारामे गत्वा पुष्पोच्चयादिना । अप्रीणान्मालिकं
लोकं कृष्णं कर्मापि तादृशम् ॥ ८० ॥ गृहीत्वा मालिकात्तस्मात्स पुष्पाणि फलानि च । शुचिर्भूत्वा ययौ वेश्म
स्वप्नशास्त्रविपश्चितः ॥ ८१ ॥ मूलदेवस्ततो नत्वा दत्त्वा पुष्पफलानि च । उपाध्यायाय तज्ज्ञाय शशंस स्वप्नमात्मनः
॥ ८२ ॥ मुदित सोऽवदद्विद्वान्त्वत्स स्वप्नफलं तव । मुमुहूर्त्ते कथयिष्याम्यद्यास्माकं भवातिथिः ॥ ८३ ॥ मूल-
देवं स्नपयित्वा भोजयित्वा च गौरवात् । परिणाययितुं कन्यामुपाध्याय उपानयत् ॥ ८४ ॥ वभोपे मूलदेवोऽपि
ताताऽज्ञातकुलस्य मे । कन्यां प्रदास्यसि कथं विचारयसि किं न हि ॥ ८५ ॥ उपाध्यायोऽप्युवाचैवं त्वन्मूर्त्योऽपि
कुलं गुणाः । ज्ञातास्तत्सर्वथा कन्या ममेय परिणीयताम् ॥ ८६ ॥ तद्वाचा मूलदेवोऽपि कन्यकां तामुपायत ।
कार्यसिद्धेर्भविष्यन्त्याः प्रादुर्भूतमिवाननम् ॥ ८७ ॥ मध्ये दिनानां सप्तानां त्वं राजेह भविष्यसि । इति तस्य
स्वप्नफलमुपाध्यायो न्यवेदयत् ॥ ८८ ॥ हृष्टस्तत्र वसन् धूर्त्तराजो गत्वा बहिः पुरात् । सुषाप चम्पकतले संप्राप्ते
पञ्चमेऽहनि ॥ ८९ ॥ तदा च नगरे तस्मिन्नेतनमहीपतिः । अपुत्रो निधनं प्राप निष्पाद इव पादपः ॥ ९० ॥
मन्त्रोद्धिताः पुरीभाश्चच्छत्रभृद्भारचामराः । भ्रेमुः प्रापुर्न राज्याहं दुष्प्रापस्तादृशो जनः ॥ ९१ ॥ ततो बहिः पर्य-
टन्तो निकषा चम्पकद्रुमम् । अपश्यन्मूलदेवं ते नरदेवपदोचितम् ॥ ९२ ॥ ह्येन हेपितं चक्रे गजेनोजितगर्जितम् ।
भृद्भारेण च तस्याऽर्धश्चामराभ्यां च वीजनम् ॥ ९३ ॥ पुण्डरीकं स्वर्णदण्डमण्डितं तस्य चोपरि । शरदभ्रमिवा
दभ्रतडिदण्डमजृम्भत ॥ ९४ ॥ तं चाधिरोहयामास स्वस्कन्धे जयकुञ्जरः । स्वाम्यासिमुदितैलोकैश्चक्रे जयजयारवः

(१) जनप्रीतिकरम् । (२) येतच्छत्रम् ।

॥ ६५ ॥ पुरं महातूर्यरैः पूर्वमाणादिगन्तरम् । तत्राविशन्मूलदेवो राजराज इवालकाम् ॥ ६६ ॥ उत्तीर्णो
 राजहर्म्येऽसौ सिंहासनमधिष्ठितः ॥ ६७ ॥ अथोचे देवता व्योम्नि देवतानां प्रसादतः । अयं विक्रमराजाख्यो
 राजा जज्ञे कलानिधि ॥ ६८ ॥ वर्त्तिष्यन्ते न येऽमुष्य शासने क्षितिशासितुः । तानहं निग्रहीष्यामि महीभृत
 इवाशानिः ॥ ६९ ॥ तद्गिरा विसितं भीतं सर्वं प्रकृतिमण्डलम् । यतेरित्रेन्द्रियग्रामः मदा तस्य वशेऽभवत्
 ॥ ७० ॥ ततः स राजा विषयसुखान्यनुभवन् व्यधात् । ग्रीतिमुज्जयिनीशेन मिथः संव्यवहारतः ॥ ७१ ॥
 तदानीं देवदत्ताजपि मूलदेवविडम्बनाम् । तादृशीं प्रेक्ष्य साक्षेया व्यव्रवीदचलं प्रति ॥ ७२ ॥
 किं ज्ञाता द्रव्यदर्पान्य त्वया कुलगृहिण्यहम् । सुमूर्खे मूढेह व्यवाहारीयदीदृशम् ॥ ७३ ॥
 त्वयाऽस्मदीयसदने नागन्तव्यमतः परम् । इति निष्कास्य तं गेहात्समीपे नृपतेरगात् ॥ ७४ ॥ तथा च याचितो
 राजा स करो दीयतामिति । यथेच्छं ब्रूहि यच्छामि तं येनेत्यवदन्मृपः ॥ ७५ ॥ सोचे मां प्रति नाज्ञाप्यो मूलदेवं
 विना पुमान् । वारणीयोऽचलश्चायमागच्छन्मम वेदमनि ॥ ७६ ॥ एवमस्त्विति राज्ञोक्ता (जोक्त्वा) हेतुः कोऽ-
 नेति पृष्टवान् । शशंस माधवी देवदत्ताभ्रसंज्ञया ततः ॥ ७७ ॥ जितशत्रुमृपः कोपाचलितभ्रूलतस्ततः । सार्थवाहं
 तमाहूय साचेपमिदमब्रवीत् ॥ ७८ ॥ मत्पुरीमण्डनावेतो रत्नभूतावरे त्वया । मूर्खेण धनमत्तेन ग्रावणीपि निघर्षितो
 ॥ ७९ ॥ ततोऽमुष्यापराधस्य प्राणापहरणं तव । दण्डोऽस्त्विति नरेन्द्रोक्ते देवदत्ता न्यवारयत् ॥ ८० ॥ त्वं
 यद्यप्यनया व्रातोऽधुना व्राणं तथापि ते । मूलदेवे समानीते भवेदित्यभ्यधान्मृपः ॥ ८१ ॥ नृपं नत्वा ततो
 गत्वा सार्थवाहः प्रचक्रमे । नष्टरत्नमिवान्वेष्टुं मूलदेवं समन्ततः ॥ ८२ ॥ मूलदेवमपश्यन् स भीतो न्यूनतया तया ।

भाण्डं भुत्वा ययौ शीघ्रं पारसकूलमण्डलम् ॥ १३ ॥ दध्यौ च मूलदेवोऽपि विना मे देवदत्तया । भोज्येनालव-
णेनेव प्राज्यराज्यश्रियाऽपि किम् ॥ १४ ॥ ततः सं देवदत्ताया जितशत्रोश्च भूपतेः । चतुरं प्रेषयामास दूतं प्राभु-
तसंयुतम् ॥ १५ ॥ गत्वोज्ञयिन्यां दूतोऽपि जितशत्रुं व्यजिज्ञपत् । देवतादत्तराज्यश्रीर्मूलदेवो वदत्यदः ॥ १६ ॥
यथा मे देवदत्तायां प्रेम जानीथ तत्तथा । यद्यस्यै रोचते वोऽपि तदियं प्रेष्यतामिति ॥ १७ ॥ ततोऽवददवन्ती-
शस्तेनेदं कियदर्थितम् । राज्ञा विक्रमराजेन भेदो राज्येऽपि नास्ति नः ॥ १८ ॥ आकार्य देवदत्तां च जगादोज्ञ-
यिनीपतिः । दिष्ट्या जाताऽसि भद्रे त्वं चिरात् पूर्णमनोरथा ॥ १९ ॥ राजा जज्ञे मूलदेवो देवतायाः प्रसादतः ।
त्वामानेतुं च स प्रीतीत्यथानपुरुषं निजम् ॥ २० ॥ ततस्त्वं तत्र गच्छेति प्रसादाजितशत्रुणा । आदिष्टा देवदत्ता-
गाद्रेणातटपुरं क्रमात् ॥ २१ ॥ राजा विक्रमराजोऽपि महोत्सवपुरं सरम् । स्वचेतसीव विपुले स्ववेश्मनि निनाय
ताम् ॥ २२ ॥ जिनाचीमर्चतस्तस्य सम्यक् पालयतः प्रजाः । दीव्यतो देवदत्तां च त्रिवर्गोऽभूदवाधितः ॥ २३ ॥
इतश्च पारसकूलाद्ब्रह्मचत्तक्रेयवस्तुकः । आययावचलस्तत्र जलपूर्णं इवाम्बुदः ॥ २४ ॥ लक्ष्मीमहत्त्वपिशुनैर्मणि-
मौक्तिकविद्रुमैः । भुत्वा विशालं स स्थालं महीनाथमुपास्थित ॥ २५ ॥ अचलोऽयमिति क्षिप्रमुपलक्षितवान् नृपः ।
दृष्ट्वा प्रागजन्मसम्बन्धमपि प्राज्ञाः स्मरन्ति हि ॥ २६ ॥ राजानं मूलदेवोऽयमित्यज्ञासीत्तु नाचलः । आत्तेवैपं नटमपि
स्थूलप्रज्ञा न जानते ॥ २७ ॥ कुतस्त्वमिति राज्ञोक्तः पारसादित्युवाच सः । यथाचे पञ्चकुलं च भाण्डालोक-
नकर्मणे ॥ २८ ॥ कौतुकात्स्वयमेष्याम इत्युक्तो भूभुजा स तु । महाप्रसाद इत्यूचे कोपं को वेत्ति तादृशाम्
॥ २९ ॥ ततः पञ्चकुलोपेतो ययौ राजा तदाश्रये । मज्जिष्ठापट्टसूत्रादि सोऽपि भाण्डमदर्शयत् ॥ ३० ॥ भाण्डं

किमियदेवेद सत्यं ब्रूहीति भूभुजा । उक्त इत्युक्तवान् श्रेष्ठी सत्यमेतावेदेव मे ॥ ३१ ॥ नृपेण पुनरप्युचे सम्यग्-
 ज्ञात्वा निवेदय । अस्मद्राज्ये शुल्कचौद्यां यच्छरीरेण निग्रहः ॥ ३२ ॥ अत्रोचदचलोऽप्येवमस्माभिः कथ्यतेऽ-
 न्यथा । पुरतो नापरस्यापि स्वयं देवस्य किं पुनः ॥ ३३ ॥ राजेत्युवाच तद्वस्य श्रेष्ठिनः सत्यभाषिणः । क्रियता-
 मर्द्धदानं च सम्यग्भाण्डं च वीक्ष्यताम् ॥ ३४ ॥ ततः पञ्चकुलेनाग्निप्रहाराद्वंशवेधतः । असारभाण्डमध्यस्थं सार-
 भाण्डमशङ्क्यत ॥ ३५ ॥ जाताशङ्कैस्ततो राजपुंभिर्विभिदिरे चणात् । शुल्कदस्तुमर्नासिव भाण्डस्थानानि सर्वतः
 ॥ ३६ ॥ तैर्यथा शङ्कितं भाण्डं वित्तशाठ्यं तथाऽभवत् । परपुरान्तःप्रवेशकारिणो सधिकारिणः ॥ ३७ ॥ तज्-
 ज्ञात्वा कुपितो राजा बन्धयामास तं चणात् । सामन्ता अपि बध्यन्ते राजादेशाद्वणिक् क्रियान् ॥ ३८ ॥ ततस्त-
 सदने नीत्वा छोटयित्वा च बन्धनम् । किं मां प्रत्यभिजानासि पञ्चच्छेति महीपतिः ॥ ३९ ॥ अचलोऽपि जगादैवं
 जगदुद्घोतकारिणम् । भानुमन्तं भवन्तं च बालिशोऽपि न वेत्ति कः ॥ ४० ॥ पर्याप्तं चादुवचनैः सम्यक् त्वं
 वेत्सि तद्वद । राज्ञेत्युक्तोऽचलोऽवोचत्तर्हि जानामि न ब्रह्मम् ॥ ४१ ॥ देवदत्तामथादूय भूपतिस्तमदर्शयत् ।
 इष्टैर्दृष्टा कृतार्था स्यान्मनःसिद्धिर्हि मानिनाम् ॥ ४२ ॥ देवदत्तामसौ दृष्ट्वा ह्रीतः कष्टां दशां ययौ । अग्रेऽन्य-
 पभ्राजना हि मृत्योरप्यधिका नृणाम् ॥ ४३ ॥ साऽप्युचे मूलदेवोऽयमित्युक्तो यस्तदा त्वया । एवं कुर्यां ममापि
 त्वं दैवाद्वयसनमीयुषः ॥ ४४ ॥ तदसि व्यसनं प्राप्तः प्राणसन्देहकारणम् । मुक्तोऽसि चार्थपुत्रेण नेदृचा
 क्षुद्रवातिनः ॥ ४५ ॥ ततो विलचः स वणिक् पतित्वा पादयोस्त्वयोः । ऊचे सर्वापराधान्मे तितित्चध्व तदा
 कुतान् ॥ ४६ ॥ रुष्टस्तेनापराधेन जितशत्रुर्महीपतिः । प्रवेशमुजयिन्यां मे युष्मद्वाचा प्रदास्यति ॥ ४७ ॥

अथोचे मूलदेवोऽपि मया चान्तं तदैव ते । यदा प्रसादो विदधे देव्या श्रीदेवदत्तया ॥ ४८ ॥ ततः प्रसादं
दत्त्वोचेर्दूतमेकं समर्थं च । पुरीष्टजयिनीं गन्तुं विससर्जचलं नृपः ॥ ४९ ॥ प्रवेशोऽवन्तिनाथेन तस्याव-
न्त्यामदीयत । मूलदेवस्य वचसा कोपस्तन्मूल एव यत् ॥ ५० ॥ अन्येद्युर्दुःखविधुराः प्रजाकार्यधुरन्धरम् । मिलित्वा
वणिजो मूलदेवमेवं व्यजिज्ञपन् ॥ ५१ ॥ जाग्रत्यपि प्रजास्वातुं त्वयि देव दिवानिशम् । अमुष्येतदं नगरं परितः
परिमोषिभिः ॥ ५२ ॥ कोला इव चिरं चौराः पुरेऽस्मिन्मन्दिराणि नः । प्रतिक्ष्यन् स्वन्त्युच्चैर्नारदा रचितुं बभाः
॥ ५३ ॥ अदृश्यमानाः केनापि कृतसिद्धाञ्जना इव । आम्यन्ति चौराः स्वैरं नो गृहेषु स्वगृहेष्विव ॥ ५४ ॥
अचिराच्चिग्रहीष्यामि तस्करानयशस्करान् । मूलदेवोऽभिघार्यैवं वणिजो विससर्ज तान् ॥ ५५ ॥ आदिचक्रग्राह्यं
साक्षेपं दमापतिस्तत् । अन्विष्य तस्करान् सर्वान् गृहाण निगृहाण च ॥ ५६ ॥ अथोवाच पुराध्यक्षः स्वामि-
नशि । नीलाम्बरप्रावरणो नीलाम्बर इवापर ॥ ५७ ॥ जातमर्षस्तवो राजा महौजा निर्ययौ
कमपि नापश्यदेहः पदमिवाम्भसि ॥ ५८ ॥ स सर्वं नगरं आन्तः आन्तः सुष्वाप कुत्रचित् । दस्युं
शैलगुहायामिव केसरी ॥ ५९ ॥ निशाचर इवाकस्मान्निशाचरणदारुणः । तस्कराग्रेसरस्तत्रोपासरन्मण्डिकाभिधः
॥ ६० ॥ कोऽत्रेति व्याहरन्नुच्चैर्मलिम्लुचपतिस्ततः । रुष्टः सुप्तमिव व्यालं पदा नृपमवद्वयत् ॥ ६१ ॥ चेष्टां
कार्पटिकाद्य त्वापदरित्रीकरोम्यहम् । इत्युचे तस्करो भृपं मदान्धानां धिगज्ञताम् ॥ ६२ ॥ एहि
॥ ६३ ॥ तमन्वचालीत्तोऽर्थेच्छुः

पत्तिवत्पृथिवीपतिः । ममर्दं गर्दभस्यापि पादौ कार्याञ्जनार्दनः ॥ ६५ ॥ अजानानं स राजानं पार्श्वे मृत्युमिवात्मनः ।
 जगाम धाम कस्यापि श्रेष्ठिनः श्रेष्ठसम्पदः ॥ ६६ ॥ तत्र स्वात्रं खनित्रेण पातयित्वा स वेश्मन । जग्राह सारद्रविणं
 राहुः कुण्डात्सुधाभिम्ब ॥ ६७ ॥ अज्ञो राज्ञा समस्तं तद्वाहयामास तस्करः । उदरं दर्शयामास शाकिन्येव स
 मूढधीः ॥ ६८ ॥ तमुन्मूलयितुं मूलान्मूलदेव उवाह तत् । धूर्त्वा हि कारणोपात्तमार्दवाः कार्यराचसा ॥ ६९ ॥
 जीर्णोद्यानं ततो गत्वा गुह्यमुद्वाह्य सोऽविशत् । निनाय तत्र भूषं च च्छगणारोपितं तलिवत् ॥ ७० ॥ आसीन्मा-
 गकुमारीव कुमारी तत्र तत्स्वसा । नवयौवनलावण्यपुण्यावयवशालिनी ॥ ७१ ॥ चालयास्यातिथेः पादावित्यादिष्टा
 स्वबन्धुना । सोपकृपं ततो भूषमुपावेशयदासने ॥ ७२ ॥ प्रचालयन्ती तत्पादकमले कमलेचणा । अनुभूय
 मृदुस्पर्शं तं सर्वज्ञमुदैक्षत ॥ ७३ ॥ अहो कोऽप्येव कन्दर्पः साचादिति सविस्मया । सानुरागा सानुकम्पा साऽ-
 ब्रवीदिति भूपतिम् ॥ ७४ ॥ पादप्रचालनव्याजात्क्षेपेऽस्मिन्नपरे नराः । अपात्यन्त महाभाग तस्कराणां कुतः कृपा
 ॥ ७५ ॥ चेप्स्यामि नेह कूपे त्वां त्वत्प्रभाववशीकृता । महतामनुभावो हि वशीकरणमद्भुतम् ॥ ७६ ॥ ततो
 मधुपरोधेन सुन्दरापसर द्रुतम् । द्वयोरप्यन्यथा नाथ कुशलं न भविष्यति ॥ ७७ ॥ विमृश्याथ महीनाथो निर्जगाम
 द्रुत ततः । धीमन्तो हि धिया घ्नन्ति द्विप सत्यपि विक्रमे ॥ ७८ ॥ गते नृपे तु व्याहारि तथा गच्छत्यसाविति ।
 स्वचूणरत्नणार्थं हि प्रपञ्चो धीमतामयम् ॥ ७९ ॥ कृष्टकङ्कासिजिह्वालो वेताल इव दारुणः । अनुभूपालमुत्तलो
 दधौवे मण्डिकस्ततः ॥ ८० ॥ तं समासन्नमालोक्य भूपतिर्धीवृहस्पतिः । चत्तरोत्तमिमतग्रावस्तम्भेनान्तरितोऽभवत्

(१) ' मर्दयामास ' इति प्रत्यन्तरपाठ साधीयान् ।
 (२) अलि वृश्चिक ।

॥ ८१ ॥ कोपान्धनयनश्चासौ स एवैष पुमानिति । कङ्कासिना दृष्टत्स्वम्भं च्छित्वाऽगाद्धाम मण्डिकः ॥ ८२ ॥ ययौ
स्वं धाम राजाऽपि हृष्टश्चैरोपलम्भत । प्राप्तः सौख्याय जायेत दोषिकारी न कस्य वा ॥ ८३ ॥ राजा प्रातस्ततो राजपा-
टिकाव्याजतो बहिः । दस्युं विश्वमनोदस्युस्तं निरूपयितु ययौ ॥ ८४ ॥ अथ वस्त्रापणद्वारे कुर्वाणं तुभकारताम् । पट्टैर्वे-
ष्टितजङ्घोरं किञ्चिदुद्धाटिताननम् ॥ ८५ ॥ तस्कर मैस्करलतोपेतं छत्रश्लथाकृतिम् । दृष्टोपालचयत् क्षमापः क्षपादृष्टा-
नुमानतः ॥ ८६ ॥ (युग्मम्) गत्वा हर्म्य महीनाथोऽभिज्ञानानि निवेदयन् । पुरुषान् प्रेषयामास तस्याकारणहेतवे ॥ ८७ ॥
न हतः स पुमान् न तद्विजृम्भितमित्यसौ । आहूतोऽमंस्त चौरा हि महाराजिकवेदिनः ॥ ८८ ॥ सोऽगात्ततो राजकुले
राज्ञाऽऽस्यत महासने । महाप्रसादं कुर्वन्ति नीतिज्ञा हि जिघांसवः ॥ ८९ ॥ तं भूपतिरभाषिष्ट प्रसादमुखया गिरा ।
स्वस्वसा दीयतां मह्यं दातव्या एव कन्यका ॥ ९० ॥ दृष्टपूर्वां स्वसारं मे नापरो निरगात्ततः । अय स एव
राजेति निश्चिक्ये मण्डिको हृदि ॥ ९१ ॥ गृह्यतां मत्स्वसा देव देवकीयैव सा किल । मदीयमन्यदप्येवमवोचत
स पार्थिवम् ॥ ९२ ॥ तदानीमप्युपायंस्त रूपातिशयशालिनीम् । तस्य स्वसारं नृपतिः कंसारिरिव रुक्मिणीम्
॥ ९३ ॥ महामात्यपदे चक्रे तस्करं तं नरेश्वरः । को वेत्ति भूभुजां भावं मध्यं पत्युरिवाम्भसाम् ॥ ९४ ॥ तस्मा-
द्भूषणवस्त्रादि तद्भगिन्यैव भूपतिः । नित्यमानायदहो धूर्तो धूर्तैरघृष्यत ॥ ९५ ॥ बहु यावत्समाकृष्टं द्रव्यं
तावन्नुपेण सा । अभाषि वित्तं त्वद्बन्धोः कियदद्यापि तिष्ठति ॥ ९६ ॥ वित्तमेतावेदवासीदस्य दस्योः स्वसाऽपि
हि । एवं न्यवेदयद्राज्ञो गोप्यं प्रियतमे न हि ॥ ९७ ॥ विडम्बनाभिर्बहोभिर्मण्डिकं चण्डशासनः । निजग्राह ततो

(१) 'दोषाकरः' इति पाठ संभवति । (२) वंशलतोपेतम् ।

राजा पापानां कुशलं कियत् ॥ ६८ ॥

चौर्यात् शशुर्यमपि विक्रमराजराजः, आनीय मण्डिकमखण्डनयो जघान । सैन्यं न तेन विदर्धत सुधीः
कथञ्चिदत्रापि जन्मनि विरुद्धफलानुबन्धि ॥ २६६ ॥

॥ इति मूलदेवमण्डिकयोः कथानकम् ॥

आसीद्राजगृहे सम्पजितामरपुरे पुरे । पादाक्रान्तनृपश्रेणिः श्रेणिको नाम पार्थिवः ॥ १ ॥ राज्ञस्तस्य च
तनयो नयविक्रमभाजनम् । नाम्नाऽभयकुमारोभूत् प्रद्युम्न श्रीपतेरिव ॥ २ ॥ इतश्च तस्मिन्नगरे वैभारगिरिकन्दरे ।
चौरो लोहसुराख्योऽभूद्रौद्रो रस इवाङ्गवान् ॥ ३ ॥ स तु राजगृहे नित्यं पौराणामुत्सवादियु । लब्ध्वा छिद्राणि
विदधे पिशाचचटुपद्रवम् ॥ ४ ॥ आददानस्ततो द्रव्यं भुञ्जानश्च परस्त्रियः । भाण्डागारं निशान्तं वा निजं मेने
स तत्पुरम् ॥ ५ ॥ चौर्यमेवामवत्तस्य ग्रीत्यै वृत्तिर्न चापरा । अपास्य क्रव्यं क्रव्यादा भञ्जैस्तृप्यन्ति नार्यैः ॥ ६ ॥
तस्यानुरूपो रूपेण चेष्टया च सुतोऽभवत् । भार्यायां रोहिणीनाम्न्यां रोहिण्योऽभिधानतः ॥ ७ ॥ स्वमृत्युसमये
प्राप्ते पित्राऽऽहूयेत्यमापि सः । यद्यवश्य करोपि त्वमुपदेशं ददामि तत् ॥ ८ ॥ अवश्यमेव कर्तव्यमादिष्ट भवतां
मया । कः पितुः पातयेदाज्ञां पृथिव्यामित्युवाच सः ॥ ९ ॥ ग्रहणो वचसा तेन चौरो लोहसुरस्ततः । पाणिना
संस्पृशन् पुत्रमभाषिष्टेति निष्ठुरम् ॥ १० ॥ योऽसौ समवसरणे स्थितः सुरभिनिर्मिते । विषत्ते देशनां वीरो मा
श्रौषीस्तस्य माषितम् ॥ ११ ॥ अन्यत्तु स्वेच्छया वत्स कुर्यास्त्वमनियन्त्रितः । उपदिश्येति पञ्चत्वं प्राप लोहसुर-
स्ततः ॥ १२ ॥ मृतकार्यं पितुः कृत्वा रोहिण्येयस्ततोऽनिशम् । चकार चौरिकां लोहसुरोऽपर इवोद्वृतः ॥ १३ ॥

पालयन् पितुरादेशं जीवितव्यमिवात्मनः । स्वदासेरभिवास्यात् स राजगृहपत्तनम् ॥ १४ ॥ तदा च नगरग्रामा-
 करेषु विहरन् क्रमात् । चतुर्दशमहासाधुसहस्रपरिवारितः ॥ १५ ॥ सुरैः संचार्यमाणेषु स्वर्णाम्भोजेषु चारुषु ।
 न्यस्यन् पदानि तत्रागादीरश्वरमतीर्थकृत् ॥ १६ ॥ व्यन्तैरसुरैर्योतिषिकैर्वैमानिकैरपि । सुरैः समवसरणं चक्रे
 जिनपतेस्ततः ॥ १७ ॥ आयोजनविसर्पिण्या सर्वभापानुयातया । भारत्या भगवान् वीरः प्रारेभे धर्मदेशनाम्
 ॥ १८ ॥ तदानीं रौहिणेयोऽपि गच्छन् राजगृहं प्रति । मार्गान्तराले समवसरणार्भ्यर्णमाययौ ॥ १९ ॥ एवं स
 चिन्तयामास पथाऽनेन ब्रजामि चेत् । शृणोमि वीरवचनं तदाज्ञा भज्यते पितुः ॥ २० ॥ न चान्यो विद्यते पन्था
 भवत्वेवं विमृश्य स । कर्णो पिषाय पाणिभ्यां द्रुतं राजगृहं ययौ ॥ २१ ॥ एवमन्वहमप्यस्य यातायातकृतोऽ-
 न्यदा । उपसमवसरणं पादेऽभज्यत कण्टकः ॥ २२ ॥ औत्सुक्यगमनाद्वाढमग्नं पादे स कण्टकम् । अनुद्धृत्य
 समुद्धर्तुं न शशाक क्रमात् क्रमम् ॥ २३ ॥ नास्त्युपायोऽपरः कोऽपीत्याकृष्य श्रवणात्करम् । कर्पन् कण्टकम-
 श्रीपीदिति विरवगुरोर्गिरम् ॥ २४ ॥ महीतलास्पर्शिपादा निर्निमेषविलोचनाः । अम्लानमान्या निःस्वेदा
 नीरजोऽङ्गगाः सुरा इति ॥ २५ ॥ बहुश्रुतमिदं धिग् धिगित्याशूद्धृतकण्टक । पिषाय पाणिना कर्णं तथैवापस-
 सार सः ॥ २६ ॥ अथान्वहं शृण्यमाणे पत्तने तेन दस्त्युना । उपेत्य श्रेणिकं श्रेष्ठिश्रेष्ठा व्यज्ञपयन्निति ॥ २७ ॥
 त्वयि शासति देवान्यथ भयं द्रविणं तु नः । आकृष्य गृह्यते चौरैरदृष्टैश्चटकैरिव ॥ २८ ॥ बन्धूनामिव तेषां तु
 गृहीतः पीडया ततः । सकोपाटोपमित्यूचे नृपतिर्दण्डपाशिकम् ॥ २९ ॥ किं चौराभूय दयादीभूय वा मम

(१) वैमानिकैर्योतिषिकैर्व्यन्तैरसुरैरपि इति वा पाठः ।

वेतनम् । गृह्णासि चौरैर्गृह्यन्ते यदेते त्वदुपेक्षितैः ॥ ३० ॥ सोऽप्युचे देव कोऽप्येष चौरः पौरान् विलुप्यति ।
 रौहिणेयाह्वयो धर्तुं दृष्टोऽपि न हि शक्यते ॥ ३१ ॥ विद्युदुत्क्षिप्तकरणेनोत्प्लुत्यायं प्लवङ्गवत् । गेहाद्देहं ततो
 वप्रमुल्लङ्घयति हेलया ॥ ३२ ॥ मार्गेण यामस्तन्मार्गं यावचावत्स नेद्यते । त्यक्तो ह्येकक्रमेणापि शतेन त्यज्यते
 क्रमैः ॥ ३३ ॥ न तं हन्तुं न वा धर्तुमहं शक्नोमि तस्करम् । गृह्णातु तदिमां देवो दाण्डपाशिकतां निजाम् ॥ ३४ ॥
 नृपेणोद्घासितैकभ्रूसंज्ञया भाषितस्तत् । कुमारोऽभयकुमारस्तमूचे दाण्डपाशिकम् ॥ ३५ ॥ चतुरङ्गचमूं सञ्जीकृत्य मुञ्च
 बहिष्पुरात् । यदान्तःप्रविशेचौरः पत्तनं वेष्टयेस्तदा ॥ ३६ ॥ अन्तश्च त्रासितो विद्युदुत्क्षिप्तकरणेन सः । पतिय्यति
 बहिः सैन्ये वागुरार्यां कुरङ्गवत् ॥ ३७ ॥ प्रतिभूभिरिवानीतो निजपादैस्ततश्च सः । ग्रहीतव्यो महान् दस्युरप्रमत्तै
 पदातिभिः ॥ ३८ ॥ तथेत्यादेशमादाय निर्ययौ दाण्डपाशिकः । तथैव च चमूं सञ्जां प्रच्छन्न निर्ममे सुधी ॥ ३९ ॥
 तद्दिने रौहिणेयोऽपि ग्रामान्तरसमागमात् । अजानानः पुरीं रुद्धां वारीं गज इवाविशत् ॥ ४० ॥ तैरुपार्यैस्ततो
 घृत्वा बञ्च्वा च स मलिम्लुचः । आनीय नृपतेर्दाण्डपाशिकेन ममर्षितः ॥ ४१ ॥ यथा न्यारयं सतां त्राणमसतां
 निग्रहस्तथा । निगृह्यतामसौ तस्मादित्यादिबन्धमहीपतिः ॥ ४२ ॥ अलोऽत्र प्राप्त इत्येष न हि निग्रहमर्हति ।
 विचार्य निग्रहीतव्य इत्युवाचामयस्ततः ॥ ४३ ॥ अथ पप्रच्छ तं राजा कृत्यः कीदृशजीविकः । कुतो हेतोरिहा-
 यातो रौहिणेयः स चासि किम् ॥ ४४ ॥ स्वनामशङ्कितः सोऽपि प्रत्युवाचेति भूपतिम् । शालिग्रामे दुर्गवण्डा-
 भिषानोऽहं कुटुम्बिकः ॥ ४५ ॥ प्रयोजनवशेनेहायातः संजातकौतुकात् । एकदेवकुले रात्रिं महतीमग्निं च
 स्थित ॥ ४६ ॥ स्वधाम गच्छन्मारचैराचिसो राक्षसैरिव । अलङ्घयमहं वप्रं प्राणभीर्महतीं हि मीः ॥ ४७ ॥ मध्यारव-

विनिर्यातो बाह्यारक्षणेष्वहम् । कैवर्तहस्तविस्तृतो जाले मत्स्य इवापतम् ॥४८॥ ततो निरपराधोऽपि बद्ध्वा चौर
इवाधुना । अहमेभिः रिहानीतो नीतिसार विचारय ॥४९॥ ततस्तं भूपतिर्गुप्तौ प्रेषयामास तत्क्षणात् । तत्प्रवृत्ति-
ज्ञानहेतोस्तत्र ग्रामे च पूरुषम् ॥ ५० ॥ सोऽग्रेऽपि ग्राहितो ग्रामः सङ्केतं तेन दस्युना । चौराणामपि केषाञ्चि-
त्रमायतिचिन्तनम् ॥ ५१ ॥ तत्स्वरूपं राजपुंसा ग्रामः पृष्टोऽब्रवीदिदम् । दुर्गचण्डोऽत्र वास्तव्यः परं ग्रामान्तरं
गतः ॥ ५२ ॥ तत्रार्थे तेन विज्ञप्ते दध्यौ श्रेणिकक्षरिदम् । अहो सुकृतदम्भस्य ब्रह्माऽप्यन्तं न गच्छति
॥ ५३ ॥ अभयोऽसज्जयदथ ग्रासादं सप्तभूमिकम् । महार्धरत्नखचितं विमानमिव नाकिनाम् ॥ ५४ ॥
श्रियाऽऽसरायमाणामी रमणीभिरलङ्कृतम् । दिवोऽमरावतीखण्डमिव भ्रष्टमर्तकिं सः ॥ ५५ ॥ गन्धर्ववर्गप्रारब्धसङ्गी-
तकमहोत्सवः । सोऽधादकस्मादुद्भूतगन्धर्वनगरश्रियम् ॥ ५६ ॥ ततोऽभयो मद्यपानमूढं निर्माय तस्करम् । परिधाप्य
देवदूत्ये अधितल्पमशाययत् ॥ ५७ ॥ मदे परिणते यावदुदस्थात्तावदैक्षत । सोऽकस्माद्विस्मयकरीमपूवा दिव्यसंपदम्
॥ ५८ ॥ अत्रान्तरेऽभयादिष्टैर्नरनारीगणैस्ततः । उदचारि जय जय नन्देत्यादिकमङ्गलम् ॥ ५९ ॥ अस्मिन्महाविमाने
त्वमुत्पन्नस्त्रिदशोऽधुना । अस्माकं स्वामिभूतोऽसि त्वदीयाः किङ्करा वयम् ॥ ६० ॥ अप्सरोभिः सहैताभी रमस्व
स्वैरभिन्द्रवत् । इत्यादि चतुरं चाहुर्गर्भमूचे च तैरसौ ॥ ६१ ॥ जातः सुरः किमस्मीति दध्यौ यावत्स तस्करः ।
संगीतिकार्यं तावत्तैः प्रदत्तः समहस्तकः ॥ ६२ ॥ उपेत्य पुंसा केनापि स्वर्णदण्डभृता ततः । सहसा भोः किमार-
ब्धमेतदेवमाण्यत ॥ ६३ ॥ ततः प्रतिवभाषे तैः प्रतिहार निजप्रभोः । प्रदर्शयितुमारब्धं स्वकं विज्ञानकौशलम्
॥ ६४ ॥ सोऽप्युवाच स्वनाथस्य दर्शयतां निजकौशलम् । देवलोकसमाचारं कार्यतां किं त्वसाविति ॥ ६५ ॥ तैरुक्तं

कीदृगाचार इति श्रुत्वा स पूरुषं । साक्षेणमित्यभाषिष्ट किमेतदपि विस्मृतम् ॥ ६६ ॥ य इहोत्पद्यते देवः स स्वे
 सुकृतदुष्कृते । आख्याति प्राक्तने स्वर्गभोगाननुभवेत्तत ॥ ६७ ॥ विस्मृत स्वामिलाभेन सर्वमेतत्प्रमीद न ।
 देवलोकस्थितिं देवः कार्यतामिति तेऽवदन् ॥ ६८ ॥ स रौहिणेयमित्यूचे निजे हन्त शुभाशुभे । प्राक्तने शस नः
 स्वर्गभोगान् भुङ्क्ष्व ततः परम् ॥ ६९ ॥ ततः सोऽचिन्तयद्दस्यु किमेतत् सत्यमीदृशम् । मां ज्ञातुमभयेनैष प्रपञ्चो
 रचितोऽथवा ॥ ७० ॥ ज्ञेयं कथमेतदिति ध्यायता तेन संस्मृतम् । कण्टकोद्वरणकालाकण्ठितं भगवद्भव ॥ ७१ ॥
 देवस्वरूपं श्रीवीराब्धुतं चेत् संवदिष्यति । तत्सत्यं कथयिष्यामि करिष्याम्यन्यथोत्तरम् ॥ ७२ ॥ इति बुद्ध्या स
 तानीन्नाञ्चक्रे बितितलस्पृशः । प्रस्वेदमलिनान् ग्लानमान्यान्निमिषदीक्षणान् ॥ ७३ ॥ तत्तमव कपटं ज्ञात्वाऽचि-
 न्तयत् दस्युरुत्तरम् । तेनोचे कथ्यतां देव लोक सर्वोऽयमुत्सुक ॥ ७४ ॥ रौहिणेयस्ततोऽवादीन्मया
 पूर्वत्र जन्मनि । अदीयत सुपात्रेभ्यो दानं चैत्यानि चक्रिरे ॥ ७५ ॥ प्रत्यष्टाप्यन्त बिम्बानि पुलितान्यष्टधाऽर्वया ।
 विहितास्तीर्थयात्राश्च गुरवः पर्युपासिताः ॥ ७६ ॥ इत्यादि सदनुष्ठानं मया कृतमिति द्रुमन् । ऊचे दण्डभृता
 शंस दुश्चारित्रमपि स्वकम् ॥ ७७ ॥ रौहिणेयोऽप्युवाचेदं साधुसंमर्गशालिना । कदाचिदप्याचरित किञ्चिन्ना-
 शोभनं मया ॥ ७८ ॥ व्याजहार प्रतीहारो जन्म नैकलभावतः । याति तत्कथ्यतां चौर्यपारदारिकतादिकम्
 ॥ ७९ ॥ रौहिणेयोऽभ्यग्रत्तैवं किमेवंविधचेष्टितः । खलोकं प्राप्नुयादन्धः किमरोहति परितम् ॥ ८० ॥ गत्वा
 ततस्तैस्तत्सर्वमभयाय निवेदितम् । अभयेन च विज्ञप्तं श्रेणिकस्य महीपतेः ॥ ८१ ॥ एवंविधैरुपायैर्यथैवो ज्ञातुं
 न शक्यते । स चौरोऽपि विमोक्तव्यः शक्या नीतिर्न लङ्घितुम् ॥ ८२ ॥ अभयः पार्थिवादेशाद्रौहिणेयमथासृचत् ।

वक्ष्यन्ते वञ्चनादवैर्द्वा अपि कदाचन ॥ ८३ ॥ ततः सोऽवित्त्यचौरो धिगादेशं पितुर्मम । वञ्चितोऽसि चिरं
येन भगवद्वचनामृतात् ॥ ८४ ॥ नागमिष्यत् प्रभुवचो यदि मे कर्णकोटरम् । तदा विविधमारेणागमिष्यं यमगो-
चरम् ॥ ८५ ॥ अनिच्छयाऽपि हि तदा गृहीतं भगवद्वचः । मम जीवातेव जज्ञे भैषज्यमिव रोगिणः ॥ ८६ ॥
त्यत्त्वाहं द्वचनं हा धिक् चौरवाचि रतिर्मया । आभ्राण्यपास्य निम्बेषु काकेनैव चिरं कृता ॥ ८७ ॥ उपदेशैकदेशोऽपि
यदीय फलतीदृशम् । तस्योपदेशः सामस्त्यात् सेवितः किं करिष्यति ॥ ८८ ॥ एवं विमृश्य मनसा ययौ भग-
वतोऽन्तिके । पादाम्बुजे च नत्वं रौहिणेयो व्यजिज्ञपत् ॥ ८९ ॥ भवान्धौ प्राणिनां घोरविपन्नकुलाकुले ।
महापोतायते ते गीरायोजनविसर्पिणी ॥ ९० ॥ निषिद्धस्त्वद्वचः श्रोतुमनासेनात्तमानिना । इयत्कालमहं पित्रा
वञ्चितस्तज्जगद्गुरो ॥ ९१ ॥ त्रैलोक्यनाथ ते धन्याः श्रद्धानाः पिबन्ति ये । भवद्वचनपीयूष कर्णाञ्जलिपुटे । सदा
॥ ९२ ॥ अहं तु पापोऽशुश्रूषुर्भगवन् भवतो वचः । पिधाय कर्णौ हा कष्टमिदं स्थानमलङ्घयम् ॥ ९३ ॥
एकदाऽनिच्छताऽप्येकं श्रुतं शुभम्वचो मया । तेन मन्त्रादरेणैव रचितो राजराक्षसात् ॥ ९४ ॥ यथाऽहं मरणा-
न्नातस्तथा त्रायस्व नाथ माम् । ससारसागरावर्त्ते निमज्जन्तं जगत्पते ॥ ९५ ॥ ततस्तत्कृपया स्वामी निर्वाण-
पददायिनीम् । विशुद्धां विदधे साधु साधुधर्मस्य देशनाम् ॥ ९६ ॥ ततः प्रबुद्धः प्रणमन् रौहिणेयोऽब्रवीदिदम् ।
यतिधर्मस्य योग्योऽसि न वेत्यादिश मां प्रभो ॥ ९७ ॥ योग्योऽसीति स्वामिनोक्ते, ग्रहीष्यामि विभो व्रतम् ।
परं किञ्चिद्वदिष्यामि, श्रेणिर्केनेत्युवाच सः ॥ ९८ ॥ निर्विकल्पं निर्विशङ्कं स्ववक्तव्यमुदीरय । इत्युक्तः श्रेणिक-
नृपेणोचै लोहचुरात्मजः ॥ ९९ ॥ इह देव भवद्भिर्यः श्रुतोऽहं लोकवार्त्तया । स एष रौहिणेयोऽसि भवत्पत्न-

मोषकः ॥ १०० ॥ भगवद्वचसैकेन दुर्लक्ष्या लक्षिता मया । प्रज्ञाऽभयकुमारस्य तरण्डेनेव निम्नगा ॥ १ ॥
 अशेषमेतन्मुषितं पत्तनं भवतो मया । नान्वेषणीयः कोऽप्यन्यस्तस्करो राजमास्कर ॥ २ ॥ कमपि प्रेषय यथा
 तद्वोचं दर्शयाम्यहम् । करिष्ये सफलं जन्म ततः प्रव्रज्यया निजम् ॥ ३ ॥ अभयोऽथ समुत्थाय श्रेणिकादेशत
 स्वयम् । कौतुकात्पौरलोकश्च सहागात्तेन दस्युना ॥ ४ ॥ ततो गिरिणदीकुञ्जरमशानादिषु तद्धनम् । स्थगित
 दर्शयामास सोऽथ श्रेणिकद्वनेवे ॥ ५ ॥ अभयोऽपि हि यद्यस्य तत्तस्य धनमार्पयत् । नीतिज्ञानामलोभानां
 मन्त्रिण्यां नापरा स्थितिः ॥ ६ ॥ परमार्थं कथयित्वा प्रबोध्य निजमानुषान् । श्रद्धालुर्भगवत्पार्श्वे रौहिणेयः समाययौ
 ॥ ७ ॥ ततः श्रेणिकराजेन कृतनिष्क्रमणोत्सव । स जग्राह परिव्रज्यां पार्श्वे श्रीवीरपादयोः ॥ ८ ॥ ततश्चतुर्थो-
 दारभ्य पण्मासान् यावदुज्ज्वलम् । विनिर्ममे तपःकर्म कर्मनिर्मूलनाय सः ॥ ९ ॥ तपोभिः कृशितः कृत्वा भाव-
 संलेखनां च सः । श्रीवीरमापृच्छथ गिरौ पादपोषणं व्यधात् ॥ १० ॥ शुभप्यनः स्मरन् पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् ।
 त्यक्त्वा देहं जगाम द्यां रौहिणेयो महासुनिः ॥ ११ ॥ रौहिणेय इव चौर्यनिवृत्तः, स्वर्गलोकमचिरादुपयाति ।
 तत्सुधीर्न विदधीत कथञ्चिच्चौरिकामुभयलोकविरुद्धाम् ॥ ११२ ॥ इति रौहिणेयकथानकम् ॥ ७२ ॥

स्तेयस्यातिपरिहरणीयतामाह—

दूरे परस्य सर्वस्वमपहर्तुमुपक्रमः । उपाददीत नादत्तं तृणमात्रमपि क्वचित् ॥ ७३ ॥

दूरे आस्तां तावत्परस्य सर्वस्वं निःशेषधनम्, अपहर्तुमुपक्रमः प्रारम्भः, अदत्तं स्वामिना तृणमात्रमपि
 नोपाददीत न गृह्णीयात् न तदर्थं यत्नं कुर्यादिति यावत् ॥ ७३ ॥

स्तेयनिवृत्तानां फलं श्लोकद्वयेनाह—

परार्थग्रहणे येषां नियमः शुद्धचेतसाम् । अभ्यायान्ति श्रियस्तेषां स्वयमेव स्वयम्बराः ॥७४॥

परार्थग्रहणे परधनहरणे येषां नियमो निवृत्तिः शुद्धचेतसां निर्मलचित्तानां न तु बकवृत्तीनां कश्मलमनसां तेषामभ्यायान्ति अभिमृश्रमायान्ति श्रियः सम्पदः, स्वयमेव न तु परप्रेरण्या व्यावसायेन वा । स्वयंवरा इत्युपमानगर्भम् । स्वयम्बरा इव कन्याः ॥ ७४ ॥ तथा—

अनर्था दूरतो यान्ति साधुवादः प्रवर्त्तते । स्वर्गसौख्यानि ढौकन्ते स्फुटमस्तेयचारिणाम् ॥७५॥

अनर्था विपदः, दूरतो यान्त्यासन्ना अपि न भवन्ति; साधुरयमिति प्रवादः साधुवादः श्लाघा, प्रवर्त्तते प्रसरति, एतावदैहिकं फलम्; स्वर्गसौख्यानीति तु पारलौकिकम्, अस्तेयव्रतेनावश्यं चरन्तीत्यस्तेयचारिणस्तेषाम् । अत्रान्तरश्लोकाः—

वरं वह्निशिखा पीता सर्पास्यं चुम्बितं वरम् । वरं हालाहलं लीढं परस्वहरणं न तु ॥ १ ॥ प्रायः परस्वलुब्धस्य नि शूका बुद्धिरेषते । हन्तुं आतृन् पितृन् दारान् सुहृदस्तनयान् गुरुन् ॥ २ ॥ परस्वं तस्करो गृह्णन् वधबन्धादि नेच्छते । पयःपायीव लगुढं बिडाल उपरिस्थितम् ॥ ३ ॥ व्याधधीवरमार्जारार्जरादिभ्यश्चैरोऽतिरिच्यते । निगृह्यते नृपतिभिर्यदसौ नेतरे पुनः ॥ ४ ॥ स्वर्णादिकेऽप्यन्यधने पुर स्थे, सदा मनीषा दृषदीव येयाम् । सन्तोषपीयूषरसेन वृत्तास्ते धां लभन्ते गृहमेधिनोऽपि ॥ ५ ॥ ७५ ॥

इदानीममुष्मिकमैहिकं चात्रब्रह्मफलमुपदश्यं गृहस्थोचितं ब्रह्मचर्यव्रतमाह—

षण्ढत्वमिन्द्रियच्छेदं वीक्ष्याब्रह्मफलं सुधीः । भवेत् स्वदारसन्तुष्टोऽन्यदारान् वा विवर्जयेत् ॥७६॥

षण्ढत्वमायुष्मिकं परदाररतानां फलं, इन्द्रियच्छेदश्च राजादिकृत ऐहिकं, अत्रब्रह्मः प्रतिषिद्धस्य मैथुनस्य, वीक्ष्य शास्त्रात्प्रत्यक्षेण वा ज्ञात्वा, स्वदारेषु धर्मपत्न्यां सन्तुष्टो भवेदित्येकं गृहस्थब्रह्मचर्यम्, अन्यदारान् परसम्बन्धिनीः स्त्रियो विवर्जयेत् । स्वस्त्रीसाधारणस्त्रीसेवीत्यर्थ इति द्वितीयम् ॥ ७६ ॥

यद्यपि गृहस्थस्य प्रतिपन्नं व्रतमनुपालयतो न तादृशः पापसम्बन्धोऽस्ति तथापि यतिधर्माचुरक्तो यतिधर्मप्राप्तेः पूर्वं गार्हस्थ्येऽपि कामभोगविरक्तं सन् श्रावकधर्मं परिपालयति इति तं वैराग्यकाष्ठामुपनेतुं सामान्येनाब्रह्मदोषानाह—
रम्यमापातमात्रे यत् परिणामेऽतिदारुणम् । किंपाकफलसंकाशं तत्कः सेवेत मैथुनम् ॥७७॥

आपातमात्रे प्रथमारम्भमात्रे, रम्यं मनोहरं, परिणामे प्रारम्भादुत्तरोचरावस्थायां, दारुणं रौद्रं, किंपाकफल-
संकाशं किंपाको वृच्चविशेषस्तत्फलसदृशं, किंपाकफलं ह्यापाते रम्यं परिणामे दारुणं मारणात्मकत्वात् यदाह—
वैषड्ढा हैलहलया दीसन्ता दिन्ति हियपरिआसं । किंपागफला पुत्तय आसायन्तो वियाखिहिसि ॥ १ ॥
एवंविधं यन्मैथुनं मिथुनकर्म तत्कः सेवेतेति सम्बन्धः । यदाह—

(१) वर्णाद्याः कौतुका दृश्यमाना ददति हृदयपरितोषम् । किंपाकफलानि पुत्रक आस्तादमानो विज्ञास्यसि ॥ १ ॥

(२) “तुमलम्भि कोउए हलहलं” इति श्रीहिमचन्द्राचार्या. देशीनाममालया अष्टमवर्गे अनेकार्थप्रकरणे ७४ श्लोके व्याचक्षुः ।

यद्यपि निर्वैव्यमाणा मनसः परितुष्टिकारका विषयाः । किंपाकफलादनवत् भवन्ति पश्चादतिदुर्न्ताः ॥२॥७७॥

मैथुनस्य परिणामदारुणत्वमाह—

कम्पः स्वेदः श्रमो मूर्च्छा भ्रमिर्गर्लानिर्बलक्षयः । राजयक्ष्मादिरोगाश्च भवेयुर्मैथुनोत्थिताः ॥७८॥
कम्पो वेपथुः, स्वेदो घर्मः, श्रमः क्लमः, मूर्च्छा मोहः, भ्रमिर्भ्रमः, ग्लानिरङ्गसादः, बलक्षयः शक्तिनाशः,
राजयक्ष्मा क्षयरोगः, स आदिष्वेषां कासश्वासादीनां रोगाणां ते तथा मैथुनोत्थिता मैथुनप्रभवाः ॥ ७८ ॥

अहिंसापरिवारत्वाच्छेषव्रतानां मैथुने अहिंसाया एवाभावमाह—

योनियन्त्रसमुत्पन्नाः सुसूक्ष्मा जन्तुराशयः । पीड्यमाना विपद्यन्ते यत्र तन्मैथुनं त्यजेत् ॥७९॥

योनिः प्रसवमार्गः सैव यन्त्राकारत्वाद्यन्त्र, तत्र समुत्पन्नाः संमूर्च्छनेनोत्पन्नाः, ते च न चक्षुर्ग्राह्या इत्याह—
सुसूक्ष्माः, जन्तुराशयो जन्तुसमूहाः, पीड्यमाना मृद्यमानाः पुंघ्वजेनेति शेषः, रूतनालिकायां तप्तायः कथकप्रवेशे
रूतानीव, विपद्यन्ते विनश्यन्ति, यत्र मैथुने तन्मैथुनं त्यजेत् ॥ ७९ ॥

योनौ जन्तुसद्भावं संवादेन द्रढयति—

जन्तुसद्भावं वात्स्यायनोऽप्याह ।

वात्स्यायनः कामशास्त्रकारः । श्रनेन च वात्स्यायनसंवादाधीनमस्य ग्रामाण्यमिति नोच्यते, न हि जैनं शास-
नमन्यसंवादाधीनग्रामाण्यं किन्तु येऽपि कामप्रधानास्तेऽपि जन्तुसद्भावो नापन्हुत इत्युच्यते ।

वात्स्यायनश्लोको यथा—

रक्तजाः क्रुमयः सूक्ष्मा मृदुमध्याधिशक्तयः । जन्मवर्त्मसु कण्डूतिं जनयन्ति तथाविधाम् ॥ ८० ॥

रक्तजा रक्तोद्भवाः, क्रुमयो जन्तुविशेषाः, सूक्ष्मा अप्रत्यक्षाः, मृदुमध्याधिशक्तय मृदुशक्तयो मध्यशक्तयोऽधिशक्तयश्च, तथाविधां मृदुमध्याधिमात्रशक्त्यनुरूपां. मृदुशक्तयो मृद्वी, मध्यशक्तयो मध्यां, अधिशक्तयोऽधिकां कण्डूतिं कण्डूं जन्मवर्त्मसु योनिषु जनयन्ति ॥ ८० ॥

कामज्वरचिकित्सार्थमौषधमिव मैथुनसेवनमिति यो मन्यते तं प्रत्याह—

स्त्रीसम्भोगेन यः कामज्वरं प्रतिचिकीर्षति । स हुताशं घृताहुत्या विध्यापयितुमिच्छति ॥ ८१ ॥

प्रतिचिकीर्षति प्रतिकर्तुमिच्छति, विध्यापयितुं शमयितुम्, अयमर्थो—नायं कामज्वरस्य प्रतीकारोऽनुगुण, अपि तु वृद्धिहेतुः, न हि हुताशो घृताहुतिप्रचेषस्तच्चात्त्ये भवति किन्तु तद्वृद्धयै । बाला अप्याहुः—

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति । हविषा कृष्णवर्त्मव भूय एवाभिवर्द्धते ॥ १ ॥

किन्तु कामज्वरप्रतीकारा ईषत्करा वैराग्यभावनाप्रतिपचसेवाधर्मशास्त्रश्रवणादयः, तदेतेषु कामज्वरप्रशान्त्युपायेषु सत्सु किं भवअमणहेतुना मैथुनसेवनेन ॥ ८१ ॥

एतदेवाह—

वरं ज्वलदयस्तम्भपरिरम्भो विधीयते । न पुनर्नरकद्वारामाजघनसेवनम् ॥ ८२ ॥

अयमर्थः—भवतु कामज्वरोपशमहेतुर्मेथुनं परं नरकहेतुत्वाच्च ग्रशस्यम् ॥ ८२ ॥

अपि च स्त्रीसम्बन्धनिबन्धनं निधुवनं, स्त्रियश्च स्मृता अपि सकलगुणगरिभविघातहेतव इत्याह—
सतामपि हि वासभ्रूददाना हृदये पदम् । अभिरामं गुणग्रामं निर्वासयति निश्चितम् ॥ ८३ ॥

सतामपि हि महात्मनामपि वामभ्रूर्विचित्रलोचनविकारा, हृदये पदं ददाना स्मृतिमात्रेणापि सन्निधापिता, अभिरामं रमणीयं, गुणग्रामं गुणसमूहं, निर्वासयति उद्गासयति । श्लेषञ्छाया चेयम् । यथा कुनियोगी कश्चिद्देश-
मध्ये पदं ददान एव रक्षितव्यान् ग्रामान् लोभमोहादिनोद्गासयति, एवं हृदये लब्धपदा कामिन्यपि पालनीयं
गुणग्राममुच्छेदयति । अथवा सतामपि गुणग्राम सतामेव हृदये पादं दत्त्वा वामभ्रूर्निर्वासयति ॥ ८३ ॥

हृदयसन्निधापनमपि स्त्रीणां बहुदोषत्वादुणहानिहेतुः किं पुना रमणमित्येतदेवाह—

वञ्चकत्वं नृशंसत्वं चञ्चलत्वं कुशीलता । इति नैसर्गिका दोषा यासां तासु रमेत कः ॥ ८४ ॥

वञ्चकत्वं मायाशीलता, नृशंसत्वं क्रूरकर्मकारिता, चञ्चलत्वं कुत्राप्यवस्थितचित्तत्वाभाव, कुशीलता दुःस्व-
भावता, उपस्थसंयमाभावो वा, इत्येते नैसर्गिका स्वाभाविका दोषा न त्वौपाधिकाः, तासु को रमेत ॥ ८४ ॥

न चेयन्त एव दोषा किन्त्वपरिसंख्याता इत्याह—

प्राप्तुं पारमपारस्य पारावारस्य पार्यते । स्त्रीणां प्रकृतिवक्राणां दुश्चरित्रस्य नो पुनः ॥ ८५ ॥

पारावारस्य समुद्रस्य, अपारस्यादृष्टपारस्य, पारं परतीरं, प्राप्तुं पार्यते शक्यते, न पुनः स्त्रीणां प्रकृतिवक्राणां

स्वभावकुटिलचरित्राणां, दुश्चरित्रस्य दुष्टचेष्टितस्य, पारं पर्यन्तः; प्रातुं पार्यत इति ॥ ८५ ॥

दुश्चरित्रमेवाह—

नितम्बिन्यः पतिं पुत्रं पितरं भ्रातरं क्षणात् । आरोपयन्त्यकार्येऽपि दुर्वृत्ताः प्राणसंशये ॥ ८६ ॥

नितम्बिन्य इति योवनोन्माददर्शनार्थम् । अत एव स्त्रीति नोक्तम् । दुर्वृत्ता दुष्टशीलाः, अकार्येऽपि प्रयोजन-
मन्तरेणापि, अथवाऽकार्येऽल्पे प्रयोजने नजोऽल्पार्थत्वात्, प्राणसंशये प्राणसन्देहे उपलक्षणं चैतत् । प्राणनाशेऽपि
आरोपयन्ति आरोहयन्ति । कमित्याह—पतिं भर्तारम् । सूर्यकान्तेव प्रदेशिराजम् । यदाह—

भज्जा वि इन्द्रियविगारदोसनडिया करेह पइपावम् । जह सो पएसिराया सूरियकंताह तह वहिओ ॥ १ ॥

पुत्रं तनयम् । चुलनीव ब्रह्मदत्तम् । यदाह—

मैया नियगमइविगप्पियम्मि अत्थे अपूरमाणम्मि । पुत्तस्स कुणह वसणं चुलणी जह बंभदत्तस्स ॥ २ ॥

पितरं जनकं, भ्रातरं सोदरम् । जीवयशा इव जरासन्धं, कालादींश्च भ्रातृन् ॥ ८६ ॥

अत एव—

भवस्य बीजं नरकद्वारमार्गस्य दीपिका । शुचां कन्दः कलेर्मूलं दुःखानां खानिरङ्गना ॥ ८७ ॥

- (१) भार्याऽपि इन्द्रियविकारदोषनटिता करोति पतिपापम् । यथा स प्रदेशिराज सूर्यकान्तया तथा वधित ॥ १ ॥

(२) माता निजक्रमतिविकल्पिते अर्थे अपूर्यमाणे । पुत्रस्य करोति व्यसन चुलनी यथा ब्रह्मदत्तस्य ॥ २ ॥

भवस्य संसारस्याङ्कुरस्येव बीजं तत्कारणत्वात्संसारस्य, नरकद्वारं नरकप्रवेशं, तत्र यो मार्गं पन्थास्तत्र दीपिकेव दीपिका तत्प्रकाशकत्वात्, शुचां शोकानां वल्लीनामिव कन्दस्तत्प्ररोहहेतुत्वात्, कलेः कलहस्य तरोरिव मूलं पादो वृद्धिहेतुत्वात्, दुःखानां शारीरमानसानां लवणादीनामिव खानिराकरस्तत्समुत्थत्वात् दुःखानां, काऽसौ ? अङ्गना । एवं तावद्यतिघर्मादुरक्तं गृहस्थं प्रति सामान्येन मैथुनदोषा स्त्रीदोषाश्चोक्ता ॥ ८७ ॥

सम्प्रति स्वदारसन्तुष्टान् गृहस्थानधिकृत्य साधारणस्त्रीदोषाः श्लोकपञ्चकेनोच्यन्ते—

मनस्यन्यद्भवस्यन्यत्क्रियायामन्यदेव हि । यासां साधारणस्त्रीणां ताः कथं सुखहेतवः ॥ ८८ ॥

मनसि चित्तेऽन्यत् वचःक्रिययोर्विलक्षणं, वचसि वचनेऽन्यत् मन क्रिययोर्विलक्षणं, क्रियायां चेष्टितेऽन्यत् वाङ्मनसोर्विसंवादि, यासां साधारणस्त्रीणां वेद्यानां, ता विसंवादिप्रेमाणः कथं सुखस्य विश्वासैकनिबन्धनस्य हेतवः ? । यदाह—

अन्यस्मै दत्तसङ्केता याचतेऽन्यं स्तुते परम् । अन्यश्चित्ते परः पार्श्वे गणिकानामहो नरः ॥ १ ॥ ८८ ॥

तथा—

मांसमिश्रं सुरामिश्रमनेकविटचुम्बितम् । को वेश्यावदनं चुम्बेदुच्छिष्टमिव भोजनम् ॥ ८९ ॥

मांसेन जलस्थलखचारिजीवजाङ्गलेन मिश्रमामगन्धि, मांसादित्वाद्देश्यानां, सुरया काष्ठपिष्टादिमय्या मदिरया मिश्रं व्याप्तं, सुरापाणप्रसक्तत्वात् । अनेकविटैर्बहुभिर्विडैरित्यर्थः, चुम्बितमास्त्रादितम्, प्रायो विटास-

क्तत्वात्, एवविधं वेश्यानां वदनं कश्चुम्बेन कश्चिच्चेतनश्रुम्बेदित्यर्थः । उच्छिष्टमिव भोजनमित्युपमानमनेकवि-
 द्बुम्बितवेश्यावदनस्योपमेयस्य । अथवा मांसमिश्रत्वं सुरामिश्रत्वं चोच्छिष्टभोजनेऽपि योज्यम् ॥ ८६ ॥ तथा—
 अपि प्रदत्तसर्वस्वात् कामुकात् क्षीणसम्पदः । वासोऽप्याच्छेत्तुमिच्छन्ति गच्छतः पण्ययोषितः । ६० ॥
 प्रदत्तसर्वस्वादपि महाधनावस्थायां, पुण्यचयात्क्षीणसम्पदः कामुकात्त एव गच्छतः स्वगृहं प्रति, वासोऽपि
 परिधानवस्त्रमपि, आच्छेत्तु बलाद् ग्रहीतुमिच्छन्ति, पण्यं मून्यं तत्प्रधाना योषितो वेश्या, अनेन कृतघ्नत्वं
 तासामाह । यदाह—

उपचरिताऽप्यतिमात्रं प्रकटवधूः क्षीणसम्पदः पुंसः । पातयति दशं व्रजतः स्पृहया परिधानमात्रेऽपि ॥ १ ॥ ६० ॥
 तथा—

न देवान्न गुरुन्मापि सुहृदो न च बान्धवान् । असत्सङ्गरतिर्नित्यं वेश्यावश्यो हि मन्यते ॥ ६१ ॥
 वेश्यावश्यः पुमान् देवादीन्मन्यते, कुतः असत्सङ्गरतिर्नित्यं असद्भिर्विदादिभि सङ्गो असत्सङ्गस्तत्र रतिर्यम्य ।
 वेश्यावश्यस्य हि सुलभा एवासत्सङ्गाः ॥ ६१ ॥ तथा—

कुष्ठिनोऽपि स्मरसमान् पश्यन्तीं धनकाङ्क्षया । तन्वन्तीं कृत्रिमस्नेहं निःस्नेहां गणिकां त्यजेत् १२
 कुष्ठिनः कुष्ठिरोगिणोऽप्यत्यन्तमनुपादेयान्, स्मरसमान् कन्दर्पतुन्यान्, धनकाङ्क्षया हेतुभूतया पश्यन्तीं,
 महत्या प्रतिपत्त्या प्रतिपादयन्तीं, न च स्नेहमन्तरेण कुष्ठिनोऽपि सकाशाद्बन्धनात्त्राप्तिरिति । तन्वन्तीं विस्तारयन्तीं,

कृत्रिममुपचरितं स्नेहं ग्रेम, परमार्थस्तु निःस्नेहां गणिकां वेश्यां, त्यजेत् । एवं तावत्स्वदारसन्तुष्टस्य पण्याङ्ग-
नागमने दोषा प्रतिपादिताः ॥ ६२ ॥

इदानीं परदारगमनदोषानाह—

नासक्त्या सेवनीया हि स्वदारा अप्युपासकैः । आकरः सर्वपापानां किं पुनः परयोषितः ॥ ६३ ॥

सर्वविरतिलासः खलु देशविरतिपरिणाम इति गार्हस्थ्येऽपि चैराग्यातिशयादुपासकैरप्रतिपिद्धाः स्वदारा
अप्यासक्त्या गर्द्वेन न सेवनीयाः, किं पुनः परयोषितः ? ता अत्यन्तमसेवनीया इत्यर्थः, यत आकरः खानिः
सर्वपापानां मायामृपावादादीनाम्, हिशब्दो यस्मादर्थे, यस्मात् स्वदारानपि नासक्त्या सेवन्ते उपासकाः, ततः कथं
परदारेषु प्रसेजेषुरित्यर्थः ॥ ६३ ॥

परस्त्रीणां पापकारित्वमेव दर्शयति—

पतिं या परित्यज्य निस्त्रयोपपतिं भजेत् । तस्यां चणिकचिन्तायां विश्रम्भः कोऽन्ययोषिति ॥ ६४ ॥

तस्यां चणिकचिन्तायां चलितचिन्तायामन्ययोषिति, को विश्रम्भ को विश्वासः ? न कश्चिदित्यर्थः । विश्र-
म्भाधीनं च सुखं तदपि नास्तीत्यर्थः । या किं, या स्वपतिं देवतारूपं 'भर्तृदेवता हि स्त्रियः' इति श्रुतेः,
परित्यज्य पाणिगृहीत्यपि त्यक्त्वा, निस्त्रया लज्जारहिता, त्रया हि भूषणं स्त्रीणाम् ; उपपतिं पत्यन्तरं, भजेत् ॥ ६४ ॥

इदानीं परस्त्रीप्रसक्तोऽनुशिष्यते—

१५ ॥

भूरोराकुलचित्तस्य दुःस्थितस्य परस्त्रियाम् । रतिर्न युज्यते कर्तुमुपशूनं पशोरिव ॥ १५ ॥

परस्त्रियां रतिः प्रीतिः, कर्तुं न युज्यते, भीरोः पतिराजादिभीतस्य, अत एवाकुलचित्तस्य अनेन दृष्टोऽनेन ज्ञातोऽहमिति उपसर्पतीति व्याकुलचित्तस्य, दुःस्थितस्य खण्डदेवकुलादौ शय्यासनादिरहितस्य, कस्येव, पशोरिव वध्यस्य, उपशूनं शूनासमीपे ॥ ६५ ॥ तस्मात्—
प्राणसन्देहजननं परमं वैरकारणम् । लोकद्वयविरुद्धं च परस्त्रीगमनं त्यजेत् ॥ १६ ॥

परास्त्रियां गमनं सम्भोगस्त्यजेत्, प्राणानां जीवितव्यस्य सन्देहो नाशशङ्का, तं जनयतीति प्राणसन्देहजननं, तस्य प्राणसन्देहजननं परमं वैरकारणम् । लोकद्वयमिहलोकपरलोकलक्षणं, तस्य परस्त्रियां गमनं हि प्रायेण परैः प्राणाः प्रणश्यन्ते कदाचिन्नेति प्राणसन्देहः, परमं प्रकृष्टं वैरस्य विरोधस्य कारणम् यदाह—“वद्धमूलस्य मूलं हि महद्वैरतरो स्त्रिय” इति । लोकद्वयमिहलोकपरलोकलक्षणं हेतुत्रय विशेषणद्वारेण ॥ ६६ ॥

विरुद्धं प्राणसन्देहजननत्वाद्वैरकारणत्वाच्चलोकद्वयविरुद्धत्वादिति परस्त्रीगमनत्यागं हेतुत्रय विशेषणद्वारेण ॥ १७ ॥
लोकद्वयविरुद्धं चेति विशेषणमस्फुटं स्फुटयति—
सर्वस्वहरणं वन्द्यं शरीरावयववच्छिद्राम् । मृतश्च नरकं घोरं लभते पारदारिकः ॥ १७ ॥
सर्वधनापहारं, रज्ज्वादिना बन्धं, शरीरावयवः पुंघञादित्तस्य च्छिद्रां छेदं लभत इतीहलोकविरोधः ।
मृतश्च नरकं घोरं लभते इति परलोकविरोधः । परदारान् गच्छतीति पारदारिकः ॥ ६७ ॥
उपपत्तिपूर्वं परस्त्रीगमनप्रतिषेधमाह—

स्वदाररक्षणे यत्नं विदधानो निरन्तरम् । जानन्नपि जनो दुःखं परदारान् कथं व्रजेत् ॥ ९८ ॥
 जानन्नपि अनुभवन्नपि, दुःखं मनःपीडां, परदारप्रसङ्गे, परदारा परेषां दारा परदाराः, अतः स्वदारप्रसक्तेषु
 परेषु दुःखमनुभवत्येव । अत्र हेतुमाह । स्वदाररक्षणे, स्वकलत्ररक्षणे यत्नमादरं, भित्तिवरणढकप्राकारग्राहिरिका-
 दिभिर्विदधान कुर्वन्, निरन्तरं दिवानिशं, स्वदाररक्षणपरिक्लेशशाली जनो जानात्येव स्वस्मिन् दुःखं इत्यात्मानु-
 भवेन परेष्वपि दुःखं पश्यन् कथं परदारान् व्रजेत् ? ॥ ९८ ॥

आस्तां परस्त्रीषु रमणं रमणेच्छाऽपि महतेऽनर्थयेति आह—

विक्रमाक्रान्तविश्वोऽपि परस्त्रीषु रिरंसया । कृत्वा कुलक्षयं प्राप नरकं दशकन्धरः ॥ ९९ ॥

परस्त्रीविषये रमणभावोऽपि रिरंसामात्रेण हेतुना, दशकन्धरो रावणो, नरकं प्राप इति पारलौकिकं फलम् ।
 ऐहिकमाह—कृत्वा कुलक्षयं, यद्यपि कुलक्षयस्तस्य रामादिभिः कृतो न तेन, तथापि तदीयपरदाररिरसापूर्वकत्वा-
 दिभिस्तत्त्वतस्तत्कृत उच्यते । ननु पारलौकिकं फलं नरकगमनरूपमास्तां, ऐहलौकिकं तु बलवतां कुतस्त्यं
 भवेदित्याह । विक्रमाक्रान्तविश्वोऽपि, न हि दशकन्धरादन्यो बलवान्, यो विक्रमेण विश्वमप्याक्रान्तवान्
 सोऽपि यद्यनर्थमभ्युते तदा परस्य का मात्रेति ॥ ९९ ॥

अयं चार्थः सम्प्रदायगम्य, स चायम् ।—

अस्ति त्रिकुटशिरसि शिरोमणिरिव चित्तेः । रत्नोद्दीपे हिरण्याङ्गा लङ्केति प्रथिता पुरी ॥ १ ॥ विद्याधरनृप-

स्तस्यां पुलस्त्यकुलकौस्तुभः । अजायत महावीर्यो रावणो विश्वरावणः ॥ २ ॥ अभूतां आतरो तस्य निःसीम-
 स्थासशोभिनौ । अपराविव दोःस्तम्भौ कुम्भकर्णविभीषणौ ॥ ३ ॥ देवतामिव कुलस्य स्वपूर्वपुरुषार्जिताम् ।
 गृहे नवमहारत्नस्रजं सोऽपश्यदन्यदा ॥ ४ ॥ अयन्ते द्वादशादित्या नवादित्या इमे पुनः । दृश्यन्ते कथमित्येत-
 द्बुद्धान् पप्रच्छ तत्र सः ॥ ५ ॥ अथाचचिरे तस्मै त्वत्पूर्वपुरुषैः पुरा । वरलब्धा महासाराजनर्घ्येयं रत्नमालिका
 ॥ ६ ॥ इमां क्षिपेत् य कण्ठे स्यात्सोऽर्द्धभरतेश्वरः । इत्याग्रायात्तवाग्राये पूज्यते पूर्वजैरसौ ॥ ७ ॥ ततस्तां
 सोऽक्षिपत्कण्ठे तद्रत्नेषु नवस्वपि । सङ्क्रान्तास्तथा चासौ दशास्य इति पप्रथे ॥ ८ ॥ ततो जनैर्जयजयेत्यारारैर-
 भिनन्दितः । सोऽभान्मूर्त्त इवोत्साहो जगद्विजयेहेतवे ॥ ९ ॥ तस्यानवद्या विद्यास्ताः ब्रह्मसीप्रमुखाः सदा । असा-
 द्यसाधनप्रौढाः पार्श्वे सेना इवावसन् ॥ १० ॥ ततो भरतवर्षाद्भि स एकग्रासलीलया । दुःसाधं साधयामास
 दोःकण्डूर्न त्वपूर्यत ॥ ११ ॥ आसीदितश्च वैताढ्यगिरौ विद्याधरेश्वरः । इन्द्रनामा पूर्वजन्माबुभूतेन्द्रपदस्थितिः
 ॥ १२ ॥ विश्वैश्वर्यबलोद्रेकादिन्द्रत्वाम्यासतोऽपि च । इन्द्रमात्मानमेवायममंस्तेन्द्रं तु नापरम् ॥ १३ ॥ शचीति
 स स्वमहिषीं स्वमस्त्रं वज्रमित्यपि । पट्टेभमैरावण इत्यश्वमुच्चैःश्रवा इति ॥ १४ ॥ सारथिं मातलिरिति चतुरोऽ
 न्यान्महामटान् । सोमो यमः पाशधरः कुबेर इति चाभ्यधात् ॥ १५ ॥ मन्यमानस्तृणायान्यानिन्द्रमन्यः स
 दोर्मदी । नार्जीगणद्रावणमप्यत्यन्तरणदारुणम् ॥ १६ ॥ तस्मै ततः प्रकुपितः कृतान्त इव दारुणः । रावणः
 श्रावणाम्भोदगर्जद्रजमलोऽचलत् ॥ १७ ॥ विद्याबलात्ससैन्योऽपि लङ्घयामास सोऽर्णवम् । विद्याधरास्तुल्ययाना
 भुव्यम्भसि नभस्यपि ॥ १८ ॥ स दिशश्चादयन् सैन्यवात्योऽघ्यूतै रजश्वरैः । वैताढ्यं प्राप कल्पान्तमहावात इव

दुतम् ॥ १९ ॥ श्रुत्वा रावणमायान्तमिन्द्रोऽपि दुतमभ्यगात् । पुंसां मैत्र्यां च वैरे च संमुखोत्थानमादिमम्
 ॥ २० ॥ दूरादपि दशास्येन ग्रहितो महितौजसा । अथ दूतोऽभ्युपेत्येन्द्रमित्युवाच ससौष्ठवम् ॥ २१ ॥ ये
 कोचिदिह राजानो विद्यादोर्वीर्यदर्पिणः । तैरुपेत्योपायनाद्यैः पूजितो दशकन्धरः ॥ २२ ॥ दशकण्ठस्य त्रिस्मृत्या
 भवत्तथार्जवादयम् । इयान् कालो ययौ तस्मिन् भक्तिकालस्तवाधुना ॥ २३ ॥ भक्तिं दर्शय तत्तस्मिन् शक्तिं वा
 दर्शयाधुना । भक्तिशक्तिविहीनश्चेदेवमेव विनङ्क्ष्यसि ॥ २४ ॥ इन्द्रोऽपि निजगादेवं वराकैः पूजितो नृपैः ।
 रावणस्तदयं मत्तः पूजां मत्तोऽपि वाञ्छति ॥ २५ ॥ यथा तथा गतः कालो रावणस्य सुखाय सः । कालरूपस्त्वयं
 कालस्तस्येदानीमुपस्थित ॥ २६ ॥ गत्वा स्वस्वामिनो भक्तिं शक्तिं वा मयि दर्शय । स भक्तिशक्तिहीनश्चेदेवमेव
 विनङ्क्ष्यति ॥ २७ ॥ दूतेनागत्य विक्ष्वसे रावणः क्रोधदारुणः । चचालानन्तसैन्योर्मिः चयोद्भ्रान्त इवार्णवः
 ॥ २८ ॥ तयोर्बलानामन्योऽन्यं संफटः शस्त्रवर्षिणाम् । संवत्तपुष्करावत्चवारिदानामिवाभवत् ॥ २९ ॥ रावण
 रावणिर्नत्वा युद्धायेन्द्रमथाहव । रणक्रीडासु वीरा हि नाग्रं ददति कस्यचित् ॥ ३० ॥ ततश्चैकाङ्गविजयाकाङ्क्षि-
 णाविन्द्ररावणी । सैन्यान्यपास्यायुध्येतां द्रन्द्वायुदेन दुर्द्धरौ ॥ ३१ ॥ मिथः प्रतिहतास्त्रौ तौ रणपारयियासया ।
 युयुधाते नियुद्धेन मदन्धौ सिन्धुराविव ॥ ३२ ॥ रावणि किमघोऽथेन्द्र ऊर्ध्वमिन्द्रोऽथ रावणिः । नालक्ष्यत
 तयोर्व्यक्तिर्वैगाद्विपरिवर्त्तिनोः ॥ ३३ ॥ विजयश्रीः क्षणेनेन्द्रे मेघनादे क्षणेन च । यातायातं व्यधाञ्जीतेवोभयोरपि
 भीमयोः ॥ ३४ ॥ असौ मशक इत्यस्थाद्यावद्द्वेण वज्रमिव । तावत्सर्वजसा मेघनादस्तं समुपाद्रवत् ॥ ३५ ॥
 पातयित्वा झगित्येव तं वनन्ध दशास्यस्रः । जिगीषूणां जये हेतुः प्रथमो ह्याशुकारिता ॥ ३६ ॥ मेघनादः

सिंहनादैर्नादयन् रोदसी अपि । पितुः समर्पयामास मूर्त्तं जयभिवाथ तम् ॥ ३७ ॥ प्रबलारक्षगुप्तायां तं गुप्तौ
रावणोऽबिपत् । द्रयं विधत्ते हि बली निहन्त्यपि वहत्यपि ॥ ३८ ॥ सोमो दण्डधरः पाशी कुबेरश्च समेत्य ते ।
दशास्यमिन्द्रग्रहणात्कुब्जा रुधिरे ततः ॥ ३९ ॥ जितकाशी दशास्योऽपि भूत्वोत्साहाच्चतुर्गुणः । योधयामास
संग्रामचतुरश्वतुरोऽपि तान् ॥ ४० ॥ सोऽभाङ्गीद्विण्डिनो दण्डं चुबोद गदिनो गदाम् । पाशिनोज्योत्यत्पाशान्
धनुः सोमस्य चाञ्चिदत् ॥ ४१ ॥ अपातयत्प्रहारैस्तान्महेभः कलमानिव । अग्रहीद्रावणो बध्वा वैरिविद्रावणः
बणात् ॥ ४२ ॥ सप्ताङ्गराज्यसहितमुपादाय पुरन्दरम् । पाताललङ्कां लङ्केशो विजेतुमगमत्ततः ॥ ४३ ॥
हत्वा चन्द्रोदरं तत्र तद्राज्यं स्वां च सोदरीम् । सोऽदात्तराय त्रिशिरोदूषणज्यायसे ततः ॥ ४४ ॥ चन्द्रोदरस्य
निःशेषं खरः खरबलोऽग्रहीत् । एका तु गुर्विणी राज्ञी प्रणश्य क्वचिदप्यगात् ॥ ४५ ॥ ततः पाताललङ्कातो लङ्कां
लङ्कापतिर्ययौ । तत्र निष्कण्टकं राज्यं चक्रे विष्टपकण्टकः ॥ ४६ ॥ सोऽन्येद्युः पुण्यकारूढः क्रीडयेतस्ततो अमन् ।
मरुत्भूपप्रारब्धमीचाञ्चक्रे महामखम् ॥ ४७ ॥ ततो विमानादुचीर्णो दशास्यस्ताद्विद्वया । आनर्चं भूभुजा तेन
पाद्यसिंहासनादिना ॥ ४८ ॥ ततो मरुत्भूपालं जगदैवं दशाननः । अरे किमेष क्रियते नरकाभिमुखैर्मखः ॥ ४९ ॥
धर्मः प्रोक्तो बर्हिसातः सर्वज्ञैस्त्रिजगद्धितैः । पशुर्हिंसात्मकाधन्नात्स कथं नाम जायते ॥ ५० ॥ लोकद्वयारिं तद्यज्ञं
मा कार्षीश्चेत्कारिण्यसि । मद्भुताविह ते वासः परत्र नरके पुनः ॥ ५१ ॥ विससर्ज मखं सद्यो मरुत्तनृपतिस्ततः ।
अलङ्कया रावणाज्ञा हि विश्वस्यापि भयङ्करा ॥ ५२ ॥ प्रभञ्जन ह्रौजस्वी मरुत्तमखमञ्जनः । ततोऽगाच्चैत्ययात्रार्थं
सुमेर्वष्टापदादिषु ॥ ५३ ॥ विधाय यात्रां चैत्येषु कृत्रिमाकृत्रिमेषु सः । आजगाम निजं धाम पुनरेव दशाननः ॥ ५४ ॥

इतश्चासीदयोध्यायां पुर्यामिकमहारथः । राजा दशरथो नाम धाम निःसीमसम्पदाम् ॥ ५५ ॥ पत्न्यः
कौशल्याकैकेयीसुमित्रासुप्रभाभिधाः । प्रियाश्चतस्रस्तस्यासन्मूर्त्ता इव दिशां श्रियः ॥ ५६ ॥ कौशल्या सुषुवे रामं
कैकेयी भरत सुतम् । सुमित्रा लक्ष्मणं नाम शत्रुघ्नं सुप्रभाभिधा ॥ ५७ ॥ रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नास्तस्य रोजरे ।
चत्वारः स्रनवो दन्ता इव त्रिदशदन्तिनः ॥ ५८ ॥ जनकस्य सुतां सीतां भाण्डलसहोदरीम् । कार्मुकारोपणयणां
रामभद्र उपायत ॥ ५९ ॥ जिनेन्द्रविभ्रम्लपनजलं मङ्गलहेतवे । चतसृणां च राज्ञीनां नृपः प्रैषयदन्यदा ॥ ६० ॥
ततोयमागतं पश्चादिति रोपमुपेयुषीम् । अतुनेतुं स्वयं राज्ञीं सुमित्रामगमन्नृपः ॥ ६१ ॥ घण्टान्तर्लालिकालोल-
दशनं चलिताननम् । श्वेतसर्वाङ्गरोमाणं भूरोमच्छन्नलोचनम् ॥ ६२ ॥ पदे पदे प्रस्खलन्तं याचमानं च पञ्चताम् ।
गतस्तत्र ददर्शैक जरत्कञ्चुकिनं नृपः ॥ ६३ ॥ तं दृष्ट्वाऽचिन्तयद्राजा सो यावन्नेदृशा वयम् । चतुर्थपुरुषार्थोय
तावद्धि प्रयतामेह ॥ ६४ ॥ व्रतं जियुक्षुः स ततो राज्ये स्थापयितुं निजे । अह्वायाह्वाययामास तनयौ रामलक्ष्मणौ
॥ ६५ ॥ भरतस्य जनन्याऽथ कैकेय्या मन्थरागिरा । वरौ प्राक्प्रतिपन्नौ स याचितः सत्यसङ्गरः ॥ ६६ ॥
वरेणार्थित एकेन स तदा रघुपुङ्गवः । प्रतिपन्नस्थिरो राज्यं भरताय समर्पयत् ॥ ६७ ॥ चतुर्दशसमा यावद्वनवा-
साय चादिशत् । ससीतालक्ष्मणं रामं वरेणान्येन चार्थितः ॥ ६८ ॥ ससीतालक्ष्मणो रामः सद्योऽगादण्डकाव-
नम् । पञ्चवद्व्याश्रमे चावतस्थेऽसौ सत्यसङ्गरः ॥ ६९ ॥ तत्रायतौ चारुण्यं राघवाभ्यां नमस्कृतौ । सीताऽन-
र्चातिथीभूतौ श्रद्धालुः शुद्धमिच्छया ॥ ७० ॥ ततो गन्धोदकैर्दृष्टिरमरैर्विदधे तदा । तद्रन्धादाययौ तत्र जटायुर्नाम
गृध्रराट् ॥ ७१ ॥ तौ मुनी देशनां तत्र चक्रतुः स व्यबोधि च । संजातजातिस्मरणोऽवतस्थे चानुजानकि ॥ ७२ ॥

तस्थुपस्तत्र रामस्य फलाद्यर्थं बहिर्गतः । ददर्श लक्ष्मणः खड्गमग्रहीच्च कुतूहलात् ॥ ७३ ॥ तचीद्व्यत्वपरीक्षायां
 तत्त्वणं तेन लक्ष्मणः । अभ्यर्णस्यो वंशजालीं नाललाव तुलाव च ॥ ७४ ॥ वंशजालान्तरस्थस्य कृचं कस्यापि
 तत्त्वणं । अर्थकं मौलिकमलं सोऽपश्यत्पतित पुरः ॥ ७५ ॥ अयुध्यमानोऽशस्त्रश्च पुमान् कोऽपि हतो मया । अस्मि च
 देहिनः । अर्थकं मौलिकमलं सोऽपश्यत्पतित पुरः ॥ ७६ ॥ गत्वा च रामभद्राय तदशेषमचीकयत् । अस्य सम्भाव्यते नून
 प्रमुना कर्मणा धिग्माभित्यात्मानं निनिन्द सः ॥ ७७ ॥ असावसिः सूर्यहासः साधकोऽस्य त्वया हतः । अस्य सम्भाव्यते नून
 दर्शयामास रामोऽप्येवमभाषत ॥ ७८ ॥ अत्रान्तरे दशग्रीवस्वसा चन्द्रणसाऽभिधा । सरभार्या ययौ तत्र ददर्श च हतं सुतम्
 कश्चिदुत्तरसाधकः ॥ ७९ ॥ क्वासि हा वत्स शम्भूक शम्भूकति रुदत्यमौ । अपश्यच्चन्द्रमणस्याद्रिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम्
 ॥ ८० ॥ मम स्रनुहृतोऽनेन यस्येयं पदपद्धतिः । पदपङ्क्तिपथेनैव ततश्चन्द्रणसाऽप्ययौ ॥ ८१ ॥ यावत्कि-
 ॥ ८२ ॥ क्वासि हा वत्स शम्भूक शम्भूकति रुदत्यमौ । अपश्यच्चन्द्रमणस्याद्रिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम्
 ॥ ८३ ॥ मम स्रनुहृतोऽनेन यस्येयं पदपद्धतिः । पदपङ्क्तिपथेनैव ततश्चन्द्रणसाऽप्ययौ ॥ ८४ ॥ तयाऽर्धतस्तथैत्य
 ॥ ८५ ॥ क्वासि हा वत्स शम्भूक शम्भूकति रुदत्यमौ । अपश्यच्चन्द्रमणस्याद्रिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम्
 ॥ ८६ ॥ मम स्रनुहृतोऽनेन यस्येयं पदपद्धतिः । पदपङ्क्तिपथेनैव ततश्चन्द्रणसाऽप्ययौ ॥ ८७ ॥ तयाऽर्धतस्तथैत्य
 ॥ ८८ ॥ क्वासि हा वत्स शम्भूक शम्भूकति रुदत्यमौ । अपश्यच्चन्द्रमणस्याद्रिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम्
 ॥ ८९ ॥ मम स्रनुहृतोऽनेन यस्येयं पदपद्धतिः । पदपङ्क्तिपथेनैव ततश्चन्द्रणसाऽप्ययौ ॥ ९० ॥ तयाऽर्धतस्तथैत्य
 ॥ ९१ ॥ क्वासि हा वत्स शम्भूक शम्भूकति रुदत्यमौ । अपश्यच्चन्द्रमणस्याद्रिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम्
 ॥ ९२ ॥ मम स्रनुहृतोऽनेन यस्येयं पदपद्धतिः । पदपङ्क्तिपथेनैव ततश्चन्द्रणसाऽप्ययौ ॥ ९३ ॥ तयाऽर्धतस्तथैत्य
 ॥ ९४ ॥ क्वासि हा वत्स शम्भूक शम्भूकति रुदत्यमौ । अपश्यच्चन्द्रमणस्याद्रिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम्
 ॥ ९५ ॥ मम स्रनुहृतोऽनेन यस्येयं पदपद्धतिः । पदपङ्क्तिपथेनैव ततश्चन्द्रणसाऽप्ययौ ॥ ९६ ॥ तयाऽर्धतस्तथैत्य
 ॥ ९७ ॥ क्वासि हा वत्स शम्भूक शम्भूकति रुदत्यमौ । अपश्यच्चन्द्रमणस्याद्रिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम्
 ॥ ९८ ॥ मम स्रनुहृतोऽनेन यस्येयं पदपद्धतिः । पदपङ्क्तिपथेनैव ततश्चन्द्रणसाऽप्ययौ ॥ ९९ ॥ तयाऽर्धतस्तथैत्य
 ॥ १०० ॥ क्वासि हा वत्स शम्भूक शम्भूकति रुदत्यमौ । अपश्यच्चन्द्रमणस्याद्रिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम्

ममाहृत्यै कुर्या इत्स्वन्वशात् स तम् ॥ ८६ ॥ रामाज्ञा प्रतिपद्योच्चैर्लक्ष्मणोऽथ धनुःसखा । गत्वा प्रववृते हन्तुं स
तांस्तार्क्ष्य इवोरगान् ॥ ८७ ॥ प्रवर्द्धमाने तद्युद्धे स्वभर्तुः पाष्णिवृद्धये । गत्वा त्वरितमित्यूचे रावणं रावणस्वसा
॥ ८८ ॥ आयातौ दण्डकारण्ये मनुष्यौ रामलक्ष्मणौ । अनात्मज्ञौ निन्यतुस्ते यामेयं यमगोचरम् ॥ ८९ ॥ श्रुत्वा
स्वसृपतिस्ते तु सानुजः सवलौ ययौ । तत्र सौमित्रिणा सार्द्धं युद्ध्यमानोऽस्ति संग्रति ॥ ९० ॥ कनिष्ठभ्रातृवीर्येण
स्ववीर्येण च गर्वितः । परतोऽस्ति स्थितो रामो विलसन् सीतया सह ॥ ९१ ॥ सीता च रूपलावण्यश्रिया सी-
मेव योषिताम् । न देवी नोरगी नापि मानुष्यन्यैव काऽपि सा ॥ ९२ ॥ तस्या दासीकृतशेषसुरासुरवधूजनम् ।
त्रैलोक्येऽप्यप्रतिच्छन्दं रूप वाचामगोचरम् ॥ ९३ ॥ आसमुद्रमग्नद्राज्ञ ! यानि कान्यपि भूतले । तवैवाहन्ति
रत्नानि तानि सर्वाणि बान्धव ! ॥ ९४ ॥ दशामनिमिपीकारकारणं रूपसम्पदा । स्त्रीरत्नमेतद्गृह्णीया न चेत्तन्नासि
रावणः ॥ ९५ ॥ आरुह्य पुष्पकमथादिदेश दशकन्धरः । विमानराज ! त्वरितं याहि यत्रास्ति जानकी ॥ ९६ ॥
ययौ चात्यन्तवेगेन विमानमनुजानकि । स्पर्द्धयेव दशग्रीवमनसस्तत्र गच्छतः ॥ ९७ ॥ दृष्ट्वाऽपि रामादत्युग्रते-
जसो दशकन्धरः । विभाय दूरे तस्थौ च व्याघ्रो हुतवहादिव ॥ ९८ ॥ इति चाचिन्तयदितः कष्ट रामो दुरासदः ।
इतश्च सीताहरणमितो व्याघ्र इतस्तटी ॥ ९९ ॥ विमृश्य च ततो विद्यामस्मार्पीदवलोकनीम् । उपतस्थे च सा मद्भुजु
किङ्करीव कृताञ्जलिः ॥ १०० ॥ ततश्चाज्ञापयामास तत्कालं तां दशाननः । कुरु साहाय्यमद्वाय मम सीतां हरिष्यतः
॥ १०१ ॥ साऽवोचद्वासुकेर्मौलिरत्नमादीयते सुखम् । न तु रामसमीपस्था सीता देवासुरैरपि ॥ १०२ ॥ उपायः
किन्त्वसावस्ति यायाद् येनैप लक्ष्मणम् । तस्यैव सिंहनादेन सङ्केतो ह्यनयोरथम् ॥ १०३ ॥ एवं कुर्विति तेनोक्ता

ब्रजित्वा परतस्ततः । सा साबादिव सौमित्रिः सिंहनादं विनिर्भमे ॥ ७ ॥ तं श्रुत्वा मैथिलीं तत्र मुक्त्वा रामो
 ययौ द्रुतम् । महतामपि मोहाय भवेन्माया हि मायिनाम् ॥ ८ ॥ अथोत्तीर्य दशग्रीवः सीतामारोप्य पुष्पके । त्वां
 हरन् रावणोऽस्मीति कथयन्नभसा ययौ ॥ ९ ॥ हा नाथ विद्वियन्माथ राम हा वत्स लक्ष्मण । हा तातपाद हा
 आतर्भामण्डल महाभुज ॥ १० ॥ सीता वो ह्रियतेऽनेन काकेनेव बलिच्छलात् । एवं सीता हरोदोच्चै रोदयन्तीव
 रोदसीम् ॥ ११ ॥ मा भैषी पुत्रि मा भैषीः क रे यासि निशाचर । रोषादिति वदन् दुराजटाधुस्तमधावत ॥
 ॥ १२ ॥ भामण्डलानुगर्भैः कोऽपि विद्याधराप्रणीः । इडौके दशकण्ठं रे तिष्ठ तिष्ठेति तर्जयन् ॥ १३ ॥
 जटाधुर्विकटाटोपकरजत्रोटिकोटिभिः । प्रणिहन्तुं दशग्रीवोरसि प्रववृते ततः ॥ १४ ॥ रे जीवितस्य वृष्टोऽसि
 जरदृष्टेति चिन्तुवन् । दशस्यथन्द्रहासासिमाकृष्य निजघान तम् ॥ १५ ॥ तस्य विद्याधरस्यापि विद्यां
 दशमुखोऽहरत् । निकृत्तपद्मः पत्नीव सोऽपविद्योऽपतद्भुवि ॥ १६ ॥ रावणोऽगात्ततो लङ्कां सीतां चोपवनेऽमुचत् ।
 तां प्रलोभयितुं तत्र त्रिजटामादिदेश च ॥ १७ ॥ रामस्यापि हतामित्रः सौमित्रिः संमुखोऽभवत् । आर्याभार्य !
 विमुख्यैकां किमागा इति चाब्रवीत् ॥ १८ ॥ आहूतः सिंहनादेन तव वैधुर्यलक्ष्मणा । लक्ष्मणाहमिहायातो
 व्याजहारेति राघवः ॥ १९ ॥ लक्ष्मणोऽप्यवदच्चक्रे सिंहनादो मया न हि । श्रुतश्चर्येण तन्नूनं वयं केनापि
 वञ्चिताः ॥ २० ॥ अपनेतुं सत्यभार्यामपनीतोऽस्युपायतः । सिंहनादस्य करणे शङ्के स्तोकं न कारणम्
 ॥ २१ ॥ ब्रुवन् साध्विति रामोऽपि स्वस्थानेऽगात्सलक्ष्मणः । सीतामपश्यन् कासीति विलपन्मुञ्चितोऽपतत्
 ॥ २२ ॥ त लब्धसंज्ञं सौमित्रिरित्यूचे रुदितैरलम् । पौरुषं पुरुषाणां हि व्यसनेषु प्रतिक्रिया ॥ २३ ॥

अत्रान्तरे पुमानेकः कश्चिदेत्य ननाम तौ । ताभ्यां पृष्टः स्ववृत्तान्तमेवं व्यञ्जयच्च सः ॥ २४ ॥ हत्वा पाताल-
लङ्केश तातं चन्द्रोदरं मम । अश्वस्येव पदे तस्य खरं खरथोऽकरोत् ॥ २५ ॥ गुर्वी च नष्टा मन्माता विराधं
नाम मां सुतम् । अन्यत्रासूत तस्याश्च कश्चिदाख्यदिद मुनिः ॥ २६ ॥ यदा दाशरथिर्हन्ता खरादौस्त्वत्सुतं तदा ।
पाताललङ्काधिपतिं करिष्यति न संशयः ॥ २७ ॥ तदद्य समयं लब्ध्वा युष्मानस्मि समाश्रितः । पितृवैरिवधक्रीतं
पत्तिं जानीथ मां निजम् ॥ २८ ॥ रामस्ततोऽदात्पाताललङ्कां तस्मै महाभुजः । फलन्ति समयज्ञानां स्वाभि-
नः स्वयमेव हि ॥ २९ ॥ तं च स्थापयितुं तत्र गच्छन् राम सलच्चमण । हतविधं पुरोऽपश्यद्भूष्यं भामण्डलानुगम्
॥ ३० ॥ अथ दाशरथी नत्वा स वृत्तान्तं व्यञ्जयत् । आत्मनश्च जटायोश्च सीताया रावणस्य च ॥ ३१ ॥
अथ पाताललङ्कायां ययौ रामः सलच्चमण । सत्यसन्धो विराधं च पि(पै)त्र्ये राज्ये न्यवेशयत् ॥ ३२ ॥

इतश्च साहसगतिर्नाम विद्याधराग्रणीः । खे भ्रमन्नधिकिष्किन्धाधित्यकं समुपाययौ ॥ ३३ ॥ ययौ तदा च
किष्किन्धाधिपतिं क्रीडितुं बहिः । सुग्रीव सपरीवारो राज्ञां हि स्थितिरीदृशी ॥ ३४ ॥ ददर्श साहसगतिस्तदा
चान्तःपुरस्थिताम् । सुग्रीवस्य प्रियां नाम्ना तारां तारविलोचनाम् ॥ ३५ ॥ तस्यां लावण्यकूलिन्यां स चिक्री-
डिपुरुषैः । इयेष नान्यतो गन्तुं धर्मात्तं इव कुञ्जर ॥ ३६ ॥ सोऽस्थात्तथैव तत्रैव निषिद्धगमनं चणात् । तां
मूर्त्तामिव कामाज्ञाभुल्लङ्घयितुमचम ॥ ३७ ॥ रमणी रमणीयेयं रमणीया मया कथम् । इतीच्छाव्याकुलः
सोऽप्युपायं चणमचिन्तयत् ॥ ३८ ॥ सहसा साहसगतिस्ततः सुग्रीवरूपताम् । स कुशीलत्वकुशलः कुशीलव
इवादेदे ॥ ३९ ॥ अथासौ विटसुग्रीवः सुग्रीव इति मानिभि । अङ्गरचैरस्त्वलित सुग्रीवभवेनऽविशत् ॥ १२६ ॥

॥ ४० ॥ अन्तःपुरगृहद्वारं स ययौ यावदुत्सुकः । तावद्वयाधुव्य सुग्रीव स्ववेश्मद्वारमाययौ ॥ ४१ ॥
 सुग्रीवस्य प्रवेष्टुं न द्वारं ग्राहरीका ददु । अग्रे प्रविष्टो राजाऽस्ति त्वमन्योऽसीति वादिनः ॥ ४२ ॥
 ततश्च सत्यसुग्रीवे स्वन्यमाने स्वेत्रिभिः । अतुलस्तुसुलो जज्ञे मथ्यमान इवार्यवे ॥ ४३ ॥ सुग्रीवद्वितयं
 दृष्ट्वा सन्देहाद्वालिनन्दनः । शुद्धान्तविक्ष्वं त्रातुं तद्वारं त्वरितो ययौ ॥ ४४ ॥ शुद्धान्ते विटसुग्रीवः
 प्रविशन् वालिद्वज्जुना । मार्गद्विणा सरित्पूर इव प्रस्खलितस्ततः ॥ ४५ ॥ अथामिलन् सैनिकाना-
 मचौहिण्यथतुर्दश । चतुर्दशजगत्सारसर्वस्वानीव सर्वतः ॥ ४६ ॥ द्रयोरपि तयोर्भेदमजानन्तोऽथ सैनिकाः
 सत्यसुग्रीवतोऽर्द्धेऽर्द्धे विटसुग्रीवतोऽभवन् ॥ ४७ ॥ ततः प्रववृते युद्धं सैन्ययोरुभयोरपि । कुन्तपतैर्दिवं
 कुर्वदुल्कापातमयीमिव ॥ ४८ ॥ युयुधे सादिना सादी निपादी च निपादिना । पदातिना पदातिश्च रथिको
 रथिकेन च ॥ ४९ ॥ चतुरङ्गचमूचक्रविमर्दादथ मेदिनी । अत्राप कम्पं मुग्धेव प्रौढप्रियसमागमात् ॥ ५० ॥
 एबोहि रे परगृहप्रवेशश्चञ्चिती नृवन् । विटसुग्रीवमुद्ग्रीवः सुग्रीवो योधुमाहृत ॥ ५१ ॥ ततश्च विटसुग्रीवो मत्तेभ
 इव तर्जितः । ऊर्जितं गर्जित कुर्वन् संयुखीनो युधेऽभवत् ॥ ५२ ॥ युयुधाते महायोधौ तौ क्रोधारुणलोचनौ ।
 विदधानौ जगत्त्रासं कीनाशस्येव सोदरौ ॥ ५३ ॥ तौ निशतैर्निशातानि शस्त्रैः शस्त्राण्यथो मिथः । चिच्छेदते
 तृणच्छेदं रणच्छेकावुभावपि ॥ ५४ ॥ शस्त्रखण्डैरुच्छलद्भिर्दुद्रुवे खेचरीगणः । महायुद्धे तयोर्द्विचलण्डो महिषयो-
 रिव ॥ ५५ ॥ तौ छिन्नास्त्रावथान्योन्यमभर्पणशिरोमणी । मद्भयुद्धेनास्फलतां पर्वताविव जङ्गमौ ॥ ५६ ॥ उत्पतन्तौ

परगृहप्रवेशे सारमेयसदृश ।।

क्षणाद्व्योम्नि निपतन्तौ क्षणाद्भुवि । ताम्रचूडाविवाभार्ता वीरचूडामणी उभौ ॥५७॥ तौ द्वावपि महाप्राणौ मिथो
जेतुमनीश्वरौ । अपसृत्य च दूरेण वृषभावि व तस्थतुः ॥५८॥ पुनर्युद्धेन सुग्रीवः खिन्नः खिन्नतनुस्ततः । वहिर्नि-
र्गत्य किष्किन्धापुरादावासमग्रहीत् ॥५९॥ तत्रैव विटसुग्रीवस्तस्यावस्वस्थमानसः । अन्तःपुरग्रवेशं तु न लेभे वालि-
नन्दनात् ॥६०॥ सुग्रीवो न्यञ्चितग्रीवमथैवं पर्य्यचिन्तयत् । अहो स्त्रीलम्पट कूटपटुः कोऽप्येष नो द्विपन् ॥६१॥
आत्मीया अप्यनात्मीया द्विषन्मायावशीकृताः । अहो बभूवुस्तदसाववस्कन्दो निर्जैर्हियः ॥६२॥ मायापराक्रमोत्कृष्टः
कथं वध्यो द्विपन् मया । धिग्मां पराक्रमभ्रष्टं वालिनाम्रखपाकरम् ॥६३॥ धन्यो महाबली वाली योज्खण्डपुरुष-
व्रतः । राज्यं तृणमिव त्यक्त्वा यश्च भेजे परं पदम् ॥६४॥ चन्द्ररश्मिः कुमारो मे बलीयान् जगतोऽप्यसौ । किं
तु द्वयोरभेदज्ञः कं रक्षतु निहन्तु कम् ॥६५॥ इदं तु विदधे साधु साध्वहो चन्द्ररश्मिना । तस्य पापीयसो रुद्धं
शुद्धान्ते यत्प्रवेशनम् ॥६६॥ वधाय बलिनोऽभ्युष्य बलीयांसं श्रयामि कम् । यद् वधत्या एव रिपव स्वतोऽपि परतोऽपि
वा ॥६७॥ भूर्भुव स्वस्त्रीवीरं मरुत्तमखभञ्जनम् । भजामि विद्विपद्विघातहेतवे किं दशाननम् ॥६८॥ असौ किं तु प्रकृत्या
स्त्रीलोलसैलोक्यकण्टकः । तं च मां च निहत्याशु तारामादास्यते स्वयम् ॥६९॥ ईदृशो व्यसने प्राप्ते साहाय्य
कर्तुमीश्वर । आसीत् खरः खरतरो राघवेण हतः स तु ॥७०॥ तावेव रामसौमित्रौ गत्वा मित्रीकरोमि तत् ।
तत्कालोपनतस्यापि यौ विराधस्य राज्यदौ ॥७१॥ तौ तु पाताललङ्कायामलंकर्मिणोर्विलौ । विराधस्योपरोधेन
तथैवाद्यापि तिष्ठतः ॥७२॥ एवं विमृश्य सुग्रीवोऽनुशिष्य रहसि स्वयम् । विराधपुर्यां विश्वासभृतं दूतं न्ययोजयत्
॥७३॥ गत्वा पाताललङ्कायां विराधाय प्रणम्य सः । स्वामिव्यसनवृत्तान्तं कथयित्वाऽब्रवीदिदम् ॥७४॥

महति व्यसने स्वामी पतितो नस्तदीदृशे । राघवौ शरणीकृतुं तव द्वारेण वाञ्छति ॥ ७५ ॥ द्रुतमायातु सुग्रीवः
सतां सङ्गो हि पुण्यतः । तेनेत्युक्तो दूत एव सुग्रीवाय शशंस तत् ॥ ७६ ॥ प्रचचालाथ सुग्रीवोऽश्वानां ग्रैवेय-
कस्वनैः । दिशो मुखयन् सर्वा वेगाद्भ्रमदूरयन् ॥ ७७ ॥ पाताललङ्कां स प्राप क्षणेनाप्युपवेश्मवत् । विराटं
चोपतस्थेऽसावभ्युत्तस्थौ स चापि तम् ॥ ७८ ॥ विराधोऽपि पुरोभूय रामभद्राय तायिने । तं नमस्कारयामास
तद्दुःखं च व्यलिङ्गयत् ॥ ७९ ॥ सुग्रीवोऽप्येवमूचेऽस्मिन् दुःखे त्वमसि मे गतिः । क्षुते हि सर्वथा मूढे शरणं
तरणिः खलु ॥ ८० ॥ स्वयं दुःख्यपि तद्दुःखच्छेदं रामोऽभ्युपागमत् । स्वकार्यादधिको यत्नः परकार्ये महीयसाम्
॥ ८१ ॥ सीताहरणवृत्तान्तं विराधेनावबोधितः । रामं विज्ञपयामास सुग्रीवोऽथ कृताञ्जलिः ॥ ८२ ॥ त्रायमाणस्य
ते विश्वं तथा द्योतयतो रवेः । न कापि कारणापेक्षा देव वन्मि तथाप्यदः ॥ ८३ ॥ त्वत्प्रसादात् क्षतारिः सन्
ससैन्योऽपि तवानुगः । आनेष्यामि प्रवृत्तिं च सीताया नचिरादहम् ॥ ८४ ॥ ससुग्रीवः प्रतस्थे च किष्किन्धां
प्रति राघवः । विराधमनुगच्छन्तं संबोध्य विससर्ज च ॥ ८५ ॥ रामभद्रेऽथ किष्किन्धास्क्न्धावारमधिष्ठिते ।
सुग्रीवो विटसुग्रीवमाह्लास्त रणकर्मणे ॥ ८६ ॥ निनदन् विटसुग्रीवोऽप्यागादाह्वानमावततः । रणाय नालसाः शूरा
भोजनाय द्विजा इव ॥ ८७ ॥ दुर्द्वैतश्चरणन्यासैः कम्पयन्तौ वसुन्धराम् । तावुभावप्ययुध्यतां मत्ताविव वनद्विपो
॥ ८८ ॥ रामः सरूपौ तौ दृष्ट्वा कोऽस्मदीयः परश्च कः । इति संशयतस्तस्यावुदासीन इव क्षणम् ॥ ८९ ॥ भव-
त्वेवं तावदिति विमृशन् रघुपुङ्गव । वज्रावर्त्ताभिधधनुष्टङ्कारमकरोत्ततः ॥ ९० ॥ धनुष्टङ्कारतस्तस्मात्सा साहसगतेः
क्षणात् । रूपान्तरकरी विद्या हरिणीव पलायत ॥ ९१ ॥ विमोह्य मायया सर्वं परदारै रिरंससे । पापारोपय रे

चापमिति रामस्ततर्जं तम् ॥ ६२ ॥ एकेनापीषुणा प्राणांस्तस्याहार्षीद्रघूद्वहः । न द्वितीया चपेटा हि हरेर्हरिण-
मारणे ॥ ६३ ॥ विराधमिव सुग्रीवं रामो राज्ये न्यवेशयत् । सुग्रीवोऽपि स्वलोकेन प्राग्वदेवानमस्यत ॥ ६४ ॥

इतश्च रामकार्यायागाद्विराधः समं बलैः । स्वामिकृत्यमकृत्वा हि कृतज्ञा नासते सुखम् ॥ ६५ ॥ मामण्ड-
लोऽपि तत्रागाद् विधाधरचमूवृतः । प्रभुकार्यं कुलीनानामुत्सवो ह्युत्सवादपि ॥ ६६ ॥ जाम्बुवद्भुमकीलनला-
दीन् विदितौजसः । सुग्रीवश्च स्वसामन्तान् समन्तादप्यजृहवत् ॥ ६७ ॥ विधाधरचमूचक्रेष्वायातेष्वथ सर्वतः ।
उपेत्य रामं सुग्रीवः प्रणम्यैवं व्यजिज्ञपत् ॥ ६८ ॥ हनूमानाञ्जनेयोज्यं विजयी पावनञ्जायिः । सीताप्रवृत्त्यै लङ्कायां
त्वदादेशाद् ब्रजिष्यति ॥ ६९ ॥ रामेणाज्ञापितो दत्त्वा स्वमभिज्ञानमूर्धिकां । नभस्वानिव नभसा नभस्वत्तनयो
ययौ ॥ ७० ॥ सोऽगात्वणेन लङ्कायामुद्याने शिशपातले । सीतामपश्यद्भ्यायन्तीं नाम रामस्य मन्त्रवत् ॥ १ ॥
तरुशाखातिरोभूत सीतोत्सङ्गेऽङ्गुलीयकम् । हनूमान् पातयामास तद्दृष्ट्वा मुमुदे च सा ॥ २ ॥ तदैव गत्वा
त्रिजटा दशकण्ठं व्यजिज्ञपत् । इयत्कालं विपक्षाऽसीत् सानन्दा त्वद्य जानकी ॥ ३ ॥ मन्ये विस्मृतरामेयं
रिरंसुर्मयि संप्रति । तद्रत्ना बोध्यतामित्यादिचत् मन्दोदरीं स तु ॥ ४ ॥ ततश्च पत्युर्दूत्येन तत्र मन्दोदरी ययौ ।
प्रलोभनकृते सीतां विनीता सेत्यवोचत ॥ ५ ॥ अद्वैतैश्वर्य्यसौन्दर्य्यवर्थावदाननः । त्वमप्यग्रतिरूपैव रूप
लावण्यसम्पदा ॥ ६ ॥ यद्यप्यज्ञेन दैवेन युवयोरुभयोरपि । न व्यभ्रान्द्युचितो योगस्तथापि ह्यस्तु संप्रति ॥ ७ ॥

(१) हनुमानिति सर्वत्र पाठः ।

सीताऽप्यवोचदाः ॥ ८ ॥ सीताऽप्यवोचदाः
 उपेत्य भजनीयं तं भजन्तं भज रावणम् । अहमन्याश्च तद्राश्यस्त्वदाब्जं सुष्ठु ! बिभ्रतु ॥ ९ ॥ रामस्य पार्श्वे मां विद्धि सौमित्रिभिह
 पापे पतितृत्यविधायिनि । त्वद्गुणैरिव वीचेत मुखं दुष्टैरिव कस्तव ॥ १० ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ पापिष्ठे वल्मि नातः परं त्वया । इत्युचे देवि
 चागतम् । खरादीनिव हन्तुं द्राक् ध्वं तव सन्धानवम् ॥ ११ ॥ अथावतीर्य हनुमान् सीतां नत्वा कृताञ्जलिः । इत्युचे देवि
 सीतया तर्जित्वं सा सकोपा प्रययौ ततः ॥ १२ ॥ त्वत्प्रवृत्तिकृते रामेणादिष्टोऽहमिहागमम् । मयि तत्र गते राम इहेष्यति
 जयति दिव्या रामः सलक्ष्मणः ॥ १३ ॥ पतितूतं हन्तुमन्तमभिज्ञानसमर्पकम् । प्रीता सीताऽप्यथार्शीभिर्मोघाभिरनन्दयत् ॥ १४ ॥
 रिपुच्छिदे ॥ १५ ॥ पतितूतं हन्तुमन्तमभिज्ञानसमर्पकम् । प्रीता सीताऽप्यथार्शीभिर्मोघाभिरनन्दयत् ॥ १५ ॥ प्रभञ्जनिः प्रभञ्जन
 हन्मदुपरोधेन रामोदन्तमुदा च सा । एकोनविंशत्युपवासान्ते व्यधित भोजनम् ॥ १६ ॥ भज्यमानं तदुद्यानं तेन मानमिवोच्चकैः । हता हन्तुमर्तेकेन
 इवोद्यानस्य भञ्जने । प्रवृत्तो दशकण्ठस्य बलालोकनकौतुकात् ॥ १७ ॥ आरुवा रावणादिष्टास्तं निहन्तुं समागताः । हता हन्तुमर्तेकेन
 उपेत्य दशकण्ठस्याशंसन्नुद्यानपालकाः ॥ १८ ॥ आदिष्टो दशकण्ठेन साटोपः शक्रजित्ततः । तद्वन्धायासुचत्पाशान् पार्श्वे
 विचित्रा हि रणे गतिः ॥ १९ ॥ नीतश्चाग्रे दशस्यस्य दलयन् मुकुटं पदा । उत्पपातापास्तपाशस्तडिण्ड इवानिलिः
 स्वं सोऽप्यबन्धयत् ॥ २० ॥ नीतश्चाग्रे दशस्यस्य दलयन् मुकुटं पदा । उत्पपातापास्तपाशस्तडिण्ड इवानिलिः
 ॥ २० ॥ हन्यतां गृह्यता चैष इति जन्यति रावणे । अनाथाभिः सोऽन्मन्वीत्तत्पुर्णं पाददर्दरैः ॥ २१ ॥ ऋढां
 कृतैवश्रुत्पत्न्य सुपर्णे इव पावनिः । एतत् रामं नमस्कृत्य तं वृत्तान्तं व्यजिज्ञपत् ॥ २२ ॥ रामस्तं गाढमापीड्यो-
 रसा सुतमिवोरसम् । लङ्काविजययात्रायै सुग्रीवादीनथादिशत् ॥ २३ ॥ समुद्र रावणारुचं बद्ध्वा सेतुं च रावणः ।
 लङ्कापुरीं विमानस्थः सुग्रीवाद्यै समं ययौ ॥ २४ ॥ निवेश्य कटकं रामो हंसद्वीपान्तरे ततः । अववेष्टद्वल्लेङ्का-

मेकपाटकलीलया ॥ २५ ॥

अत्रान्तरे दशग्रीवं प्रणम्योचे विभीषणः । कनिष्ठस्यापि मे स्वामिन्नर्धकं वचनं कुरु ॥ २६ ॥ आयातो रामभद्रोऽत्र निजां जाया च याचते । अप्र्यतां तदसौ सीता धर्मोऽप्येवं न बाध्यते ॥ २७ ॥ अथोचे रावणो रोषाद्रे विभेपि विभीषण । तदेवमुपदेशं मे दत्से कापुरुषोचितम् ॥ २८ ॥ विभीषणो बभूवेऽप्य दूरे रामः सलक्ष्मणः । तत्पचिरेको हनुमान् दृष्टो देवेन किं न हि ॥ २९ ॥ अस्मद्वद्वेषी विपचानुरागी ज्ञातोऽसि याहि रे । इति निर्वासितस्तेन ययौ रामं विभीषणः ॥ ३० ॥ लङ्काधिपत्यमेतस्मै रामोऽपि प्रत्यपद्यत । न ह्यौचित्ये विमुह्यन्ति महात्मानः कदाचन ॥ ३१ ॥ बहिर्निर्गत्य लङ्केशसेना राघवसेनया । कांस्यतालकांस्यतालेनेवास्फलदधो-
न्वयम् ॥ ३२ ॥ प्राणसर्वस्वदेविन्योर्मिथश्चम्वोर्गतागतम् । जयश्रीः श्रीरिवाकर्षीदुत्तमर्णधिमर्णयोः ॥ ३३ ॥ रामभ्रूसङ्गयाऽऽज्ञप्ता हनूमत्प्रमुखास्ततः । जगाहिरे द्विपत्सैन्य सुरा इव महोदधिम् ॥ ३४ ॥ हताः केऽपि धृताः केऽपि नाशिताः केऽपि राक्षसाः । प्रसरद्भी रामवीरैर्दुर्वैरैर्वारणैस्त्रिव ॥ ३५ ॥ कुम्भकर्णस्तदाकर्ण्य कुब्धो बह्वि-
रिव ज्वलन् । मेघनादश्च सावेशः प्रविवेश रणाङ्गणम् ॥ ३६ ॥ तावापतन्तौ कल्पान्तपवनज्वलनाविव । न हि सोऽपि तं गदयाऽपिपत् ॥ ३७ ॥ सुग्रीवोऽथ ख्योत्पाद्य शिलाभिः शिलोच्चयम् । अक्षिपत्कुम्भकर्णाय प्रत्यचलत्ततः ॥ ३८ ॥ मेघवम्बिनदन्मेघनादोऽपि मुदितस्ततः । स्रवङ्गान् स्रावयामास निशातशरवृष्टिभिः ॥ ३९ ॥ इडौके तिष्ठ तिष्ठेति भाषमाणोऽरुणेक्ष्णः । रामोऽथ कुम्भकर्णाय मेघनादाय लक्ष्मण ॥ ४० ॥ सुग्रीवोऽप्युत्प-

पाताय कृत्वौजो रावणानुजात् । धृष्टौ धृतः कियत्कालं ननु तिष्ठति पारदः ॥ ४२ ॥ वलितः कुम्भकर्णोऽपि
 रामेण युयुधे ततः । सौमित्रिणा मेघनादोऽप्रमादः क्षोभयन् जगत् ॥ ४३ ॥ भिलितौ रामपौलस्त्यावन्धी पूर्वा-
 पराविव । अभाताभुत्तरापाच्याविव लक्ष्मणरावणी ॥ ४४ ॥ रावणावरजं रामो रावणिं लक्ष्मण पुनः । पात-
 यित्वाऽग्रहीत्सत्यं रत्नसामपि राक्षसः ॥ ४५ ॥ रावणौरावणो रोषादशेषकणिकुञ्जरान् । विपन्नथाययौ युद्धभुवं
 भुवनभीषणः ॥ ४६ ॥ अलभार्य ! स्वयं युद्धेनेति रामं निवारयन् । सौमित्रिरभ्यभिषीणो बभूवास्फालयन् धनुः
 ॥ ४७ ॥ चिरं युद्धवाऽखिलैरस्त्रैरस्त्रविद्रावणस्तत । जघानामोघया शक्त्या मद्भु वक्षसि लक्ष्मणम् ॥ ४८ ॥
 शक्त्या भिभोऽपतत्क्षोण्यां लक्ष्मणस्तत्क्षणादपि । तथैव सद्यो रामोऽपि बलवन्क्षोकशङ्कुना ॥ ४९ ॥ कृत्वा
 वप्रान् भटैरष्टौ प्राणैरपि हितैरपिणः । सुग्रीवाद्यास्ततो रामं सलक्ष्मणमेवेष्टयन् ॥ ५० ॥ मरिष्यत्यद्य सौमित्रिस्त-
 दभावे तदग्रजः । किं मृधा मे रणेनेति रावणोऽगान्धुरीं तत ॥ ५१ ॥ राघवं परितो जाते वप्रद्वारचतुष्टये । सुग्रीव-
 प्रमुखास्तस्थुरारक्षीभूय ते निशि ॥ ५२ ॥ भामण्डलमथोपेत्य दक्षिणद्वाररक्षणम् । पूर्वसंस्तुत इत्यूचे कोऽपि
 विद्याधराप्रणीः ॥ ५३ ॥ अयोध्याया योजनेषु द्वादशस्वस्ति पत्तनम् । कौतुकमङ्गलमिति तत्र द्रोणयनो नृप ॥ ५४ ॥
 कैकेयीभ्रातुरस्यास्ति विशल्या नाम कन्यका । तस्या स्नानाम्भसः स्पर्शे शन्यं निर्याति तत्त्वणात् ॥ ५५ ॥
 आप्रत्यूपास्त्रचमणश्चेत्तत्स्नानपथसोद्ध्यते । गतशन्यस्तदा जीवेदन्यथा तु न जीवति ॥ ५६ ॥ ततो मत्प्रत्यया-
 द्रामभद्रं विज्ञपय द्रुतम् । कस्यापि दापयादेशं तदानयनहेतवे ॥ ५७ ॥ त्वर्थ्यतां स्वामिकार्याय प्रत्युपे किं
 करिष्यथ । उदस्ते शकटे हन्त किं कुर्वीत गणाधिपः ॥ ५८ ॥ भामण्डलस्ततो गत्वा तद्रामाय व्यजिज्ञपत् ।

आदिचतुष्टये रामस्तेमेव हनुमद्युतम् ॥ ५९ ॥ इयतुस्तौ विमानेनायोध्यां पवनरंहसा । प्रासादाङ्गे ददशतुः
 शयानं भरतं ततः ॥ ६० ॥ भरतस्य प्रबोधाय तौ गीतं चक्रतुः कलम् । राजकार्येऽपि राजान उत्थाप्यन्ते
 ह्युपायतः ॥ ६१ ॥ विबुध्य भरतेनापि दृष्टः पृष्ट पुरो नमन् । ऊचे भामण्डलः कार्यं नासस्याप्तिं प्ररोचना ॥ ६२ ॥
 सेतस्यत्येतन्मया तत्रेषुपति भरतस्ततः । तद्विमानाधिरुढोऽगात्पुरं कौतुकमञ्जलम् ॥ ६३ ॥ भरतेन द्रोणघनो
 विशल्यामथ याचितः । स होर्द्वाद्य स्त्रीसहस्रसहितां तामदत्त च ॥ ६४ ॥ भामण्डलोऽप्ययोध्यायां मुक्त्वा भरत-
 मुत्सुकः । आययौ सपरीवारविशल्यासंयुतस्ततः ॥ ६५ ॥ ज्वलद्दीपविमानस्थो भीतैः सूर्योदयभ्रमात् । चरणं दृष्टो
 निजै सोऽधाद्विशल्यामुपलक्ष्मणम् ॥ ६६ ॥ तथा च पाणिना स्पृष्टाब्रह्मणात्तत्त्वणादपि । निःसृत्य काप्यगा-
 च्छक्तिर्यष्टिनेव महोरगी ॥ ६७ ॥ तस्याः स्नानाम्भसाऽन्येऽपि रामादेशादथोक्षिताः । निःशल्या जङ्घिरे सैन्याः
 पुनर्जीता इव क्षणात् ॥ ६८ ॥ अस्याः स्नानाम्भसा सेक्तुं कुम्भकर्णादयोऽपि ते । आनीयतामिहेत्युच्चैरारादिदेश
 रघूद्वहः ॥ ६९ ॥ तदानीमेव तैर्देव प्रव्रज्या जगृहे स्वयम् । इति विज्ञपयामासुरारक्षा लक्ष्मणाग्रजम् ॥ ७० ॥
 वन्द्यास्तेऽद्य महात्मानो मोक्ष्या मुक्तिपथस्थिताः । इति रामगिराऽऽर्चनैर्नत्वाऽमुच्यन्त ते क्षणात् ॥ ७१ ॥
 विशल्यां कन्यकास्ताश्च तदोपायंस्त लक्ष्मण । रावणोऽपि रणायागादर्पणशिरोमणिः ॥ ७२ ॥ प्रणम्य राम
 सौमित्रिरुत्तस्थेऽधिव्यकार्मुकः । विवाहाद्युत्सवेभ्योऽपि वीराणामुत्सवो रण ॥ ७३ ॥ यद्वयदस्त्रं दशग्रीवो
 विससर्जोतिदारुणम् । तत्तच्चिच्छेद सौमित्रिरस्त्रैः कदलिकाण्डवत् ॥ ७४ ॥ अस्त्रच्छेदादथ कुद्धश्चक्रं चिबेप

१ हिते जने हितजनस्य प्ररोचना न भवति ।

२ ह इति स्फुटार्थेऽव्ययम् ।

रावण । तद्वत्क्षणेऽस्मिन् पतच्चयेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रा रावणस्याच्छिदन्किञ्चर । निजार्वर-
शीलशालिनी । रामेण जगृहे
निर्भला स्वर्णशलोकेन ॥ ७६ ॥ सीता सहोदरदारामित्रो, रामो ययावय निर्जां नगरीमगोध्याम् ।
पतेत् स्वस्य कदापि हि ॥ ७७ ॥ शत्रुं निहत्य सप्तहोदरदारामित्रो, रामो ययावय निर्जां नगरीमगोध्याम् ।
न्यस्तो विभीषण ॥ ७८ ॥ शत्रुं निहत्य सप्तहोदरदारामित्रो, रामो ययावय निर्जां नगरीमगोध्याम् ।
लङ्काराज्ये न्यस्तो विभीषण ॥ ७९ ॥ शत्रुं निहत्य सप्तहोदरदारामित्रो, रामो ययावय निर्जां नगरीमगोध्याम् ।
इति सीतारावणकथानकम् ॥ ८० ॥

॥ इति सौन्दर्यलक्षणम् ॥१००॥

[illegible]

हेतु । अपिशब्दस्त्रिज्यपि हेतुषु सम्बन्धनायः ॥ १०१ ॥
परस्त्रीगमने दोषानभिधाय परस्त्रीविरतान् प्रशंसति—
अकलङ्कमनोदृष्टेः परस्त्रीसन्निधौ । सुदर्शनस्य किं ब्रूमः सुदर्शनसमुद्भूतेः ? ॥ १०१ ॥
परस्त्रीगमिभिरनेऽपि निष्कलङ्कचेतोभूतेः सुदर्शनाभिधानस्य मयात्राकस्य किं ब्रूमः कां स्तुतिं कुर्वहे ? ।

वचनगोचरातीता स्तुतिरित्यर्थः । सुदर्शनस्य विशेषणं सुदर्शनसमुन्नतेः शोभना दर्शनसमुन्नतिर्यस्यात्तस्य, सुदर्शनप्रभावकस्येत्यर्थः ।

सुदर्शनश्च संप्रदायगम्यः । स चायम्—

अस्त्यङ्गदेशेऽत्यलकापुरी चम्पेति तत्र च । दधिवाहन इत्यासीद्राजाऽतिनखाहनः ॥ १ ॥ अभूत्तस्याभया नाम कलाकौशलशालिनी । महादेवी स्वलावण्यावज्ञातत्रिदशङ्गना ॥ २ ॥ इतो नगर्यां तस्यां च समग्रवणिग-
ग्रणीः । श्रेष्ठी वृषभदासोऽभूदासीनः श्रेष्ठकर्मणि ॥ ३ ॥ यथार्थनामिका जैनधर्मोपासनकर्मणा । अर्हदासीति तस्यासीद् वज्रभा शीलशालिनी ॥ ४ ॥ श्रेष्ठिनस्तस्य महिषीरचोऽभूत्सुभगाभिधः । अनैवीन्महिषीर्नित्यं स तु चारयितुं वने ॥ ५ ॥ वनान्निवृत्तः सोऽन्येद्युर्मोघमासे दिनात्यये । अपश्यदग्रावरणं कायोत्सर्गस्थितं मुनिम् ॥ ६ ॥ अस्यां हिमनिशि स्थाणुरिव य स्थास्यति स्थिरम् । असौ धन्यो महात्मेति चिन्तयन् स गृहं गयौ ॥ ७ ॥ महासुनिमवज्ञातहिमानीपातवेदनम् । तमेव चिन्तयन्नाद्रमना रात्रिं निनाय सः ॥ ८ ॥ अविभातविभावर्था गृहीत्वा महिषीस्ततः । स गयौ तत्र यत्रासीत् स मुनिः प्रतिमास्थितः ॥ ९ ॥ कन्याणीभक्तिरानम्योपासाञ्चक्रे स तं तदा । अहो नैसर्गिकः कोऽपि विवेकस्तादृशमपि ॥ १० ॥ अत्रान्तरे चण्डरोचिरारोहदुदयाचलम् । श्रद्धया तमिव द्रष्टुं कायोत्सर्गस्थित मुनिम् ॥ ११ ॥ स नमो अरिहन्ताणमिति वाचमुदीरयन् । द्वितीय इव चण्डां-
शुरुत्पपात नभस्तले ॥ १२ ॥ आकाशगामिनी नूनमियं विद्येति बुद्धितः । नमस्कारपदं तं तु सुभगो निदधे हृदि ॥ १३ ॥ जाग्रत्स्वपन्नटंस्तिष्ठन्दिवा निशि गृहे बहिः । तदपाठीत् स उच्छिष्टोऽप्येकग्राहा हि तादृशाः ॥ १४ ॥

ततः प्रचञ्च तं श्रेष्ठी विश्वोत्कृष्टप्रभावभृत् । प्राप्तं पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारपदं कुतः ॥ १५ ॥ अशेषं महिषीपालः
कथयामास तत्ततः । साधु भोः साधु भद्रेति शंसन् श्रेष्ठी जगाद तम् ॥ १६ ॥ आकाशगमने हेतुरसौ विद्या न केवलम् ।
किन्तु हेतुरसावेव गतौ स्वर्गपवर्गयोः ॥ १७ ॥ यत्किञ्चित्सुन्दरं वस्तु दुष्प्रापं भुवनत्रये । लीलया प्राप्यते सर्वं
तदगुण्य प्रभावतः ॥ १८ ॥ अस्य पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारस्य वैभवम् । परिमातुं न शक्नोऽसि वारि वारिनिवेशिव
तदगुण्य प्रभावतः । अलमस्मीति तेनोक्तः श्रेष्ठी हृष्टोऽब्रवीदिदम् ॥ २१ ॥ तदधीष्ठास्त्रिलो
॥ १६ ॥ साधु प्राप्तमिदं भद्रं तत्त्वया पुण्ययोगतः । किन्तु च्छिद्यैर्हीतव्यं गुरुनाम न जातुचित् ॥ २० ॥ व्यसनी
व्यसनमिव न त्यक्तुं क्षणमप्यदः । अलमस्मीति तेनोक्तः श्रेष्ठी हृष्टोऽब्रवीदिदम् ॥ २१ ॥ तदधीष्ठास्त्रिलो
पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् । कन्यायाणि यथा ते स्युः परलोकेहलोकयोः ॥ २२ ॥ ततोऽशेषनमस्कारं लब्धार्थमिव
तद्धनः । परावर्चयताजसं सुभगः सुभगाशयः ॥ २३ ॥ महिषीपालकस्यास्य क्षुत्तृष्णावेदनाहरः । परमेष्ठिनमस्कारः
प्रकामं समजायत ॥ २४ ॥ एव तस्य नमस्कारपाठव्यसननिनः सतः । कियत्यपि गते काले वर्षकालः समाययौ
॥ २५ ॥ धारानाराचघोरण्या प्रसर्पिण्या निरन्तरम् । अकीलयदिव द्यावापृथिव्यौ नव्यवारिदः ॥ २६ ॥ गृहाद्रहीत्वा
महिषीः सुभगोऽपि बहिर्गतः । विनिवृत्तोऽन्तराऽपश्यद्बुधोरपूरां महानदीम् ॥ २७ ॥ तां दृष्ट्वा स मनाग् भीतस्तस्यौ
किञ्चिद्विचिन्तयन् । नदीं तीर्त्वा परचेत्रे महिष्यः प्राविशंस्तत ॥ २८ ॥ नमस्कारं पठन् व्योमयानविद्याधिया
ततः । उत्पपात कृतोत्फालो मध्येनदि पपात च ॥ २९ ॥ तत्रान्तःकर्मसं मनः खरः खदिरकीलकः । कृतान्तदन्त-
सोदर्यो हृदस्य प्राविशेश च ॥ ३० ॥ तथैवावर्चयन् पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् । तदा ममीविद्या तेन कालधर्ममियाय
सः ॥ ३१ ॥ श्रेष्ठिपत्न्यास्ततः सोऽर्द्धास्याः कुक्षावतारत् । नमस्काररतानां हि सद्गतिर्न विसर्देत् ॥ ३२ ॥ तस्मिन्

गर्भस्थिते मासि तार्त्तीयके व्यतीथुपि । श्रेष्ठिनी श्रेष्ठिने स्वस्य दोहदानित्यर्चीकथत् ॥ ३३ ॥ गन्धोदकैः स्वपयितुं विलेपुं च विलेपनै । अर्चितुं कुसुमैरिच्छाम्यहर्तां प्रतिपातनाः ॥ ३४ ॥ अतिलम्भयितुं साधुनिच्छाम्याच्छादनादिभि । संघं पूजयितुं दातुं दीनेभ्यश्च मतिर्मम ॥ ३५ ॥ इत्यादिदोहदांस्तस्याः श्रुत्वा मुदितमानसः । चिन्तामणिरिव श्रेष्ठिशिरोमणिरपूरयत् ॥ ३६ ॥ ततो नवसु मासेषु दिनेष्वर्द्धाष्टमेषु च । गतेषु श्रेष्ठिनी पुत्रमसूत शुभलक्षणम् ॥ ३७ ॥ सद्यो महोत्सवं कृत्वा श्रेष्ठी हृष्टः शुभे दिने । सनोः सुदर्शन इति यथार्थं नाम निर्ममे ॥ ३८ ॥ वर्द्धमानः क्रमात्पित्रोर्मनोरथ इवोच्चकैः । सुदर्शनो यथौचित्यं जग्राह सकलाः कला ॥ ३९ ॥ कन्यां मनोरमां नाम मनोरमकुलाकृतिम् । साक्षादिव रमां श्रेष्ठी तेन तां पर्ययणाययत् ॥ ४० ॥ सौम्यमूर्त्तिः स हर्षाय पित्रोरेव न केवलम् । जज्ञे राज्ञोऽपि लोकस्य सर्वस्य च शशाङ्कवत् ॥ ४१ ॥ इतो नगर्यां तत्राभूद्भूपतेर्हृदयङ्गमः । पुरोधाः कपिलः प्राप्नोरोधा विद्यामहोदधेः ॥ ४२ ॥ समं सुदर्शनेनास्य मन्मथेन मधोरिव । अजायत परा प्रीतिः सर्वदाऽप्यविनश्यती ॥ ४३ ॥ (युग्मम्) प्रायः सुदर्शनस्यैव स पुरोधा महात्मानः । रौहिणेय इवोष्णांशो परिपार्श्वमवर्त्तत ॥ ४४ ॥ कपिलं कपिला नाम भार्याऽपृच्छत्तमन्यदा । विस्मरन्नित्यकर्माणि कियत्कालं तु तिष्ठसे ॥ ४५ ॥ पार्श्वे सुदर्शनस्याहं तिष्ठामीति तदीरिते । कोऽसौ सुदर्शन इति तयोक्तं प्रत्युवाच सः ॥ ४६ ॥ मम मित्रं सतां धुर्यं विश्वैकप्रियदर्शनम् । सुदर्शनं न चेद्वेत्सि तत्त्वं वेत्सि न किञ्चन ॥ ४७ ॥ तं ज्ञापयाधुनापीति तयोक्तः कपिलोज्ज्वदत् । असावृषमदासस्य श्रेष्ठिनस्तनयः सुधीः ॥ ४८ ॥ एष रूपेण पञ्चेषुः

(१) प्रतिमा (१) प्राप्तपार

कान्त्यन्दुल्लेजसा रविः । गाम्भीर्येण महामोधिः वमया मुनिसत्तम ॥ ४६ ॥ दानैकाचिन्तामाणिक्यं गुणमाणि-
क्यान् । प्रियालापसुधाकुण्डं वसुधापुष्पमण्डनम् ॥ ४७ ॥ खलूत्वा खलु यद्वाऽस्य निखिलानपरान् गुणान् । चक्रेऽ-
वयरोहणः । शीलं यस्य न स्पलति क्वचित् ॥ ४८ ॥ कपिला कपिलाच्छ्रुत्वा तद्गुणान् कामविह्वला । चक्रेऽ-
गुणचूडामणोः शीलं यस्य न स्पलति क्वचित् ॥ ४९ ॥ सुदर्शनाभिसरणोपायं प्रतिदिनं ततः । कपिला चिन्तयामास परं
पुराणं चपलाः प्रायेण द्विजयोषित ॥ ५० ॥ अपरेद्युर्देवदशाद्रामान्तरमुपेयुषि । कपिले कपिलेयाय सुदर्शननिकेतनम् ॥ ५१ ॥ सा
ब्रह्मव योगिनी ॥ ५२ ॥ शरीरापाटवं तेन हेतुना नाययाविह ॥ ५३ ॥ अपाटवं त्वद्विरहाद्रूपो
मायाविन्यवोचतमद्य त्वत्सुहृदो महत् । शरीरापाटवं तेन हेतुना नाययाविह ॥ ५४ ॥ नैतज्ज्ञातं मयेत्युत्त्वा तदैवागात्स तद्गृहम् ॥
द्विगुणं यतः । अतस्त्वामहमाहातुं प्रेषिता सुहृदा तव ॥ ५५ ॥ स तत्र प्रविशन्नेव क नाम सुहृदस्ति मे । सोवाच गम्य-
नान्यमार्या हि शक्नते सन्त स्वयममायिनः ॥ ५६ ॥ किञ्चिच्च परिस्रव्याग्रे पुनः प्रोचे सुदर्शनः । अत्रापि कपिलो नास्ति किम-
तामग्रे शयानः सुहृदस्ति ते ॥ ५७ ॥ सोचे स्थितो निवातेऽस्ति शरीरापाटवादसौ । मूलापवरकं गच्छ वयस्यं तत्र परय च ॥
न्यत्र क्वचिद्यौ ॥ ५८ ॥ किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ५९ ॥ इदमन्यामपि नीधी
६० ॥ तत्रापि प्रविवेशायमपरयन् सुहृदं ततः । कपिले ! कपिलः कास्तीत्युवाच सरलाशयः ॥ ६१ ॥ अवबुध्य
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६२ ॥ इदमन्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६३ ॥ (युग्मं) नास्तीह कपिलस्तस्मात्क-
पिलोऽस्तिवन्नस्तीति । विलोललोचनाज्ज्वोत्प्रोभाश्चोदोऽङ्गश्रुका ॥ ६४ ॥ प्रतिजागरितव्यं किं कपिलाया इति दु-

(2) अलम् ।

वन् । सुदर्शनो निजगदे पुनः कपिलभार्यया ॥ ६५ ॥ त्वद्वयस्यः शशंस त्वां यदाऽद्भुतगुण मम । ततः प्रभृति
मामेष दुनोति मदनन्वरः ॥ ६६ ॥ दिष्ट्या मे विरहार्त्तायाऽच्छन्ननाऽपि त्वदागमः । भुवो ग्रीष्माभितप्ताया इव
मेघसमागमः ॥ ६७ ॥ अद्य नायामि तन्नाथ ! मन्मथोन्माथविह्वलाम् । निजाल्लेषसुधावैरारश्वासय चिराय माम्
॥ ६८ ॥ प्रपञ्चः कोऽप्यसावस्या दुर्विचिन्त्यो विधेरपि । धिक् स्त्रीरिति विचिन्त्योचे स प्रत्युत्पन्नधीरिदम् ॥ ६९ ॥
यूनां युक्तमिदं किन्तु पण्डकोऽहमपण्डिते ! । मुधा पुरुषवेषेण मदीयेनासि वञ्चिता ॥ ७० ॥ ततो विरक्ता सद्यः
सा ग्राहि ग्राहीति भाषिणी । द्वारमुद्धाटयामास निर्ययौ च सुदर्शनः ॥ ७१ ॥ स्तोकेन मुक्तो नरकद्वारादस्मीति
चिन्तयन् । श्रेष्ठिस्त्वनुदुतपदं प्रपेदे निजमन्दिरम् ॥ ७२ ॥ अतिरात्रसयः कूटादतिशाकिनयः खलात् । अतिविद्युत-
आपलाहारुणाः किमपि स्त्रियः ॥ ७३ ॥ एताभ्यो भीरुस्मीति प्रत्यश्रौषीद्विमृश्य सः । नातः परं परगृहे यास्या-
मि क्वचिदेककः ॥ ७४ ॥ निर्भिमाणः स धर्म्याणि कर्माणि शुभकर्मठः । सतां मूर्त्त इवाचारो नावद्यं किञ्चिदा-
चरत् ॥ ७५ ॥ एकदा तु यथाकालं पुरे तस्मिन्नवर्त्तत । समग्रजगदानन्दपदमिन्द्रमहोत्सवः ॥ ७६ ॥ सुदर्शनपुरो-
धोभ्यां सहोद्यानं ययौ नृपः । साक्षादिव शरत्कालश्चन्द्रागस्तिविराजित ॥ ७७ ॥ इतः कपिलया युक्ताऽभया
भूषतिमन्वगात् । समारूढा याप्ययाने विमान इव नैकिनी ॥ ७८ ॥ सुदर्शनस्य भार्याऽपि षड्भिः पुत्रैर्भनोरमा ।
तत्रागाद्यानमारुह्य सतीधर्म इवाङ्गवान् ॥ ७९ ॥ तां दृष्ट्वा कपिलाऽपृच्छत्केय स्वाभिनि ! वर्णिनी । रूपलावण्य-
सर्वस्वभाण्डागार इवाग्रतः ॥ ८० ॥ ततस्तामभयाऽवादीन् ज्ञातेयमपि त्वया । सुदर्शनस्य गृहिणी गृहलक्ष्मीरिव

स्वयम् ॥ ८१ ॥ तच्छ्रुत्वा विस्मिता स्माह कपिला देवि ! यद्यसौ । सुदर्शनस्य गृहिणी तदस्याः कौशलं महत् ॥
 ८२ ॥ किमस्याः कौशलमिति राश्योक्ता साऽब्रवीत्युनः । इयन्ति पुत्रभाण्डानि यदसौ समजीजनत् ॥ ८३ ॥
 स्वाधीनपतिका पुत्रानङ्गना जनयेद्यदि । तर्त्तिक कौशलमित्युक्ताऽभयया कपिलाऽब्रुवत् ॥ ८४ ॥ एवं देवि ! भव-
 त्वेव पतिर्यदि पुमान् भवेत् । सुदर्शनः पुनरयं पण्डः पुरुषवेषभृत् ॥ ८५ ॥ कथमेतत्त्वया ज्ञातं राश्येति गदिता
 ततः । सा सुदर्शनवृत्तान्तं स्वानुभूतमचीकथत् ॥ ८६ ॥ अमयाऽप्यब्रवीदेवं यद्येवं वञ्चिताऽसि तत् । मृटे ! पण्ड
 परस्त्रीषु न त्वयं निजयोयिति ॥ ८७ ॥ ततो विलम्बा कपिला प्रललापेत्यम्रयिता । वञ्चिता यद्यहं मृढा प्राज्ञायाः किं
 तवाधिकम् ॥ ८८ ॥ अनयोचे मया मुग्धे ! रागतः पाणिना धृतः । द्रवेद्ग्रावाऽपि निःसंज्ञः संसृज किं पुनः पुमान् ॥ ८९ ॥
 साध्वयमूचे कपिलाऽप्येवं मा गर्वमुद्बुह । गर्वं वहसि चेदेवि ! रम्यतां तत्सुदर्शनः ॥ ९० ॥ व्याजहाराभया देवी
 साहङ्कारमिदं ततः । हला ! रमितमेवैनं मया विद्धि सुदर्शनम् ॥ ९१ ॥ रमणीभिर्विदग्धाभिः कठोरा वनवासिनः ।
 तपस्विनोऽपि रमिताः कोऽसौ मृदुभना गृही ॥ ९२ ॥ रमयाभि न यद्येनं प्रविशामि तदाजनलम् । इत्यालपन्त्या-
 बुधान प्रपेदाते च्येन ते ॥ ९३ ॥ तत्रारमयतां स्वैरं नन्दनेऽप्सरसाविव । अमयाकपिले आन्ते स्व स्वं धाम गते
 ततः ॥ ९४ ॥ अथ तत्राभया राज्ञी स्वप्रतिज्ञामजिज्ञपत् । धात्रिकां पण्डितां नाम सर्वविज्ञानयण्डिताम् ॥ ९५ ॥
 पण्डिताऽञ्चोचदाः ! पुलि ! न युक्त मन्त्रितं त्वया । अज्ञेऽद्यापि न जानासि धैर्यशक्तिं महात्मनाम् ॥ ९६ ॥
 जिनेन्द्रमुनिश्रुषूषानिक्कम्पीकृतमानसः । सुदर्शनं खन्वसौ तत्प्रतिज्ञां धिगिमां तव ॥ ९७ ॥ अन्योऽपि आवको
 नित्यं परनारीसहोदरः । किमुच्यते पुनरसौ महासत्त्वशिरोमणिः ॥ ९८ ॥ ब्रह्मचर्यधना नित्यं गुरवो यस्य साधवः ।

कथं कार्येत सोऽब्रह्म गुरुशीलाद्युपासक ॥ ६६ ॥ सदा गुरुकुलासीनो ध्यानमौनाश्रितः सदा । आनेतुमभिसर्तुं वा स कथं नाम शक्यते ॥१००॥ वरं फणिरुणारत्नग्रहणाय प्रतिश्रवः । कदापि न पुनस्तस्य शीलोल्लङ्घनकर्मणो ॥ १ ॥ अथाभयोचे कथमप्येकवारं तमानय । तत ऊर्ध्वमहं सर्वं करिष्यामि न ते च्छलम् ॥ २ ॥ विचिन्त्य चेत्तसा किञ्चिदित्यवोचत पण्डिता । यद्ययं निश्चयस्ते तदस्त्युपायोऽयमेककः ॥ ३ ॥ पर्वोहे शून्यगेहादौ कायोत्सर्गं करोति स । तथास्थितो यदि परमानेतव्योऽन्यथा तु न ॥ ४ ॥ उपायः साधुरेषोऽस्मिन् यतितव्यं त्वयाऽन्वहम् । इत्युक्तवत्यां तात्पर्योद्देव्यामोमित्युवाच सा ॥ ५ ॥ ततः परं व्यतीतेषु दिवसेषु कियत्स्वपि । विरवानन्दकृत्कौमुदीमहोत्सव उपाययौ ॥ ६ ॥ अथ राज्ञोत्सवोत्सेकविधित्सोत्सुकचेतसा । आरक्षका समादिष्टाः पठहेनेत्यधोपयन् ॥ ७ ॥ सर्वर्द्ध्या सर्वलोकेन कौमुद्युत्सवमीचिंतुम् । अद्योद्यानेऽभिगन्तव्यमिति वो राजशासनम् ॥ ८ ॥ प्रातरेष्यच्चतुर्मासधर्मकर्मक्रियोन्मनाः । श्रुत्वा सुदर्शनस्तत्तु विषादादित्यचिन्तयत् ॥ ९ ॥ मनः प्रेङ्गमिदं प्रातश्चैत्यवन्दनकर्मणो । उद्यानगतये चैतत्प्रचण्डं राजशासनम् ॥१०॥ क उपायो भवत्वेवं तावदित्यभिचिन्त्य सः । समर्प्योपायनं भूमिपतिमेवं व्यजिज्ञपत् ॥ ११ ॥ प्रातः पर्वदिनं युष्मत्प्रसादाद्विदधाम्यहम् । देवार्चादीनि (ति) तेनोक्तोऽनुमेने तन्महीपतिः ॥१२॥ द्वितीयेऽह्नि जिनेन्द्राणां भक्त्या स्नानं विलेपनम् । अर्चां च रचयंश्चैत्यपरिपाठ्यां चचार स ॥ १३ ॥ तत सुदर्शनो रात्रौ गृहीत्वा पौषधव्रतम् । कायोत्सर्गेण कस्मिंश्चित्स्थौ नगरचत्वरे ॥ १४ ॥ पण्डिताऽप्यभयामूचे कदाचित्ते मनोरथा । पूर्यन्ते परमुद्या-

१ प्रतिज्ञा । २ उत्सुकम् ।

नमद्य त्वमपि मा गमः ॥ १५ ॥ शिरो मे बाधत इति कुत्वोत्तरमिलापतेः । तस्यौ राज्ञी प्रपञ्चे हि सिद्धसार-
 स्वताः स्त्रियः ॥ १६ ॥ ततो लेप्यमयीं काममूर्त्तिमाञ्छाद्य वाससा । याने कृत्वा पण्डितागात्रप्रेषुं राजवेश्मनि
 ॥ १७ ॥ किमेतादिति पृच्छद्भिर्वैत्रिभिः स्खलिता तु सा । इत्युचे पण्डिता भाण्डागारिकी कूटसम्पदाम् ॥ १८ ॥
 शरीरकारणाद्देवी नाद्योद्यानं गयौ ततः । पूजां सरादिदेवानां वेश्मन्येव करिष्यति ॥ १९ ॥ इयं प्रवेश्यते तस्मा-
 त्प्रतिमा पुष्पधन्वनः । अप्यन्यासां देवतानां प्रवेश्या ह्यद्य मूर्त्यः ॥ २० ॥ तदिमां दर्शयित्वैव याहीति द्वाःस्थ-
 भापिता । सा काममूर्त्तिमुदयाद्यादर्शयच्च जगाम च ॥ २१ ॥ सा प्रतीहारमोहाय गृहीताऽपरमूर्त्तिका । द्विस्त्रिंश
 प्रविवेशाहो नारीणां छद्मकौशलम् ॥ २२ ॥ याने सुदर्शनं न्यस्योत्तरीयेण पिधाय च । द्वाःस्थैरस्खलिताऽ-
 नीयाभयायाः पण्डिताऽर्पयत् ॥ २३ ॥ आविविकारा साऽनेकप्रकारं मदनातुरा । अभया संबोभयितुमित्यभापत
 तं ततः ॥ २४ ॥ कन्दर्पो मां दुनोत्येव निःशङ्कं निशितैः शरैः । कन्दर्पप्रतिरूपस्तच्छिट्तोऽसि शरणं मया
 ॥ २५ ॥ शरण्यः शरणायातमात्तां त्रायस्व नाथ ! माम् । परकार्ये महीयांसो ह्यकार्यमपि कुर्वते ॥ २६ ॥ अनी-
 तच्छब्दनाऽसीति कार्यः कोपस्त्वया न हि । कार्ये त्राणे यदात्तानां गृह्यते न खलु च्छलम् ॥ २७ ॥ ततः सुद-
 र्शनोऽप्युच्चैः परमार्थविवचणः । देवताप्रतिमेवात्थात्कायोत्सर्गेण निश्चलः ॥ २८ ॥ पुनरप्यभयाज्वादीन्नावहव-
 मनोहरम् । नाथ ! सम्भाषमाणां मां तूष्णीकः किमुपेक्षते ॥ २९ ॥ व्रतकष्टमिदं मुञ्च मा कृयास्त्वमतः परम् ।
 मत्संप्राप्त्या व्रतफलं विद्धि ससिद्धमात्मनः ॥ ३० ॥ ताम्यन्तीं याचमानां मां नम्रां मानय मानद ! । दैवात्प-
 तितश्चुत्सङ्गे रत्नं गृह्णासि किं न हि ॥ ३१ ॥ कियदद्यापि सौभाग्यगर्वमुन्नाटयिष्यसि । इत्यालपन्त्या जगृहे तथा

पाणौ स पाणिना ॥ ३२ ॥ निबिडं मण्डलीभूतपीनोलुङ्गस्तनं तथा । भुजाभ्यां पद्मिनीनालमृदुलाभ्यां स सस्वजे ॥ ३३ ॥ एव तदुपसर्गेषु निसर्गेण स धीरधीः । धर्मध्याने निश्चलोऽभूत् किं चलत्यचलः क्वचित् ॥ ३४ ॥ स दध्यौ चेति चेन्मुच्ये कथञ्चिदहमेतया । पारथाभि तदोत्सर्गमन्यथाऽनशनं मम ॥ ३५ ॥ अमानिताऽथ घटित-
 अकृतिः कुटिलाशया । अमया तं भापयितुमित्यभाषत निर्भया ॥ ३६ ॥ मुमूर्षो ! मूर्ख ! मा कार्षीमन्याया मेऽ-
 वमाननाम् । न वेत्ति मानिनी नृणां निग्रहानुग्रहक्षमा ॥ ३७ ॥ मनोभववशाया मे वशमाविश रे जड ! । नो
 चेधमवशं यास्यस्यत्र नास्त्येव संशयः ॥ ३८ ॥ इति संरम्भकाष्टायां साऽऽरुरोह यथा । धर्मध्याने महा-
 त्माऽसावारुरोह तथा तथा ॥ ३९ ॥ एवं कदर्थितो रात्रिं तथा ध्यानान्न सोऽचलत् । किं लुभ्यते महाम्भोधिः
 कापि नौदण्डताडनैः ॥ ४० ॥ ततः प्रेक्ष्य प्रभातं सा स्वं लिलेख नखैर्वपुः । कोऽप्यसौ मे बलात्कारकारीत्युच्चै-
 ररास च ॥ ४१ ॥ तत प्राहरिकास्तत्र संभ्रान्ता यावदागमन् । कायोत्सर्गस्थितं तावद्दृष्टुस्ते सुदर्शनम् ॥ ४२ ॥
 श्रीसन्न सम्भवत्येतदिति द्रुतमुपेत्य तैः । विज्ञप्तो भूपतिस्तत्राययौ पप्रच्छ चाभयाम् ॥ ४३ ॥ सोचे संपृच्छय
 देव ! त्वामह यावदिह स्थिता । एषोऽकस्मादिहायातो दृष्टावतिपशाचवत् ॥ ४४ ॥ एष मेघ इवोन्मत्तो मन्यथ-
 व्यसनी ततः । रिरंमुर्मामयाचिष्ट पापिष्ठथादुकोटिभिः ॥ ४५ ॥ ऊचे मयैष रे मैषीरसतीवत्सतीरायि ।
 शक्यन्ते हि चणकवन्भरिचानि न चर्वितुम् ॥ ४६ ॥ ततः परं बलात्कारादेप एवं चकार मे । मया च पूतकृत-
 मन्यदवलानां बलं न हि ॥ ४७ ॥ अस्मिन्निदमसम्भाव्यमिति मत्वा महीपति । किमेतदिति पप्रच्छ बहुधैव
 सुदर्शनम् ॥ ४८ ॥ पृष्टोऽपि राज्ञा कृपया किञ्चिन्नोचे सुदर्शनः । परतापोपशान्त्यै हि निघृष्टमपि चन्दनम्

॥ ४६ ॥ ततः सम्भावयामास दोषं तस्यापि भूपतिः । पारदारिकदस्यूनां तूष्णीकत्वं हि तद्वर्णम् ॥ ४७ ॥
 इत्यादिदेश स क्रोधात्सक्लेऽप्यत्र पत्तने । दोषप्रालयापनां कृत्वा पाप एव निगृह्यताम् ॥ ४८ ॥ आरवपुत्रैर्दोषिणा
 स धृत्वोत्पाटितस्तत । वचसा सिद्धयो राज्ञां मनेसेव दिवौकसाम् ॥ ४९ ॥ स मण्डितो मूले मय्या शरीरे
 स शृत्वोत्पाटितस्तत । वचसा सिद्धयो राज्ञां मनेसेव दिवौकसाम् ॥ ५० ॥ स्वामरोप्य विधृतघ्न्यञ्जत्रः स तैस्ततः ।
 रक्तचन्दनैः । करवीरस्रजा मण्डे कण्ठे कोशकमालया ॥ ५१ ॥ सुदर्शनः । नात्र दोषो नृपस्येति
 न युक्तं सर्वथाऽप्येतन्नेह सम्भवतीदृशम् । इति लोकप्रघोषोऽभूद् हाहारवपुतस्ततः ॥ ५२ ॥
 वायमानेनानेकेनरेभे भ्रमयितुं पुरे ॥ ५३ ॥ कृतापराधः शुद्धान्ते वध्यतेऽसौ सुदर्शनः । नात्र दोषो नृपस्येति
 चक्रुराघोषणां च ते ॥ ५४ ॥ न युक्तं सर्वथाऽप्येतन्नेह सम्भवतीदृशम् । इति लोकप्रघोषोऽभूद् हाहारवपुतस्ततः ॥ ५५ ॥
 एवं च भ्रम्यमाणोजाद् द्वारेदो स्ववेशमनः । अदृश्यत महासत्या स मनोरमयाऽपि च ॥ ५६ ॥ चिन्तयामास सा
 कैवं सदाचारः पतिर्मम । भूपतिश्च प्रियाचारो दुराचरो विधिर्ध्रुवम् ॥ ५७ ॥ इदमप्यसदृशं ध्रुवस्य महात्मनः ।
 उपस्थितं फलमिदं प्राक्तनाशुभकर्मणः ॥ ५८ ॥ कोऽपि नास्य प्रतीकारस्तथाप्येव मविष्यति । निश्चित्येति प्रवि-
 श्यान्तर्जिनार्चाः साऽर्वयत्ततः ॥ ५९ ॥ कायोत्सर्गेण च स्थित्वा सोमे शासनदेवताः । ममवत्यो मम पत्सुर्दोष-
 सम्भावनाऽपि न ॥ ६० ॥ परमश्रावकस्यास्य सान्निध्यं चेत्करिष्यथ । तदाऽहं पारयिष्यामि कायोत्सर्गमिमं खलु ॥ ६१ ॥
 समभावनाऽपि न ॥ ६२ ॥ परमश्रावकस्यास्य सान्निध्यं चेत्करिष्यथ । तदाऽहं पारयिष्यामि कायोत्सर्गमिमं खलु ॥ ६३ ॥ इतश्च न्यधुरारवाः
 अन्यथैवस्थिताया मे भवत्वनशनं ध्रुवम् । धर्मध्वंसे पतिर्ध्वंसे किं जीवन्ति कुलस्त्रिय ? ॥ ६४ ॥ स्वर्गोन्नासनतो मेमे शृलाऽप्यस्य
 शूलिकायां सुदर्शनम् । अलङ्कनीया मृत्यानां राजाज्ञा हि भयङ्करा ॥ ६५ ॥ वधाय तस्य चारुचैर्दुटं व्यापारितः शितः । कर्वा-
 महात्मनः । देवतानां प्रभावेन यमदंष्ट्राऽपि कुण्ठति ॥ ६६ ॥ वधाय तस्य चारुचैर्दुटं व्यापारितः शितः । कर्वा-
 लोऽप्यतत्कण्ठे पुष्पमाला च सोऽभवत् ॥ ६७ ॥ तद्वद्वा चकितैरेत्य विज्ञासस्तैर्महीपतिः । आरुह्य हस्तिनीं वेगाद्य-

यावाधिसुदर्शनम् ॥६७॥ तमालिङ्गं महीपालोऽनुतापादित्यवोचत । श्रेष्ठिन्नाहि विनष्टोऽसि दिव्याऽऽस्मीयप्रभावतः ॥ ६८ ॥ मया हि तावत्पापेन किं राज्ञाऽसि विनाशितः । नाथः सतामनाथानां धर्मो जागर्त्ति सर्वथा ॥ ६९ ॥ किञ्चिदिदं पापं भवताऽप्यस्मि कारितः । असकृद्यन्मया साधो ! तदा पृष्टोऽपि नावदः ॥ ७० ॥ किं च राज्ञा करिण्यामधिरोप्य सः । नीत्वा स्वहर्म्यं स्नापितश्चन्दनैश्च विलेपितः ॥ ७१ ॥ एवमालपता सुदर्शनं । राज्ञा पृष्टो रात्रिवृत्तं यथातथमर्चीकथत् ॥ ७२ ॥ वस्त्रालङ्कारजातञ्च परिधाप्य व्यापेषि शिरः प्रक्षिप्य पादयोः ॥ ७३ ॥ अथ राज्ञीं प्रति क्रुद्धो भूपतिर्निग्रहोद्यतः । सुदर्शनेन न्यायतायिना ॥ ७४ ॥ ततः श्रेष्ठी नृपेणोभमारोग्य पुरमध्यतः । महाविभूत्या तद्वेश्म नायितो पण्डिताऽपि प्रणश्यागात्पाटलीपुत्रपत्तनम् । अवसेद्वेदत्ताया गणिकायाश्च सन्निधौ ॥ ७५ ॥ तत्रापि पण्डिता नित्यं तथाऽऽशस्तसुदर्शनम् । दर्शनेऽस्य यथा देवदत्ताऽभूद्भृशमुत्सुका ॥ ७६ ॥ सुदर्शनोऽपि संसारविरक्तो व्रतमग्रहीत् । उपसृत्य गुरोः पार्श्वे रत्नमम्भोनिधेरिव ॥ ७७ ॥ तपःकृशान् एकान्कविहारप्रतिमास्थित । स क्रमाद्विहरन् प्राप पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ७८ ॥ भिक्षार्थं पर्यटस्तत्र दृष्टः पण्डितया च सः । कथितो देवदत्तायाः सा तथा तमजृहवत् ॥ ७९ ॥ भिक्षाव्याजात्ताऽऽहूतस्तत्रापि स मुनिर्ययौ । विमर्शमविधायैव सापायनिरपाययोः ॥ ८० ॥ देवदत्ता ततो द्वारं पिधाय तमनेकधा । दिनं कदर्थयामास चुच्चोभ स मुनिर्न तु ॥ ८१ ॥ अथ मुक्तोऽनया सायमुद्यानं गतवानसौ । तत्रापि दृष्टोऽभयया व्यन्तरीभूतया तथा ॥ ८२ ॥ कदर्थयितुमारभे प्राक्कर्मस्मरणादसौ

米米米米米

[illegible]

तदेवमदीपितात्मा, जन्तून् ॥ इति मुद्गशान्ति-
तद्वरापम् ॥ १६० ॥ एवाधिक्रियन्ते किन्तु क्षीणामप्य-
प्रतिपद्यति—

॥ इति सुदर्शनम् ॥ इति श्रीगणेशाय नमः ॥ १०२ ॥
तेदवमदपितात्मा, जन्तून् न भूयान् ॥ १०३ ॥
मदुरापम् ॥ १०४ ॥
धर्म्ये कर्मणि न पुरया एवाधिक्रियन्ते किन्तु स्त्रीणामप्याधिकारश्चतुष्वपि
परपुरुषगमनं प्रतिषेधयति—
पश्य परदारप्रतिषेधवत् स्त्रीणां परपुरुषगमनं स्तीतया रात्र्याण्डव त्याज्यो नार्या नरः परः ॥ १०५ ॥
ऐश्वर्यराजराजोऽपि रूपमीनध्वजोऽपि च । स्तीतया रात्र्याण्डव त्याज्यो नार्या नरः परः ॥ १०६ ॥

ऐश्वर्यराजराजाजान... स्वपतरन्या...
 ऐश्वर्येण विभवेन, राजराजो धनदः स इव स्त्रिया परः
 ऐश्वर्येण विभवेन, राजराजो धनदः स इव स्त्रिया परः
 ऐश्वर्येण विभवेन, राजराजो धनदः स इव स्त्रिया परः

प्रेषवर्येण विभक्तः परिहरणाय ॥ कलमाह—
प्रेषः । त्याज्यः ॥

गोडापि, आस्तामन्यः ॥ १०२ ॥

रोजपि, आस्तामन्यः । सीतावरितमुक्तमेव ॥ १०२ ॥
स्त्रीपुंसयोर्द्वयोरपि परकान्तासक्तत्वात् चान्यकान्तोसफः ।
सीतान्न भवेत् । भवेन्नराणां स्त्रीणां

六、

12

नपुंसकत्वं षण्ढत्वं, तिर्यक्त्वं तिर्यग्भावः, दौर्भाग्यमनादेयता, भवे भवे जन्मनि जन्मनि, भवेत् जायेत, नराणां स्त्रीणां च । अन्यकान्तासक्तचेतसामिति स्थिष्टं द्वयोर्विशेषणम् । यदा पुरुषाणां तदा अन्यस्य कान्ता भार्या अन्यकान्ता तदासक्तचेतसाम् । यदा तु स्त्रीणां तदा अन्यः पत्युरपरः स चासौ कान्तश्च कामयिता तत्रासक्तचेतसाम् ॥ १०३ ॥

अब्रह्मनिन्दां कृत्वा ब्रह्मचर्यस्यैहिकं गुणमाह—

प्राणभूतं चरित्रस्य परब्रह्मैककारणम् । समाचरन् ब्रह्मचर्यं पूजितैरपि पूज्यते ॥ १०४ ॥

प्राणभूतं जीवितभूतं, चरित्रस्य देशचारित्रस्य सर्वचारित्रस्य च, परब्रह्मणो मोक्षस्य, एकमद्वितीयं, कारणं समाचरन् पालयन्, ब्रह्मचर्यं जितेन्द्रियस्योपस्थनिरोधलक्षणं पूजितैरपि सुरासुरमनुजेन्द्रै न केवलमन्यै पूज्यते मनोवाक्कायोपचारपूजाभिः ॥ १०४ ॥

ब्रह्मचर्यस्य पारलौकिकं गुणमाह—

चिरायुषः सुसंस्थाना दृढसंहनना नराः । तेजस्विनो महावीर्या भवेयुर्ब्रह्मचर्यतः ॥ १०५ ॥

चिरायुषो दीर्घायुषोऽनुत्तरसुरादिपूत्पादात्, शोभनं संस्थानं समचतुरस्रलक्षणं येषां ते सुसंस्थानाः अनुत्तर-सुरादिपूत्पादादेव, दृढं बलवत् संहननमस्थिसञ्चरूपं वज्रश्लथमनाराचार्यं येषां ते दृढसंहननाः, एतच्च मनुज-भवेष्टुल्यधमानानां देवेषु संहननाभावात्, तेजः शरीरकान्तिः प्रभावो वा विद्यते येषां ते तेजस्विनः, महावीर्या बलवत्तमाः तीर्थकरचक्रवर्त्यादित्वेनोत्पादात्, भवेयुर्जीयेरन्, ब्रह्मचर्यतो ब्रह्मचर्यानुभावात् ॥

अत्रान्तर श्लोकाः—
 सीमन्तिनीनां कवरीमेव योषिताम् । तदभिष्वङ्गजन्मानं न दुष्कर्मपरम्पराम् ॥ १ ॥ सीमन्तिनीनां वयो-
 पश्यन्ति कृष्णकुटिलां कवरीमेव योषिताम् । तदभिष्वङ्गजन्मानं न दुष्कर्मपरम्पराम् ॥ २ ॥ भ्रूवद्वयीं वयिनीनां निरीक्षते ।
 सीमन्तः पूर्णः सिद्धरेणुना । पत्न्याः सीमन्तकाल्यस्य नरकस्येति लक्ष्यताम् ॥ ३ ॥ भङ्गुराकनयनापाङ्गानङ्गनानां निरीक्षते ।
 यन्ति न जानते । मोचाध्वनि प्रस्थितानां पुरोगामुरगीमिमाम् ॥ ४ ॥ नासावंशं प्रशंसन्ति स्त्रीणां सरलमुक्तम् । निजवंश न पश्यन्ति
 हतबुद्धिर्न तु निजं भङ्गुरं हन्त जीवितम् ॥ ५ ॥ स्त्रीणां कपोले संक्रान्तमात्मानं वीक्ष्य हस्यति । संसारसरसीपङ्के मज्जन्तं वेत्ति नो जडः
 अरयन्तमदुरागिणः ॥ ६ ॥ स्त्रीणां कपोले संक्रान्तमात्मानं वीक्ष्य हस्यति । संसारसरसीपङ्के मज्जन्तं वेत्ति नो जडः
 ॥ ६ ॥ पिबन्ति रतिसर्वस्वबुद्ध्या विम्राघरं स्त्रियाः । न बुध्यन्ते यत्कृतान्तः पिबन्त्यायुर्दिवानिशम् ॥ ७ ॥ योषितां
 दशनान् कुन्दसोदरान् बहु मन्वते । स्वदन्तमङ्गं नेचन्ते तरसा जरसा कृतम् ॥ ८ ॥ स्मरदोलाधिया कर्णपाशान्
 पश्यति योषिताम् । कण्ठोपकण्ठलुठितान् कालपाशांस्तु नात्मनः ॥ ९ ॥ योषितां प्रोषितमतिमुखं पश्यत्यनुत्तमम् ।
 दृश्योऽपि हन्त नास्त्यस्य कृतान्तमुखवीचये ॥ १० ॥ नरः स्मरपराधीनः स्त्रीकण्ठमवलम्बते । न कर्मबन्धनैर्बद्धमात्मानम-
 सुनद्य श्वो वा कण्ठावलम्बिनः ॥ ११ ॥ स्त्रीणां भुजलताबन्धं बन्धुरं बुध्यते कुधीः । न कर्मबन्धनैर्बद्धमात्मानम-
 नुशोचति ॥ १२ ॥ घृते स्त्रीपाणिभिः स्पृष्टो हृष्टो रोमाञ्चकण्टकान् । स्मारयन्ति न किं तेऽस्य कूटशान्मलिकण्ट
 कान् ॥ १३ ॥ कुचकुम्भौ समालिङ्गय स्त्रियाः श्वेतं सुखं जडः । विस्मृता नृनमेतस्य कुम्भीपाकोद्भवा व्यथा
 ॥ १४ ॥ मध्यमध्यासते मुग्धा मुग्धावीणां वगे वणे । एतन्मध्यं भवाम्भोधेरिति नैते विविञ्चते ॥ १५ ॥ धिग-

जनानां त्रिवलीतरङ्गैर्द्ध्यते

मः । त्रिवलीच्छदना ह्येतन्ननु वैतरणीत्रयम् ॥ १६ ॥ स्मरार्चं भजति मनः पुंसां
स्त्रीनाभिवापिषु । प्रमादेनार्पि किं नेदं साम्याम्भसि मुदास्पदे ॥ १७ ॥ स्मरारोहणनिःश्रेणीं स्त्रीणां रोमलतां विदुः ।
नराः संसारकारायां न पुनर्लोहश्चङ्खलाम् ॥ १८ ॥ जघन्या जघनं स्त्रीणां भजन्ति विपुलं मुदा । संसारसिन्धोः
पुलिनमिति नूनं न जानते ॥ १९ ॥ भजते करभोरुणाभूरुनल्पमतिर्नरः । अनूरुक्रियमाणं तैः सद्रतौ स्व न बुद्ध्यते
॥ २० ॥ स्त्रीणां पार्दैर्हन्यमानमात्मान बहु मन्यते । हताशो न तु जानाति चेष्यमाणमधोगतौ ॥ २१ ॥ दर्शनात्
स्पर्शनाच्छ्लेषाद् या हन्ति शमजीवितम् । हेयोप्राविपनागीव वनिता सा विवेकिभि ॥ २२ ॥ इन्दुलेखेव कुटिला
सन्ध्येव क्षणरागिणी । निम्नगेव निम्नगतिर्वर्जनीया नितम्बिनी ॥ २३ ॥ न प्रतिष्ठां न सौजन्यं न दानं न च
गौरवम् । न च स्वान्यहितं वामाः पश्यन्ति मदनान्धला ॥ २४ ॥ निरङ्कुशा नरे नारी तत्करोत्यसमञ्जसम् । यत्कुन्धाः
सिंहशार्दूलव्याला अपि न कुर्वते ॥ २५ ॥ दूरतस्ताः परित्याज्याः प्रादुर्भावितादुर्मदाः । विश्वोपतापकारिण्यः करिण्य
इव योषितः ॥ २६ ॥ स कोऽपि स्मर्यतां मन्त्रः स देवः कोऽप्युपास्यताम् । न येन स्त्रीपिशाचीयं ग्रसते शीलजीवितम्
॥ २७ ॥ शास्त्रेषु श्रूयते यच्च यच्च लोकेषु गीयते । संवादयन्ति दुःशीलं तन्त्रार्थ्यः कामविह्वलाः ॥ २८ ॥ संपिण्ड्ये-
वाहिदंष्ट्राग्रियमजिह्वाविषाङ्कुरान् । जगज्जिघांसुना नार्थ्यः कृताः क्रूरेण वेधसा ॥ २९ ॥ यदि स्थिरा भवेद्विद्युच्चि-
ष्टन्ति यदि वायवः । दैवात्तथापि नारीणां न स्थेम्ना स्थीयते मनः ॥ ३० ॥ यद्विना मन्त्रतन्त्रार्थैर्वञ्च्यन्ते चतुरा
अपि । इन्द्रजालमिदं हन्त नारीभिः शिञ्चितं कुतः ॥ ३१ ॥ अपूर्वा वामनेत्राणां मृषावादेषु वैदुषी । प्रत्यक्षाण्यप्यकृ-
त्यानि यदपहन्नुवते क्षणात् ॥ ३२ ॥ पीतोन्मत्तो यथा लोष्टं सुवर्णं मन्यते जनः । तथा स्त्रीसङ्गजं दुःख सुखं

मोहान्धमानसः ॥ ३३ ॥ जटी मुण्डी शिखी मौनी नग्नो वन्की तपस्व्यथ । ब्रह्माऽप्यब्रह्मशीलेष्वेता मयं न
 रोचते ॥ ३४ ॥ कण्डूयन् कच्छुर' कच्छू' यथा दुःखं सुखीयति । दुर्वारमन्मथावेशविवशो मैथुनं तथा ॥ ३५ ॥
 नाय्यो यैरुपमीयन्ते काञ्चनप्रतिमादिभिः । आलिङ्गयालिङ्ग्य तान्येव किमु कामी न तृप्यति ॥ ३६ ॥ यदेवाङ्गं
 कुत्सनीयं गोपनीयं च योषिताम् । तत्रैव हि जनो रप्येत् केनान्येन विरप्यताम् ॥ ३७ ॥ मोहादहह नारीया-
 मङ्गैर्मसास्थिनिर्मितैः । चन्द्रेन्द्रावरकुन्दादि सद्वीकृत्य दूषितम् ३८ ॥ नारीं नितम्बजघनस्तनभूरिभारा-मारोप-
 यन्त्युरासि मूढाधियो रताय । संसारवारिनिधिमध्यनिमज्जनाय जानन्ति तां न हि शिलां निजकण्ठबद्धाम् ॥ ३९ ॥
 भवोदन्वद्धेलां मेदनमृगयुव्याधहरिणीं, मदावस्थाहालां विषयमृगतृष्णामरुध्रुवम् । महामोहध्वान्तोच्चयबहुलपचान्त-
 रजनीम्, विपत्त्वानि नारीं परिहरत हे श्राद्धमुधियः ! ॥ ४० ॥ १०५ ॥

संप्रति मूर्च्छाफलमुपदर्शयंस्तन्मियन्त्रणारूपं पञ्चममणुव्रतमाह—

असन्तोषमविश्वासमारम्भं दुःखकारणम् । मत्वा मूर्च्छाफलं कुर्यात्परिग्रहनियन्त्रणम् ॥ १०६ ॥

दुःखकारणमित्यसन्तोषादिभिस्त्रिभिः प्रत्येकमभिसंघट्यते । असन्तोषादीनि दुःखकारणानि मूर्च्छाया गर्दस्य
 फलत्वेन विज्ञाय मूर्च्छाहेतोः परिग्रहस्य नियन्त्रण नैयत्यमुपासकः कुर्यादिति योगः । तत्रासन्तोषस्तृप्त्यभावः,
 स दुःखकारणम् । मूर्च्छावान् हि बहुभिरपि धनैर्न संतुष्यति, उत्तरोत्तराशाकदर्थितो दुःखमेवानुभवति । परसंप-

(१) काम एव मृगयु व्याध तस्य व्याधे वेधने हरिणीम् ।

दुत्कर्षश्च हीनसंपदमसन्तुष्टं दुःखाकरोति । यदाह—

असन्तोषवतां पुंसामपमानः पदे पदे । सन्तोषैश्वर्यसुखिनां दूरे दुर्जनभूमयः ॥ १ ॥

अविश्रवासः खल्वपि दुःखकारणम्, अविश्रवस्तो ह्यशङ्कनीयेभ्योऽपि शङ्कमानः स्वधनस्य रत्नां कुर्वन् कचिद्विश्रवसिति । यदाह—

उक्खण्ड खण्ड निहण्ड रत्तिं न सुअह दिआ वि अ ससंको । लिपइ ठवेइ सयं लंछियपडिलंछियं कुणइ ॥ १ ॥
मूर्च्छापरिगतश्चारम्भं प्राणतिपातादिकं प्रतिपद्यते । तथाहि—

तनयः पितरं पिता च तनय आता च आतरं हिनस्ति, गृहीतलञ्चश्च कूटसाचित्त्वदायी बहनुतं भाषते, चल-
प्रकर्षान्पथिकजनं घुष्याति, खनति स्वात्रं, गृह्णाति विन्दं, धनलोभात् परदारानभिगच्छति, तथा सेवाकृषिपाशु-
पान्यवाणिज्यादि च करोति । मम्मणवणिगिव नद्यादिषु प्रविश्य काष्ठान्याकर्षति । ननु दुःखकारणं मूर्च्छाफलं
ज्ञात्वा परिग्रहनिवन्त्रणं कुर्यादिति केयं वाचो युक्तिः ? उक्तमत्र—मूर्च्छाकारणत्वात् परिग्रहोऽपि मूर्च्छैव, अथवा
“मूर्च्छा परिग्रहः” इति सूत्रकारवचनात् मूर्च्छैव परिग्रह इति निश्चयनयमतेनोच्यते, मूर्च्छामन्तरेण धनधान्या-
देरपरिग्रहत्वात् । यदाह—

अपरिग्रह एव भवेद्वस्त्राभरणाद्यलङ्कृतोऽपि पुमान् । ममकारविरहितः सति ममकारे सङ्गवान्नयः ॥ १ ॥ तथा—

(१) उत्खनति खनति निहन्ति रात्रिं न स्वपिति दिवाऽपि च सशङ्क । लिप्यति स्थापयति सतत लान्छितप्रति-
लान्छितं करोति ॥ १ ॥ (२) ‘बन्दं’ इति प्रत्यन्तरपाठः साधीयान् ।

ग्रामं गेहं च विशन् कर्म च नो कर्म चाददानोऽपि । अपरिग्रहोऽममत्वोऽपरिग्रहो नान्यथा कश्चित् ॥ १ ॥

तथा—

'जं पि वत्थ व पायं वा कंबलं पायपुच्छं । त पि संजमलज्जट्टा धारंति परिहरंति अ ॥ १ ॥

नै सो परिग्रहो वुत्तो नायपुत्तेण ताइया । मुच्छा परिग्रहो वुत्तो इह वुत्तं महेसिणा ॥ २ ॥

इति सर्वमवदातम् ॥ १०६ ॥

प्रकारान्तरेण परिग्रहनियन्त्रणमाह—

परिग्रहमहत्त्वाद्धि मज्जत्येव भवाम्बुधौ । महापोत इव प्राणी त्यजेत्तस्मात् परिग्रहम् ॥ १०७ ॥

परिगृह्यत इति परिग्रहो धनधान्यादिस्तस्य महत्त्वं निरवधित्वं तस्मादेतोः मज्जत्येव, अवश्यमेव मज्जति, प्राणी शरीरी, भवे ससारे क इव क ? अम्बुधौ समुद्रे महापोत इव महायानपात्रमिव, यथा निरवधिवधनधान्यादिमाराक्रान्तः पोतः समुद्रे मज्जति, तथैवापरिमितपरिग्रह प्राणी नरकादौ निमज्जति । यदाहुः—

“महारंभयाए महापरिग्रहयाए कुण्णिमाहारेण पंचिदियवहेणं जीवा नरयाउयं अजंति” । तथा नहारम्भ-परिग्रहत्वं च नारकस्यायुष इति यस्मादेवं तस्मात्पञ्चेवियन्त्रयेत् परिग्रहं धनधान्यादिरूपं मूच्छार्करूपं वा ॥ १०७ ॥

(१) यदपि वस्त्रं वा पात्रं वा कम्बलं वा पादप्रोच्छन्नम् । तदपि समयमलज्जायं धारयन्ति परिसृजते च ॥ १ ॥

(२) न स परिग्रह उक्तं ज्ञातपुत्रेण तायिना । मूच्छो परिग्रह उक्तः इत्युक्तं महर्षिणा ॥ २ ॥

(१) महारम्भतया महापरिग्रहतया कुणिमाहारेण पञ्चेन्द्रियवधेन जीवा नरकायुष्मर्जन्ति ।

सामान्येन परिग्रहदोषानाह—

त्रसरेणुसमोऽप्यत्र न गुणः कोऽपि विद्यते । दोषास्तु पर्वतस्थूलाः प्रादुर्ष्यन्ति परिग्रहे ॥१०८॥

त्रसरेणवो गृहजालान्तःप्रविष्टस्यैकिकरणोपलब्धाः सूक्ष्मा द्रव्यविशेषास्तत्समोऽपि तत्प्रमाणोऽपि अत्र परिग्रहे न कश्चन गुणोऽस्ति, न हि परिग्रहबलादाशुष्मिकः पुरुषार्थः सिद्ध्यति । यस्तु भोगोपभोगादिः स न गुणः प्रत्युत गर्द्धहेतुत्वादोष एव । योऽपि जिनमवनविधानादिलक्षणः परिग्रहस्य गुणः शास्त्रे वर्ण्यते न स गुणः, किं तु परिग्रहस्य सदुपयोगव्यावर्धनं न तु तदर्थमेव परिग्रहधारणं श्रेयः । यदाहुः—

धर्मार्थं यस्य विचेहा तस्यानीहा गरीयसी । प्रचालनाद्धि पङ्क्तस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ १ ॥ तथा—
'कंचणमणिसोवाणं थंभसहस्सोसियं सुववत्तलं । जो कारिज्ज जिणहरं तज्जो वि तवसंजमो अहिज्जो* ॥ १ ॥
व्यतिरेकमाह—दोषास्तु दोषाः पुनः पर्वतस्थूला अतिमहान्तो वक्ष्यमाणाः परिग्रहे सति प्रादुर्ष्यन्ति प्रादुर्भवन्ति ॥ १०८ ॥

दोषास्तु पर्वतस्थूला इति यदुक्तं तत् प्रपञ्चयति—

(१) काञ्चनमणिसोपान स्तम्भसहस्सोच्छ्रित सुवर्णतलम् । य कारयेज्जिनगृह ततोऽपि तप सयमोऽधिक ॥ १ ॥

(२) 'अणतगुणो' इति प्रत्यन्तरे * सवोषसत्तरिवृत्तो तु—

कंचणमणिसोवाणे थंभसहस्सुसिए सुववत्तले । जो कारवेज्ज जिणहरे तज्जो वि तवसंजमो अणंतगुणो त्ति ॥

एवं पाठो दृश्यते ।

सङ्गान्नवन्त्यसन्तोऽपि रागद्वेषादयो द्विपः। मुनेरपि चलेच्छेतो यत्तेनान्दोलितात्मनः ॥१०९॥

सङ्गात्परिग्रहाद्देतोर्भवन्ति प्रादुर्भवन्ति असन्तोऽपि उदयावस्थामप्राप्ता अपि रागद्वेषप्रभृतयः शत्रवः। सङ्गवतो हि तन्निबन्धनो रागः प्रादुर्भवति। सङ्गप्रतिपन्थिषु च द्वेषः, एवं मोहमयादयो वधवन्धादयो नरकपातादयश्च द्रष्टव्याः। तदिदं पर्वतस्थूलत्वं दोषाणाम्। कथमसन्तोऽपि रागादयो भवन्तीति? उच्यते—यत् यस्मान्मुनेरपि आस्तामन्यस्य चलेत् प्रशमावस्थायाश्चवेत् चेतो मनः तेन सङ्गेन आन्दोलितात्मनः अस्थिरीकृतात्मनः। मुनिरपि हि सङ्गान्नोर्कुर्वन्मुनित्वाद् अस्यत्येव। यदाह—

'छेत्रो भेत्रो वसणं आयासकिलेसमयविवागो अ। मरणं घम्मन्मंसो अरई अत्ताओ सव्वादं ॥ १ ॥

क्षोससयमूलजालं पुञ्जरिसिविज्जियं जई वंतं। अत्तयं वहसि अणत्तयं सीस निरत्तयं तवं चरसि ॥ २ ॥
वैहवंधणमारणसेहणाओ काओ परिग्गहे णत्तिय। तं जइ परिग्गहो विय जइधम्मो तो णणु पवंचो ॥३॥१०६॥

सामान्येन परिग्रहस्य दोषानभिधाय प्रकृतेन श्रावकधर्मेणाभिसंचयाति—

संसारमूलमारम्भास्तेषां हेतुः परिग्रहः। तस्मादुपासकः कुर्यादल्पमल्पं परिग्रहम् ॥११०॥

(१) छेदो भेदो व्यसनं आयासकेशभयविपाकाग्र। मरणं घर्मेग्रश अतिरथात् सत्तोणि ॥ १ ॥

(२) दोषशतमूलजालं पूर्वपि विवर्जितं यदि वान्तम्। अयं वहसि जनर्थं कस्मान्निर्गमं तपश्चरसि ॥ २ ॥

(३) वधनन्धनमारणसेधना. का. परिग्रहे न सन्ति। तद् यदि परिग्रह एव यतिधर्मस्ततो ननु प्रपञ्चः ॥ ३ ॥

आरम्भाः प्राण्युपमर्दादयस्ते संसारस्य मूलम् ; एतदविवादसिद्धं, ततः किं तेषामारम्भाणां हेतुः कारणं ? परिग्रहः, यत एवं तस्मादुपासकः साधूपासकः परिग्रहं धनधान्यादिकमल्पमल्पं नियतपरिमाणं कुर्यात् ॥ ११० ॥ पुनरपि सिंहावलोकितेन परिग्रहदोषानाह—

मुष्णन्ति विषयस्तेना दहति स्मरपावकः । रुन्धन्ति वनिताव्याधाः सङ्गैरङ्गीकृतं नरम् ॥ १११ ॥

सङ्गैर्धनधान्यहिरण्यादिपरिग्रहैरङ्गीकृतं वशीकृतं यथा बहुपरिग्रहं कान्तारगतं पुरुषं चौरा मुष्णन्ति तथा संसारकान्तारगतं विषयाः शब्दादयः संयमसर्वस्वापहारेण मुष्णन्ति निर्द्वेनीकुर्वन्ति । यथा वा बहुपरिग्रहं नष्टमशक्नुवन्तं दीप्तो दवाग्निर्दहति तथा संसारकान्तारगतं मन्मथाग्निश्चिन्तादिना दशप्रकारेण विकारेण दहत्युपतापयति । यथा वा बहुपरिग्रहं कान्तारगतं व्याधा लुब्धका धनशरीरलोभेन रुन्धन्ति पलायितुमपि न ददति, तथा भवकान्तारगतं वनिताः कामिन्यो धनार्थिन्यः शरीरभोगार्थिन्यश्च स्वातन्त्र्यवृत्तिनिषेधेन रुन्धन्ति । अपि च बहुनापि परिग्रहेण काङ्क्षावतां न वृत्तिः सम्भवति अपि त्वसन्तोऽप एव वर्द्धते । यन्मुनयः—

सुवस्वरूपस्त य पव्या भवे सिञ्चा हु केलाससमा असङ्कया ।

नरस्त लुब्धस्त न तेहि किञ्चि इच्छा हु आगाससमा अणंतिआ ॥ १ ॥

(१) सुवर्णरूपस्य च पर्वता भवे स्युः खलु कैलाससमा असङ्कयका ।

नरस्य लुब्धस्य न ते; किञ्चित् इच्छा खलु आकाशसमाऽनन्तिका ॥ १ ॥

पुढवी साली जवा चेव हिरणं पसुमिस्मह । पडिपुणं नालमेगस्स इह विजा तवं चरे ॥ २ ॥

कवयोऽप्याहुः—

तुष्णा खनिरगाधेयं दुष्पूरा केन पूर्यते । या महन्निरपि चित्ते पूरणेरेव खन्यते ॥ १ ॥

तथा—

तेण्हा अखंडिअ चिय विहवे अचुअए वि लहिऊण । सेलं पि समाहाइऊण किं व गयगस्स आरूठं ॥ १ ॥ १११ ॥

एतदेवाह—

तुतो न पुत्रैः सगरः, कुचिकर्णो न गोधनैः । न धान्येस्ति लकश्रेष्ठी, न नन्दः कनकोत्कर्षैः ॥ ११२ ॥

सगरो द्वितीयश्चक्रवर्ती, न पटिसहस्रसंख्यैः पुत्रैः सन्तुष्टस्तुतोऽभवत् । कुचिकर्णो नाम कश्चिद् स बहुभिरपि गोधनैर्न वृत्तः । तिलको नाम श्रेष्ठी न धान्यैस्त्वृत्तः । न वा नन्दनृपतिः कनकराशिभिस्त्वृत्तः ततोऽसन्तोपहेतुरेव परिग्रहः । सम्प्रदायगम्याश्च सगरादयः ।

स चायम्—

प्यासीत्पुर्णमयोध्यायो जितशत्रुर्महापतिः । युवराज सुमित्रोऽभूद्भावनिमावतुः ॥ १ ॥ जितशत्रोरभून्धनु-
रजितस्वामितीर्थकृत् । सगरश्चक्रवर्ती च सुमित्तस्य महाभुजः ॥ २ ॥ जितशत्रुसुमित्रौ च व्रतं जगृहतुस्ततः ।

- (१) एतन्वी शान्तयो यवा एव हिरण्यं पशुभिः सट् । प्रतिपूर्णं नालमेकस्य इति विदित्वा तपश्चरेत् ॥ २ ॥
(२) तुष्णा अखण्डिता एव विभवान् अत्युन्नतान् अपि गृध्वा । शैलमपि समास्य किं वा गगनस्य आरूढम् ॥ १ ॥

राजाऽभूदजितस्वामी सगरो युवराट् पुनः ॥३॥ प्रवव्राज्जितस्वामी गते काले कियत्यापि । राजाऽभूत्सगरश्चक्रवर्त्तो
 ऋपमस्रनुवत् ॥ ४ ॥ अथ पृष्टिसहस्राणि जङ्घिरे तस्य स्रनवः । खेदच्छिदः संश्रितानां शाखा इव महातरोः ॥५॥
 ज्येष्ठो जह्नुः कुमारोऽभूत्तेषां सगरजन्मनाम् । तेनैकदा तोपितोऽदाहेवतेव पिता वरम् ॥ ६ ॥ त्वत्प्रसादेन दण्डा-
 दिरत्नैः सह सबान्धवः । महीं विचरितुं वाञ्छामीति जह्नुःपुरयाचत ॥७॥ तद्वत्त्वा सगरेणापि विमृष्टः प्राचलत्ततः ।
 जह्नुर्दुहृतसहस्रांशुः सहस्रैश्छत्रमण्डलैः ॥ ८ ॥ ऋद्ध्या महत्या भक्त्या चाहर्चैत्यानि पदे पदे । सोऽर्चयन् विचर-
 न्नुर्वी ययावष्टापदं क्रमात् ॥ ९ ॥ तमष्टयोजनोच्छ्रायं चतुर्योजनविस्तृतम् । आरोहत्सह सोदर्यैर्जह्नुर्मितपरिच्छदः
 ॥ १० ॥ तत्रैकयोजनायामर्द्धयोजनविस्तृतम् । त्रिगव्यूत्युन्नतं चैत्यं चतुर्द्वारं विवेश सः ॥ ११ ॥ विम्बानि
 स्वस्वसंस्थानमानवर्णानि तत्र सः । अर्हतामृषभादीनां यथावत्पर्यपूजयत् ॥ १२ ॥ ववन्दे भरतः प्रातृशतस्तूपांश्च
 पावनान् । किञ्चिद्विचिन्त्य श्रद्धालुहृषैरेवमुवाच च ॥ १३ ॥ अष्टापदसमं स्थानं मन्ये क्वापि न विद्यते । कारयामो
 वयं यत्र चैत्यमेतदिवापरम् ॥ १४ ॥ मुक्तोऽपि भरतं भुङ्क्ते भरतश्चक्रवर्त्यहो । शैले भरतसारेऽस्मिन्मैत्यव्याजाद-
 वस्थितः ॥ १५ ॥ एतदेव कृतं चैत्यमस्माभिश्चेद्विधीयते । भविष्यत्पार्थिवैरस्य लुप्यमानस्य रक्षणम् ॥ १६ ॥ ततः सुर-
 सहस्राधिष्ठितमादाय पाणिना । स दण्डं आमयामास परितोऽष्टापदाचलम् ॥ १७ ॥ चले योजनसहस्रं दीर्घां कूष्माण्डव-
 न्मही । आस्यता तेन भिन्नानि नागानां भुवनानि च ॥ १८ ॥ तैर्भूतैः शरणं भजे स्वस्वामी ज्वलनप्रभः । स ज्ञात्वाऽवधि-
 नोपेत्य जह्नुर्मित्यब्रवीत् क्रुधा ॥ १९ ॥ अनन्तजन्तुनिर्घातकारणं किमकारणं । भवन्निर्विद्वेधे मर्त्तदरुणं
 भूमिदारणम् ॥ २० ॥ अजितस्वामिभ्रातृव्यैः पुत्रैः सगरचक्रिणः । किमेतत्क्रियते पापमरे रे ! कुलपांसनाः ! ॥ २१ ॥

जह्नुर्लुचे मयाजैत्य चैत्य त्रातुमद् कृतम् । शुष्मद्रवमभक्तेऽधृदक्षानात्म सद्यताम् ॥ २२ ॥ अज्ञानकृतमगोन्द
सोढं ते मा कथाः पुनः । इत्युदीर्य निज धाम जगाम ज्वलनप्रभः ॥ २३ ॥ साजुजोऽश्विनतयसन्दः कृतैव परिषदा
परम् । परिपूरिष्यते पाशुरै कालेन गच्छता ॥ २४ ॥ ततः स कृष्टा दण्डेन गङ्गा तत्राशिषद्भगम् । उपतृप्तानि
तत्तोयैः पुनर्वैरमानि भोगिनाम् ॥ २५ ॥ क्रुद्धोऽयैत्य समं नागकृमोरुर्लिनप्रभः । तान् दृष्ट्वा मत्तमात्मकं
दवानल इव दुमान् ॥ २६ ॥ विधिवन्तः स्वामिनः प्लुष्टाः क्लीबानामिव पश्यताम् । त्रियेयगोप्यागमिषु नभू
रागत्य सैनिकाः ॥ २७ ॥ स्वं सुखं दर्शयिष्यामी वक्ष्यामोऽदः कथ प्रमोः । इति मन्थयती तेषां कोऽप्यन्यन्यपदद
द्विजः ॥ २८ ॥ कथयिष्याम्यदो राज्ञो न च मोहो भविष्यति । उत्तरिण्यत्ययं वो मा भूत अपाकृता ननु ॥ २९ ॥
इत्युक्त्वा मृतकं कञ्चिदादायानायमभ्यगात् । राजद्वारे मृतापत्य इव स व्यनतप्रभः ॥ ३० ॥ राज्ञा पणिष
ततोऽजादीदयमेकः सुतो मम । दष्टः सर्पेण निश्चेष्टस्तेह्यो जीमयतामम् ॥ ३१ ॥ अथादिष्टैर्देवैर्द्रेक्ष्य नोऽपि ॥ ३२ ॥
कौशलम् । निजं प्रयुक्तं तत्राभूत्तदस्मानि हुतोपमम् ॥ ३२ ॥ मृतो जीवयितुं शक्यो नापं तागद्विष्टोऽप्ययम् ।
कथं नु च्छान्दसो वोद्य इत्यालोभ्योचिरेऽय ते ॥ ३३ ॥ यस्मिन् वैरमनि नो कोऽपि मृतः पूरं ततोऽभुना ।
भृशमानीयतां रत्वा जीवयामस्तथा त्वष्टम् ॥ ३४ ॥ ततो द्वाः स्यैर्नृपादेयान्पुयां ग्रामेऽु चेदितम् । गृहं न भृष्टं
तत्किञ्चिन्मृतो यत्र न कश्चन ॥ ३५ ॥ राजाऽप्युचे मदीयेऽपि कुले कुलकरा मृताः । मगनाश्रुपमस्वामी मगतश्च
कवत्स्यपि ॥ ३६ ॥ राजा बाहुबलिः सूर्ययशाः सोमयशा अपि । अन्येऽप्यनेकरुः कैऽपि शिवं केऽपि दिवं ययुः
॥ ३७ ॥ अितशुः शिवं प्राप सुमित्रास्त्रिदिवं ततः । सर्वमाधारणं मृत्युं स्वमृतोः सहमे न किम् ॥ ३८ ॥

विप्रोऽप्युचे सत्यमेतत्तथाऽप्येको हि मे सुतः । रक्षणीयस्त्वया दीनानाथत्राण सतां व्रतम् ॥ ३९ ॥ अथोचे चक्रवर्त्येवं हंहो ब्राह्मण ! मा मुहः । शरणं मरणात्तौ हि भववैराग्यभावना ॥ ४० ॥ व्याजहार द्विजोऽप्येवं यद्येवं साधु बुद्धये । महीश ! मा मुहः पश्चिमसहस्रसुतमृत्युना ॥ ४१ ॥ ततः स यावद्भूपो हा किमेतदित्यचिन्तयत् । तावत्संकेतिताः सैन्याः सर्वमाख्यन्नुपेत्य ते ॥ ४२ ॥ उदन्तेन ततस्तेन दारुणेनाथ मूर्च्छितः । पपात भूपतिर्भूमौ पर्वतः पविनेव सः ॥ ४३ ॥ लब्धसंज्ञस्ततो राजा रुदित्वा जनवत्क्षणम् । भजे संसारवैराग्यं चिन्तयामास चेत्यसौ ॥ ४४ ॥ अन्वयं मण्डयिष्यन्ति ग्रीणयिष्यन्ति मां सुता । इत्याशा धिग्ममासारं संसारं जानतोऽप्यभूत् ॥ ४५ ॥ द्वित्रैस्त्रिचतुरैः पञ्चवैर्वाऽन्येषां भवेत्कथम् । पुत्रैस्त्वसिरियन्मात्रैरपि यन्मे बभूव न ॥ ४६ ॥ तस्मिन् कथममी कुर्युस्तावन्तोऽपि ममात्मजाः । ईदृग्गतिमकाण्डेऽयुरवृत्ताः प्राणितस्य ते ॥ ४७ ॥ इत्थं विचिन्त्याथ सुतैरवृत्तिकः, स तत्क्षणे जहनुमुतं भगीरथम् । राज्ये निवेशयान्तानाथसन्निधौ, प्रव्रज्य वव्राज तदव्ययं पदम् ॥ ४८ ॥

॥ इति सगरचक्रिकथानकम् ॥

ग्रामः सुघोषो नामाऽभून्मध्ये मगधनीवृतः । कुचिकर्णाभिधानश्च ग्रामणीस्तत्र विश्रुतः ॥ १ ॥ गवां शत-सहस्राणि तस्य संजज्ञिरे क्रमात् । बिन्दुना बिन्दुना हन्त त्रियते हि सरोवरम् ॥ २ ॥ गोपालानां पालनाय सोऽर्पयामास गास्ततः । भव्या मम न ते भव्या इत्ययुध्यन्त ते बहिः ॥ ३ ॥ कुचिकर्णो विभज्यैता आर्पयत् कस्यचित् सिताः । कृष्णाः कस्यापि कस्यापि रक्ताः पीताश्च कस्यचित् ॥ ४ ॥ पृथक् पृथगरण्येषु गोकुलानि न्यवेशयत् । भुञ्जानो दधिपयसी सोऽवसत्तेषु च क्रमात् ॥ ५ ॥ अन्वहं वर्द्धयामास गोष्ठे गोष्ठे स गोधनम् ।

अतसौ दधिपयसोः सुराया इव दुर्मदः ॥ ६ ॥ तस्यामवदयाजीर्णमघ ऊर्ध्वं सरद्रसम् । प्रदीपनान्तःपतितस्येव दाहो महानभूत् ॥ ७ ॥ हा धेनवो हा नवतर्णकाश्च, हा शाकरा वः क कदा च लस्ये । स गोधनैरेवमवृत एव, मृत्वाऽथ तिर्यग्गतिमाससाद ॥ ८ ॥ ॥ इति कुचिकर्णकथानकम् ।

श्रेष्ठासीतिलको नाम पुरेऽचलपुरे पुरा । असौ पुरेणु ग्रामेषु चाकरोद्धान्यसंग्रहम् ॥ १ ॥ मायमुद्रतिलव्रीहि-
गोधूमचणकादिकम् । ददौ सार्द्धिकया धान्यं काले सार्द्धं च सोऽग्रहीत् ॥ २ ॥ धान्यैर्धान्यं धनैर्धान्यं धान्यं
जीवधनैरपि । उपर्यैश्चाग्रहीद्धान्यं ध्यायन् धान्यं स तच्चत् ॥ ३ ॥ दुर्भिक्षकाले धान्येभ्यः प्रत्युपर्यैर्महाधनैः ।
बभार परितो धान्यैरिवासौ धान्यकोष्ठकान् ॥ ४ ॥ पुनः सुभिचे धान्यं स क्रीत्वा क्रीन्वा समग्रहीत् । लब्धा-
स्वादः पुमान् यत्र तत्रासक्तिं न मुञ्चति ॥ ५ ॥ कीटकोटिग्रहं नैपोऽजीगणत् कणसंग्रहे । पीढां पञ्चन्द्रियाणा-
मप्यतिभाराधिरोपणात् ॥ ६ ॥ नैमित्तः कोऽपि तस्याख्यद्रविदुर्भिक्षभैषमः । सर्वस्वेनाथ मोऽक्रीणात्कणान् पुन-
रवृत्तिकः ॥ ७ ॥ बुद्ध्याऽपि द्रव्यमाकृष्याग्रहीद्धान्यमनेकधा । स्थानाभावे गृहेऽर्च्यसीत् किं न कुर्वीत लोभवान्
॥ ८ ॥ असौ जगदमित्रस्य मित्रस्येवोन्मनास्ततः । दुर्भिक्षस्यैष्यतो मार्गमीचाञ्चक्रे दिने दिने ॥ ९ ॥ अथ वर्षा-
प्रवेशेऽपि ववर्षेपेत्य सर्वतः । धारासारैर्धनस्तस्य हृदयं दारयन्निभ ॥ १० ॥ गोधूमश्चद्रकलमाश्रयका मकुष्टा, मा-
पास्तिलास्तदपरेऽपि कणा विनश्य । यास्यन्ति संग्रतिं हहेति न तैरुत्सो, हृत्स्फोटजातमरणाभ्रकं प्रपेदे ॥ ११ ॥
इति तिलकश्रेष्ठिकथानकम् ॥

(१) वृषभा । (२) जीवा गवादय त एव धनानि ते ।

प्राच्यां महेन्द्रनगरीप्रतिबिम्बमिवोच्चकैः । आख्यया पाटलीपुत्रमित्यस्ति प्रवरं पुरम् ॥ १ ॥ आसीत्तत्राति-
सुत्रामा शत्रुवर्गविघ्नत्रणे । त्रिखण्डवसुधाधीशो नन्दो नाम नरेश्वरः ॥ २ ॥ सोऽकराणां करं चक्रे सकराणां
महाकरम् । महाकराणामपि च किञ्चित्चक्रे करान्तरम् ॥ ३ ॥ यं कञ्चिद्वेषमुत्पाद्य धनिभ्यो धनमग्रहीत् । छलं
वहति भूपानां हलं नेति नयं वदन् ॥ ४ ॥ सर्वोपायैर्द्धनं लोकान्बिभृक्षुः स उपाददे । अपामब्धिवनृपोऽर्थानां पात्रं
नान्य इति ब्रुवन् ॥ ५ ॥ तथाऽर्थं सोऽग्रहील्लोकल्लोकोऽभून्निर्धनो यथा । भूमावृणयुचीर्णायां न खलु प्राप्यते
तृणम् ॥ ६ ॥ हिरण्यनाणकाऽऽख्याऽपि तेन लोकेषु नाशिता । प्रवृत्तो व्यवहारोऽपि चर्मणो नाणकैस्तदा ॥ ७ ॥
पाखण्डिनोऽपि वेश्या अप्यसार्वभूमदण्डयत् । दुताशनः सर्वभक्षी न हि किञ्चिद्विमुञ्चति ॥ ८ ॥ श्रीवीरमोक्षादे-
कोनविंशत्यन्दशतेषु य । साग्रेषु भावी किं सोऽयं कञ्कीति जनवागभूत् ॥ ९ ॥ आक्रोशान् पश्यतोऽप्यस्य
भूमिभाजनभोजन । जनो ददौ गतभयो, भयं भवति भाजने ॥ १० ॥ स स्वर्णैः पर्वताश्चक्रे पूरयामास चावटान् ।
भाण्डागाराणि चापूरि पूर्णकामस्तु नाभवत् ॥ ११ ॥ आकर्ण्य तत्तथाऽयोध्यानाथेनाथ हितैषिणा । तं प्रबोध-
यितुं वाग्मी दूतः प्रेषित आगमत् ॥ १२ ॥ सर्वतोऽप्याहृतश्रीकं निःश्रीकं तं तथापि हि । दूतो भूयमथापश्यन्नत्वा
चोपाविशत्पुरः ॥ १३ ॥ सोऽनुज्ञातो नृपेणोचे श्रुत्वा मत्स्वामिवाचिकम् । कोपितव्यं न देवेन न हिताश्चादु-
भाषिणः ॥ १४ ॥ अवर्णवादो देवस्य यः परम्परया श्रुतः । स प्रत्यचीकृतो ह्यद्य न निर्मूला जनश्रुतिः ॥ १५ ॥
अन्यायतोऽर्थलेशोऽपि राज्ञः सर्वयशश्छिन्दे । अप्येकं तुम्बिकाबीजं गुडभारान् विनाशयेत् ॥ १६ ॥ आत्मभूताः
प्रजा राज्ञो राजा न च्छेत्तुमर्हति । क्रव्यादा अपि न क्रव्यं निजमभ्रन्ति जातुचित् ॥ १७ ॥ प्रजाः पुष्याण पुष्प-

न्ति पोषिता एव ता नृपम् । वरयाऽपि न हानद्वाही दत्ते दुग्धमपोषिता ॥ १८ ॥ सर्वदोषप्रप्लवोभो लोभः सर्व-
 गुणपह । लोभस्तस्यऽयतामेतत्त्वच्छित्तो वक्ति मत्प्रभुः ॥ १९ ॥ नन्दोऽपि तद्विरा दानन्दगधभूरिव वारिणा ।
 अत्युष्णनाम्पमुचुद् दग्धुकाम इवाशु तम् ॥ २० ॥ राजदौवारिको जातु न वज्य इति नन्दराट् । उत्थाय गर्भ-
 वेरमान्तः सशिरोऽर्त्तिरिवाविशत् ॥ २१ ॥ नासौ सदुपदेशानां जवासक इवाम्भसाम् । योग्य इत्यामुशान् दूतोऽ-
 व्यगात् स्वस्वामिनोऽन्तिकम् ॥ २२ ॥ नन्दोऽप्यन्यायपापोत्यैर्वेदनादानदारुणैः । रौगैरिहापि संप्राप्तः परमाधार्मि-
 कैरिव ॥ २३ ॥ वेदनाभिर्दारुणाभिः पीड्यमानो यथा यथा । नन्दश्चकन्द लोकोऽभूज्जातानन्दस्तथा तथा ॥ २४ ॥
 पच्यमानो भृज्यमानो दह्यमान इव व्यथाम् । अवाप नन्दः स्तोकं हि मर्वं तादृचपाप्मनः ॥ २५ ॥ ये भूतले
 विनिहिता गिरिवच्च कूटीभूताश्च येऽद्य मम काञ्चनराशयस्ते । कस्य स्युरित्यभिगृण्यन्ववितुस्त एव, मृत्वा निरन्तभव-
 दु स्वमवाप नन्दः ॥ २६ ॥

इति नन्दकथानकम् ॥ ११२ ॥

अपि च योगिनामपि परिग्रहमुपगृह्यतां लाभमिच्छतां मूलवतिरायातेत्याह—

तपःश्रुतपरीवारां शमसाम्राज्यसंपदम् । परिग्रहग्रहग्रहग्रहस्तस्त्यजेयुर्योगिनोऽपि हि ॥ ११३ ॥

योगो रत्नत्रयशस्तिद्वन्तो योगिनस्तेऽपि, आसतां पृथग्जनाः, परिग्रह एव ग्रहस्तद्वस्ताः पिशाचकिन इव
 शमसाम्राज्यसंपदं स्वाधीनामपि त्यजेयुः, शमस्य वितृष्णतायाः साम्राज्यं परमैश्वर्यं, तद्ग्रा सम्यक् ताम् ।
 साम्राज्यं च नैकाकिनो भवतीत्याह—तपःश्रुतपरीवारां तपश्चारित्रं, श्रुतं सम्यग्ज्ञानं, ते एव परीवारः परिच्छदो

यस्यास्तां तथाविधाम् शमसाभ्राज्यसंपद स्वार्थीनां परित्यज्य सुखार्थिन परिग्रहलवलुब्धा मूलमुब्धेद्य लाभमि-
च्छन्तीत्यर्थः ॥ ११३ ॥

द्वितीयः

प्रकाशः ।

इदानीमसन्तोषफलोपदर्शनपूर्वकं सन्तोषफलमाह—
असन्तोषवतः सौख्यं न शकस्य न चक्रिणः । जन्तोः सन्तोषभाजो यदभयस्येव जायते ॥११४॥

सन्तोषरहितस्य तत्फलभूतं सौख्यं न शकस्य देवराजस्य, नापि चक्रिणो मनुजराजस्य, यत्सौख्यं सन्तोषवतो
जन्मनो जायते । कस्येवेत्याह—अभयस्य अभयकुमारस्य श्रेणिकराजपुत्रस्य । स हि पित्रोपनीतमपि राज्यं परि-
हृत्य शमसाभ्राज्यसम्पदं परिगृहीतवानिति ।

कथानकं च सम्प्रदायगम्यम् । स चायम्—

अस्तीह भरतक्षेत्रे केदारमिव सुन्दरम् । विशालशालिकमलं नाम्ना राजगृहं पुरम् ॥ १ ॥ तत्र प्रसेनजिन्नाम
नाभिताशेषभूपतिः । पतिर्वारामिबालबन्धमध्योऽभूत्पृथिवीपतिः ॥ २ ॥ श्रीमत्पार्ष्वजिनाधीशशासनाभोजयद्रूपदः ।
सम्यग्दर्शनपुण्यात्मा सोऽणुव्रतघरोऽभवत् ॥ ३ ॥ ओजसा तेजसा कान्त्या जितामरकुमारका । कुमारस्तस्य बहवो
नभूतुः श्रेणिकादयः ॥ ४ ॥ को राज्ययोग्य इत्येषां परीचार्थं महीपतिः । एकत्र पायसस्थालान्यशनार्थैकदाऽऽ-
र्पयत् ॥ ५ ॥ ततो भोक्तुं प्रवृत्तानां कुमारानामभोचयत् । व्याघ्रानिव व्यात्तवक्त्रान् सारमेयान् स सारधीः
॥ ६ ॥ कुमारा द्रुतमुत्तस्थुरापतत्सु तत श्वसु । एकस्तु श्रेणिकस्तस्थौ धियां धाम तथैव हि ॥ ७ ॥ सोऽन्य-
स्थालात्पायसान्नं स्तोकं स्तोकं शुनां ददौ । यावन्निलिहिरे श्वानस्तावच्च बुभुजे स्वयम् ॥ ८ ॥ येन केनाप्युपायेन निषे-

धिष्यत्यरीनयम् । भोक्ष्यते च स्वयं पृथ्वीं राजा तेनेति रञ्जितः ॥ ६ ॥ राजा पुन परीचार्थं सुतानामन्यदा
 ददौ । मोदकानां करण्डांश्च पयस्कृम्भांश्च मुद्रितान् ॥ १० ॥ इमां मुद्रामभञ्जन्तो मुञ्जीघ्नं मोदकानमून् । पयः
 पिबन्त मा कृद्द्वं छिद्रमित्यादिशन्तुपः ॥ ११ ॥ विना श्रेणिकमतेपां कोऽपि नाभुक्त नापिबत् । बुद्धिसाध्येषु
 कार्येषु कुर्युरूर्जस्विनोऽपि किम् १ ॥ १२ ॥ चलयित्वा चलयित्वा श्रेणिकोऽय कण्डकम् । बुभुजे मोदकघोदं
 शलाकाविवरच्युतम् ॥ १३ ॥ रौप्यशुक्त्या घटस्याघो गलद्वाबिन्दुपूर्णया । स पयोऽपि पर्णो किं हि दुःसाधं
 सुधियां धियः ॥ १४ ॥ तत्रेक्ष्य नृपतिः प्रीतो जातेऽप्येष्टुः प्रदीपने । यो यद्गृह्णाति मद्देहात्तत्तस्येत्यादिशत्सुतान्
 ॥ १५ ॥ सर्वे गृहीत्वा रत्नानि कुमारानिर्ययुस्ततः । आदाय भर्मां त्वरितः श्रेणिकस्तु विनिर्यगौ ॥ १६ ॥
 किमेतत्कष्टमित्युक्तो नृपेण श्रेणिकोऽवदत् । जयस्य चिह्नं भर्मेयं प्रथमं पृथिवीभुजाम् ॥ १७ ॥ अस्या शब्देन
 भूपानां दिग्गयात्रामङ्गलं भवेत् । रक्षणीया चमाणलैः स्वामिस्तादियमात्मवत् ॥ १८ ॥ ततः परीवानिर्वाहव्रात-
 बुद्धिर्मेहीपतिः । तस्य प्रीतो ददौ भर्मासार इत्यपराभिधाम् ॥ १९ ॥ राज्याईमानिनो मेनं राज्याईं स्रनत्रोऽपरे ।
 ज्ञासिपुरित्यवाज्ञासीञ्छ्रेणिकं पृथिवीपतिः ॥ २० ॥ पृथक् पृथक् कुमारानां ददौ देशाभरेऽपरः । न किञ्चिन्श्रेणि-
 कस्यास्तु राज्यमस्यायताविति ॥ २१ ॥ ततोऽभिमानो स्वपुरात्कलमः काननादित्र । निःसृत्य श्रेणिकोऽगच्छ-
 तूर्ध्वं वेणातटं पुरम् ॥ २२ ॥ तत्र च अविशन् मद्राभिषस्य श्रेणिोऽय स । कर्म लामोदयं मूर्त्तमिरोपाविश-
 दापणे ॥ २३ ॥ तदा च नगरे तस्मिन् विपुल कश्चिदुत्सवः । नव्यदिव्यदुःकुलारागपौराऽऽकुलोऽभवत् ॥ २४ ॥
 अभूत्कायकैरासीत् स श्रेष्ठी व्याकुलस्तदा । कुमारोऽप्यार्षथद्वध्वाऽस्मै पुटीपुटिकादिकम् ॥ २५ ॥ द्रव्यं कुमार-

माहात्म्याच्छ्रेष्ठी भूयिष्ठमार्जयत् । पुण्यपुंसां विदेशेऽपि सहचर्यो ननु श्रियः ॥ २६ ॥ अद्यावितथपुण्यस्य
कस्यातिथिरसीत्यथ । श्रेणिकः श्रेष्ठिना पृष्ठो भवतामित्यभाषत ॥ २७ ॥ नन्दायोग्यो वरो दृष्टः स्वमेव निशि
यो मया । असौ साक्षात् स एवेति श्रेष्ठी चेतस्यचिन्तयत् ॥ २८ ॥ सोऽभाषिष्ट च धन्योऽसि यद्भवस्यतिथिर्मम ।
असावलसमध्येन ननु गङ्गा समागता ॥ २९ ॥ संवृत्याहुं ततः श्रेष्ठी तं नीत्वा निजवेश्मनि । स्नपयित्वा परि-
धाय्य सगौरवमभोजयत् ॥ ३० ॥ एवं च तिष्ठन्तदेहे श्रेणिकः श्रेष्ठिनाऽन्यदा । कन्यां परिणयेमां मे नन्दां
नाम्नेत्ययाच्यत ॥ ३१ ॥ ममाज्ञातकुलस्यापि कथं दत्तसे सुतामिति । श्रेणिकेनोक्त ऊचे स ज्ञातं तव गुणैः कुलम् ॥ ३२ ॥
ततस्तस्योपरोधेनोदघोरिव सुतां हरि । श्रेणिकः पर्यणैपीचां भवद्धवलमङ्गलम् ॥ ३३ ॥ शुद्धानो विविधान् भोगान्
सह वल्लभया तया । अतिष्ठच्छ्रेणिकस्तत्र निकुञ्ज इव कुञ्जरः ॥ ३४ ॥ श्रेणिकस्य स्वरूपं तद्विवेदाशु प्रसेनजित् । सहसाचा-
हि राजानो भवन्ति चरलोचनैः ॥ ३५ ॥ उग्र प्रसेनजिद्रोगं प्रापाथान्तं विदब्रिजम् । सुतं श्रेणिकमानेतुं शीघ्रानादिच-
दौष्टिकान् ॥ ३६ ॥ औष्टिकेभ्यो ज्ञातयाऽऽर्चं पितुरत्यर्चिवार्चया । नन्दां संबोध्य सखेहं प्रतस्थे श्रेणिकस्तत ॥ ३७ ॥
वयं पाण्डुरकुब्ज्या गोपाला राजगृहे पुरे । आह्वानमन्त्रप्रतिमान्यचराणीति चार्पयत् ॥ ३८ ॥ माऽन्या तातस्य
रोगार्त्तमर्दार्त्तिर्भूदिति हुतम् । उब्दी श्रेणिक आरुह्य ययौ राजगृहं पुरम् ॥ ३९ ॥ तं दृष्ट्वा मुदीतो राजा हर्षनेत्रा-
श्रुभिः समम् । राज्येऽभ्यपिञ्चद्विमलैः सुवर्णकलशाम्बुभिः ॥ ४० ॥ राजाऽपि संस्मरन् पार्श्वे जिनं पञ्चनमस्क्रियाम् ।
चतुःशरस्यमापन्नो विपद्य त्रिदिवं ययौ ॥ ४१ ॥ विश्वं विश्वम्भरामारं बभार श्रेणिकस्तत । तेन सा गुर्विणी मुक्ता गर्भे
नन्दाऽपि दुर्वहम् ॥ ४२ ॥ तस्या दोहद इत्यासीद्गरुडा शरीरिणाम् । महाभृत्योपकुत्राणा भवाम्यभयदा यदि ॥ ४३ ॥

विज्ञपय्याथ राजानं तत्पित्राञ्जूरि दोहद । पूर्णे काले च साञ्छत प्राची रविमिवार्भकम् ॥ ४४ ॥ दोहदार्थानुमारेण
 तस्याथ दिवसे शुभे । चकराभयकुमार इति मातामहोऽभिधाम् ॥ ४५ ॥ स क्रमाद्वद्वे विद्या निरवद्या पपाठ च ।
 अष्टवर्षोऽभवद्बो द्वासप्तत्यां कलालु च ॥ ४६ ॥ सवयाः कलहे कोऽपि तं कोपादित्यतर्जयत् । किं त्वं जल्पसि यस्याहो
 पिता विज्ञायते न हि ॥ ४७ ॥ ऊचेऽभयकुमारस्तं ननु भद्रः पिता मम । पिता भद्रो भवन्मातुः प्रत्युवाचेति सोऽभयम्
 ॥ ४८ ॥ नन्दां प्रत्यभयोऽप्यूचे मात । को मे पितेत्यथ । अयं तव पिता भद्रः श्रेष्ठी नन्देत्यचीकयत् ॥ ४९ ॥
 भद्रस्तव पिता शंस मदीयं पितरं ननु । पुत्रेणेत्युदिता नन्दा निरानन्देदमब्रवीत् ॥ ५० ॥ देशान्तरादागतं
 परिणीताऽस्मि केनचित् । मम च त्वयि गर्भस्थे तमीयुः केचिदौष्टिकाः ॥ ५१ ॥ रहः स किञ्चिदुत्तमा ते सहेव
 क्वचिदप्यगात् । अद्यापि तं न जानामि कुतस्त्यः कश्चिदित्यहम् ॥ ५२ ॥ स यान् किञ्चिज्जन्य त्वामिति पृष्टाऽ-
 भयेन सा । अचराण्यर्पितान्येतानीति पत्रमदर्शयत् ॥ ५३ ॥ तद्विभाव्याभयः प्रीतोऽब्रवीन्मम पिता नृप । पुरे
 राजगृहे तत्र गच्छामो ननु संप्रति ॥ ५४ ॥ आपृच्छथ श्रेष्ठिनं भद्रं सामग्रीमंयुतस्ततः । नान्देयो नन्दया सार्द्धं ययौ
 राजगृहं पुरम् ॥ ५५ ॥ मातर बहिरुद्याने विमुन्य सपरिच्छदाम् । ततस्त्वन्यपरीवार अविवेशाभयः पुरे ॥ ५६ ॥
 इतश्च मेलितान्यासंस्तदा श्रेणिकभृष्टजा । शतानि पञ्चैकोनानि मन्त्रिणां मन्त्रसन्निधौ ॥ ५७ ॥ मन्त्रि-
 पञ्चशतीं पूर्णां कर्तुं नरपतिस्ततः । लोके गवेपयामास कश्चिदुत्कृष्टपूरुषम् ॥ ५८ ॥ ततश्च तत्परीचार्य शुष्ककृ-
 निजोर्भिकाम् । ग्रचिचेप चितिपतिर्लोकानित्यादिदेश च ॥ ५९ ॥ आदास्यति करेणैतामूर्भिकां यस्तटस्थितः ।
 तस्य धीकौशलक्रीता मदीया मन्त्रिधुर्यता ॥ ६० ॥ तेऽप्युत्तुर्यदशक्यानुष्ठानमसादशाभिदम् । ताराः करेण यः

कर्णेत् स इमामूर्भिकामपि ॥ ६१ ॥ ततोऽभयकुमारोऽपि संग्रासस्तत्र ससितम् । ऊचे किं गृह्यते नैषा,
 किमेतदपि दुष्करम् ॥ ६२ ॥ तं दृष्ट्वा च जना दध्युः कोऽप्यसावतिशायिणीः । समये मुखरागो हि नृणामाख्याति
 पौरुषम् ॥ ६३ ॥ ऊचुश्च ते महाभाग ! त्वं गृहाणेत्यमूर्भिकाम् । ऊर्भिकाकर्पणपणां धुर्यतां चैषु मन्त्रिषु ॥ ६४ ॥
 ततोऽभयकुमारस्तामूर्भिकां कूपमध्यगाम् । आर्द्रगोमयपिण्डेन निजघानोपरि स्थितः ॥ ६५ ॥ प्रच्छिप्योपरि तत्कालं
 ज्वलन्तं तृणपूलकम् । सद्यः संशोषयामास गोमयं तन्महामतिः ॥ ६६ ॥ नन्दाया नन्दनः सद्य कारयित्वाऽथ
 सारणिम् । वारिणाऽपूरयत् कूपं विस्मयेन च तं जनम् ॥ ६७ ॥ तद्गोमयं श्रेणिकम् ; करेण तरसाऽऽददे ।
 धीमद्भिः सुप्रयुक्तस्य किमुपायस्य दुष्करम् ? ॥ ६८ ॥ तस्मिन् स्वरूपे चारदौर्विद्वन्ते जातविस्मयः । नृपोऽभयकु-
 मारं द्रागाजुहावात्मसन्निधौ ॥ ६९ ॥ अभयं श्रेणिकः पुत्रप्रतिपत्त्याऽथ सस्वजे । बन्धुरज्ञायमानोऽपि दृष्टो मोदयते
 मनः ॥ ७० ॥ कुतस्त्वमागतोऽसीति पृष्टः श्रेणिकभूभुजा । वेणुतटादागतोऽहमिति चाभिदधेऽभयः ॥ ७१ ॥ राजाऽपृच्छ-
 ऋद्रमुख ! किं भद्र इति विश्रुतः । श्रेष्ठी तत्रास्ति तस्यापि नन्दानाम्नी च नन्दना ॥ ७२ ॥ अस्त्येव सम्यगित्युक्ते
 तेन भूयोऽपि भूपतिः । ऊचे नन्दोदरिण्यासीत्किमपत्यमजायत ? ॥ ७३ ॥ अथाख्यत्कान्तदन्तांशुश्रेणिः श्रेणिकम्-
 रिदम् । देवाभयकुमाराख्यं सा नन्दनमजीजनत् ॥ ७४ ॥ किरूपः किंगुणः सोऽस्तीत्युदिते सति भूभुजा ।
 ऊचेऽभयः स एवाहं स्वामिन्नस्मीति चिन्त्यताम् ॥ ७५ ॥ परिष्वज्याङ्कमारोप्य समाग्राय च मूर्ध्नि । स्नेहात्
 खपयितुमिव सिपेच नयनाम्बुभिः ॥ ७६ ॥ कुशलं वत्स ! ते मातुरिति पृष्टे महीभुजा । इति विज्ञपयामास च द्वाञ्जलिपुटोऽ-
 भयः ॥ ७७ ॥ अनुस्मरन्ती भृङ्गीव त्वत्पादाम्भोजसङ्गमम् । स्वामिन्नायुष्मती मेऽम्बा बाह्योद्यानेऽस्ति संग्रति ॥ ७८ ॥

ततो नन्दां समानेतुमभन्दानन्दकन्दलः । न्ययुद्धक्त सर्वसामग्रीमग्नकृत्य नृपोऽभयम् ॥ ७६ ॥ ततः स्वयमपि
 प्राज्योत्कण्ठोल्लिखितमानसः । नन्दासमभिययौ राजा राजहंस इवान्जिनीम् ॥ ७७ ॥ शिथिलीभूतमलयां कपोललुलि-
 तालकाम् । अनञ्जनार्ची कबरीधारिणीं मलिनांशुकाम् ॥ ७८ ॥ तनोस्तानिम्ना दधतीं द्वितीयेन्दुकलातुलाम् । ददर्श
 राजा सानन्दो नन्दायुधानवासिनीम् ॥ ७९ ॥ (युगम्) नन्दामानन्द नृपतिर्नीत्वा च स्म निकतनम् । पट्टराज्जीप-
 देऽकार्षीत् सीतामिव रघूदहः ॥ ८० ॥ भक्तिरित्यस्य पदातिपरमाणुताम् । मन्वानः साधयामास दुःसाधान्
 भूभुजोऽभयः ॥ ८१ ॥ अन्यदोज्ञायिनीपुट्याश्चण्डप्रयोतभूपतिः । चलितः सर्वसामग्र्या रोधुं राजगृहं पुरम् ॥ ८२ ॥
 प्रयोतो बद्धमुकुटाश्चतुर्दश परे नृपा । तत्तायान्तो जर्नेदृष्टाः परमाघार्मिका इव ॥ ८३ ॥ पाट्पट्ट(ट्टैः)प्लुतेरस्यैः पाट्प-
 त्रिभ्य मेदिनीम् । आगच्छन् प्राणिधिन्योऽय शुश्रुवे श्रेणिकेन सः ॥ ८४ ॥ किञ्चिच्च चिन्तयामास प्रद्योतोऽय
 समापतन् । क्रूरग्रह इव कुदः कार्यो हतवतः कथम् ? ॥ ८५ ॥ ततोऽभयकृमारस्यौत्पत्तिर्यादधिषां निधेः ।
 नृपातिर्वृत्तमैविष्ट सुधामधुरया दृशा ॥ ८६ ॥ यथार्थनामा राजानमभयोऽय व्यजिज्ञपत् । का चिन्नोज्ञायिनीशोऽय
 भूयाद्युद्धातिर्यमम् ॥ ८७ ॥ यदि वा बुद्धिमाध्येऽयं शस्त्राशस्त्रिकया कृया । बुद्धिमेव प्रयोक्ष्ये तदुद्धिर्नि जयकामयुक्
 ॥ ८८ ॥ अथ बाह्येऽरिसैन्यानामावामस्थानभूमिषु । लोहसपुटमन्थस्थान् दीनारान् स न्यचीरुनत् ॥ ८९ ॥ प्रद्योतनृपतेः
 सैन्यैस्ततो राजगृहं पुरम् । पर्यवेष्टत भूगोलः पगोधिमलिनैरिव ॥ ९० ॥ अथेत्यं प्रेषयामास लेखं प्रद्योतभूपतेः ।
 अभयो गुप्तपुरुषैः परुषेतरमापिभिः ॥ ९१ ॥ शिवादेवीचेद्वगणगोर्भेदं नेवे मनागपि । तन्मान्योऽसि शिवादेवीस-

(१) गच्छद्भिः ।

मन्धेनापि सर्वदा ॥ ६५ ॥ तदवन्तीश ! वन्मि त्वामेकान्तहितकाङ्क्षया । सर्वे श्रेणिकराजेन भेदितास्तव भूभुजः ॥ ६६ ॥ दीनाराः प्रेषिताः सन्ति तेभ्यस्तान् कर्तुमात्मसात् । ते तानादाय बद्ध्वा त्वामर्पयिष्यन्ति मत्पितुः ॥ ६७ ॥ तदावासेषु दीनारा निखाताः सन्ति तत्कृते । खानयित्वा पश्य को वा दीपे सत्याग्निमीक्षते ॥ ६८ ॥ विदित्वैवं स भूपस्यैकस्यावासमचीखनत् । लब्धास्तत्र च दीनारास्तान् दृष्ट्वाऽऽशु पलायत ॥ ६९ ॥ नष्टे तत्र तु तत्सैन्यं विलोड्याब्धिमिवाखिलम् । हस्त्यश्वाद्याददे सारं मगधेन्द्रः समन्ततः ॥ १०० ॥ नासारुढेन जीवेन वायुवाजेन वाजिना । ततः प्रद्योतनृपतिः कथञ्चित् स्वां पुरीं ययौ ॥ १ ॥ ये चतुर्दश भूपाला ये चान्येऽपि महारथाः । तेऽपि नेशुः काकनाशं हतं सैन्यं हनायकम् ॥ २ ॥ असंयतलुलत्केशैश्छत्रशून्यैश्च मौलिभिः । राजानमनुयान्तस्तेऽप्यापुरुज्यगिनीं पुरीम् ॥ ३ ॥ अभयस्यैव मायेयं वयं नेदृशकारिणः । प्रत्यायितः सशपथं तैरथोज्जयिनीपतिः ॥ ४ ॥ कदाचिदूचेऽवन्तीशो मध्येसममर्पणः । योऽर्पयत्यभयं बद्ध्वा मम सम्पत्स्यते स किम् ॥ ५ ॥ पताकं हस्तमुत्तिष्ठन् काऽप्येका गणिका ततः । व्यजिज्ञपदवन्तीशमलमस्मीह कर्मणि ॥ ६ ॥ तामादिदेशावन्तीशो यधेवमनुतिष्ठ तत् । करोम्यर्थादिसाहाय्यं ब्रूहि किं तव संप्रति ? ॥ ७ ॥ सा च दृष्ट्वा यदभयो नोपायैर्गृह्यतेऽपरैः । धर्मच्छत्रं तदादाय साधयामि समीहितम् ॥ ८ ॥ अयाचत ततश्च द्वे द्वितीयवयसौ स्त्रियौ । ते तदैवार्पयद्राजा ददौ द्रव्यं च पुष्कलम् ॥ ९ ॥ कृतादराः प्रतिदिनमुपास्योपास्य संयताः । बभूवुरुत्कटप्रज्ञास्तास्तिस्त्रोऽपि बहुश्रुताः ॥ १० ॥ तास्तिस्त्रोऽपि ततो जग्मुः श्रेणिकालङ्कृतं पुरम् । जगन्नयीं वञ्चयितुं मायाया इव मूर्त्तयः ॥ ११ ॥ बाह्योद्याने कृतावासा सा पणस्त्रीमतल्लिका । पत्तनान्तर्गता चैत्यपरिपाटीचिकीर्षया ॥ १२ ॥ सा विभूत्याऽतिशा-

यिन्या चैत्ये नृपतिकारिते । प्रविशेश समं ताभ्यां कृत्वा नैपेविकीत्रयम् ॥ १३ ॥ मालवकेशिकीमुच्यभायामधुरया
 गिरा । देवं चन्द्रिदुमारेभे सपत्न्यां विरचय्य सा ॥ १४ ॥ तत्राभयकुमारोऽपि गयौ देवं विप्रिन्दियु । आत्मतृतीयां
 तामग्रे वन्दमानां ददर्श च ॥ १५ ॥ देवदर्शनविमोऽस्या मा भूत्प्रविशता मया । द्वायेत्यमयस्तस्यो मण्डपान्त-
 विवेश न ॥ १६ ॥ प्रणिधानस्तुतिं कृत्वा सा मुक्ताशुक्तिमुद्रया । यावदुत्तस्थुरी तावदमयोऽभ्याजगाम ताम्
 ॥ १७ ॥ तादृशीं भावनानां तस्यास्तं वेपं प्रशमं च तम् । अभयो वर्णयामाम सानन्दं च जगाद ताम् ॥ १८ ॥
 दिष्ट्या भद्रेऽधुना त्वादृसाधर्मिकसमागमः । साधर्मिकात्परो रन्धुर्न संगारे विवेकिनाम् ॥ १९ ॥
 का त्वं किमागमः का वा वामभूमिरिमे च के । यक्षाभ्यां स्मतिरावाभ्यामिन्दुलेखेन शोभमे ॥ २० ॥
 व्याजहाराथ सा व्याजश्राविकाऽन्तिगामिनः । महेभ्यगिजः पाणिगृहीती मिथवा त्वहम् ॥ २१ ॥
 इमे च मम पुत्रस्य कलत्रे कालधर्मतः । मिन्ध्याभ्यूता मिथवे भद्रवृत्ते लते इय ॥ २२ ॥ व्रतार्थमापयुञ्छते
 उभे अपि तदैव माम् । विपन्नपतिकानां हि गतीनां शरणं व्रतम् ॥ २३ ॥ मयाऽप्युक्ते ब्रह्मिण्यामि निर्नीराड्भूमि
 व्रतम् । गार्हस्थ्यस्य फलं किन्तु गृह्यतां तीर्थयात्रया ॥ २४ ॥ त्रते हि भागवतः पूजा युज्यते द्रव्यतो न तु ।
 इत्यहं तीर्थयात्रार्थमेताभ्यां महं निर्ययी ॥ २५ ॥ अथेत्यममयोजोचदतिथीमन्ताद्य नः । आतिथेय सतीर्थ्यानां तीर्था-
 दप्यतिपात्रम् ॥ २६ ॥ प्रत्युवाचाभयं साऽपि युक्तमाह भवान् परम् । कृतवीर्योपनासाडं भवाम्यद्यातिथिः कथम् ?
 ॥ २७ ॥ अथ तन्निष्ठया हृष्टोऽभयस्तामवदत्पुनः । अवश्यं मम तत्रातारागन्तव्यं निरुक्तेन ॥ २८ ॥ माऽप्युचं यत्त्वय्येनापि
 जन्मिनो जन्म पूर्यते । अहं प्रातरिदं कर्त्ताज्मीति जन्मेत्कथं सुधीः ? ॥ २९ ॥ अस्त्विदानीमियं भूयः रमो निमन्येति

चिन्तयन् । तां विसृज्याभयश्चैत्यं वन्दित्वा खगृहं ययौ ॥३०॥ तां निमन्त्र्याभयः प्रातर्गृहचैत्यान्यवन्दयत् । भोज्या-
 मास च ग्राज्यवस्त्रदानादि च व्यधात् ॥३१॥ निमन्त्रितस्तयाऽन्येद्युर्मितीभूयाभयोऽप्यगात् । साधर्मिकोपरोधेन किं
 न कुर्वन्ति तादृशाः ? ॥३२॥ तथा च विविधैर्भोज्यैरभयोऽकारि भोजनम् । चन्द्रहाससुराभिश्चाननकानि च पायितः
 ॥ ३३ ॥ भुक्तोत्थितश्च तत्कालं सुष्वाप श्रेणिकात्मजः । आदिमा मद्यपानस्य निद्रा सहचरी खलु ॥ ३४ ॥
 तं रथेन स्थाने स्थाने स्थापितैश्चापरै रथैः । अवन्तीं प्रापयामास दुर्लभ्यच्छन्नसन्न सा ॥ ३५ ॥ ततोऽभयान्वेष-
 णाय श्रेणिकेन नियोजिताः । स्थाने स्थानेऽन्वेषयन्तस्तत्रापीयुर्गवेषकाः ॥ ३६ ॥ किमिहाभय आयात इत्युक्ता
 तैरुवाच सा । इहाभयः समायातः पर यातस्तदैव हि ॥ ३७ ॥ वचनप्रत्ययात्तस्या अन्यत्रेयुर्गवेषकाः । स्थाने
 स्थाने स्थापितारैः साऽप्यवन्तीं समाययौ ॥ ३८ ॥ सा प्रचण्डाऽभयं चण्डप्रद्योतस्यार्पयत्ततः । अभयाऽऽनयनो-
 पायस्वरूपं च व्यजिज्ञपत् ॥ ३९ ॥ तां प्रद्योतोऽप्युवाचैवं न साधु विहितं त्वया । यदमुं धर्मविश्रब्धं त्वं धर्मच्छ-
 ब्दनाऽऽनयः ॥ ४० ॥ कथासप्ततिसंशसी मार्जार्य्येव शुकोऽनया । नीतिज्ञोऽपि गृहीतोऽसि जगादेत्यभयं च सः
 ॥४१॥ अभयोऽप्यत्रचीदेव त्वमेव मतिमानसि । यस्यैवंविधया बुद्ध्या राजधर्मः प्रवर्द्धते ॥४२॥ लज्जित कुपितश्चाथ
 चण्डप्रद्योतभूपतिः । राजहंसमिवाक्षैप्सीदभयं काष्ठपञ्जरे ॥ ४३ ॥ अग्निभीरू रथो देवी शिवा नलगिरि करी ।
 लोहजङ्घो लेखवाहो राज्ये रत्नानि तस्य तु ॥ ४४ ॥ लोहजङ्घ नृपः प्रैषीद्भृगुकच्छे मुहुर्मुहुः । तद्रतागतसंक्लिष्टा-
 स्तत्रत्या इत्यमन्त्रयन् ॥ ४५ ॥ आयात्ययं दिनेनापि पञ्चविंशतियोजनीम् । असकृद्वाहरत्यसान् हन्मः संप्रत्यमुं
 ततः ॥ ४६ ॥ ते त्रिमृश्येत्यदुस्तस्य शम्बले विपमोदकान् । तद्भस्त्राशम्बलं चान्यत्समन्तादप्यपाहरन् ॥ ४७ ॥

कश्चित्पन्थानमुल्लङ्घ्य नदीरोधसि शम्बलम् । तद्भोक्तुमवतस्येऽसौऽभूवभशकुनान्यथ ॥ ४८ ॥ शकुनञ्चस्तु सोऽ-
 भुत्त्वोत्थाय दूरं ययौ ततः । झुधितो भोक्तुकामस्तद्धारितः शकुनैः पुनः ॥ ४९ ॥ दूरं गत्वा भोक्तुकामः शकुनै-
 र्वीरितः पुनः । ततो गत्वा स तत्सर्वं प्रद्योतस्य न्यवेदयत् ॥ ५० ॥ ततो राज्ञा समाहूय तत्पृष्टः श्रेणिकाल्मजः ।
 पाथेयभस्त्रामाग्राय जगाद मतिमानिदम् ॥ ५१ ॥ अस्ति दृष्टिर्विषोऽत्राहिर्द्रव्यसंयोगसंभवः । असौ दग्धो
 भवेन्नूनं भस्त्रामुद्घाटयेद्यदि ॥ ५२ ॥ ततः पराङ्मुखोऽरण्ये मोच्य इत्यभयोदिते । तथैव मुमुचे सद्यो दग्धा वृज्जा
 मृतश्च सः ॥ ५३ ॥ विना बन्धनमोक्षं त्वं वरं याचस्व मामिति । नृपेणोक्तेऽभयोऽवादीन्यासीभूतोऽस्तु मे वरः
 ॥ ५४ ॥ अन्यदाऽऽज्ज्ञानमुन्मूल्य पातयित्वा निपादिनौ । स्वीरं नलगिरिर्भ्राम्यन् चोभयामास नागरान् ॥ ५५ ॥
 असाववशगो हस्ती वश नेयः कथं न्विति । राज्ञा पृष्टोऽभयोऽशंसद्वायन्नुदयनो नृपः ॥ ५६ ॥ पुन्या वासवद-
 ताया गान्धर्वाधीतये धृतः । जगाबुदयनस्तत्र मम वासवदत्तया ॥ ५७ ॥ तद्गीताकर्णनाचिसो वद्भो नलगिरि-
 करी । पुनर्ददौ वरं राजा न्यासीचक्रेऽभयस्तथा ॥ ५८ ॥ अभूद्वन्त्यामन्येद्युर्निर्विच्छेदं प्रदीपनम् ।
 पृष्टश्च तत्प्रतीकारं प्रद्योतेनाभयोऽवदत् ॥ ५९ ॥ विपस्येव विपं वक्षेर्वह्निरेव यदौपथम् । तदन्यं क्रियतां
 वह्निर्यथा शाम्येत् प्रदीपनम् ॥ ६० ॥ तत्तथा विदधे राज्ञाऽशाम्यत्तच्च प्रदीपनम् । तृतीयं च वरं सोऽद्राक्यासी
 चक्रेऽभयश्च तम् ॥ ६१ ॥ अशिनं महदन्येद्युरुज्जयिन्यां समुत्थितम् । तत्प्रशान्त्यै नरेन्द्रेण पृष्ट इत्यभयोऽव्रवीत्
 ॥ ६२ ॥ आगच्छन्त्वन्तरास्थानं देव्यः सर्वा विभूषिताः । युष्मान् जयति या दृष्ट्या कथनीया तु सा मम ॥ ६३ ॥
 तथैव विदधे राज्ञा राश्योऽन्या विजिता दृशा । देव्या तु शिव्या राजा कथितं चाभयाय तत् ॥ ६४ ॥

अभाषताभयोऽप्येवं महाराज्ञी शिवा स्वयम् । करोतु कूरबलिना भूतानामर्चनं निशि ॥ ६५ ॥ यद्यद्भूतं शिवारूपेणोत्तिष्ठत्यथ वासते । तस्य तस्य मृगे देव्या चैष्यः कूरबलिः स्वयम् ॥ ६६ ॥ विदधे शिवया तच्चाशिवशान्तिर्बभूव च । तुर्यं चादाद्वरं राजा ययाचे चाभयोऽप्यदः ॥ ६७ ॥ स्थितो नलगिरौ मेण्ठीभूते त्वयि शिवाङ्कगः । अहं विशाम्यग्निमीरुथदाकृतां चिताम् ॥ ६८ ॥ ततो विषयः प्रद्योतो वरान् दातुमशक्नुवन् । विससर्जज्वलिं कृत्वा कुमारं मगधेशितु ॥ ६९ ॥ आशुश्रावाभयोऽप्येवं त्वयाऽऽनीतश्ललादहम् । दिवा रटन्तं पूर्वमध्ये त्वां तु नेष्याम्यसावहम् ॥ ७० ॥ ततोऽभयकुमारोऽगात् क्रमाद्राजगृहे पुरे । कथमप्यवतस्थे च कञ्चित्कालमहामतिः ॥ ७१ ॥ गृहीत्वा गणिकापुत्र्यौ रूपवत्यावथाभयः । वणिग्वेपोऽगादवन्त्यां राजमार्गेऽग्रहीद्गृहम् ॥ ७२ ॥ प्रद्योतेनेक्षिते ते च दारिके पथि गच्छता । ताभ्यां च सविलासाभ्यां प्रद्योतोऽपि निरीक्षितः ॥ ७३ ॥ प्रद्योतेन गृहे गत्वा रागिणा प्रेषिता ततः । दूतिकाऽनुनयन्त्याभ्यां कुट्टाम्यामपहस्तिता ॥ ७४ ॥ द्वितीयस्मिन्नपि दिनेऽर्थयमाना नृपाय च । ताभ्यां शनैः सरोपाभ्यामवामन्यत दूतिका ॥ ७५ ॥ तृतीयेऽप्यह्नि निर्वेदादेत्य ते याचितेऽनया । ऊचतुश्च सदाचारो आता नोप रक्षति ॥ ७६ ॥ ततो बहिर्गतेऽमुष्मिन् सप्तमेऽह्नि समागते । इहायातु नृपश्छन्नस्तत सङ्गो भविष्यति ॥ ७७ ॥ ततोऽभयेन प्रद्योतसद्गोकः पुमान्निजः । उन्मत्तो विदधे तस्य प्रद्योत इति नाम च ॥ ७८ ॥ ईदृशोऽयं मम आता आम्यतीतस्ततस्ततः । रक्षितव्यो मया हा किं करोमीत्यवदज्जने ॥ ७९ ॥ तं वैद्यसन्नयनच्छन्नाना प्रत्यहं बहिः । रटन्तं मञ्चकारूढं निनायार्त इवाभयः ॥ ८० ॥ नीयमानश्च

(१) प्रतिज्ञा चकार ।

तेनोच्चैः स उन्मत्तश्चतुष्पथे । प्रद्योतोऽहं द्वियेज्जेनेत्युदयुदनोऽरटत् ॥ ८१ ॥ सप्तमेऽद्धि नृपोऽप्येकस्तत्र प्रच्छन्न
 आययौ । कामान्वः सिन्धुर इव नद्वश्चाभयपूरयैः ॥ ८२ ॥ नीयतेऽसौ वैधवेरमेत्यभयेनाभिभाषिणा । पर्य्येकून
 सप्तं जह्रे पुरान्त स रटत् दिवा ॥ ८३ ॥ क्रोशे क्रोशे पुरा मूर्त्तै रथैरथ सुगजिभि । पुरे राजगृहेऽन्यैर्यद्यो-
 तमभयोऽभयः ॥ ८४ ॥ ततो निनाय प्रद्योतं श्रेणिकस्य पुरोऽभयः । दधौ च सङ्गमाकृत्य तं प्रति श्रेणिको नृपः
 ॥ ८५ ॥ ततोऽभयकुमारेण बोधितो मगधेश्वरः । संमान्य वस्त्राभरणैः प्रद्योतं व्यसृजन्मुदा ॥ ८६ ॥ अन्यदा
 गणभृदेवसुधर्मस्वामिनोऽन्तिके । प्रव्रज्यामप्रदीप्तोऽपि विरक्तः काष्ठभारिकः ॥ ८७ ॥ विहरन् स पुरे पौरैः
 पूर्ववस्थाऽनुवादिभि । अभर्त्स्यतोपाहस्यतागर्ह्यतापि पदे पदे ॥ ८८ ॥ नाम्नां सोढुमीशोऽत्र विहरामि तदन्यत ।
 इति व्यसृज्यत् स श्रीसुधर्मस्वामिनं तत ॥ ८९ ॥ सुधर्मस्वामिनाऽन्यत्र विहारक्रमहेतवे । आपृच्छ्यताभयः
 पृच्छन् ज्ञापितस्तच्च कारणम् ॥ ९० ॥ दिनमेकं प्रतीक्ष्यभृद्भूयै यत्प्रतिभाति च । तद्विधत्तेत्ययाचिष्ट प्रणम्य
 श्रेणिकात्मजः ॥ ९१ ॥ सोऽय राजकुलालुप्ता रत्नकोटिन्नयौ बहि । दास्याम्येतामेत लोकाः पटहेनेत्ययोषयत्
 ॥ ९२ ॥ ततश्चेयुर्जनाः सर्वेऽप्यवोचदभयोऽप्यदः । जलाग्निस्त्रीपर्वको यस्तस्य रत्नोच्चयोऽस्त्वयम् ॥ ९३ ॥
 लोकोत्तरमिदं लोकः स्वामिन् ! किं कर्तुमीश्वरः ? इति तेऽन्वाभाषमाणेष्वभयोऽपीत्यभाषत ॥ ९४ ॥ यदि चो
 नेदृशः कश्चिद्रत्नकोटीन्नयं ततः । जलाग्निस्त्रीपुत्रः काष्ठभारिणोऽस्तु महाघ्ने ॥ ९५ ॥ सम्यगीदृगयं साधु पात्रं
 दानस्य युज्यते । मुधाऽसौ जहसेऽस्माभिरिति तैर्जगदेऽभयः ॥ ९६ ॥ अस्य भर्त्सोपहासादि न कर्त्तव्यमतः परम्
 । आदिष्टमभयेनैवं प्रतिपद्य ययुर्जना ॥ ९७ ॥ एवं बुद्धिमहाम्भोधिः पितृभक्तिपरोऽभयः । निरीहो धर्मसत्को

राज्यमन्वशिष्यपितृपुत्रः ॥ ६८ ॥ वर्तमानः स्वयं धर्मो स प्रजा आप्यवर्त्तयन् । प्रजानां च पशूनां च गोपायत्ताः
प्रवृत्तयः ॥ ६९ ॥ राजा चक्रे जजागार यथा द्वादशधा स्थिते । तथा श्रावकधर्मेऽसावप्रमद्वरमानसः ॥ ७० ॥
चहिरङ्गान् यथाऽजैपीदुर्जनानपि विद्विषः । अन्तरङ्गानपि तथा स लोकद्वयसाधकः ॥ १ ॥ तमूचे श्रेणिकोऽन्ये-
हूर्वत्स ! राज्यं त्वमाश्रय । अहं श्रयिष्ये श्रीवीरशुश्रूषासुखमन्वहम् ॥ २ ॥ पित्राज्ञाभङ्गससारभीरुरित्यभयोऽ-
ब्रवीत् । यदादिशत तत्साधु प्रतीक्षन् चणं परम् ॥ ३ ॥ इतश्च भगवान् वीरः प्रवाज्योदायन नृपम् । मरुमण्ड-
लतस्तत्राभ्यागत्य समवासरत् ॥ ४ ॥ ततो गत्वाऽभयो नत्वा पप्रच्छ चरमं जिनम् । राजर्षिः कोऽन्तिमोऽथाख्य-
तत्रैवोदायनं प्रभुः ॥ ५ ॥ गत्वोचे श्रेणिकं सोऽस्मि राजा चेन्न ऋपिस्तदा । श्रीवीरोऽन्तिमराजर्षिं शशंसोदायनं यतः
॥ ६ ॥ श्रीवीरं स्वामिनं प्राप्य प्राप्य त्वत्पुत्रतामपि । नो छेत्स्ये भवदुःखं चेन्मतः कोऽन्योऽधमस्ततः ॥ ७ ॥ नाम्नाऽ-
हमभयस्तात ! सभयोऽसि भवाङ्गशम् । भुवनाभयदं वीरं तच्छ्रयामि समादिश ॥ ८ ॥ तदलं मम राज्येनाभिमा-
नसुखहेतुना । यतः सन्तोषसाराणि सौख्यान्यादुर्महर्षयः ॥ ९ ॥ निर्वन्धाद्वाह्यमाणोऽपि न यदा राज्यमग्रहीत् ।
तदाऽभयो व्रतायाजुज्वे राज्ञा प्रमोदतः ॥ १० ॥ राज्यं तृणमिव त्यक्त्वा सन्तोपसुखभागसौ । दीक्षां चरमवीथे-
शवीरपादान्तिकेऽग्रहीत् ॥ ११ ॥ संतोषमेवमभयः सुखदं दधानः, सर्वार्थसिद्धिसुरधाम जगाम मृत्वा । सन्तोप-
मेवमपरोऽप्यवलम्बमान-स्तान्युत्तरोत्तरसुखानि नरो लभेत ॥ १२ ॥
॥ इति श्रीअभयराजर्षिकथानकम् ॥ ११४ ॥

सन्निधौ निधयस्तस्य कामगव्यनुगामिनी । अमराः किङ्करायन्ते सन्तोषो यस्य भूषणम् ॥११५॥

निधयो महापद्मादयः, सन्निधौ सन्निहिताः, कामगवी कामधेनुः, मा अनुगच्छतीत्येवंशीला अनुगामिनी, अमराः सुराः, किङ्करा इवाचरन्ति किङ्करायन्ते । तस्येति योगः । यस्य किम् ? यस्य पुंसः सन्तोषो भूषणमलङ्करणम् । तथाहि—सन्तुष्टा मुनयः शमप्रभावाचतुणाग्रादपि रत्नसमूहान् पातयन्ति, कामितफलदायिनश्च सुरेन्द्रैरप्य-हमहमिकयोपचर्यन्त इत्यत्र कः सन्देहः । अत्रान्तरश्लोकाः—

धनं धान्यं स्वर्णरूप्यकुप्यानि क्षेत्रवास्तुनी । द्विपाचतुष्पाचेति स्युर्नव बाह्याः परिग्रहाः ॥१॥ रागद्वेषौ कषायाः शुद्धासौ रत्यरती भयम् । जुगुप्सा वेदमिथ्यात्वे आन्तराः स्युश्चतुर्दश ॥२॥ बाह्यात् परिग्रहात्प्रायः प्रकुप्यन्त्यान्तरा अपि । प्राङ्गो मृषिकालर्कविषजोपद्रवा इव ॥३॥ प्राप्तप्रतिष्ठानपि च वैराग्यादिमहाद्रुमान् । उन्मूलयति निर्मूलं परिग्रहमर्हावलः ॥४॥ परिग्रहनिपणोऽपि योऽपवर्गं विमार्गति । लोहोदुषानिविष्टोऽसौ पारावारं तितीर्यति ॥५॥ बाह्याः परिग्रहाः पुंसां धर्मस्य ध्वंसहेतवः । तज्जन्मानोऽपि जायन्ते समिधामिव वह्नयः ॥६॥ बाह्यानापि हि यः सङ्गान्न नियन्त्रयितुं चमः । जयेत् क्लीबः कथं सोऽन्त परिग्रहचभूमममूम् ॥ ७ ॥ क्रीडाद्यानमविद्यानां वारिधिर्व्यसनार्णसाम् । कन्द-स्तृष्णामहावल्लेक एव परिग्रहः ॥८॥ अहो आश्चर्यमुन्मुक्तसर्वसङ्गान्मुनीनापि । धनार्थित्वेन शङ्कन्ते धनरत्नापरायणाः ॥९॥ राजतस्करदायादवद्धितोयादिभीरुभिः । धनैकतानैर्धनमिनिर्निशास्वपि न सुष्यते ॥ १० ॥ दुर्भिन्ने वा सुभिन्ने

(१) वायु । (१) जलानाम् ।

वा वने जनपदेऽपि वा । शङ्काऽऽतङ्काकुलतया धनी सर्वत्र दुःखितः ॥ ११ ॥ निर्दोषा वा सदोषा वा सुखं जीव-
न्ति निर्धनाः । बाध्यन्ते धनिनो लोके दोषैरुपादितैरपि ॥ १२ ॥ अर्जने रत्नो नाशे व्यये सर्वत्र दुःखदम् ।
धत्ते कर्णगृहीताच्छ्रमल्ललीलां धनं नृणाम् ॥ १३ ॥ धिग्धनं धनवन्तो यदेकामिषजघृक्षुभिः । स्वजनैरपि बाध्य-
न्ते शुनकाः शुनकैरपि ॥ १४ ॥ इत्थमर्थं लभेयाहं रक्षेय वद्धयेय च । कृतान्तदन्तयन्त्रस्थोऽपीत्याशां न त्यजे-
द्धनी ॥ १५ ॥ पिशाचीव धनाशेयं यावदुच्छृङ्खला भवेत् । तावत् प्रदर्शयेन्नृणां नानारूपां विडम्बनाम् ॥ १६ ॥
यदीच्छसि सुखं धर्मं मुक्तिसाम्राज्यमेव च । तदा परपरीहारदेकामाशां वशीकुरु ॥ १७ ॥ स्वर्गापवर्गनगरप्रवेश-
प्रतिरोधिनी । अभेद्या वज्रधाराभिराशैव हि महार्गला ॥ १८ ॥ आशैव राक्षसी पुंसामाशैव विषमञ्जरी । आशैव
ऽऽशीविषी जिता ॥ २० ॥ पापवल्लीं दुःखखानिं सुखार्थिं दोषमातरम् । आशां निराशीकुरुते यस्तिष्ठति सुखेन सः
॥ २१ ॥ आशादवाग्नेर्महिमा कोऽपि लोकपथातिगः । धर्ममेवं समाधिं यो विध्यापयति तत्त्वणात् ॥ २२ ॥ दीनं
जल्पन्ति गायन्ति नृत्यन्त्यभिनयन्ति च । आशापिशाचीविवशाः पुमांसो धनिनां पुरः ॥ २३ ॥ न यान्ति वायवो
यत्र नाप्यर्केन्दुमरीचयः । आशामहोर्मयः पुंसां तत्र यान्ति निरर्गलाः ॥ २४ ॥ येनाशायै ददे स्वाभ्यं तेनात्तं दास्यमा-
त्मन । आशा दासीकृता येन तस्य स्वाभ्यं जगत्रये ॥ २५ ॥ नाशा नैसर्गिकी पुंसि या जीर्यति न जीर्यति । उत्पात एव
कोऽप्येषा तस्यां सत्यां कुतः सुखम् ॥ २६ ॥ वलयो वलयाः पुंसां पलितानि स्रजः कृताः । किमन्यन्मण्डनं कृत्वा कृतार्था-
ऽऽशा भविष्यति ॥ २७ ॥ प्राप्तेभ्योऽप्यतिरिच्यन्ते तेऽर्थास्त्यक्ता य आशया । कोडीकरोति यानाशा ते तु स्वमेऽपि

दुर्लभा ॥२८॥ गानर्थाच्च बहुभिर्यज्ञैरिच्छेत्साधयितुं नरः । अयन्नासिद्धा एवैते कृते शाशानिमीलने ॥२९॥ पुण्योदयोऽ-
स्ति चेत् पुसां व्यर्थैवाशापिशाचिका । अथ पुण्योदयो नास्ति व्यर्थैवाशापिशाचिका ॥३०॥ अर्धाती पण्डितः प्राज्ञः
पापभीरुस्तपोधनः । स एव येन हित्वाऽऽशां नैराश्यामुरीकृतम् ॥३१॥ सुखं सन्तोषपीयूषजुषां यत् स्ववशात्मनाम् ।
तत्पराधीनवृत्तीनामसन्तोषवतां कुतः ॥ ३२॥ सन्तोषवर्भणि व्यर्था आशानाराचपङ्क्तयः । ताः कथं प्रतिरोद्धव्या
इति मा स्माकुलो भवः ॥ ३३ ॥ वाक्यैकैकेन तद्वच्चि यद्वाच्यं वाक्यकोटिभिः । आशापिशाची शान्ता च प्राप्तं
च परम पदम् ॥३४॥ तत्सन्त्यजाऽऽशावैवश्यं भितीकृतपरिग्रहः । भजस्व द्रव्यसाधुत्वं यतिधर्मानुरक्तधीः ॥३५॥
मिथ्यादृग्भ्यो विशिष्यन्ते सम्यग्दर्शनिनो जनाः । तेभ्योऽपि देशविरता भितारम्भपरिग्रहाः ॥ ३६ ॥
शामन्यतीर्थिका यान्ति गतिं तीव्रतपोजुषः । उपासका सोमिलवत्तां विराद्धव्रता अपि ॥ ३७ ॥ मासे मासे हि ये
बालाः कुशाग्रेणैव सुज्जते । सन्तुष्टोपासकानां ते कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ३८ ॥ अप्यद्भुतवपेनिष्ठस्तामलिः
पूरणोऽपि वा । सुआवकोचितगतेरतिदीनां गतिं ययौ ॥३९॥ आशापिशाचविवशं कुरु मा स्म चेतः, सन्तोषमुद्रह
परिग्रहनिग्रहेण । श्रद्धां विधेहि यतिधर्मधुरीणताया-मन्तर्भाष्टकमुपैषि यथाऽपवर्गम् ॥ ४० ॥ ११५ ॥

इति परमार्हतश्रीकुमारपालभूपालशुश्रूषिते आचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते अध्यात्मोपनिषत्तन्नि सञ्जातपट्टचन्द्रे
श्रीयोगशास्त्रे स्वोपज्ञं द्वितीयप्रकाशविवरणम् ।

ॐ पं० शम्भुदास गौरी

गौरीमिह, १, १, १

(१) 'भावसाधुत्वं' इति प्रत्यन्तरम् ।

अहम्

तृतीयः प्रकाशः ।

तृतीयः
प्रकाशः ।

१५६॥

अथाणुव्रतव्यावर्णनानन्तरं गुणव्रतानामवसरस्तत्रापि प्रथमं गुणव्रतमाह—
दशस्वपि कृता दिक्षु यत्र सीमा न लङ्घ्यते । ख्यातं दिग्विरतिरिति प्रथमं तद्गुणव्रतम् ॥१॥
ऐन्द्री, आग्नेयी, याम्या, नैऋती, वारुणी, वायव्या, कौबेरी, ऐशानी, नागी, ब्राह्मीति दश दिशस्तासु,
अपिशब्दादेकद्विव्यादिदिक्ष्वपि, सीमा मर्यादा, कृता प्रतिपन्ना, यत्र व्रते सति, न लङ्घ्यते नातिक्रम्यते,
तत्प्रथमं गुणव्रतम् । उत्तरगुणरूपं व्रतं गुणव्रतम्, गुणाय चोपकाराय अणुव्रतानां व्रतं गुणव्रतम्, ख्यातं प्रसिद्धं,
तस्याभिधानं दिग्विरतिरिति ॥ १ ॥

ननु हिंसादिपापस्थानविरतिरूपाणि युक्तान्यणुव्रतानि, दिग्व्रते तु कस्य पापस्थानस्य निवृत्तिर्येनास्य
व्रतत्वमुच्यते ? । उच्यते—अत्रापि हिंसादीनामेव पापस्थानानां विरतिरेतदेवाह—

चराचराणां जीवानां विमर्दननिवर्तनात् तप्तायोगोलकल्पस्य सद्गतं शुहिणोऽप्यदः ॥ २ ॥

चरास्त्रसा द्वीन्द्रियादयः, अचराः स्थावराः एकेन्द्रियाः; तेषां नियमितसीमावहिवर्त्तिनां जीवानां, यदिमर्दनं
यातायातादिना हिंसा, तस्य निवर्तनाद्धेतोरिदमपि हिंसाप्रतिषेधपरमेव गृह्यस्यापि सद्गतम् । हिंसाप्रतिषेधपरत्वे

॥१५६॥

च असत्यादिप्रातिषेधपरताऽपि सुवचैव । यथेवं, साधूनामपि दिग्विरतिव्रतप्रसङ्ग इत्याह—तप्तायोगोलककल्पस्येति । गृहस्थो भारम्भपरिग्रहपरत्वाद्यत यत्र याति, भुञ्जते, शोते, व्यापारान्तरं वा कुरुते, तत्र तप्तायोगोलक इव जीवोपमर्दं करोति । गृहिणोऽपीत्यपिशब्दस्तप्तायोगोलककल्पस्येत्यत्र सम्बध्यते, तप्तायोगोलककल्पस्यापीत्यर्थः । यदाह—

तैत्तायोगोलकणो पमत्तजीवोऽणिचारियप्पसरो । सव्वत्थ किं न कुञ्जा पावं तत्कारणाणुगमो ॥ १ ॥
साधूनां तु समित्तिगुप्तिप्रधानव्रतशालिनां नायं दोष इति न तेषां दिग्विरतिव्रतम् ॥ २ ॥

लोभलब्धपापस्थानविरतिपरमपि चैतद् व्रतमित्याह—

जगदाक्रममाणस्य प्रसरल्लोभवारिधेः । स्वलनं विदधे तेन येन दिग्विरतिः कृता ॥ ३ ॥

लोभ एव दुर्लङ्घ्यत्वाद्धारिधिः समुद्रः प्रसरंश्चासौ नानाविकल्पकञ्जोलोकलतया लोभवारिधिश्च, तस्य विशेषण जगदाक्रममाणस्य । वारिधिपचे जगद्भोक्तः, लोभपचे तु नि शेषमेव भुवनत्रयम् । लोभवशगो हि ऊर्ध्वलोकगतां सुरसम्पदं मध्यलोकगतां च चक्रवर्त्यादिसम्पदमधोलोकगतां च पातालप्रभृत्वादिसम्पदमभिलषंस्त्रिभुवनमपि मनोरथैराक्रामतीति लोभस्य जगदाक्रमणम्, तेन स्वलनं प्रसरनिरोधः, तद्विदधे, येन किं ? येन पुरुषेण दिग्विरतिर्विहिता । दिग्विरतो हि प्रतिज्ञातसीमातः परतोऽगच्छंस्तत्स्थसुवर्णरूप्यधनधान्यादिषु प्रायेण लोभं न कुरुते इति लोभलब्धपापस्थानविरतिपरताऽस्य व्रतस्य । अत्रान्तरभोका—

(१) तप्तायोगोलकस्यः प्रमत्तनीबोऽनिवारितप्रसरः । सर्वत्र किं न कुर्यात् पापं तत्कारणानुगतः ॥

ते देतद्यावद्धीवं वा सद्व्रतं गृहभेषिनाम् । चतुर्मासादिनियमादथवा स्वल्पकालिकम् ॥ १ ॥ सदा सामायिक-
स्थानां यतीनां तु जित्वात्मनाम् । न दिशि कचन स्यातां विरत्यविरती इमे ॥ २ ॥ चारणानां हि गमनं यदूर्ध्वं
भेरुमूर्धनि । तिर्यग्लवचकशैले च नैषां दिग्विरतिस्ततः ॥ ३ ॥ गन्तुं सर्वोसु यो दिङ्मु विदध्यादवधिं सुधीः । स्व-
र्गादौ निरवधयो जायन्ते तस्य सम्पदः ॥ ४ ॥ ३ ॥

द्वितीयं गुणव्रतमाह—

भोगोपभोगयोः संख्या शक्त्या यत्र विधीयते । भोगोपभोगमानं तद् द्वैतीयिकं गुणव्रतम् ॥ १ ॥
भोगोपभोगयोर्वच्यमाणलक्षणयोः संख्या परिमाणं यत्र व्रते विधीयते, कया ? शक्त्या शरीरमनसोरनावा-
धया, तद्भोगोपभोगमानं नाम गुणव्रतं, द्वितीयमेव द्वैतीयिकम् ; स्वार्थे टीका ॥ ४ ॥
भोगोपभोगयोर्लक्षणमाह—

सकृदेव भुज्यते यः स भोगोऽन्नस्वगादिकः । पुनःपुनः पुनर्भोग्य उपभोगोऽङ्गनादिकः ॥ ५ ॥

सकृदेव एकवारमेव, भुज्यते सेव्यते इति भोगः, अन्नमोदनादि, सम्मान्यं, आदिशब्दाचाम्बुलविलेपनोद्वर्च-
नधूपनस्नानपानादिपरिग्रहः । पुनःपुनरनेकवारं, भोग्य. सेव्य, अङ्गना वनिता, आदिशब्दाद्वस्त्रालङ्कारगृहशय-
नासनवाहनादिपरिग्रहः ॥ ५ ॥

इदं च भोगोपभोगव्रतं भोक्तुं योग्येषु परिमाणकरणेन भवति, इतरेषु तु वर्जनेनेति श्लोकद्वयेन तद्वर्ज-
नीयानाह—

मद्यं मांसं नवनीतं मधूदुम्बरपञ्चकम् । अनन्तकायमज्ञातफलं रात्रौ च भोजनम् ॥ ६ ॥

आमगोरससंपृक्तं द्विदलं पुष्पितौदनम् । दध्यहर्द्वितयातीतं कुथितान्नं च वर्जयेत् ॥ ७ ॥

तत्र मद्यं द्विधा-काष्ठनिष्पन्नं च, मांसं त्रिधा-जलस्थलस्रचरमांसभेदेन । मांसग्रहणेन चर्मरुधिर-
भेदोमज्जनः परिगृह्यन्ते । नवनीतं गोमहिष्यजाडविसम्बन्धेन चतुर्धा । मधु त्रेधा-भाषिकं, आमरं, कौत्तिकं च ।
उदुम्बरपञ्चकादयो यथास्थानं व्याख्यास्यन्ते ॥ ६ ॥ ७ ॥

तत्र मद्यस्य वर्जनीयत्वेहेतून् दोषान् श्लोकदशकेनाह—

मदिरापानमात्रेण बुद्धिर्नेश्यति दूरतः । वैदग्धीबन्धुरस्यापि दौर्भाग्येणैव कामिनी ॥ ८ ॥

वैदग्धीबन्धुरस्यापि क्लेशस्यापि पुंसो, मदिरापानमात्रेण बुद्धिर्नेश्यति वयं याति, दूरतो दूरं यावत् सर्वथा
विनश्यतीत्यर्थः । अत्रोपमानं दौर्भाग्येणैव कामिनीति । वैदग्धीबन्धुरस्यापि दूरत इति चात्रापि सम्भव्यते । तेन
यथा विदग्धस्यापि दौर्भाग्यदोषेण कामिनी नश्यति पलायते, दूरतो दूरादपि ॥ ८ ॥ तथा—

पापाः कादम्बरीपानविवशीकृतचेतसः । जननीं हा प्रियीयन्ति जननीयन्ति च प्रियाम् ॥ ९ ॥

कादम्बरी मदिरा, जननीं मातरं, हा इति स्नेहे, प्रियीयन्ति प्रियामिव जायामिवाचरन्ति, प्रियां च जननी-
यन्ति जननीमिवाचरन्ति । मदिरामदविह्वलत्वाजननीजाययोरोचारव्यत्ययेन व्यवहरन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥ तथा—

न जानाति परं स्वं वा मद्याच्चलितचेतनः । स्वामीयति वराकः स्वं स्वामिनं किङ्करीयति ॥ १० ॥

मद्याद्धेतोः चलितचेतनो नष्टचैतन्यः सन्, स्वमात्मानं, परं वा आत्मव्यतिरिक्तं, न जानाति । अत्र हेतुमाह—यत आत्मानमजानन् स्वं स्वामिनामिवाचरति, वराकश्चैतन्यहीनत्वादनुकम्पनीयः । परमजानन् स्वामिनं नाथं किङ्करमिवाचरति ॥ १० ॥ तथा—

मद्यपस्य शवस्येव लुठितस्य चतुष्पथे । मूलयन्ति मुखे श्वानो व्यात्ते विवरशङ्कया ॥११॥
स्पष्टः ॥ ११ ॥ तथा—

मद्यपानरसे मग्नो नग्नः स्वपिति चत्वरे । गूढं च स्वमभिप्रायं प्रकाशयति लीलया ॥१२॥
मद्यस्य पानं तत्र रस आसक्तिस्तत्र मग्नो निपण्णः ; मद्यपानव्यसनीत्यर्थः । अत एव वस्त्रमपि स्रस्तमजानन् नग्नः स्वपिति चत्वरे, न तु गृह एव । दोषान्तरं च—गूढं केनाप्यविदितं, स्वमभिप्रायं राजद्रोहादिकं प्रकाशयति प्रकटीकरोति लीलया बन्धनताडनादिव्यतिरेकेणापि ॥ १२ ॥ तथा—

वारुणीपानतो यान्ति कान्तिकीर्तिमतिश्रियः । विचित्राश्चित्ररचना विलुठत्कज्जलादिव ॥१३॥
वारुणीपानतो मद्यपानात्, यान्त्यपगच्छन्ति, कान्तिः शरीरतेजः, कीर्तिर्यशः, मतिस्तात्कालिकी प्रतिभा, श्रीः सम्पत् । विचित्रा इत्याद्युपमानं स्पष्टम् ॥ १३ ॥ तथा—

भूतात्तवन्नरीनन्ति रारटीति सशोकवत् । दाहज्वरार्त्तवद्भूमौ सुरापो लोलुठीति च ॥ १४ ॥
भूतात्तो व्यन्तरविशेषपरिगृहीतः, त्रीण्यपि क्रियापदानि भृशाभीक्ष्ण्योर्यद्भुबन्तानि ॥ १४ ॥ तथा—

विदधत्यङ्गशैथिल्यं ग्लपयन्तीन्द्रियाणि च । मूर्च्छामनुच्छां यच्छन्ती हाला हालाहलोपमा ॥१५॥

हाला सुरा, हालाहलोपमा हालाहलो विषविशेषस्तत्सदृशी । साधारणधर्मानाह-विदधती कुर्वाणा अङ्गशैथिल्यं शरीरविशेषशुल्वम् । ग्लपयन्ती कार्याचमाणि कुर्वती इन्द्रियाणि चञ्चुरादीनि । मूर्च्छा चैतन्याभावस्ता-
मनुच्छां प्रचुरां यच्छन्ती । अङ्गशैथिल्यादयो हालाहालाहलयोः साधारणा धर्माः ॥ १५ ॥ तथा—

विवेकः संयमो ज्ञानं सत्यं शौचं दया दमा । मद्यात्प्रलीयते सर्वं तृण्या वह्निकणादिव ॥१६॥

विवेको हेयोपादेयज्ञानं, संयम इन्द्रियवशीकारः, ज्ञानं शास्त्रावबोधः, सत्यं तथ्या भाषा, शौचमाचारशुद्धिः, दया करुणा, दमा क्रोधस्यानुत्पाद उत्पन्नस्य वा विफलीकरणम् । मद्यान्मद्यपानात् प्रलीयते नाशमुपयाति सर्वं विवेकादि । यथा वह्निकणात् तृण्या तृणसमूहः । तृणानां समूहस्तृण्या, पाशादित्वान्यः ॥ १६ ॥

दोषाणां कारणं मद्यं मद्यं कारणमापदाम् । रोगातुर इवापथ्यं तस्मान्मद्यं विवर्जयेत् ॥१७॥

दोषाणां चौर्यपारदारिकत्वादीनां कारणं हेतुः, मद्यपानरतो हि किं किमकार्यं न कुरुते ? दोषकारणत्वादेव चापदां वधवन्धादीनां कारणं, तस्मान्मद्यं विवर्जयेदित्युपसंहारः । रोगातुर इवापथ्यमित्युपमानम् । अत्रान्तरश्लोकाः—

रसोद्भवाश्च भूयांसो भवन्ति किल जन्तवः । तस्मान्मद्यं न पातव्यं हिंसापातकमीरुणा ॥ १ ॥ दत्तं न दत्तमात्रं च नात्रं कृतं च नो कृतम् । मृगोद्यराज्यादिव हा स्वैरं वदति मद्यपः ॥ २ ॥ गृहे बहिर्वा मार्गे वा परद्रव्याणि मूढधीः । वधवन्धादिनिर्भीको शुद्धात्याच्छिद्य मद्यपः ॥३॥ बालिकां युवतीं वृद्धां ब्राह्मणीं श्वपचीमपि ।

भुङ्क्ते परस्त्रियं सद्यो मद्योन्मादकदर्शितः ॥४॥ रटन् गायन् लुठन् धावन् कुप्यंस्तुष्यन् रुदन् हसन् । स्तम्भमन्
 अमंस्तिष्ठन् सुरापः पापराट् नटः ॥५॥ श्रूयते किल शाम्बेन मद्यादन्धम्भविष्णुना । हतं वृष्णिकुलं सर्वं शोयिता
 च पुरी पितुः ॥ ६ ॥ पिवन्नपि मृदुर्मद्यं मद्यपो नैव तृप्यति । जन्तुजातं कवलयन् कृतान्त इव सर्वदा ॥ ७ ॥
 लौकिका अपि मद्यस्य बहुदोषत्वमास्थिताः । यत्तस्य परिहार्यत्वमेवं पौराणिका जगुः ॥ ८ ॥ कश्चिदपिस्तपस्तेषु
 भीत इन्द्रः सुरस्त्रिय । द्यौभाय श्रेषयामास तस्यागत्य च तास्तकम् ॥ ९ ॥ विनयेन समाराध्य वरदाभिमुखं
 स्थितम् । जगुर्मद्यं तथा मांसं सेवस्वाब्रह्म चेच्छ्रया ॥ १० ॥ स एवं गदितस्ताभिर्द्वयोर्नरकहेतुताम् । अलोच्य
 मद्यरूपं च शुद्धकारणपूर्वकम् ॥ ११ ॥ मद्य प्रपद्य तद्भोगान् नष्टधर्मस्थितिर्मदात् । विदंशार्थमजं हत्वा सर्वमेव
 चकार सः ॥ १२ ॥ अवद्यमूलं नरकस्य पद्धतिं, सर्वापदां स्थानमकीर्तिकारणम् । अभव्यसेव्यं गुणिभिर्विगर्हितं,
 विवर्जयेन्मद्यमुपासकः सदा ॥ १३ ॥ १७ ॥

अथ मांसदोषानाह—

चिखादिषति यो मांसं प्राणिप्राणापहारतः । उन्मूलयत्यसौ मूलं दद्याऽऽख्यं धर्मशास्त्रिनः ॥१८॥

चिखादिषति खादितुमिच्छति, य कश्चित्, मांसं पिशितं । असौ पुमान्, उन्मूलयति उत्खनति, किं तत् ?
 मूलं दद्यासंज्ञकं, कस्य ? धर्मशास्त्रिन पुण्यवृत्तस्य, । मांसखादने कथं धर्मतरोर्दयाख्यं मूलमुन्मूलयते ? इत्याह—
 प्राणिप्राणापहारतः प्राणिप्राणापहाराद्धेतोः, न हि प्राणिप्राणापहारमन्तरेण मांसं संभवतीति ॥ १८ ॥

अथ मांसं पिखादियमपि प्राणिदयां करिष्यतीत्याह—

अशनीयन् सदा मांसं दयां यो हि चिकीर्षति । ज्वलति ज्वलने वह्नीं स रोपयितुमिच्छति ॥१॥

सदा सर्वदा, मांसमशनीयन् मांसमशनमिवाचरन्, पुत्रीयति च्छात्रमिति वत् “आधाराच्चोपमानादाचारे” ॥ ३ ॥ ४ ॥ २४ ॥ इति क्यनि रूपम्, दयां कृपां, यः कश्चित्, हि स्फुटं, चिकीर्षति कर्तुमिच्छति । ज्वलतीत्यादिना निदर्शनम्, यथा ज्वलत्यग्नौ वह्नीरोपणमशक्यम्, तथा मांसमशनीयता दयाऽपि कर्तुमशक्येत्यर्थः ॥१६॥

नन्वन्यः प्राणिनां घातकोऽन्यश्च मांसमचक इति कथं मांसमचकस्य प्राणिप्राणापहरणमिति ? उच्यते—
मचकोऽपि घातक एवेत्याह—

हन्ता पलस्य विक्रेता संस्कर्त्ता भक्षकस्तथा । क्रेताऽनुमन्ता दाता च घातका एव यन्मनुः ॥२०॥

हन्ता शस्त्रादिना प्राणिनां प्राणापहारकः, पलस्य विक्रेता यो मांसं विक्रीणीते । पलस्येत्युत्तरेष्वपि पदेषु सम्बन्धनीयम् । संस्कर्त्ता यो मांसं संस्करोति, भक्षकः खादकः, क्रेता यो मांसं क्रीणीति, अनुमन्ता य प्राणि-
हिसया मांसमुत्पाद्यमानमनुमोदते, दाता यो मांसमतिथ्यादिभ्यो ददाति, एते साक्षात्पारम्पर्येण वा घातका एव प्राणिप्राणापहारका एव, यन्मनुरिति संवादार्थम् ॥ २० ॥

मानवमेवोक्तं दर्शयति—

अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी । संस्कर्त्ता चोपहर्त्ता च खादकश्चेति घातकाः ॥२१॥

अनुमन्ता अनुमोदकः, विशसिता हतस्याङ्गविभागकरः, निहन्ता व्यापादकः, क्रयविक्रयी क्रयविक्रयौ विधेते यस्य स तथा, क्रेता विक्रेता चेत्यर्थः; संस्कर्त्ता मांसपाचकः, उपहर्त्ता परिवेष्टा, खादको भक्षकः, एते सर्वे घातकाः ॥ २१ ॥

द्वितीयमपि मानवं श्लोकमाह—

नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् । न च प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥ २२ ॥

यावत्प्राणिनो न हतास्तावन्मांसं नोत्पद्यते, हिंसा चातिशयेन दुःखावहा, तस्मान्मांसं विवर्जयेत्, उत्पद्यत इति मांसस्य हिंसाभिचत्वात् कर्तृव्यपदेश इति समानकर्तृकत्वमविरुद्धम् । न च स्वर्ग्य इति न स्वर्गानुत्पत्तिमात्रमभिप्रेतमपि तु नरकादिदुःखहेतुता ॥ २२ ॥

इदानीमन्यपरिहारेण भक्षकस्यैव वधकत्वमाह—

ये भक्षयन्त्यन्यपलं स्वकीयपलपुष्टये । त एव घातका यन्न वधको भक्षकं विना ॥ २३ ॥

अन्यपलमन्यमांसं स्वमांसपुष्टये ये भक्षयन्ति त एव परमार्थतो घातका न तु हन्तृविक्रेतृप्रभृतयः । अत्र युक्तिमाह—यद्यस्मान्न भक्षकं विना वधको भवति; ततो हन्तृप्रभृतिभ्यो भक्षकः पापीयान्, स्वकीयपलपुष्टय इति हिंसाभिप्रायं स्वपलपोषणमात्रप्रयोजनः कतिपयदिनजीवितः परजीवितग्रहाणं कुर्यात् । यदाह—

हन्तेण परपाणे अप्पाणं जे कुणंति सप्पाणं । अप्पाणं दिवसाणं कएण नोसिंति अप्पाणं ॥ १ ॥ तथा—

(१) हत्वा परप्राणान् आत्मानं जे कुर्वन्ति सप्राणम् । अल्पाना दिवसानां कृतेन नाशयन्ति आत्मानम् ॥

एकस्स कए नियजीवियस्स बहुआउ जीवकोहीओ । दुब्ले ठवति जे केवि ताण कि *सासयं बीयं* ॥१॥ २३॥
एतदेव सलुगुप्समाह—

मिथान्नान्यपि विद्यासादभृतान्यपि मूत्रसात् । स्युर्यस्मिन्नङ्गकस्यास्य कृते कः पापमाचरेत् ? ॥२४॥
मिथान्नानि शालिमुद्गमापगोधूमादीनि तान्यपि विद्यासाद्विद्यात्वेन स्युः संपदेरन् । अभृतानि पयःप्रभृतीनि तान्यपि मूत्रसान्मूत्रत्वेन स्युः संपदेरन् यस्मिन् (अङ्गे) । अस्य प्रत्यक्षस्य, अङ्गकस्य कुतिसतस्य शरीरस्य, कृते निमित्तं, कः सचेतनः पापं प्राणिघातलक्षणमाचरेत् विदधीत ? ॥ २४ ॥

इदानीं मांसमद्यं न दोषयेति वदतो निन्दति—

मांसाशने न दोषोऽस्तीत्युच्यते येर्दुरात्मभिः । व्याधयध्वकृत्वाघशृगालास्तेर्गुरूकृताः ॥२५॥

मांसमद्ये न दोषोऽस्तीति यैरुच्यते दुरात्मभिर्दुःस्वभावं, यथा—

“ न मांसमद्ये दोषो न मद्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा भूतानां निवृत्तिस्तु महाफला ” ॥ १ ॥
इति । तैर्व्याघा लुब्धकाः, शृग्रा हिंसा पक्षिविशेषाः, इका अरण्यस्वानः, व्याघ्राः शार्दूलाः, शृगाला जम्बुकाः, गुरूकृताः उपदेशकाः कृताः । न हि व्याधादीन् गुरून् विना कश्चिदेवंविधं शिष्ययति, न चाशिषितं

(१) एकस्य कृते निजजीवितस्य बहुका जीवकोटीः । दुःखे स्थापयन्ति ये केऽपि तेषां किं शाश्वतो जीवः ।

(*) सासवो अप्या । इतिप्रत्यन्तरे ।

महाजनपूण्या एवमुपदिशन्ति । अपि च । निवृत्तिस्तु महाफलेति वदद्भिर्येषां निवृत्तिर्महाफला तेषां प्रवृत्तिर्न दोषवतीति स्वयमेव स्ववचनविरोध आविष्कृत इति किमन्यद् ब्रूमेह ॥ २५ ॥

निरुक्तबलेनापि मांसस्य परिहार्यत्वमाह—

मां स भक्षयिताऽमुत्र यस्य मांसमिहाद्वयहम् । एतन्मांसस्य मांसत्वे निरुक्तं मनुरब्रवीत् ॥ २६ ॥

मां स भक्षयितेति अत्र स इति सर्वनामसामान्यापेक्षं योग्येनार्थेन निराकाङ्क्षीकरोति—यस्य मांसमहमस्मि, इहेति ब्रह्मलोके, अमुत्वेति परलोके, एतन्मांसस्य मांसत्वे मांसरूपतायां, निरुक्तं नामधेयनिर्वचनं मनुरब्रवीत् ॥ २६ ॥

मांसमक्षणे महादोषमाह—

मांसास्वादनलुब्धस्य देहिनं देहिनं प्रति । हन्तुं प्रवर्त्तते बुद्धिः शाकिन्या इव दुर्धियः ॥ २७ ॥

मांसमक्षणलम्पटस्य देहिनं देहिनं प्रति यं यं पश्यति जलचरं मत्स्यादिकं, स्थलचरं मृगवराहादि अजाऽविकादि च, खेचरं तित्तिरिलावकादि, अन्ततो मृषिकाद्यपि तं तं प्रति हन्तुं हननाय बुद्धिः प्रवर्त्तते; दुर्धियो दुर्बुद्धेः । शाकिन्या इव—यथा हि शाकिनी यं पुरुषं स्त्रियमन्यं वा ग्राणिनं पश्यति, तं तं हन्तुं तस्या बुद्धिः प्रवर्त्तते, तथा मांसास्वादनलुब्धस्यापीति ॥ २७ ॥

अपि च मांसमक्षिणामुत्तमपदार्थपरिहारेण नीचपदार्थोपादानं महद्बुद्धिवैगुण्यं दर्शयतीति दर्शयन्माह—

ये भक्षयन्ति पिशितं दिव्यभोज्येषु सत्स्वपि । सुधारसं परित्यज्य मुञ्जते ते हलाहलम् ॥ २८ ॥

दिष्यभोज्येषु सकलघातुहंकपे सर्वेन्द्रियप्रीतिप्रदेषु वीरचैरेयीकिलाटीकुचिकारसालादध्यादिषु मोदकमण्ड-
कमण्डिकाखाद्यकर्पटिकाघृतपूरादिषु इण्डेरिकापूरणवटकवटिकार्पणटादिषु इक्षुगुडखण्डशर्करादिषु द्राक्षासहकारक-
दलदाडिमनालिकेरनारङ्गखर्जूरबोटराजादनपनसादिषु च सत्स्वपि तान्यनादृत्य ये मूढा विस्रगन्विषुगुप्साकरं
शूकाप्रधानानां वान्तिकरं मांसं भक्षयन्ति ते जीवितवृद्धिहेत्वमृतरसपरिहारेण जीवितान्तकरं हलाहलं विषभेदं
भुञ्जते । बालोऽपि हि द्रव्यपरिहारेण सुवर्णमेवादत्त इति बालादपि मांसभक्षिणो बालाः ॥ २८ ॥

भङ्गयन्तरेण मांसभक्षणदोषमाह—

न धर्मो निर्दयस्यास्ति पलादस्य कुतो दया । पललुब्धो न तद्वेत्ति विद्याद्रोपदिशेन्न हि ॥ २९ ॥

निर्दयस्य कृपाराहितस्य, धर्मो नास्ति, धर्मस्य दया मूलमिति ज्ञामनन्ति । ततः प्रस्तुते किमायातमत आह—
पलादस्य कुतो दया, पलादस्य मांसोपजीविनः, कुतो दया ? नैव दयेत्यर्थः, भक्षकस्य वधकत्वेनोक्तत्वात्,
वधकश्च कथं सदयो नाम इति पलादस्य निर्धर्मतालवणो दोषः । ननु सचेतनः कथमात्मनि धर्माभावं सहेतु ?
उच्यते—पललुब्धो न तद्वेत्ति मांसलोभेन न तत्पूर्वार्थोक्तं जानाति । अथ कथञ्चिद्विद्याजानीयात्तर्हि स्वयं मांस-
लुब्धो मांसनिवृत्तिं कर्तुमशक्नुवन् सर्वेऽपि मम सदृशा भवन्ति च परेभ्यो मांसनिषेधं नोपदिशेदाजिण्यकवत् ।
श्रूयते हि कथिदाजिण्यको मार्गे गच्छन्नेकया सर्पिण्या भक्षितस्तत्सर्वेऽपि भक्ष्यन्तामनयेति बुद्ध्या परेभ्यो नाख्या-
तवानिति द्वितीयोऽपि तथैव दृष्टो नान्येषां कथितवान्, एवं यावत्सप्त दृष्टाः । मांसभक्षकोऽपि मांसभक्षणात्स्वयं
नरकं पतन् “स्वयं नष्टा दुरात्मानो नाशयन्ति परानपि” इति न परेभ्य उपदिशति ॥ २९ ॥

इदानीं मांसभक्षकाणां मूढतामुपदर्शयति—

केचिन्मांसं महामोहादश्नन्ति न परं स्वयम् । देवपितृतिथिभ्योऽपि कल्पयन्ति यदूचिरे ॥३०॥

केचित् कुशास्त्रविप्रलब्धा महतो मोहान्न केवलं स्वयं मांसमश्नन्ति किन्तु देवेभ्यः पितृभ्योऽतिथिभ्यश्च कल्पयन्ति, यद्यस्मादूचिरे तद्धर्मशास्त्रकाराः ॥ ३० ॥

उक्तमेवाह—

क्रीत्वा स्वयं वाऽप्युत्पाद्य परोपहृतमेव वा । देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य खादन् मांसं न दुष्यति ॥३१॥

मृगपचिमांसविषयमेतच्छास्त्रं, तेन घृणापणमांसं विना व्याघ्रशकुनिकादिभ्यः क्रीत्वा मूष्येन । घृणापणमांसे तु देवपूजादावनधिकृतेः । तथा स्वयमुत्पाद्य—ब्राह्मणो याज्ञवल्क्यः, क्षत्रियो मृगयाकर्मणा, अथवा परोपपहृतं दौर्कितं तेन मांसेन देवानां पितॄणां चार्चनं कृत्वा मांसं खादन्न दुष्यति, एतच्च महामोहादिति वदद्भिरस्माभिर्दीयितमेव । स्वयमपि हि प्राणिघातहेतुकं मांसं भक्षयितुमयुक्तं किं पुनर्देवादिभ्यः कल्पयितुम् । देवा हि सुकृतसम्भारलब्धात्मानोऽघातुकशरीरा अकावलिकाहाराः कथं मांसं भक्षयेयुः ? अभक्ष्यन्नश्नत्तत्कल्पनं मोह एव । पितरश्च स्वसुकृतदुष्कृतवशेन प्रासगतिविशेषाः स्वकर्मफलमनुभवन्तो न पुत्रादिकृतेनापि सुकृतेन तार्यन्ते किं पुनर्मांसदौर्किकनदुष्कृतेन ? । न च पुत्रादिकृतं सुकृतं तेषामुपतिष्ठते । न ह्याग्नेषु सेकः कोविदोरेषु फलं दत्ते । अतिथिभ्यश्च सत्कारार्होभ्यो नरकपातहेतोर्मांसस्य दौर्किकं महते अधर्माय । एवं परेषां महामोहोच्यतम् । श्रुतिस्मृ-

तिविहितत्वादनोधमेतदिति चेन्न । श्रुतिभाषितेन्यग्रामाग्निकेणु प्रत्ययस्य कर्तुमशक्यत्वात् । श्रूयन्ते हि श्रुतिव-
चांसि—यथा पापघ्नो गोस्पर्शः, द्रुमाणां च पूजा; छागादीनां वधः स्वर्यः । ब्राह्मणभोजनं पिठप्रीणनं,
मायावीन्यधिदैवतानि, वह्नी हुतं देवप्रीतिप्रदम् । तदेतन्निषेणु श्रुतिभाषितेषु युक्तिभिरुशला- कय श्रद्धधीरन् ? ।

यदाह—

स्पर्शोऽपेथ्यभुजां गवामघहरो वन्द्या विसंज्ञा द्रुमाः, स्वर्गश्चागवधाद्विनोति च पितृन् त्रिप्रोपपृक्ताशनम् ।
आप्ताञ्छमपराः सुराः शिसिद्रुतं प्रीणाति देवान् हविः, स्मृतं फल्गु च वङ्गु च श्रुतिगिरां को वेत्ति लीलायितम् ? ॥ १ ॥

तस्मान्महामोह एवायं मासेन देवपूजाऽऽदिकमित्यलं मिस्तरेण ॥ ३१ ॥

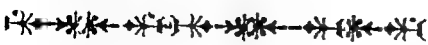
ननु मन्त्रसंस्कृतो वद्धिर्न दहति पचति ना, तन्मन्त्रसंस्कृतं मांसं न दोषाय स्यात् । यन्मनुः—

असंस्कृतान् पशून्मन्त्रैर्नोद्याद्विप्रः कथञ्चन । मन्त्रैस्तु संस्कृतानद्याच्छ्रावतं विधिमास्थितः ॥ १ ॥

शाश्वतो नित्यो वैदिक इत्यर्थः ॥ अत्राह—

मन्त्रसंस्कृतमप्यथाद्यवाल्पमपि नो पलम् । भवेज्जीवितनाशाय हालाहललवोऽपि हि ॥ ३२ ॥

मन्त्रसंस्कृतमपि मन्त्रपूतमपि, पलं नाथात्, न हि मन्त्रा अग्नेर्देहनशक्तियभरकादिप्रापणशक्तिं मांसस्य
प्रतिबध्नन्ति । तथा सति सर्वपापानि कृत्वा पापमन्वानुस्मरणमात्रात् कृतार्थीभवेयुः । एवं च सर्वपापप्रतिषेधोऽपि

तृतीयः
प्रकाशः ।

निरर्थकः स्यात्, सर्वपापानां मन्त्रादेव नाशप्रसक्तेः । अथ यथा स्तोकं मद्यं न मदयति तथा स्वल्पं मांसं न पापाय स्यात् । उच्यते-यवाल्पमपि यवतुल्यप्रमाणमपि नाद्यात् प्लमिति संबध्यते, तदपि दोषाय, अत्रोत्तरार्द्धेन निदर्शनम् ॥ ३२ ॥ इदानीमनुत्तरं मांसस्य दोषमुपदर्शयन्नुपसंहरति—

सद्यः संमूर्च्छितानन्तजन्तुसन्तानदूषितम् । नरकाध्वनि पाथेयं कोऽश्रीयात्पिशितं सुधीः ? ॥ ३३ ॥

सद्यो जन्तुविशसनकाल एव संमूर्च्छिता उत्पन्ना अनन्ता निगोदरूपा ये जन्तवस्तेषां सन्तानः पुनः पुनर्भवन् तेन दूषितम् । यदाह—

आमासु अ पक्कासु अ विपच्चमाणासु मंसपेसीसु । सययं चिय उववाओ भणिओ उ निगोअजीवाणं ॥ १ ॥

तत एव नरकाध्वनि पाथेयम्, पिशितमद्यस्य पाथेयत्वे पिशितमपि पाथेयमुक्तं, कोऽश्रीयात्पिशितं सुधीरित्युपसंहारः । अत्रान्तरश्लोकाः—

मांसलुब्धैरमर्यादैर्नास्तिकैः स्तोकदर्शिभिः । कुशास्त्रकारैर्वैयात्याद्भूतं मांसमद्यणम् ॥ १ ॥ नान्यस्ततो गतघृणो नरकाचिष्मदिदन्धनम् । स्वमांसं परमांसेन यः पोषयितुमिच्छति ॥ २ ॥ स्वाङ्गं पुष्पान्पशून्पशून् वरं हि गृहशूकर । प्राणिघातोद्भवमांसैर्न पुनर्निर्घृणो नरः ॥ ३ ॥ निःशेषजन्तुमांसानि भक्ष्याणीति य ऊचिरे । नृमांसं वर्जितं शङ्के

(१) आमासु च पक्कासु च विपच्यमानासु मांसपेसीषु । सततमेव उपपातो भणितस्तु निगोदजीवानाम् ॥ १ ॥

स्ववधाशङ्कयैव तैः ॥ ४ ॥ विशेषं यो न मन्येत नृमांसपशुमांसयोः । धार्मिकस्तु ततो नान्यः पापीयानपि नापरः ॥ ५ ॥ शुक्रशोणितसम्भूतं विष्टारसविचर्द्धितम् । लोहितं स्त्यानतामांसं कोऽशीयादकुभिः प्लवम् ? ॥ ६ ॥ अहो द्विजातयो धर्म शौचमूलं वदन्ति च । सप्तधातुकेदोहोत्थं मांसमश्नन्ति चाधमाः ॥ ७ ॥ येषां तु तुल्ये मांसाग्ने सत्प्राभ्यवहारिणाम् । विषामृते समे तेषां मृत्युजीवितदायिनी ॥ ८ ॥ भक्षणीयं सतां मांसं प्राण्यङ्गत्वेन हेतुना । ओदनादिवदित्येवं ये चानुमिमते जडाः ॥ ९ ॥ गोसम्भवत्वात्ते मूत्रं पयोवन्न पिबन्ति किम् ? । प्राण्यङ्गतामिन्ना च नौदनादिषु भक्ष्यता ॥ १० ॥ शङ्खादि शुचि नास्थ्यादि प्राण्यङ्गत्वे समे यथा । ओदनादि तथा भक्ष्यमभक्ष्य पिशितादिकम् ॥ ११ ॥ यस्तु प्राण्यङ्गमात्रत्वात् ग्राह मांसौदने समे । स्त्रीत्वमात्रान्मातृपत्न्योः स किं साम्यं न कल्पयेत् ? ॥ १२ ॥ पञ्चेन्द्रियस्यैकस्यापि वधे तन्मांसमन्नत्वात् । यथा हि नरकप्राप्तिर्न तथा धान्यभोजनात् ॥ १३ ॥ न हि धान्यं भवेन्मांसं रसरक्तविकारजम् । अर्मांसभोजिनस्तस्मान्न पापा धान्यभोजिनः ॥ १४ ॥ धान्यपाके प्राणिवधः परमेकोज्वशिष्यते । गृहिणां देशयमिनां स तु नात्यन्तबाधकः ॥ १५ ॥ मांसखादकगतिं विमृशन्तः, सस्यभोजनरता इह सन्तः । प्राप्नुवन्ति सुरसम्पदमुच्चैर्जैनशासनजुषो गृहिणोऽपि ॥ १६ ॥ ३॥

क्रमप्राप्तं नवनीतमन्नदोषमाह—

अन्तर्मुहूर्त्ततिरतः सुसूक्ष्मा जन्तुराशयः । यत्र मूर्ध्वेनित तन्नाथं नवनीतं विवेकिभिः ॥ ३४ ॥

अन्तर्मध्यं मुहूर्त्तस्य अन्तर्मुहूर्त्तं, तस्मात् परत ऊर्ध्वं, अतिशयेन सूक्ष्माः सुसूक्ष्माः, जन्तुराशयो जन्तुसमूहाः

यस्मिन्नववनीते, मूर्च्छन्ति उत्पद्यन्ते, तन्नवनीतं, नाद्यं न भवणीयं, विवेकिभिः ॥ ३४ ॥

एनमेवार्थं भावयति—

एकस्यापि हि जीवस्य हिंसने किमद्यं भवेत् ? । जन्तुजातमयं तत् को नवनीतं निषेवते ? ॥ ३५ ॥

एकस्यापि हि जन्तोर्विधे किं निर्देष्टुमशक्यमद्यं पापं भवेत् तत्तस्माज्जन्तुजातं प्रकृतमस्मिस्तज्जन्तुजातमयं नवनीतं को निषेवते कः सविवेकोऽश्नाति ? ॥ ३५ ॥

क्रमप्राप्तान्मधुदोषानाह—

अनेकजन्तुसङ्घातनिघातनसमुद्भवम् । जुगुप्सनीयं लालावत् कः स्वादयति मान्निकम् ? ॥ ३६ ॥

अनेकस्य जन्तुसङ्घातस्य यन्निघातनं विनाशस्तस्मात् समुद्भवो यस्य तत्तथा । निघातनमिति हन्त्यर्थोऽप्येति हन्तेश्वरादिपाठात् शिजन्तस्य रूपम् । अयं परलोकविरोधो दोषः, जुगुप्सनीयं कुत्सनीयं, लालावद्भालामिव, अयमिहलोकविरोधो दोषः, कः संवेतन, स्वादयति भक्षयति, सन्निकामिः कृतं मान्निकं मधु । एतच्च आमरादीनामुपलक्षणम् ॥ ३६ ॥ इदानीं मधुभक्षकाणां पापीयस्तां दर्शयति—

भक्षयन्मान्निकं क्षुद्रजन्तुलक्ष्णद्वयोद्भवम् । स्तोकजन्तुनिहन्तुभ्यः शौनिकेभ्योऽतिरिच्यते ॥ ३७ ॥

क्षुद्रजन्तुरनस्थिः स्यादथवा क्षुद्र एव य । शतं वा प्रसृतिर्येषां केचिदा नकुलादपि ॥ १ ॥

तेषां क्षुद्रजन्तूनां लक्षाणि, लक्षग्रहणं बहुत्वोपलक्षणम् । तेषां च यो विनाशस्तस्मादुद्भवो यस्य तत्तथा,

तद्भवन् स्लोकपश्चादिजन्तुनिहन्तृभ्यः शौनिकेभ्यः खट्विकेभ्योऽतिरिच्यते अधिकीभवति; भवकोऽपि घातक इत्युक्तप्रायम् ॥ ३७ ॥

लौकिकानामप्युच्छिष्टभोजनत्याजिनामुच्छिष्टत्वान्मधु परिहर्त्तव्यमेवेत्याह—

एकैककुसुमकोडाद्रसमापीय मच्चिकाः । यद्धमन्ति मधूच्छिष्टं तदश्नन्ति न धार्मिकाः ॥ ३८ ॥

एकैकस्य कुसुमस्य यः क्रोड उत्सङ्गस्तस्माद्रसं मकरन्दमापीय पीत्वा, मच्चिकाः यद्धमन्ति उद्गिरन्ति, तदुच्छिष्टं मधु; धर्मं चरन्ति धार्मिकास्ते नाश्नन्ति । अनुच्छिष्टभोजनं हि धर्मो लौकिकानाम् ॥ ३८ ॥

ननु ' त्रिदोषशमनं मधु ' नातः परमौषधमस्तीति रोगोपशान्तये मधुमक्षणे को दोष इत्याह—

अप्यौषधकृते जगधं मधु एवभ्रनिवन्धनम् । भक्षितः प्राणनाशाय कालकूटकणोऽपि हि ॥ ३९ ॥

आस्तां रसास्वादलाम्पट्वेन यावदौषधकृतेऽपि औषधनिमित्तमपि मधु जगधं यद्यपि रोगापहारकं, तथापि एवभ्रस्य नरकस्य निवन्धनम्, हि यस्मात् प्रमादज्जीवितार्थितया वा कालकूटस्य विषस्य कणोऽपि लवोऽपि म-
क्षितः सन् प्राणनाशाय भवति ॥ ३९ ॥

ननु खर्जूरद्राक्षादिरसचन्मधु मधुरमिति सर्वेन्द्रियाप्यायकत्वात् कथं परिहार्यं स्यादित्याह—

मधुनोऽपि हि माधुर्यमवोर्धैरहहोच्यते । आसाद्यन्ते यदास्वादाच्चिरं नरकवेदनाः ॥ ४० ॥

सत्यमस्ति मधुनो माधुर्यं व्यवहारतः, परमार्थतस्तु नरकवेदनाहेतुत्वादत्यन्तकटुकत्वमेव । अवोर्धैरिति पर-

मार्थपरिशीलनाविकलैः, नरकवेदनाहेतोरपि मधुनो माधुर्यवर्णनमबोधानामित्यहहेत्यनेन विषादो द्योत्यते । यस्य मधुन आस्वादाम्बरकवेदनाश्चिरमासाद्यन्ते प्राप्यन्ते ॥ ४० ॥

पवित्रत्वात् मधु देवत्वानोपयोगीति ये मन्यन्ते तानुपहसति—

मक्षिकामुखनिष्ठूतं जन्तुघातोद्भवं मधु । अहो पवित्रं मन्वाना देवत्वाने प्रयुञ्जते ॥ ४१ ॥

मक्षिकाणां मुखानि तैर्निष्ठूतं वान्तं जन्तुघातात्प्राणिघातादुद्भवो यस्य तत्तादृशमपवित्रं मधु, पवित्रं शुचि मन्वाना अभिमन्यमानाः, देवानां शङ्करादीनां, त्वाने खाननिमित्तं, प्रयुञ्जते व्यापारयन्ति अहो इत्युपहासे । यथा—

करभाणां विवाहे तु रासभास्तत्र गायनाः । परस्परं प्रशंसन्ति अहो रूपमहो ध्वनिः ॥ १ ॥ ४१ ॥

क्रमप्राप्तान् पञ्चोदुम्बरदोषानाह—

उदुम्बरवटलक्षकाकोदुम्बरशाखिनाम् । पिप्पलस्य च नाश्रीयात्फलं कृमिकुलाकुलम् ॥ ४२ ॥

उदुम्बरवटलक्षकाकोदुम्बरिकापिप्पलानां पञ्चोदुम्बरसंज्ञितानां फलं नाश्रीयात् । अनशने कारणमाह—

कृमिकुलाकुलं, एकस्मिन्नपि फले तावन्तः कृमयः सम्भवन्ति ये परिसंख्यातुमपि न शक्यन्ते । यद्यौकिका अपि पेटुः—

कोऽपि कापि कुतोऽपि कस्यचिदहो चेतस्यकसाञ्जनः, केनापि प्रविशत्युदुम्बरफलप्राप्त्यिक्रमेण चयात् । येना-

सिन्धुपि पाटिते विघटिते स्फोटिते, निष्पष्टे परिगालिते विदलिते निर्यात्यसौ वा न वा ॥१॥ इति ॥४२॥

पञ्चोदुम्बरफलविरतानां स्तुतिमाह—

अप्राप्नुवन्नन्यभक्ष्यमपि क्षामो बुभुक्षया । न भक्षयति पुण्यात्मा पञ्चोदुम्बरजं फलम् ॥४३॥

य पुण्यात्मा पवित्रात्मा पुरुषः, स पञ्चोदुम्बरजं फलं न भक्षयति, आस्तां सुलभाभान्यफलसमृद्धे देशे काले वा, यावदेशदोषात् कालदोषाद्वा अप्राप्नुवन्नन्यभक्ष्यं धान्यफलादिभक्ष्यं; अपिशब्द उत्तरत्रापि सम्बध्यते; बुभुक्षया क्षामोऽपि कुशोऽपि; अबुभुक्षितस्य स्वस्थस्य व्रतपालनं नातिदुष्करम्; यस्तु अप्राप्तभोज्यः क्षुत्वाभ्रमश्च व्रतं पालयति स पुण्यात्मेति प्रशस्यते ॥ ४३ ॥

क्रमप्राप्तमनन्तकायनियमं श्लोकत्रयेण दर्शयति—

आर्द्रः कन्दः समग्रोऽपि सर्वः किशलयोऽपि च । स्नुही लवणवृक्षत्वक् कुमारी गिरिकर्णिका ॥४४॥

शतावरी विरूढानि गुडूची कोमलाम्लिका । पल्यङ्कोऽमृतवल्ली च वल्लः शूकरसंज्ञितः ॥४५॥

अनन्तकायाः सूत्रोक्ता अपरेऽपि कृपापरैः । मिथ्यादृशामविज्ञाता वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥४६॥

आर्द्रोऽशुष्कः, शुष्कस्य तु निर्जीवत्वादनन्तकायत्वं न भवति, कन्दो भूमिमध्यगो वृक्षावयवः समग्रोऽपि, सर्वे कन्दा इत्यर्थः । ते च स्मरणार्द्रकलशुनवज्रकन्दहरिद्राकच्चूरपलाशकन्दगुञ्जनलोढककसेरुकमृदुरमुस्तामूलक-
आलुकपिण्डालुकहस्तिकन्दमनुष्यकन्दप्रभृतयः, किशल्यः पत्रादवर्णां बीजस्योच्छृन्नावस्था सर्वा न तु काचिदेव,

स्तुही वज्रतरुः; लवणनाम्नो वृक्षस्य त्वक्, त्वगेव न त्वन्ये अवयवा, कुमारी मांसलग्रणालाकारपत्रा, गिरिकर्णिका वल्लीविशेषः, शतावरी वल्लीविशेष एव, विरूढानि अङ्कुरितानि द्विदलधान्यानि, गुडूची वल्लीविशेषः, कोमलाऽग्लिका कोमला अबद्धास्थिका अम्लिका चिञ्चिका; पल्लवङ्कः शाकभेदः, अमृतवल्ली वल्लीविशेषः, वल्लः शूकरसंज्ञितः शूकरवल्ली इत्यर्थः; शूकरसंज्ञितग्रहणं धान्यवल्लनिषेधार्थम् । एते आर्यप्रसिद्धाः । म्लेच्छप्रसिद्धास्तु अन्येऽपि सूत्रोक्ताः; सूत्रं जीवाभिगम । अपरेऽपि कृपापरैः सुश्रावकैर्वर्जनीया । ते च मिथ्यादृष्टीनामविज्ञाताः; मिथ्यादृशो हि वनस्पतीनपि जीवत्वेन न मन्यन्ते कुतः पुनरनन्तकायान् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

अथ क्रमप्राप्तमज्ञातफलं वर्जयितुमाह—

स्वयं परेण वा ज्ञातं फलमद्याद्विशारदः । निषिद्धे विषफले वा मा भूदस्य प्रवर्तनम् ॥ ४७ ॥
अज्ञातमिति संबन्धिविशेषानिर्देशात् स्वयमात्मना, परेण वा अन्येन, ज्ञातं फलमद्याद्भक्षयेद्विशारदो धीमान्; यत्तु स्वयं परेण वा न ज्ञातं तदज्ञातफलं वर्जयेत्; अज्ञातफलभक्षणे दोषोऽयम्—निषिद्धे फले विषफले वा अज्ञानादस्य विशारदस्य मा भूत्प्रवृत्तिः । अज्ञानतो हि प्रतिपिद्वे फले प्रवर्तमानस्य व्रतभङ्गः, विषफले तु जीवितनाश ॥ ४७ ॥

अथ क्रमप्राप्तं रात्रिभोजनं निषेधुमाह—

अन्नं प्रेतपिशाचाद्यैः सञ्चरद्भिर्निरङ्कुशैः । उच्छिष्टं क्रियते यत्र तत्र नाद्यादिनात्यये ॥ ४८ ॥
प्रेता अधमा व्यन्तराः, पिशाचा व्यन्तरा एव, आद्यग्रहणाद्राक्षसादिपरिग्रहः, निशाचरत्वाभिरङ्कुशैः सर्वत्र

मुञ्जीत । यदाहुः—
१ ॥ ४८ ॥

सञ्चरान्निः स्पर्शादिनोच्छिद्यमभोज्यं क्रियते यत्र दिनाल्पं तत्र विद्वल्लिति *फुड रयणी। ए सुभक्तः ।
भल्लिति महिअलं जामिणीसु रयणीअरा समतेण । ते विद्वल्लिति *फुड रयणी। ए सुभक्तः ।
तथा—
पतन्तो यत्र जन्तवः । नैव भोज्ये निरीक्ष्यन्ते तत्र भुज्जीत को निशि ? । ४२।

तद्धिः स्वर्णादिनोच्छ्रयभोज्यस्य विद्वत्पुत्रा समंतेण । तं विद्वत्पुत्रं
भोज्यं निरीक्ष्यन्ते तत्र मुञ्जीत को निद्रि ? ॥४९॥
तथा—

तथा—

घोरान्धकाररुद्धाच्चैः पतन्तो यत्र जन्तान् पतन्तो घृततलतनाम् ।
तथा—
प्रबलान्धकारनिरुद्धलोचनैः कुम्भिपीलिकामचिकादयः पतन्तो श्लोकत्रयेणाह—
तस्यां निशि सचेतनः को शुज्जीत ? ॥ ४६ ॥
रात्रिभोजने दृष्टान् दोषान् श्लोकत्रयेणाह—
निशानि अश्रिकः ॥ ४७ ॥

प्रबलान्धकारनिरुद्धलचिनः ॥ ४६ ॥

१ ॥ ४६ ॥
रात्रिभोजने दृष्टान् दोषान् श्लोकत्रयेणाह—

[illegible]

मेधां पिपीलिका हान्त दूकः । व्यञ्जनान्तापि नानि श माजः ।
कण्टको दारुखण्डं च वितनोति गलव्यथाम् । इत्यादयो दृष्टदोषाः सर्वेषां निशि माजः ।
विलग्नश्च गले बालः स्वरभङ्गाय जायते । मेधां बुद्धिविषय, हन्ति; पिपीलिकेति जातवेकचवनम् ।
अन्नादिमध्यं भुक्त्वा सती, मेधां बुद्धिविषय, हन्ति; पिपीलिकेति जातवेकचवनम् ।
विलग्नश्च गले बालः स्वरभङ्गाय जायते । मेधां बुद्धिविषय, हन्ति; पिपीलिकेति जातवेकचवनम् ।

विलग्नश्च गलं वारिः स्यात् । मया युद्धात्तु भुक्ता सती, तथैव काण्डिका ।
पिपीलिका कीटिका, अन्नादिमध्ये भुक्ता सती, तथैव मच्छिका वान्ति वसनं करोति । तथैव काण्डिका । १ ॥

पिपीलिका कीटको, अनाथ-मार्गका वाणिक्य सुखान् रजन्त्या मुञ्चान् ।
तथा यूक्ता जलोदरमुद्ररोगविशेषं कुर्यात्, तथैव मार्द्वका स्फुटं च्छलन्ति स्फुटं रजन्त्या मुञ्चान् ।

विलग्नश्च गल पादः
कीटिका, मन्नादिमण्ये भुक्ता सती, नया भुज्या वृत्तं करोति, तथैव मांसम् ।
पिपीलिका कीटिका, तथैव मक्षिका वाप्ति वसनं करोति, तथैव राज्ञ्या सुज्ञानं वृत्तं ।

विपालि का भाषा, तथैव च । तेऽपि च्छलन्ति
तथा यूका जलोदिसु दरोगविशेषं कुर्यात् । तेऽपि च्छलन्ति

(१) माह्वयन्ति महाशक्ति
* ते वि छलति छ

करोति, कण्टको बदर्योदिसंबन्धी, दारुखण्डं च काष्ठशकलं, तथैव गलव्यथां वितनोति, व्यञ्जनानि शाकादीनि तेषां मध्ये निषितो वृश्चिकस्तालु विष्यति । ननु पिपीलिकादयः सूक्ष्मत्वान्न दृश्यन्ते, वृश्चिकस्तु स्थूलत्वाद् दृश्यत एव तत्कथमयं भोज्ये निविशेत ? उच्यते—व्यञ्जनमिह वार्त्तिकुशाकरूपमभिप्रेतं तद्दृष्टन्तं च वृश्चिकाकारमेव भवतीति वृश्चिकस्य तन्मध्यपीतस्यालक्ष्यत्वाद्भोज्यता सम्भवतीति । विलग्नश्च गले वाल इत्यादि स्पष्टम् ; यदाहुः—

एवमादयो रात्रिभोजने दृष्टा दोषाः सर्वेषां मिथ्यादृशामपि । जलोयरत्तं कोलियञ्चो कोढरोगं च ॥ १ ॥

‘मेहं पिपीलिआञ्चो दृणति वमणं च मच्छ्रिया कुणह । जूया वंजणमञ्जम्मि भुंजतो ॥ २ ॥
वालो सरस्स भङ्गं कण्टो लग्गह गलम्मि दारुं च । तालुम्मि विवद अली वंजणमञ्जम्मि भुंजतो ॥ २ ॥
अपि च निशाभोजने क्रियमाणे अवश्यं पाकः संभवी तत्र च पट्ठीवनिकायवधोऽवश्यंभावी, भाजनधाव-

नादौ च जलगतजन्तुविनाशः, जलोद्धनेन भूमिगतकुन्युपिपीलिकादिजन्तुघातश्च भवति, तत्प्राणिरक्षणकाङ्क्षया अपि निशाभोजनं न कर्त्तव्यम् । यदाहुः—

जीवाण कुंथुमाईण धायणं भायणधोयणाईसु । एमाइरयणि भोयणदोसे को साहिउं तरह ? ॥ १ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

(१) मेघा पिपीलिका घ्नन्ति (हन्ति) वमनं च मक्षिका करोति । यूका जलोदरत्व कौलिक कुष्ठरोग च ॥ १ ॥

वाल स्वरस्य भङ्ग कण्टको लगति गले दारु च । तालुनि विच्यति अलिर्व्यञ्जनमव्ये भुज्यमानः ॥ २ ॥
वाल स्वरस्य भङ्ग कण्टको लगति गले दारु च । तालुनि विच्यति अलिर्व्यञ्जनमव्ये भुज्यमानः ॥ २ ॥

(२) जीवाना कुन्तवादीना घातनं भाजनधावनादिषु । एवमादिरजनीभोजनदोषान् कः कथयितु शक्नोति ? ॥ १ ॥

ननु यत्राशस्य न याको न वा भाजनधावनादिसंभवस्तात्तिदं मोदकादि खर्जुरद्राक्षादि च भक्षयतः क इव दोष इत्याह—

नाप्रेक्ष्यसूक्ष्मजन्तूनि निरयथात्प्रासुकान्यपि । अप्युद्यत्केवलज्ञानैर्नादृतं यन्निशाऽशनम् ॥५३॥
प्रासुकान्यपि अप्रेक्ष्येनान्यपि उपलब्धत्वात्तदानीमपक्वान्यपि मोदकफलादीनि न निरयथात् । कुत ? अप्रेक्ष्य-
सूक्ष्मजन्तूनि अप्रेक्ष्याः प्रेषितुमशक्याः सूक्ष्माः कुन्युपनकादयो जन्तवो यत्र तानि विशेषणद्वारेण हेतुवचनं,
अप्रेक्ष्यसूक्ष्मजन्तून्त्वादित्यर्थः ; यद् यस्मादुत्पन्नकेवलज्ञानैः केवलज्ञानबलेनाधिगतसूक्ष्मेतरबन्तुसंपातैर्निर्जन्तुकस्या-
हारस्याभावाभाहतं निशामोजनम् । यदुक्तं निमीथभाष्ये—

जइवि इ फासुगदव्वं कुंयूणगावि तहवि दुप्पस्सा । पक्खस्सनाणियो वि इ राईमत्तं परिहरंति ॥ १ ॥
जइवि इ पिवीलगाई दीसंति पईवमाइउजोए । तहवि खलु अणारंभं मूलवयपिवाहणा जेण ॥ २ ॥ ५३ ॥
लौकिकमंवाददर्शनेनापि रात्रिमोजनं प्रतिषेधति—

धर्मचिन्नेव भुञ्जित कदाचन दिनात्यये । वाह्या अपि निशाभोज्यं यदभोज्यं प्रचक्षते ॥५४॥
धर्मवित् श्रुतधर्मवेदी न कदाचिन्मिशि भुञ्जीत, चाद्या जिनशासनबहिर्भूता लौकिकास्तेऽपि यत् यस्मात् निशि

(१) यद्यपि खलु प्रासुकद्रव्यं कुन्युपनका अपि तथापि दुर्दर्शाः । प्रत्यक्षज्ञानिनोऽपि खलु रात्रिभक्त परिहरन्ति ॥१॥

यद्यपि खलु पिपीलिकादयो दृश्यन्ते प्रदीपाद्युद्योते । तथापि खलु अनार्चीर्णं मूलव्रतविराधना येन ॥ २ ॥

भोज्यमभोज्यं प्रचक्षते ॥ ५४ ॥

येन शास्त्रेण चाह्यं निशामभोज्यमभोज्यं प्रचक्षते तच्छास्त्रोपदर्शनार्थं तदर्थेति तच्छास्त्रमेव पठति—

त्रयीतेजोमयो भानुरिति वेदविदो विदुः । तत्करैः पूतमखिलं शुभं कर्म समाचरेत् ॥ ५५ ॥

त्रयी ऋग्यजुःसामलक्षणा तस्यास्तेजः प्रकृतं प्रस्तुतमसिन् त्रयीतेजोमयो भानुरादित्यः, त्रयीतनुरिति ह्यादित्यस्य नाम । इति वेदविदो जानन्ति । तत इति शेषः । तत्करैर्भानुरैः पूतं पवित्रीकृतमखिलं समस्तं शुभं कर्म समाचरेत्; तदभावे शुभं कर्म न कुर्यात् ॥ ५५ ॥ एतदेवाह—

नैवाहुतिर्न च स्नानं न श्राद्धं देवतार्चनम् । दानं वा विहितं रात्रौ भोजनं तु विशेषतः ॥ ५६ ॥

आहुतिरग्नौ समिदाद्याधानं, स्नानमङ्गप्रक्षालनं, श्राद्धं पितृकर्म, देवतार्चनं देवपूजा, दानं विश्रायणं; न विहितमिति सर्वत्र नवो योगः; भोजनं तु विशेषतो न विहितमिति । ननु नक्तभोजनं श्रेयसे श्रूयते, न च रात्रि-भोजनं विना तद्भवति ? उच्यते—नक्तशब्दार्थापरिज्ञानादेवमुच्यते ॥ ५६ ॥ तदेवाह—

दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभूते दिवाकरे । नक्तं तु तद्विजानीयान्न नक्तं निशि भोजनम् ॥ ५७ ॥

दिवसस्य दिनस्याष्टमे भागे पाश्चात्येऽर्द्धग्रहरे यज्ञोजनं तबक्तमिति विजानीयात् । द्विविधा हि शङ्कस्य प्रवृत्तिर्मुख्या गौणी च; तत्र कचिन्मुख्यया व्यवहारः, कचिन्मुख्यार्थवाधायां सत्यां गौण्या; नक्तशब्दस्य

रात्रिभोजनलक्षणमुख्यार्थवाधा, रात्रिभोजनस्य तत्र तत्र प्रतिषिद्धत्वादिति गौणार्थ एव नक्तशब्द इत्यसौ दिवसशेषभोजने वर्तते । तत्र निमित्तमुक्तं-मन्दीभूते दिवाकरे, मुख्यार्थप्रतिषेधाच्च न निशि भोजनं नक्तम् ॥ ५७ ॥

रात्रिभोजनप्रतिषेधमेव परकीयेण श्लोकद्वयेनाह—

देवैस्तु भुक्तं पूर्वह्नि मध्याह्ने ऋषिभिस्तथा । अपराह्णे च पितृभिः सायाह्ने दैत्यदानवैः ॥ ५८ ॥
सन्ध्यायां यक्षरक्षोभिः सदा भुक्तं कुलोद्ग्रहः । सर्ववेलां व्यतिक्रम्य रात्रौ भुक्तमभोजनम् ॥ ५९ ॥

पूर्वमहः पूर्वाह्णः तस्मिन् देवैर्भुक्त मध्यमहो मध्याह्णस्तस्मिन्नृषिभिर्भुक्तं, अपरमहो अपराह्णस्तस्मिन् पितृभिर्भुक्तम् ; सायमहः सायाह्णो विकालस्तस्मिन् दैत्यैर्दित्तैर्दानवैर्देवैर्भुक्तम् ; सन्ध्या रजनीदिनयोः प्रवेशनिष्काशौ तस्यां यच्चैर्गुह्यकै रक्षोभी रात्रौ सैर्भुक्तम् । कुलोद्ग्रहेति युधिष्ठिरस्यामन्त्रणम् । सर्वेषां देवादीनां वेला अवसरस्तां व्यतिक्रम्य रात्रौ भुक्तमभोजनम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

॥ आयुर्वेदेऽप्युक्तम् ॥

एवं पुराणेन रात्रिभोजनप्रतिषेधस्य संवादमभिधायायुर्वेदेन संवादमाह—आयुर्वेदेऽप्युक्तमित्यनेन । आयुर्वेदस्तु—
हन्नाभिमपद्मसङ्कोचश्चण्डरोचिरपायतः । अतो नक्तं न भोक्तव्यं सूक्ष्मजीवादनादपि ॥ ६० ॥

इह शरीरे द्वे पदे; हृत्पद्मं च यदधोमुखं, नाभिपद्मं च यदूर्ध्वमुखं, द्वयोरपि च पद्मयोः रात्रौ सङ्कोचः;

कुतः ? चण्डरोचिषः
सूक्ष्मजीवादनादपीति
न भोक्तव्यम् ॥ ६० ॥

सूर्यस्यापायादस्तमयात् । अतो हृत्पद्मनाभिपद्मसङ्कोचाद्वेतोर्नक्तं रात्रौ न भोक्तव्यम् ;
द्वितीयं निशिभोजनप्रतिषेधकारणम् । सूक्ष्मा ये जीवास्तेषामदनं भक्षणं, तस्मादपि रात्रौ
न भोक्तव्यम् ॥ ६० ॥

परपक्षसंवादमभिधाय स्वपक्षं समर्थयते—

संसजजीवसङ्घातं भुञ्जाना निशि भोजनम् । रात्रसेभ्यो विशिष्यन्ते मूढात्मानः कथं नु ते ? ॥ ६१ ॥

संवध्यमानजीवसमूहं, भोजनं भोज्यं, भुञ्जाना निशि रात्रौ, रात्रसेभ्यः क्रव्यादेभ्यः कथं नु कथं नाम,
विशिष्यन्ते भिद्यन्ते ? रात्रसा एव ते इत्यर्थः । मूढात्मानो जडाः; अपि च, लब्धे मानुषत्वे जिनधर्मपरिष्कृते
विरतिरेव कर्तुमुचिता, विरतिहीनस्तु शृङ्गपुच्छहीनः पशुरेव ॥ ६१ ॥

एतदेवाह—

वासरे च रजन्यां च यः खादन्नेव तिष्ठति । शृङ्गपुच्छपरिश्रष्टः स्पृष्टं स पशुरेव हि ॥ ६२ ॥

स्पष्टम् ॥ ६२ ॥ रात्रिभोजननिवृत्तेभ्योऽपि सविशेषपुण्यवतो दर्शयति—

अहो मुखेऽवसाने च यो द्वे द्वे घटिके त्यजन् । निशाभोजनदोषज्ञोऽश्नात्यसौ पुण्यभाजनम् ॥

अहो मुखे आरम्भे, अवसाने पश्चिमे मार्गे, द्वे द्वे घटिके मुहूर्त्तं मुहूर्त्तं रात्रेः प्रत्यासन्न त्यजन् परि-
हरन्, योऽश्नाति स पुण्यभाजनम् । निशाभोजनदोषज्ञ इति निशाभोजने सम्पातिमजन्तुसम्पातलक्षणा ये

दोषास्तान् जानन् रात्रिप्रत्यासन्नमपि मुहूर्त्तं मुहूर्त्तं सद्योपत्वेन जानाति; अत एवागमे सर्वजघन्यं प्रत्याख्यानं मुहूर्त्तप्रमाणनमस्कारसहितमुच्यते । पाश्चात्यमुहूर्त्तदृष्ट्यर्वाक् भोजनं करोति, तदनन्तरं रात्रिभोजनं प्रत्याख्याति ॥ ६३ ॥

●

ननु यो दिवैव धुङ्क्ते तस्य रात्रिभोजनप्रत्याख्यानं फलं नास्ति, फलविशेषो वा कश्चिदुच्यतामित्याह—

अकृत्वा नियमं दोषाभोजनाद्दिनभोज्यपि । फलं भजेन्न निर्व्यजं न वृद्धिर्भाषितं विना ॥६४॥

नियमं निवृत्तिं, रात्रिभोजनादकृत्वा दिने भोक्तुं शीलमस्यासौ दिनभोजी सोऽपि निशाभोजनविरतेः फलं निर्व्याजं निश्छद्य, न भजेत् न लभेत । कुत इत्याह—न वृद्धिर्भाषित विना, वृद्धिः कलान्तरं, भाषितं जम्पितं विना न स्यात् । लौकिकमेतद्, यथा भाषितमेव कलान्तरं भवेदिति ॥ ६४ ॥

पूर्वोक्तस्य विपर्ययमाह—

ये वासरं परित्यज्य रजन्यामिव भुञ्जते । ते परित्यज्य माणिक्यं काचमाददते जडाः ॥६५॥

दिवसं परित्यज्य तच्छीलतया रात्रिर्वै मे श्रुतेः ॥ ६५ ॥

ननु नियमः सर्वत्र फलवान्, ततो यस्य 'रात्रावेव मया भोक्तव्यं न दिवसे' इति नियमस्तस्य का गतिरित्याह—
वासरे सति ये श्रेयस्काम्यया निशि भुञ्जते। ते वपन्त्युपरक्षेत्रे शालीन् सत्यपि प्लवले ॥६६॥

अथोहोतौ वासरभोजने सत्यपि कुर्यान्नसंस्कारान्मोहाद्वा श्रेयस्काम्यया ये रात्रावेव भुञ्जते ते शालिवपनयोग्ये

पल्वले सत्यपि ऊपरे क्षेत्रे शालीन् वपन्ति । यथा हूपरे क्षेत्रे शालिवपनं निरर्थकं, तथा रात्रात्रैव मया भोक्तव्यमिति निष्फलो नियमः । अधर्मनिवृत्तिरूपो हि नियमः फलवानयं तु धर्मनिवृत्तिरूप इत्यफलो विपरीतफलो वा ॥ ६६ ॥

रात्रिभोजनस्य फलमाह—

उलूककाकमार्जारगृध्रशम्बरशूकराः । अहिबृश्रिकगोधाश्च जायन्ते रात्रिभोजनात् ॥ ६७ ॥

रात्रिभोजनादुलूकादिषु जन्म भवति । उलूकादय उपलब्धे; तेनान्येष्वप्यधमतिर्यह्यु रात्रिभोजिनो जायन्ते । ६७ ॥
वनमालोदाहरणेन रात्रिभोजनदोषस्य महत्तां दर्शयति—

श्रूयते ह्यन्यशपथाननादृत्यैव लक्ष्मणः । निशाभोजनशपथं कारितो वनमालया ॥ ६८ ॥

श्रूयते रामायणे दशरथनन्दनो लक्ष्मणः पितृनिदेशात् सह रामेण सीतया च दक्षिणापथे प्रस्थितोऽन्तरा ह्यवननगरे महीधरराजतनयां वनमालामुपयेमे; ततश्च रामेण सह परतो देशान्तरं यियासत् स्वभार्यां वनमालां प्रतिमोचयति स्म; सा तु तद्विरहकातरा पुनरागमनसम्भावयन्ती लक्ष्मणं शपथानकारयत् । यथा प्रिये ! रामं मनोषिते देशे परिस्थाप्य यद्यहं भवतीं स्वदर्शनेन न प्रीणयामि, तदा प्राणातिपातादिपातकिनां गतिं यामीति; सा तु तैः शपथैरतुष्यन्ती “यदि रात्रिभोजनकारिणां शपथं करोषि, तदा त्वां प्रतिमुञ्चामि, नान्यथेति” तमुवाच; स तथेत्यभ्युपगत्य देशान्तरं प्रस्थितवान् । एवमन्यशपथाननादृत्य लक्ष्मणो वनमालया रात्रिभोजनशपथं कारितः । विशेषचरितं तु ग्रन्थगौरवमयाबेह लिख्यते ॥ ६८ ॥

शास्त्रं निदर्शनं च विना सकलजनानुभवसिद्ध रात्रिभोजनविरतेः फलमाह—

करोति विरतिं धन्यो यः सदा निशि भोजनात् । सोऽर्द्धं पुरुषायुषस्य स्यादवश्यमुपोषितः ॥६९॥

यः कश्चिद्धर्मधनो हि रात्रिभोजनस्य विरतिं करोति, सोऽर्द्धं पुरुषायुषस्योपोषितः स्यात् । उपवासस्य चैकस्यापि निर्जराकारणत्वान्महाफलत्वं पञ्चाशद्वर्षसम्मितानां तूपवासानां कियत्फलं सम्भाव्यते ? इदं च शतवर्षायुषः पुरुषानधिकृत्योक्तम् । पूर्वकोटीजीविनस्तु प्रति तदर्द्धमुपवासानां न्यायसिद्धमेव ॥ ६६ ॥

तदेवं रात्रिभोजनस्य भूयांसो दोषास्तत्परिवर्जने तु ये गुणास्तान् वक्तुमस्माकमशक्तिरेवेत्याह—

रजनीभोजनत्यागे ये गुणाः परितोऽपि तान् । न सर्वज्ञाहते कश्चिदपरो वक्तुमीश्वरः ॥७०॥
स्पष्टम् ॥ ७० ॥ अथ क्रमप्राप्तमामगोरससंपृक्तद्विदलादिभोजनप्रतिषेधमाह—

आमगोरसपृक्तद्विदलादिषु जन्तवः । दृष्टाः केवलिभिः सूक्ष्मास्तस्मात्तानि विवर्जयेत् ॥७१॥

इह हीयं स्थितिः—केचिद्भावा हेतुगम्याः, केचित्चागमगम्यास्तत्र ये यथा हेत्वादिगम्यास्ते तथैव प्रवचनधरैः प्रतिपादनीयाः । आगमगम्येषु हेतून्, हेतुगम्येषु त्वागममात्रं प्रतिपादयन्नाज्ञाविराधकः स्यात् । यदाह—

‘जो हेतुवायपक्वमि हेतुओ आगमे य आगमिओ । सो ससमयपक्वओ सिद्धंतविराहओ अओ ॥ १ ॥
इत्यामगोरससंपृक्तद्विदलादौ न हेतुगम्यो जीवसद्भावः, किन्त्वागमगम्य एव । तथाहि—आमगोरससंपृक्ते

(१) यो हेतुवादपक्षे हेतुक आगमे चागमिकः । स स्वसमयप्रज्ञापक सिद्धान्तविराधकोऽन्य ।

द्विदले आदिशब्दान्पुष्पितौदने, अहर्द्वितयातीते दल्लि, कुथितान्ने च, ये जन्तवस्ते केवलज्ञानिभिर्दृष्टा इति जन्तु-
मिश्रामगोरसमिश्रद्विदलादिभोजनं वर्जयेत् । तन्नेजनाद्धि ग्राणातिपातलक्षणे दोषः । न च केवलानां निर्दोषत्वेना-
प्तानां वचनानि विपरियन्ति ॥ ७१ ॥

अपि च । न मद्यादीनि कुथितान्नपर्यवसानान्येवाभोज्यानि, किन्त्वन्यान्यपि जीवसंसक्तिबहुलान्यागमादुप-
लभ्य वर्जनीयानीत्याह—

जन्तुमिश्रं फलं पुष्पं पलं चान्यदपि त्यजेत् । सन्धानमपि संसक्तं जिनधर्मपरायणः ॥७२॥

जन्तुमिश्रं फलं मधूकबिन्वादेः, पुष्पमरणिशिग्रुमधूकादेः, पत्रं ग्राह्यपि तण्डुलीयकादेः, अन्यदपि मूलादि
त्यजेत् । सन्धानमाग्नफलादीनां यदि संसक्तं भवेत्, तदा जिनधर्मपरायणः कृपालुत्वान्यजेदिति संबन्धः । इदं
च भोजनतो भोगोपभोगयोर्व्रतमुक्तम् ; भोगोपभोगकारणं धनोपार्जनमपि भोगोपभोग उच्यते, उपचारात् । तत्प-
रिमाणमपि भोगोपभोगव्रतम् । यथा श्रावकस्य स्वरकर्मपरिहारेण कर्मान्तरेण जीविका । एतच्च सङ्क्षेपार्थमतिचार-
प्रकरण एव वक्ष्यति । अवसितं भोगोपभोगव्रतम् ॥ ७२ ॥

अथानर्थदण्डस्य तृतीयगुणव्रतस्यावसरः तच्चतुर्द्धेति श्लोकद्वयेनाह—

आर्तं रौद्रमपध्यानं पापकर्मोपदेशिता । हिंसोपकारिदानं च प्रमादाचरणं तथा ॥ ७३ ॥
शरीराद्यर्थदण्डस्य प्रतिपक्षतया स्थितः । योऽनर्थदण्डस्तस्यागस्तृतीयं तु गुणव्रतम् ॥७४॥

अपकृष्टं ध्यानमपच्यानं, तदनर्थदण्डस्य प्रथमो भेदः । तच्च द्वेषा—आर्त्तं रौद्रं च; तत्र श्रुतं दुःखं तत्र भव-
मार्त्तं; यदि वा आर्त्तिः पीडा यातनं च, तत्र भवमार्त्तम् । तच्चतुर्द्रो—अमनोज्ञानां शब्दादीनां संप्रयोगे तद्विप्र-
योगचिन्तनमसंप्रयोगप्रार्थना च प्रथमम् । शूलादिरोगसम्भवे च तद्वियोगप्रणिधानं तदसंप्रयोगचिन्ता च द्विती-
यम् । इष्टानां च शब्दादीनां विषयाणां सात्वेदनायाश्चावियोगाध्यवसानं संप्रयोगाभिलाषश्च तृतीयम् । देवेन्द्र-
चक्रवर्त्यादिविमप्रार्थनारूपं निदानं चतुर्थम् । यदाहुः—

अमणुष्माणं सदाह्विसयवत्पूणं विओअपणिहाणं । तदसंप्रयोगचिंता तप्पडियाराउलमणस्स ॥ १ ॥

तेह मूलसीसरोगाह्वेयणाए विओअपणिहाणं । तदसंप्रयोगचिंता तप्पडियाराउलमणस्स ॥ २ ॥

इष्टाणं विसयाईण वेयणाए अ रागरत्तस्स । अविओगज्जवसाण तह संजोगाभिलासो अ ॥ ३ ॥

देविंदचक्रवड्डित्ताइगुणरिद्धिपत्थणामइयं । अहमं नियाणचिंतणमप्पाणाणुगयमच्चंतं ॥ ४ ॥

ऐयं चउज्जिहं रागदोसमोहं कियस्स जीवस्स । अट्टज्झाणं संसारवद्धणं तिरियगइमूलं ॥ ५ ॥

अत्यर्थं वियोगचिन्तनमसंप्रयोगानुसरणं च ॥ १ ॥

अमनोज्ञाना शब्दादिविषयवस्तूना द्वेषमलिनस्य । अत्यर्थं वियोगचिन्तनमसंप्रयोगानुसरणं च ॥ २ ॥

तथा शूलशिरोरोगादिवेदनाया वियोगप्रणिधानम् । तदसंप्रयोगचिन्ता तत्प्रतीकाराकुलमनस ॥ ३ ॥

इष्टानां विषयादीनां वेदनायाश्च रागरक्तस्य । अवियोगाध्यवसानं तथा सयोगाभिलाषश्च ॥ ४ ॥

देवेन्द्रचक्रवर्त्तित्वाद्विगुणरिद्धिप्रार्थनानामयम् । अघमं निदानचिन्तनमज्ञानानुगतमत्यन्तम् ॥ ५ ॥

एतत् चतुर्विधं रागद्वेषमोहाद्विगतस्य जीवस्य । आर्त्तध्यानं संसारवर्द्धनं तिर्य्यगतिमूलम् ॥ ६ ॥

रोदयत्यपरानिति रुद्रो दुःखहेतुस्तेन कृतं तस्य वा कर्म रौद्रम् । तच्चतुर्द्धो—हिंसानुबन्धि मृषानुबन्धि स्तेया-
नुबन्धि धनसंरक्षणानुबन्धि च । यदाहुः—

संत्तवहवेहवंधणदहणं कणमारणाइयणिहाणं । अइकोहगहघत्थं निग्धिणमणसोऽहमविवागं ॥ १ ॥
पिसुणासब्भासब्भूयघायाइवयणपणिहाणं । मायाविणो अइसंधणपरस्स पच्छन्नपावस्स ॥ २ ॥
तह विव्वकोहलोहाउलस्स भूओवघायणमणजं । परदव्वहरणचित्तं परलोगावायनिरवेक्खं ॥ ३ ॥
सदाइविसयसाइणधणसंरक्खणपरायणमणिट्ठं । सव्वाभिसंकणपरोवघायकलुसाउलं चित्तं ॥ ४ ॥
एयं चउव्विहं रागदोसमोहं कियस्स जीवस्स । रोइज्झाणं संसारवद्धणं निरयगइमूलं ॥ ५ ॥

एवमात्तैरौद्रध्यानात्मकमपध्यानमनर्थदण्डस्य प्रथमो भेदः । पापकर्मोपदेशिता वक्ष्यमाणा द्वितीयः । हिंसो-
पकारिणां शस्त्रादीनां दानमिति तृतीयः । प्रमादानां गीतनृत्तादीनामाचरणं चतुर्थः । शरीरादिनिमित्तं यः
प्राणिनां दण्डः सोऽर्थाय प्रयोजनाय दण्डोऽर्थदण्डस्तस्य शरीराद्यर्थदण्डस्य यः प्रतिपन्नरूपोऽनर्थदण्डो निष्प्रयोजनो

- (१) सत्त्ववधेवधवन्धनदहेनाङ्गनभारणादिप्रणिधानम् । अतिक्रोधग्रहग्रस्त निर्दुर्गमनसोऽधमविपाकम् ॥ १ ॥
- (२) पिशुनासभ्यासद्भूतभूतघातादिवचनप्रणिधानम् । मायाविनोऽतिसन्धानपरस्य प्रच्छन्नपापस्य ॥ २ ॥
- (३) तथा तीव्रक्रोधलोभाकुलस्य भूतोपघातनमनार्थम् । परद्रव्यहरणचित्त परलोकापायनिरपेक्षम् ॥ ३ ॥
- (४) शब्दादिविषयसाधनधनसरक्षणपरायणमनिष्टम् । सर्वोभिशङ्कनपरोपघातकलुपाकुलं चित्तम् ॥ ४ ॥
- (५) एव चतुर्विधं रागद्वेषमोहाद्विषय जीवस्य । रौद्रध्यान संसारवद्धनं नरकगतिमूलम् ॥ ५ ॥

दण्ड इति यावत् ; तस्य त्यागोऽनर्थदण्डविरतिस्त्वतीयं गुणव्रतम् । यदाह—
१ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥

अपध्यानस्य स्वरूपं परिमाणं चाह—
मुहूर्त्तात्परतस्त्यजेत् ॥ ७५ ॥

खचरत्वाद्यपध्यानं नरेन्द्रत्वं खचरत्वमादिशब्दादप्सरोविद्याधरीपरिमो-
रौद्रध्यानमपध्यानं, नरेन्द्रत्वं खचरत्वादिशब्दादप्सरोविद्याधरीपरिमो-

वैरिघातो नरेन्द्रत्वं पुरघाताग्निदीपने । तस्य तत्परिमाणरूपं व्रतं मुहूर्त्तात्परतस्त्यजेदिति ॥ ७५ ॥

अथ पापोपदेशस्वरूप तद्विरतिं चाह—
पापोपदेशोऽयं न कल्पते ॥ ७६ ॥

प्रत्यासीदति खलु वर्षाकालः, तथा क्षेत्रं बीजावापञ्चवं
वृषभान् दमय क्षेत्रं कृष पठय वाजिनः । दानिण्याविवये पापोपदेशोऽयं न कल्पते ॥ ७६ ॥

वृषभान् वत्सतरान् प्रसङ्गादिना दमय दान्तान् कुरु; प्रत्यासीदति खलु वर्षाकालः, तथा क्षेत्रं बीजावापञ्चवं
कृष; वृष्टः खलु मेघो, यास्यति वापकालो, भृता वा केदारा गाह्यन्तां, सार्द्धे दिनत्रयमध्ये उपलब्धं चैतदन्येषां ग्रीष्मे दवाग्निदाना-
नेदीयोऽश्वः प्रयोजनं राज्ञामिति पण्डय वर्द्धितकान् कुरु वाजिनोऽश्वान् उपलब्धं चैतदन्येषां ग्रीष्मे दवाग्निदाना-
दीनाम्; अयं पापरूप उपदेशः, श्रावकाणां न कल्पते न युज्यते । सर्वत्र पापोपदेशनियमं कर्तुमशक्तेभ्योऽपवा-
दीनाम्; अयं पापरूप उपदेशः, श्रावकाणां न कल्पते न युज्यते । सर्वत्र पापोपदेशनियमं कर्तुमशक्तेभ्योऽपवा-

दीनाम्; अयं पापरूप उपदेशः, श्रावकाणां न कल्पते न युज्यते । सर्वत्र पापोपदेशनियमं कर्तुमशक्तेभ्योऽपवा-
दीनाम्; अयं पापरूप उपदेशः, श्रावकाणां न कल्पते न युज्यते । सर्वत्र पापोपदेशनियमं कर्तुमशक्तेभ्योऽपवा-

(१) यदिन्द्रियस्वजनादीन् प्रतीत्य पाप कुर्यात् स भवति । अर्थे दण्ड. इत. अन्यस्तु अनर्थदण्डस्तु ॥ १ ॥
(२) समीपतर प्रयोजनमश्व ।

दोऽयमुच्यते । दाक्षिण्याविषय इति । बन्धुपुत्रादिविषयदाक्षिण्यवतः पापोपदेशोऽशक्यपरिहारः । दाक्षिण्याभावे तु यथा तथा मौख्येण पापोपदेशो न कल्पते ॥ ७६ ॥

अथ हिंसोपकारीणि तद्दानपरिहारं चाह—

यन्त्रलाङ्गलशस्त्राग्निमुशलोलोदूखलादिकम् । दाक्षिण्याविषये हिंस्रं नार्पयेत्करुणापरः ॥ ७७ ॥
यन्त्रं शकटादि, लाङ्गलं हलं, शस्त्रं खड्गादि, अग्निर्वह्निः, मुशलमयोऽग्रं, उदूखलमुलूखलं, आदिशब्दाद्बन्धु-
र्भस्त्रादिपरिग्रहः । हिंस्रं वस्तु, करुणापरः श्रावको नार्पयेत् ; दाक्षिण्याविषय इति पूर्ववत् ॥ ७७ ॥

अथ प्रमादाचरणमनर्थदण्डस्य चतुर्थभेदं तत्परिहारं च श्लोकत्रयेणाह—

कुतूहलाद्गीतनृत्तनाटकादिनिरीक्षणम् । कामशास्त्रप्रसक्तिश्च द्यूतमद्यादिसेवनम् ॥ ७८ ॥
जलक्रीडाऽऽन्दोलनादिविनोदो जन्तुयोधनम् । रिपोः सुतादिना वैरं भक्तस्त्रीदेशराटकथाः ॥ ७९ ॥
रोगमार्गश्रमौ मुक्त्वा स्वापश्च सकलां निशाम् । एवमादि परिहरेत्प्रमादाचरणं सुधीः ॥ ८० ॥

कुतूहलात्कौतुकाद्वेतोर्गीतस्य नृत्तस्य नाटकस्य आदिशब्दात्प्रकरणादेर्निरीक्षणं, तेन तेनेन्द्रियेण यथोचितं विषयीकरणम् । कुतूहलग्रहणाजिनयात्वादौ प्रासङ्गिकनिरीचणे च न प्रमादाचरणम् । तथा कामशास्त्रे वात्स्याय-
नादिकृते, प्रसक्तिः पुनः पुनः परिशीलनम् ; तथा द्यूतमद्यकादिभिः क्रीडनम् ; मद्यं सुरा; आदिशब्दान्मृगयादि;
तेषां सेवनं परिशीलनं; तथा जलक्रीडा तडागजलयन्त्रादिषु मज्जनोन्मज्जनशृङ्गिकाञ्छ्वेतनादिरूपा; तथा आन्दो-

लनं इवशाखादौ दोलाखेलनं; आदिशब्दाल्पुष्पावचयादि; तथा जन्तूनां कुक्कुटादीनां योधनं परस्पररेणाभ्या-
हननम्; तथा रिपोः शत्रोः सम्बन्धना पुत्रपौत्रादिना वैरम्; अयमर्थो येन तावत्कथञ्चिदायातं वैरं तद्यः परि-
हर्तुं न शक्नोति तस्यापि पुत्रपौत्रादिना यद्वैरं तत्प्रमादाचरणम्; तथा भक्तकथा यथा इदं चेदं च मांस्याकमा-
षमोदकादि साधु भोज्यं, साध्वनेन भुज्यते, अहमपि वा इदं मोक्षे इत्यादिरूपा; तथा स्त्रीकथा स्त्रीणां नेपथ्या-
ङ्गहारहावभावादिवर्णनरूपा “कर्णाटी सुरतोपचारचतुरा लाटी विदग्धप्रिया” इत्यादिरूपा वा; तथा देशकथा,
यथा दक्षिणापथः प्रचुरारक्षपान स्त्रीसम्भोगप्रधान, पूर्वदेशो विचित्रवस्त्रगुडखण्डशालिमद्यादिप्रधानः, उत्तरापथे
शूराः पुरुषा ज्विनो वाजिनो गोधूमप्रधानानि घान्यानि सुलभं कुङ्कुमं मधुराणि द्राक्षादाडिमकपित्यादीनि, पश्चि-
मदेशे सुखस्पर्शानि च वस्त्राणि सुलभा इक्षवः शीतं वारीत्येवमादि; राट्कथा राजकथा यथा शूरोऽस्मदीयो
राजा, सधनश्चैव; गजपतिर्गौडः, अश्वपतिस्तुरुक इत्यादि । एवं प्रतिकूला अपि भक्तादिकथा वाच्या; तथा
रोगो ज्वरादिः, मार्गश्रमो मार्गखेदः, तौ मुक्त्वा सकलां निशां स्वापो निद्रा । रोगमार्गश्रमयोस्तु न प्रमादाचर-
णम् । एवमादिपूर्वोक्तस्वरूपं प्रमादाचरणं परिहरेत् । सुधीः श्रमणोपासकः । प्रमादाचरितं च—

मज्ज विसयकसाया निद्रा विगहा य पञ्चमी भणिया । एए पञ्च पमाया जीवं पाडेन्ति संसारे ॥ १ ॥

इति पञ्चविधस्य प्रमादस्य प्रपञ्चः ॥ ७८ ॥ ७६ ॥ ८० ॥

देशविशेषे प्रमादपरिहारमाह—

(१) मद्य विषयकषाया निद्रा विकथा च पञ्चमी भणिता । एते पञ्च प्रमादा जीव पातयन्ति संसारे ॥ १ ॥

विलासहासनिष्ठूतनिद्राकलहदुष्कथाः । जिनेन्द्रभवनस्यान्तराहारं च चतुर्विधम् ॥८१॥

जिनेन्द्रभवनस्यान्तरित्यादित आरभ्य संबध्यते; तेन जिनेन्द्रभवनस्य मध्ये विलासं कामचेष्टां, हासं कह-
कहध्वानं हसन, निष्ठूत निष्ठीवनं, निद्रां स्वापं, कलहं राटीं, दुष्कथां चौरपारदारिकादिकथां, चतुर्विधं चाहारम्
—अशनपानखाद्यस्वाद्यस्वरूपं परिहरेत् । परिहरेदिति पूर्वतः सम्बन्धनीयम् । तत्राशनं शाल्यादि मुद्रादि सत्त्वादि
पेयादि मोदकादि बीरादि स्त्ररणादि मण्डकादि च । यदाह—

असणं ओअणसत्तुगमुगजगाराइ खजगविही य । खीराइस्सरणई मंडगपीभई अ विषेअं ॥ १ ॥

पानं सौवीरं यवादिधावनं सुरादि सर्वथापकायः कर्कटकजलादिकं च । यदाह—

पाणं सोवीरजवोदगाइ चित्तं सुराइयं चेव । आउकाओ सवो ककडगजलाइयं च तथा ॥ १ ॥

खाद्य भृष्टधान्यं गुलपर्पटिकाखर्जूरनालिकेरद्राचारकर्कट्यान्नपनसादि । यदाह—

भैत्तोसं दंताई खज्जूरं नालिएरदक्खाई । ककडिगवगफणसाइ बहुविहं खाइमं नेयं ॥ १ ॥

स्वाद्यं दन्तकाष्ठं ताम्बूलतुलसिकापिण्डार्जकमधुपिप्पलीसुण्ठीभरिचजीरकहरीतकीत्रिभीतक्यामलकयादि । यदाह—

(१) अशनमोदनसक्तुकुद्रजगार्यादि स्वाद्यकविधिश्च । क्षीरादि स्त्ररणादि मण्डकप्रभृति च विज्ञेयम् ॥ १ ॥

(२) पानं सौवीरयवोदकादि चित्र सुरादिकं चैव । अपकाय सर्वं कर्कटकजलादिकं च तथा ॥ १ ॥

(३) भक्तौष दन्त्यादि खर्जूरं नालिकेरद्रादादि । कर्कटिकात्रपनसादि बहुविध स्वादिम ज्ञेयम् ॥ १ ॥

दंतवर्णं तंचोलं चित्तं तुलसीकुहेडगाईयं । मधुपिप्पलिसुंठाई अयोगहा साइमं होइ ॥ १ ॥ ८१ ॥

उक्तानि त्रीणि गुणव्रतानि । अथ चत्वारि शिष्टाव्रतान्युच्यन्ते, तत्रापि सामायिकदेशावकाशिकपरौषधोपवासातिथिसंविभागलक्षणेषु चतुर्षु शिष्टाव्रतेषु प्रथमं सामायिकाख्यं शिष्टाव्रतमाह—

त्यक्तार्त्तरौद्रध्यानस्य त्यक्तसावद्यकर्मणः । मुहूर्त्तं समता या तां विदुः सामायिकव्रतम् ॥ ८२ ॥

मुहूर्त्तं मुहूर्त्तकालं, या समता रागद्वेषहेतुषु मध्यस्थता, तां सामायिकव्रतं विदुः; समस्य रागद्वेषविनिर्मुक्तस्य सतः आयो ज्ञानादीनां लाभः प्रशममुखरूपः समायः; समाय एव सामायिकम्; विनयादित्वादिकण् । समायः प्रयोजनमस्येति वा सामायिकम् । तच्च सामायिकं मनोवाक्याय चेष्टापरिहारं विना न भवतीति त्यक्तार्त्तरौद्रध्यानस्येत्युक्तं, त्यक्तसावद्यकर्मण इति च; त्यक्तं सावद्यं वाचिकं कायिकं च कर्म येन तस्य । सामायिकस्यश्च श्रावकः गृहस्थोऽपि यतिरिव भवति । यदाह—

सामाईयंभि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा । एएण कारणेणं बहुसो सामाईयं कुआ ॥ १ ॥

अत एव तस्य देवस्त्रात्रपूजादौ नाधिकारः । नन्वगर्हितं कर्म कुर्वाणस्य देवस्त्रात्रादौ को दोषः, सामायिकं हि सावद्यव्यापारनिषेधात्मकं, निरवद्यव्यापारविधानात्मकं च; तत्स्वाध्यायपठनपरिचर्चनादिवत् देवपूजादौ को

(१) दन्तपावनं ताम्बूल चित्रं तुलसीकुहेडकादिकम् । मधुपिप्पलिसुण्ड्यादि अनेकधा स्वादिमं भवति ॥ १ ॥

(२) सागायिक एव (के तु) कृते श्रमण इव श्रावको भवति यस्मात् । एतेन कारणेन बहुशः सामायिकं कुर्यात् ॥ १ ॥

दोषः ? नैवम्, यतेरिव देवस्त्रात्रपूजनादौ नाधिकारः । भावस्तवार्थं च द्रव्यस्तवोपादानम् ; सामायिके च सति संप्राप्तो भावस्तव इति किं द्रव्यस्तवकरणेन ? । यदाह—

इह श्रावकः सामायिककर्त्ता द्विविधो भवति—ऋद्धिमाननृद्धिकश्च; योऽसावनृद्धिकः स चतुर्षु स्थानेषु सामायिकं करोति—जिनगृहे, साधुसमीपे, पौषधशालायां, स्वगृहे वा; यत्र वा विश्राम्यति, निर्व्यापारो वा आस्ते तत्र च । तत्र यदा साधुसमीपे करोति तदायं विधिः; यदि कस्माच्चिदपि भयं नास्ति, केनचिद्विवादो नास्ति, ऋणं वा न धारयति; मा भूत्तत्कृताकर्षणपक्षेणनिमित्तश्चित्तसंक्लेशः; तदा स्वगृहेऽपि सामायिकं कृत्वा ईर्यो शोधयन्, सावद्यां भाषां परिहरन्, काष्ठलेष्ट्नादिना यदि कार्यं तदा तत्स्वाभिनमनुज्ञाप्य प्रतिलिख्य प्रमार्ज्यं च गृह्णन्, खेलासिद्धाणकार्दोश्चाविवेचयन् विवेचयंश्च स्थण्डिलं प्रत्यवेक्ष्य प्रमृज्य च; एवं पञ्चसमितिसमितस्त्रिगुणितः साध्वाश्रयं गत्वा साधून्मस्कृत्य सामायिकं करोति यथा—

करेमि भंते सामादय सावजं जोगं पञ्चस्वामि जाव साहू पञ्जुवासामि दुविहं तिविहेणं मयेण वायाए काएणं न करेमि न कारेवमि तस्स भंते पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥

सामायिकसूत्रस्यायमर्थः—करेमि अभ्युपगच्छामि; भंते इति गुरोरामन्त्रणम्, हे भदन्त ! भदन्ते सुखवान् कन्याणां च भवति; भदुह् सुखकन्याणयोः, अस्य आणादिकान्तप्रत्ययान्तस्य निपातनात् रूपम् । आमन्त्रणं च

(१) द्रव्यस्तवश्च भावस्तवश्च द्रव्यस्तवो बहुगुण इति बुद्धिः स्यात् । अनिपुणजनवचनमिदं षड्जीवहितं जिना ब्रुवते ॥ १ ॥

प्रत्यक्षस्य गुरोस्तदभावे परोक्षस्यापि बुद्ध्या प्रत्यक्षीकृतस्य भवति; यथा जिनानामभावे जिनप्रतिमाया आरोपितजिनत्वायाः स्तुतिपूजासम्बन्धनादिकं भवति, गुरोश्चाभिमुखीकरणं तदायत्त सर्वो धर्म इति प्रदर्शनार्थम् । यदाह—
नाणस्स होइ भागी थिरयरच्चो दंसणे चरित्ते य । धम्मा आवकहाए गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ १ ॥

अथवा भवान्तर्हेतुत्वाद्भवान्तः, भन्ते इत्यार्षत्वात् । मध्यव्यञ्जनलोपे रूपं भन्ते इति “अत एतौ पुंसि मागध्याम्” ॥ ८ । ४ । २८७ ॥ इत्येकारोऽर्द्धमागधत्वादार्यस्य । सामायिकमुक्तनिर्वचनम् । अवद्यं पापं, सहावद्येन सावद्यः, युज्यते इति योगो व्यापारस्तं प्रत्याख्यामि; प्रतीति प्रतिषेधे आडाऽऽभिमुख्ये ल्याक् प्रकथने, ततश्च प्रतीपमभिमुखं ख्यापकं सावद्ययोगस्य करोमीत्यर्थः । अथवा पञ्चकसामीति प्रत्याचक्षे, चच्चिक् व्यक्तायां वाचीत्यस्य प्रत्याङ्पूर्वस्य रूपम्, प्रतिषेधस्यादरेणाभिधानं करोमीत्यर्थः । जाव साहू पज्जुवासाभि; यावच्छब्दः परिमाणमर्यादाऽवधारणवचनस्तत्र परिमाणे यावत्साधुपर्युपासन मम तावत्प्रत्याख्यामीति; मर्यादायां साधुपर्युपासनादर्वाक्, अवधारणे यावत्साधुपर्युपासनं तावदेव न तस्मात्परत इत्यर्थः । दुविहं तिविहेणं; द्वे विधे यस्य स द्विविधः सावद्यो योगः स च प्रत्याख्येयत्वेन कर्म सम्पद्यते; अतस्तं द्विविधं योगं करणकारणलक्षणमनुमतिप्रतिषेधस्य गृहस्थौ कर्तुमशक्यत्वात् पुत्रभृत्यादिकृतस्य व्यापारस्य स्वयमकरणेऽप्यनुमोदनात् । त्रिविधेनेति करणे तृतीया । मणेणं वायाए काएणं इति त्रिविधस्यैव सूत्रोपात्तं विवरणं मनसा वाचा कायेन चेति त्रिविधेन करणेन । न करोमि न कारयामीति सूत्रोपात्तमेव द्विविधमित्यस्य विवरणम् । किं पुनः कारणमुद्देशक्रममतिलङ्घ्य व्यत्यासेन

(१) ज्ञानस्य भवति भागी स्थिरतरको दर्शने चरित्रे च । धन्या यावत्कथाया (थ) गुरुकुलवासं न मुञ्चन्ति ॥ १ ॥

निर्देशः कृतः ? उच्यते—योगस्य करणाधीनतोपदर्शनार्थम् । करणाधीनता हि योगानाम्, करणभावे भावात्तदभावे चाभावाद्व्योगस्य । तस्मैति, तस्य अत्राधिकृतो योगः संबध्यते; अवयवावयविभावलक्षणसम्बन्धे पृष्टी; योऽयं योगस्त्रिकालविषयस्तस्यातीतमवयवं प्रतिक्रामामि निवर्त्ते प्रतीपं क्रामामीत्यर्थः; निन्दामि जुगुप्से गर्हामि स एवार्थः; केवलमात्मसाक्षिकी निन्दा, गुरुसाक्षिकी गर्हो । भन्ते इति पुनर्गुरोरामन्त्रणं भक्त्यतिशयख्यापनार्थं न पुनरुक्तम्; अथवा सामाधिक्रियाप्रत्यर्पणाय पुनर्गुरोः सम्बोधनम् । अनेन चैतत् ज्ञापितं भवति, सर्वक्रियाऽवसाने गुरोः प्रत्यर्पणं कार्यमिति । उक्तं च भाष्यकरेण—

सामाह्वयपञ्चपण्ययणोवायं भयंतसदोत्ति । सब्वकिरियावसाणे भणियं पञ्चपण्यमणेण ॥ १ ॥

अप्याणमिति; आत्मानमतीतकालसावद्ययोगकारिणम्; वोसिरामीति व्युत्सुजामि; विशब्दो विविधार्थो विशेषार्थो वा; उच्छब्दो भृशार्थः । विविधं विशेषेण वा भृशं स्रजामि त्यजामीत्यर्थः । अत्र च करोमि भंते मामाह्वयमिति वर्त्तमानस्य सावद्ययोगस्य प्रत्याख्यानम्, सावज्जं जोगं पञ्चस्वामीत्यनागतस्य; तस्स भंते पडिक्क-
मामीत्यतीतस्येति त्रैकालिकं प्रत्याख्यानमुक्तमिति त्रयाणां वाक्यानां न पौनरुक्त्यम् । उक्तञ्च—

“ अइयं निंदांमि पडुप(प्प)न्नं संवरेमि अणागयं पञ्चत्तसामीति । ”

एवं कृतसामाधिक्रियार्थपयिकायाः प्रतिक्राममिति पञ्चादागमनमालोच्य यथाज्येष्ठमाचार्यादीन् वन्दते, पुनरपि गुरुं नन्दित्वा प्रत्युपेक्ष्य निमिष्ट शृणोति, पठति, पृच्छति वा । एवं चैत्यभवनेऽपि द्रष्टव्यम् । यदा तु स्वगृहे

(१) सामाधिक्रियप्रत्यर्पणचनोपायो भदन्तशब्द इति । सर्वक्रियाऽवसाने भणित प्रत्यर्पणमनेन ॥ १ ॥

पोषणशालायां वा सामायिकं गृहीत्वा तत्रैवास्ते तदा गमनं नास्ति । यस्तु राजादिर्महर्द्धिकः स गन्धसिन्धुरस्कन्धाधिरूढश्छत्रचामरादिराजालङ्कारणालङ्कृतो हास्तिकाश्रीयपादातिरथकट्यापरिकरितो भेरीभाङ्कारभरिताम्बरतलो बन्दिद्वन्द्वकोलाहलाकुलीकृतनभस्तलोऽनेकसामन्तमण्डलेश्वराहमहामिकासंग्रेह्यमाणपादकमल पौरजनैः सश्रद्धमङ्गुन्योपदर्यमानो मनोरथैरुपस्पृश्यमानस्तेषामेवाञ्जलिबन्धान् लाजाञ्जलिपातान् शिरःप्रणामाननुमोदमानः “अहो धन्यो धर्मो य एवंविधैरप्युपसेव्य ” इति प्राकृतजनैरपि स्नाध्यमानोऽकृतसामायिक एव जिनालयं साधुवसतिं वा गच्छति, तत्र गतो राजककुदानि छत्रचामरोपानद्मुकुटखड्गरूपाणि परिहरति; जिनाचनं साधुवन्दनं वा करोति, यदि त्वसौ कृतसामायिक एव गच्छेत् तदा गजाश्वादिभिरधिकरणं स्यात्; तच्च न युज्यते कर्तुम् । तथा कृतसामायिकेन पादाभ्यामेव गन्तव्यम्, तच्चानुचितं सुपतीनामिति । आगतस्य च यद्यसौ श्रावको भवति तदा न कोऽप्यभ्युत्थानादि करोति । अथ यथाभद्रकस्तदा पूजा कृता भवत्विति पूर्वमेवासनं रच्यते । आचार्योश्च पूर्वमेवोत्थिता आसते मा उत्थानानुत्थानकृता दोषा भूवन्ति, आगतश्चासौ सामायिकं करोतीत्यादि पूर्ववत् ॥ ८२ ॥

सामायिकस्थश्च महानिर्जरो भवतीति दृष्टान्तद्वारेणाह—

सामायिकव्रतस्थस्य गृहिणोऽपि स्थिरात्मनः । चन्द्रावतंसकस्येव लीयते कर्म सञ्चितम् ॥ ८३ ॥

गृहस्थस्यापि कृतसामायिकस्य कर्मनिर्जरा भवतीति चन्द्रावतंसक उदाहरणम् । तच्च सम्प्रदायगम्यम् । स चायम्—अस्ति साकेतनगरं श्रीसङ्केतनिकेतनम् । हसितेन्द्रपुरात्रीकं सितार्हचैत्यकेतनैः ॥ १ ॥ तत्र लोकदृगानन्दो द्वितीय इव चन्द्रमाः । चन्द्रावतंसो राजाऽसीदवतंस इवावनेः ॥ २ ॥ स यथा धारयामास शस्त्राणि त्राणहेतवे ।

तीक्ष्णानि शिञ्चावशतो व्रतान्यपि तथा सुधीः ॥३॥ माघमासे विभावर्ग्यो सोऽन्यदा वासवेरमनि । आदीपज्वलनं
स्थास्यामीति सामायिके स्थितः ॥४॥ तच्छ्रय्यापालिका ध्वान्तं स्वामिनो मा सा भूदिति । याते प्राग्यामिनीयामे
प्रदीपे तैलमद्विपत् ॥५॥ गते यामे द्वितीयस्मिन्नपि सा भक्तमानिनी । जाग्रती दीपके क्षीणतैले तैलं न्यधात्पुनः
॥६॥ त्रियामायास्वृतीयस्मिन्नपि यामे व्यतीयुपि । मल्लिकार्ग्यं प्रदीपस्य तैलं चिक्षेप सा पुनः ॥ ७ ॥ विभातायां
विभावर्ग्यमवसानमथासदत् । श्रमोत्पन्नव्यथाक्लान्तो राजा स ह्य दीपकः ॥८॥ सामायिकं समधिगम्य निहत्य कर्म,
चन्द्रायतंसमृपतिस्त्रिदिवं ततोऽगात् । सामायिकव्रतलुपो गृहिणोऽपि सद्यः, क्षीयेत कर्म निश्चितं सुगतिर्भवेच्च ॥९॥

॥ इति चन्द्रावतंसराजर्षिकथानकम् ॥ ८३ ॥

द्वितीयं शिञ्चाव्रतमाह—

दिग्व्रते परिमाणं यत्तस्य संक्षेपणं पुनः । दिने रात्रौ च देशावकाशिकव्रतमुच्यते ॥ ८४ ॥
दिग्व्रते प्रथमगुणव्रते यद्वशस्वपि दिक्षु गमनपरिमाणं तस्य दिवा रात्रौ चोपलक्षणत्वात्प्रहरादौ च यत्
संक्षेपणं तद्देशावकाशिकव्रतम् । देशे दिग्व्रतगृहीतपरिमाणस्य विभागे अवकाशोऽवस्थानं देशावकाशः सोऽत्रा-
स्तीति देशावकाशिकं “ अतोऽनेकस्वरात् ” ॥ ७ । २ । ६ ॥ इतीकः । दिग्व्रतसंक्षेपकरणमणुव्रतादिसंक्षेपकर-
णस्याप्युपलक्षणं द्रष्टव्यम्, एषामपि संक्षेपस्यावश्यं कर्तव्यत्वात् । प्रतिव्रतं च संक्षेपकरणस्य विभिन्नव्रतत्वे द्वादश
व्रतानीति संख्याविरोधः स्यात् ॥ ८४ ॥

१ पात्रे

चतुष्पत्न्यौ चतुर्थीदिकुव्यापारनिपेधनम्—
अथ तृतीयं शिचाव्रतमाह—

चतुष्पत्नी अष्टमी-चतुर्दशी-पूर्णिमा-अमावास्यालक्षणा, चतुर्णां पर्वाणां समाहारश्चतुष्पत्नी । पर्वशब्दोऽ-
कारान्तोऽप्यस्ति; तस्यां चतुर्थादिकं तपः, कुव्यापारस्य सावधव्यापारस्य निपेधः, ब्रह्मचर्यक्रिया ब्रह्मचर्यस्य
करणं लानादेः शरीरसत्कारस्य त्यागः । आदिशब्दादुद्धत्तनवर्णकविलेपनपुष्पगन्धविशिष्टवस्त्राभरणादिपरिग्रहः ।
पोष पुष्टिं प्रक्रमाद्धर्मस्य धत्ते पोषधः स एव व्रत पोषधव्रतम् सर्वतः पोषध इत्यर्थः । द्विविधं हि पोषधव्रत
देशतः सर्वतश्च । तत्राहारपोषधो देशतो विवक्षितविकृतेरविच्छेतेराचामाम्लस्य वा सक्तदेव द्विरेव वा भोजनमिति ।
सर्वतस्तु चतुर्विधस्याप्याहारस्याहोरात्रं यावत्प्रत्याख्यानम्; कुव्यापारनिपेधपोषधस्तु देशत एकतरस्य कस्यापि
कुव्यापारस्याकरणं, सर्वतस्तु सर्वेषामपि कृपिसेवाचारिज्यपाशुपान्यगृहकर्मोदीनामकरणं, ब्रह्मचर्यपोषधोऽपि
देशतो दिवैव रात्रौ वा, सक्तदेव द्विरेव वा स्त्रीसेवां मुक्त्वा ब्रह्मचर्यकरणम्; सर्वतस्तु अहोरात्रं यावत् ब्रह्मचर्य-
पालनम् । देशतः लानादेः शरीरसत्कारस्यैकतरस्याकरणं सर्वतस्तु सर्वस्यापि तस्याकरणम्; इह च देशतः
कुव्यापारनिपेधपोषधं यदा करोति तदा सामायिकं करोति वा न वा; यदा तु सर्वतः करोति तदा सामायिकं
नियमात्करोति, अकरणे तु तत्फलेन वञ्च्यते । सर्वतः पोषधव्रतं च चैत्यगृहे वा, साधुमूले वा, गृहे वा,
पोषधशालायां वा त्यक्तमणिसुवर्णाधलङ्कारो व्यपगतमालाविलेपनवर्णकः परिहृतग्रहरणः प्रतिपद्यते । तत्र च
कृते पठति च पुस्तकं वाचयति धर्मध्यानं ध्यायति, यथैतान् साधुगुणानहं मन्दभाग्यो न समर्थो धारयितुमिति ।

इह च यद्याहारशरीरसत्कारब्रह्मचर्यपोषधवत् कुव्यापापपोषधव्रतमप्यन्यत्रानाभोगेनेत्याद्याकारोच्चारणपूर्वकं प्रति-
पद्यते तदा सामाधिक्यमपि सार्थकं स्यात् । स्थूलत्वात्पोषधग्रत्याख्यानस्य सूक्ष्मत्वाच्च सामाधिक्यस्येति ।
तथा पोषधवताऽपि सावद्यव्यापारा न कार्यो एव ततः सामाधिक्यमकुर्व्वस्तस्माभाद्भ्रस्यतीति । यदि पुनः
सामाचारीविशेषात् सामाधिक्यमिव द्विविधं त्रिविधेनेत्येवं पोषधं प्रतिपद्यते तदा सामाधिक्यार्थस्य पोषधेनैव
गतत्वान्न सामाधिक्यमत्यन्तं फलवत् । यदि परं पोषधसामाधिक्यकलचणं व्रतद्वयं प्रतिपन्नं मयेत्यभिप्रायात्
फलवादिति ॥ ८५ ॥

इदानीं पोषधव्रतकर्तृन् प्रशंसति—

गृहिणोऽपि हि धन्यास्ते पुण्यं ये पोषधव्रतम् । दुष्पालं पालयन्त्येव यथा स चुलनीपिता ॥ ८६ ॥

यतयस्तावद् धन्या एव गृहिणोऽपि गृहस्था अपि ते धन्याः धर्मधनं लब्धारः ये निःसत्त्वजनदुष्पालं पुण्यं
पवित्रं पोषधव्रतं पालयन्ति, यथा स चुलनीपितेति दृष्टान्तः; स च सम्प्रदायगम्यः । स चायम्—

अस्ति वाराणसी नामानुगङ्गा नगरी वरा । विचित्ररचनारम्या तिलकश्रीरिवावनेः ॥ १ ॥ सुव्रामेवामराव-
त्यामविस्त्रितविक्रमः । जितशत्रुरभूत्तत्र धरित्रीधवपुङ्गवः ॥ २ ॥ आसीद्गृहपतिस्तस्यां महेभ्यश्चुलनीपिता ।
प्राप्तो भनुष्यधर्मैव मनुष्यत्व कुतोऽपि हि ॥ ३ ॥ जगदानन्दिनस्तस्यानुरूपा रूपशालिनी । श्यामा नामाभव-
द्भार्यी श्यामेव तुहिनद्युतेः ॥ ४ ॥ अष्टौ निधानेऽष्टौ वृद्धावष्टौ च व्यवहारगाः । इति तस्याभवन् हेमश्चतुर्विंश-
तिकोटयः ॥ ५ ॥ एकैकशो गोसहस्रैर्दशभिः प्रभितानि तु । तस्यासन् गोकुलान्यष्टौ कुलवेरमानि सम्पदाम्

॥ ६ ॥ तस्यां पुर्यामिथान्येद्युरुद्याने कोष्टकमिधे । भगवान् समवसुतो विहरंश्चरमो जिनः ॥ ७ ॥ ततो भगवतः
पादचन्दनाय सुरायुराः । सेन्द्राः समाययुस्तत्र जितशत्रुश्च भूपतिः ॥ ८ ॥ पद्भ्यां चचाल चुलनीपिताऽप्युचित-
भूषणः । वन्दितुं नन्दिनमनाः श्रीवीर त्रिजगत्पतिम् ॥ ९ ॥ भगवन्त ततो नत्वोपविश्य चुलनीपिता । शुश्राव
परया भक्त्या प्राञ्जलिर्धर्मदेशनाम् ॥ १० ॥ अथोत्थितायां सदसि प्रणम्य चरणौ प्रभोः । इति विज्ञपयामास
विनीतचुलनीपिता ॥ ११ ॥ स्नामिन्नस्मादृशां बोधहेतोर्विहरसे महीम् । जगद्रोधं विना नान्यो ह्यर्थश्च इक्रमणे
रवे ॥ १२ ॥ सर्वोऽपि याच्यते गत्वा स दत्ते यदि वा न वा । आगत्य याचितो धर्मं दत्से हेतुः कृपाञ्च ते ॥ १३ ॥
जानामि यतिधर्मं चेत् गृह्णामि स्नामिनोऽन्तिके । योग्यता परमियती मन्दभाग्यस्य नास्ति मे ॥ १४ ॥ याचे श्रावक-
धर्मं तु स्नामिन् ! देहि प्रसीद मे । आदत्तेऽब्धावप्युदङ्को भरणं निजमेव हि ॥ १५ ॥ यथासुखं गृहाणेति स्वामिनाऽनु-
मतस्ततः । स प्रत्याख्यत्स्थूलहिंसां मृपावादं च चौरिकाम् ॥ १६ ॥ प्रत्याख्यच्च स्वभार्यायाः श्यामाया अपरस्त्रियम् ।
अद्याष्टकोट्यभ्यधिकं स्वर्णं निध्यादिषु त्रिषु ॥ १७ ॥ व्रजेभ्योऽन्यानथाष्टभ्यः प्रत्याचख्यौ व्रजानपि । हलपञ्चशती-
तोऽन्यां कृपियोग्यां महीमपि ॥ १८ ॥ अनःशतेभ्यः पञ्चभ्यो दिग्गयाभ्योऽपरं त्वनः । संवहद्भ्यश्च पञ्चभ्यः प्रत्याचख्यौ
महामतिः ॥ १९ ॥ दिग्गयात्रिकाणि चत्वारि प्रवहन्ति च । वाहनानि विना सोऽथ प्रत्याख्यदितराणि तु
॥ २० ॥ अन्यत्र गन्धकापाट्याः प्रत्याख्यददङ्गपुंसनम् । आर्द्राया मधुकयटेरितरदन्तघावनम् ॥ २१ ॥ अन्यतः क्षीरामल-
कात्प्रत्याचख्यौ फलान्यपि । सहस्रशतपाकाभ्यां तैलाभ्यां प्रचणान्तरम् ॥ २२ ॥ गन्धाढ्यादन्यत प्रत्याचख्या-
बुद्धर्षनान्यपि । अष्टाभ्य औष्टिकेभ्योऽम्भःकुम्भेभ्योऽधिकमज्जनम् ॥ २३ ॥ वस्त्रं प्रत्याख्यदन्यच्च कार्पासाद्वस्त्रयुग्म-

॥ २४ ॥

कात् । विलेपनानि चान्यत्र कुङ्कुमागरुचन्दनात् ॥ २४ ॥ पुष्पं ग्रत्याख्यदन्यच्च पद्माज्जातिस्रजोऽपि च । कर्णिका-
नामसुद्राम्यामन्यानि भूषणानि च ॥ २५ ॥ मुमोच धूपमगरुतुरुष्काभ्यामथापरम् । अन्याश्च काष्ठपेयायाः पेया
अपि समन्ततः ॥ २६ ॥ खण्डखाद्याद् घृतपूरोच्चेतरत् स्वाद्यमत्यजत् । ओदनान्यपि निःशेषाण्यन्यतः कलमौदनात्
॥ २७ ॥ कलायमुद्रमापेभ्य इतरं सूपमत्यजत् । शरत्कालभवात्सर्वं गोघृतादपरं घृतम् ॥ २८ ॥ शाकं पण्यङ्कमण्डू-
कीशाकाभ्यामन्यम(द)त्यजत् । विना स्नेहाम्लदाल्यम्ले तीमनान्यपि सर्वतः ॥ २९ ॥ अन्तरिक्षोदकादन्यदुदकं पर्यवर्ज-
यत् । सुखवासं च ताम्बूलात्पञ्चसौगन्धिकान् ॥ ३० ॥ अपभ्यानं हिंस्रदानं प्रमादाचरितं तथा । पापकर्मोपदेशं
चानर्थदण्डानवर्जयत् ॥ ३१ ॥ एवं श्रावकधर्मं स सम्यक् सम्यक्तत्त्वपूर्वकम् । सर्वातिचाररहितं प्रपेदे पुरतः प्रभोः
॥ ३२ ॥ भगवन्तं ततो नत्वा गत्वा च निजवेश्मनि । प्रतिपन्नं तथा धर्मं स्वभार्यायै न्यवेदयत् ॥ ३३ ॥
तेनाथ साऽप्यनुज्ञाता रथमारुह्य तत्त्वणम् । उपेत्य भगवत्पार्श्वे गृहिधर्ममशिश्रियत् ॥ ३४ ॥ तदा च गौतमो
नत्वा पद्मच्छेति जगत्पतिम् । महाव्रतधरः किं स्यान्न वाऽयं चुलनीपिता ? ॥ ३५ ॥ अथोच स्वामिना नैप
यतिधर्मं प्रपत्स्यते । गृहिधर्ममतः किं तु मृत्वा सौधर्ममेष्यति ॥ ३६ ॥ अरुणामे विमाने च चतुष्पत्न्योपमस्थितिः ।
ततश्च्युत्वा विदेहेषूत्पद्य निर्वाणमेष्यति ॥ ३७ ॥ (युगम्) गृहभारं ज्येष्ठपुत्रे न्यस्याथ चुलनीपिता । तस्यौ
पोषधशालायां पालयन् पोषधव्रतम् ॥ ३८ ॥ तस्याथ पोषधस्थस्य मायामिथ्यात्ववान् सुरः । निशीथे कश्चिदाग-
च्छत्पार्श्वं व्रतजिघांसया ॥ ३९ ॥ घोराकारः पुरोभूय खड्गमाकृष्य भीषणम् । स इत्युचै तमत्युच्चैश्चुलनीपितरं
सुरः ॥ ४० ॥ अप्रायितप्रार्थक रे ! अमणोपासकव्रतम् । त्वया किमिदमारब्धं मदादेशेन मुच्यताम् ॥ ४१ ॥

मुञ्चसीदं न चेत्तु ज्येष्ठपुत्रमहं तव । कुष्माण्डमिव खड्गेन खण्डयिष्यामि खण्डशः ॥ ४२ ॥ भवतः प्रेचमाणस्य
 पुरस्तात्पिशितान्यहम् । ब्रिह्वा कटाहे पक्ष्यामि शूलैर्भक्ष्यामि तत्क्षणात् ॥ ४३ ॥ आचमिष्यामि तन्मांसशोषितानि
 तथाऽधुना । प्रेचमाणो यथा हि त्वं स्वयमेव विपत्स्यसे ॥ ४४ ॥ देवब्रुवे विब्रुवति तत्रैवं तुलनीपिता । न चक्रम्ये
 केसरीव गर्जत्यूर्जितमन्त्रुदे ॥ ४५ ॥ अचोर्भं प्रेचमाणस्तु तुलनीपितरं सुरः । विभीषयितुकामस्तं तथैवोचे पुनः
 पुनः ॥ ४६ ॥ एवं विभाषमाणस्य सुरस्य तुलनीपिता । न सन्मुखमपि प्रेचाञ्चक्रे शुन इव द्विपः ॥ ४७ ॥ स
 विहृत्य पुरो ज्येष्ठतनयं तुलनीपितुः । निस्त्रिंशेन नृशंसात्मा पशुवद् व्यशसत्ततः ॥ ४८ ॥ क्षित्वा ब्रिह्वा कटाहा-
 न्तस्तन्मांसानि पपाच च । वअञ्ज च शितैः शूलैराचचाम च सोऽमरः ॥ ४९ ॥ अभिसेहे च तत्सर्वं तत्तद्वा
 तुलनीपिता । अन्यत्त्वभावनाभाजां स्वाङ्गच्छेदोऽपि नार्त्तये ॥ ५० ॥ अथोचे स सुरो रे रे ! व्रतमद्यापि नोज्झसि ।
 तद् ज्येष्ठमिव ते पुत्रं हन्मि मध्यममप्यहम् ॥ ५१ ॥ ततोऽहन्मध्यमं पुत्रं तथैवोचे पुनः पुनः । निरीक्ष्यान्नुभित
 तं च कनिष्ठं चावधीत्सुतम् ॥ ५२ ॥ तत्राप्यालोक्य निष्क्रम्य तं क्रुद्धः स सुरोऽब्रवीत् । नाद्याप्युज्झसि पाषण्डं
 मातरं ते विहन्मि तत् ॥ ५३ ॥ भद्रां नामाथ तुलनीपितुर्मातरमातुराम् । विक्रोति स रुदतीं करुणं कुररीमिव
 ॥ ५४ ॥ स सुरः पुनरप्युचे मुख्यतां प्रकृतं त्वया । सकुटुम्बप्रणालाय कृत्यातुन्यमिदं व्रतम् ॥ ५५ ॥ अन्यथा
 कुलमेहिं ते मातरं हरिणीमिव । हत्वा प्रक्ष्यामि पक्ष्यामि भवयिष्यामि च क्षणात् ॥ ५६ ॥ ततोऽप्यभीत
 तुलनीपितरं वीक्ष्य सोऽमरः । भद्रामाराट्यचारं खनान्यस्तामजामिव ॥ ५७ ॥ यथा भार इयोढस्त्वमुदरेणोद-
 रंभरिः । मातरं हन्यमानां तां परयेत्युचे पुनः सुरः ॥ ५८ ॥ अथैवं चिन्तयामास चेतसा तुलनीपिता । अहो

दुरात्मा कोऽप्येव परमाधार्मिकोपमः ॥ ५९ ॥ पुत्रत्वयं मे पुरतो जधान च चखाद च । क्रव्यादिव ममाम्नाम-
प्यधुना हन्तुमुद्यतः ॥ ६० ॥ यावन्न हन्त्यमूं तावद्रक्षामीति चचाल सः । कुर्वणिन महाशब्दमुत्पेते च सुरेण खे
॥ ६१ ॥ तं च कोलाहलं श्रुत्वा भद्रा द्रुतमुपैत्य तम् । किमेतदिति चापृच्छत्सोऽंशसत्तदशेषतः ॥ ६२ ॥ ततोऽभाषिष्ट
भद्रवं मिथ्यादृकोऽप्ययं सुरः । पोषधव्रतविघ्नं ते चक्रे कुत्रिमभीषणैः ॥ ६३ ॥ पोषधव्रतभङ्गस्य कुरुवालोचनं
ततः । पापाय व्रतभङ्गस्य स्यादनलोचनं यतः ॥ ६४ ॥ तथैव प्रतिपेदेऽथ तद्वाच जुलनीपिता । चकारालोचनां
तस्य व्रतभङ्गस्य शुद्धधीः ॥ ६५ ॥ अथैकादश भेजेऽसौ श्रावकप्रतिमाः क्रमात् । सोपानानीव स स्वर्गसौधारो-
हणकर्मणे ॥ ६६ ॥ निद्विशधारानिशितं स एवं श्रावकव्रतम् । सुचिरं पालयामास भगवद्वचनोचितम् ॥ ६७ ॥ ततः
संलेखनार्पूर्वं प्रपद्यानशनं सुधीः । मृत्वा सौधर्म उत्पेदे विमाने सोऽरुणप्रभे ॥ ६८ ॥ दुष्पालमेवं जुलनीपिता यथा,
तत्पालयामास स पोषधव्रतम् । ये पालयन्त्येव तथा परेऽप्यदो, दृढव्रतास्ते सलु मुक्तिगामिनः ॥ ६९ ॥

॥ इति जुलनीपितुः कथानकम् ॥ ८६ ॥

इदानीं चतुर्थं शिचाव्रतमाह—

दानं चतुर्विधाहारपात्राच्छादनसन्ननाम् । अतिथिभ्योऽतिथिसंविभागव्रतमुदीरितम् ॥ ८७ ॥

अतिथिभ्यस्तिथिपूर्वाद्युत्सवरहितेभ्यो भिचार्यं भोजनकाले उपस्थितेभ्यः साधुभ्यो, दानं विश्राणनं, चतुर्विध-
स्नानपानखाद्यस्वाधरूपस्याहारस्य, पात्रस्यालावादेः, आच्छादनस्य वस्त्रस्य कम्बलस्य वा, सन्ननो वसतेरुप-
लक्षणात्पीठफलकशय्यासंस्तारकादीनामपि । अनेन हिरण्यादिदाननिषेधस्तेषां यत्तदनधिकारात् । तदेतदतिथिसंवि-

भागव्रतमुच्यते । अतिथेः सद्गतो निर्दोषो विभागः पश्चात्कर्मादिदोषपरिहारायांशदानरूपोऽतिथिसंविभागस्तद्रूप-
व्रतमतिथिसंविभागव्रतम् । आहारादीनां च न्यायार्जितानां प्रासुकैपणीयानां कल्पनीयानां च देशकालश्रद्धा-
सत्कारपूर्वकमात्मानुग्रहबुद्ध्या यतिभ्यो दानमतिथिसंविभागः । यदुच्यते—“न्यायगयाण कल्पणिज्जाण अन्नपाया-
ईणं दव्याणं देसकालसद्धासक्कारकमजुग्रं पराए भत्तीए आयाणुगहबुद्धीए संजयाणं दाणं अतिहिसंविभागो ।”
अनूदितं चैतत्—

प्रायः शुद्धैस्त्रिविधविधिना प्रासुकैरेपणीयैः, कल्प्यग्रायैः स्वयमुपहर्तैर्वस्तुभिः पानकाद्यैः । काले प्राप्तान् सद-
नमसमश्रद्धया साधुवर्गान्, धन्या केचित्परमवहिता हन्त ! संमानयन्ति ॥ १ ॥ अशनमखिल खाद्यं स्वाद्यं भवे-
दथ पानकं, यतिजनहितं वस्त्रं पात्रं सकम्बलश्रोञ्छनम् । वसतिफलकप्रख्यं मुख्यं चरिविविध्वनं, निजकमनसः
प्रीत्याधायि प्रदेयमुपासकैः ॥ २ ॥ तथा—

सोढूण कल्पणिजं जं न वि दिन्न कर्हिचि किंचि तर्हि । धीरा जहुत्तकारी सुसावगा तं न भुंजंति ॥ १ ॥

वैसहीसयणासणभत्तपाणभेमज्जवत्थपत्ताई । जइ वि न पजत्तधणो थोवाओ वि थोवयं देइ ॥ २ ॥

(१) न्यायागताना कल्पनीयाना अन्नपानादीना द्रव्याणा देशकालश्रद्धासत्कारक्रमयुत परया भक्त्या आत्मानुग्रह-
द्वया संयताना दानं अतिथिसंविभाग ।

(२) साधूना कल्पनीय यद् नापि दत्तं कस्मिंश्चित् किञ्चित् तस्मिन् । धीरा यथोक्तकारिणः सुश्रावकास्तत्र भुञ्जते ॥ १ ॥

(३) वसतिशयनासनभक्तपानभैषज्यवस्त्रपात्रादि । यद्यपि न पर्याप्तधनः स्तोकादपि स्तोकं दद्यात् ॥ २ ॥

वाचकमुख्यस्त्वाह—

किञ्चिच्छुद्धं कल्प्यमकल्प्यं स्यात् स्यादकल्प्यमपि कल्प्यम् । पिण्डः शय्या वस्त्रं पात्रं वा भेषजाद्यं वा ॥ १ ॥
देशं कालं पुरुषमवस्थामुपयोगशुद्धिपरिणामान् । प्रसमीक्ष्य भवति कल्प्य नैकान्तात्कल्पते कल्प्यम् ॥ २ ॥

ननु यथा शास्त्रे आहारदातारः श्रूयन्ते न तथा वस्त्रादिदातारः, न च वस्त्रादिदानस्य फलं श्रूयते, तत्र वस्त्रा-
दिदानं युक्तम् । नैवम् । भगवत्यादौ वस्त्रादिदानस्य साक्षादुक्तत्वात् । यथा—“समये निगम्ये फासुएणं एसणि-
जेणं असणपाणराइमसाइमेणं वत्थपडिगमहकलपायपुछेणं पीढफलमसेजासंथारएणं पडिलाभेमाणे विहरइ ।”
इत्याहारवत्संयमाधारशरीरोपकारकत्वाद्द्वस्त्रादयोऽपि साधुभ्यो देयाः । संयमोपकारित्वं च वस्त्रस्य तावत्
तृणग्रहणानलसेवानिवारणार्थत्वेन, धर्मशुक्लव्यानसाधनार्थत्वेन, ग्लानपीडापरिहारार्थत्वेन, मृतकपरिष्ठापनार्थत्वेन
च । यदाहुः—

तृणग्रहणानलसेवानिवारणा धम्मसुकक्षाणह्णा । दिट्ठं कप्पगगहणं गिलाणमरणह्णया चेव ॥ १ ॥
वाचकोऽप्याह—

शीतवातातपैर्दशैर्मशैश्चापि सेदितः । मा सम्यक्तत्वादपु ध्यानं न सम्यक् संविधास्यति ॥ १ ॥ इत्यादि
(१) श्रमणान् निर्गन्थान् प्राप्तुकेन एषण्येन अशनपानखादिमस्वादिमेन वस्त्रपतद्ग्रहकम्बलपादप्रोच्छनेन पीठफलक-
शय्यासंस्तारकेण प्रतिलाम्यमानान् विहारयति ।

(२) तृणग्रहणाऽनलसेवानिवारणाय धर्मशुक्लव्यानार्थम् । दिट्ठं कल्पग्रहणं ग्लानमरणार्थं चेव ॥ १ ॥

पात्रस्याप्युपयोगः, अशुद्धस्याद्वादेर्ग्रहणेन तत्परिष्ठापनं, संसक्ताभस्याविराघनात् । प्रमादात्पूतरकसहितस्य तण्डु-
लोदकादेर्ग्रहणे सति तत्परिष्ठापनासुखं च । एवमादयोऽन्येऽपि पात्रग्रहणे गुणाः । यदाहुः—

छेकाथरक्खण्ढा पायगहणं लियोहि पन्नत्तं । जे अ गुणा संभोए हवति ते पायगहणे वि ॥ १ ॥

अंतरंतवालवुद्धा सेहाऽऽप्ता गुरूअसहवगे । साहारणोगहालद्विकारणा पायगहणं तु ॥ २ ॥

ननु तीर्थकराणां वस्त्रपात्रपरिभोगो न श्रूयते, तीर्थकरचरितानुकारश्च तच्छिष्याणां युक्तः । वदन्ति हि—
“जैरिसयं गुरुलिङ्गं सीसेण वि तारिसेण हविअव्वम्” इति । मैवं वोचः—अच्छिद्रपाणयस्तीर्थकराः, अपि
चन्द्रादित्यौ यावच्छिखा गच्छति, न तु पानीयविन्दुरप्यधः पतति; चतुर्विधज्ञानचलाच्च ते संसक्तासंसक्तमङ्गं
सत्रसमत्रसं च जलादि ज्ञात्वा निर्दोषमेवोपाददते, इति नैर्पा पात्रधारणे गुणः । वस्त्रं तु दीचाकाले तीर्थकरा
अपि गृह्णन्ति । यदाहुः—

संवे वि एगदूसेण निगया जियवरा चउव्वीसं । न य नाम अण्णलिंगे न य गिहिलिंगे कुलिंगे ना ॥ १ ॥

(१) पट्कायरक्षणार्थं पात्रग्रहणं जिनैः प्रज्ञप्तम् । ये च गुणाः समोगे भवन्ति ते पात्रग्रहणेऽपि ॥ १ ॥

(२) ग्लानवालवृद्धात् शिक्षकात् प्राधूर्णिकाद् गुरोरसहिष्णुवर्गात् । साधारणावग्रहालब्धिकारणात् पात्रग्रहणं तु ॥ २ ॥

(३) यादृशं गुरुलिङ्गं शिष्येणापि तादृशेन भवितव्यम् ।

(४) सर्वेऽपि एकदूष्येण निर्गता जिनवराश्चतुर्विधतः । न च नामान्यलिङ्गे न च गृहिलिङ्गे कुलिङ्गे वा ॥ १ ॥

परमार्थं च—

'सेवेमि जे अईया जे अणगया जे अ वट्टमाणो ते सन्वे सोपहिधम्मो देसियव्वो ति कट्टु एणं देवदूसमादाय निक्खमिं सु निक्खामंति निक्खमिस्संति वा ।

अवज्योत्तरकालं च सर्वबाधासहत्वान्न वक्ष्येण प्रयोजनमिति यथाकथञ्चित्तदपैतु नाम । गुरुलिङ्गानुवर्तनं च तच्छिष्याणां यदुक्तं, तदैरावणानुकरणमिव सामान्यकरणम् । किं च तीर्थकरानुकारमिच्छद्भिर्मते निवसनमाधा-
कर्मिकादिपरिभोगस्तेलाभ्यङ्गोऽङ्गारशकटीसेवनं तुणपटीपरिधानं कमण्डलुधारणं बहुसाधुमध्ये निवासश्छद्मस्थानां धर्मदेशनायाः करणं शिष्यशिष्यादीनादिकं सर्वमविधेयं स्यात्, तच्च कुर्वन्ति ।

कमलस्य च वर्षासु वह्निर्निर्गतानां तात्कालिकवृष्टावपकायरक्ष्यमुपयोगः, बालवृद्धगलाननिमित्तं वर्षत्यपि जलधरे भिचाये निःसरतां कमललावृतदेहानां न तथाविधापूजायविराधना, उच्चारप्रस्रवणादिपीडितानां कमलला-
वृतदेहाना गच्छतामपि न तथाविधा विराधना । छत्राद्याच्छादितानां कमलमन्तरेणापि गच्छता को दोषः ? इति चेत् न 'छत्तस्स य धारणट्ठाए' इत्यागमेन छत्रस्य प्रतिपिद्धत्वात् ॥ रजोहरणं पुनः सास्त्राजीवरक्षार्थं प्रतिलेखना-
कारित्वादुपयोगीति कस्तत्र विवादं कुर्यात् ? । मुखवस्त्रमपि सम्पातिमजीवरक्षणादुष्णमुखवातविराध्यमानवाह्यवायु-
कायजीवरक्षयान्मुले धूलिप्रेमशरक्षणाचोपयोगि । पीठफलकयोर्वर्षासु पनककुन्द्यादिसंस्काराणां भुवि भूशयनस्य

(१) सेने येज्जीता येऽनागता ये च वर्तमानास्ते सर्वे सोपधिधर्मो देष्टव्य इति कृत्वा एक देवदूष्यमादाय निरक्रमिषु निष्कामन्ति निष्कमिव्यन्ति वा ।

निवासाय

वसतिश्च निवासाय

शयनादायुषयोगः शयनादायुषयोगः शयनादायुषयोगः ॥ १ ॥

प्रतिपिद्धत्वाच्छयनासनादायुषयोगः । यदाह—

यतीनामत्यन्तोपकारिणी । यदाह—

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ २ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ ३ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ ४ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ ५ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ ६ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ ७ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ ८ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ ९ ॥

मुखानन्तकमपरो भाजनं प्रत्यवेधते; माऽन्तरायदोषा स्थापनादोषा वा भूवन्मिति । स च यदि प्रथमायां पौरुष्या निमन्त्रयते; अस्ति च नमस्कारसहितप्रत्याख्यानी, ततस्तद्गृह्यते । अथ नास्त्यसौ तदा न गृह्यते, यतस्तदोढव्यं भवति । यदि पुनर्धनं लगेत्, तदा गृह्यते संस्थाप्यते च; यो वा उद्धाटपौरुष्यां पारयति पारणकवानन्यो वा तस्मै तदीयते; पश्चात्तेन श्रायकेण सम सङ्घाटको व्रजति, एको न वर्तते प्रेषयितुं, साधुपुरतः श्रावकस्तु मार्गे गच्छति, ततोऽसौ गृहं नीत्वा तावासेनोपनिमन्त्रयते; यदि निविशेते, तदा भव्यम्, अथ न निविशेते, तथापि विनयप्रयुक्तो भवति, ततोऽसौ भक्तं पानं च स्वयमेव ददाति, भाजनं वा धारयति, स्थित एवा(एव वा)स्ते यावदीयते । साधू अपि पश्चात्कर्मपरिहरणार्थं सायशेषं गृह्णीतः, ततो चन्द्रित्वा विसर्जयति, अनुगच्छति कतिचित्पदानि; ततः स्वयं भुङ्क्ते ॥ यदि पुनस्तत्र ग्रामादौ साधवो न भवन्ति तदा भोजनवेलायां द्वारावलीकनं करोति, विशुद्धभावेन च चिन्तयति—“यदि साधवोऽभविष्यन् तदा निस्सारितोऽहमभविष्यमिति” । एष पोषधपारणके विधिः । अन्यदा तु दत्त्वा भुङ्क्ते, भुक्त्वा वा ददातीति । अत्रान्तरङ्गोकाः—

अन्नादीनामिदं दानमुक्तं धर्मोपकारिणाम् । धर्मोपकारबाह्यानां स्वर्णादीनां न तन्मतम् ॥ १ ॥ दत्तेन येन दीप्यन्ते क्रोधलोभस्मरादयः । न तत्स्वर्णं चरित्रिभ्यो दद्याच्चारित्रनाशनम् ॥ २ ॥ यस्यां विदार्थमाणायां अयन्ते जन्तुराशयः । चित्तेस्तस्याः प्रशंसन्ति न दानं करुणापराः ॥ ३ ॥ यद्यच्छस्त्र महाहिंस्रं तत्तथेन विधीयते । तदहिंस्रमना लोहं कथं दद्याद्विचक्षणः ? ॥ ४ ॥ संमूर्च्छन्ति सदा यत्र भूयांसस्त्रसजन्तवः । तेषां तिलानां को दानं मनागप्यनुमन्यते ? ॥ ५ ॥ दद्यादद्वैतप्रसूतां गां यो हि पुण्याय पर्वणि । अग्रिमाण्यामिव दद्यात् ! वर्ण्यते सोऽपि

पवित्रां गां धर्माय ददते जहाः
तां मन्वानाः पशून् श्रेयसे कथम् ॥ ८ ॥

[illegible][illegible][illegible]

कन्या दीयते साडापं अथसं कान्तिं वदुः ॥ १५ ॥
 सलिलः पद्मन-द्रुः
 कन्या दीयते साडापं अथसं कान्तिं वदुः ॥ १५ ॥
 सलिलः पद्मन-द्रुः
 कन्या दीयते साडापं अथसं कान्तिं वदुः ॥ १५ ॥
 सलिलः पद्मन-द्रुः

विश्वेभ्यो भोजने दत्ते पितरो तपो तपसि तदा मुक्तिं
॥ १३ ॥ मृतस्य वस्य य दानं एकास्मिन् पुत्रेण पुत्रेणाय गृहे दद्या
पिताऽऽप्नुयात् ॥ १७ ॥
॥ १८ ॥

अपत्यदत्तं चेद्दानं पितॄणां । तत्रोच्चिन्त्यतां पुण्याभावमुध्व तपः ॥ महाजं
गङ्गागयादौ दानेन तुरन्ति पितरो यदि ! पुण्यानि हन्त ॥ १६ ॥ महाजं वा महाजं
गङ्गागयादौ दानेन तुरन्ति पितरो यदि ! पुण्यानि हन्त ॥ १६ ॥ महाजं वा महाजं

गतानुगतिकं क्लृप्तं न दद्यादुपमाचितं स्वप्राप्तं । ददद्भूमिभया दाता न मे पुनः ।
न कोऽपि शक्यते त्राहं पूर्णे काले मुरैरपि । दत्तोपयाचितं स्वप्राप्तं ॥ २० ॥ ददद्भूमिभया दाता न मे पुनः ।
न कोऽपि शक्यते त्राहं पूर्णे काले मुरैरपि । दत्तोपयाचितं स्वप्राप्तं ॥ २० ॥ ददद्भूमिभया दाता न मे पुनः ।

ना श्रोत्रियायोपकल्पयन् । दाताऽस्तनं मांसलोष्टपुः ॥ २१ ॥ अपानमूत्राणि दानानि देयानीत्यहता मतम् । अभावात् ।
निष्कृते । जानन्नपि यथा दोषं ग्रहीता न स्वर्णादीनि दानानि देयानीत्यहता मतम् ।

अनेकमेकयातेन ते प्रीयान्ति सुखमश्नुते

पात्रेभ्यो दातव्यानि विपश्चिता ॥ २३ ॥ ज्ञानदर्शनचारित्ररूपरत्नत्रयान्विताः । समितीः पञ्च विभ्राणा गुप्ति-
तयशालिन ॥ २४ ॥ महाव्रतमहाभारधरैकधुरन्धराः । परीपहोपसर्गारिचमूजयमहामटाः ॥ २५ ॥ निर्ममत्वाः
शरीरेऽपि किमुतान्येषु वस्तुषु ? । धर्मोपकरणं मुक्त्वा परित्यक्तपरिग्रहाः ॥ २६ ॥ द्विचत्वारिंशता दोषैरदुष्टं
भैक्षमात्रकम् । आददाना वपुर्धर्मयात्रामात्रप्रवृत्तये ॥ २७ ॥ नवगुप्तिमनाथेन ब्रह्मचर्येण भूषिताः । दन्तशोधनमा-
त्रेऽपि परस्मै विगतस्पृहाः ॥ २८ ॥ मानापमानयोर्लोभालाभयोः सुखदुःखयोः । प्रशंसानिन्दयोर्हर्षशोकयोस्तुल्य-
वृत्तयः ॥ २९ ॥ कृतकारितानुमतिप्रभेदारम्भवर्जिताः । मोक्षैकतानमनसो यतयः पात्रमुत्तमम् ॥ ३० ॥ सम्यग्द-
र्शनयन्तस्तु देशचारित्रयोगिनः । यतिधर्मैश्छवः पात्रं मध्यमं गृहमेधिनः ॥ ३१ ॥ सम्यक्त्वमात्रसन्तुष्टा व्रतशीलेषु
निःसहाः । तीर्थप्रभावनोद्युक्ता जघन्यं पात्रमुच्यते ॥ ३२ ॥ कुशास्त्रश्रवणोत्पन्नैवैराग्यान्निष्परिग्रहाः । ब्रह्मचर्यरताः
स्तेयमृपाहिंसापराद्वृत्ताः ॥ ३३ ॥ घोरव्रता मौनजुपः कन्दमूलफलाशिनः । शिलोज्ज्वलचयः पत्रभोजिनो भैक्षजीविनः
॥ ३४ ॥ कपायस्त्रा निर्वस्त्रा शिषामौण्ड्यजटाधराः । एकदण्डास्त्रिदण्डा वा गृहारण्यनिधामिनः ॥ ३५ ॥
पञ्चाग्निसाधना ग्रीष्मे गलन्तीधारिणो हिमे । भस्माङ्गरागाः सद्गङ्गाङ्गरुपालास्थिविभूषणाः ॥ ३६ ॥ स्वयुद्ध्या
धर्मवन्तोऽपि मिथ्यादर्शनदूषिता । जिनधर्मद्वियो मूढाः कुपात्रं स्युः कृतीर्थिनः ॥ ३७ ॥ प्राणिप्राणापहरणा
मुपासादपरायणाः । परस्महरणोद्युक्ताः प्रकामं कामगर्दभाः ॥ ३८ ॥ परिग्रहास्मभरता न सन्तुष्टाः कदाचन ।
मांसाशिनो मद्यरताः कोपनाः कलहप्रिया ॥ ३९ ॥ कुशास्त्रमात्रपाठेन सदा पण्डितमानिनः । तत्प्रत्यो नास्तिक-
प्राया अपात्रमिति शंसिताः ॥ ४० ॥ इत्यपात्रं कुपात्रं च परिहृत्य विवेकिनः । पात्रदाने प्रवर्तन्ते सुधियो मोक्ष-

काङ्क्षिणः ॥ ४१ ॥ दानं स्यात्फलं पात्रे कुपात्रापात्रयोरपि । पात्रे धर्माय तच्च स्यादधर्माय तदन्यथो ॥ ४२ ॥
 पय पान भुजङ्गानां यथा विपविष्टद्वये । कुपात्रापात्रयोर्दानं तद्वद्विष्टद्वये ॥ ४३ ॥ स्नादु चीर यथा विस्र
 कट्फलानि दुष्यति । दान दत्त शुद्धमपि कुपात्रापात्रयोस्तथा ॥ ४४ ॥ दत्ता कुपात्रापात्राभ्या सर्वाभ्यपि फलाय
 न । पात्राय दत्तो ग्रासोऽपि श्रद्धया स्यान्महाफलः ॥ ४५ ॥ इय मोक्षफले दाने पात्रापात्रविचारणा । दयादानं
 तु तत्त्वज्ञैः कुत्रापि न निषिध्यते ॥ ४६ ॥ शुद्धशुद्धिकृता भङ्गाश्चत्वारः पात्रदानयोः । आद्यः शुद्धो द्वितीयो
 वैकल्पिकोऽन्यौ तु निष्फलौ ॥ ४७ ॥ दानेन भोगानामोतीत्यविष्टस्यैव भाव्यते । अनर्घ्यपात्रदानस्य क्षुद्रा भोगाः
 कियत्फलम् ? ॥ ४८ ॥ पात्रदाने फल मूल्यं मोक्षः सत्यं कृपेति । पलालमिव भोगास्तु फलं स्यादनुपपन्नम्
 ॥ ४९ ॥ जिनानां दानदातारः ग्रथमे मोक्षगामिनः । धनादयो दानधर्माद्भोगिनीजमुपाजयेन् ॥ ५० ॥ जिनानां
 पारणे भिच्चादानुणां मन्दिराजिरे । हर्षोत्कर्षपराः सयः पुष्पवृष्टिं व्यधुः सुराः ॥ ५१ ॥ इत्यतिथिमंविभागव्रतमे-
 तदुदीरित प्रपञ्चेन । देयादेये पात्रापात्रे ज्ञात्वा यथोचितं कुर्यात् ॥ ५२ ॥ ८७ ॥

यद्यपि विवेकिनः श्रद्धावतः सत्पात्रदाने साक्षात्पारम्पर्येण वा मोक्षफलं, तथापि सुवर्धनानुग्रहार्थं पात्र-
 दानस्य ग्रासङ्गिकं फलमाह—
 पश्य सङ्गमको नाम सम्पदं वरसपालकः । चमत्कारकरीं प्राप मुनिदानप्रभाततः ॥ ८८ ॥

(१) न त्वपात्रकुपात्रयो उति वा पाठ

पर्येत्यनेन मुग्धदुर्द्विमभिमुखयति । सङ्गमको नामेति सङ्गमकाभिधानः, वत्सपालो वत्सपालनजीवकः, चमत्कारकरीं सम्पदं प्राप; कुतः ? मुनिदानप्रभावतः । अत्र सङ्गमकस्य पारम्पर्येण मोक्षोऽपि फलमस्ति, तथापि प्रासङ्गिकफलाभिधानरमसेन स नोक्तः । सङ्गमकचरितं च सम्प्रदायगम्यम् । स चायम्—

मगधेष्वस्ति निःसीमरत्नग्राभारमासुरम् । पुरं समुद्रवद्राजगृहं कुलगृहं श्रियः ॥ १ ॥ राजा पुरं तदपरैरनुब्र-
क्षितशासनः । शशास श्रेणिकः पाकशासनः स्वःपुरीमिव ॥ २ ॥ शालिग्रामेऽथ धन्येति काचिदुच्छिन्नवंशिका ।
बालं सङ्गमकं नाम समादाय समाश्रयी ॥ ३ ॥ वसंस्तत्र स पौराणां वत्सरूपाण्यचारयत् । अनुत्तपा ह्यसौ रोरवा-
लानां मृदुजीविका ॥ ४ ॥ अथापरेद्युः संजाते तत्र कस्मिंश्चिदुत्सवे । पायसं सङ्गमोऽपश्यद् भुज्यमानं गृहे गृहे
॥ ५ ॥ गत्वा स्वगेहे जननीं ययाचे सोऽपि पायसम् । साऽप्युवाच दरिद्राऽसि मदेहे पायसं कुतः ? ॥ ६ ॥
बालेन तेनाज्ञतया याच्यमाना मृदुर्गृधुः । स्मरन्ती पूर्वविभवं तारत्तारं रुरोद सा ॥ ७ ॥ तस्या रुदितदुःखेनानु-
विद्धहृदया इव । आगत्य प्रातिवेशिमन्यः पत्रच्छुर्दुःखकारणम् ॥ ८ ॥ ताभ्योऽभ्यघत्त सा दुःखकारणं गद्गदाचरैः ।
वीराद्यदुश्च तास्तस्यै साऽपचत् पायसं तत ॥ ९ ॥ खण्डाज्यपायसैर्भृत्वा स्थालं बालस्य तस्य सा । आर्पयत्प्रययौ
चान्तर्गृह कार्येण केनचित् ॥ १० ॥ अत्रान्तरे च कोऽप्यागान्मुनिर्मासमुपोषितः । पारणाय भवोदन्वचारणायस्य
नौरिव ॥ ११ ॥ सोऽचिन्तयदिदं चिन्ताभागिक्यमिव चेतनम् । जङ्गमः कल्पशास्त्रीव कामधेनुरिवापशुः ॥ १२ ॥
साधु साधु महासाधुर्भद्राग्यैरयमाश्रयौ । कुतोऽन्यथा वराकस्य ममेदृक्पात्रसङ्गमः ? ॥ १३ ॥ भाग्योदयेन केनापि
ममाद्य समपद्यत । चित्तं नितं च पात्रं च त्रिवेणीसङ्गमो ह्ययम् ॥ १४ ॥ इत्यसौ स्थालमुत्पाठ्य पायस साधवे

ददौ । जग्राहानुग्रहायास्य महाकारुणिको मुनिः ॥ १५ ॥ ययौ च स मुनिर्गेहान्मध्याद् धन्याऽपि निर्ययौ । मन्ये
 भुक्तमनेनेति ददौ सा पायसं पुनः ॥ १६ ॥ तत्पायसमवृत्तः सन्नाकण्ठं बुभुजेऽथ सः । तदजीर्णेन यामिन्यां स्मरन्
 साधुं व्यपद्यत ॥ १७ ॥ तेन दानप्रभावेण सोऽथ राजगृहे पुरे । गोभद्रेभ्यस्य भार्याया भद्राया उदरेऽभवत् ॥ १८ ॥
 शालिचेत्रं मुनिष्पन्नं स्वप्नेऽपश्यच्च सा ततः । भर्तुः शशंस सोऽप्यस्याः सन्तुः स्यादित्यचीकथत् ॥ १९ ॥ चेद्वा-
 नधर्मकर्माणि करोमीति चभार सा । दोहदं तं तु गोभद्रः पूरयामास भद्रधीः ॥ २० ॥ पूर्णे काले ततो भद्रा
 द्युतिद्योतितदिरमुलम् । अमृतं तनयं रत्नं विदूरं गिरिभूरिव ॥ २१ ॥ दृष्टस्वप्नानुसारेण सन्नोत्सस्य शुभे दिने ।
 चक्रतुः पितरौ शालिभद्र इत्यभिधां शुभाम् ॥ २२ ॥ धात्रीभिः पञ्चभिः पाल्यमानः स ववृधे क्रमात् । किञ्चिद्-
 नाष्टवर्षः सन् पित्राऽप्यध्यापितः कलाः ॥ २३ ॥ संप्राप्तयौवनश्चासौ युवतीजनवज्रमः । सवयोभिः समं रेमे प्रद्युम्न
 इव नूतनः ॥ २४ ॥ तत्पुरश्चेष्टिनोऽथैत्य कन्या द्वात्रिंशतं निजाः । प्रदातुं शालिभद्राय भद्रानाथं ययाचिरे ॥ २५ ॥
 अथ प्रहृष्टो गोभद्रः शालिभद्रेण सादरम् । सर्वलक्षणसपूर्णाः कन्यकाः पर्यणाययत् ॥ २६ ॥ शालिभद्रस्ततो
 रम्ये विमान इव मन्दिरे । विललास समं ताभिः पतिर्दिधिपदामिव ॥ २७ ॥ विवेदानन्दमनोऽयं न रात्रिं न च
 यासरम् । तस्यापूरयतां भोगसामग्रीं पितरौ स्वयम् ॥ २८ ॥ श्रीवीरपादमूलेऽथ गोभद्रो व्रतमग्रहीत् । कृत्वा
 ध्यानशनं मृत्वा देवलोकं जगाम च ॥ २९ ॥ अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा शालिभद्रं निजात्मजम् । तत्पुण्यावर्जितः
 भोऽभूत्पुण्यात्मन्यतत्परः ॥ ३० ॥ दिव्यानि वस्त्रनेपथ्यादीन्यस्य प्रतिवासम् । समार्यस्थार्षयाभास कल्पशास्त्रीव
 गोभद्रः ॥ ३१ ॥ यद्यन्मर्यादोचितं कार्यं भद्रा तत्तदमाधयत् । पूर्वदानप्रभावेण भोगान् सोऽभूदक्त केवलम् ॥ ३२ ॥

वणिग्भिः कैश्चिदन्येद्युर्गृहीत्वा रत्नरुच्यलान् । शिश्रिये श्रेणिकस्तांश्च महार्घत्वेन नाग्रहीत् ॥ ३३ ॥ ततस्ते वणिजो जग्मुः शालिभद्रनिकेतनम् । तदुत्कार्धेण तान् भद्राऽप्यग्रहीद्रत्नकम्बलान् ॥ ३४ ॥ मद्योग्यो गृह्यतामेको महामूल्योऽपि कम्बलः । इत्युचे चेन्नरादेव्या तदा च श्रेणिको नृपः ॥ ३५ ॥ राज्ञाऽपि मूल्यपूर्णं ते कम्बलं वणिजोऽर्धिताः । भद्रा जग्राह तान् सर्वान् कम्बलानित्यचीकथन् ॥ ३६ ॥ श्रेणिकः प्राहिणोदैकं प्रवीणं पुरुषं ततः । भद्रापाक्षे मूल्यदानात्कम्बलादानहेतवे ॥ ३७ ॥ याचिता तेन भद्रोचे छित्त्वा तान् रत्नकम्बलान् । शालिभद्रप्रियापादप्रो-
ञ्छनीकृतमत्यहम् ॥ ३८ ॥ कार्यं निष्पद्यते किञ्चिज्जीर्णैश्चैत्रतकम्बलैः । तद्रत्नाऽऽपृच्छ्य राजानमागच्छामून् गृहाण च ॥ ३९ ॥ आख्यद्रन्त्या स तद्राज्ञे राश्युचे चेन्नराऽप्यदः । परयास्माकं वणिजां च 'रीरिहेशोरिवान्तरम् ॥ ४० ॥ तमेव पुरुषं प्रेष्य श्रेणिकेन कुतूहलात् । आकारिते शालिभद्रे भद्रोपेत्य व्यजिज्ञपत् ॥ ४१ ॥ बहिर्न हि महीनाथ ! जातु याति मदात्मजः । प्रसादः क्रियतां देव ! मद्रहगमनेन मे ॥ ४२ ॥ कौतूहलान्छ्रेणिकोऽपि तत्तथा प्रत्यपद्यत । तं च क्षणं प्रतीक्ष्याय साऽग्रे भूत्वा गृहं ययौ ॥ ४३ ॥ विचित्रवस्त्रमाणिम्यचित्रकृत्वद्भगीं ततः । आराजहर्म्यं स्मृत्वा ददृशोभां व्यधत् सा ॥ ४४ ॥ तयाऽऽहूतस्ततो राजा कृतां सद्यः सुरैरिव । विभावयन् हृद्दशोभा शालि-
भद्रगृहं ययौ ॥ ४५ ॥ स्तर्णस्तम्भोपरि प्रेक्ष्य दिन्द्रनीलाशमतोरणम् । मौक्तिकस्मस्तिकश्रेणिदन्तुरद्वारभूतलम् ॥ ४६ ॥ दिव्यवस्त्रकृतोत्तोरं सुगन्धिद्रव्यधूपितम् । भूमि दिव्यविमानानां प्रतिमानमिव स्थितम् ॥ ४७ ॥ तद्विवेश विशाभीशो निस्मयस्मेरलोचनः । भूमिकायां चतुर्थ्यां तु सिंहासनं उपाविशत् ॥ ४८ ॥ मत्सम्यां भूमि मद्रेत्य

(१) पितृलसुमणयो ।

शालिभद्रं ततोऽवदत् । इहायातः श्रेणिकोऽस्ति तं द्रष्टुं चणमेहि तत् ॥ ४६ ॥ अम्भ ! त्वमेव यद्वेत्सि तमर्थं
 कार्य स्वयम् । किं मया तत्र कर्तव्यं स भद्राभित्यभाषत ॥ ४७ ॥ ततो भद्राऽप्युवाचैनं क्रेतव्यं वस्तु न ह्यदः ।
 किन्त्वसौ सर्वलोकानां युष्माकमपि प्रभुः ॥ ४८ ॥ तच्छ्रुत्वा शालिभद्रोऽपि सविपादमचिन्तयत् । धिक्
 सांसारिकमैश्वर्यं यन्ममाप्यपरः प्रभुः ॥ ४९ ॥ भोगिभोगैरिविभिर्भोगैरलमतः परम् । दीर्घां मङ्गु प्रदीष्यामि
 श्रीवीरवरणान्तिके ॥ ५० ॥ एवं संवेगयुक्तोऽपि स मातुरुपरोधतः । सभार्योऽभ्येत्य राजानमनमद्विनयान्वितः
 ॥ ५१ ॥ सस्वजे श्रेणिकेनाथ स्वाङ्गे सुत इवासितः । स्नेहान्छिरसि चाघ्रातः चणाचाश्रूणि सोऽमुचत् ॥ ५२ ॥ गतः
 ततो भद्रा जगदैवं देवायं मुच्यतां यत् । मानुष्यमान्यगन्धेन मनुष्योऽप्येव नाध्यते ॥ ५३ ॥ देवभूयं गतः
 श्रेष्ठा सभार्यस्यास्य यच्छति । दिव्यनेपथ्यवस्त्राङ्गरागादीन् प्रतिवासरम् ॥ ५४ ॥ ततो राज्ञा प्रत्यपद्यत तत्तथा ।
 सप्तमभूमिकाम् । इदं भोक्तव्यमिति विज्ञप्तो भद्रया नृपः ॥ ५५ ॥ सखौ खानीयतैलाम्बुचूर्णैस्सूर्ये ततो नृपः । अङ्गुलीयं
 सद्यः साऽसाधयत्सर्वं श्रीमतां किं न सिध्यति ॥ ५६ ॥ सखौ त्वानीयतैलाम्बुचूर्णैस्सूर्ये ततो नृपः । अङ्गुलीयं
 तदङ्गुल्याः क्रीडावाप्यां पपात च ॥ ५७ ॥ यावदन्वेपयामास भूपतिस्तदितस्ततः । तावद्भद्राऽददिशद्दासीं वाप्य-
 म्मोऽन्यत्र नाय्यताम् ॥ ५८ ॥ तथा कृते तथा चित्रादिव्यामरणमध्यगम् । अङ्गाराभं स्वाङ्गुलीयं दृष्ट्वा राजा
 विसिष्मिमे ॥ ५९ ॥ किमेतदिति राज्ञोक्ता दास्यवोचदिहान्वहम् ! । निर्मान्यं शालिभद्रस्य सभार्यस्य निधीयते
 ॥ ६० ॥ सर्वथा धन्य एवैष धन्योऽहमपि संप्रति । राज्ये यस्येदृशाः सन्ति विममर्शेति श्रूयतिः ॥ ६१ ॥ दुष्टजे
 सपरीवारो भूभुजाग्रणीस्तवः । चित्रालङ्कारवस्त्राद्यैरचितश्च गुहं ययौ ॥ ६२ ॥ शालिभद्रोऽपि संसारविमोचं

यावदिच्छति । अभ्येत्य धर्मसुहृदा विज्ञप्तस्तावदीदृशम् ॥ ६६ ॥ आगाच्चतुर्ज्ञानधरः सुरासुरनमस्कृत । मूर्तो
धर्म इवोद्याने धर्मघोषाभिघो मुनिः ॥ ६७ ॥ शालिभद्रस्ततो हर्षादधिरूढ रथं गयी । आचार्यपादान् वन्दित्वा
साधुंशोपाविशत्पुरः ॥ ६८ ॥ स स्वरिदेशनां कुर्वन् नत्वा तेनेत्यपृच्छयत् । भगवन् ! कर्मणा केन प्रभुरन्यो न
जायते ? ॥ ६९ ॥ भगवान्पुत्रवाचं दीक्षां गृह्णन्ति ये जनाः । अशेषस्यापि जगत स्वामिभावं भजन्ति ते ॥ ७० ॥
यद्येवं नाय ! तद्रत्ना निजामापृच्छय मातरम् । ग्रहीष्यामि व्रतमिति शालिभद्रो व्यजिज्ञपत् ॥ ७१ ॥ न प्रमादो
विधातव्य इत्युक्तः स्वरिणा ततः । शालिभद्रो गृहं गत्वा भद्रां नत्वेत्यभापत् ॥ ७२ ॥ धर्मः श्रीधर्मघोषस्य स्वरद्य
सुराम्बुजात् । विश्वदुःखविमोक्षस्योपायभूतो मया श्रुतः ॥ ७३ ॥ अकार्षीः साध्विदं वत्स ! पितुस्तस्यासि नन्दन ।
प्रशशसेति भद्राऽपि शालिभद्रं प्रमोदतः ॥ ७४ ॥ सोऽप्यवोचदिदं मातरेवं चेत्तत् प्रसीद मे । ग्रहीष्यामि व्रतमह
ननु तस्य पितुः सुतः ॥ ७५ ॥ साऽप्यवादीदिदं वत्स ! युक्तस्तेऽसौ व्रतोद्यमः । किन्त्वत्र लोहचणकाश्चर्वणीया
निरन्तरम् ॥ ७६ ॥ सुकुमारः प्रकृत्याऽपि दिव्यभोगैश्च लालितः । स्यन्दनं तर्णक इव कथं त्वं वक्ष्यसि व्रतम् ?
॥ ७७ ॥ शालिभद्रोऽप्युवाचैवं पुमांसो भोगलालिताः । असहा व्रतकष्टानां कातरा एव नेतरे ॥ ७८ ॥ त्यज भोगान्
कमान्मर्त्यमान्यगन्धान् सहस्व च । इत्यभ्यासाद्भूतं वत्स ! गृहीया इत्युवाच सा ॥ ७९ ॥ शालिभद्रस्त्वतो भद्राव-
चनं प्रतिपद्य तत् । भार्यामैकां तूलिकां च मुञ्चति स्म दिने दिने ॥ ८० ॥ इतश्च तस्मिन् नगरे धन्यो नाम महाधनः ।
यभूव शालिभद्रस्य कनिष्ठभगिनीपति ॥ ८१ ॥ शालिभद्रस्वसा साश्रु स्रपयन्ती तु तं तदा । किं रोदिषीति तेनोक्ता
जगादेति सगद्गदम् ॥ ८२ ॥ व्रतं ग्रहीतुं मे आता त्यजत्येकां दिने दिने । भार्या च तूलिकां चाहं हेतुना तेन रोदिमि

॥८३॥ य एव कुरुते फेरारिव भीरुलपस्वयसौ । हीनसत्त्वस्तव आतेत्युचे घन्यः सनर्मेकम् ॥८४॥ सुकरं चेद्रतं नाथ ।
 क्रियते किं न हि त्वया ? । एवं सहासमन्याभिर्भार्याभिर्जगदेज्य सः ॥८५॥ धन्योऽप्युचे व्रते विघ्नो भवत्यस्ताश्च
 प्रसीदेद्मस्माभिर्नर्मणोदितम् । ॥८६॥ ता अप्युचुः प्रसीदेद्मस्माभिर्नर्मणोदितम् । ॥८७॥ अनित्य स्त्रीधनाद्येतत्प्रोल्ब्य नित्यपदेच्छया
 पुण्यतः । अनुमन्योऽद्य मेऽभूवन् प्रव्रजिष्यामि तद् द्रुतम् ॥८८॥ त्वामनु प्रव्रजिष्याम एवमुक्तवतीश्च ताः । अन्वमन्यत
 मा स्म त्याचीः त्रियोऽस्मांश्च मनस्विन् ! नित्यलालिताः ॥८९॥ विदाश्चकार तं सद्यो धन्यो
 अवर्यं प्रव्रजिष्यामीत्यालपन् घन्य उत्थितः ॥९०॥ इतश्च वैभारगिरौ श्रीवीरः समवासत् । विदाश्चकार तं सद्यो धन्यो
 धन्योऽपि धन्यमन्यो महामनाः ॥९१॥ इतश्च वैभारगिरौ श्रीवीरः समवासत् । विदाश्चकार तं सद्यो धन्यो
 धर्मसुहृद्गिरा ॥९२॥ दत्तदानः सदारोऽसाधारुह्य शिविकां ततः । भवभीतो महावीरचरणौ शरणं ययौ ॥९३॥ सोऽन्वीयमा-
 सदारः सोऽग्रहीद् दीक्षां ततो भगवदन्तिके । तच्छ्रुत्वा शालिभद्रोऽपि जितमन्यः प्रतत्वर ॥९४॥ सपरिवारोऽपि स्वामी
 सदारः सोऽग्रहीद् दीक्षां ततो भगवदन्तिके । तच्छ्रुत्वा शालिभद्रोऽपि जितमन्यः प्रतत्वर ॥९५॥ धन्यश्च शालिभद्रश्च तावभूतां बहुश्रुतौ । महत्तपश्च
 नस्तदनु श्रेणिर्केन महीभुजा । उपेत्य श्रीमहावीरपादभूलेऽग्रहीद् व्रतम् ॥९६॥ ततः सपरिवारोऽपि स्वामी
 सिद्धार्थनन्दनः । विहरन्नन्यतोऽगच्छत् सयूथ इव हस्तिराद् ॥९७॥ धन्यश्च शालिभद्रश्च तावभूतां बहुश्रुतौ । महत्तपश्च
 तेपाते खड्गधारासहोदरम् ॥९८॥ पद्माद् मासाद् द्विमास्यास्त्रिमास्या मासचतुष्टयात् । शरीरनिरपेक्षौ तौ चक्रतुः
 पारणं मुनी ॥९९॥ तपसा समजायेतां निर्मासलीधराङ्गकौ । चर्मभक्षोपमौ शालिभद्रघन्यौ महासुनी ॥१००॥ ततः समवसरण-
 अन्येद्युः श्रीमहावीरस्वामिना सह तौ मुनी । आजगमत राजगृहं पुरं जन्मभुवं निजाम् ॥१०१॥ ततः मासपारणके शालिभद्रघन्याबुभावपि ।
 स्थितं नन्दुं जगत्पतिम् । श्रद्धाऽतिशययोगेनानिच्छन्नमीयुर्जनाः पुरात् ॥१०२॥ मासपारणके शालिभद्रघन्याबुभावपि ।
 काले विहर्तुं भिचार्य भगवन्तं प्रणोमतुः ॥१०३॥ मातृपार्ष्ण्यपाकरणं तेऽद्येत्युक्तः स्वामिना ततः । इच्छामीति

भणन् शालिभद्रो धन्ययुतो ययौ ॥ १ ॥ गत्वा भद्रागृहद्वारि तावुभावपि तस्यतुः । तप चामतया तौ च न केना-
 प्युपलक्षितौ ॥ २ ॥ श्रीवीरं शालिभद्रं च धन्यमप्यद्य वन्दितुम् । यामीति व्याकुला भद्राऽप्यज्ञासीदुत्सुका न तौ
 तस्मिन्विन्नेतुं दधिसर्पिणी । शालिभद्रस्य प्रागजन्ममाता धन्याऽभवत्पुरः ॥ ५ ॥ शालिभद्रं तु सा प्रेक्ष्य सञ्जात-
 प्रस्रवस्तनी । वन्दित्वा चरणौ भक्त्या द्वाभ्यामपि ददौ दधि ॥ ६ ॥ श्रीवीरस्यान्तिके गत्वा तदालोच्य कृताञ्जलिः ।
 शालिभद्रोऽवदत्स्वामिन्मातृतः पारणं कथम् ॥ ७ ॥ सर्वज्ञोऽप्याचचचेऽथ शालिभद्र ! महामुने ! प्रागजन्ममातरं
 धन्यामन्यदप्यन्यजन्मजम् ॥ ८ ॥ कृत्वा पारणं दध्नोऽऽपृच्छद्य च स्वामिनं तत । वैभाराद्रि ययौ शालिभद्रो
 धन्यसमन्वितः ॥ ९ ॥ शिलातले शालिभद्रः सधन्यः प्रतिलेखिते । पादपोषणं नाम तत्रानशनमाश्रयत् ॥ १० ॥
 तदा च भद्रा तन्माता श्रेणिकश्च महीपति । आजगमतुर्भक्तियुक्तौ श्रीवीरचरणान्तिकम् ॥ ११ ॥ ततो भद्राऽवद-
 द्वन्यशालिभद्रौ क तौ मुनी ? । भिक्षार्थं नागतौ कस्मादस्मद्वेश्म जगत्पते ! ॥ १२ ॥ सर्वज्ञोऽपि वभाषे तौ
 त्वद्वेदमनि मुनी गतौ । ज्ञातौ न तु भवत्येहागमनव्यप्रचिन्त्या ॥ १३ ॥ प्रागजन्ममाता त्वत्सुनोर्धन्या यान्ती
 पुर प्रति । ददौ दधि तयोस्तेन पारणं चक्रतुश्च तौ ॥ १४ ॥ उभावथ महासत्त्वौ सत्वरौ भवमुज्झितुम् । वैभारप-
 रित्वावित्र ॥ १५ ॥ तत्कष्टमथ पश्यन्ती स्मरन्ती तत्सुखानि च । साऽरोदीद्रोदयन्ती च वैभाराद्रिं प्रतिस्वनैः ॥ १७ ॥
 आयातोऽपि गृहं वत्स ! मया तु स्वल्पभाग्यया । न ज्ञातोऽसि प्रमादेनाप्रसादं मा कृथा मयि ॥ १८ ॥

ॐ नमः शिवाय ॥

त्यक्तवाञ्छस्त्व तथापि निजदर्शनात् । आनन्दयिष्यसि दृशौ पुरेत्यासीन्मनोरथः ॥ १२ ॥ आरम्भेणासुना पुत्र !
 शरीरत्यागहेतुना । मनोरथं तमपि मे भद्रेकुमरस्युद्यतोऽयुना ॥ २० ॥ आरब्धं यत्तपस्तत्र न ते विधीभवाभ्यहम् ।
 किन्त्वेतत्कर्तव्यमर्थं शिलातलमिदं भव ॥ २१ ॥ अथाने श्रेणिको ह्यस्याने किमत्र । रोदिषि ? ईदृग् यस्याः सुतः स्त्रीषु
 त्वमेका पुत्रवत्यसि २२ । तत्त्वज्ञोऽयं महासत्त्वस्त्यक्त्वा वृणमिव श्रियम् । प्रपदे स्वाभिन्-पादान् साक्षादिव परं पदम् २३
 असौ जगत्स्वामिशिष्यानु रूपं तप्यते तपः । मुद्यान्तुतप्यते मुग्धे । किं त्वया स्त्रीस्वभावतः ॥ २४ ॥ भद्रेव बो-
 धिता राज्ञा वन्दित्वा तौ महासुनी । विसनस्का निजं धाम जगाम श्रेणिकस्तथा ॥ २५ ॥ मृत्वा ततस्तौ सर्वाधि-
 सिद्धस्वर्गे बभूवुः । सुरोत्तमौ त्वयस्त्रित्सागरस्यभितायुषौ ॥ २६ ॥ सत्पात्रदानफलसम्पदमद्वितीयौ, स प्राप
 सङ्गमक आयतिवर्द्धमानाम् । कार्यौ नैरवितयातिथिसंविभागे, भाग्यार्थिभिर्ननु ततः सततं प्रयत्नः ॥ २७ ॥

धिता राज्ञा वन्दित्वा तौ महासुनी । विसनस्का निजं धाम जगाम श्रेणिकस्तथा ॥ २५ ॥ मृत्वा ततस्तौ सर्वाधि-
 सिद्धस्वर्गे बभूवुः । सुरोत्तमौ त्वयस्त्रित्सागरस्यभितायुषौ ॥ २६ ॥ सत्पात्रदानफलसम्पदमद्वितीयौ, स प्राप
 सङ्गमक आयतिवर्द्धमानाम् । कार्यौ नैरवितयातिथिसंविभागे, भाग्यार्थिभिर्ननु ततः सततं प्रयत्नः ॥ २७ ॥

॥ इति सङ्गमकथानकम् ॥ ८८ ॥
 उक्तानि द्वादशव्रतानि, अथ तच्छ्रेयमतिचारवर्णनवर्णं प्रस्तोतुमाह—
 व्रतानि सातिचाराणि सुकृताय भवन्ति न । अतिचारास्ततो हेयाः पञ्च पञ्च व्रते पञ्च पञ्चातिचाराः परि-
 हरणीयाः । ननु सर्वविरताववातिचारा भवन्ति, मञ्जलनोदय एव तेषामभिधानात् । यदाह—
 सैवे वि अ ऋद्भारा संजलणार्णं तु उदयतो हुंति । मूलच्छिजं पुण होह बारसरुहं कसायाणं ॥ १ ॥
 १ सर्वेऽपि च अतिचाराः सञ्जलनाना तु उदयतो भवन्ति । मूलच्छेद्य पुन भवति द्वादशाना ऋयायाणाम् ॥ १ ॥

संज्वलनोदयश्च सर्वविरतानामेव, देशविरतानां तु प्रत्याख्यानावरणोदय इति न देशविरतावतिचारसम्भवः । युज्यते चैतत्, अन्यीयस्त्वात्तस्याः, कुन्धुशरीरे व्रणाद्यभाववत् । तथाहि—

प्रथमाणुव्रते स्थूलं सङ्कल्पं निरपराधं द्विविधं त्रिविधेनेत्यादिविकल्पैर्विशेषितत्वेनातिद्वन्द्वतां गते देशामा-
नात्कथं देशविराधनारूपा अतिचारा भवन्तु ? अतः सर्वनाश एव तस्योपपद्यते । महाव्रतेषु तु ते संभवन्ति,
महत्त्वोदयः हस्तिशरीरे व्रणपट्टवन्धादिवदिति । उच्यते—देशविरतावतिचारा न संभवन्तीत्यसङ्गतम् । उपासक-
दयादिषु प्रतिव्रतमातिचारपञ्चकाभिधानात् । अथ भङ्गा एव ते, न त्वतिचारा । नैवम्, भङ्गाद्भेदेनातिचारस्या-
गमे समतलात् । यद्योक्तम् सर्वेऽप्यतिचाराः संज्वलनोदय एव, तत्सत्यम् । केवलम् सर्वविरतिचारित्रमेवाश्रित्य
तदुच्यते, न तु सम्मन्तदेशविरती । यतः—सन्वे वि अ अइयारा इत्यादि गाथाया एवं व्याख्या—संज्वलना-
नामोदये सर्वविरतानतिचारा भवन्ति, शेषोदये तु मूलच्छेद्यमेव तस्याम् । एवं च न देशविरतावतिचा-
रामात्रः ॥ ८६ ॥

तत्र प्रथमव्रते तानाह—

क्रोधाद्वन्द्वश्च अविच्छेदोऽधिकभाराधिरोपणम् । प्रहारोऽन्नादिरोधश्चाहिंसायां परिकीर्त्तिताः ॥ ९० ॥

अहिंसायां प्रथमाणुव्रते अमी पञ्चातिचाराः—वन्धो रज्ज्यादिना गोमहिष्यादीनां नियन्त्रणम् ; स्वपुत्रादी-
नामपि विनयग्राहणार्थं क्रियते, अतः क्रोधादित्युक्तम् ; क्रोधात् प्रचलकपायोदयाद्यो वन्धः स प्रथमोऽतिचारः ? ।
अग्निः शरीर त्वग्ना, तस्याः छेदो द्वैधीकरणम् ; स च पादवन्धीकोपहतपादस्य पुत्रादेरपि क्रियते इति क्रोधादित्य-

नुवर्तते । क्रोधाद्यः छविच्छेदः स द्वितीयोऽतिचारः २ । अधिकस्य नोदुमयास्यस्य भास्यारोपणं गो-करम-रासम-
 मनुष्यादेः स्कन्धे पृष्ठे शिरसि वा बाह्वनायाधिरापणम् ; इहापि क्रोधादित्यनुवर्तते, तेन क्रोधात्तदुपलक्षितान्नेमादा
 यदधिकमारारोपणं स तृतीयोऽतिचारः ३ । प्रहारो लघुडादिना ताडनं क्रोधादेरेति चतुर्थोऽतिचारः ४ । अन्नादि-
 रोधो भोजनपानादेर्निषेधः क्रोधादेरेति पञ्चमोऽतिचारः ५ । अत्र चायमास्यरूपवर्ण्योऽप्युक्तो विधिः—बन्धो द्विप-
 दानां चतुष्पदानां वा स्यात्, सोऽपि मार्येकोऽनर्थको वा, तत्रानर्थक्यताम् विधातुं न युज्यते, सार्धं पुनरसौ
 द्विविधः, सापेक्षो निरपेक्षश्च, तत्र सापेक्षो गो दामग्रन्थिना शिथिलेन, यत्र प्रदीपनादिषु मोचयितुं द्येतुं वा शक्यते ।
 निरपेक्षो यत् निश्चलमत्यर्थञ्च बध्यते । एवं ताम् चतुष्पदानां बन्धो, द्विपदानामपि दामदामीचौरपाठादिप्रमत्त-
 पुत्रादीनां यदि बन्धस्तदा स विक्रमणा एव रन्धनीया रचणीयाश्च, यथाऽग्निमयादिषु न निनरयन्ति ; तथा द्विप-
 दचतुष्पदाः श्रामकेण त एव संगृहीतव्या ये अन्नदा एवानेते इति । छविच्छेदोऽपि तथैव, नरम् निरपेक्षो हस्त-
 पादकर्णनासिकादि यन्निर्दयं छिनत्ति, सापेक्षः पुनर्गण्डं वा अरुर्वा छिन्याद्वा दहेद्वेति ; तथाऽधिकमारोऽपि नारो-
 पयितव्यः, पूर्वमेव हि या द्विपदादिनाहनेन जीविका सा श्रामकेण मोक्तव्या, अथान्याऽसौ न भवेत् ; तदा द्विप-
 दोऽयं भारं स्वयमुत्तिष्ठति भवतारयति च तं बालते, चतुष्पदस्य तु यथोचितभारः किञ्चिद्भूतः क्रियते हलशक-
 टादिषु पुनरुचितवेलायामसौ मुख्यत इति । प्रहारोऽपि तथैव, नरम् निरपेक्षः प्रहारो निर्दयताडना, सापेक्षः
 पुनः श्रावकेणादित एव भीतपर्षदा भवितव्यं, यदि पुनः क्रोऽपि न करोति निनयं तदा तं मर्मोऽपि मुक्त्वा लतया
 दवरकेण वा सकृद् द्विर्वा ताडयेदिति । तथा अन्नपानादिरोधो न कस्यापि कर्तव्यस्तीक्ष्णपुष्पवो धेनवं

सति त्रियते; स्वभोजनवेलायां तु ज्वरितादीन् विना नियमत एवान्यान् विधृतान् भोजयित्वा स्वयं भुञ्जीत । अन्नादिरोधोऽपि सार्थकानर्थकमेदो वन्धवत् द्रष्टव्यः, नवरम् सापेक्षो रोगचिकित्सार्थं स्यात्, अप-
राधकारिणि च वाचैव वदेद्—अद्य ते न दास्यते भोजनादि । शान्तिनिमित्तं चोपवासादि कारयेत् । किं बहुना ? मूलगुणस्याहिंसालक्षणस्यातिचारो यथा न भवति तथा यतनया वर्त्तनीयम् । ननु हिंसैव श्रावकेण प्रत्याख्याता ततो वन्धादिकरणेऽपि न दोषो हिमावितेरसखण्डितत्वात्; अथ वन्धादयोऽपि प्रत्याख्यातास्तदा तत्करणे व्रतभङ्ग एव, निरतिखण्डनात् । किञ्च वन्धादीनां प्रत्याख्येयत्वे व्रतेयत्ता विशीर्येत; प्रतिव्रतमतिचारवता-
नामाधिक्यादिति । एव च न वन्धादीनामतिचारतेति । उच्यते—सत्यं, हिंसैव प्रत्याख्याता न वन्धादयः, केवलं तत्प्रत्याख्याने अर्थतस्तेऽपि प्रत्याख्याता द्रष्टव्याः, हिमोपायत्वात्तेषाम् । न च वन्धादिकरणेऽपि व्रतभङ्गः किन्त्वति-
चार एव । कथम् ? इह द्विविधं व्रतम्—अन्तर्द्वया बहिर्द्वया च; तत्र मार्यामीति विरूपाभावेन यदा कोपाद्यापेशात्पर-
प्राणग्रहाण्यभिनिगणयन् वन्धादौ प्रवर्त्तते, न च हिंसा भवति, तदा निर्दयताविरत्यनपेक्षप्रवृत्तेनान्तर्द्वया व्रतस्य-
भङ्गः, हिमाया अभामाच बहिर्द्वया पालनमिति देशस्य भङ्गनादेशस्यैव पालनादतिचारव्यपदेशः प्रवर्त्तते तदुक्तम्—
न मार्यामीति कृतव्रतस्य विनैव मृत्युं क इहातिचारः ? ।

निगद्यते यः कुपितो वधादीन् करोत्यसौ स्यान्नियमानपेक्षः ॥ १ ॥

मृत्योरभावाभियमोऽस्ति तस्य कोपाद्यादीनतया तु भग्नः ।
देशस्य भङ्गादनुपालनाच्च पूज्या अतीचारमुदाहरन्ति ॥ २ ॥

यच्चोक्तम्—व्रतेयत्ता विशीर्येत इति तदयुक्तम्, विशुद्धाहिंसासद्भावे हि बन्धादीनामभाव एव । तत् स्थितमेतद्वन्धादयोऽतिचारा एव । बन्धादिग्रहणस्य चोपलक्षणत्वान्मन्त्रप्रयोगादयोज्येऽप्यतिचारतया ज्ञेयाः ॥ ९० ॥

अथ द्वितीयस्य व्रतस्यातिचारानाह—

मिथ्योपदेशः सहसाऽभ्याख्यानं गुह्यभाषणम् । विश्वस्तमन्त्रभेदश्च कूटलेखश्च सूनुते ॥ ९१ ॥

मिथ्योपदेशोऽसदुपदेशः, प्रतिपन्नसत्यव्रतस्य हि परपीडाकरं वचनमसत्यमेव, ततः प्रमादात्परपीडाकरणे उपदेशे अतिचारो यथा—वाह्यन्तां खरोष्ट्रादयो हन्यन्तां दस्यव इति । यद्वा यथास्थितोऽर्थस्तथोपदेशः साधीयान्, विपरीतस्तु अयथार्थोपदेशो, यथा—परेण सन्देहापन्नेन पृष्टे न तथोपदेशः । यद्वा विवादे स्वयं परेण वा अन्यतराभिसन्धानोपायोपदेश इति प्रथमोऽतिचारः ? । सहसा अनालोच्याभ्याख्यानमसदोपाध्यारोपणं, यथा—चौरस्त्वं पारदारिको वेत्यादि । अन्ये तु सहसाऽभ्याख्यानस्थाने रहस्याभ्याख्यानं पठन्ति; व्याचचते च—रह एकान्तस्तत्र भवं रहस्यं रहस्येनाभ्याख्यानमभिशंसनमसदध्यारोपणं, रहस्याभ्याख्यानं यथा—यदि वृद्धा स्त्री ततस्तस्यै कथयति—अयं तव भर्ता तरुण्यामतिप्रसक्तः, अथ तरुणी तत एवमाह—अयं ते भर्ता प्रौढवेष्टितायां मध्यमवयसि योषिति प्रसक्तः, तथाऽयं खरकामो मृदुकाम इति वा परिहसति, तथा स्त्रियमभ्याख्याति भर्तुः पुरः यथा—पत्नी ते कथयति एवमयं मां रहसि कामगर्दभः खलीकरोति, अथवा दम्पत्योरन्यस्य वा पुंसः स्त्रिया वा येन रागप्रकर्ष उत्पद्यते तेन तादृशा रहस्येनानेकप्रकारेणाभिशंसनं हास्यक्रीडादिना न त्वभिनिवेशेन, तथा सति

व्रतभङ्ग एव स्यात् । यदाह—

सहस्राभक्तराण्यै जाणतो जड करेज्ज तो मंगो । जड पुण णाभोगार्हंहितो तो होइ अहयारो ॥ १ ॥
इति द्वितीयोऽतिचारः २ । तथा गुहं गूहनीयं न सर्वस्मै यत्कथनीयं राजादिकार्यसंचद्रं तस्यानधिकृतेनवा-
कारेन्निवादिभिर्ज्ञात्वाऽन्यस्मै प्रकाशनं गुह्यभाषणं यथा—एते ह्रीदमिदं च राजविरुद्धादिकं मन्त्रयन्ते, अथवा
गुह्यभाषणं पैशुन्यं यथा—द्वयोः प्रीतौ सत्यामेकस्याकारादिनोपलभ्याभिप्रायभितरस्य तथा कथयति यथा प्रीतिः
प्रणयति । इति तृतीयोऽतिचारः ३ । तथा विश्वस्ता विश्वासमुपगता ये भिन्नकलत्रादयस्तेषां मन्त्रो मन्त्रणं तस्य
भेदः प्रकाशनं तस्यानुवादरूपत्वेन सत्यत्वात् यद्यपि नातिचारता घटते तथापि मन्त्रितार्थप्रकाशनजनितलज्जादितो
भिन्नकलत्रादेर्मरणादिसम्भवेन परमार्थतोऽस्यासत्यत्वात् कथञ्चिद्भ्रूल्लरूपत्वेनातिचारतैव । गुह्यभाषणे गुह्यमाकारा-
दिना विज्ञायानधिकृत एव गुह्यं प्रकाशयति, इह तु स्वयं मन्त्रयित्वैव मन्त्रं भिन्नीत्यनयोर्भेदः । इति चतुर्थोऽ-
तिचारः ४ । तथा कूटमसद्भूतं तस्य लेखो लेखनं कूटलेखः, अन्यस्वरूपाच्चरमुद्राकरणम्, एतच्च यद्यपि कथेनासत्यां
वाचं न वदामीत्यस्य, न वदामि न वादयामीत्यस्य वा व्रतस्य भङ्ग एव, तथापि महमाकारानामोगादिना अति-
क्रमादिना वाऽतिचारः; अथवा असत्यमित्यसत्यभणनं मया प्रत्याख्यातमिदं पुनर्लेखनमिति भावनया व्रतसापेक्ष-
स्यातिचार एवेति पञ्चमोऽतिचारः ५ ॥ ६१ ॥

अथ तृतीयव्रतातिचारानाह—

(१) सहस्राभ्यान्यानादीन् जानन् यदि कुर्यात् ततो भद्र । यदि पुनरनाभोगादिभ्यस्ततो भवत्यतिचारः ॥ १ ॥

स्तेनानुज्ञा-तदानीतादानं द्विद्विराज्यलङ्घनम् । प्रतिरूपक्रिया मानान्यत्वं चास्तेयसंश्रिताः ॥६२॥

स्तेनाश्चौरास्तेषामनुज्ञा-हरत यूयमिति हरणक्रियायां प्रेरणा, अथवा स्तेनोपकरणानि कुशिकाकर्तृकार्थ-
रिकादीनि तेषामर्पणं विक्रयण वा स्तेनानुज्ञा । अत्र च यद्यपि चौर्यं न करोमि न कारयामीत्येवं प्रतिपन्नव्रतस्य
स्तेनानुज्ञाव्रतभङ्ग एव, तथापि किमधुना यूयं निर्व्यापारास्तिष्ठतः १, यदि वो भक्तादि नास्ति तदाऽहं
तद्दामि, भवदानीतमोपस्य वा यदि विक्रायको न विद्यते तदाऽहं विक्रेष्ये, इत्येवंविधवचनैश्चौरान्
व्यापारयतः स्वकल्पनया तद्व्यापारणं परिहरतो व्रतसापेक्षस्यासावतिचारः । इति प्रथमोऽतिचारः १ ।
तथा तच्छब्देन स्तेनपरामर्शः स्तेनैरानीतमाहृतं कनकवस्त्रादि तस्यादानं ग्रहणं मूढ्येन मुधिकया वा
तदानीतादानं, स्तेनानीतं हि काणक्रमेण मुधिकया वा प्रच्छन्नं गृह्ण्यैव भवति, ततश्चौर्यकरणाद्भ्रतभङ्गः
चाणिज्यमेव मया क्रियते न चौरिकेत्यध्यवसायेन व्रतसापेक्षत्वाच्च तद्भङ्ग इति भङ्गाभङ्गरूपोऽतिचारः । इति द्वितीयः
२ । तथा द्विपोर्विरुद्धयो राज्ञोरिति शेषः, राज्यं नियमिता भूमिः कटकं वा, तस्य लङ्घनं व्यवस्थाऽतिक्रमः, व्यवस्था च
परस्परविरुद्धराजकृतैव, तल्लङ्घनं चान्यतरराज्यनिवासिन इतरराज्ये प्रवेशः, इतरराज्यनिवासिनो वा अन्यतरराज्ये
प्रवेशः, द्विद्विराज्यलङ्घनस्य यद्यपि स्वस्वामिना अननुज्ञातस्य 'सामिजीवादत्तं तित्थयेरेणं तद्देव य गुरुहि'
इत्यदत्तादानलक्षणेन तत्कारिणां च चौर्यदण्डयोगेन अदत्तादानरूपत्वाद्भ्रतभङ्ग एव, तथापि द्विद्विराज्यलङ्घनं
कुर्वता मया चाणिज्यमेव कृतं न चौर्यमिति भावनया व्रतसापेक्षत्वालोके च चौर्योऽयमिति व्यपदेशमावादतिचा-

(१) स्वामिजीवादत्त तीर्थक्षेत्रेण तथैव च गुरुभिः ।

रता । इति तृतीयः ३ । तथा प्रतिकरूपं सदृशं व्रीहीणां पलाञ्चिः, घृतस्य वसा, हिक्रोः सदिवादिवेष्टः, तैलस्य मूत्रं, जाल्य-
रुवर्णरूप्ययोर्धुक्तिसुवर्णरूप्ये, इत्यादिप्रतिरूपेण क्रियाव्यवहारः, व्रीक्षादिषु पलङ्ग्यादि प्रविष्य तत्तद्विक्रीणीति ।
यद्वा, अपहृतानां गवादीनां सशृङ्गाणामग्निपक्वकालिङ्गीफलस्वेदादिना शृङ्गाण्यधोमुखानि प्रगुणानि तिर्यग्वलितानि
वा यथारुचि निधायान्यगिवत्तमिव तेपामापाद्य सुखेन धारणविक्रयादि करोति । इति चतुर्थः ४ । तथा मीयतेऽ-
नेनेति मानं कुडादि, पलादि, हस्तादि, तस्यान्यत्वं हीनाधिकत्वं, हीनमानेन ददाति, अधिकमानेन गृह्णाति ।
इति पञ्चमः ५ । प्रतिकरूपक्रिया मानान्यत्वं च परव्यसनेन परधनग्रहणरूपत्वाद्भङ्ग एव, केवल साग्रसननादिक्रमेन
चौर्यं प्रसिद्धं, मया तु गणिकलैव कृतेति भावनया व्रतरचणोद्यतत्वादतिचारावेवेति । अथवा स्तेनानुद्धादयः
पञ्चाप्यगी व्यक्तचौर्यरूपा एव, केवलं सहसाकारादिना अतिक्रमव्यतिक्रमादिना वा प्रकारेण निबीयमाना
अतिचारतया व्यपदिश्यन्ते । न चैते राजसेनकादीनां न सम्भवन्ति, तथाहि—आद्यो स्पष्ट एव सम्भूतः,
द्विदराजलङ्घनं तु यदा सामन्तादिः कश्चित् स्वस्वामिनो वृत्तिमृषजीयति, तद्विरुद्धस्य च सहायो भवति, तदाऽ-
स्यातिचारो भवति । प्रतिकरूपक्रिया मानान्यत्वं च यदा राजा भाण्डागारे द्रव्याणा विनिमयं मानान्यत्वं च कारयति
तदा राजोऽप्यतिचारो भवति । एते च पञ्चाप्यस्तेयव्रताश्रिता अतिचारा ॥ ६३ ॥

अथ चतुर्थप्रतातिचाराणाह—

इत्तरात्तागमोऽनात्तागतिरन्यविवाहनम् । मदनात्याग्रहोऽनङ्गक्रीडा च ब्रह्मणि स्मृताः । ६४ ।

ब्रह्मणि ब्रह्मचर्यव्रते, एतेऽतिचाराः स्मृताः । इतरी प्रतिपुरुषमयनशीला, वेश्या इत्यर्थः; सा चासात्रात्ता च कश्चित्काल भाटीप्रदानादिना संगृहीता पुंनद्धाये इत्तरात्ता । अथवा इत्तर स्तोत्रमप्युच्यते, इतरं स्तोत्रमप्यमात्ता इत्तरात्ता, विस्पष्टपदुवत् समासः । अथवा इत्तरकालमात्ता इत्तरात्ता, मयूरव्यसकादित्वात् समासः, कालशब्दलोपश्च । तस्यां गम आसेवनम् । इय चात्र भावना—भाटीप्रदानादित्तरकालस्वीकारेण स्वकलत्रीकृत्य वेश्यां सेवमानस्य स्वबुद्धिकल्पनया स्मदार्त्तेन व्रतसापेक्षचित्तत्वान्न भद्रः, अल्पकालपरिग्रहाच्च वस्तुतोऽन्यकलत्रत्वाद्भद्रः इति भङ्गाभङ्गरूपत्वादित्तरात्तागमोऽतिचारः । इति प्रथमः १ । तथा अनात्ता अपरिगृहीता वेश्या स्वैरिणी, प्रोषितभर्तृणा कुलाङ्गना वाऽनाथा तस्यां गतिरासेवनम् । इयं चानाभोगादिना अतिक्रमादिना वा अतिचारः । इमौ चातिचारौ स्वदारसन्तोषिण एव, न तु परदारवर्जकस्य; इत्तरात्ताया वेश्यात्वेन अनात्तायाः स्वनाथतयैवापरदारत्वात्, शेषास्त्वतिचारा द्वयोरभिः इदं च ब्रूवाऽनुपाति । यदाहुः—“स्मदार्त्तसंतोसस्त इमे पञ्च अह्यारा जाणियन्वा न समाययिन्वा ।”

अन्ये त्वाहुः—इत्तरात्तागम स्मदारसन्तोषपतोऽतिचारस्तत्र भावना कृतैव, अनात्तागतिस्तु परदारार्थजिनः । अनात्ता हि वेश्या, यदा तां गृहीतान्यसक्तभाटिकामभिगच्छति, तदा परदारगमनजन्यदोषसम्भवात् कथञ्चित् परदारत्वाद्याभङ्गत्वेन भङ्गाभङ्गरूपोऽतिचारः । इति द्वितीयः २ । तथाऽन्येषां स्वस्वापत्यव्यतिरिक्तानां मिमाहने विवाहकरणं कन्याफलालिप्सया, स्नेहसम्बन्धादिना वा परिणयनविधानम् । इदं च स्मदारमन्तोषयता

(१) स्वदारमन्तोपस्थेमे पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः; न समाचरितव्याः ।

स्वकलत्रात् परदारवर्जकेन च स्वकलत्रवेश्याभ्यामन्यत्र मनोवाक्कार्यमैथुनं न कार्यं न च कारणीयमिति यदा प्रतिपन्नं व्रतं भवति तदा अन्यविवाहकरणं मैथुनकारणमर्थतः प्रतिपिद्वमेव भवति, तद्व्रती तु मन्यते—विवाह एवाज्यं मया विधीयते न मैथुनं कार्यते इति व्रतसोपेक्षत्वादतिचार इति, कन्याफललिप्सा च सम्यग्दृष्टेरव्युत्पन्नाऽवस्थायां सम्भवति, मिथ्यादृष्टस्तु भद्रकावस्थायामनुग्रहार्थं व्रतादाने सा सम्भवति । नन्वन्यविवाहनवत् स्वापत्त्यविवाहनेऽपि समान एव दोषः ? सत्यम्, यदि स्वकन्याया विवाहो न कार्यते, तदा स्वच्छन्दचारिणी स्यात्, ततश्च शासनोपघातः स्यात्; विहितविवाहा तु पतिनियन्त्रितत्वेन न तथा स्यात् । परेऽप्याहुः—

यस्तु दाशार्हस्य कृष्णस्य चेटकराजस्य च स्वापत्येष्वपि विवाहनियमः श्रूयते, स चिन्तकान्तरसङ्गात्रे द्रष्टव्यः । अन्ये त्वाहु—अन्यस्य कलत्राऽन्तरस्य विशिष्टसन्तोषाभावात् स्वयं विवाहनमन्यविवाहनम् । अयं स्वदारसन्तुष्टस्याऽतिचारः । इति तृतीयः ३ । मदनं कामेऽस्याग्रहः परित्यक्तान्यसकलव्यापारस्य तदध्यवसायतः योपासुखकचोरूपस्थान्तरेष्ववितृप्ततया अचिप्य प्रजननं महतीं वेलां निश्चलो मृत एवास्ते, चटक इव चटकायां मृदुमृदुयोपायामारोहति, जातबलवयश्च वाजीकराणान्युपयुङ्क्ते; अनेन स्वनौपधप्रयोगेण गजप्रसेकी तुरगावमर्दीव पुरुषो भवतीति बुद्ध्या । इति चतुर्थः ४ । तथा अनङ्गः कामः, स च पुंमः स्त्रीपुंनपुंसकेषु सेवनेच्छा, हस्तकर्मादीच्छा वा वेदोदयात् । योपितोऽपि योपिन्नपुमकपुरुषासेवनेच्छा हस्तकर्मादीच्छा वा, नपुंनकस्यापि नपुंनकपुरुषस्त्रीसेवनेच्छा हस्तकर्मादीच्छा वा । एषोऽनङ्गो नान्यः कश्चित् तेन तस्मिन्

वा क्रीडा रमणमनङ्गक्रीडा । यद्वा आहार्यैः काष्ठपुस्तफलमृत्तिकाचर्मादिभिर्घटितैः प्रजननैः स्वलिङ्गेन कृतकृत्योऽपि योषितामवाच्यदेशं भूयो भूयः कुप्राति, केशार्कर्षणप्रहारदानदन्तनखकदर्थनाऽऽदिप्रकारैश्च मोहनीयकर्मविशेषात् तथा क्रीडति यथा बलवान् रागः प्रसूयते । अथवाऽङ्गं देहावयवो मैथुनापेक्षया योनिर्मोहनं वा तद्व्यतिरिक्तान्यङ्गानि कुचकक्षोरुवदनादीनि तेषु क्रीडा अनङ्गक्रीडा । इह च श्रावकोऽत्यन्तपापभीरुतया ब्रह्मचर्यं चिकीर्षुरपि यदा वेदोदयासहिष्णुतया तद्विधातुं न शक्नोति, तदा यापनामात्रार्थं स्वदारसन्तोषादि प्रतिपद्यते । मैथुनमात्रेणैव च यापनायां सम्भवन्त्यां मदनात्याग्रहानङ्गक्रीडे अर्थत प्रतिपिच्छे । तत्सर्वे न च कश्चिद्वृणः, प्रत्युत तात्कालिकी छिदा राजयच्मदादयश्च रोगा दोषा एव भवन्ति । एवं प्रतिपिद्धाचरणाद्भङ्गो नियमानाधनाच्चाभङ्ग इत्यतिचारवेतौ । अन्ये त्वन्यथाऽतिचारद्वयमपि भावयन्ति—स हि स्वदारसन्तोषी मैथुनमेव मया प्रत्याख्यातमिति स्वकल्पनया वेश्यादौ तत् परिहरति, नालिङ्गनादिः परदारविवर्जकोऽपि परदारेषु मैथुनं परिहरति, नालिङ्गनादिः इति कथञ्चिद्व्रतसापेक्षत्वादतिचारौ । एवं स्वदारसन्तोषिणः पञ्चातिचाराः परदारवर्जकस्य तूत्तरे त्रय एवेति स्थितम् । अन्ये त्वन्यथाऽतिचारान् विचारयन्ति यथा—

परदारवर्जिणो पञ्च हुन्ति तिष्ठि उ सदारसंतुष्टे । इत्थीउ तिष्ठि पञ्च न भंगविगप्तेहि अइयारा ॥ १ ॥

इत्वरकालं या परेण भाव्यादिना परिगृहीता वेश्या, तां गच्छतः परदारवर्जिनो भङ्गः, कथञ्चित् परदारत्वात्तस्या, लोके तु परदारत्वारूढेर्न भङ्ग इति भङ्गाभङ्गरूपोऽतिचारः । अपरिगृहीतायामनाथकुलाङ्गनायां या गतिः

(१) परदारवर्जिनः पञ्च भवन्ति त्रयस्तु स्वदारसन्तुष्टे । स्त्रियास्त्रय पञ्च वा भङ्गविक्षेपेरतिचारा ॥ १ ॥

परदारवर्जिनः सोऽप्यतिचारः ; तत्कल्पनयाऽपरस्य भर्तुरभावेनापरदारत्वादभङ्गः, लोके च परदारतया रूढेर्भङ्ग इति पूर्वादितीतिचारः । शेषास्तु तयो द्वयोरपि भवेयुः, स्त्रियास्तु स्वपुरुषसन्तोषपरपुरुषवर्जनयोर्न भेदः ; स्वपुरुषव्यतिरेकेणाऽन्येषां परपुरुषत्वात् । अन्यविवाहनादयस्तु त्रयः स्वदारसन्तोषिण इव स्वपुरुषविषयाः स्युरिति पञ्च वा । कथम् ? आद्यस्तावयदा स्त्रीयपतिवर्तिकदिने सपत्न्या परिगृहीतो भवति, तदा सपत्नीवारकं विलुप्य तं परिभुजानाया अतिचारः, द्वितीयस्त्वतिक्रमादिना परपुरुषमभिसरन्त्या अतिचारः, त्रयस्त्वारिणं वा स्वपतिमतिक्रमादिनाऽभिसरन्त्या अतिचारः । शेषास्त्रयः स्त्रियाः पूर्ववत् ॥ ६४ ॥

अथ पञ्चमव्रतस्याऽतिचारानाह—

धनवान्यस्य कुप्यस्य गवांशेः क्षेत्रवास्तुनः । हिरण्यहेस्मश्च संख्याऽतिक्रमोऽत्र परिग्रहे ॥ ६५ ॥

अत्र श्रावकधर्मोचिने परिग्रहव्रते यः संख्याऽतिक्रमः सोऽतिचारः कस्य कस्येत्याह—धनं गणिमधिरमेय-
परिन्त्यलक्षणम् । यदाह—

गणिमं जाईकनफोफ्लाड धर्मिं तु कुटुम्बगुडाह । मेजं चोप्पडलोणाड रयणवत्याड परिन्देज ॥ १ ॥

धान्यं मसदराभियम् । यदाह—

“ नीहियमो मसुरे गो मूममुमापतिलचणकाः । अणमः प्रियकुओद्वचमकुटुकाः शालिराडम्य ॥ १ ॥

(१) गणिता नाभिकनफाफ्लाडि धर्मिणा तु कुटुम्बगुडादि । मेयं त्रक्षणञ्चणादि रत्नवन्त्रादि परिन्देयम् ॥ १ ॥

किञ्च कलायकुलत्थौ सणसप्तदशानि धान्यानि । ”

धनं च धान्यं च धनधान्य तस्य धनधान्यस्य । अतोत्तरत्र च समाहारनिर्देशः परिग्रहस्य पञ्चनिधनज्ञाप-
नार्थः । तथा सति ह्यतिचारपञ्चकं सुयोजं भवति । कुप्यं स्वयमुवर्णव्यतिरिक्तं कांस्यलोहताम्रसीसकत्रपुष्टुद्राण्ड-
त्वचिसारविकारोदङ्गिकाष्ठमञ्चकमञ्चिकामसूरकरथशकटहलप्रभृति द्रव्यं, तस्य कुप्यस्य ! गौरनहाननङ्गाही च,
स आदिर्यस्य द्विपदचतुष्पदवर्गस्य स गवादिः । आदिशब्दान्माहिषेपासविकरभरासभतुरगहस्त्यादियत्तुष्पदानां
हमयूरकुर्कुटशुक्रसारिकापारापतचक्रोरादिपक्षिद्विपदानां पत्नीउपरुद्धादासीदासकर्मकरपदात्यादिमनुष्याणां च सं-
ग्रहः । क्षेत्रं सस्योत्पत्तिभूमिः, तत् त्रिविधं, सेतुकेतूभयभेदात् । तत्र सेतुनेत्र यदरघट्टादिजलेन सिन्यते, केतु-
क्षेत्रमाकाशोदकपातनिष्पाद्यसस्यम् ; उभयमुभयजलनिष्पाद्यसस्यम् । चास्तु गृहादि ग्रामनगरादि च । तत्र गृहादि
त्रिविधः सात भूमिगृहादि, उच्छ्रित प्रामादादि, सातोच्छ्रितं भूमिगृहस्योपरि गृहादिमन्त्रिणेशः । नेत्र च नास्तु चेति
समाहारद्वन्द्वः । तथा हिरण्यं रजत, वटितं अघटित चाजनेकप्रकारं पात्र्यादि, एव सुवर्णमपि, हिरण्य च हेम चेत्य
त्राऽपि समाहारः । संख्या व्रतकाले यावज्जीन चतुर्मासादिकालावाधि वा यत्परिमाणं गृह्यते तस्या अतिक्रम उल्ल-
ङ्घनं संख्यातिक्रमोऽतिचारः ॥ ६५ ॥

ननु प्रणिपन्नव्रतमख्याऽतिक्रमो भङ्ग एव स्यात्, कथमतिचारः ? इत्याह—

वन्धनाद्भावतो गर्भाव्योजनाद् दानतस्तथा । प्रतिपन्नव्रतस्यैव पञ्चधाऽपि न युज्यते ॥ ६६ ॥

न साचाप् संख्याऽतिक्रमः, किन्तु व्रतसापेक्षस्य गन्धनादिभिः पञ्चभिर्हेतुभिः स्वबुद्ध्या व्रतभङ्गमकुर्यते

एवातिचारो भवति; वन्धनादयश्च यथासंख्येन धनधान्यादीनां परिग्रहविषयाणां सम्बध्यन्ते । तत्र धनधान्यस्य वन्धनात् संख्याऽतिक्रमो यथा-कृतधनधान्यपरिमाणस्य कोऽपि लभ्यमन्यद्वा धनं धान्यं वा ददाति, तच्च व्रत-भङ्गभयाच्चतुर्मास्यादिपरतो गृहगतधनादिक्रये वा कृते ग्रहीष्यामीति भावनया वन्धनात्, यन्त्रणात् रज्ज्वा-दिसंयमनात्, सत्यङ्कारदानादिरूपाद्वा स्वीकृत्य तद्गृह एव तत् स्थापयतोऽतिचारः १ । कुप्यस्य भावतः संख्याऽ-तिक्रमो यथा-कुप्यस्य या संख्या कृता तस्याः कथञ्चिद् द्विगुणत्वे सति व्रतभङ्गभयाद् भावतो द्रयोद्वयोर्मिलनेन एकीकरणरूपात् पर्यायान्तरात् स्वभाविकसंख्यानाधनात् संख्यामात्रपूरणाच्चातिचारः । अथवा भावतोऽभिप्रायाद-र्थित्वसम्प्रणाद्विवक्षितकालावधेः परतो ग्रहीष्यामि अतो नान्यस्मै देयमिति पराप्रदेयतया व्यवस्थापयतोऽ-तिचारः २ । तथा गोमहिषीषड्वादिविवक्षितमंवत्सराद्यवधिमध्य एव प्रसवे अधिकगवादिभावाद् व्रतभङ्ग-स्यादिति तद्व्यात् कियत्यपि काले गते गर्भतो गर्भग्रहणाद्गर्भस्थगमादिभावेन बहिस्तदभावेन कथञ्चिद्व्रतभङ्गाद्-व्रतिनोऽतिचारः ३ । तथा चेत्रवास्तुनो योजनात् चेत्रवास्त्वन्तरमीलनाद्गृहीतसंख्याया अतिक्रमोऽतिचारः । तथाहि-किलैकमेव चेत्रं वास्तु चेत्यभिग्रहवतोऽधिकतरतदभिलाषे सति व्रतभङ्गभयात् प्राक्तनचेत्रवास्तुप्रत्यासन्न तद् गृहीत्वा पूर्वेण मह तस्यैकत्वकरणार्थं वृत्ति(ति)भित्त्याद्यपनयनेन तत्तत्र योजयतो व्रतसापेक्षत्वात् कथञ्चिद्व्रतिनाधनाच्चातिचारः ४ । तथा हिरण्यहोमोर्दानाद्विरण्णाद् गृहीतसंख्याया अतिक्रमः । यथा केनापि चतुर्मासाद्यवधिना हिरण्यादिसंख्या प्रतिपन्ना, तेन च तुष्टराजादेः सकाशात् तदधिकं तल्लब्धं तदन्यस्मै व्रतभङ्ग-भयाद् ददाति पूर्णेष्वधौ ग्रहीष्यामीत्यभिप्रायेणेति व्रतसापेक्षत्वादतिचारः । एष गृहीतसंख्याऽतिक्रमः, पञ्चधा-

ऽपि पञ्चभिरपि प्रकारैः, प्रतिपञ्चव्रतस्य श्रावकस्य न युज्यते, कर्तुमिति शेषः, व्रतमालिन्यहेतुत्वात् । पञ्चवैत्यु-
पलक्षणमन्येषां सहस्रकारानामागोदीनाम् । उक्ता अणुव्रतानां प्रत्येकं पञ्च पञ्चातिचाराः ५ ॥ ६६ ॥

अथ गुणव्रतानामवसरः; तत्राऽपि प्रथमगुणव्रतस्य दिग्विरतिलक्षणस्याऽतिचारानाह—

स्मृत्यन्तर्धानमूर्ध्वाधस्तिर्यग्गुभागव्यतिक्रमः । क्षेत्रवृद्धिश्च पञ्चेति स्मृता दिग्विरतिव्रते ॥९७॥

दिग्विरतिव्रते पञ्चातिचाराः, इत्यनेन रूपेण, स्मृताः पूर्वाचार्यैः । तद्यथा—स्मृत्येयोजनशतादिरूपदि-
क्परिमाणविपयाया अतिव्याकुलत्वप्रमादित्वमत्यपाटवदिनाऽन्तर्धानं भ्रंशः । तथाहि—केनचित् पूर्वस्यां दिशि
योजनशतरूपं परिमाणं कृतमासीत्, गमनकाले च स्पष्टतया न स्मरति, किं शतं परिमाणं कृतमुत पञ्चाशत् ?
तस्य चैव पञ्चाशतमतिक्रामतोऽतिचारः शतमतिक्रामतो भङ्गः, सापेक्षत्वाभिरपेक्षत्वाच्चेति । तस्मात् स्मर्तव्यमेव
गृहीतव्रतं, स्मृतिमूलं हि सर्वमनुष्ठानमिति प्रथमोऽतिचारः । तथा ऊर्ध्वं पर्वततलशिखरादेः, अथो ग्रामभूमि-
गृहकूपादेः, तिर्यक् पूर्वादिदिक्षु, योऽसौ भागो नियमितः प्रदेशः तस्य व्यतिक्रमः; एत त्रयोऽतिचाराः ।
यत्सूत्रम्—“ उद्धृदिसिपमाणाइकमे भ्रहोदिसिपमाणाइकमे तिरियदिसिपमाणाइकमे ” इति ॥ एते च अना-
भोगोतिक्रमादिभिरेवाऽतिचारा भवन्ति, अन्यथाप्रवृत्तौ तु भङ्गा एव । यस्तु न करोमि न कारयामीति वा नियमं
करोति, स विवचित्वेनात् परतः स्वयं गमनतः परेण नयनानयनाभ्यां च दिक्प्रमाणातिक्रमं परिहरति, तदन्य-

(१) ऊर्ध्वदिक्प्रमाणातिक्रमोऽथोदिक्प्रमाणातिक्रमस्तिर्यग्दिक्प्रमाणातिक्रमः ॥

स्य तु तथाविधप्रत्याख्यानाऽभावात् परेण नयनानयनयोर्न दोष २ । ३ । ४ । तथा चेन्नस्य पूर्वादिदेशस्य दिग्-
व्रतनिषयस्य ह्रसस्य मतः गृद्धिर्वर्धनं पश्चिमादिक्षेत्रान्तरपरिमाणप्रचोपेण दीर्घीकरणं क्षेत्रवृद्धिरिति पञ्चमोऽतिचारः ।
नथाहि—हेनापि पूर्वापरदिशो ग्रन्थेकं योजनशतं गमनपरिमाणं कृतं, स चोत्पन्नप्रयोजन एकस्यां दिशि नवति
योजनानि व्यग्रस्थाप्य अन्यस्या दिशि तु दशोत्तरयोजनशतं करोति, उभाभ्यामपि प्रकाराभ्या योजनशतद्वय-
रूपस्य परिमाणस्यावगाहवत्त्वादित्येमेकत्र क्षेत्रं वर्धयतो व्रतमापेक्षत्वादितिचार इति । यदि वाऽनाभोगात् क्षेत्र-
परिमाणमतिक्रान्तो भवति तदा निवर्तितव्यं, ज्ञाते ना न गन्तव्यम्, अन्योऽपि न विसर्जनिय । अथानाज्ञया
कोऽपि गतो भवेत् तदा यत् तेन लब्धं, स्वयं वा विस्मृतितो गतेन लब्धं तत् परिहर्तव्यम् ॥ ६७ ॥

अथ द्वितीयगुणव्रतस्य भोगोपभोगमानरूपस्यातिचारानाह—

सचित्तस्तेन सम्बद्धः सन्मिश्रोऽभिपयस्तथा । दुष्पक्वाहार इत्येते भोगोपभोगमानगाः ॥ ९८ ॥
मह चित्तेन चेतनया वर्तते यः स सचित्त आहार एव, आहारस्तु दुष्पक्वाहार इत्यामादाकृष्य सम्बध्यते,
एवमुत्तरेष्वाहारशब्दो योजनीयः । सचित्तस्तु कन्दमूलफलादिः पृथ्वीकायादिर्गो । इह च निवृत्तिविषयीकृतप्रवृत्तौ
मङ्गमन्त्रोऽप्यनिचाराभिधानं व्रतसापेक्षस्थानाभोगातिक्रमादिना प्रवृत्तौ द्रष्टव्यम् ? । तेन सचित्तेन सम्बद्धः
प्रतिबद्धः सचित्तमन्त्रद्वः, सचेतनगुणादिना सम्बद्धो गुन्दादिः परफलादिर्गो, सचित्तान्तर्गीज स्रज्जराभ्रादिः, तदाहोरो
दि सचित्ताहारमन्त्रत्वनानाभोगादिना नावद्याहारप्रवृत्तिरूपत्वादितिचारः । अथवा बीज त्यक्त्यामि तस्यैव सचेतन-
तात्, कृदाहं एव सचित्त्यामि तस्याचेतनतादिति बुद्ध्या पश्यं स्रज्जरादिफलं भुजे प्रविपनः सचित्तमन्त्रैकस्य

सचिचप्रतिवद्वाहारो द्वितीयः २ । 'तथा सचिचेन मिश्र शतलः आहारः सन्निमिश्राहारः । यथा—आर्द्रकदाडिम-
बीजकुलिकाचिर्भटिकादिमिश्रः पूरणादिः, तिलमिश्रो यवधानादिर्वा, अयमयनाभोगातिक्रमादिनाऽतिचारः ।
अथवा सम्भात्सचिचत्तायवस्यापकशणिकादेः पिष्टनादिना अचेतनमिति बुद्ध्या आहारः सन्निमिश्राहारः व्रतमापेक्ष-
त्वादतिचार इति तृतीयः ३ । अभिपवोऽनेकद्रव्यसंधाननिष्पन्नः सुरासौमीरकादिः, मांसप्रकारसण्डादिर्वा,
सुरामध्याधिमिस्यन्दिदृष्ट्यद्रव्योपयोगो वा, अयमपि मावद्याहारवर्जकस्यानाभोगातिक्रमादिनाऽतिचार इति चतुर्थः
४ । तथा दुष्पकः स चासावाहारश्च दुष्पकाहारः, स चार्धस्मिन्नपुष्ट्युक्तन्दुलवयवगोधूमस्थूलमण्डककूर्तक-
फलादिरौहिःकप्रत्यवायकारी यावता चांशेन संचेतनस्ताम्रता परलोकमप्युपहन्ति पृथुक्रोर्देष्टुपकृतया सम्भवत्संचेत-
नावयत्वात् पक्त्वेनाचेतन इति शुद्धानस्याऽतिचार इति पञ्चमः ५ । केचित् त्वपकाहारमप्यतिचारत्वेन वर्णयन्ति ।
अपकं चाग्न्यादिना यदसंस्कृतम् । एष च सचिचाहारे प्रथमातिचारेऽन्तर्भवति । तुच्छौषधिभक्षमापणे केचिदति-
चारमाहुः । तुच्छौषधश्च मुद्रादिर्कोमलशिम्बीरूपास्ताश्च यदि सचिचत्तास्तदा सचिचत्तातिचार एवान्तर्भवन्ति, अथ
अग्निपाकादिना अचिचत्तास्तर्हि को दोषः ? इति । एवं रात्रिभोजनमद्यादिनिवृत्तिष्वपि अनाभोगातिक्रमादिभिर-
तिचारा भावनीयाः एते पञ्चातिचारा भोगोपभोगपरिमाणगता बोद्धव्याः ॥ ६८ ॥

अथ भोगोपभोगातिचारानुपमहरन् भोगोपभोगव्रतस्य लक्षणान्तरं तद्गतांश्चातिचारानुपदर्शयितुमाह—

अस्मी भोजनतत्स्वाज्याः कर्मतः खारकर्म तु । तस्मिन् पञ्चदश मलान् कर्मादानानि संत्यजेत् । ९१ ।

अस्मी उक्तस्वरूपा पञ्चातिचाराः, भोजनतो भोजनमाश्रित्य, त्याज्या वर्जनीयाः । भोगोपभोगमानस्य च

व्याख्यानान्तरं—भोगोपभोगसाधन यद्व्ययं तदुपार्जनाय यत्कर्म व्यापारस्तदपि भोगोपभोगशब्देनोच्यते, कारणे कार्योपचारात् । ततश्च कर्मतः कर्माश्रित्य, स्वरं कठोरं प्राणिबाधकं यत्कर्म कोटपालनगुप्तिपालनवीतपालनादिरूपं तत्प्राज्यं, तस्मिन् स्वरकर्मत्यागलक्षणे भोगोपभोगव्रते, पञ्चदश मलानतिचारान् संत्यजेत् । ते च कर्मादानशब्देनोच्यन्ते; कर्मणां पापप्रकृतीनामादानानि कारणानीति कृत्वा ॥ ६६ ॥

तानेव नामतः श्लोकद्वयेन दर्शयति—

अङ्गारवनशकटभाटकस्फोटजीविका । दन्तलाचारसेकशविपवाण्यज्यकानि च ॥ १०० ॥
यन्त्रपीडा निर्लाञ्छनमसतीपोषणं तथा । द्वदानं सरःशोष इति पञ्चदश त्यजेत् ॥ १०१ ॥

जीविकाशब्दः प्रत्येकं सम्बध्यते । अङ्गारजीविका १ वनजीविका २ शकटजीविका ३ भाटकजीविका ४ स्फोटजीविका ५ । उत्तरार्धेऽपि चाण्यज्यशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते । दन्तवाण्यज्यं ६ लाक्षाण्यज्यं ७ रमवाण्यज्यं ८ केशवाण्यज्यं ९ निपवाण्यज्यं १० यन्त्रपीडा ११ निर्लाञ्छनं १२ असतीपोषणं १३ द्वदानं १४ सरःशोष १५ इत्येतान् पञ्चदशातिचारान् त्यजेत् ॥ १०० ॥ १०१ ॥

क्रमेण पञ्चदशाप्यतिचारान् व्याचष्टे तत्राङ्गारजीविकायाह—

अङ्गारत्राष्ट्रकरणं कुम्भायःस्वर्णकारिता । ठठारत्वेष्टकापाकाविति ह्यङ्गारजीविका ॥ १०२ ॥

अङ्गारकरणे काष्ठदोहेनाङ्गारनिष्पादनं तद्विक्रयश्च, अङ्गारकरणे हि पक्षां जीविकायानां विराधनासम्भवः ।

एवं च ये येऽभिविराधनारूपा आरम्भास्ते तेऽङ्गारकर्मण्यन्तर्भवन्ति; प्रपञ्चार्य तु भेद उक्तः । आप्ट्-जीविकेत्यर्थः । तथा कुम्भकारिता कुम्भकरणपाचनविक्रयनिमित्ता जीविका । तथा अयो लोहं तस्य करणघटनादिना जीविका । स्वर्णकारिता सुवर्णरूपयोगालनघटनादिना जीविका । कुम्भायः स्वर्णानि करोतीत्येवं शीलस्तस्य भावस्तत्ता । तथा ठठारत्वं शुल्बनागबन्धकांस्यापिचलादीनां करणघटनादिना जीविका, इष्टकापाकः इष्टकाक्रे-न्नुकादीनां पाकस्तेन जीविका । इत्येवंप्रकारा अब्गारजीविका ॥ १०२ ॥

अथ वनजीविकामाह—

छिन्नाच्छिन्नवनपत्रप्रसूनफलविक्रयः । कणानां दलनात् पेयाद् दृत्तिश्च वनजीविका ॥ १०३ ॥

छिन्नस्य द्विषाकृतस्य अच्छिन्नस्य च वनस्य वनस्पतिसमूहस्य पत्राणां प्रघ्ननानां फलानां च छिन्नाच्छिन्नानां विक्रयो वनजीविकेत्युत्तरेण सम्बन्धः । कणानां च घट्टनादिना दलनाद् द्वेषीकरणात्, शिलाशिलापुत्रकादिना पेयाद् चूर्णीकरणाद्या दृत्तिः सा वनजीविका । वनजीविका च वनस्पतिकायादिघातसम्भवा ॥ १०३ ॥

अथ शकटजीविकामाह—

शकटानां तदङ्गानां घटनं खेटनं तथा । विक्रयश्चेति शकटजीविका परिकीर्तिता ॥ १०४ ॥

शकटानां चतुष्पदवाहानां वाहनानां, तदङ्गानां शकटाङ्गानां चक्रादीनां, घटनं स्वयं परेण वा निष्पादनं, खेटनं वाहनं, तच्च शकटानामेव सम्भवति स्वयं परेण वा; विक्रयश्च शकटानां तदङ्गानां च, इति सकलभूतोपम-

देवजननी गवादीनां च यधन्यादिहेतुः शक्रटजीविका प्रकीर्तिता ॥ १०४ ॥

अथ भाटकजीविकामाह—

शक्रटोचलुलायोष्टूलराएवतरवाजिनाम् । भारस्य वाहनाद् वृत्तिर्भवेद्भाटकजीविका ॥ १०५ ॥
शक्रटशब्द उक्तार्थः, उच्चाणो वलीवर्दीः, लुलाया महिषाः, उष्ट्रा करमाः, खरा रासमा, अश्वतरा वेसराः,
वाजिनोऽव्याः, एतेषां भाटकनिमित्तं यद्भारवाहनं, तस्माद् या वृत्तिः सा भाटकजीविका ॥ १०५ ॥

अथ स्फोटजीविकामाह—

सरःकूपादिखननशिलाकुटनकर्मभिः । पृथिव्यारम्भसम्भूतेर्जीवनं स्फोटजीविका ॥ १०६ ॥
नरमः रूपस्य आदिग्रहणाद् नापीदीर्घिकादेः एतन्नमोऽङ्गकर्म, इलादिना वा चेन्नादेर्भूमिदारणं, शिलाकुट-
नकर्म पाषाणपटनकर्म; एतैः पृथिव्या पृथिवीकायस्य य आरम्भ उपमर्दस्तस्य सम्भूतं सम्भवो येभ्यस्तैः पृथि-
व्यारम्भसम्भूतैः; उपलक्षणं चैतद् भूमिरतने मनस्यनिग्रमादिजन्तुवातानाम् । एभिर्जीवनं स्फोटजीविका; स्फोट
पृथिव्या निदारणं तेन जीविका स्फोटजीविका ॥ १०६ ॥

अथ दन्तगणित्यमाह—

दन्तकेशनगवास्थित्वग्रोमणो ग्रहणमाकरे । त्रसाङ्गस्य त्रगणित्यार्थं दन्तत्राणित्यमुच्यते ॥ १०७ ॥
दन्ता हस्तिनां उपलवणत्वादन्तेऽपि त्रगणितानामा दन्तग्रहणेन गृह्यन्ते । तदेवाह—केशाधर्म्यादीनां, नला

ध्रुवादीनां, अस्थीनि शङ्खादीनां, त्वक् चित्रकादीनां, रोमाणि हंसादीनां, तेषां ग्रहणं मूल्यादिना स्वीकारं, रोम्ण इत्येकवचनं प्राण्यङ्गत्वात् । आकरे तदुत्पत्तिस्थाने, त्रसाङ्गस्य त्रसजीवावयवस्य, वाणिज्यार्थं वाणिज्यनिमित्तं; आकरे हि दन्तादिग्रहणार्थं पुलिन्द्रानां यदा द्रव्यं ददाति तदा तत्प्रति(वि)क्रयार्थं हस्त्यादिवध ते कुर्वन्ति, आकरग्रहं चानाकरे दन्तादेर्ग्रहणे विक्रये च न दोष इति ज्ञापनार्थम् ॥ १०७ ॥

अथ लाक्षावाणिज्यमाह—

लाक्षाभनःशिलानीलीधातकीटङ्कणादिनः । विक्रयःपापसदनं लाक्षावाणिज्यमुच्यते ॥ १०८ ॥

लाक्षा जतु अत्रापि लाक्षाग्रहणमुपलक्षणमन्येषां सावधानां मनःशिलादीनाम् । तान्येनाह—मनःशिला कुनटी, नीली गुलिका, धातकी वृक्षविशेषः तस्याः त्वक् पुण्यं च मद्यसन्धानेहेतुर्धातकी, टङ्कणः चारविशेषः; आदिशब्दात् संकृष्टादयो गृह्यन्ते, तेषां विक्रयः । स च पापसदनं टङ्कणमनःशिलयोर्बाह्यजीवघातकत्वेन, नील्या जन्तुधाताविनाभावेन, धातक्या मद्यहेतुत्वेन तत्कृत्कस्य च कृमिहेतुत्वेन पापसदनत्वं ततस्तद्विक्रयस्याऽपि पापसदनत्वम् । तदेतद् लाक्षावाणिज्यमुच्यते ॥ १०८ ॥

अथ रसकेशवाणिज्ये एकैर्नैव श्लोकेनाह—

नवनीतवसानौद्रमद्यप्रभृतिविक्रयः । द्विपाच्चतुष्पाद्विक्रयो वाणिज्यं रसकेशयोः ॥ १०९ ॥

नवनीतं दधिसारं, वसा मेदः, चौद्रं मधु, मद्यं सुरा, ग्रभृतिग्रहणात् मज्जादिग्रहः । एषां विक्रयो रसवाणिज्यम्,

द्विपदां मनुष्यादीनां चतुष्पदां गवारवादीनां विक्रयः केशवाण्डज्यम्, सजीवानां विक्रयः केशवाण्डज्यमजीवानां तु जीवानां विक्रयो दन्तवाण्डज्यमिति विवेकः । रसकेशयोरिति यथासंख्येन योगः । दोषास्तु नवनीते जन्तुसंमूर्च्छनं, वसाचौद्रयोर्जन्तुधातोर्भवत्वं, मधस्य मदनजननं तद्गतकृमिविधातश्चेति; द्विपाचतुष्पाद्विक्रये तु तेषां पारस्पर्यं वषट्वादयः क्षुत्पिपासापीडा चेति ॥ १०६ ॥

अथ विपवाण्डज्यमाह—

विपास्त्रहल्यन्त्रायोहरितालादिवस्तुनः । विक्रयो जीवितघ्नस्य विपवाण्डज्यमुच्यते ॥ ११० ॥

विपं शृङ्गिकादि तृणोपलक्षणं जीवघातहेतूनामस्त्रादीनाम् । तान्येवाह—अस्त्र खट्वादि, हलं लाङ्गलं, यन्त्र-मरयद्वादि, अयः कुशीकुहालादिरूपं, हरिताल वर्णकविशेष । आदिशब्दादन्येषामुपविपासां ग्रहणम् । एवमादि-वस्तुनो विक्रयो विपवाण्डज्य विपादेर्विशेषण-जीवितघ्नस्य, अर्भीषां जीवितघ्नत्वं प्राप्तिरमेव ॥ ११० ॥

अथ यन्त्रपीडाकर्माह—

तिलेक्षुसर्पेरण्डजलयन्त्रादिपीडनम् । दलतैलस्य च कृतिर्यन्त्रपीडा प्रकीर्तिता ॥ १११ ॥

यन्त्रशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते । तिलयन्त्रं तिलपीलनोपकरणम्, इक्षुयन्त्रं कोष्ठकुकादि, सर्पेरण्डयन्त्रे तत्पीलनोपकरणे, जलयन्त्रमरयद्वादि. दलतैलं यत्र दलं तिलादि दीयते तैलं च प्रतिगृह्यते तदलतैलं तस्य कृति-विधानमिति, यन्त्रपीडा यन्त्रपीडनं यन्त्रपीडाकर्मणश्च पीडनीयविलादिचोदाचद्रवतसजीववशाच्च सदोपत्यम् ।

लौकिका अपि ह्यचक्षते—दशमनासमं चक्रमिति ॥ १११ ॥

अथ निर्लोञ्छनकर्माह—

नासावेधोऽङ्गनं मुष्कच्छेदनं पृष्ठगालनम् । कर्णकम्बलविच्छेदो निर्लोञ्छनमुदीरितम् ॥ ११२ ॥

नितरां लाञ्छनमङ्गावयवच्छेद, तेन कर्म जीविका निर्लोञ्छनकर्म । तज्जेदानाह—नासावेधो गोमहिषादीनाम्, अङ्गनं गवाश्वदीनां चिह्नकरणं, मुष्कोऽण्डस्तस्य च्छेदनं वधितक्तीकरणं गवाश्वदीनामेव, पृष्ठगालनं करमाणां, गर्वां च कर्णकम्बलविच्छेदः । एषु जन्तुनामा व्यक्तैव ॥ ११२ ॥

अथासतीपोषणमाह—

सारिकाशुकमार्जारश्चकुट्टकलापिनाम् । पोषो दास्याश्च वित्तार्थमसतीपोषणं विदुः ॥ ११३ ॥

असत्यो दुःशीलास्तासां पोषणं, लिंगमतन्त्रम्, शुकादीनां पुंसामपि पोषणमसतीपोषणं, सारिका व्यक्तवाक् पचिविशेषः, शुकः कीरः, मार्जारो बिडालः, श्वा कुकुरः, कुट्टस्ताम्रचूडः, कलापी मयूरः, एतेषां तिरश्चां पोषः पोषणं, दास्याश्च पोष इति वर्तते, स च भार्याग्रहणार्थमसतीपोषः । एषां च दुःशीलानां पोषणं पापहेतुरेव ॥ ११३ ॥

अथ दवदानसरःशोषावेकेन श्लोकेनाह—

व्यसनात् पुण्यबुद्ध्या वा दवदानं भवेद् द्विधा । सरःशोषः सरःसिन्धुहृदादेरम्बुसंलवः ॥ ११४ ॥

दवस्य दवाग्नेः तृणादिदहननिमित्तं दानं वितरणं दवदानं, तच्च द्विधा संभवति—व्यसनात् फलनिरपेक्षता-

तथा सति हि यः कश्चित् संयुक्तमधिकरणमाददीत, वियुक्ताधिकरणतायां तु सुखेन परः प्रतिपेक्षयितुं शक्यते ।
 एतच्च हिंस्रप्रदानरूपस्यानर्थदण्डस्यातिचारः ? । तथा उपभोगस्योपलक्षणत्वाद्भोगस्य चोक्तनिर्वचनस्य यदति-
 रिक्तत्वमतिरेकः सा उपभोगातिरिक्तता । अयं प्रमादाचरितस्याऽतिचारः । इह च स्नानपानभोजनचन्दनकुङ्कुमक-
 स्तूरिकावस्त्राभरणादीनामतिरिक्तानामारम्भोऽनर्थदण्डः । अत्राऽपि वृद्धसम्प्रदायः—अतिरिक्तानि चहूनि तैलामलकानि
 यदि गृह्णाति, तदा तस्मै न्येन बहवः स्नानार्थं तडागादौ व्रजन्ति, ततश्च पूतरकापकायादिवधोऽधिकः स्यात्; न
 चैवं कल्पते, ततः को विधिः ? तत्र स्नानेच्छुना तावद्गृह एव स्नातव्यम् तदभावे तु तैलामलकैर्गृह एव शिरो
 धर्ययित्वा तानि सर्वाणि शाटयित्वा तडागादीनां तटे निविष्टोऽञ्जलिभिः स्नाति । तथा येषु पुष्पादिषु संसक्तिः
 सम्भवति तानि परिहरति, एवं सर्वत्र वाच्यमिति द्वितीयोऽतिचारः २ । तथा मृसमस्यास्तीति मुखरोजनालोचि-
 तभाषी वाचाटः तस्य भावो मौस्र्यं धार्ष्ट्यप्रायमसभ्यासम्यद्धबहुश्रुतापित्वम्, अयं च पापोपदेशस्यातिचारः,
 मौख्ये सति पापोपदेशसम्भवादिति तृतीयः ३ । तथा कुदिति कुत्सायां निपातो, निपातानामानन्त्यात् । कुट्
 कुत्सितं कुचति भ्रूयनौष्ठनासाकरणमुऽविकारैः सङ्कुचतीति कुत्कुचस्तस्य भावः कौत्कुच्यम्, अनेकप्रकारा
 भण्डादिविडम्बनक्रिया इत्यर्थः । अथवा कौकुच्यमिति पाठः, तत्र कुत्सितः कुचः कुकुचः सङ्कोचादिक्रियाभारु
 तद्भावः कौकुच्यम्, अत्र च येन परो हसति, आत्मनश्च लाघव भवति, न तादृशं वक्तुं चेष्टितुं वा कल्पते, प्रमा-
 दात्तथाचरणे चातिचार इति चतुर्थः ४ । तथा कन्दर्पः कामस्तद्धेतुस्तत्प्रधानो वा वाक्प्रयोगोऽपि कन्दर्पः । इह
 च सामाचारी—श्रावकेण न तादृशं वक्तव्यं येन स्वस्य परस्य वा मोहोद्रेको भवतीति पञ्चमः ५ । एतौ द्वावपि

विवक्षितचेत्राद्बहिष्प्रयोजनाय व्यापारणम्, स्वयं गमने हि व्रतभङ्गः स्यादिति प्रेव्यप्रयोगः । देशात्रकाशिक्रवत्
 हि मा भूद् गमनागमनादिव्यापारजनितप्राणुपमर्द इत्यभिप्रायेण गृह्यते, य तु स्वयं कृतोऽन्येन कारित इति न
 कश्चित् फले विशेषः; प्रत्युत स्वयं गमने ईर्यापथविशुद्धेरुणः, परस्य पुनरनिषुण्णत्वादीर्यामिमित्यभावे दोष इति
 प्रथमोऽतिचारः १ । आनयनं विवक्षितचेत्राद् बहिः स्थितस्य सचेतनादिद्रव्यस्य निवक्षितचेत्रे प्रापणं सामर्थ्यात्
 प्रेव्येण; स्वय गमने हि व्रतभङ्गः स्यात्, परेण तु आनयने न व्रतभङ्गः स्यादिति बुद्ध्या प्रेव्येण यदाऽऽनाययति
 सचेतनादि द्रव्यं तदाऽतिचार इति द्वितीयः २ । तथा पुद्गलाः परमाणवस्तत्सघातमप्रद्ववा मदरपरिणामं प्राप्ता
 लोष्टेष्टका. काष्ठशलाकादयोऽपि पुद्गलास्तेषां चेषणं प्रेरणम् । विशिष्टदेशावग्रहे हि सति कार्यार्थी परतो गमन-
 निषेधाद्यदालोष्टादीन् परेषां बोधनाय विपति, तदा लोष्टादिपातसमनन्तरमेव ते तत्समीपमनुवाचन्ति ; ततश्च तान्
 व्यापारयतः स्वयमनुपमर्दकस्यातिचारो भवतीति तृतीयः ३ । शस्त्ररूपानुपातो चेति शस्त्रानुपातो रूपानुपातश्च ।
 तत्र स्वगृहवृत्ति(ति)प्राकारादिव्यवच्छिन्नभूदेशाभिग्रह प्रयोजने उत्पन्ने स्वयमगमनाद् वृत्ति(ति)प्राकारप्रत्यासन्नवर्ती
 भूत्वा अभ्युत्कासितादिशस्त्रं करोति, आह्वानीगानां श्रोत्रेऽनुपातयति, ते च तच्छब्दश्रवणात्तत्समीपमागच्छन्ति
 इति शस्त्रानुपातोऽतिचारः । तथा रूप स्वशरीरसम्बन्धि उत्पन्नप्रयोजनः शस्त्रमनुचारयन् आह्वानीयानां दृष्टा-
 वानुपातयति, तद्दर्शनाच्च ते तत्समीपमागच्छन्तीति रूपानुपातः । इयमत्र भावना-विमर्शितचेत्राद्बहिःस्थितं कञ्चन
 नरं व्रतभङ्गभयादाह्वातुमशक्नुन् यदा स्वकीयशस्त्रावरणरूपदर्शनव्याजेन तमाकारयति, तदा त्रतसोपेक्षत्वाच्छ-
 ब्दानुपातरूपानुपातामतिचाराति चतुर्थपञ्चमी ४ । ५ । इह चाध्यातिचारद्रव्यमव्युत्पन्नञ्जुदितया महसाकारादिना

मा, यन्मगपं तु नापादिना यजितातां यति । तत्र मित्ररात्रौ तस्मात् पञ्चमगायत्री नैवेद्यस्य । ग्रा-
 र्त्तान्तिरुत्तममिति वृत्ताः । यजितागम दिगतात्मनी । एते न तान्नामप्येतद्वत्ता । तन्नां तान्नाम-
 वेपत्तयं देशात्तान्तिरुत्तमम् ? अथोत्तरं— अक्षादिगायत्रीदिगमस्तान्नामप्येतद्वत्ता यजिताद्य यजानि
 नागाः दिगन्तमवेपत्तये । मंधिषम्यान् वेपत्ता । अथप्रयोगोऽपि नागा । भिक्षा निरुत्तमस्तथा दिगता-
 मंधिषमस्तुभ्यां देशात्तान्तिरुत्तमं नागादुत्तमिति ॥ ११७ ॥

—Smallmouth Bass—

उत्सर्गाद्दानसंस्तारागननेवैश्याप्रभृत्य च । अनादरः स्मृत्यनुत्साहनं चेति पोष्ये ॥१२॥

[illegible]

यत् स्रवम्—अप्पडिलोहिअदुप्पडिलोहिअसिज्जासंथारए, अप्पमज्जिअदुप्पमज्जिअसिज्जासंथारए, अप्पडिलोहिअदुप्पडिलोहिअउचारपासवणभूमिए,* अप्पमज्जिअदुप्पमज्जिअउचारपासवणभूमि(मीए) ॥

इति तृतीयः ३ । तथा अनादर. पोपधव्रतप्रतिपत्तिकर्तव्यतायामिति चतुर्थः ४ । तथा स्मृत्यनुपस्थापनं तद्विषयमेवेति पञ्चमः, पोपधे सर्वतः पोपधे, देशतः पोपधे तु नायं विधिः ५ ॥ ११८ ॥

अथातिथिसंविभागव्रतस्यातिचारानाह—

सचिच्चे क्षेपणं तेन पिधानं काललङ्घनम् । मत्सरोऽन्यापदेशश्च तुर्यं शिखाव्रते स्मृताः ॥११९॥

सचिच्चे सजीवे पृथ्वीजलकुम्भोपचुल्लीधान्यादौ, क्षेपणं निक्षेपो देयस्य वस्तुनः, तच्च अदानबुद्ध्या निक्षिपति, एतज्ज्ञानात्यसौ तुच्छबुद्धिः यत् सचिच्चे निक्षिप्तं न गृह्यते साधव इत्यतो देयं चोपस्थाप्यते न चाददते साधव इति लाभोऽयं ममेति प्रथमोऽतिचारः १ । तथा तेन सचिच्चेन ध्वरणकन्दपत्रपुष्पफलादिना तथाविधैश्च बुद्ध्या पिघत्ते, इति द्वितीयः २ । तथा कालस्य साधूनामुचितभिचासमयस्य लङ्घनमतिक्रम, अयमर्थः—उचितो यो भिक्षाकालः साधूनां लङ्घयित्वा, अनागतं वा भुङ्क्ते पोपधव्रती । इति तृतीयः ३ । तथा मत्सरः कोप यथा मार्गितः सन् कुप्यति, सदापि मार्गितं न ददाति । अथवाऽनेन तावद् द्रमकेण मार्गितेन दत्तम्, किमहं ततोऽपि हीन इति मात्सर्या-
(१) अप्रतिलेखितदुष्प्रतिलेखितशय्यासंस्तारके, अप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासंस्तारके, अप्रतिलेखितदुष्प्रतिलेखितोच्चारणभूमौ, अप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितोच्चारणभूमौ । * ' भूमिओ इत्यपि पाठ '

तथाहि—

पासाइआ पडिमा लखणजुत्ता समत्तलङ्करणा । जह पन्हाएइ मणं तह निज्जरमो विआणाहि ॥ १ ॥
तथा निर्मितस्य जिनचिम्बस्य शास्त्रोक्तविधिना प्रतिष्ठापनम्, अष्टाभिश्च प्रकारैरभ्यर्चनं, यात्राविधानं, विशिष्टाभरणभूषणं, विचित्रवस्त्रैः परिधापनमिति जिनचिम्बे धनवपनम् । यदाह—

गन्धैर्माल्यैर्विनिर्गन्धहलपरिमलैरर्चतैर्धूपदीपैः, सात्वाज्यैः प्राज्यभेदैश्चरुभिरुपहृतैः पाकपूतैः फलैश्च ।
अम्मःसम्पूर्णपात्रैरिति हि जिनपतेरर्चनमष्टभेदां, कुर्वाणा चेशमभाजः परमपदसुखस्तोममाराद्भवन्ते ॥ १ ॥

ननु जिनचिम्बानां पूजादिकरणे न कश्चिदुपयोगः, न हि पूजादिभिस्तानि दृष्यन्ति तुष्यन्ति वा, न चावृत्ततुष्टाभ्यो देवताभ्यः फलमाप्न्यते । नैवम्, चिन्तामण्यादिभ्य इवावृत्ततुष्टेभ्योऽपि फलप्राप्त्यविरोधात् । यदुक्तं वीतरागस्तोत्रेऽस्माभिः—

अप्रसन्नात् कथं प्राप्य फलमेतदसङ्गतम् । चिन्तामण्यादयः किं न फलन्त्यपि विचेतनाः ॥ १ ॥

तथा—

उवगाराभावमि वि पुज्जायं पूयगस्त उवगारो । मन्ताइसरणजलणादिसेवणे जह तहेहं पि ॥ १ ॥
एष तावत् स्वकारितानां विम्बानां पूजादिविधिरुक्तः, अन्यकारितानामपि । अकारितानां च शाश्वतप्रतिमानां

(१) प्रासादिता प्रतिमा लक्षणयुक्ता समस्तालङ्करणा । यथा ग्रहादयति मनस्तथा निर्जीर्यमो विजानीहि ॥

(१) उपकाराभावेऽपि पूज्याना पूजकस्योपकारः । मन्त्रादिस्मरणज्वलनादिसेवने यथा तथेहापि ॥ १ ॥

यस्तृणमयीमपि कुटीं कुर्याद्दद्यात्तथैकणुष्पमपि । भक्त्या परमगुरुभ्यः पुण्योन्मानं कुतस्तस्य ? ॥ १ ॥

किं पुनरुपचितदृढधनाशलासमुद्धातघटितजिनभवनम् । ये कारयन्ति शुभमतिविमानिनस्ते महाधन्याः ॥ २ ॥

राजादेस्तु विधापयितुः प्रचुरतरभाण्डागारग्रामनगरमण्डलगोकुलादिप्रदानं जिनभवनवेत्रे वपनम्, तथा जीर्णशीर्णानां चैत्यानां समारचनम्, नष्टभ्रष्टानां समुद्धरणं चेति । ननु निरवद्यजिनधर्मसमाचरणचतुराणां जिनभवनविम्बपूजादिकरणमनुचितमिव प्रतिभासते पद्मजीविनिकायविराधनाहेतुत्वाच्चस्य, भूमीस्तिननदलपाटकानयनगतीरूपेष्टकाचयनजलस्त्राचनवनस्पतिव्रतसकायविराधनामन्तरेण न हि तद्भवति । उच्यते—य आरम्भपरिग्रहप्रसक्तः कुटुम्बपरिपालननिमित्तं धनोपार्जनं करोति, तस्य धनोपार्जनं विफलं मा भूदिति जिनभवनानादौ धनव्ययः श्रेयानेव । न च धर्मार्थं धनोपार्जनं युक्तम् यतः—

धर्मार्थं यस्य वित्तेहा तस्यानीहा गरीयसी । प्रचालनाद्धि पङ्क्तस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ १ ॥

इत्युक्तमेव । न च चापीकूपतडागादिस्तिननवदशुभोदकं जिनभवननादिकरणम्, अपि तु सङ्घसमागमधर्मदेशनाकरणव्रतप्रतिपत्त्यादिकरणेन शुभोदकमेव । पद्मजीविनिकायविराधना च यतनाकारिणामगारिणां कृपापरवशत्वेन सूक्ष्मानपि जन्तून् रक्षयतामविराधनैव । यदाहुः—

जो जयमाणस्त भवे विराहणा सुत्तविहिसमगस्त । सा होह निज्जरफला अब्भत्त्यविसोहिजुत्तस्त ॥ १ ॥

(१) या यतमानस्य भवेद् विराधना सूत्रविधिसमग्रस्य । सा भवति निर्जरफलाम्यर्थेनाविशोध्युक्तस्य ॥ १ ॥

यद्यपि च मिथ्यादृष्टिभ्य आतुरेभ्य इव पथ्यान्नं न रोचते जिनवचनम्, तथापि नान्यत् स्वर्गापवर्गमार्गप्रका-
शनसमर्थम्; इति सम्यग्दृष्टिभिस्तदादरेण श्रद्धातव्यम्, यतः कन्याणमाजिन एव जिनवचनं भावतो भावयन्ति ।
इतरेषा तु कर्णशूलकारित्वेनामृतमपि विपायते । यदि चेदं जिनवचनं नाभिप्रेष्यत्, तदा धर्माधर्मव्यवस्थाशून्यं
भवान्धकूपे भुवनमपतिष्यत् । यथा च हरीतकीं भक्षयेद् विरेककामः इति उचनान्दरीतीभक्षणाप्रभवविरेकलक्षणो
प्रत्ययेन सकलस्याप्यायुर्वेदस्य प्रामाण्यमनसीयते, तथा अष्टाङ्गनिमित्तेकवलिराचन्द्रार्कग्रहचारुतादरसरसाय-
नादिभिरप्यागमोपदिष्टैर्दृष्टार्थानाक्याना प्रामाण्यनिश्चयेनादृष्टार्थानामपि वाक्यानां प्रामाण्य मन्दवीभिर्निश्चेतव्यम् ।
जिनवचनं च दुःषमाकालवशादुच्छिन्नप्रायमिति मत्ता मगवद्भिर्नागार्जुनस्कन्दिलाचार्यप्रभृतिभिः पुस्तकेषु न्यस्तम् ।
ततो जिनवचनबहुमानिना तत् पुस्तकेषु लेखनीयं वस्त्रादिभिरभ्यर्चनीयम् । यदाह—

न ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति, न मूर्कतां नैव जडस्वभावाः ।

न चान्यतां बुद्धिविहीनतां च, ये लेखयन्तीह जिनस्य वाक्यम् ॥ १ ॥

लेखयन्ति नरा धन्या ये जिनागमपुस्तकम् । ते सर्वं गच्छयं ज्ञात्वा मिद्धि यान्ति न मशयः ॥ २ ॥

जिनागमपाठकाना वस्त्रादिभिरभ्यर्चनं भक्तिपूर्वं संमाननं च । यदाह—

पठति पाठयते पठतामसौ, वसनभोजनपुस्तकास्तुभिः । प्रतिदिनं कुरुते य उपग्रहं, स इह सर्वत्रिदेव मनेश्वरः ॥ १ ॥
लिसिताना च पुस्तकानां सविनगीतार्थेभ्यो बहुमानपूर्वकं व्याख्यायमानानां च प्रतिदिनं
पूजापूर्वकं श्रवणं चेति । साधूना च जिनवचनानुसारेण सम्यक् चारित्रमनुपालयतां दुर्लभं मनुष्यजन्म मफलीकृतां

न्ययं नीतीनीं परं नारयितुमुद्यमानमा नीतिद्वयमन्येभ्य मा नीतिद्वयोऽपि न्ययो न्ययप्रतिपत्त्या न्ययनयनम्, यथा-उपकारिणी तनुहेतुनीयानां तनुभित्तानां अन्वयनादीनां, भोगादशानिनां च भेषवादीनां, शोभादितामसार्थानां च रसादीनां, प्रतिभेत्तनादीनां मोक्षमार्गदीनां, भोगानाकां वासादीनां औपप्रादित्तानां च दण्डकादीनां, निगमाधमाभयानां दानम् । न हि तदस्ति तदस्त्वयैरानननमग-
पेक्षयास्तुपकारकं नाम, तन्मयैरग्न्यापि दानम्, मातृसंश्लेषस्य मातृपुत्र्यादेरपि मर्त्येन न . किं बहुना ?
यथा नया मृतयो निगमापचना सत्यमनुमानमनुष्ठितिः, तथा तथा मरणा प्रत्येकं मन्त्रादनम् . निगमान-
प्रत्यनीकानां च मातृसंश्लेषेन्द्रापराणां यथायथं किं निगमम् । यथाह—

तस्या मद् भगिन्य आत्मद्वयम् नो गतु उदा । असुहृन्गेरे दि अ यमुत्तरी होइ दावना ॥ १ ॥
तथा रजनयचारिणीषु मास्तीषु माथुपित्त वनोनिताहासादिदानं गमनायाम् । ननु गीर्णा नि गससया
दूःशीचत्वादिना च मोधेअणितारः. तक्रयमेताम्पो दानं भाषुदानास्तुभ्याम् ? । उत्तरणे—नि'गराममित्यम्,
ब्राह्मीप्रभृतीनां मास्तीनां गुरुभागपरित्यागेन परित्रयमनुगच्छन्तीना महागरानां नागरजनस्य । पराह—
ब्राह्मी मन्दर्याणां मास्तीक्री

नाईस्तेयं अपि सुमन्ता शीलकर्तव्याः । शीलकर्तव्याः शीलकर्तव्याः शीलकर्तव्याः ॥२॥
मन्तरयज्य सा यत्नार्थी पतिपुत्र्यात्तुल्यपुण्यमनम् । पतिपुत्र्यात्तुल्यपुण्यमनम् ॥३॥

(१) तस्मात् यदि मानव्ये आश्रये नो भवति । अतः केनैव दि न विद्विष्यति तावत् ॥ १ ॥

ननु महापापेन मिथ्यात्वसहायेन स्त्रीत्वमर्ज्यते; न हि सम्यग्दृष्टिः स्त्रीत्वं कदाचिद् वप्नोति इति कथं स्त्री-
शरीरवर्तिन आत्मनो मृत्ति स्यात् ? । मैवं वोच; , सम्यक्त्वप्रतिपत्तिकाल एवाऽन्तःकोटिकोटिस्थितिकानां सर्व-
कर्मणां भावेन मिथ्यात्वमोहनीयादीनां चयादिसम्भवान्मिथ्यात्वसहितपापकर्मसम्भवत्वमकारणम्, मोक्षकारणवै-
कन्यं तु तासु वक्तुमुचितम् । तच्च नास्ति । यतः—

जानीते जिनवचनं श्रद्धते चरति चाऽऽर्यिका शत्रुत्वम् । नास्यास्त्यसम्भवोऽस्यां नादृष्टविरोधगतिरस्ति ॥१॥ इति
तत्सिद्धमेतन्मुक्तिसाधनधनासु साध्वीषु साधुवद् धनवपनमुचितमिति । एतच्चाधिकं यत् साध्वीनां
दुःशीलेभ्यो नास्ति केभ्यो गोपनम्, स्वगृहप्रत्यासर्तौ च समन्ततो गुप्ताया गुप्तद्वाराया वसतेर्दानम्, स्वस्त्री-
भिश्च तासां परिचर्याविधापनम्, स्वपुत्रीकाणां च तत्सम्बिधौ धारणम्, व्रतोद्यतानां स्वपुत्र्यादीनां प्रत्यर्पणं च,
तथा विस्मृतकरणीयानां तत्स्मारणम्, अन्यायप्रवृत्तिसम्भवे तन्निवारणम्, सकृदन्यायप्रवृत्तौ शिचरणम्, पुनः पुन
प्रवृत्तौ निष्ठुरभाषणादिना ताडनम्, उचितेन वस्तुनोपचारणं चेति । आनेकेषु स्वधनवपनं यथा—साधर्मिकाः खलु
श्रावकस्य श्रावकाः, समानधार्मिकाणां च सत्क्रमोऽपि महते पुण्याय, किं पुनस्तदनुरूपा प्रतिपत्तिः ? । सा च स्वपुत्रादि-
जन्मोत्सवे विवाहेऽन्यसिन्नापि तथाविधे प्रकरणे साधर्मिकाणां निमन्त्रणम्, विशिष्टभोजनताम्बूलवस्त्राभरणादिदानम्,
आपन्नभिमनानां च स्वधनव्ययेनाप्यभ्युद्धरणम्, अन्तरायदोषाच्च विभवचये पुनः पूर्वभूमिकाप्रापणम्, यमं च विषीदतां
तेन तेन प्रकारेण धर्मे स्वेय्यर्योपपन्नम्, प्रमायता च स्मारणवारणचोदनाप्रतिचोदनादिकरणम्, वाचनाप्रच्छना-
परावर्तनाऽनुप्रेक्षाधर्मकथादिषु यथायोग्यं विनियोजनं, विशिष्टधर्मोपुष्ठानकरणार्थं च साधारण्योपायशालादेः

चरन्मिति । आदिहाउवनपत्नेः पात्रादन्तर्गतोऽपि कर्मोपायः । तत्र आनन्दोऽनन्तमिति भावः । योनिर्गन्तव्यमिति भावः ।
 मयसा विरसा या विनयायनापुस्कमनः । आर्षादिभ्योऽन मा भोमाः । अनु मीमांसा । इयं नीचज्ञातिनाम् ।
 कुलो वा स्त्रिययुक्तम् । गिरिं हि नाम नोले पालोचने तानुमानेन सोमप्रा । पत्न्या नाना-
 भूमिना विपलन्द्वयः । यनयमन्त्रात् । अन्तरात् व्यापयः । रसगन्तो मृत्युः । दन्तद्वयः । आह-
 प्रत्यया गन्तव्यः । अमन्त्रोचनम् । मादमन्त्रः । कर्मादेर्गोपायः । मन्त्रादेर्गोपायः । निर्गन्तव्यम् न यम-
 सागममिति द्रुतः । परिशयोः । नकारं सानममानात्मनः विधानं । तानु यन्तिपुत्रम् । । उच्यते-यन्ते तान् । अतः ।
 यत् स्त्रीयां दोषादुक्तान्मुच्यते, प्रकरोषापि हि ममानमेवम् । नर्गि । दृग्गवया । सोमपुत्रो ना नोपलला । कृताः ।
 ग्माभिर्दोषैर्लो । देवगुहा । अन्तरात् । नन्दोऽनेन च मन्त्रादुक्तानामपि । अतः न युज्यते, एवं गीतामयि ।
 यद्यपि तान्मात्रिदोषपुत्रान्मुच्यते, तथापि तान्मात्रिदुःखान्मुच्यते । तान्मात्रिदुःखान्मुच्यते । तान्मात्रिदुःखान्मुच्यते ।
 तजदुल्लग्नपरिमोदनाया मुनेन्द्रोऽपि । अन्तरात्, मन्त्रोपमपि । अतः । नोपलला अन्तरात् ।
 विपलन्द्वयः ।

॥ अत्रानुसंग्य गौरमण्डलं तत्र युतता तदन्ति विमानः । त तमसि पठति गर्भं जगतामसि यां मुक्तमार्गान् ॥१॥ इति ॥
 काश्चन मयीनाप्रभापाटनं जगत्पिप । विषमं रज्जुमिष । मरितं ब्यजमिष । विगतमृगमिष कुंलि । तनुमेने
 च मदे चतुर्थमङ्गं गृहमेधिग्रियोत्रपि । मुलमाप्रभृन्तो नि ध्यापिहास्मीर्धिहरेमसि प्रसम्पगुताः, गुह्यैरसि सगने-
 भूमिषु पुनः पुनर्वद्भुमनन्तादिधाः प्रसन्मिथ्यानैरल्पमोक्षमवत्तमम्यदः, कापिचरमरेखा, कापिपुटिरे(१)मता-
 न्तरितमोचगमनाः शास्त्रेषु श्रूयन्ते । तदामो जननीनामिष मणिनीनामिष मणुनीनामिष तन्मल्य युक्तियुक्तमेवो-

तपस्याम् । दुष्प्रसह्यचिणीनागिलाख्यव्रतिव्रतिनीश्रावकमदपश्चिमा सत्यश्रीः । तत्कथं श्राविका पापवद्ध-
नितानिदर्शनेन दूष्यन्ते ? । तस्माद्दूरेण न परिहरणीयाः, वात्सल्यं चासां करुणायमित्यलं प्रसज्जेन । न केनलं
सप्तचेत्र्यां धनं वपन् महाश्रावक उच्यते, किन्त्वतिदीनेष्वपि निःस्वामधनधिरपङ्कुरोगातप्रभृतिषु रूपया केनलया
धनं वपन्, न तु भक्त्या । भक्तिपूर्वकं हि सप्तचेत्र्यां यथोचितं दानम् । अतिदीनेषु त्वमिचारितपात्रापात्रमभि-
मृष्टकल्पनीयाकल्पनीयप्रकारं केवलमेव करुणया स्वधनस्य वपनं न्याय्यम् । भगवन्तोऽपि हि निष्क्रमणकालेऽ-
नपेक्षितपात्रापात्रविभागं करुणया सांभत्सरिकदानं दत्तवन्त इति । तदेव भक्त्या सप्तचेत्र्यां दीनेषु चातिदयया
धनं वपन् महाश्रावक उच्यते । ननु श्रावक इत्युच्यताम्, महाश्रावक इति तु महत्त्वविशेषणं किमर्थं ? उच्यते-
श्रावकत्वमविरतानामेकाद्यणुव्रतधारिणां च शृणोतीति व्युत्पत्त्युच्यते ; यदाह-

सम्पत्तदंसणार्हं पद्दियहं जहजणा सुणेई य । सामायारिं परमं जो खलु त सावयं विन्ति ॥ १ ॥

श्रद्धालुतां श्राति पदार्थचिन्तनाद्, धनानि पात्रेषु वपत्यनारतम् ।

किरत्यपुण्यानि सुमाधुसेवना—दद्यापि तं श्रावकमादुरञ्जसा ॥ २ ॥

इति निरुक्ताच्च श्रावकत्वं सामान्यस्यापि प्रसिद्धम् ; निवक्षितस्तु निरतिचारसकलव्रतधारी सप्तचेत्रीलक्षणे
चेत्रे धनवपनादर्शनप्रभावकतां परमां दधानो दीनेषु चात्यन्तकृपापरो महाश्रावकशब्देनोन्यत इत्यदोष ॥ १२० ॥

सप्तचेत्र्यां धनवपनं व्यतिरेकद्वारेण समर्थयते—

(१) सप्ताप्तदर्शनादि प्रतिदिवस यतिजनान् शृणोति च । सामाचारी परमा यः खलु त श्रावक इवते ॥ १ ॥

यः सद्वाद्यमनित्यं च जेत्रेयु न धनं योषेत् । कथं तगाद्रथारिष्टं दुश्चरं न समानरेत् ॥ १२१ ॥

श्रीगोपः
प्रकाशः

मदिति त्रियमानसयोः दि तस्य स्वं दानं मेवेत् । मदीयं वानं श्रीगोपारिभ्यो आनुरक्तं तु कृत्य
निरातं न ज्ञायं ह्ये, तापमपि यदि निन्यसाहानस्यापि मेवेत् । दा न शोभाति, इदं नान्यं नो गन्तव्यं
सुनदायादपारिमादित्सीय प्रयत्नगोपितमपि पुन्यपञ्जरस्य निरयति । पदस्मरगुराः --

मेन्य नोरा पितृणी उदानंति च दादा । रागा ता भारोद वला मोक्षीद तत्पद ॥ १ ॥
जलणो ता रिगामेद पाणिगं ता पनाप । आदारेण निगन्दे तमोतरास्य ता ॥ २ ॥
भूमीगगोरेयं चार इरन्ति रन्ता गुग । उज्जिता चार मन्तं रि मन्तो ता पर मं ॥ ३ ॥

अनित्यमपि स्वयनं किञ्चित्पेत्तु शक्यं, न हि कर्तृत्वमर्त्ताणि पतिता यन्यज्यन्त द्युक्तम् येनेपिति,
चेन्नाणि येषुं धन ज्ञानपदश्चलभक्त्युगुं भवति । एत रिपायामपि मागप्यो यः मपने न योन् न राक्तः
निःमत्तश्चारित्रं महामत्तगंसीयमन एत दुश्चरं कथं समानंत् ॥ तन्मातरुणो निःमन्तः ह्य मंमत्तग-
रूप चारिनिं निदधीत ? अनारासीमनचागियत्र कथं मदतिं प्राप्नुयात् ? मर्तिरिप्रतिपत्तिरुक्तगामेपमकनो दि

(?) अयं नीरा विन्दुपन्ति, उदात्थनि च शपात । गता ता ममागमि २५५ मन्ते १२५ ॥ १ ॥
मयनो वा विनामयति फानीय ता प्यारयति । मयदारेण निर्गन्धेय अगतेतरास्य ता ॥ २ ॥

भूमीगगोपिनोरा इरन्ति लज्जता गुग । उज्जिता याति मंमपि विगमानो ता पर मन्तः ॥ ३ ॥

श्रावकधर्मप्रासाद इति ॥ १२१ ॥

इदानीं महाश्रावकस्य दिनचर्यामाह—

ब्राह्मे मुहूर्त्त उत्तिष्ठेत् परमेष्ठिस्तुतिं पठन् । किंघर्मा किंकुलश्चास्मि किञ्चितोऽस्मीति च स्मरन् ॥ १२२ ॥

पञ्चदशमुहूर्त्तं रजनी, तस्यां चतुर्दशो मुहूर्त्तो ब्राह्मस्तसिन्नुत्तिष्ठेत् निद्रां जह्यात्; परमे तिष्ठन्तीति परमेष्ठिनः पञ्चार्हदादयस्तेषां स्तुतिं नमो अरिहन्ताण्यभित्यादिरूपाभात्यन्तिकतद्बहुमानकार्यभूतां परममङ्गलार्थं वा पठन्नव्यक्तवर्ण्यमिति शेषः । यदाह—

परमेष्ठिचिन्तणं माणसमिह सेज्जागणं कायव्यं । सुप्ता विणयपनिप्ती निवारिया होइ एव तु ॥ १ ॥

अन्ये त्वविशेषेणैव नमस्कारपाठमाहुर्न सा काचिदवस्था यस्यां पञ्चनमस्कारस्यानधिकार इति मन्वानाः । न केवलं पठन्, को घर्मो यस्याऽसौ किंघर्मा, किं कुलं यस्याऽसौ किंकुलः, किं व्रतं यस्याऽसौ किञ्चितोऽसीत्यहमिति च सरस्त्रिदं भावतः सरणम् । उपलक्षणत्वात्के गुरवो ममेति द्रव्यतः, कुत्र ग्रामे नगरादौ वा वसामीति चेन्नतः, कः काल प्रभातादिरिति कालतश्चेत्यादि स्मरन्, धर्मस्य जैनादेः, कुलस्येच्चाक्रादेः, व्रतानामणुव्रतादीनां सरणे तद्विरुद्धपरिहारस्येपत्करत्वात् ॥ १२२ ॥ ततः—

शुचिः पुष्पाभिषस्तोत्रैर्देवमभ्यर्च्य वेश्मनि । प्रत्याख्यानं यथाशक्ति कृत्वा देवगृहं व्रजेत् ॥ १२३ ॥

(१) परमेष्ठिचिन्तनं मानसे शय्यागतेन कर्तव्यम् । सुप्त्वा विनयप्रवृत्तिर्निवारिता भवति एव तु ॥ १ ॥

शुचिरिति मलोत्सर्गदन्तधात्रनजिह्वालखनमुखप्रक्षालनगण्डूपकरणस्नानादिना शुचिः सन्नित्यनुवादपरं लोक-
सिद्धो ह्ययमर्थ इति नोपदेशपरम्, अप्राप्ते हि शास्त्रमर्थवत् । न हि मलिनः स्नायात्, बुभुक्षितोऽश्रीयादित्यत्र
शास्त्रमुपयुज्यते । अप्राप्ते त्वामृष्टिके मार्गे नैसर्गिकमोहान्धतमसविलुप्तालोकस्य लोकस्य शास्त्रमेव परमं चक्षुरि-
त्येवमुत्तरत्राप्यप्राप्ते विषये उपदेशः सफल इति चिन्तनीयम् । न च सावधारम्भेषु शास्त्राणां वाचनिकव्यप्य-
नुमोदना युक्ता । यदाहुः—

सावज्जणवज्जाण वयणाणं जो न जाणइ विसेसं । बुत्तं पि तस्स न खमं किमङ्ग ! पुण देसणं काउं ॥ १ ॥

इति शुचित्वमनूद्य पुष्पाभिपस्तोत्रैरित्याद्युपदिशति—वेद्यमनि गृहे देवं मङ्गलचैत्यरूपं भगवन्तमर्हन्तमभ्यर्च्य
पूजयित्वा, पूजाप्रकारानाह—पुष्पाभिपस्तोत्रैरिति, पुष्पाणि कुसुमानि पुष्पग्रहण सर्वेषां सुगन्धिद्रव्याणां
विलेपनयूपगन्धवासस्त्राभरणादीनामुपलक्षणम् । आमिषं भक्ष्यं पेयं च, तच्च पक्वान्नफलाक्षतदीपजलघृतपूर्णपा-
त्रादिरूपं, स्तोत्र शक्रस्तवादिसङ्घतगुणोत्कीर्तनरूपं, ततः प्रत्याख्यानं नमस्कारसंहिताद्यद्वारूप सङ्केतरूपं च
ग्रन्थिसहितादि कृत्वा यथाशक्तीति शक्त्यनतिक्रमेण, शक्तितस्त्यागतपत्नी इति सुप्रसिद्धमेव, देवगृह भक्तिचैत्य-
रूपं ब्रजेद्वच्छेत् । अत्र च स्नानविलेपनवर्णकविशिष्टवस्त्राभरणालङ्कारशस्त्रपरिग्रहविशिष्टवाहनाधिरोहणप्रभृतीनां
स्वतःसिद्धानां नोपदेशः । अप्राप्ते शास्त्रमर्थवदित्युक्तमेव । देवगृहव्रजनविधिः पुनरयम्—यदि राजा भवति तदा

(१) सावधानवधाना वचनाना यो न जानाति विशेषम् । उक्तमपि तस्य न क्षम किमङ्ग ! पुनर्देशना कर्तुम् ॥

‘सन्वाए इहोए सन्वाए दितीए सन्वाए जुईए सन्वबलेणं सन्वपोरिसेणं’ इत्यादिवचनात्प्रभावनानिमित्तं महद्द्वयं याति।
अथ सामान्यविभक्तदा औद्धत्यपरिहारेण लोकोपहासं परिहरन् ब्रजति ॥ १२३ ॥ ततः—

प्रविश्य विधिना तत्र विः प्रदक्षिणयेज्जिनम् । पुष्पादिभिस्तमभ्यर्च्य स्तवनेरुत्तमैः स्तुयात् ॥ १२४ ॥

तत्र देवगृहे विधिना विधिपूर्वकं प्रविश्य त्रिस्त्रीन् वारान् प्रदक्षिणयेत् प्रदक्षिणीकुर्यात् ; जिनमर्हद्भट्टास्कम्,
प्रवेशविधिश्चायम्—पुष्पताम्बूलादिसचित्तद्रव्याणां क्षुरिकापादुकाद्यचित्तद्रव्याणां च परिहारेण कृतोत्तरासङ्गो जिन-
विम्बदर्शनेऽञ्जलिबन्ध शिरस्यारोपयन् मनसश्च तत्परतां कुर्वन्नि पञ्चविधाभिगमेन नैपथिकीपूर्णं प्रविशति ।

यदाह—सचित्ताणं दव्याणं नि उसरणयाए, अचित्ताणं दव्याणं वि उसरणयाए, एगल्लमाडिएणं उत्तरा-
सङ्गकरणेण चक्खुफासे अञ्जलिपगहेणं मणसो एगत्तीभावकरणेणं ति । यस्तु राजादिः चैत्यभवनं प्रविशति स
तत्काल राजचिह्नानि परिहरति । यदाह—

अवहट्ठु रायकउआइं पञ्च वररायकउआरूवाइं । खगं छत्तोवाणह मउडं तह चामराओ य ॥ १ ॥

(१) सर्वया ऋद्ध्या, सर्वया दीप्त्या, सर्वया द्युत्या, सर्ववलेन, सर्वपौरुषेण ।

(२) सचित्ताना द्रव्याणामपि अवसरणतया, अचित्ताना द्रव्याणामपि अवसरणतया, एकशटेकनोत्तरासङ्गकरणेन, चक्षुः—

स्पर्शे अञ्जलिग्रहेण मनस एकत्वीभावकरणेनेति ।

(३) अपहृत्य राजकुन्दानि पञ्च वररायककुन्दरूपाणि । तद्गः छत्रमुपानदं मुकुटं तथा चामराणि च ॥

पुष्पादिभिरिति पुष्पग्रहणं मन्थग्रहणे आद्यन्तयोरपि ग्रहणमिति न्यायप्रदर्शनार्थम्, तथाहि—नित्यं विशेष्य-
तश्च पर्वणि स्वात्रपूर्वक पूजाकरणमिति स्वात्रकाले प्रथमं सुगन्धिश्रीखण्डेन जिनविम्बस्य तिलककरणम् । ततः—
मीनकुरङ्गमदागुरुसारं, सारसुगन्धिनिशाकरतारम् । तारमिलनमलयोत्थविकारं, लोकगुरोर्देह धूपमुदारम् ॥१॥

इति वचनाधूपोत्तवेपणम्, ततः सर्वौषध्यादिद्रव्याणां जलपूर्णकलशे क्षेपणं, पश्चात् कुसुमाञ्जलिचेपपूर्वकं
सर्वौषधिकर्पूरकुङ्कुमश्रीखण्डागुरुप्रभृतिभिर्जलमिश्रैर्धृतदुग्धप्रभृतिभिश्च स्वात्रकरणम्, ततः सुरभिणा मलयजरसादिना
विलेपनविधानम्, ततः सुगन्धिजाति-चम्पक-शतपत्र-विचकिल-कमलादिमालाभिर्भगवतोऽभ्यर्चनम्, रत्नसुवर्ण-
मुक्ताभरणादिभिरलङ्करणम्, वस्त्रादिभिः परिधापनम्, पुरतश्च सिद्धार्थकशालितण्डुलादिभिरष्टमाञ्जलिकालेखनम्,
तत्पुरतश्च बलिमङ्गलदीपदधिघृतादीनां ढौकनम्, भगवतश्च भालस्थले गोरोचनया तिलककरणम्, तत आरा-
त्रिकाद्युत्तारणम् । यदाह—

गेन्धमरधूवसव्गोसहीहि उअगाइएहि चित्तेहि । सुराहिविलेचणवरकुसुमदामबलिदीवएहि च ॥ १ ॥

सिद्धत्थयदहिअक्खयगोरोअणमाइएहि जहलामं । कअणमोत्तिअरयणाइदामएहि च विविहेहि ॥ २ ॥

पवरेहि साहणेहि पायं भावो वि जायए पवरो । न य अब्भो उवओगो एएसि सिया ण लट्ठयरो ॥३॥ चि ।

(१) गन्धवरधूपसर्वौषधीभिरुद्रकादिकैश्चित्रै । सुरभिविलेपनवरकुसुमदामबलिदीपकैश्च ॥ १ ॥

सिद्धार्थक-दध्यक्षत-गोरोचनादिकैर्यथालाभम् । काञ्चनमौक्तिकरत्नादिदामभिश्च विविधै ॥ २ ॥

पवरै साधनै प्रायो भावोऽपि जायते प्रवर । न चान्य उपयोग एतेषा स्याद् मनोहरतर ॥ ३ ॥ इति ।

एवं भगवन्तमस्यर्च्यं पूजयित्वा ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणपूर्वकं शक्रस्तवादिभिर्दण्डकैश्चैत्यवन्दनं कृत्वा स्वर्गैः
स्त्वौत्रैरुत्तमैरुत्तमकविरचितैः स्तूयाद् गुणोत्कृष्टं कुर्यात् । स्तोत्राणां चोत्तमत्वमिदमुक्तम्—यथा—
पिण्डक्रियागुणगतैर्गम्भीरैर्विविधवर्णसंयुक्तैः । आशपविशुद्धजनकैः संवेगपरायणैः पुण्यैः ॥ १ ॥
पापनिवेदनगर्भैः प्रणिधानपुरस्सरैर्विचित्रार्थैः । अस्त्रलितादिगुणयुतैः स्तौत्रैश्च महामतिप्रियैः ॥ २ ॥ इति ।
न पुनरेवंविधैः—

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः, पार्वत्या विपुले नितम्बफलके शृङ्गारमारालसम् ।
अन्यद्गूरुविकृष्टचापमदनक्रोधानलोदीपितं, शम्भोर्भिन्नरसं समाधिसमये नेत्रत्रयं पातु वः ॥ १ ॥

तथा—

धन्या केयं स्थिता ते शिरसि शशिकला किं नु नभैतदस्या, नभैवास्यास्तदेतपरिचितमपि ते विस्मृतं कस्य हेतोः ।
नारीं पृच्छामि नेन्दुं कथयतु विजया न प्रमाणं यदीन्दु-देव्या निद्वेतुमिच्छोरिति सुरसरितं शाख्यमव्यादिभोर्वः
॥ १ ॥

तथा—

धनमत पनयप्पकुपितगोलीचलणगलगपदिर्विनं । तससु नखतप्पेनसुं एकातसतनुथलं लुहं ॥ १ ॥

तथा—

(१) प्रणमत प्रणयप्रकुपितगौरीचरणाम्रलग्नप्रतिबिम्बम् । दशसु नखदर्पणेषु एकादशतनुधरं रुद्रम् ॥ १ ॥

एतत्किं शिरसि स्थितं मम पितुः खण्डं सुधादीधिते-र्लालाटं किमिदं विलोचनमिदं हस्तेऽस्य किं पद्मगः । इत्थं क्रौञ्चरिपोः क्रमादुपगते दिग्वाससः शूलिनः, प्रश्ने वामकरोपरोधमुभगं देव्याः स्मितं पातु वः ॥ १ ॥

तथा—

उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुरगपतौ पाणिनैकेन कृत्वा, धृत्वा चान्येन वासो विगलितकवरीभारमंसं वहन्त्याः । भूयस्तत्कालरान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः, शय्यामालिङ्ग्य नीतं वपुरलसलसद्ग्राहु लक्ष्म्याः पुनातु ॥ १ ॥
अनेन च सम्पूर्णो वन्दनाविधिरुपलक्षितः । यथा—

‘विन्नि निसीहिद्य तिन्नि च पयाहिणा तिन्नि चेय य पणामा । तिन्निहा पूआ य तहा अवत्थतियभावणं चेव ॥ १ ॥
तिदिस्सिनिरक्खणविरई भूमीई पमज्जणं च तिक्खुत्तो । वप्साइतियं मुदातियं च तिविहं च पणिहाणं ॥ २ ॥
पुप्फामिसथुइभेआ तिविहा पूआ अवत्थतियगं तु । छउमत्थ-केवलित्त सिद्धत्वं सुवणनाहस्स ॥ ३ ॥
वप्साइतियं तु पुणो वप्सत्थालम्भणस्सरूवं तु । मणवयणकायजाणिअं तिविहं पणिहाणमवि होइ ॥ ४ ॥

तथा—

(१) तित्तो नेपेधिम्यस्तिस्सथ प्रदक्षिणात्त्रय एव च प्रणामा । त्रिविधा पूजा च तथाऽवस्थात्रिकभावन चेव ॥ १ ॥
त्रिदिग्निरीक्षणविरतिर्भूमौ प्रमार्जनं च त्रिकृत्व- (त्रिः) । वर्णादित्रिक मुद्राल्लिकं च त्रिविधं च प्रणिधानम् ॥ २ ॥
पुष्पामिपस्तुतिर्भेदास्त्रिविधा पूजाऽवस्थात्रिकरु तु । छद्मस्थ-केवलित्व सिद्धत्वं सुवणनाथस्य ॥ ३ ॥
वर्णादित्रिक तु पुनर्वर्णार्थोलम्बनस्वरूप तु । मनो-वचन-कायजनित त्रिविधं प्रणिधानमपि भवति ॥ ४ ॥

'पंचगो पणिवाओ थयपाढो होइ जोगमुद्दाए । वन्दन जिगमुद्दाए पणिदाणं मुत्तमुत्तीए ॥ १ ॥
 दो जाणू दोन्नि करा पंचमयं होइ उत्तिमंगं तु । सम्मं मंपणिवाओ नेओ पंचगपणिवाओ ॥ २ ॥
 अणोषंतरिअंगुलिकोसागरहिं दोहिं हत्थेहिं । पिटोन्नरिकोप्परयंठिएहिं तद्द जोगमुद्दति ॥ ३ ॥
 चत्तारि अगुलाइं पुरओ ऊणाइं जत्थ पच्छिमओ । पायाणं उस्सगो एसा पुणं गोड जिगमुद्दा ॥ ४ ॥
 मुत्तामुत्तीमुद्दा जत्थ समा दोगि गन्धिया हत्था । ते पुणं पिण्डालदेसे लग्गा अन्ने अलग्गति ॥ ५ ॥ इत्यादि ।
 ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणपूर्वकं चैत्थवन्दनमित्युक्तम् । तत् ऐर्यापथिकीसुत्रं व्याख्यायते—तच्च इच्छामि पडिक-
 मिडमित्यादि तस्स मिच्छामि दुक्कडमित्यन्तम्, इच्छामि पडिकमिडं इरियावदिगाए विराहणाए, इच्छामि
 अभिलषामि प्रतिक्रमितुं प्रतीपं क्रमितुम्, ईरणमीर्या गमनमित्यर्थः, तत्प्रधानः पन्था ईर्यापथः, तत्र भवा
 ऐर्यापथिकी; काज्जो ? विराधना जन्तुमाथा, तस्या ऐर्यापथिक्या विराधनायाः सकाशात् प्रतिक्रमितुमिच्छामीति
 सम्बन्धः । अस्मिन् व्याख्याने ईर्यापथनिमित्ताया एन विराधनायाः प्रतिक्रमण स्याद्, न तु शयनादेरुत्थितस्य

(१) पच्चाङ्ग प्रणिपात स्तनपाठो भवति योगमुद्रया । वन्दन जिनमुद्रया प्रणिधानं मुक्ताशुक्त्या ॥ १ ॥

द्वे जानुनी द्वौ करौ पञ्चमकं भवत्युत्तमाङ्ग तु । सम्यक् सप्रणिपातो ज्ञेय पच्चाङ्गप्रणिपात ॥ २ ॥

अन्योन्यान्तरिताङ्गुलिकोशागा(का)राम्या हस्ताम्याम् । उदरोपरिकूर्परसस्थिताम्या तथा योगमुद्रेति ॥ ३ ॥

चत्वार्यङ्गुलानि पुरत ऊनानि यत्र पश्चिमम् । पादयोस्तत्सर्गे एषा पुनर्भवति जिनमुद्रा ॥ ४ ॥

मुक्ताशुक्तिमुद्रा यत्र समौ द्वावपि गर्भितौ हस्तौ । तौ पुनर्ललाटदेशे लग्गान्यान्यावलग्नचिति ॥ ५ ॥

कृतलोचादेर्वा; तस्मादन्यथा व्याख्यायते-ईर्यापथः साध्याचारः, यदाह-ईर्यापथो मौनध्यानादिकं भिक्षुव्रतं तत्र भवा ऐर्यापथिकी; काऽसौ ? विराधना साध्याचारातिक्रमरूपा तस्या इच्छामि प्रतिक्रामितुमिति सम्यन्धः । साध्याचाराऽतिक्रमश्च प्राणतिपातादिरूपः । तत्र च प्राणतिपातस्यैव गरीयस्त्वम्, शेषाणां तु पापस्थानानामत्रैवान्तर्भावः, अत एव प्राणतिपातविराधनाया एवोत्तरः प्रपञ्चः । क्व सति विराधना ? गमणागमणे गमनचागमनं च समाहारद्वन्द्वस्तस्मिन्, गमनं प्रयोजने सति बहिर्यानिम् आगमनं प्रयोजनसमाप्तौ स्वस्थान एव गमनम् । गमनागमनेऽपि कथं विराधना ? इत्याह-पाणकमणे प्राण्याक्रमणे द्वीन्द्रियादयस्तेषामाक्रमणं पादेन पीडनं प्राण्याक्रमणं तत्र; तथा बीञ्चकमणे बीजाक्रमणे, अनेन बीजानां जीवत्वमाह; तथा, हरिश्चकमणे हरिताक्रमणे; अनेन सकलवनस्पतेः, तथा ओसाऽत्तिगणपणगदगमट्टीमक्कडासंताणासंक्रमणे, अवश्यायो जलविशेषः, इह चावश्यायग्रहणमतिशयतः शेषजलसम्भोगपरिहरणार्थम्, उत्तिगा गर्दभाकृतयो जीवाः, ते हि भूमौ विवराणि कुर्वन्ति, कीटिकानगराणि वा उत्तिगाः; पनकः पञ्चवर्णोऽङ्घ्रिः; दकमृत्तिका अनुपहतभूमौ चिक्खिलः; अथवा, दकशब्देनाष्कायो गृह्यते मृत्तिकाशब्देन तु पृथ्वीकाय इति; मर्कटः कोलिकस्तस्य सन्तानो जालकम्, ततश्चावश्यायश्चोत्तिञ्ज्येत्यादिद्वन्द्वः तेषां संक्रमणमाक्रमणं तस्मिन् । कियन्तो वा भेदेनाख्यातुं शक्यन्ते ? इत्याह-जे मे जीवा विराधिया ये केचन सर्वथा मया जीवा विराधिता दुःखे स्थापिताः; ते च एरिगिदिया एकं स्पर्शनमात्रमिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः प्रयिव्यपतेजोवायुवनस्पतिलक्षणाः; वेहदिया द्वे स्पर्शनरसने इन्द्रिये येषां ते द्वीन्द्रियाः कुम्यादयः; तेहदिया त्रीणि स्पर्शनरसनप्राणानि इन्द्रियाणि येषां ते त्रीन्द्रियाः पिपीलिकादयः; चउरिदिया

चत्वारि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुर्लक्षणातीन्द्रियाणि येषां ते चतुरिन्द्रिया अमरादयः; पंचिन्द्रिया पञ्च श्रोत्रान्तानि इन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रिया मूपकादयः । विराघनाप्रकारमाह—अभिहया अभिमुखा हताश्रयेन घट्टिताः, उत्क्षिप्य क्षिप्ता वा; वत्तिआ वर्तिताः पुञ्जीकृताः धूलिचिक्खल्लादिना स्थगिताः; लेसिआ श्लेषिताः पिष्टा भूम्यादिषु वा लगिताः; संघाइया संघातिताः अन्योन्यगान्त्रैकत्र लगिताः; संघट्टिया संघट्टिता मनाक् स्पृष्टाः; परिआविआ परितापिताः समन्ततः पीडिताः; किलाभिआ क्रमिता ग्लानिमापादिता मारणान्तिकं समुद्धातं नीता इत्यर्थः; उद्विआ अवद्राविता उन्नासिताः; ठाणाओ 'ठाणं' संकामिया स्वस्थानात् परस्थानं नीताः; जीवियाओ ववरोविया जीविताद् व्यपरोपिता मारिता इत्यर्थः;—तस्स तस्य अभिहया इत्यारभ्योक्तविराघनाप्रकारस्य सर्वस्य मिच्छा मिं दुक्कडं मिथ्या मे दुक्कृतम् एतद् दुक्कृतं मिथ्या मे भवतु विफलं भवत्वित्यर्थः । मिच्छा मिं दुक्कडमित्यस्य पूर्वाचार्या निरुक्तविधिसुपदर्शयन्ति—तद्यथा—

मिति' मिउमद्वत्थे छत्ति य दोसाण छायेणो होइ । मिति अमेराए ठिओ दुत्ति दुगंछामि अण्णाणं ॥ १ ॥
कत्ति कडं मे पावं डत्ति य डेवेमि तं उवसमेणं । एसो मिच्छादुक्कडपयक्खत्थो समासेणं ॥ २ ॥

एवमालोचनाप्रतिक्रमणरूपं द्विविधं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्य कायोत्सर्गलक्षणं प्रायश्चित्तं प्रतिपित्सुरिदं सूत्रं पठति—
तस्स उत्तरीकरणेणं पायच्छित्तकरणेणं विसोहीकरणेणं विसल्लीकरणेणं पावाण कम्माण निग्घायणदडाए ठामि

(१) मीति मृदु—मार्दवार्थे छेति च दोषाणा छादने भवति । मीत्यमर्यादाया स्थितो दु—इति जुगुप्स आत्मानम् ॥ १ ॥
केति कृतं मे पापं डेति च लक्ष्यामि तदुपशमेन । एष मिच्छादुक्कड (मिथ्यादुक्कृत) पदाक्षरार्थे समासेन ॥ २ ॥

काउस्सगं । तस्यालोचितप्रतिक्रान्तस्य विराघनाप्रकारस्य उत्तरीकरणादिना हेतुभूतेन ठामि काउस्सगमिति योगः । तत्रोत्तरकरणं पुनः संस्कारद्वारेण परिकरणमनुत्तरस्योत्तरस्य करणमुत्तरीकरणम्, अयं भावः—विराघनस्य हि पूर्वमालोचनादिकं कृतं तस्यैव कायोत्सर्गकरणमुत्तरकरणम्, तेन पापकर्मनिर्घातना भवति । उत्तरीकरणं च प्रायश्चित्तकरणद्वारेण भवति इत्याह—पायश्चित्तकरणेण प्रायो वाहुल्येन चित्तं जीवं मनो वा शोधयति प्रायश्चित्तम्; यद्वा पापं छिनत्तीति पापच्छित्त्तु आर्पित्वात्पायश्चित्तं तस्य करणेन हेतुभूतेन । प्रायश्चित्तकरणं च विशुद्धिद्वारेण भवतीत्याह—विसोहीकरणेण विशेषनं विशुद्धिः अपराधमलिनस्यात्मनो निर्मलीकरणं विशुद्धेः करणं विशुद्धिकरणं तेन हेतुभूतेन । विशुद्धिकरणं च विशल्यकरणद्वारेण भवति अत आह—विसल्लीकरणेण विगतानि शल्यानि मायादीनि यस्याऽयौ विशल्यः, अविशल्यस्य विशल्यस्य करणं तेन हेतुभूतेन । किमित्याह—पावाणं कम्माणं निघायणदृष्टाए पाणनां संसारनिवन्धनभूतानां कर्मणां ज्ञानावरणीयादीनां निर्घातनार्थाय निर्घातनमुच्छेदः स एवार्थः प्रयोजनं तसै, ठामि काउस्सगं अनेकार्थत्वाद्वानां ठामि करोमि कायस्स उत्सर्गो व्यापारवतः परित्यागस्तम् । किं सर्वथा ? नेत्याह—अनृत्य ऊससिएण अन्यत्रोच्छ्वसितात्, तृतीया पञ्चम्यर्थे, ऊर्ध्वं प्रलम्बं वा भ्रसितमुच्छ्वसितं तन्मुक्त्वा योज्यो व्यापारस्तेन व्यापारवतः कायस्य उत्सर्ग इत्यर्थः, उच्छ्वसितं हि निरोद्धुमशक्यम्, तन्निरोधे सद्य प्राणविघानाद्यापत्तेः । यदाह—

ऊमामं न निरुंभइ अभिगहिओवि किमुअ चिदृठाए । सज्ज मरणं निरोहे सुहुमुस्सासं तु जयणाउ ॥ १ ॥

(१) उच्छ्वासं न निरुणद्धि आभिग्रहिओऽपि किमुत चेष्टया । सद्यो मरणं निरोधे सूक्ष्मोच्छ्वासं तु यतनया ॥ १ ॥

एवं निःश्वसिताद्यापि नीससिएणं अयःश्वसितं निःश्वसितं तस्मात् ; सामिएणं काशितात् ; श्चिएणं क्षुतात् ;
 जम्माइएणं विवृतवदनस्य प्रवलपवननिर्गमो जुम्भितं तस्मात् , उड्डुएणं उद्गारितात् ; वायनिसग्रेणं अपानेन पवन-
 निर्गमो वातनिमर्गस्तस्मात् ; भमलिए शरीरअमराकस्मिकया ; पित्तमुन्ध्राए पित्तावन्यान्मनाग्मोहो मूर्च्छा तस्याः ;
 सुदुमेहि अंगसंचालेहि सूक्ष्मेभ्यो लक्ष्यालक्ष्येभ्योऽङ्गसञ्चारेभ्यो गात्रविवलनप्रकारेभ्यो रोमोद्रमादिभ्यः ; सुदुमेहि
 खेलसंचालेहि सूक्ष्मेभ्यः सेलस्य श्लेष्मणः सञ्चारेभ्यः ; आत्मनो हि वीर्ययुक्तद्रव्यतया अन्तःसूक्ष्मश्लेष्मसञ्चारः सम्भ-
 वतीत्यतोऽन्यत्रोच्यते । सुदुमेहि दिव्हिसंचालेहि सूक्ष्मेभ्यो दृष्टिसञ्चारेभ्यो निमेषादिभ्यः ; सूक्ष्मा हि दृष्टिसञ्चारास्तदा
 सर्वथा निरोद्धुं शक्यन्ते यदा एरुस्मिन् द्रव्ये दृष्टिनिवेशः स्थिरीकर्तुं शक्यते, न च शक्यते कर्तुमिति । उन्ध-
 सितादिभ्योऽन्यत्र कायोत्सर्गं करोमीत्येतावता किमुक्तं भवति ? एवमाइहि आगारेहि अभग्नो अविराहिश्चो दुज
 मे काउत्सर्गो एवमादिभिरुच्छ्वसितनिःश्वसितादिभिः पूर्वोक्तैरकारैरपवादरूपैरभग्नोऽविराधितो मे कायोत्सर्गो
 भूयादिति सम्बन्धः ; आदिशब्दादन्यैरपि यदा अमोर्विद्युतो वा ज्योतिः स्पृशति तदा प्रावरणायोपधिग्रहणं कुर्वतो
 न कायोत्सर्गमङ्गः । ननु नमस्कारमेवाभिधाय किमिति तद्ग्रहणं न करोति येन तद्भङ्गो न भवति ? । उच्यते—
 नाऽत्र नमस्कारेण पारणमेवावशिष्टकायोत्सर्गमानं क्रियते, किन्तु यो यत्परिमाणः कायोत्सर्गो यत्परिमाणः का
 प्रतीक्ष्य तत ऊर्ध्वं नमस्कारमपठित्वा पारयतो भङ्गोऽपरिसमाप्तेऽपि च पठतो भङ्ग एव, तस्माद्यो यत्परिमाणः का
 योत्सर्गस्तस्मिन् पूर्णे एव नमो अरिहंताणमिति वक्तव्यम् । तथा मार्जारमृषिकादेः पुरतो गमनेऽत्रतः सरतोऽपि
 न भङ्गः । तथा चौरसंभ्रमे राजसंभ्रमे वा अस्थानेऽपि नमस्कारमुच्चारयतो न भङ्गः । तथा सर्पदंष्ट्रे आत्मनि परे

वा साच्चादौ सहसा उच्चारयतो न भङ्गः । यदाहुः—

अंगणि-उच्छिन्दिञ्ज-बोहिअखोभाइ-दीहडको वा । आगारेहिं न भग्गो उस्सग्गो एवमाईहिं ॥ १ ॥

आक्रियन्ते आगृह्यन्ते इत्याकाराः कायोत्सर्गापवादप्रकारा इत्यर्थः, तैराकारैर्विद्यमानैरपि भग्नः सर्वथा विनाशितः, न भग्नोऽभग्नः, विराधितो देशभग्नः, न विराधितोऽविराधितो भवेन्मम कायोत्सर्गः । कियन्तं कालं यावदित्याह—जाव अरिहंताणं भगवंताणं नमोकारेणं न पारेमि यावदिति कालावधारणे, यावदहंतां भगवतां सम्बन्धना नमस्कारेण नमो अरिहंताणमित्यनेन न पारयामि न पारं गच्छामि तावत्किमित्याह—ताव काय ठाणेणं मोणेणं झारेणं अप्पाणं वोसिरामि तावत्तावन्तं कालं कायं देहं स्थानेनोर्ध्वस्थानेन हेतुभूतेन ऊर्ध्वस्थान-मभिगृह्य कायप्रसरनियेधेनेत्यर्थः, मौनेन वाग्निरोधलक्षणेन, व्यानेन शुभेन सद्दिये चिन्तामभिगृहेत्यर्थः; अप्पाणं आर्पत्वादात्मीयं कायं वोसिरामि व्युत्सृजामि कुव्यापारनिराकरणेन परित्यजामि । अन्ये तु अप्पाणमिति न पठन्ति । अयमर्थः—पञ्चविंशत्युच्छ्वासमानं कालं यावदूर्ध्वस्थानस्थितः प्रलम्बभ्रजो निरुद्धवाक्प्रसरः प्रशस्त-व्यानाऽनुगतस्तिष्ठाभि स्थानमौनध्यानक्रियाव्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासद्वारेण व्युत्सृजामि । पञ्चविंशत्युच्छ्वा-साम् चतुर्विंशतिस्त्वेन चन्देसु निम्मलयरा इत्यन्तेन चिन्तितेन पूर्यन्ते, पायसमा ऊसासा इति वचनात् । संपूर्ण-कायोत्सर्गश्च नमो अरिहंताणमिति नमस्कारपूर्वकं पारयित्वा चतुर्विंशतिस्तवं सम्पूर्णं पठति । एवं सन्निहिते गुरौ

(१) अन्यु-च्छेद्य-बोधिकक्षोमादि दीर्घदष्टो वा । आकारैर्ने भग्न उत्सर्ग एवमादिभिः ॥ १ ॥

तत्समचं, गुरुविरहे तु गुरुस्थापनां मनसि कृत्वा ईर्यापथग्रतिक्रमण निर्वर्त्य चैत्यवन्दनमुत्कृष्टमारभ्यते, जघन्य-
मध्यमे तु चैत्यवन्दने ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणमन्तरेणाऽपि भवतः । अत्र नमस्कारेण नमो अरिहताणमित्यनेन—
बपुरेव तवाचष्टे भगवन् ! वीतरागताम् । न हि कोटरसस्येज्जनौ तरुर्भवति शार्ङ्गलः ॥ १ ॥

इत्यादिना कविकृतेन च जघन्या चैत्यवन्दना भवति । अन्ये तु प्रणाममात्ररूपां जघन्यां चैत्यवन्दनां
वदन्ति । प्रणामस्तु पञ्चधा—

एकाङ्गः शिरसो नामे स द्वयङ्गः करयोर्द्वयोः । त्रयाणां नमने त्र्यङ्गः करयोः शिरसस्तथा ॥ १ ॥

चतुर्णां करयोर्जोन्वोर्नमने चतुरङ्गकः । शिरसः करयोर्जोन्वोः पञ्चाङ्गः पञ्चके नते ॥ २ ॥

मध्यमा तु स्थापनार्हतः स्तवदण्डकेन स्तुत्या चैकया भवति । यदाह—

नेवकारेण जहन्वा दंडगशुहजुगल मज्झिमा गेया । संपुष्पा उक्कोसा विहिणा खलु वंदणा तिविहा ॥ १ ॥

इत्युत्कृष्टया चैत्यवन्दनया वन्दितुक्रामो विरतः साधुः श्रावकश्च अविरतसम्यग्दृष्टिरपुर्नबन्धको वा यथा-
मद्रको यथोचितं प्रतिलोखितप्रमाजितस्थण्डिलो भुवनगुरौ विनिवेशितनयनमानसः संवेगवैराग्यवशादुत्पन्नरोमाश्च-
कञ्चुको मुदश्रुपूर्णलोचनः अतिदुर्लभं भगवत्पादवन्दनमिति बहु मन्यमानो योगमुद्रया अस्खलितदिगुणोपेतं
तदर्थानुस्मरणगर्भं प्रणिपातदण्डकध्वनं पठति । तत्र च त्रयोस्त्रिंशदालापका आलापकादिकादिप्रमाणाश्च विश्राम-
भूमिरूपा नवसम्पदो भवन्ति । यदाह—

(१) नमस्कारेण जघन्या दण्डकस्तुतियुगलाद् मध्यमा ज्ञेया । सम्पूर्णोत्कृष्टा विधिना खलु वन्दना त्रिविधा ॥ १ ॥

दो ति अ च उ र ति पंचा दोन्नि अ च उ गो य हुन्ति तिन्ने य । सकथए नव संपय तिच्चीसं होन्ति आलावा ॥ १ ॥
एताश्च यथास्थानं नामतः प्रमाणतश्च कथयिष्यन्ते । व्याख्या नमो त्यु गं अरहंताणं भगवताणं तत्र नम
इति नैपातिकं पद पूजार्थं, पूजा च द्रव्यभावमङ्कोचः । तत्र कराशिरःपादादिद्रव्यमन्यासो द्रव्यसङ्कोचः, भावस-
ङ्कोचस्तु विशुद्धस्य मनसो नियोगः, अस्तिवति भवतु । प्रार्थनैषा धर्मवीजमाशयविशुद्धिजनकत्वात् । यमिति
वाक्यालङ्कारे । अतिशयपूजामर्हन्तीति अर्हन्तः । यदाह—

अरहंति वंदयन्ममणां अरहति पृथमकारं । सिद्धिगमणं च अरिहा अरहंता तेण वुच्चंति ॥ १ ॥
सुगृद्धिपार्हः सत्रिशत्रुस्तुत्ये ॥ ५ । २ । २६ ॥ इति वर्तमानकालेऽष्टुथ । कथं वर्तमानकालत्वमिति चेत्,

पूजारम्भस्याऽनुपरमात् । एष एव हि न्याय्यो वर्तमानकालो यत्तारब्धस्यापन्नर्गो नास्ति । तथा अरिहननादर्हन्तः,
अरयश्च मोहादयः साम्परायिककर्मवन्वहतवः, तेषामरीणामेनेकभवगहनव्यमनप्रापणकारणानां हननादर्हन्तः ।
तथा रजोहननादर्हन्तः, रजश्च धातिकर्मचतुष्टयं येनावृतस्यात्मनः सत्यपि ज्ञानादिगुणस्वभावत्वे घनममूहस्यभित-
गमस्तिमण्डलस्य निमस्वत इव तद्गुणानामभिव्यक्तिर्न भवति तस्य हननादर्हन्तः । तथा रहस्याभावादर्हन्तः ;
तथाहि—भगवतां निरस्तनिरवशेषज्ञानावरणादिकर्मपारतन्व्याणां केवलमप्रतिवृत्तमनन्तमद्भुतं ज्ञानं दर्शन चास्ति,
ताभ्यां जगदनवरतं युगपत्प्रत्यक्षतो जानतां पश्यतां च रहस्यं नास्ति, तस्माद्रहस्याभावादर्हन्तः । एषु त्रिविधेषु

- (१) द्वौ त्रयश्चत्वारस्त्रयः पञ्च द्वौ च चत्वारश्च भवन्ति त्रयश्च । शक्रस्तवे नव सम्पदस्त्रयस्त्रिशद् भवन्ति आलापाः ॥१॥
(२) अर्हन्ति वन्दन-नमस्यनार्हन्ति पूजामत्कारम् । सिद्धिगमने च अहो अर्हन्तस्तेनोच्यन्ते ॥ १ ॥

पृषोदरादित्वादहीदिति सिद्ध्यति । अथवा अविद्यमानं रह एकान्तरूपो देशोऽन्तश्च मध्य गिरिगुहादीनां सर्ववे-
दितया प्रच्छन्नस्य कस्याप्यभावेन येषां तेजहोऽन्तरस्तेभ्योऽरहोन्तर्भ्यः अथवा अरहद्भ्यः क्षीणरागत्वात् क्वाचि-
दप्यासक्तिमगच्छद्भ्यः । अथवा अरहद्भ्यो रागद्वेषहेतुभूतमनोज्ञेतरविषयसंपर्केऽपि वीतरागत्वादिकं स्वं स्वमा-
वमत्यजद्भ्यः । अरिहंताणमिति पाठान्तरं वा; तत्र कर्मोऽरिहन्तृभ्य । आह च—

अंष्टुविहं पि दु कम्मं अरिभूयं होह सयलजीवाणं । तं कम्ममरिहंता अरिहंता तेण वुच्चंति ॥ १ ॥

अरहंताणमित्यपि पाठान्तरम् । तत्र अरोहद्भ्योऽनुपजायमानेभ्यः, क्षीणकर्मनीजत्वात् उक्तञ्च—
दग्धे बीजे यथात्यन्तं प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे नारोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥

शान्दिकास्तु अहच्छब्दस्यैव प्राकृते रूपत्रयमिच्छन्ति, यद्वयमवोचाम— “उच्चाहति” ॥ ८ । २ । १११ ॥
चकाराददितावपि, तेभ्योऽर्हद्भ्यो नमोऽस्त्विति नमःशब्दयोगाच्चतुर्थी, “चतुर्थ्याः पष्ठी” ॥ ८ । ३ । १३१ ॥
इति प्राकृतसूत्राच्चतुर्थ्या स्थाने पष्ठी । बहुवचनं चाद्वैतव्यवच्छेदेनार्हद्बहुत्वव्यापनार्थम्, विषयबहुत्वेन नमस्कृत्युः
फलातिशयज्ञापनार्थं च । एते चार्हन्तो नामाद्यनेकभेदा इति भावार्हत्सम्परिश्रद्धानर्थमाह भगवद्भ्यः—

भगोऽर्कज्ञानमाहात्म्ययशोवैराग्यमुक्तिषु । रूपवीर्यप्रयत्नेच्छाश्रीधर्मैश्वर्ययोनिषु ॥ १ ॥

इतिवचनादर्कयोनिवर्जमिह द्वादशधा भगशब्दस्यार्थः स विद्यते येषां ते भगवन्तः, निन्दावर्जं भूम्या(आ)-
दिष्वर्थेषु मनुः, ज्ञानं तावद्गर्भनिवासात् प्रभृति आदीनामिति मतिथुतावधिलक्षणं दीक्षानन्तरं त्वाधातिकर्मचतुष्टय-

(१) अष्टविधमपि सलु कर्मोऽरिभूतं भवति सकलजीवानाम् । तत्कर्मोऽरिहन्तारोऽन्तस्तेनोच्यन्ते ॥ १ ॥

क्षयाद् मनःपर्यायज्ञानसहितम्, घातिक्षये चानन्तमनन्तविषयं निःशेषभावाभावस्वभावभासकं केवलज्ञानम् १ ।
 माहात्म्यं प्रभावातिशयः, तच्च सर्वकल्याणकेषु नारकाणामपि सुखोत्पादकत्वेन नित्यसन्तमसेष्वपि नरकेषु
 प्रकाशजनकत्वेन गर्भनिवासात् प्रभृति कुलस्य धनादिवर्धनेनाऽप्रणतसामन्तानां च प्रणत्येतिमारिवैरोपहतिवर्जि-
 तराज्यकरणोनाऽतिवृथ्यनाष्टिप्रभृत्युपद्रवरहितजनपदत्वेन चलितासनसकलसुरासुरप्रणतपादपद्मत्वेन चाऽवसेयम्
 २ । यशस्तु रागद्वेषपरीपहोपसर्गपराक्रमसमुत्थमाकालप्रतिष्ठं यत्सर्वदा दिवि सुरसुन्दरीभिः पाताले नागकन्याभि-
 र्गीयते सुरासुरैर्नित्यमभिष्टूयते च ३ । वैराग्यं मरुभरेन्द्रलक्ष्मीमनुभवतामपि यत्र तत्र रतिर्नाम, यदा तु सर्वविषय-
 त्यागपूर्वकं प्रव्रज्यां प्रतिपद्यन्ते तदाऽल्लमेभिरिति, यदा तु वीणकर्म(र्मा)णो भवन्ति तदा सुखदुःखयोर्भवमोक्षयो-
 रौदासीन्यमिति त्रिविधमप्यतिशायि भवति । यद्वोचाम वीतरागस्तोत्रे—

यदा मरुभरेन्द्रश्रीस्त्वया नाथोपभुज्यते । यत्र तत्र रतिर्नाम विरक्तत्वं तदापि ते ॥ १ ॥

नित्यं विरक्तः कामेभ्यो यदा योगं प्रपद्यसे । अल्लमेभिरिति ग्राज्यं तदा वैराग्यमस्ति ते ॥ २ ॥

सुखे दुःखे भवे मोक्षे यदौदासीन्यमीशिषे । तदा वैराग्यमेवेति कुत्र नाऽसि विरागवान् ॥ ३ ॥ इति ॥ ४ ॥

श्रुक्तिश्च सकलकेशप्रहाणलक्षणा सन्निहितैवेति ॥ ५ ॥ रूपं तु—

संख्यसुरा जइ रूपं अंगुष्ठप्रमाणयं विजिज्जिआ । जिणपायंगुण्डं पइ न सोहए तं जहिगालो ॥ १ ॥

इति निदर्शनात् सिद्धं सर्वोतिशायि ६ । वीर्यं च मेरोर्दण्डरूपतां धरित्र्याश्च छत्ररूपतां कर्तुं सामर्थ्यम्,

(१) सर्वसुरा यदि रूपमङ्गुष्ठप्रमाणकं विकुर्वेयुः । निनपादाङ्गुष्ठं प्रति न शोभते तद् यथाङ्गारः ॥ १ ॥

श्रूयते हि तत्कालजातेनैव श्रीमहावीरेण शक्रशङ्कापनोदाय मेरुपर्वतः प्रकम्पितः ७ । प्रयत्नः
 परमवीर्यसमुत्थ एकरात्रिक्यादिमहाप्रतिभाभावहेतुः समुद्रातशैलेशयवस्थाव्यङ्ग्यः ८ । इच्छा तु जन्मान्तरे सुर-
 जन्मानि तीर्थकरजन्मानि च दुःखपङ्कमनस्य जगत उद्दिधीर्षीतिशयवती ९ । श्रीर्धातिकर्मोच्छेदधिकमावाप्तकेवला-
 लोकसम्पत्तिः, अतिशयसुखसम्पच्चानुपमा १० । धर्मः पुनरनाश्रवो महायोगात्मको निर्जराफलोऽतिश्रेयान् ११ ।
 ऐश्वर्यं तु भक्तिभरावनम्रत्रिदशपातिविहितसमवसरणप्रातिहार्यादिरूपम् १२ । एवम्भूता एव प्रेक्षामतां स्तोतव्या
 इत्याभ्यामालापकाभ्यां स्तोतव्यसम्पदुक्ता । साम्प्रतमस्या हेतुसम्पदुच्यते-आइगराण तित्थयराणं संयंसंबुद्धान्-
 आदिकरणशीला आदिकरणहेतवो वा आदिकराः सकलनीतिनिबन्धनस्य श्रुतधर्मस्येति सामर्थ्याद्रुच्यते तेभ्यः ।
 यद्यपि सैषा द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासीत्, न कदाचिन्न भवति, न कदाचिन्न भविष्यति, अभूच्च भवति च
 भविष्यति चेति वचनाद् नित्या द्वादशाङ्गी; तथाप्यर्थपेक्षया नित्यत्वं शब्दापेक्षया तु स्वस्वतीर्थेषु श्रुतधर्मादि-
 कर्तव्यमविरुद्धम् । एतेऽपि कैवल्यानन्तरापवर्गवादिभिरतीर्थकरा एवेत्यन्ते अकृत्स्नत्वये कैवल्यभावावदिति वचना-
 दिति तद्व्यपोहार्यमाह-तीर्थकरेभ्यस्तीर्थते संसारसमुद्रोज्जेनेति तीर्थं तच्च प्रवचनाधारश्चतुर्विधसङ्घः प्रथमगणधरो
 वा; यदाहुः-तित्थं मन्ते ! तित्थं ? तित्थयरे तित्थं ? गोयमा ! अरिहा ताव नियमा तित्थंकरे तित्थं पुन
 चाउवसे समणसंघे पढमगणहरे वा, तत्करणशीलास्तीर्थकराः । न चाकृत्स्नत्वये कैवल्यं न भवति, घातिकर्मचये
 अघातिकर्मभिः कैवल्यस्याबाधनात् । एवं ज्ञानकैवल्ये तीर्थकरत्वमुपपद्यते, मुक्तकैवल्ये तु तीर्थकरत्वमस्माभिरपि

(१) तीर्थं भगवन् । तीर्थः तीर्थकरस्तीर्थः गौतम ! अहंस्तावन्नियमात् तीर्थकरस्तीर्थं पुनश्चतुर्वर्णं. श्रमणसङ्घः प्रथमगणधरो वा

नेष्यते । एतेऽपि सदा शिवानुग्रहात् कैश्चिद्बोधवन्त इष्यन्ते, यदाह-महेशानुग्रहाद् बोधनियमाविति तन्निराकर-
णार्थमाह-स्वयंसंबुद्धेभ्यः स्वयमात्मना तथाभव्यत्वादिसामग्रीपरिपाकान्न तु परोपदेशात् सम्यगविपर्ययेण बुद्ध्या
अवगततत्त्वाः स्वयंसंबुद्धास्तेभ्यः । यद्यपि भवान्तरेषु तथाविधगुरुसन्निधानायत्तबोधास्तेऽभूवन्, तथापि तीर्थे-
करजन्मानि परोपदेशनिरपेक्षा एव बुद्धाः, यद्यपि च तीर्थकरजन्मन्यपि लोकान्तिकत्रिदशवचनात् ' भयवं तित्थं
पवत्तेह ' इत्येवंलक्षणाद् दीक्षां प्रतिपद्यन्ते तथापि वैतालिकवचनानन्तरप्रवृत्तनरेन्द्रयात्रावत् स्वयमेव प्रब्रज्यां
प्रतिपद्यन्ते । इदानीं स्तोतव्यसम्पद् एव हेतुविशेषसम्पदुच्यते-पुरिसुत्तमाणं पुरिससीहाणं पुरिसवरपुण्डरीच्चाणं
पुरिसवरगन्धहत्थीण-पुरि शरीरे शयनात् पुरुषा विशिष्टकर्मोदयाद्विशिष्टसंस्थानवत्शरीरवासिनः सत्त्वास्तेषामु-
त्तमाः सहजतथाभव्यत्वादिभावतः श्रेष्ठाः पुरुषोत्तमाः; तथाहि-आसंसारमेते परार्थव्यसनिन उपसर्जनीकृतस्वार्था
उपचितक्रियावन्तोऽदीनभावाः सफलारम्भिणो दृढानुशयाः कृतज्ञतापतयोऽनुपहतचित्ता देवगुरुबहुमानिनो
गम्भीराशया इति । न सन्त्वसमारचितमपि जात्यलं समानमितरेण । न च समारचितोऽपि काचादिर्जान्यरत्नीभवति ।
एवं च यदाहुः सौगताः-नास्तीह कश्चिदभाजनं सत्त्वं इति, सर्वे बुद्धा भविष्यन्ति इति च, तत् प्रत्युक्तम् । एते
च बाह्यार्थसंवादसत्यवादिभिः संस्कृताचार्यशिष्यैर्निरूपमानस्तवार्हा एवेष्यन्ते हीनाधिकाम्यामुपमा मृपेति वचना-
त्तद्व्यवच्छेदार्थमाह-पुरुषसिंहेभ्यः पुरुषाः सिंहा इव प्रधानाः शौर्य्यादिगुणभावेन पुरुषसिंहाः, यथा सिंहाः
शौर्य्यादिगुणयोगिनः तथा भगवन्तोऽपि कर्मशत्रून् प्रति शूरतया तदुच्छेदं प्रति क्रूरतया क्रोधादीन् प्रत्यसहन-

(?) भगवस्तीर्थं प्रवर्तय ।

तथा रागादीन् प्रति वीर्ययोगेन तपःकर्म प्रति वीरतया रूयताः, तथा एषामवज्ञा परीपहेषु, न भयमुपसर्गेभ्यः,
 न चिन्ताऽपि इन्द्रियवर्गे, न खेदः संयमाध्वनि, न प्रकम्पो ध्याने, न चैवमुपमा मृषा तद्द्वारेण तदसाधारणगुणा-
 भिधानादिति । एते च सुचारुशिष्यैः सजातीयोपमायोगिन एवेष्यन्ते विजातीयोपमायां तत्सदृशधर्मापत्त्या
 पुरुषत्वाधभावप्राप्तिः । यदाहुः—ते विरुद्धोपमायोगे तद्वर्म्मापत्त्या तदवस्तुत्वमिति तद्वर्णोहायाह—पुरुषवरपुण्ड-
 रीकेभ्यः पुरुषा वरपुण्डरीकाणीव संसारजलासङ्गादिना धर्मकलापेन पुरुषवरपुण्डरीकाणि तेभ्यः, यथाहि पुण्डरी-
 काणि पङ्के जातानि जलेन वर्धितानि तदुभयं विहायोपरि वर्तन्ते प्रकृतिसुन्दराणि च भवन्ति, निवासो भुवन-
 लक्ष्म्याः, आयतनं चक्षुराधानन्दस्य, प्रवरगुणयोगतो विशिष्टतिर्य्यग्रामरैः सेव्यन्ते, सुखहेतवो भवन्ति; तथा
 भगवन्तोऽपि कर्मपङ्के जाता दिव्यभोगजलेन वर्धिता उभय विहाय वर्तन्ते, सुन्दराश्चातिशययोगेन, निवासो
 गुणसम्पदः, हेतवः परमानन्दस्य, केवलादिगुणभावेन तिर्य्यग्रामरैः सेव्यन्ते, निवृत्तिसुखहेतवश्च जायन्ते इति
 भिन्नजातीयोपमायोगेऽप्यर्थतो विरोधाभावेन यथोदितदोषासम्भवः । यदि तु विजातीयोपमायोगेन तद्वर्मापत्ति-
 रापाद्यते तर्हि सिंहादिसजातीयोपमायोगे तद्वर्म्माणां पशुत्वादीनामप्यापत्तिः स्यादिति । एतेऽपि यथोचर गुण-
 क्रमाभिधानवादिभिः सुरगुरोर्विनैर्यहर्निगुणोपमापूर्वकमधिकगुणोपमार्हा इष्यन्ते । अभिधानक्रमाभावे अभिवेय-
 मपि तद्वदक्रमवदसदितिवचनादोतन्निरासायाह—पुरुषवरगन्धहस्तिभ्यः पुरुषावर गन्धहस्तिन इव वरगजेन्द्रा इव पुरुष-
 वरगन्धहस्तिनः यथा गन्धहस्तिनां गन्धेनैव तद्देशविहारिणः क्षुद्रगजा भज्यन्ते तद्वदिति परचक्रदुर्भिक्षमारिप्रभृतयः स-
 र्व एवोपद्रवगजा भगवतामचिन्त्यपुण्यानुभावानां विहारपवनगन्धादेव भज्यन्ते । न चैवमभिधानक्रमाभावेऽभिवेयमपि

क्रमवदसदिति वाच्यम्, सर्वगुणानामेकत्राऽन्योऽन्यसंवलितत्वेनावस्थानात्, तेषां यथारुचि स्तोत्राभिधाने न दोषः। एवं पुरुषोत्तमत्वादिना प्रकारेण स्तोतव्यसम्पद एव हेतुविशेषसम्पत्तृतीया। ३। इदानीं स्तोतव्यसम्पद एव सामान्येनोपयोगसम्पदमाह-लोगुत्तमाणं लोगनाहाणं लोगहिआणं लोगपर्द्वाणं लोगपञ्जोअगराणं-समुदायेष्वपि प्रवृत्ताः शब्दा अनेकधा अवयवेष्वपि प्रवर्तन्ते इति न्यायाद्यद्यपि लोकशब्देन तत्त्वतः पञ्चास्तिकाया उच्यन्ते, धर्मादीनां वृत्तिद्रव्याणां भवति यत्र तत् चेत्रं तैर्द्रव्यैः सह लोकस्तद्विपरीतं ब्रह्मलोकाख्यमिति वचनात्। तथापीह लोकाशब्देन भव्यसत्त्वलोक एव परिगृह्यते, सजातीयोत्कर्ष एवोत्तमत्वोपपत्तेः। अन्यथा अभव्यापेक्षया सर्वभव्यानामप्युत्तमत्वान्नैयामतिशय उक्तः स्यात्। ततश्च भव्यसत्त्वलोकस्य सकलकन्याण्यनिबन्धनतया भव्यत्वभावेनोत्तमा लोकोत्तमास्तेभ्यः, लोकनाथेभ्यः, इह लोकशब्देन बीजाधानादिना संविभक्तो रागाद्युपद्रवेभ्यो रचणीयो भव्यलोकः परिगृह्यते अस्मिन्नेव नाथत्वोपपत्तेः, योगचेमकृत्वाथ इति वचनात्, तदिह येषामेव बीजाधानोद्भेदपोषणैर्योगः, चेमं च तत्तदुपद्रवरचनेन ते एव भव्या लोकशब्देन गृह्यन्ते, न चैते योगचेमे सकलभव्यसत्त्वविषये कस्यचित्सम्भवतः सर्वेषामेव मुक्तिप्रसङ्गात्तस्मादुक्तस्यैव लोकस्य नाथा इति। तथा लोकहितेभ्यः, इह लोकशब्देन सकल एव सांख्यवहारिकारिभेदाभिन्नः प्राणिवर्गो गृह्यते, तस्मै सम्यग्दर्शनप्ररूपणरचणयोगेन हिता लोकाहिताः, तथा लोकप्रदीपेभ्यः, अत्र लोकशब्देन विशिष्ट एव देशनाद्यशुभिर्मिथ्यात्वतमोऽपनयनेन यथाह प्रकाशितज्ञेयभावः संज्ञिलोकः परिगृह्यते तं प्रत्येव भगवतां प्रदीपत्वोपपत्तेः। न बन्धं प्रति प्रदीपः प्रदीपो नाम, तदेवंविधं लोकं प्रति प्रदीपा लोकप्रदीपाः। तथा लोकप्रद्योतकरेभ्यः, इह लोकशब्देन विशिष्टचतुर्दशपूर्वविज्ञोक्तः परिगृह्यते, तत्रैव तत्त्वतः प्रद्योतकरत्वोपपत्तेः, प्रद्योतं च सप्तप्रकारं जीवा-

निवस्तुत्त्वं तत्प्रद्योतकरणञ्च विशिष्टानामेव पूर्वविदां भवति, तेऽपि षट्स्थानपतिता एव श्रूयन्ते, न च तेषां सर्वेषामपि प्रद्योतः सम्भवति, प्रद्योतो हि विशिष्टतत्त्वसंवेदनयोग्यता, सा च विशिष्टानामेव भवति । तेन विशिष्टचतुर्दशपूर्वविल्लोकोपेक्षया प्रद्योतकराः । एवं लोकोत्तमत्वादिभिः पञ्चाभिः प्रकारैः परार्थकरणाः स्तोतव्यसम्पदः सामान्येनोपयोगसम्पत्तुर्थी ४ । इदानीमुपयोगसम्पद एव हेतुसंपदुच्यते—अभयदयाणं चक्रमुदयाणं मग्नदयाणं सरणदयाणं बोहिदयाणं—इह अभयं सप्तधा इह परलोका—ऽऽदाना—ऽऽकृमादा—ऽऽजीव—मरण—ऋधा भेदेनैतत्प्रतिपन्नतोऽभयं विशिष्टमात्मनः स्वास्थ्यं निःश्रेयसे धर्मभूमिकानिवन्धनभूतं दृढितिरित्यन्येषां तदित्यभूतमभयं गुणप्रकर्षयोगादचिन्त्यशक्तियुक्तत्वात् सर्वथा परार्थकारित्वाद् भगवन्त एव ददतीत्यभयदास्तेभ्यः; तथा चक्षुर्देभ्यः, इह चक्षुर्विशिष्टमात्मधर्मरूपं तत्त्वावबोधनिवन्धनं गृह्यते । तच्च श्रद्धेत्यन्येषा तद्विहीनस्याचक्षुष्मत इव वस्तुतत्त्वदर्शनायोगाद्, न च मार्गोऽनुसारिणी श्रद्धा सुखेनावप्यते सत्यां चास्यां कन्याणचक्षुषो भवति वस्तुतत्त्वदर्शनम्, तदिय धर्मकल्पद्रुमस्यावन्ध्यबीजभूता भगवद्भ्य एव भवतीति चक्षुर्ददतीति चक्षुर्दोः; तथा मार्गदेभ्यः, इह मार्गो भुजङ्गमनलिकायामनुन्यो विशिष्टगुणस्थानावाप्तिप्रवणः स्वरसवाही चर्योपशमविशेषोऽयममुमन्ये सुखेत्याचक्षते अस्मिन्नसति न यथोचितगुणस्थानावाप्तिमार्गविषमतया चेतःस्खलनेन प्रतिवन्धोपपत्तेः, मार्गश्च भगवद्भ्य एवेति मार्गं ददतीति मार्गदाः; तथा शरणदेभ्य, इह शरणं भयार्तत्राणं तच्च संसारकान्तारगतानामतिप्रवलरागादिपीडितानां समाश्वसनस्थानकल्पं तत्त्वचिन्तारूपमध्यवसानं विविदिषेत्यन्येषामस्मिंश्च सति तत्त्वगोचराः शुश्रूषा—श्रवण—ग्रहण—धारण—विज्ञानो—हापोह—तत्त्वाभिनिवेशाः प्रज्ञागुणा भवन्ति । तत्त्वचिन्तामन्तरेण तेषामभावाद्

सम्भवन्ति तु तामन्तरेणापि तदाभासा न पुनः स्वार्थसाधकत्वेन भावसाराः, तत्त्वचिन्तारूपं शरणं भगवद्भ्य एव भवतीति शरणं ददतीति शरणदाः, तथा बोधिदेभ्यः, इह बोधिर्जिनप्रणीतधर्मावाप्तिः, इयं पुनर्यथाप्रवृत्त-
अपूर्व-अनिवृत्तिकरणत्रयव्यापाराभिव्यङ्ग्यमभिन्नपूर्वग्रन्थिभेदतः प्रथमसवेगनिर्वेदानुक्रम्पास्तिक्याभिव्यक्तिलक्षणं
तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनमुच्यते चिज्ञप्तिरित्यन्येषां पञ्चकमप्येतदपुनर्वन्धकस्य, पुनर्वन्धके यथोचितस्यास्याभावादेते
च यथोत्तरं पूर्वपूर्वफलभूताः, तथा हि-अभयफलं चक्षुः, चक्षुःफलं मार्गः, मार्गफलं शरणम्, शरणफलं बोधिः,
सा च भगवद्भ्य एव भवतीति बोधिं ददतीति बोधिदा । एवमभयदानचक्षुर्दानमार्गदानशरणदानबोधिदानेभ्यो
यथोदितोपयोगसिद्धेरुपयोगसम्पद एव हेतुसम्पदुक्ता । साम्प्रत स्तोतव्यसम्पद एव विशेषोपयोगसम्पदुच्यते—
धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं धम्मनायगाण धम्मसारहीणं धम्मवरचाउरन्तचक्कवट्टीणं—धर्मदेभ्यः, इह धर्मश्चारि-
त्रधर्मो गृह्यते स च यति-श्रावस्तस्म्वन्धिभेदेन द्वेधा । यतिधर्म सर्वसावद्ययोगविरतिलक्षणः; श्रावकधर्मस्तु देशवि-
रतिरूपः, स चायमुभयरूपोऽपि भगवद्भ्य एव हेत्वन्तराणां सद्भावेऽपि भगवतामेव प्रधानहेतुत्वादिति धर्मं ददतीति
धर्मदा, धर्मदत्तं च धर्मदेशनाद्वारैरेव भवति नान्यथेत्याह—धर्मदेशकेभ्यः, धर्मं प्रस्तुतं यथाभ्ययमन्यतया
देशयन्तीति धर्मदेशकाः, तथा धर्मनायकेभ्यः धर्मोऽधिकृत एव तस्य नायका स्वामिनस्तद्वशीकरणमवात् तदु-
क्तर्पावाप्तेस्तत्प्रकृष्टफलभोगात् तद्व्याघातानुपपत्तेश्च धर्मनायकाः, तथा धर्मसारथिभ्यः प्रस्तुतस्य धर्मस्य स्वपरा-
पेक्षया सम्यक्प्रवर्तनपालनदमनयोगतः सारथयो धर्मसारथयः, तथा धर्मवरचतुरन्तचक्रवर्तिभ्यः, धर्मः प्रस्तुत स एव
त्रिकोटिपरिशुद्धितया सुगतादिप्रणीतधर्मचक्रोपचया उभयलोकाहितत्वेन चक्रवर्त्यादिचक्रोपचया च वरं प्रधानं

चतस्र्यां गतीनां नारकतिर्यग्नरामलक्षणानामन्तो यस्मात् तच्चतुरन्तं चक्रमिव चक्र रौद्रमिध्यात्वादिभावशत्रु-
लवनात्तेन वर्तन्ते इत्येवंशीला धर्मवरचतुरन्तचक्रवर्तिनः चाउरन्तेति समृद्ध्यादित्वादात्त्वमेवं धर्मदत्त्वादिभिः
पञ्चाभिः स्तोतव्यसम्यदेव विशेषोपयोगसम्पदुक्ता । ६ । इदानीं

सर्वं परयतु वा मा वा तत्त्वमिष्टं तु पश्यतु । कीटसंख्यापरिज्ञान तस्य नः कोपयुज्यते ? ॥ १ ॥ इति
सर्वदर्शनप्रतिबेषेणैष्टतत्त्वदर्शनवादिनः सौगतान् प्रतिक्षिपति—अप्पडिहयवरनाणदंसणधराणं विअट्टछउ-
माणं—अप्रतिहते सर्वत्राप्रतिस्खलिते वरे चाधिकत्वात् प्रधाने ज्ञानदर्शने विशेषसामान्यावबोधरूपे धारयतीति
अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधरास्तेभ्यः, अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधरत्व च निरावरणत्वेन सर्वज्ञानदर्शनस्वभावतया च,
ज्ञानग्रहणं चादौ सर्वा लब्धयः साकारोपयोगोपयुक्तस्येति ज्ञापनार्थमिति । एते च कैश्चित्तत्त्वतः खल्वव्या-
वृत्तच्छद्मान एवेष्यन्ते यदाह—

ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य कर्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥

तथा—

दग्धेन्धन. पुनरुपैति भवं प्रमथ्य, निर्वाणमप्यनवधारितभीरुनिष्ठम् ।

मुक्तः स्वयं कृतभवश्च परार्थशूरस्त्वच्छासनप्रतिहतेष्विह मोहराज्म् ॥ १ ॥ इति ।

तन्निवृत्त्यर्थमाह—व्यावृत्तच्छद्मभ्यः, छादयतीति छद्म ज्ञानावरणादिघातिकर्म तद्गन्धयोग्यतालक्षणो भवाधि-
कारश्च, व्यावृत्तं निवृत्तं छद्म येभ्यस्ते तथाविधाः, नाऽवीरणे संसारे अपवर्गः वीरणे च जन्मपरिग्रह इत्यसत्,

हेत्वभावात् । न च तीर्थनिकारजन्मपराभवो हेतुस्तेषां मोहाभावाद् मोहे वा अपवर्गो इति प्रलापमात्रमेवमप्रतिहत-
वरज्ञानदर्शनधरत्वेन व्याधृतच्छब्दतया च स्तोतव्यसम्पद एव सकारणा स्वरूपसम्पत् । एते च कम्पिता विद्यावा-
दिभिः परमार्थतो जिनादय एवेव्यन्ते आन्तिमात्रमसद्विद्येति वचनात् एतद्व्यपोहाय आह—जिणाणं जावयाणं,
रागादिजेतृत्वाल्लिनाः, न च रागादीनामसत्त्वं प्रतिप्राण्यनुभवसिद्धत्वात् । न चाऽनुभवोऽपि भ्रान्तः सुखदुःखा-
द्यनुभवेव्वपि आन्तिप्रसङ्गात्, एवं च ज्ञेयसम्भवाजिनत्वमविरुद्धम् । एवं रागादीनेव सदुपदेशादिना जापयन्तीति
जापकाः तेभ्यः, एतेऽपि कालकारणवादिभिरनन्ताशिष्यैर्भावतोऽतीर्णादय एवेव्यन्ते काल एव कृत्स्नं जगदावर्त-
यति इति वचनात्, एतभिरासायाह—तिष्ठानं तारयाणं—सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र्योपेतेन भवार्णवं तीर्णवन्तः
तीर्णाः, न चैषां तीर्णानां पारगतानामावर्तः सम्भवति तद्भावे मुक्त्यसिद्धेः, एवं च न मुक्तः पुनर्भवे भवतीति
तीर्णत्वसिद्धिः, एवं तारयन्ति अन्यानपीति तारकास्तेभ्यः, एतेऽपि परोक्षज्ञानवादिभिर्मर्मांसकभेदैरबुद्धादय एवे-
व्यन्ते अप्रत्यक्षा हि नो बुद्धिः प्रत्यक्षोऽर्थः इति वचनात् एतद्व्यवच्छेदार्थमाह—बुद्धाणं बोधयाणं—अज्ञाननि-
द्राप्रसुप्ते जगत्यपरोपदेशेन जीवाजीवादिरूपं तत्त्वं स्वसंविदितेन ज्ञानेन बुद्धवन्तो बुद्धाः, न चास्वसंविदितेन
ज्ञानेनार्थज्ञानं सम्भवति । न ह्यदृष्टप्रदीपो बाह्यमर्थं प्रत्यक्षीकरोति, न चेन्द्रियवदस्वसंविदितस्यापि ज्ञानस्यार्थप्रत्य-
क्षीकरणमिन्द्रियस्य भावेन्द्रियत्वात् तस्य च स्वसंविदितरूपत्वात् यदाह—“ अप्रत्यक्षोपलम्भस्य नार्थदृष्टिः
प्रसिद्ध्यति ” एवं च सिद्धं बुद्धत्वमेवमपरानपि बोधयन्तीति बोधकास्तेभ्यः, एतेऽपि जगत्कर्तृलीनमुक्तवादिभिः
सन्तपनविनैयैस्तत्त्वतोऽमुक्तादय एवेव्यन्ते, ब्रह्मवद् ब्रह्मसङ्गतानां स्थितिरिति वचनात् एतभिराचिकीर्षयाऽह—

मुत्तारं मोअगाणं—चतुर्गतिविषयकचित्रकर्मधन्वमुक्तत्वात् मुक्ताः कृतकृत्या निष्ठितार्थो इत्यर्थः, न च जगत्कर्तरि लये निष्ठितार्थत्वं सम्भवति, जगत्करणेन कृतकृत्यत्वायोगात् हीनादिकरणे च रागद्वेषाऽनुषङ्गः, न चान्यत्राऽन्यस्य लयः सम्भवति एकतराभावप्रसङ्गात्, एवं च जगत्कर्तरि लयाभावाद् मुक्तत्वसिद्धिः, एवं मोचयन्त्यन्या-
नपीति मोचकास्तेभ्यः, एवं च लिनत्वजापकत्वतीर्णत्वतारकत्वबुद्धत्वबोधकत्वमुक्तत्वमोचकत्वैः स्वपरहितसिद्धेरा-
त्मतुल्यफलकर्तृत्वं सम्पददृमी ॥ ८ ॥ एतेऽपि बुद्धियोगज्ञानवादिभिः कापिलैरसर्वज्ञा असर्वदर्शिन एवेव्यन्ते
बुद्ध्यध्यवसितमर्थं पुरुषश्चेतयते इति वचनात् एतन्निराकरणायाह—सर्वन्नूणं सर्वदरिसीणं—सर्वं जानन्तीति
सर्वज्ञाः सर्वं पश्यन्तीत्येवंशीलाः सर्वदर्शिनः तत्स्वभावत्वे निरावरणत्वात् । उक्तं च—

स्थितः शीतांशुवज्जीवः प्रकृत्या भावशुद्धया । चन्द्रिकावच्च विज्ञानं तदावरणमभ्रवत् ॥ १ ॥

न करणाभावे कर्ता तत्फलसाधक इत्यप्यनैकान्तिकम्, परनिष्ठितस्रवकस्य तरण्डकाभावेऽपि स्रवनदर्शनात्
इति बुद्धिलक्षणं करणमन्तरेणापि आत्मनः सर्वज्ञत्वसर्वदर्शित्वसिद्धिः । अन्यस्त्वाह—ज्ञानस्य विशेषविषयत्वाद्
दर्शनस्य च सामान्यविषयत्वात्, तयोः सर्वार्थविषयत्वमयुक्तं तदुभयस्य सर्वार्थविषयत्वादित्युच्यते—न हि सामा-
न्यविशेषयोर्भेद एव, किन्तु ते एव पदार्थाः समविषयतया संप्रज्ञायमानाः सामान्यविशेषशब्दाभिधेयतां प्रति-
पद्यन्ते, ततश्च ते एव ज्ञायन्ते ते एव दृश्यन्ते इति युक्तं ज्ञानदर्शनयोः सर्वार्थविषयत्वमिति । ननु ज्ञानेन विषय-
ताधर्मविशिष्टा एव गम्यन्ते न समताधर्मविशिष्टा अपि, दर्शनेन च समताधर्मविशिष्टा एव गम्यन्ते न विषयता-
धर्मविशिष्टा अपि । ततश्च ज्ञानदर्शनाभ्यां समताविषयतालक्षणधर्मद्वयाग्रहणादयुक्तमेव तयोः सर्वार्थविषयत्व-

मिति, न धर्मधर्मिणोः सर्वथाभेदानम्युपगमात् । ततश्चास्यन्तरीकृतसमताल्यधर्माण एव विषमताधर्मविशिष्टा ज्ञानेन गम्यन्ते अभ्यन्तरीकृतविषमताल्यधर्माण एव समताधर्मविशिष्टा दर्शनेन गम्यन्ते इति । ज्ञानदर्शनयोर्नोऽसर्वार्थविषयत्वमिति सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनाश्च तेभ्यः । एते च सर्वगतात्मवादिभिर्मुक्तत्वे सति न नियतस्थानस्था एवेष्यन्ते । यदाहुस्ते—“ मुक्ताः सर्वत्र तिष्ठन्ति व्योमवत्तापवर्जिताः ” इति । तन्निराकरणार्थमाह—सिवमयलमरु-
अमण्यंतमक्षयमव्यावाहमपुणराविचि सिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपत्ताणं—शिवं सर्वोपद्रवरहितत्वात्, अचलं स्वाभाविकप्रायोगिकचलनक्रियारहितत्वात्, अरुजं व्याधिवेदनारहितं तन्निवन्धनयोः शरीरमनसोरभावात्, अनन्तमनन्तज्ञानविषयत्वयुक्तत्वात्, अक्षयं विनाशकारणाभावात्, अव्यावाधमकर्मत्वात्, अपुनरावृत्ति न पुनरावृत्तिः संसारेऽवतारो यस्मात्, सिद्धिगतिनामधेयं सिद्धयन्ति निष्ठितार्थो भवन्त्यस्यां जन्तव इति सिद्धिलो-
कान्तवेत्रलक्षणा सैव गम्यमानत्वादितिः, सिद्धिगतिरेव नामधेयं यस्य तत्तथा, स्थानं तिष्ठित्यस्मिन्निति स्थानं व्यवहारत सिद्धिबेत्रम् । यदाहुः—“ ईह बुन्दि चइत्ता णं तत्थ गंतुण सिद्धइ ” इति । निश्चयतस्तु स्वस्वरूपमेव सर्वे भावा आत्मज्ञावे तिष्ठन्तीति वचनात्, विशेषणानि च निरुपचारितत्वेन यद्यपि मुक्तात्मन्येव भूयसा सम्भवन्ति तथापि स्थानस्थानिनोरभेदोपचारादेवं व्यपदेशः, तदेवंविधं स्थानं सम्प्राप्ताः सम्यगशेषकर्मविच्युत्या स्वरूपग-
मनेन परिणामान्तरापत्त्या ग्राप्तास्तेभ्यः, न हि विभूनामेवंविधग्राप्तिस्सम्भवः, सर्वगतत्वे सति सदैकस्वभावत्वात्, नित्यानां चैकरूपतया अवस्थानं तद्भावाव्ययस्य नित्यत्वात् । अतः क्षेत्रतोऽसर्वगतपरिणाभिनामेवैवं ग्राप्ति सम्भवति,

(१) इह शरीर त्यक्त्वा तत्र गत्वा सिध्यति ।

अत एव कायप्रमाणमात्ममिति सुस्थितं वचनं, तेभ्यो नम इति क्रियायोगः, एवंभूता एव प्रेक्षावतां नमस्कारार्हो, आद्यन्त-
सङ्गतश्च नमस्कारो मध्यव्यापीति । जितभया अप्येते एव नान्ये इति प्रतिपादयितुमुपसंहरन्नाह—नमो जिषाणं
जिअभयाणं—नमो जिनेभ्यो जितभयेभ्य इति । तदेवं सब्वन्नूणं सब्वदरिसीणमित्यत आरभ्य नमो जिषाणं
जिअभयाणमित्येवमन्तैस्त्रिभिरालापकैः प्रधानगुणापरिचयप्रधानफलावाप्तिरूपा सम्पन्नवमी । ६। अत्र स्तुतिप्रस्तावान्न
पौनरुक्त्यशङ्का करणीया । यहाह—

संज्ञाय-ज्ज्ञाण-तव-ओसहेसु उवएस-थुइ-पयाणेसु । सन्तगुणकित्तयेसु य न होन्ति पुणरुक्तदोसा ओ (उ) ॥ १ ॥

एताभिर्नवभिः सम्पद्भिः प्रणिपातदण्डक उच्यते, तत्पाठानन्तरं प्रणिपातकरणाञ्जिनजन्मादिषु स्वविमानेषु
तीर्थप्रवृत्तेः पूर्वमपि शक्रोऽनेन भगवतः स्तौतीति शक्रस्तवोऽप्युच्यते, अथच प्रायेण भानार्हद्विपयो भानार्हद-
ध्यारोपाच्च स्थापनार्हतामपि पुरः पठ्यमानो न दोषाय, प्रणिपातदण्डकानन्तरं चाऽतीतानागतवर्तमानजिनवन्दनार्थं
कोचिदेतां गार्थां पठन्ति—

जे अ अईआ सिद्धा जे अ भविस्संति णागए काले । संपइ अ वडुमाणा सब्वे तिविहेण वंदामि ॥ १ ॥

सुगमा चेयम् । ततश्चोत्थाय स्थापनार्हद्वन्द्वनार्थं जिनमुद्रया अरिहंतचेइयाणमित्यादिसूत्रं पठति । अर्हतां
पूर्वोक्तस्वरूपाणां चैत्यानि प्रतिमालक्षणानि अर्हचैल्यानि—चित्तमन्तःकरण तस्य भावः कर्म वा वर्णदृढादित्वात्

(१) स्वाध्याय—ध्यान—तप—औषधेषूपदेश—स्तुति—प्रदानेषु । सद्गुणकीर्तनेषु च न भवन्ति पुनरुक्तदोषान्तु ॥ १ ॥

(२) ये चातीता सिद्धा ये च भविष्यन्त्यनागते काले । सम्प्रति च वर्तमानाः सर्वान् त्रिविधेन वन्दे ॥ २ ॥

ख्याणि चैत्यं बहुविषयत्वे चैत्यानि । तत्रार्हतां प्रतिमा हि प्रशस्तसमाधिचित्तोत्पादकत्वादहैचैत्यानि भण्यन्ते तेषां । किं ? वन्दनादिप्रत्ययं कायोत्सर्गं करोमीति सम्बन्धः—कायस्य शरीरस्य उत्सर्गः कृताकारस्य स्थानमौन-
ध्यानक्रियाव्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासमधिकृत्य परित्यागस्तं करोमि । वंदणवत्तिआए—वन्दनप्रत्ययं, वन्दनम-
भिवादनं प्रशस्तकायवाङ्मनःप्रवृत्तिरित्यर्थः, तत्प्रत्ययं तन्निमित्तं । कथं नाम कायोत्सर्गदेव मम वन्दनं स्यादिति
वत्तिआए इत्यार्षत्वात्सिद्धमेव सर्वत्र द्रष्टव्यम् । तथा पूञ्जणवत्तिआए पूजनप्रत्ययं पूजननिमित्तं पूजनं गन्धमा-
न्यादिभिरभ्यर्चनम् । तथा सक्कारवत्तिआए—सत्कारप्रत्ययं सत्कारनिमित्तं, सत्कारः प्रवरवस्त्राभरणादिभिरभ्यर्चनम्,
ननु च यतोः पूजनसत्कारावनुचितौ द्रव्यस्तवत्वात्; श्रावकस्य तु सच्चात्पूजासत्कारकर्तुः कायोत्सर्गद्वारेण तत्-
प्रार्थना निष्फला, उच्यते—साधोर्द्रव्यस्तवप्रतिषेधः करणमधिकृत्य, न पुनः कारणानुमती, यत उपदेशदानतः
कारणसद्भावो भगवतां च पूजासत्कारदर्शनात् प्रमोदेनानुमतिरपि । यदाह—

सुव्वइअवहरिसिणा कारवणं पि अ अणुट्ठियमिमस्स । वायगगन्थेसु तहा आगया देसणा चेव ॥ १ ॥

श्रावकस्तु सम्पादयन्नपि एतौ भावातिशयादधिकसम्पादनार्थं पूजासत्कारौ प्रार्थयमानो न निष्फलारम्भः,
तथा सम्माणवत्तिआए—सन्मानप्रत्ययं सन्माननिमित्तं सन्मानः स्तुत्यादिभिर्गुणोन्नतिकरणं मानसप्रीतिविशेष
इत्यन्ये । अथ वन्दनादयः किंनिमित्तमित्याह—वोहिलाभवत्तिआए—वोहिलाभोऽर्हत्प्रणीतधर्मावासिस्तत्प्रत्ययं
तन्निमित्तं । वोहिलाभोऽपि किंनिमित्तमित्याह—निरुवसगवत्तिआए—जन्माद्युपसर्गाभावेन निरुपसर्गो मोचस्तत्प्रत्ययं

(१) सुव्रतिकञ्जर्पिणा कारणमपि चानुष्ठितमस्य । वाचकग्रन्थेषु तथा आगता देशना चैव ॥ ३ ॥

जितरागादिदोष इत्यनेनापायापगमातिशयमाह । तत्रेदं सर्वजनप्रतीतम् यथा सन्ति रागेन्द्रपादयः । ते च दोषास्तैरात्मनो दूषणात् । ते च जिताः प्रतिपक्षसेवनादिभिर्भगवतेति जितरागादिदोष इत्युक्तम् । मदा रागादिरहित एव कश्चित्पुरुषविशेषोऽस्तीति तु वार्त्ताभावम् । अजितरागादेश्चाम्मदादिनाम देवत्वमिति । त्रैलोक्यपूजित इत्यनेन पूजातिशयमाह । कतिपयप्रतारितगुणधनुद्विपूजायां हि न देवत्व स्यात् । यदा तु चलितासनैः सुरासुरैर्नानादेशमापाव्यपद्वारविसंस्थुर्लेर्मनुष्यैः परस्परनिरुद्धैरेः सत्यमुपागतैस्तिर्यग्भिश्च समवसरणभूमिमभिपतद्भिरहमहमिक्या सेवाञ्जलिपूजागुणस्तोत्रधर्भदेशनामृतरसास्वादादिभिः पूज्यते भगवान् तदा देवत्वमिति । यथास्थितार्थवादीत्यनेन वागतिशयः यथास्थितं सद्भूतमर्थं वदतीत्येवंशीलो यथास्थितार्थवादी । यदाचञ्चमहि स्तुतौ—
अपचपातेन परीचमाणा द्वय द्वयस्याप्रतिमं प्रतीमः । यथास्थितार्थप्रथनं तैवतदस्थाननिर्वन्धरसं परेपाम् ॥१॥

यथा वा

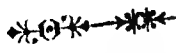
चिष्येत वाऽन्यैः सदृशीक्रियेत वा, तर्मांद्दिषीठे लुठनं सुरेशितुः । इदं यथावन्वितवस्तुदेशनं, परैः कथङ्कारमपाकरिष्यते ॥ २ ॥

देव इति लच्यपदं दीव्यते स्तूयते इति देवः स च सामर्थ्यादिहन् परमेस्वरो नान्यः ॥ ४ ॥

चतुरतिशयवतो देवस्य ध्यानोपासनशरणगमनशासनप्रतिपत्तीः साधिवेषमुपदिशति—

ध्यातव्योऽयमुपास्योऽयमयं शरणमिष्यताम् । अस्थेव प्रतिपत्तव्यं शासनं चेतनास्ति चेत् ॥५॥

अयं देवो ध्यातव्यः पिण्डस्थपदस्थरूपस्थरूपातिरूपतया श्रेणिकेन । श्रेणिको हि वर्णप्रमाणसंस्थानसंह-

तद्वर्णप्रमाणसंस्थानसंहननाति-
तदनुभावाच्च तद्वर्णप्रमाणसंस्थानसंहननाति-
ननचतुर्लिंगशदतिशयादियोगिनं भगवन्त श्रीमहावीरमनुध्यातवान् । तदनुभावाच्च तद्वर्णप्रमाणसंस्थानसंहननाति-
शययुक्तः पद्मनाभस्तीर्थकरो भविष्यति । यदाचन्द्रमहि—

तदह तन्मएण मणसा चीरजिणो झाइयो तए पुब्बिं । जह तारिसो चिय तुमं अहेसि ही जोगमाहपं ॥ १ ॥

आगमश्च—

जैस्सीलसमायारो अरिहा तित्थंकरो महावीरो । तस्सीलसमायारो होहि दु अरिहा महापउमो ॥ २ ॥
उपास्यः सेवाञ्जलिसम्बन्धादिना अयमेव देवः दुष्कृतगर्हसुकृतानुमोदनापूर्वकमयमेव देवो भवभयात्तिभेदी
शरणमिष्यताम् । अस्यैवोक्तलक्षणस्य देवस्य शासनमाज्ञा प्रतिपत्तव्यं स्वीकरणीयम् । शासनान्तराणि हि
निरतिशयपुरुषप्रणेतृकाणि न प्रतिपत्तियोग्यानि । चेतनास्ति चेदित्यधिचेप चेतनावत एव प्रत्युपदेशस्य
सफलत्वात् । अचेतनं तु प्रति विफल उपदेशप्रयासः । यदाह—

अरण्यरुदितं कृतं शबशरीरमुद्धर्तितं, अपृच्छमवनामितं वधिरकर्णजापः कृतः ।
सफलत्वात् । अचेतनं तु प्रति विफल उपदेशप्रयासः । यदाह—

अरण्यरुदितं कृतं शबशरीरमुद्धर्तितं, अपृच्छमवनामितं वधिरकर्णजापः कृतः ।
सफलत्वात् । अचेतनं तु प्रति विफल उपदेशप्रयासः । यदाह—

स्थले कमलोपण सुचिरमूपरे वर्षणं, तदन्धमुखमण्डनं यदबुधे जने भाषितम् ॥ १ ॥ ५ ॥

अदेवलक्षणमाह—

(१) तथा तन्मयेन मनसा वीरिजिनो ध्यातस्त्वया पूर्वम् । यथा तादृश एव त्वमासी ही योगमाहात्म्यम् ॥

(२) यच्छीलसमाचारो अर्हन् तीर्थकरो महावीर । तच्छीलसमाचारो भविष्यति खलु अर्हन् महापद्मः ॥

ये स्त्रीशस्त्राचसूत्रादिरागाद्यङ्गकलङ्किताः । निग्रहानुग्रहपरास्ते देवाः स्युर्न मुक्तये ॥ ६ ॥
स्त्री कामिनी, शब्दं शूलादि, अचक्षुषं जपमाला, तान्यादौ येषां नाट्याङ्गहामार्दीनां ते स्त्रीशस्त्राचसूत्रादयः,
राग आदिर्येषां ते रागादयः आदिशब्दाद् द्वेषमोहपरिग्रहः, रागादीनामङ्गाश्रिद्धानि, स्त्रीशस्त्राचसूत्रादयश्च ते
रागाद्यङ्गाश्च तैः कलङ्किता दूषितास्तत्र स्त्री रागचिह्नं शब्दं द्वेषचिह्नं अचक्षुषं मोहचिह्नम् । वीतरागो हि
नाङ्गनासङ्गभारभवति । वीतद्वेषो न कथं शब्दं निसृयात् । गतमोहो वा कथं निसृतिचिह्नं जपमालां परिगृह्णी-
यात् । रागद्वेषमोहैः सर्वदोषाः संगृहीतास्तन्मूलत्वात्मर्मेदोषाणाम् । निग्रहो वधवन्धादिः, अनुग्रहो वरप्रदानादिः,
तौ परौ प्रकृतौ येषां ते तथा । निग्रहानुग्रहावपि रागद्वेषयोश्चिह्ने । ये एवंविधास्ते देवा न भवन्ति मुक्तये इति
मुक्तिनिमित्तम् । देवत्वमात्रं तु क्रीडनादिकारिणां प्रेतपिशाचादीनामिव न कार्यते ॥ ६ ॥

मुक्तिनिमित्तत्वाभावमेव व्यनक्ति—

नाट्याङ्गहाससङ्गीताद्युपप्लवविसंस्थुलाः । लम्भयेयुः पदं शान्तं प्रपन्नान् प्राणिनः कथम् ? ॥ ७ ॥
इह सकलसांसारिकोपप्लवरहितं शान्तं पदं मुक्तिकैवल्यादिशब्दाभिधेयमस्तीत्यत्र नास्ति विप्रतिपत्तिः ।
तच्चादृशं शान्तं पदं नाट्याङ्गहाससङ्गीतादिविसंस्थुलाः स्वयमुपपहतदुत्तयः कथमाश्रितजनान् प्रापयेयुः । न खण्ड-
वरुः कल्पतरुलीलामुद्वहति । ततश्च रागद्वेषमोहदोषविवर्जितो जिन एको देवो मुक्तये नेतरे दोषदूषिताः ।
अत्रान्तरश्लोकाः—

न सर्वज्ञा न नीरागाः शङ्करब्रह्मविष्णवः । प्राकृतेभ्यो मनुष्येभ्योऽप्यसमञ्जसद्विषितः ॥ १ ॥ स्त्रीसङ्गः
 काममाचष्टे द्वेषं चायुधसंग्रहः । व्यामोहं चाचक्षत्रादिरशौचं च कमण्डलुः ॥ २ ॥ गौरी रुद्रस्य सावित्री
 ब्रह्मणः श्रीमृगद्विषः । शचीन्द्रस्य रवे रत्नादेवी दत्तात्मजा विधोः ॥ ३ ॥ तारा बृहस्पतेः स्वाहा वह्नेथेतोद्युवो
 रतिः । धूमोर्णा श्राद्धदेवस्य दारा एवं दिवौकसाम् ॥ ४ ॥ सर्वेषां शस्त्रसम्बन्धः सर्वेषां मोहजृम्भितम् । तदेवं
 देवसन्दोहो न देवपदवीं स्पृशेत् ॥ ५ ॥ बुद्धस्यापि न देवत्वं मोहाच्छून्याभिघायिनः । प्रमाणसिद्धे शून्यत्वे
 शून्यवादकथा वृथा ॥ ६ ॥ प्रमाणस्यैव सत्त्वेन न प्रमाणविवर्जिता । शून्यसिद्धिः परस्यापि न स्वपचस्थितिः
 कथम् ॥ ७ ॥ सर्वथा सर्वभावेषु क्षणिकत्वे प्रतिश्रुते । फलेन सह सम्बन्धः साधकस्य कथं भवेत् ॥ ८ ॥
 वधस्य वधको हेतुः कथं क्षणिकत्वादिनः । स्मृतिश्च प्रत्यभिज्ञा च व्यवहारकरी कथम् ॥ ९ ॥ निपत्य ददतो
 व्याख्या स्वकायं कृमिसङ्कुलम् । देयादेयविमूढस्य दया बुद्धस्य कीदृशी ॥ १० ॥ स्वजन्मकाल एवात्मजनन्यु-
 दरदारिणः । मांसोपदेशदातुश्च कथं शौद्धोदनेर्दया ॥ ११ ॥ यो ज्ञानं प्रकृतेर्द्धर्मं प्रापते स निरर्थकम् । निर्गुणो
 निष्क्रियो मूढः स देवः कपिलः कथम् ॥ १२ ॥ आर्याविनायकस्कन्दसमीरणपुरस्सराः । निगद्यन्ते कथं देवाः
 सर्वदोषानिक्तनम् ॥ १३ ॥ या पशुगूयमश्नाति स्वपुत्रं च वृषस्यति । शृङ्गादिभिर्घृती जन्तून् सा वन्द्यास्तु कथं
 तु गौः ॥ १४ ॥ पयःप्रदानसामर्थ्योद्धन्द्या चेन्माहिषी न किम् ॥ विशेषो हस्यते नास्यां माहिषीतो मनागपि
 ॥ १५ ॥ स्थानं तीर्थपिदेवानां सर्वेषामपि गौर्यदि । विक्रीयते दुहते च हन्यते च कथं ततः ॥ १६ ॥ सुसलोदूखले
 चुम्नी देहली पिप्पलो जलम् । निम्नोऽर्कश्चापि यैः प्रोक्ता देवास्तैः केऽत्र वर्जिताः ॥ १७ ॥

वीतरागस्तोत्रेऽप्युक्तमस्माभिः ।

कृतार्थो जठरोपस्थदुःस्थितैरपि देवतैः । मनादृशान्निहनुवते हहा देवास्त्रिंशः परे ॥ १८ ॥ ७ ॥

द्वितीयः
प्रकाशः ।

गुरुलक्षणमाह—

महाव्रतधरा धीरा भेद्यमात्रोपजीविनः । सामायिकस्था धर्मोपदेशका गुरवो मताः ॥ ८ ॥

महाव्रतानि अहिंसादीनि तानि धरन्तीति महाव्रतधराः । महाव्रतधारित्य एनायं हेतुः धीरा इति, भ्रंयं ह्यापत्स्वप्यवैकृत्यं तद्योगाद्वि अखण्डितमहाव्रतधरा भवन्ति । मूलगुणधारित्वमुक्त्वा उत्तरगुणधारित्वमाह—
भेद्यमात्रोपजीविन इति, मित्राणां समूहो भेद्यं अन्नपानधर्मोपकरणरूपं तन्मात्रमेवोपजीवन्ति लोकान्न पुनर्द्वन्द्व-
धान्यीहरण्यग्रामनगरादि । मूलगुणे।त्तरगुणधारणकारणभूतगुणवच्यमाह—सामायिकस्था इति, समो रागद्वेषविरुल
आत्मा समस्य आयो विशिष्टज्ञानादिगुणलाभः समायः स एव सामायिकं “ चिनयादित्वादिकण् ” तत्र
विष्टन्तीति सामायिकस्थाः । सामायिकस्थो हि मूलगुणे।त्तरगुणभेदभिन्नं चारित्रं पालयितुं चमः । एतद्यतिमात्र-
साधारणलक्षणम् । गुरोस्तु असाधारणलक्षणं—धर्मोपदेशका इति, धर्मं संतरनिर्जरा रूपं यतिश्रावकसम्बन्धिभेदभिन्नं
वा उपदिशन्तीति धर्मोपदेशकाः । यदुक्तमस्माभिरीभधानचिन्तामणौ—“ गुरुधर्मोपदेशक ” इति, गृणन्ति
सद्भूतं शास्त्रार्थमिति गुरवः ॥ ८ ॥

अगुरुलक्षणमाह—

सर्वाभिलाषिणः सर्वभोजिनः सपरिग्रहाः । अन्नह्यचारिणो मिथ्योपदेशा गुरवो न तु ॥९॥

सर्वसुपदेश्यसम्बन्धिस्त्रीधनधान्यद्विरण्यचेत्रवास्तुचतुष्पदाद्यभिलपन्तीत्येवंशीलाः सर्वाभिलाषिणः । तथा सर्वं मद्यमधुमांसानन्तकायादि भुञ्जत इत्येवंशीलाः सर्वभोजिनः । सह परिग्रहेण पुत्रकलत्रादिना वर्तन्ते सपरिग्रहाः । अत एवान्नह्यचारिणः, अन्नह्यणो महादोषतां कथयितुमन्नचारिण इति पृथगुपन्यासः । अगुरुत्वे असाधारणं कारणमाह—मिथ्योपदेशा इति, मिथ्या वितथ आत्मोपज्ञोपदेशरहितत्वादुपदेशो धर्मदेशनं येषां ते तथा । न तु नैव एवंविधा गुरव इति ॥ ९ ॥

ननु धर्मोपदेशदायित्वं चेदस्ति तदास्तु गुरुत्वं किं निष्परिग्रहित्वादिगुणगोचरेण ? इत्याह—

परिग्रहारम्भमगनास्तारयेयुः कथं परान् ? । स्वयं दरिद्रो न परमीश्वरीकर्तुमीश्वरः ॥१०॥

परिग्रहस्य आदिरारम्भो जन्तुर्हिसानिवन्धनं सर्वाभिलाषित्वसर्वभोजित्वादिः, ताभ्यां मग्ना भवान्बो ब्रुहिताः कथं परानुपदेशयान् भवाम्भोधेस्तारयेयुस्तारणसमर्थाः स्युः ? । साधकं दृष्टान्तमाह—स्वयमित्यादि स्पष्टम् ॥ १० ॥

धर्मलक्षणमाह—

दुर्गतिप्रपतत्प्राणिधारणाद्धर्म उच्यते । संयमादिर्दशविधः सर्वज्ञोक्तो विमुक्तये ॥ ११ ॥

दुर्गती नरकतिर्यग्लक्षणायां प्रपतन्तो ये प्राणिनस्तेषां धारणाद्धेतोर्दर्म उच्यते । धर्मशब्दार्थोऽयम् । इदमेव च

लक्षणं धर्मस्य । धत्ते वा नरसुरमोक्षस्थानेषु जन्तुनिति निरुक्ताद्दर्म्मः । यदाह—

दुर्गतिप्रसूतान् जन्तून् यस्माद्धारयते ततः । धत्ते चैतान् शुमे स्थाने तस्माद्दर्म्म इति स्मृतः ॥ १ ॥

स तु वक्ष्यमाणैः संयमादिभिर्मैर्देदशया । सर्वत्रोक्तत्वाद्दिमुक्तये भवति । देवतान्तरप्रणीतस्त्वसर्गवक्तुक-
त्वाच्च प्रमाणम् ॥ ११ ॥

ननु सर्वत्रोक्तत्वामवेऽप्यपौरुषेयवचनोपपन्नस्य धर्मस्य प्रामाणिकत्वमस्तु । यदाह—चोदना हि भूतं भवन्तं
भविष्यन्तं सूक्ष्मं स्थूलं व्यवहितं विप्रकृष्टमेवंजातीयकमर्थमवगमयितुं शक्नोति नान्यत्किञ्चनेन्द्रियमिति । चोदना
च अपौरुषेयत्वेन पुरुषगतानां दोषाणामग्रेसरात् प्रमाणमेव । यदाह—शब्दे दोषोद्भवस्तावद्वक्त्रधीन इति
स्थितम् । तदभावः क्वचित्चागद्वुणवद्वक्तृकत्वतः ॥ १ ॥ तद्वृणैरपकृतानां शब्दे सकान्त्यसम्भवात् । यद्वा गुरु-
रमावेन न स्युर्दोषा निराश्रयाः ॥ २ ॥ किञ्च—दोषाः सन्ति न सन्तीति पौरुषेयेषु युज्यते । वेदे कर्तुरभावाच्च
दोषाशङ्कैव नास्ति नः ॥ ३ ॥ इत्याह—

अपौरुषेयं वचनमसम्भवि भवेद्यदि । न प्रमाणं भवेद्वाचां ह्यासाधीना प्रमाणाता ॥ १२ ॥

पुरुषेण कृत पौरुषेयं तत्प्रतिषेधादपौरुषेयम् । उच्यते स्थानकरणाभिधातपूर्वकं पुरुषेण प्रतिपाद्यते इति
वचनम् । तदिदं परस्परविरुद्धम् अपौरुषेयं वचनं चेति । तदेवाह—असम्भवि न ह्यस्ति सम्भवो वचनस्य अस-
रेणोरिवाकाशे । न चामूर्त्तस्य सतोऽप्यदर्शनमिति वक्तुं युक्तं प्रमाणाभावात् । अभिव्यञ्जकशब्दश्च श्रवणमेव
प्रमाणमिति चेत् न । तस्य जन्यत्वेऽप्युपपत्तेः । अभिव्यञ्ज्यत्वे प्रत्युत दोषसम्भवः । एकशब्दाभिव्यक्त्यर्थं स्थान-

करणाभिधाते शब्दान्तराणामपि तद्देश्यानामभिव्यक्तिप्रसङ्गः । न च प्रतिनियतव्यञ्जकव्यङ्ग्यता शब्दानां भवति व्यङ्ग्यान्तरेषु तददर्शनात् । तथा च—

गृहे दधिघटीं द्रष्टुमाहितो गृहभोधिना । अपूपानपि तद्देश्यान् प्रकाशयति दीपकः ॥ १ ॥

तदेवं वचनस्यापौरुषेयता न सम्भवति । अथाप्यग्रामाणिकहेवाकबलादाकाशादिवच्छब्दस्यापौरुषेयता यदि भवेत् तथापि प्रामाण्यं न सम्भवति । हि यस्मादाप्तवक्तृत्वेन वार्त्ता प्रामाण्यं नान्यथा । यतः—

शब्दे गुणोद्भवस्तावद्वक्त्रधीन इति स्थितम् । तदभावः कचित्तावदोपवद्वक्तृकत्वतः ॥ १ ॥

तदोपैरपकृतानां शब्दे संक्रान्त्यसम्भवात् । यद्वा वक्तुरभावेन गुणा न स्युर्निराश्रयाः ॥ २ ॥ किञ्च—

गुणाः सन्ति न सन्तीति पौरुषेयेषु युज्यते । वेदे कर्तुरभावाच्च गुणाशङ्कैव नास्ति नः ॥ ३ ॥ १२ ॥

एवं तावदपौरुषेयवचनाभिहितस्यासम्भवादिना अभावमभिधायासर्वज्ञपुरुषवक्तृकस्य धर्मस्याग्रामाणिकत्वमाह—
मिथ्यादृष्टिभिराम्नातो हिंसाद्यैः कलुषीकृतः । स धर्म इति वित्तोऽपि भवभ्रमणकारणम् ॥ १३ ॥

मिथ्यादृष्टिभिर्हरिहरहिरण्यगर्भरूपिलबुद्धादिभिराम्नात आत्मोपज्ञतया प्रतिपादितः । यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धाद्यो मिथ्यादृष्टिभिराम्नातः स धर्मत्वेन मुग्धबुद्धीनां प्रसिद्धोऽपि भवभ्रमणकारणमधर्म एवेत्यर्थः । कुत इत्याह—
हिंसाद्यैः कलुषीकृत इति । मिथ्यादृष्टिप्रणीता ह्यागमा हिंसादिदोषदूषिताः ॥ १३ ॥

इदानीमदेवागुर्वधर्मोणां साक्षेपं प्रतिक्षेपमाह—

सरागोऽपि हि देवश्चेद्र गुरुरब्रह्मचार्यपि । कृपाहीनोऽपि धर्मः स्यात्कष्टं नष्टं हहा जगत् ॥१४॥

रागप्रहणमुपलक्षणं द्वेषमोहयोः । अब्रह्मचारित्वमुपलक्षणं प्रायातिपातादीनाम् । कृपाहीनत्वमुपलक्षणं मूलो-
त्तरगुणहीनत्वस्य । चेच्छब्दः प्रत्येकमाभिसम्बध्यते । आर्त्तं प्रकटयति-कष्टमिति खेदे नष्टं जगत् देवगुरुधर्मशू-
न्यत्वेन विनष्टं दुर्गतिगमनात् । हहा निपातः खेदातिशयसूचकः । यदाह—

रागी देवो दोसी देवो मामि सुभोपि देवो, मले धम्मो मंसे धम्मो जीवहिमाइ धम्मो । रत्ता मत्ता कन्तासत्ता
जे गुरू तेवि पुज्जा, हाहा कष्टं नष्टो लोओ अट्टमट्ट कुणतो ॥ १ ॥ १४ ॥

तदेवमदेवागुर्वधर्मपरिहारेण देवगुरुधर्मप्रतिपत्तिलक्षणं सम्यक्तत्वं सुव्यवस्थितम् । तच्च शुभात्मपरिणामरूपम-
स्मदादीनामप्रत्यक्षं केवलं लिङ्गैर्लक्ष्यते, तान्येवाह—

शमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्तित्त्यलक्षणेः । लक्षणेः पञ्चभिः सम्यक् सम्यक्त्वमुपलक्ष्यते ॥१५॥

पञ्चभिलक्षणैर्लिङ्गैः परस्यं परोक्षमपि सम्यक्तत्वं सम्यगुपलक्ष्यते । लिङ्गानि तु शमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्ति-
क्यस्त्वरूपाणि । शमः प्रशम. क्रूरणामनन्तानुबन्धिनां कृपायाणामनुदयः । स च प्रकृत्या वा कृपायपरिणतेः
कटुफलावलोकनाद्वा भवति । यदाह—

(१) रागी देवो हेमी देवो सत्ते शून्योऽपि देवः, मधे धर्मो मासे धर्म जीवहिंसाया धर्म. । रत्ता मत्ता कान्तासत्ता ये
गुरव तेऽपि पूज्याः, हाहा कष्टं नष्टो लोओ अट्टमट्ट कुर्वन् ॥

पृष्ट्वै कम्पाणं नाऊणं वा विवागमसुहं ति । अवरद्धे वि न कुप्यह उवसमश्चो सञ्चकालं पि ॥ १ ॥
 अन्ये तु क्रोधकण्डूविषयतृष्णोपशमः शम इत्याहुः । अधिगतसम्यग्दर्शनो हि साधूपासनावान् कथं क्रोध-
 कण्डा विषयतृष्णया च तरलीक्रियेत ? ननु क्रोधकण्डूविषयतृष्णोपशमश्चेच्छमस्तर्हि कृष्णश्रेणिकादीनां सापराधे
 निरपराधेऽपि च परे क्रोधवतां विषयतृष्णातरलितमनसां च कथं शमः ? तदभावे च सम्यक्तवं न गम्येत ?
 नैवम् । दृश्यते हि धूमरहितोऽप्ययस्कारगृहेषु वह्निः भस्मच्छन्नस्य वा वह्नेर्न धूमलेशोऽपीति । अयं तु नियमः
 सुपरीक्षिते लिङ्गे सति लिङ्गी भवत्येव । यदाह—

लिङ्गे लिङ्गी भवत्येव लिङ्गिन्त्येवतरत्पुनः । नियमस्य विपर्यासे सम्बन्धो लिङ्गलिङ्गिनोः ॥ १ ॥
 सञ्ज्वलनकषायोदयाद्वा कृष्णादीनां क्रोधकण्डूविषयतृष्णे । सञ्ज्वलना अपि केचन कपायास्तीव्रतया अन-
 न्तानुबन्धिसदृशविपाकवन्त इति सर्वमवदातम् । संवेगो मोक्षाभिलाषः । सम्यग्दृष्टिर्हि नरेन्द्रसुरेन्द्राणां विषय-
 सुखानि दुःखानुपज्ञाहुः खतया मन्यमानो मोक्षसुखमेव सुखत्वेन मन्यते अभिलपति च । यदाह—
 नैरविबुधेसरसोक्खं दुक्खं चिय भावओ अ मन्नंतो । संवेगओ न मोक्खं मोत्तूणं किंचि पच्चे (त्थे) इ ॥ १ ॥
 निर्वेदो भववैराग्यम् । सम्यग्दर्शनी हि दुःखदौर्गत्यगहने भवकारागारे कर्मदण्डपाशिकैस्तथातथाकदर्थ्यमानः
 प्रतिकर्तुमक्षमो ममत्वरहितश्च दुःखेन निर्व्विषो भवति । यदाह—

(१) प्रकृत्या कर्मणा शात्वा वा विपाकमशुभमिति । अपराधेऽपि न कुप्यति उपशमत सर्वकालमपि ॥

(२) नरविबुधेश्वरसौख्यं दुःखमेव भावतश्च मन्यमान । संवेगतो न मोक्ष मुक्त्वा किञ्चित् प्रेक्षते, (प्रार्थयति) ॥

योग-
शास्त्रम्

॥ ६४ ॥

नोरयतिरियनरामरभवेसु निर्वेद्यश्चो वमइ दुःखं । अक्रयपरलोपमगो ममत्तनिमवेगरहिओ य ॥ १ ॥
अन्ये तु सवेगनिर्वेदयोरर्थविपर्ययमाहुः संवेगो भवविरागः निर्वेदो मोचाभिलाष इति । अनुकम्पा दुःखितेषु
अपक्षपातेन दुःखप्रहायेच्छा । पक्षपातेन तु करुणा स्वपुत्रादौ व्याघ्रादीनामप्यस्त्येव । सा चानुकम्पा द्रव्यतो
भावतश्च भवति । द्रव्यतः सत्यां शक्तौ दुःखप्रतीकारेण । भावत आर्द्रहृदयत्वेन । यदाह—
देष्टुं पाणिनिवहं भीमे भवसायरम्मि दुःखसत्त्वं । अविसेसओणुरूपं दुग्दिहावि सामन्छ(त्य)ओ कुणइ ॥ १ ॥
अस्तीति मतिरस्येत्यास्तिकस्तस्य भावः कर्म वा आस्तिस्यम् । तत्त्वान्तरश्रवणेऽपि लिनोक्ततत्त्वविषये
निराकाङ्क्षा प्रतिपत्तिः । आस्तिक्येन हि जीवधर्मतया अग्रत्यक्तं सम्यक्तत्वं लक्ष्यते । तद्वान् हि आस्तिक इत्युच्यते ।
यदाह—

मैत्रइ तमेव सच्चं नीसकं जं लियोहि पसत्तं । सुहपरिणामो सम्मं कंसइविसुचिआरहिओ ॥ १ ॥
अन्ये तु शमादीनि लिङ्गान्यन्यया व्याचक्षते सुपरीक्षितप्रवक्तृप्रगच्यप्रवचनतत्त्वाभिनिवेशान्मिथ्याभिनिवे-
शोपशमः शमः । स सम्यग्दर्शनस्य लक्षणम् । यो ह्यतत्त्वं विहायात्मना तत्त्वं प्रतिपन्नः स लक्ष्यते सम्यग्दर्शन-

- (१) नारकतिर्यङ्मरामरभवेसु निर्वेदतः वसति दुःखम् । अकृतपरलोकमार्गो ममत्वविषयेगरहितश्च ।
- (२) दृष्ट्वा प्राणिनिवहं भीमे भवसागरे दुःखार्त्तम् । अविशेषतोऽनुकम्पा द्विविधामपि सामर्थ्यत करोति ॥
- (३) दुहावि ।
- (४) मन्यते तदेव सत्य निःशङ्कं यदजिनं प्रजापितम् (प्रजासम्) । शुभपरिणाम सम्यक् काङ्क्षादिविसृष्टिगरहित ॥

वानिति । संवेगो भयं जिनप्रवचनानुसारिणो हि नरकेषु शारीर मानस च शीतोष्णादिजनितं च संविलष्टासुरोदीरित च परस्परोदीरित च, तिर्यक्षु भारारोपणाद्यनेकविधं, मनुजेषु दारिद्र्यदौर्भाग्यादि च दुःखमवलोकयतस्तद्वीरुतया तत्प्रशमोपायभूतं धर्ममनुतिष्ठतो लक्ष्यते विद्यतेऽस्य सम्यग्दर्शनामिति । निर्वेदो विषयेष्वनभिष्वङ्गः यथा इहलोक एव प्राणिनां दुरन्तकामभोगाभिष्वङ्गोऽनेकोपद्रवफलः परलोकेऽप्यतिक्रुकरकर्तार्यगमुष्यजन्मफलप्रदः । अतो न किञ्चिदनेन । उज्झितव्य एवायमिति । एवंविधानिर्वेदेनापि लक्ष्यतेऽस्त्यस्य सम्यग्दर्शनामिति । अनुकम्पा कृपा यथा सर्व एव सत्त्वाः सुखार्थिनो दुःखप्रहायार्थिनश्च । ततो नैषामन्यापि पीडा मया कार्येत्यनयापि लक्ष्यतेऽस्त्यस्य सम्यक्त्वमिति । सन्ति सलु जिनैन्द्रप्रवचनोपदिष्टा अतीन्द्रिया जीवपरलोकादयो भावा इति परिणाम आस्तिक्यम् । अनेनापि लक्ष्यते सम्यग्दर्शनयुक्तोऽयमिति ॥ १५ ॥

सम्यक्त्वलिङ्गान्युक्त्वा भूषणान्याह—

स्थैर्यं प्रभावना भक्तिः कौशलं जिनशासने । तीर्थसेवा च पञ्चास्य भूषणानि प्रचक्षते ॥१६॥

अस्य सम्यक्त्वस्य पञ्च भूषणानि भूष्यते अलङ्घ्यते यैस्तानि भूषणानि जिनशासने जिनशासनविषये । एतच्च सर्वत्र सम्बध्यते । स्थैर्यं जिनधर्मं प्रति चलिताचित्तस्य परस्य स्थिरत्वापादनं स्वयं वा परतीर्थिकिञ्चिदर्शनेऽपि जिनशासनं प्रति निष्प्रकम्पता । प्रभवति जैनेन्द्रशासनं तस्य प्रभवतः प्रयोजकत्वं प्रभावना । सा चाष्टधा प्रभावकभेदेन । यदाह—

पावयणी धम्मकहो वाई नेमिच्चिओ तवस्सी य । विआ सिद्धो अ कर्द अट्टेव पभावगा भणिया ॥ १ ॥
 तत्र प्रवचनं द्वादशाङ्गं गणपिटकं तदस्यास्त्यतिशयवदिति प्रवचनी युगप्रधानागमः । धर्मकथा प्रशस्या-
 स्यास्तीति धर्मकथी शिखादित्वादिन् । वादिप्रतिवादिमभ्यमभापविलचणायं चतुरङ्गायां सभायां प्रतिपच्चनि-
 रासपूर्वकं स्वपचस्यापनार्थमवश्यं वदतीति वादी । निमित्तं त्रैकालिकं लाभालाभादिप्रतिपादकं शास्त्रं तदेत्यधीते
 वा नैमिचित्तिकः । तपो विरुद्धमष्टमाद्यस्यास्तीति तपस्वी । विद्याः प्रशस्यादयः शासनदेवतास्ताः साहाय(य्य)के
 यस्य स विद्यावान् । अञ्जनपादलेपविलकगुटिकासकलभूताकर्षणनिष्कर्षणवैक्रियत्वप्रभृतयः सिद्धयस्ताभिः सिद्धय-
 ति स सिद्धः । कनते गद्यपद्यादिभिः प्रबन्धवर्णनं करोतीति कविः । एते प्रवचन्यादयोऽष्टौ प्रभवतो भगव-
 च्छासनस्य यथायथं देशकालाद्यौचित्येन साहाय(य्य)करणात्प्रभाषकास्तेषां कर्म प्रमाना द्वितीयं भूषणम् ।
 भक्तिः प्रवचने निनयैवावृत्त्यरूपा प्रतिपत्तिः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रादिगुणाधिकेष्वाभ्युत्थानमभियानं शिरस्यञ्ज-
 लिकरणं स्वयमासनढोरुनमासनाभिग्रहो वन्दना पर्युपासना अनुगमनं चेत्यष्टविधकर्मविनयनादष्टविध उपचार-
 विनयः । व्यावृत्तस्य भावः कर्म वा वैयावृत्त्यम् । तच्चाचार्योपाध्यायतपस्विशि(शै)ल्लरुलानकुलगणसद्वसाधुसमनो-
 (मान) ज्ञेयु दशस्वन्नपानवस्त्रपात्रप्रतिश्रयपीठफलकसंस्तारादिभिर्धर्मसाधनरूपग्रहः शुश्रूषामैपजक्रियाक्रान्तारानियम-
 दुर्गोपसर्गेष्वभ्युपपत्तिश्च । जिनशासनविषये च कौशलं नैपुण्यम् । ततो हि व्यवहितादिरण्यर्थो विपयीक्रियते । यथा-
 नार्यदेशवर्त्ती आर्द्रककुमारः श्रेणिकपुत्रेणामयकुमारेण कौशलात्प्रतिबोधित इति । तीर्थं नद्यादेरिव संसारस्य तरणे

(१) प्रवचनी धर्मकथी वादी नैमिचित्तिकः तपस्वी च । विद्यावान् सिद्धश्च कवि अट्टेव प्रभावका भणिता ॥

सुखावतारो मार्गः । तच्च द्विधा द्रव्यतीर्थं भावतीर्थं च । द्रव्यतीर्थं तीर्थकृतां जन्मदीक्षाज्ञाननिर्व्वानस्थानम् । यदाह—

जन्मं दिक्खा नाखं तित्थयराणं महाणुभावाणं । जत्थ य किर निव्वाणं आगाढं दंसणं होह ॥ १ ॥

भावतीर्थं तु चतुर्विधः श्रमणसङ्घः प्रथमगणधरो वा । यदाह—“ तित्थं भन्ते- तित्थं तित्थयरे तित्थ ? गोयमा ! अरिहा ताव नियमा तित्थंकरे, तित्थं पुण चाउव्वण्णे समणसंघे पढमगणहरे वा ” । तीर्थस्य सेवा तीर्थसेवा ॥ १६ ॥

अस्य सम्यक्त्वस्य भूषणान्युक्त्वा दूषणान्याह—

शङ्काकाङ्क्षाविचिकित्सामिथ्यादृष्टिप्रशंसनम् । तत्संस्तवश्च पञ्चापि सम्यक्त्वं दूषयन्त्यलम् ॥ १७ ॥
पञ्चापि शङ्कादयो निर्दोषमपि सम्यक्त्वं दूषयन्ति अलमतियेन । शङ्का सन्देहः सा च सर्वविषया देशविषया च । सर्वविषया अस्ति वा नास्ति वा धर्म इत्यादि । देशशङ्का एकैकवस्तुधर्ममगोचरा । यथा अस्ति जीवः केवलं सर्वगतोऽसर्वगतो वा सप्रदेशोऽप्रदेशो वेति । इयं च द्विधाऽपि भगवदर्हत्प्रणीतप्रवचनेषु अप्रत्ययरूपा सम्य-

(१) जन्म दीक्षा ज्ञानं तीर्थकरणा महानुभावानाम् । यत्र च किल निर्व्वीणं आगाढ दर्शनं भवति ॥

(२) चतुर्व्वेर्ण ।

(३) तीर्थं भगवन् तीर्थ तीर्थकर. तीर्थः गौतम ! अर्हेन् तावन्नियमेन तीर्थकरस्तीर्थं पुनश्चातुर्व्वेर्णो श्रमणसङ्घः प्रथमगणधरो वा ।

त्वं दूषयति । केवलागमगम्या अपि हि पदार्था अस्मदादिप्रमाणपरीचा निरेषेवा आप्तग्रन्थे कृत्वान्न सन्देहं योग्या । यत्रापि मोहवशात् कचन संशयो भवति तत्राप्यप्रतिहेतयमर्गला । यथा—

‘कृत्य य महदुन्वमेण तव्विहायसिय निरहओ वावि । नेयगहणत्तणेण य नाणावरणोदिएणं च ॥ १ ॥^१ हेऊ-
दाहरणासंभवे अ सह सुहु जं न बुद्धेज्जा । सवन्नुमयमपितहं तहाणि तं चित्ते मद्दमं ॥ २ ॥^२ अणुवकयपरा-
णुग्गहपरायणा जं जिणा जगप्पवरा । जियरागदोसमोहा य नमहा चाइणो तेणं ॥ ३ ॥

यथा वा सूत्रोक्तस्यैकस्याप्यरोचनादन्तरस्य भवति नरः मिथ्यादृष्टिः । सूत्रं हि नः प्रमाणं जिनाभिहितम् । काङ्क्षा अन्यान्यदर्शनग्रहः । सापि सर्वविषया देशविषया च । सर्वविषया सर्वपासुण्डिधम्मोकाङ्क्षारूपा । देशकाङ्क्षा त्वेकादिदर्शनविषया यथा सुगतेन भिक्षूणामक्लेशको धम्मं उपदिष्ट स्नानाभ्यापानाञ्छादनशयनीयादिषु सुखानु-
भवद्वारेण । यदाह—

मृद्धी शय्या प्रातरुत्थाय पेया, मध्ये भक्तं पानकं चापराद्धे । द्राक्षारण्डं शर्करा चाद्धरात्रे, मोक्षशान्ते शा-
क्यसिंहेन दृष्टः ॥ १ ॥ इति

- (१) क्व च (स्वचन) मतिदुर्बलेन तद्विधाचार्यविरहतो वापि । ज्ञेयगहनत्वेन च ज्ञानावरणोदयेन च ॥
(२) हेतुदाहरणासंभवे च सति सुष्टु यन्न बुध्येत । सर्वज्ञमतमवितथ तथापि तच्चिन्तयति मतिमान् ॥
(३) अनुपकृतपरानुग्रहपरायणा यजिना जगत्प्रवरा । जितरागदोष (द्वेष) मोहाश्च नान्यथा वादिनस्तेन ॥

एतदपि घटमानकमेव न दूरापेतम् । तथा परिव्राट्भौतब्राह्मणादयो विषयानुपभुञ्जाना एव परलोकेऽपि सुखेन युज्यन्त इति साधीयानेयोऽपि धर्म इति । एवं च काङ्क्षापि परमार्थतो भगवदहर्त्त्राणीतागमानाश्चासरूपा सम्यक्त्वं दूषयति । विचिकित्सा चित्तविप्लवः, सा च सत्यपि युक्त्यागमोपपन्ने जिनधर्मोऽस्य महतस्तपःक्लेशस्य सिकताकण-
क्वलवन्निःस्वादस्यायत्यां फलसम्पद्भिवित्री । अथ क्लेशमात्रमेवेदं निर्जराफलविकलमिति । उभयथा हि क्रिया दश्यन्ते सफला अफलाश्च कृपीवलादीनामिव इयमपि तथा सम्भाव्यते । यदाह—

‘पुण्वपुरिसा जहोइअमगचरा घडइ तेसि फलजोगो । अम्हेसु य धीसंघयणविरहओ न तह तेसि फले
॥ १ ॥ इति ॥

विचिकित्सापि भगवद्वचनानाश्वासरूपत्वात्सम्यक्तत्त्वस्य दोषः । न च शङ्कातो नेयं भिद्यते । शङ्का हि सकला-
सकलपदार्थभाक्त्वेन द्रव्यगुणविषया, इय तु क्रियाविषयैव । यद्वा विचिकित्सा निन्दा सा च सदाचारश्रुनिविषया
यथा अस्त्रानेन प्रस्वेदजलक्लिबलत्वाद्दुर्गन्धिवपुष एत इति । को दोषः स्याद्यदि प्रासुकवारिणाऽङ्गचालनं
कुर्वीरमिति । इयमपि तत्त्वतो भगवद्भूमनानाश्वासरूपत्वात् सम्यक्तत्त्वदोषः ३ । मिथ्या जिनागमविपरीता दृष्टिदर्शनं
येषां ते मिथ्यादृष्टयस्तेषां प्रशंसनं प्रशंसा तच्च सर्वविषयं देशविषयं च । सर्वविषयं सर्वोण्यपि कथिलादिदर्शनानि
युक्तियुक्तानीति माध्यस्थ्यसारा स्तुतिः सम्यक्तत्त्वस्य दूषणम् । यदाचक्ष्महि स्तुतौ—

(१) पूर्वपुरुषा यथोचितमार्गचरा घटते तेषा फलयोगः । अस्मासु च धीसंहननविरहतः न तथा तेषा फलम् ॥

सुनिश्चितं मत्सरिणो जनस्य, न नाथ मुद्रामतिशरेते ते । माध्यस्थ्यमास्थाय परीक्षका ये, मणौ च काचे च
समानुबन्धाः ॥ १ ॥

देशविषयं तु इदमेव नुद्वचनं सादृशकणादादिवचनं वा तत्त्वमिति । इदं तु व्यक्तमेव सम्यक्तत्त्वपूर्णम् ४ ।
तैर्मिथ्यादृष्टिभिरेकत्र संवासात्परस्परलापादिजनितः परिचयः संस्तवः । एकत्रचामे हि तत्प्रक्रियाश्रवणात्तत्क्रियादर्-
शनाच्च दृढसम्यक्तत्ववतोऽपि दृष्टिभेदः सम्भाव्यते, किमुत मन्दबुद्धेर्नवधर्मस्य इति संस्तवोऽपि सम्यक्तत्त्वपूर्णम् ५ ।
एवंविधं च सम्यक्तत्त्व विशिष्टद्रव्यक्षेत्रकालभावसामग्र्यां सत्यां गुरोः समीपे विधिना प्रतिपद्य श्रावको यथावत्पा-
लयति । यदाह—

समणोवासश्चो तस्य मिच्छत्ताश्चो पडिक्कमे । दब्बश्चो भावश्चो पुब्बि सम्मतं पडिक्कए ॥ १ ॥

नै कप्पए से परतित्थियाणं, तहेव तेमिं चिय देवयाणं । परिग्गहे ताण य चेइयाणं, पहावणावंदणपूयणां ॥ २ ॥
लौयाण तित्थेसु सिणाणदाणं, पिडप्पयाण हुण्ण तवं च । संक्रंतिसोमग्गहणाइएसे, पभूयलोयाण पवाहकिंच ॥ ३ ॥

एवं तावत्सागरोपमकोटीकोट्यां शेषायां किञ्चिद्दूनायां मिथ्यात्वमोहनीयस्मिती जन्तु सम्यक्तत्वं प्रतिपद्यते ।
सागरोपमकोटीकोट्यामप्यवशिष्टायां पण्योपमपृथक्तत्वं यदा व्यतीतं भवति तदा देशविरतिं प्रतिपद्यते । यदाह—

(१) श्रमणोपासकस्तत्र मिथ्यात्वात्यक्तिक्रमेत् । द्रव्यतो भावत पवं सम्यक्तत्त्व प्रतिपद्यते ॥

(२) न कल्पते तस्य परतीर्थिकाना तथैव तेषामेव देवतानाम् । परिग्रहे तेषा च चैत्याना भगवानावन्दनपूर्णनादि ॥

(३) लोकाना तीर्थेषु स्नानदानं पिण्डप्रदान हवनं तपश्च । सक्रान्तिसोमग्रहणादिकेषु प्रभूतलोकाना प्रवाहकृत्यम् ॥

“सम्मत्तमि उ लद्धे पलियपुट्टत्तेण सावम्भो होज्ज ति” ॥ १७ ॥

सम्यक्त्वमूलानि पञ्चाणुव्रतानीत्युक्तं तल सम्यक्त्वमभिहितमिदानीमणुव्रतान्याह—

विरतिं स्थूलहिंसादेर्द्विविधत्रिविधादिना । अहिंसादीनि पञ्चाणुव्रतानि जगदुज्जिनाः ॥ १८ ॥

स्थूला मिथ्यादृष्टीनामपि हिंसात्वेन असिद्धा या हिंसा सा स्थूलहिंसा स्थूलानां वा व्रसानां जीवानां हिंसा स्थूलहिंसा । स्थूलग्रहणमुपलक्षणम् । तेन निरपराधसङ्कल्पपूर्वकहिंसानामपि ग्रहणं आदिग्रहणात् स्थूलानुव्रतस्या-
ब्रह्मचर्यपरिग्रहाणां संग्रहः । एभ्यः स्थूलहिंसादिभ्यो या विरतिर्निवृत्तिस्तामहिंसादीनि अहिंसासूनुतास्तेयब्रह्मच-
र्यापरिग्रहान् पञ्चाणुव्रतानीति (तानि) जिनास्तीर्थंकरा जगदुः प्रतिपादितवन्तः । किमविशेषेण विरतिर्नेत्याह ।
द्विविधत्रिविधादिना भङ्गजालेन द्विविधः कृतकारितरूपस्त्रिविधो मनोवाक्कायभेदेन यत्र स द्विविधत्रिविध एको
भङ्गः । इह यो हिंसादिभ्यो विरतिं प्रतिपद्यते, स द्विविधां कृतकारितभेदां त्रिविधेन मनसा वचसा कायेन चेति ।
एवं च भावना-स्थूलहिंसां न करोत्यात्मना न कारयत्यन्येन मनसा वचसा कायेन चेति । अस्य चानुमतिर-
प्रतिपिद्धा अपत्यादिपरिग्रहसद्भावात् तैर्हिंसादिकरणे च तस्यानुमतिप्राप्ते । अन्यथा परिग्रहापरिग्रहयोरविशेषेण
ग्रव्रजिताग्रव्रजितयोरभेदापत्तेः । ननु भगवत्यादावागमे त्रिविधं त्रिविधेनेत्यपि प्रत्याख्यानमुक्तमगारिणः,
तच्चश्रुतोक्तत्वादनवद्यमेव तत्कस्मान्नोच्यते ? उच्यते-तस्य विशेषविषयत्वात् । तथाहि यः किल प्रविब्रजिषुरेव

(१) सम्यक्त्वे तु लब्धे पल्योपमपुथक्त्वेन श्रावको भवेदिति ।

प्रतिमाः प्रतिपद्यते पुत्रादिसन्ततिपालनाय यो वा विशेषं स्वयम्भूरमणादिगतं मत्स्यादिमांसं स्पृलहिंसादिकं वा क्वचिदवस्थाविशेषे प्रत्याख्याति स एव त्रिविधं त्रिविधेनेति करोति । इत्यन्वयिपयत्वाभ्युच्यते । ग्राह्येन तु द्विविधं त्रिविधेनेति । द्विविधत्रिविध आदिर्यस्य द्विविधत्रिविधादेर्भेदजालस्य तेन ॥

द्विविधं द्विविधेनेति द्वितीयो भेदः द्विविधमिति स्पृलहिंसा न करोति न कारयति द्विविधेनेति मनसा वचसा यद्वा मनसा कायेन यद्वा वाचा कायेनेति । तत्र यदा मनसा वाचा न करोति न कारयति तदा मनसा अभिसन्धिरहित एव वाचापि हिंसक्रमद्बुधेन कायेनैव दुश्चेष्टितादिना असंश्लिप्तकरोति । यदा तु मनसा कायेन न करोति न कारयति तदा मनसा अभिसन्धिरहित एव कायेन दुश्चेष्टितादि परिहरन्नेमानाभोगाद्वाचैव हन्ति वातयाभि वेति व्रूते । यदा तु वाचा कायेन न करोति न कारयति तदा मनसैवाभिसन्धिमधिकृत्य करोति कारयति च । अनुमतिस्तु त्रिभिरपि सर्वत्रैवास्ति । एवं शेषपत्रिकृत्वा अपि भावनीयाः ।

द्विविधमेकविधेनेति तृतीयः द्विविधं करणं च एकविधेन मनसा यद्वा वचसा यद्वा कायेन ।

एकविधं त्रिविधेनेति चतुर्थः एकविधं करणं यद्वा कारणं मनसा वाचा कायेन च ।

एकविधं द्विविधेनेति पञ्चमः एकविधं करणं यद्वा कारणं द्विविधेन मनसा वाचा यद्वा मनसा कायेन यद्वा वाचा कायेन ।

एकविधमेकविधेनेति षष्ठः एकविधं करणं यद्वा कारणं एकविधेन मनसा यद्वा वाचा यद्वा कायेन । यदाह—

दुर्विहितिविहेण पढमो दुविहं दुविहेण वीयओ होइ । दुविहं एगविहेणं एगविहं चैव तिविहेण ॥ १ ॥ एगविहं दुविहेणं एगगविहेण छट्ठओ होइत्ति ।

एते च भङ्गाः करणत्रिकेण योगत्रिकेण च विशेष्यमाणा एकोनपञ्चाशद्भवन्ति । तथाहि—

हिंसां न करोति मनसा १ वाचा २ कायेन ३ मनसा वाचा ४ मनसा कायेन ५ वाचा कायेन वा ६ मनसा वाचा कायेन च ७ एते करणेन सप्त भङ्गाः ।

एवं कारणेन सप्त । अनुमत्या सप्त । तथा हिंसां न करोति न कारयति च मनसा १ वाचा २ कायेन ३ मनसा वाचा ४ मनसा कायेन ५ वाचा कायेन वा ६ मनसा वाचा कायेन च ७ । एते करणकारणाभ्यां सप्त भङ्गाः ।

एवं करणानुमतिभ्यां सप्त । कारणानुमतिभ्यामपि सप्त । करणकारणानुमतिभिरपि सप्त । एवं सर्वे मौलिता एकोनपञ्चाशद्भवन्ति । एते च त्रिकालविषयत्वात् प्रत्याख्यानस्य कालत्रयेण गुणिताः सप्तचत्वारिंशदधिकं शत भवन्ति । यदाह—

‘‘सेयालं भंगसयं पच्चक्खणम्मि जस्स उवलद्धं । सो खलु पच्चक्खणं कुसलो सेसा अकुसलाओ ॥ १ ॥

(१) द्विविधत्रिविधेन प्रथमो द्विविध द्विविधेन द्वितीयो भवति । द्विविध एकाविधेन एकविधं चैव त्रिविधेन । एकविध द्विविधेन एकैकाविधेन पष्ठको भवतीति ।

(१) सप्तचत्वारिंशत्पञ्चशतं प्रत्याख्याने यस्य उपलब्धम् । स खलु प्रत्याख्याने कुशलं शेषा अकुशलाः ॥

त्रिकालविषयता चातीतस्य निन्दया साम्प्रतिकस्य संवरणेन अनागतस्य प्रत्याख्यानेनेति । यदाह—

“ अहं नृणां पदुष्यन्नं संरेमि अणागयं पचक्खामि ति” । एते च भद्रा अहिंसाव्रतमाश्रित्योपदर्शिता-
व्रतान्तरेष्वपि द्रष्टव्याः ॥ १८ ॥

एवं सामान्येन हिंसादिगोचरां प्रितिसुपदस्य प्रत्येकं हिंसादिषु तामुपदिदर्शयिषुहिंसायां तामदाह—

पद्भुकुष्ठिकुणित्वादि दृष्ट्वा हिंसाफलं सुधीः । निरागस्त्रसजन्तूनां हिंसां सङ्कल्पतस्स्यजेत् ॥ १९ ॥

इह नादृष्टपापफलाः पापान्निवर्त्तन्त इति पापफलमुपदर्शयन् हिंसाचिरतिव्रतमुपदिशति । पद्भुः सत्यपि
पादे पादविहरणाक्षमः, कुष्ठी त्वग्दोषी, कुणित्कलपाणिः, तेषां भागः पद्भुकुष्ठिकुणित्वम् । आदिग्रहणात्पद्भुत्वोपल-
ब्धितमघः कायवैगुण्यम्, कुष्ठित्वोपलब्धित सकलरोगजातम्, कुणित्वोपलब्धितमुपरिकायवैगुण्यं संगृह्यते । एतद्दि-
साफल दृष्ट्वा सुधीरिति बुद्धिमान्, स हि शास्त्रवेलेन हिंसाया फलमेतदिति निश्चित्य हिंसां त्यजेत् । अत्र विधी
सप्तमी । केषां ? निरागस्त्रसजन्तूनां निरागसो निरपराधास्त्रसा द्वीन्द्रियादयस्तेषां सङ्कल्पेन सङ्कल्पतः आद्यादित्वात्तृ-
तीयान्तात्तसुः । निरागस इति निरपराधजन्तुविषयां हिंसां प्रत्याचष्टे सापराधस्य तु न नियमः । त्रसग्रहणेनैकेन्द्रि-
यविषयां हिंसां नियमयितुं न क्षम इत्याचष्टे—सङ्कल्पत इति अयं जन्तुं मांसाद्यर्थित्वेन हन्मीति सङ्कल्पपूर्वकं हिंसां
वर्जयेत् । आरम्भजा तु हिंसा अशक्यप्रत्याख्यानेनेति तत्र यतनामेव कुर्यादिति । अत्रान्तरश्लोकाः—

(१) अतीत निन्दाभि प्रत्युत्पन्नं संवृणोमि अनागतं प्रत्याख्यामीति ।

येषामेकान्तिको भेदः सम्मतो देहदेहिनोः । तेषां देहविनाशोऽपि न हिंसा देहिनो भवेत् ॥ १ ॥ अभेदैकान्त-
 चादेऽपि स्वीकृते देहदेहिनोः । देहनाशे देहिनाशात्परलोकोऽस्तु कस्य वै ॥ २ ॥ भिन्नाभिन्नतया तस्माज्जीवे
 देहात्प्रतिष्ठते । देहनाशो भवेत्पीडा या तां हिंसां प्रचचते ॥ ३ ॥ दुःखोत्पत्तिर्मनःकेशस्तत्पर्यायस्य च चयः ।
 यस्यां स्यात्सा प्रयत्नेन हिंसा हेया विपश्चिता ॥ ४ ॥ प्राणी प्रमादतः कुर्याद्यत्प्राणव्यपरोपणम् । सा हिंसा जगदे
 प्राज्ञैर्बीजं संसारभूरुहः ॥ ५ ॥ शरीरी अयतां मा वा ध्रुवं हिंसा प्रमादिनः । सा प्राणव्यपरोपेऽपि प्रमादरहितस्य
 न ॥ ६ ॥ जीवस्य हिंसा न भवेन्नित्यस्यापरिणामिनः । क्षणिकस्य स्वयं नाशात्कथं हिंसोपपद्यताम् ॥ ७ ॥
 नित्यामित्ये ततो जीवे परिणामिनि युज्यते । हिंसा कायवियोगेन पीडातः पापकारणम् ॥ ८ ॥ केचिद्वदन्ति
 हन्तव्याः प्राणिनः प्राणिघातिनः । हिंस्रस्यैकस्य घाते स्याद्रक्षणं भूयसां किल ॥ ९ ॥ तदयुक्तमशेषाणां हिंस्र-
 त्वात्प्राणिनामिह । हन्तव्यता स्यात्तस्माभिमिच्छोर्भूलक्षतिः स्फुटा ॥ १० ॥ अहिंसासम्भवो धर्मः स हिंसातः कथं
 भवेत् । न तोयजानि पद्मानि जायन्ते जातवेदसः ॥ ११ ॥ पापहेतुर्वधः पापं कथं क्वेत्तुमलं भवेत् । मृत्युहेतु-
 कालकूटं जीविताय न जायते ॥ १२ ॥ संसारमोचकास्त्वादुःखिनां वध इष्यताम् । विनाशे दुःखिनां दुःखवि-
 नाशो जायते किल ॥ १३ ॥ तदप्यसाम्प्रतं ते हि हता नरकगामिनः । अनन्तेषु नियोज्यन्ते दुःखेषु स्वल्पदुःखाः
 ॥ १४ ॥ किं च सौख्यवतां घाते धर्मः स्यात्पापवारणात् । इत्थं विचार्य हेयानि वचनानि कुतीर्थिनाम् ॥ १५ ॥
 चार्वाकाः प्रादुरात्मैव तावन्नास्ति कथञ्चन । तं विना कस्य सा हिंसा कस्य हिंसाफलं भवेत् ॥ १६ ॥ भूतेभ्य
 एव चैतन्यं पिष्टादिभ्यो यथा मदः । भूतसंहतिनाशे च पञ्चत्वमिति कथ्यते ॥ १७ ॥ आत्माभावे च तन्मूलः

परलोको न युज्यते । अभावे परलोकास्य पुण्यापुण्यकथा दृया ॥ १८ ॥ तपांसि यातनाधिनाः संयमो भोगवञ्चना । इति मिप्रतिपत्तिभ्यः परेभ्यः परिभाष्यते ॥ १९ ॥ स्वर्गवेदनतः सिद्धः स्वदेहे जीम इष्यताम् । अहं दुःखी सुखी चाहमिति प्रत्यययोगतः ॥ २० ॥ दृष्टं वेद्यहमित्यत्र त्रितयं प्रतिभासते । कर्म क्रिया च कर्त्तृ च तत्कर्त्ता किं निषिध्यते ॥ २१ ॥ शरीरमेव चेत्कर्त्तृ न कर्त्तुं तदचेतनम् । भूतचेतन्योगाच्चेतनं तदसन्नतम् ॥ २२ ॥ मया दृष्टं श्रुतं स्पृष्टं ब्रातमास्नादितं स्मृतम् । इत्येककर्त्तृकामावात् भूतचिद्धादिनः कथम् ॥ २३ ॥ स्वर्गवेदनतः सिद्धे स्वदेहे चेतनात्मनि । परदेहेऽपि तत्सिद्धिरनुमानेन साध्यते ॥ २४ ॥ बुद्धिपूर्वा क्रियां दृष्ट्वा स्वदेहेऽन्यत्र तद्रतिः । प्रमाणवत् सिद्धा केन नाम निगद्यते ॥ २५ ॥ तत्परलोकिनः सिद्धौ परलोको न दुर्घटः । तथा च पुण्यपापादि सर्वमेवोपपद्यते ॥ २६ ॥ तपांसि यातनाधिना इत्याद्युन्मत्तभाषितम् । सचेतनस्य तत्कस्य नोपहासाय जायते ॥ २७ ॥ निर्वाधोऽस्ति ततो जीमः स्थित्युत्पादव्यथात्मकः । जाता दृष्टा गुणी भोक्ता कर्त्ता कायप्रमाणकः ॥ २८ ॥ तदेवमात्मनः सिद्धौ हिंसा किं नोपपद्यते । तदस्या परिहारेणाहिंसाव्रतम्वदीरितम् ॥ २९ ॥ १९ ॥

हिंसानियमे स्पष्ट दधान्तमाह—

आत्मवत्सर्वभूतेषु सुखदुःखे प्रियाप्रिये । चिन्तयन्नात्मनोऽनिष्टां हिंसामन्यस्य नाचरेत् ॥ २० ॥
सुखशन्देन सुखसाधनमन्नपानसहचन्दनादि गृह्यते । दुःखशन्देन दुःखसाधनं वधवन्धमारणादि । ततो

(१) स्वयमेवो० ।

यथात्मनि दुःखसाधनमप्रियं तथा सर्वभूतेष्वपि । एवं चिन्तयन् दुःखसाधनत्वादप्रियां परस्य हिंसां न कुर्वीत । सुखग्रहणं दृष्टान्तार्थम् । यथा सुखसाधनं प्रियमेवं दुःखसाधनमप्रियम् । तथा सर्वभूतेष्वपि दुःखसाधनमप्रियमित्यर्थः । यदाहुर्लौकिका अपि—

श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधार्यताम् । आत्मनः प्रतिक्कलानि परेषां न समाचरेत् ॥ १ ॥ इति ॥ २० ॥
ननु प्रतिपिद्धाचरणे दोषः, प्रतिपिद्धा च त्रसजीवविषया हिंसा, स्थावरेषु त्वप्रतिपिद्धहिंसेषु येषु चेषु चेषु चेषु गृहस्था इत्याह—

निरर्थिकां न कुर्वीत जीवेषु स्थावरेष्वपि । हिंसामहिंसाधर्मज्ञः काङ्क्षन्मोक्षमुपासकः ॥ २१ ॥

स्थावराः पृथिव्यमृत्युतेजोवायुवनस्पतयस्तेष्वपि जीवेषु हिंसां न कुर्वीत । किंविशिष्टां ? निरर्थिकां प्रयोजनरहितां, शरीरकुटुम्बनिर्वाहनिमित्तं हि स्थावरेषु हिंसा न प्रतिपिद्धा, या त्वनर्थिका शरीरकुटुम्बादिप्रयोजनरहिता तादृशीं हिंसां न कुर्वीत उपासकः श्रावकः । किंविशिष्टः ? अहिंसाधर्मज्ञः अहिंसालक्षणं धर्मं जानातीति अहिंसाधर्मज्ञः । न हि प्रतिपिद्धवस्तुविषयैवाहिंसा धर्मः किं नत्वप्रतिपिद्धेष्वपि सा यतनारूपा । ततश्च तथाविधं धर्मं जानन् स्थावरेष्वपि निरर्थिकां हिंसां न विदधीत । ननु प्रतिपिद्धविषयैवाहिंसास्तु किमनया सूक्ष्मेच्छिकया ? इत्याह—काङ्क्षन्मोक्षं, स हि मोक्षाकाङ्क्षी यतिवत् कथं निरर्थिकां हिंसामाचरेत् ? ॥ २१ ॥

ननु निरन्तरहिंसापरोऽपि सर्वस्वं दक्षिणां दत्त्वा पापविशुद्धिं विदध्यात् किमनेन हिंसापरिहारक्लेशेन ? इत्याह—

तम् । प्रहरणैः कुन्ततोभरादिभिर्मर्षिमाणो विनाश्यमानः स वराको देही कथं भवेत् ? परमदुःखित एव भवेदित्यर्थः । मरणवचनेनाऽपि दूयमानस्य निशितैः शस्त्रैर्मारणमिति मृतमारणं तत्कथं स कर्णः कुर्यादिति निन्दा ॥ २६ ॥

हिंसाफलं दृष्टान्तद्वारेणाह—

श्रूयते प्राणिघातेन रौद्रध्यानपरायणौ । सुभूमौ ब्रह्मदत्तश्च सप्तमं नरकं गतौ ॥ २७ ॥

श्रूयते आकर्ण्यते एतदागमे । यदुत प्राणिघातेन हेतुना मुभूतब्रह्मदत्तौ चक्रवर्त्तिनौ सप्तमं नरकं गतौ । हिंसाया नरकगमनहेतुत्वं न रौद्रध्यानमन्तरेण भवति । अन्यथा सिंहवधकृतपाप्मिनोऽपि नरकः स्यादित्युक्तं रौद्रध्यानपरायणौ हिंसानुगन्धिध्यानयुक्तावित्यर्थः । यथा तौ नरकं गतौ तथा कथानकद्वारेण दर्श्यते । तथाहि—

वसन्तपुरनामायां पुर्यामुच्छन्नवंशकः । आसीच्छ्रुत इवाकाशादग्निर्को नाम दारकः ॥ १ ॥ सोऽन्यदा चलितस्तप्तात् स्थानाद्देशान्तरं प्रति । सार्थोद्गीनः परिआम्यन्नगमत्तापसाश्रमम् ॥ २ ॥ तमग्निं तनयत्वेनाग्रही-
त्कुलपतिर्जमः । जमदग्निरिति ख्यातिं स लोकेषु ततोऽगमत् ॥ ३ ॥ तप्यमानस्तपस्तीक्ष्णं ग्रत्यच्च इव पावकः । तेजसा दुःसहेनासौ पप्रथे पृथिवीतले ॥ ४ ॥ अत्रान्तरे महाश्राद्धो नाम्ना वैश्वानरः सुरः । धन्वन्तरिश्च तापसभक्तो व्यवदतामिति ॥ ५ ॥ एक आहर्हतां धर्मः प्रमाणमितरः पुनः । तापसानां विवादेऽस्मिन् व्यधातामिति निर्णयम् ॥ ६ ॥ आर्हतेषु जघन्यो यः प्रकृष्टस्तापसेषु यः । परीक्षणीयावावाभ्यां को गुणैरतिरिच्यते ? ॥ ७ ॥ तदानीं मिथिलापुत्र्यां नवधर्मपरिष्कृतः । श्रीमान् पद्मरथो नाम प्रस्थितः पृथिवीपतिः ॥ ८ ॥ दीक्षां श्रीवासु-

पूज्यान्ते ग्रहीतुं भावतो यतिः । गच्छंश्चम्पपुरी ताभ्यां देवाभ्यां ददशे पयि ॥ ९ ॥ परीक्षाकाङ्क्षया ताभ्यां
 पानाभे ढौकिते नृपः । वृषितः क्षुधितोऽप्योज्झद्वीराः सत्त्वाबलन्ति न ॥ १० ॥ ऋक्षैरिव चक्रते क्रूरैः
 कर्करकण्टकैः । पीडां देवौ नृदेवस्य मृदुनो पादपत्रयो ॥ ११ ॥ पादाभ्यां प्रवरद्रक्तधाराभ्यां तादृशेऽध्वनि ।
 तूलिकातलसञ्चार सचेरे च तथापि सः ॥ १२ ॥ निर्ममे गीतनृत्यादि ताभ्यां क्षोभाय भूपतेः । तन्मोघमभवत्तत्र
 दिव्यास्त्रिभिर्गोत्रजे ॥ १३ ॥ तौ सिद्धपुत्ररूपेण पुरोभूयेदमृचतु । तवाद्यापि महाभाग महदायुर्व्यामि च
 ॥ १४ ॥ स्रन्ञ्चन्दं भुञ्च तद्भोगान् का धीर्यवीचने तपः । निशीयकृत्यं ऋः प्रात कुर्गोदुद्योगधानिपि ॥ १५ ॥
 यौवने तदतिक्रान्ते देहदीर्घन्यकारणम् । गृह्णीयास्तं तपस्तात द्वितीयमिव चार्द्धकम् ॥ १६ ॥ राज्ञोचे यदि
 महायुर्दुष्पुण्य भविष्यति । जलमानेन नलिनीनालं हि परिवर्द्धते ॥ १७ ॥ लोलेन्द्रिये यौवने हि यत्तपस्तत्तपो
 ननु । दारुणास्त्रे रणे यो हि शूरः शूरः स उच्यते ॥ १८ ॥ तस्मिन्नचलिते सत्मात्साधु साध्विति यादिनौ ।
 तौ गतौ तापसेत्कृष्टं जमदग्निं परीक्षितम् ॥ १९ ॥ न्यग्रोधमिमे निस्तारिजटासंस्पृष्टभूतलम् । गन्मीक्षाकीर्णपादान्तं
 दान्तं तौ तमपरयताम् ॥ २० ॥ तस्य रमथुलताजाले नीउं निर्माय मायया । तदैव देवौ चटकमिथुनीभूय
 तस्यतुः ॥ २१ ॥ चटकश्चटकाभूचे यास्यामि हिमवद्गिरौ । अन्यागक्तो नैव्यमि त्वमिति तं नान्वमस्त सा
 ॥ २२ ॥ गोघातपातकेनाहं गृहो नायामि चेत्प्रिये । इत्युक्तरापयं भूयश्चटकं चटकाऽव्रवीत् ॥ २३ ॥ अग्रेरस्यैनसा
 गृहो शपेथा इति चेत्प्रिय । मिमृजामि तदैव त्वां पन्थानः सन्तु ते शिवाः ॥ २४ ॥ इत्याकर्ण्य वचः क्रुद्धो
 जमदग्निमुनिस्ततः । उभाभ्यामपि हस्ताभ्यामुभौ जग्राह पविणौ ॥ २५ ॥ आचनचे ततो हन्त कुर्मणे दुष्करं

तपः । उष्णरश्मावित्र ध्वान्तमाः पापं मयि कीदृशम् ॥ २६ ॥ अर्धर्षिं चटकोवाच मा कुपस्ते मुधा तप ।
अपुत्रस्य गतिर्नास्तीत्यथौपीस्त्वं न किं श्रुतिम् ॥ २७ ॥ ततथा मन्यमानोऽयं मुनिरेवमचिन्तयत् । ममाकलत्र-
पुत्रस्य प्रवाहे मूत्रितं तपः ॥ २८ ॥ क्षुभितं तं परिज्ञाय धिग् आन्तस्तापैरिति । जज्ञे घनान्तरिः श्राद्धः प्रत्येति
प्रत्ययाश्च कः ॥ २९ ॥ चभ्रवतुरदृश्यौ च तावपि त्रिदशौ तदा । जमदग्निश्च सम्प्राप पुरं नेमिककोष्टकम् ॥ ३० ॥
जितशत्रुमहीपालं तत्र भूयिष्ठकन्यकम् । स प्रेप्सुः कन्यकामेकां दत्तं हर इनागमत् ॥ ३१ ॥ कृत्वाभ्युत्थानमुर्वीशः
प्राञ्जलिस्तममापत । किमर्थमागता युयं ब्रूत किं कस्वाण्यहम् ॥ ३२ ॥ कन्यार्थमागतोऽस्मीति मुनिनोक्ते नृपोऽब्रवीत् ।
मध्ये शतस्य कन्यानां त्वां येच्छति गृहाण ताम् ॥ ३३ ॥ स कन्यान्तःपुरं गत्वा जगाद नृपकन्यकाः । धर्मपत्नी
मम काचिद्भवतीभ्यो भवत्विति ॥ ३४ ॥ जटिलः पलितः क्षामो भिचारीनो यदन्विदम् । न लज्जसे त्वमिति ताः
कृतयूत्कारमूचिरे ॥ ३५ ॥ समीरण इव रुद्धो जमदग्निमुनिस्ततः । अधिज्येष्वासयध्यामा कन्या कुञ्जीचकार ताः
॥ ३६ ॥ अथाङ्गणे रेणुपुञ्जै रममाणां नृपात्मजाम् । एकाभालोकयामास रेणुकेत्यब्रवीच्च ताम् ॥ ३७ ॥ स तस्या इच्छसी-
त्युपत्वा मातुलिङ्गमदर्शयत् । तया प्रसारित पाणिं पाणिग्रहणसूचक ॥ ३८ ॥ तां मुनिं परिजग्राह रोरो घनमिचोरसा ।
साद्वं गवादिभिस्तस्मै ददौ च निधिवन्नुपः ॥ ३९ ॥ स श्यालीस्नेहसम्बन्धादेकोनं कन्यकाशतम् । सञ्जीचके तप शक्त्वा
धिगमूढानां तपोव्ययः ॥ ४० ॥ नीत्वाश्रमपदं तां च स मुग्धमधुराकृतिम् । हरिणीभिव लोलाक्षीं प्रेम्णा मुनिरवद्वयत् ४१
अदुलीभिर्गणयतो दिनान्यस्य तपस्विनः । यौवनं चारुकन्दर्पलीलावनमवाप सा ॥ ४२ ॥ साचीकृतज्वलदग्निज-
?

१ अधिज्यधनुर्थदितुल्या ।

मदग्निमुनिस्ततः । यथावदुपयेमे तां भूतेश इव पार्वतीम् ॥ ४३ ॥ ऋतुकाले स ऊचे तां चरुं ते साधयाम्यहम् ।
यथा ब्राह्मणमूर्द्धन्यो धन्य उत्पद्यते सुतः ॥ ४४ ॥ सोवाच हस्तिनपुरेऽनन्तवीर्यस्य भूपतेः । पत्न्यस्ति मत्स्वसा
तस्यै चरुः चात्रोऽपि साध्यताम् ॥ ४५ ॥ ब्राह्मं सधर्मचारिण्यै चात्रं तज्जामयेऽपरम् । स चरुं साधयामास पुत्री-
यमुपजीवितुम् ॥ ४६ ॥ साचिन्तयदहं तावदभूवमटवीपुंगी । मा भून्मादृक् सुतोऽपीति चात्रं चरुमभचयत् ॥ ४७ ॥
साऽद्वाद्ब्राह्मं चरुं स्वस्रे जातौ च तनयौ तयोः । तत्र रामो रेणुकायाः कृतवीर्यश्च तत्स्यसुः ॥ ४८ ॥ क्रमेण ववृधे
राम ऋषित्वे पैतृकेऽपि सः । चात्रं प्रदर्शयंस्तेजो हुताशनमिवाम्भसि ॥ ४९ ॥ विद्याधरोऽन्यदा तत्र कोऽप्या-
गादतिसारकी । विद्या तस्यातिसारार्यो विस्मृताकाशगामिनी ॥ ५० ॥ रामेण प्रतिचरितो भेषजाद्यैः स बन्धुवत् ।
रामाय सेवमानाय विद्यां पारशर्वी ददौ ॥ ५१ ॥ मध्येशवरणं गत्वा तां च विद्यामसाधयत् । रामः परशुरामो-
ऽभूत्ततः प्रभृति विश्रुतः ॥ ५२ ॥ अन्येष्टुः पतिमापृच्छ्य रेणुकोत्कण्ठिता स्वसुः । जगाम हस्तिनपुरे प्रेम्णो
दूरे न किञ्चन ॥ ५३ ॥ श्यालीति लालयन् लोललोचनां तत्र रेणुकाम् । अनन्तवीर्योऽसमयत्कामः कामं निरङ्कुशः
॥ ५४ ॥ ऋषिपत्न्या तथा राजाहन्येव पुरन्दरः । अन्वभूच्च यथाकामं सम्भोगसुखसम्पदम् ॥ ५५ ॥ अनन्तवी-
र्योत्तनयो रेणुकायामजायत । ममतायामिवोत्थयः सधर्मिण्यां बृहस्पतेः ॥ ५६ ॥ तेनापि सह पुत्रेण रेणुकामान-
यन्मुनिः । स्त्रीणां लुब्धो जनः प्रायो दोषं न खलु वीचते ॥ ५७ ॥ तां पुत्रसहितां वल्लीमकालफलतामिव ।
सज्जातकोप परशुरामः परशुनाऽच्छिनत् ॥ ५८ ॥ तद्भगिन्या स वृत्तान्तोऽनन्तवीर्यस्य शंसितः । कोपमुदीपयामास
कृशानुमिव मारुतः ॥ ५९ ॥ ततश्चावार्यदोर्वीर्योऽनन्तवीर्यो महीपतिः । जमदग्न्याश्रमं गत्वाभाङ्गीन्मत्त इव

द्विपः ॥ ६० ॥ तापसानां कृतत्रासः समादाय गवादि सः । मन्दं मन्दं परिक्रामन् केमरीव न्यवर्त्तत
॥ ६१ ॥ त्रस्यत्तपस्मिन्मुलं श्रुत्वा ज्ञात्वा च तां कथाम् । कुद्धः परशुरामोऽध्याधावत्साचादिवान्तकः
॥ ६२ ॥ सुभटग्रामसंग्रामकौतुकी जमदग्निजः । पशुना तण्डुशथक्रे दारुवदारुणेन तम् ॥ ६३ ॥
राज्ये निवेशयाञ्चक्रे तस्य प्रकृतिपूरुषैः । कृतवीर्यो महावीर्यः स एव तु वयोलघुः ॥ ६४ ॥ स तु मातृमुखान्छत्वा
मृत्युव्यतिकरं पितुः । आदिष्टादिरिवागत्य जमदग्निममारयत् ॥ ६५ ॥ रामः पितृवधकुद्धो द्रागत्वा हस्तिनापुरे ।
अमारयत्कृतवीर्यं किं यमस्य दवीयसि ॥ ६६ ॥ जामदग्न्यस्ततस्तस्य राज्ये न्यविशत स्वयम् । राज्यं हि
विक्रमाधीनं न प्रमाणं क्रमाक्रमौ ॥ ६७ ॥ रामाक्रान्तपुराद्राज्ञी कृतवीर्यस्य गुर्विणी । व्याघ्राघ्रातवनादेणीवाग-
मत्तापसाश्रमम् ॥ ६८ ॥ कृपाधनैर्भूगृहान्तः सा निधाय निधानवत् । तपस्विभिर्गोप्यते स्म क्रूरात्परशुरामतः
॥ ६९ ॥ चतुर्दशमहास्वप्नस्रचितोऽस्याः सुतोऽजनि । गृह्णन् भूमिं सुपेनाभूत्सुभूमो नामतस्ततः ॥ ७० ॥ क्षत्रियो
यत्र यत्रासीत्तत्र तत्राप्यदीप्यत । पशुः परशुरामस्य कोपाग्निरिव मूर्त्तिमान् ॥ ७१ ॥ रामोऽगादन्यदा तत्राश्रमे
पशुश्च सोऽज्वलत् । चित्रं चासूचयद्भूम इव धूमध्वजं तदा ॥ ७२ ॥ किमत्र क्षत्रियोऽस्तीति पृष्टास्तेन तपस्विनः ।
इत्यृक्षुस्तापसीभूताः क्षत्रिया वयमास्मेहे ॥ ७३ ॥ रामोऽप्यमर्षाग्निःक्षत्रां ममकृत्वो वसुन्धराम् । निर्ममे निस्तृणां
शैलतटीभिव दवानलः ॥ ७४ ॥ क्षुण्णक्षत्रियदंष्ट्राभी रामः स्थालमपूरयत् । यमस्य पूर्णकामस्य पूर्णपात्राश्रियं
दधत् ॥ ७५ ॥ रामः पप्रच्छ नैमित्तानन्येद्युर्मै कुतो वधः । सदा वैरायमाणा हि शत्रून्ते परतो मृतिम् ॥ ७६ ॥
यो दंष्ट्राः पायसीभूताः सिंहासन इह स्थितः । मोक्षयेत्समृस्ततस्त्यस्ते वधो भावीति तेऽञ्जुमन् ॥ ७७ ॥ रामोऽथ

कारयामास सत्रागारमवारितम् । धुरि सिंहासनं तत्रास्थापयत्स्थालमग्रतः ॥ ७८ ॥ अथाश्रमे प्रतिदिनं लालय-
 न्निस्तपस्विभिः । निन्येऽङ्गणदुम इव सुभूमो वृद्धिमद्भुताम् ॥ ७९ ॥ विद्याधरो मेघनादोऽन्येद्युर्नैमित्तिकानिति ।
 परिपप्रच्छ पद्मश्रीः कन्या मे कस्य दीयताम् ॥ ८० ॥ तस्या वरं वरीयांसं सुभूम तेऽप्युपादिशन् । दत्त्वा कन्यां
 ततस्तस्मै तस्यैवाभूत्स सेवकः ॥ ८१ ॥ कूपभेक इवानन्यगोऽथ पप्रच्छ मातरम् । सुभूमः किमियानेव लोकोऽयम-
 धिकोऽपि किम् ॥ ८२ ॥ माताप्यचीकथदथो लोकोऽनन्तो हि चत्सक । मक्षिकापदमात्रं हि लोकमध्येऽयमाश्रमः
 ॥ ८३ ॥ अस्मिन् लोकेऽस्ति विख्यात नगरं हस्तिनापुरम् । पिता ते कृतवीर्योऽभूत्तत्र राजा महाभुजः ॥ ८४ ॥
 हत्वा ते पितरं रामो राज्यं स्वयमगशिथ्रियत् । क्षिति निःक्षत्रियां चक्रे विष्णामस्तद्भयादिह ॥ ८५ ॥ तत्कालं
 हास्तिनपुरे सुभूमो भौमवज्ज्वलन् । जगाम वैरिणे क्रुद्धः क्षात्रं तेजो हि दुर्द्धरम् ॥ ८६ ॥ तत्र सत्रे ययौ सिंह
 इव सिंहासनेऽविशत् । दंष्ट्रास्ताः पायसीभूताः सुभुजो बुभुजे च सः ॥ ८७ ॥ उत्तिष्ठमाना युद्धाय ब्राह्मणास्तत्र
 रक्षकाः । जग्निरे मेघनादेन व्याघ्रेण हरिणा इव ॥ ८८ ॥ प्रस्फुरदंष्ट्रिकांकेशो दशनैरधरं दशन् । ततो रामः
 क्रुधा कालपाशाकृष्ट इवाययौ ॥ ८९ ॥ रामेण मुमुचे रोपात्सुभूमाय परश्वधः । विध्यातस्तत्क्षणं तस्मिन् स्फुलिङ्ग
 इव वारिणि ॥ ९० ॥ अस्त्राभावात्सुभूमोऽपि दंष्ट्रास्थालमुदक्षिपत् । चक्रीवभूव तत्सद्यः किं न स्यात्पुण्यसम्पदा
 ॥ ९१ ॥ चक्रवर्त्यष्टमः सोऽथ तेन चक्रेण भासता । शिरः परशुरामस्य पङ्कजच्छेदमच्छिदत् ॥ ९२ ॥ क्षमां
 निःक्षत्रियां रामः सप्तकृत्वो यथा व्यधात् । एकविंशतिकृत्वस्तां तथा निर्व्राह्मणामसौ ॥ ९३ ॥ क्षुणचित्तिपह-

१ मङ्गलयहवत्.

स्त्यथपदातिव्यूहलोहितैः । बाहयन् वाहिनीर्नव्याः स प्राक् प्राचीमसाधयत् ॥ ६४ ॥ स न्छिन्नानेकसुभटमुण्डम-
ण्डितभूतलः । दक्षिणाशापतिरन्य इवाजयत् ॥ ६५ ॥ भटस्थिभिर्दन्तुरयन् युक्तिशङ्करिवाभितः ।
रोधो नीरनिधेः सोऽथ प्रतीचीमजयद्विशम् ॥ ६६ ॥ हेलोद्घाटितैर्वाढयकन्दरः स्यामभन्दरः । म्लेच्छान्विजेतुं
भरतोत्तरखण्डं विवेश सः ॥ ६७ ॥ उच्छलच्छोगितरसच्छटान्धुरितभूतलः । म्लेच्छांस्तत्राय सोऽभाङ्गीदिक्षुनिव
महाकरी ॥ ६८ ॥ एवं चतुर्दिशं आम्यन् धरद्वृथणकानिव । दलयन् सुभटानुर्वीं स पदखण्डामसाधयत् ॥ ६९ ॥
उज्जासयन्नसुमतामिति नित्यरौद्र-ध्यानानलेन सततं ज्वलदन्तरात्मा । आसाद्य कालपरिणामवशेन मृत्युं, तां
सप्तमीं नरकभूमिमगात्सुभूमः ॥ १०० ॥

इति सुभूमचक्रवर्तिकथानकम् ॥

अथ ब्रह्मदत्तकथा—

साकैतनगरे चन्द्रावतंसस्य सुतः पुरा । नामतो मुनिचन्द्रोऽभूच्चन्द्रवन्मधुराकृतिः ॥ १ ॥ निर्विषः कामभोगेभ्यो
भारेभ्य इव भारिकः । मुनेः सागरचन्द्रस्य पार्श्वे जग्राह स त्रतम् ॥ २ ॥ प्रव्रज्यां जगत-पूज्यां पालयन्नयमन्यदा । देशान्तरे
विहाराय चचाल गुरुणा सह ॥ ३ ॥ स तु भिन्नानिभिचेन पयि ग्रामं प्रविष्टवान् । सार्थाङ्गटोऽट्वीमाट यूथच्युत द्वैणकः
॥ ४ ॥ स तत्र छुत्पिपासाभ्यामाक्रान्तो ग्लानिमागतः । चतुर्भिः प्रतिचरितो बल्लवैर्वान्यवैरिव ॥ ५ ॥ स तेपाशुपकाराय
निर्ममे धर्मदेशनाम् । अपकारिष्वपि कृपा सतां किं नोपकारिषु ॥ ६ ॥ प्रवव्रजुस्ते तत्पार्ष्वे चत्वारः शमशालिनः ।

चतुर्विधस्य धर्मस्य चतस्र इव मूर्तयः ॥७॥ व्रतं तेषालयन् सम्यक् किन्तु द्वौ तत्र चक्रतुः । धर्मे जुगुप्सा चित्रां हि
 चित्तवृत्तिः शरीरिणाम् ॥ ८ ॥ जग्मतुस्तपसा तौ घां जुगुप्साकारिणावपि । स्वर्गाय जायतेऽवश्यमप्येकाहः कृतं
 तपः ॥ ९ ॥ च्युत्वा ततो दशपुरे शाण्डिल्यब्राह्मणाबुभौ । युगमरूपौ सुतौ दास्यां जयवत्यां बभूवतुः ।
 ॥ १० ॥ तौ क्रमाद्यौवनं प्राप्तौ पित्रादिष्टौ च जग्मतुः । रवितुं चेन्नमीदृग् हि दासेराणां नियोजनम्
 ॥ ११ ॥ तयोः शयितयोर्नक्तं निःसृत्य वटकोटरात् । एकः कृष्णाहिना दष्टः कृतान्तस्यैव बन्धुना
 ॥ १२ ॥ ततः सर्वोपलम्भाय द्वितीयोऽपि परिभ्रमन् । वैरादिबाणु तेनैव दष्टो दुष्टेन भोगिना
 ॥ १३ ॥ तावनासप्रतीकारौ वराकौ मृत्युमापतुः । यथाऽऽयातौ तथा यातौ निष्फलं जन्म धिक्तयोः ॥ १४ ॥
 कालिञ्जरगिरिप्रस्थे मृग्या यमलरूपिणौ । मृगावजनिपातां तौ ववृधाते सदैव च ॥ १५ ॥ प्रीत्या सह चरन्तौ
 तौ मृगौ मृगयुगा हतौ । बाणेनैकेनैककालं कालधर्ममुपेतुः ॥ १६ ॥ ततोऽपि मृतगङ्गायां राजहंस्या उभावपि
 अजायेतां सुतौ युगमरूपिणौ पूर्वजन्मवत् ॥ १७ ॥ क्रीडन्तावेकदेशस्थौ धृत्वा जालेन जालिकः । ग्रीवां भंत्वा
 स्वधीद्धर्महीनानां हीदृशी गतिः ॥ १८ ॥ वाराणस्यां ततोऽभूतां भूतदत्ताभिधस्य तौ । महाधनसमृद्धस्य मात-
 ङ्गाधिपतेः सुतौ ॥ १९ ॥ चित्रसम्भूतनामानौ तौ मिथः स्नेहशालिनौ । न कदापि व्ययुज्येतां सम्बद्धौ नखमां-
 सवत् ॥ २० ॥ वाराणस्यां तदा चाभूच्छङ्ख इत्यवनीपतिः । आसीच्च सचिवस्तस्य नमुचिर्नाम विश्रुतः ॥ २१ ॥
 अपरेष्टुः सोऽपराधे महीयसि महीभुजा । अप्रियतो भूतदत्तस्य प्रच्छन्नवधेहतवे ॥ २२ ॥ तेनोचे नमुचिच्छ्रब्धं त्वां
 रक्षामि निजात्मवत् । पाठयस्यात्मजौ मे त्वं यदि भूमिगृहस्थितः ॥ २३ ॥ प्रतिपन्नं नमुचिना तन्मातङ्गपतेर्वचः ।

जनो हि जीनितव्यार्थी तन्नास्ति न करोति यत् ॥ २४ ॥ विचित्राश्चित्रसम्भूतौ स तथाऽध्यापयत् कलाः । रमेऽ-
 नुरक्त्या सादृ मातङ्गपतिभार्यया ॥ २५ ॥ ज्ञात्वा तद्भूतदत्तेनारेभे मारयितुं स तु । सहते कः स्वदारेषु पारदा-
 रिक्कविप्लवम् ॥ २६ ॥ ज्ञात्वा मातङ्गपुत्राभ्यां स दूरेणापसारितः । सैवास्मै दक्षिणा दत्ता प्राणरक्षणलक्षणा ॥ २७ ॥
 ततो निःसृत्य नमुचिर्गतवान् हस्तिनापुरे । चक्रे सनत्कुमारेण सचिवश्चक्रिणा निजः ॥ २८ ॥ इतश्च चित्रसम्भूतौ
 चभतुर्नवयौवनौ । कुतोऽपि हेतोरायातौ पृथिव्यामारिचनोविध ॥ २९ ॥ तौ स्माद् जगत्तुर्गीतं हाहाहूहपदासिनौ ।
 वादयामासतुर्वीणामतितुम्बुरुनारदौ ॥ ३० ॥ गीतप्रबन्धानुगतैः सुव्यक्तेः सप्तभिः स्वरैः । तयोर्वीदयतोर्वेणुं किं-
 करन्ति स्म किन्नराः ॥ ३१ ॥ मुरजं धीरघोषं तौ वादयन्तौ च चक्रतुः । गृहीतमुरकं कालातोद्यकृष्णविडम्बनाम् ॥
 ३२ ॥ शिवः शिवोर्वशीरम्भामुज्ज्वलितलोत्तमाः । यन्नाट्यं न पिदाञ्चकुस्ती तदप्यभिनित्यतुः ॥ ३३ ॥ मर्व-
 गान्धर्वसर्वस्वमर्पून् विश्वकाम्मणम् । प्रकाशयद्भयामेताभ्यां न जह्रे कस्य मानसम् ॥ ३४ ॥ तस्यां पुरि प्रववृते
 कदाचिन्मदनोत्सवः । निरीयुः पौरचर्चर्थस्तत्र संगीतपेशलाः ॥ ३५ ॥ चर्चरी निर्ययौ तत्र चित्रसम्भूतयोरपि ।
 जग्मुस्तत्रैव तद्गीताकृष्टा पौरा मृगा इव ॥ ३६ ॥ राज्ञो व्यज्ञपि केनापि मातङ्गाभ्यां पुरीजनः । गतिनाकृष्य
 सर्वोऽयमात्मवन्मलिनः कृतः ॥ ३७ ॥ च्मापेनापि पुराध्यक्षः साचेपमिदमाज्ञापि । न प्रवेशः प्रदातव्यो
 नगर्यामिनयोः क्वचित् ॥ ३८ ॥ ततः प्रभृति तौ वाराणस्या दूरेण तथ्यतुः । प्रवृत्तश्चैकदा तत्र कौमुदीपरमोत्सवः
 ॥ ३९ ॥ राजशासनमुल्लङ्घय लोलैर्न्द्रियतया च तौ । प्रविष्टौ नगरीं भृङ्गौ गजगण्डतटीमिव ॥ ४० ॥ उत्सवं
 प्रेक्षमाणौ तौ सर्वाङ्गीणावगुण्ठनौ । दस्युवन्नगरीमध्ये छन्नं छन्नं विचेस्तु ॥ ४१ ॥ क्रोष्टुवत्क्रोष्टुशब्देन

पौरगीतेन तौ ततः । अगायतां तारतारमलङ्घ्या भवितव्यता ॥ ४२ ॥ आकर्ण्य कर्णमधुर तद्रीतं युजनार्गैः ।
 मधुवन्माक्षिकाभिस्तौ मातङ्गौ परिवारितौ ॥ ४३ ॥ कावेताविति विज्ञातुं लोकैः कृष्टावगुण्ठनौ । अरे तावेव
 मातङ्गावित्याक्षेपेण भाषितौ ॥ ४४ ॥ नागैरः कुक्ष्यमानौ तौ यष्टिभिर्लोष्टुमिस्ततः । श्वानाविव गृहत्पुर्था (र्ग्य)
 नतग्रीवौ निरीयतु ॥ ४५ ॥ तौ सैन्यशशवह्नौर्कैर्हन्यमानौ पदे पदे । स्खलत्पादौ कथमपि गम्भीरोद्यानमीयतु-
 ॥ ४६ ॥ तावचिन्तयतामेवं धिग् नौ दुर्ज्ञातिदूषितम् । कलाकौशलरूपादि पयो व्रातमिवाहिना ॥ ४७ ॥
 उपकारो गुणैरास्तामपकारोऽयमावयो । तदिदं क्रियमाणाया शान्तैर्वेताल उत्थित ॥ ४८ ॥ कलालावण्यरूपाणि
 स्यूतानि वपुषा सह । तदेवानर्थसदनं तृणवच्यज्यतां क्षणात् ॥ ४९ ॥ इति निश्चित्य तौ प्राणपरिहारपरायणौ ।
 मृत्युं साक्षादिव द्रष्टुं चेलतुर्दक्षिणामभि ॥ ५० ॥ ततो दूरं प्रयातौ तौ गिरिमैकमपश्यताम् । यत्रारूढैर्धुर्वीच्यन्ते करिणः
 किरिपोतवत् ॥ ५१ ॥ भृगुपातेच्छया ताभ्यामारोहेद्भ्या महागुनि । ददृशे पर्वते तस्मिन् जङ्गमो गुणपर्वत ॥ ५२ ॥
 प्रावृषेण्यमिवाम्भोदं मुनि गिरिशिर स्थितम् । दृष्ट्वा प्रणष्टसन्तापप्रसरौ तौ बभूवतु ॥ ५३ ॥ तौ प्राग्दुःखमित्रो-
 ज्जन्तावानन्दाश्रुजलच्छलात् । तत्पादपद्मयोर्भृङ्गाविव सद्यो निपेततुः ॥ ५४ ॥ समाप्य मुनिना ध्यानं कौ युवां
 किमिहागतौ । इति पृष्टौ स्ववृत्तान्तं तावशेषमशंसताम् ॥ ५५ ॥ स ऊचे भृगुपातेन वपुरेव हि शीर्यते । शीर्यते
 नाशुभं कर्म जन्मान्तरशतार्जितम् ॥ ५६ ॥ त्याज्यं वपुरिदं वा चेद् गृहीतं वपुषः फलम् । तच्चापवर्गस्पर्गादिका-
 रणं परम तप ॥ ५७ ॥ इत्यादिदेशनावाक्यमुधानिर्वीतमानसौ । तस्य पार्श्वे जगृहतुर्येति धर्ममुभाचपि ॥ ५८ ॥
 अधीयानौ क्रमेणाथ तौ गीतार्थौ बभूवतु । आदेरेण गृहीतं हि किं वा न स्यान्मनस्विनाम् ॥ ५९ ॥ पष्ठाष्टम-

भृतिभिस्तौ तपोभि सुदुस्तपे । क्रशयामासतुर्दहं प्राक्तनै कर्मभिः सह ॥ ६० ॥ ततो निहरमाणौ तौ ग्रामादग्रामं
पुरात्पुनरम् । कदाचित्प्रातिपेदाते नगरं हस्तिनापुरम् ॥ ६१ ॥ तौ तत्र रुचिरोदाने चेरतुर्दुधरं तपः । सम्भोगभूमयोऽपि
स्युस्तपसे शान्तचेतसाम् ॥ ६२ ॥ सम्भूतमुनिरन्येद्युर्मासवषण्णपारणे । पुरे श्रविष्टो भिचार्यं यतिघर्मोऽङ्गवानिव
॥ ६३ ॥ गेहादेहं परिभ्राम्यन्नीर्योसमितिपूर्वकम् । स राजमार्गोपवितो दृष्टो नमुचिमन्त्रिणा ॥ ६४ ॥ मातङ्गदारकः
सोऽयं मद्भूचं ख्यापयिष्यति । मन्त्रीति चिन्तयामास पापाः सर्वत्र शङ्किताः ॥ ६५ ॥ यावन्मन्मर्भं कस्यापि
प्रकाशयति न ह्यसौ । तावन्निर्वासयाम्येनमिति पत्नीन्ययुद्धक्त सः ॥ ६६ ॥ स ताडयितुमारेभे तेन पूर्वोपकार्यपि
चीरपाणमिवाहीनामृपकारोऽसतां यतः ॥ ६७ ॥ लङ्कटैः कुट्यमानोऽसौ सस्यवीजमिवोक्तैः । स्थानात्ततोऽपचक्राम
त्वरित त्वरितं मुनिः ॥ ६८ ॥ अमुच्यमानः कुट्टाकैर्बिर्यन्नपि मुनिस्तदा । शान्तोऽप्यकुप्यदापोऽपि तप्यन्ते वह्नितापत-
॥ ६९ ॥ निर्जगाम मृत्वात्तस्य बाणो नीलः समन्ततः । अकालोपस्थिताग्भोदधिभ्रमं विभ्रदम्बरे ॥ ७० ॥
तेजोलेश्योल्लासाथ ज्वालापटलमालिनी । तडिन्मण्डलसङ्कीर्णमिव द्यामभितन्वती ॥ ७१ ॥ अतिविष्णुकुमारं
तं तेजोलेश्याधरं ततः । ग्रसादयितुमाजगमुः पौराः समयकौतुकाः ॥ ७२ ॥ राजा सनत्कुमारोऽपि ब्राल्वा तत्र
समाययौ । उचिष्णति यतो वह्निस्तद्वि विध्यापयेत्सुधीः ॥ ७३ ॥ नत्वोचे तं नृपः किं वो युज्यते भगवन्निदम् ।
चन्द्राश्मार्कांशुतप्तोऽपि नार्चिर्भुञ्चति जातुचित् ॥ ७४ ॥ एभिरत्यपराद्धं यत्कोपोऽयं भवतामतः । चीराब्धेर्मथ्यमानस्य
कालकूटमभून्न किम् ॥ ७५ ॥ न स्यात्स्याच्चेच्चिरं न स्याच्चिरं चेतत्फलेऽन्यथा । सलस्नेह इव क्रोधः सतां
तद्गमहेऽत्र किम् ॥ ७६ ॥ तथापि नाथ नाथामि कोपं मुञ्चेतरोचितम् । मवादृशाः समदृशो ह्यपकार्युपकारिषु

॥ ७७ ॥ चित्रोऽप्यतान्तरे ज्ञात्वा सम्भृतमुनिमभ्यगात् । सान्त्वयितुं भद्रमिव द्विपं मधुरभाषितैः ॥ ७८ ॥ तस्य
 कोप उपाशाम्यश्चित्रवाक्यैः श्रुतानुगैः । पयोवाहपयःपुरैर्गिरिव दवानलः ॥ ७९ ॥ महाकोपतमोऽमुक्तः शशाङ्क
 इव पार्वणः । दण्डादासादयामास प्रसादं स महाद्युनिः ॥ ८० ॥ वन्दिता दमयित्वा च लोकस्तस्माद्यवर्त्तत ॥
 सम्भृतश्चित्रमुनिना तदुद्यानमनीयत ॥ ८१ ॥ पश्चात्तापं चक्रतुस्तौ पर्यटन्निगृहे गृहे । आहारमात्रकृते प्राप्यते
 व्यसनं महत् ॥ ८२ ॥ शरीरं गत्वरमिदं आहारेणापि पोषितम् । किमेन शरीरेण किं वाहारेण योगिनाम् ॥ ८३ ॥
 चेतसीति विनिश्चित्य कृतसंलखनौ पुरा । उभौ चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानं प्रचक्रतुः ॥ ८४ ॥ कः पराभूतवान्साधु
 वसुधाम्पाति मय्यपि । इति जिज्ञासतो राज्ञो मन्त्री व्यञ्जयि केनचित् ॥ ८५ ॥ अर्च्यार्नाचर्चति यः सोऽपि पापः
 किमुत हन्ति यः । इत्यानाययदुर्वीशो दस्युवत्संयमय्य तम् ॥ ८६ ॥ अन्योऽपि साधुविध्वंसं मा विधादिति
 शुद्धधीः । तं बद्धं पुरमध्येन सोऽनैपीत्साधुसन्निधौ ॥ ८७ ॥ नमन्पृथिवीरत्नभाभिरम्भोमयीमिव । कुर्वन्नुर्वी
 स उर्व्वीशपुङ्गवस्तावन्दत ॥ ८८ ॥ सव्यपाणिगृहीतास्यवस्त्रिकापिहिताननौ । उद्विग्नकरौ तौ तमाशशंसतु-
 राशिपा ॥ ८९ ॥ यो वोऽपराधवान् सोऽस्तु स्वकर्मफलभाजनम् । राज्ञा सनत्कुमारोऽप्येत्यदर्शि नमुचिस्तयोः ॥ ९० ॥
 अमोचि नमुचिः प्राप्तः पञ्चत्वोचितभूमिकाम् । सनत्कुमारतस्ताभ्यामुरगौ गलडादिव ॥ ९१ ॥ निर्वास्य
 कर्मचण्डालश्चण्डाल इव पत्तनात् । वध्योऽप्यमोच्यसौ राज्ञा मान्यं हि गुरुशासनम् ॥ ९२ ॥ सपत्नीभिश्चतुःषष्टि-
 सहस्रैः परिवारिता । वन्दितुं तौ सुनन्दागात् स्त्रीरत्नमथ चक्रिणः ॥ ९३ ॥ सा सम्भृतमुनेः पादपद्मयोलुलिता-
 लका । पपातास्येन कुर्वाणा शुवमिन्दुमतीमिव ॥ ९४ ॥ तस्याश्चालकसंस्पर्शं सम्भृतमुनिरन्वभूत् । रोमाञ्चितश्च

सद्योऽभूच्छलान्वेषी हि मन्मथः ॥ ६५ ॥ अथ सान्तःपुरे राज्ञि तावनुज्ञाप्य जग्मुपि । रागाभिभूतः सम्भूतो
निदानमिति निर्ममे ॥ ६६ ॥ दुष्करस्य मदीयस्य यद्यस्ति तपसः फलम् । तत्स्त्रीरत्नपतिरह भूयासं भाविजन्मानि
॥ ६७ ॥ चित्रोऽप्युचे काङ्क्षसीदं मोक्षदात्तपसः फलम् । मौलियोग्येन रत्नेन पादपीठं करोपि किम् ॥ ६८ ॥
मोहात्कृतं तन्निदानमिदानीमपि मुच्यताम् । मिथ्यादुष्कृतमस्यास्तु मुह्यन्ति न भवादृशाः ॥ ६९ ॥ एवं निवार्य-
माणोऽपि सम्भूतश्चित्रसा मुना । निदानं नामुचदहो विपयेन्ध्या वलीयसी ॥ ७० ॥ निर्व्यूढानशनौ तौ तु
प्राप्तायु र्ममसन्तयौ । सौधर्मे समजायेतां विमाने सुन्दरे सुरौ ॥ १ ॥ न्युत्सा जीवोऽथ चित्रस्य प्रथमस्पर्गलोकतः ।
पुरे पुरिमतालारुखे महेभ्यतनयोऽभवत् ॥ २ ॥ न्युत्सा सम्भूतजीवोऽपि काम्पिन्ये ब्रह्मभूतेः । भार्यायाश्चुलनी-
देव्याः कुक्षौ समवतीर्णवान् ॥ ३ ॥ चतुर्दशमहात्मसूचितागामिविभवः । अय जज्ञे सुतस्तस्याः प्राच्या इव
दिवाकरः ॥ ४ ॥ ब्रह्ममग्न इवानन्दाद् ब्रह्मभूषतिरस्य च । ब्रह्माण्डविश्रुतां ब्रह्मदत्त इत्यभिधां व्यधात् ॥ ५ ॥
ववृधे स जगन्नेत्रकुमुदानां मुद दिशन् । पुण्यन् कलाकलापेन कलानिधिरिवामलः ॥ ६ ॥ वक्त्राणि ब्रह्मण इव
चत्वारि ब्रह्मणोऽभवन् । प्रियमित्राणि तत्रैकः कटकः काशिभूषतिः ॥ ७ ॥ कणेरुदत्तसंज्ञोऽन्यो हस्तिनापुरनायकः ।
दीर्घश्च कोशलाधीशश्चम्पेशः पुष्पचूलकः ॥ ८ ॥ ते स्नेहाद्वर्षमेकैकमेकस्य पुर युताः पञ्चाप्यधियसन्ति स्म स्वर्दुमा
इव नन्दनम् ॥ ९ ॥ ब्रह्मणो नगरेऽन्येद्युस्ते यथायोगमाययुः । तत्र च क्रीडतां तेषां ययौ कालः कियानपि ॥ १० ॥
ब्रह्मदत्तस्य पूर्णेषु वर्षेषु द्वादशेऽप्यथ । परलोकगतिं भजे ब्रह्मराजः शिरोरुजा ॥ ११ ॥ कुत्सौर्द्धदेहिक ब्रह्मभूषतेः
कटकादयः । उपाया इव मूर्त्तास्ते चत्वारोऽमन्त्रयन्त्रिन्ति ॥ १२ ॥ ब्रह्मदत्तः शिशुर्याविदेकैरुस्तावदत्र नः । तस्य

ग्राहरिक इव वर्षे वर्षेऽस्तु रक्षकः ॥ १३ ॥ दीर्घत्वातुं सुहृद्राज्यं तैः संयुज्य न्ययुज्यत । ततः स्थानायाथा-
 स्थानमथ जगुस्त्रयोऽपि ते ॥ १४ ॥ अदीर्घबुद्धिर्दीर्घोऽपि ब्रह्मणो राज्यसम्पदम् । उद्येवारब्धकं क्षेत्रं स्वच्छन्द
 बुभुजे ततः ॥ १५ ॥ निरङ्कुशतया कोशं चिरगुहं स मूढधीः । सर्वमन्वेययामास परममेव दुर्जनः ॥ १६ ॥ स
 प्राक् परिचयादन्तरन्तःपुरमनर्गलः । सञ्चचाराधिपत्यं हि प्रायोऽधकरणं नृणाम् ॥ १७ ॥ एकान्ते चुलनीदेव्या
 सोऽतिमात्रममन्त्रयत् । वचोभिर्नम्मर्निणुर्नैर्दुदन् स्मरशरैरिव ॥ १८ ॥ आचारं ब्रह्मसुकुतं लोकं चावगणय्य सः ।
 संग्रसक्तञ्चुलन्याभूदुर्वाराणीन्द्रियाणि हि ॥ १९ ॥ ब्रह्मराजे पतिप्रेम मित्रस्नेहं च ताबुभौ । जहतुञ्चुलनीदीर्घावहो
 सर्वङ्क्षयः स्मरः ॥ २० ॥ सुखं विलसतोरेवं यथाकामीनयोस्तयोः । बहवो व्यतियान्ति स्म सुहृत्तमिव वासराः
 ॥ २१ ॥ ब्रह्मराजस्य हृदयं द्वैतीयीकमिव स्थितम् । मन्यज्ञासीद्वनुरिदं स्पष्टं दुश्चेष्टितं तयोः ॥ २२ ॥ सचिवोऽचि-
 न्तयचेदं चुलनी स्त्रीस्वभावतः । अकार्यमाचरत्वेपा सत्यो हि विरलाः स्त्रियः ॥ २३ ॥ सकोशान्तपुरं राज्यं
 न्यासे विश्वासतोऽर्पितम् । यद्विद्रवति दीर्घस्तदकार्यं नास्य किञ्चन ॥ २४ ॥ तदसावाचरेत्किञ्चित्कुमारस्यापि मि-
 प्रियम् । पोषकस्यापि नात्मीयो मार्जार इव दुर्जनः ॥ २५ ॥ विमृश्येति वरघनुसङ्गं स्वसुतमादिशत् । तत्तत्
 ज्ञापयितुं नित्यं ब्रह्मदत्तं च सेवितुम् ॥ २६ ॥ विज्ञप्ते मन्त्रिपुत्रेण वृत्तान्ते ब्रह्मनन्दनः । शनैः प्राकाशयत्कोपं
 नवोद्भिन्न इव द्विपः ॥ २७ ॥ ब्रह्मदत्तोऽसहिष्णुस्तन्मावदुत्थरितं तत । मध्ये शुद्रान्तभगमद्गृह्णत्वा काककोकिले ॥ २८ ॥
 वर्णसङ्करतो वध्यवेतावन्यमपीदृशम् । निश्चितं निग्रहीष्यामि तत्रेत्युच्चैरुवाच स ॥ २९ ॥ काकोऽहं त्वं पिक्वी-
 त्यावां निजिघृक्षत्यसाविति । दीर्घेणोक्तेज्वदेद्देवी मा भैषीर्बालमापिताम् ॥ ३० ॥ एकदा भद्रवशया सह नीत्वा

मृगद्विपम् । साक्षेपं तद्वदेवोचे कुमारो मारुच्चक्रम् ॥ ३१ ॥ इति श्रुत्वाऽवददीर्घः साकृतं बालभाषितम् । ततश्चुलन्युवाचेति
यद्यस्येवं ततोऽपि किम् ॥ ३२ ॥ हंस्याऽन्येद्युर्वकं ब्रह्माभ्यधत्त ब्रह्मरिति । अनया रमते ह्येष सहे कस्यापि
नेदृशम् ॥ ३३ ॥ दीर्घोऽवादीदिदं देवि स्वपुत्रस्य शिशोः शृणु । अन्तरुद्धिन्नरोपाग्निधूमोद्गारोपमा गिरः ॥ ३४ ॥
वर्द्धमानः कुमारोऽयं तदवश्यं भविष्यति । आवयोरिति विघ्नाय करेणैरिव केसरी ॥ ३५ ॥ न यावत्क-
वचहरः कुमारो हन्त जायते । तावद्विपदुम इव बालोऽप्युन्मूल्यतामसौ ॥ ३६ ॥ चुलन्युचे कथं राज्यधरः पुत्रो
विहन्यते । तिरश्च्योऽपि हि रक्षन्ति पुत्रान् प्राणानिवात्मनः ॥ ३७ ॥ दीर्घोऽवर्षात्पुत्रमूर्त्यो तव कालोऽयमागतः ।
मा मुहस्त्वं मयि सति सुतास्तव न दुर्लभाः ॥ ३८ ॥ विष्टुच्यापत्यवात्सल्यं शाकिनीव चुलन्यथ । रतस्नेहपरवशा
मतिशुश्राव तत्तथा ॥ ३९ ॥ सामन्त्रयद्विनाशोऽयं रक्ष्या च वचनीयता । यद्वदाम्रवणं सेक्यं कार्यं च पितृतर्पणम्
॥ ४० ॥ क उपायोऽथवास्त्येप विवाहो ब्रह्मसूतसौ । वासागारमिपात्तस्य कार्यं जतुगृहं ततः ॥ ४१ ॥
गूढप्रवेशनिःसारे तत्रोद्वाहादनन्तरम् । सुपुत्रे सस्युपेऽप्यसिन् ज्वाल्यो निशि हुताशनः ॥ ४२ ॥ उभाभ्यां
मन्त्रयित्वैवं पुष्पचूलस्य कन्यका । वृता वैवाहिकी सर्वसामग्री चोपचक्रमे ॥ ४३ ॥ तयोश्च क्रूरमाकृतं विज्ञाय
सचिवो धनुः । इति विज्ञपयामास दीर्घराजं कृताञ्जलिः ॥ ४४ ॥ कलाविनीतिकुशलः सन्नुवरधनुर्मम ।
बहंलिहयुवेवास्तु त्वदाज्ञारथधूर्वहः ॥ ४५ ॥ जरद्भव इवाहं तु यातायातेषु निःसहः । गत्वा क्वचिदनुष्ठानं करोमि
त्वदनुज्ञया ॥ ४६ ॥ कमप्यनर्थं कुर्वति मायाव्येप गतोऽन्यतः । आशङ्कतेति तं दीर्घो धीमद्भ्यः को न शङ्कते

१ वृषभयुवा (२) वृद्धवृषभ ।

॥ ४७ ॥ मायाकृतावहित्योऽथ दीर्घः सचिवमूचिवान् । राज्येन त्वां विना न किं यामिन्येव विना विधुम् ॥ ४८ ॥
 धर्मं सत्रादिनाऽत्रैव कुरु मा गास्त्वमन्यतः । राज्यं भवादृशैर्मिति सद्बुधैरिव काननम् ॥ ४९ ॥ ततो भागीरथीतीरे
 सद्बुद्धिर्विदधे धनुः । धर्मस्येव महाच्छत्रं पवित्रं सत्रमण्डपम् ॥ ५० ॥ सत्रं च पान्थसार्थानामभयानादिना तत ।
 प्रवाहमिव गाङ्गं सोऽनवीच्छन्नमवाहयत् ॥ ५१ ॥ दानमानोपकारात्तैः स प्रत्ययितपूरुषैः । चक्रे सुरङ्गां द्विक्रोशां
 ततो जतुगृहावधि ॥ ५२ ॥ इतः प्रच्छन्नलेखेन सौहार्ददुमवारिणा । इमं व्यतिकरं पुष्पचूलमज्ञापयद्भु-
 ॥ ५३ ॥ इत्वा तत्पुष्पचूलोऽपि सुधीः सद्बुद्धिः पदे । प्रेययापास दासेरौ हंसीस्थाने वकीमिव
 ॥ ५४ ॥ पिचले च स्वर्णमिति पौष्पचूलीति सा जनैः । लचिता भूषणमणिद्योतिताशाविशत्पुरीम् ॥ ५५ ॥
 मूर्च्छद्दीतिध्वनिनृत्यपूर्यमाणे नभस्तले । मुदा तां चुलनीं ब्रह्मधनुना पर्यणाययत् ॥ ५६ ॥ चुलन्यप्यखिलं लोकं
 विखज्य रजनीमुखे । कुमारं सस्तुपं प्रीजातुपे वासवेरमनि ॥ ५७ ॥ सवधूकः कुमारोऽपि विस्मृष्टान्यपरिच्छदः ।
 तत्रागाद्वरधनुना छायेव स्वया सह ॥ ५८ ॥ वार्त्ताभिर्मन्त्रिपुत्रेण ब्रह्मदत्तस्य जाग्रतः । निशाद्धं व्यतिचक्राम
 कुतो निद्रा महात्मनाम् ॥ ५९ ॥ चुलन्यादिष्टपूरुषैः फुत्कर्तुं नमिताननैः । ज्वलेति प्रेरित इव वासगृहेऽज्वल-
 च्छिखी ॥ ६० ॥ धूमस्तोमस्ततो विज्वक् पूरयामास रोदसीम् । चुलनीदीर्घदुःकृत्यदुःकीर्त्तिप्रसरोपमः ॥ ६१ ॥
 सप्तजिह्वोऽप्यभूत्कोटिजिह्वो ज्वालाकदम्बकैः । तत्सर्वं कवलीकर्तुं बुभुक्षित इवानलः ॥ ६२ ॥ किमेतदिति संपृष्टो
 ब्रह्मदत्तेन मन्त्रिषुः । संक्षेपादावचवेऽदभ्युलनीदुष्टचेष्टितम् ॥ ६३ ॥ आक्रष्टुं त्वामितः स्थानाद्रूपं करिकरादिव ।
 अस्ति तातेन दत्तेह सुरङ्गा सत्रगामिनी ॥ ६४ ॥ अत्र पार्थिवप्रहारेण प्रकाशीकृत्य तत्तत्रयात् । योगीव विवर-

द्वारं तद्द्वारं प्रविशायुना ॥ ६५ ॥ आतोद्यपुटवत्सोऽथ पाणिनाऽऽस्फोट्य भूपटम् । सुरङ्गया समिश्रोणाद्रत्न-
रन्ध्रेण सूत्रवत् ॥ ६६ ॥ सुरङ्गान्ते धनुद्युतौ तुरङ्गावध्यरोहताम् । राजमन्त्रिकुमारी तौ रेवन्तश्रीविडम्बकौ ॥ ६७ ॥
पञ्चाशद्योजनीं क्रोशमिव पञ्चमधारया । अथौ जग्मतुरुच्छ्वासी ततः पञ्चत्वमापतुः ॥ ६८ ॥ ततस्तौ पादचारेण
प्राणत्राणपरायणौ । जग्मतुर्निकया ग्रामं कुच्छ्रात्क्रोष्टकनामकम् ॥ ६९ ॥ प्रोवाच ब्रह्मदत्तोऽथ सखे वरधनोऽयुना ।
स्यर्द्धमाने इवान्योऽन्यं वाधेते क्षुत्तृषा च माम् ॥ ७० ॥ चणमत्र प्रतीवस्वेत्युक्त्वा तं मन्त्रिनन्दनः । ग्रामादाकार-
यामास नापितं वपनेच्छयो ॥ ७१ ॥ मन्त्रिपुत्रस्य मन्त्रेण तत्रैव ब्रह्मनन्दनः । वपनं कारयामास चूलाभात्रमथा-
रयत् ॥ ७२ ॥ तथा कपायवस्त्राणि पवित्राणि स धारयन् । सन्ध्याञ्छ्रवणालांशुमालिलीलामधारयत् ॥ ७३ ॥
कण्ठे वरधनुन्यस्त ब्रह्मसूत्रमधत्त च । ब्रह्मपुत्रो ब्रह्मपुत्रसादृश्यमुदुवाह च ॥ ७४ ॥ मन्त्रिसूत्रब्रह्मदत्तस्य वक्षः श्री-
वत्सलाञ्छितम् । पट्टेन पिदधे ग्रावृद् पयोदेनेव भास्करम् ॥ ७५ ॥ एवं वेपपरावर्त्त ब्रह्मसूत्रं सूत्रधारवत् । पारि-
पार्थिकवन्मन्त्रिपुत्रोऽपि विदधे तथा ॥ ७६ ॥ ततः प्रविष्टौ ग्रामे तौ पार्वणाविन्दुभास्करो । केनापि द्विजवर्येण
भोजनाय निमन्त्रितौ ॥ ७७ ॥ सोऽथ तौ भोजयामास भक्त्या राजानुरूपया । प्रायस्तेजोऽनुमानेन जायन्ते
प्रतिपत्तयः ॥ ७८ ॥ कुमारस्याचक्षतान्मूर्ध्नि क्षिपन्ती विप्रगेहिनी । श्वेतवस्त्रयुगं कन्यां चोपनिन्येऽप्सरःसमाम्
॥ ७९ ॥ ऊचे ततो वरधनुर्बटोरस्याकलापटोः । कण्ठे वक्षसि किमिमां मूढे शण्डस्य गामिव ॥ ८० ॥ ततो
द्विजवरेणोचे ममेयं गुणबन्धुरा । कन्या बन्धुमती नास्या विनाश्रुमपरो वरः ॥ ८१ ॥ पट्पण्डपट्टथिवीपाता पतिरस्या
मविष्यति । इत्याख्यायि निमित्तज्ञैर्निश्चितं चायमेव सः ॥ ८२ ॥ तैरवाख्यायि मे पट्टच्छन्नश्रीवत्सलाञ्छनः ।

मोच्यते यस्तवगृहे तस्मै देया स्वकन्यका ॥ ८३ ॥ जज्ञे च ब्रह्मदत्तस्योद्वाहः सह तथा तदा । भोगिनामुपतिष्ठन्ते
 भोगाः काममचिन्तिताः ॥ ८४ ॥ तामुषित्वा निशां बन्धुमतीमाश्रास्य चान्यतः । ययौ कुमार एकत्रावस्थानं
 सद्धिर्पां कृतः ॥ ८५ ॥ प्रातर्ग्रामं प्रापतुस्तौ तत्र चाश्रुणुतामिदम् । पन्थानोऽधिब्रह्मदत्तं सर्वे दीर्घेण रोधिताः ॥ ८६ ॥
 प्रस्थितावुत्पथेनाथ पेततुस्तौ महाटवीम् । निरुद्धां श्वापदैर्दीर्घपुरुषैरिव दारुणैः ॥ ८७ ॥ ततः कुमारं नृपितं मुत्तवा
 वदतरोरधः । वारिणेऽगाद्वरधुर्भनस्तुन्येन रहसा ॥ ८८ ॥ ततो वरधनुः सोऽयमुपलक्ष्य न्यरुध्यत । रुषितैर्दी-
 र्घपुरुषैः पौत्रिपोत इव श्वभिः ॥ ८९ ॥ गृह्यतां गृह्यतामेष वध्यतां वध्यतामिति । भोषणं भापमाणैस्त्वैर्जगृहे ववधे
 च सः ॥ ९० ॥ संज्ञामधिब्रह्मदत्तं पलायस्वेति सोऽकृत । पलायिष्ठ कुमारोऽपि समये खलु पौरुषम् ॥ ९१ ॥
 ततस्तस्या महाटव्या महाटव्यन्तरं जवात् । ब्रह्मधराश्रमीवागादाश्रमादाश्रमान्तरम् ॥ ९२ ॥ स तु तत्र कृताहारो
 विरसैरसैः फलैः । तृतीये दिवसेऽपश्यदेकं तापसमग्रतः ॥ ९३ ॥ कुत्राश्रमो वो भगवन्मिति पृष्टस्तपस्विना । स
 स्वाश्रमपदं निन्ये तापसा ह्यतिथिप्रियाः ॥ ९४ ॥ सोऽथापश्यत्कुलपतिं ववन्दे पितृवन् मुदा । प्रमाणमन्तःकरण-
 मविज्ञातेऽपि वस्तुनि ॥ ९५ ॥ ऊचे कुलपतिर्वत्स तवातिमधुराकृतेः । को हेतुरत्रागमने मरौ सुतरोरिव ॥ ९६ ॥
 ततो महात्मनस्तस्य विश्वस्तो ब्रह्मधर्निजम् । वृत्तान्तमाख्यत्यप्येण गोप्यं न खलु तादृशम् (शः)
 ॥ ९७ ॥ हृष्टस्ततः कुलपतिर्व्याहिरद्रद्रदाचरम् । द्विधास्थित इवात्मैको आताहं त्वत्पितुर्लघुः ॥ ९८ ॥
 ततो निजगृहं प्राप्तिस्तिष्ठ वत्स यथासुखम् । अस्मत्तपोभिर्विद्वंस सहैवास्मन्मनोरथैः ॥ ९९ ॥ कुर्वन् जनदगा-

नन्दममन्दं विश्ववल्लभ । असौ तत्राश्रमे तस्यौ प्रावृट्कालोऽप्युपस्थित ॥ २०० ॥ तत्राऽसौ निवसंस्तेन
 वलेनेव जनार्दनः । शास्त्राणि शस्त्राण्यस्त्राणि सर्वाण्यध्याप्यते स्म च ॥ १ ॥ वर्षात्यये समायाते सार-
 सालापनयुरे । वन्धाविष फलाद्यर्थं प्रचेलुस्तापसा वनम् ॥ २ ॥ सादरं कुलपतिना वार्थ्यमाणोऽप्यगा-
 द्ननम् । तैः सह ब्रह्मदत्तोऽपि कलमः कलभैरिव ॥ ३ ॥ अमन्त्रितस्ततोऽपश्यद्विष्णुमंत्रं तत्र दन्तिनः । प्र-
 त्यग्रमिति सोऽमंस्त हस्ती कोऽप्यस्ति दूरत ॥ ४ ॥ तापसैर्वार्थ्यमाणोऽपि तत सोऽनुपदं व्रजन् । योजनपञ्चक-
 स्यान्ते नागं नगमिवैक्षत ॥ ५ ॥ निःशङ्कं वद्वर्षयङ्कः कुर्वन् गर्जितमूर्जितम् । मल्लो मल्लमिवाह्वास्त नृहस्ती मत्त-
 हस्तिनम् ॥ ६ ॥ कुबोधुपितसर्वाङ्गो व्याकुञ्चितकरः करी । निष्कम्पकर्णस्तात्रास्यः कुमारं प्रत्यधावत ॥ ७ ॥
 ह्रमोऽभ्यर्णोऽभ्यगाद्यावत् कुमारस्तावदन्तरे । उत्तरीयं प्रचिद्येप तं वञ्चयितुमर्भवत् ॥ ८ ॥ अत्रतण्डमिव अश्य-
 दन्तरिच्चात्तदशुकम् । दशनाभ्यां प्रतीयेष चण्डादेपोऽत्यमर्षणः ॥ ९ ॥ एवंविधाभिधेष्टाभिः कुमारस्तं मतङ्गजम् ।
 लीलया खेलयामासाद्वितुण्डिक द्वोरगम् ॥ १० ॥ सखेव ब्रह्मदत्तस्यात्रान्तरे कृतडम्बरः । धाराधरोऽम्बुधाराभिरु-
 पदुद्राव तं गजम् ॥ ११ ॥ ततो रसित्वा विरसं मृगनाशं ननाश सः । कुमारोऽपि अमन्त्रद्विदिग्मूढः प्राप निम्न-
 गाम् ॥ १२ ॥ उत्ततार कुमारस्तां नदीं मूर्त्तामिवापदम् । ददर्श च तटे तस्याः पुराणं पुरमुद्रसम् ॥ १३ ॥ कु-
 मारः प्रविशंस्तस्मिन्नपश्यद्वंशजालिकाम् । तत्रासिवसुनन्दौ चोत्पातकेतुविधू इव ॥ १४ ॥ तौ गृहीत्वा कृपाणेन
 कुमारः शस्त्रकौतुकी । चिच्छेद कदलीच्छेदं तां महावंशजालिकाम् ॥ १५ ॥ वंशजालान्तरे चासौ स्फुरदोष्ठदलं
 शिरः । ददर्श पतितं पृथ्वां स्थलपद्ममिवाग्रत ॥ १६ ॥ सम्यक् पश्यन्नपश्यच्च ब्रह्मदत्तत्र कस्यचित् ।

वैष्णुलीकरणस्थस्य कचन्धं धूमपायिनः ॥१७॥ हा विद्यासाधनधनो निधन प्रापितो मया । कोऽप्येषोऽनपराधो धिग्-
 मामिति स्वं निनिन्द स ॥ १८ ॥ अग्रत स ययौ यावत्तावदुद्यानमेचत । सुरलोकादवतीर्षिमवन्यामिव नन्दनम्
 ॥ १९ ॥ स तत्र प्रविशन्नग्रे प्रासादं सप्तश्रुमिकम् । अदर्शत्समलोक्रश्रीरहस्यमिव मूर्च्छितम् ॥ २० ॥ आरुढेऽत्र-
 लिहे तस्मिन्निपण्णां खेचरीमिव । हस्तविन्यस्तवदनां नारीमेकां स ऐक्षत ॥ २१ ॥ उपसृत्य कुमारस्तां पप्रच्छ
 स्वच्छया गिरा । का त्वमेकाकिनी किं वा किं वा शोकस्य कारणम् ॥ २२ ॥ अथ सा साव्वसाक्रान्ता जगादेति
 सगद्गदम् । महान् व्यतिकरो मेऽस्ति बृहि कस्त्वं किमागत ॥ २३ ॥ ब्रह्मदत्तोऽस्मि पञ्चालभूपतेर्ब्रह्मण सुतः ।
 इति सोऽचीकथद्यावन्मुदा सा तावदुत्थिता ॥ २४ ॥ आनन्दवाष्पसलिलैर्लोचनाञ्जलिविच्युतै । सा कुर्वती पाद्य-
 मिव पपातामुष्य पादयो ॥ २५ ॥ कुमाराशरणाया मे शरणं त्वमुपागत । मञ्जतो नौरिवाम्भोधौ वदन्तीति रु-
 रोद सा ॥ २६ ॥ तेन पृष्टा च साप्यूचे त्वन्मातृभ्रातुरस्म्यहम् । नात्रा पुष्पवती पुष्पचूलस्यद्भ्रपतेः सुता ॥२७॥
 कन्यास्मि भवते दत्ता विवाहादिवसोन्मुखी । हंसीव रन्तुमुद्याने दीर्घिकापुलिनेऽगमम् ॥ २८ ॥ दुष्टविद्याधरेणाहं
 नाटयोन्मत्ताभिधेन तु । अत्रापहृत्यानीतास्मि रावणेनेव जानकी ॥२९॥ दृष्टिं सोऽसहमानो मे विद्यासाधनहेतवे ।
 शूर्पणखाह्नुरिव प्राविशद्दंशजालिकाम् ॥ ३० ॥ धूमपस्योर्ध्वपादस्य तस्य विद्याद्य सेत्स्यति । शक्तिमान् मिद्ध-
 विद्यः स किल मां परिणोष्यति ॥ ३१ ॥ ततस्तद्वधवृत्तान्तं कुमारोऽस्यै न्यवेदयत् । हर्षस्योपरि हर्षोऽभूत्प्रियाध्या
 विप्रियच्छिदा ॥३२॥ तयोरथ विवाहोऽभूद्गन्धर्वोऽन्योऽन्यरक्तयोः । श्रेष्ठो हि चित्रियेनैव निर्धन्वोऽपि सकामयो

१ वल्युलः पक्षिविशेषः, ततः च्वि.

॥ ३३ ॥ रममाणस्तथा सार्द्धं विचित्रालापेशलम् । स एकयामामिप तां त्रियामामत्यवाहयत् ॥ ३४ ॥ तत प्र-
भातसमये ब्रह्मदत्तेन शुश्रुवे । आकाशो सेचरस्त्रीणां कुरीणामिव ध्वनि ॥ ३५ ॥ अकस्माज्जायते कोऽयं से शब्दो-
ऽनन्ददृष्टिवत् । तेनेति पृष्टा संभ्रान्ता पुष्पवत्येवमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ भगिन्यौ त्वद्विपो नाळ्योन्मत्तस्येमे समागते ।
नाम्ना खण्डा निशाखा च विद्याधरकुमारिके ॥ ३७ ॥ तन्निमित्तं विद्याहोपस्करपाणी इमे सुधा । अन्यथा चिन्तितं
कार्यं दैवं घटयतेऽन्यथा ॥ ३८ ॥ अपसर्प क्षणं तावद्यावच्चद्रुणार्त्तनै । लभेऽहमनयोर्भावं त्वयि रागविरा-
गयो ॥ ३९ ॥ रागे रक्तां प्रेरयिष्ये पताकां तत्प्रमापते । विरागे चालयिष्यामि श्वेतां गच्छेस्तदाऽ-
न्यत् ॥ ४० ॥ ब्रह्मदत्तस्ततोऽयादीन्मा भैपीभीरु नन्वहम् । ब्रह्मधनुः किमेते मे तुष्टे हृष्टे करिष्यत-
॥ ४१ ॥ उवाच पुष्पवत्येवं नैताभ्यां वल्मि ते भयम् । एतत्सम्यन्विधनः किन्तु मा विरौत्सुर्नमश्चराः
॥ ४२ ॥ तस्याश्चित्तानुवृत्त्या तु तत्रैवात्थात् स एकतः । अथ पुष्पवती श्वेतां पताकां पर्यचीचलत् ॥ ४३ ॥ ततः
कुमारस्तां दृष्ट्वा तत्प्रदेशाच्छनैः शनैः । प्रियानुरोधादगमन्न हि भीस्तादृशां नृणाम् ॥ ४४ ॥ आकाशमिव
दुर्गो (गी) ह्रमरण्यमवगाह्य सः । दिनान्तेऽर्कं इवाम्भोधिं प्रापदेकं महासरः ॥ ४५ ॥ ततः प्रविश्य तत्रासौ
सुरेभ इव मानसे । स्नात्वा स्वच्छन्दमत्यच्छाः सुधा इव पपावपः ॥ ४६ ॥ निःसृत्य ब्रह्मसूर्नीराचीरमुत्तरप-
थिमम् । लताक्वणदलिस्वानैः सौस्नातिकमिवाभ्यगात् ॥ ४७ ॥ तत्र तेन द्रुमलताकुञ्जे पुष्पाणि चिन्वती ।
वनाधिदेवता साक्षादिव काप्यैचि सुन्दरी ॥ ४८ ॥ दध्याविति कुमारोऽपि जन्मप्रभृति वेधसः । रूपाण्यभ्यस्य-

तोऽप्युभयां सज्जातं रूपकौशलम् ॥ ४६ ॥ सा दास्या सह जन्यन्ती कटाक्षैः कुन्दसौदरैः । कण्ठे मालामिवास्यन्ती
 तं पश्यन्त्यन्यतो गयौ ॥ ५० ॥ पश्यन् कुमारस्तामेव प्रस्थितो यावदन्यतः । वस्त्रभूषणतान्मूलमृदासी तावदाययौ ॥ ५२ ॥
 ॥ ५१ ॥ सा वस्त्राद्यर्पित्वोचे या त्वया दृष्टश्रोत्र सा । सत्यङ्कारमिव स्वार्थसिद्धेः प्रेयीदिदं त्वयि ॥ ५३ ॥ सोऽगात्
 आदिष्टा चास्मि यदमुं मन्दिरे तातमन्त्रिणः । नयातिध्याय तथ्याय स हि वेति यथोचितम् ॥ ५४ ॥ श्रीकान्तया राजपुत्र्या
 सह तथा वेश्मनागदेवस्य मन्त्रिणः । अमात्योऽप्यभ्युदस्यात्तमाकृष्ट इव तद्गुणैः ॥ ५५ ॥ उपास्यमानः स्वामीव विविधै
 वासाय तव वेश्मनि । प्रेषितोऽसौ महाभागः सन्दिश्येति जगाम सा ॥ ५६ ॥ उप्रास्यमानः स्वामीव विविधै
 तेन मन्त्रिणा । चण्दां चपयामास चण्णमेकमिवैष ताम् ॥ ५७ ॥ मन्त्री राजकुलेऽप्यीत्कुमार चण्णदात्यये । अर्घ्यो-
 दिनोपतस्थेऽमुं वालार्कमिव भूपतिः ॥ ५८ ॥ वंशाद्यपृष्टापि नृपः कुमाराय सुतां ददौ । आकृत्यैव हि तत्सर्वं विदन्ति ॥ ५९ ॥
 ननु तद्विदः ॥ ५९ ॥ उपायंस्त कुमारस्तां हस्तं हस्तेन पीडयन् । अन्योऽन्यं संक्रमयितुमनुरागमिन्नाभितः ॥ ६० ॥ श्रीकान्ता
 ब्रह्मदत्तोऽन्यदा क्रीडन् रहः पप्रच्छ तामिति । एकस्याज्ञातवंशादेः पित्रा दत्तासि मे कथम् ॥ ६१ ॥ तत्त्वमुर्मे पिता राज्ये निषण्णः
 कान्तदन्तांशुधौताघरदलाऽव्रीत् । राजा शबरसेनोऽभृद्धसन्तपुत्रपत्ने ॥ ६२ ॥ भिक्षात्रुपनमय्यात्र वार्षेण इव वेतसान् ।
 क्रूरगोबिभिः । पर्यस्तोऽशिश्नयिदिमां पत्नीं सवलवाहनः ॥ ६३ ॥ जातास्मि चाहं तनया तातस्यात्यन्तवद्भवा । स्वाभिन्
 ग्रामघातादिना तातः पुष्पाति स्वं परिग्रहम् ॥ ६४ ॥ स माधुघोवनामूचे सर्वे मे द्वेषिणो नृपाः । त्वयेह स्थितया वीक्ष्य
 सम्पदिवोपायांश्चतुरस्तनयाननु ॥ ६५ ॥ तस्थुपी चक्रवाकीव सरस्तीरे निरन्तरम् । ततः प्रभृति पश्यामि सर्वानेकैकशोऽ-
 शंस्यो यस्ते मतो वरः ॥ ६५ ॥

३

ध्वगान् ॥ ६६ ॥ मनोरथानामगतिः स्वमेऽप्यत्यन्तदुर्लभः । आर्यपुत्रागतोऽसि त्वं मद्भाग्योपचयादिह ॥ ६७ ॥
स पत्नीपतिरन्येद्युर्ग्राभवातकृते ययौ । कुमारोऽपि समं तेन क्षत्रियाणां क्रमो ह्यसौ ॥ ६८ ॥ लुण्ठ्यमाने ततो
ग्राभे कुमारस्य सरस्तटे । पादाब्जयोर्वर्धनुरेत्य हंस इवापतत् ॥ ६९ ॥ कुमारकण्ठमालम्ब्य मुक्तकण्ठं सरोद सः
नवीभवन्ति दुःखानि सज्जाते हीष्टदर्शने ॥ ७० ॥ ततः पीयूषगण्डूयैरिवाल्पैः सुपेशलैः । आश्वास्य पृष्टस्तेनोचै
स्ववृत्तमिति मन्त्रिसूः ॥ ७१ ॥ वटे(दा)ऽधस्त्वां तदा मुक्त्वा गतोऽहं नाथ पाथसे । सुधाकुण्डमिवापर्यं किञ्चिदग्रे
महासरः ॥ ७२ ॥ तुभ्यमम्भोजिनीपत्रपुटेनादाय चार्थ्यहम् । यमदूतैरिवागच्छन् रुद्रः संवर्मितैर्भटैः ॥ ७३ ॥
अरे वरधनो ब्रूहि ब्रह्मदत्तः क्व विद्यते । इति तैः पृच्छ्यमानः सन्न वेद्नीत्यहमब्रु(व)यम् ॥ ७४ ॥ तस्करैरिव
निःशङ्कं ताड्यमानोऽथ तैरहम् । इत्यवोचं यथा ब्रह्मदत्तो व्याघ्रेण भक्षितः ॥ ७५ ॥ तं देशं दर्शयेत्युक्तो माययेतस्ततो
भ्रमन् । त्वदर्शनपथेऽभ्येत्यार्कार्पं संज्ञां पलायने ॥ ७६ ॥ परित्राड्दत्तगुटिकां मुसेऽहं क्षिप्तवांस्ततः । तत्प्रभावेन
निःसंज्ञो मृत इत्युज्झितोऽस्मि तैः ॥ ७७ ॥ चिरं गतेषु तेष्वस्यादाकृष्य गुटिकामहम् । त्वा नष्टार्थमिवान्नेष्टुं
भ्रमन् ग्रामं कमप्यगाम् ॥ ७८ ॥ तदैककोऽपि दृष्टशे परित्राजःपुङ्गवः । साक्षादिव तपोराशिर्नमश्चक्रे मया ततः ॥ ७९ ॥
सोऽवदन् मां वरधनो मित्रमस्मि धनोरहम् । वसुभागो महामागो ब्रह्मदत्तः क्व वर्तते ॥ ८० ॥ आचचचे मयाप्यस्य
विश्वं विश्वस्य स्रजुतम् । स च मे दुष्कथाधूमैर्लानास्यः पुनरभ्यधात् ॥ ८१ ॥ तदा जतुगृहे दग्धे दीर्घः
प्रातरुदैक्षत । करङ्कमेकं निर्दग्धं करङ्कलितयं न हि ॥ ८२ ॥ सुरङ्गां तत्र चापश्यत्तदन्तेऽश्वपदानि च । धनोर्बुद्ध्या
प्रणष्टौ वां ज्ञात्वा तस्मै चुकोप सः ॥ ८३ ॥ बद्ध्वा युवां समानेतुं प्रत्याशं साधनानि सः । अस्खलद्गमनान्य-

कर्महंसीवादिदेश च ॥ ८४ ॥ पलायितो धनुर्मन्त्री जनयित्री तु सा तवा दीर्घेण नरक इव चित्ता मातङ्गपाटके ॥ ८५ ॥
 गण्डोपरिष्ठात्पिठकेनेवात्तौ वार्त्तया तथा । दुःखोपर्युद्भवदुःखः काम्पीन्यं गतवानहम् ॥ ८६ ॥ छद्मकापालिकीभूय
 तत्र मातङ्गपाटके । वेरम वेरमानुग्रवेशमस्थां शया इवानिशम् ॥ ८७ ॥ पृच्छयमानश्च लोकेन तत्र
 भ्रमणकारणम् । अबोचमिति मातङ्गया विद्यायाः कल्प एष मे ॥ ८८ ॥ तत्रैवं आस्यता मैत्री मया विश्वाम-
 भानम् । अजायतारक्षकस्य मायया किं न साध्यते ॥ ८९ ॥ अन्येद्युस्तन्मुखेनाम्भामवोचं यत्करोत्यमौ ।
 त्वत्पुत्रमित्रकौण्डिन्यो महाव्रत्याभिमादनम् ॥ ९० ॥ द्वितीयेऽद्धि स्वयं गत्वा जनन्या बीजपूरकम् । अदां
 सगुटिकं जग्धेनासंज्ञा तेन साऽभवत् ॥ ९१ ॥ मृतेति तां पुराव्यक्तो गत्मा राज्ञे व्यजिज्ञपत् । राज्ञादिष्टाः
 स्वपुरुषास्तस्याः संस्कारहेतवे ॥ ९२ ॥ तत्रायता मयोक्तास्ते संस्कारोऽस्याः क्षणेऽत्र चेत् । महाननर्थो वो
 राज्ञश्चेति जग्मुः स्वधाम ते ॥ ९३ ॥ आरक्षं चावदं त्वं चेत् सहायः साधयाम्यहम् । सर्वलक्षणभार्जोऽस्या
 मन्त्रमेकं शवेन तत् ॥ ९४ ॥ आरक्षः प्रतिपेदे तत्तेनैव सहितस्ततः । सायमादाय जननीं रमशानेज्जां दवीयसि
 ॥ ९५ ॥ स्थण्डिले मण्डलादीनि मया निर्माय मायया । पूर्व्वीनां बलिं दातुमारक्षः प्रेषितस्ततः ॥ ९६ ॥
 गते तस्मिन्नहं मातुरपरां गुटिकामदाम् । निद्राच्छेद इवोज्जुम्भा सोऽस्याज्जातचेतना ॥ ९७ ॥ स्वं ज्ञापयित्वा
 रुदतीं निवार्य स नयामि ताम् । कच्छग्रामे गृहे तातमुहदो देवशर्मणः ॥ ९८ ॥ इतस्ततो भ्रमन्नेयोऽन्वेय-
 स्त्वामिहागमम् । दिष्ट्वा दृष्टोऽधुना साक्षात्पुण्याशिरियासि मे ॥ ९९ ॥ ततः परं कथं नाय प्रस्थितोऽसि
 स्थितोऽसि च । तेनेति पृष्टः स्वं वृत्तं कुमारोऽपि न्यवेदयत् ॥ १०० ॥ अथ कोऽप्येत्य तावृचे ग्रामे दीर्घमटाः

पटम् । युष्मत्तुल्यद्विरूपाङ्कं दर्शयन्तो वदन्यदः ॥ १ ॥ इदं नरो किमायातावेत्याकर्ण्य गां मया । दृष्टाविह
युवां यद्वां रुचितं कुरुतं हि तत् ॥ २ ॥ ततस्तस्मिन् गतेऽरण्यमध्येन कलमाविव । पलायमानौ कौशाम्बी
प्रापतुस्त्वौ पुरीं क्रमात् ॥ ३ ॥ तत्र सागरदत्तस्य श्रेष्ठिनो बुद्धिलस्य च । उद्यानेऽपश्यतां लक्ष्मणं तौ कुक्कुटाहनम्
॥ ४ ॥ उत्पत्योत्पत्य नसरैः प्राणार्फाङ्कुरैरिव । युयुधाते ताम्रचूडौ चञ्चलश्च विचोचकैः ॥ ५ ॥ तत्र
सागरदत्तस्य जात्यं शक्तं च कुक्कुटम् । भद्रेभमिव मिश्रेभोऽभाङ्गद्विद्विलकुङ्कटः ॥ ६ ॥ ततो वरधनुः स्नाह कथं
जात्योऽपि कुक्कुटः । भग्नस्ते सागरानेन पश्याम्येनं यदीच्छसि ॥ ७ ॥ सागराऽनुज्ञया सोऽप्यपश्यत् बुद्धिलकुङ्कटम् ।
तत्पादयोरयःस्रवीर्यमदूतीरिवैक्षत ॥ ८ ॥ लक्षयन् बुद्धिलोऽप्यस्य लक्षार्द्धं छन्नमिष्टवान् । सोऽप्याख्यत् व्यतिकरं
कुमारस्य जनान्तिके ॥ ९ ॥ ब्रह्मदत्तोऽप्ययःस्रवीः कृष्ण बुद्धिलकुङ्कटम् । भूयोऽपि सागरश्रेष्ठिकुङ्कटेनाभ्ययो-
जयत् ॥ १० ॥ अस्त्रचिकः कुक्कुटेन तेन बुद्धिलकुङ्कटः । क्षणादभञ्जि निम्नानां छन्नबाह्यं कुतो जयः ॥ ११ ॥
हृष्टः सागरदत्तस्तावारोप्य स्यन्दनं स्वकम् । जयदानैकमुहदौ निनाय निलये निजे ॥ १२ ॥ स्वधामनीव तद्वाग्नि
तयोर्निवसतोऽथ । किमप्याख्यद्वयद्वयधनोरेत्य बुद्धिलकिङ्कर ॥ १३ ॥ तस्मिन् गते वरधनुः कुमारमिदमभ्यधात् ।
यद्बुद्धिलेन लक्षार्द्धं दित्सतं मेऽद्य पश्य तत् ॥ १४ ॥ सोऽदर्शयत्ततो हारं निर्मलस्थूलवर्चुलैः । कुर्वीणं मौक्तिकैः
शुक्रमण्डलस्य विडम्बनाम् ॥ १५ ॥ हारे बद्धं स्वनामाङ्कं ब्रह्मल्लेखमैक्षत । आगाच्च वाचिकमिव मूर्ते वत्साख्य-
तापसी ॥ १६ ॥ अक्षतानि तयोर्भूष्िन् चित्त्वाशीर्वादपूर्वकम् । नीत्वान्यतो वरधनुं किञ्चिदाख्याय सा ययौ

१ रहसि.

॥ १७ ॥ तच्चाख्यातुं समारंभे मन्त्रिद्वयब्रह्मचर्ये । प्रतिलेखं हारबद्धलेखस्येयमयाचत ॥ १८ ॥ श्रीब्रह्मदत्तनामाङ्को
 लेखोऽयं प्रथमस्तत्तत् । को ब्रह्मदत्त इति सा मया पृष्टेदमब्रवीत् ॥ १९ ॥ अस्ति श्रेष्ठिसुता रत्नवती नामेह
 पत्ने । रूपान्तरेण कन्यात्वं प्रपन्नेव रतिश्चेति ॥ २० ॥ आतुः सागरदत्तस्य बुद्धिलस्य च तद्दिने । कुक्कुटायो-
 धनेऽपश्यद्ब्रह्मदत्तमिमं हि सा ॥ २१ ॥ ततः प्रभृति ताम्यन्ती कामार्त्ता सा न शाम्यति । शरणं ब्रह्मदत्तो मे स
 एवेत्याह चानिशम् ॥ २२ ॥ खयं लिखित्वा चान्येद्युर्लेखं हारेण संयुतम् । अप्यर्त्ता ब्रह्मदत्तस्येत्युदित्वा सा
 ममार्षयत् ॥ २३ ॥ दासहस्ते मया लेखं प्रैषीत्युत्तवा स्थिता सती । मयापि प्रतिलेखं तेऽर्पयित्वा
 सा न्यसृज्यत ॥ २४ ॥ दुर्वारमारसन्तापः कुमारोऽपि ततो दिनात् । मध्याह्नार्ककरोत्तप्तः करीव न सुखं ॥ २५ ॥
 स्थितः ॥ २५ ॥ कौशाम्बीस्वामिनोऽन्येद्युर्दधिणं प्रहिता नराः । नष्टशन्यवदङ्गे तौ तत्रान्वेष्टुं समाययुः ॥ २६ ॥ निशि तौ
 राजादेशेन कौशाम्बर्यां प्रवृत्तेऽन्वेपणे तयोः । सागरो भूगृहे चित्वा तौ जुगोप निधानवत् ॥ २७ ॥ तौ गच्छन्तौ पुरो
 निर्यियासन्तौ रथमारोप्य सागरः । कियन्तमपि पन्थानं निनाय ववले ततः ॥ २८ ॥ तौ गच्छन्तौ वेला युवयोरिति
 नारीशुद्धाने समपश्यताम् । अस्त्रगूणैरथारूढाममरीमिव नन्दने ॥ २९ ॥ लग्ना किमियती वेला युवयोरिति
 सादरम् । तयोक्तौ तौ बभाषाते कावावां वेत्ति वा कथम् ॥ ३० ॥ अथाभापत सा पुर्य्यामस्यां श्रेष्ठी महाधनः ।
 धनप्रवर इत्यासीद्भनदस्येव सोदरः ॥ ३१ ॥ श्रेष्ठिश्रेष्ठस्य तस्याहमृष्टानां तनुजन्मनाम् । उपरिष्ठाद्विक्रमीधीगु-
 णानामिवाभवम् ॥ ३२ ॥ उद्यौवनस्मिन्नुद्याने यत्नमाराधयं बहु । अत्युत्तमवरप्राप्त्यै स्त्रीणां नाज्यो मनोरथः
 ॥ ३३ ॥ तुष्टो मत्तयैष मे यत्नवरो वरमिदं ददौ । ब्रह्मदत्तश्चक्रवर्त्ती तव भर्ता मविष्यति ॥ ३४ ॥ सागरबुद्धि-

लश्रेष्ठिकुकुटाजौ य एष्यति । श्रीवत्सी ससरा तुन्यरूपो ज्ञेयः स तु त्वया ॥ ३५ ॥ मदायतनवर्त्तिन्याः प्रथमस्ते
भविष्यति । मेलको ब्रह्मदेत्तेन तज्जाने सोऽसि सुन्दर ॥ ३६ ॥ एष्येहि तन्मां विरहदहनात्तो चिरादिह । विध्यापय
पयःपूरेणैव सङ्गेन सम्प्रति ॥ ३७ ॥ तथेति प्रतिपद्यास्या अत्रुरागमिवालघुम् । सोऽधितष्टौ रथं तां च गन्तव्यं
केति पृष्टवान् ॥ ३८ ॥ सेत्युचे मगधपुरे मत्पितृव्यो घनावहः । अस्ति श्रेष्ठयावयोर्विहो प्रतिपत्तिं स दास्यति
॥ ३९ ॥ तदितस्तत्र गन्तव्यमिति रत्नवतीगिरा । ब्रह्मसुर्मन्त्रिपुत्रेण खतेनाश्वाननोदयत् ॥ ४० ॥ कौशाम्मीदेश
मुल्लङ्घ्य क्षणेन ब्रह्मनन्दनः । क्रीडास्थानं यमस्येव प्राप भीमां महादधीम् ॥ ४१ ॥ सुकण्टकः कण्टकश्च तत्र
चौरचमूपती । ब्रह्मदत्त रुरुधतुः श्वानाविव महाकिरिम् ॥ ४२ ॥ ससैन्यौ युगपत् कालरात्रिपुत्राविवोत्कटौ ।
शरैर्नभो मण्डपवच्छादयामासतुश्च तौ ॥ ४३ ॥ आत्तधन्वा कुमारोऽपि गर्जश्चौरवरूथिनीम् । निषिपेधेषुभिर्धारा-
सारैर्दचमिवाम्बुदः ॥ ४४ ॥ कुमारं वर्पति शरान् ससैन्यौ तौ प्रणेशतुः । हन्त प्रहारिणि हरौ हरिणानां कुतः
स्थितिः ॥ ४५ ॥ कुमारं मन्त्रिखरेवमूचे आन्तोऽसि सङ्गरात् । मुहूर्तं स्वपिहि स्वामिस्तादिहैव रथे स्थितः ॥ ४६ ॥
स्यन्दने ब्रह्मदत्तोऽपि रत्नवत्या समन्वित । सुष्पाप गिरिनितम्ने करिण्येव करी युवा ॥ ४७ ॥ विभातायां
विभावय्यां प्राण्यैकामथ निम्नगाम् । तस्युः आन्तास्तुरङ्गाश्च कुमारश्च व्यबुध्यत ॥ ४८ ॥ विबुद्रस्तु स
नापश्यत्स्यन्दने मन्त्रिनन्दनम् । पयसे किं गतः स्यादित्यसकृद् व्याजहार तम् ॥ ४९ ॥ सोऽलब्ध-
प्रतिवाग् दृष्ट्वा रथाग्रं रक्तपङ्क्तिम् । विलपन् हा हतोऽसीति मूर्च्छितो न्यपतद्रथे ॥ ५० ॥ उत्थितो
लब्धसंज्ञः सन् हाहा वरयनो सखे । कासीति लोकवत् कन्दन् रतवत्येत्यवोधि सः ॥ ५१ ॥ विपन्नो

ज्ञायते नैव स तावद्भवतः सखा । तस्य वाचाप्यमाङ्गन्यं नाथ कर्तुं न युज्यते ॥ ५२ ॥ त्वत्कार्योप
 गतः कापि स भविष्यत्यसंशयम् । यान्ति नाथमपृष्टापि नाथकार्योप मन्त्रिणः ॥ ५३ ॥ स तवोपरि भक्त्यैव
 रक्षितो नूनमेष्यति । स्वामिभक्तिप्रभावो हि भृत्यानां कवचायते ॥ ५४ ॥ स्थाने प्राप्ताः करिष्यामो नरैस्तस्य
 गवेषणम् । युज्यते नेह तु स्यातुमन्तकोपवने वने ॥ ५५ ॥ तद्वाचा सोऽनुद्वङ्ग्यान् प्रपेदे मगधक्षितेः । सीमप्रामं
 दविष्टं हि वाजिनां मरुतां च किम् ॥ ५६ ॥ ग्रामेशेन सदःस्थेन दृष्टा नित्ये स्ववेश्म सः । अज्ञाता अपि पूज्यन्ते
 महान्तो मूर्च्छिदर्शनात् ॥ ५७ ॥ शोकक्रान्त इवासीति पृष्टो ग्रामाधिपेन सः । इत्युच्ये मत्सखा चौरैरुध्यमानो
 गतः क्वचित् ॥ ५८ ॥ तस्य प्रवृत्तिमानेष्ये सीताया इव मारुतिः । इत्युक्त्वा ग्रामणीः सर्वा तां जगहे महाटवीम्
 ॥ ५९ ॥ अयैत्य ग्रामणीरूचे दृष्टः कोऽपि वने न हि । प्रह्वारपतितः किन्तु प्राप्त एष शरो मया ॥ ६० ॥ हतो
 वरधनुर्नूनमिति चिन्तयतस्त्वतः । ब्रह्मयूजोः शोक इव तमोभूरभचक्रिया ॥ ६१ ॥ यामे तुरीये ग्रामिन्यास्त्वत्र
 चौराः समापतन् । ते तु भग्नाः कुमारेण भारेणैव प्रवासिनः ॥ ६२ ॥ ततोऽनुयातो ग्रामण्या ययौ राजगृहं
 क्रमात् । स चाभुच्चद्रत्नवतीं तद्गहिस्तापसाश्रमे ॥ ६३ ॥ विशन् पुं स ऐक्षिष्ट हर्म्यवातायनस्थिते । साक्षादिव
 रतिप्रीती कामिन्यौ नवयौवने ॥ ६४ ॥ ताभ्यां सोऽभिदग्धे प्रेममाजं त्यक्त्वा जनं ननु । यत्तदा गतवान् युक्तं
 तत् किं ते प्रत्यभासत ॥ ६५ ॥ व्याजहार कुमारोऽपि प्रेमभाग् वत को जनः । स कदा च मया त्यक्तः कोऽहं
 के वा युगमिति ॥ ६६ ॥ प्रसीदागच्छ विश्राम्य नाथेत्यालापनिष्ठयोः । प्राविशद्ब्रह्मदत्तोऽपि मनसीत्र तयोर्गृहे

॥ ६७ ॥ तिष्ठमाने कृतस्नानाशनाय ब्रह्मघ्नने । कथयामासतुस्ते स्वां कथामवितथामिति ॥ ६८ ॥
अस्ति विद्याधरावासः कलधौतशिलामयः । मेदिन्यास्तिलक इव वैताड्यो नाम पर्वतः ॥ ६९ ॥
अमुष्य दक्षिणश्रेण्यां नगरे शिवमन्दिरे । राजास्ति ज्वलनशिखोलकायामिव गुहकः ॥ ७० ॥ विद्याधरपतेस्तस्य
द्युतिद्योतितदिग्मुखा । प्रिया विद्युच्छिखेत्यस्ति विद्युदम्भोमुचो यथा ॥ ७१ ॥ तयोः प्राणप्रिये नाट्योन्मत्ता-
भिधसुतानुजे । नाम्ना खण्डा विशाखा च पुत्र्यावावां वभूविव ॥ ७२ ॥ तातः सौधेऽन्यदा सख्याग्रिशिखेन
सहालपन् । गच्छतोऽष्टापदगिरिं गीर्वाणान् खे निरैचत ॥ ७३ ॥ ततः स तीर्थयात्रार्थं चलितोऽचालयच्च नौ ।
सुहृदं चाग्रिशिखं त धर्मेणष्टं हि योजयेत् ॥ ७४ ॥ प्राप्ता अष्टापदं तत्रापश्याम मणिनिर्मिताः । प्रतिमास्तीर्थनाथानां
मानवर्णसमन्विताः ॥ ७५ ॥ स्नानं विलेपनं पूजां विरचय्य यथाविधि । तास्त्रिः प्रदक्षिणीकृत्यावन्दामहि
समाहिताः ॥ ७६ ॥ प्रासादाग्निःसुतैर्दृष्टौ रक्ताशोकतरोरधः । चारुणश्रमणौ मूर्तिमन्ताविव तपःशमौ ॥ ७७ ॥
तौ प्रणम्योपविश्याग्ने पतिः । तावूचतुर्यो ह्यनयोर्भ्रातरं मारयिष्यति ॥ ७८ ॥ हिमेनेव शशी म्लानो जातस्तातस्तया
स्यात्कन्ययोरनयोः पतिः । तावूचतुर्यो वरागयगर्भया ॥ ७९ ॥ संसारासारासारा देशनादैव शुश्रुवे । तद्विषादनिपादेन
किं तात परिभूयसे ॥ ८० ॥ अलमस्माकमप्येवंविधैर्विपयजैः सुखैः । प्रवृत्ते तत्प्रभृत्यावां त्रातुं निजसहोदरम्
॥ ८१ ॥ आम्यन्नपश्यन्मे आताऽन्यदा पुष्पचूलस्य कन्यकाम् ॥ ८२ ॥
रूपेणाद्भुतलावण्यपुण्येन हृतमानसः । तां जहार स दुर्बुद्धिर्द्विदिः कर्मानुसारिणी ॥ ८३ ॥ सोऽसहिष्णुर्दृशं तस्या

विद्यां साधयितुं ययौ । स्वयं संविद्व्रते सम्यग् भवन्तस्तु ततः परम् ॥ ८५ ॥ तदा च पुष्पवत्याख्यदावयोऽत्रोद-
विद्यां शोकं धर्माद्वैरः शोकापनोद इव चानुदत् ॥ ८६ ॥ अन्यच्च पुष्पवत्यूचेऽभिगम्योऽयमिहागतः ।
सङ्गमम् । शोकं धर्माद्वैरः शोकापनोद इव चानुदत् ॥ ८७ ॥ स्वीकृतं च य(त)दावाभ्यां तथा च रभसावशात् । भ्रान्त्या
ब्रह्मदत्तोऽस्तु वां भर्ता नान्यथा हि मुनेर्गिरः ॥ ८८ ॥ यदासद्भाग्यवैगुण्यान्नागतोऽसि न चेद्वितः । वर्यावां
पताकाचालि धवला त्यक्त्वावां त्वं गतस्ततः ॥ ८९ ॥ पुण्यैरसि समायातः पुरा पुष्पवतीगिरा । दृतोऽसि सरितामिव
सर्वत्र निर्विषे आवामिह तदागते ॥ ९० ॥ गान्धर्वेण विवाहेन स उपायस्त ते अपि । भोगी हि भाजनं स्त्रीणां सरितामिव
तद्गतिकेस्त्वमावयोः ॥ ९१ ॥ रममाणः समं ताभ्यां गङ्गोभाभ्यामिवेश्वरः । तत्रातिवाह्यामास तां निशां ब्रह्मनन्दनः
सागरः ॥ ९२ ॥ रममाणः स्यात्पुष्पवत्याः समीपतः । तावद्युवाभ्यां स्यात्तव्यमित्युक्त्वा व्यसृजच्च ते ॥ ९३ ॥
॥ ९४ ॥ यावन्मे राज्यलाभः स्यात्पुष्पवत्याः समीपतः । तावद्युवाभ्यां स्यात्तव्यमित्युक्त्वा व्यसृजच्च ते ॥ ९४ ॥ अथाश्रमे रत्नवतीमन्वेष्टुं
तथेत्यादृतवत्यौ ते सलोकस्तच्च मन्दिरम् । गन्धर्वनगरमिव ततः सर्वं तिरोदधे ॥ ९५ ॥ दिव्याम्बरधरा नारी रत्नाभरणाभूयिता । कापि
ब्रह्मधरगात् । अपश्यंस्तत्र पप्रच्छ नरमेकं शुभाकृतिम् ॥ ९६ ॥ स ऊचे नाथ नाथेति रुदती ह्यो मयेद्विता । प्रत्यभिज्ञाय नञ्नीति
वृष्टा महाभाग त्वयातीतदिनेऽद्य वा ॥ ९६ ॥ स ऊचे नाथ नाथेति रुदती ह्यो मयेद्विता । प्रत्यभिज्ञाय नञ्नीति
तत्पितृव्याय चापिता ॥ ९७ ॥ तद्वरोऽसीति तेनोक्तस्तथेति ब्रह्मसर्वदन् । निन्ये तेन प्रहृष्टेन तत्पितृव्यनिकेतनम् ॥ ९८ ॥
॥ ९८ ॥ रत्नवत्या पितृव्योऽपि ब्रह्मदत्तं व्यवाहृत । श्रद्धया महत्या धनिनां सर्वमीषत्करं यतः ॥ ९९ ॥ साक्षादिव परेतेषु
तया विषयसौख्यानि समं सोऽनुभवमथ । मृतकार्यं वरधनोरपरेद्युः प्रचक्रमे ॥ १०० ॥

भुञ्जानेषु द्विजन्मसु । विप्रवेपो वरधनुस्तत्रागत्याव्रवीदिति ॥ १ ॥ मम चेद्भोजनं दत्तं साक्षाद्वधनोहिं तत् ।
 इति श्रुतिसुधेवास्य श्रुता वाग् ब्रह्मब्रह्मनुना ॥ २ ॥ स तं दृष्ट्वा परिष्वङ्गादेकीकुर्वन्निवात्मना । स्नपयन्निव
 हर्षस्त्रिनिन्यान्तर्गुहं ततः ॥ ३ ॥ ऊचे पृष्टः कुमारेण स्ववृत्तं सोऽकथय(कथ)तदा । सुप्ते त्वयि निरुद्धोऽहं चौरैः
 दीर्घभटैर्यथा ॥ ४ ॥ वृत्तान्तरस्थितैर्नैकदस्युनैकेन पत्रिणा । हतोऽहं पतितः पृथ्व्यां तिरोऽधां च लतान्तरे
 ॥ ५ ॥ गतेषु तेषु चौरेषु मध्येवृत्तं तिरोभवन् । आतिरन्तर्जलमिव क्रमेण ग्राममाप्नुवम् ॥ ६ ॥ भवत्प्रवृत्ति
 ग्रामेशाद्विज्ञायाहमिहागमम् । दिष्ट्याऽपश्यं भवन्तं च कलापीव पयोधुचम् ॥ ७ ॥ अथोचे ब्रह्मदत्तस्तमस्माभिः
 स्थास्यते ननु । विना पुरुषकारेण क्लीबैरिव कियचिरम् ॥ ८ ॥ अत्रान्तरे च सम्प्राप्तसाम्राज्यमकरध्वजः ।
 मधुवन्मदको यूनां प्रादुरासीन्मधूत्सवः ॥ ९ ॥ तदा च राज्ञो मत्तेभः स्तम्भं भङ्क्त्वाऽपमृह्ललः । निर्ययौ
 त्वासिताशेषमर्त्यौ मृत्योरिवानुजः ॥ १० ॥ ततो नितम्बभारार्त्ता काञ्चित् कन्यां स्खलद्गतिम् । करी करेण
 जग्राहाकृष्य पुष्करिणीमिव ॥ ११ ॥ तस्यां च शरणार्थिन्यां क्रन्दन्त्यां दीनचञ्चुपि । जले हाहारवो विश्वदुःख-
 बीजाच्चरोपमः ॥ १२ ॥ रे मातङ्गासि मातङ्गैः स्तितयं गृह्णन् लज्जसे । इत्युक्तः स कुमारेण तां विमुच्य तमभ्यगात् ॥ १३ ॥
 उत्प्लुत्य दन्तसोपाने पादं विन्यस्य हेलया । आरुरोह कुमारस्तमशिश्रयदथासनम् ॥ १४ ॥ वाक्पादाङ्कुशयोगे-
 न स्वं योगेनेव योगवित् । वशीचकार तं नागं कुमारस्तरसा ततः ॥ १५ ॥ साधु साध्वित्युच्यमानो जनैर्जय जयेति च ।
 कुमारः करिणं स्तम्भे नीत्वावधनाद्रशांमिव ॥ १६ ॥ ततो नरेन्द्रस्तत्रागतं च दृष्ट्वा विसिम्भिये । आकृतिर्वि-

१ पक्षिविशेषः । २ चण्डालः ।

क्रमश्चास्य कस्य चित्रीयते न वा ॥ १७ ॥ कोऽयं कुतो वा छात्मा किं सूर्यो वासवोऽथवा । रात्रेत्युक्ते रत्न-
 वत्याः पितृव्यस्तमचीकथत् ॥ १८ ॥ ततो विशाम्यतिः कन्याः पुण्यमानी कृतोत्सवः । दक्षः क्षपाक्ररोयव ब्रह्मद-
 ताय दत्तवान् ॥ १९ ॥ परिणीय स तास्तत्र सुरं तिष्ठन्मथाऽन्यदा । जरत्येत्येकयेत्यचे अमयित्वांशुकाञ्चलम् ॥ २० ॥
 इह वैश्रवणोऽस्त्याढ्यः श्रिया वैश्रवणोऽपरः । तस्य च श्रीमतिर्नाम सुता श्रीरिव वारिधेः ॥ २१ ॥
 भवता भवता व्यालाद्राहोरिन्दुकेलेव या । सा त्वामेव पतीयन्ती ततः प्रभृति ताम्यति ॥ २२ ॥ यथा गजा-
 न्या त्राता तथा त्रायस्व तौ स्मरात् । गृहाण पारिणि त्वं तस्या यथा हृदयमग्रहीः ॥ २३ ॥ उपयेमे कुमारस्तां
 त्वया त्राता तथा त्रायस्व तौ स्मरात् । गृहाण पारिणि त्वं तस्या यथा हृदयमग्रहीः ॥ २४ ॥ पप्रयाते पृथिव्यां तौ तिष्ठन्तौ
 त्वया त्राता तथा त्रायस्व तौ स्मरात् । गृहाण पारिणि त्वं तस्या यथा हृदयमग्रहीः ॥ २५ ॥ कटकः कटक्रवर्ती नाम पुत्री
 विविधोद्वाहमन्नलैः । सुदुद्धिमन्त्रिणः कन्यां नन्दानं वरघनुः पुनः ॥ २६ ॥ कटकः कटक्रवर्ती तयाऽपरे ।
 तत्र शक्तिः । सोमयोगौ प्रतस्थाते ततो वाराणसीं प्रति ॥ २७ ॥ कणेरुदत्तश्चम्पेशो घनुर्मन्त्री तयाऽपरे ।
 गौरवात् । अम्येत्य संखलं चाराणसीयाः स्वगृहेऽन्यत् ॥ २८ ॥ कृत्वा वरघनुं सेनान्यं सुपेणमिवार्यभिः । दीर्घ
 निजां ददौ । चतुरङ्गचम्पू चारु तदागमम् ॥ २९ ॥ दीर्घस्य दूतः कटकराजमेत्येवमूचिवान् । दीर्घेण सममावाज्य-
 भगदत्तादयोऽप्येयुर्नृपाः श्रुत्वा तदानन्दनं ॥ ३० ॥ दीर्घस्य दूतः कटकराजमेत्येवमूचिवान् । दीर्घेण सममावाज्य-
 दीर्घपथे नेतुं प्रतस्थ ब्रह्मनन्दनं ॥ ३१ ॥ ततः कटक इत्युक्ते ब्रह्मणा सहिताः पुरा । सोदर्या इव पञ्चाप्यभवाम सुहृदो
 भैत्री त्यक्तुं न युज्यते ॥ ३२ ॥ ततः कटक इत्युक्ते ब्रह्मणा सहिताः पुरा । सोदर्या इव पञ्चाप्यभवाम सुहृदो
 वयम् ॥ ३३ ॥ स्वर्जुषो ब्रह्मणः पुत्रे राज्ये च त्रातुमर्षिते । दीर्घेण धिक्कृतं नास्ति शाकिन्यपि समर्पितम् ॥ ३४ ॥

१ चन्द्राय. २ सोधमी. ३ भरतचकी.

ब्रह्मणः पुत्रभाण्डे यदीर्घो दीर्घमचिन्तयन् । आचचारातिपापं तच्छुपचोऽपि किमाचरेत् ॥ ३३ ॥ तद्ब्रह्म शंस
दीर्घाय ब्रह्मदत्तोऽभ्युपेत्यसौ । युद्धयस्व यदि वा नश्येत्युत्त्वा दूतं व्यसर्जयत् ॥ ३४ ॥ ततः प्रयाणेरच्छिन्नैः
काम्पीन्यं ब्रह्मसूर्ययौ । सदीर्घमप्यरौत्सीत्तन्ममः सार्कमिवाम्बुदः ॥ ३५ ॥ दीर्घः सर्वाभिसारेण रणसारेण पत्त-
नात् । दण्डाक्रान्तो निरसराद्रिलादिव महोरगः ॥ ३६ ॥ तुलन्यपि तदात्यन्तवैराग्यादाददे व्रतम् । पार्श्वे
पूर्णप्रवर्त्तिन्याः क्रमान्निवृत्तिमाप च ॥ ३७ ॥ पुरोगा दीर्घराजस्य पुरोगैर्ब्रह्मजन्मनः । नदीयादांस्यकूपारयादो-
भिरिव जग्निरे ॥ ३८ ॥ दीर्घोऽप्यमर्यादुन्नामिदंष्ट्रिकाचिकटाननः । वराह इव धावित्वा हन्तुं प्रवृत्ते परान् ॥ ३९ ॥
ब्रह्मदत्तस्य पादातरयिसाध्यादिकं चलम् । पर्यास्यत नदीपूरेणैव दीर्घेण वेगिना ॥ ४० ॥ ब्रह्मदत्तस्ततः
क्रोधारुणाचो युयुधे स्वयम् । गर्जता दीर्घराजेन गर्जन् दन्तीव दन्तिना ॥ ४१ ॥ उभावपि बलिष्ठौ तावस्त्राण्य-
स्त्रैर्निरासतुः । कल्लोलैरिव कल्लोलान् युगान्तोद्भ्रान्तवारिधी ॥ ४२ ॥ ज्ञात्वाऽथ सेवक इवावसरं प्रसरद्बुधुति ।
डुडौके ब्रह्मदत्तस्य चक्रं दिक्चक्रजित्वरम् ॥ ४३ ॥ ततो जहार दीर्घस्य तेनाशु ब्रह्मस्रस्त्रम् । विमर्दो विद्युत को
वा गोधानिघनसाधने ॥ ४४ ॥ जयतादेप चक्रीति भाषिणो मागधा इव । ब्रह्मदत्तोपरि सुरा
पुष्पवृष्टिं वितेतिरे ॥ ४५ ॥ पौरैः पितेव मातेव देवतेव स वीक्षितः । पुरं विवेश काम्पीन्यं सुत्रामेवामरावतीम्
॥ ४६ ॥ पूर्वोद्ग्राहः सर्वतोऽपि पत्नीरानाययन्पुनः । कुरुम(पुष्पव)त्यभिधानां च स्त्रीरत्नं प्रत्यातिष्ठिपत् ॥ ४७ ॥
विभिन्नस्वामिनोद्भूतसीमनिर्मूलनादसौ । पट्खण्डां साधयित्त्वोर्वामेकखण्डां विनिर्ममे ॥ ४८ ॥ संवत्सरैर्द्वादश-

१ युद्धाक्रान्तः पक्षे यद्यचाक्रान्त ।

भिरुत्पेयोपेत्य सर्वत । तस्याभिषेको विदधे भरतस्येव राजभिः ॥ ४६ ॥ चतुःपट्टिसहस्रान्तःपुरस्त्रीपरिवारितः ।
 स राज्यसौख्यं बुभुजे प्राक्तपोभूहः फलम् ॥ ५० ॥ अन्येद्युर्नाट्यसंज्ञीति तस्य दास्या समर्पितः । स्वर्वधुगुम्फित
 इव विचित्र पुष्पगेन्दुकः ॥ ५१ ॥ ब्रह्मदत्तस्तु तं दृष्ट्वा दृष्टपूर्वो मयेदृशः । कुत्रापि व्यधादन्तरूहापोहं
 ॥ ५२ ॥ प्राक्पञ्चजनमसारणोत्पत्तेस्तत्कालमेव च । सौधर्मे दृष्टवानेतदित्यज्ञासीन्महर्षिपति
 मुहुर्मुहुः ॥ ५३ ॥ स सिक्तश्चन्दनाम्भोभिः स्वस्थीभूयेत्यचिन्तयत् । कथं मेलिष्यति स मे पूर्वजनमसहोदरः
 ॥ ५४ ॥ तं ज्ञातुकामः श्लोकाद्वैसमस्यामेवमर्पयत् । आस्व दासौ मृगौ हंसौ मातङ्गावमरौ तथा ॥ ५५ ॥ श्लोकाद्वै तनु
 अर्द्धश्लोकसमस्यां मे य इमां पूरयिष्यति । राज्याद्वै तस्य दास्यामीत्यसावधोषयत्पुरे ॥ ५६ ॥ पुरिमतालाचित्रजीवा
 सर्वोऽपि कण्ठस्थं प्रव्रजितो विहरन्नेकदाऽऽययौ ॥ ५७ ॥ तत्र कस्मिंश्चिदुद्याने प्रासुकस्थण्डिलस्थितः । श्लोकापरा-
 महेभ्यश्चः । जातिस्मृतेः प्रव्रजितो विहरन्नेकदाऽऽययौ ॥ ५८ ॥ एषा नौ पष्ठिका जातिरन्योजन्याभ्यां विष्णुकयोः । श्लोकापरा-
 श्लोकाद्वै तनु पठतः सोऽश्रौर्षादारघट्टिकात् ॥ ५९ ॥ पृष्ठा कः कविरिति तत्पृष्ठस्तं मुनिं
 र्द्धमेवं स सम्पूर्य तमपाठयत् ॥ ६० ॥ श्लोकापराद्वै तद्राज्ञः पुरस्तादारघट्टिकः । पपाठ कः कविरिति तत्पृष्ठस्तं मुनिं
 जगौ ॥ ६१ ॥ स पारितोषिकं तस्मै वित्तीर्योत्कण्ठया ययौ । ततोद्याने मुनिं द्रष्टुं धर्मदुममिवोद्गतम् ॥ ६२ ॥ वन्दि-
 त्वा तं मुनिं तत्र वाष्पपूर्णविलोचनः । निपसादान्तिके राजा सत्सेहः पूर्वजनमवत् ॥ ६३ ॥ आशीर्वादं मुनिर्दत्त्वा
 कृपारसमहोदधिः । अनुग्रहार्थं भूपस्य प्रारेभे धर्मदेशनाम् ॥ ६४ ॥ राजन्नसारे संसारे सारमन्यन्न किञ्चन । सारो-
 ऽस्ति धर्मं एवैकः सरोजमिव कर्दमे ॥ ६५ ॥ शरीरं यौवनं लक्ष्मीः स्याम्यं भित्ताणि वन्धनः । सर्वमन्यनिलो

दुनयताहान्नचञ्चलम् ॥ ६६ ॥ अद्विग्नान् द्विगोत्रयोग्ययो वाच्योऽतुं मदीम् । अन्तर्ज्ञानं ज्ञेयं तथा मोक्ष-
मात्रनन्दनं ॥ ६७ ॥ गुह्यं यन्निर्गमं तन्मन्त्रकृत्य त्वज्ञापय । गजदंभो हि गृह्णाति विमन्त्रं चोरमन्त्रम् ॥
॥ ६८ ॥ अयदन्त्यतोऽव्यादाद् दिष्ट्या द्योऽपि बान्धव । इयं त्वैव गन्धश्रीमुद्भूतं भोगान् यथाजिचि ॥ ६९ ॥
नयमो हि कले योगाः यन्नि ने किं तपस्यासि । उपक्रमेण को नाप व्यनः मिद्रे प्रयोजने ॥ ७० ॥ मुनिन्वे-
मयान्यापन् अमदन्त्येव सम्यदः । यथा तान्मृगवत्तका मवप्रमगयीन्ता ॥ ७१ ॥ मौवमान् चीगपुन्योऽस्मिन्ना-
गनोऽपि मदीतने । इतोऽपि चीगपुन्यः मन् गजन्मा गा अचोगतिम् ॥ ७२ ॥ आर्यो देवो कुले श्रेष्ठे मानुष्ये
प्राप्य मौचदम् । माधवप्यमुना भोगान् मुक्ता पातुर्गचिवन् ॥ ७३ ॥ स्वर्गाञ्च्युत्ता चीगपुन्योऽस्मिन्ना-
निष्टु । यथा तथा सग्न गजन् किं चाल इव मयनि ? ॥ ७४ ॥ नैर्नैव बोध्यमानोऽपि नाबुद्ध वमुधावव । कुनः
कृतमिदानानां बोधिनीत्रयमागमः ॥ ७५ ॥ तममोऽन्यतमं बुद्ध्या जगाम मुनिग्न्यत । कालादिष्टाहिना दष्टे किय-
निष्टन्ति मान्त्रिकाः ॥ ७६ ॥ यानिकर्मचयान्याप्य केवलज्ञानमुचयम् । मन्त्रोपग्राहिकमार्गे हत्वा प्राप परं पदम्
॥ ७७ ॥ अयदन्तोऽपि मयारमुग्नानुमलालम् । नमानिवाहयामास गतानि गुरदां क्रमान् ॥ ७८ ॥ कदाचिन्प्रा-
रुपगिचिनो द्वित्रः कश्चिन्नगाद तप । चक्रवर्तिनं स्वयं सुद्वे यत्नमे देहि भोजनम् ॥ ७९ ॥ अयदन्तोऽप्यत्रोचते
मदन्त्रं द्वित्र द्विजम् । चिन्मर्गोऽपि मदीतने तु मदीतमादाय जायते ॥ ८० ॥ कदर्योऽस्यन्नदानेऽपि विहृन्त्वामिति
गतयागः व्यगेन्मादन्तः प्रादुर्भूदभुगम् ॥ ८१ ॥ निशायामय विप्रस्य बीजादिव तदोदनात् ।
अत्रातत्रननीजाभिस्तुपाव्यविकरं मियः । पशुनत्तमदपुत्रोऽपि

विप्रः प्रवृत्ते स्ते ॥ ८३ ॥ ततो विरामे याभिन्ना द्विजो गृहजनश्च सः । द्विगा दर्शयितुं स्वाश्रमन्योऽन्यमपि
 विप्रः ॥ ८४ ॥ क्रूरेणानेन राज्ञाऽस्मि सकुटुम्बो विडम्बितः । चिन्तयन्नित्यमर्षेण नगरान्निर्गाद्विजः ॥ ८५ ॥ मद्भैरमाधनायाल-
 नाशकृत् ॥ ८६ ॥ तेन कश्चिदजापालो दृश्ये भ्रमता बहिः ॥ ८७ ॥ राजमार्गे गजारूढो यः श्वेतञ्चक्रचामरः । पशुत्प-
 दूरादश्चक्ष्यपत्राणि काणयन् शर्कराकणैः । तेन कश्चिदजापालो दृश्ये भ्रमता बहिः ॥ ८८ ॥ निप्रमाचमजापाल प्रतिपेदे तथैव ताम् । पशुत्प-
 मसाविति विमृश्य स । तं मूढ्येनेव सत्कारेणादायैवमवोचत ॥ ८९ ॥ राजमार्गे गजारूढो यः श्वेतञ्चक्रचामरः । पशुत्प-
 याति कृष्ये दृशो तस्य तस्या प्रादिप्य गोलिके ॥ ९० ॥ सोऽथ कुञ्जान्तरे स्थित्वा समं प्रक्षिप्य गोलिके । आस्फोटयद् दृशो
 शुपाला हि न विमृश्यविधायिनः ॥ ९१ ॥ सोऽह्नरैरजापालः प्राप्तः श्वेनैरिव द्विकः । हन्यमानस्तमेवाख्यद्विप्रं
 राज्ञो नाज्ञा लक्ष्म्या मिधेः खलु ॥ ९२ ॥ सोऽह्नरैरजापालः प्राप्तः श्वेनैरिव द्विकः । हन्यमानस्तमेवाख्यद्विप्रं
 विप्रियकारकम् ॥ ९३ ॥ यः स्वामीयति दातारं दत्तं तस्मै वरं शुने । न जातु दातुमुचितं कृतज्ञानां द्विजन्मनाम् ॥ ९४ ॥ इति
 भाजनम् ॥ ९५ ॥ यः स्वामीयति दातारं दत्तं तस्मै वरं शुने । न जातु दातुमुचितं कृतज्ञानां द्विजन्मनाम् ॥ ९६ ॥ इति
 वञ्चकानां नृशंसानां श्वापदानां पलादिनाम् । सृष्टिं द्विजानां योऽकार्षीन्क्रियातः प्रथमं हि सः ॥ ९७ ॥ दृशो-
 जल्पन्नन्यपक्षुर् पृच्छीपतिरवातयत् । सपुत्रबन्धुमित्रं तं मित्रं मशकसृष्टिवत् ॥ ९८ ॥ रौद्रमध्यमसायं
 रन्धीकृतस्तेन हृदयेऽधीकृत क्रुधा । मित्रान् सोऽघातयत् सर्वान् पुरोधःप्रभृतीनपि ॥ ९९ ॥ रौद्रमध्यमसायं
 सोऽमात्यमादिदेशैर्न नैत्रैर्पां द्विजन्मनाम् । मित्रालं स्यात्तमापूर्य निधेहि पुरतो मम ॥ १०० ॥ रौद्रमध्यमसायं
 तं राज्ञो विज्ञाय मन्थयपि । श्लेष्मातकफलैः स्यालं पूरयित्वा पुरो न्यधात् ॥ १०१ ॥ मुमुदे ब्रह्मदत्तोऽपि पाणिना
 संस्पृशन्मुहुः । विप्राणां लोचनैः स्यालं साधु पूर्णमिति बुगन् ॥ १०२ ॥ सपर्यौ क्षीरवर्षायाः पुण्यवत्यास्तथा न हि ।

यथाऽऽसीदन्नल्लदत्तस्य तत्स्थालस्पर्शने रतिः ॥ ५०० ॥ न कदाचन स स्थालमपासारयदग्रतः । दुर्मदी मदिरापात्र-
मिव दुर्गतिकारणम् ॥ १ ॥ विप्रनेत्रधियाऽमुदनात् श्लेष्मातकफलानि सः । फलाभिमुखपापद्रोः सजयन्निव
दोहदम् ॥ २ ॥ तस्यानिवर्त्तको रौद्राध्यवसायोऽत्यवर्द्धत । अशुभं वा शुभं चाऽपि सर्वं हि महतां महत् ॥ ३ ॥
तस्यैवं वसुधेशस्य रौद्रध्यानानुबन्धिनः । पापपङ्कजराहस्य ययुर्वर्षाणि पोडश ॥ ४ ॥ यातेषु पोडशयुतेषु समाशयेषु,
सप्तस्वसौ क्षितिपतिः परिपूरितायुः । हिंसाऽनुबन्धिपरिणामफलानुरूपां तां सप्तमीं नरकलोकध्वं जगाम ॥ ५ ॥ २७ ॥

॥ इति ब्रह्मदत्तचक्रवार्त्तिकथानकम् ॥

पुनरपि हिंसकान्निन्दति ।

कुण्ठिर्वरं वरं पद्मशरीरी वरं पुमान् । अपि सम्पूर्णसर्वाङ्गो न तु हिंसापरायणः ॥ २८ ॥

कुण्ठिर्विकल्पपाणिः वरमिति मनागिष्टे मन्तमन्यय, पद्मः पादविकलः, कुत्सित शरीरमशरीरं नडाः
कुत्सार्थत्वात् तद्विद्यते यस्य सोऽशरीरी कुष्ठी विकलाङ्गः, कुण्ठिपद्मकुष्ठिनस्ते हि विकलाङ्गत्वादेव हिंसामकुर्वन्तो
मनाक् श्रेष्ठाः, सम्पूर्णसर्वाङ्गोऽपि कुतपरिकरबन्धं हिंसापरायणः पुमान् तु श्रेष्ठः ॥ २८ ॥

ननु रौद्रध्यानपरायणस्य या तु शान्तिकनिमित्तं प्रायश्चित्तभूता हिंसा या वा कुलक्रमायाता मत्स्यबन्धानामिव
सा रौद्रध्यानरहितत्वान्न दोषायेत्याह—

हिंसा विघ्नाय जायेत विघ्नशान्तरथै कृताऽपि हि । कुलाचारधियाऽप्येषा कृता कुलविनाशनी ॥ २९ ॥

रौद्रव्यानमन्त्रेणाप्यविवेकाधोभाद्रा या शान्तिनिमित्तं कुलक्रमाद्वा हिंसा न केवलं पापहेतुः प्रत्युत विघ्नशान्तिनिमित्तं क्रियमाणा समरादित्यक्तयोक्तस्य यशोधरजीवस्य सुरेन्द्रतत्स्येव पिष्टमयकुटुम्बरूपा विघ्नाय जायेत कल्पेत अस्मत्कुलाचरोज्यमिति बुद्ध्याऽपि कृता हिंसा कुलमेव विनाशयति ॥ २६ ॥

इदानीं कुलक्रमायातामपि हिंसां परिहरन् पुमान् प्रशस्य इव कालसौकरिकारमजः ॥ ३० ॥

अपि वंशक्रमायातां यस्तु हिंसां परित्यजेत् । स श्रेष्ठः सुलस इव, तस्य विशेषणं काल-
वंशः कुलं कुलक्रमायातामपि हिंसां यः परिहरेत् सः श्रेष्ठः प्रशस्यतमः सुलस इव, तस्य विशेषणं काल-
सौकरिकात्मजः कालसौकरिको नाम सौनिकस्तस्यात्मजः पुत्रः । यदाह—

अपि इच्छन्ति य मरणं न य परपीडं कुणन्ति मणसा वि । अ सुविद्वन्मनुगइपहा सोयिरममुमो जहा मुलसो ॥
सुलसकथानकं सम्प्रदायगम्यम् । स चायं—
महर्षिं मगधेऽस्ति पुरं राजगृहाभिधम् । तत्र श्रीवीरपादाब्जभृजोऽभून्क्षेगिको नृपः ॥ १ ॥ तस्य प्रियतमे
नन्दाविघ्ने शीलभूषणे । अभूतां देवकीरोहिण्याविवानकदुन्दुभेः ॥ २ ॥ नन्दायां नन्दनो विश्वकुशुदानन्दन्-
न्द्रमाः । नाम्नाऽभयकुमारोऽभूद्भयान्वयभूषणः ॥ ३ ॥ राजा तस्य परित्राय प्रकष्टं बुद्धिकौशलम् । ददौ
सौकरिकमुतो यथा मुलसः ॥ १ ॥

- (१) अपि इच्छन्ति च मरणं न च परपीडा कुर्वन्ति मनसापि । ये सुविद्वत्पुतिपयाः सौकरिकमुतो यथा मुलसः ॥ १ ॥
(२) वसुदेवस्य कृष्णपितुः ।

सर्वाधिकारित्वं गुणा हि गरिमास्पदम् ॥ ४ ॥ अन्यदा श्रीमहावीरो विहरन् परमेश्वरः । जगत्पूज्यः पुरे तस्मिन्नागत्य समवासरत् ॥ ५ ॥ श्रुत्वा स्वामिनमायातं जङ्गमं कल्पपादपम् । कृतार्थमानीं तत्रागान्मुदितः श्रेणिको नृपः ॥ ६ ॥ यथास्थानं निषण्णेषु देवादिषु जगद्गुरुः । प्रारेभे दुरितध्वंसदेशनीं धर्मदेशनाम् ॥ ७ ॥ तदा कुष्ठगलत्कायः कश्चिदेत्य प्रणम्य च । निषसादोपतीर्थेशमलंकं हव कुट्टिमे ॥ ८ ॥ ततो भगवतः पादौ निजपूरसेन सः । निःशङ्कश्चन्दनेनैव चर्चयामास भूयसा ॥ ९ ॥ तद्वीक्ष्य श्रेणिकः क्रुद्धो दध्यौ वध्योऽयमुत्थितः । पापीयान् यज्जगद्भर्त्तर्यैवमाशातनापरः ॥ १० ॥ अत्रान्तरे जिनेन्द्रेण छुते प्रोवाच कुष्ठिकः । त्रियस्वेत्यथ जीवेति श्रेणिकेन छुते सति ॥ ११ ॥ छुतेऽभयकुमारेण जीव वा त्वं त्रियस्व वा । कालसौकरिकेणापि छुते मा जीव मा मृयाः ॥ १२ ॥ जिनं प्रति त्रियस्वेति वचसा रुषितो नृपः । इतः स्थानादुत्थितोऽसौ ग्राह्य इत्यादिशङ्कदान् ॥ १३ ॥ देशनान्ते महावीरं नत्वा कुष्ठी समुत्थितः । रुरुषे श्रेणिकभटैः किरातैरिव शूकर- ॥ १४ ॥ स तेषां पश्यतामेव दिव्यरूपधर- चणत् । उत्पपाताम्बरे कुर्वन्नर्कचिम्बविडम्बनाम् ॥ १५ ॥ पत्तिभिः कथिते राज्ञा क एष इति विस्मयात् । विज्ञप्तो भगवानस्मै देवोऽसावित्यर्चकथत् ॥ १६ ॥ पुनर्विज्ञपयामास सर्वज्ञमिति भूयति । देवः कथमभूदेय कुष्ठी वा केन हेतुना ॥ १७ ॥ अथोचे भगवानेवमस्ति वत्सेषु विश्रुता । कौशाम्बी नाम पूस्तस्यां शतानीकोऽभवन्तुः ॥ १८ ॥ तस्यां नगर्थ्यामिकोऽभून्नामतः सेडुको द्विजः । सीमा सदा दरिद्राणां मूर्खाणामवधिः परः ॥ १९ ॥ गर्भिण्याऽप्राणि सोऽन्येद्युर्वाहण्या स्रतिकम्मर्णे । भट्टानय घृतं मह्यं सहा न ह्यन्यथा व्यथा

(१) मत्त श्वा.

॥ २० ॥ सोऽप्यूचे तां प्रिये नास्ति मम कुत्रापि कौशलम् । येन किञ्चिद्भवे कापि कलाग्राह्या यदीश्वराः ॥ २१ ॥
 उवाच सा च तं भट्टं गच्छ सेवस्व पार्थिवम् । प्रथिव्या पार्थिवादित्यो न कश्चित्कल्पपादपः ॥ २२ ॥ तथेति
 प्रतिपद्यासौ नृपं पुष्पफलादिना । प्रवृत्त सेवितुं विप्रो रत्नेच्छुरिव सागरम् ॥ २३ ॥ कदाचिदथ कौशाम्बी
 चम्पेशेनाभितैर्बलैः । धनतुर्नेव मेघैर्द्यौरुह्यत समन्ततः ॥ २४ ॥ सानीकोऽपि शतानीको मध्येकौशाम्बि तस्यिवान् ।
 प्रतीक्षमाणः समयमन्तर्जितमिवोरगः ॥ २५ ॥ चम्पाधिपोऽपि कालेन बहुना सर्वपैनिकः । प्राङ्मपि स्वाश्रयं यातुं
 प्रवृत्तो राजहंसवत् ॥ २६ ॥ तदा पुष्पार्थमुद्याने गतः सेडुक ऐक्षत । तं वीक्ष्यसैन्यं प्रत्यूषे निष्प्रभोऽभिवोदुषम्
 ॥ २७ ॥ तूष्णमेत्य शतानीकं व्यञ्जिपदसाविदम् । याति वीणबलस्तेऽरिर्भग्नदंष्ट्र इवोरगः ॥ २८ ॥ यद्यद्योत्तिष्ठसे
 तस्मै तदा ग्राह्यः सुरेन सः । बलीयानपि स्त्रियः सन्नखिन्नेनाभिभूयते ॥ २९ ॥ तद्वचः साधु मन्वानो राजा
 सर्वाभिसारतः । निःससार शैरासारमारनासीरदारुणः ॥ ३० ॥ ततः पश्चादपर्यन्तो नेशुश्चम्पेशमैनिकाः ।
 अचिन्तिततडित्पाते को वीक्षितुमपि क्षमः ॥ ३१ ॥ चम्पाधिपतिरेकाङ्गः कान्दिरीकः पलायितः । तस्य हस्त्य-
 श्वकौशादि कौशाम्बीपतिरग्रहीत् ॥ ३२ ॥ हृष्टः प्रविष्टः कौशाम्बी शतानीको महामना । उवाच सेडुकं विप्रं
 ब्रूहि तुभ्यं ददामि किम् ॥ ३३ ॥ विप्रस्तमूचे याचिष्ये पृष्ट्वा निजकुडुम्बिनीम् । पर्यालोचपदं नान्यो गृहिणां गृहिणीं
 विना ॥ ३४ ॥ भट्ट प्रहृष्टो भट्टिन्यै तदशेषं शशंस स । क्षेपता चिन्तयामास सा चैवं बुद्धिशालिनी ॥ ३५ ॥
 यद्यमुना ग्राहयिष्ये नृपाद्राभादिकं तदा । करिष्यत्यपरान्दारान्मदाय विभवं ॥ ३६ ॥ दिनं प्रत्येकं श्रालोच-

(१) क्षिन्नसैनिकः . २ चाणवृष्टया सारभूतं नासीरम्-अग्रसैन्यं तेन दालाः . ३ दर्शनम् ।

स्तथाग्रासनभोजनम् । दीनारो दक्षिणायां च याच्य इत्यन्यशात्पतिम् ॥ ३७ ॥ ययाचे तत्तथा विप्रो राजाऽदात्त-
द्वद्विदम् । करङ्कोऽब्धिमपि प्राप्य गृह्णात्यात्मोचितं पय ॥ ३८ ॥ अत्यहं तत्तथा लेभे प्राप्य सम्भावनां च सः ।
पुंसां राजप्रसादो हि वितनोति महार्घताम् ॥ ३९ ॥ राजमान्योऽयमित्येष नित्यं लोकैर्न्यमन्वयत । यस्य प्रसन्नो
नृपतिस्तस्य क स्यान्न सेवकः ॥ ४० ॥ अग्रे श्रुतं चालयित्वा बुभुजेऽनेकशोऽप्यसौ । अत्यहं दक्षिणालोभाद्वि-
गिधग्लोभो द्विजन्मनाम् ॥ ४१ ॥ उपाचीयत विप्रोऽसौ विविधैर्दक्षिणाघनैः । प्रासरत्पुत्रपौत्रैश्च पादैरिव चट्टदुमः
॥ ४२ ॥ स तु नित्यमजीर्णनिवमनादूर्ध्वगे रसे । आभैरभूद्रूपितत्वगश्वत्थ इव लाब्धया ॥ ४३ ॥ कुप्री क्रमेण
सज्जन्ने शीर्णघ्राणां हि पाणिनः । तथैवाश्रुत राजाग्रे सोऽनुतो हव्यवाडिव ॥ ४४ ॥ एकदा मन्त्रिभिर्भूषो चिन्नसो
देव कुण्ड्यसौ । सञ्चरिणु कुपुरोगो नास्य योग्यमिहाशनम् ॥ ४५ ॥ सन्त्यस्य नीरुज पुत्रास्तेभ्यः कोऽप्यत्र
भोज्यताम् । व्यङ्गितप्रतिमार्था हि स्थाप्यते प्रतिमान्तरम् ॥ ४६ ॥ एवमस्त्विति राज्ञोक्तोऽमात्यैर्विप्रस्तथोदितः ।
स्वस्थानेऽस्थापयत्पुत्र गृहे तस्थौ स्वयं पुन ॥ ४७ ॥ मधुमण्डकवद्बुद्धमचिकाजालमालितः । पुत्रैर्गृहादपि बहिः
कुटीरेऽन्वेपि स द्विजः ॥ ४८ ॥ बहिःस्थितस्य तस्याज्ञां पुत्रा अपि न चक्रिरे । दारुपात्रे ददु किन्तु शुनकस्येव
भोजनम् ॥ ४९ ॥ जुगुप्समाना बध्वोऽपि तं भोजयितुमाययुः । तिष्ठिबुर्वलितग्रीवं मोटनोत्पुटनासिका ॥ ५० ॥
अथ सोऽचिन्तयद्विप्र श्रीमन्तोऽमी मया कृताः । एभिर्भुक्तोऽस्म्यनादृत्य तीर्णोऽभ्योभित्तरण्डवत् ॥ ५१ ॥
तोषयन्ति न वाचाऽपि रोषयन्त्येव माममी । कुष्ठो रुष्टो न सन्तुष्टो भव्य इत्यनुलापिनः ॥ ५२ ॥

जुगुप्सन्ते यथैते मां जुगुप्स्या स्युरमी अपि । यथा तथा करिष्यामीत्यालोब्यावोचदात्मजान् ॥ ५३ ॥
 उद्विग्नो जीवितस्याहं कुलाचारस्त्वसौ सुताः । मुमूर्षुभिः कुटुम्बस्य देवो मन्त्रोदितः पशुः ॥ ५४ ॥
 पशुरानीयतामेक इत्याकर्ण्यनुमोदिनः । आनिन्यिरे तेऽयं पशुवन्मन्दबुद्धयः ॥ ५५ ॥ उद्विग्नोद्विग्नं च स्वाङ्ग-
 मन्नेन व्याधिवर्तिकाः । तेनाचारि पशुस्त्वाद्यावत् कुष्टी बभूव सः ॥ ५६ ॥ ददौ विप्रः स्वपुत्रेभ्यस्तं हत्वा
 पशुमन्यदा । तदाशयभजानन्तो मुग्धा बुभुजिरे च ते ॥ ५७ ॥ तीर्थे स्वार्थाय याम्नामीत्यापृच्छय तनयान्
 द्विजः । ययावृद्धर्मसुखोऽरण्यं शरण्यमिव चिन्तयन् ॥ ५८ ॥ अत्यन्तवृषितः सोऽष्टन्नदृग्यां पयसे चिरम् ।
 अपश्यत्सुहृदमिव देशे नानाद्रुमे हृदम् ॥ ५९ ॥ नीरं तीरतरुस्तपत्रपुष्पफलं द्विजः । श्रीष्ममध्यन्दिनाकांशुक-
 थितं क्वाथवत्पपौ ॥ ६० ॥ सोऽपाद्यथा यथा वारि भूयोभूयस्तुपातुरः । तथा विरेकोऽस्य बभूव कृमिभिः
 सह ॥ ६१ ॥ स नीरुगासीत्कतिभिरप्यहोभिर्हृदाम्भसा । मनोज्ञसर्वावयवो वसन्तेन पादपः ॥ ६२ ॥ आरोग्य-
 हृष्टो बबले विप्रः बिभ्रं स्ववेशमने । पुंसां वयुर्विशेषोत्थनृद्गारो जन्मभूमिषु ॥ ६३ ॥ स पुण्यां प्रविशन् पौरैर्देहशे-
 जातविस्मयैः । देदीप्यमानो निमुक्तो निर्मोक्त इव पद्मगः ॥ ६४ ॥ पौरैः पृष्टः पुनर्जात इवोच्चाद्यः कथं न्वसि ।
 देवताराधनादस्मीत्याचचचे स तु द्विजः ॥ ६५ ॥ स गत्वा स्वगृहेऽपश्यत्स्वपुत्रान् कुष्ठिनो मुदा । मयाज्ज्वाफलं
 साधु दत्तमित्यवदच्च तान् ॥ ६६ ॥ सुतास्तमेममृचुश्च भवता तात निर्गुणम् । विश्वस्तेषु किमस्मासु द्विषेदेदमनु-
 ष्ठितम् ॥ ६७ ॥ लोकैराक्रुश्यमानोऽसौ राजभाग्य ते पुरम् । आश्रयजीविकाद्वारं द्वारपालं निराश्रयः ॥ ६८ ॥
 तदाज्ज वयमायाता द्वाःस्थोऽस्मद्दर्शनाम् । श्रोतुं प्रचलितोऽगृह्णतं विप्रं निजकर्मणि ॥ ६९ ॥ द्वारोपविष्टः स

द्वारदुर्गाणामग्रतो बलिम् । जन्मादृष्टमिवाभुङ्क्त यथेष्टं कष्टितः क्षुधा ॥ ७० ॥ आकण्ठं परिशुक्तान्नदोषाद्गीष्मो-
ष्मणा च सः । उत्पन्नया वृषाङ्कारि मरुपान्थ इवाकुलः ॥ ७१ ॥ तत्तु द्वाःस्थमिया स्थानं त्यक्त्वा नागात्प्रपा-
दिषु । असौ जलचरान् जीवान् धन्यान्मेने वृषातुरः ॥ ७२ ॥ आरटन् वारि वारीति स वृषात्तो व्यपद्यत ।
इहैव नगरद्वारवाप्यामजनि ददुरः ॥ ७३ ॥ विहरन्तो वयं भूयोऽप्यागमामेह पत्तने । लोकोऽस्मद्वन्दनार्थं च
प्रचचाल सस्मभ्रमः ॥ ७४ ॥ अस्मदागमनोदन्तं श्रुत्वाऽम्भोहारिणीमुत्सात् । स मेकोऽचिन्तयदिदं काप्येवं श्रुत-
पूर्व्यहम् ॥ ७५ ॥ ऊहापोहं ततस्तस्य कुर्वाणस्य मुहुर्मुहुः । स्वप्नस्मरणवज्रातिस्मरणं तत्त्वणादभूत् ॥ ७६ ॥
स दब्धौ ददुरश्चैवं द्वारे संस्थाप्य मां पुरा । द्वाःस्थो यं वन्दितुमगात्स आगाद्भगवानिह ॥ ७७ ॥ यथैते यान्ति
तं द्रष्टुं लोका यास्याम्यहं तथा । सर्वसाधारणी गङ्गा न हि कस्यापि पैतृकी ॥ ७८ ॥ ततोऽस्मद्वन्दनाहेतोरुत्प्लु-
त्योत्प्लुत्य सोऽध्वनि । आयांस्तेऽश्वखुरज्जुषो मेकः पञ्चत्वमाप्तवान् ॥ ७९ ॥ ददुराङ्कोऽयमुत्पेदे देवोऽस्मद्भक्ति-
भावितः । भावना हि फलत्येव विनाऽनुष्ठानमप्यहो ॥ ८० ॥ इन्द्रः सदस्युवाचेदमुषश्रेणिकमार्हताः । अश्रद्धाया-
नस्तदसौ तत्त्व)त्परीक्षार्थमागतः ॥ ८१ ॥ गोशीर्षचन्दनेनायमानर्चं चरणौ मम । त्वद्दृष्टिमोहनायान्यत्सर्वं व्यधित
वैक्रियम् ॥ ८२ ॥ अथोचे श्रेणिकः स्वामिन्नमङ्गन्यं प्रभोः क्षुते । एषोऽन्येषां तु मङ्गल्यमङ्गल्यानि जगाद किम्
॥ ८३ ॥ अथाचचचे भगवान् किं भवेज्धापि तिष्ठसि । शीघ्र मोक्षं प्रयाहीति मां श्रियस्वेत्युवाच सः ॥ ८४ ॥
स त्वां जगाद जीवेति जीवतस्ते यत सुखम् । नरके नरशार्दूल मृतस्य हि गतिस्तव ॥ ८५ ॥ जीवन् धर्मं
विधत्ते स्याद्विमानेऽनुत्तरे मृतः । जीव श्रियस्व वेत्येवं तेनाभयमभाषत ॥ ८६ ॥ जीवन् पापपरो मृत्वा सप्तमं

नरकं ब्रजेत् । कालसौकरिकस्तेन प्रोचे मा जीव मा मृथाः ॥ ८७ ॥ तन्मृत्वा श्रेणिको नत्वा भगवन्तं व्यभिञ्ज-
 भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते ।
 पत् । त्वयि नाथे जगन्नाथ कथं मे नरके गतिः ॥ ८८ ॥ वभाये भगवन्नेव पुरा त्वमसि भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते । नदायुर्नरके भूयते ।
 तेन तत्रावश्य गमिष्यसि ॥ ८९ ॥ शुभानामशुभानां वा फलं प्राग्बद्धकर्मणाम् । भोक्तव्यं तद् द्रुतं (तद्व)यमपि नान्यथा
 कर्तुमीरमहे ॥ ९० ॥ आद्यो भाविजिनचतुर्विंशतो तं भाविष्यसि । पद्मनाभाभिषो राजन् खेदं मा स्म कथास्ततः
 ॥ ९१ ॥ श्रेणिकोऽथावदन्नाथ किमुपायोऽस्ति कोऽपि सः । नरकाद्येन रक्ष्येऽहमन्वरूपादिनान्धलः ॥ ९२ ॥
 भगवान् व्याजहारेंदं साधुभ्यो भक्तिपूर्वकम् । ब्राल्णया चैतकपिलया भिचां दापयमे मुदा ॥ ९३ ॥ कालसौक-
 रिकात्त्वनां विमोचयसि वा यदि । तदा ते नरकान्मोचो राजन् जायेत नान्यथा ॥ ९४ ॥ सम्मगित्युपदेयं स हृदि
 हारमिचोद्वहन् । प्रणम्य श्रीमहावीरं चचाल स्वाश्रयं प्रति ॥ ९५ ॥ अत्रान्तरे परीक्षार्थं ददुराङ्गेन भूयते । अस्माय
 विदधत्साधुः कर्त्तुं इव दर्शितः ॥ ९६ ॥ तं दृष्ट्वा प्रचनस्य मालिन्यं मा भवति । निवार्याकार्यतः साक्षा स्वगृहं
 प्रत्यगान्तरुपः ॥ ९७ ॥ स देवो दर्शयामास साध्वीमुदरिणीं पुनः । नृपः शासनभक्ततां जुगोप निजवेदमनि ॥ ९८ ॥
 प्रत्यक्षीभूय देवोऽपि तमूचे साधु साधु भोः । सम्यक्तावान्यसे नैव परितः स्वपदादिन ॥ ९९ ॥ नृनाथ यादृशं
 शकः सदसि त्वामवीकथत् । दृष्ट्वा दृष्ट्वा एवासि मिथ्यावाचो न तादृशाः ॥ १०० ॥ दिवानिर्मितनवत्रश्रेणिकं
 श्रेणिकाय सः । व्यश्रणयत्ततो हारं गोलकद्वितयं तथा ॥ १ ॥ योऽपुं सन्धास्यते हारं द्रुटितं म मरिष्यति ।
 इत्युदीर्य तिरोऽघ्नत स्वमष्ट इनामरः ॥ २ ॥ दिव्यं देव्यै ददौ हां चेल्लणायै मनोरम् । गोलकद्वितयं तनु
 नन्दायै नृपतिर्मुदा ॥ ३ ॥ दानस्यास्यासि योगेति सेष्यं नन्दा मनसिनी । आस्फाभ्य स्फोटयामास स्तम्भे

तद्रौसकद्वयम् ॥ ४ ॥ एकस्मात्कुण्डलद्वन्द्वं चन्द्रद्वन्द्वमिचामलम् । देदीप्यमानमन्यस्मात्लौमयुग्मं च निःसृतम् ॥ ५ ॥ तानि दिव्यानि रत्नानि नन्दा सानन्दमग्रहीत् । अनभ्रवृष्टिवज्राभो महतां स्यादचिन्तितः ॥ ६ ॥ राजा ययाचे कपिलां साधुभ्यः श्रद्धयाऽन्विता । भिक्षां प्रयच्छ निर्भिक्षां त्वां करिष्ये धनोच्चकैः ॥ ७ ॥ कपिलोचे विधत्से मां सर्वां स्वर्णमयीं यदि । हिनस्सि वा तथाऽप्येतदकृत्यं न करोम्यहम् ॥ ८ ॥ कालसौकरिकोऽप्युचे राज्ञा सुनां विमुञ्च यत् । दास्येऽहमर्थमर्थस्य लोभान्चमसि सौनिकः ॥ ९ ॥ सुनायां ननु को दोषो यया जीवन्ति मानवाः । तां न जालु त्यजामीति कालसौकरिकोऽवदत् ॥ १० ॥ सुनाव्यापारमेपोऽत्र करिष्यति कथं न्विति । नृपः क्षिप्त्वाऽन्धकूपे तमहोरात्रमधारयत् ॥ ११ ॥ अथ विज्ञपयामास गत्वा भगवते नृपः । सोऽत्याजि सौनिकः सुनामहोरात्रमिदं विभो ॥ १२ ॥ सर्वज्ञोऽभिदधे राजन्नन्धकूपेऽपि सोऽवधीत् । शतानि पञ्च महिषान् स्वयं निर्माय मृन्मयान् ॥ १३ ॥ तद्रत्ना श्रेणिकोऽपश्यत् स्वयमुद्विजिजे ततः । धिगहो मे पुरा कर्म नान्यथा भगवद्भिरः ॥ १४ ॥ पञ्च पञ्च शतान्यस्य महिषाविघ्नतोऽन्वहम् । कालसौकरिकस्योच्चैः पापराशिरवर्द्धत ॥ १५ ॥ इहापि रोगास्तस्यासन्दारुणैरतिदारुणाः । पर्यन्तनरक्राप्तेरुपश्रुत्कलितैरधैः ॥ १६ ॥ हा तात हा मातरिति व्याधिवाधाकदर्शितः । वध्यमानः शूकरवत्कालसौकरिकोऽरदत् ॥ १७ ॥ सोऽङ्गनातूलिकापुष्पवीणाकणित-
मार्जिताः । दृष्टित्वासिकाकर्णे जिह्वाशूलान्यमन्यत ॥ १८ ॥ ततस्तस्य सुतस्तादृक् स्वरूपं सुलसोऽखिलम् । जगाद जगदाप्तायाभयायाभयदायिने ॥ १९ ॥ ऊचेऽभयस्त्वत्पिता यच्चक्रे तस्येदृशं फलम् । सत्यमत्युग्रपापानां

१ मार्जिता-सुगन्धिद्रव्यैः संस्कृतं दधि

फलमत्रैव लभ्यते ॥ २० ॥ तथाऽप्यस्य कुरु ग्रीत्यै विपरीतेन्द्रियार्थताम् । अमेध्यगन्धविध्वंसे भवेन्न जलमौषधम्
 ॥ २१ ॥ अथैत्य सुलसस्तं तु कटुतिक्तान्यभोजयत् । अपाययदपोऽत्युष्णास्तप्तपुमहोदराः ॥ २२ ॥ भूयिष्ठमिष्टया
 सुष्ठु सर्वाङ्गीणं व्यलेपयत् । उर्ध्वं ऋष्टकमयां च शय्यायां पर्यसूपयत् ॥ २३ ॥ आत्रयाग्राम चक्रीवत्क्रमेल-
 करवान् कटून् । रवोपतालककल्लघोररूप्याण्यदर्शयत् ॥ २४ ॥ तैः प्रीतः सोऽत्रवीत्युग्रं चिरत्क्षाद्वद्य भोजनम् ।
 शीतं वारि मृदुः शय्या सुगन्धि च विलेपनम् ॥ २५ ॥ शब्दः श्रुतिमुवाऽमूनि रूपाण्येकं सुखं दृशोः । भक्तेनापि
 त्वयाऽस्मात् किं वञ्चितोऽस्मि चिरं सुखात् ॥ २६ ॥ तच्छ्रुत्वा सुलसो दध्याविदमत्रैव जन्मनि । अहो पापफल-
 धोर नरके किं भविष्यति ॥ २७ ॥ सुलसे चिन्तयत्येवं स मृत्वा प्राप दारुणम् । सप्तमे नरके स्थानमप्रविष्टान्
 संञ्चितम् ॥ २८ ॥ कृतोर्ध्वदेहिर्कोऽभाणि सुलसः सज्जनैरिति । पितुः श्रय पदं स्याम सनाथा हि त्वया यथा
 ॥ २९ ॥ सुलसस्तावुवाचेदं करिष्ये कर्म न ह्यदः । किञ्चिन्नेमे फलं पित्राऽप्यत्रैवामुष्य कर्मणः ॥ ३० ॥ यथा
 मम प्रियाः प्राणास्तथाऽन्यप्राणिनामपि । संप्राणिताय धिगहो परश्राणप्रमरणम् ॥ ३१ ॥ हिंसाजीविकया
 जीवेत् कः प्रेक्ष्य फलमीदृशम् । मरणीकफलं ज्ञात्वा किपाकफलमस्ति कः ॥ ३२ ॥ अथ ते स्वजनाः प्रोचुः पापं
 प्राणिवधेऽत्र यत् । तद्विभज्य ग्रहीष्यामो हिण्यपिब गोत्रिणः ॥ ३३ ॥ त्वमेकं महिषं हृत्या हनिष्यामोऽपराज-
 चयम् । अत्यन्पमेव ते पापं भविष्यति ततो ननु ॥ ३४ ॥ आदाय सुलसः पित्र्यं कुठारं पाणिना ततः ।
 तेनाजघ्ने निजां जङ्घां मूर्च्छितो निपपात च ॥ ३५ ॥ लब्धसंज्ञस्ततोऽवादीत् साक्रन्दः करुणस्वरम् । हा कुठार-

१ चक्रीवत्-रासभः, क्रमेलकश्च-उच्छ्रः तयोः शब्दाव-

प्रहारेण कठोरणास्मि पीडितः ॥ ३६ ॥ गृहीत बन्धवो यूयं विभज्य मम वेदनाम् । स्यामल्पवेदनो येन पीडितं पात पात माम् ॥ ३७ ॥ सुलसं खिन्नमनसस्ते च प्रतिबभाषिरे । पीडा कस्यापि केनापि ग्रहीतुं शक्यते किमु ॥ ३८ ॥ सुलसो व्याजहरेदं यद् व्यथामियतीमपि । न मे ग्रहीतुमीशिष्ये तत्कथं नरकव्यथाम् ॥ ३९ ॥ कृत्वा पापं कुटुम्बार्थे घोरां नरकवेदनाम् । एकोऽमुत्र सहिष्येऽहं स्यास्यन्त्यत्रैव बान्धवाः ॥ ४० ॥ हिंसां तन्न करिष्यामि पैत्रिकीमपि सर्वथा । पिता भवति यद्यन्धः किमन्धः स्यात्सुतोऽपि हि ॥ ४१ ॥ एवं व्याहरमाणस्य सुलसस्यातिपीडया । प्रतिजागरणायागादभयः श्रेणिकात्मजः ॥ ४२ ॥ परिरभ्य बभापे तमभयः साधु साधु भोः । सर्वं ते श्रुतमस्माभिः प्रमोदाद्रयमागताः ॥ ४३ ॥ पापात्पैत्र्यादपक्रामन् कर्दमादिव दूरतः । त्वमेकः श्ला-
ध्यसे हन्त पक्षपातो गुणेषु नः ॥ ४४ ॥ सुलसं पेशलैरेवमालोपैर्धर्मवत्सलः । अनुमोद्य निजं धाम स जगाम नृपात्मजः ॥ ४५ ॥ स्नाननादृत्य सुलसो गृहीतद्वादशव्रतः । दौर्गत्यभीतोऽस्याजैनधर्मे रोर इवेऽवरे ॥ ४६ ॥ कालसौकारिकसुखुरिवैवं, यस्त्यजेत् कुलभवामपि हिंसाम् । स्वर्गसम्पददवीयसि तस्य, श्रेयसामविषयो न हि किञ्चित् ॥ १४७ ॥ ३० ॥

अथ हिंसां कुर्वन्नपि दमादिभिः पुण्यमर्जयत्येव पापं च विशोधयेदित्याह—

दमो देवगुरुपास्तिर्दानमध्ययनं तपः । सर्वमप्येतदफलं हिंसां चेन्न परित्यजेत् ॥ ३१ ॥

दम इन्द्रियजयः, देवगुरुपास्तिर्देवसेवा गुरुसेवा च, दानं पात्रेषु द्रव्यविश्राणनं, अध्ययनं धर्मशास्त्रादेः ॥ ६५ ॥

पठनं, तपः कृच्छ्रचान्द्रायणादि, एतद्भादि सर्वमापि न तु किञ्चिदेव, अफलं पुण्यार्जनपापक्षयादिफलरहितं चेद्यदि हिंसां शान्तिकहेतुं कुलकमायातां वा न परित्यजेन्न परिहेत् ॥ एवं तावन्मांसलुब्धानां शान्तिकार्थिनां

कुलाचारमुपालयतां च या हिंसा सा प्रतिषिद्धा ॥ ३१ ॥
—

इदानीं शास्त्रीयां हिंसां प्रतिषेधन् शास्त्रत्वेन वाऽऽक्षिपति—
नृशंसैर्लोभान्धैर्हिंसाशास्त्रोपदेशकैः ॥ ३२ ॥
अहो नृशंसैर्लोभान्धैः किमिष्टिर्नृशंसैर्निर्दयैः । दया-
विश्वस्तो मुग्धधीर्लोकः पात्यते नरकावनौ । अहो नृशंसैर्लोभान्धैः किमिष्टिर्नृशंसैर्निर्दयैः । दया-
विश्वस्तो मुग्धधीर्लोकः पात्यते नरकावनौ । अहो नृशंसैर्लोभान्धैः किमिष्टिर्नृशंसैर्निर्दयैः । दया-

हिंसाशास्त्रं वक्ष्यमाणं तस्योपदेशका हिंसाशास्त्रोपदेशका मन्वादयस्तैः किमिष्टिर्नृशंसैर्निर्दयैः । दया-
वान् हि कथं हिंसाशास्त्रमुपदिशेत् । नृशंसत्वे हेतुमाह । लोभान्धैः मांसलोभान्धैः स्नाभाविकविवेकविवेकिसंसर्ग-
चक्षुरहितैः । यदाह—

एकं हि चक्षुरमलं सहजो विभेक-स्तद्बद्धिरेव सह संवसतिद्वितीयम् ।
एतद्द्वयं भुवि न यस्य स तत्त्वतोऽन्ध-स्तथापमार्गचलने खलु मोऽपराधः १ ॥ १ ॥
एतद्द्वयं भुवि न यस्य स तत्त्वतोऽन्ध-स्तथापमार्गचलने खलु मोऽपराधः १ ॥ १ ॥
अहो इति निर्वेदे, यतो विश्वस्तो विश्रब्धः, विश्वस्तत्त्वे हेतुमुग्धधीः । चतुर्बुद्धिर्हि कृत्याकृत्यं विवेचयन्

अहो इति निर्वेदे, यतो विश्वस्तो विश्रब्धः, विश्वस्तत्त्वे हेतुमुग्धधीः । चतुर्बुद्धिर्हि कृत्याकृत्यं विवेचयन्
न प्रतारकवचस्तु विश्वसिति । लोकः प्राकृतो जनः पात्यते चेष्यते नरकावनौ नरकपृष्ठान्याम् ॥ ३२ ॥

हिंसाशास्त्रमेव यदाहुरित्यनेन प्रस्तुत्य निर्दिशति—
यज्ञार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयंभुवा । यज्ञोऽस्य भूत्यै सर्वस्य तस्माद्यज्ञे त्रयोऽवधः ॥ ३३ ॥

यज्ञार्थं यज्ञनिमित्तं स्वयंभुवा गजापतिना पशवः सृष्टा उत्पादिताः स्वयमेवेत्यर्थवादः । अस्य जगतो विस्व-
स्य यज्ञो ज्योतिष्टोमादिः भूतैश्च भूतिर्विभवः, तस्मात्तत्र यो वधः स न वधो विज्ञेयः हिंसाजन्यस्य पापस्यानुत्पत्तेः ।
एवमुच्यते । कथं पुनर्यज्ञे हिंसादोषो नास्ति ? उच्यते—हिंसा हिंस्यमानस्य महानपकारः प्राणवियोगेन पुत्रदार-
धनादिवियोगेन वा सर्वानर्थोत्पत्तेर्दुष्कृतस्य वा नरकादिफलविपाकस्य प्रत्यासत्तेः । यज्ञे तु हतानामुपकारो नाप-
कारः नरकादिफलानुत्पत्तेः ॥ ३३ ॥
एतदेवाह—

औषध्यः पशवो वृक्षास्तिर्यश्चः पक्षिणस्तथा । यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्युच्छ्रितं पुनः ॥ ३४ ॥
औषध्यो दर्भादयः पशवश्छागादय वृक्षा यूपादयः तिर्यश्चो गवाश्वादयः पक्षिणः कपिञ्जलादयः यज्ञार्थं
यज्ञनिमित्तं निधनं विनाशं प्राप्ताः । यद्यपि केषाञ्चित्तत्र निधन नास्ति तथापि या च यावती च पीडा विद्यत इति
सा निधनशब्देन लक्ष्यते । प्राप्नुवन्ति यान्ति उच्छ्रितमुक्तं देवगन्धर्वयोनिस्त्वमुत्तरकुर्वादिषु दीर्घायुष्कादि
च ॥ ३४ ॥

यावत्प काश्चिच्छास्त्रे चोदिता हिंसास्ताः संचिप्य दर्शयति—

मधुपर्के च यज्ञे च पितृदैवतकर्मणि । अत्रैव पशवो हिंस्या नान्यत्रेत्यब्रवीन्मनुः ॥ ३५ ॥

मधुपर्कः क्रियाविशेषः तत्र गोवधो विहितः, यज्ञो ज्योतिष्टोमादिः तत्र पशुवधो विहितः, पितरो दैवतानि
यत्न कर्मण्यष्टकादौ तच्च श्राद्धं पितॄणां दैवतानां च कर्म महायज्ञादि ॥ ३५ ॥

एवार्थेषु पशून् हिंसन् वेदतत्त्वार्थविद्विजः । आत्मानं च पशून्श्चैव गमयत्युत्तमां गतिम् ॥ ३६ ॥
 एतानर्थान् साधयितुं पशून् हिंसन् द्विज आत्मानं पशून्श्चोत्तमां गतिं स्वर्गोपवर्गलब्ध्यां गमयति प्रापयति

वेदतत्त्वार्थविदिति विदुषोऽधिकारित्वमाह ॥ ३६ ॥

हिंसाशास्त्रमनूय पुनस्तदुपदेशकानां विपति—

ये चक्रुः क्रूरकर्माणाः शास्त्रं हिंसोपदेशकम् । कृते यास्यन्ति नरके नास्तिकेभ्योऽपि नास्तिकाः ३
 ये मन्नादयः क्रूरं निर्घृणं कर्म येषां ते क्रूरकर्माणाः शास्त्रं स्मृत्यादि हिंसाया उपदेशकं चक्रुः ते हिंसाशास्त्र-
 कर्तारः क नरके यास्यन्तीति विस्मय । ते चास्तिकाभासा अपि नास्तिकेभ्योऽपि नास्तिकाः परमनास्तिका

उक्तं चेत्यनेन संवादश्लोकमुपदरयति—

वरं वराकश्चार्वाको योऽसौ प्रकटनास्तिकः । वेदोक्तितापसश्चन्द्राच्छत्रं रज्जो न जैमिनिः ॥ ३७ ॥
 इत्यर्थः ॥ ३७ ॥

वरमिति मनागिणो जैमिन्यपेक्षया चार्वाको लौकायतिकः वराक इति दम्भरहितत्वादनुकम्प्यः । तदेवाह—
 योऽसौ प्रकटनास्तिकः । जैमिनिस्तु न वरं कुतः वेदोक्तितापसश्चन्द्र तापसेपेयस्तेन छत्रं रज्जो राक्षसः, अयं हि
 वेदोक्तिं मुखे कृत्वा सकलप्राणिष्वन्नात् मायावी राक्षस इव । यच्चोक्तं यज्ञार्थं पशवः स्रष्टा इति तद्वाद्यात्र निज-
 निजकर्मनिर्माणमाहात्म्येन नानायोगिषु जन्तव समुत्पद्यन्त इति व्यलीक कथाचित् सुष्टिवाद, यज्ञोऽस्य भूत्यै
 सर्वस्येति त्वर्थवादः पदपातमात्रं, वधोऽवध इति तूपहासपात्रं वच, यज्ञार्थं विनिहतानां चोपध्यादीनां पुनरुच्छ्र-

यप्राप्तिः श्रद्धानभाषितं अकृतसुकृतानां यज्ञवधमात्रेणोच्छ्रितगतिप्राप्त्ययोगात् । अपि च यज्ञहननमात्रेण यदि उच्छ्रितगतिप्राप्तिस्तर्हि मातापित्रादीनामपि यज्ञे वधः किं न क्रियते । यदाहुः—

नाहं स्वर्गफलोपभोगतृपितो नाभ्यर्थितस्त्वं मया, सन्तुष्टस्तृणभक्षणेन सततं साधो न युक्तं तव ।
स्वर्गे यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुवं प्राणिनो, यज्ञं किं न करोषि मातृपितृभिः पुत्रैस्तथा बान्धवैः ॥ १ ॥
मधुपर्कादिषु च हिंसा श्रेयसे नान्यत्रेति स्पच्छन्दभाषितं, को हि विशेषो हिंसाया येनैका श्रेयस्करी नान्येति ।
पुण्यान्मानस्तु सर्वाऽपि हिंसा न कर्त्तव्येत्याहुः । यथा—

सर्वे जीवा वि इच्छन्ति जीविनं न मरञ्जितं । तम्हा पाणिवहं घोरं निगंथा वज्रयंति यम् ॥ १ ॥
यत्तुक्तं “ आत्मानं च पशून्धैव गमयत्युत्तमां गतिमिति ” तदतिमहासाहसिकादन्यः को वक्तुमर्हति ? अपि नाम पशोरहिंसस्याकामनिर्जयोत्तमगतिलाभः संभवेत्, हिंस्यस्तु निशातकृपाणि काप्रहारपूर्वं सौनिकस्येव निर्दयस्य हिंसतः कथमुत्तमगतिरसंभावनाऽपि स्यात् ? ॥ ३८ ॥

एतदेव विशेषाभिधानपूर्वकमुपसंहरन्नाह—

देवोपहारव्याजेन यज्ञव्याजेन येऽथवा । घ्नन्ति जन्तून् गतधृणा घोरां ते यान्ति दुर्गतिम् ॥ ३९ ॥
देवा भैरवचण्डिकादयस्तेभ्यः उपहारो बलिः स एव व्याजं छन्नं तेन महानवमीमाघाष्टमीचैत्राष्टमीमसितका-

(१) सर्वे जीवा अपि इच्छन्ति जीवितुं न मर्तुम् । तस्मात् प्राणिवध घोरं निर्यन्था वर्जयन्ति ॥ १ ॥

गतावस्था निर्दयास्ते घोरां रौद्रां दुर्गतिं नरकादि-
यश्च व्यजेनेत्युपसंहारः, अपि च निराबाधे धर्मसाधने
पर्वतं किमर्थं विन्देत केनमधु

विषु देवपूजाच्छ्रवणा ये जन्तुधातु कुर्वन्ति विशेषाभधानं । यदाहुः—अक
नृणां यान्ति, अत्र देवोपहारव्याजेनेति श्रेयान् । एतेदेवाह—

एतदेवाह—

लक्षणां यान्ति, अत्र
स्वाधीने साम्राधप

हिला धर्मं जगद्धितम् । अहं । एतानि मूल कारणाणि सनातनानि ॥ ३६ ॥

शमशालानुनादः शीलमुद्यतः हित्वा उपर्युद्धा मन्दबुद्धिः ॥ ७ ॥
 मेन्द्रियजयः ॥ ८ ॥ जगद्भितः मेन्द्रियद्विभिरुक्ताः नान्यैः मन्दबुद्धिः ॥ ९ ॥

शमः कर्पायाश्चर्यं । किं विशिष्टं धर्मसाधनत्वेन कृतं न हि सा प्रतिपिद्धा । पञ्चालः

दयनिःश्रेयसकारणं धर्मसाधनत्वनि श्रान्तं य ॥२०॥
 दयनिःश्रेयसकारणं धर्मसाधनत्वनि श्रान्तं य ॥२०॥

इति विस्मये हिंसा-
अथर्मसाधनमापि हिंसा-
यत्नक्रमायाता यद्वा निमित्तं—
अपमानान्यपेक्ष्य भगवदिति—

एवं तावलोभमूला शान्त्यया कुलश्रीर्गच्छति । पितृभ्यो
पदश्लोकीमनुवदतः । विधिवद् तत्प्रवचनं केनचिदनन्तरं तदुभय-
त्रैकालविज्ञायते

अवशिष्यते तौ प्रातान्ताय कल्पत । यच्चानन्त्याय यच्चानन्त्याय
द्विर्विच्चिरात्राय यच्चानन्त्याय यच्चानन्त्याय

हविषाश्च दीर्घकालवचनः

चिररात्रशब्द।
प्रवक्ष्यामि ॥ ४१ ॥

॥ ३३ ॥

तिलैर्ब्रीहिर्वैमर्षैरद्भिर्मूलफलेन वा । दत्तेन मासं प्रीयन्ते विधिवत्पितरो नृणाम् ॥ ४२ ॥
विलांदिग्रहणं नेतरपरिसंख्यानार्थमपि तूपात्तानां फलविशेषप्रदर्शनार्थम् । एतैर्विधिवद्दत्तैः पितरो मासं प्रीयन्ते ॥ ४२ ॥

द्वौ मासौ मत्स्यमासेन त्रीन् मासान् हारिणेन तु । औरभ्रेणाथ चतुरः शाकुनेनेह पञ्च तु ॥ ४३ ॥

मत्स्या पाठीनकाद्याः, हरिणा मृगा, औरभ्रा मेघा, शकुनय आरण्यकुक्कटाद्याः ॥ ४३ ॥

षण्मासांश्छागमासेन पार्षतेनेह सप्त वै । अष्टावेणस्य मासेन रौरवेण नवैव तु ॥ ४४ ॥

छागश्छगलः, पृषतैरणरुवो मृगजातिविशेषवचना ॥ ४४ ॥

दशमासांस्तु तुप्यन्ति वराहमहिषामिधैः । शशकूर्मयोर्मासेन मासानेकादशैव तु ॥ ४५ ॥

वराह आरण्यशूकरः ॥ ४५ ॥

संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन तु । वार्धीणस्य मासेन तृसिद्धादशवार्षिकी ॥ ४६ ॥

श्रुतानुभित्तयो श्रुतसंवन्धस्य बलीयस्त्वाद्व्येन पयसा पायसेन च संबन्धो न मासेन आकरणिकेन, अन्ये तु व्याख्यानयन्ति मासेन गव्येन पयसा पायसेन वा । पयसो विकारः पायसं दध्यादि । पयःसंस्कृते त्वोदने प्रसिद्धिः । वार्धीणसो जरच्छाग यस्य पिवतो जलं त्रीणि स्पृशन्ति जिह्वा कर्णौ च यदाह—

त्रिपिवं त्विन्द्रियचीरणं श्वेतं वृद्धमजापतिम् । वार्धीणसं तु तं प्राहुर्याक्षिकाः पितृकर्मसु ॥ १ ॥ ४६ ॥

कोदण्डदण्डचक्रासिशूलशक्तिधराः सुराः। हिंसका अपि हा कष्टं पूज्यन्ते देवताधिया ॥ ४६ ॥

हा कष्टमित्यतिशयनिर्वेदे हिंसका अपि रुद्रप्रभृतयः सुराः प्राकृतैर्जनैः पूज्यन्ते विविधपुष्पोपहारादिभिरर्च्यन्ते । ते च यथाकथञ्चिदभ्यर्च्यतां नाम केवलं देवताबुद्धिस्तत्र विरुद्धा इत्याह-देवताधिया । हिंसकत्वे विशेषणद्वारेण हेतुमाह-कोदण्डदण्डचक्रासिशूलशक्तिधरा इति कोदण्डादिधरत्वाद्विंसकाः, हिंसकत्वमन्तरेण कोदण्डादीनां धारयितुमशुक्तत्वात् । कोदण्डधरः शङ्करः, दण्डधरो यमः, चक्रासिधरो विष्णु, शूलधरो शिवौ, शक्तिधरः कुमारः, उपलक्षणमन्येषां शस्त्राणां शस्त्रधराणां च ॥ ४६ ॥

एवं प्रपञ्चतो हिंसां प्रतिपिष्य तद्विपक्षभूतमहिंसाव्रतं श्लोकद्वयेन स्तौति—

मातेव सर्वभूतानामहिंसा हितकारिणी । अहिंसैव हि संसारमरावमृतसारणिः ॥ ५० ॥

अहिंसा दुःखदावाग्निप्रावृपेण्यधनावली । भवभ्रमिरुगतानामहिंसा परमौषधी ॥ ५१ ॥

स्पष्टम् ॥ ५० ॥ ५१ ॥

अहिंसाव्रतस्य फलमाह—

दीर्घमायुः परं रूपमारोग्यं श्लाघनीयता । अहिंसायाः फलं सर्वं किमन्यत्कामदैव सा ॥ ५२ ॥

अहिंसापरो हि परेपामायुर्वर्द्धयन्नरूपमेव जन्मान्तरे दीर्घायुद्रं लभते । तथैव पररूपमविनाशयन् प्रकृष्टं रूपमाप्नोति । तथैव चास्वास्थ्यहेतुं हिंसां परिहरन् परमस्वास्थ्यरूपमारोग्यं लभते सर्वभूताभयप्रदश्च तेभ्य आत्मनः श्लाघनीयतामश्नुते । एतत्सर्वमहिंसायाः फलं, कियद्वा शृङ्गग्राहिकया वक्तुं शक्यते इत्याह-किमन्यत्कामदैव सा

यद्यत्कामयते तत्तस्मै ददाति उपलब्धयेतदकाभितस्यापि स्वर्गापवर्गादेः फलस्य दानात् ।

अत्रान्तरे श्लोकः—

हेमाद्रिः पर्वतानां हरिरमृतभुजां चक्रवर्ती नराणां, शीतांशुर्ज्योतिषां स्रस्तारुवनिरुहो चण्डरोचिर्ग्रहाणाम् ।
जिनपतिरसुरामर्यभृत्योधिपानां, यद्वत्तद्भूतानामधिपतिपदवीं गत्यहिंसा किमन्यत् ॥१॥५२॥

सिन्धुस्तोयाशयानां जिनपतिरसुरामर्यभृत्योधिपानां, यद्वत्तद्भूतानामधिपतिपदवीं गत्यहिंसा किमन्यत् ॥१॥५२॥

उक्तमहिंसाव्रतम्, अथ द्रवृतव्रतस्यामरस्तच्च नालीकनिरितिव्रतमन्तरेणोपपद्यते, न च तत्फलममुपदश्यली-

काद्विरिति कारयितुं शक्यः पर इत्यलीकफलमुपदर्श्य तद्विरतिमुपदर्शयति—

मन्मनत्वं काहलत्वं मूकत्वं मुखरोगिताम् । वीक्ष्यासत्यफलं कन्यालीकाद्यसत्यमुत्सृजेत् ॥५३॥

मन एव मन्द यत्र तन्मननं परस्याप्रतिपादकं वचनं तद्योगात्पुरुषोऽपि मन्मनस्तस्य भावो मन्मनत्वं १ ।
काहलमन्यक्तवर्णं वचनं तद्योगात्पुरुषोऽपि काहलस्तस्य भावः काहलत्वं २ । मूकोऽप्यङ्गं तस्य भावो मूकत्वं ३ ।
मुखस्य रोगा उपलिङ्गादयस्तेऽस्य सन्ति मुखरोगी तस्य भावो मुखरोगिता ४ । एतत्समस्तस्य फलं वीक्ष्य शास्त्र-

बलेनोपलभ्यासत्यं स्थूलासत्यमुत्सृजेन्श्रवकः । यदाह—

मूका जडाश्च विकला वाग्हीना वाग्जुगुप्सिता । पूतिगन्धमुसाश्चैव जायन्तेऽनुतमायिणः ॥ १ ॥ ५३ ॥

असत्यं च कन्यालीकादि वक्ष्यमाणम् । तदेवाह—

कन्यागोभूम्यलीकानि न्यासापहरणं तथा । कूटसाध्यं च पश्चेति स्थूलासत्यान्यकीर्तयन् ॥५४॥

कन्यालीकं १ गवालीकं २ भूम्यलीकं ३ न्यासापहरणं ४ कूटसाक्ष्यं च ५ एतानि पञ्च स्थूलासत्यान्यकी-
र्तयन् जिनाः । तत्र कन्याविषयमलीकं कन्यालीकं भिन्नकन्यामभिन्नां विपर्ययं वा वदतो भवति, इदं च सर्वस्य
कुमारादिद्विपदविषयस्यालीकस्योपलक्षणं १ । गवालीकमन्यवीरां बहुचीरां विपर्ययं वा वदतः, इदमपि सर्वचतु-
स्पदविषयस्यालीकस्योपलक्षणं २ । भूम्यलीकं परसत्कामप्यात्मादिसत्कां विपर्ययं वा वदतः, इदं च शेषपादपाद्यपद-
द्रव्यविषयालीकस्योपलक्षणं ३ । अथ द्विपदचतुस्पदापदग्रहणमेव कस्मान्न कृतम् ? उच्यते—कन्याद्यलीकानां लोके
अतिगर्हितत्वेन रूढत्वादिति । न्यस्यते रक्षणायान्यस्मै समर्प्यत इति न्यासः सुवर्णादिः तस्यापहरणमपलापस्त-
द्वचनं स्थूलमुपावादः, इदं चानेनैव विशेषेण पूर्वालीकेभ्यो भेदेनोपात्तं, कूटसाक्ष्यं प्रमाणीकृतस्य लज्जामत्सरादिना
कूटं वदतः, यथाहमत्र साक्षी, अस्य च परकीयपापसमर्थकत्वलक्षणविशेषमाश्रित्य पूर्वैभ्यो भेदेनोपन्यासः,
एतानि क्लिष्टाशयसमुत्पत्वात् स्थूलासत्यानि ॥ ५४ ॥

एतेषां स्थूलालीकत्वे विशेषणद्वारेण हेतुमुपन्यस्य प्रतिषेधमाह—
सर्वलोकविरुद्धं यद्यद्विश्वसितघातकम् । यद्विपक्षश्च पुण्यस्य न वदेत्तदसूनुतम् ॥ ५५ ॥

सर्वलोके विरुद्धत्वात् कन्यागोभूम्यलीकानि न वदेत् । विश्वसितघातकत्वाभ्यासापलापं न वदेत् । पुण्यस्य
धर्मस्य विपक्षरूपोऽधर्मस्तं हि वदन् प्रमाणीकृतो विवादिरभ्यर्थ्यते धर्मं ब्रूयान्नाधर्ममिति । इति धर्मविपक्षत्वा-
त्कूटसाक्ष्यं न वदेत् ॥ ५५ ॥

असत्यस्य फलविशेषमुपदर्शयंस्तत्परिहारमुपदिशति—

असत्यतो लघीयस्त्वमसत्याद्वचनीयता । अथोगतिरसत्याश्च तदसत्यं परित्यजेत् ॥ ५६ ॥

लघीयस्त्वं वचनीयता चासत्यस्यैहिर्कं फलं, अथोगतिराशुभिकम् ॥ ५६ ॥

अथ भनतु लिटाशयपूर्वस्यासत्यस्य निषेधः, ग्रामादिरूप्य तु का वार्तेत्याह—

असत्यवचनं प्राप्तः प्रमादेनापि नो वदेत् । श्रेयांसि येन भज्यन्ते वात्ययेव महादुमाः ॥ ५७ ॥

आस्तां क्रिटाशयपूर्वकमसत्यवचनं, ग्रामादिकमप्यज्ञानगंशयादिजनितवचनं न वदेत् येन ग्रामादिकेनामत्यवचनेन श्रेयांसि भङ्गमुपयान्ति नात्ययेन महादुमा इति दृष्टान्तः । यदाहुर्महर्षयः—

अइअस्मि य कालस्मि* पच्युप्यन्नमयागए । जमह तु न जानेजा एवमेवं ति गो वए ॥ १ ॥

अइअस्मि य कालस्मि* पच्युप्यन्नमयागए । जत्य संका मवे तं तु, एयमेवं ति गो वए ॥ २ ॥

अइअस्मि य कालस्मि* पच्युप्यन्नमयागए । निस्तंकिं भवे जं तु, एवमेवं तु निदिसे ॥ ३ ॥

एतच्चासत्यं चतुर्द्वी-भूतनिद्वयो, अभूतोद्भवनं, अर्थान्तरं, गर्ही च । भूतनिद्वयो यथा-नास्त्यात्मा, नास्ति पुण्य, नास्ति पापं चेत्यादि । अभूतोद्भवनं यथा-सर्वगत आत्मा श्यामाकतन्दुलमात्रो वा । अर्थान्तरं यथा-गाम-

(१) अतीते च काले प्रत्युत्पन्नमनागते । यमं तु न जानीयात् एवमेतत् इति नो वदेत् ॥ १ ॥ * अद्वग्मि ।

(२) अनीते च काले प्रत्युत्पन्नमनागते । यत्र गृह्य गमेतत् पुनमेतत् इति नो वदेत् ॥ २ ॥

(३) अतीते च काले प्रत्युत्पन्नमनागते । नि गृह्णीं ममेतत् पुनमेतत् तु निदिसेत् ॥ ३ ॥ * अद्वग्मि ।

स्वमभिदधतः । गह्री तु त्रिधा, एका सावधव्यापारप्रवर्त्तनी, यथा चेन्नं कृपत्यादि । द्वितीया अप्रिया, काणं
काणमिति वदतः । तृतीया आक्रोशरूपा, यथा अरे बान्धकिनेय इत्यादि ॥ ५७ ॥

अतिपरिहरणीयत्वमसत्यवचनस्य दर्शयन् पुनरप्यैहिकान् दोषानाह—

असत्यवचनाद्वैरविषादाप्रत्ययादयः । प्रादुःषन्ति न के दोषाः कुपथ्याद्व्याधयो यथा ॥ ५८ ॥

वैरं विरोधः, विषादः पश्चात्तापः, अप्रत्ययोजविश्वासः । आदिग्रहणाद्राजावमानादयो गृह्यन्ते ॥ ५८ ॥

आमुष्मिकं मृषावादस्य फलमाह—

निगोदेष्वथ तिर्यक्षु तथा नरकवासिषु । उत्पद्यन्ते मृषावादप्रसादेन शरीरिणः ॥ ५९ ॥

निगोदा अनन्तकारिका जीवास्तेषु, तिर्यक्षु गोचलीवर्दन्यायेन शेषतिर्यग्योनिषु, नरकवासिषु नैरयिकेषु ॥ ५९ ॥

इदानीं मृषावादपरिहारे अन्वयव्यतिरेकाभ्यां कालिकार्यवसुराजौ दृष्टान्तावाह—

ब्रूयाद्भियोपरोधाद्वा नासत्यं कालिकार्यवत् । यस्तु ब्रूते स नरकं प्रयाति वसुराजवत् ॥ ६० ॥

भिया मरणादिभयेन, उपरोधाद्वाचिण्यादसत्यं न ब्रूयात् । यस्तु ब्रूते भियोपरोधाद्वा इत्यत्रापि संबन्धनीयं,
दृष्टान्तौ संप्रदायगम्यौ । स चायम् ।

(१) कुलटापुत्र ।

अस्ति भूरमणीमौलिमणिस्तुरमणी पुरी । यथार्थनामा तत्रासीञ्जितशत्रुमहीपतिः ॥ १ ॥ रुद्रेति नामधेयेन
 ब्राह्मणी तत्र विश्रुता । दत्त इत्यभिधानेन तस्याः पुत्रो बभूव च ॥ २ ॥ दत्तो नितान्तदुर्दान्तो द्यूतमद्याग्रियः
 सदा । सेवितुं तं महीपालं प्रवृत्तो वर्तनेच्छया ॥ ३ ॥ राज्ञा प्रधानीचक्रेऽसौ छायावत्पारिपार्श्वकः । आरोहायो-
 पसर्पन्त्या विषवज्जेरपि द्रुमः ॥ ४ ॥ विमेघ प्रकृतीरेष राजानं निवासयत् । पापात्मानः कपोताश्च स्वाश्रयोच्छे-
 ददायिनः ॥ ५ ॥ तस्य राज्ञो दुरात्माऽसौ राज्ये स्वयमुपाविशत् । क्षुद्रः पादान्तदानेऽपि क्रामत्युच्छीर्यकावधि
 ॥ ६ ॥ पशुहिंसोत्कटान् यज्ञानञ्जो धर्मधिया व्यधात् । धूर्मेर्मलिनयन् विश्वं स मूर्त्तैरिव पातकैः ॥ ७ ॥ विहरन्
 कालिकार्याख्यश्चाचार्यस्तस्य मातुलः । तत्राजगाम भगवानङ्गवानिव संयमः ॥ ८ ॥ तत्समीपमनापित्सुर्दत्तो
 मिथ्यात्वमोहितः । अत्यर्थं प्रार्थितो मात्रा मातुलाभ्यर्णमाययौ ॥ ९ ॥ मत्तोन्मत्तप्रमत्ताभौ दत्तोऽपृच्छत्सुद्रटम् ।
 आचार्यं यदि जानासि यज्ञानां ब्रूहि किं फलम् ॥ १० ॥ उवाच कालिकाचार्यो धर्मं पृच्छसि तच्छृणु । तत्परस्य
 न कर्त्तव्यं यद्यद्विप्रियमात्मनः ॥ ११ ॥ ननु यज्ञफलं पृच्छामीति दत्तोदिते पुनः । स्वरिरूचे न हिंसादि श्रेयसे
 किन्तु पाप्मने ॥ १२ ॥ पुनस्तदेव साचेपं पृष्टो दत्तेन दुर्धिया । ससौष्ठवमुवाचार्यो यज्ञानां नरकः फलम् ॥ १३ ॥
 दत्तः कुद्धोऽभ्यधादेवमिह कः प्रत्ययो वद । आर्योऽप्यूचे स्वकुम्भ्यां त्वं पच्यसे सप्तमेऽहनि ॥ १४ ॥ दत्तः
 कोपादुदस्तभूररुणीकृतलोचनः । भूताविष्ट इवोवाच प्रत्ययोऽत्रापि को ननु ॥ १५ ॥ अधोचे कालिकार्योऽपि
 स्वकुम्भीपचनात्पुनः । तस्मिन्नेवाह्वयकस्मात्ते मुखे विष्टा प्रवेक्ष्यति ॥ १६ ॥ रोषाद् दत्तो जगादेदं तव मृत्युः कुतः

कदा । न कुतोऽपि स्वकाले घां यास्यामीत्यवदन्मुनिः ॥ १७ ॥ अमुं निरुद्ध दुर्बुद्धिमिति दत्तेन रोषत । आदिष्टैः
कालिकाचार्यो रुरुधे दण्डपूरुषैः ॥ १८ ॥ अथ दत्तात् समुद्विग्राः सामन्ताः पापकर्मणः । आह्वनाद्यं नृपं तस्मै
दत्तमर्पयितुं किल ॥ १९ ॥ दत्तोऽपि शङ्कितस्तस्थौ निलीनो निजवेरमनि । कण्ठीरवरव्रस्तो निकुञ्ज इव कुञ्जरः
॥ २० ॥ स विस्मृतदिनो दैवादागते सप्ते दिने । बहिर्निर्गन्तुमारक्षै राजमार्गानरचयत् ॥ २१ ॥ तत्रैको मालिकः
प्रातर्विशन् पुष्पकरण्डवान् । चक्रे वेगातुरो विघ्नां भीतः पुल्यैः प्यथत्त च ॥ २२ ॥ इहाहनि हनिष्यामि पशुवन्मुनिपांसनम् ।
चिन्तयन्निति दत्तोऽपि निर्ययौ सादिभिर्वृतः ॥ २३ ॥ एकेन वल्गताऽश्वेन विघ्नोत्क्षिप्ता खुरेण सा । दत्तस्य प्राविशचास्ये
नासत्या यमिनां गिरः ॥ २४ ॥ शिलास्फालितवत्सद्यः श्लथाङ्गो विमनास्ततः । स सामन्ताननापृच्छय ववले स्वगृहं प्रति
॥ २५ ॥ नाऽस्मन्मन्त्रोऽमुना ज्ञात इति प्रकृतिपूरुषे । गृहमप्रविशन्नेव बद्ध्वा दध्रे स गौरिव ॥ २६ ॥ अथ प्रकाशयंस्तेजो
निजं राजा चिरन्तनः । प्रादुरासीत्तदानीं स निशात्यय इवार्यमा ॥ २७ ॥ सोऽहिः करण्डनिर्यात इव दूरं
ज्वलन् क्रुधा । दत्तं श्वकुम्भ्यां नरकुम्भ्यामिव तदाऽक्षिपत् ॥ २८ ॥ अधस्तात्ताप्यमानायां कुम्भ्यां श्वानोऽ-
न्तरा स्थिताः । दत्तं विददुः परमाधारिका इव नारकम् ॥ २९ ॥ निरस्तभृपालभयोपरोधः श्रीकालिकाचार्य
इवैवमुच्चैः । सत्यव्रतत्राणकृतप्रतिज्ञो न जातु भापेत मृषा मनीषी ॥ ३० ॥

॥ इति कालिकाचार्यदत्तकथानकम् ॥

अस्ति चेदिषु विख्याता नाम्ना शुक्तिमती पुरी । शुक्तिमत्याख्याया नद्या नर्मसख्येव शोभिता ॥ १ ॥ पृथ्वीसु-
कुटकल्पायां तस्यां तेजोभिरद्भुतः । माणिक्यमिव पृथ्वीशोऽभिवन्द्यो नामतोऽभवत् ॥ २ ॥ स्रुतुः स्रुतवाक्तस्य वसुरि-

✽ ✽ ✽ ✽ ✽

त्याभिधानतः । अजायत महाबुद्धिः पाण्डोरिव युधिष्ठिरः ॥३॥ पार्श्वे चीरकदम्बस्य गुरो पर्वतकः सुतः । राजपुत्रो
वसुच्छात्रो नारदश्चापठस्त्रयः ॥४॥ सौधोपरि शयानेषु तेषु पाठश्रमाधिशि । चारुणश्रमणो व्योम्नि यान्तावित्यूचतुर्मियः
॥५॥ एषामेकतमः स्वर्गं गमिष्यत्यपरो पुनः । नरकं यास्यतस्तच्चार्थौष्वीचरि कदम्बकः ॥६॥ तच्छ्रुत्वा चिन्तयामास
स्त्रिभूः चीरकदम्बकः । मय्यप्यध्यापके शिष्यो यास्यतो नरकं हहा ॥७॥ एष्यः को यास्यति स्वर्गं नरकं कौ च यास्यतः ।
जिज्ञासुरित्युपाध्यायस्तांस्त्रीन् युगपदाहृत ॥ ८ ॥ यावपूर्णं समर्व्येषामैकैकं पिष्टकुक्षुटम् । स ऊचेऽमी तत्र वक्ष्या
यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ ९ ॥ वसुपर्वतकौ तत्र गत्वा शन्यग्रदेशयोः । आत्मनीनां गतिमिव जज्ञतुः पिष्टकुक्षुटौ
॥ १० ॥ महात्मा नारदस्तत्र ब्रजित्वा नगराद्बहिः । स्थित्वा च विज्ञे देशे दिशः प्रेक्ष्य व्यतर्कयत् ॥ ११ ॥
गुरुपादैरदस्तावदादिष्टं वत्स यत्त्वया । वक्ष्योऽयं कुक्षुटस्तत्र यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ १२ ॥ असौ पश्यत्यहं
परयाम्यमी पश्यन्ति खेचराः । लोकपालाश्च पश्यन्ति तद्गुरुगिरां न वध्यः खलु कुक्षुटः ॥ १३ ॥ नास्त्येव स्थानमपि
तद्यत्र कोऽपि न पश्यति । तात्पर्यं तद्गुरुगिरां न वध्यः खलु कुक्षुटः ॥ १४ ॥ गुरुपादा दयावन्तः सदा हि साप-
राक्षमुखाः । अस्मत्प्रज्ञां परिज्ञातुमेतन्निपतमादिशन् ॥ १५ ॥ विष्टुर्यैवमहत्तैव कुक्षुटं स समाययौ । कुक्षुटाहनने
हेतुं गुरोर्व्यञ्जपयच्च तम् ॥ १६ ॥ स्वर्गं यास्यत्यसौ तावदिति निश्चित्य सस्वजे । गुरुणा नारदः खेदात् साधु
साध्विति भाषिणा ॥ १७ ॥ वसुपर्वतकौ पश्चादागत्यैवं शशंसतुः । निहतौ कुक्षुटौ तत्र यत्र कोऽपि न पश्यति
॥ १८ ॥ अपश्यतं युवामादावपश्यन् खेचरादयः । कथं हवौ कुक्षुटौ रे पापावित्यूशपट्टरुः ॥ १९ ॥ ततः
खेदादुपाभ्यायो दभ्यौ विध्यातपाठधीः । मुषा मेऽध्यापनकेशो वसुपर्वतयोरभूत् ॥ २० ॥ गुरुपदेशो हि यथापात्रं

✽

परिणमेदिह । अत्राम्भः स्थानभेदेन मुक्तालवणतां ब्रजेत् ॥ २१ ॥ प्रियः पर्वतकः पुत्रः पुत्रादप्यधिको वसुः ।
नरकं यास्यतस्तस्माद्गृहवासेन किं मम ॥ २२ ॥ निर्वेदादित्युपाध्याय प्रव्रज्यामग्रहीत्तदा । तत्पदं पर्वतोऽध्यास्त
व्याख्याक्षणाविचक्षणः ॥ २३ ॥ भूत्या गुरोः प्रसादेन सर्वशास्त्रविशारदः । नारदः शारदाम्भोदशुद्धीः स्वां भुवं
ययौ ॥ २४ ॥ नृपचन्द्रोऽभिचन्द्रोऽपि जग्राह समये व्रतम् । ततश्चासीद्वह्म राजा वासुदेवसमः श्रिया ॥ २५ ॥
सत्यवादीति स प्राप प्रसिद्धिं प्रथिवीतले । तां प्रसिद्धिमपि त्रातुं सत्यमेव जगाद सः ॥ २६ ॥ अथैकदा मृगयुगा
मृगाय मृगयाजुषा । चिच्छिपे विशिखो विन्ध्यनितम्ने सोऽन्तराऽस्खलत् ॥ २७ ॥ इषुस्खलनहेतुं स ज्ञातुं तत्र
ययौ ततः । आकाशस्फटिकशिलामज्ञासीत्पाणिना स्पृशन् ॥ २८ ॥ स दध्याविति मन्येऽस्यां संक्रान्तः परतश्चरन् ।
भूमिच्छायेव शीतांशौ ददृशे हरिणो मया ॥ २९ ॥ पाणिस्पर्शं विना नेयं सर्वथाऽप्युपलब्ध्यते । अवश्यं तदसौ
याग्या वसोर्वसुमतीपते ॥ ३० ॥ रहो व्यज्ञपयद्राज्ञे गत्वा तां मृगयु शिलाम् । हृष्टो राजाऽपि जग्राह ददौ
चास्मै महद्वनम् ॥ ३१ ॥ स तथा घटयामास च्छन्नं स्वासनगेदिकाम् । तच्छिखिपनोऽघातयच्च नात्मीयाः कस्य-
चिन्नृपाः ॥ ३२ ॥ तस्यां सिंहासन वेदौ चेदीशस्य निवेशितम् । सत्यप्रभावादाकाशस्थितमित्युयञ्जनः ॥ ३३ ॥
सत्याद्धि तुष्टाः सान्निध्यमस्य कुर्वन्ति देवताः । एवमूर्जस्विनी तस्य प्रसिद्धिव्यानशे दिशः ॥ ३४ ॥
तथा प्रसिद्ध्या राजानो भीतास्तस्य वशं गताः । सत्या वा यदि वा मिथ्या प्रसिद्धिर्जयिनी नृणाम्
॥ ३५ ॥ आगाच्च नारदोऽन्येद्युस्ततश्चैच्छिष्ट पर्वतम् । व्याख्यानयन्तमृगेदं शिष्याणां श्रेष्ठेष्वुषाम्
॥ ३६ ॥ अर्जैर्यद्यन्यमित्यस्मिन् भवैरित्युपदेशकम् । बभावे नारदो भ्रातर्भ्रान्त्या किमिदमुच्यते ॥ ३७ ॥

त्रिवार्षिकाणि धान्यानि न हि जायन्त इत्यजा । व्याख्याता गुरुणाऽस्माकं व्यस्मार्थीः केन हेतुना ॥ ३८ ॥
 ततः पर्वतकोऽवादीदिदं तातेन नोदितम् । उदिताः किं त्वजा मेपास्तथैवोक्ता निघण्टुषु ॥ ३९ ॥ जगाद नारदो-
 ऽप्येवं शब्दानामर्थरूपना । मुख्या गौणी च तवेह गौणी गुरुचीकथत् ॥ ४० ॥ गुरुर्द्धमोपदेष्टेव शुतिर्द्धमस्मिन्नेव
 ब्रह्मनाद्धर्ममर्जसि ॥ ४१ ॥ साचेयं पर्वतोऽजल्पदजान्मेपात् गुरुर्जगौ । गुरुपदेशशब्दाद्यो-
 पयोऽस्तु नः ॥ ४२ ॥ मिथ्यायिमानवाचो हि न स्युर्दण्डभयान्मुखात् । स्वपक्षस्थापने तेन जिह्वाच्छेदः
 रहः पर्वतमूचेऽन्वा गृहकर्मरताऽप्यहम् । अजास्त्रिवार्षिकं धान्यमित्यर्थोपं भवत्पितुः ॥ ४३ ॥ जिह्वाच्छेदं पयोऽ-
 कार्थीर्यहर्षोत्तिदसाम्प्रतम् । अविमृश्य विधातारो भवन्ति विपदां पदम् ॥ ४४ ॥ अयदत्पर्वतोऽप्येव कृतं तावदिदं
 मया । यथातथाकृतस्यास्म्य करणं न हि विद्यते ॥ ४५ ॥ साऽथ पर्वतकापायपीडया हृदि शल्यता । वसुराजमुपे-
 याय पुत्रार्थे क्रियते न किम् ॥ ४६ ॥ दृष्टः चीरकदम्बोऽथ यदस्य त्वमसीचिता । किं करोमि प्रयच्छामि किं
 चेत्यभिदधे वसुः ॥ ४७ ॥ साऽवादीहीयतां पुत्रमिच्छा मम महीपते । धनधान्यैः किमन्यैर्म विना पुत्रेण पुत्रक
 ॥ ४८ ॥ वसुस्तु मे मम मातः पाल्यः पूज्यश्च पर्वतः । गुरुवदुल्लुपेऽपि वर्चितव्यमिति श्रुतिः ॥ ४९ ॥ कस्याद्य
 पत्रमुत्चितं कालेनाकालरोपिणा । को जिघांसुर्भ्रातरं मे ब्रूहि मातः किमातुरा ॥ ५० ॥ अजव्याख्यानवृत्तान्तं

१ कोषेयु.

स्वपुत्रस्य पणं च तम् । त्वं प्रमाणीकृतथासीत्याख्यायार्थयते स्म सा ॥ ५३ ॥ कुर्वाणो रत्नं आतुरजान्मे-
पातुदीरय । प्राणैरप्युपकुर्वन्ति महान्तः किं पुनर्गिरा ॥ ५४ ॥ अत्रोचत वसुमार्तमिथ्या वच्मि वचः कथम् ।
कारे कूटसाक्ष्ये च का कथा ॥ ५५ ॥ अन्यदप्यभिधातव्य नासत्यं पापभीरुणा । गुरुवागन्यथा-
ऽमंस्त पार्थिवः ॥ ५७ ॥ ततः प्रमुदिता क्षीरकदम्बगृहिणी ययौ । आजगमतुश्च विद्वत्सौ तत्र नारदपर्वतौ ॥ ५८ ॥
सभायाममिलन् सभ्या माध्यस्थ्यगुणशालिनः । वादिनोः सदसद्वादचीरनीरसितच्छदाः ॥ ५९ ॥ आकाशस्फ-
टिकाशिलवेदिसिंहासनं वसुः । सभापतिरलञ्चक्रे नभस्तलमिवोदुपः ॥ ६० ॥ ततो निजनिजव्याख्यापचं नारद-
साक्षी त्वं रोदस्योरिवार्यमा ॥ ६१ ॥ विप्रवृद्धैरथोचे स विवादस्त्वयि तिष्ठते । प्रमाणमनयोः
न्ति देवताः ॥ ६२ ॥ त्वयैव सत्ये लोकोऽयं स्थाप्यते पृथिवीपते । त्वामिदार्थे ब्रूमेहे किं ब्रूहि सत्यव्रतोचितम्
॥ ६४ ॥ वचोऽश्रुत्वैव तत्सत्यप्रसिद्धिं स्वां निरस्य च । अजान्मेपां गुरुव्याख्यादिति साक्ष्यं वसुर्व्यात् ॥ ६५ ॥
असत्यवचसा तस्य कुद्धास्तत्रैव देवताः । दलयामासुराकाशस्फटिकासनवेदिकाम् ॥ ६६ ॥ वसुवसुमतीनाथस्ततो
वसुं निन्दन् नारदः स्वास्पदं ययौ ॥ ६८ ॥ कूटसाक्ष्यं प्रदातुस्ते रवपचस्येव को मुखम् । पश्येदिति
वसुस्ततः ॥ ६९ ॥ यो यः सन्नुरुपाविचद्रान्ये तस्यापराधिनः । प्रजघ्नुर्देवतास्तं तं यावदद्यौ निपातिता ॥ ७० ॥

इति वसुनुपतेरसत्यवाचः, फलमाकर्ण्य जिनोक्तिविद्वकर्णः । कथमप्युपरोधतोऽपि जन्ये-दनृतं प्राणितसंशयेऽपि नैव ॥ ७१ ॥ ६० ॥

॥ इति नारदपर्वतकथानकम् ॥

सद्गुरो हितं सत्यमिति व्युत्पत्त्या अविद्यमपि परपीडाकरं वचनमसत्यमेवाहितत्वादिति सत्यमपीदृशं न भाषेतेत्याह—

न सत्यमपि भाषेत परपीडाकरं वचः । लोकेऽपि श्रूयते यस्मात् कौशिको नरकं गतः ॥ ६१ ॥

सत्यमवितथं लोकरूढया परमार्थतस्तु परपीडाकरत्वादसत्यमेवेत्यर्थः, तन्न भाषेत; तद्भाषणाभरकगमनश्रुतेः । अत्रार्थे लौकिकं दृष्टान्तमाह—लोकेऽपि समयान्तरेऽपि श्रूयते निशम्यते परपीडाकरसत्यभाषणेन कौशिको नरकं गत इति । कौशिकस्तु संप्रदायगम्यः ; स चायम्—

आसीत्सत्यधनः कोऽपि कौशिको नाम तापसः । अपास्य ग्रामसंवासमनुगङ्गमुवास सः ॥ १ ॥ कन्दमूलफलाहारो निर्ममो निष्परिग्रहः । सत्यवादितया प्राप आसिद्धिं परमामसौ ॥ २ ॥ मुपित्वा ग्राममन्येद्युर्दस्यवस्तस्य पश्यतः । आश्रमं निकषा जग्मुर्वनं बिलमिवोरगा ॥ ३ ॥ तेषामनुपदिनस्तु ग्राम्याः पप्रच्छुरेत्य तम् । सत्यवाद्यसि तद्ब्रूहि तस्कराः कुत्र वव्रजु ॥ ४ ॥ धर्मतत्त्वानभिज्ञोऽथ कथयामास कौशिकः । धने तरुनिकुञ्जेऽस्मिन् दस्यवः प्राविशन्ति ॥ ५ ॥ तस्योपदेशात्सम्पन्नः ग्रामीणाः शस्त्रपाणयः । वनं प्रविश्य निर्जघ्नुर्दस्यून् व्याधा

मृगानिव ॥ ६ ॥ अतमप्यनृतं परव्यथा-करणेनेदमुदीरयन् वचः । परिपूर्णं निजायुरुन्वणं, नरकं कौशिकतापसो
ययौ ॥ ७ ॥ ६१ ॥

अल्पमध्यसत्यवचनं प्रतिपेधितुं महदसत्यं वदतः परिदेवयते—

अल्पादपि मृषावादाद्रौरवादिषु संभवः । अन्यथा वदतां जैर्नी वाचं त्वहह का गतिः ॥ ६२ ॥
अन्पादप्यैहिकार्थविषयत्वेन स्तोकादपि मृषावादादसत्याद्रौरवादिषु रौरवमहारौरवप्रभृतिषु नरकावासेषु सं-
भव उत्पत्तिः, लोकप्रसिद्धत्वाद्रौरवग्रहणम् । अन्यथा सर्वनरकेष्वित्युच्येत । अन्यथा विपरीतार्थतया जैर्नी वाचं
वदतामतीवासत्यवादिनां कुतार्थिकानां स्वयूथ्यानां च निह्वादीनां का गतिर्नरकादप्याधिका तेषां गतिः प्राप्नोती-
त्यर्थः । अहेहति खेदे अशक्यप्रतीकाराः परिदेवनीयाः खन्वेत इति । यदाह—

अहह सयलन्नपावाहिं वितहपन्नवणमणुमवि दुरंतं । जं मिरिइभवतदजियदुक्यअवसेसलेसवसा ॥ १ ॥
सुरयुगुणो वि तित्थं करो वि तिहुयणअतुल्लमल्लो वि । गोवाइहिं वि बहुसो कअत्थिओ तिजयपहु तं सि ॥ २ ॥
थीगोबंभणभूखंतगा वि केवि इह दिट्ठपहाराई । बहुपावा वि पसिद्धा सिद्धा किर तम्मि चव भवे ॥ ३ ॥ ६२ ॥

- (१) अहह सकलान्यपापेभ्यो वितथप्रज्ञापनमण्वपि दुरन्तम् । यन्मरीचिमवतदजितदुष्कृतावशेषलेशवशात् ॥ १ ॥
(२) सुरस्तुतगुणोऽपि तीर्थकरोऽपि त्रिभुवनातुल्यमल्लोऽपि । गोपादिभिरपि बहुश कदर्थित त्रिजगत्प्रभुस्त्वमसि ॥ २ ॥
(३) स्त्रीगोवाक्ष्णभ्रूणान्तका अपि केऽपि इह दृढप्रहार्यादयः । बहुपापा अपि प्रसिद्धा सिद्धा किल तस्मिन्नेव भवे ॥ ३ ॥

असत्यवादिनो निन्दित्वा सत्यवादिनः स्तौति—

ज्ञानचारित्रयोर्मूलं सत्यमेव वदन्ति ये । धात्री पवित्रीक्रियते तेषां चरणरेणुभिः ॥ ६३ ॥

ज्ञानचारित्रयोर्ज्ञानिक्रिययोर्मूलं कारणं यत्सत्यं तदेव वदन्ति ये, ज्ञानचारित्रग्रहणं 'नाणकिरियाहिं मोक्खो' इति भगवद्भाष्यकारवचनानुवादार्थं ज्ञानग्रहणेन दर्शनमप्याचिष्यते । दर्शनमन्तरेण ज्ञानस्याज्ञानत्वात् मिथ्या-दृष्टिर्हि सत्त्वासत्त्वे वैपरीत्येन जानाति, भवेदुश्च तज्ज्ञानं गृहच्छया चार्थनिरपेक्षमुपलभ्यते, न च ज्ञानफलमस्य । यदाह—

सैयसयविसेसणाओ भवेइउं जइच्छओपलंभाओ । नाणफलाभावाओ भिच्छदिट्ठिस्स अष्ठाणं ॥ १ ॥
स्पष्टमन्यत् ॥ ६३ ॥

सत्यवादिनामैहिकमपि प्रभावं दर्शयति—

अलीकं ये न भाषन्ते सत्यव्रतमहाधनाः । नापराद्धुमलं तेभ्यो भूतप्रेतोरगादयः ॥ ६४ ॥

भूता भूतोपलब्धिता व्यन्तराः प्रेताः पितरो ये स्वसंबन्धिनो मनुष्यान् पीडयन्ति भूतप्रेतग्रहणं भुवनपत्यादी-
नामुपलक्षणार्थम् । उरगाः सर्पाः आदिग्रहणाद् व्याघ्रादीनां परिग्रहः ।

(१) “ ज्ञानक्रियाम्या मोक्ष. ”

(२) सदसदविशेषणात् भवेदुश्चैहच्छोपलम्भात् । ज्ञानफलाभावानुमिथ्यादृष्टेरज्ञानम् ॥ १ ॥

अत्रान्तरे श्लोकाः—

अर्हिसापयसः पालिभूतान्यन्यव्रतानि यत् । सत्यभङ्गात्पालिभङ्गेऽनर्गलं विलुपेत् तत् ॥ १ ॥ सत्यमेव वदे-
त्याज्ञः सर्वभूतोपकारकम् । यद्वा तिष्ठेत् समालम्ब्य मौनं सर्वार्थसाधकम् ॥ २ ॥ पृष्टेनापि न वक्तव्यं वचो वैरस्य
कारणम् । मर्मावित्कर्कशं शङ्कास्पदं हिंस्रमसूयकम् ॥ ३ ॥ धर्मध्वंसे क्रियालोपे स्वसिद्धान्तार्थविसृजे । अपृष्टेनापि
शक्तेन वक्तव्यं तन्निषेधितम् ॥ ४ ॥ चार्वकैः कौलिकैर्विप्रैः सौगतैः पाञ्चरात्रिकैः । असत्येनैव विक्रम्य जगदेत-
द्विडम्बितम् ॥ ५ ॥ अहो पुरजलस्रोत सोदरं तन्मुखोदरम् । निःसरन्ति यतो वाचः पङ्कजकुलजलोपमाः ॥ ६ ॥
दावानलेन ज्वलता परिप्लुष्टोऽपि पादपः । सान्द्रीभवति लोकोऽयं न तु दुर्वचनायिना ॥ ७ ॥ चन्दनं चन्द्रिका-
चन्द्रमणयो मौक्तिकस्रजः । आढ्यादयन्ति न तथा यथा वाक् स्रजता नृणाम् ॥ ८ ॥ शिखी मुण्डी जटी नगञ्ची-
वरी यस्तपस्यति । सोऽपि मिथ्या यदि ब्रूते निन्द्यः स्यादन्त्यजादपि ॥ ९ ॥ एकत्रासत्यजं पापं पापं निःशेषम-
न्यतः । द्वयोस्तुलाविधृतयोराद्यमेवातिरिच्यते ॥ १० ॥ पारदारिकदस्यूनामस्ति काचित्प्रतिक्रिया । असत्यवा-
दिनः पुंसः प्रतीकारो न विद्यते ॥ ११ ॥

कुर्वन्ति देवा अपि पञ्चपातं, नरेश्वराः शासनमुद्वहन्ति ॥ शीतीभवन्ति ज्वलनादयो य-त्तत् सत्यवाचां
फलमामनन्ति ॥ १२ ॥ इति द्वितीयं व्रतम् ॥ ६४ ॥

इदानीं तृतीयमस्तेयव्रतमुच्यते । तत्रापि फलानुपदर्शनेन न स्तेयाभिवर्त्तत इति फलोपदर्शनपूर्वं स्तेय-
निवृत्तिमाह—

द्वितीयः
प्रकाशः ।

॥ १०६ ॥

दौर्भाग्यं प्रेष्यतां दास्यमङ्गच्छेदं दरिद्रताम् । अदत्तात्तफलं ज्ञात्वा स्थूलस्तेयं विवर्जयेत् ॥ ६५ ॥

दौर्भाग्यमुद्वेजनीयता, प्रेष्यता परकर्मकरत्वं, दास्यमङ्गपातादिना परायत्तशरीरता, अङ्गच्छेदः करचरणादि-
च्छेदः, दरिद्रता निर्धनत्वं, एतानीहामुत्र चादत्तादानफलानि शास्त्रतो गुरुमुखाद्वा ज्ञात्वा स्थूलं चौरादिव्यपदेश-
निबन्धनं स्तेयं विवर्जयेच्छ्रावकः ॥ ६५ ॥

स्थूलस्तेयपरिहारमेव प्रपञ्चयति—

पतितं विस्मृतं नष्टं स्थितं स्थापितमाहितम् । अदत्तं नाददीत स्वं परकीयं कचित्सुधीः ॥ ६६ ॥

पतितं गच्छतो वाहनादेर्भ्रष्टं, विस्मृतं कापि मुक्तमिति स्वामिना यत्र स्मर्यते, नष्टं कापि गतमिति स्वामिना
यत्र ज्ञायते, स्थितं स्वामिपार्ष्वे यदवस्थितं, स्थापितं न्यासीकृतं, आहितं निधीकृतं, तदेवंविधं परकीयं स्वं धन-
मदत्तं सन्नाददीत कचिद्द्रव्यचेन्नाद्यापद्यपि सुधीः प्राज्ञः ॥ ६६ ॥

इदानीं स्तेयकारिणो निन्दति—

अयं लोकः परलोको धर्मो धैर्यं धृतिर्मतिः । मुष्णता परकीयं स्वं मुषितं सर्वमप्यदः ॥ ६७ ॥

परकीयं स्वं धनं मुष्णता । अपहरता सर्वमप्यद एतत् स्वं स्वकीयं मुषितं स्वशन्दस्योभयत्र संबन्धात् । किं
तदित्याह, अयं लोकः अयं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानो लोक इदं जन्मेत्यर्थः, परलोको जन्मान्तर, धर्मः पुण्यं, धैर्यमा-
पत्स्वप्नवैक्रव्यं, धृतिः स्वास्थ्यं, मतिः कृत्याकृत्यविवेकः ॥ ६७ ॥

अथ हिंसाकारिभ्योऽपि स्तेयकारिणो बहुदोषत्वमाह—

एकस्यैकं चणं दुःखं मार्यमाणस्य जायते । सपुत्रपौत्रस्य पुनर्यावज्जीवं हृते धने ॥ ६८ ॥

एकस्य न तु बहूनां, एकं चणं न तु बहुकालं, दुःखमसातं, मार्यमाणस्य हिंस्यमानस्य । स्तेयकारिणा त्वप-
हृते धने परस्य सपुत्रपौत्रस्य, न त्वेकस्य, यावज्जीवं न त्वेकं चणं, दुःखं जायत इति संबन्धः ॥ ६८ ॥

उक्तमपि स्तेयफलं प्रपञ्चेनाह—

चौर्यपापद्रुमस्येह वधवन्धादिकं फलम् । जायते परलोके तु फलं नरकवेदनम् ॥ ६९ ॥

चौर्यपापं तदेव द्रुमस्तस्येह लोके फलं वधवन्धादिकं, परलोके तु फलं नरकभाविनी वेदना ॥ ६९ ॥

अथ कदाचित्प्रमादात् स्तेयकारी नृपतिभिर्न निगृहीत तथाप्यस्वास्थ्यलक्षणमैहिकं फलमवस्थितमेव इत्याह—
दिवसे वा रजन्यां वा स्पृशे वा जागरेऽपि वा । सशल्य इव चौर्येण नैति स्वास्थ्यं नरः क्वचित् ॥ ७० ॥

स्वप्नः स्वापः, जागरो निद्राया अभावः, चौर्येण हेतुना क्वचिदपि स्थाने ॥ ७० ॥

न केवलं स्तेयकर्तुं स्वास्थ्यभाव एव किन्तु बन्धुभिः परित्यागोऽपीत्याह—

मित्रपुत्रकलत्राणि भ्रातरः पितरोऽपि हि । संसजन्ति क्षणमपि न म्लेच्छैरिव तस्करैः ॥ ७१ ॥

पिता जनकः, पितृतुल्याः पितरः, पिता च पितरश्च पितरः न संसजन्ति न मिलन्ति पापभयात् । यदाहुः—
ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । महान्ति पातकान्याहुस्तत्संसर्गं च पञ्चमम् ॥ १ ॥

राजदण्डभयाद्वा । यदाहुः—

चौरश्चौरापको मन्त्री भेदज्ञः काणककयी । स्थानदो भक्तदश्चैव चौरः सप्तविधः स्मृतः ॥ १ ॥

तस्करैरिति तदेव चौर्यं कुर्मन्तीत्येवंशीलास्तस्करास्तैः ॥ ७१ ॥

सेयप्रवृत्तानां तन्निवृत्तानां च दोषान् गुणान् प्रत्येकं दृष्टान्तद्वारेणाह—

संबन्ध्यपि निगृह्येत चौर्यान्मर्मिण्डकवन्नृपैः । चोरोऽपि त्यक्तचौर्य्यः स्यात्स्वर्गभाग्नौहिणोयवत् ७२

दृष्टान्तद्वयमपि संप्रदायगम्यं । स चायम्—

अलब्धमध्यमम्भोर्धेरिवाम्भो बहुरलभूः । अस्तीह पाटलीपुत्रं नाम गौडेषु पत्तनम् ॥ १ ॥ कलाकलापनिलयः
साहसस्यैकमन्दिदरम् । राजपुत्रो मूलदेवस्तत्र मूलं धियामभूत् ॥ २ ॥ स धूर्त्तवैद्यैकधर्वः कृपणानाथबान्धवः ।
कूटचेष्टामधुरिपू रूपलावण्यमन्मथः ॥ ३ ॥ चोरे चौरः साधो साधुर्वक्त्रे वक्त्रे ज्ञाष्टुजुः । ग्राम्ये ग्राम्यञ्चेक्रे
चक्रेको विटे विटो भटे भटः ॥ ४ ॥ द्यूतकारे द्यूतकारो वार्त्तिके वार्त्तिकश्च सः । तत्कालं स्फटिकाश्मेव जग्राह
पररूपताम् ॥ ५ ॥ चित्रैः कौतूहलैस्तत्र लोकं विस्माययन्वसौ । विद्याधर इव स्वैरं चचार चतुराग्रणीः ॥ ६ ॥
द्यूतैकव्यसनासक्तिदोषात्पित्राऽपमानितः । द्युसत्पुत्रश्चीजयिन्यामुज्जयिन्यां जगाम सः ॥ ७ ॥ गुलिकायाः प्रयोगेण
स भूत्वा कुब्जवामनः । पौरान् विस्माययंस्तत्र कलाभिः ख्यातिमासदत् ॥ ८ ॥ तत्रासीद्रूपलावण्यकलाविज्ञानकौ-

१ घव यति ।

शलैः । दत्तत्रया रतेदेवदत्तेति गणिकोत्तमा ॥ ९ ॥ गुणः कलावतां यो यः प्रकृष्टा तत्रं तत्र सा । छेकाया रञ्जने
 तस्याः प्रतिच्छेको न कोऽप्यभूत् ॥ १० ॥ मूलदेवस्ततस्तस्याः चोभार्थं तद्गृहान्तिके । प्रभाते गातुमारेभे प्रत्यक्ष
 इव तुम्बरुः ॥ ११ ॥ आकर्ण्य देवदत्ताऽपि कोऽप्येव मधुरो ध्वनिः । कस्येति विस्मयादास्याऽन्वेषयामास तं बहिः
 ॥ १२ ॥ शशंसागत्य सा देवि गन्धर्वः कोऽपि गायति । मूर्त्यैव वामनः पूर्णैर्गुणैः पुनरवामनः ॥ १३ ॥ देवदत्ता
 ततः कुब्जां माधवीं नाम चेटिकाम् । प्रजिघाय तमाहातुं प्रायो वेश्याः कलाप्रियाः ॥ १४ ॥ सा गत्वा तं
 जगादेदं महाभाग कलानिधे । देवदत्ता स्वामिनी मे त्वामाह्वयति गौरवात् ॥ १५ ॥ मूलदेवोऽवदद्गच्छ नागमि-
 व्यामि कुब्जिके । कुट्टिनीवश्यवेश्यानां स्ववशो वेश्म को विशेत् ॥ १६ ॥ व्याघुटन्तीं विनोदेच्छुः कलाकौशल-
 योगतः । स आस्फाल्य ऋजूचक्रे तां कुब्जीमब्जनालवत् ॥ १७ ॥ वपुर्नवमिवासाद्य सानन्दा साऽपि चेटिका ।
 उपेत्य देवदत्तार्यं तच्चोटितमचीकथत् ॥ १८ ॥ देवदत्तवरेणैव देवदत्ताऽपि तेन ताम् । कुब्जामृजुतां वीक्ष्य परमं
 प्राप विस्मयम् ॥ १९ ॥ देवदत्ता ततोऽवादीदीदृक्षमुपकारिणम् । निजाङ्गुलिमपि च्छित्त्वा तमेकच्छेकमानय
 ॥ २० ॥ ततो गत्वा समभ्यर्थ्य चाटुभिश्चतुरोचितैः । अचालि वेश्माभिमुखं धूर्त्तराजो भुजिष्यया ॥ २१ ॥ तया
 निर्दिश्यमानाद्वा प्रविवेश निवेशनम् । ततोऽसौ देवदत्ताया राधाया इव माधवः ॥ २२ ॥ तं वामनमपि प्रेक्ष्य
 कान्तिलावण्यशालिनम् । सा मन्वाना सुरं छत्रमुपावेशयदासने ॥ २३ ॥ मिथो हृदयसंवादिसंलापसुभगा ततः ।
 तयोः प्रवृत्ते गोष्ठी तुल्यवैदग्ध्यशालिनोः ॥ २४ ॥ अथाऽऽगाच्च कोऽप्येको वीणाकारः प्रवीणधीः । वीणा-
 मवीवदत्तेन देवदत्ताऽतिकौतुकात् ॥ २५ ॥ वल्लकीं वादयन्तं च व्यक्तग्रामश्रुतिस्वराम् । धूनयन्ती शिरो देवदत्ताऽपि

द्वितीयः
 प्रकाशः ।

प्रशंसं तम् ॥ २६ ॥ सित्वाऽवदन्मूलदेवोऽप्यहो उजयिनीजनः । जानात्यत्यन्तनिपुणो गुणागुणविवेचनम्
 ॥ २७ ॥ साशङ्का साऽप्युवाचैवं किमत्र दूणमस्त्यहो । छेकच्छेकप्रशंसायामुपहासं हि शङ्कते ॥ २८ ॥
 सोऽप्याचचचे किं दूणमस्ति कापि भवादृशम् । सगर्भो किन्त्वसौ तन्त्री किञ्च वंशोऽपि शन्यवान्
 ॥ २९ ॥ कथं ज्ञायत इत्युक्तस्तथाऽऽदाय स वल्लकीम् । वंशादरमानमाकुण्य तन्ध्याः केशमदर्शयत् ॥ ३० ॥
 समारचय्य तां वीणां तत स्वयमवादयत् । श्रोतृकर्णेषु पीयूषच्छटामिव पारिधिपन् ॥ ३१ ॥ देवदत्ताऽ-
 ब्रवीन्मैव सामान्यस्त्व कलानिधे । नररूपं प्रपेदाना साक्षादसि सरस्वती ॥ ३२ ॥ वीणाकारधरण्योः प्रणिपत्ये-
 त्यवोचत । स्वामिन् शिचे भवत्पार्श्वे वीणावाद्यं प्रसीद मे ॥ ३३ ॥ मूलदेवो जगदैवं सम्यग् जानामि न ह्यहम् ।
 किन्तु जानामि तान् ये हि सम्यग् जानन्ति वल्लकीम् ॥ ३४ ॥ के नाम ते क सन्तीति पृष्टोऽसौ देवदत्तया ।
 अबोचदस्ति पूर्वस्थां पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ३५ ॥ तस्मिन् विक्रमसेनोऽस्ति कलाचार्यो महागुणः । मूलदेवोऽहं च
 तस्य सदाप्यासन्नसेवक ॥ ३६ ॥ अत्रान्तरे विश्वभूतिर्नाट्याचार्यः समागत । साचाद्भरत इत्यस्मै कथितो देव-
 दत्तया ॥ ३७ ॥ मूलदेवोऽप्येवमूचे सत्यमेवायमीदृश । ग्राहिताभि कलां युष्मादृशीभिरपि लक्ष्यते ॥ ३८ ॥
 विश्वभूतिरुपक्रान्ते विचारे भारते तत । तं स्वर्ग इत्यनाज्ञासीद्ग्राह्यार्थज्ञा हि तादृशा ॥ ३९ ॥ मेने च धूर्तराजेन
 विद्वन्मान्ययमस्य तत् । ताम्रस्वर्णालिङ्करणस्यैवान्तर्दर्शयाम्यहम् ॥ ४० ॥ स्वच्छन्दं भरते तस्य गल्भमानस्य धूर्ते-
 राद् । पूर्वापरविरोधाख्यं व्याख्यानं दोषमग्रहीत् ॥ ४१ ॥ विश्वभूतिस्ततः कोपादसंचद्धमभापत । प्राज्ञै पृथा ह्यु-
 पाध्यायाश्छादयन्त्यज्ञतां रुपा ॥ ४२ ॥ त्वमेवं नाटयेर्नाट्याचार्य नारीषु नान्यतः । हसितो मूलदेवेन तूष्णीक

स्रोऽप्यजायत ॥ ४३ ॥ स्मेराक्षी देवदत्ताऽपि पश्यन्ती वामनं मुदा । उपाध्यायस्य वैलक्ष्यमपनेतुमवोचत ॥ ४४ ॥
इदानीमुत्सुका यूयमुपाध्यायाः क्षणान्तरे । परिभाव्याभिधातव्यं प्रश्ने विज्ञानशालिनाम् ॥ ४५ ॥ देवदत्ते वयं
यामो नाट्यस्यावसरोऽधुना । सञ्जस्व त्वमपीत्युक्त्वा विश्वभूतिस्ततो गयौ ॥ ४६ ॥ देवदत्ताऽप्यथादिक्षदावयोः
स्नानहेतवे । अङ्गमर्दो 'निर्विमर्द' कश्चिदाहूयतामिति ॥ ४७ ॥ अजन्यपद्धत्तराजोऽपि व्याहारपीर्मोङ्गमर्दकम् । सुभ्रू
यधनुजानासि तवाभ्यङ्गं करोमि तत् ॥ ४८ ॥ किमेतदपि वेत्सीति तयोक्तं प्रत्युवाच सः । न जानामि स्थित
किन्तु तज्ज्ञानामहमन्तिके ॥ ४९ ॥ आदेशोदेवदत्तायाः पक्वतैलान्यथाययु । अभ्यङ्गं कर्तुमारेभे स मायावामन-
स्ततः ॥ ५० ॥ मुदुमध्यदृढं स्थानौचित्यात् पाणिं प्रसारयन् । अङ्गे तस्या मूलदेव सुखमद्वैतमादधे ॥ ५१ ॥
सर्वार्थेषु कलादाक्ष्यमीदृग्नान्यस्य कस्यचित् । न सामान्योऽयमित्यहोः पतित्वा साऽब्रवीदिति ॥ ५२ ॥
गुणैरपि त्वमाख्यात कोऽप्युत्कृष्टः पुमानिति । मयूरव्यसकात्मानं किं गोपयसि मायया ॥ ५३ ॥ प्रसीद दर्शया-
त्मानं किं मोहयसि मां मुहुः । भक्तानामुपरोधेन साक्षात्सुदेवता अपि ॥ ५४ ॥ आकृष्य गुलिकामास्याद् रूप
तत्परिवर्त्य सः । प्रतिपेदे निजं रूपं शैलूप इव तत्क्षणात् ॥ ५५ ॥ अनङ्गमिव जाताङ्गं तं लावण्यैकसागरम् ।
उद्धीक्ष्य विस्मिता सोचे प्रसादः साधु मे कृतः ॥ ५६ ॥ तस्यार्पयित्वा स्नानीयं पोतं प्रीता स्वपाणिना । अङ्गा-
भ्यङ्गं व्यरचयेदेवदत्ताऽनुरागिणी ॥ ५७ ॥ खलिप्रक्षालनापूर्वं पिष्टातकसुगन्धिभिः । कवोष्णवारिधाराभिस्ततो
द्वावपि सलतुः ॥ ५८ ॥ देवदूष्ये देवदत्तोपनीते पर्यधत्त सः । सुगन्ध्याढयानि भोज्यानि बुभुजाते समं च तौ

(१) निर्विमर्दः इति वा पाठः. (२) वस्त्रम् ।

॥ ५६ ॥ रहःकलारहस्यानि वयस्यीभूतयोस्तयो । मिथः कथयतोरकः चणः सुरमयो ययौ ॥ ६० ॥ ततः सा
न्याजहारैवं हृतं मे हृदयं त्वया । गुणैर्लोकोत्तरैर्नाथ प्रार्थयेऽहं तथाऽप्यदः ॥ ६१ ॥ यथा पदमकार्षिस्त्वं हृदये
मम सुन्दर । विदधीथास्तथा नित्यमस्मिन्नेव निकेतने ॥ ६२ ॥ मूलदेवोऽप्युवाचैवं निर्धनेषु विदेशिषु । अस्मा-
दृशेषु शुष्माकमनुबन्धो न युज्यते ॥ ६३ ॥ गुणानां पक्षपातेनानुरागो निर्धनेऽपि चेत् । वेश्यानामर्जनाभावात्कुलं
सीदेत्तदाऽखिलम् ॥ ६४ ॥ बभौषे देवदत्ताऽपि को विदेशो भवादृशम् । सर्वः स्रदेशो गुणिनां नृणां केसरिणा-
मिव ॥ ६५ ॥ आत्मानमर्थयन्त्यर्थैर्मूर्खा हि बहिरेव नः । प्रवेशं न लभन्तेऽन्तर्विना त्वां गुणमन्दिर ॥ ६६ ॥
सर्वथा प्रतिपत्तव्यं त्वया सुभग मद्रचः । इत्युक्ते मूलदेवेनाप्यामेति जगदे वचः ॥ ६७ ॥ ततश्च क्रीडतोः स्नेहा-
द्विनोदैर्विविधैस्तयो । राजद्वाःस्थोऽब्रवीदेत्यागन्ध्रे ब्रह्मचर्योऽधुना ॥ ६८ ॥ छन्नवेपं मूलदेवं सा नीत्वा राज-
वेश्मनि । राज्ञोऽग्रे नृत्यमारेभे रम्भेव करणोऽञ्जलम् ॥ ६९ ॥ शक्रपाटहिकसमः पाटप्रकटने पटु । मूलदेवोऽपि
निपुणोऽबादयत्पटहं ततः ॥ ७० ॥ राजाऽरज्यत नृत्तेन तस्याः करणशालिना । प्रसादं मार्गयेत्यूचे तं च न्यासी-
चकार सा ॥ ७१ ॥ सा मूलदेवसहिता जगौ चानु ननर्त्त च । ददौ चास्यै नृपस्तुष्टः स्वाङ्गलग्नं विभूषणम् ॥ ७२ ॥
पाटलीपुत्रराजस्य राजदौवारिकस्ततः । हृष्टो विमलसिंहाख्य इत्युवाच महीपतिम् ॥ ७३ ॥ अयं हि पाटलीपुत्रे
मूलदेवस्य धीमतः । कलाप्रकर्षोऽमुष्या वा न तृतीयस्य कस्यचित् ॥ ७४ ॥ ततः प्रदीयतां देव मूलदेवादनन्तरम् ।
विज्ञानिषु च पट्टोऽस्यै पताका नर्त्तकीषु च ॥ ७५ ॥ ततो राज्ञा तथा दत्ते साऽब्रवीदेप मे गुरुः । ततः प्रसादमा-

(१) पाटो विस्तारः ।

दास्ये स्वामिन्नस्याभ्यनुज्ञया ॥ ७६ ॥ राजाऽप्यवोचत्तदियं महाभागानुमन्यताम् । धूर्त्तोऽप्यवादीद्यदेव आज्ञापयति
तत्कुरु ॥ ७७ ॥ अत्रान्तरे धूर्त्तराजा वीणां स्वयमवादयत् । हरन्मनांसि विश्वेषां विश्वावसुरिवापरः ॥ ७८ ॥
ततो विमलसिंहेन वभाषे देव खल्वयम् । मूलदेवश्छन्नरूपो नापरस्येदृशी कला ॥ ७९ ॥ विज्ञानातिशयस्यास्य
प्रयोक्ता नापरः क्वचित् । मूलदेवं विना देव सर्वथाऽसौ स एव तत् ॥ ८० ॥ राजा जगद यद्येवं तदाहो स्वं
प्रदर्शय । दर्शने मूलदेवस्य रत्नस्येवास्मि कौतुकी ॥ ८१ ॥ गुलिकां मूलदेवोऽपि मुखादाकृष्य तत्क्षणात् । व्य-
क्तोऽभूत्कान्तिमान्मेघनिर्मुक्त इव चन्द्रमाः ॥ ८२ ॥ साधु ज्ञातोऽसि विज्ञानिन्निति सग्रेमभाषिणा । ततो विमल-
सिंहेन धूर्त्तसिंहः स सख्ये ॥ ८३ ॥ न्यपतन्मूलदेवोऽपि नृदेवस्य पदाब्जयोः । राजाऽपि तं प्रसादेन सगौरवमपूजयत्
॥ ८४ ॥ एवं च देवदत्ताऽपि तस्मिन्नत्यनुरागिणी । पुरुरवस्युर्वशीवान्वभृद्विपयजं सुखम् ॥ ८५ ॥ अतिष्ठन्मूलदे-
वोऽपि न विना हृतदेवनम् । भवितव्यं हि केनापि दोषेण गुणिनामपि ॥ ८६ ॥ यथाचे देवदत्ताऽपि धिग् हृतं
त्यज्यतामिति । नात्यजन्मूलदेवस्तत्प्रकृतिः खलु दुस्त्यजा ॥ ८७ ॥ तस्यां नगर्थामासीच्च धनेन धनदोषमः ।
सार्थवाहोऽचलो नाम मूर्त्योऽपर इव सरः ॥ ८८ ॥ आसक्तो देवदत्तायां मूलदेवाग्रतोऽपि सः । कृतस्वीकरणो
भाट्या बुभुजे तां निरन्तरम् ॥ ८९ ॥ ईर्ष्यां स मूलदेवाय महती वहति स्म च । अन्विष्यति स्म तच्छिद्राण्युपद्र-
वचिकीर्षया ॥ ९० ॥ तच्छङ्कया मूलदेवोऽप्यगात्तद्वेश्मनि च्छलात् । पारवश्येऽप्यविच्छिन्नो रागः प्रायेण रागिणाम्
॥ ९१ ॥ देवदत्तां जनन्यूचे धूर्त्ततामृगधूर्त्तकम् । निर्धनं हृतकारं च मूलदेवं सुते त्यज ॥ ९२ ॥ प्रत्यहं विविधं
द्रव्यं यच्छत्यस्मिन् रमस्य तत् । अचले निश्चलरती रम्भेव धनदात्मजे ॥ ९३ ॥ देवदत्ता प्रत्युवाच मातरेकान्ततो

ब्रह्म । धनानुरागिणी नास्मि किं त्वस्मि गुणरागिणी ॥ ६४ ॥ अमुष्य द्यूतकारस्य गुणास्तिष्ठन्ति कीदृशाः ।
 इति कोपाज्जनन्योक्ता देवदत्तेत्यभाषत ॥ ९५ ॥ धीरो वदान्यो विद्याविदुष्यरागी स्वयं गुणी । विशेषज्ञः शरण्योऽयं
 नामुं त्यक्ष्यामि तत् खलु ॥ ६६ ॥ ततश्च कुट्टिनी रुष्टा कूटजुष्टा प्रचक्रमे । उच्चाटयितुं तनयां स्वैरिणी वैरिणीमिव
 ॥ ६७ ॥ साऽदात्तयाऽर्थिते मान्ये निर्मान्यं शरके पयः । इक्षुखण्डे वंशखण्ड श्रीखण्डे नीपखण्डलम् ॥ ९८ ॥
 सकोपं देवदत्तोक्ता कुट्टिनी कुटिलाऽब्रवीत् । मा कुपः पुत्रि यादृचो यच्चस्तादृग्बलिः किल ॥ ६९ ॥ लतेव
 कण्टकितरं किमालम्ब्य स्थितास्यमुम् । सर्वथा मूलदेवं तत्तज्यापात्रमिमं पतिम् ॥ १०० ॥ अवादीदेवदत्तैवं मातः
 किमिति मुह्यसि । पुमान् पात्रमपात्रं वा किमुच्येतापरीक्षितः ॥ १ ॥ परीक्षा क्रियतां तर्हीत्युक्ता साक्षेपमन्वया ।
 मुदिता देवदत्तैवमादिदेश स्वचेष्टिकाम् ॥ २ ॥ यदिदौ देवदत्ताया अभिलाषोऽद्य विद्यते । प्रेष्यन्तामिद्वयः सार्थवा-
 हाचल ततस्त्वया ॥ ३ ॥ तयोक्तः सार्थवाहोऽपि धन्यमानी प्रमोदत । शकटानीक्षुपूर्णानि प्रेषयामास तत्त्वणात्
 ॥ ४ ॥ हृष्टा कुट्टिन्धुवाचैवमचलस्वामिनो हले । अचिन्तनीयमौदार्यं पश्य चिन्तामणेरिव ॥ ५ ॥ विपक्षा
 देवदत्तोचे किमम्बाऽस्मि करेणुका । भक्षणयेन्न चित्ता यत्समूलदलाग्रका ॥ ६ ॥ आदिश्यतां मूलदेवोऽप्य-
 स्मिन्नर्थे भुजिष्यया । विवेके ज्ञायते मार्तद्वयोरपि यथाऽन्तरम् ॥ ७ ॥ मूलदेवोऽपि चेद्योक्त इच्छनादाय पञ्चपान् ।
 मूलाग्राणि त्यजन्मद्भु निस्ततच्च विचक्षण ॥ ८ ॥ कठोरत्वेन दुश्चर्यपर्वग्रन्थीन् परित्यजन् । द्रव्यङ्गला गण्डिकाश्चक्रे
 पीयूषस्येव कुण्डिका ॥ ९ ॥ चतुर्जातेन संस्कृत्य कर्पूरेणाधिवस्य च । शूलप्रोता वर्द्धमानसंपुटे प्राहिणोत्स ताः
 ॥ १० ॥ देवदत्ताऽपि ताः प्रेक्ष्य बभौषे शम्भलीमिति । धूर्तेशाचलयोः पश्य स्वर्णरीयोरिवान्तरम् ॥ ११ ॥

कुट्टिन्यचिन्तयदहो महामोहान्धमानसा । मृगीव मृगतृणाम्भो धूर्त्तमेपाऽनुधावति ॥ १२ ॥ स कोऽप्युपायः
क्रियते येन निष्कास्यते पुरात् । अत्युष्णजलेसेकेन विलादिव महोरग ॥ १३ ॥ कुट्टिनी मूलदेवस्योच्चाट-
नायाचलं जगौ । कर्त्तव्यः कुत्रिमो ग्रामगमनोपक्रमस्त्वया ॥ १४ ॥ ग्रामे यास्यामीत्यलीकं सार्थवाह
त्वमञ्जसा । कथयेदेवदत्ताया विश्रब्धा सा यथा भवेत् ॥ १५ ॥ ततो ग्रामान्तरगतं श्रुत्वा त्वां
धूर्त्तपांसनः । निःशङ्कं देवदत्तायाः स समीपमुपैष्यति ॥ १६ ॥ देवदत्तान्तके मूलदेवे दीव्यति नि-
र्भरम् । आगच्छेः सर्वसामग्र्या मत्सङ्केतेन सुन्दर ॥ १७ ॥ ततस्तथा कथमपि त्वमेतमवमानयेः । यथैतां
न भजेद्भूयास्तित्तिरीमिव तित्तिरः ॥ १८ ॥ तत्तथा प्रतिपद्याथ यास्यामि ग्राममित्यसौ । आख्याय
देवदत्ताया द्रव्यं दत्त्वा च निर्ययौ ॥ १९ ॥ ततस्तथा निरातङ्कं मूलदेवे प्रवेशिते । आह्वस्त कुट्टिन्यचलं कुट्टा-
कभटवेषितम् ॥ २० ॥ देवदत्ता च सहसा प्रविशन्तं ददर्श तम् । मूलदेवं च खट्वाऽधो न्यधात्पत्रकरण्डवत्
॥ २१ ॥ तथास्थितं मूलदेवं कुट्टिन्या ज्ञापितोऽचलः । पर्यङ्के कृतपर्यङ्को निपसाद सिताननः ॥ २२ ॥ अत्रो-
चदचलस्तत्र कुर्वन् कैतवनारितम् । देवदत्ते वयं श्रान्ताः स्नास्यामः प्रगुणीभव ॥ २३ ॥ देवदत्ताऽब्रवीदेवं विल-
चवितथसिता । स्नानयोग्यासने तर्हि स्नातुं पादोऽवधार्यताम् ॥ २४ ॥ एवमुत्थाप्यमानोऽपि सादरं देवदत्तया ।
विशेषतोऽभूत् खट्वायामचलो निश्चलासनः ॥ २५ ॥ शशाक धूर्त्तराजोऽपि स्नातुं गन्तुं च नो तदा । प्रायेण
विगलन्त्येवास्वस्थे मनसि शक्तय ॥ २६ ॥ अत्रोचदचलो देवदत्ते स्वप्नो मयेक्षितः । पर्यङ्केऽस्मिन् कृताभ्यङ्गः
संचेलस्नातवानहम् ॥ २७ ॥ स्वप्नं सत्यापयिष्यामि तदर्थमहमागमम् । सत्पीकृतो ह्ययं स्वप्न शुभोदकोऽय जायते

॥ २८ ॥ कुट्टिन्यवोचदादेशः प्रमाणं जीवितेशितुः । पुत्रि किं न श्रुतं स्वामी यदिच्छति करोति तत् ॥ २९ ॥
देवदत्ताञ्जवीदार्य किमेतदुचितं तव । अदूष्यदेवदूष्येयं तूलिका यद्विनश्यति ॥ ३० ॥ अचलोऽप्यचदद्भ्रे कार्पण्यं
किमिदं तव । शरीरमपि यच्छन्ति पत्यर्थे त्वादृशः स्त्रियः ॥ ३१ ॥ किं तेऽन्यास्तूलिका न स्युः पतिर्यस्याः
किलाचलः । लवणेन स किं सीदेद्यस्य रत्नाकरः सखा ॥ ३२ ॥ ततो माटीविवशया कारितो देवदत्तया । अभ्य-
ङ्गोद्धर्तनादीनि पर्यङ्कस्थित एव सः ॥ ३३ ॥ लब्धमाने ततस्तस्मिन्नीशे खलिललादिना । मूलदेवश्चण्ड इव त्रियते
स समन्ततः ॥ ३४ ॥ आजुहावाचलभटान् कुट्टिनी दृष्टिसंज्ञया । निदिदेशाचलं चाथ धूर्त्तार्कपर्णकर्मणे ॥ ३५ ॥
कोपाटोपसमाविष्टो मूलदेवं ततोऽञ्चलः । चर्क्य धृत्वा केशेषु द्रौपदीमिव कौरवः ॥ ३६ ॥ तं चोवाच नयज्ञोऽसि
विद्वानसि सुधीरसि । कर्मणोऽस्याजुरुत्पोऽद्य ब्रूहि कस्तेऽस्तु निग्रहः ॥ ३७ ॥ धनाधीनशरीरेय धेनया तां चेद्वि-
रंससे । ग्रामपट्टकबद्धरिधनेन न किमग्रहीः ॥ ३८ ॥ मूलदेवोऽपि निष्पन्दस्तदा मुकुलितेक्षणः । विफलीभूतफा-
लस्योदुवाह द्धीपिनस्तुलाम् ॥ ३९ ॥ एवं च चिन्तयामास सार्थवाहपतिस्ततः । न निग्राह्यो महात्माऽसौ देवादेवं
दर्शां गत ॥ ४० ॥ इति चोवाच मुक्तोऽद्य त्वमस्मादागतो मया । कृतज्ञोऽस्युपकर्त्तव्यं त्वयाऽपि समये मम
॥ ४१ ॥ मुक्तोऽद्य तेन धूर्त्तेशो वेशमतो निर्ययौ तत । तूर्णं तूर्णं परिक्रामन् रणाद्भग्न इव द्विप ॥ ४२ ॥ गत्वा
पुरीपरिसरे सखौ सरसि विस्तृते । शरत्काल इव भ्रजे तत्त्वणात् बालिताम्बर ॥ ४३ ॥ अचलस्यापकर्तुं चोपकर्तुं
च स धूर्त्तराट् । मनोरथरथारूढोऽचलद्वेष्टातटं प्रति ॥ ४४ ॥ द्वादशयोजननाथामां स श्वापदकुलाकुलाम् । दुर्दशायाः

१ ईश्वरस्य गण.—सेवक चण्डनामा ।

प्रियसखीमिव प्राप महाटवीम् ॥ ४५ ॥ पाराचारमिवापरां तितीरुस्तां महाटवीम् । सहायं चिन्तयामास तरण्डमिव धूर्तराट् ॥ ४६ ॥ कस्मादप्यागतोऽकस्मादभ्रादिव परिच्युतः । शम्भलस्थगिकां विश्रक्तोऽपि टक्को द्विजस्तदा ॥ ४७ ॥ असहायः सहायीयं तं विप्रं क्षिप्रमागतम् । वृद्धो यष्टिमिव प्राप्य मूलदेवो मुद ययौ ॥ ४८ ॥ जगद मूलदेवस्तं ममारण्ये प्रपेतुपः । आत्मच्छायाद्वितीयस्य दिष्ट्या मिलितवानसि ॥ ४९ ॥ स्वच्छन्द वार्त्तयिष्यावस्तदावां द्विजसत्तम । मार्गखेदापहरणीं विद्या वार्त्तां हि या पयि ॥ ५० ॥ दूरे कियति गन्तव्यं स्थाने जिगमिषा क ते । कथ्यतां भो महाभाग मार्गमैत्री वशीकुरु ॥ ५१ ॥ विप्रोऽप्याख्यद्गमिष्यामि पारेऽरण्यमिव स्थितम् । स्थानं वीरनिधानाख्यं ब्रूहि त्वं कुत्र यास्यसि ॥ ५२ ॥ मूलदेवोऽब्रवीद्यास्याम्यहं वेणातटे पुरे । विप्रोऽप्यूचे तदेहि तमेकोऽध्वा दूरमावयोः ॥ ५३ ॥ ललाटन्तपतपने मध्याह्नेऽथ समागते । मिलिताभ्यां च गच्छद्भ्यां ताभ्यां प्रापि महासरः ॥ ५४ ॥ पाणिपादमुखं मूलदेवः प्रक्षान्त्य वारिणा । निरन्तरतरुच्छाये भूतले समुपाविशत् ॥ ५५ ॥ स्थगिकायाः समाकृष्य स कूनालोढ्य वारिणा । एकोऽपि भोक्तुमारेभे टक्को रङ्ग इव द्रुतम् ॥ ५६ ॥ धूर्त्तोऽप्यचिन्तयदसौ नाऽदौ मे भोजनं ददौ । अतिबुधाऽऽतुरो भुङ्क्ते श्रुक्तः सन् खलु दास्यति ॥ ५७ ॥ युक्त्वा तत्रोत्थिते विप्रे वध्ना(क्ष)ति स्थगि- कामुखम् । दध्यौ धूर्त्तोऽपि यद्यद्य नादात्तच्छङ्कः प्रदास्यति ॥ ५८ ॥ तस्मिन्नदत्त्वा भुञ्जाने मूलदेवस्तदाशया । व्रीन्वासरा- नगमयन्नृणामाशा हि जीवितम् ॥ ५९ ॥ अटवीं तां परित्यज्य धूर्त्तराज द्विजोऽवदत् । स्वस्ति तुभ्यं महाभाग यास्याम्यह- मितोऽधुना ॥ ६० ॥ तमूचे मूलदेवोऽपि त्वत्साहाय्यादियं मया । द्वादशयोजनायामा क्रोशवद्ब्रुहि ताऽटवी ॥ ६१ ॥ वेणातटे गमिष्यामि मूलदेवाभिधोऽस्म्यहम् । तत्र मे कथयेः कार्यं कथ्यतां किं च नाम ते ॥ ६२ ॥ लोकैर्निर्घृणशर्मति

विहितापरनामकः । विप्रोऽहं सद्ब्रह्मो नामेत्युक्त्वा टक्कस्ततो ययौ ॥६३॥ गच्छता मूलदेवेन ततो वेणातट प्रति । दृष्टः
 सर्वस्य कश्चिद्वसंदावसथः पथि ॥६४॥ अविष्टस्तत्र भिद्यार्थं क्षामकुचिर्बुभुक्षया । अमभासादयामास कुन्माषान्
 कुत्रचिद्देह ॥ ६५ ॥ ग्रामान्निष्क्रामतस्तस्याभिमुखः कोऽप्यभून्मुनिः । मासचपणपुण्यात्मा पुण्यपुञ्ज इवाङ्गवान्
 ॥ ६६ ॥ तं दृष्ट्वा मुदितः सोऽभूदहो मे सुकृतोदयः । यन्मयाप्तमिदं पात्रं यानपात्रं भवोदधौ ॥ ६७ ॥ साधोः
 कुन्माषदानेन रत्नत्रितयशालिन । उन्मीलतु चिरादद्य मद्विवेकतरोः फलम् ॥ ६८ ॥ कुन्माषान् साधवे दत्त्वा
 मूलदेवः पपाठ च । धन्यास्ते खलु येषां स्युः कुन्माषाः साधुपारणे ॥ ६९ ॥ तस्य भावनया हृष्टा बभाषे व्योम्नि
 देवता । अर्द्धश्लोकेन याचस्व भद्र किं ते प्रदीयताम् ॥ ७० ॥ प्रार्थयामास सद्यस्तां मूलदेवोऽपि देवताम् ।
 गणिकादेवदत्तेभ्यः सहस्रं राज्यमस्तु मे ॥ ७१ ॥ एवमस्त्विति देव्यूचे मूलदेवोऽपि त मुनिम् । वन्दिताऽथ
 ग्राममध्ये भित्तिवत्वा बुभुजे स्वयम् ॥ ७२ ॥ मार्गं कामन् क्रमेणासौ प्राप वेणातटं पुरम् । सुष्वाप पान्थशालायां
 निद्रासुखमवाप च ॥ ७३ ॥ यामिन्याः पश्चिमे यामे स सुप्तः स्वप्नमैव च । यत्पूर्णमण्डलश्चन्द्रः अत्रिवेश मुखे मम
 ॥ ७४ ॥ तमेव स्वप्नमद्राचीरकोऽपि कार्पटिकस्तदा । अन्यकार्पटिकानां च प्रबुद्धस्तमर्चिकथत् ॥ ७५ ॥ तेषु
 कार्पटिकेष्वेकः स्वप्नमेवं व्यचारयत् । अचिरेण लप्स्यसे त्वं सखण्डघृतमण्डकम् ॥ ७६ ॥ हृष्टः कार्पटिकः
 सोऽभूदेवं भूयादिति ब्रुवन् । जायेत बदरेणापि शृगालस्य महोत्सवः ॥ ७७ ॥ खण्णं नाचीकथत्तेषामज्ञानां
 धूर्तराट् निजम् । मुखी हि दर्शिते रत्ने द्रुपत्खण्डं प्रचक्षते ॥ ७८ ॥ मण्डकं कर्पटिः प्राप गृहाच्छादनपर्वणि । प्रायेण

(१) ग्राम । (२) वसता प्राणिनामावसथो विश्रामस्थानम् ।

फलति स्वप्नो विचारस्यानुसारतः ॥ ७६ ॥ धूर्त्तोऽपि प्रातरारामे गत्वा पुष्पोच्चयादिना । अप्रीशान्मालिकं
लोकं कृष्णं कर्मापि तादृशम् ॥ ८० ॥ गृहीत्वा मालिकात्तस्मात्स पुष्पाणि फलानि च । शुचिर्भूत्वा ययौ वेश्म
स्वप्नशास्त्रविपश्चितः ॥ ८१ ॥ मूलदेवस्ततो नत्वा दत्त्वा पुष्पफलानि च । उपाध्यायाय तज्ज्ञाय शशंस स्वप्नमात्मनः
॥ ८२ ॥ मुदित सोऽवदद्विद्वान्त्वत्स स्वप्नफलं तव । मुमुहूर्त्ते कथयिष्याम्यद्यास्माकं भवातिथिः ॥ ८३ ॥ मूल-
देवं स्नपयित्वा भोजयित्वा च गौरवात् । परिणाययितुं कन्यामुपाध्याय उपानयत् ॥ ८४ ॥ वभोपे मूलदेवोऽपि
ताताऽज्ञातकुलस्य मे । कन्यां प्रदास्यसि कथं विचारयसि किं न हि ॥ ८५ ॥ उपाध्यायोऽप्युवाचैवं त्वन्मूर्त्योऽपि
कुलं गुणाः । ज्ञातास्तत्सर्वथा कन्या ममेय परिणीयताम् ॥ ८६ ॥ तद्वाचा मूलदेवोऽपि कन्यकां तामुपायत ।
कार्यसिद्धेर्भविष्यन्त्याः प्रादुर्भूतमिवाननम् ॥ ८७ ॥ मध्ये दिनानां सप्तानां त्वं राजेह भविष्यसि । इति तस्य
स्वप्नफलमुपाध्यायो न्यवेदयत् ॥ ८८ ॥ हृष्टस्तत्र वसन् धूर्त्तराजो गत्वा बहिः पुरात् । सुषाप चम्पकतले संप्राप्ते
पञ्चमेऽहनि ॥ ८९ ॥ तदा च नगरे तस्मिन्नेतनमहीपतिः । अपुत्रो निधनं प्राप निष्पाद इव पादपः ॥ ९० ॥
मन्त्रोद्धिताः पुरीभाश्चच्छत्रभृद्भारचामराः । भ्रेमुः प्राप्नुर्न राज्याहं दुष्प्रापस्तादृशो जनः ॥ ९१ ॥ ततो बहिः पर्य-
टन्तो निकषा चम्पकद्रुमम् । अपश्यन्मूलदेवं ते नरदेवपदोचितम् ॥ ९२ ॥ ह्येन हेपितं चक्रे गजेनोजितगर्जितम् ।
भृद्गारेण च तस्याऽर्धश्चामराभ्यां च वीजनम् ॥ ९३ ॥ पुण्डरीकं स्वर्णदण्डमण्डितं तस्य चोपरि । शरदभ्रमिवा
दभ्रतडिदण्डमजृम्भत ॥ ९४ ॥ तं चाधिरोहयामास स्वस्कन्धे जयकुञ्जरः । स्वाम्यासिमुदितैलोकैश्चक्रे जयजयारवः

(१) जनप्रीतिकरम् । (२) धेतच्छत्रम् ।

॥ ६५ ॥ पुरं महातूर्यरैः पूर्वमाणादिगन्तरम् । तत्राविशन्मूलदेवो राजराज इवालकाम् ॥ ६६ ॥ उत्तीर्णो
 राजहर्म्येऽसौ सिंहासनमधिष्ठितः ॥ ६७ ॥ अथोचे देवता व्योम्नि देवतानां प्रसादतः । अयं विक्रमराजाख्यो
 राजा जज्ञे कलानिधि ॥ ६८ ॥ वर्त्तिष्यन्ते न येऽमुष्य शासने चित्तिशासितुः । तानहं निग्रहीष्यामि महीभृत
 इवाशानिः ॥ ६९ ॥ तद्गिरा विसितं भीतं सर्वं प्रकृतिमण्डलम् । यतेरिवेन्द्रियग्रामः मदा तस्य वशेऽभवत्
 ॥ ७० ॥ ततः स राजा विषयसुखान्यनुभवन् व्यधात् । ग्रीतिमुज्जयिनीशेन मिथः संव्यवहारतः ॥ ७१ ॥
 तदानीं देवदत्ताजपि मूलदेवविडम्बनाम् । तादृवीं प्रेक्ष्य साक्षेया व्यव्रवीदचलं प्रति ॥ ७२ ॥
 किं ज्ञाता द्रव्यदर्पान्य त्वया कुलगृहिण्यहम् । सुमूर्षो मूर्से मद्देहे व्यवहार्यथिदीदृशम् ॥ ७३ ॥
 त्वयाऽस्मदीयसदने नागन्तव्यमतः परम् । इति निष्कास्य तं गेहात्समीपे नृपतेरगात् ॥ ७४ ॥ तथा च याचितो
 राजा स वरो दीयतामिति । यथेच्छं ब्रूहि यच्छामि तं येनेत्यवदन्मृपः ॥ ७५ ॥ सोचे मां प्रति नाज्ञाप्यो मूलदेवं
 विना पुमान् । वारणीयोऽचलश्चायमागच्छन्मम वेशमनि ॥ ७६ ॥ एवमस्त्विति राज्ञोक्ता (जोकत्वा) हेतुः कोऽ-
 त्रेति शृष्टवान् । शशंस माधवी देवदत्ताभ्रसंज्ञया ततः ॥ ७७ ॥ जितशत्रुमृपः कोपाच्चलितश्रूलतस्ततः । सार्थवाहं
 तमाहूय साक्षेपमिदमब्रवीत् ॥ ७८ ॥ मत्पुरीमण्डनावेतो रत्नभूतावरे त्वया । मूर्खेण धनमत्तेन ग्रावणीन निघर्षितो
 ॥ ७९ ॥ ततोऽमुष्यापराधस्य प्राणापहरणं तव । दण्डोऽस्त्विति नरेन्द्रोक्ते देवदत्ता न्यवारयत् ॥ ८० ॥ त्वं
 यद्यप्यनया त्रातोऽधुना त्राणं तथापि ते । मूलदेवे समानीते भवेदित्यभ्यघ्नान्मृपः ॥ ८१ ॥ नृपं नत्वा ततो
 गत्वा सार्थवाहः प्रचक्रमे । नष्टरत्नमिवान्वेष्टुं मूलदेवं समन्ततः ॥ ८२ ॥ मूलदेवमपश्यन् स भीतो न्यूनतया तया ।

भाण्डं भुत्वा ययौ शीघ्रं पारसकुलमण्डलम् ॥ १३ ॥ दध्यौ च मूलदेवोऽपि विना मे देवदत्तया । भोज्येनालव-
णेनेव प्राज्यराज्यश्रियाऽपि किम् ॥ १४ ॥ ततः सं देवदत्ताया जितशत्रोश्च भूपतेः । चतुरं प्रेषयामास दूतं प्रभृ-
तसंयुतम् ॥ १५ ॥ गत्वोज्ञायिन्यां दूतोऽपि जितशत्रुं व्यजिज्ञपत् । देवतादत्तराज्यश्रीर्मूलदेवो वदत्यदः ॥ १६ ॥
यथा मे देवदत्तायां प्रेम जानीथ तत्तथा । यद्यस्यै रोचते वोऽपि तदियं प्रेष्यतामिति ॥ १७ ॥ ततोऽवददवन्ती-
शस्तेनेदं कियदर्थितम् । राज्ञा विक्रमराजेन भेदो राज्येऽपि नास्ति नः ॥ १८ ॥ आकार्य देवदत्तां च जगादोज्ञ-
यिनीपतिः । दिष्ट्या जाताऽसि भद्रे त्वं चिरात् पूर्णमनोरथा ॥ १९ ॥ राजा जज्ञे मूलदेवो देवतायाः प्रसादतः ।
त्वामानेतुं च स प्रीतीत्यथानपुरुषं निजम् ॥ २० ॥ ततस्त्वं तत्र गच्छेति प्रसादाजितशत्रुणा । आदिष्टा देवदत्ता-
गाद्रेणातटपुरं क्रमात् ॥ २१ ॥ राजा विक्रमराजोऽपि महोत्सवपुरं सरम् । स्वचेतसीव विपुले स्ववेश्मनि निनाय
ताम् ॥ २२ ॥ जिनाचीमर्चतस्तस्य सम्यक् पालयतः प्रजाः । दीव्यतो देवदत्तां च त्रिवर्गोऽभूदवाधितः ॥ २३ ॥
इतश्च पारसकुलाद्ब्रह्मचत्तक्रेयवस्तुकः । आययावचलस्तत्र जलपूर्णं इवाम्बुदः ॥ २४ ॥ लक्ष्मीमहत्त्वपिशुनैर्मणि-
मौक्तिकविद्रुमैः । भुत्वा विशालं स स्थालं महीनाथमुपास्थित ॥ २५ ॥ अचलोऽयमिति क्षिप्रमुपलक्षितवान् नृपः ।
दृष्ट्वा प्रागजन्मसम्बन्धमपि प्राज्ञाः स्मरन्ति हि ॥ २६ ॥ राजानं मूलदेवोऽयमित्यज्ञासीत्तु नाचलः । आत्तेवैषं नटमपि
स्थूलप्रज्ञा न जानते ॥ २७ ॥ कुतस्त्वमिति राज्ञोक्तः पारसादित्युवाच सः । यथाचे पञ्चकुलं च भाण्डालोक-
नकर्मणे ॥ २८ ॥ कौतुकात्स्वयमेष्याम इत्युक्तो भूभुजा स तु । महाप्रसाद इत्यूचे कोपं को वेत्ति तादृशाम्
॥ २९ ॥ ततः पञ्चकुलोपेतो ययौ राजा तदाश्रये । मज्जिष्ठापट्टसूत्रादि सोऽपि भाण्डमदर्शयत् ॥ ३० ॥ भाण्डं

किमियदेवेदं सत्यं ब्रूहीति भूभुजा । उक्तं इत्युक्तवान् श्रेष्ठी सत्यमेतावेदेव मे ॥ ३१ ॥ नृपेण पुनरप्युचे सम्यग्-
 ज्ञात्वा निवेदय । अस्मद्भाज्ये शुल्कचौद्यां यच्छरीरेण निग्रहः ॥ ३२ ॥ अत्रोचदचलोऽप्येवमस्माभिः कथ्यतेऽ-
 न्यथा । पुरतो नापरस्यापि स्वयं देवस्य किं पुनः ॥ ३३ ॥ राजेत्युवाच तद्वस्य श्रेष्ठिनः सत्यभाषिणः । क्रियता-
 मर्द्धदानं च सम्यग्भाण्डं च वीक्ष्यताम् ॥ ३४ ॥ ततः पञ्चकुलेनाग्निप्रहाराद्वंशवेधतः । असारभाण्डमध्यस्थं सार-
 भाण्डमशङ्क्यत ॥ ३५ ॥ जाताशङ्कैस्ततो राजपुंभिर्विभिदिरे चणात् । शुल्कदस्त्युमनांसीव भाण्डस्थानानि सर्वतः
 ॥ ३६ ॥ तैर्यथा शङ्कितं भाण्डं वित्तशाल्यं तथाऽभवत् । परपुरान्तःप्रवेशकारिणो सधिकारिणः ॥ ३७ ॥ तज्-
 ज्ञात्वा कुपितो राजा बन्धयामास तं चणात् । सामन्ता अपि बध्यन्ते राजादेशाद्विणिक् क्रियान् ॥ ३८ ॥ ततस्त्वै-
 सदने नीत्वा छोटयित्वा च बन्धनम् । किं मां प्रत्यभिजानासि पप्रच्छेति महीपतिः ॥ ३९ ॥ अचलोऽपि जगादैवं
 जगदुद्घोतकारिणम् । भानुमन्तं भवन्तं च बालिशोऽपि न वेत्ति कः ॥ ४० ॥ पर्याप्तं चादुवचनैः सम्यक् त्वं
 वेत्ति तद्वद । राज्ञेत्युक्तोऽचलोऽवोचच्छिं जानामि न ह्यहम् ॥ ४१ ॥ देवदत्तामथाहूय भूपतिस्तमदर्शयत् ।
 इष्टैर्दृष्टा कृतार्था स्यान्मनःसिद्धिर्हि मानिनाम् ॥ ४२ ॥ देवदत्तामसौ दृष्ट्वा ह्रीतः कष्टां दशां ययौ । अग्रेऽन्य-
 पभ्राजना हि मृत्योरप्यधिका नृणाम् ॥ ४३ ॥ साऽप्युचे मूलदेवोऽयमित्युक्तो यस्तदा त्वया । एवं कुर्यां ममापि
 त्वं देवाद्व्यसनमीयुषः ॥ ४४ ॥ तदसि व्यसनं प्राप्तः प्राणसन्देहकारणम् । मुक्तोऽसि चार्थपुत्रेण नेहवा
 शुद्रघातिनः ॥ ४५ ॥ ततो विलचः स वणिक् पतित्वा पादयोस्तयोः । ऊचे सर्वापराधान्मे तितित्चष्व तदा
 कुतान् ॥ ४६ ॥ रुष्टस्तेनापराधेन जितशत्रुर्महीपतिः । प्रवेशमुजयिन्यां मे युष्मद्भाचा प्रदास्यति ॥ ४७ ॥

अथोचे मूलदेवोऽपि मया चान्तं तदैव ते । यदा प्रसादो विदधे देव्या श्रीदेवदत्तया ॥ ४८ ॥ ततः प्रसादं
दत्त्वोचेर्दूतमेकं समर्थं च । पुरीष्टजयिनीं गन्तुं विससर्जचलं नृपः ॥ ४९ ॥ प्रवेशोऽवन्तिनाथेन तस्याव-
न्त्यामदीयत । मूलदेवस्य वचसा कोपस्तन्मूल एव यत् ॥ ५० ॥ अन्येद्युर्दुःखविधुराः प्रजाकार्यधुरन्धरम् । मिलित्वा
वणिजो मूलदेवमेवं व्यजिज्ञपन् ॥ ५१ ॥ जाग्रत्यपि प्रजास्वातुं त्वयि देव दिवानिशम् । अमुष्येतदं नगरं परितः
परिमोषिभिः ॥ ५२ ॥ कोला इव चिरं चौराः पुरेऽस्मिन्मन्दिराणि नः । प्रतिक्ष्यन् स्वन्त्युच्चैर्नारदा रचितुं बभाः
॥ ५३ ॥ अदृश्यमानाः केनापि कृतसिद्धाञ्जना इव । आम्यन्ति चौराः स्वैरं नो गृहेषु स्वगृहेष्विव ॥ ५४ ॥
अचिराच्चिग्रहीष्यामि तस्करानयशस्करान् । मूलदेवोऽभिघार्यैवं वणिजो विससर्ज तान् ॥ ५५ ॥ आदिचक्रग्राह्यं
साक्षेपं दमापतिस्तत् । अन्विष्य तस्करान् सर्वान् गृहाण निगृहाण च ॥ ५६ ॥ अथोवाच पुराध्यक्षः स्वामि-
नशि । नीलाम्बरप्रावरणो नीलाम्बर इवापर ॥ ५७ ॥ जातमर्षस्तवो राजा महौजा निर्ययौ
कमपि नापश्यदेहः पदमिवाम्भसि ॥ ५८ ॥ स सर्वं नगरं आन्तः आन्तः सुष्वाप कुत्रचित् । दस्युं
शैलगुहायामिव केसरी ॥ ५९ ॥ निशाचर इवाकस्मान्निशाचरणदारुणः । तस्कराग्रेसरस्तत्रोपासरन्मण्डिकाभिधः
॥ ६० ॥ कोऽत्रेति व्याहरन्नुच्चैर्मलिम्लुचपतिस्ततः । रुष्टः सुप्तमिव व्यालं पदा नृपमवद्वयत् ॥ ६१ ॥ चेष्टां
कार्पटिकाद्य त्वापदरित्रीकरोम्यहम् । इत्युचे तस्करो भृपं मदान्धानां धिगज्ञताम् ॥ ६२ ॥ एहि
॥ ६३ ॥ तमन्वचालीत्तोऽर्थेच्छुः

पत्तिवत्पृथिवीपतिः । ममर्दं गर्दभस्यापि पादौ कार्याज्जनार्दनः ॥ ६५ ॥ अजानानं स राजानं पार्श्वे मृत्युमिवात्मनः ।
 जगाम धाम कस्यापि श्रेष्ठिनः श्रेष्ठसम्पदः ॥ ६६ ॥ तत्र स्वात्रं खनित्रेण पातयित्वा स वेश्मन । जग्राह सारद्रविणं
 राहुः कुण्डात्पुष्पाभिव ॥ ६७ ॥ अज्ञो राज्ञा समस्तं तद्वाहयामास तस्करः । उदरं दर्शयामास शाकिन्येव स
 मूढधीः ॥ ६८ ॥ तमुन्मूलयितुं मूलान्मूलदेव उवाह तत् । धूर्त्वा हि कारणोपात्तमार्दवाः कार्यराचसा ॥ ६९ ॥
 जीर्णोद्यानं ततो गत्वा गुह्यमुद्वाह्य सोऽविशत् । निनाय तत्र भूषं च च्छगणारोपितं तलिवत् ॥ ७० ॥ आसीन्मा-
 गकुमारीव कुमारी तत्र तत्स्वसा । नवयौवनलावण्यपुण्यावयवशालिनी ॥ ७१ ॥ चालयास्यातिथेः पादावित्यादिष्टा
 स्वबन्धुना । सोपकृपं ततो भूषमुपावेशयदासने ॥ ७२ ॥ प्रचालयन्ती तत्पादकमले कमलेचणा । अनुभूय
 मृदुस्पर्शं तं सर्वज्ञमुदैक्षत ॥ ७३ ॥ अहो कोऽप्येव कन्दर्पः साचादिति सविस्मया । सानुरागा सानुकम्पा साऽ-
 ब्रवीदिति भूपतिम् ॥ ७४ ॥ पादप्रचालनव्याजात्क्षेपेऽस्मिन्नपरे नराः । अपात्यन्त महाभाग तस्कराणां कुतः कृपा
 ॥ ७५ ॥ चेप्स्यामि नेह कूपे त्वां त्वत्प्रभाववशीकृता । महतामनुभावो हि वशीकरणमद्भुतम् ॥ ७६ ॥ ततो
 मधुपरोधेन सुन्दरापसर द्रुतम् । द्वयोरप्यन्यथा नाथ कुशलं न भविष्यति ॥ ७७ ॥ विमृश्याथ महीनाथो निर्जगाम
 द्रुत ततः । धीमन्तो हि धिया घ्नन्ति द्विप सत्यपि विक्रमे ॥ ७८ ॥ गते नृपे तु व्याहारि तथा गच्छत्यसाविति ।
 स्वचूणरत्नणार्थं हि प्रपञ्चो धीमतामयम् ॥ ७९ ॥ कृष्टकङ्कासिजिह्वालो वेताल इव दारुणः । अनुभूपालमुत्तलो
 दघावे मण्डिकस्ततः ॥ ८० ॥ तं समासन्नमालोक्य भूपतिर्धीवृहस्पतिः । चत्तरोत्तमिमतग्रावस्तम्भेनान्तरितोऽभवत्

(१) ' मर्दयामास ' इति प्रत्यन्तरपाठ साधीयान् ।
 (२) अलि वृश्चिक ।

॥ ८१ ॥ कोपान्धनयनश्चासौ स एवैष पुमानिति । कङ्कासिना दृष्टत्स्वम्भं च्छित्वाऽगाद्धाम मण्डिकः ॥ ८२ ॥ ययौ
स्वं धाम राजाऽपि हृष्टश्चैरोपलम्भत । प्राप्तः सौख्याय जायेत दोषिकारी न कस्य वा ॥ ८३ ॥ राजा प्रातस्ततो राजपा-
टिकाव्याजतो बहिः । दस्युं विश्वमनोदस्युस्तं निरूपयितु ययौ ॥ ८४ ॥ अथ वस्त्रापणद्वारे कुर्वाणं तुभकारताम् । पट्टैर्वे-
ष्टितजङ्घोरं किञ्चिदुद्धाटिताननम् ॥ ८५ ॥ तस्कर मैस्करलतोपेतं छत्रश्लथाकृतिम् । दृष्टोपालचयत् क्षमापः क्षपादृष्टा-
नुमानतः ॥ ८६ ॥ (युग्मम्) गत्वा हर्म्य महीनाथोऽभिज्ञानानि निवेदयन् । पुरुषान् प्रेषयामास तस्याकारणहेतवे ॥ ८७ ॥
न हतः स पुमान् न तद्विजृम्भितमित्यसौ । आहूतोऽमंस्त चौरा हि महाराजिकवेदिनः ॥ ८८ ॥ सोऽगात्ततो राजकुले
राज्ञाऽऽस्यत महासने । महाप्रसादं कुर्वन्ति नीतिज्ञा हि जिघांसवः ॥ ८९ ॥ तं भूपतिरभाषिष्ट प्रसादमुखया गिरा ।
स्वस्वसा दीयतां मह्यं दातव्या एव कन्यका ॥ ९० ॥ दृष्टपूर्वां स्वसारं मे नापरो निरगात्ततः । अय स एव
राजेति निश्चिक्ये मण्डिको हृदि ॥ ९१ ॥ गृह्यतां मत्स्वसा देव देवकीयैव सा किल । मदीयमन्यदप्येवमवोचत
स पार्थिवम् ॥ ९२ ॥ तदानीमप्युपायंस्त रूपातिशयशालिनीम् । तस्य स्वसारं नृपतिः कंसारिरिव रुक्मिणीम्
॥ ९३ ॥ महामात्यपदे चक्रे तस्करं तं नरेश्वरः । को वेत्ति भूभुजां भावं मध्यं पत्युरिवाम्भसाम् ॥ ९४ ॥ तस्मा-
द्भूषणवस्त्रादि तद्भगिन्यैव भूपतिः । नित्यमानायदहो धूर्तो धूर्तैरघृष्यत ॥ ९५ ॥ बहु यावत्समाकृष्टं द्रव्यं
तावन्नुपेण सा । अभाषि वित्तं त्वद्बन्धोः कियदद्यापि तिष्ठति ॥ ९६ ॥ वित्तमेतावेवासीदस्य दस्योः स्वसाऽपि
हि । एवं न्यवेदयद्राज्ञो गोप्यं प्रियतमे न हि ॥ ९७ ॥ विडम्बनाभिर्बहोभिर्मण्डिकं चण्डशासनः । निजग्राह ततो

(१) 'दोषाकरः' इति पाठ संभवति । (२) वंशलतोपेतम् ।

राजा पापानां कुशलं कियत् ॥ ६८ ॥

चौर्यात् शशुर्यमपि विक्रमराजराजः, आनीय मण्डिकमखण्डनयो जघान । सैन्यं न तेन विदधीत सुधीः
कथञ्चिदत्रापि जन्मनि विरुद्धफलानुबन्धि ॥ २६६ ॥

॥ इति मूलदेवमण्डिकयोः कथानकम् ॥

आसीद्राजगृहे सम्पजितामरपुरे पुरे । पादाक्रान्तनृपश्रेणिः श्रेणिको नाम पार्थिवः ॥ १ ॥ राज्ञस्तस्य च
तनयो नयविक्रमभाजनम् । नाम्नाऽभयकुमारोभूत् प्रद्युम्न श्रीपतेरिव ॥ २ ॥ इतश्च तस्मिन्नगरे वैभारगिरिकन्दरे ।
चौरो लोहसुराख्योऽभूद्रौद्रो रस इवाङ्गवान् ॥ ३ ॥ स तु राजगृहे नित्यं पौराणामुत्सवादिषु । लब्ध्वा छिद्राणि
विदधे पिशाचचटुपद्रवम् ॥ ४ ॥ आददानस्ततो द्रव्यं भुञ्जानश्च परस्त्रियः । भाण्डागारं निशान्तं वा निजं मेने
स तत्पुरम् ॥ ५ ॥ चौर्यमेवामवत्तस्य ग्रीत्यै वृष्टिर्न चापरा । अपास्य क्रव्यं क्रव्यादा भज्यैस्तृप्यन्ति नापरैः ॥ ६ ॥
तस्यानुरूपो रूपेण चेष्टया च सुतोऽभवत् । भार्यायां रोहिणीनाम्न्यां रौहिण्योऽभिधानतः ॥ ७ ॥ स्वमृत्युसमये
प्राप्ते पित्राऽऽहूयेत्यमापि सः । यद्यवश्य करोपि त्वमुपदेशं ददामि तत् ॥ ८ ॥ अवश्यमेव कर्तव्यमादिष्ट भवतां
मया । कः पितुः पातयेदाज्ञां पृथिव्यामित्युवाच सः ॥ ९ ॥ ग्रहणो वचसा तेन चौरो लोहसुरस्ततः । पाणिना
संस्पृशन् पुत्रममाषिष्टेति निष्ठुरम् ॥ १० ॥ योऽसौ समवसरणे स्थितः सुरमिनिर्मिते । विषत्ते देशनां वीरो मा
श्रौषीस्तस्य माषितम् ॥ ११ ॥ अन्यत्तु खेच्छया वत्स कुर्यात्स्वमनियन्त्रितः । उपदिश्येति पञ्चत्वं प्राप लोहसुर-
स्ततः ॥ १२ ॥ मृतकार्यं पितुः कृत्वा रौहिण्येयस्ततोऽनिशम् । चकार चौरिकां लोहसुरोऽपर इवोद्वतः ॥ १३ ॥

पालयन् पितुरादेशं जीवितव्यमिवात्मनः । स्वदासेरभिवास्यात् स राजगृहपत्तनम् ॥ १४ ॥ तदा च नगरग्रामा-
 करेषु विहरन् क्रमात् । चतुर्दशमहासाधुसहस्रपरिवारितः ॥ १५ ॥ सुरैः संचार्यमाणेषु स्वर्णाम्भोजेषु चारुषु ।
 न्यस्यन् पदानि तत्रागादीरश्वरमतीर्थकृत् ॥ १६ ॥ व्यन्तैरसुरैर्योतिषिकैर्वैमानिकैरपि । सुरैः समवसरणं चक्रे
 जिनपतेस्ततः ॥ १७ ॥ आयोजनविसर्पिण्या सर्वभापानुयातया । भारत्या भगवान् वीरः प्रारेभे धर्मदेशनाम् ॥
 १८ ॥ तदानीं रौहिणेयोऽपि गच्छन् राजगृहं प्रति । मार्गान्तराले समवसरणार्भ्यर्णमाययौ ॥ १९ ॥ एवं स
 चिन्तयामास पथाऽनेन ब्रजामि चेत् । शृणोमि वीरवचनं तदाज्ञा भज्यते पितुः ॥ २० ॥ न चान्यो विद्यते पन्था
 भवत्वेवं विमृश्य स । कर्णो पिषाय पाणिभ्यां द्रुतं राजगृहं ययौ ॥ २१ ॥ एवमन्वहमप्यस्य यातायातकृतोऽ-
 न्यदा । उपसमवसरणं पादेऽभज्यत कण्टकः ॥ २२ ॥ औत्सुक्यगमनाद्गडमग्नं पादे स कण्टकम् । अनुद्धृत्य
 समुद्धर्तुं न शशाक क्रमात् क्रमम् ॥ २३ ॥ नास्त्युपायोऽपरः कोऽपीत्याकृष्य श्रवणात्करम् । कर्पन् कण्टकम-
 श्रीपीदति विरवगुरोर्गिरम् ॥ २४ ॥ महीतलास्पर्शिपादा निर्निमेषविलोचनाः । अम्लानमान्या निःस्वेदा
 नीरजोऽङ्गगाः सुरा इति ॥ २५ ॥ बहुश्रुतमिदं धिग् धिगित्याशूद्धृतकण्टक । पिषाय पाणिना कर्णं तथैवापस-
 सार सः ॥ २६ ॥ अथान्वहं शुष्यमाणे पत्तने तेन दस्युना । उपेत्य श्रेणिकं श्रेष्ठिश्रेष्ठा व्यज्ञपयन्निति ॥ २७ ॥
 त्वयि शासति देवान्यथ भयं द्रविणं तु नः । आकृष्य गृह्यते चौरैरदृष्टैश्चटकैरिव ॥ २८ ॥ बन्धूनामिव तेषां तु
 गृहीतः पीडया ततः । सकोपाटोपमित्यूचे नृपतिर्दण्डपाशिकम् ॥ २९ ॥ किं चौराभूय दयादीभूय वा मम

(१) वैमानिकैर्योतिषिकैर्व्यन्तैरसुरैरपि इति वा पाठः ।

वेतनम् । गृह्णासि चौरैर्गृह्यन्ते यदेते त्वदुपेक्षितैः ॥ ३० ॥ सोऽप्युचे देव कोऽप्येष चौरः पौरान् विलुप्यति ।
 रौहिणेयाह्वयो धर्तुं दृष्टोऽपि न हि शक्यते ॥ ३१ ॥ विद्युदुत्क्षिप्तकरणेनोत्प्लुत्यायं प्लवङ्गवत् । गेहाद्देहं ततो
 वप्रमुल्लङ्घयति हेलया ॥ ३२ ॥ मार्गेण यामस्तन्मार्गं यावचावत्स नेद्व्यते । त्यक्तो ह्येकक्रमेणापि शतेन त्यज्यते
 क्रमैः ॥ ३३ ॥ न तं हन्तुं न वा धर्तुमहं शक्नोमि तस्करम् । गृह्णातु तदिमां देवो दाण्डपाशिकतां निजाम् ॥ ३४ ॥
 नृपेणोद्घासितैकभ्रूसंज्ञया भाषितस्तत् । कुमारोऽभयकुमारस्तमूचे दाण्डपाशिकम् ॥ ३५ ॥ चतुरङ्गचमूं सञ्जीकृत्य मुञ्च
 बहिष्पुरात् । यदान्तःप्रविशेचौरः पत्तनं वेष्टयेस्तदा ॥ ३६ ॥ अन्तश्च त्रासितो विद्युदुत्क्षिप्तकरणेन सः । पतिय्यति
 बहिः सैन्ये वागुरार्यां कुरङ्गवत् ॥ ३७ ॥ प्रतिभूभिरिवानीतो निजपादैस्ततश्च सः । ग्रहीतव्यो महान् दस्युरप्रमत्तै
 पदातिभिः ॥ ३८ ॥ तथेत्यादेशमादाय निर्ययौ दाण्डपाशिकः । तथैव च चमूं सञ्जां प्रच्छन्न निर्ममे सुधी ॥ ३९ ॥
 तद्दिने रौहिणेयोऽपि ग्रामान्तरसमागमात् । अजानानः पुरीं रुद्धां वारीं गज इवाविशत् ॥ ४० ॥ तैरुपार्यैस्ततो
 घृत्वा बभूवा च स मलिम्लुचः । आनीय नृपतेर्दाण्डपाशिकेन ममर्षितः ॥ ४१ ॥ यथा न्यारयं सतां त्राणमसतां
 निग्रहस्तथा । निगृह्यतामसौ तस्मादित्यादिबन्धमहीपतिः ॥ ४२ ॥ अलोऽत्र प्राप्त इत्येष न हि निग्रहमर्हति ।
 विचार्य निग्रहीतव्य इत्युवाचामयस्ततः ॥ ४३ ॥ अथ पप्रच्छ तं राजा कृत्यः कीदृशजीविकः । कुतो हेतोरिहा-
 यातो रौहिणेयः स चासि किम् ॥ ४४ ॥ स्वनामशङ्कितः सोऽपि प्रत्युवाचेति भूपतिम् । शालिग्रामे दुर्गवण्डा-
 भिषानोऽहं कुटुम्बिकः ॥ ४५ ॥ प्रयोजनवशेनेहायातः संजातकौतुकात् । एकदेवकुले रात्रिं महतीमग्निं च
 स्थित ॥ ४६ ॥ स्वधाम गच्छन्मारचैराचिसो राक्षसैरिव । अलङ्घयमहं वप्रं प्राणभीर्मिहती हि मीः ॥ ४७ ॥ मध्यारव-

विनिर्यातो बाह्यारक्षणेष्वहम् । कैवर्तहस्तविस्तृतो जाले मत्स्य इवापतम् ॥४८॥ ततो निरपराधोऽपि बद्ध्वा चौर
इवाधुना । अहमेभिः रिहानीतो नीतिसार विचारय ॥४९॥ ततस्तं भूपतिर्गुप्तौ प्रेषयामास तत्क्षणात् । तत्प्रवृत्ति-
ज्ञानहेतोस्तत्र ग्रामे च पूरुषम् ॥ ५० ॥ सोऽग्रेऽपि ग्राहितो ग्रामः सङ्केतं तेन दस्युना । चौराणामपि केषाञ्चि-
त्रमायतिचिन्तनम् ॥ ५१ ॥ तत्स्वरूपं राजपुंसा ग्रामः पृष्टोऽब्रवीदिदम् । दुर्गचण्डोऽत्र वास्तव्यः परं ग्रामान्तरं
गतः ॥ ५२ ॥ तत्रार्थे तेन विज्ञप्ते दध्यौ श्रेणिकक्षरिदम् । अहो सुकृतदम्भस्य ब्रह्माऽप्यन्तं न गच्छति
॥ ५३ ॥ अभयोऽसज्जयदथ ग्रासादं सप्तभूमिकम् । महार्धरत्नखचितं विमानमिव नाकिनाम् ॥ ५४ ॥
श्रियाऽऽसरायमाणामी रमणीभिरलङ्कृतम् । दिवोऽमरावतीखण्डमिव भ्रष्टमतर्कि सः ॥ ५५ ॥ गन्धर्ववर्गप्रारब्धसङ्गी-
तकमहोत्सवः । सोऽधादकस्मादुद्भूतगन्धर्वनगरश्रियम् ॥ ५६ ॥ ततोऽभयो मद्यपानमूढं निर्माय तस्करम् । परिधाप्य
देवदूत्ये अधितल्पमशाययत् ॥ ५७ ॥ मदे परिणते यावदुदस्थात्तावदैक्षत । सोऽकस्माद्विस्मयकरीमपूवा दिव्यसंपदम्
॥ ५८ ॥ अत्रान्तरेऽभयादिष्टैर्नरनारीगणैस्ततः । उदचारि जय जय नन्देत्यादिकमङ्गलम् ॥ ५९ ॥ अस्मिन्महाविमाने
त्वमुत्पन्नस्त्रिदशोऽधुना । अस्माकं स्वामिभूतोऽसि त्वदीयाः किङ्करा वयम् ॥ ६० ॥ अप्सरोभिः सहैताभी रमस्व
स्वैरभिन्द्रवत् । इत्यादि चतुरं चाहुर्गर्भमूचे च तैरसौ ॥ ६१ ॥ जातः सुरः किमस्मीति दध्यौ यावत्स तस्करः ।
संगीतिकार्यं तावत्तै प्रदत्तः समहस्तकः ॥ ६२ ॥ उपेत्य पुंसा केनापि स्वर्णदण्डभृता ततः । सहसा भोः किमार-
ब्धमेतदेवमाण्यत ॥ ६३ ॥ ततः प्रतिवभाषे तैः प्रतिहार निजप्रभोः । प्रदर्शयितुमारब्धं स्वकं विज्ञानकौशलम्
॥ ६४ ॥ सोऽप्युवाच स्वनाथस्य दर्शयतां निजकौशलम् । देवलोकसमाचारं कार्यतां किं त्वसाविति ॥ ६५ ॥ तैरुक्तं

कीदृगाचार इति श्रुत्वा स पूरुषं । साक्षेणमित्यभाषिष्ट किमेतदपि विस्मृतम् ॥ ६६ ॥ य इहोत्पद्यते देवः स स्वे
 सुकृतदुष्कृते । आख्याति प्राक्तने स्वर्गभोगाननुभवेत्तत ॥ ६७ ॥ विस्मृत स्वामिलाभेन सर्वमेतत्प्रमीद न ।
 देवलोकस्थितिं देवः कार्यतामिति तेऽवदन् ॥ ६८ ॥ स रौहिणेयमित्यूचे निजे हन्त शुभाशुभे । प्राक्तने शस नः
 स्वर्गभोगान् भुङ्क्ष्व ततः परम् ॥ ६९ ॥ ततः सोऽचिन्तयद्दस्यु किमेतत् सत्यमीदृशम् । मां ज्ञातुमभयेनैष प्रपञ्चो
 रचितोऽथवा ॥ ७० ॥ ज्ञेयं कथमेतदिति ध्यायता तेन संस्मृतम् । कण्टकोद्धरणकालाकर्णितं भगवद्भव ॥ ७१ ॥
 देवस्वरूपं श्रीवीराञ्छ्रुतं चेत् संवदिष्यति । तत्सत्यं कथयिष्यामि करिष्याम्यन्यथोत्तरम् ॥ ७२ ॥ इति बुद्ध्या स
 तानीवाञ्चक्रे बितितलस्पृशः । प्रस्वेदमलिनान् ग्लानमान्यान्निमिषदीचणान् ॥ ७३ ॥ तत्तमव कपटं ज्ञात्वाऽचि-
 न्तयत् दस्युरुत्तरम् । तेनोचे कथ्यतां देव लोक सर्वोऽयमुत्सुक ॥ ७४ ॥ रौहिणेयस्ततोऽवादीन्मया
 पूर्वत्र जन्मनि । अदीयत सुपात्रेभ्यो दानं चैत्यानि चक्रिरे ॥ ७५ ॥ प्रत्यष्टाप्यन्त विम्बानि पूजितान्यष्टधाऽर्चया ।
 विहितास्तीर्थयात्राश्च गुरवः पर्युपासिताः ॥ ७६ ॥ इत्यादि सदनुष्ठानं मया कृतमिति ब्रुवन् । ऊचे दण्डमृता
 शंस दुश्चरित्रमपि स्वकम् ॥ ७७ ॥ रौहिणेयोऽप्युवाचेदं साधुसंमर्गशालिना । कदाचिदप्याचरित किञ्चिन्ना-
 शोभनं मया ॥ ७८ ॥ व्याजहार प्रतीहारो जन्म नैकखभावतः । याति तत्कथ्यतां चौर्यपारदारिकतादिकम्
 ॥ ७९ ॥ रौहिणेयोऽभ्यधत्तैवं किमेवंविधचेष्टितः । खलोकं प्राप्नुयादन्धः किमरोहति परितम् ॥ ८० ॥ गत्वा
 ततस्तैस्तत्सर्वममयाय निवेदितम् । अभयेन च विज्ञप्तं श्रेणिकस्य महीपतेः ॥ ८१ ॥ एवंविधैरुपायैर्यथैवो ज्ञातुं
 न शक्यते । स चौरोऽपि विमोक्तव्यः शक्या नीतिर्न लङ्घितुम् ॥ ८२ ॥ अमयः पार्थिवादेशाद्रौहिणेयमथाब्रुवत् ।

वक्ष्यन्ते वञ्चनादवैर्द्वा अपि कदाचन ॥ ८३ ॥ ततः सोऽवित्त्यचौरो धिगादेशं पितुर्मम । वञ्चितोऽसि चिरं
येन भगवद्वचनामृतात् ॥ ८४ ॥ नागमिष्यत् प्रभुवचो यदि मे कर्णकोटरम् । तदा विविधमारेणागमिष्यं यमगो-
चरम् ॥ ८५ ॥ अनिच्छयाऽपि हि तदा गृहीतं भगवद्वचः । मम जीवातेव जज्ञे भैषज्यमिव रोगिणः ॥ ८६ ॥
त्यत्त्वाहं द्वचनं हा धिक् चौरवाचि रतिर्मया । आभ्राण्यपास्य निम्बेषु काकेनैव चिरं कृता ॥ ८७ ॥ उपदेशैकदेशोऽपि
यदीय फलतीदृशम् । तस्योपदेशः सामस्त्यात् सेवितः किं करिष्यति ॥ ८८ ॥ एवं विमृश्य मनसा ययौ भग-
वतोऽन्तिके । पादाम्बुजे च नत्वं रौहिणेयो व्यजिज्ञपत् ॥ ८९ ॥ भवान्धौ प्राणिनां घोरविषभक्रकुलाकुले ।
महापोतायते ते गीरायोजनविसर्पिणी ॥ ९० ॥ निषिद्धस्त्वद्वचः श्रोतुमनासेनात्समानिना । इयत्कालमहं पित्रा
वञ्चितस्तज्जगद्गुरो ॥ ९१ ॥ त्रैलोक्यनाथ ते धन्याः श्रद्धाः पिवन्ति ये । भवद्वचनपीयूष कर्णाञ्जलिपुटे सदा
॥ ९२ ॥ अहं तु पापोऽशुश्रूषुर्भगवन् भवतो वचः । पिधाय कर्णौ हा कष्टमिदं स्थानमलङ्घयम् ॥ ९३ ॥
एकदाऽनिच्छताऽप्येकं श्रुतं शुभम्वचो मया । तेन मन्त्रादरेणैव रचितो राजराक्षसात् ॥ ९४ ॥ यथाऽहं मरणा-
न्नातस्तथा त्रायस्व नाथ माम् । ससारसागरावर्त्ते निमज्जन्तं जगत्पते ॥ ९५ ॥ ततस्तत्कृपया स्वामी निर्वाण-
पददायिनीम् । विशुद्धां विदधे साधु साधुधर्मस्य देशनाम् ॥ ९६ ॥ ततः प्रबुद्धः प्रणमन् रौहिणेयोऽब्रवीदिदम् ।
यतिधर्मस्य योग्योऽसि न वेत्यादिश मां प्रभो ॥ ९७ ॥ योग्योऽसीति स्वामिनोक्ते, गृहीष्यामि विभो व्रतम् ।
परं किञ्चिद्वदिष्यामि, श्रेणिर्केनेत्युवाच सः ॥ ९८ ॥ निर्विकल्पं निर्विशङ्कं स्ववक्तव्यमुदीरय । इत्युक्तः श्रेणिक-
नृपेणोचै लोहचुरात्मजः ॥ ९९ ॥ इह देव भवद्भिर्यः श्रुतोऽहं लोकवार्त्तया । स एष रौहिणेयोऽसि भवत्पत्न-

मोषकः ॥ १०० ॥ भगवद्वचसैकेन दुर्लक्ष्या लक्षिता मया । प्रज्ञाऽभयकुमारस्य तरण्डेनेव निम्नगा ॥ १ ॥
 अशेषमेतन्मुषितं पत्तनं भवतो मया । नान्वेषणीयः कोऽप्यन्यस्तस्करो राजमास्कर ॥ २ ॥ कमपि प्रेषय यथा
 तद्वोचं दर्शयाम्यहम् । करिष्ये सफलं जन्म ततः प्रव्रज्यया निजम् ॥ ३ ॥ अभयोऽथ समुत्थाय श्रेणिकादेशत
 स्वयम् । कौतुकात्पौरलोकश्च सहागात्तेन दस्युना ॥ ४ ॥ ततो गिरिणदीकुञ्जरमशानादिषु तद्धनम् । स्थगित
 दर्शयामास सोऽथ श्रेणिकद्वनेवे ॥ ५ ॥ अभयोऽपि हि यद्यस्य तत्तस्य धनमार्पयत् । नीतिज्ञानामलोभानां
 मन्त्रिण्यां नापरा स्थितिः ॥ ६ ॥ परमार्थं कथयित्वा प्रबोध्य निजमानुषान् । श्रद्दालुर्भगवत्पार्श्वे रौहिणेयः समाययौ
 ॥ ७ ॥ ततः श्रेणिकराजेन कृतनिष्क्रमणोत्सव । स जग्राह परिव्रज्यां पार्श्वे श्रीवीरपादयोः ॥ ८ ॥ ततश्चतुर्थो-
 दारभ्य पण्मासान् यावदुज्ज्वलम् । विनिर्ममे तपःकर्म कर्मनिर्मूलनाय सः ॥ ९ ॥ तपोभिः कृशितः कृत्वा भाव-
 संलेखनां च सः । श्रीवीरमाष्टुच्छय गिरौ पादपोषणं व्यधात् ॥ १० ॥ शुभपच्यानः स्मरन् पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् ।
 त्यक्त्वा देहं जगाम द्यां रौहिणेयो महासुनिः ॥ ११ ॥ रौहिणेय इव चौर्यनिवृत्तः, स्वर्गलोकमचिरादुपयाति ।
 तत्सुधीर्न विदधीत कथञ्चिच्चौरिकामुभयलोकविरुद्धाम् ॥ ११२ ॥ इति रौहिणेयकथानकम् ॥ ७२ ॥

स्तेयस्यातिपरिहरणीयतामाह—

दूरे परस्य सर्वस्वमपहर्तुमुपक्रमः । उपाददीत नादत्तं तृणमात्रमपि क्वचित् ॥ ७३ ॥

दूरे आस्तां तावत्परस्य सर्वस्वं निःशेषधनम्, अपहर्तुमुपक्रमः प्रारम्भः, अदत्तं स्वामिना तृणमात्रमपि
 नोपाददीत न गृह्णीयात् न तदर्थं यत्नं कुर्यादिति यावत् ॥ ७३ ॥

स्तेयनिवृत्तानां फलं श्लोकद्वयेनाह—

परार्थग्रहणे येषां नियमः शुद्धचेतसाम् । अभ्यायान्ति श्रियस्तेषां स्वयमेव स्वयम्बराः ॥७४॥

परार्थग्रहणे परधनहरणे येषां नियमो निवृत्तिः शुद्धचेतसां निर्मलचित्तानां न तु बकवृत्तीनां कश्चलमनसां तेषामभ्यायान्ति अभिमृश्रमायान्ति श्रियः सम्पदः, स्वयमेव न तु परप्रेरयथा व्यवसायेन वा । स्वयंवरा इत्युपमानगर्भम् । स्वयम्बरा इव कन्याः ॥ ७४ ॥ तथा—

अनर्था दूरतो यान्ति साधुवादः प्रवर्त्तते । स्वर्गसौख्यानि ढौकन्ते स्फुटमस्तेयचारिणाम् ॥७५॥

अनर्था विपदः, दूरतो यान्त्यासन्ना अपि न भवन्ति; साधुरयमिति प्रवादः साधुवादः श्लाघा, प्रवर्त्तते प्रसरति, एतावदैहिकं फलम्; स्वर्गसौख्यानीति तु पारलौकिकम्, अस्तेयव्रतेनावश्यं चरन्तीत्यस्तेयचारिणस्तेषाम् । अत्रान्तरश्लोकाः—

वरं वह्निशिखा पीता सर्पास्यं चुम्बितं वरम् । वरं हालाहलं लीढं परस्वहरणं न तु ॥ १ ॥ प्रायः परस्वलुब्धस्य नि शूका बुद्धिरेषते । हन्तुं आतृन् पितृन् दारान् सुहृदस्तनयान् गुरुन् ॥ २ ॥ परस्वं तस्करो गृह्णन् वधबन्धादि नेच्छते । पयःपायीव लगुढं बिडाल उपरिस्थितम् ॥ ३ ॥ व्याधधीवरमार्जारार्जरादिभ्यश्चैरोऽतिरिच्यते । निगृह्यते नृपतिभिर्यदसौ नेतरे पुनः ॥ ४ ॥ स्वर्णादिकेऽप्यन्यधने पुर स्थे, सदा मनीषा दृषदीव येयाम् । सन्तोषपीयूषरसेन वृत्तास्ते धां लभन्ते गृहमेधिनोऽपि ॥ ५ ॥ ७५ ॥

इदानीमामुष्मिकमैहिकं चाब्रह्मफलमुपदश्यं गृहस्थोचितं ब्रह्मचर्यव्रतमाह—

षण्ढत्वमिन्द्रियच्छेदं वीक्ष्याब्रह्मफलं सुधीः । भवेत् स्वदारसन्तुष्टोऽन्यदारान् वा विवर्जयेत् ॥७६॥

षण्ढत्वमाप्नुभिर्भिकं परदाररतानां फलं, इन्द्रियच्छेदश्च राजादिकृत ऐहिकं, अब्रह्मणः प्रतिषिद्धस्य मैथुनस्य, वीक्ष्य शास्त्रात्प्रत्ययेण वा ज्ञात्वा, स्वदारेषु धर्मपत्न्यां सन्तुष्टो भवेदित्येकं गृहस्थब्रह्मचर्यम्, अन्यदारान् परसम्बन्धिनीः स्त्रियो विवर्जयेत् । स्वस्त्रीसाधारणस्त्रीसेवीत्यर्थ इति द्वितीयम् ॥ ७६ ॥

यद्यपि गृहस्थस्य प्रतिपन्नं व्रतमनुपालयतो न तादृशः पापसम्बन्धोऽस्ति तथापि यतिधर्मानुरक्तो यतिधर्मप्राप्तेः पूर्वं गार्हस्थ्येऽपि कामभोगविरक्तः सन् श्रावकधर्मं परिपालयति इति तं वैराग्यकाष्ठामुपनेतुं सामान्येनाब्रह्मदोषानाह—
रम्यमापातमात्रे यत् परिणामेऽतिदारुणम् । किंपाकफलसंकाशं तत्कः सेवेत मैथुनम् ॥७७॥

आपातमात्रे प्रथमारम्भमात्रे, रम्यं मनोहरं, परिणामे प्रारम्भादुत्तरोचरावस्थायां, दारुणं रौद्रं, किंपाकफल-
संकाशं किंपाको वृत्तिविशेषस्तत्फलसदृशं, किंपाकफलं ह्यापाते रम्यं परिणामे दारुणं भारणात्मकत्वात् यदाह—
वैषड्ढा हैलहलया दीसन्ता दिन्ति हियपरिआसं । किंपागफला पुत्तय आसायन्तो वियाखिहिसि ॥ १ ॥
एवंविधं यन्मैथुनं मिथुनकर्म तत्कः सेवेतेति सम्बन्धः । यदाह—

(१) वर्णाद्याः कौतुका दृश्यमाना ददति हृदयपरितोषम् । किंपाकफलानि पुत्रक आस्वादमानो विज्ञास्यसि ॥ १ ॥

(२) “तुमलम्भि कोउए हलहलं” इति श्रीहिमचन्द्राचार्या. देशीनाममालया अष्टमवर्गे अनेकार्थप्रकरणे ७४ श्लोके व्याचक्षुः ।

यद्यपि निर्व्यवसाया मनसः परितुष्टिकारका विषयाः । किंपाकफलादनवत् भवन्ति पश्चादतिदुर्न्ताः ॥२॥७७॥

मैथुनस्य परिणामदारुणत्वमाह—

कम्पः स्वेदः श्रमो मूर्च्छा अभिगर्त्तानिर्बलक्षयः । राजयक्ष्मादिरोगाश्च भवेयुर्मैथुनोत्थिताः ॥७८॥
कम्पो वेपथुः, स्वेदो घर्मः, श्रमः क्लमः, मूर्च्छा मोहः, अभिगर्त्तमः, ग्लानिरङ्गसादः, बलक्षयः शक्तिनाशः,
राजयक्ष्मा क्षयरोगः, स आदिष्वेषां कासश्वासादीनां रोगाणां ते तथा मैथुनोत्थिता मैथुनप्रभवाः ॥ ७८ ॥

अहिंसापरिवारत्वाच्छेषव्रतानां मैथुने अहिंसाया एवाभावमाह—

योनियन्त्रसमुत्पन्नाः सुसूक्ष्मा जन्तुराशयः । पीड्यमाना विपद्यन्ते यत्र तन्मैथुनं त्यजेत् ॥७९॥

योनिः प्रसवमार्गः सैव यन्त्राकारत्वाद्यन्त्र, तत्र समुत्पन्नाः संमूर्च्छनेनोत्पन्नाः, ते च न चक्षुर्ग्राह्या इत्याह—
सुसूक्ष्माः, जन्तुराशयो जन्तुसमूहाः, पीड्यमाना मृद्यमानाः पुंघ्वजेनेति शेषः, रूतनालिकायां तप्तायः कथकप्रवेशे
रूतानीव, विपद्यन्ते विनश्यन्ति, यत्र मैथुने तन्मैथुनं त्यजेत् ॥ ७९ ॥

योनौ जन्तुसद्भावं संवादेन द्रढयति—

जन्तुसद्भावं वात्स्यायनोऽप्याह ।

वात्स्यायनः कामशास्त्रकारः । अनेन च वात्स्यायनसंवादाधीनमस्य ग्रामाण्यमिति नोच्यते, न हि जैनं शास-
नमन्यसंवादाधीनग्रामाण्यं किन्तु येऽपि कामप्रधानास्तेऽपि जन्तुसद्भावो नापन्हुत इत्युच्यते ।

वात्स्यायनश्लोको यथा—

रक्तजाः क्रुमयः सूक्ष्मा मृदुमध्याधिशक्तयः । जन्मवर्त्मसु कण्डूतिं जनयन्ति तथाविधाम् ॥ ८० ॥

रक्तजा रक्तोद्भवाः, क्रुमयो जन्तुविशेषाः, सूक्ष्मा अप्रत्यक्षाः, मृदुमध्याधिशक्तय मृदुशक्तयो मध्यशक्तयोऽधिशक्तयश्च, तथाविधां मृदुमध्याधिमात्रशक्त्यनुरूपां. मृदुशक्तयो मृद्वी, मध्यशक्तयो मध्यां, अधिशक्तयोऽधिकां कण्डूतिं कण्डूं जन्मवर्त्मसु योनिषु जनयन्ति ॥ ८० ॥

कामज्वरचिकित्सार्थमौषधमिव मैथुनसेवनमिति यो मन्यते तं प्रत्याह—

स्त्रीसम्भोगेन यः कामज्वरं प्रतिचिकीर्षति । स हुताशं घृताहुत्या विध्यापयितुमिच्छति ॥ ८१ ॥

प्रतिचिकीर्षति प्रतिकर्तुमिच्छति, विध्यापयितुं शमयितुम्, अयमर्थो—नायं कामज्वरस्य प्रतीकारोऽनुगुण, अपि तु वृद्धिहेतुः, न हि हुताशो घृताहुतिप्रचेषस्तच्चात्त्ये भवति किन्तु तद्वृद्धयै । बाला अप्याहुः—

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति । हविषा कृष्णवर्त्मव भूय एवाभिवर्द्धते ॥ १ ॥

किन्तु कामज्वरप्रतीकारा ईषत्करा वैराग्यभावनाप्रतिपचसेवाधर्मशास्त्रश्रवणादयः, तदेतेषु कामज्वरप्रशान्त्युपायेषु सत्सु किं भवअमणहेतुना मैथुनसेवनेन ॥ ८१ ॥

एतदेवाह—

वरं ज्वलदयस्तम्भपरिरम्भो विधीयते । न पुनर्नरकद्वारामाजघनसेवनम् ॥ ८२ ॥

अयमर्थः—भवतु कामज्वरोपशमहेतुर्मैथुनं परं नरकहेतुत्वाच्च ग्रशस्यम् ॥ ८२ ॥

अपि च स्त्रीसम्बन्धनिबन्धनं निधुवनं, स्त्रियश्च स्मृता अपि सकलगुणगरिभविघातहेतव इत्याह—
सतामपि हि वासभ्रूददाना हृदये पदम् । अभिरामं गुणग्रामं निर्वासयति निश्चितम् ॥ ८३ ॥

सतामपि हि महात्मनामपि वामभ्रूर्विचित्रलोचनविकारा, हृदये पदं ददाना स्मृतिमात्रेणापि सन्निधापिता, अभिरामं रमणीयं, गुणग्रामं गुणसमूहं, निर्वासयति उद्गासयति । श्लेषच्छाया चेयम् । यथा कुनियोगी कश्चिद्देश-
मध्ये पदं ददान एव रक्षितव्यान् ग्रामान् लोभमोहादिनोद्गासयति, एवं हृदये लब्धपदा कामिन्यपि पालनीयं
गुणग्राममुच्छेदयति । अथवा सतामपि गुणग्राम सतामेव हृदये पादं दत्त्वा वामभ्रूर्निवासयति ॥ ८३ ॥

हृदयसन्निधापनमपि स्त्रीणां बहुदोषत्वादुणहानिहेतुः किं पुना रमणमित्येतदेवाह—

वञ्चकत्वं नृशंसत्वं चञ्चलत्वं कुशीलता । इति नैसर्गिका दोषा यासां तासु रमेत कः ॥ ८४ ॥

वञ्चकत्वं मायाशीलता, नृशंसत्वं क्रूरकर्मकारिता, चञ्चलत्वं कुत्राप्यवस्थितचित्तत्वाभाव, कुशीलता दुःस्व-
भावता, उपस्थसंयमाभावो वा, इत्येते नैसर्गिका स्वाभाविका दोषा न त्वौपाधिकाः, तासु को रमेत ॥ ८४ ॥

न चेयन्त एव दोषा किन्त्वपरिसंख्याता इत्याह—

प्राप्तुं पारमपारस्य पारावारस्य पार्यते । स्त्रीणां प्रकृतिवक्राणां दुश्चरित्रस्य नो पुनः ॥ ८५ ॥

पारावारस्य समुद्रस्य, अपारस्यादृष्टपारस्य, पारं परतीरं, प्राप्तुं पार्यते शक्यते, न पुनः स्त्रीणां प्रकृतिवक्राणां

स्वभावकुटिलचरित्राणां, दुश्चरित्रस्य दुष्टचेष्टितस्य, पारं पर्यन्तः; प्रातुं पार्यत इति ॥ ८५ ॥

दुश्चरित्रमेवाह—

नितम्बिन्यः पतिं पुत्रं पितरं भ्रातरं क्षणात् । आरोपयन्त्यकार्येऽपि दुर्वृत्ताः प्राणसंशये ॥ ८६ ॥

नितम्बिन्य इति योवनोन्माददर्शनार्थम् । अत एव स्त्रीति नोक्तम् । दुर्वृत्ता दुष्टशीलाः, अकार्येऽपि प्रयोजन-
मन्तरेणापि, अथवाऽकार्येऽल्पे प्रयोजने नजोऽल्पार्थत्वात्, प्राणसंशये प्राणसन्देहे उपलक्षणं चैतत् । प्राणनाशेऽपि
आरोपयन्ति आरोहयन्ति । कमित्याह—पतिं भर्तारम् । सूर्यकान्तेव प्रदेशिराजम् । यदाह—

भज्जा वि इन्द्रियविगारदोसनडिया करेह पइपावम् । जह सो पएसिराया सूरियकंताह तह वहिओ ॥ १ ॥

पुत्रं तनयम् । चुलनीव ब्रह्मदत्तम् । यदाह—

मैया नियगमइविगप्पियम्मि अत्थे अपूरमाणम्मि । पुत्तस्स कुणह वसणं चुलणी जह बंभदत्तस्स ॥ २ ॥

पितरं जनकं, भ्रातरं सोदरम् । जीवयशा इव जरासन्धं, कालादींश्च भ्रातृन् ॥ ८६ ॥

अत एव—

भवस्य बीजं नरकद्वारमार्गस्य दीपिका । शुचां कन्दः कलेर्मूलं दुःखानां खानिरङ्गना ॥ ८७ ॥

— (१) भार्याऽपि इन्द्रियविकारदोषनटिता करोति पतिपापम् । यथा स प्रदेशिराज सूर्यकान्तया तथा वधित ॥ १ ॥

(२) माता निजक्रमतिविकल्पिते अर्थे अपूर्यमाणे । पुत्रस्य करोति व्यसन चुलनी यथा ब्रह्मदत्तस्य ॥ २ ॥

भवस्य संसारस्याङ्कुरस्येव बीजं तत्कारणत्वात्संसारस्य, नरकद्वारं नरकप्रवेशं, तत्र यो मार्गं पन्थास्तत्र दीपिकेव दीपिका तत्प्रकाशकत्वात्, शुचां शोकानां वल्लीनामिव कन्दस्तत्प्ररोहहेतुत्वात्, कलेः कलहस्य तरोरिव मूलं पादो वृद्धिहेतुत्वात्, दुःखानां शारीरमानसानां लवणादीनामिव खानिराकरस्तत्समुत्थत्वात् दुःखानां, काऽसौ ? अङ्गना । एवं तावद्यतिघर्मादुरक्तं गृहस्थं प्रति सामान्येन मैथुनदोषा स्त्रीदोषाश्चोक्ता ॥ ८७ ॥

सम्प्रति स्वदारसन्तुष्टान् गृहस्थानधिकृत्य साधारणस्त्रीदोषाः श्लोकपञ्चकेनोच्यन्ते—

मनस्यन्यद्भवस्यन्यत्क्रियायामन्यदेव हि । यासां साधारणस्त्रीणां ताः कथं सुखहेतवः ॥ ८८ ॥

मनसि चित्तेऽन्यत् वचःक्रिययोर्विलक्षणं, वचसि वचनेऽन्यत् मन क्रिययोर्विलक्षणं, क्रियायां चेष्टितेऽन्यत् वाङ्मनसोर्विसंवादि, यासां साधारणस्त्रीणां वेदयानां, ता विसंवादिप्रेमाणः कथं सुखस्य विश्वासैकनिबन्धनस्य हेतवः ? । यदाह—

अन्यस्मै दत्तसङ्केता याचतेऽन्यं स्तुते परम् । अन्यश्चित्ते परः पार्श्वे गणिकानामहो नरः ॥ १ ॥ ८८ ॥

तथा—

मांसमिश्रं सुरामिश्रमनेकविटचुम्बितम् । को वेश्यावदनं चुम्बेदुच्छिष्टमिव भोजनम् ॥ ८९ ॥

मांसेन जलस्थलखचारिजीवजाङ्गलेन मिश्रमामगन्धि, मांसादित्वाद्देश्यानां, सुरया काष्ठपिष्टादिमय्या मदिरया मिश्रं व्याप्तं, सुरापाणप्रसक्तत्वात् । अनेकविटैर्बहुभिर्विडैरित्यर्थः, चुम्बितमास्त्रादितम्, प्रायो विटास-

क्तत्वात्, एवविधं वेश्यानां वदनं कश्चुम्बेन कश्चिच्चेतनश्रुम्बेदित्यर्थः । उच्छिष्टमिव भोजनमित्युपमानमनेकवि-
 द्बुम्बितवेश्यावदनस्योपमेयस्य । अथवा मांसमिश्रत्वं सुरामिश्रत्वं चोच्छिष्टभोजनेऽपि योज्यम् ॥ ८६ ॥ तथा—
 अपि प्रदत्तसर्वस्वात् कामुकात् क्षीणसम्पदः । वासोऽप्याच्छेत्तुमिच्छन्ति गच्छतः पण्ययोषितः । ६० ॥
 प्रदत्तसर्वस्वादपि महाधनावस्थायां, पुण्यचयात्क्षीणसम्पदः कामुकात्त एव गच्छतः स्वगृहं प्रति, वासोऽपि
 परिधानवस्त्रमपि, आच्छेत्तु बलाद् ग्रहीतुमिच्छन्ति, पण्यं मून्यं तत्प्रधाना योषितो वेश्या, अनेन कृतघ्नत्वं
 तासामाह । यदाह—

उपचरिताऽप्यतिमात्रं प्रकटवधूः क्षीणसम्पदः पुंसः । पातयति दशं व्रजतः स्पृहया परिधानमात्रेऽपि ॥ १ ॥ ६० ॥
 तथा—

न देवान्न गुरुन्मापि सुहृदो न च बान्धवान् । असत्सङ्गरतिर्नित्यं वेश्यावश्यो हि मन्यते ॥ ६१ ॥
 वेश्यावश्यः पुमान् देवादीन्मन्यते, कुतः असत्सङ्गरतिर्नित्यं असद्भिर्विदादिभि सङ्गो असत्सङ्गस्तत्र रतिर्यम्य ।
 वेश्यावश्यस्य हि सुलभा एवासत्सङ्गाः ॥ ६१ ॥ तथा—

कुष्ठिनोऽपि स्मरसमान् पश्यन्तीं धनकाङ्क्षया । तन्वन्तीं कृत्रिमस्नेहं निःस्नेहां गणिकां त्यजेत् १२
 कुष्ठिनः कुष्ठिरोगिणोऽप्यत्यन्तमनुपादेयान्, स्मरसमान् कन्दर्पतुन्यान्, धनकाङ्क्षया हेतुभूतया पश्यन्तीं,
 महत्या प्रतिपत्त्या प्रतिपादयन्तीं, न च स्नेहमन्तरेण कुष्ठिनोऽपि सकाशाद्बन्धनात्राप्तिरिति । तन्वन्तीं विस्तारयन्तीं,

कृत्रिममुपचरितं स्नेहं ग्रेम, परमार्थस्तु निःस्नेहां गणिकां वेश्यां, त्यजेत् । एवं तावत्स्वदारसन्तुष्टस्य पण्याङ्ग-
नागमने दोषा प्रतिपादिताः ॥ ६२ ॥

इदानीं परदारगमनदोषानाह—

नासक्त्या सेवनीया हि स्वदारा अप्युपासकैः । आकरः सर्वपापानां किं पुनः परयोषितः ॥ ६३ ॥
सर्वविरतिलासः खलु देशविरतिपरिणाम इति गार्हस्थ्येऽपि वैराग्यातिशयादुपासकैरप्रतिपिद्धाः स्वदारा
अप्यासक्त्या गर्द्वेन न सेवनीयाः, किं पुनः परयोषितः ? ता अत्यन्तमसेवनीया इत्यर्थः, यत आकरः खानिः
सर्वपापानां मायामृपावादादीनाम्, हिशब्दो यस्मादर्थे, यस्मात् स्वदारानपि नासक्त्या सेवन्ते उपासकाः, ततः कथं
परदारेषु प्रसेजेषुरित्यर्थः ॥ ६३ ॥

परस्त्रीणां पापकारित्वमेव दर्शयति—

पतिं या परित्यज्य निस्त्रयोपपतिं भजेत् । तस्यां चणिकचिन्तायां विश्रम्भः कोऽन्ययोषिति ॥ ६४ ॥
तस्यां चणिकचिन्तायां चलितचिन्तायामन्ययोषिति, को विश्रम्भ को विश्वासः ? न कश्चिदित्यर्थः । विश्र-
म्भाधीनं च सुखं तदपि नास्तीत्यर्थः । या किं, या स्वपतिं देवतारूपं 'भर्तृदेवता हि स्त्रियः' इति श्रुतेः,
परित्यज्य पाणिगृहीत्यपि त्यक्त्वा, निस्त्रया लज्जारहिता, त्रया हि भूषणं स्त्रीणाम् ; उपपतिं पत्यन्तरं, भजेत् ॥ ६४ ॥

इदानीं परस्त्रीप्रसक्तोऽनुशिष्यते—

स्वदाररक्षणे यत्नं विदधानो निरन्तरम् । जानन्नपि जनो दुःखं परदारान् कथं व्रजेत् ॥ ९८ ॥
 जानन्नपि अनुभवन्नपि, दुःखं मनःपीडां, परदारप्रसङ्गे, परदारा परेषां दारा परदाराः, अतः स्वदारप्रसक्तेषु
 परेषु दुःखमनुभवत्येव । अत्र हेतुमाह । स्वदाररक्षणे, स्वकलत्ररक्षणे यत्नमादरं, भित्तिवरणढकप्राकारग्राहिरिका-
 दिभिर्विदधान कुर्वन्, निरन्तरं दिवानिशं, स्वदाररक्षणापरिक्लेशशाली जनो जानात्येव स्वस्मिन् दुःखं इत्यात्मानु-
 भवेन परेष्वपि दुःखं पश्यन् कथं परदारान् व्रजेत् ? ॥ ९८ ॥

आस्तां परस्त्रीषु रमणं रमणेच्छाऽपि महतेऽनर्थयेति आह—

विक्रमाक्रान्तविश्वोऽपि परस्त्रीषु रिरंसया । कृत्वा कुलक्षयं प्राप नरकं दशकन्धरः ॥ ९९ ॥

परस्त्रीविषये रमणभावोऽपि रिरंसामात्रेण हेतुना, दशकन्धरो रावणो, नरकं प्राप इति पारलौकिकं फलम् ।
 ऐहिकमाह—कृत्वा कुलक्षयं, यद्यपि कुलक्षयस्तस्य रामादिभिः कृतो न तेन, तथापि तदीयपरदाररिरसापूर्वकत्वा-
 दिभिस्तत्त्वतस्तत्कृत उच्यते । ननु पारलौकिकं फलं नरकगमनरूपमास्तां, ऐहलौकिकं तु बलवतां कुतस्त्यं
 भवेदित्याह । विक्रमाक्रान्तविश्वोऽपि, न हि दशकन्धरादन्यो बलवान्, यो विक्रमेण विश्वमप्याक्रान्तवान्
 सोऽपि यद्यनर्थमभ्युते तदा परस्य का मात्रेति ॥ ९९ ॥

अयं चार्थः सम्प्रदायगम्य, स चायम् ।—

अस्ति त्रिकुटशिरसि शिरोमणिरिव चित्तेः । रत्नोद्दीपे हिरण्याङ्गा लङ्केति प्रथिता पुरी ॥ १ ॥ विद्याधरनृप-

स्तस्यां पुलस्त्यकुलकौस्तुभः । अजायत महावीर्यो रावणो विश्वरावणः ॥ २ ॥ अभूतां आतरो तस्य निःसीम-
 स्थासशोभिनौ । अपराविव दोःस्तम्भौ कुम्भकर्णविभीषणौ ॥ ३ ॥ देवतामिव कुलस्य स्वपूर्वपुरुषार्जिताम् ।
 गृहे नवमहारत्नस्रजं सोऽपश्यदन्यदा ॥ ४ ॥ अयन्ते द्वादशादित्या नवादित्या इमे पुनः । दृश्यन्ते कथमित्येत-
 द्बुद्धान् पप्रच्छ तत्र सः ॥ ५ ॥ अथाचचिरे तस्मै त्वत्पूर्वपुरुषैः पुरा । वरलब्धा महासाराऽनर्घ्येयं रत्नमालिका
 ॥ ६ ॥ इमां क्षिपेत् य कण्ठे स्यात्सोऽर्द्धभरतेश्वरः । इत्याग्रायात्तवाग्राये पूज्यते पूर्वजैरसौ ॥ ७ ॥ ततस्तां
 सोऽक्षिपत्कण्ठे तद्रत्नेषु नवस्वपि । सङ्क्रान्तास्तथा चासौ दशास्य इति पप्रथे ॥ ८ ॥ ततो जनैर्जयजयेत्यारारै-
 भिनन्दितः । सोऽभान्मूर्त्त इवोत्साहो जगद्विजयेहेतवे ॥ ९ ॥ तस्यानवद्या विद्यास्ताः ब्रह्मसीप्रमुखाः सदा । असा-
 द्यसाधनप्रौढाः पार्श्वे सेना इवावसन् ॥ १० ॥ ततो भरतवर्षाद्भू स एकग्रासलीलया । दुःसाधं साधयामास
 दोःकण्डूर्न त्वपूर्यत ॥ ११ ॥ आसीदितश्च वैताढ्यगिरौ विद्याधरेश्वरः । इन्द्रनामा पूर्वजन्माबुभूतेन्द्रपदस्थितिः
 ॥ १२ ॥ विश्वैश्वर्यबलोद्रेकादिन्द्रत्वाभ्यासतोऽपि च । इन्द्रमात्मानमेवायममंस्तेन्द्रं तु नापरम् ॥ १३ ॥ शचीति
 स स्वमहिषीं स्वमस्त्रं वज्रमित्यपि । पट्टेभमैरावण इत्यश्वमुच्चैःश्रवा इति ॥ १४ ॥ सारथिं मातलिरिति चतुरोऽ
 न्यान्महामटान् । सोमो यमः पाशधरः कुबेर इति चाभ्यधात् ॥ १५ ॥ मन्यमानस्तृणायान्यानिन्द्रमन्यः स
 दोर्मदी । नार्जीगणद्रावणमप्यत्यन्तरणदारुणम् ॥ १६ ॥ तस्मै ततः प्रकुपितः कृतान्त इव दारुणः । रावणः
 श्रावणाम्भोदगर्जद्रजमलोऽचलत् ॥ १७ ॥ विद्याबलात्ससैन्योऽपि लङ्घयामास सोऽर्णवम् । विद्याधरास्तुल्ययाना
 भुव्यम्भसि नभस्यपि ॥ १८ ॥ स दिशश्चादयन् सैन्यवात्योऽघ्यूतै रजश्वरैः । वैताढ्यं प्राप कल्पान्तमहावात इव

दुतम् ॥ १९ ॥ श्रुत्वा रावणमायान्तमिन्द्रोऽपि दुतमभ्यगात् । पुंसां मैत्र्यां च वैरे च संमुखोत्थानमादिमम्
 ॥ २० ॥ दूरादपि दशास्येन ग्रहितो महितौजसा । अथ दूतोऽभ्युपेत्येन्द्रमित्युवाच ससौष्ठवम् ॥ २१ ॥ ये
 कोचिदिह राजानो विद्यादोर्वीर्यदर्पिणः । तैरुपेत्योपायनाद्यैः पूजितो दशकन्धरः ॥ २२ ॥ दशकण्ठस्य त्रिस्मृत्या
 भवत्तथार्जवादयम् । इयान् कालो ययौ तस्मिन् भक्तिकालस्तवाधुना ॥ २३ ॥ भक्तिं दर्शय तत्तस्मिन् शक्तिं वा
 दर्शयाधुना । भक्तिशक्तिविहीनश्चेदेवमेव विनङ्क्ष्यसि ॥ २४ ॥ इन्द्रोऽपि निजगादेवं वराकैः पूजितो नृपैः ।
 रावणस्तदयं मत्तः पूजां मत्तोऽपि वाञ्छति ॥ २५ ॥ यथा तथा गतः कालो रावणस्य सुखाय सः । कालरूपस्त्वयं
 कालस्तस्येदानीमुपस्थित ॥ २६ ॥ गत्वा स्वस्वामिनो भक्तिं शक्तिं वा मयि दर्शय । स भक्तिशक्तिहीनश्चेदेवमेव
 विनङ्क्ष्यति ॥ २७ ॥ दूतेनागत्य विक्षिप्ते रावणः क्रोधदारुणः । चचालानन्तसैन्योर्मिः चयोद्भ्रान्त इवार्णवः
 ॥ २८ ॥ तयोर्बलानामन्योऽन्यं संफटः शस्त्रवर्षिणाम् । संवत्तपुष्करावत्चवारिदानामिवाभवत् ॥ २९ ॥ रावण
 रावणिर्नत्वा युद्धायेन्द्रमथाहव । रणक्रीडासु वीरा हि नाग्रं ददति कस्यचित् ॥ ३० ॥ ततश्चैकाङ्गविजयाकाङ्क्षि-
 णाविन्द्ररावणी । सैन्यान्यपास्यायुध्येतां द्रुन्दयुद्धेन दुर्द्धरौ ॥ ३१ ॥ मिथः प्रतिहतास्त्रौ तौ रणपारयियासया ।
 युयुधाते नियुद्धेन मदान्धौ सिन्धुराविव ॥ ३२ ॥ रावणि किमघोऽथेन्द्र ऊर्ध्वमिन्द्रोऽथ रावणिः । नालक्ष्यत
 तयोर्व्यक्तिर्वैगाद्विपरिवर्त्तिनोः ॥ ३३ ॥ विजयश्रीः क्षणेनेन्द्रे मेघनादे क्षणेन च । यातायातं व्यधाञ्जीतेवोभयोरपि
 भीमयोः ॥ ३४ ॥ असौ मशक इत्यस्थाद्यावद्भवेण वज्रभित् । तावत्सर्वजसा मेघनादस्तं समुपाद्रवत् ॥ ३५ ॥
 पातयित्वा झगित्येव तं वनन्ध दशास्यस्रः । जिगीषूणां जये हेतुः प्रथमो ह्याशुकारिता ॥ ३६ ॥ मेघनादः

सिंहनादैर्नादयन् रोदसी अपि । पितुः समर्पयामास मूर्ते जयभिवाथ तम् ॥ ३७ ॥ प्रवलारक्षगुप्तायां तं गुप्तौ
रावणोऽबिपत् । द्रयं विधत्ते हि बली निहन्त्यपि बहत्यपि ॥ ३८ ॥ सोमो दण्डधरः पाशी कुबेरश्च समेत्य ते ।
दशास्यभिन्द्रग्रहणात्कुब्जा रुधिरे ततः ॥ ३९ ॥ जितकाशी दशास्योऽपि भूत्वोत्साहाच्चतुर्गुणः । योधयामास
संग्रामचतुरश्वतुरोऽपि तान् ॥ ४० ॥ सोऽभाङ्गीद्विण्डिनो दण्डं चुबोद गदिनो गदाम् । पाशिनोज्रोत्यत्पाशान्
घनुः सोमस्य चाञ्चिदत् ॥ ४१ ॥ अपातयत्प्रहारैस्तान्महेभः कलभानिव । अग्रहीद्रावणो बध्वा वैरिविद्रावणः
बणात् ॥ ४२ ॥ सप्ताङ्गराज्यसहितमुपादाय पुरन्दरम् । पाताललङ्कां लङ्केशो विजेतुमगमत्ततः ॥ ४३ ॥
हत्वा चन्द्रोदरं तत्र तद्राज्यं स्वां च सोदरीम् । सोऽदात्तराय त्रिशिरोदूषणज्यायसे ततः ॥ ४४ ॥ चन्द्रोदरस्य
निःशेषं खरः खरबलोऽग्रहीत् । एका तु गुर्विणी राज्ञी प्रणश्य क्वचिदप्यगात् ॥ ४५ ॥ ततः पाताललङ्कातो लङ्कां
लङ्कापतिर्ययौ । तत्र निष्कण्टकं राज्यं चक्रे विष्टपकण्टकः ॥ ४६ ॥ सोऽन्येद्युः पुण्यकारूढः क्रीडयेतस्ततो अमन् ।
मरुत्भूप्रारब्धमीचाश्चक्रे महामखम् ॥ ४७ ॥ ततो विमानादुचीर्णो दशास्यस्ताद्विद्वया । आनर्चं भूभुजा तेन
पाद्यसिंहासनादिना ॥ ४८ ॥ ततो मरुत्भूपालं जगदैवं दशाननः । अरे किमेष क्रियते नरकाभिमुखैर्मखः ॥ ४९ ॥
धर्मः प्रोक्तो ब्रह्मसातः सर्वज्ञैस्त्रिजगद्धितैः । पशुर्हि सात्मकाद्यद्वात्स कथं नाम जायते ॥ ५० ॥ लोकद्वयारिं तद्यज्ञं
मा कार्षीश्चेत्कारिण्यसि । मद्गुप्ताविह ते वासः परत्र नरके पुनः ॥ ५१ ॥ विससर्ज मखं सद्यो मरुत्तनृपतिस्ततः ।
अलङ्घया रावणाङ्गा हि विरवस्यापि भयङ्करा ॥ ५२ ॥ प्रभञ्जन इवौजस्वी मरुत्तमखभञ्जनः । ततोऽगाच्चैत्ययात्रार्थं
सुमेर्वष्टापदादिषु ॥ ५३ ॥ विधाय यात्रां चैत्येषु कृत्रिमाकृत्रिभेषु सः । आजगाम निजं धाम पुनरेव दशाननः ॥ ५४ ॥

इतश्चासीदयोध्यायां पुर्यामिकमहारथः । राजा दशरथो नाम धाम निःसीमसम्पदाम् ॥ ५५ ॥ पत्न्यः
कौशल्यकैकेयीसुमित्रासुप्रभाभिधाः । प्रियाश्चतस्रस्तस्यासन्भूतौ इव दिशां श्रियः ॥ ५६ ॥ कौशल्यया सुषुवे रामं
कैकेयी भरत सुतम् । सुमित्रा लक्ष्मणं नाम शत्रुघ्नं सुप्रभाऽभिधा ॥ ५७ ॥ रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नास्तस्य रोजरे ।
चत्वारः सूनवो दन्ता इव त्रिदशदन्तिनः ॥ ५८ ॥ जनकस्य सुतां सीतां भामण्डलसहोदरीम् । कार्मुकारोपणयणां
रामभद्र उपायत ॥ ५९ ॥ जिनेन्द्रविभक्तपनजलं मङ्गलहेतवे । चतसृणां च राज्ञीनां नृपः प्रैषयदन्यदा ॥ ६० ॥
ततोयमागतं पश्चादिति रोपमुपेयुषीम् । अतुनेतुं स्वयं राज्ञीं सुमित्रामगमन्नृपः ॥ ६१ ॥ घण्टान्तर्लालिकालोल-
दशनं चलिताननम् । श्वेतसर्वाङ्गरोमाणं भूरोमच्छन्नलोचनम् ॥ ६२ ॥ पदे पदे प्रस्खलन्तं याचमानं च पञ्चताम् ।
गतस्तत्र ददर्शैक जरत्कञ्चुकिनं नृपः ॥ ६३ ॥ तं दृष्ट्वाऽचिन्तयद्राजा सो यावन्नेदृशा वयम् । चतुर्थपुरुषार्थोय
तावद्धि प्रयतामेह ॥ ६४ ॥ व्रतं जियुक्षुः स ततो राज्ये स्थापयितुं निजे । अह्वायाह्वाययामास तनयौ रामलक्ष्मणौ
॥ ६५ ॥ भरतस्य जनन्याऽथ कैकेय्या मन्थरागिरा । वरौ प्राक्प्रतिपन्नौ स याचितः सत्यसङ्गरः ॥ ६६ ॥
वरेणार्थित एकेन स तदा रघुपुङ्गवः । प्रतिपन्नस्थिरो राज्यं भरताय समर्पयत् ॥ ६७ ॥ चतुर्दशसमा यावद्वनवा-
साय चादिशत् । ससीतालक्ष्मणं रामं वरेणान्येन चार्थितः ॥ ६८ ॥ ससीतालक्ष्मणो रामः सद्योऽगादण्डकाव-
नम् । पञ्चवद्व्याश्रमे चावतस्थेऽसौ सत्यसङ्गरः ॥ ६९ ॥ तत्रायतौ चारुण्यं राघवाभ्यां नमस्कृतौ । सीताऽन-
र्चातिथीभूतौ श्रद्धालुः शुद्धमिच्छया ॥ ७० ॥ ततो गन्धोदकैर्द्विष्टिरमरैर्विदधे तदा । तद्रन्धादाययौ तत्र जटायुर्नाम
गृध्रराट् ॥ ७१ ॥ तौ मुनी देशनां तत्र चक्रतुः स व्यबोधि च । संजातजातिस्मरणोऽवतस्थे चानुजानकि ॥ ७२ ॥

तस्युपस्तत्र रामस्य फलाद्यर्थं बहिर्गतः । ददर्श लक्ष्मणः खड्गग्रहीच्च कुतूहलात् ॥ ७३ ॥ तत्तीक्ष्णत्वपरीक्षाये
तत्क्षणं तेन लक्ष्मणः । अभ्यर्ण्यस्थौ वंशजालीं नाललाव लुलाव च ॥ ७४ ॥ वंशजालान्तरस्थस्य कृत्तं कस्यापि
तद्वर्णं । अथैकं मौलिकमलं सोऽपश्यत्पतित पुरः ॥ ७५ ॥ अयुध्यमानोऽयास्त्रश्च पुमान् कोऽपि हतो मया । अस्मि च
देहिनः । अथैकं मौलिकमलं निनिन्द सः ॥ ७६ ॥ गत्वा च रामभद्राय तदशेषमचीकथय । अस्य सम्भाव्यते नून
बभूव कर्मणा धिग्माभित्यात्मानं निनिन्द सः ॥ ७७ ॥ असावसिः स्वर्गहासः साधकोऽस्य त्वया हतः । अस्य सम्भाव्यते नून
दर्शयामास रामोऽप्येवमभाषत ॥ ७८ ॥ अत्रान्तरे दशग्रीवस्वसा चन्द्रणसाऽभिधा । एतभार्या ययौ तत्र ददर्श च हतं सुतम्
कश्चिदुत्तरसाधकः ॥ ७९ ॥ अत्रान्तरे दशग्रीवस्वसा चन्द्रणसाऽभिधा । अपश्यद्वक्ष्यमाणस्याहिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम्
॥ ८० ॥ मम सुनुहृतोऽनेन यस्येयं पदपद्धतिः । पदपङ्क्तिपथेनैव ततश्चन्द्रणसाऽप्ययौ ॥ ८१ ॥ यावत्कि-
ञ्चिदुत्तरसाधकः ॥ ८२ ॥ अत्रान्तरे दशग्रीवस्वसा चन्द्रणसाऽभिधा । अपश्यद्वक्ष्यमाणस्याहिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम्
॥ ८३ ॥ मम सुनुहृतोऽनेन यस्येयं पदपद्धतिः । पदपङ्क्तिपथेनैव ततश्चन्द्रणसाऽप्ययौ ॥ ८४ ॥ तयाऽर्थितस्तथैतस्य
अद्विगात्तावत्समीतालक्ष्मणं पुर । नेत्राभिरामं रामं साऽपश्यत्तत्तले स्थितम् ॥ ८५ ॥ निरीक्ष्य रामं
सा सद्यो रिंसाविवशाऽभवत् । कामावेशं सभार्योऽहमार्थं भज लक्ष्मणम् ॥ ८६ ॥ सा याञ्चालण्डनानुव्रथाच्च
चारु कृत्वाऽय रन्तुं रामस्तयार्थितः । हसन्नुच्चैः सभार्योऽहमार्थं भज लक्ष्मणम् ॥ ८७ ॥ सा याञ्चालण्डनानुव्रथाच्च
लक्ष्मणोऽप्येवमब्रवीत् । आर्यं गता त्वमर्थेव तदलं चार्तयाज्जया ॥ ८८ ॥ सा याञ्चालण्डनानुव्रथाच्च
रूपिताऽधिकम् । आख्यदुग्ता खरादीनां द्विधाः ॥ ८९ ॥ किमर्थं सत्यपि मयि योत्स्यते स्वयमीदृशैः । सिंहनादं
ततोऽभ्ययुरुगप्रदोऽं रामं शैलमिव द्विधाः ॥ ९० ॥ किमर्थं सत्यपि मयि योत्स्यते स्वयमीदृशैः । सिंहनादं
इति राममयाविष्ट तेषां युद्धाय लक्ष्मणः ॥ ९१ ॥ गच्छ वत्स ! जयाय त्वं यदि ते सङ्कटं भवेत् । सिंहनादं

ममाहृत्यै कुर्या इत्स्वन्वशात् स तम् ॥ ८६ ॥ रामाज्ञा प्रतिपद्योच्चैर्लक्ष्मणोऽथ धनुःसखा । गत्वा प्रववृते हन्तुं स
तांस्तार्क्ष्य इवोरगान् ॥ ८७ ॥ प्रवर्द्धमाने तद्युद्धे स्वभर्तुः पाष्णिवृद्धये । गत्वा त्वरितमित्यूचे रावणं रावणस्वसा
॥ ८८ ॥ आयातौ दण्डकारण्ये मनुष्यौ रामलक्ष्मणौ । अनात्मज्ञौ निन्यतुस्ते यामेयं यमगोचरम् ॥ ८९ ॥ श्रुत्वा
स्वसृपतिस्ते तु सानुजः सवलो ययौ । तत्र सौमित्रिणा सार्द्धं युद्ध्यमानोऽस्ति संग्रति ॥ ९० ॥ कनिष्ठभ्रातृवीर्येण
स्ववीर्येण च गर्वितः । परतोऽस्ति स्थितो रामो विलसन् सीतया सह ॥ ९१ ॥ सीता च रूपलावण्यश्रिया सी-
मेव योषिताम् । न देवी नोरगी नापि मानुष्यन्यैव काऽपि सा ॥ ९२ ॥ तस्या दासीकृतशेषसुरासुरवधूजनम् ।
त्रैलोक्येऽप्यप्रतिच्छन्दं रूप वाचामगोचरम् ॥ ९३ ॥ आसमुद्रमग्नद्राज्ञ ! यानि कान्यपि भूतले । तैर्वाहन्ति
रत्नानि तानि सर्वाणि वान्धव ! ॥ ९४ ॥ दशामनिमिपीकारकारणं रूपसम्पदा । स्त्रीरत्नमेतद्गृह्णीया न चेत्तन्नासि
रावणः ॥ ९५ ॥ आरुह्य पुष्पकमथादिदेश दशकन्धरः । विमानराज ! त्वरितं याहि यत्रास्ति जानकी ॥ ९६ ॥
ययौ चात्यन्तवेगेन विमानमनुजानकि । स्पर्द्धयेव दशग्रीवमनसस्तत्र गच्छतः ॥ ९७ ॥ दृष्ट्वाऽपि रामादत्युग्रते-
जसो दशकन्धरः । विभाय दूरे तस्थौ च व्याघ्रो हुतवहादिव ॥ ९८ ॥ इति चाचिन्तयदितः कष्ट रामो दुरासदः ।
इतश्च सीताहरणमितो व्याघ्र इतस्तटी ॥ ९९ ॥ विमृश्य च ततो विद्यामस्मार्पीदवलोकनीम् । उपतस्थे च सा मद्भुजु
किङ्करीव कृताञ्जलिः ॥ १०० ॥ ततश्चाज्ञापयामास तत्कालं तां दशाननः । कुरु साहाय्यमद्वाय मम सीतां हरिष्यतः
॥ १०१ ॥ साऽवोचद्वासुकेर्मौलिरत्नमादीयते सुखम् । न तु रामसमीपस्था सीता देवासुरैरपि ॥ १०२ ॥ उपायः
किन्त्वसावस्ति यायाद् येनैप लक्ष्मणम् । तस्यैव सिंहनादेन सङ्केतो ह्यनयोरथम् ॥ १०३ ॥ एवं कुर्विति तेनोक्ता

ब्रजित्वा परतस्ततः । सा साक्षादिव सौमित्रिः सिंहनादं विनिर्भमे ॥ ७ ॥ तं श्रुत्वा मैथिलीं तत्र मुक्त्वा रामो
 ययौ द्रुतम् । महतामपि मोहाय भवेन्माया हि मायिनाम् ॥ ८ ॥ अथोत्तीर्य दशग्रीवः सीतामारोप्य पुष्पके । त्वां
 हरन् रावणोऽस्मीति कथयन्नभसा ययौ ॥ ९ ॥ हा नाथ विद्विष्यन्माथ राम हा वत्स लक्ष्मण । हा तातपाद हा
 आतर्भाभण्डल महाभुज ॥ १० ॥ सीता वो ह्रियतेऽनेन काकेनेव बलिच्छलात् । एवं सीता रुरोदोच्चै रोदयन्तीव
 रोदसीम् ॥ ११ ॥ मा भैषी पुत्रि मा भैषीः क रे यासि निशाचर । रोषादिति वदन् दुराजटाधुस्तमधावत ॥
 १२ ॥ भामण्डलानुगर्भैः कोऽपि विद्याधराग्रणीः । इडौके दशकण्ठं रे तिष्ठ तिष्ठेति तर्जयन् ॥ १३ ॥
 जटाधुर्विकटाटोपकरजत्रोटिकोटिभिः । प्रण्वहन्तुं दशग्रीवोरसि प्रवव्रते ततः ॥ १४ ॥ रे जीवितस्य दृष्टोऽसि
 जरद्वृष्टेति चिन्तुवन् । दशस्यथन्द्रहासासिमाकृत्य निजघान तम् ॥ १५ ॥ तस्य विद्याधरस्यापि विद्यां
 दशमुखोऽहरत् । निकृत्तपद्मः पद्मीव सोऽपविद्योऽपतद्भुवि ॥ १६ ॥ रावणोऽगात्ततो लङ्कां सीतां चोपवनेऽमुचत् ।
 तां प्रलोभयितुं तत्र त्रिजटामादिदेश च ॥ १७ ॥ रामस्यापि हतामित्रः सौमित्रिः संमुखोऽभवत् । आर्याभार्य !
 विमुख्यैकां किमागा इति चाब्रवीत् ॥ १८ ॥ आहूतः सिंहनादेन तव वैधुर्यलक्ष्मणा । लक्ष्मणाहमिहायातो
 व्याजहरोरिति राघवः ॥ १९ ॥ लक्ष्मणोऽप्यवदच्चक्रे सिंहनादो मया न हि । श्रुतश्चर्येण तन्नूनं वयं केनापि
 वञ्चिताः ॥ २० ॥ अपनेतुं सत्यभार्यामपनीतोऽस्युपायतः । सिंहनादस्य करणे शङ्के स्तोकं न कारणम्
 ॥ २१ ॥ ब्रुवन् साध्विति रामोऽपि स्वस्थानेऽगात्सलक्ष्मणः । सीतामपश्यन् कासीति विलपन्मुञ्चितोऽपतत्
 ॥ २२ ॥ त लब्धसंज्ञं सौमित्रिरित्युचै रुदितैरलम् । पौरुषं पुरुषाणां हि व्यसनेषु प्रतिक्रिया ॥ २३ ॥

अत्रान्तरे पुमानेकः कश्चिदेत्य ननाम तौ । ताभ्यां पृष्टः स्ववृत्तान्तमेवं व्यञ्जयच्च सः ॥ २४ ॥ हत्वा पाताललङ्केश तातं चन्द्रोदरं मम । अश्वस्येव पदे तस्य खरं खरथोऽकरोत् ॥ २५ ॥ गुर्वी च नष्टा मन्माता विराधं नाम मां सुतम् । अन्यत्रासूत तस्याश्च कश्चिदाख्यदिद मुनिः ॥ २६ ॥ यदा दाशरथिर्हन्ता खरादौस्त्वत्सुतं तदा । पाताललङ्काधिपतिं करिष्यति न संशयः ॥ २७ ॥ तदद्य समयं लब्ध्वा युष्मानस्मि समाश्रितः । पितृवैरिवधक्रीतं पत्तिं जानीथ मां निजम् ॥ २८ ॥ रामस्ततोऽदात्पाताललङ्कां तस्मै महाभुजः । फलन्ति समयज्ञानां स्वाभिनिः स्वयमेव हि ॥ २९ ॥ तं च स्थापयितुं तत्र गच्छन् राम सलच्चमण । हृतविधं पुरोऽपश्यद्भूष्यं भामण्डलानुगम् ॥ ३० ॥ अथ दाशरथी नत्वा स वृत्तान्तं व्यञ्जयत् । आत्मनश्च जटायोश्च सीताया रावणस्य च ॥ ३१ ॥ अथ पाताललङ्कायां ययौ रामः सलच्चमण । सत्यसन्धो विराधं च पि(पै)त्र्ये राज्ये न्यवेशयत् ॥ ३२ ॥

इतश्च साहसगतिर्नाम विद्याधराग्रणीः । खे भ्रमन्नधिकिष्किन्धाधित्यकं समुपाययौ ॥ ३३ ॥ ययौ तदा च किष्किन्धाधिपतिं क्रीडितुं बहिः । सुग्रीव सपरीवारो राज्ञां हि स्थितिरीदृशी ॥ ३४ ॥ ददर्श साहसगतिस्तदा चान्तःपुरस्थिताम् । सुग्रीवस्य प्रियां नाम्ना तारां तारविलोचनाम् ॥ ३५ ॥ तस्यां लावण्यकूलिन्यां स चिक्रीडिपुरुषैकैः । इयेष नान्यतो गन्तुं धर्मात्तं इव कुञ्जर ॥ ३६ ॥ सोऽस्थात्तथैव तत्रैव निषिद्धगमनं चणात् । तां मूर्त्तामिव कामाज्ञामुल्लङ्घयितुमचम ॥ ३७ ॥ रमणी रमणीयेयं रमणीया मया कथम् । इतीच्छाव्याकुलः सोऽप्युपायं चणमचिन्तयत् ॥ ३८ ॥ सहसा साहसगतिस्ततः सुग्रीवरूपताम् । स कुशीलत्वकुशलः कुशीलव इवादेदे ॥ ३९ ॥ अथासौ विटसुग्रीवः सुग्रीव इति मानिभि । अङ्गरचैरस्त्वलित सुग्रीवभवेनऽविशत् ॥ १२६ ॥

॥ ४० ॥ अन्तःपुरगृहद्वारं स ययौ यावदुत्सुकः । तावद्वयाधुव्य सुग्रीव स्ववेश्मद्वारमाययौ ॥ ४१ ॥
 सुग्रीवस्य प्रवेष्टुं न द्वारं ग्राहरीका ददु । अग्रे प्रविष्टो राजाऽस्ति त्वमन्योऽसीति वादिनः ॥ ४२ ॥
 ततश्च सत्यसुग्रीवे स्वन्यमाने स्वेत्रिभिः । अतुलस्तुसुलो जज्ञे मथ्यमान इवार्यवे ॥ ४३ ॥ सुग्रीवद्वितयं
 दृष्ट्वा सन्देहाद्वालिनन्दनः । शुद्धान्तविक्ष्वं त्रातुं तद्वारं त्वरितो ययौ ॥ ४४ ॥ शुद्धान्ते विटसुग्रीवः
 प्रविशन् वालिद्वज्जुना । मार्गद्विणा सरित्पूर इव प्रस्खलितस्ततः ॥ ४५ ॥ अथामिलन् सैनिकाना-
 मचौहिण्यथतुर्दश । चतुर्दशजगत्सारसर्वस्वानीव सर्वतः ॥ ४६ ॥ द्रयोरपि तयोर्भेदमजानन्तोऽथ सैनिकाः
 सत्यसुग्रीवतोऽर्द्धेऽर्द्धे विटसुग्रीवतोऽभवन् ॥ ४७ ॥ ततः प्रववृते युद्धं सैन्ययोरुभयोरपि । कुन्तपतैर्दिवं
 कुर्वदुल्कापातमयीमिव ॥ ४८ ॥ युयुधे सादिना सादी निषादी च निषादिना । पदातिना पदातिश्च रथिको
 रथिकेन च ॥ ४९ ॥ चतुरङ्गचमूचक्रविमर्दादथ मेदिनी । अत्रापि कम्पं मुग्धेव प्रौढप्रियसमागमात् ॥ ५० ॥
 एबोहि रे परगृहप्रवेशश्चञ्चितीति ब्रुवन् । विटसुग्रीवमुद्ग्रीवः सुग्रीवो योधुमाहूत ॥ ५१ ॥ ततश्च विटसुग्रीवो मत्तेभ
 इव तर्जितः । ऊर्जितं गर्जित कुर्वन् संयुखीनो युधेऽभवत् ॥ ५२ ॥ युयुधाते महायोधौ तौ क्रोधारुणलोचनौ ।
 विदधानौ जगत्त्रासं कीनाशस्येव सोदरौ ॥ ५३ ॥ तौ निशतैर्निशातानि शस्त्रैः शस्त्राण्यथो मिथः । चिच्छेदते
 तृणच्छेदं रणच्छेकावुभावपि ॥ ५४ ॥ शस्त्रखण्डैरुच्छलद्भिर्दुद्रुवे खेचरीगणः । महायुद्धे तयोर्द्विचरण्डो महिषयो-
 रिव ॥ ५५ ॥ तौ छिन्नास्त्रावथान्योन्यमभर्षणशिरोमणी । मद्भयुद्धेनास्फलतां पर्वताविव जङ्गमौ ॥ ५६ ॥ उत्पतन्तौ

परगृहप्रवेशे सारमेयसदृश ।।

क्षणाद्व्योम्नि निपतन्तौ क्षणाद्भुवि । ताम्रचूडाविवाभार्ता वीरचूडामणी उभौ ॥५७॥ तौ द्वावपि महाप्राणौ मिथो
जेतुमनीश्वरौ । अपसृत्य च दूरेण वृषभावि व तस्थतुः ॥५८॥ पुनर्युद्धेन सुग्रीवः खिन्नः खिन्नतनुस्ततः । वहिर्नि-
र्गत्य किष्किन्धापुरादावासमग्रीहत् ॥५९॥ तत्रैव विटसुग्रीवस्तस्यावस्वस्थमानसः । अन्तःपुरग्रवेशं तु न लेभे वालि-
नन्दनात् ॥६०॥ सुग्रीवो न्यञ्चितग्रीवमथैवं पर्य्यचिन्तयत् । अहो स्त्रीलम्पट कूटपटुः कोऽप्येष नो द्वियन् ॥६१॥
आत्मीया अप्यनात्मीया द्विषन्मायावशीकृताः । अहो बभूवुस्तदसाववस्कन्दो निजैर्हियैः ॥६२॥ मायापराक्रमोत्कृष्टः
कथं वध्यो द्वियन् मया । धिग्मां पराक्रमभ्रष्टं वालिनाम्रखपाकरम् ॥६३॥ धन्यो महाबली वाली योज्खण्डपुरुष-
व्रतः । राज्यं तृणमिव त्यक्त्वा यश्च भेजे परं पदम् ॥६४॥ चन्द्ररश्मिः कुमारो मे बलीयान् जगतोऽप्यसौ । किं
तु द्वयोरभेदज्ञः कं रक्षतु निहन्तु कम् ॥६५॥ इदं तु विदधे साधु साध्वहो चन्द्ररश्मिना । तस्य पापीयसो रुद्धं
शुद्धान्ते यत्प्रवेशनम् ॥६६॥ वधाय बलिनोऽभ्युष्य बलीयांसं श्रयामि कम् । यद् वात्या एव रिपव स्वतोऽपि परतोऽपि
वा ॥६७॥ भूर्भुव स्वस्त्रीवीरं मरुत्तमखभञ्जनम् । भजामि विद्विपद्घातहेतवे किं दशाननम् ॥६८॥ असौ किं तु प्रकृत्या
स्त्रीलोलसैलोक्यकण्टकः । तं च मां च निहत्याशु तारामादास्यते स्वयम् ॥६९॥ ईदृशो व्यसने प्राप्ते साहाय्य
कर्तुमीश्वर । आसीत् खरः खरतरो राघवेण हतः स तु ॥७०॥ तावेव रामसौमित्रौ गत्वा मित्रीकरोमि तत् ।
तत्कालोपनतस्यापि यौ विराधस्य राज्यदौ ॥७१॥ तौ तु पाताललङ्कायामलंकीणदोर्विलौ । विराधस्योपरोधेन
तथैवाद्यापि तिष्ठतः ॥७२॥ एवं विमृश्य सुग्रीवोऽनुशिष्य रहसि स्वयम् । विराधपुर्यां विश्वासभृतं दूतं न्ययोजयत्
॥७३॥ गत्वा पाताललङ्कायां विराधाय प्रणम्य सः । स्वामिव्यसनवृत्तान्तं कथयित्वाऽब्रवीदिदम् ॥७४॥

महति व्यसने स्वामी पतितो नस्तदीदृशे । राघवौ शरणीकृतुं तव द्वारेण वाञ्छति ॥ ७५ ॥ द्रुतमायातु सुग्रीवः
सतां सङ्गो हि पुण्यतः । तेनेत्युक्तो दूत एव सुग्रीवाय शशंस तत् ॥ ७६ ॥ प्रचचालाथ सुग्रीवोऽश्वानां ग्रैवेय-
कस्वनैः । दिशो मुखयन् सर्वा वेगाद्भ्रमदूरयन् ॥ ७७ ॥ पाताललङ्कां स प्राप क्षणेनाप्युपवेश्मवत् । विराधं
चोपतस्थेऽसावभ्युत्तस्थौ स चापि तम् ॥ ७८ ॥ विराधोऽपि पुरोभूय रामभद्राय तायिने । तं नमस्कारयामास
तद्दुःखं च व्यलिङ्गयत् ॥ ७९ ॥ सुग्रीवोऽप्येवमूचेऽस्मिन् दुःखे त्वमसि मे गतिः । क्षुते हि सर्वथा मूढे शरणं
तरणिः खलु ॥ ८० ॥ स्वयं दुःख्यपि तद्दुःखच्छेदं रामोऽभ्युपागमत् । स्वकार्यादधिको यत्नः परकार्ये महीयसाम्
॥ ८१ ॥ सीताहरणवृत्तान्तं विराधेनावबोधितः । रामं विज्ञपयामास सुग्रीवोऽथ कृताञ्जलिः ॥ ८२ ॥ त्रायमाणस्य
ते विश्वं तथा द्योतयतो रवेः । न कापि कारणापेक्षा देव वन्मि तथाप्यदः ॥ ८३ ॥ त्वत्प्रसादात् क्षतारिः सन्
ससैन्योऽपि तवानुगः । आनेष्यामि प्रवृत्तिं च सीताया नचिरादहम् ॥ ८४ ॥ ससुग्रीवः प्रतस्थे च किष्किन्धां
प्रति राघवः । विराधमनुगच्छन्तं संबोध्य विससर्ज च ॥ ८५ ॥ रामभद्रेऽथ किष्किन्धास्क्न्धावारमधिष्ठिते ।
सुग्रीवो विटसुग्रीवमाह्लास्त रणकर्मणे ॥ ८६ ॥ निनदन् विटसुग्रीवोऽप्यागादाह्वानमावतः । रणाय नालसाः शूरा
भोजनाय द्विजा इव ॥ ८७ ॥ दुर्द्वैतश्चरणन्यासैः कम्पयन्तौ वसुन्धराम् । तावुभावप्ययुध्यतां मत्ताविव वनद्विपो
॥ ८८ ॥ रामः सरूपौ तौ दृष्ट्वा कोऽस्मदीयः परश्च कः । इति संशयतस्तस्यावुदासीन इव क्षणम् ॥ ८९ ॥ भव-
त्वेवं तावदिति विमृशन् रघुपुङ्गव । वज्रावर्त्ताभिधधनुष्टङ्कारमकरोत्ततः ॥ ९० ॥ धनुष्टङ्कारतस्तस्मात्सा साहसगतेः
ब्रह्मा । रूपान्तरकरी विद्या हरिणीव पलायत ॥ ९१ ॥ विमोह्य मायया सर्वं परदारै रिरंससे । पापारोपय रे

चापमिति रामस्ततर्जं तम् ॥ ६२ ॥ एकेनापीषुणा प्राणांस्तस्याहार्षीन्द्रघृद्धहः । न द्वितीया चपेटा हि हरेर्हरिण-
मारणे ॥ ६३ ॥ विराधमिव सुग्रीवं रामो राज्ये न्यवेशयत् । सुग्रीवोऽपि स्वलोकेन प्राग्वदेवानमस्यत ॥ ६४ ॥

इतश्च रामकार्यायागाद्विराधः समं बलैः । स्वामिकृत्यमकृत्वा हि कृतज्ञा नासते सुखम् ॥ ६५ ॥ मामण्ड-
लोऽपि तत्रागाद् विधाधरचमूवृतः । प्रभुकार्यं कुलीनानामुत्सवो ह्युत्सवादपि ॥ ६६ ॥ जाम्बुवद्भुमकीलनला-
दीन् विदितौजसः । सुग्रीवश्च स्वसामन्तान् समन्तादप्यजृहवत् ॥ ६७ ॥ विधाधरचमूचक्रेष्वायातेष्वथ सर्वतः ।
उपेत्य रामं सुग्रीवः प्रणम्यैवं व्यजिज्ञपत् ॥ ६८ ॥ हनूमानाञ्जनेयोऽयं विजयी पावनञ्जायिः । सीताप्रवृत्त्यै लङ्कायां
त्वदादेशाद् ब्रजिष्यति ॥ ६९ ॥ रामेणाज्ञापितो दत्त्वा स्वमभिज्ञानमूर्धिकां । नभस्वानिव नभसा नभस्वत्तनयो
ययौ ॥ ७० ॥ सोऽगात्वणेन लङ्कायामुद्याने शिशपातले । सीतामपश्यद्भ्यायन्तीं नाम रामस्य मन्त्रवत् ॥ १ ॥

तरुशाखातिरोभूत सीतोत्सङ्गेऽङ्गुलीयकम् । हनूमान् पातयामास तद्दृष्ट्वा मुमुदे च सा ॥ २ ॥ तदैव गत्वा
त्रिजटा दशकण्ठं व्यजिज्ञपत् । इयत्कालं विपश्चाऽऽसीत् सानन्दा त्वद्य जानकी ॥ ३ ॥ मन्ये विस्मृतरामेयं
रिरंसुर्मेयि संप्रति । तद्रत्ना बोध्यतामित्यादिचत् मन्दोदरीं स तु ॥ ४ ॥ ततश्च पत्युर्दूत्येन तत्र मन्दोदरी ययौ ।
प्रलोभनकृते सीतां विनीता सेत्यवोचत ॥ ५ ॥ अद्वैतैश्वर्य्यसौन्दर्य्यवर्थावदाननः । त्वमप्यग्रतिरूपैव रूप
लावण्यसम्पदा ॥ ६ ॥ यद्यप्यज्ञेन दैवेन युवयोरुभयोरपि । न व्यभ्राम्युचितो योगस्तथापि ह्यस्तु संप्रति ॥ ७ ॥

(१) हनुमानिति सर्वत्र पाठः ।

सीताऽप्यवोचदाः ॥ ८ ॥ सीताऽप्यवोचदाः
 उपेत्य भजनीयं तं भजन्तं भज रावणम् । अहमन्याश्च तद्राश्यस्त्वदाब्जं सुष्ठु ! बिभ्रतु ॥ ९ ॥ रामस्य पार्श्वे मां विद्धि सौमित्रिभिह
 पापे पतितृत्यविधायिनि । त्वद्भर्तुरिव वीचेत मुखं दुष्टिखि कस्तव ॥ १० ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ पापिष्ठे वल्मि नातः परं त्वया । इत्युचे देवि
 चागतम् । खरादीनिव हन्तुं द्राक् ध्वं तव सन्धवम् ॥ ११ ॥ अथावतीर्य हनुमान् सीतां नत्वा कृताञ्जलिः । इत्युचे देवि
 सीतया तर्जित्वं सा सकोपा प्रययौ ततः ॥ १२ ॥ त्वत्प्रवृत्तिकृते रामेणादिष्टोऽहमिहागमम् । मयि तत्र गते रामे हृदयति
 जयति दिव्या रामः सलक्ष्मणः ॥ १३ ॥ त्वत्प्रवृत्तिकृते रामेणादिष्टोऽहमिहागमम् । मयि तत्र गते रामे हृदयति
 रिपुच्छिदे ॥ १४ ॥ पतितूतं हन्तुमन्तमभिज्ञानसमर्पकम् । प्रीता सीताऽप्यथार्शीभिर्मोघाभिरनन्दयत् ॥ १५ ॥ प्रभञ्जनिः प्रभञ्जन
 हन्मदुपरोधेन रामोदन्तमुदा च सा । एकोनविंशत्युपवासान्ते व्यधित भोजनम् ॥ १६ ॥ भज्यमानं तदुद्यानं तेन मानमिवोच्चकैः । हता हन्तुमर्तेकेन
 इवोद्यानस्य भञ्जने । प्रवृत्तो दशकण्ठस्य बलालोकनकौतुकात् ॥ १७ ॥ आरुवा रावणादिष्टास्तं निहन्तुं समागताः । हता हन्तुमर्तेकेन
 उपेत्य दशकण्ठस्याशंसन्नुद्यानपालकाः ॥ १८ ॥ आदिष्टो दशकण्ठेन साटोपः शक्रजित्ततः । तद्वन्धायामुचत्पाशान् पार्श्वैः
 विचित्रा हि रणे गतिः ॥ १९ ॥ नीतश्चाग्रे दशस्यस्य दलयन् मुकुटं पदा । उत्पपातापास्तपाशस्तडिण्ड इवानिलिः
 स्वं सोऽप्यबन्धयत् ॥ २० ॥ नीतश्चाग्रे दशस्यस्य दलयन् मुकुटं पदा । उत्पपातापास्तपाशस्तडिण्ड इवानिलिः
 ॥ २१ ॥ हन्यतां गृह्यता चैष इति जन्यति रावणे । अनाथाभिः सोऽन्धान्भीक्ष्ण्युरी पाददर्दरैः ॥ २२ ॥ रामस्तं गाढमापीड्यो-
 क्तवैवश्रुत्पत्न्य सुपर्णे इव पावनिः । एतत् रामं नमस्कृत्य तं वृत्तान्तं व्यजिज्ञपत् ॥ २३ ॥ रामस्तं गाढमापीड्यो-
 रसा सुतमिवौरसम् । लङ्काविजययात्रायै सुग्रीवादीनथादिशत् ॥ २४ ॥ समुद्र रावणारुचं बद्ध्वा सेतुं च रावणः । अत्रवेष्टद्वल्लङ्का-
 लङ्कापुरी विमानस्थः सुग्रीवाद्यै समं ययौ ॥ २५ ॥ निवेश्य कटकं रामो हंसद्वीपान्तरे ततः । अत्रवेष्टद्वल्लङ्का-

मेकपाटकलीलया ॥ २५ ॥

अत्रान्तरे दशग्रीवं प्रणम्योचे विभीषणः । कनिष्ठस्यापि मे स्वामिन्नर्धकं वचनं कुरु ॥ २६ ॥ आयातो रामभद्रोऽत्र निजां जाया च याचते । अप्र्यतां तदसौ सीता धर्मोऽप्येवं न बाध्यते ॥ २७ ॥ अथोचे रावणो रोषाद्रे विभेपि विभीषण । तदेवमुपदेशं मे दत्से कापुरुषोचितम् ॥ २८ ॥ विभीषणो बभूवेऽप्य दूरे रामः सलक्ष्मणः । तत्पचिरेको हनुमान् दृष्टो देवेन किं न हि ॥ २९ ॥ अस्मद्वद्वेषी विपचानुरागी ज्ञातोऽसि याहि रे । इति निर्वासितस्तेन ययौ रामं विभीषणः ॥ ३० ॥ लङ्काधिपत्यमेतस्मै रामोऽपि प्रत्यपद्यत । न ह्यौचित्ये विमुह्यन्ति महात्मानः कदाचन ॥ ३१ ॥ बहिर्निर्गत्य लङ्केशसेना राघवसेनया । कांस्यतालकांस्यतालेनेवास्फलदधो-
न्वयम् ॥ ३२ ॥ प्राणसर्वस्वदेविन्योर्मिथश्चम्वोर्गतागतम् । जयश्रीः श्रीरिवाकर्षीदुत्तमर्णधिमर्णयोः ॥ ३३ ॥ रामभ्रूसङ्गयाऽऽज्ञप्ता हनुमत्प्रमुखास्ततः । जगाहिरे द्विपत्सैन्य सुरा इव महोदधिम् ॥ ३४ ॥ हताः केऽपि धृताः केऽपि नाशिताः केऽपि राक्षसाः । प्रसरद्भी रामवीरैर्दुर्वैरैर्वारणैस्त्रिव ॥ ३५ ॥ कुम्भकर्णस्तदाकर्ण्य कुब्धो बह्वि-
रिव ज्वलन् । मेघनादश्च सावेशः प्रविवेश रणाङ्गणम् ॥ ३६ ॥ तावापतन्तौ कल्पान्तपवनज्वलनाविव । न हि सोऽपि तं गदयाऽपिपत् ॥ ३७ ॥ सुग्रीवोऽथ ख्योत्पाद्य शिलाभिः शिलोच्चयम् । अक्षिपत्कुम्भकर्णाय प्रत्यचलत्ततः ॥ ३८ ॥ मेघवम्बिनदन्मेघनादोऽपि मुदितस्ततः । स्रवङ्गान् सावयामास निशातशरवृष्टिभिः ॥ ३९ ॥ इडौके तिष्ठ तिष्ठेति भाषमाणोऽरुणेक्ष्णः । रामोऽथ कुम्भकर्णाय मेघनादाय लक्ष्मण ॥ ४० ॥ सुग्रीवोऽप्युत्प-

पाताय कृत्वौजो रावणानुजात् । धृष्टौ धृतः कियत्कालं ननु तिष्ठति पारदः ॥ ४२ ॥ वलितः कुम्भकर्णोऽपि
 रामेण युयुधे ततः । सौमित्रिणा मेघनादोऽप्रमादः क्षोभयन् जगत् ॥ ४३ ॥ भिलितौ रामपौलस्त्यावन्धी पूर्वा-
 पराविव । अभाताभुत्तरापाच्याविव लक्ष्मणरावणी ॥ ४४ ॥ रावणावरजं रामो रावणिं लक्ष्मण पुनः । पात-
 यित्वाऽग्रहीत्सत्यं रत्नसामपि राक्षसः ॥ ४५ ॥ रावणौरावणो रोषादशेषकणिकुञ्जरान् । विपन्नथाययौ युद्धभुवं
 भुवनभीषणः ॥ ४६ ॥ अलभार्य ! स्वयं युद्धेनेति रामं निवारयन् । सौमित्रिरभ्यभिषीणो बभूवास्फालयन् धनुः
 ॥ ४७ ॥ चिरं युद्धवाऽखिलैरस्त्रैरस्त्रविद्रावणस्तत । जघानामोघया शक्त्या मद्भु वक्षसि लक्ष्मणम् ॥ ४८ ॥
 शक्त्या भिभोऽपतत्क्षोण्यां लक्ष्मणस्तत्क्षणादपि । तथैव सद्यो रामोऽपि बलवन्क्षोकशङ्कुना ॥ ४९ ॥ कृत्वा
 वप्रान् भटैरष्टौ प्राणैरपि हितैरपिणः । सुग्रीवाद्यास्ततो रामं सलक्ष्मणमेवेष्टयन् ॥ ५० ॥ मरिच्यत्यद्य सौमित्रिस्त-
 दभावे तदग्रजः । किं मृधा मे रणेनेति रावणोऽगान्धुरीं तत ॥ ५१ ॥ राघवं परितो जाते वप्रद्वारचतुष्टये । सुग्रीव-
 प्रमुखास्तस्थुरारक्षीभूय ते निशि ॥ ५२ ॥ भामण्डलमथोपेत्य दक्षिणद्वाररक्षणम् । पूर्वसंस्तुत इत्यूचे कोऽपि
 विद्याधराप्रणीः ॥ ५३ ॥ अयोध्याया योजनेषु द्वादशस्वस्ति पत्तनम् । कौतुकमङ्गलमिति तत्र द्रोणयनो नृप ॥ ५४ ॥
 कैकेयीभ्रातुरस्यास्ति विशल्या नाम कन्यका । तस्या स्नानाम्भसः स्पर्शे शन्यं निर्याति तत्त्वणात् ॥ ५५ ॥
 आप्रत्यूपास्त्रचमणश्चेत्तत्स्नानपथसोद्ध्यते । गतशन्यस्तदा जीवेदन्यथा तु न जीवति ॥ ५६ ॥ ततो मत्प्रत्यया-
 द्रामभद्रं विज्ञपय द्रुतम् । कस्यापि दापयादेशं तदानयनहेतवे ॥ ५७ ॥ त्वर्थ्यतां स्वामिकार्याय प्रत्युपे किं
 करिष्यथ । उदस्ते शकटे हन्त किं कुर्वीत गणाधिपः ॥ ५८ ॥ भामण्डलस्ततो गत्वा तद्रामाय व्यजिज्ञपत् ।

आदिचतुष्टये रामस्तेमेव हनुमद्युतम् ॥ ५९ ॥ इयतुस्तौ विमानेनायोध्यां पवनरंहसा । प्रासादाङ्गे ददशतुः
 शयानं भरतं ततः ॥ ६० ॥ भरतस्य प्रबोधाय तौ गीतं चक्रतुः कलम् । राजकार्येऽपि राजान उत्थाप्यन्ते
 ह्युपायतः ॥ ६१ ॥ विबुध्य भरतेनापि दृष्टः पृष्ट पुरो नमन् । ऊचे भामण्डलः कार्यं नासस्याप्तिं प्ररोचना ॥ ६२ ॥
 सेतस्येतन्मया तत्रेषुपति भरतस्ततः । तद्विमानाधिरुढोऽगात्पुरं कौतुकमङ्गलम् ॥ ६३ ॥ भरतेन द्रोणघनो
 विशल्यामथ याचितः । स होद्वाह्य स्त्रीसहस्रसहितां तामदत्त च ॥ ६४ ॥ भामण्डलोऽप्ययोध्यायां मुक्त्वा भरत-
 मुत्सुकः । आययौ सपरीवारविशल्यासंयुतस्ततः ॥ ६५ ॥ ज्वलद्दीपविमानस्थो भीतैः सूर्योदयभ्रमात् । चरणं दृष्टो
 निजै सोऽधाद्विशल्यामुपलक्ष्मणम् ॥ ६६ ॥ तथा च पाणिना स्पृष्टाब्रह्मणात्तत्त्वणादपि । निःसृत्य काप्यगा-
 च्छक्तिर्यष्टिनेव महोरगी ॥ ६७ ॥ तस्याः स्नानाम्भसाऽन्येऽपि रामादेशादथोक्षिताः । निःशल्या जङ्घिरे सैन्याः
 पुनर्जीता इव क्षणात् ॥ ६८ ॥ अस्याः स्नानाम्भसा सेक्तुं कुम्भकर्णादयोऽपि ते । आनीयतामिहेत्युच्चैरारादिदेश
 रघूद्वहः ॥ ६९ ॥ तदानीमेव तैर्देव प्रव्रज्या जगृहे स्वयम् । इति विज्ञपयामासुरारब्धा लक्ष्मणाग्रजम् ॥ ७० ॥
 वन्द्यास्तेऽद्य महात्मानो मोक्ष्या मुक्तिपथस्थिताः । इति रामगिराऽऽर्चनैर्नत्वाऽमुच्यन्त ते क्षणात् ॥ ७१ ॥
 विशल्यां कन्यकास्ताश्च तदोपायंस्त लक्ष्मण । रावणोऽपि रणायागादर्पणशिरोमणिः ॥ ७२ ॥ प्रणम्य राम
 सौमित्रिरुत्तस्थेऽधिव्यकार्मुकः । विवाहाद्युत्सवेभ्योऽपि वीराणामुत्सवो रण ॥ ७३ ॥ यद्ययदस्त्रं दशग्रीवो
 विससर्जतिदारुणम् । तत्तच्चिच्छेद सौमित्रिरस्त्रैः कदलिकाण्डवत् ॥ ७४ ॥ अस्त्रच्छेदादथ कुद्धश्चक्रं चिबेप

१ हिते जने हितजनस्य प्ररोचना न भवति ।

२ ह इति स्फुटार्थेऽव्ययम् ।

रावण । तल्लक्ष्मणोरस्यपतञ्जपेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रौ रावणस्याच्छिदन्निष्कर । निजार्वर-
 रावण । तल्लक्ष्मणोरस्यपतञ्जपेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रौ रावणस्याच्छिदन्निष्कर । निजार्वर-
 रावण । तल्लक्ष्मणोरस्यपतञ्जपेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रौ रावणस्याच्छिदन्निष्कर । निजार्वर-
 रावण । तल्लक्ष्मणोरस्यपतञ्जपेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रौ रावणस्याच्छिदन्निष्कर । निजार्वर-
 रावण । तल्लक्ष्मणोरस्यपतञ्जपेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रौ रावणस्याच्छिदन्निष्कर । निजार्वर-
 रावण । तल्लक्ष्मणोरस्यपतञ्जपेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रौ रावणस्याच्छिदन्निष्कर । निजार्वर-
 रावण । तल्लक्ष्मणोरस्यपतञ्जपेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रौ रावणस्याच्छिदन्निष्कर । निजार्वर-
 रावण । तल्लक्ष्मणोरस्यपतञ्जपेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रौ रावणस्याच्छिदन्निष्कर । निजार्वर-
 रावण । तल्लक्ष्मणोरस्यपतञ्जपेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रौ रावणस्याच्छिदन्निष्कर । निजार्वर-
 रावण । तल्लक्ष्मणोरस्यपतञ्जपेदावन्न धारया ॥ ७५ ॥ तदेवादाय सौमित्रौ रावणस्याच्छिदन्निष्कर । निजार्वर-

॥ इति सीतारामणकथानकम् ॥ ६६ ॥

तस्मात् ।

लावण्यपुण्ययावयवां पदं सौन्दर्यसम्पदः । कलाकलापकुशलामपि जह्यात्परस्त्रियम् ॥ १०० ॥

दुस्त्यजामपि परस्त्रियं जह्यात्परिहरेत् । दुस्त्यजते हेतूनाह—लावण्यपुण्ययावयवां लावण्यं स्पृहणीयतारूपादि-
 भ्योऽतिरिक्तं तेन पुण्याः पवित्रा भवयवा यस्यास्तां, पदं स्थानं सौन्दर्यसंपदो रूपसम्पदः, कला द्वास्तत्तिलैस्त्राद्याः
 स्त्रीजनोचिता तासां कलापः समूहस्तत्र कुशलो प्रवीणाम् । लावण्यं, रूपं, वैदग्ध्यं च परदारणां दुस्त्यजत्वे
 हेतु । अपिशन्दस्त्रियपि हेतुषु सम्बन्धनीयः ॥ १०० ॥

परस्त्रीगमने दोषानभिधाय परस्त्रीविरतान् प्रशंसति—
 परस्त्रीगमनोदृष्टेः परस्त्रीसन्निधावपि । सुदर्शनस्य किं ब्रूमः सुदर्शनसमुद्यतेः ? ॥ १०१ ॥
 परस्त्रीगमनोदृष्टेः परस्त्रीसन्निधावपि । सुदर्शनस्य किं ब्रूमः सुदर्शनसमुद्यतेः ? ॥ १०१ ॥
 परस्त्रीगमनोदृष्टेः परस्त्रीसन्निधावपि । सुदर्शनस्य किं ब्रूमः सुदर्शनसमुद्यतेः ? ॥ १०१ ॥

वचनगोचरातीता स्तुतिरित्यर्थः । सुदर्शनस्य विशेषणं सुदर्शनसमुन्नतेः शोभना दर्शनसमुन्नतिर्यस्यात्तस्य, सुदर्शनप्रभावकस्येत्यर्थः ।

सुदर्शनश्च संप्रदायगम्यः । स चायम्—

अस्त्यङ्गदेशेऽत्यलकापुरी चम्पेति तत्र च । दधिवाहन इत्यासीद्राजाऽतिनवाहनः ॥ १ ॥ अभूत्तस्याभया नाम कलाकौशलशालिनी । महादेवी स्वलावण्यावज्ञातत्रिदशङ्गना ॥ २ ॥ इतो नगर्यां तस्यां च समग्रवणिग-
ग्रणीः । श्रेष्ठी वृषभदासोऽभूदासीनः श्रेष्ठकर्मणि ॥ ३ ॥ यथार्थनामिका जैनधर्मोपासनकर्मणा । अर्हदासीति तस्यासीद् वज्रभा शीलशालिनी ॥ ४ ॥ श्रेष्ठिनस्तस्य महिषीरजोऽभूत्सुभगाभिधः । अनैवीन्महिषीनित्यं स तु चारयितुं वने ॥ ५ ॥ वनान्निवृत्तः सोऽन्येद्युर्मोघमासे दिनात्यये । अपश्यदग्रावरणं कायोत्सर्गस्थितं मुनिम् ॥ ६ ॥ अस्यां हिमनिशि स्थाणुरिव य स्थास्यति स्थिरम् । असौ धन्यो महात्मेति चिन्तयन् स गृहं गयौ ॥ ७ ॥ महासुनिमवज्ञातहिमानीपातवेदनम् । तमेव चिन्तयन्नाद्रमना रात्रिं निनाय सः ॥ ८ ॥ अविभातविभावर्त्यौ गृहीत्वा महिषीस्ततः । स गयौ तत्र यत्रासीत् स मुनिः प्रतिमास्थितः ॥ ९ ॥ कन्याणीभक्तिरानम्योपासाञ्चक्रे स तं तदा । अहो नैसर्गिकः कोऽपि विवेकस्तादृशमपि ॥ १० ॥ अत्रान्तरे चण्डरोचिरारोहदुदयाचलम् । श्रद्धया तमिव द्रष्टुं कायोत्सर्गस्थित मुनिम् ॥ ११ ॥ स नमो अरिहन्ताणमिति वाचमुदीरयन् । द्वितीय इव चण्डां-
शुरूपपात नभस्तले ॥ १२ ॥ आकाशगामिनी नूनमियं विद्येति बुद्धितः । नमस्कारपदं तं तु सुभगो निदधे हृदि ॥ १३ ॥ जाग्रत्स्वपन्नदंस्तिष्ठन्दिवा निशि गृहे बहिः । तदपाठीत् स उच्छिष्टोऽप्येकग्राहा हि तादृशः ॥ १४ ॥

ततः प्रचञ्च तं श्रेष्ठी विश्वोत्कृष्टप्रभावभृत् । प्राप्तं पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारपदं कुतः ॥ १५ ॥ अशेषं महिषीपालः
कथयामास तत्ततः । साधु भोः साधु भद्रेति शंसन् श्रेष्ठी जगाद तम् ॥ १६ ॥ आकाशगमने हेतुरसौ विद्या न केवलम् ।
किन्तु हेतुरसावेव गतौ स्वर्गपवर्गयोः ॥ १७ ॥ यत्किञ्चित्सुन्दरं वस्तु दुष्प्रापं भुवनत्रये । लीलया प्राप्यते सर्वं
तदगुण्य प्रभावतः ॥ १८ ॥ अस्य पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारस्य वैभवम् । परिमातुं न शक्नोऽसि वारि वारिनिवेशिव
तदगुण्य प्रभावतः । अलमस्मीति तेनोक्तः श्रेष्ठी हृष्टोऽब्रवीदिदम् ॥ २१ ॥ तदधीष्ठास्त्रिलो
॥ १६ ॥ साधु प्राप्तमिदं भद्रं तत्त्वया पुण्ययोगतः । किन्तु च्छिद्यैर्हीतव्यं गुरुनाम न जातुचित् ॥ २० ॥ व्यसनी
व्यसनमिव न त्यक्तुं क्षणमप्यदः । अलमस्मीति तेनोक्तः श्रेष्ठी हृष्टोऽब्रवीदिदम् ॥ २१ ॥ तदधीष्ठास्त्रिलो
पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् । कन्यायाणि यथा ते स्युः परलोकेहलोकयोः ॥ २२ ॥ ततोऽशेषनमस्कारं लब्धार्थमिव
तद्धनः । परावर्चयताजसं सुभगः सुभगाशयः ॥ २३ ॥ महिषीपालकस्यास्य क्षुत्तृष्णावेदनाहरः । परमेष्ठिनमस्कारः
प्रकामं समजायत ॥ २४ ॥ एव तस्य नमस्कारपाठव्यसननिनः सतः । कियत्यपि गते काले वर्षकालः समाययौ
॥ २५ ॥ धारानाराचघोरण्या प्रसविण्या निरन्तरम् । अकीलयदिव द्यावापृथिव्यौ नव्यवारिदः ॥ २६ ॥ गृहाद्रहीत्वा
महिषीः सुभगोऽपि बहिर्गतः । विनिवृत्तोऽन्तराऽपश्यद्बुधोरपूरां महानदीम् ॥ २७ ॥ तां दृष्ट्वा स मनाग् भीतस्तस्यौ
किञ्चिद्विचिन्तयन् । नदीं तीर्त्वा परचेत्रे महिष्यः प्राविशंस्तत ॥ २८ ॥ नमस्कारं पठन् व्योमयानविद्याधिया
ततः । उत्पपात कृतोत्फालो मध्येनदि पपात च ॥ २९ ॥ तत्रान्तःकर्मसं मनः खरः खदिरकीलकः । कृतान्तदन्त-
सोदर्यो हृदस्य प्राविशेश च ॥ ३० ॥ तथैवावर्चयन् पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् । तदा ममीविद्या तेन कालधर्ममियाय
सः ॥ ३१ ॥ श्रेष्ठिपत्न्यास्ततः सोऽर्द्धास्याः कुक्षावतारत् । नमस्काररतानां हि सद्गतिर्न विसर्देत् ॥ ३२ ॥ तस्मिन्

गर्भस्थिते मासि तार्त्तीयके व्यतीथुपि । श्रेष्ठिनी श्रेष्ठिने स्वस्य दोहदानित्यर्चीकथत् ॥ ३३ ॥ गन्धोदकैः स्वपयितुं विलेपुं च विलेपनै । अर्चितुं कुसुमैरिच्छाम्यहर्तां प्रतिपातनाः ॥ ३४ ॥ अतिलम्भयितुं साधुनिच्छाम्याच्छादनादिभि । संघं पूजयितुं दातुं दीनेभ्यश्च मतिर्मम ॥ ३५ ॥ इत्यादिदोहदांस्तस्याः श्रुत्वा मुदितमानसः । चिन्तामणिरिव श्रेष्ठिशिरोमणिरपूरयत् ॥ ३६ ॥ ततो नवसु मासेषु दिनेष्वर्द्धाष्टमेषु च । गतेषु श्रेष्ठिनी पुत्रमसूत शुभलक्षणम् ॥ ३७ ॥ सद्यो महोत्सवं कृत्वा श्रेष्ठी हृष्टः शुभे दिने । सनोः सुदर्शन इति यथार्थं नाम निर्ममे ॥ ३८ ॥ वर्द्धमानः क्रमात्पित्रोर्मनोरथ इवोच्चकैः । सुदर्शनो यथौचित्यं जग्राह सकलाः कला ॥ ३९ ॥ कन्यां मनोरमां नाम मनोरमकुलाकृतिम् । साक्षादिव रमां श्रेष्ठी तेन तां पर्ययणाययत् ॥ ४० ॥ सौम्यमूर्त्तिः स हर्षाय पित्रोरेव न केवलम् । जज्ञे राज्ञोऽपि लोकस्य सर्वस्य च शशाङ्कवत् ॥ ४१ ॥ इतो नगर्यां तत्राभूद्भूपतेर्हृदयङ्गमः । पुरोधाः कपिलः प्राप्नोरोधा विद्यामहोदधेः ॥ ४२ ॥ समं सुदर्शनेनास्य मन्मथेन मधोरिव । अजायत परा प्रीतिः सर्वदाऽप्यविनश्यती ॥ ४३ ॥ (युग्मम्) प्रायः सुदर्शनस्यैव स पुरोधा महात्मानः । रौहिणेय इवोष्णांशो परिपार्श्वमवर्त्तत ॥ ४४ ॥ कपिलं कपिला नाम भार्याऽपृच्छत्तमन्यदा । विस्मरन्नित्यकर्माणि कियत्कालं तु तिष्ठसे ॥ ४५ ॥ पार्श्वे सुदर्शनस्याहं तिष्ठामीति तदीरिते । कोऽसौ सुदर्शन इति तयोक्त प्रत्युवाच सः ॥ ४६ ॥ मम मित्रं सतां धुर्यं विश्वैकप्रियदर्शनम् । सुदर्शनं न चेद्वेत्सि तत्त्वं वेत्सि न किञ्चन ॥ ४७ ॥ तं ज्ञापयाधुनापीति तयोक्तः कपिलोज्ज्वदत् । असावृषमदासस्य श्रेष्ठिनस्तनयः सुधीः ॥ ४८ ॥ एष रूपेण पञ्चेषुः

(१) प्रतिमा (१) प्राप्तपार

कान्त्यन्दुल्लेजसा रविः । गाम्भीर्येण महामोधिः वमया मुनिसत्तम ॥ ४६ ॥ दानैकाचिन्तामाणिक्यं गुणमाणि-
क्यान् । प्रियालापसुधाकुण्डं वसुधापुष्पमण्डनम् ॥ ४७ ॥ खलूत्वा खलु यद्वाऽस्य निखिलानपरान् गुणान् । चक्रेऽ-
वयरोहणः । शीलं यस्य न स्पलति क्वचित् ॥ ४८ ॥ कपिला कपिलाच्छ्रुत्वा तद्गुणान् कामविह्वला । चक्रेऽ-
गुणचूडामणोः शीलं यस्य न स्पलति क्वचित् ॥ ४९ ॥ सुदर्शनाभिसरणोपायं प्रतिदिनं ततः । कपिला चिन्तयामास परं
पुराणं चपलाः प्रायेण द्विजयोषित ॥ ५० ॥ अपरेद्युर्देवदत्ताद्रामान्तरमुपेयुषि । कपिले कपिलेयाय सुदर्शननिकेतनम् ॥ ५१ ॥ सा
ब्रह्मव योगिनी ॥ ५२ ॥ शरीरापाटवं तेन हेतुना नाययाविह ॥ ५३ ॥ अपाटवं त्वद्विरहाद्वपुषो
मायाविन्यवोचतमद्य त्वत्सुहृदो महत् । शरीरापाटवं तेन हेतुना नाययाविह ॥ ५४ ॥ नैतज्ज्ञातं मयेत्युत्त्वा तदैवागात्स तद्गृहम् ।
द्विगुणं यतः । अतस्त्वामहमाहातुं प्रेषिता सुहृदा तव ॥ ५५ ॥ स तत्र प्रविशन्नेव क नाम सुहृदस्ति मे । सोवाच गम्य-
नान्यमार्या हि शक्नते ते ॥ ५६ ॥ किञ्चिच्च परिस्रव्याग्रे पुनः प्रोचे सुदर्शनः । अत्रापि कपिलो नास्ति किम-
तामग्रे शयानः सुहृदस्ति ते ॥ ५७ ॥ सोचे स्थितो निवातेऽस्ति शरीरापाटवादसौ । मूलापवरकं गच्छ वयस्यं तत्र परय च ॥
न्यत्र क्वचिद्यौ ॥ ५८ ॥ कपिलः क्वास्तीत्युवाच सरलाशयः ॥ ५९ ॥ अवरुद्ध्य
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६० ॥ इदं न्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६१ ॥ इदं न्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६२ ॥ इदं न्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६३ ॥ इदं न्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६४ ॥ इदं न्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६५ ॥ इदं न्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६६ ॥ इदं न्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६७ ॥ इदं न्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६८ ॥ इदं न्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ६९ ॥ इदं न्यामपि नीधी
ततो द्वार मदनोदीपनानि सा । किञ्चित्प्रकाशय स्वाङ्गानि च्छादयन्त्यच्छवाससा ॥ ७० ॥ इदं न्यामपि नीधी

(2) अलम् ।

वन् । सुदर्शनो निजगदे पुनः कपिलभार्यया ॥ ६५ ॥ त्वद्वयस्यः शशंस त्वां यदाऽद्भुतगुण मम । ततः प्रभृति
मामेष दुनोति मदनन्वरः ॥ ६६ ॥ दिष्ट्या मे विरहार्त्तायाऽच्छन्ननाऽपि त्वदागमः । भुवो ग्रीष्माभितप्ताया इव
मेघसमागमः ॥ ६७ ॥ अद्य नायामि तन्नाथ ! मन्मथोन्माथविह्वलाम् । निजाल्लेषमुधावैराराश्वसय चिराय माम्
॥ ६८ ॥ प्रपञ्चः कोऽप्यसावस्या दुर्विचिन्त्यो विधेरपि । धिक् स्त्रीरिति विचिन्त्योचे स प्रत्युत्पन्नधीरिदम् ॥ ६९ ॥
यूनां युक्तमिदं किन्तु पण्डकोऽहमपण्डिते ! । मुधा पुरुषवेषेण मदीयेनासि वञ्चिता ॥ ७० ॥ ततो विरक्ता सद्यः
सा ग्राहि ग्राहीति भाषिणी । द्वारमुद्धाटयामास निर्ययौ च सुदर्शनः ॥ ७१ ॥ स्तोकेन मुक्तो नरकद्वारादस्मीति
चिन्तयन् । श्रेष्ठिस्त्वनुदुतपदं प्रपेदे निजमन्दिरम् ॥ ७२ ॥ अतिरात्रसयः कूटादतिशाकिनयः खलात् । अतिविद्युत-
आपलाहारुणाः किमपि स्त्रियः ॥ ७३ ॥ एताभ्यो भीरुस्मीति प्रत्यश्रौषीद्विमृश्य सः । नातः परं परगृहे यास्या-
मि क्वचिदेककः ॥ ७४ ॥ निर्भिमाणः स धर्म्याणि कर्माणि शुभकर्मठः । सतां मूर्त्त इवाचारो नावद्यं किञ्चिदा-
चरत् ॥ ७५ ॥ एकदा तु यथाकालं पुरे तस्मिन्नवर्त्तत । समग्रजगदानन्दपदमिन्द्रमहोत्सवः ॥ ७६ ॥ सुदर्शनपुरो-
धोभ्यां सहोद्यानं ययौ नृपः । साक्षादिव शरत्कालश्चन्द्रागस्तिविराजित ॥ ७७ ॥ इतः कपिलया युक्ताऽभया
भूषतिमन्वगात् । समारूढा याप्ययाने विमान इव नैकिनी ॥ ७८ ॥ सुदर्शनस्य भार्याऽपि षड्भिः पुत्रैर्भनोरमा ।
तत्रागाद्यानमारुह्य सतीधर्म इवाङ्गवान् ॥ ७९ ॥ तां दृष्ट्वा कपिलाऽपृच्छत्केय स्वाभिनि ! वर्णिनी । रूपलावण्य-
सर्वस्वभाण्डागार इवाग्रतः ॥ ८० ॥ ततस्तामभयाऽवादीन् ज्ञातेयमपि त्वया । सुदर्शनस्य गृहिणी गृहलक्ष्मीरिव

स्वयम् ॥ ८१ ॥ तच्छ्रुत्वा विस्मिता स्माह कपिला देवि ! यद्यसौ । सुदर्शनस्य गृहिणी तदस्याः कौशलं महत् ॥
 ८२ ॥ किमस्याः कौशलमिति राश्योक्ता साऽब्रवीत्युनः । इयन्ति पुत्रभाण्डानि यदसौ समजीजनत् ॥ ८३ ॥
 स्वाधीनपतिका पुत्रानङ्गना जनयेद्यदि । तर्त्तिक कौशलमित्युक्ताऽभयया कपिलाऽब्रुवत् ॥ ८४ ॥ एवं देवि ! भव-
 त्वेव पतिर्यदि पुमान् भवेत् । सुदर्शनः पुनरयं पण्डः पुरुषवेषभृत् ॥ ८५ ॥ कथमेतत्त्वया ज्ञातं राश्येति गदिता
 ततः । सा सुदर्शनवृत्तान्तं स्वानुभूतमचीकथत् ॥ ८६ ॥ अमयाऽप्यब्रवीदेवं यद्येवं वञ्चिताऽसि तत् । मृटे ! पण्ड
 परस्त्रीषु न त्वयं निजयोयिति ॥ ८७ ॥ ततो विलम्बा कपिला प्रललापेत्यम्रयिता । वञ्चिता यद्यहं मृढा प्राज्ञायाः किं
 तवाधिकम् ॥ ८८ ॥ अनयोचे मया मुग्धे ! रागतः पाणिना धृतः । द्रवेद्ग्रावाऽपि निःसंज्ञः संसंज्ञ किं पुनः पुमान् ॥ ८९ ॥
 साध्वयमूचे कपिलाऽप्येवं मा गर्वमुद्बुह । गर्वं वहसि चेदेवि ! रम्यतां तत्सुदर्शनः ॥ ९० ॥ व्याजहाराभया देवी
 साहङ्कारमिदं ततः । हला ! रमितमेवैनं मया विद्धि सुदर्शनम् ॥ ९१ ॥ रमणीभिर्विदग्धाभिः कठोरा वनवासिनः ।
 तपस्विनोऽपि रमिताः कोऽसौ मृदुभना गृही ॥ ९२ ॥ रमयाभि न यद्येनं प्रविशामि तदाजनलम् । इत्यालपन्त्या-
 बुधान प्रपेदाते च्येन ते ॥ ९३ ॥ तत्रारमयतां स्वैरं नन्दनेऽप्सरसाविव । अमयाकपिले आन्ते स्व स्वं धाम गते
 ततः ॥ ९४ ॥ अथ तत्राभया राज्ञी स्वप्रतिज्ञामजिज्ञपत् । धात्रिकां पण्डितां नाम सर्वविज्ञानयण्डिताम् ॥ ९५ ॥
 पण्डिताऽञ्चोचदाः ! पुलि ! न युक्त मन्त्रितं त्वया । अज्ञेऽद्यापि न जानासि धैर्यशक्तिं महात्मनाम् ॥ ९६ ॥
 जिनेन्द्रमुनिश्रुषूषानिष्कम्पीकृतमानसः । सुदर्शनं खन्वसौ तत्प्रतिज्ञां धिगिमां तव ॥ ९७ ॥ अन्योऽपि आवको
 नित्यं परनारीसहोदरः । किमुच्यते पुनरसौ महासत्त्वशिरोमणिः ॥ ९८ ॥ ब्रह्मचर्यधना नित्यं गुरवो यस्य साधवः ।

कथं कार्येत सोऽब्रह्म गुरुशीलाद्युपासक ॥ ६६ ॥ सदा गुरुकुलासीनो ध्यानमौनाश्रितः सदा । आनेतुमभिसर्तुं
 वा स कथं नाम शक्यते ॥१००॥ वरं फणिरुणारत्नग्रहणाय प्रतिश्रवः । कदापि न पुनस्तस्य शीलोल्लङ्घनकर्मणो
 ॥ १ ॥ अथाभयोचे कथमप्येकवारं तमानय । तत ऊर्ध्वमहं सर्वं करिष्यामि न ते च्छलम् ॥ २ ॥ विचिन्त्य
 चेतसा किञ्चिदित्यवोचत पण्डिता । यद्ययं निश्चयस्ते तदस्त्युपायोऽयमेककः ॥ ३ ॥ पर्वोहे शून्यगेहादौ
 कायोत्सर्गं करोति स । तथास्थितो यदि परमानेतव्योऽन्यथा तु न ॥ ४ ॥ उपायः साधुरेषोऽस्मिन्
 यतितव्यं त्वयाऽन्वहम् । इत्युक्तवत्यां तात्पर्योद्देव्यामोमित्युवाच सा ॥ ५ ॥ ततः परं व्यतीतेषु दिवसेषु
 कियत्स्वपि । विरवानन्दकृत्कौमुदीमहोत्सव उपाययौ ॥ ६ ॥ अथ राज्ञोत्सवोत्सकविधित्सोत्सुकचेतसा ।
 आरक्षका समादिष्टाः पठहेनेत्यधोपयन् ॥ ७ ॥ सर्वर्द्ध्यां सर्वलोकेन कौमुद्युत्सवमीचिंतुम् । अद्योद्यानेऽ-
 भिगन्तव्यमिति वो राजशासनम् ॥ ८ ॥ प्रातरेष्यच्चतुर्मासधर्मकर्मक्रियोन्मनाः । श्रुत्वा सुदर्शनस्तत्तु
 विषादादित्यचिन्तयत् ॥ ९ ॥ मनः प्रेङ्गमिदं प्रातश्चैत्यवन्दनकर्मणो । उद्यानगतये चैतत्प्रचण्डं राजशासनम् ॥१०॥
 क उपायो भवत्वेवं तावदित्यभिचिन्त्य सः । समर्प्योपायनं भूमिपतिमेवं व्यजिज्ञपत् ॥ ११ ॥ प्रातः पर्वदिनं
 युष्मत्प्रसादाद्विदधाम्यहम् । देवार्चादीनि (ति) तेनोक्तोऽनुमेने तन्महीपतिः ॥१२॥ द्वितीयेऽह्नि जिनेन्द्राणां भक्त्या
 स्त्रात्रं विलेपनम् । अर्चां च रचयंश्चैत्यपरिपाठ्यां चचार स ॥ १३ ॥ तत सुदर्शनो रात्रौ गृहीत्वा पौषधव्रतम् ।
 कायोत्सर्गेण कस्मिंश्चित्स्थौ नगरचत्वरे ॥ १४ ॥ पण्डिताऽप्यभयामूचे कदाचित्ते मनोरथा । पूर्यन्ते परमुद्या-

१ प्रतिज्ञा । २ उत्सुकम् ।

नमद्य त्वमपि मा गमः ॥ १५ ॥ शिरो मे बाधत इति कुत्वोत्तरमिलापतेः । तस्यौ राज्ञी प्रपञ्चे हि सिद्धसार-
 स्वताः स्त्रियः ॥ १६ ॥ ततो लेप्यमयीं काममूर्त्तिमाञ्छाद्य वाससा । याने कृत्वा पण्डितागात्रप्रेषुं राजवेश्मनि
 ॥ १७ ॥ किमेतादिति पृच्छद्भिर्वैत्रिभिः स्खलिता तु सा । इत्युचे पण्डिता भाण्डागारिकी कूटसम्पदाम् ॥ १८ ॥
 शरीरकारणाद्देवी नाद्योद्यानं ययौ ततः । पूजां सरादिदेवानां वेश्मन्येव करिष्यति ॥ १९ ॥ इयं प्रवेश्यते तस्मा-
 त्प्रतिमा पुष्पधन्वनः । अप्यन्यासां देवतानां प्रवेश्या ह्यद्य मूर्त्ययः ॥ २० ॥ तदिमां दर्शयित्वैव याहीति द्वाःस्थ-
 भापिता । सा काममूर्त्तिमुदयाद्यादर्शयच्च जगाम च ॥ २१ ॥ सा प्रतीहारमोहाय गृहीताऽपरमूर्त्तिका । द्विस्त्रिंश-
 प्रविवेशाहो नारीणां छद्मकौशलम् ॥ २२ ॥ याने सुदर्शनं न्यस्योत्तरीयेण पिधाय च । द्वाःस्थैरस्खलिताऽ-
 नीयाभयायाः पण्डिताऽर्पयत् ॥ २३ ॥ आविविकारा साऽनेकप्रकारं मदनातुरा । अभया संबोभयितुमित्यभापत
 तं ततः ॥ २४ ॥ कन्दर्पो मां दुनोत्येव निःशङ्कं निशितैः शरैः । कन्दर्पप्रतिरूपस्तच्छिट्तोऽसि शरणं मया
 ॥ २५ ॥ शरण्यः शरणायातमात्ता त्रायस्व नाथ ! माम् । परकार्ये महीयांसो ह्यकार्यमपि कुर्वते ॥ २६ ॥ अनी-
 तश्छद्मनाऽसीति कार्यः कोपस्त्वया न हि । कार्ये त्राणे यदात्तानां गृह्यते न खलु च्छलम् ॥ २७ ॥ ततः सुद-
 र्शनोऽप्युच्चैः परमार्थविवचणः । देवताप्रतिमेवास्यात्कायोत्सर्गेण निश्चलः ॥ २८ ॥ पुनरप्यभयाज्वादीन्नावहव-
 मनोहरम् । नाथ ! सम्भाषमाणां मां तूष्णीकः किमुपेक्षते ॥ २९ ॥ व्रतकष्टमिदं मुञ्च मा कृयास्त्वमतः परम् ।
 मत्संप्राप्त्या व्रतफलं विद्धि ससिद्धमात्मनः ॥ ३० ॥ ताम्यन्तीं याचमानां मां नम्रां मानय मानद ! । दैवात्प-
 तितश्चुत्सङ्गे रत्नं गृह्णासि किं न हि ॥ ३१ ॥ कियदद्यापि सौभाग्यगर्वमुन्नाटयिष्यसि । इत्यालपन्त्या जगृहे तथा

पाणौ स पाणिना ॥ ३२ ॥ निबिडं मण्डलीभूतपीनोलुङ्गस्तनं तथा । भुजाभ्यां पद्मिनीनालमृदुलाभ्यां स सस्वजे ॥ ३३ ॥ एव तदुपसर्गेषु निसर्गेण स धीरधीः । धर्मध्याने निश्चलोऽभूत् किं चलत्यचलः कचिन् ॥ ३४ ॥ स दध्यौ चेति चेन्मुच्ये कथञ्चिदहमेतया । पारथाग्निं तदोत्सर्गमन्यथाऽनशनं मम ॥ ३५ ॥ अमानिताऽथ घटित-
 अकृतिः कुटिलाशया । अमया तं भापयितुमित्यभाषत निर्भया ॥ ३६ ॥ मुमूर्षो ! मूर्ख ! मा कार्षीमन्याया मेऽ-
 वमाननाम् । न वेत्ति मानिनी नृणां निग्रहानुग्रहक्षमा ॥ ३७ ॥ मनोभववशाया मे वशमाविश रे जड ! । नो
 चेधमवशं यास्यस्यत्र नास्त्येव संशयः ॥ ३८ ॥ इति संरम्भकाष्टायां साऽऽरुरोह यथा । धर्मध्याने महा-
 त्माऽसावारुरोह तथा तथा ॥ ३९ ॥ एवं कदर्थितो रात्रिं तथा ध्यानान्न सोऽचलत् । किं लुभ्यते महाम्भोधिः
 कापि नौदण्डताडनैः ॥ ४० ॥ ततः प्रेक्ष्य प्रभातं सा स्वं लिलेख नखैर्वपुः । कोऽप्यसौ मे बलात्कारकारीत्युच्चै-
 ररास च ॥ ४१ ॥ ततः प्राहरिकास्तत्र संभ्रान्ता यावदागमन् । कायोत्सर्गस्थितं तावद्दृष्टुस्ते सुदर्शनम् ॥ ४२ ॥
 श्रीसन्न सम्भवत्येतदिति द्रुतमुपेत्य तैः । विज्ञप्तो भूपतिस्तत्राययौ पप्रच्छ चाभयाम् ॥ ४३ ॥ सोचे संपृच्छय
 देव ! त्वामह यावदिह स्थिता । एषोऽकस्मादिहायातो दृष्टस्तावत्पिशाचवत् ॥ ४४ ॥ एष मेघ इवोन्मत्तो मन्यथ-
 व्यसनी ततः । रिरंमुर्मामयाचिष्ट पापिष्ठश्चादुकोटिभिः ॥ ४५ ॥ ऊचे मयैष रे मैषीरसतीवत्सतीरायि ।
 शक्यन्ते हि चणकवन्भरिचानि न चर्वितुम् ॥ ४६ ॥ ततः परं बलात्कारादेप एवं चकार मे । मया च पूतकृत-
 मन्यदवलानां बलं न हि ॥ ४७ ॥ अस्मिन्निदमसम्भाव्यमिति मत्वा महीपति । किमेतदिति पप्रच्छ बहुधैव
 सुदर्शनम् ॥ ४८ ॥ पृष्टोऽपि राज्ञा कृपया किञ्चिन्नोचे सुदर्शनः । परतापोपशान्त्यै हि निघृष्टमपि चन्दनम्

॥ ४६ ॥ ततः सम्भावयामास दोषं तस्यापि भूपतिः । पारदारिकदस्यूनां तूष्णीकत्वं हि तद्वर्णम् ॥ ४७ ॥
 इत्यादिदेश स क्रोधात्सक्लेऽप्यत्र पत्तने । दोषप्रालयापनां कृत्वा पाप एव निगृह्यताम् ॥ ४८ ॥ आरवपुरुषैर्दोषिणा
 स श्रुत्वोत्पाटितस्ततः । वचसा सिद्धयो राज्ञां मनेसेव दिवौकसाम् ॥ ४९ ॥ स मण्डितो मूले मय्या शरीरे
 स धृत्वोत्पाटितस्ततः । वचसा सिद्धयो राज्ञां मनेसेव दिवौकसाम् ॥ ५० ॥ स्वामरोप्य विधृतघ्न्यञ्चक्रः स तैस्ततः ।
 रक्तचन्दनैः । करवीरस्रजा मण्डे कण्ठे कोशकमालया ॥ ५१ ॥ सुदर्शनः । नात्र दोषो नृपस्येति
 न युक्तं सर्वथाऽप्येतन्नेह सम्भवतीदृशम् । इति लोकप्रघोषोऽभूद् हाहारवपुतस्ततः ॥ ५२ ॥
 वायमानेनानेकनरैर्भे भ्रमयितुं पुरे ॥ ५३ ॥ कृतापराधः शुद्धान्ते वध्यतेऽसौ सुदर्शनः । नात्र दोषो नृपस्येति
 चक्रुराघोषणां च ते ॥ ५४ ॥ न युक्तं सर्वथाऽप्येतन्नेह सम्भवतीदृशम् । इति लोकप्रघोषोऽभूद् हाहारवपुतस्ततः ॥ ५५ ॥
 एवं च अम्यमाणोजाद् द्वाचरो प्रियाचरो दुराचरो विधिर्ध्रुवम् ॥ ५६ ॥ इदमप्यसदृशं ध्रुवमस्य महात्मनः ।
 कैवं सदाचारः पतिर्मम । भूपतिश्च प्रियाचरो दुराचरो विधिर्ध्रुवम् ॥ ५७ ॥ इदमप्यसदृशं ध्रुवमस्य महात्मनः ।
 उपस्थितं फलमिदं प्राक्तनाशुभकर्मणः ॥ ५८ ॥ कायोत्सर्गेण च स्थित्वा सोमे शासनदेवताः । ममवत्यो मम पत्युर्दोष-
 श्यान्तर्जिनाचोः साऽर्वयत्ततः ॥ ५९ ॥ परमश्रावकस्यास्य सान्निध्यं चेत्करिष्यथ । तदाऽहं पारयिष्यामि कायोत्सर्गमिमं खलु ॥ ६० ॥
 सम्भावनाऽपि न ॥ ६१ ॥ परमश्रावकस्यास्य सान्निध्यं चेत्करिष्यथ । तदाऽहं पारयिष्यामि कायोत्सर्गमिमं खलु ॥ ६२ ॥ इतश्च न्यधुरारवाः
 अन्यथैवस्थिताया मे भवत्वनशनं ध्रुवम् । धर्मध्वंसे पतिर्ध्वंसे किं जीवन्ति कुलस्त्रिय ? ॥ ६३ ॥ इतश्च न्यधुरारवाः
 शूलिकायां सुदर्शनम् । अलङ्कनीया मृत्यानां राजाज्ञा हि भयङ्करा ॥ ६४ ॥ स्वर्णोन्नासनतो मेमे शूलाऽप्यस्य
 महात्मनः । देवतानां प्रभावेन यमदंष्ट्राऽपि कुण्ठति ॥ ६५ ॥ वधाय तस्य चारुचैर्दुटं व्यापारितः शितः । कर्वा-
 लोऽपतत्कण्ठे पुष्पमाला च सोऽभवत् ॥ ६६ ॥ तद्वद्वा चकितैरेत्य विज्ञासस्तैर्भर्हीपतिः । आरुह्य हस्तिनीं वेगाद्य-

यावाधिसुदर्शनम् ॥६७॥ तमालिङ्गश्च महीपालोऽनुतापादित्यवोचत । श्रेष्ठिन्नाहि विनष्टोऽसि दिव्याऽऽस्मीयप्रभावतः ॥ ६८ ॥ मया हि तावत्पापेन किं राज्ञाऽसि विनाशितः । नाथः सतामनाथानां धर्मो जागर्त्ति सर्वथा ॥ ६९ ॥ किञ्चिदिदं पापं भवताऽप्यस्मि कारितः । असकृद्यन्मया साधो ! तदा पृष्टोऽपि नावदः ॥ ७० ॥ किं च राज्ञा करिण्यामधिरोप्य सः । नीत्वा स्वहर्म्ये स्त्रापितश्चन्दनैश्च विलेपितः ॥ ७१ ॥ एवमालपता सुदर्शनं । राज्ञा पृष्टो रात्रिवृत्तं यथातथमर्चीकथत् ॥ ७२ ॥ वस्त्रालङ्कारजातञ्च परिधाप्य व्यापेषि शिरः प्रक्षिप्य पादयोः ॥ ७३ ॥ अथ राज्ञीं प्रति क्रुद्धो भूपतिर्निग्रहोद्यतः । सुदर्शनेन न्यायतायिना ॥ ७४ ॥ ततः श्रेष्ठी नृपेणोभमारोग्य पुरमध्यतः । महाविभूत्या तद्वेश्म नायितो पण्डिताऽपि प्रणश्यागात्पाटलीपुत्रपत्तनम् । अवसेद्देवदत्ताया गणिकायाश्च सन्निधौ ॥ ७५ ॥ तत्रापि पण्डिता नित्यं तथाऽऽशसत्सुदर्शनम् । दर्शनेऽस्य यथा देवदत्ताऽभूद्भृशमुत्सुका ॥ ७६ ॥ सुदर्शनोऽपि संसारविरक्तो व्रतमग्रहीत् । उपसृत्य गुरोः पार्श्वे रत्नमम्भोनिधेरिव ॥ ७७ ॥ तपःकृशान् एकान्कविहारप्रतिमास्थित । स क्रमाद्विहरन् प्राप पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ७८ ॥ भिक्षार्थं पर्यटस्तत्र दृष्टः पण्डितया च सः । कथितो देवदत्तायाः सा तथा तमजृहवत् ॥ ७९ ॥ भिक्षाव्याजात्तयाऽऽहूतस्तत्रापि स मुनिर्ययौ । विमर्शमविधायैव सापायनिरपाययोः ॥ ८० ॥ देवदत्ता ततो द्वारं पिधाय तमनेकधा । दिनं कदर्थयामास चुच्चोभ स मुनिर्न तु ॥ ८१ ॥ अथ मुक्तोऽनया सायमुद्यानं गतवानसौ । तत्रापि दृष्टोऽभयया व्यन्तरीभूतया तथा ॥ ८२ ॥ कदर्थयितुमारम्भे प्राक्कर्मस्मरणादसौ

米米米米米

क्रुशं वैर च जन्तूनां नश्येज्जन्मान्तरेऽपि न ॥ ८५ ॥ विलस्यमानो बहु तथा महासत्त्वः सुदर्शनः । आरोहत् केवलमहिमा सद्यश्चक्रे । तस्य केवलमहिमा विजायते ॥ ८६ ॥ ततः स भगवान् प्राप केवलज्ञानमुज्ज्वलम् । लोकौदयायाभ्युदयस्तादृशानां हि जायते ॥ ८७ ॥ उद्दिष्टीषुर्भवाज्जन्तून् स चक्रे धर्मदेशनाम् । लोकौदयायाभ्युदयस्तादृशानां हि जायते ॥ ८८ ॥ तस्यां मुदर्शनमुनिः परमं प्रपेदे जैनैन्द्रशासनजुषां न हि तस्य देशनया तत्राबुध्यन्तान्ये न केवलम् । देवदत्ता पण्डिता च व्यन्तरी च व्यबुध्यत ॥ ८९ ॥ इति मुदर्शनश्चाधिकथानकम् ॥ १०१ ॥

तदेवमदीपितात्मा, जन्तून् ॥ इति मुद्गशान्ति-
तद्वरापम् ॥ १६० ॥ एवाधिक्रियन्ते किन्तु क्षीणामप्य-
प्रतिपद्यति—

॥ इति सुदर्शनम् ॥ इति श्रीगणेशाय नमः ॥ १०२ ॥
तेदवमदपितात्मा, जन्तून् न भूयान् ॥ १०३ ॥
मदुरापम् ॥ १०४ ॥
धर्म्ये कर्मणि न पुरया एवाधिक्रियन्ते किन्तु स्त्रीणामप्याधिकारश्चतुष्वपि
परपुरुषगमनं प्रतिषेधयति—
पश्य परदारप्रतिषेधवत् स्त्रीणां परपुरुषगमनं स्तीतया रात्र्याण्डव त्याज्यो नार्या नरः परः ॥ १०५ ॥
ऐश्वर्यराजराजोऽपि रूपमीनध्वजोऽपि च । स्तीतया रात्र्याण्डव त्याज्यो नार्या नरः परः ॥ १०६ ॥

ऐश्वर्यराजराजाञ्जनं स इव राजा पश्यन् ।
ऐश्वर्येण विभवेन, राजराजो घनदः स इव राजा पश्यन् ।
ऐश्वर्येण विभवेन, राजराजो घनदः स इव राजा पश्यन् ।

प्रेषवर्येण विभक्तः, परिहरणाय ॥ कलमाह—
प्रेषः । त्याज्यः ॥

गोडपि, आस्तामन्यः ॥ १०२ ॥

रोजपि, आस्तामन्यः । सीताचरितमुक्तमेव ॥ १०२ ॥
स्त्रीपुंसयोर्द्वयोरपि परकान्तसक्तस्य चान्यकान्तिमित्यादि-
या इव । सीताचरितमुक्तमेव । भवेन्नराणां स्त्रीणां

二、米

12

नपुंसकत्वं षण्ढत्वं, तिर्यक्त्वं तिर्यग्भावः, दौर्भाग्यमनादेयता, भवे भवे जन्मनि जन्मनि, भवेत् जायेत, नराणां स्त्रीणां च । अन्यकान्तासक्तचेतसामिति स्थिष्टं द्वयोर्विशेषणम् । यदा पुरुषाणां तदा अन्यस्य कान्ता भार्या अन्यकान्ता तदासक्तचेतसाम् । यदा तु स्त्रीणां तदा अन्यः पत्युरपरः स चासौ कान्तश्च कामयिता तत्रासक्तचेतसाम् ॥ १०३ ॥

अब्रह्मनिन्दां कृत्वा ब्रह्मचर्यस्यैहिकं गुणमाह—

प्राणभूतं चरित्रस्य परब्रह्मैककारणम् । समाचरन् ब्रह्मचर्यं पूजितैरपि पूज्यते ॥ १०४ ॥

प्राणभूतं जीवितभूतं, चरित्रस्य देशचारित्रस्य सर्वचारित्रस्य च, परब्रह्मणो मोक्षस्य, एकमद्वितीयं, कारणं समाचरन् पालयन्, ब्रह्मचर्यं जितेन्द्रियस्योपस्थनिरोधलक्षणं पूजितैरपि सुरासुरमनुजेन्द्रै न केवलमन्यै पूज्यते मनोवाक्कायोपचारपूजाभिः ॥ १०४ ॥

ब्रह्मचर्यस्य पारलौकिकं गुणमाह—

चिरायुषः सुसंस्थाना दृढसंहनना नराः । तेजस्विनो महावीर्या भवेयुर्ब्रह्मचर्यतः ॥ १०५ ॥

चिरायुषो दीर्घायुषोऽनुत्तरसुरादिपूत्पादात्, शोभनं संस्थानं समचतुरस्रलक्षणं येषां ते सुसंस्थानाः अनुत्तर-सुरादिपूत्पादादेव, दृढं बलवत् संहननमस्थिसञ्चरूपं वज्रशूषमनाराचारूपं येषां ते दृढसंहननाः, एतच्च मनुज-भवेष्टुल्यधमानानां देवेषु संहननाभावात्, तेजः शरीरकान्तिः प्रभावो वा विद्यते येषां ते तेजस्विनः, महावीर्या बलवत्तमाः तीर्थकरचक्रवर्त्यादित्वेनोत्पादात्, भवेयुर्जीयेरन्, ब्रह्मचर्यतो ब्रह्मचर्यानुभावात् ॥

अत्रान्तर श्लोकाः—
 सीमन्तिनीनां कवरीमेव योषिताम् । तदभिष्वङ्गजन्मानं न दुष्कर्मपरम्पराम् ॥ १ ॥ सीमन्तिनीनां वयो-
 पश्यन्ति कृष्णकुटिलां कवरीमेव योषिताम् । तदभिष्वङ्गजन्मानं न दुष्कर्मपरम्पराम् ॥ २ ॥ भ्रूवद्वयीं वयिनीनां निरीक्षते ।
 सीमन्तः पूर्णः सिद्धरेणुना । पत्न्याः सीमन्तकाल्यस्य नरकस्येति लक्ष्यताम् ॥ ३ ॥ भङ्गुराकनयनापाङ्गानङ्गनानां निरीक्षते ।
 यन्ति न जानते । मोचाध्वनि प्रस्थितानां पुरोगामुरगीमिमाम् ॥ ४ ॥ नासावंशं प्रशंसन्ति स्त्रीणां सरलमुक्तम् । निजवंश न पश्यन्ति
 हतबुद्धिर्न तु निजं भङ्गुरं हन्त जीवितम् ॥ ५ ॥ स्त्रीणां कपोले संक्रान्तमात्मानं वीक्ष्य हस्यति । संसारसरसीपङ्के मज्जन्तं वेत्ति नो जडः
 अरयन्तमदुरागिणः ॥ ६ ॥ स्त्रीणां कपोले संक्रान्तमात्मानं वीक्ष्य हस्यति । संसारसरसीपङ्के मज्जन्तं वेत्ति नो जडः
 ॥ ६ ॥ पिबन्ति रतिसर्वस्वबुद्ध्या विम्राघरं स्त्रियाः । न बुध्यन्ते यत्कृतान्तः पिबन्त्यायुर्दिवानिशम् ॥ ७ ॥ योषितां
 दशनान् कुन्दसोदरान् बहु मन्वते । स्वदन्तमङ्गं नेचन्ते तरसा जरसा कृतम् ॥ ८ ॥ स्मरदोलाधिया कर्णपाशान्
 पश्यति योषिताम् । कण्ठोपकण्ठलुठितान् कालपाशांस्तु नात्मनः ॥ ९ ॥ योषितां प्रोषितमतिमुखं पश्यत्यनुत्तमम् ।
 दृश्योऽपि हन्त नास्त्यस्य कृतान्तमुखवीचये ॥ १० ॥ नरः स्मरपराधीनः स्त्रीकण्ठमवलम्बते । न कर्मबन्धनैर्बद्धमात्मानम-
 सुनद्य श्वो वा कण्ठावलम्बिनः ॥ ११ ॥ स्त्रीणां भुजलताबन्धं बन्धुरं बुध्यते कुधीः । न कर्मबन्धनैर्बद्धमात्मानम-
 नुशोचति ॥ १२ ॥ घृते स्त्रीपाणिभिः स्पृष्टो हृद्यो रोमाञ्चकण्टकान् । स्मारयन्ति न किं तेऽस्य कूटशान्मलिकण्ट
 कान् ॥ १३ ॥ कुचकुम्भौ समालिङ्गय स्त्रियाः श्वेते सुखं जडः । विस्मृता नृनमेतस्य कुम्भीपाकोद्भवा व्यथा
 ॥ १४ ॥ मध्यमध्यासते मुग्धा मुग्धावीणां वगे वणे । एतन्मध्यं भवाम्भोधेरिति नैते विविञ्चते ॥ १५ ॥ धिग-

ज्ञानानां त्रिवलीतरङ्गैर्हियते

मः । त्रिवलीछद्मना ह्येतन्ननु वैतरणीत्रयम् ॥ १६ ॥ स्मरार्त्तं भजति मनः पुंसां
स्त्रीनाभिवापिषु । प्रमादेनापि किं नेदं साम्याम्भसि मुदास्पदे ॥ १७ ॥ स्मरारोहणनिःश्रेणीं स्त्रीणां रोमलतां विदुः ।
नराः संसारकारायां न पुनर्लोहश्चल्लाम् ॥ १८ ॥ जघन्या जघनं स्त्रीणां भजन्ति विपुलं मुदा । संसारसिन्धोः
पुलिनमिति नूनं न जानते ॥ १९ ॥ भजते करभोरुणामूलनल्पमतिर्नरः । अनूत्तक्रियमाणं तैः सदतौ स्व न बुध्यते
॥ २० ॥ स्त्रीणां पार्दैर्हन्यमानमात्मानं बहु मन्यते । हताशो न तु जानाति क्षेप्यमाणमधोगतौ ॥ २१ ॥ दर्शनात्
स्पर्शनाच्छ्लेषाद् या हन्ति शमजीवितम् । हेयोप्राविपनागीव वनिता सा विवेकिभि ॥ २२ ॥ इन्दुलेखेव कुटिला
सन्ध्येव क्षणरागिणी । निम्नगेव निम्नगतिर्वर्जनीया नितम्बिनी ॥ २३ ॥ न प्रतिष्ठां न सौजन्यं न दानं न च
गौरवम् । न च स्वान्यहितं वामाः पश्यन्ति मदनान्धला ॥ २४ ॥ निरङ्कुशा नरे नारी तत्करोत्यसमञ्जसम् । यत्कुञ्जाः
सिंहशार्दूलव्याला अपि न कुर्वते ॥ २५ ॥ दूरतस्ताः परित्याज्याः प्रादुर्भावितदुर्मदाः । विश्वोपतापकारिण्यः करिण्य
इव योषितः ॥ २६ ॥ स कोऽपि स्मर्यतां मन्त्रः स देवः कोऽप्युपास्यताम् । न येन स्त्रीपिशाचीयं ग्रसते शीलजीवितम्
॥ २७ ॥ शास्त्रेषु श्रूयते यच्च यच्च लोकेषु गीयते । संवादयन्ति दुःशीलं तन्वाय्यः कामविह्वलाः ॥ २८ ॥ संपिण्ड्ये-
वाहिदंष्ट्राग्रियमजिह्वाविपाङ्कुरान् । जगज्जिघांसुना नार्थ्यः कृताः क्रूराः वेधसा ॥ २९ ॥ यदि स्थिरा भवेद्विद्युच्चि-
ष्टन्ति यदि वायवः । देवात्तथापि नारीणां न स्थेम्ना स्थीयते मनः ॥ ३० ॥ यद्विना मन्त्रतन्त्रार्थैर्वर्ज्यन्ते चतुरा
अपि । इन्द्रजालमिदं हन्त नारीभिः शिबितं कुतः ॥ ३१ ॥ अपूर्वा वामनेत्राणां मृषावादेषु वैदुषी । प्रत्यक्षाण्यप्यकृ-
त्यानि यदपहसुवते क्षणात् ॥ ३२ ॥ पीतोन्मत्तो यथा लोष्टं सुवर्णं मन्यते जनः । तथा स्त्रीसम्भवं दुःखं सुखं

मोहान्धमानसः ॥ ३३ ॥ जटी मुण्डी शिखी मौनी नग्नो वन्को तपस्वयथ । ब्रह्माऽप्यब्रह्मशीलश्चेत्तदा मयं न रोचते ॥ ३४ ॥ कण्डूयन् कच्छुर' कच्छू' यथा दुःखं सुखीयति । दुर्वारमन्मथवेशविवशो मैथुनं तथा ॥ ३५ ॥ नाय्यो यैरुपमीयन्ते काञ्चनप्रतिमादिभिः । आलिङ्ग्यालिङ्ग्य तान्येव किमु कामी न तृप्यति ॥ ३६ ॥ यदेवाङ्गं कुत्सनीयं गोपनीयं च योयिताम् । तत्रैव हि जनो रण्येत् केनान्येन विरुष्यताम् ॥ ३७ ॥ मोहादहह नारीया-मङ्गैर्मोसास्थिनिर्मितै । चन्द्रेन्द्रावरकुन्दादि सद्वीकृत्य दूषितम् ३८ ॥ नारीं नितम्बजघनस्तनभूरिभारा-मारोप-यन्त्युरसि मूढधियो रताय । संसारवारिनिधिमध्यनिमज्जनाय जानन्ति तां न हि शिलां निजकण्ठबद्धाम् ॥ ३९ ॥ भवोदन्वद्धेलां मेदनमृगयुव्याधहरिणीं, मदावस्थाहालां विषयमृगतृष्णामरुध्रुवम् । महामोहध्वान्तोच्चयबहुलपदान्तरजनीम्, विपत्त्वानि नारीं परिहरत हे श्राद्धमुधियः ! ॥ ४० ॥ १०५ ॥

संप्रति मूर्च्छाफलमृपदर्शयंस्तभियन्त्रणारूपं पञ्चममणुव्रतमाह—

असन्तोषमविश्वासमारम्भं दुःखकारणम् । मत्वा मूर्च्छाफलं कुर्यात्परिग्रहिनियन्त्रणम् ॥ १०६ ॥

दुःखकारणमित्यसन्तोषादिभिस्त्रिभिः प्रत्येकमभिसंबध्यते । असन्तोषादीनि दुःखकारणानि मूर्च्छाया गर्दस्य फलत्वेन विज्ञाय मूर्च्छाहेतोः परिग्रहस्य नियन्त्रण नैयत्यमुपासकः कुर्यादिति योगः । तत्रासन्तोषस्तृप्त्यभावः, स दुःखकारणम् । मूर्च्छावान् हि बहुभिरपि धनैर्न संतुष्यति, उत्तरोत्तराशाकदर्शितो दुःखमेवानुभवति । परसंप-

(१) काम एव मृगयु व्याध तस्य व्याधे वेधने हरिणीम् ।

दुत्कर्षश्च हीनसंपदमसन्तुष्टं दुःखाकरोति । यदाह—

असन्तोषवतां पुंसामपमानः पदे पदे । सन्तोषैश्वर्यसुखिनां दूरे दुर्जनभूमयः ॥ १ ॥

अविश्रवासः खल्वपि दुःखकारणम्, अविश्रवस्तो ह्यशङ्कनीयेभ्योऽपि शङ्कमानः स्वधनस्य रत्नां कुर्वन् कचिद्विश्रवसिति । यदाह—

उक्खण्ड खण्ड निहण्ड रत्तिं न सुअह दिआ वि अ ससंको । लिपइ ठवेइ सयं लंछियपडिलंछियं कुणइ ॥ १ ॥
मूर्च्छापरिगतश्चारम्भं प्राणतिपातादिकं प्रतिपद्यते । तथाहि—

तनयः पितरं पिता च तनय आता च आतरं हिनस्ति, गृहीतलञ्चश्च कूटसाचित्त्वदायी बहनुतं भाषते, चल-
प्रकर्षान्पथिकजनं घुष्याति, खनति स्वात्रं, गृह्णाति विन्दं, धनलोभात् परदारानभिगच्छति, तथा सेवाकृषिपाशु-
पान्यवाणिज्यादि च करोति । मम्मणवणिगिव नद्यादिषु प्रविश्य काष्ठान्याकर्षति । ननु दुःखकारणं मूर्च्छाफलं
ज्ञात्वा परिग्रहनिवन्त्रणं कुर्यादिति केयं वाचो युक्तिः ? उक्तमत्र—मूर्च्छाकारणत्वात् परिग्रहोऽपि मूर्च्छैव, अथवा
“मूर्च्छा परिग्रहः” इति सूत्रकारवचनात् मूर्च्छैव परिग्रह इति निश्चयनयमतेनोच्यते, मूर्च्छामन्तरेण धनधान्या-
देरपरिग्रहत्वात् । यदाह—

अपरिग्रह एव भवेद्वस्त्राभरणाद्यलङ्कृतोऽपि पुमान् । ममकारविरहितः सति ममकारे सङ्गवान्नयः ॥ १ ॥ तथा—

(१) उत्खनति खनति निहन्ति रात्रिं न स्वपिति दिवाऽपि च सशङ्क । लिप्यति स्थापयति सतत लान्छितप्रति-
लान्छितं करोति ॥ १ ॥ (२) ‘बन्दं’ इति प्रत्यन्तरपाठः साधीयान् ।

ग्रामं गेहं च विशन् कर्म च नो कर्म चाददानोऽपि । अपरिग्रहोऽममत्वोऽपरिग्रहो नान्यथा कश्चित् ॥ १ ॥

तथा—

'जं पि वत्थ व पायं वा कंबलं पायपुच्छं । त पि संजमलज्जट्टा धारंति परिहरंति अ ॥ १ ॥

नै सो परिग्रहो वुत्तो नायपुत्तेण ताइया । मुच्छा परिग्रहो वुत्तो इह वुत्तं महेसिणा ॥ २ ॥

इति सर्वमवदातम् ॥ १०६ ॥

प्रकारान्तरेण परिग्रहनियन्त्रणमाह—

परिग्रहमहत्त्वाद्धि मज्जत्येव भवाम्बुधौ । महापोत इव प्राणी त्यजेत्तस्मात् परिग्रहम् ॥ १०७ ॥

परिगृह्यत इति परिग्रहो धनधान्यादिस्तस्य महत्त्वं निरवधित्वं तस्मादेतोः मज्जत्येव, अवश्यमेव मज्जति, प्राणी शरीरी, भवे ससारे क इव क ? अम्बुधौ समुद्रे महापोत इव महायानपात्रमिव, यथा निरवधिवधनधान्यादिमाराक्रान्तः पोतः समुद्रे मज्जति, तथैवापरिमितपरिग्रह प्राणी नरकादौ निमज्जति । यदाहुः—

“मंहारंभयाए महापरिग्रहयाए कुण्णिमाहारेण पंचिदियवहेणं जीवा नरयाउयं अजंति” । तथा महारम्भ-परिग्रहत्वं च नारकस्यापुप इति यस्मादेवं तस्मात्पञ्चेवियन्त्रयेत् परिग्रहं धनधान्यादिरूपं मूच्छार्क्यं वा ॥ १०७ ॥

(१) यदपि वस्त्रं वा पात्रं वा कम्बलं वा पादप्रोच्छन्नम् । तदपि समयमलज्जायं धारयन्ति परिसृजते च ॥ १ ॥

(२) न स परिग्रह उक्तं ज्ञातपुत्रेण तायिना । मूच्छो परिग्रह उक्तः इत्युक्तं महर्षिणा ॥ २ ॥

(१) महारम्भतया महापरिग्रहतया कुणिमाहारेण पञ्चेन्द्रियवधेन जीवा नरकायुष्मर्जन्ति ।

सामान्येन परिग्रहदोषानाह—

त्रसरेणुसमोऽप्यत्र न गुणः कोऽपि विद्यते । दोषास्तु पर्वतस्थूलाः प्रादुर्ष्यन्ति परिग्रहे ॥१०८॥

त्रसरेणवो गृहजालान्तःप्रविष्टस्यैकिकरणोपलब्ध्याः सूक्ष्मा द्रव्यविशेषास्तत्समोऽपि तत्प्रमाणोऽपि अत्र परिग्रहे न कश्चन गुणोऽस्ति, न हि परिग्रहबलादाशुष्मिकः पुरुषार्थः सिद्ध्यति । यस्तु भोगोपभोगादिः स न गुणः प्रत्युत गर्द्धहेतुत्वादोष एव । योऽपि जिनमवनविधानादिलक्षणः परिग्रहस्य गुणः शास्त्रे वर्ण्यते न स गुणः, किं तु परिग्रहस्य सदुपयोगव्यावर्धनं न तु तदर्थमेव परिग्रहधारणं श्रेयः । यदाहुः—

धर्मार्थं यस्य विचेहा तस्यानीहा गरीयसी । प्रचालनाद्धि पङ्क्तस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ १ ॥ तथा—
'कंचणमणिसोवाणं थंभसहस्सोसियं सुववत्तलं । जो कारिज्ज जिणहरं तज्जो वि तवसंजमो अहिज्जो* ॥ १ ॥
व्यतिरेकमाह—दोषास्तु दोषाः पुनः पर्वतस्थूला अतिमहान्तो वक्ष्यमाणाः परिग्रहे सति प्रादुर्ष्यन्ति प्रादुर्भवन्ति ॥ १०८ ॥

दोषास्तु पर्वतस्थूला इति यदुक्तं तत् प्रपञ्चयति—

(१) काञ्चनमणिसोपान स्तम्भसहस्सोच्छ्रित सुवर्णतलम् । य कारयेज्जिनगृह ततोऽपि तप सयमोऽधिक ॥ १ ॥

(२) 'अणतगुणो' इति प्रत्यन्तरे * सवोषसत्तरिवृत्तौ तु—

कंचणमणिसोवाणे थंभसहस्सुसिए सुववत्तले । जो कारवेज्ज जिणहरे तज्जो वि तवसंजमो अणंतगुणो त्ति ॥

एवं पाठो दृश्यते ।

सङ्गान्नवन्त्यसन्तोऽपि रागद्वेषादयो द्विपः । मुनेरपि चलेच्छेतो यत्तेनान्दोलितात्मनः ॥ १०९ ॥

सङ्गात्परिग्रहाद्देतोर्भवन्ति प्रादुर्भवन्ति असन्तोऽपि उदयावस्थामप्राप्ता अपि रागद्वेषप्रभृतयः शत्रवः । सङ्गवतो हि तन्निबन्धनो रागः प्रादुर्भवति । सङ्गातिपन्थिषु च द्वेषः, एवं मोहमयादयो बध्वन्धादयो नरकपातादयश्च द्रष्टव्याः । तदिदं पर्वतस्थूलत्वं दोषाणाम् । कथमसन्तोऽपि रागादयो भवन्तीति ? उच्यते—यत् यस्मान्मुनेरपि आस्तामन्यस्य चलेत् प्रशमावस्थायामप्यवेत् चेतो मनः तेन सङ्गेन आन्दोलितात्मनः अस्थिरीकृतात्मनः । मुनिरपि हि सङ्गान्नोर्कुर्वन्मृन्निवाद् अस्यत्वेव । यदाह—

'छेत्रो भेत्रो वसणं आयासिक्लेसमयविवागो अ । मरणं घम्मन्मंसो अरई अत्ताओ सव्वाइं ॥ १ ॥

क्षेप्तससयमूलजालं पुञ्जरिसिविज्जियं जई वंतं । अत्तयं वहसि अणत्तयं कीस निरत्तयं तवं चरसि ॥ २ ॥
वैहवंधणमारणसेहणाओ काओ परिग्गहे णत्थिय । तं जइ परिग्गहो विय जइधम्मो तो णणु पवंचो ॥ ३ ॥ १०९ ॥

सामान्येन परिग्रहस्य दोषानभिधाय प्रकृतेन श्रावकधर्मेणाभिसंनम्राति—

संसारमूलमारम्भास्तेषां हेतुः परिग्रहः । तस्मादुपासकः कुर्यादल्पमल्पं परिग्रहम् ॥ ११० ॥

(१) छेदो भेदो व्यसनं आयासश्चेतसमयविपाकाग्र । मरणं धर्ममग्रा अरतिर्यात् सत्रोणि ॥ १ ॥

(२) दोषशतमूलजालं पूर्वपि विवर्जितं यदि वान्तम् । अयं वहसि जनर्थं कस्मान्निरर्थं तपश्चरसि ॥ २ ॥

(३) बध्नन्धनमारणसेधना. का. परिग्रहे न सन्ति । तद् यदि परिग्रह एव यत्ति धर्मोस्ततो ननु प्रपञ्चः ॥ ३ ॥

आरम्भाः प्राण्युपमर्दादयस्ते संसारस्य मूलम् ; एतदविवादसिद्धं, ततः किं तेषामारम्भाणां हेतुः कारणं ? परिग्रहः, यत एवं तस्मादुपासकः साधूपासकः परिग्रहं धनधान्यादिकमल्पमल्पं नियतपरिमाणं कुर्यात् ॥ ११० ॥ पुनरपि सिंहावलोकितेन परिग्रहदोषानाह—

मुष्णन्ति विषयस्तेना दहति स्मरपावकः । रुन्धन्ति वनिताव्याधाः सङ्गैरङ्गीकृतं नरम् ॥ १११ ॥

सङ्गैर्धनधान्यहिरण्यादिपरिग्रहैरङ्गीकृतं वशीकृतं यथा बहुपरिग्रहं कान्तारगतं पुरुषं चौरा मुष्णन्ति तथा संसारकान्तारगतं विषयाः शब्दादयः संयमसर्वस्वापहारेण मुष्णन्ति निर्द्वेनीकुर्वन्ति । यथा वा बहुपरिग्रहं नष्टमशक्नुवन्तं दीप्तो दवाग्निर्दहति तथा संसारकान्तारगतं मन्मथाग्निश्चिन्तादिना दशप्रकारेण विकारेण दहत्युपतापयति । यथा वा बहुपरिग्रहं कान्तारगतं व्याधा लुब्धका धनशरीरलोभेन रुन्धन्ति पलायितुमपि न ददति, तथा भवकान्तारगतं वनिताः कामिन्यो धनार्थिन्यः शरीरभोगार्थिन्यश्च स्वातन्त्र्यवृत्तिनिषेधेन रुन्धन्ति । अपि च बहुनापि परिग्रहेण काङ्क्षावतां न वृत्तिः सम्भवति अपि त्वसन्तोप एव वर्द्धते । यन्मुनयः—

सुवस्वरूपस्त य पव्या भवे सिञ्चा हु केलाससमा असङ्कया ।

नरस्त लुब्धस्त न तेहि किञ्चि इच्छा हु आगाससमा अणंतिआ ॥ १ ॥

(१) सुवर्णरूपस्य च पर्वता भवे स्युः खलु कैलाससमा असङ्कयका ।

नरस्य लुब्धस्य न ते; किञ्चित् इच्छा खलु आकाशसमाऽनन्तिका ॥ १ ॥

पुढवी साली जवा चेव हिरणं पसुमिस्मह । पडिपुणं नालमेगस्स इह विजा तवं चरे ॥ २ ॥

कवयोऽप्याहुः—

तुष्णा स्वनिरगाधेयं दुष्पूरा केन पूर्यते । या महन्निरपि चित्ते पूरणेरेव स्वन्यते ॥ १ ॥

तथा—

तेण्हा अखंडिअ चिय विहवे अन्नुअए वि लहिऊण । सेलं पि समाहाइऊण किं व गयगस्स आरूढं ॥ १ ॥ १११ ॥

एतदेवाह—

तुत्तो न पुत्रैः सगरः, कुचिकर्णो न गोधनैः । न धान्येस्तिलकश्रेष्ठी, न नन्दः कनकोत्कर्षैः ॥ ११२ ॥

सगरो द्वितीयश्चक्रवर्ती, न पटिसहस्रसंख्यैः पुत्रैः सन्तुष्टस्तुतोऽभवत् । कुचिकर्णो नाम कश्चिद् स बहुभिरपि गोधनैर्न वृत्तः । तिलको नाम श्रेष्ठी न धान्यैस्त्वृत्तः । न वा नन्दनृपतिः कनकराशिभिस्त्वृत्तः ततोऽसन्तोषहेतुरेव परिग्रहः । सम्प्रदायगम्याश्च सगरादयः ।

स चायम्—

आसीत्पुर्यामयोध्यायां जितशत्रुर्मेघापतिः । युवराज सुमित्रोऽभूद्भाववनिमावतुः ॥ १ ॥ जितशत्रोरभून्धनु-
रजितस्वामितीर्थकृत् । सगरश्चक्रवर्ती च सुमित्तस्य महाभुजः ॥ २ ॥ जितशत्रुमित्रौ च व्रतं जगृहतुस्ततः ।

(१) एतन्वी शान्तयो यवा एव हिरण्यं पशुभिः सह । प्रतिपूणं नालमेघस्य इति विदित्वा तपश्चरेत् ॥ २ ॥

(२) तुष्णा असंगठिता एव विभवान् अत्युन्नतान् अपि गृह्णन् । शैलगपि समास्य किं वा गगनस्य आरूढम् ॥ १ ॥

राजाऽभूदजितस्वामी सगरो युवराट् पुनः ॥३॥ प्रवव्राज्जितस्वामी गते काले कियत्यापि । राजाऽभूत्सगरश्चक्रवर्त्तो
 ऋपमस्रनुवत् ॥ ४ ॥ अथ पट्टिसहस्राणि जङ्घिरे तस्य स्रनवः । खेदच्छिदः संश्रितानां शाखा इव महातरोः ॥५॥
 ज्येष्ठो जह्नुः कुमारोऽभूत्तेषां सगरजन्मनाम् । तेनैकदा तोपितोऽदाहेवतेव पिता वरम् ॥ ६ ॥ त्वत्प्रसादेन दण्डा-
 दिरत्नैः सह सवान्धवः । महीं विचरितुं वाञ्छामीति जह्नुःपुरयाचत ॥७॥ तद्वत्त्वा सगरेणापि विमृष्टः प्राचलचतः ।
 जह्नुर्द्वैतसहस्रांशुः सहस्रैश्छत्रमण्डलैः ॥ ८ ॥ ऋद्ध्या महत्या भक्त्या चाहर्चैत्यानि पदे पदे । सोऽर्चयन् विचर-
 न्नुर्वी ययावष्टापदं क्रमात् ॥ ९ ॥ तमष्टयोजनोच्छ्रायं चतुर्योजनविस्तृतम् । आरोहत्सह सोदर्यैर्जह्नुर्मितपरिच्छदः
 ॥ १० ॥ तत्रैकयोजनायामर्द्धयोजनविस्तृतम् । त्रिगव्यूत्युन्नतं चैत्यं चतुर्द्वारं विवेश सः ॥ ११ ॥ विम्बानि
 स्वस्वसंस्थानमानवर्णानि तत्र सः । अर्हतामृषभादीनां यथावत्पर्यपूजयत् ॥ १२ ॥ ववन्दे भरतः प्रातृशतस्तूपांश्च
 पावनान् । किञ्चिद्विचिन्त्य श्रद्धालुह्रैरेवमुवाच च ॥ १३ ॥ अष्टापदसमं स्थानं मन्ये क्वापि न विद्यते । कारयामो
 वयं यत्र चैत्यमेतदिवापरम् ॥ १४ ॥ मुक्तोऽपि भरतं भुङ्क्ते भरतश्चक्रवर्त्यहो । शैले भरतसारेऽस्मिन्नैत्यव्याजाद-
 वस्थितः ॥ १५ ॥ एतदेव कृतं चैत्यमस्माभिश्चेद्विधीयते । भविष्यत्पार्थिवैरस्य लुप्यमानस्य रक्षणम् ॥ १६ ॥ ततः सुर-
 सहस्राधिष्ठितादाय पाणिना । स दण्डं आमयामास परितोऽष्टापदाचलम् ॥ १७ ॥ चले योजनसहस्रं दीर्घां कूष्माण्डव-
 न्मही । आस्यता तेन भिन्नानि नागानां भुवनानि च ॥ १८ ॥ तैर्भूतैः शरणं भजे स्वस्वामी ज्वलनप्रभः । स ज्ञात्वाऽवधि-
 नोपेत्य जह्नुर्मित्यब्रवीत् क्रुधा ॥ १९ ॥ अनन्तजन्तुनिर्घातकारणं किमकारणं । भवन्निर्विद्वेधे मर्त्तदरुणं
 भूमिदारणम् ॥ २० ॥ अजितस्वामीभ्रातृव्यैः पुत्रैः सगरचक्रिणः । किमेतत्क्रियते पापमरे रे ! कुलपांसनाः ! ॥ २१ ॥

जह्नुर्लुचे मयाजैत्य चैत्य त्रातुमद् कृतम् । शुष्मद्रवमभक्तेऽधृदक्षानात्म सद्यताम् ॥ २२ ॥ अज्ञानकृतमागोन्द
सोढं ते मा कथाः पुनः । इत्युदीर्य निज धाम जगाम ज्वलनप्रभः ॥ २३ ॥ साजुजोऽश्विनतयसन्दः कृतैव परिषदा
परम् । परिपूरिष्यते पाशुरै कालेन गच्छता ॥ २४ ॥ ततः स कृष्टा दण्डेन गङ्गा तत्राशिषद्भृशम् । उपतृप्तानि
तत्तोयैः पुनर्वैरमानि भोगिनाम् ॥ २५ ॥ क्रुद्धोऽयैत्य समं नागकृमोरुर्लिनप्रभः । तान् दृष्ट्वा मत्तमात्मकं
दवानल इव दुमान् ॥ २६ ॥ विधिवन्तः स्वामिनः प्लुष्टाः क्लीबानामिव पश्यताम् । त्रियेयगोप्यागमिषु नभू
रागत्य सैनिकाः ॥ २७ ॥ स्वं सुखं दर्शयिष्यामी वक्ष्यामोऽदः कथ प्रमोः । इति मन्थयती तेषां कोऽप्यन्यन्यपदद
द्विजः ॥ २८ ॥ कथयिष्याम्यदो राज्ञो न च मोहो भविष्यति । उत्तरिण्यत्ययं वो मा भूत अपाकृता ननु ॥ २९ ॥
इत्युक्त्वा मृतकं कञ्चिदादायानायमभ्यगात् । राजद्वारे मृतापत्य इव स व्यनपगतः ॥ ३० ॥ राज्ञा पणिष
ततोऽजादीदयमेकः सुतो मम । दष्टः सर्पेण निश्चेष्टस्तेह्यो जीमयतामम् ॥ ३१ ॥ अथादिष्टैर्देवैर्द्रेक्ष्य नोऽपि ॥ ३२ ॥
कौशलम् । निजं प्रयुक्तं तत्राभूत्तदस्मानि हुतोपमम् ॥ ३२ ॥ मृतो जीवयितुं शक्यो नायं तागद्विष्टोऽप्ययम् ।
कथं नु च्छान्दसो वोच्य इत्यालोभ्योचिरेऽय ते ॥ ३३ ॥ यस्मिन् वैरमनि नो कोऽपि मृतः पूर्वं ततोऽभूना ।
भृशमानीयतां रत्वा जीवयामस्तथा त्वष्टम् ॥ ३४ ॥ ततो द्वाः स्यैर्नृपादेयान्पुयां ग्रामेऽु चेदितम् । शृङं न ऋ
तत्किञ्चिन्मृतो यत्र न कश्चन ॥ ३५ ॥ राजाऽप्युचे मदीयेऽपि कुले कुलकरा मृताः । मगनाश्रुपमस्वामी मगतश्च
कवत्स्यपि ॥ ३६ ॥ राजा बाहुबलिः सूर्ययशाः सोमयशा अपि । अन्येऽप्यनेकरुः कैऽपि शिवं कैऽपि दिवं ययुः
॥ ३७ ॥ अितशुः शिवं प्राप सुमित्रास्त्रिदिवं ततः । सर्वमाधारणं मृत्युं स्वमृतोः सहमे न किम् ॥ ३८ ॥

विप्रोऽप्युचे सत्यमेतत्तथाऽप्येको हि मे सुतः । रक्षणीयस्त्वया दीनानाथत्राण सतां व्रतम् ॥ ३९ ॥ अथोचे चक्रवर्त्येवं हंहो ब्राह्मण ! मा मुहः । शरणं मरणात्तौ हि भववैराग्यभावना ॥ ४० ॥ व्याजहार द्विजोऽप्येवं यद्येवं साधु बुद्धये । महीश ! मा मुहः पश्चिमसहस्रसुतमृत्युना ॥ ४१ ॥ ततः स यावद्भूपो हा किमेतदित्यचिन्तयत् । तावत्संकेतिताः सैन्याः सर्वमाख्यन्नुपेत्य ते ॥ ४२ ॥ उदन्तेन ततस्तेन दारुणेनाथ मूर्च्छितः । पपात भूपतिर्भूमौ पर्वतः पविनेव सः ॥ ४३ ॥ लब्धसंज्ञस्ततो राजा रुदित्वा जनवत्क्षणम् । भजे संसारवैराग्यं चिन्तयामास चेत्यसौ ॥ ४४ ॥ अन्वयं मण्डयिष्यन्ति ग्रीणयिष्यन्ति मां सुता । इत्याशा धिगममासारं संसारं जानतोऽप्यभूत् ॥ ४५ ॥ द्वित्रैस्त्रिचतुरैः पञ्चवैर्वाऽन्येषां भवेत्कथम् । पुत्रैस्त्वसिरियन्मात्रैरपि यन्मे बभूव न ॥ ४६ ॥ तस्मिन् कथममी कुर्युस्तावन्तोऽपि ममात्मजाः । ईदृग्गतिमकाण्डेऽयुर्वत्साः प्राणितस्य ते ॥ ४७ ॥ इत्थं विचिन्त्याथ सुतैरवृत्तिकः, स तत्क्षणे जहनुमुतं भगीरथम् । राज्ये निवेश्याजितनाथसन्निधौ, प्रव्रज्य वव्राज तदव्ययं पदम् ॥ ४८ ॥

॥ इति सगरचक्रिकथानकम् ॥

ग्रामः सुघोषो नामाऽभून्मध्ये मगधनीवृतः । कुचिकर्णाभिधानश्च ग्रामणीस्तत्र विश्रुतः ॥ १ ॥ गवां शत-सहस्राणि तस्य संजज्ञिरे क्रमात् । बिन्दुना बिन्दुना हन्त त्रियते हि सरोवरम् ॥ २ ॥ गोपालानां पालनाय सोऽर्पयामास गास्ततः । भव्या मम न ते भव्या इत्ययुध्यन्त ते बहिः ॥ ३ ॥ कुचिकर्णो विभज्यैता आर्पयत् कस्यचित् सिताः । कृष्णाः कस्यापि कस्यापि रक्ताः पीताश्च कस्यचित् ॥ ४ ॥ पृथक् पृथगरण्येषु गोकुलानि न्यवेशयत् । भुञ्जानो दधिपयसी सोऽवसत्तेषु च क्रमात् ॥ ५ ॥ अन्वहं वर्द्धयामास गोष्ठे गोष्ठे स गोधनम् ।

अतसौ दधिपयसोः सुराया इव दुर्मदः ॥ ६ ॥ तस्यामवदयाजीर्णमघ ऊर्ध्वं सरद्रसम् । प्रदीपनान्तःपतितस्येव दाहो महानभूत् ॥ ७ ॥ हा धेनवो हा नवतर्णकाश्च, हा शाकरा वः क कदा च लस्ये । स गोधनैरेवमवृत एव, मृत्वाऽथ तिर्यग्गतिमाससाद ॥ ८ ॥ इति कुचिकर्णकथानकम् ।

श्रेष्ठासीत्तिलको नाम पुरेऽचलपुरे पुरा । असौ पुरेषु ग्रामेषु चाकरोद्धान्यसंग्रहम् ॥ १ ॥ मायमुद्रतिलव्रीहि-
गोधूमचणकादिकम् । ददौ सार्द्धिकया धान्यं काले सार्द्धं च सोऽग्रहीत् ॥ २ ॥ धान्यैर्धान्यं धनैर्धान्यं धान्यं
जीवधनैरपि । उपर्यैश्चाग्रहीद्धान्यं ध्यायन् धान्यं स तच्चत् ॥ ३ ॥ दुर्भिक्षकाले धान्येभ्यः प्रत्युपर्यैर्महाधनैः ।
बभार परितो धान्यैरिवासौ धान्यकोष्ठकान् ॥ ४ ॥ पुनः सुभिचे धान्यं स क्रीत्वा क्रीन्वा समग्रहीत् । लब्धा-
स्वादः पुमान् यत्र तत्रासक्तिं न मुञ्चति ॥ ५ ॥ कीटकोटिग्रहं नैपोऽजीगणत् कणसंग्रहे । पीढां पञ्चन्द्रियाणा-
मप्यतिभाराधिरोपणात् ॥ ६ ॥ नैमित्तः कोऽपि तस्याख्यद्रविदुर्भिक्षभैषमः । सर्वस्वेनाथ मोऽक्रीणात्कणान् पुन-
रवृत्तिकः ॥ ७ ॥ बुद्ध्याऽपि द्रव्यमाकृष्याग्रहीद्धान्यमनेकधा । स्थानाभावे गृहेऽर्च्यसीत् किं न कुर्वीत लोभवान्
॥ ८ ॥ असौ जगदमित्रस्य मित्रस्येवोन्मनास्ततः । दुर्भिक्षस्यैष्यतो मार्गमीचाञ्चक्रे दिने दिने ॥ ९ ॥ अयं वर्षा-
प्रवेशेऽपि ववर्षोपेत्य सर्वतः । धारासारैर्धनस्तस्य हृदयं दारयन्निभ ॥ १० ॥ गोधूमश्चक्रलमाश्रयका मकुष्टा, मा-
यास्तिलास्तदपरेऽपि कणा विनश्य । यास्यन्ति संग्रतिं हहेति न तैरुत्सो, हृत्स्फोटजातमरणाभरकं प्रपेदे ॥ ११ ॥
इति तिलकश्रेष्ठिकथानकम् ॥

(१) वृषभा । (२) जीवा गवादय त एव धनानि ते ।

प्राच्यां महेन्द्रनगरीप्रतिबिम्बमिवोच्चकैः । आख्यया पाटलीपुत्रमित्यस्ति प्रवरं पुरम् ॥ १ ॥ आसीत्तत्राति-
सुत्रामा शत्रुवर्गविघ्नत्रणे । त्रिखण्डवसुधाधीशो नन्दो नाम नरेश्वरः ॥ २ ॥ सोऽकराणां करं चक्रे सकराणां
महाकरम् । महाकराणामपि च किञ्चित्चक्रे करान्तरम् ॥ ३ ॥ यं कञ्चिदोषमुत्पाद्य धनिभ्यो धनमग्रहीत् । छलं
वहति भूपानां हलं नेति नयं वदन् ॥ ४ ॥ सर्वोपायैर्द्धनं लोकान्बिष्कृपः स उपाददे । अपामब्धिवर्धनोऽर्थानां पात्रं
नान्य इति ब्रुवन् ॥ ५ ॥ तथाऽर्थं सोऽग्रहील्लोकाल्लोकोऽभून्निर्धनो यथा । भूमावृणयुचीर्णायां न खलु प्राप्यते
तृणम् ॥ ६ ॥ हिरण्यनाणकाऽऽख्याऽपि तेन लोकेषु नाशिता । प्रवृत्तो व्यवहारोऽपि चर्मणो नाणकैस्तदा ॥ ७ ॥
पाखण्डिनोऽपि वेश्या अप्यसार्वभूमदण्डयत् । दुताशनः सर्वभक्षी न हि किञ्चिद्विमुञ्चति ॥ ८ ॥ श्रीवीरमोक्षादे-
कोनविंशत्यन्दशतेषु य । साग्रेषु भावी किं सोऽयं कल्कीति जनवागभूत् ॥ ९ ॥ आक्रोशान् पश्यतोऽप्यस्य
भूमिभाजनभोजन । जनो ददौ गतभयो, भयं भवति भाजने ॥ १० ॥ स स्वर्णैः पर्वतांश्चक्रे पूरयामास चावटान् ।
भाण्डागाराणि चापूरि पूर्णकामस्तु नाभवत् ॥ ११ ॥ आकर्ण्य तत्तथाऽयोध्यानाथेनाथ हितैषिणा । तं प्रबोध-
यितुं वाग्मी दूतः प्रेषित आगमत् ॥ १२ ॥ सर्वतोऽप्याहूतश्रीकं निःश्रीकं तं तथापि हि । दूतो भूयमथापश्यन्नत्वा
चोपाविशत्पुरः ॥ १३ ॥ सोऽनुज्ञातो नृपेणोचे श्रुत्वा मत्स्वामिवाचिकम् । कोपितव्यं न देवेन न हिताश्चादु-
भाषिणः ॥ १४ ॥ अवर्णवादो देवस्य यः परम्परया श्रुतः । स प्रत्यचीकृतो ह्यद्य न निर्मूला जनश्रुतिः ॥ १५ ॥
अन्यायतोऽर्थलेशोऽपि राज्ञः सर्वयशश्छिन्दे । अप्येकं तुम्बिकाबीजं गुडभारान् विनाशयेत् ॥ १६ ॥ आत्मभूताः
प्रजा राज्ञो राजा न च्छेत्तुमर्हति । क्रव्यादा अपि न क्रव्यं निजमभ्रन्ति जातुचित् ॥ १७ ॥ प्रजाः पुष्याण पुष्प-

न्ति पोषिता एव ता नृपम् । वरयाऽपि न ह्यनृवाही दत्ते दुग्धमपोषिता ॥ १८ ॥ सर्वदोषप्रक्षोभो लोभः सर्व-
गुणपह । लोभस्तस्यस्यतामेतत्त्वच्छित्तो वक्ति मत्प्रसूः ॥ १९ ॥ नन्दोऽपि तद्विरा दावदग्धभूरिव वारिणा ।
अमृत्युष्णबाष्पमुचूद् दग्धुकाम इवाशु तम् ॥ २० ॥ राजदौवारिको जातु न वक्ष्य इति नन्दराट् । उत्थाय गर्भ-
वेश्मन्तः सशिरोऽर्चिरिवाविशत् ॥ २१ ॥ नासौ सदुपदेशानां जवासक इवाम्भसाम् । योग्य इत्यामृशन् दूतोऽ-
व्यगात् स्वस्वामिनोऽन्तिकम् ॥ २२ ॥ नन्दोऽप्यन्यायपोत्थैर्वेदनादानदारुणैः । रौगैरिहापि संप्राप्तः परमाघाति-
कैरिव ॥ २३ ॥ वेदनाभिदर्शिताभिः पीड्यमानो यथा यथा । नन्दश्चक्रन्द लोकोऽभूज्जातानन्दस्तथा तथा ॥ २४ ॥
पच्यमानो भृज्यमानो दह्यमान इव व्यथाम् । अवाप नन्दः स्तोकं हि सर्वं तादृचपाप्मनः ॥ २५ ॥ ये भूतले
विनिहिता गिरिवच्च कूटीभूताश्च येऽद्य मम काञ्चनराशयस्ते । कस्य स्युरित्यभिगुणञ्चवितृप्त एव, मृत्वा निरन्तम्ब-
दुःखमवाप नन्दः ॥ २६ ॥

इति नन्दकथानकम् ॥ ११२ ॥

अपि च योगिनामपि परिग्रहमुपगृह्यतां लाभमिच्छतां मूलवतिरायातेत्याह—

तपःश्रुतपरीवारं शमसाम्राज्यसंपदम् । परिग्रहग्रहग्रस्तास्त्यजेयुर्गोविन्दोऽपि हि ॥ ११३ ॥

योगो रत्नवप्राप्तिस्तद्वन्तो योगिनस्तेऽपि, भासतां पृथग्जनाः, परिग्रह एव ग्रहस्तद्वन्ताः पिशाचकिन इव शमसाम्राज्यसंपदं स्वाधीनामपि त्यजेयुः, शमस्य विनृष्यतायाः साम्राज्यं परमैश्वर्यं, तद्रूपा सम्यक् ताप् । साम्राज्यं च नैकाकिनो भवतीत्याह—तपःश्रुतपरीवारां तपथारिणं, श्रुतं सम्यगज्ञानं, ते एव परीवारः परिच्छेदो

यस्यास्तां तथाविधाम् शमसाभ्राज्यसंपद स्वार्थीनां परित्यज्य सुखार्थिन परिग्रहलवलुब्धा मूलमुन्धेद्य लाभमि-
च्छन्तीत्यर्थः ॥ ११३ ॥

द्वितीयः

प्रकाशः ।

इदानीमसन्तोषफलोपदर्शनपूर्वकं सन्तोषफलमाह—
असन्तोषवतः सौख्यं न शकस्य न चक्रिणः । जन्तोः सन्तोषभाजो यदभयस्येव जायते ॥११४॥

सन्तोषरहितस्य तत्फलभूतं सौख्यं न शकस्य देवराजस्य, नापि चक्रिणो मनुजराजस्य, यत्सौख्यं सन्तोषवतो
जन्मिनो जायते । कस्येवेत्याह—अभयस्य अभयकुमारस्य श्रेणिकराजपुत्रस्य । स हि पित्रोपनीतमपि राज्यं परि-
हृत्य शमसाभ्राज्यसम्पदं परिगृहीतवानिति ।

कथानकं च सम्प्रदायगम्यम् । स चायम्—

अस्तीह भरतक्षेत्रे केदारमिव सुन्दरम् । विशालशालिकमलं नाम्ना राजगृहं पुरम् ॥ १ ॥ तत्र प्रसेनजिन्नाम
नाभिताशेषभूपतिः । पतिर्वारामिबालबन्धमध्योऽभूत्पृथिवीपतिः ॥ २ ॥ श्रीमत्पार्ष्वजिनाधीशशासनाभोजयद्रूपदः ।
सम्यग्दर्शनपुण्यात्मा सोऽणुव्रतघरोऽभवत् ॥ ३ ॥ ओजसा तेजसा कान्त्या जितामरकुमारका । कुमारस्तस्य बहवो
नभूतुः श्रेणिकादयः ॥ ४ ॥ को राज्ययोग्य इत्येषां परीचार्थं महीपतिः । एकत्र पायसस्थालान्यशनार्थैकदाऽऽ-
र्पयत् ॥ ५ ॥ ततो भोक्तुं प्रवृत्तानां कुमारानामभोचयत् । व्याघ्रानिव व्यात्तवक्त्रान् सारमेयान् स सारधीः
॥ ६ ॥ कुमारा द्रुतमुत्तस्थुरापतत्सु तत श्वसु । एकस्तु श्रेणिकस्तस्थौ धियां धाम तथैव हि ॥ ७ ॥ सोऽन्य-
स्थालात्पायसान्नं स्तोकं स्तोकं शुनां ददौ । यावन्निलिहिरे श्वानस्तावच्च बुभुजे स्वयम् ॥ ८ ॥ येन केनाप्युपायेन निषे-

धिष्यत्यरीनयम् । भोक्ष्यते च स्वयं पृथ्वीं राजा तेनेति रञ्जितः ॥ ६ ॥ राजा पुन परीचायं सुवानामन्यदा
 ददौ । मोदकानां करण्डांश्च पयस्तुम्भांश्च मुद्रितान् ॥ १० ॥ इमां मुद्रामभञ्जन्तो मुञ्जीघ्वं मोदकानमून् । पयः
 पिबन्त मा कृद्वयं छिद्रमित्यादिशन्तुपः ॥ ११ ॥ विना श्रेणिकमेतेषां कोऽपि नाशक्त नापिवत् । बुद्धिसाध्येषु
 कार्येषु कुर्युरुजस्विनोऽपि किम् १ ॥ १२ ॥ चलयित्वा चलयित्वा श्रेणिकोऽय करण्डकम् । बुभुजे मोदकबोदं
 शलाकाविवरच्युतम् ॥ १३ ॥ रौप्यशुक्त्या घटस्याघो गलद्वाबिन्दुपूर्णया । स पयोऽपि पर्णो किं हि दुःसाधं
 सुधियां धियः ॥ १४ ॥ तत्प्रेक्ष्य नृपतिः प्रीतो जातेऽप्येषुः प्रदीपने । यो यद्रुहति मद्देहात्तत्तस्येत्यादिशत्सुतान्
 ॥ १५ ॥ सर्वे गृहीत्वा रत्नानि कुमार निर्ययुस्ततः । आदाय भर्मां त्वरितः श्रेणिकस्तु विनिर्यग्री ॥ १६ ॥
 किमेतत्कष्टमित्युक्तो नृपेण श्रेणिकोऽवदत् । जयस्य चिह्नं भर्मेयं प्रथमं पृथिवीभुजाम् ॥ १७ ॥ अस्या शब्देन
 भूपानां दिग्गयात्रामङ्गलं भवेत् । रक्षणीया चमाणलैः स्वामिस्तादियमात्मवत् ॥ १८ ॥ ततः परीक्षानिर्वाहव्रात-
 बुद्धिर्मेहीपतिः । तस्य प्रीतो ददौ भर्मासार इत्यपराभिधाम् ॥ १९ ॥ राज्याहमानिनो मेनं राज्याहं ह्यनवोऽपरे ।
 ज्ञासिपु रित्यवाज्ञासीञ्छ्रेणिकं पृथिवीपतिः ॥ २० ॥ पृथक् पृथक् कुमारणां ददौ देशाभरेऽपरः । न किञ्चिन्श्रेणि-
 कस्यास्तु राज्यमस्यायताविति ॥ २१ ॥ ततोऽभिमानि स्वपुरात्कलमः काननादित्र । निःसृत्य श्रेणिकोऽगच्छ-
 त्सूर्षं वेणातटं पुरम् ॥ २२ ॥ तत्र च प्रविशन् मद्राभिषस्य श्रेणिनोऽय स । कर्म लामोदयं मूर्त्तमिगोपाविश-
 दापणे ॥ २३ ॥ तदा च नगरे तस्मिन् विपुल कथिदुत्सव । नव्यादिव्यदुङ्गलाङ्गरागपौराऽऽकुलोऽभवत् ॥ २४ ॥
 प्रभूतकायैकैरासीत् स श्रेष्ठी व्याकुलस्तदा । कुमारोऽप्यार्षेयम्वध्वाऽस्मै पुटीपुटिकादिकम् ॥ २५ ॥ द्रव्यं कुमार-

माहात्म्याच्छ्रेष्ठी भूयिष्ठमार्जयत् । पुण्यपुंसां विदेशेऽपि सहचर्यो ननु श्रियः ॥ २६ ॥ अद्यावितथपुण्यस्य
कस्यातिथिरसीत्यथ । श्रेणिकः श्रेष्ठिना पृष्ठो भवतामित्यभाषत ॥ २७ ॥ नन्दायोग्यो वरो दृष्टः स्वमेड्य निशि
यो मया । असौ साक्षात् स एवेति श्रेष्ठी चेतस्यचिन्तयत् ॥ २८ ॥ सोऽभाषिष्ट च धन्योऽसि यद्भवस्यतिथिर्मम ।
असावलसमध्येन ननु गङ्गा समागता ॥ २९ ॥ संवृत्याहुं ततः श्रेष्ठी तं नीत्वा निजवेश्मनि । स्नपयित्वा परि-
धाय्य सगौरवमभोजयत् ॥ ३० ॥ एवं च तिष्ठंस्तदेहे श्रेणिकः श्रेष्ठिनाऽन्यदा । कन्यां परिणयेमां मे नन्दां
नामनेत्ययाच्यत ॥ ३१ ॥ ममाज्ञातकुलस्यापि कथं दत्तसे सुतामिति । श्रेणिकेनोक्त ऊचे स ज्ञातं तव गुणैः कुलम् ॥ ३२ ॥
ततस्तस्योपरोधेनोदघोरिव सुतां हरि । श्रेणिकः पर्यणैपीचां भवद्धवलमङ्गलम् ॥ ३३ ॥ शुञ्जानो विविधान् भोगान्
सह वल्लभया तया । अतिष्ठच्छ्रेणिकस्तत्र निकुञ्ज इव कुञ्जरः ॥ ३४ ॥ श्रेणिकस्य स्वरूपं तद्विवेदाशु प्रसेनजित् । सहसाचा-
हि राजानो भवन्ति चरलोचनैः ॥ ३५ ॥ उग्र प्रसेनजिद्रोगं प्रापाथान्तं विदब्रिजम् । सुतं श्रेणिकमानेतुं शीघ्रानादिच-
दौष्टिकान् ॥ ३६ ॥ औष्टिकेभ्यो ज्ञातयाऽऽर्चं पितुरत्यर्चिवार्चया । नन्दां संबोध्य सखेहं प्रतस्थे श्रेणिकस्तत ॥ ३७ ॥
वयं पाण्डुरकुब्जा गोपाला राजगृहे पुरे । आह्वानमन्त्रप्रतिमान्यचराणीति चार्पयत् ॥ ३८ ॥ माऽन्या तातस्य
रोगार्त्तमर्पेदतिर्भूदिति हुतम् । उब्दी श्रेणिक आरुह्य ययौ राजगृहं पुरम् ॥ ३९ ॥ तं दृष्ट्वा मुदीतो राजा हर्षनेत्रा-
श्रुभिः समम् । राज्येऽभ्यपिञ्चद्विमलैः सुवर्णकलशाम्बुभिः ॥ ४० ॥ राजाऽपि संस्मरन् पार्श्वे जिनं पञ्चनमस्क्रियाम् ।
चतुःशरस्यमापन्नो विपद्य त्रिदिवं ययौ ॥ ४१ ॥ विश्वं विश्वम्भरामारं बभार श्रेणिकस्तत । तेन सा गुर्विणी मुक्ता गर्भे
नन्दाऽपि दुर्वहम् ॥ ४२ ॥ तस्या दोहद इत्यासीद्गरुडा शरीरिणाम् । महाभृत्योपकुर्वाणा भवाम्यभयदा यदि ॥ ४३ ॥

विज्ञपय्याथ राजानं तत्पित्राञ्पुरि दोहद । पूर्णे काले च साञ्छत प्राची रविभिर्बार्भकम् ॥ ४४ ॥ दोहदार्थानुमारेण
 तस्याथ दिवसे शुभे । चकराभयकुमार इति मातामहोऽभिधाम् ॥ ४५ ॥ स क्रमाद्वद्वे विद्या निरवधा पपाठ च ।
 अष्टवर्षोऽभवद्बो द्वासप्तत्यां कलालु च ॥ ४६ ॥ सवयाः कलहे कोऽपि तं कोपादित्यतर्जयत् । किं त्वं जल्पसि यस्याहो
 पिता विज्ञायते न हि ॥ ४७ ॥ ऊचेऽभयकुमारस्तं ननु भद्रः पिता मम । पिता भद्रो भवन्मातुः प्रत्युवाचेति सोऽभयम्
 ॥ ४८ ॥ नन्दां प्रत्यभयोऽप्यूचे मात । को मे पितेत्यथ । अयं तव पिता भद्रः श्रेष्ठी नन्देत्यचीकयत् ॥ ४९ ॥
 भद्रस्तव पिता शंस मदीयं पितरं ननु । पुत्रेणेत्युदिता नन्दा निरानन्देदमब्रवीत् ॥ ५० ॥ देशान्तरादागतं
 परिणीताऽस्मि केनचित् । मम च त्वयि गर्भस्थे तमीयुः केचिदौष्टिकाः ॥ ५१ ॥ रहः स किञ्चिदुक्त्या ते सहेव
 क्वचिदप्यगात् । अद्यापि तं न जानामि कुतस्त्यः कश्चिदित्यहम् ॥ ५२ ॥ स यान् किञ्चिज्जन्य त्वामिति पृष्टा-
 भयेन सा । अक्षराण्यर्पितान्येतानीति पत्रमदर्शयत् ॥ ५३ ॥ तद्विभाव्याभयः प्रीतोऽब्रवीन्मम पिता नृप । पुरे
 राजगृहे तत्र गच्छामो ननु संप्रति ॥ ५४ ॥ आपृच्छथ श्रेष्ठिनं भद्रं सामग्रीमंयुतस्ततः । नान्देयो नन्दया सार्द्धं ययौ
 राजगृहं पुरम् ॥ ५५ ॥ मातर बहिरुधाने विमुन्य सपरिच्छदाम् । ततस्नन्यपरीवार भविष्याभयः पुरे ॥ ५६ ॥
 इतश्च मेलितान्यासंस्तदा श्रेणिकभृष्टजा । शतानि पञ्चैकोनानि मन्त्रिणां मन्त्रसन्निधाम् ॥ ५७ ॥ मन्त्रि-
 पञ्चशतीं पूर्णां कर्तुं नरपतिस्ततः । लोके गवेपयामास कश्चिदुत्कृष्टपूरुषम् ॥ ५८ ॥ ततश्च तत्परीचार्य शुष्ककृपे
 निजोर्भिकाम् । अचिचेप चित्तिपतिर्लोकानित्यादिदेश च ॥ ५९ ॥ आदास्यति करेणैतामूर्भिकां यस्तदस्थितः ।
 तस्य धीकौशलक्रीता मदीया मन्त्रिधुर्यता ॥ ६० ॥ तेऽप्यनुयदशक्यानुष्ठानमसादयाभिदम् । ताराः करेण यः

कर्णेत् स इमामूर्भिकामपि ॥ ६१ ॥ ततोऽभयकुमारोऽपि संग्रासस्तत्र ससितम् । ऊचे किं गृह्यते नैषा,
 किमेतदपि दुष्करम् ॥ ६२ ॥ तं दृष्ट्वा च जना दध्युः कोऽप्यसावतिशायिणीः । समये मुखरागो हि नृणामाख्याति
 पौरुषम् ॥ ६३ ॥ ऊचुश्च ते महाभाग ! त्वं गृहाणेत्यमूर्भिकाम् । ऊर्भिकाकर्पणपणां धुर्यतां चैषु मन्त्रिषु ॥ ६४ ॥
 ततोऽभयकुमारस्तामूर्भिकां कूपमध्यगाम् । आर्द्रगोमयपिण्डेन निजघानोपरि स्थितः ॥ ६५ ॥ प्रच्छिप्योपरि तत्कालं
 ज्वलन्तं दृणपूलकम् । सद्यः संशोषयामास गोमयं तन्महामतिः ॥ ६६ ॥ नन्दाया नन्दनः सद्य कारयित्वाऽथ
 सारणिम् । वारिणाऽपूरयत् कूपं विस्मयेन च तं जनम् ॥ ६७ ॥ तद्गोमयं श्रेणिकम् ; करेण तरसाऽऽददे ।
 धीमद्भिः सुप्रयुक्तस्य किमुपायस्य दुष्करम् ? ॥ ६८ ॥ तस्मिन् स्वरूपे चारदौर्विद्वन्ते जातविस्मयः । नृपोऽभयकु-
 मारं द्रागाजुहावात्मसन्निधौ ॥ ६९ ॥ अभयं श्रेणिकः पुत्रप्रतिपत्त्याऽथ सस्वजे । बन्धुरज्ञायमानोऽपि दृष्टो मोदयते
 मनः ॥ ७० ॥ कुतस्त्वमागतोऽसीति पृष्टः श्रेणिकभूभुजा । वेणुतटादागतोऽहमिति चाभिदधेऽभयः ॥ ७१ ॥ राजाऽपृच्छ-
 ऋद्रमुख ! किं भद्र इति विश्रुतः । श्रेष्ठी तत्रास्ति तस्यापि नन्दानाम्नी च नन्दना ॥ ७२ ॥ अस्त्येव सम्यगित्युक्ते
 तेन भूयोऽपि भूपतिः । ऊचे नन्दोदरिण्यासीत्किमपत्यमजायत ? ॥ ७३ ॥ अथाख्यत्कान्तदन्तांशुश्रेणिः श्रेणिकम्-
 रिदम् । देवाभयकुमाराख्यं सा नन्दनमजीजनत् ॥ ७४ ॥ किरूपः किंगुणः सोऽस्तीत्युदिते सति भूभुजा ।
 ऊचेऽभयः स एवाहं स्वामिन्नस्मीति चिन्त्यताम् ॥ ७५ ॥ परिष्वज्याङ्कमारोप्य समाग्राय च मूर्द्धनि । स्नेहात्
 खपयितुमिव सिपेच नयनाम्बुभिः ॥ ७६ ॥ कुशलं वत्स ! ते मातुरिति पृष्टे महीभुजा । इति विज्ञपयामास च द्वाञ्जलिपुटोऽ-
 भयः ॥ ७७ ॥ अनुस्मरन्ती भृङ्गीव त्वत्पादाम्भोजसङ्गमम् । स्वामिन्नायुष्मती मेऽम्बा बाह्योद्यानेऽस्ति संग्रति ॥ ७८ ॥

ततो नन्दां समानेतुमभन्दानन्दकन्दलः । न्ययुद्धक्त सर्वसामग्रीमग्नकृत्य नृपोऽभयम् ॥ ७६ ॥ ततः स्वयमपि
 प्राज्योत्कण्ठोल्लिखितमानसः । नन्दासमभिययौ राजा राजहंस इवान्जिनीम् ॥ ७७ ॥ शिथिलीभूतमलयां कपोललुलि-
 तालकाम् । अनञ्जनाचीं कबरीधारिणीं मलिनांशुकाम् ॥ ७८ ॥ तनोस्तानिम्ना दधतीं द्वितीयेन्दुकलातुलाम् । ददर्श
 राजा सानन्दो नन्दायुधानवासिनीम् ॥ ७९ ॥ (युगम्) नन्दामानन्द नृपतिर्नीत्वा च स्म निकतनम् । पट्टराज्जीप-
 देऽकार्षीत् सीतामिव रघूदहः ॥ ८० ॥ भक्तिरित्यस्य पदातिपरमाणुताम् । मन्वानः साधयामास दुःसाधान्
 भूभुजोऽभयः ॥ ८१ ॥ अन्यदोज्ञायिनीपुट्याश्चण्डप्रयोतभूपतिः । चलितः सर्वसामग्र्या रोधुं राजगृहं पुरम् ॥ ८२ ॥
 प्रयोतो बद्धमुकुटाश्चतुर्दश परे नृपा । तत्तायान्तो जर्नेर्दृष्टाः परमाघार्मिका इव ॥ ८३ ॥ पाटपट्ट(ट्टैः)प्लुतेरस्यैः पाटन-
 भिन मेदिनीम् । आगच्छन् प्राणिधिन्योऽय शुश्रुवे श्रेणिकेन सः ॥ ८४ ॥ किञ्चिच्च चिन्तयामास प्रद्योतोऽय
 समापतन् । क्रूरग्रह इव कुदः कार्यो हतवतः कथम् ? ॥ ८५ ॥ ततोऽभयकृमारस्यौत्पत्तिर्यादधियां निधेः ।
 नृपातिर्वृत्तमैविष्ट सुधामधुरया दृशा ॥ ८६ ॥ यथार्थनामा राजानमभयोऽय व्यजिज्ञपत् । का चिन्नोज्ञायिनीशोऽय
 भूयाद्युद्धातिर्यमम् ॥ ८७ ॥ यदि वा बुद्धिमाध्येऽयं शस्त्राशस्त्रिकया कृया । बुद्धिमेव प्रयोक्ष्ये तदुद्धिर्नि जयकामयुक्
 ॥ ८८ ॥ अथ बाह्येऽरिसैन्यानामावामस्थानभूमिषु । लोहसपुटमन्थस्थान् दीनारान् स न्यचीरुनत् ॥ ८९ ॥ प्रद्योतनृपतेः
 सैन्यैस्ततो राजगृहं पुरम् । पर्यवेष्टत भूगोलः पगोधिमलिनैरिव ॥ ९० ॥ अथेत्यं प्रेषयामास लेखं प्रद्योतभूपतेः ।
 अभयो गुप्तपुरुषैः परुषेतरमापिभिः ॥ ९१ ॥ शिवादेवीचेन्नृगगोर्भेदं नेवे मनामपि । तन्मान्योऽसि शिवादेवीस-

(१) गच्छद्भिः .

मन्धेनापि सर्वदा ॥ ६५ ॥ तदवन्तीश ! वन्मि त्वामेकान्तहितकाङ्क्षया । सर्वे श्रेणिकराजेन भेदितास्तव भूभुजः ॥ ६६ ॥ दीनाराः प्रेषिताः सन्ति तेभ्यस्तान् कर्तुमात्मसात् । ते तानादाय बद्ध्वा त्वामर्पयिष्यन्ति मत्पितुः ॥ ६७ ॥ तदावासेषु दीनारा निखाताः सन्ति तत्कृते । खानयित्वा पश्य को वा दीपे सत्याग्निमीक्षते ॥ ६८ ॥ विदित्वैवं स भूपस्यैकस्यावासमचीखनत् । लब्धास्तत्र च दीनारास्तान् दृष्ट्वाऽऽशु पलायत ॥ ६९ ॥ नष्टे तत्र तु तत्सैन्यं विलोड्याब्धिमिवाखिलम् । हस्त्यश्वाद्याददे सारं मगधेन्द्रः समन्ततः ॥ १०० ॥ नासारुढेन जीवेन वायुवाजेन वाजिना । ततः प्रद्योतनृपतिः कथञ्चित् स्वां पुरीं ययौ ॥ १ ॥ ये चतुर्दश भूपाला ये चान्येऽपि महारथाः । तेऽपि नेशुः काकनाशं हतं सैन्यं हनायकम् ॥ २ ॥ असंयतलुलत्केशैश्छत्रशून्यैश्च मौलिभिः । राजानमनुयान्तस्तेऽप्यापुरुज्ययिनीं पुरीम् ॥ ३ ॥ अभयस्यैव मायेयं वयं नेदृशकारिणः । प्रत्यायितः सशपथं तैरथोज्जयिनीपतिः ॥ ४ ॥ कदाचिदूचेऽवन्तीशो मध्येसममर्पणः । योऽर्पयत्यभयं बद्ध्वा मम सम्पत्स्यते स किम् ॥ ५ ॥ पताकं हस्तमुत्तिष्ठन् काऽप्येका गणिका ततः । व्यजिज्ञपदवन्तीशमलमस्मीह कर्मणि ॥ ६ ॥ तामादिदेशावन्तीशो यधेवमनुतिष्ठ तत् । करोम्यर्थादिसाहाय्यं ब्रूहि किं तव संप्रति ? ॥ ७ ॥ सा च दृष्ट्वा यदभयो नोपायैर्गृह्यतेऽपरैः । धर्मच्छत्रं तदादाय साधयामि समीहितम् ॥ ८ ॥ अयाचत ततश्च द्वे द्वितीयवयसौ स्त्रियौ । ते तदैवार्पयद्राजा ददौ द्रव्यं च पुष्कलम् ॥ ९ ॥ कृतादराः प्रतिदिनमुपास्योपास्य संयताः । बभूवुरुत्कटप्रज्ञास्तास्तिस्त्रोऽपि बहुश्रुताः ॥ १० ॥ तास्तिस्त्रोऽपि ततो जग्मुः श्रेणिकालङ्कृतं पुरम् । जगत्रयीं वञ्चयितुं मायाया इव मूर्त्तयः ॥ ११ ॥ बाह्योद्याने कृतावासा सा पणस्त्रीमतल्लिका । पत्तनान्तर्यगौ चैत्यपरिपाटीचिकीर्षया ॥ १२ ॥ सा विभूत्याऽतिशा-

यिन्या चैत्ये नृपतिकारिते । प्रविशेश समं ताभ्यां कृत्वा नैपेविकीत्रयम् ॥ १३ ॥ मालवकेशिकीमुच्यभायामधुरया
 गिरा । देवं चन्द्रिदुमारेभे सपत्न्यां विरचय्य सा ॥ १४ ॥ तत्राभयकुमारोऽपि गयौ देवं विप्रिन्दयु । आत्मतृतीयां
 तामग्रे वन्दमानां ददर्श च ॥ १५ ॥ देवदर्शनविमोऽस्या मा भूत्प्रविशता मया । द्यौरेत्यमयस्तस्यो मण्डपान्त-
 विवेश न ॥ १६ ॥ प्रणिधानस्तुतिं कृत्वा सा मुक्ताशुक्तिमुद्रया । यावदुत्तस्थुरी तावदमयोऽभ्याजगाम ताम्
 ॥ १७ ॥ तादृशीं भावनानां तस्यास्तं वेपं प्रशमं च तम् । अभयो वर्णयामाम सानन्दं च जगाद ताम् ॥ १८ ॥
 दिष्ट्या भद्रेऽधुना त्वादृसाधर्मिकसमागमः । साधर्मिकात्परो रन्धुर्न संगारे विवेकिनाम् ॥ १९ ॥
 का त्वं किमागमः का वा वामभूमिरिमे च के । यक्षाभ्यां स्मतिरावाभ्यामिन्दुलेखेन शोभमे ॥ २० ॥
 व्याजहाराथ सा व्याजश्राविकाऽन्तिगामिनः । महेभ्यगिजः पाणिगृहीती मिथवा त्वहम् ॥ २१ ॥
 इमे च मम पुत्रस्य कलत्रे कालधर्मतः । मिन्ध्राय्यभूता मिथवे भद्रवृत्ते लते इय ॥ २२ ॥ व्रतार्थमापयुञ्छते
 उभे अपि तदैव माम् । विपन्नपतिकानां हि गतीनां शरणं व्रतम् ॥ २३ ॥ मयाऽप्युक्ते ब्रह्मीप्यामि निर्गीराऽहमपि
 व्रतम् । गार्हस्थ्यस्य फलं किन्तु गृह्यतां तीर्थयात्रया ॥ २४ ॥ त्रते हि भागवतः पूजा युज्यते द्रव्यतो न तु ।
 इत्यहं तीर्थयात्रार्थमेताभ्यां महं निर्ययी ॥ २५ ॥ अथेत्यममयोजोचदतिधीमताद्य नः । आतिथेय सतीर्थ्यानां तीर्था-
 दप्यतिपात्रम् ॥ २६ ॥ प्रत्युवाचाभयं साऽपि युक्तमाह भवान् परम् । कृतवीर्योपनासाऽहं भवाम्यद्यातिथिः कथम् ?
 ॥ २७ ॥ अथ तन्निष्ठया हृष्टोऽभयस्तामवदत्पुनः । अवश्यं मम तत्रातारागन्तव्यं निरुक्तेन ॥ २८ ॥ माऽप्युचं यत्त्वय्येनापि
 जन्मिनो जन्म पूर्यते । अहं ग्रातरिदं कर्त्ताऽस्मीति जन्मेत्कथं सुधीः ? ॥ २९ ॥ अस्त्विदानीमियं भूयः रमो निमन्येति

चिन्तयन् । तां विसृज्याभयश्चैत्यं वन्दित्वा खगृहं गयौ ॥३०॥ तां निमन्त्र्याभयः प्रातर्गृहचैत्यान्यवन्दयत् । भोज्या-
 मास च ग्राज्यवस्त्रदानादि च व्यधात् ॥३१॥ निमन्त्रितस्तयाऽन्येद्युर्मितीभूयाभयोऽप्यगात् । साधर्मिकोपरोधेन किं
 न कुर्वन्ति तादृशाः ? ॥३२॥ तथा च विविधैर्भोज्यैरभयोऽकारि भोजनम् । चन्द्रहाससुराभिश्चाननकानि च पायितः
 ॥ ३३ ॥ भुक्तोत्थितश्च तत्कालं सुष्वाप श्रेणिकात्मजः । आदिमा मद्यपानस्य निद्रा सहचरी खलु ॥ ३४ ॥
 तं रथेन स्थाने स्थाने स्थापितैश्चापरै रथैः । अवन्तीं प्रापयामास दुर्लभ्यच्छन्नसन्न सा ॥ ३५ ॥ ततोऽभयान्वेष-
 णाय श्रेणिकेन नियोजिताः । स्थाने स्थानेऽन्वेषयन्तस्तत्रापीयुर्गवेषकाः ॥ ३६ ॥ किमिहाभय आयात इत्युक्ता
 तैरुवाच सा । इहाभयः समायातः पर यातस्तदैव हि ॥ ३७ ॥ वचनप्रत्ययात्तस्या अन्यत्रेयुर्गवेषकाः । स्थाने
 स्थाने स्थापितारैः साऽप्यवन्तीं समाययौ ॥ ३८ ॥ सा प्रचण्डाऽभयं चण्डप्रद्योतस्यार्पयत्ततः । अभयाऽऽनयनो-
 पायस्वरूपं च व्यजिज्ञपत् ॥ ३९ ॥ तां प्रद्योतोऽप्युवाचैवं न साधु विहितं त्वया । यदमुं धर्मविश्रब्धं त्वं धर्मच्छ-
 ब्दनाऽऽनयः ॥ ४० ॥ कथासप्ततिसंशसी मार्जार्य्येव शुकोऽनया । नीतिज्ञोऽपि गृहीतोऽसि जगादेत्यभयं च सः
 ॥४१॥ अभयोऽप्यत्रचीदेव त्वमेव मतिमानसि । यस्यैवंविधया बुद्ध्या राजधर्मः प्रवर्द्धते ॥४२॥ लज्जित कुपितश्चाथ
 चण्डप्रद्योतभूपतिः । राजहंसमिवाक्षैप्सीदभयं काष्ठपञ्जरे ॥ ४३ ॥ अग्निभीरू रथो देवी शिवा नलगिरि करी ।
 लोहजङ्घो लेखवाहो राज्ये रत्नानि तस्य तु ॥ ४४ ॥ लोहजङ्घ नृपः प्रैषीद्भृगुकच्छे मुहुर्मुहुः । तद्रतागतसंक्लिष्टा-
 स्तत्रत्या इत्यमन्त्रयन् ॥ ४५ ॥ आयात्ययं दिनेनापि पञ्चविंशतियोजनीम् । असकृद्वाहरत्यसान् हन्मः संप्रत्यमुं
 ततः ॥ ४६ ॥ ते त्रिमृश्येत्यदुस्तस्य शम्बले विपमोदकान् । तद्भस्त्राशम्बलं चान्यत्समन्तादप्यपाहरन् ॥ ४७ ॥

कश्चित्पन्थानमुल्लङ्घ्य नदीरोधसि शम्बलम् । तद्भोक्तुमवतस्येऽसौऽभूवभशकुनान्यथ ॥ ४८ ॥ शकुनञ्चस्तु सोऽ-
 भुत्तत्तोत्थाय दूरं ययौ ततः । झुधितो भोक्तुकामस्तद्धारितः शकुनैः पुनः ॥ ४९ ॥ दूरं गत्वा भोक्तुकामः शकुनै-
 र्वीरितः पुनः । ततो गत्वा स तत्सर्वं प्रद्योतस्य न्यवेदयत् ॥ ५० ॥ ततो राज्ञा समाहूय तत्पृष्टः श्रेणिकाल्मजः ।
 पाथेयभस्त्रामाग्राय जगाद मतिमानिदम् ॥ ५१ ॥ अस्ति दृष्टिर्विषोऽत्राहिर्द्रव्यसंयोगसंभवः । असौ दग्धो
 भवेन्नूनं भस्त्रामुद्घाटयेद्यदि ॥ ५२ ॥ ततः पराङ्मुखोऽरण्ये मोच्य इत्यभयोदिते । तथैव मुमुचे सद्यो दग्धा वृज्जा
 मृतश्च सः ॥ ५३ ॥ विना बन्धनमोक्षं त्वं वरं याचस्व मामिति । नृपेणोक्तेऽभयोऽवादीन्यासीभूतोऽस्तु मे वरः
 ॥ ५४ ॥ अन्यदाऽऽज्जानमुन्मूढ्य पातयित्वा निपादिनौ । स्वीरं नलगिरिर्भ्राम्यन् चोभयामास नागरान् ॥ ५५ ॥
 असाववशगो हस्ती वश नेयः कथं न्विति । राज्ञा पृष्टोऽभयोऽशंसद्वायन्नुदयनो नृपः ॥ ५६ ॥ पुन्या वासवद-
 ताया गान्धर्वाधीतये धृतः । जगाबुदयनस्तत्र मम वासवदत्तया ॥ ५७ ॥ तद्गीताकर्णनाचिसो वद्वो नलगिरि-
 करी । पुनर्ददौ वरं राजा न्यासीचक्रेऽभयस्तथा ॥ ५८ ॥ अभूद्वन्त्यामन्येद्युर्निर्विच्छेदं प्रदीपनम् ।
 पृष्टश्च तत्प्रतीकारं प्रद्योतेनाभयोऽवदत् ॥ ५९ ॥ विपस्येव विपं वहेर्वह्निरेव यदौपथम् । तदन्यं क्रियतां
 वह्निर्यथा शाम्येत् प्रदीपनम् ॥ ६० ॥ तत्तथा विदधे राज्ञाऽशाम्यत्तच्च प्रदीपनम् । तृतीयं च वरं सोऽदाभ्यासी
 चक्रेऽभयश्च तम् ॥ ६१ ॥ अशिनं महदन्येद्युरुज्जयिन्यां समुत्थितम् । तत्प्रशान्त्यै नरेन्द्रेण पृष्ट इत्यभयोऽव्रवीत्
 ॥ ६२ ॥ आगच्छन्त्वन्तरास्थानं देव्यः सर्वा विभूषिताः । युष्मान् जयति या दृष्ट्या कथनीया तु सा मम ॥ ६३ ॥
 तथैव विदधे राज्ञा राश्योऽन्या विजिता दृशा । देव्या तु शिव्या राजा कथितं चाभयाय तत् ॥ ६४ ॥

अभाषताभयोऽप्येवं महाराज्ञी शिवा स्वयम् । करोतु कूरबलिना भूतानामर्चनं निशि ॥ ६५ ॥ यद्यद्भूतं
 शिवारूपेणोत्तिष्ठत्यथ वासते । तस्य तस्य मृगे देव्या चैष्यः कूरबलिः स्वयम् ॥ ६६ ॥ विदधे शिवया तच्चाशि-
 वशान्तिर्बभूव च । तुर्यं चादाद्वरं राजा ययाचे चाभयोऽप्यदः ॥ ६७ ॥ स्थितो नलगिरौ मेण्ठीभूते त्वयि
 शिवाङ्कगः । अहं विशाम्यग्निमीरुथदाकृतां चिताम् ॥ ६८ ॥ ततो विषयः प्रद्योतो वरान् दातुमशक्नुवन् ।
 विससर्जज्वलिं कृत्वा कुमारं मगधेशितु ॥ ६९ ॥ आशुश्रावाभयोऽप्येवं त्वयाऽऽनीतश्ललादहम् । दिवा रटन्तं
 पूर्वमध्ये त्वां तु नेष्याम्यसावहम् ॥ ७० ॥ ततोऽभयकुमारोऽगात् क्रमाद्राजगृहे पुरे । कथमप्यवतस्थे च कञ्चित्काल
 महामतिः ॥ ७१ ॥ गृहीत्वा गणिकापुत्र्यौ रूपवत्यावथाभयः । वणिग्वेपोऽगादवन्त्यां राजमार्गेऽग्रहीद्दहम् ॥ ७२ ॥
 प्रद्योतेनेक्षिते ते च दारिके पथि गच्छता । ताभ्यां च सविलासाभ्यां प्रद्योतोऽपि निरीक्षितः ॥ ७३ ॥ प्रद्योतेन
 गृहे गत्वा रागिणा प्रेषिता ततः । दूतिकाऽनुनयन्त्याभ्यां कुद्वाभ्यामपहस्तिता ॥ ७४ ॥ द्वितीयस्मिन्नपि
 दिनेऽर्थयमाना नृपाय च । ताभ्यां शनैः सरोपाभ्यामवामन्यत दूतिका ॥ ७५ ॥ तृतीयेऽप्यह्नि निर्वेदादेत्य ते
 याचितेऽनया । ऊचतुश्च सदाचारो आता नोप रक्षति ॥ ७६ ॥ ततो बहिर्गतेऽमुष्मिन् सप्तमेऽह्नि समागते ।
 इहायातु नृपश्छन्नस्तत सङ्गो भविष्यति ॥ ७७ ॥ ततोऽभयेन प्रद्योतसद्गोकः पुमान्निजः । उन्मत्तो विदधे तस्य
 प्रद्योत इति नाम च ॥ ७८ ॥ ईदृशोऽयं मम आता आम्यतीतस्ततस्ततः । रक्षितव्यो मया हा किं करोमीत्यव-
 दज्जने ॥ ७९ ॥ तं वैद्यसन्नयनच्छन्नाना प्रत्यहं बहिः । रटन्तं मञ्चकारूढं निनायार्त इवाभयः ॥ ८० ॥ नीयमानश्च

(१) प्रतिज्ञा चकार ।

तेनैवैः स उन्मत्तश्चतुष्पथे । प्रद्योतोऽहं द्वियेज्जेनेत्युदयुवदोनोऽरटत् ॥ ८१ ॥ सप्तमेऽङ्घ्रि नृपोऽप्येकस्तत्र प्रच्छन्न
आययौ । कामान्धः सिन्धुर इव नद्वश्नाभयपूरुषैः ॥ ८२ ॥ नीयतेऽसौ वैधवेरमेत्यभयेनाभिमायिषा । पर्यङ्केन
समं जह्रे पुरान्त स रटन् दिवा ॥ ८३ ॥ क्रोशे क्रोशे पुरा मूर्तै रथैरथ मुग्राजिभि । पुरे राजगृहेऽनैयीत्यग्रो-
तमभयोऽभयः ॥ ८४ ॥ ततो निनाय प्रद्योतं श्रेणिकस्य पुरोऽभयः । दधौवे सङ्गमाकृत्य तं प्रति श्रेणिको नृपः
॥ ८५ ॥ ततोऽभयकुमारेण बोधितो मगधेश्वरः । संमान्य वस्त्राभरणैः प्रद्योतं व्यसृजन्मुदा ॥ ८६ ॥ अन्यदा
गणभृद्देवमुधर्मस्वामिनोऽन्तिके । प्रब्रज्यामप्रदीप्तोऽपि विरक्तः काष्ठभारिक ॥ ८७ ॥ विहरन् स पुरे पौरैः
पूर्वावस्थाऽनुवादिभ । अमर्त्यतोपाहस्यतागर्हतापि पदे पदे ॥ ८८ ॥ नामघ्रां सोढुर्मणोऽत्र विहराभि तदन्यत ।
इति व्यज्ञपयत् स श्रीमुधर्मस्वामिनं तत ॥ ८९ ॥ सुधर्मस्वामिनाज्यत्र विहारक्रमहेतवे । आपृच्छत्यताभयः
पृच्छन् ज्ञापितस्तच्च कारणम् ॥ ९० ॥ दिनमेकं प्रवीक्ष्यभूद्भूयं यत्प्रतिभाति न । तद्विधत्तेत्ययाचिष्ट प्रणम्य
श्रेणिकात्मजः ॥ ९१ ॥ सोऽय राजकुलालुद्रा रत्नकोटित्रीयौ बहि । दास्याम्येतामेत लोकाः पटहेनेत्ययोषयत्
॥ ९२ ॥ ततश्चेयुर्जनाः सर्वेऽप्यवोचदभयोऽप्यदः । जलाग्निस्त्रीप्रज्जको यस्तस्य रत्नोच्चयोऽस्त्वयम् ॥ ९३ ॥
लोकोत्तरमिदं लोकः स्वामिन् ! किं कर्तुमीश्वरः ? इति तेन्वाभाषमाणेष्वभयोऽपीत्यभापत ॥ ९४ ॥ यदि चो
नेदृशः कश्चिद्रत्नकोटीत्रीयं ततः । जलाग्निस्त्रीसुचः काष्ठभारिणोऽस्तु महाघ्ने ॥ ९५ ॥ सम्यगीदृगयं साधु पात्रं
दानस्य युज्यते । मुधाऽसौ जहसेऽस्माभिरिति तैर्जगदेऽभयः ॥ ९६ ॥ अस्य भर्त्सोपहासादि न कर्त्तव्यमतः परम्
। आदिष्टमभयेनैवं प्रतिपद्य ययुर्जना ॥ ९७ ॥ एवं बुद्धिमहाम्भोधिः पितृभक्तिपरोऽभयः । निरीहो धर्मसत्को

राज्यमन्वशिषीत्यतुः ॥ ६८ ॥ वर्तमानः स्वयं धर्मे स प्रजा आप्यवर्त्तयन् । प्रजानां च पशूनां च गोपायत्ताः
प्रवृत्तयः ॥ ६९ ॥ राजा चक्रे जजागार यथा द्वादशधा स्थिते । तथा श्रावकधर्मेऽसावप्रमद्वरमानसः ॥ ७० ॥
चहिरङ्गान् यथाऽजैपीदुर्जनानपि विद्विषः । अन्तरङ्गानपि तथा स लोकद्वयसाधकः ॥ १ ॥ तमूचे श्रेणिकोऽन्ये-
हूर्वत्स ! राज्यं त्वमाश्रय । अहं श्रयिष्ये श्रीवीरशुश्रूषासुखमन्वहम् ॥ २ ॥ पित्राज्ञाभङ्गससारभीरुरित्यभयोऽ-
ब्रवीत् । यदादिशत तत्साधु प्रतीक्षन् चणं परम् ॥ ३ ॥ इतश्च भगवान् वीरः प्रवाज्योदायन नृपम् । मरुमण्ड-
लतस्तत्राभ्यागत्य समवासत् ॥ ४ ॥ ततो गत्वाऽभयो नत्वा पप्रच्छ चरमं जिनम् । राजर्षिः कोऽन्तिमोऽथाख्य-
तत्रैवोदायनं प्रभुः ॥ ५ ॥ गत्वोचे श्रेणिकं सोऽस्मि राजा चेन्न ऋपिस्तदा । श्रीवीरोऽन्तिमराजर्षिं शशंसोदायनं यतः
॥ ६ ॥ श्रीवीरं स्वामिनं प्राप्य प्राप्य त्वत्पुत्रतामपि । नो छेत्स्ये भवदुःखं चेन्मतः कोऽन्योऽधमस्ततः ॥ ७ ॥ नाम्नाऽ-
हमभयस्तात ! सभयोऽसि भवाङ्गशम् । भुवनाभयदं वीरं तच्छ्रयामि समादिश ॥ ८ ॥ तदलं मम राज्येनाभिमा-
नसुखहेतुना । यतः सन्तोषसाराणि सौख्यान्यादुर्महर्षयः ॥ ९ ॥ निर्वन्धाद्वाह्यमाणोऽपि न यदा राज्यमग्रहीत् ।
तदाऽभयो व्रतायानुजचे राज्ञा प्रमोदतः ॥ १० ॥ राज्यं तृणमिव त्यक्त्वा सन्तोपसुखभागसौ । दीक्षां चरमवीथे-
शवीरपादान्तिकेऽग्रहीत् ॥ ११ ॥ संतोषमेवमभयः सुखदं दधानः, सर्वार्थसिद्धिसुरधाम जगाम मृत्वा । सन्तोप-
मेवमपरोऽप्यवलम्बमान-स्तान्युत्तरोत्तरसुखानि नरो लभेत ॥ १२ ॥
॥ इति श्रीअभयराजर्षिकथानकम् ॥ ११४ ॥

सन्निधौ निधयस्तस्य कामगव्यनुगामिनी । अमराः किङ्करायन्ते सन्तोषो यस्य भूषणम् ॥१५॥

निधयो महापद्मादयः, सन्निधौ सन्निहिता, कामगवी कामधेनुः, मा अनुगच्छतीत्येवंशीला अनुगामिनी, अमराः सुराः, किङ्करा इवाचरन्ति किङ्करायन्ते । तस्येति योगः । यस्य किम् ? यस्य पुंसः सन्तोषो भूषणमलङ्करणम् । तथाहि—सन्तुष्टा मुनयः शमप्रभावाचृणाग्रादपि रत्नसमूहान् पातयन्ति, कामितफलदायिनश्च सुरेन्द्रैरप्यहमहमिकयोपचर्यन्त इत्यत्र कः सन्देहः । अत्रान्तरश्लोकाः—

धनं धान्यं स्वर्णरूप्यकुप्यानि क्षेत्रवास्तुनी । द्विपाचतुष्पाचेति स्युर्नव बाह्याः परिग्रहाः ॥१॥ रागद्वेषौ कषायाः शुद्धासौ रत्यरती भयम् । जुगुप्सा वेदमिथ्यात्वे आन्तराः स्युश्चतुर्दश ॥२॥ बाह्यात् परिग्रहात्प्रायः प्रकुप्यन्त्यान्तरा अपि । प्रावृषो मृषिकालर्कविषजोपद्रवा इव ॥३॥ प्राप्तप्रतिष्ठानपि च वैराग्यादिमहादुमान् । उन्मूलयति निर्मूलं परिग्रहमर्हवतः ॥४॥ परिग्रहनिपण्णोऽपि योऽपवर्गं विमार्गति । लोहोदुषानिविष्टोऽसौ पारावारं तितीर्यति ॥५॥ बाह्या परिग्रहाः पुंसां धर्मस्य ध्वंसहेतवः । तज्जन्मानोऽपि जायन्ते समिधामिव वह्नयः ॥६॥ बाह्यानापि हि यः सङ्घातं नियन्त्रयितुं चमः । जयेत् क्रीवः कथं सोऽज्ज्त् परिग्रहचमममम् ॥ ७ ॥ क्रीडोद्यानमविद्यानां वारिधिव्यसनार्णसाम् । कन्द-स्वर्णामहावह्नेरेक एव परिग्रहः ॥८॥ अहो आश्चर्यमुन्मुक्तसर्वसङ्गान्मुनीनपि । धनार्थित्वेन शङ्कन्ते धनरत्नापरायणाः ॥९॥ राजतस्करदायादवह्नितोयादिभीरुभिः । धनैकतानैर्धनिभिर्निशास्वपि न सुष्यते ॥ १० ॥ दुर्भिचे वा सुभिचे

(१) वायु । (१) जलानाम् ।

वा वने जनपदेऽपि वा । शङ्काऽऽतङ्काकुलतया धनी सर्वत्र दुःखितः ॥ ११ ॥ निर्दोषा वा सदोषा वा सुखं जीव-
न्ति निर्धनाः । बाध्यन्ते धनिनो लोके दोषैरुपादितैरपि ॥ १२ ॥ अर्जने रत्नो नाशे व्यये सर्वत्र दुःखदम् ।
धत्ते कर्णगृहीताच्छ्रमल्ललीलां धनं नृणाम् ॥ १३ ॥ धिग्धनं धनवन्तो यदेकामिषजघृष्टुभिः । स्वजनैरपि बाध्य-
न्ते शुनकाः शुनकैरपि ॥ १४ ॥ इत्थमर्थं लभेयाहं रक्षेय वद्धयेय च । कृतान्तदन्तयन्त्रस्थोऽपीत्याशां न त्यजे-
द्धनी ॥ १५ ॥ पिशाचीव धनाशेयं यावदुच्छृङ्खला भवेत् । तावत् प्रदर्शयेन्नृणां नानारूपां विडम्बनाम् ॥ १६ ॥
यदीच्छसि सुखं धर्मं मुक्तिसाम्राज्यमेव च । तदा परपरीहारदेकामाशां वशीकुरु ॥ १७ ॥ स्वर्गापवर्गनगरप्रवेश-
प्रतिरोधिनी । अभेद्या वज्रधाराभिराशैव हि महार्गला ॥ १८ ॥ आशैव राक्षसी पुंसामाशैव विषमञ्जरी । आशैव
ऽऽशीविषी जिता ॥ २० ॥ पापवल्लीं दुःखखानिं सुखार्थिं दोषमातरम् । आशां निराशीकुरुते यस्तिष्ठति सुखेन सः
॥ २१ ॥ आशादवाग्नेर्महिमा कोऽपि लोकपथातिगः । धर्ममेवं समाधिं यो विध्यापयति तत्त्वणात् ॥ २२ ॥ दीनं
जल्पन्ति गायन्ति नृत्यन्त्यभिनयन्ति च । आशापिशाचीविवशाः पुमांसो धनिनां पुरः ॥ २३ ॥ न यान्ति वायवो
यत्र नाप्यर्केन्दुमरीचयः । आशामहोर्मयः पुंसां तत्र यान्ति निरर्गलाः ॥ २४ ॥ येनाशायै ददे स्वाभ्यं तेनात्तं दास्यमा-
त्मन । आशा दासीकृता येन तस्य स्वाभ्यं जगत्रये ॥ २५ ॥ नाशा नैसर्गिकी पुंसि या जीर्यति न जीर्यति । उत्पात एव
कोऽप्येषा तस्यां सत्यां कुतः सुखम् ॥ २६ ॥ वलयो वलयाः पुंसां पलितानि स्रजः कृताः । किमन्यन्यमण्डनं कृत्वा कृतार्था-
ऽऽशा भविष्यति ॥ २७ ॥ प्राप्तेभ्योऽप्यतिरिच्यन्ते तेऽर्थास्त्यक्ता य आशया । क्रोडीकरोति यानाशा ते तु स्वमेऽपि

दुर्लभा ॥२८॥ गानर्थाच्च बहुभिर्यज्ञैरिच्छेत्साधयितुं नरः । अयन्नासिद्धा एवैते कृते शाशानिमीलने ॥२९॥ पुण्योदयोऽ-
स्ति चेत् पुसां व्यर्थैवाशापिशाचिका । अथ पुण्योदयो नास्ति व्यर्थैवाशापिशाचिका ॥३०॥ अर्धाती पण्डितः प्राज्ञः
पापभीरुस्तपोधनः । स एव येन हित्वाऽऽशां नैराश्यमुररीकृतम् ॥३१॥ सुखं सन्तोषपीयूषजुषां यत् स्ववशात्मनाम् ।
तत्पराधीनवृत्तीनामसन्तोषवतां कुतः ॥ ३२॥ सन्तोषवर्भणि व्यर्था आशानाराचपङ्क्तयः । ताः कथं प्रतिरोद्धव्या
इति मा स्माकुलो भवः ॥ ३३ ॥ वाक्यैकैकेन तद्वन्मि यद्वाच्यं वाक्यकोटिभिः । आशापिशाची शान्ता च प्राप्तं
च परम पदम् ॥३४॥ तत्सन्त्यजाऽऽशावैवश्यं मितीकृतपरिग्रहः । भजस्व द्रव्यसाधुत्वं यतिधर्मानुरक्तधीः ॥३५॥
मिथ्याद्वाग्यो विशिष्यन्ते सम्यग्दर्शनिनो जनाः । तेभ्योऽपि देशविरता भितारम्भपरिग्रहाः ॥ ३६ ॥
शामन्यतीर्थिका यान्ति गतिं तीव्रतपोजुषः । उपासका सोमिलवत्तां विराद्धव्रता अपि ॥ ३७ ॥ मासे मासे हि ये
बालाः कुशाग्रेणैव सुज्जते । सन्तुष्टोपासकानां ते कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ३८ ॥ अप्यद्भुतवर्षोनिष्ठस्तामलिः
पूरणोऽपि वा । सुआवकोचितगतेरतिदीनां गतिं ययौ ॥३९॥ आशापिशाचविवशं कुरु मा स्म चेतः, सन्तोषमुद्रह
परिग्रहनिग्रहेण । श्रद्धां विधेहि यतिधर्मधुरीणताया-मन्तर्भाषकमुपैषि यथाऽपवर्गम् ॥ ४० ॥ ११५ ॥

इति परमार्हतश्रीकुमारपालभूपालशुश्रूषिते आचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते अध्यात्मोपनिषत्तन्नि सञ्जातपट्टवन्वे
श्रीयोगशास्त्रे स्वोपज्ञं द्वितीयप्रकाशविवरणम् ।

ॐ पं० शम्भुदास गौरी

गौरीमिह १/१-४ रा-५४

(१) 'भावसाधुत्वं' इति प्रत्यन्तरम् ।

अहम्
तृतीयः प्रकाशः ।

अथाणुव्रतव्यावर्णनानन्तरं गुणव्रतानामवसरस्तत्रापि प्रथमं गुणव्रतमाह—
दशस्वपि कृता दिक्षु यत्र सीमा न लङ्घ्यते । ख्यातं दिग्विरतिरिति प्रथमं तद्गुणव्रतम् ॥१॥
ऐन्द्री, आग्नेयी, याम्या, नैऋती, वारुणी, वायव्या, कौबेरी, ऐशानी, नागी, ब्राह्मीति दश दिशस्तासु,
अपिशब्दोदेकद्वित्र्यादिदिक्ष्वपि, सीमा मर्यादा, कृता प्रतिपन्ना, यत्र व्रते सति, न लङ्घ्यते नातिक्रम्यते,
तत्प्रथमं गुणव्रतम् । उत्तरगुणरूपं व्रतं गुणव्रतम्, गुणाय चोपकाराय अणुव्रतानां व्रतं गुणव्रतम्, ख्यातं प्रसिद्धं,
तस्याभिधानं दिग्विरतिरिति ॥ १ ॥

ननु हिंसादिपापस्थानविरतिरूपाणि युक्तान्यणुव्रतानि, दिग्ब्रते तु कस्य पापस्थानस्य निवृत्तिर्येनास्य व्रतत्वमच्यते ? । उच्यते—अत्रापि हिंसादीनामेव पापस्थानानां विरतिरेतदेवाह—

चराचराणां जीवानां विमर्दननिवर्त्तनात् तत्प्रायोगोलकल्पस्य सद्गतं ग्रहिणोऽप्यदः ॥ २ ॥

चरास्त्रसा द्वीन्द्रियादयः, अचराः स्थावराः एकेन्द्रियाः; तेषां नियमितसीमावहिवर्त्तिनां जीवानां, याद्विमर्दनं यातायातादिना हिंसा, तस्य निवर्त्तनाद्धेतोरिदमपि हिंसाप्रतिषेधपरमेव गृह्यस्यापि सद्गतम् । हिंसाप्रतिषेधपरत्वे

113411

च असत्यादिप्रातिषेधपरताऽपि सुवचैव । यथेवं, साधूनामपि दिग्विरतिव्रतप्रसङ्ग इत्याह—तप्तायोगोलकन्यस्येति । गृहस्थो भारम्भपरिग्रहपरत्वाद्यत यत्र याति, भूङ्क्ते, शोते, व्यापारान्तरं वा कुरुते, तत्र तप्तायोगोलक इव जीवोपमर्दं करोति । गृहिणोऽपीत्यपिशब्दस्तप्तायोगोलकन्यस्येत्यत्र सम्बध्यते, तप्तायोगोलकन्यस्यापीत्यर्थः । यदाह—

तैत्तायोगोलकण्यो पमत्तजीवोऽणिचारियप्पसरो । सव्वत्थ किं न कुञ्जा पावं तत्कारणाणुगमो ॥ १ ॥

साधूनां तु समित्तिगुप्तिप्रधानव्रतशालिनां नायं दोष इति न तेषां दिग्विरतिव्रतम् ॥ २ ॥

लोभलब्धपापस्थानविरतिपरमपि चैतद् व्रतमित्याह—

जगदाक्रममाणस्य प्रसरल्लोभवारिधेः । स्वलनं विदधे तेन येन दिग्विरतिः कृता ॥ ३ ॥

लोभ एव दुर्लङ्घ्यत्वाद्धारिधिः समुद्रः प्रसरंश्चासौ नानाविकल्पकञ्जोलोकलतया लोभवारिधिश्च, तस्य विशेषण जगदाक्रममाणस्य । वारिधिपचे जगद्भोकः, लोभपचे तु नि शेषमेव भुवनत्रयम् । लोभवशगो हि ऊर्ध्वलोकगतां सुरसम्पदं मध्यलोकगतां च चक्रवर्त्यादिसम्पदमधोलोकगतां च पातालप्रभृत्त्वादिसम्पदमभिलषंस्त्रिभुवनमपि मनोरथैराक्रामतीति लोभस्य जगदाक्रमणम्, तेन स्वलनं प्रसरनिरोधः, तद्विदधे, येन किं ? येन पुरुषेण दिग्विरतिर्विहिता । दिग्विरतो हि प्रतिज्ञातसीमातः परतोऽगच्छंस्तत्स्थसुवर्णरूप्यधनधान्यादिषु प्रायेण लोभं न कुरुते इति लोभलब्धपापस्थानविरतिपरताऽस्य व्रतस्य । अत्रान्तरभोका—

(१) तप्तायोगोलकस्यः प्रमत्तनीबोऽनिवारितप्रसरः । सर्वत्र किं न कुर्यात् पापं तत्कारणानुगतः ॥

ते देतद्यावद्धीवं वा सद्व्रतं गृहभेषिनाम् । चतुर्मासादिनियमादथवा खल्यकालिकम् ॥ १ ॥ सदा सामायिक-
स्थानां यतीनां तु जित्वात्मनाम् । न दिशि कचन स्यातां विरत्यविरती इमे ॥ २ ॥ चारणानां हि गमनं यदूर्ध्वं
भेरुमूर्धनि । तिर्यग्लवचकशैले च नैषां दिग्विरतिस्ततः ॥ ३ ॥ गन्तुं सर्वोसु यो दिक्षु विदध्यादवधिं सुधीः । स्व-
र्गादौ निरवधो जायन्ते तस्य सम्पदः ॥ ४ ॥ ३ ॥

द्वितीयं गुणव्रतमाह—

भोगोपभोगयोः संख्या शक्त्या यत्र विधीयते । भोगोपभोगमानं तद् द्वैतीयिकं गुणव्रतम् ॥ १ ॥
भोगोपभोगयोर्वच्यमाणलक्षणयोः संख्या परिमाणं यत्र व्रते विधीयते, कया ? शक्त्या शरीरमनसोरनावा-
धया, तद्भोगोपभोगमानं नाम गुणव्रतं, द्वितीयमेव द्वैतीयिकम् ; स्वार्थे टीका ॥ ४ ॥
भोगोपभोगयोर्लक्षणमाह—

सकृदेव भुज्यते यः स भोगोऽन्नस्वगादिकः । पुनःपुनः पुनर्भोग्य उपभोगोऽङ्गनादिकः ॥ ५ ॥

सकृदेव एकवारमेव, भुज्यते सेव्यते इति भोगः, अन्नमोदनादि, सम्मान्यं, आदिशब्दाचाम्बुलविलेपनोद्वर्च-
नधूपनस्नानपानादिपरिग्रहः । पुनःपुनरनेकवारं, भोग्यः सेव्यः, अङ्गना वनिता, आदिशब्दाद्वस्त्रालङ्कारगृहशय-
नासनवाहनादिपरिग्रहः ॥ ५ ॥

इदं च भोगोपभोगव्रतं भोक्तुं योग्येषु परिमाणकरणेन भवति, इतरेषु तु वर्जनेनेति श्लोकद्वयेन तद्वर्ज-
नीयानाह—

मद्यं मांसं नवनीतं मधूदुम्बरपञ्चकम् । अनन्तकायमज्ञातफलं रात्रौ च भोजनम् ॥ ६ ॥

आमगोरससंपृक्तं द्विदलं पुष्पितौदनम् । दध्यहर्द्वितयातीतं कुथितान्नं च वर्जयेत् ॥ ७ ॥

तत्र मद्यं द्विधा-काष्ठनिष्पन्नं च, मांसं त्रिधा-जलस्थलस्रचरमांसभेदेन । मांसग्रहणेन चर्मरुधिर-
भेदोमज्जनः परिगृह्यन्ते । नवनीतं गोमहिष्यजाडविसम्बन्धेन चतुर्धा । मधु त्रेधा-भाषिकं, आमरं, कौत्तिकं च ।
उदुम्बरपञ्चकादयो यथास्थानं व्याख्यास्यन्ते ॥ ६ ॥ ७ ॥

तत्र मद्यस्य वर्जनीयत्वेहेतून् दोषान् श्लोकदशकेनाह—

मदिरापानमात्रेण बुद्धिर्नेश्यति दूरतः । वैदग्धीबन्धुरस्यापि दौर्भाग्येणैव कामिनी ॥ ८ ॥

वैदग्धीबन्धुरस्यापि क्लेशस्यापि पुंसो, मदिरापानमात्रेण बुद्धिर्नेश्यति वयं याति, दूरतो दूरं यावत् सर्वथा
विनश्यतीत्यर्थः । अत्रोपमानं दौर्भाग्येणैव कामिनीति । वैदग्धीबन्धुरस्यापि दूरत इति चात्रापि सम्भव्यते । तेन
यथा विदग्धस्यापि दौर्भाग्यदोषेण कामिनी नश्यति पलायते, दूरतो दूरादपि ॥ ८ ॥ तथा—

पापाः कादम्बरीपानविवशीकृतचेतसः । जननीं हा प्रियीयन्ति जननीयन्ति च प्रियाम् ॥ ९ ॥

कादम्बरी मदिरा, जननीं मातरं, हा इति स्नेहे, प्रियीयन्ति प्रियामिव जायामिवाचरन्ति, प्रियां च जननी-
यन्ति जननीमिवाचरन्ति । मदिरामदविह्वलत्वाजननीजाययोरोचारव्यत्ययेन व्यवहरन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥ तथा—

न जानाति परं स्वं वा मद्याच्चलितचेतनः । स्वामीयति वराकः स्वं स्वामिनं किङ्करीयति ॥ १० ॥

मद्याद्धेतोः चलितचेतनो नष्टचैतन्यः सन्, स्वमात्मानं, परं वा आत्मव्यतिरिक्तं, न जानाति । अत्र हेतुमाह—यत आत्मानमजानन् स्वं स्वामिनामिवाचरति, वराकश्चैतन्यहीनत्वादनुकम्पनीयः । परमजानन् स्वामिनं नाथं किङ्करमिवाचरति ॥ १० ॥ तथा—

मद्यपस्य शवस्येव लुठितस्य चतुष्पथे । मूलयन्ति मुखे श्वानो व्यात्ते विवरशङ्कया ॥११॥
स्पष्टः ॥ ११ ॥ तथा—

मद्यपानरसे मग्नो नग्नः स्वपिति चत्वरे । गूढं च स्वमभिप्रायं प्रकाशयति लीलया ॥१२॥
मद्यस्य पानं तत्र रस आसक्तिस्तत्र मग्नो निपण्णः ; मद्यपानव्यसनीत्यर्थः । अत एव वस्त्रमपि स्रस्तमजानन् नग्नः स्वपिति चत्वरे, न तु गृह एव । दोषान्तरं च—गूढं केनाप्यविदितं, स्वमभिप्रायं राजद्रोहादिकं प्रकाशयति प्रकटीकरोति लीलया बन्धनताडनादिव्यतिरेकेणापि ॥ १२ ॥ तथा—

वारुणीपानतो यान्ति कान्तिकीर्तिमतिश्रियः । विचित्राश्चित्ररचना विलुठत्कज्जलादिव ॥१३॥
वारुणीपानतो मद्यपानात्, यान्त्यपगच्छन्ति, कान्तिः शरीरतेजः, कीर्तिर्यशः, मतिस्तात्कालिकी प्रतिभा, श्रीः सम्पत् । विचित्रा इत्याद्युपमानं स्पष्टम् ॥ १३ ॥ तथा—

भूतात्तवन्नरीनन्ति रारटीति सशोकवत् । दाहज्वरार्त्तवद्भूमौ सुरापो लोलुठीति च ॥ १४ ॥
भूतात्तो व्यन्तरविशेषपरिगृहीतः, त्रीण्यपि क्रियापदानि भृशाभीक्ष्ण्योर्यद्बुबन्तानि ॥ १४ ॥ तथा—

विदधत्यङ्गशैथिल्यं ग्लपयन्तीन्द्रियाणि च । मूर्च्छामनुच्छां यच्छन्ती हाला हालाहलोपमा ॥१५॥

हाला सुरा, हालाहलोपमा हालाहलो विषविशेषस्तत्सदृशी । साधारणधर्मानाह-विदधती कुर्वाणा अङ्गशैथिल्यं शरीरविशेषशुल्वम् । ग्लपयन्ती कार्याचमाणि कुर्वती इन्द्रियाणि चञ्चुरादीनि । मूर्च्छा चैतन्याभावस्ता-
मनुच्छां प्रचुरां यच्छन्ती । अङ्गशैथिल्यादयो हालाहालाहलयोः साधारणा धर्माः ॥ १५ ॥ तथा—

विवेकः संयमो ज्ञानं सत्यं शौचं दया दमा । मद्यात्प्रलीयते सर्वं तृण्या वह्निकणादिव ॥१६॥

विवेको हेयोपादेयज्ञानं, संयम इन्द्रियवशीकारः, ज्ञानं शास्त्रावबोधः, सत्यं तथ्या भाषा, शौचमाचारशुद्धिः, दया करुणा, दमा क्रोधस्यानुत्पाद उत्पन्नस्य वा विफलीकरणम् । मद्यान्मद्यपानात् प्रलीयते नाशमुपयाति सर्वं विवेकादि । यथा वह्निकणात् तृण्या तृणसमूहः । तृणानां समूहस्तृण्या, पाशादित्वान्न्यः ॥ १६ ॥

दोषाणां कारणं मद्यं मद्यं कारणमापदाम् । रोगातुर इवापथ्यं तस्मान्मद्यं विवर्जयेत् ॥१७॥

दोषाणां चौर्यपारदारिकत्वादीनां कारणं हेतुः, मद्यपानरतो हि किं किमकार्यं न कुरुते ? दोषकारणत्वादेव चापदां वधवन्धादीनां कारणं, तस्मान्मद्यं विवर्जयेदित्युपसंहारः । रोगातुर इवापथ्यमित्युपमानम् । अत्रान्तरश्लोकाः—

रसोद्भवाश्च भूयांसो भवन्ति किल जन्तवः । तस्मान्मद्यं न पातव्यं हिंसापातकमीरुणा ॥ १ ॥ दत्तं न दत्तमात्रं च नात्रं कृतं च नो कृतम् । मृगोद्यराज्यादिव हा स्वैरं वदति मद्यपः ॥ २ ॥ गृहे बहिर्वा मार्गे वा परद्रव्याणि मूढधीः । वधवन्धादिनिर्भीको शुद्धात्याच्छिद्य मद्यपः ॥३॥ बालिकां युवतीं वृद्धां ब्राह्मणीं श्वपचीमपि ।

भुङ्क्ते परस्त्रियं सद्यो मद्योन्मादकदर्थितः ॥४॥ रटन् गायन् लुठन् धावन् कुप्यंस्तुष्यन् रुदन् हसन् । स्तम्भमन्
 अमंस्तिष्ठन् सुरापः पापराट् नटः ॥५॥ श्रूयते किल शाम्बेन मद्यादन्धम्भविष्णुना । हतं वृष्णिकुलं सर्वं शोयिता
 च पुरी पितुः ॥ ६ ॥ पिवन्नपि मृदुर्मद्यं मद्यपो नैव तृप्यति । जन्तुजातं कवलयन् कृतान्त इव सर्वदा ॥ ७ ॥
 लौकिका अपि मद्यस्य बहुदोषत्वमास्थिताः । यत्तस्य परिहार्यत्वमेवं पौराणिका जगुः ॥ ८ ॥ कश्चिदपिस्तपस्तेषु
 भीत इन्द्रः सुरस्त्रिय । द्यौभाय श्रेषयामास तस्यागत्य च तास्तकम् ॥ ९ ॥ विनयेन समाराध्य वरदाभिमुखं
 स्थितम् । जगुर्मद्यं तथा मांसं सेवस्वाब्रह्म चेच्छ्रया ॥ १० ॥ स एवं गदितस्ताभिर्द्वयोर्नरकहेतुताम् । अलोच्य
 मद्यरूपं च शुद्धकारणपूर्वकम् ॥ ११ ॥ मद्य प्रपद्य तद्भोगान् नष्टधर्मस्थितिर्मदात् । विदंशार्थमजं हत्वा सर्वमेव
 चकार सः ॥ १२ ॥ अवद्यमूलं नरकस्य पद्वतिं, सर्वापदां स्थानमकीर्तिकारणम् । अभव्यसेव्यं गुणिभिर्विगर्हितं,
 विवर्जयेन्मद्यमुपासकः सदा ॥ १३ ॥ १७ ॥

अथ मांसदोषानाह—

चिखादिषति यो मांसं प्राणिप्राणापहारतः । उन्मूलयत्यसौ मूलं दद्याऽऽख्यं धर्मशास्त्रिनः ॥१८॥

चिखादिषति खादितुमिच्छति, य कश्चित्, मांसं पिशितं । असौ पुमान्, उन्मूलयति उत्खनति, किं तत् ?
 मूलं दद्यासंज्ञकं, कस्य ? धर्मशास्त्रिन पुण्यवृत्तस्य, । मांसखादने कथं धर्मतरोर्दयाख्यं मूलमुन्मूलयते ? इत्याह—
 प्राणिप्राणापहारतः प्राणिप्राणापहाराद्धेतोः, न हि प्राणिप्राणापहारमन्तरेण मांसं संभवतीति ॥ १८ ॥

अथ मांसं पिखादियमपि प्राणिदयां करिष्यतीत्याह—

अशनीयन् सदा मांसं दयां यो हि चिकीर्षति । ज्वलति ज्वलने वह्नीं स रोपयितुमिच्छति ॥१॥

सदा सर्वदा, मांसमशनीयन् मांसमशनमिवाचरन्, पुत्रीयति च्छात्रमिति वत् “आधाराच्चोपमानादाचारे” ॥ ३ ॥ ४ ॥ २४ ॥ इति क्यनि रूपम्, दयां कृपां, यः कश्चित्, हि स्फुटं, चिकीर्षति कर्तुमिच्छति । ज्वलतीत्यादिना निदर्शनम्, यथा ज्वलत्यग्नौ वह्नीरोपणमशक्यम्, तथा मांसमशनीयता दयाऽपि कर्तुमशक्येत्यर्थः ॥१६॥

नन्वन्यः प्राणिनां घातकोऽन्यश्च मांसमचक इति कथं मांसमचकस्य प्राणिप्राणापहरणमिति ? उच्यते—
मचकोऽपि घातक एवेत्याह—

हन्ता पलस्य विक्रेता संस्कर्त्ता भक्षकस्तथा । क्रेताऽनुमन्ता दाता च घातका एव यन्मनुः ॥२०॥

हन्ता शस्त्रादिना प्राणिनां प्राणापहारकः, पलस्य विक्रेता यो मांसं विक्रीणीते । पलस्येत्युत्तरेष्वपि पदेषु सम्बन्धनीयम् । संस्कर्त्ता यो मांसं संस्करोति, भक्षकः खादकः, क्रेता यो मांसं क्रीणीति, अनुमन्ता य प्राणि-
हिसया मांसमुत्पाद्यमानमनुमोदते, दाता यो मांसमतिथ्यादिभ्यो ददाति, एते साक्षात्पारम्पर्येण वा घातका एव प्राणिप्राणापहारका एव, यन्मनुरिति संवादार्थम् ॥ २० ॥

मानवमेवोक्तं दर्शयति—

अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी । संस्कर्त्ता चोपहर्त्ता च खादकश्चेति घातकाः ॥२१॥

तृतीयः
प्रकाशः।

अनुमन्ता अनुमोदकः, विशसिता हतस्याङ्गविभागकरः, निहन्ता व्यापादकः, क्रयविक्रयी क्रयविक्रयौ विधेते यस्य स तथा, क्रेता विक्रेता चेत्यर्थः; संस्कर्त्ता मांसपाचकः, उपहर्त्ता परिवेष्टा, खादको भक्षकः, एते सर्वे घातकाः ॥ २१ ॥

द्वितीयमपि मानवं श्लोकमाह—

नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् । न च प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥ २२ ॥

यावत्प्राणिनो न हतास्तावन्मांसं नोत्पद्यते, हिंसा चातिशयेन दुःखावहा, तस्मान्मांसं विवर्जयेत्, उत्पद्यत इति मांसस्य हिंसानिमित्तत्वात् कर्तृव्यपदेश इति समानकर्तृकत्वमविरुद्धम् । न च स्वर्ग्य इति न स्वर्गानुत्पत्तिमात्रमभिप्रेतमपि तु नरकादिदुःखहेतुता ॥ २२ ॥

इदानीमन्यपरिहारेण भक्षकस्यैव वधकत्वमाह—

ये भक्षयन्त्यन्यपलं स्वकीयपलपुष्टये । त एव घातका यन्न वधको भक्षकं विना ॥ २३ ॥

अन्यपलमन्यमांसं स्वमांसपुष्टये ये भक्षयन्ति त एव परमार्थतो घातका न तु हन्तृविक्रेतृप्रभृतयः । अत्र युक्तिमाह—यद्यस्मान्न भक्षकं विना वधको भवति; ततो हन्तृप्रभृतिभ्यो भक्षकः पापीयान्, स्वकीयपलपुष्टय इति हिंसाभिप्रायं स्वपलपोषणमात्रप्रयोजनः कतिपयदिनजीवितः परजीवितग्रहाणं कुर्यात् । यदाह—

हन्तेण परपाणे अप्पाणं जे कुणंति सप्पाणं । अप्पाणं दिवसाणं कएण नोसिंति अप्पाणं ॥ १ ॥ तथा—

(१) हत्वा परप्राणान् आत्मानं जे कुर्वन्ति सप्राणम् । अल्पाना दिवसानां कृतेन नाशयन्ति आत्मानम् ॥

एकस्स कए नियजीवियस्स बहुआउ जीवकोडीओ । दुब्बले ठवंति जे केवि ताण कि *सासयं बीयं* ॥१॥ २३॥
एतदेव सजुगुप्समाह—

मिथान्नान्यपि विद्यासादभृतान्यपि मूत्रसात् । स्युर्यस्मिन्नङ्गकस्यास्य कृते कः पापमाचरेत् ? ॥२४॥

मिथान्नानि शालिमुद्गमापगोधूमादीनि तान्यपि विद्यासाद्विद्यात्वेन स्युः संपद्येरन् । अभृतानि पयःप्रभृतीनि तान्यपि मूत्रसान्मूत्रत्वेन स्युः संपद्येरन् यस्मिन् (अङ्गके) । अस्य प्रत्यक्षस्य, अङ्गकस्य कुत्सितस्य शरीरस्य, कृते निमित्तं, कः सचेतनः पापं प्राणिघातलक्षणमाचरेत् विदधीत ? ॥ २४ ॥

इदानीं मांसभक्षणं न दोषायेति वदतो निन्दति—

मांसाशने न दोषोऽस्तीत्युच्यते येर्दुरात्मभिः । व्याधयध्वक्वयाधशृगालास्तेर्गुरूकृताः ॥२५॥

मांसभक्षणे न दोषोऽस्तीति यैरुच्यते दुरात्मभिर्दुःस्वभावं, यथा—

“ न मांसभक्षणे दोषो न मध्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा भूतानां निवृत्तिस्तु महाफला ” ॥ १ ॥

इति । तैर्व्याधा लुब्धकाः, शुभ्रा हिंसा पक्षिविशेषाः, इका अरण्यस्वानः, व्याघ्राः शार्दूलाः, शृगाला जम्बुकाः, गुरूकृताः उपदेशकाः कृताः । न हि व्याधादीन् गुरून् विना कश्चिदेवंविधं शिष्ययति, न चाशिषितं

(१) एकस्य कृते निजजीवितस्य बहुका जीवकोटीः । दुःखे स्थापयन्ति ये केऽपि तेषां किं शाश्वतो जीवः !

(*) सासवो अप्या । इतिप्रत्यन्तरे ।

महाजनपूण्या एवमुपदिशन्ति । अपि च । निवृत्तिस्तु महाफलेति वदद्भिर्येषां निवृत्तिर्महाफला तेषां प्रवृत्तिर्न दोषवतीति स्वयमेव स्ववचनविरोध आविष्कृत इति किमन्यद् ब्रूमेह ॥ २५ ॥

निरुक्तबलेनापि मांसस्य परिहार्यत्वमाह—

मां स भक्षयिताऽमुत्र यस्य मांसमिहाद्वयहम् । एतन्मांसस्य मांसत्वे निरुक्तं मनुरब्रवीत् ॥ २६ ॥

मां स भक्षयितेति अत्र स इति सर्वनामसामान्यापेक्षं योग्येनार्थेन निराकाङ्क्षीकरोति—यस्य मांसमहमस्मि, इहेति ब्रह्मलोके, अमुत्वेति परलोके, एतन्मांसस्य मांसत्वे मांसरूपतायां, निरुक्तं नामधेयनिर्वचनं मनुरब्रवीत् ॥ २६ ॥

मांसमक्षणे महादोषमाह—

मांसास्वादनलुब्धस्य देहिनं देहिनं प्रति । हन्तुं प्रवर्त्तते बुद्धिः शाकिन्या इव दुर्धियः ॥ २७ ॥

मांसमक्षणलम्पटस्य देहिनं देहिनं प्रति यं यं पश्यति जलचरं मत्स्यादिकं, स्थलचरं मृगवराहादि अजाऽविकादि च, खेचरं तित्तिरिलावकादि, अन्ततो मृषिकाद्यपि तं तं प्रति हन्तुं हननाय बुद्धिः प्रवर्त्तते; दुर्धियो दुर्बुद्धेः । शाकिन्या इव—यथा हि शाकिनी यं पुरुषं स्त्रियमन्यं वा ग्राणिनं पश्यति, तं तं हन्तुं तस्या बुद्धिः प्रवर्त्तते, तथा मांसास्वादनलुब्धस्यापीति ॥ २७ ॥

अपि च मांसमक्षिणामुत्तमपदार्थपरिहारेण नीचपदार्थोपादानं महद्बुद्धिवैगुण्यं दर्शयतीति दर्शयन्माह—

ये भक्षयन्ति पिशितं दिव्यभोज्येषु सत्स्वपि । सुधारसं परित्यज्य मुञ्जते ते हलाहलम् ॥ २८ ॥

दिष्यभोज्येषु सकलघातुहंकषे सर्वेन्द्रियप्रीतिप्रदेषु वीरचैरेयीकिलाटीकुचिकारसालादध्यादिषु मोदकमण्ड-
कमण्डिकाखाद्यकर्पटिकाघृतपूरादिषु इण्डेरिकापूरणवटकवटिकापर्यटादिषु इक्षुगुडखण्डशर्करादिषु द्राक्षासहकारक-
दलदाडिमनालिकेरनारङ्गखर्जूरबोटराजादनपनसादिषु च सत्स्वपि तान्यनादृत्य ये मूढा विस्रगन्विषुगुप्ताकरं
शूकाप्रधानानां वान्तिकरं मांसं भक्षयन्ति ते जीवितवृद्धिहेत्वमृतरसपरिहारेण जीवितान्तकरं हलाहलं विषभेदं
भुञ्जते । बालोऽपि हि द्रव्यपरिहारेण सुवर्णमेवादत्त इति बालादपि मांसभक्षिणो बालाः ॥ २८ ॥

भङ्गयन्तरेण मांसभक्षणदोषमाह—

न धर्मो निर्दयस्यास्ति पलादस्य कुतो दया । पललुब्धो न तद्वेत्ति विद्याद्रोपदिशेन्न हि ॥ २९ ॥

निर्दयस्य कृपाराहित्यस्य, धर्मो नास्ति, धर्मस्य दया मूलमिति ज्ञापनन्ति । ततः प्रस्तुते किमायातमत आह—
पलादस्य कुतो दया, पलादस्य मांसोपजीविनः, कुतो दया ? नैव दयेत्यर्थः, भक्षकस्य वधकत्वेनोक्तत्वात्,
वधकश्च कथं सदयो नाम इति पलादस्य निर्धर्मतालवणो दोषः । ननु सत्चेतनः कथमात्मनि धर्मभावं सहेतु ?
उच्यते—पललुब्धो न तद्वेत्ति मांसलोभेन न तत्पूर्वार्थोक्तं जानाति । अथ कथञ्चिद्विद्याजानीयात्तर्हि स्वयं मांस-
लुब्धो मांसनिवृत्तिं कर्तुमशक्नुवन् सर्वेऽपि मम सदृशा भवन्ति चित्ति परेभ्यो मांसनिषेधं नोपदिशेदाजिष्यकवत् ।
श्रूयते हि कथिदाजिष्यको मार्गे गच्छन्नेकया सर्पिण्या भक्षितस्तत्सर्वेऽपि भक्ष्यन्तामनयेति बुद्ध्या परेभ्यो नाल्या-
तवानिति द्वितीयोऽपि तथैव दधो नान्येषां कथितवान्, एवं यावत्सप्त दद्याः । मांसभक्षकोऽपि मांसभक्षणात्स्वयं
नरके पतन् “स्वयं नष्टा दुरात्मानो नाशयन्ति परानपि” इति न परेभ्य उपदिशति ॥ २९ ॥

इदानीं मांसभक्षकाणां मूढतामुपदर्शयति—

केचिन्मांसं महामोहादश्नन्ति न परं स्वयम् । देवपितृतिथिभ्योऽपि कल्पयन्ति यदूचिरे ॥३०॥

केचित् कुशास्त्रविप्रलब्धा महतो मोहान्न केवलं स्वयं मांसमश्नन्ति किन्तु देवेभ्यः पितृभ्योऽतिथिभ्यश्च कल्पयन्ति, यद्यस्मादूचिरे तद्धर्मशास्त्रकाराः ॥ ३० ॥

उक्तमेवाह—

क्रीत्वा स्वयं वाऽप्युत्पाद्य परोपहृतमेव वा । देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य खादन् मांसं न दुष्यति ॥३१॥

मृगपचिमांसविषयमेतच्छास्त्रं, तेन घृणापणमांसं विना व्याघ्रशकुनिकादिभ्यः क्रीत्वा मूष्येन । घृणापणमांसं तु देवपूजादावनधिकृतेः । तथा स्वयमुत्पाद्य—ब्राह्मणो याज्ञवल्क्यः, क्षत्रियो मृगयाकर्मणा, अथवा परोपपहृतं दौर्कितं तेन मांसेन देवानां पितॄणां चार्चनं कृत्वा मांसं खादन्न दुष्यति, एतच्च महामोहादिति वदद्भिरस्माभिर्दीयितमेव । स्वयमपि हि प्राणिघातहेतुकं मांसं भक्षयितुमयुक्तं किं पुनर्देवादिभ्यः कल्पयितुम् । देवा हि सुकृतसम्भारलब्धात्मानोऽघातुकशरीरा अकावलिकाहाराः कथं मांसं भक्षयेयुः ? अभक्ष्यन्नथस्तत्कल्पनं मोह एव । पितरश्च स्वसुकृतदुष्कृतवशेन प्रासगतिविशेषाः स्वकर्मफलमनुभवन्तो न पुत्रादिकृतेनापि सुकृतेन तार्यन्ते किं पुनर्मांसदौर्किकनदुष्कृतेन ? । न च पुत्रादिकृतं सुकृतं तेषामुपतिष्ठते । न ह्याग्नेषु सेकः कोविदोरेषु फलं दत्ते । अतिथिभ्यश्च सत्कारार्होभ्यो नरकपातहेतोर्मांसस्य दौर्किकं महते अधर्माय । एवं परेषां महामोहोच्यतम् । श्रुतिस्मृ-

तिविहितत्वादनोधमेतदिति चेन्न । श्रुतिभाषितेन्यग्रामाग्निकेणु प्रत्ययस्य कर्तुमशक्यत्वात् । श्रूयन्ते हि श्रुतिव-
चांसि—यथा पापघ्नो गोस्पर्शः, द्रुमाणां च पूजा; छायादीनां वधः स्पर्शः । ब्राह्मणभोजनं पिठप्रीणनं,
मायावीन्याधिदैवतानि, वह्नी हुतं देवप्रीतिप्रदम् । तदेतन्निषेणु श्रुतिभाषितेषु युक्तिभिरुशला- कय श्रद्धधीरन् ? ।

यदाह—

स्पर्शोऽप्येध्यभुजां गवामघहरो वन्द्या विसंज्ञा द्रुमाः, स्वर्गश्चागवधाद्विनोति च पितृन् मित्रोपप्लुक्ताशनम् ।
आप्ताञ्छमपराः सुराः शिसिद्रुतं प्रीणाति देवान् हविः, स्मृतं फल्गु च वङ्गु च श्रुतिगिरां को वेत्ति लीलायितम् ? ॥ १ ॥

तस्मान्महामोह एवायं मासेन देवपूजाऽऽदिकमित्यलं मिस्तरेण ॥ ३१ ॥

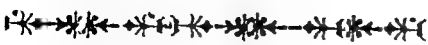
ननु मन्त्रसंस्कृतो वद्धिर्न दहति पचति ना, तन्मन्त्रसंस्कृतं मांसं न दोषाय स्यात् । यन्मनुः—

असंस्कृतान् पशून्मन्त्रैर्नोद्याद्विप्रः कथञ्चन । मन्त्रैस्तु संस्कृतानद्याच्छ्रावतं विधिमास्थितः ॥ १ ॥

शाश्वतो नित्यो वैदिक इत्यर्थः ॥ अत्राह—

मन्त्रसंस्कृतमप्यथाद्यवाल्पमपि नो पलम् । भवेज्जीवितनाशाय हालाहललवोऽपि हि ॥ ३२ ॥

मन्त्रसंस्कृतमपि मन्त्रपूतमपि, पलं नाथात्, न हि मन्त्रा अग्नेर्देहनशक्तियभरकादिप्रापणशक्तिं मांसस्य
प्रतिबध्नन्ति । तथा सति सर्वपापानि कृत्वा पापमन्वानुस्मरणमात्रात् कृतार्थीमनेयुः । एवं च सर्वपापप्रतिषेधोऽपि

तृतीयः
प्रकाशः ।

निरर्थकः स्यात्, सर्वपापानां मन्त्रादेव नाशप्रसक्तेः । अथ यथा स्तोकं मद्यं न मदयति तथा स्वल्पं मांसं न पापाय स्यात् । उच्यते-यवाल्पमपि यवतुल्यप्रमाणमपि नाद्यात् प्लमिति संबध्यते, तदपि दोषाय, अत्रोत्तरार्द्धेन निदर्शनम् ॥ ३२ ॥ इदानीमनुत्तरं मांसस्य दोषमुपदर्शयन्नुपसंहरति—

सद्यः संमूर्च्छितानन्तजन्तुसन्तानदूषितम् । नरकाध्वनि पाथेयं कोऽश्रीयात्पिशितं सुधीः ? ॥ ३३ ॥

सद्यो जन्तुविशसनकाल एव संमूर्च्छिता उत्पन्ना अनन्ता निगोदरूपा ये जन्तवस्तेषां सन्तानः पुनः पुनर्भवन् तेन दूषितम् । यदाह—

आमासु अ पक्कासु अ विपच्चमाणासु मंसपेसीसु । सययं चिय उववाओ भणिओ उ निगोअजीवाणं ॥ १ ॥

तत एव नरकाध्वनि पाथेयम्, पिशितमद्यस्य पाथेयत्वे पिशितमपि पाथेयमुक्तं, कोऽश्रीयात्पिशितं सुधीरित्युपसंहारः । अत्रान्तरश्लोकाः—

मांसलुब्धैरमर्यादैर्नास्तिकैः स्तोकदर्शिभिः । कुशास्त्रकारैर्वैयात्याद्भूतं मांसमद्यणम् ॥ १ ॥ नान्यस्ततो गतघृणो नरकाचिष्मदिदन्धनम् । स्वमांसं परमांसेन यः पोषयितुमिच्छति ॥ २ ॥ स्वाङ्गं पुष्पान्पुन्येन वरं हि गृहशूकर । प्राणिघातोद्भवमांसैर्न पुनर्निर्घृणो नरः ॥ ३ ॥ निःशेषजन्तुमांसानि भक्ष्याणीति य ऊचिरे । नृमांसं वर्जितं शङ्के

(१) आमासु च पक्कासु च विपच्यमानासु मांसपेक्षीषु । सततमेव उपपातो भणितस्तु निगोदजीवानाम् ॥ १ ॥

स्ववधाशङ्कयैव तैः ॥ ४ ॥ विशेषं यो न मन्येत नृमांसपशुमांसयोः । धार्मिकस्तु ततो नान्यः पापीयानपि नापरः ॥ ५ ॥ शुक्रशोणितसम्भूतं विष्टारसविचर्द्धितम् । लोहितं स्त्यानतामांसं कोऽश्रीयादकुम्भिः पलम् ? ॥ ६ ॥ अहो द्विजातयो धर्मं शौचमूलं वदन्ति च । सप्तधातुकदेहोत्थं मांसमश्नन्ति चाधमाः ॥ ७ ॥ येषां तु तुल्ये मांसाग्ने सत्प्राभ्यवहारिणाम् । विषामृते समे तेषां मृत्युजीवितदायिनी ॥ ८ ॥ भवणीयं सतां मांसं प्राण्यङ्गत्वेन हेतुना । ओदनादिवदित्येवं ये चानुमिमते जडाः ॥ ९ ॥ गोसम्भवत्वात्ते मूत्रं पयोवन्न पिबन्ति किम् ? । प्राण्यङ्गतानिमित्ता च नौदनादिषु भक्ष्यता ॥ १० ॥ शङ्खादि शुचि नास्थ्यादि प्राण्यङ्गत्वे समे यथा । ओदनादि तथा भक्ष्यमभक्ष्य पिशितादिकम् ॥ ११ ॥ यस्तु प्राण्यङ्गमात्रत्वात् ग्राह मांसौदने समे । स्त्रीत्वमात्रान्मातृपत्न्योः स किं साम्यं न कल्पयेत् ? ॥ १२ ॥ पञ्चैन्द्रियसैकस्यापि वधे तन्मांसमन्नपात् । यथा हि नरकप्राप्तिर्न तथा धान्यभोजनात् ॥ १३ ॥ न हि धान्यं भवेन्मांसं रसरक्तविकारजम् । अर्मांसभोजिनस्तस्मान्न पापा धान्यभोजिनः ॥ १४ ॥ धान्यपाके प्राणिवधः परमेकोज्वशिष्यते । गृहिणां देशयमिनां स तु नात्यन्तवाधकः ॥ १५ ॥ मांसस्वादकगतिं विमुशन्तः, सस्यभोजनरता इह सन्तः । प्राप्नुवन्ति सुरसम्पदमुच्चैर्जनशासनजुषो गृहिणोऽपि ॥ १६ ॥ ३॥

क्रमप्राप्तं नवनीतमन्नपादोपमाह—

अन्तर्मुहूर्त्तत्परतः सुसूक्ष्मा जन्तुराशयः । यत्र मूर्ध्वन्ति तन्नाथं नवनीतं विवेकिभिः ॥ ३४ ॥

अन्तर्मध्यं मुहूर्त्तस्य अन्तर्मुहूर्त्तं, तस्मात् परत ऊर्ध्वं, अतिशयेन सूक्ष्माः सुसूक्ष्माः, जन्तुराशयो जन्तुसमूहाः

यस्मिन्नववनीते, मूर्च्छन्ति उत्पद्यन्ते, तन्नवनीतं, नाद्यं न भवणीयं, विवेकिभिः ॥ ३४ ॥

एनमेवार्थं भावयति—

एकस्यापि हि जीवस्य हिंसने किमद्यं भवेत् ? । जन्तुजातमयं तत् को नवनीतं निषेवते ? ॥ ३५ ॥

एकस्यापि हि जन्तोर्विधे किं निर्देष्टुमशक्यमद्यं पापं भवेत् तत्तस्माज्जन्तुजातं प्रकृतमस्मिस्तज्जन्तुजातमयं नवनीतं को निषेवते कः सविवेकोऽश्नाति ? ॥ ३५ ॥

क्रमप्राप्तान्मधुदोषानाह—

अनेकजन्तुसङ्घातनिघातनसमुद्भवम् । जुगुप्सनीयं लालावत् कः स्वादयति मान्दिकम् ? ॥ ३६ ॥

अनेकस्य जन्तुसङ्घातस्य यन्निघातनं विनाशस्तस्मात् समुद्भवो यस्य तत्तथा । निघातनमिति हन्त्यर्थोऽप्येति हन्तेश्वरादिपाठात् शिजन्तस्य रूपम् । अयं परलोकविरोधो दोषः, जुगुप्सनीयं कुत्सनीयं, लालावद्भालामिव, अयमिहलोकविरोधो दोषः, कः संवेतन, स्वादयति भक्षयति, सत्त्विकाभिः कृतं मान्दिकं मधु । एतच्च आमरादीनामुपलक्षणम् ॥ ३६ ॥ इदानीं मधुभक्षकाणां पापीयस्तां दर्शयति—

भक्षयन्मान्दिकं क्षुद्रजन्तुलक्ष्णद्वयोद्भवम् । स्तोकजन्तुनिहन्तुभ्यः शौनिकेभ्योऽतिरिच्यते ॥ ३७ ॥

क्षुद्रजन्तुरनस्थिः स्यादथवा क्षुद्र एव य । शतं वा प्रसृतिर्येषां केचिदा नकुलादपि ॥ १ ॥

तेषां क्षुद्रजन्तूनां लक्षाणि, लक्षग्रहणं बहुत्वोपलक्षणम् । तेषां च यो विनाशस्तस्मादुद्भवो यस्य तत्तथा,

तद्भवन् स्लोकपश्चादिजन्तुनिहन्तृभ्यः शौनिकेभ्यः खट्विकेभ्योऽतिरिच्यते अधिकीभवति; भवकोऽपि घातक इत्युक्तप्रायम् ॥ ३७ ॥

लौकिकानामप्युच्छिष्टभोजनत्याजिनामुच्छिष्टत्वान्मधु परिहर्त्तव्यमेवेत्याह—

एकैककुसुमकोडाद्रसमापीय मच्चिकाः । यद्धमन्ति मधूच्छिष्टं तदश्नन्ति न धार्मिकाः ॥ ३८ ॥

एकैकस्य कुसुमस्य यः क्रोड उत्सङ्गस्तस्माद्रसं मकरन्दमापीय पीत्वा, मच्चिकाः यद्धमन्ति उद्गिरन्ति, तदुच्छिष्टं मधु; धर्मं चरन्ति धार्मिकास्ते नाश्नन्ति । अनुच्छिष्टभोजनं हि धर्मो लौकिकानाम् ॥ ३८ ॥

ननु ' त्रिदोषशमनं मधु ' नातः परमौषधमस्तीति रोगोपशान्तये मधुमक्षणे को दोष इत्याह—

अप्यौषधकृते जगधं मधु एवभ्रनिवन्धनम् । भक्षितः प्राणनाशाय कालकूटकणोऽपि हि ॥ ३९ ॥

आस्तां रसास्वादलाम्पट्वेन यावदौषधकृतेऽपि औषधनिमित्तमपि मधु जगधं यद्यपि रोगापहारकं, तथापि एवभ्रस्य नरकस्य निवन्धनम्, हि यस्मात् प्रमादज्जीवितार्थितया वा कालकूटस्य विषस्य कणोऽपि लवोऽपि म-
क्षितः सन् प्राणनाशाय भवति ॥ ३९ ॥

ननु खर्जूरद्राक्षादिरसचन्मधु मधुरमिति सर्वेन्द्रियाप्यायकत्वात् कथं परिहार्यं स्यादित्याह—

मधुनोऽपि हि माधुर्यमवोर्धैरहहोच्यते । आसाद्यन्ते यदास्वादाच्चिरं नरकवेदनाः ॥ ४० ॥

सत्यमस्ति मधुनो माधुर्यं व्यवहारतः, परमार्थतस्तु नरकवेदनाहेतुत्वादत्यन्तकटुकत्वमेव । अवोर्धैरिति पर-

मार्थपरिशीलनाविकलैः, नरकवेदनाहेतोरपि मधुनो माधुर्यवर्णनमबोधानामित्यहहेत्यनेन विषादो द्योत्यते । यस्य मधुन आस्वादाम्बरकवेदनाश्चिरमासाद्यन्ते प्राप्यन्ते ॥ ४० ॥

पवित्रत्वात् मधु देवत्वानोपयोगीति ये मन्यन्ते तानुपहसति—

मक्षिकामुखनिष्ठूतं जन्तुघातोद्भवं मधु । अहो पवित्रं मन्वाना देवत्वाने प्रयुञ्जते ॥ ४१ ॥

मक्षिकाणां मुखानि तैर्निष्ठूतं वान्तं जन्तुघातात्प्राणिघातादुद्भवो यस्य तत्तादृशमपवित्रं मधु, पवित्रं शुचि मन्वाना अभिमन्यमानाः, देवानां शङ्करादीनां, त्वाने खाननिमित्तं, प्रयुञ्जते व्यापारयन्ति अहो इत्युपहासे । यथा—

करभाणां विवाहे तु रासभास्तत्र गायनाः । परस्परं प्रशंसन्ति अहो रूपमहो ध्वनिः ॥ १ ॥ ४१ ॥

क्रमप्राप्तान् पञ्चोदुम्बरदोषानाह—

उदुम्बरवटलक्षकाकोदुम्बरशाखिनाम् । पिप्पलस्य च नाश्रीयात्फलं कृमिकुलाकुलम् ॥ ४२ ॥

उदुम्बरवटलक्षकाकोदुम्बरिकापिप्पलानां पञ्चोदुम्बरसंज्ञितानां फलं नाश्रीयात् । अनशने कारणमाह—

कृमिकुलाकुलं, एकस्मिन्नपि फले तावन्तः कृमयः सम्भवन्ति ये परिसंख्यातुमपि न शक्यन्ते । यद्यौकिका अपि पेटुः—

कोऽपि कापि कुतोऽपि कस्यचिदहो चेतस्यकसाञ्जनः, केनापि प्रविशत्युदुम्बरफलप्राप्तिक्रमेण चयात् । येना-

सिन्धुपि पाटिते विघटिते स्फोटिते, निष्पष्टे परिगालिते विदलिते निर्यात्यसौ वा न वा ॥१॥ इति ॥४२॥

पञ्चोदुम्बरफलविरतानां स्तुतिमाह—

अप्राप्नुवन्नन्यभक्ष्यमपि क्षामो बुभुक्षया । न भक्षयति पुण्यात्मा पञ्चोदुम्बरजं फलम् ॥४३॥

य पुण्यात्मा पवित्रात्मा पुरुषः, स पञ्चोदुम्बरजं फलं न भक्षयति, आस्तां सुलभान्यफलसमृद्धे देशे काले वा, यावदेशदोषात् कालदोषाद्वा अप्राप्नुवन्नन्यभक्ष्यं धान्यफलादिभक्ष्यं; अपिशब्द उत्तरत्रापि सम्बध्यते; बुभुक्षया क्षामोऽपि कुशोऽपि; अबुभुक्षितस्य स्वस्थस्य व्रतपालनं नातिदुष्करम्; यस्तु अप्राप्तभोज्यः क्षुत्क्षामश्च व्रतं पालयति स पुण्यात्मेति प्रशस्यते ॥ ४३ ॥

क्रमप्राप्तमनन्तकायनियमं श्लोकत्रयेण दर्शयति—

आर्द्रः कन्दः समग्रोऽपि सर्वः किशलयोऽपि च । स्नुही लवणवृक्षत्वक् कुमारी गिरिकर्णिका ॥४४॥

शतावरी विरूढानि गुडूची कोमलाम्लिका । पल्यङ्कोऽमृतवल्ली च वल्लः शूकरसंज्ञितः ॥४५॥

अनन्तकायाः सूत्रोक्ता अपरेऽपि कृपापरैः । मिथ्यादृशामविज्ञाता वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥४६॥

आर्द्रोऽशुष्कः, शुष्कस्य तु निर्जीवत्वादनन्तकायत्वं न भवति, कन्दो भूमिमध्यगो वृक्षावयवः समग्रोऽपि, सर्वे कन्दा इत्यर्थः । ते च स्मरणार्द्रकलशुनवज्रकन्दहरिद्राकच्चूरपलाशकन्दगुञ्जनलोढककसेरुकमृदुरमुस्तामूलक-
आलुकपिण्डालुकहस्तिकन्दमनुष्यकन्दप्रभृतयः, किशल्यः पत्रादवर्णां बीजस्योच्छृन्नावस्था सर्वा न तु काचिदेव,

स्तुही वज्रतरुः; लवणनाम्नो वृक्षस्य त्वक्, त्वगेव न त्वन्ये अवयवा, कुमारी मांसलग्रणालाकारपत्रा, गिरिकर्णिका वल्लीविशेषः, शतावरी वल्लीविशेष एव, विरूढानि अङ्कुरितानि द्विदलधान्यानि, गुडूची वल्लीविशेषः, कोमलाऽग्लिका कोमला अबद्धास्थिका अम्लिका चिञ्चिका; पल्लवङ्कः शाकभेदः, अमृतवल्ली वल्लीविशेषः, वल्लः शूकरसंज्ञितः शूकरवल्ली इत्यर्थः; शूकरसंज्ञितग्रहणं धान्यवल्लीनिषेधार्थम् । एते आर्यप्रसिद्धाः । म्लेच्छप्रसिद्धास्तु अन्येऽपि सूत्रोक्ताः; सूत्रं जीवाभिगम । अपरेऽपि कृपापरैः सुश्रावकैर्वर्जनीया । ते च मिथ्यादृष्टीनामविज्ञाताः; मिथ्यादृशो हि वनस्पतीनपि जीवत्वेन न मन्यन्ते कुतः पुनरनन्तकायान् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

अथ क्रमप्राप्तमज्ञातफलं वर्जयितुमाह—

स्वयं परेण वा ज्ञातं फलमद्याद्विशारदः । निषिद्धे विषफले वा मा भूदस्य प्रवर्तनम् ॥ ४७ ॥
अज्ञातमिति संबन्धिविशेषानिर्देशात् स्वयमात्मना, परेण वा अन्येन, ज्ञातं फलमद्याद्भवयेद्विशारदो धीमान्; यत्तु स्वयं परेण वा न ज्ञातं तदज्ञातफलं वर्जयेत्; अज्ञातफलभवणे दोषोऽयम्—निषिद्धे फले विषफले वा अज्ञानादस्य विशारदस्य मा भूत्प्रवृत्तिः । अज्ञानतो हि प्रतिपिद्वे फले प्रवर्तमानस्य व्रतभङ्गः, विषफले तु जीवितनाश ॥ ४७ ॥

अथ क्रमप्राप्तं रात्रिभोजनं निषेधुमाह—

अन्नं प्रेतपिशाचाद्यैः सञ्चरद्भिर्निरङ्कुशैः । उच्छिष्टं क्रियते यत्र तत्र नाद्यादिनात्यये ॥ ४८ ॥
प्रेता अधमा व्यन्तराः, पिशाचा व्यन्तरा एव, आद्यग्रहणाद्राक्षसादिपरिग्रहः, निशाचरत्वाभिरङ्कुशैः सर्वत्र

करोति, कण्टको बदर्योदिसंबन्धी, दारुखण्डं च काष्ठशकलं, तथैव गलव्यथां वितनोति, व्यञ्जनानि शाकादीनि तेषां मध्ये निषितो वृश्चिकस्तालु विष्यति । ननु पिपीलिकादयः सूक्ष्मत्वान्न दृश्यन्ते, वृश्चिकस्तु स्थूलत्वाद् दृश्यत एव तत्कथमयं भोज्ये निविशेत ? उच्यते—व्यञ्जनमिह वार्त्तिकुशकरूपमभिप्रेतं तद्दृष्टन्तं च वृश्चिकाकारमेव भवतीति वृश्चिकस्य तन्मध्यपीतस्यालक्ष्यत्वाद्भोज्यता सम्भवतीति । विलग्नश्च गले वाल इत्यादि स्पष्टम् ; यदाहुः—

एवमादयो रात्रिभोजने दृष्टा दोषाः सर्वेषां मिथ्यादृशामपि । जलोयरत्तं कोलियञ्चो कोढरोगं च ॥ १ ॥

‘मेहं पिपीलिआञ्चो दृणति वमणं च मच्छ्रिया कुणह । जूया जलोयरत्तं कोलियञ्चमि भुञ्जते ॥ २ ॥
वालो सरस्स भङ्गं कण्टो लग्गह गलमि दारुं च । तालुमि विवह अली वंजणमञ्चमि भुञ्जते ॥ २ ॥
अपि च निशाभोजने क्रियमाणे अवश्यं पाकः संभवी तत्र च पट्जीवनि कायवधोऽवश्यंभावी, भाजनधाव-
नादौ च जलगतजन्तुविनाशः, जलोद्धनेन भूमिगतकुन्युपिपीलिकादिजन्तुघातश्च भवति, तत्प्राणिरक्षणकाङ्क्षया अपि निशाभोजनं न कर्त्तव्यम् । यदाहुः—

जीवाण कुंथुमाईण धायणं भायणधोयणाईसु । एमाइरयाणि भोयणदोसे को साहिउं तरह ? ॥ १ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥
जलोदरत्व कौलिक कुष्ठरोग च ॥ १ ॥

(१) मेवा पिपीलिका घ्नन्ति (हन्ति) वमनं च मक्षिका करोति । यूका जलोदरत्व कौलिक कुष्ठरोग च ॥ १ ॥
वाल स्वरस्य भङ्ग कण्टको लगति गले दारु च । तालुनि विच्यति अलिर्व्यञ्जनमव्ये भुज्यमानः ॥ २ ॥
वाल स्वरस्य भङ्ग कण्टको लगति गले दारु च । तालुनि विच्यति अलिर्व्यञ्जनमव्ये भुज्यमानः ॥ २ ॥
(२) जीवाना कुन्तवादीना घातनं भाजनधावनादिषु । एवमादिरजनीभोजनदोषान् कः कथयितु शक्नोति ? ॥ १ ॥

ननु यत्राशस्य न याको न वा भाजनधावनादिसंभवस्तात्तिदं मोदकादि खर्जूरद्राक्षादि च भक्षयतः क इव दोष इत्याह—

नाप्रेक्ष्यसूक्ष्मजन्तूनि निरयथात्प्रासुकान्यपि । अप्युद्यत्केवलज्ञानैर्नादृतं यन्निशाऽशनम् ॥५३॥
प्रासुकान्यपि अप्रेक्ष्यतेऽपि उपलब्धत्वात्तदानीमप्यन्यपि मोदकफलादीनि न निरयथात् । कुत ? अप्रेक्ष्य-
सूक्ष्मजन्तूनि अप्रेक्ष्याः प्रेषितुमशक्याः सूक्ष्माः कुन्युपनकादयो जन्तवो यत्र तानि विशेषणद्वारेण हेतुवचनं,
अप्रेक्ष्यसूक्ष्मजन्तून्त्वादित्यर्थः ; यद् यस्मादुत्पन्नकेवलज्ञानैः केवलज्ञानबलेनाधिगतसूक्ष्मेतरबन्तुसंपातैर्निर्जन्तुकस्या-
हारस्याभावाभाहतं निशामोजनम् । यदुक्तं निमीथभाष्ये—

जइवि इ फासुगदव्वं कुंयूणगावि तहवि दुप्पस्सा । पक्खस्सनाणियो वि इ राईमत्तं परिहरंति ॥ १ ॥
जइवि इ पिवीलगाई दीसंति पईवमाइउजोए । तहवि खलु अणारंभं मूलवययविराहणा जेण ॥ २ ॥ ५३ ॥

लौकिकमंवाददर्शनेनापि रात्रिमोजनं प्रतिषेधति—

धर्मचिन्नेव भुञ्जित कदाचन दिनात्यये । वाह्या अपि निशाभोज्यं यदभोज्यं प्रचक्षते ॥५४॥
धर्मवित् श्रुतधर्मवेदी न कदाचिन्मिश्रि भुञ्जीत, चाद्या जिनशासनबहिर्भूता लौकिकास्तेऽपि यद् यस्मात् निशि

(१) यद्यपि खलु प्रासुकद्रव्यं कुन्युपनका अपि तथापि दुर्देशाः । प्रत्यक्षज्ञानिनोऽपि खलु रात्रिभक्त परिहरन्ति ॥१॥

यद्यपि खलु पिपीलिकादयो दृश्यन्ते प्रदीपाद्युद्योते । तथापि खलु अनार्चीर्णं मूलव्रतविराधना येन ॥ २ ॥

भोज्यमभोज्यं प्रचक्षते ॥ ५४ ॥

येन शास्त्रेण चाह्यं निशामभोज्यमभोज्यं प्रचक्षते तच्छास्त्रोपदर्शनार्थं तदर्थेति तच्छास्त्रमेव पठति—

त्रयीतेजोमयो भानुरिति वेदविदो विदुः । तत्करैः पूतमखिलं शुभं कर्म समाचरेत् ॥ ५५ ॥

त्रयी ऋग्यजुःसामलक्षणा तस्यास्तेजः प्रकृतं प्रस्तुतमसिन् त्रयीतेजोमयो भानुरादित्यः, त्रयीतनुरिति ह्यादित्यस्य नाम । इति वेदविदो जानन्ति । तत इति शेषः । तत्करैर्भानुरैः पूतं पवित्रीकृतमखिलं समस्तं शुभं कर्म समाचरेत्; तदभावे शुभं कर्म न कुर्यात् ॥ ५५ ॥ एतदेवाह—

नैवाहुतिर्न च स्नानं न श्राद्धं देवतार्चनम् । दानं वा विहितं रात्रौ भोजनं तु विशेषतः ॥ ५६ ॥

आहुतिरग्नौ समिदाद्याधानं, स्नानमङ्गप्रक्षालनं, श्राद्धं पितृकर्म, देवतार्चनं देवपूजा, दानं विश्रायणं; न विहितमिति सर्वत्र नवो योगः; भोजनं तु विशेषतो न विहितमिति । ननु नक्तभोजनं श्रेयसे श्रूयते, न च रात्रि-भोजनं विना तद्भवति ? उच्यते—नक्तशब्दार्थापरिज्ञानादेवमुच्यते ॥ ५६ ॥ तदेवाह—

दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभूते दिवाकरे । नक्तं तु तद्विजानीयान्न नक्तं निशि भोजनम् ॥ ५७ ॥

दिवसस्य दिनस्याष्टमे भागे पाश्चात्येऽर्द्धग्रहरे यज्ञोजनं तबक्तमिति विजानीयात् । द्विविधा हि शङ्कस्य प्रवृत्तिर्मुख्या गौणी च; तत्र कचिन्मुख्यया व्यवहारः, कचिन्मुख्यार्थवाधायां सत्यां गौण्या; नक्तशब्दस्य

रात्रिभोजनलक्षणमुख्यार्थवाधा, रात्रिभोजनस्य तत्र तत्र प्रतिषिद्धत्वादिति गौणार्थ एव नक्तशब्द इत्यसौ दिवसशेषभोजने वर्तते । तत्र निमित्तमुक्तं-मन्दीभूते दिवाकरे, मुख्यार्थप्रतिषेधाच्च न निशि भोजनं नक्तम् ॥ ५७ ॥

रात्रिभोजनप्रतिषेधमेव परकीयेण श्लोकद्वयेनाह—

देवैस्तु भुक्तं पूर्वह्नि मध्याह्ने ऋषिभिस्तथा । अपराह्णे च पितृभिः सायाह्ने दैत्यदानवैः ॥ ५८ ॥
सन्ध्यायां यक्षरक्षोभिः सदा भुक्तं कुलोद्ग्रहः । सर्ववेलां व्यतिक्रम्य रात्रौ भुक्तमभोजनम् ॥ ५९ ॥

पूर्वमहः पूर्वाह्णः तस्मिन् देवैर्भुक्तं मध्यमहो मध्याह्णस्तस्मिन्नृषिभिर्भुक्तं, अपरमहो अपराह्णस्तस्मिन् पितृभिर्भुक्तम् ; सायमहः सायाह्णो विकालस्तस्मिन् दैत्यैर्दित्तैर्दानवैर्देवैर्भुक्तम् ; सन्ध्या रजनीदिनयोः प्रवेशनिष्काशौ तस्यां यच्चैर्गुह्यकै रक्षोभी रात्रौ सैर्भुक्तम् । कुलोद्ग्रहेति युधिष्ठिरस्यामन्त्रणम् । सर्वेषां देवादीनां वेला अवसरस्तां व्यतिक्रम्य रात्रौ भुक्तमभोजनम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

॥ आयुर्वेदेऽप्युक्तम् ॥

एवं पुराणेन रात्रिभोजनप्रतिषेधस्य संवादमभिधायायुर्वेदेन संवादमाह—आयुर्वेदेऽप्युक्तमित्यनेन । आयुर्वेदस्तु—
हन्नाभिमपद्मसङ्कोचश्चण्डरोचिरपायतः । अतो नक्तं न भोक्तव्यं सूक्ष्मजीवादनादपि ॥ ६० ॥

इह शरीरे द्वे पदे; हृत्पद्मं च यदधोमुखं, नाभिपद्मं च यदूर्ध्वमुखं, द्वयोरपि च पद्मयोः रात्रौ सङ्कोचः;

कुतः ? चण्डरोचिषः
सूक्ष्मजीवादनादपीति
न भोक्तव्यम् ॥ ६० ॥

सूर्यस्यापायादस्तमयात् । अतो हृत्पद्मनाभिपद्मसङ्कोचाद्वेतोर्नक्तं रात्रौ न भोक्तव्यम् ;
द्वितीयं निशिभोजनप्रतिषेधकारणम् । सूक्ष्मा ये जीवास्तेषामदनं भक्षणं, तस्मादपि रात्रौ
न भोक्तव्यम् ॥ ६० ॥

परपक्षसंवादमभिधाय स्वपक्षं समर्थयते—

संसजजीवसङ्घातं भुञ्जाना निशि भोजनम् । रात्रसेभ्यो विशिष्यन्ते मूढात्मानः कथं नु ते ? ॥ ६१ ॥

संवध्यमानजीवसमूहं, भोजनं भोज्यं, भुञ्जाना निशि रात्रौ, रात्रसेभ्यः क्रव्यादेभ्यः कथं नु कथं नाम,
विशिष्यन्ते भिद्यन्ते ? रात्रसा एव ते इत्यर्थः । मूढात्मानो जडाः; अपि च, लब्धे मानुषत्वे जिनधर्मपरिष्कृते
विरतिरेव कर्तुमुचिता, विरतिहीनस्तु शृङ्गपुच्छहीनः पशुरेव ॥ ६१ ॥

एतदेवाह—

वासरे च रजन्यां च यः खादन्नेव तिष्ठति । शृङ्गपुच्छपरिश्रष्टः स्पृष्टं स पशुरेव हि ॥ ६२ ॥

स्पष्टम् ॥ ६२ ॥ रात्रिभोजननिवृत्तेभ्योऽपि सविशेषपुण्यवतो दर्शयति—

अहो मुखेऽवसाने च यो द्वे द्वे घटिके त्यजन् । निशाभोजनदोषज्ञोऽश्नात्यसौ पुण्यभाजनम् ॥

अहो मुखे आरम्भे, अवसाने पश्चिमे मार्गे, द्वे द्वे घटिके मुहूर्त्तं मुहूर्त्तं रात्रेः प्रत्यासन्नं त्यजन् परि-
हरन्, योऽश्नाति स पुण्यभाजनम् । निशाभोजनदोषज्ञ इति निशाभोजने सम्पातिमजन्तुसम्पातलक्षणा ये

दोषास्तान् जानन् रात्रिप्रत्यासन्नमपि मुहूर्त्तं मुहूर्त्तं सद्योपत्वेन जानाति; अत एवागमे सर्वजघन्यं प्रत्याख्यानं मुहूर्त्तप्रमाणनमस्कारसहितमुच्यते । पाश्चात्यमुहूर्त्तोदय्यर्वाह् भोजनं करोति, तदनन्तरं रात्रिभोजनं प्रत्याख्याति ॥ ६३ ॥

●

ननु यो दिवैव धुङ्क्ते तस्य रात्रिभोजनप्रत्याख्यानं फलं नास्ति, फलविशेषो वा कश्चिदुच्यतामित्याह—

अकृत्वा नियमं दोषाभोजनाद्दिनभोज्यपि । फलं भजेन्न निर्व्यजं न वृद्धिर्भाषितं विना ॥६४॥

नियमं निवृत्तिं, रात्रिभोजनादकृत्वा दिने भोक्तुं शीलमस्यासौ दिनभोजी सोऽपि निशाभोजनविरतेः फलं निर्व्याजं निश्छद्य, न भजेत् न लभेत । कुत इत्याह—न वृद्धिर्भाषित विना, वृद्धिः कलान्तरं, भाषितं जम्पितं विना न स्यात् । लौकिकमेतद्, यथा भाषितमेव कलान्तरं भवेदिति ॥ ६४ ॥

पूर्वोक्तस्य विपर्ययमाह—

ये वासरं परित्यज्य रजन्यामिव भुञ्जते । ते परित्यज्य माणिक्यं काचमाददते जडाः ॥६५॥

दिवसं परित्यज्य तच्छीलतया राज्ञवेव ये भ्रातृतेः दृष्टान्तं स्पष्टः ॥ ६५ ॥

ननु नियमः सर्वत्र फलवान्, ततो यस्य 'रात्रावेव मया भोक्तव्यं न दिवसे' इति नियमस्तस्य का गतिरित्याह—
वासरे सति ये श्रेयस्काम्यया निशि भुञ्जते। ते वपन्त्युपरक्षेत्रे शालीन् सत्यपि प्लवले ॥६६॥

अथोहेतौ वासरभोजने सत्यपि कुशास्त्रसंस्कारान्मोहाद्वा भ्रयस्काम्यया ये रात्रावेव भुञ्जते ते शालिवपनयोग्ये

◆◆◆

पल्वले सत्यपि ऊपरे क्षेत्रे शालीन् वपन्ति । यथा हूपरे क्षेत्रे शालिवपनं निरर्थकं, तथा रात्रावेव मया भोक्तव्य-
मिति निष्फलो नियमः । अधर्मनिवृत्तिरूपो हि नियमः फलवानयं तु धर्मनिवृत्तिरूप इत्यफलो विपरीतफलो वा ॥ ६६ ॥

रात्रिभोजनस्य फलमाह—

उलूककाकमार्जारगृध्रशम्बरशूकराः । अहिबृश्रिकगोधाश्च जायन्ते रात्रिभोजनात् ॥ ६७ ॥

रात्रिभोजनादुलूकादिषु जन्म भवति । उलूकादय उपलब्धे; तेनान्येष्वप्यधमतिर्यङ्क्षु रात्रिभोजिनो जायन्ते । ६७ ॥
वनमालोदाहरणेन रात्रिभोजनदोषस्य महत्तां दर्शयति—

श्रूयते ह्यन्यशपथाननादृत्यैव लक्ष्मणः । निशाभोजनशपथं कारितो वनमालया ॥ ६८ ॥

श्रूयते रामायणे दशरथनन्दनो लक्ष्मणः पितृनिदेशात् सह रामेण सीतया च दक्षिणापथे प्रस्थितोऽन्तरा
ह्वरनगरे महीधरराजतनयां वनमालामुपयेमे; ततश्च रामेण सह परतो देशान्तरं यियासत् स्वभार्यां वनमालां
प्रतिमोचयति स्म; सा तु तद्विरहकातरा पुनरागमनसम्भावयन्ती लक्ष्मणं शपथानकारयत् । यथा प्रिये ! रामं
मनोषिते देशे परिस्थाप्य यद्यहं भवतीं स्वदर्शनेन न प्रीणयामि, तदा प्राणातिपातादिपातकिनां गतिं यामीति;
सा तु तैः शपथैरतुष्यन्ती “यदि रात्रिभोजनकारिणां शपथं करोषि, तदा त्वां प्रतिमुञ्चामि, नान्यथेति” तमुवाच;
स तथेत्यभ्युपगत्य देशान्तरं प्रस्थितवान् । एवमन्यशपथाननादृत्य लक्ष्मणो वनमालया रात्रिभोजनशपथं कारितः ।
विशेषचरितं तु ग्रन्थगौरवमयाबेह लिख्यते ॥ ६८ ॥

शास्त्रं निदर्शनं च विना सकलजनानुभवसिद्ध रात्रिभोजनविरतेः फलमाह—

करोति विरतिं धन्यो यः सदा निशि भोजनात् । सोऽर्द्धं पुरुषायुषस्य स्यादवश्यमुपोषितः ॥६९॥

यः कश्चिद्धर्मधनो हि रात्रिभोजनस्य विरतिं करोति, सोऽर्द्धं पुरुषायुषस्योपोषितः स्यात् । उपवासस्य चैकस्यापि निर्जराकारणत्वान्महाफलत्वं पञ्चाशद्वर्षसम्मितानां तूपवासानां कियत्फलं सम्भाव्यते ? इदं च शतवर्षायुषः पुरुषानधिकृत्योक्तम् । पूर्वकोटीजीविनस्तु प्रति तदर्द्धमुपवासानां न्यायसिद्धमेव ॥ ६६ ॥

तदेवं रात्रिभोजनस्य भूयांसो दोषास्तत्परिवर्जने तु ये गुणास्तान् वक्तुमस्माकमशक्तिरेवेत्याह—

रजनीभोजनत्यागे ये गुणाः परितोऽपि तान् । न सर्वज्ञाहते कश्चिदपरो वक्तुमीश्वरः ॥७०॥
स्पष्टम् ॥ ७० ॥ अथ क्रमप्राप्तमामगोरससंपृक्तद्विदलादिभोजनप्रतिषेधमाह—

आमगोरसपृक्तद्विदलादिषु जन्तवः । दृष्टाः केवलिभिः सूक्ष्मास्तस्मात्तानि विवर्जयेत् ॥७१॥

इह हीयं स्थितिः—केचिद्भावा हेतुगम्याः, केचित्चागमगम्यास्तत्र ये यथा हेत्वादिगम्यास्ते तथैव प्रवचनधरैः प्रतिपादनीयाः । आगमगम्येषु हेतून्, हेतुगम्येषु त्वागममात्रं प्रतिपादयन्नाज्ञाविराधकः स्यात् । यदाह—

‘जो हेतुवायपक्वमि हेतुओ आगमे य आगमिओ । सो ससमयपक्वओ सिद्धंतविराहओ अओ ॥ १ ॥
इत्यामगोरससंपृक्तद्विदलादौ न हेतुगम्यो जीवसद्भावः, किन्त्वागमगम्य एव । तथाहि—आमगोरससंपृक्ते

(१) यो हेतुवादपक्षे हेतुक आगमे चागमिकः । स स्वसमयप्रज्ञापक सिद्धान्तविराधकोऽन्य ।

द्विदले आदिशब्दान्पुष्पितौदने, अहर्द्वितयातीते दल्लि, कुथितान्ने च, ये जन्तवस्ते केवलज्ञानिभिर्दृष्टा इति जन्तु-
मिश्रामगोरसमिश्रद्विदलादिभोजनं वर्जयेत् । तन्नेजनाद्धि ग्राणातिपातलक्षणे दोषः । न च केवलानां निर्दोषत्वेना-
प्तानां वचनानि विपरियन्ति ॥ ७१ ॥

अपि च । न मद्यादीनि कुथितान्नपर्यवसानान्येवाभोज्यानि, किन्त्वन्यान्यपि जीवसंसक्तिबहुलान्यागमादुप-
लभ्य वर्जनीयानीत्याह—

जन्तुमिश्रं फलं पुष्पं पलं चान्यदपि त्यजेत् । सन्धानमपि संसक्तं जिनधर्मपरायणः ॥७२॥

जन्तुमिश्रं फलं मधूकविन्वादेः, पुष्पमरणिशिशुमधूकादेः, पत्रं ग्राह्यपि तण्डुलीयकादेः, अन्यदपि मूलादि
त्यजेत् । सन्धानमाग्नफलादीनां यदि संसक्तं भवेत्, तदा जिनधर्मपरायणः कृपालुत्वान्यजेदिति संबन्धः । इदं
च भोजनतो भोगोपभोगयोर्व्रतमुक्तम् ; भोगोपभोगकारणं धनोपार्जनमपि भोगोपभोग उच्यते, उपचारात् । तत्प-
रिमाणमपि भोगोपभोगव्रतम् । यथा श्रावकस्य स्वरकर्मपरिहारेण कर्मान्तरेण जीविका । एतच्च सङ्गपार्थम्यमतिचार-
प्रकरण एव वक्ष्यति । अवसितं भोगोपभोगव्रतम् ॥ ७२ ॥

अथानर्थदण्डस्य तृतीयगुणव्रतस्यावसरः तच्चतुर्द्धेति श्लोकद्वयेनाह—

आर्तं रौद्रमपध्यानं पापकर्मोपदेशिता । हिंसोपकारिदानं च प्रमादाचरणं तथा ॥ ७३ ॥
शरीराद्यर्थदण्डस्य प्रतिपक्षतया स्थितः । योऽनर्थदण्डस्तस्यागस्तृतीयं तु गुणव्रतम् ॥७४॥

अपकृष्टं ध्यानमपच्यानं, तदनर्थदण्डस्य प्रथमो भेदः । तच्च द्वेषा—आर्त्तं रौद्रं च; तत्र श्रुतं दुःखं तत्र भव-
मार्त्तं; यदि वा आर्त्तिः पीडा यातनं च, तत्र भवमार्त्तम् । तच्चतुर्द्रो—अमनोज्ञानां शब्दादीनां संप्रयोगे तद्विप्र-
योगचिन्तनमसंप्रयोगप्रार्थना च प्रथमम् । शूलादिरोगसम्भवे च तद्वियोगप्रणिधानं तदसंप्रयोगचिन्ता च द्विती-
यम् । इष्टानां च शब्दादीनां विषयाणां सात्वेदनायाश्चावियोगाध्यवसानं संप्रयोगाभिलाषश्च तृतीयम् । देवेन्द्र-
चक्रवर्त्यादिविमप्रार्थनारूपं निदानं चतुर्थम् । यदाहुः—

अमणुष्माणं सदाह्विसयवत्पूणं विओअपणिहाणं । तदसंप्रयोगचिंता तप्पडियाराउलमणस्स ॥ १ ॥

तेह मूलसीसरोगाह्वेयणाए विओअपणिहाणं । तदसंप्रयोगचिंता तप्पडियाराउलमणस्स ॥ २ ॥

इष्टाणं विसयाईण वेयणाए अ रागरत्तस्स । अविओगज्जवसाण तह संजोगाभिलासो अ ॥ ३ ॥

देविंदचक्रवड्डित्ताइगुणरिद्धिपत्थणामइयं । अहमं नियाणचिंतामप्पाणाणुगयमच्चंतं ॥ ४ ॥

ऐयं चउज्जिहं रागदोसमोहं कियस्स जीवस्स । अट्टज्झाणं संसारवड्डणं तिरियगइमूलं ॥ ५ ॥

अत्यर्थं वियोगचिन्तनमसंप्रयोगानुसरणं च ॥ १ ॥

अमनोज्ञाना शब्दादिविषयवस्तूना द्वेषमलिनस्य । अत्यर्थं वियोगचिन्तनमसंप्रयोगानुसरणं च ॥ २ ॥

तथा शूलशिरोरोगादिवेदनाया वियोगप्रणिधानम् । तदसंप्रयोगचिन्ता तत्प्रतीकाराकुलमनस ॥ ३ ॥

इष्टाना विषयादीना वेदनायाश्च रागरक्तस्य । अवियोगाध्यवसानं तथा सयोगाभिलाषश्च ॥ ४ ॥

देवेन्द्रचक्रवर्त्तित्वाद्विगुणरिद्धिप्रार्थनानामयम् । अघमं निदानचिन्तनमज्ञानानुगतमत्यन्तम् ॥ ५ ॥

एतत् चतुर्विधं रागद्वेषमोहाद्विगतस्य जीवस्य । आर्त्तध्यानं संसारवड्डनं तिर्य्यगतिमूलम् ॥ ६ ॥

रोदयत्यपरानिति रुद्रो दुःखहेतुस्तेन कृतं तस्य वा कर्म रौद्रम् । तच्चतुर्द्धो—हिंसानुबन्धि मृषानुबन्धि स्तेया-
नुबन्धि धनसंरक्षणानुबन्धि च । यदाहुः—

संत्तवहवेहवंधणदहणं कणमारणाइयणिहाणं । अइकोहगहघत्थं निग्धिणमणसोऽहमविवागं ॥ १ ॥
पिसुणासब्भासब्भूयघायाइवयणपणिहाणं । मायाविणो अइसंधणपरस्स पच्छन्नपावस्स ॥ २ ॥
तह विव्वकोहलोहाउलस्स भूओवघायणमणजं । परदव्वहरणचित्तं परलोगावायनिरवेक्खं ॥ ३ ॥
सदाइविसयसाइणधणसंरक्खणपरायणमणिट्ठं । सव्वाभिसंकणपरोवघायकलुसाउलं चित्तं ॥ ४ ॥
एयं चउव्विहं रागदोसमोहं कियस्स जीवस्स । रोइज्झाणं संसारवद्धणं निरयगइमूलं ॥ ५ ॥

एवमात्तैरौद्रध्यानात्मकमपध्यानमनर्थदण्डस्य प्रथमो भेदः । पापकर्मोपदेशिता वक्ष्यमाणा द्वितीयः । हिंसो-
पकारिणां शस्त्रादीनां दानमिति तृतीयः । प्रमादानां गीतनृत्तादीनामाचरणं चतुर्थः । शरीरादिनिमित्तं यः
प्राणिनां दण्डः सोऽर्थाय प्रयोजनाय दण्डोऽर्थदण्डस्तस्य शरीराद्यर्थदण्डस्य यः प्रतिपन्नरूपोऽनर्थदण्डो निष्प्रयोजनो

- (१) सत्त्ववधेवधवन्धनदहेनाङ्गनभारणादिप्रणिधानम् । अतिक्रोधग्रहग्रस्त निर्दुर्गमनसोऽधमविपाकम् ॥ १ ॥
- (२) पिशुनासभ्यासद्भूतभूतघातादिवचनप्रणिधानम् । मायाविनोऽतिसन्धानपरस्य प्रच्छन्नपापस्य ॥ २ ॥
- (३) तथा तीव्रक्रोधलोभाकुलस्य भूतोपघातनमनार्थम् । परद्रव्यहरणचित्त परलोकापायनिरपेक्षम् ॥ ३ ॥
- (४) शब्दादिविषयसाधनधनसरक्षणपरायणमनिष्टम् । सर्वोभिशङ्कनपरोपघातकलुपाकुलं चित्तम् ॥ ४ ॥
- (५) एव चतुर्विधं रागद्वेषमोहाद्विषय जीवस्य । रौद्रध्यान संसारवद्धनं नरकगतिमूलम् ॥ ५ ॥

दण्ड इति यावत् ; तस्य त्यागोऽनर्थदण्डविरतिस्त्वतीयं गुणव्रतम् । यदाह—
१ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥

अपध्यानस्य स्वरूपं परिमाणं चाह—
मुहूर्त्तात्परतस्त्यजेत् ॥ ७५ ॥

खचरत्वाद्यपध्यानं नरेन्द्रत्वं खचरत्वमादिशब्दादप्सरोविद्याधरीपरिमो-
रौद्रध्यानमपध्यानं, नरेन्द्रत्वं खचरत्वमादिशब्दादप्सरोविद्याधरीपरिमो-
रौद्रध्यानमपध्यानं, नरेन्द्रत्वं खचरत्वमादिशब्दादप्सरोविद्याधरीपरिमो-

वैरिघातो नरेन्द्रत्वं पुरघाताग्निदीपने । खचरत्वाद्यपध्यानं मुहूर्त्तात्परतस्त्यजेत् ॥ ७५ ॥

वैरिघातपुरघाताग्निदीपनादिविषयं रौद्रध्यानमपध्यानं, नरेन्द्रत्वं खचरत्वमादिशब्दादप्सरोविद्याधरीपरिमो-
गादि, तेष्वाप्तध्यानरूपमपध्यानं, तस्य तत्परिमाणरूपं व्रतं मुहूर्त्तात्परतस्त्यजेदिति ॥ ७५ ॥

अथ पापोपदेशस्वरूप तद्विरतिं चाह—
पापोपदेशोऽयं न कल्पते ॥ ७६ ॥

प्रत्यासीदति खलु वर्षाकालः, तथा चेन्न बीजावापञ्चवं
वृषभान् दमय क्षेत्रं कृष पठय वाजिनः । दानिण्याविषये पापोपदेशोऽयं न कल्पते ॥ ७६ ॥

वृषभान् वत्सतरान् प्रसङ्गादिना दमय दान्तान् कुरु; प्रत्यासीदति खलु वर्षाकालः, तथा चेन्न बीजावापञ्चवं
कृष; वृष्टः खलु मेघो, यास्यति वापकालो, भृता वा केदारा ग्राह्यन्तां, सार्द्धे दिनत्रयमध्ये उपलब्धं चैतदन्येषां ग्रीष्मे दवाग्निदाना-
नेदीयोऽश्वः प्रयोजनं राज्ञामिति पण्डय वर्द्धितकान् कुरु वाजिनोऽश्वान् उपलब्धं चैतदन्येषां ग्रीष्मे दवाग्निदाना-
दीनाम्; अयं पापरूप उपदेशः, श्रावकाणां न कल्पते न युज्यते । सर्वत्र पापोपदेशनियमं कर्तुमशक्तेभ्योऽपवा-
दीनाम्; अयं पापरूप उपदेशः, श्रावकाणां न कल्पते न युज्यते । सर्वत्र पापोपदेशनियमं कर्तुमशक्तेभ्योऽपवा-

यदिन्द्रियस्वजनादीन् प्रतीत्य पाप कुर्यात् स भवति । अर्थे दण्ड इतः अन्यस्तु अनर्थदण्डस्तु ॥ १ ॥

(१) यदिन्द्रियस्वजनादीन् प्रतीत्य पाप कुर्यात् स भवति । अर्थे दण्ड इतः अन्यस्तु अनर्थदण्डस्तु ॥ १ ॥
(२) समीपतर प्रयोजनमश्व ।

दोऽयमुच्यते । दाक्षिण्याविषय इति । बन्धुपुत्रादिविषयदाक्षिण्यवतः पापोपदेशोऽशक्यपरिहारः । दाक्षिण्याभावे तु यथा तथा मौख्येण पापोपदेशो न कल्पते ॥ ७६ ॥

अथ हिंसोपकारीणि तद्दानपरिहारं चाह—

यन्त्रलाङ्गलशस्त्राग्निमुशलोलूखलादिकम् । दाक्षिण्याविषये हिंस्रं नार्पयेत्करुणापरः ॥ ७७ ॥
यन्त्रं शकटादि, लाङ्गलं हलं, शस्त्रं खड्गादि, अग्निर्वह्निः, मुशलमयोऽग्रं, उदूखलमुलूखलं, आदिशब्दाद्बन्धु-
र्भस्त्रादिपरिग्रहः । हिंस्रं वस्तु, करुणापरः श्रावको नार्पयेत् ; दाक्षिण्याविषय इति पूर्ववत् ॥ ७७ ॥

अथ प्रमादाचरणमनर्थदण्डस्य चतुर्थभेदं तत्परिहारं च श्लोकत्रयेणाह—

कुतूहलाद्गीतनृतनटादिकानिरीचणम् । कामशास्त्रप्रसक्तिश्च द्यूतमद्यादिसेवनम् ॥ ७८ ॥
जलक्रीडाऽऽन्दोलनादिविनोदो जन्तुयोधनम् । रिपोः सुतादिना वैरं भक्तस्त्रीदेशराटकथाः ॥ ७९ ॥
रोगमार्गश्रमौ मुक्त्वा स्वापश्च सकलां निशाम् । एवमादि परिहरेत्प्रमादाचरणं सुधीः ॥ ८० ॥

कुतूहलात्कौतुकाद्वेतोर्गीतस्य नृतस्य नाटकस्य आदिशब्दात्प्रकरणादेर्निरीचणं, तेन तेनेन्द्रियेण यथोचितं विषयीकरणम् । कुतूहलग्रहणाजिनयात्वादौ प्रासङ्गिकनिरीचणे च न प्रमादाचरणम् । तथा कामशास्त्रे वात्स्याय-
नादिकृते, प्रसक्तिः पुनः पुनः परिशीलनम् ; तथा द्यूतमद्यकादिभिः क्रीडनम् ; मद्यं सुरा; आदिशब्दान्मृगयादि;
तेषां सेवनं परिशीलनं; तथा जलक्रीडा तडागजलयन्त्रादिषु मजनोन्मज्जनशृङ्गिकाञ्छ्वेतनादिरूपा; तथा आन्दो-

लनं इवशाखादौ दोलाखेलनं; आदिशब्दाल्पुष्पावचयादि; तथा जन्तूनां कुक्कुटादीनां योधनं परस्पररेणाभ्या-
हननम्; तथा रिपोः शत्रोः सम्बन्धिना पुत्रपौत्रादिना वैरम्; अयमर्थो येन तावत्कथञ्चिदायातं वैरं तद्यः परि-
हर्तुं न शक्नोति तस्यापि पुत्रपौत्रादिना यद्वैरं तत्प्रमादाचरणम्; तथा भक्तकथा यथा इदं चेदं च मांस्याकमा-
षमोदकादि साधु भोज्यं, साध्वनेन भुज्यते, अहमपि वा इदं मोक्षे इत्यादिरूपा; तथा स्त्रीकथा स्त्रीणां नेपथ्या-
ङ्गहारहावभावादिवर्णनरूपा “कर्णाटी सुरतोपचारचतुरा लाटी विदग्धप्रिया” इत्यादिरूपा वा; तथा देशकथा,
यथा दक्षिणापथः प्रचुरारक्षपान स्त्रीसम्भोगप्रधान, पूर्वदेशो विचित्रवस्त्रगुडखण्डशालिमद्यादिप्रधानः, उत्तरापथे
शूराः पुरुषा ज्विनो वाजिनो गोधूमप्रधानानि घान्यानि सुलभं कुङ्कुमं मधुराणि द्राक्षादाडिमकपित्यादीनि, पश्चि-
मदेशे सुखस्पर्शानि च वस्त्राणि सुलभा इक्षवः शीतं वारीत्येवमादि; राट्कथा राजकथा यथा शूरोऽस्मदीयो
राजा, सधनश्चैव; गजपतिर्गौडः, अश्वपतिस्तुरुक इत्यादि । एवं प्रतिकूला अपि भक्तादिकथा वाच्या; तथा
रोगो ज्वरादिः, मार्गश्रमो मार्गखेदः, तौ मुक्त्वा सकलां निशां स्वापो निद्रा । रोगमार्गश्रमयोस्तु न प्रमादाचर-
णम् । एवमादिपूर्वोक्तस्वरूपं प्रमादाचरणं परिहरेत् । सुधीः श्रमणोपासकः । प्रमादाचरितं च—

मज्ज विसयकसाया निद्रा विगहा य पञ्चमी भणिया । एए पञ्च पमाया जीवं पाडेन्ति संसारे ॥ १ ॥

इति पञ्चविधस्य प्रमादस्य प्रपञ्चः ॥ ७८ ॥ ७६ ॥ ८० ॥

देशविशेषे प्रमादपरिहारमाह—

(१) मद्य विषयकषाया निद्रा विकथा च पञ्चमी भणिता । एते पञ्च प्रमादा जीव पातयन्ति संसारे ॥ १ ॥

विलासहासनिष्ठूतनिद्राकलहदुष्कथाः । जिनेन्द्रभवनस्यान्तराहारं च चतुर्विधम् ॥८१॥

जिनेन्द्रभवनस्यान्तरित्यादित आरभ्य संबध्यते; तेन जिनेन्द्रभवनस्य मध्ये विलासं कामचेष्टां, हासं कह-
कहध्वानं हसन, निष्ठूत निष्ठीवनं, निद्रां स्वापं, कलहं राटीं, दुष्कथां चौरपारदारिकादिकथां, चतुर्विधं चाहारम्
—अशनपानखाद्यस्वाद्यस्वरूपं परिहरेत् । परिहरेदिति पूर्वतः सम्बन्धनीयम् । तत्राशनं शाल्यादि मुद्रादि सत्त्वादि
पेयादि मोदकादि बीरादि स्त्ररणादि मण्डकादि च । यदाह—

असणं ओअणसत्तुगमुगजगाराइ खजगविही य । खीराइस्सरणई मंडगपीभई अ विषेअं ॥ १ ॥

पानं सौवीरं यवादिधावनं सुरादि सर्वथापकायः कर्कटकजलादिकं च । यदाह—

पाणं सोवीरजवोदगाइ चित्तं सुराइयं चेव । आउकाओ सवो ककडगजलाइयं च तथा ॥ १ ॥

खाद्य भृष्टधान्यं गुलपर्पटिकाखर्जूरनालिकेरद्राचारकर्कट्यान्नपनसादि । यदाह—

भैत्तोसं दंताई खज्जूरं नालिएरदक्खाई । ककडिगवगफणसाइ बहुविहं खाइमं नेयं ॥ १ ॥

स्वाद्यं दन्तकाष्ठं ताम्बूलतुलसिकापिण्डार्जकमधुपिप्पलीसुण्ठीभरिचजीरकहरीतकीत्रिभीतक्यामलकयादि । यदाह—

(१) अशनमोदनसक्तुकुद्रजगार्यादि स्वाद्यकविधिश्च । क्षीरादि स्त्ररणादि मण्डकप्रभृति च विज्ञेयम् ॥ १ ॥

(२) पानं सौवीरयवोदकादि चित्र सुरादिकं चैव । अपकाय सर्वं कर्कटकजलादिकं च तथा ॥ १ ॥

(३) भक्तौष दन्त्यादि खर्जूरं नालिकेरद्रादादि । कर्कटिकात्रपनसादि बहुविध स्वादिम ज्ञेयम् ॥ १ ॥

दंतवर्णं तंचोलं चित्तं तुलसीकुहेडगाईयं । मधुपिप्पलिसुंठाई अयोगहा साइमं होइ ॥ १ ॥ ८१ ॥

उक्तानि त्रीणि गुणव्रतानि । अथ चत्वारि शिञ्जाव्रतान्युच्यन्ते, तत्रापि सामायिकदेशावकाशिकपरिपद्योपवासातिथिसंविभागलक्षणेषु चतुर्षु शिञ्जाव्रतेषु प्रथमं सामायिकाख्यं शिञ्जाव्रतमाह—

त्यक्तार्त्तरौद्रध्यानस्य त्यक्तसावद्यकर्मणः । मुहूर्त्तं समता या तां विदुः सामायिकव्रतम् ॥ ८२ ॥

मुहूर्त्तं मुहूर्त्तकालं, या समता रागद्वेषहेतुषु मध्यस्थता, तां सामायिकव्रतं विदुः; समस्य रागद्वेषविनिर्मुक्तस्य सतः आयो ज्ञानादीनां लाभः प्रशममुखरूपः समायः; समाय एव सामायिकम्; विनयादित्वादिकण् । समायः प्रयोजनमस्येति वा सामायिकम् । तच्च सामायिकं मनोवाक्याय चेष्टापरिहारं विना न भवतीति त्यक्तार्त्तरौद्रध्यानस्येत्युक्तं, त्यक्तसावद्यकर्मण इति च; त्यक्तं सावद्यं वाचिकं कायिकं च कर्म येन तस्य । सामायिकस्यश्च श्रावकः गृहस्थोऽपि यतिरिव भवति । यदाह—

सामाईयंभि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा । एएण कारणेणं बहुसो सामाईयं कुआ ॥ १ ॥

अत एव तस्य देवस्त्रात्रपूजादौ नाधिकारः । नन्वगर्हितं कर्म कुर्वाणस्य देवस्त्रात्रादौ को दोषः, सामायिकं हि सावद्यव्यापारनिषेधात्मकं, निरवद्यव्यापारविधानात्मकं च; तत्स्वाध्यायपठनपरिचर्चनादिवत् देवपूजादौ को

(१) दन्तपावनं ताम्बूल चित्रं तुलसीकुहेडकादिकम् । मधुपिप्पलिसुण्ड्यादि अनेकधा स्वादिमं भवति ॥ १ ॥

(२) सागायिक एव (के तु) कृते श्रमण इव श्रावको भवति यस्मात् । एतेन कारणेन बहुशः सामायिकं कुर्यात् ॥ १ ॥

दोषः ? नैवम्, यतेरिव देवस्त्रात्रपूजनादौ नाधिकारः । भावस्तवार्थं च द्रव्यस्तवोपादानम् ; सामायिके च सति संप्राप्तो भावस्तव इति किं द्रव्यस्तवकरणेन ? । यदाह—

इह श्रावकः सामायिककर्त्ता द्विविधो भवति—ऋद्धिमाननृद्धिकश्च; योऽसावनृद्धिकः स चतुर्षु स्थानेषु सामायिकं करोति—जिनगृहे, साधुसमीपे, पौषधशालायां, स्वगृहे वा; यत्र वा विश्राम्यति, निर्व्यापारो वा आस्ते तत्र च । तत्र यदा साधुसमीपे करोति तदायं विधिः; यदि कस्माच्चिदपि भयं नास्ति, केनचिद्विवादो नास्ति, ऋणं वा न धारयति; मा भूत्तत्कृताकर्षणपक्षेणनिमित्तश्चित्तसंक्लेशः; तदा स्वगृहेऽपि सामायिकं कृत्वा ईर्यो शोधयन्, सावद्यां भाषां परिहरन्, काष्ठलेष्ट्नादिना यदि कार्यं तदा तत्स्वाभिनमनुज्ञाप्य प्रतिलिख्य प्रमार्ज्य च गृह्णन्, खेलासिद्धाणकार्दोश्चाविवेचयन् विवेचयंश्च स्थण्डिलं प्रत्यवेक्ष्य प्रमृज्य च; एवं पञ्चसमितिसमितस्त्रिगुणितः साध्वाश्रयं गत्वा साधून्मस्कृत्य सामायिकं करोति यथा—

करेमि भंते सामादय सावजं जोगं पञ्चस्वामि जाव साह पञ्जुवासामि दुविहं तिविहेणं मयेण वायाए काएणं न करेमि न कारेवमि तस्स भंते पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥

सामायिकसूत्रस्यायमर्थः—करेमि अभ्युपगच्छामि; भंते इति गुरोरामन्त्रणम्, हे भदन्त ! भदन्ते सुखवान् कन्याणां च भवति; भदुह् सुखकन्याणयोः, अस्य आणादिकान्तप्रत्ययान्तस्य निपातनात् रूपम् । आमन्त्रणं च

(१) द्रव्यस्तवश्च भावस्तवश्च द्रव्यस्तवो बहुगुण इति बुद्धिः स्यात् । अनिपुणजनवचनमिदं षड्जीवहितं जिना ब्रुवते ॥ १ ॥

प्रत्यक्षस्य गुरोस्तदभावे परोक्षस्यापि बुद्ध्या प्रत्यक्षीकृतस्य भवति; यथा जिनानामभावे जिनप्रतिमाया आरोपितजिनत्वायाः स्तुतिपूजासम्बन्धनादिकं भवति, गुरोश्चाभिमुखीकरणं तदायत्त सर्वो धर्म इति प्रदर्शनार्थम् । यदाह—
नाणस्स होइ भागी थिरयरच्चो दंसणे चरित्ते य । धम्मा आवकहाए गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ १ ॥

अथवा भवान्तर्हेतुत्वाद्भवान्तः, भन्ते इत्यार्षत्वात् । मध्यव्यञ्जनलोपे रूपं भन्ते इति “अत एतौ पुंसि मागध्याम्” ॥ ८ । ४ । २८७ ॥ इत्येकारोऽर्द्धमागधत्वादार्यस्य । सामायिकमुक्तनिर्वचनम् । अवद्यं पापं, सहावद्येन सावद्यः, युज्यते इति योगो व्यापारस्तं प्रत्याख्यामि; प्रतीति प्रतिषेधे आडाऽऽभिमुख्ये ल्याक् प्रकथने, ततश्च प्रतीपमभिमुखं ख्यापकं सावद्ययोगस्य करोमीत्यर्थः । अथवा पञ्चकसामीति प्रत्याचक्षे, चच्चिक् व्यक्तायां वाचीत्यस्य प्रत्याङ्पूर्वस्य रूपम्, प्रतिषेधस्यादरेणाभिधानं करोमीत्यर्थः । जाव साहू पज्जुवासाभि; यावच्छब्दः परिमाणमर्यादाऽवधारणवचनस्तत्र परिमाणे यावत्साधुपर्युपासन मम तावत्प्रत्याख्यामीति; मर्यादायां साधुपर्युपासनादर्वाक्, अवधारणे यावत्साधुपर्युपासनं तावदेव न तस्मात्परत इत्यर्थः । दुविहं तिविहेणं; द्वे विधे यस्य स द्विविधः सावद्यो योगः स च प्रत्याख्येयत्वेन कर्म सम्पद्यते; अतस्तं द्विविधं योगं करणकारणलक्षणमनुमतिप्रतिषेधस्य गृहस्थौ कर्तुमशक्यत्वात् पुत्रभृत्यादिकृतस्य व्यापारस्य स्वयमकरणेऽप्यनुमोदनात् । त्रिविधेनेति करणे तृतीया । मणेणं वायाए काएणं इति त्रिविधस्यैव सूत्रोपात्तं विवरणं मनसा वाचा कायेन चेति त्रिविधेन करणेन । न करोमि न कारयामीति सूत्रोपात्तमेव द्विविधमित्यस्य विवरणम् । किं पुनः कारणमुद्देशक्रममतिलङ्घ्य व्यत्यासेन

(१) ज्ञानस्य भवति भागी स्थिरतरको दर्शने चरित्रे च । धन्या यावत्कथाया (थ) गुरुकुलवासं न मुञ्चन्ति ॥ १ ॥

निर्देशः कृतः ? उच्यते—योगस्य करणाधीनतोपदर्शनार्थम् । करणाधीनता हि योगानाम्, करणभावे भावात्तदभावे चाभावादयोगस्य । तस्मैति, तस्य अत्राधिकृतो योगः संबध्यते; अवयवावयविभावलक्षणसम्बन्धे पृष्टी; योऽयं योगस्त्रिकालविषयस्तस्यातीतमवयवं प्रतिक्रामामि निवर्त्ते प्रतीपं क्रामामीत्यर्थः; निन्दामि जुगुप्से गर्हामि स एवार्थः; केवलमात्मसाक्षिकी निन्दा, गुरुसाक्षिकी गर्हो । भन्ते इति पुनर्गुरोरामन्त्रणं भक्त्यतिशयख्यापनार्थं न पुनरुक्तम्; अथवा सामाधिक्रियाप्रत्यर्पणाय पुनर्गुरोः सम्बोधनम् । अनेन चैतत् ज्ञापितं भवति, सर्वक्रियाऽवसाने गुरोः प्रत्यर्पणं कार्यमिति । उक्तं च भाष्यकरेण—

सामाह्यपञ्चपण्ययणोवायं भयंतसदोत्ति । सव्वकिरियावसाणे भणियं पञ्चपण्यमणेण ॥ १ ॥

अप्याणमिति; आत्मानमतीतकालसावद्ययोगकारिणम्; वोसिरामीति व्युत्सुजामि; विशब्दो विविधार्थो विशेषार्थो वा; उच्छब्दो भृशार्थः । विविधं विशेषेण वा भृशं स्रजामि त्यजामीत्यर्थः । अत्र च करोमि भंते मामाह्यमिति वर्त्तमानस्य सावद्ययोगस्य प्रत्याख्यानम्, सावज्जं जोगं पचक्खामीत्यनागतस्य; तस्स भंते पडिक्क-
मामीत्यतीतस्येति त्रैकालिकं प्रत्याख्यानमुक्तमिति त्रयाणां वाक्यानां न पौनरुक्त्यम् । उक्तञ्च—

“ अइयं निंदांमि पडुप(प्प)न्नं संवरेमि अणागयं पच्चत्तसामीति । ”

एवं कृतसामाधिक्रियापर्ययायाः प्रतिक्राममिति पञ्चादागमनमालोच्य यथाज्येष्ठमाचार्यादीन् वन्दते, पुनरपि गुरुं नन्दित्वा प्रत्युपेक्ष्य निमिष्ट शृणोति, पठति, पृच्छति वा । एवं चैत्यभवनेऽपि द्रष्टव्यम् । यदा तु स्वगृहे

(१) सामाधिक्रियप्रत्यर्पणचनोपायो भदन्तशब्द इति । सर्वक्रियाऽवसाने भणित प्रत्यर्पणमनेन ॥ १ ॥

पोषशालायां वा सामायिकं गृहीत्वा तत्रैवास्ते तदा गमनं नास्ति । यस्तु राजादिर्महर्द्धिकः स गन्धसिन्धुरस्क-
न्धाधिरूढश्छत्रचामरादिराजालङ्कारणालङ्कृतो हास्तिकाश्रीयपादातिरथकट्यापरिकरितो भेरीभाङ्कारभरिताम्बरतलो
बन्दिद्वन्द्वकोलाहलाकुलीकृतनभस्तलोऽनेकसामन्तमण्डलेश्वराहमहामिकासंघेयमाणपादकमल पौरजनैः सश्रद्धम-
हुन्योपदर्यमानो मनोरथैरुपस्पृश्यमानस्तेषामेवाञ्जलिबन्धान् लाजाञ्जलिपातान् शिरःप्रणामाननुमोदमानः “ अहो
धन्यो धर्मो य एवंविधैरप्युपसेव्य ” इति प्राकृतजनैरपि स्नाध्यमानोऽकृतसामायिक एव जिनालयं साधुवसतिं वा
गच्छति, तत्र गतो राजककुदानि छत्रचामरोपानद्मुकुटखड्गरूपाणि परिहरति; जिनाचनं साधुवन्दनं वा करोति,
यदि त्वसौ कृतसामायिक एव गच्छेत् तदा गजाश्वादिभिरधिकरणं स्यात्; तच्च न युज्यते कर्तुम् । तथा कृतसामा-
यिकेन पादाभ्यामेव गन्तव्यम्, तच्चानुचितं सुपतीनामिति । आगतस्य च यद्यसौ श्रावको भवति तदा न कोऽप्य-
भ्युत्थानादि करोति । अथ यथाभद्रकस्तदा पूजा कृता भवत्विति पूर्वमेवासनं रच्यते । आचार्योश्च पूर्वमेवोत्थिता
आसते मा उत्थानानुत्थानकृता दोषा भूवन्ति, आगतश्चासौ सामायिकं करोतीत्यादि पूर्ववत् ॥ ८२ ॥

सामायिकस्थश्च महानिर्जरो भवतीति दृष्टान्तद्वारेणाह—

सामायिकव्रतस्थस्य गृहिणोऽपि स्थिरात्मनः । चन्द्रावतंसकस्येव लीयते कर्म सञ्चितम् ॥ ८३ ॥

गृहस्थस्यापि कृतसामायिकस्य कर्मनिर्जरा भवतीति चन्द्रावतंसक उदाहरणम् । तच्च सम्प्रदायगम्यम् । स चायम्—
अस्ति साकेतनगरं श्रीसङ्केतनिकेतनम् । हसितेन्द्रपुरात्रीकं सितार्हचैत्यकेतनैः ॥ १ ॥ तत्र लोकदृगानन्दो
द्वितीय इव चन्द्रमाः । चन्द्रावतंसो राजाऽसीदवतंस इवावनेः ॥ २ ॥ स यथा धारयामास शस्त्राणि त्राणहेतवे ।

तीक्ष्णानि शिञ्चावशतो व्रतान्यपि तथा सुधीः ॥३॥ माघमासे विभावर्ग्यो सोऽन्यदा वासवेरमनि । आदीपज्वलनं
स्थास्यामीति सामायिके स्थितः ॥४॥ तच्छ्रय्यापालिका ध्वान्तं स्वामिनो मा सा भूदिति । याते प्राग्यामिनीयामे
प्रदीपे तैलमद्विपत् ॥५॥ गते यामे द्वितीयस्मिन्नपि सा भक्तमानिनी । जाग्रती दीपके क्षीणतैले तैलं न्यधात्पुनः
॥६॥ त्रियामायास्वृतीयस्मिन्नपि यामे व्यतीयुपि । मल्लिकार्ग्यं प्रदीपस्य तैलं चिक्षेप सा पुनः ॥ ७ ॥ विभातायां
विभावर्ग्यमवसानमथासदत् । श्रमोत्पन्नव्यथाक्लान्तो राजा स हव दीपकः ॥८॥ सामायिकं समधिगम्य निहत्य कर्म,
चन्द्रागतंसमृपतिस्त्रिदिवं ततोऽगात् । सामायिकव्रतलुपो गृहिणोऽपि सद्यः, क्षीयेत कर्म निश्चितं सुगतिर्भवेच्च ॥९॥

॥ इति चन्द्रावतंसराजर्षिकथानकम् ॥ ८३ ॥

द्वितीयं शिञ्चाव्रतमाह—

दिग्व्रते परिमाणं यत्तस्य संक्षेपणं पुनः । दिने रात्रौ च देशावकाशिकव्रतमुच्यते ॥ ८४ ॥
दिग्व्रते प्रथमगुणव्रते यद्वशस्वपि दिक्षु गमनपरिमाणं तस्य दिवा रात्रौ चोपलक्षणत्वात्प्रहरादौ च यत्
संक्षेपणं तद्देशावकाशिकव्रतम् । देशे दिग्व्रतगृहीतपरिमाणस्य विभागे अवकाशोऽवस्थानं देशावकाशः सोऽत्रा-
स्तीति देशावकाशिकं “ अतोऽनेकस्वरात् ” ॥ ७ । २ । ६ ॥ इतीकः । दिग्व्रतसंक्षेपकरणमणुव्रतादिसंक्षेपकर-
णस्याप्युपलक्षणं द्रष्टव्यम्, एषामपि संक्षेपस्यावश्यं कर्तव्यत्वात् । प्रतिव्रतं च संक्षेपकरणस्य विभिन्नव्रतत्वे द्वादश
व्रतानीति संख्याविरोधः स्यात् ॥ ८४ ॥

१ पात्रे

चतुष्पत्न्यौ चतुर्थीदिकुव्यापारनिषेधनम्—
अथ तृतीयं शिचाव्रतमाह—

चतुष्पत्नी अष्टमी-चतुर्दशी-पूर्णिमा-अमावास्यालक्षणा, चतुर्णां पर्वाणां समाहारश्चतुष्पत्नी । पर्वशब्दोऽ-
कारान्तोऽप्यस्ति; तस्यां चतुर्थादिकं तपः, कुव्यापारस्य सावधव्यापारस्य निषेधः, ब्रह्मचर्यक्रिया ब्रह्मचर्यस्य
करणं लानादेः शरीरसत्कारस्य त्यागः । आदिशब्दादुद्धत्तनवर्णकविलेपनपुष्पगन्धविशिष्टवस्त्राभरणादिपरिग्रहः ।
पोष पुष्टिं प्रक्रमाद्धर्मस्य धत्ते पोषधः स एव व्रत पोषधव्रतम् सर्वतः पोषध इत्यर्थः । द्विविधं हि पोषधव्रत
देशतः सर्वतश्च । तत्राहारपोषधो देशतो विवक्षितविकृतेरविकृतेराचामाम्लस्य वा सक्तदेव द्विरेव वा भोजनमिति ।
सर्वतस्तु चतुर्विधस्याप्याहारस्याहोरात्रं यावत्प्रत्याख्यानम्; कुव्यापारनिषेधपोषधस्तु देशत एकतरस्य कस्यापि
कुव्यापारस्याकरणं, सर्वतस्तु सर्वेषामपि कृपिसेवाचारिज्यपाशुपान्यगृहकर्मोदीनामकरणं, ब्रह्मचर्यपोषधोऽपि
देशतो दिवैव रात्रौ वा, सक्तदेव द्विरेव वा स्त्रीसेवां मुक्त्वा ब्रह्मचर्यकरणम्; सर्वतस्तु अहोरात्रं यावत् ब्रह्मचर्य-
पालनम् । देशतः लानादेः शरीरसत्कारस्यैकतरस्याकरणं सर्वतस्तु सर्वस्यापि तस्याकरणम्; इह च देशतः
कुव्यापारनिषेधपोषधं यदा करोति तदा सामायिकं करोति वा न वा; यदा तु सर्वतः करोति तदा सामायिकं
नियमात्करोति, अकरणे तु तत्फलेन वञ्च्यते । सर्वतः पोषधव्रतं च चैत्यगृहे वा, साधुमूले वा, गृहे वा,
पोषधशालायां वा त्यक्तमणिसुवर्णाधलङ्कारो व्यपगतमालाविलेपनवर्णकः परिहृतग्रहरणः प्रतिपद्यते । तत्र च
कृते पठति च पुस्तकं वाचयति धर्मध्यानं ध्यायति, यथैतान् साधुगुणानहं मन्दभाग्यो न समर्थो धारयितुमिति ।

इह च यथाहारशरीरसत्कारब्रह्मचर्यपोषधवत् कुव्यापापपोषधव्रतमप्यन्यत्रानाभोगेनेत्याद्याकारोच्चारणपूर्वकं प्रति-
पद्यते तदा सामाधिक्यमपि सार्थकं स्यात् । स्थूलत्वात्पोषधग्रत्याख्यानस्य सूक्ष्मत्वाच्च सामाधिक्यस्येति ।
तथा पोषधवताऽपि सावद्यव्यापारा न कार्यो एव ततः सामाधिक्यमकुर्व्वस्तस्माभाद्भ्रस्यतीति । यदि पुनः
सामाचारीविशेषात् सामाधिक्यमिव द्विविधं त्रिविधेनेत्येवं पोषधं प्रतिपद्यते तदा सामाधिक्यार्थस्य पोषधेनैव
गतत्वान्न सामाधिक्यमत्यन्तं फलवत् । यदि परं पोषधसामाधिक्यकलचणं व्रतद्वयं प्रतिपन्नं मयेत्यभिप्रायात्
फलवादिति ॥ ८५ ॥

इदानीं पोषधव्रतकर्तृन् प्रशंसति—

गृहिणोऽपि हि धन्यास्ते पुण्यं ये पोषधव्रतम् । दुष्पालं पालयन्त्येव यथा स चुलनीपिता ॥ ८६ ॥

यतयस्तावद् धन्या एव गृहिणोऽपि गृहस्था अपि ते धन्याः धर्मधनं लब्धारः ये निःसत्त्वजनदुष्पालं पुण्यं
पवित्रं पोषधव्रतं पालयन्ति, यथा स चुलनीपितेति दृष्टान्तः; स च सम्प्रदायगम्यः । स चायम्—

अस्ति वाराणसी नामानुगङ्गा नगरी वरा । विचित्ररचनारम्या तिलकश्रीरिवावनेः ॥ १ ॥ सुव्रामेवामराव-
त्यामविस्त्रितविक्रमः । जितशत्रुरभूत्तत्र धरित्रीधवपुङ्गवः ॥ २ ॥ आसीद्गृहपतिस्तस्यां महेभ्यश्चुलनीपिता ।
प्राप्तो भनुष्यधर्मैव मनुष्यत्व कुतोऽपि हि ॥ ३ ॥ जगदानन्दिनस्तस्यानुरूपा रूपशालिनी । श्यामा नामाभव-
द्भार्या श्यामेव तुहिनद्युतेः ॥ ४ ॥ अष्टौ निधानेऽष्टौ वृद्धावष्टौ च व्यवहारगाः । इति तस्याभवन् हेमश्चतुर्विंश-
तिकोटयः ॥ ५ ॥ एकैकशो गोसहस्रैर्दशभिः प्रभितानि तु । तस्यासन् गोकुलान्यष्टौ कुलवेरमानि सम्पदाम्

॥ ६ ॥ तस्यां पुर्यामिथान्येद्युरुद्याने कोष्टकमिधे । भगवान् समवसुतो विहरंश्चरमो जिनः ॥ ७ ॥ ततो भगवतः
पादचन्दनाय सुरायुराः । सेन्द्राः समाययुस्तत्र जितशत्रुश्च भूपतिः ॥ ८ ॥ पद्भ्यां चचाल चुलनीपिताऽप्युचित-
भूषणः । वन्दितुं नन्दिनमनाः श्रीवीर त्रिजगत्पतिम् ॥ ९ ॥ भगवन्त ततो नत्वोपविश्य चुलनीपिता । शुश्राव
परया भक्त्या प्राञ्जलिर्धर्मदेशनाम् ॥ १० ॥ अथोलिखतायां सदसि प्रणम्य चरणौ प्रभोः । इति विज्ञपयामास
विनीतचुलनीपिता ॥ ११ ॥ स्नामिन्नस्मादृशां बोधहेतोर्विहरसे महीम् । जगद्रोधं विना नान्यो ह्यर्थश्च इक्रमणे
रवे ॥ १२ ॥ सर्वोऽपि याच्यते गत्वा स दत्ते यदि वा न वा । आगत्य याचितो धर्मं दत्से हेतुः कृपाञ्च ते ॥ १३ ॥
जानामि यतिधर्मं चेत् गृह्णामि स्नामिनोऽन्तिके । योग्यता परमियती मन्दभाग्यस्य नास्ति मे ॥ १४ ॥ याचे श्रावक-
धर्मं तु स्नामिन् ! देहि प्रसीद मे । आदत्तेऽब्धावप्युदङ्को भरणं निजमेव हि ॥ १५ ॥ यथासुखं गृहाणेति स्वामिनाऽनु-
मतस्ततः । स प्रत्याख्यत्स्थूलहिंसां मृपावादं च चौरिकाम् ॥ १६ ॥ प्रत्याख्यच्च स्वभार्यायाः श्यामाया अपरस्त्रियम् ।
अद्याष्टकोट्यभ्यधिकं स्वर्णं निध्यादिषु त्रिषु ॥ १७ ॥ व्रजेभ्योऽन्यानथाष्टभ्यः प्रत्याचख्यौ व्रजानपि । हलपञ्चशती-
तोऽन्यां कृपियोग्यां महीमपि ॥ १८ ॥ अनःशतेभ्यः पञ्चभ्यो दिग्गयाभ्योऽपरं त्वनः । संवहद्भ्यश्च पञ्चभ्यः प्रत्याचख्यौ
महामतिः ॥ १९ ॥ दिग्गयात्रिकाणि चत्वारि प्रवहन्ति च । वाहनानि विना सोऽथ प्रत्याख्यदितराणि तु
॥ २० ॥ अन्यत्र गन्धकापाट्याः प्रत्याख्यददङ्गपुंसनम् । आर्द्राया मधुकयटेरितरदन्तघावनम् ॥ २१ ॥ अन्यतः क्षीरामल-
कात्प्रत्याचख्यौ फलान्यपि । सहस्रशतपाकाभ्यां तैलाभ्यां प्रचणान्तरम् ॥ २२ ॥ गन्धाढ्यादन्यत प्रत्याचख्या-
बुद्धर्षनान्यपि । अष्टाभ्य औष्ट्रिकेभ्योऽम्भःकुम्भेभ्योऽधिकमज्जनम् ॥ २३ ॥ वस्त्रं प्रत्याख्यदन्यच्च कार्पासाद्वस्त्रयुग्म-

॥ २४ ॥

कात् । विलेपनानि चान्यत्र कुङ्कुमागरुचन्दनात् ॥ २४ ॥ पुष्पं ग्रत्याख्यदन्यच्च पद्माज्जातिस्रजोऽपि च । कर्णिका-
नामसुद्राभ्यामन्यानि भूषणानि च ॥ २५ ॥ मुमोच धूपमगरुतुरुष्काभ्यामथापरम् । अन्याश्च काष्ठपेयायाः पेया
अपि समन्ततः ॥ २६ ॥ खण्डखाद्याद् घृतपूरोच्चेतरत् स्वाद्यमत्यजत् । ओदनान्यपि निःशेषाण्यन्यतः कलमौदनात्
॥ २७ ॥ कलायमुद्रमापेभ्य इतरं सूपमत्यजत् । शरत्कालभवात्सर्वं गोघृतादपरं घृतम् ॥ २८ ॥ शाकं पण्यङ्कमण्डू-
कीशाकाभ्यामन्यम(द)त्यजत् । विना स्नेहाम्लदाल्यम्ले तीमनान्यपि सर्वतः ॥ २९ ॥ अन्तरिक्षोदकादन्यदुदकं पर्यवर्ज-
यत् । सुखवासं च ताम्बूलात्पञ्चसौगन्धिकान् ॥ ३० ॥ अप्यभ्यानं हिंस्रदानं प्रमादाचरितं तथा । पापकर्मोपदेशं
चानर्थदण्डानवर्जयत् ॥ ३१ ॥ एवं श्रावकधर्मं स सम्यक् सम्यक्तत्त्वपूर्वकम् । सर्वातिचाररहितं प्रपेदे पुरतः प्रभोः
॥ ३२ ॥ भगवन्तं ततो नत्वा गत्वा च निजवेश्मनि । प्रतिपन्नं तथा धर्मं स्वभार्यायै न्यवेदयत् ॥ ३३ ॥
तेनाथ साऽप्यनुज्ञाता रथमारुह्य तत्त्वणम् । उपेत्य भगवत्पार्श्वे गृहिधर्ममशिश्रियत् ॥ ३४ ॥ तदा च गौतमो
नत्वा पद्मच्छेति जगत्पतिम् । महाव्रतधरः किं स्यान्न वाऽयं चुलनीपिता ? ॥ ३५ ॥ अथोच स्वामिना नैप
यतिधर्मं प्रपत्स्यते । गृहिधर्ममतः किं तु मृत्वा सौधर्ममेष्यति ॥ ३६ ॥ अरुणामे विमाने च चतुष्पत्न्योपमस्थितिः ।
ततश्च्युत्वा विदेहेषूत्पद्य निर्वाणमेष्यति ॥ ३७ ॥ (युगम्) गृहभारं ज्येष्ठपुत्रे न्यस्याथ चुलनीपिता । तस्यौ
पोषधशालायां पालयन् पोषधव्रतम् ॥ ३८ ॥ तस्याथ पोषधस्थस्य मायामिथ्यात्ववान् सुरः । निशीथे कश्चिदाग-
च्छत्पार्श्वं व्रतजिघांसया ॥ ३९ ॥ घोराकारः पुरोभूय खड्गमाकृष्य भीषणम् । स इत्युचै तमत्युच्चैश्चुलनीपितरं
सुरः ॥ ४० ॥ अप्रायितप्रार्थक रे ! अमणोपासकव्रतम् । त्वया किमिदमारब्धं मदादेशेन मुच्यताम् ॥ ४१ ॥

मुञ्चसीदं न चेत्तु ज्येष्ठपुत्रमहं तव । कुष्माण्डमिव खड्गेन खण्डयिष्यामि खण्डशः ॥ ४२ ॥ भवतः प्रेचमाणस्य
 पुरस्तात्पिशितान्यहम् । ब्रिह्वा कटाहे पक्ष्यामि शूलैर्भक्ष्यामि तत्क्षणात् ॥ ४३ ॥ आचमिष्यामि तन्मांसशोषितानि
 तथाऽधुना । प्रेचमाणो यथा हि त्वं स्वयमेव विपत्स्यसे ॥ ४४ ॥ देवब्रुवे विब्रुवति तत्रैवं तुलनीपिता । न चक्रम्ये
 केसरीव गर्जत्यूर्जितमन्त्रुदे ॥ ४५ ॥ अचोर्भं प्रेचमाणस्तु तुलनीपितरं सुरः । विभीषयितुकामस्तं तथैवोचे पुनः
 पुनः ॥ ४६ ॥ एवं विभाषमाणस्य सुरस्य तुलनीपिता । न सन्मुखमपि प्रेचाञ्चक्रे शुन इव द्विपः ॥ ४७ ॥ स
 विहृत्य पुरो ज्येष्ठतनयं तुलनीपितुः । निस्त्रिंशेन नृशंसात्मा पशुवद् व्यशसत्ततः ॥ ४८ ॥ क्षित्वा ब्रिह्वा कटाहा-
 न्तस्तन्मांसानि पपाच च । वअञ्ज च शितैः शूलैराचचाम च सोऽमरः ॥ ४९ ॥ अभिसेहे च तत्सर्वं तत्तद्वः
 तुलनीपिता । अन्यत्त्वभावनाभाजां स्वाङ्गच्छेदोऽपि नार्त्तये ॥ ५० ॥ अथोचे स सुरो रे रे ! व्रतमद्यापि नोज्झसि ।
 तद् ज्येष्ठमिव ते पुत्रं हन्मि मध्यममप्यहम् ॥ ५१ ॥ ततोऽहन्मध्यमं पुत्रं तथैवोचे पुनः पुनः । निरीक्ष्यान्नुभित
 तं च कनिष्ठं चावधीत्सुतम् ॥ ५२ ॥ तत्राप्यालोक्य निष्क्रम्य तं क्रुद्धः स सुरोऽब्रवीत् । नाद्याप्युज्झसि पाषण्डं
 मातरं ते विहन्मि तत् ॥ ५३ ॥ भद्रां नामाथ तुलनीपितुर्मातरमातुराम् । विक्रोति स रुदतीं करुणं कुररीमिव
 ॥ ५४ ॥ स सुरः पुनरप्युचे मुख्यतां प्रकृतं त्वया । सकुटुम्बप्रणालाय कृत्यातुन्यमिदं व्रतम् ॥ ५५ ॥ अन्यथा
 कुलमेहिं ते मातरं हरिणीमिव । हत्वा प्रक्ष्यामि पक्ष्यामि भवयिष्यामि च क्षणात् ॥ ५६ ॥ ततोऽप्यभीत
 तुलनीपितरं वीक्ष्य सोऽमरः । भद्रामाराट्यचारं खनान्यस्तामजामिव ॥ ५७ ॥ यथा भार इयोढस्त्वमुदरेणोद-
 रंभरिः । मातरं हन्यमानां तां परयेत्युचे पुनः सुरः ॥ ५८ ॥ अथैवं चिन्तयामास चेतसा तुलनीपिता । अहो

दुरात्मा कोऽप्येव परमाधार्मिकोपमः ॥ ५९ ॥ पुत्रत्वयं मे पुरतो जधान च चखाद च । क्रव्यादिव ममाम्नाम-
प्यधुना हन्तुमुद्यतः ॥ ६० ॥ यावन्न हन्यमूं तावद्रक्षामीति चचाल सः । कुर्वणिन महाशब्दमुत्पेते च सुरेण खे
॥ ६१ ॥ तं च कोलाहलं श्रुत्वा भद्रा द्रुतमुपैत्य तम् । किमेतदिति चापृच्छत्सोऽंशसत्तदशेषतः ॥ ६२ ॥ ततोऽभाषिष्ट
भद्रवं मिथ्यादृकोऽप्ययं सुरः । पोषधव्रतविघ्नं ते चक्रे कुत्रिमभीषणैः ॥ ६३ ॥ पोषधव्रतभङ्गस्य कुरुवालोचनं
ततः । पापाय व्रतभङ्गस्य स्यादनलोचनं यतः ॥ ६४ ॥ तथैव प्रतिपेदेऽथ तद्वाच जुलनीपिता । चकारालोचनां
तस्य व्रतभङ्गस्य शुद्धधीः ॥ ६५ ॥ अथैकादश भेजेऽसौ श्रावकप्रतिमाः क्रमात् । सोपानानीव स स्वर्गसौधारो-
हणकर्मणे ॥ ६६ ॥ निद्विशधारानिशितं स एवं श्रावकव्रतम् । सुचिरं पालयामास भगवद्वचनोचितम् ॥ ६७ ॥ ततः
संलेखनार्पूर्वं प्रपद्यानशनं सुधीः । मृत्वा सौधर्म उत्पेदे विमाने सोऽरुणप्रभे ॥ ६८ ॥ दुष्पालमेवं जुलनीपिता यथा,
तत्पालयामास स पोषधव्रतम् । ये पालयन्त्येव तथा परेऽप्यदो, दृढव्रतास्ते सलु मुक्तिगामिनः ॥ ६९ ॥

॥ इति जुलनीपितुः कथानकम् ॥ ८६ ॥

इदानीं चतुर्थं शिचाव्रतमाह—

दानं चतुर्विधाहारपात्राच्छादनसन्ननाम् । अतिथिभ्योऽतिथिसंविभागव्रतमुदीरितम् ॥ ८७ ॥

अतिथिभ्यस्तिथिपूर्वाद्युत्सवरहितेभ्यो भिचार्यं भोजनकाले उपस्थितेभ्यः साधुभ्यो, दानं विश्राणनं, चतुर्विध-
स्याशनपानखाद्यस्वाधरूपस्याहारस्य, पात्रस्यालावादेः, आच्छादनस्य वस्त्रस्य कम्बलस्य वा, सन्ननो वसतेरुप-
लक्षणात्पीठफलकशय्यासंस्तारकादीनामपि । अनेन हिरण्यादिदाननिषेधस्तेषां यत्तेरनधिकारात् । तदेतदतिथिसंवि-

भागव्रतमुच्यते । अतिथेः सङ्गतो निर्दोषो विभागः पश्चात्कर्मादिदोषपरिहारायां शदानरूपोऽतिथिसंविभागस्तद्रूप-
व्रतमतिथिसंविभागव्रतम् । आहारादीनां च न्यायार्जितानां प्राप्तुकैरण्यानां कल्पनीयानां च देशकालश्रद्धा-
सत्कारपूर्वकमात्मानुग्रहबुद्ध्या यतिभ्यो दानमतिथिसंविभागः । यदुच्यते—“न्यागयाण कर्पणिजाण अन्नपाया-
ईणं दव्याणं देसकालसद्धासकारकमजुग्रं पराए भत्तीए आयाणुगहबुद्धीए संजयाणं दाणं अतिहिसंविभागो ।”
अनूदितं चैतत्—

प्रायः शुद्धैस्त्रिविधविधिना प्राप्तुकैरेपणीयैः, कल्प्यप्रायैः स्वयमुपहर्तैर्वस्तुभिः पानकाद्यैः । काले प्राप्तान् सद-
नमसमश्रद्धया साधुवर्गान्, धन्या केचित्परमवहिता हन्त ! संमानयन्ति ॥ १ ॥ अशनमखिल खाद्यं स्वाद्यं भवे-
दथ पानकं, यतिजनहितं वस्त्रं पात्रं सकम्बलश्रोञ्छनम् । वसतिफलकप्रख्यं मुख्यं चरित्रविवर्द्धनं, निजकमनसः
प्रीत्याद्यायि प्रदेयमुपासकैः ॥ २ ॥ तथा—

सैाहूण कर्पणिजं जं न वि दिन्न कर्हिचि किंचि तर्हि । धीरा जहुत्तकारी सुसावगा तं न भुंजंति ॥ १ ॥

वैसहीसयणासणभत्तपाणभेमज्जवत्थपत्ताई । जइ वि न पज्जत्तधणो थोवाओ वि थोवयं देइ ॥ २ ॥

(१) न्यायागताना कल्पनीयाना अन्नपानादीना द्रव्याणा देशकालश्रद्धासत्कारकमयुत परया भक्त्या आत्मानुग्रह-
द्वया संयताना दानं अतिथिसंविभाग ।

(२) साधूना कल्पनीय यद् नापि दत्तं कस्मिंश्चित् किञ्चित् तस्मिन् । धीरा यथोक्तकारिणः सुश्रावकास्तत्र भुञ्जते ॥ १ ॥

(३) वसतिशयनासनभक्तपानभैषज्यवस्त्रपात्रादि । यद्यपि न पर्याप्तधनः स्तोकादपि स्तोकं दद्यात् ॥ २ ॥

वाचकमुख्यस्त्वाह—

किञ्चिच्छुद्धं कल्प्यमकल्प्यं स्यात् स्यादकल्प्यमपि कल्प्यम् । पिण्डः शय्या वस्त्रं पात्रं वा भेषजाद्यं वा ॥ १ ॥
देशं कालं पुरुषमवस्थामुपयोगशुद्धिपरिणामान् । प्रसमीक्ष्य भवति कल्प्य नैकान्तात्कल्पते कल्प्यम् ॥ २ ॥

ननु यथा शास्त्रे आहारदातारः श्रूयन्ते न तथा वस्त्रादिदातारः, न च वस्त्रादिदानस्य फलं श्रूयते, तत्र वस्त्रा-
दिदानं युक्तम् । नैवम् । भगवत्यादौ वस्त्रादिदानस्य साक्षादुक्तत्वात् । यथा—“समये निगम्ये फासुएणं एसणि-
जेणं असणपाणराइमसाइमेणं वत्थपडिगमहकलपायपुछेणं पीढफलमसेजासंथारएणं पडिलाभेमाणे विहरइ ।”
इत्याहारवत्संयमाधारशरीरोपकारकत्वाद्द्वस्त्रादयोऽपि साधुभ्यो देयाः । संयमोपकारित्वं च वस्त्रस्य तावत्
तृणग्रहणानलसेवानिवारणार्थत्वेन, धर्मशुक्लव्यानसाधनार्थत्वेन, ग्लानपीडापरिहारार्थत्वेन, मृतकपरिष्ठापनार्थत्वेन
च । यदाहुः—

तृणग्रहणानलसेवानिवारणा धम्मसुकक्षाणह्णा । दिट्ठं कप्पगगहणं गिलाणमरणह्णया चेव ॥ १ ॥
वाचकोऽप्याह—

शीतवातातपैर्दशैर्मशैश्चापि सेदितः । मा सम्यक्त्वादिषु ध्यानं न सम्यक् संविधास्यति ॥ १ ॥ इत्यादि
(१) श्रमणान् निर्गन्थान् प्राप्तुकेन एषण्येन अशनपानखादिमस्वादिमेन वस्त्रपतद्ग्रहकम्बलपादप्रोच्छनेन पीठफलक-
शय्यासंस्तारकेण प्रतिलाम्यमानान् विहारयति ।

(२) तृणग्रहणाऽनलसेवानिवारणाय धर्मशुक्लव्यानार्थम् । दिट्ठं कल्पग्रहणं ग्लानमरणार्थं चेव ॥ १ ॥

पात्रस्याप्युपयोगः, अशुद्धस्याद्वादेर्ग्रहणेन तत्परिष्ठापनं, संसक्ताभस्याविराधनात् । प्रमादात्पूतरकसहितस्य तण्डु-
लोदकादेर्ग्रहणे सति तत्परिष्ठापनासुखं च । एवमादयोऽन्येऽपि पात्रग्रहणे गुणाः । यदाहुः—

छेकाथरक्खण्ढा पायगहणं लियोहि पन्नत्तं । जे अ गुणा संभोए हवति ते पायगहणे वि ॥ १ ॥

अंतरंतवालवुद्धा सेहाऽऽप्ता गुरूअसहवगे । साहारणोगहालद्धिकारणा पायगहणं तु ॥ २ ॥

ननु तीर्थकराणां वस्त्रपात्रपरिभोगो न श्रूयते, तीर्थकरचरितानुकारश्च तच्छिष्याणां युक्तः । वदन्ति हि—
“जैरिसयं गुरुलिङ्गं सीसेण वि तारिसेण हविअव्वम्” इति । मैवं वोचः—अच्छिद्रपाणयस्तीर्थकराः, अपि
चन्द्रादित्यौ यावच्छिखा गच्छति, न तु पानीयविन्दुरप्यधः पतति; चतुर्विधज्ञानबलाच्च ते संसक्तांसंसक्तमङ्गं
सत्रसमत्रसं च जलादि ज्ञात्वा निर्दोषमेवोपाददते, इति नैर्पा पात्रधारणे गुणः । वस्त्रं तु दीचाकाले तीर्थकरा
अपि गृह्णन्ति । यदाहुः—

संवे वि एगदूसेण निग्गया जियवरा चउव्वीसं । न य नाम अण्णलिंगे न य गिहिलिंगे कुलिंगे ना ॥ १ ॥

(१) पट्कायरक्षणार्थं पात्रग्रहणं जिनैः प्रज्ञप्तम् । ये च गुणाः समोगे भवन्ति ते पात्रग्रहणेऽपि ॥ १ ॥

(२) ग्लानवालवृद्धात् शिक्षकात् प्राधूर्णिकाद् गुरोरसहिष्णुवर्गात् । साधारणावग्रहालब्धिकारणात् पात्रग्रहणं तु ॥ २ ॥

(३) यादृशं गुरुलिङ्गं शिष्येणापि तादृशेन भवितव्यम् ।

(४) सर्वेऽपि एकदूष्येण निर्गता जिनवराश्चतुर्विंशतिः । न च नामान्यलिङ्गे न च गृहिलिङ्गे कुलिङ्गे वा ॥ १ ॥

परमार्थं च—

'सेवेमि जे अईया जे अणगया जे अ वट्टमाणो ते सन्वे सोपहिधम्मो देसियव्वो ति कट्टु एणं देवदूसमादाय निक्खमिं सु निक्खामंति निक्खमिस्संति वा ।

अवज्योत्तरकालं च सर्वबाधासहत्वान्न वक्ष्येण प्रयोजनमिति यथाकथञ्चित्तदपैतु नाम । गुरुलिङ्गानुवर्तनं च तच्छिष्याणां यदुक्तं, तदैरावणानुकरणमिव सामान्यकरणम् । किं च तीर्थकरानुकारमिच्छद्भिर्मते निवसनमाधा-
कर्मिकादिपरिभोगस्तेलाभ्यङ्गोऽङ्गारशकटीसेवनं तुणपटीपरिधानं कमण्डलुधारणं बहुसाधुमध्ये निवासश्छद्मस्थानां धर्मदेशनायाः करणं शिष्यशिष्यादीनादिकं सर्वमविधेयं स्यात्, तच्च कुर्वन्ति ।

कम्मलस्य च वर्षासु बहिर्निर्गतानां तात्कालिकवृष्टावपकायरक्षणमुपयोगः, बालवृद्धगलाननिमित्तं वर्षत्यपि जलधरे भिक्षायै निःसरतां कम्मलानुवृत्तदेहानां न तथाविधापूजायविराधना, उच्चारप्रस्रवणादिपीडितानां कम्मला-
नुवृत्तदेहानां गच्छतामपि न तथाविधा विराधना । छत्राद्याच्छादितानां कम्मलमन्तरेणापि गच्छता को दोषः ? इति चेत् न 'छत्रस्त य धारणट्टाए' इत्यागमेन छत्रस्य प्रतिपिद्धत्वात् ॥ रजोहरणं पुनः साक्षाज्जीवरक्षार्थं प्रतिलेसना-
कारित्वादुपयोगीति कस्तत्र विवादं कुर्यात् ? । मुखवस्त्रमपि सम्पातिमजीवरक्षणादुष्णमुखवातविराध्यमानवाह्यवायु-
कायजीवरक्षयान्मुले धूलिप्रेमशरक्षणाच्चोपयोगि । पीठफलकयोर्वर्षासु पनककुन्द्यादिसंस्काराणां भुवि भूशयनस्य

(१) सेने येज्जीता येऽनागता ये च वर्तमानास्ते सर्वे सोपधिधर्मो देष्टव्य इति कृत्वा एक देवदूष्यमादाय निरक्रमिषु निष्कामन्ति निष्कमिष्यन्ति वा ।

शय्यासस्तारकरकोशश्च शीतोष्णकालयोः शयनादायुषयोग । वसतिश्च निवासाथं

प्रतिपिद्धत्वाच्छयनासनादायुषयोगः । शय्यासस्तारकरकोशश्च शीतोष्णकालयोः शयनादायुषयोग ॥ १ ॥

यतीनामत्यन्तोपकारिणी । यदाह—
यतीनामत्यन्तोपकारिणी । यदाह—

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ २ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ २ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ २ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ २ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ २ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ २ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ २ ॥

जो देह उवस्सयं मुणिवराणं योगगुणजोगधारीण । तेण दिक्खा यत्थप्पाणसयणासणविकल्पा ॥ २ ॥

मुखानन्तकमपरो भाजनं प्रत्यवेधते; माऽन्तरायदोषा स्थापनादोषा वा भूवन्मिति । स च यदि प्रथमायां पौरुष्या निमन्त्रयते; अस्ति च नमस्कारसहितप्रत्याख्यानी, ततस्तद्गृह्यते । अथ नास्त्यसौ तदा न गृह्यते, यतस्तदोढव्यं भवति । यदि पुनर्धनं लगेत्, तदा गृह्यते संस्थाप्यते च; यो वा उद्धाटपौरुष्यां पारयति पारणकवानन्यो वा तस्मै तदीयते; पश्चात्तेन श्रायकेण सम सङ्घाटको व्रजति, एको न वर्तते प्रेषयितुं, साधुपुरतः श्रावकस्तु मार्गे गच्छति, ततोऽसौ गृहं नीत्वा तावासेनोपनिमन्त्रयते; यदि निविशेते, तदा भव्यम्, अथ न निविशेते, तथापि विनयप्रयुक्तो भवति, ततोऽसौ भक्तं पानं च स्वयमेव ददाति, भाजनं वा धारयति, स्थित एवा(एव वा)स्ते यावदीयते । साधू अपि पश्चात्कर्मपरिहरणार्थं सायशेषं गृह्णीतः, ततो चन्द्रित्वा विसर्जयति, अनुगच्छति कतिचित्पदानि; ततः स्वयं भुङ्क्ते ॥ यदि पुनस्तत्र ग्रामादौ साधवो न भवन्ति तदा भोजनवेलायां द्वारावलीकनं करोति, विशुद्धभावेन च चिन्तयति—“यदि साधवोऽभविष्यन् तदा निस्सारितोऽहमभविष्यमिति” । एष पोषधपारणके विधिः । अन्यदा तु दत्त्वा भुङ्क्ते, भुक्त्वा वा ददातीति । अत्रान्तरङ्गोकाः—

अन्नादीनामिदं दानमुक्तं धर्मोपकारिणाम् । धर्मोपकारबाह्यानां स्वर्णादीनां न तन्मतम् ॥ १ ॥ दत्तेन येन दीप्यन्ते क्रोधलोभस्मरादयः । न तत्स्वर्णं चरित्रिभ्यो दद्याच्चारित्रनाशनम् ॥ २ ॥ यस्यां विदार्थमाणायां अयन्ते जन्तुराशयः । चित्तेस्तस्याः प्रशंसन्ति न दानं करुणापराः ॥ ३ ॥ यद्यच्छस्त्र महाहिंस्रं तत्तथेन विधीयते । तदहिंस्रमना लोहं कथं दद्याद्विचक्षणः ? ॥ ४ ॥ संमूर्च्छन्ति सदा यत्र भूयांसस्त्रसज्जन्तवः । तेषां तिलानां को दानं मनागप्यनुमन्यते ? ॥ ५ ॥ दद्यादद्वैतप्रसूतां गां यो हि पुण्याय पर्वणि । अग्रिमाण्यामिव दद्यात् ! वर्ण्यते सोऽपि

पवित्रां गां धर्माय ददते जहाः
तां मन्वानाः पवित्रां गां धर्माय ददते जहाः

[illegible][illegible][illegible]

कन्या दीयते साडापं अथैस कान्तिं वदुः ॥ १५ ॥
 सलिलः पद्मन-द्रुः
 कन्या दीयते साडापं अथैस कान्तिं वदुः ॥ १५ ॥
 सलिलः पद्मन-द्रुः
 कन्या दीयते साडापं अथैस कान्तिं वदुः ॥ १५ ॥
 सलिलः पद्मन-द्रुः

विश्वेभ्यो भोजने दत्ते तपो तपसि तदा मुक्तिं पुनश्चाप
॥ १३ ॥ मृतस्य वृष्य दाग एकास्मिन् मुक्तः पुनश्चाप
पिताऽऽप्नुयात् ॥ १७ ॥
दुमास्तदा गृहे दग्धा ॥ १८ ॥

अपत्यदत्तं चेद्दानं पितृणां । तत्रोच्च्यन्ता पुण्याभावमुध्व तप ॥
गङ्गागयादौ दानेन तुरन्ति पितरो हन्त ! पुण्यानि पुण्याभावं महाजं वा महाजं
गङ्गागयादौ दानेन तुरन्ति पितरो हन्त ! पुण्यानि पुण्याभावं महाजं वा महाजं

गतानुगतिकं कलस न दधादुच्यते । दत्तोपयाचितस्तथा । दत्तमोक्षया दाता न पुनः ।
न कोऽपि शक्यते त्राष्टं पूर्णं काले मुरैरपि । दत्तोपयाचितस्तथा ॥ २० ॥ ददद्मोक्षया दाता न पुनः ।
न कोऽपि शक्यते त्राष्टं पूर्णं काले मुरैरपि । दत्तोपयाचितस्तथा ॥ २० ॥ ददद्मोक्षया दाता न पुनः ।

ना श्रोत्रियायोपकल्पयन् । दाताऽस्तनं मांसलोष्टपः ॥ २१ ॥ अपाननाशं दानानि देयानीत्यहता मतम् । अभावात् ।
वा श्रोत्रियायोपकल्पयन् । दाताऽस्तनं मांसलोष्टपः ॥ २१ ॥ न स्वर्णादीनि दानानि देयानीत्यहता मतम् । अभावात् ।
निष्पद्यते । जानन्नपि यथा दोषं ग्रहीता मांसलोष्टपः ॥ २२ ॥ न स्वर्णादीनि दानानि देयानीत्यहता मतम् । अभावात् ।

अनेकमेकपातेन ते प्रीयान्त मुञ्जन्तु

पात्रेभ्यो दातव्यानि विपश्चिता ॥ २३ ॥ ज्ञानदर्शनचारित्ररूपरत्नत्रयान्विताः । समितीः पञ्च विभ्राणा गुप्ति-
तयशालिन ॥ २४ ॥ महाव्रतमहाभारधरैकधुरन्धराः । परीपहोपसर्गारिचमूजयमहामटाः ॥ २५ ॥ निर्ममत्वाः
शरीरेऽपि किमुतान्येषु वस्तुषु ? । धर्मोपकरणं मुक्त्वा परित्यक्तपरिग्रहाः ॥ २६ ॥ द्विचत्वारिंशता दोषैरदुष्टं
भैक्षमात्रकम् । आददाना वपुर्धर्मयात्रामात्रप्रवृत्तये ॥ २७ ॥ नवगुप्तिमनाथेन ब्रह्मचर्येण भूषिताः । दन्तशोधनमा-
त्रेऽपि परस्मै विगतस्पृहाः ॥ २८ ॥ मानापमानयोर्लोभालाभयोः सुखदुःखयोः । प्रशंसानिन्दयोर्हर्षशोकयोस्तुल्य-
वृत्तयः ॥ २९ ॥ कृतकारितानुमतिप्रभेदारम्भवर्जिताः । मोक्षैकतानमनसो यतयः पात्रमुत्तमम् ॥ ३० ॥ सम्यग्द-
र्शनयन्तस्तु देशचारित्रयोगिनः । यतिधर्मैश्छवः पात्रं मध्यमं गृहमेधिनः ॥ ३१ ॥ सम्यक्त्वमात्रसन्तुष्टा व्रतशीलेषु
निःसहाः । तीर्थप्रभावनोद्युक्ता जघन्यं पात्रमुच्यते ॥ ३२ ॥ कुशास्त्रश्रवणोत्पन्नैवैराग्यान्निष्परिग्रहाः । ब्रह्मचर्यरताः
स्तेयमृपाहिंसापराद्वृत्ताः ॥ ३३ ॥ घोरव्रता मौनजुपः कन्दमूलफलाशिनः । शिलोञ्जश्चतयः पत्रभोजिनो भैक्षजीविनः
॥ ३४ ॥ कपायस्त्रा निर्वस्त्रा शिसामौण्ड्यजटाधराः । एकदण्डास्त्रिदण्डा वा गृहारण्यनिवासिनः ॥ ३५ ॥
पञ्चाग्निसाधना ग्रीष्मे गलन्तीधारिणो हिमे । भस्माङ्गरागाः सद्गङ्गाङ्गरुपालास्थिविभूषणाः ॥ ३६ ॥ स्वयुद्ध्या
धर्मवन्तोऽपि मिथ्यादर्शनदूषिता । जिनधर्मद्वियो मूढाः कुपात्रं स्युः कृतीर्थिनः ॥ ३७ ॥ प्राणिप्राणापहरणा
मुपासादपरायणाः । परस्महरणोद्युक्ताः प्रकामं कामगर्दभाः ॥ ३८ ॥ परिग्रहास्मभरता न सन्तुष्टाः कदाचन ।
मांसाशिनो मद्यरताः कोपनाः कलहप्रिया ॥ ३९ ॥ कुशास्त्रमात्रपाठेन सदा पण्डितमानिनः । तत्पत्नो नास्तिक-
प्राया अपात्रमिति शंसिताः ॥ ४० ॥ इत्यपात्रं कुपात्रं च परिहृत्य विवेकिनः । पात्रदाने प्रवर्तन्ते सुधियो मोक्ष-

काङ्क्षिणः ॥ ४१ ॥ दानं स्यात्फलं पात्रे कुपात्रापात्रयोरपि । पात्रे धर्माय तच्च स्यादधर्माय तदन्यथो ॥ ४२ ॥
 पय पान भुजङ्गानां यथा विपविष्टद्वये । कुपात्रापात्रयोर्दानं तद्वद्विष्टद्वये ॥ ४३ ॥ स्नातु चौर यथा विस्र
 कट्फलानि दुष्यति । दान दत्त शुद्धमपि कुपात्रापात्रयोस्तथा ॥ ४४ ॥ दत्ता कुपात्रापात्राभ्यां सर्वोर्व्यपि फलाय
 न । पात्राय दत्तो ग्रासोऽपि श्रद्धया स्यान्महाफलः ॥ ४५ ॥ इय मोक्षफले दाने पात्रापात्रविचारणा । दयादानं
 तु तत्त्वज्ञैः कुत्रापि न निषिध्यते ॥ ४६ ॥ शुद्धशुद्धिकृता भङ्गाश्चत्वारः पात्रदानयोः । आद्यः शुद्धो द्वितीयो
 वैकल्पिकोऽन्यौ तु निष्फलौ ॥ ४७ ॥ दानेन भोगानामोतीत्यविष्टस्यैव भाव्यते । अनर्घ्यपात्रदानस्य क्षुद्रा भोगाः
 कियत्फलम् ? ॥ ४८ ॥ पात्रदाने फल मूल्यं मोक्षः सत्यं कृपेति । पलालमिव भोगास्तु फलं स्यादनुपपङ्क्तिम्
 ॥ ४९ ॥ जिनानां दानदातारः ग्रथमे मोक्षगामिनः । धनादयो दानधर्माद्भोगिनीजमुपाजयेन् ॥ ५० ॥ जिनानां
 पारणे भिक्षादानुणां मन्दिराजिरे । हर्षोत्कर्षपराः सयः पुष्पवृष्टिं व्यधुः सुराः ॥ ५१ ॥ इत्यतिथिमंविभागव्रतमे-
 तदुदीरित प्रपञ्चेन । देयादेये पात्रापात्रे ज्ञात्वा यथोचितं कुर्यात् ॥ ५२ ॥ ८७ ॥

यद्यपि विवेकिनः श्रद्धावतः सत्पात्रदाने साक्षात्पारम्पर्येण वा मोक्षफलं, तथापि सुगन्धजनानुग्रहार्थं पात्र-
 दानस्य ग्रासङ्गिकं फलमाह—
 दानस्य सङ्गमको नाम सम्पदं वरसपालकः । चमत्कारकरीं प्राप मुनिदानप्रभाततः ॥ ८८ ॥

यद्यपि विवेकिनः श्रद्धावतः—

दानस्य ग्रासङ्गिकं फलमाह—

पश्य सङ्गमको नाम सम्पदं वरसपालकः । चमत्कारकरीं प्राप मुनिदानप्रभाततः ॥ ८८ ॥

(१) न त्वपात्रकुपात्रयो उति वा पाठ

पर्येत्यनेन मुग्धदुर्द्विमभिमुखयति । सङ्गमको नामेति सङ्गमकाभिधानः, वत्सपालो वत्सपालनजीवकः, चमत्कारकरीं सम्पदं प्राप; कुतः ? मुनिदानप्रभावतः । अत्र सङ्गमकस्य पारम्पर्येण मोक्षोऽपि फलमस्ति, तथापि प्रासङ्गिकफलाभिधानरमसेन स नोक्तः । सङ्गमकचरितं च सम्प्रदायगम्यम् । स चायम्—

मगधेष्वस्ति निःसीमरत्नग्राभारमासुरम् । पुरं समुद्रवद्राजगृहं कुलगृहं श्रियः ॥ १ ॥ राजा पुरं तदपरैरनुब्रू-
क्षितशासनः । शशास श्रेणिकः पाकशासनः स्वःपुरीमिव ॥ २ ॥ शालिग्रामेऽथ धन्येति काचिदुच्छिन्नवंशिका ।
बालं सङ्गमकं नाम समादाय समाश्रयी ॥ ३ ॥ वसंस्तत्र स पौराणां वत्सरूपाण्यचारयत् । अनुत्तपा ह्यसौ रोरवा-
लानां मृदुजीविका ॥ ४ ॥ अथापरेद्युः संजाते तत्र कस्मिंश्चिदुत्सवे । पायसं सङ्गमोऽपश्यद् भुज्यमानं गृहे गृहे
॥ ५ ॥ गत्वा स्वगेहे जननीं ययाचे सोऽपि पायसम् । साऽप्युवाच दरिद्राऽसि मदेहे पायसं कुतः ? ॥ ६ ॥
बालेन तेनाज्ञतया याच्यमाना मृदुर्गृधुः । स्मरन्ती पूर्वविभवं तारत्तारं रुरोद सा ॥ ७ ॥ तस्या रुदितदुःखेनानु-
विद्धहृदया इव । आगत्य प्रातिवेशिमन्यः पत्रच्छुर्दुःखकारणम् ॥ ८ ॥ ताभ्योऽभ्यघत्त सा दुःखकारणं गद्गदाचरैः ।
वीराद्यदुश्च तास्तस्यै साऽपचत् पायसं तत ॥ ९ ॥ खण्डाज्यपायसैर्भृत्वा स्थालं बालस्य तस्य सा । आर्पयत्प्रययौ
चान्तर्गृह कार्येण केनचित् ॥ १० ॥ अत्रान्तरे च कोऽप्यागान्मुनिर्मासमुपोषितः । पारणाय भवोदन्वचारणायस्य
नौरिव ॥ ११ ॥ सोऽचिन्तयदिदं चिन्ताभागिक्यमिव चेतनम् । जङ्गमः कल्पशास्त्रीव कामधेनुरिवापशुः ॥ १२ ॥
साधु साधु महासाधुर्भद्राग्यैरयमाश्रयौ । कुतोऽन्यथा वराकस्य ममेदृक्पात्रसङ्गमः ? ॥ १३ ॥ भाग्योदयेन केनापि
ममाद्य समपद्यत । चित्तं नितं च पात्रं च त्रिवेणीसङ्गमो ह्ययम् ॥ १४ ॥ इत्यसौ स्थालमुत्पाठ्य पायस साधवे

ददौ । जग्राहानुग्रहायास्य महाकारुणिको मुनिः ॥ १५ ॥ ययौ च स मुनिर्गेहान्मध्याद् धन्याऽपि निर्ययौ । मन्ये
 भुक्तमनेनेति ददौ सा पायसं पुनः ॥ १६ ॥ तत्पायसमवृत्तः सन्नाकण्ठं बुभुजेऽथ सः । तदजीर्णेन यामिन्यां स्मरन्
 साधुं व्यपद्यत ॥ १७ ॥ तेन दानप्रभावेण सोऽथ राजगृहे पुरे । गोभद्रेभ्यस्य भार्याया भद्राया उदरेऽभवत् ॥ १८ ॥
 शालिचेत्रं मुनिष्पन्नं स्वप्नेऽपश्यच्च सा ततः । भर्तुः शशंस सोऽप्यस्याः सन्तुः स्यादित्यचीकथत् ॥ १९ ॥ चेद्वा-
 नधर्मकर्माणि करोमीति चभार सा । दोहदं तं तु गोभद्रः पूरयामास भद्रधीः ॥ २० ॥ पूर्णे काले ततो भद्रा
 द्युतिद्योतितदिरमुलम् । अमृतं तनयं रत्नं विदूरं गिरिभूरिव ॥ २१ ॥ दृष्टस्वप्नानुसारेण सन्नोत्सस्य शुभे दिने ।
 चक्रतुः पितरौ शालिभद्र इत्यभिधां शुभाम् ॥ २२ ॥ धात्रीभिः पञ्चभिः पाल्यमानः स ववृधे क्रमात् । किञ्चिद्-
 नाष्टवर्षः सन् पित्राऽप्यध्यापितः कलाः ॥ २३ ॥ संप्राप्तयौवनश्चासौ युवतीजनवज्रमः । सवयोभिः समं रेमे प्रद्युम्न
 इव नूतनः ॥ २४ ॥ तत्पुरश्चेष्टिनोऽथैत्य कन्या द्वात्रिंशतं निजाः । प्रदातुं शालिभद्राय भद्रानाथं ययाचिरे ॥ २५ ॥
 अथ प्रहृष्टो गोभद्रः शालिभद्रेण सादरम् । सर्वलक्षणसपूर्णाः कन्यकाः पर्यणाययत् ॥ २६ ॥ शालिभद्रस्ततो
 रम्ये विमान इव मन्दिरे । विललास समं ताभिः पतिर्दिधिपदामिव ॥ २७ ॥ विवेदानन्दमनोऽयं न रात्रिं न च
 यासरम् । तस्यापूरयतां भोगसामग्रीं पितरौ स्वयम् ॥ २८ ॥ श्रीवीरपादमूलेऽथ गोभद्रो व्रतमग्रहीत् । कृत्वा
 ध्यानशानं मृत्वा देवलोकं जगाम च ॥ २९ ॥ अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा शालिभद्रं निजात्मजम् । तत्पुण्यावर्जितः
 भोः भूत्पुत्रयात्मन्यतत्परः ॥ ३० ॥ दिव्यानि वस्त्रनेपथ्यादीन्यस्य प्रतिवासरम् । समार्यस्थार्षयाभास कल्पशास्त्रीव
 गोभद्रः ॥ ३१ ॥ यद्यन्मर्यादोचितं कार्यं भद्रा तत्तदमाधयत् । पूर्वदानप्रभावेण भोगान् सोऽभ्युदत्त केवलम् ॥ ३२ ॥

वणिग्भिः कैश्चिदन्येद्युर्गृहीत्वा रत्नरुच्यलान् । शिश्रिये श्रेणिकस्तांश्च महार्घत्वेन नाग्रहीत् ॥ ३३ ॥ ततस्ते वणिजो जग्मुः शालिभद्रनिकेतनम् । तदुक्तार्धेण तान् भद्राऽप्यग्रहीद्रत्नकम्बलान् ॥ ३४ ॥ मद्योग्यो गृह्यतामेको महामूल्योऽपि कम्बलः । इत्युचे चेन्नरादेव्या तदा च श्रेणिको नृपः ॥ ३५ ॥ राज्ञाऽपि मूल्यपूर्णं ते कम्बलं वणिजोऽर्थिताः । भद्रा जग्राह तान् सर्वान् कम्बलानित्यचीकथन् ॥ ३६ ॥ श्रेणिकः प्राहिणोदैकं प्रवीणं पुरुषं ततः । भद्रापाक्षे मूल्यदानात्कम्बलादानहेतवे ॥ ३७ ॥ याचिता तेन भद्रोचे छित्त्वा तान् रत्नकम्बलान् । शालिभद्रप्रियापादप्रो-
ञ्छनीकृतमत्यहम् ॥ ३८ ॥ कार्यं निष्पद्यते किञ्चिज्जीर्णैश्चैत्रकम्बलैः । तद्रत्नाऽऽपृच्छ्य राजानमागच्छामून् गृहाण च ॥ ३९ ॥ आख्यद्रन्त्या स तद्राज्ञे राश्युचे चेन्नराऽप्यदः । परयास्माकं वणिजां च 'रीरिहेशोरिवान्तरम् ॥ ४० ॥ तमेव पुरुषं प्रेष्य श्रेणिकेन कुतूहलात् । आकारिते शालिभद्रे भद्रोपेत्य व्यजिज्ञपत् ॥ ४१ ॥ बहिर्न हि महीनाथ ! जातु याति मदात्मजः । प्रसादः क्रियतां देव ! मद्रहगमनेन मे ॥ ४२ ॥ कौतूहलान्छ्रेणिकोऽपि तत्तथा प्रत्यपद्यत । तं च क्षणं प्रतीक्ष्याय साऽग्रे भूत्वा गृहं ययौ ॥ ४३ ॥ विचित्रवस्त्रमाणिम्यचित्रकृत्वद्भगीं ततः । आराजहर्म्यं स्मृत्वा ददृशोभां व्यधत् सा ॥ ४४ ॥ तयाऽऽहूतस्ततो राजा कृतां सद्यः सुरैरिव । विभावयन् हृद्दशोभा शालि-
भद्रगृहं ययौ ॥ ४५ ॥ स्तर्णस्तम्भोपरि प्रेक्षदिन्द्रनीलाशमतोरणम् । मौक्तिकस्मस्तिकश्रेणिदन्तुरद्वारभूतलम् ॥ ४६ ॥ दिव्यवस्त्रकृतोत्थोचं सुगन्धिद्रव्यधूपितम् । भूमि दिव्यविमानानां प्रतिमानमिव स्थितम् ॥ ४७ ॥ तद्विवेश विशाभीशो निस्मयस्मेरलोचनः । भूमिकायां चतुर्थ्यां तु सिंहासनं उपाविशत् ॥ ४८ ॥ मत्सम्यां भूमि मद्रेत्य

(१) पितृलसुमणयो ।

शालिभद्रं ततोऽवदत् । इहायातः श्रेणिकोऽस्ति तं द्रष्टुं चणमेहि तत् ॥ ४९ ॥ अम्भ ! त्वमेव यद्वेत्सि तमर्थं
 कार्य स्वयम् । किं मया तत्र कर्तव्यं स भद्राभित्यभाषत ॥ ५० ॥ ततो भद्राऽप्युवाचैनं क्रेतव्यं वस्तु न ह्यदः ।
 किन्त्वसौ सर्वलोकानां युष्माकमपि प्रभुः ॥ ५१ ॥ तच्छ्रुत्वा शालिभद्रोऽपि सविपादमचिन्तयत् । धिक्
 सांसारिकमैश्वर्यं यन्ममाप्यपरः प्रभुः ॥ ५२ ॥ भोगिभोगैरिविभिर्भोगैरलमतः परम् । दीर्घां मङ्गु प्रदीष्यामि
 श्रीवीरवरणान्तिके ॥ ५३ ॥ एवं संवेगयुक्तोऽपि स मातुरुपरोधतः । सभार्योऽभ्येत्य राजानमनमद्विनयान्वितः
 ॥ ५४ ॥ सस्वजे श्रेणिकेनाथ स्वाङ्गे सुत इवासितः । स्नेहान्छिरसि चाघ्रातः चणाचाश्रूणि सोऽमुचत् ॥ ५५ ॥ गतः
 ततो भद्रा जगदैवं देवायं मुच्यतां यत् । मानुष्यमान्यगन्धेन मनुष्योऽप्येष नाध्यते ॥ ५६ ॥ देवभूयं गतः
 श्रेष्ठा सभार्यस्यास्य यच्छति । दिव्यनेपथ्यवस्त्राङ्गरागादीन् प्रतिवासरम् ॥ ५७ ॥ ततो राज्ञा प्रत्यपद्यत तत्तथा ।
 सप्तमभूमिकाम् । इद्वैव भोक्तव्यमिति विज्ञप्तो भद्रया नृपः ॥ ५८ ॥ भद्रादाबिण्यतो राज्ञा प्रत्यपद्यत तत्तथा ।
 सद्यः साऽसाधयत्सर्वं श्रीमतां किं न सिध्यति ? ॥ ५९ ॥ सखौ खानीयतैलाम्बुचूर्णैस्सूर्ये ततो नृपः । अङ्गुलीयं
 तदङ्गुल्याः क्रीडावाप्यां पपात च ॥ ६० ॥ यावदन्वेपयामास भूपतिस्तदितस्ततः । तावद्भद्राऽददिशद्दासीं वाप्य-
 म्मोऽन्यत्र नाय्यताम् ॥ ६१ ॥ तथा कृते तथा चित्रादिव्यामरणमध्यगम् । अङ्गाराभं स्वाङ्गुलीयं दृष्ट्वा राजा
 विसिष्मिमे ॥ ६२ ॥ किमेतदिति राज्ञोक्ता दास्यवोचदिहान्वहम् ! । निर्मान्यं शालिभद्रस्य सभार्यस्य निधीयते
 ॥ ६३ ॥ सर्वथा धन्य एवैष धन्योऽहमपि संप्रति । राज्ये यस्येदृशाः सन्ति विममर्शेति श्रूयतिः ॥ ६४ ॥ दुष्टजे
 सपरीवारो भूभुजाग्रणीस्तवः । चित्रालङ्कारवस्त्राद्यैरचितश्च गुहं ययौ ॥ ६५ ॥ शालिभद्रोऽपि संसारविमोचं

यावदिच्छति । अभ्येत्य धर्मसुहृदा विज्ञप्तस्तावदीदृशम् ॥ ६६ ॥ आगाच्चतुर्ज्ञानधरः सुरासुरनमस्कृत । मूर्तो
धर्म इवोद्याने धर्मघोषाभिघो मुनिः ॥ ६७ ॥ शालिभद्रस्ततो हर्षादधिरूढ रथं गयी । आचार्यपादान् वन्दित्वा
साधुं शोपाविशत्पुरः ॥ ६८ ॥ स स्मरिदेशनां कुर्वन् नत्वा तेनेत्यपृच्छयत् । भगवन् ! कर्मणा केन प्रभुरन्यो न
जायते ? ॥ ६९ ॥ भगवान्पुत्रवाचं दीक्षां गृह्णन्ति ये जनाः । अशेषस्यापि जगत स्वामिभावं भजन्ति ते ॥ ७० ॥
यद्येवं नाय ! तद्रत्ना निजामापृच्छय मातरम् । ग्रहीष्यामि व्रतमिति शालिभद्रो व्यजिज्ञपत् ॥ ७१ ॥ न प्रमादो
विधातव्य इत्युक्तः स्मरिणा ततः । शालिभद्रो गृहं गत्वा भद्रां नत्वेत्यभापत् ॥ ७२ ॥ धर्मः श्रीधर्मघोषस्य स्मरेद्य
सुराम्बुजात् । विश्वदुःखविमोक्षस्योपायभूतो मया श्रुतः ॥ ७३ ॥ अकार्षीः साध्विदं वत्स ! पितुस्तस्यासि नन्दन ।
प्रशशसेति भद्राऽपि शालिभद्रं प्रमोदतः ॥ ७४ ॥ सोऽप्यवोचदिदं मातरेवं चेत्तत् प्रसीद मे । ग्रहीष्यामि व्रतमह
ननु तस्य पितुः सुतः ॥ ७५ ॥ साऽप्यवादीदिदं वत्स ! युक्तस्तेऽसौ व्रतोद्यमः । किन्त्वत्र लोहचणकाश्चर्वणीया
निरन्तरम् ॥ ७६ ॥ सुकुमारः प्रकृत्याऽपि दिव्यभोगैश्च लालितः । स्यन्दनं तर्णक इव कथं त्वं वक्ष्यसि व्रतम् ?
॥ ७७ ॥ शालिभद्रोऽप्युवाचैवं पुमांसो भोगलालिताः । असहा व्रतकष्टानां कातरा एव नेतरे ॥ ७८ ॥ त्यज भोगान्
कमान्मर्त्यमान्यगन्धान् सहस्व च । इत्यभ्यासाद्भूतं वत्स ! गृहीया इत्युवाच सा ॥ ७९ ॥ शालिभद्रस्त्वतो भद्राव-
चनं प्रतिपद्य तत् । भार्यामैकां तूलिकां च मुञ्चति स्म दिने दिने ॥ ८० ॥ इतश्च तस्मिन् नगरे धन्यो नाम महाधनः ।
यभूव शालिभद्रस्य कनिष्ठभगिनीपति ॥ ८१ ॥ शालिभद्रस्वसा साश्रु स्रपयन्ती तु तं तदा । किं रोदिषीति तेनोक्ता
जगादेति सगद्गदम् ॥ ८२ ॥ व्रतं ग्रहीतुं मे आता त्यजत्येकां दिने दिने । भार्या च तूलिकां चाहं हेतुना तेन रोदिमि

॥८३॥ य एव कुरुते फेरारिव भीरुलपस्वयसौ । हीनसत्त्वस्तव आतेत्युचे घन्यः सनर्मेकम् ॥८४॥ सुकरं चेद्रतं नाथ ।
 क्रियते किं न हि त्वया ? । एवं सहासमन्याभिर्भार्याभिर्जगदेज्य सः ॥८५॥ धन्योऽप्युचे व्रते विभो भवत्यस्ताश्च
 प्रसीदेदमस्माभिर्नर्मणोदितम् । ॥८६॥ ता अप्युचुः प्रसीदेदमस्माभिर्नर्मणोदितम् । ॥८७॥ अनित्य स्त्रीधनाद्येतत्प्रोल्ब्य नित्यपदेच्छया
 पुण्यतः । अनुमन्योऽद्य मेऽभूवन् प्रव्रजिष्यामि तद् द्रुतम् ॥८८॥ त्वामनु प्रव्रजिष्याम एवमुक्तवतीश्च ताः । अन्वमन्यत
 मा स्म त्याचीः त्रियोऽस्मांश्च मनस्विन् ! नित्यलालिताः ॥८९॥ विदाश्चकार तं सद्यो धन्यो
 अवर्यं प्रव्रजिष्यामीत्यालपन् घन्य उत्थितः ॥९०॥ इतश्च वैभारगिरौ श्रीवीरः समवासत् । विदाश्चकार तं सद्यो धन्यो
 धन्योऽपि धन्यमन्यो महामनाः ॥९१॥ इतश्च वैभारगिरौ श्रीवीरः समवासत् । विदाश्चकार तं सद्यो धन्यो
 धर्मसुहृद्गिरा ॥९२॥ दत्तदानः सदरोऽसावारुह्य शिविकां ततः । भवभीतो महावीरचरणौ शरणं ययौ ॥९३॥ सोऽन्वीयमा-
 सदारः सोऽग्रहीद् दीक्षां ततो भगवदन्तिके । तच्छ्रुत्वा शालिभद्रोऽपि जितमन्यः प्रतत्वर ॥९४॥ सपरिवारोऽपि स्वामी
 नस्तदनु श्रेणिकेन महीभुजा । उपेत्य श्रीमहावीरपादभूलेऽग्रहीद् व्रतम् ॥९५॥ ततः सपरिवारोऽपि स्वामी
 सिद्धार्थनन्दनः । विहरन्नन्यतोऽगच्छत् सयूथ इव हस्तिराद् ॥९६॥ धन्यश्च शालिभद्रश्च तावभूतां बहुश्रुतौ । महत्तपश्च
 तेपाते खड्गधारासहोदरम् ॥९७॥ पद्माद् मासाद् द्विमास्यास्त्रिमास्या मासचतुष्टयात् । शरीरनिरपेक्षौ तौ चक्रतुः
 पारणं मुनी ॥९८॥ तपसा समजायेतां निर्मासलोधराङ्गकौ । चर्मभक्षोपमौ शालिभद्रघन्यौ महासुनी ॥९९॥ ततः समवसरण-
 अन्येद्युः श्रीमहावीरस्वामिना सह तौ मुनी । आजगमत राजगृहं पुरं जन्मभुवं निजाम् ॥१००॥ ततः मासपारणके शालिभद्रघन्याबुभावपि ।
 स्थितं नन्दुं जगत्पतिम् । श्रद्धाऽतिशययोगेनानिच्छन्नमीयुर्जनाः पुरात् ॥१०१॥ मासपारणार्वात्पारणं तेऽद्येत्युक्तः स्वामिना ततः । इच्छामीति
 काले विहर्तुं भिचार्य भगवन्तं प्रणोमतुः ॥ १०० ॥ मातृपारवर्वात्पारणं तेऽद्येत्युक्तः स्वामिना ततः । इच्छामीति

भणन् शालिभद्रो धन्ययुतो ययौ ॥ १ ॥ गत्वा भद्रागृहद्वारि तावुभावपि तस्यतुः । तप चामतया तौ च न केना-
 प्युपलक्षितौ ॥ २ ॥ श्रीवीरं शालिभद्रं च धन्यमप्यद्य वन्दितुम् । यामीति व्याकुला भद्राऽप्यज्ञासीदुत्सुका न तौ
 तस्मिन्विकेतुं दधिसर्पिणी । शालिभद्रस्य प्रागजन्ममाता धन्याऽभवत्पुरः ॥ ५ ॥ शालिभद्रं तु सा प्रेक्ष्य सञ्जात-
 प्रस्रवस्तनी । वन्दित्वा चरणौ भक्त्या द्वाभ्यामपि ददौ दधि ॥ ६ ॥ श्रीवीरस्यान्तिके गत्वा तदालोच्य कृताञ्जलिः ।
 शालिभद्रोऽवदत्स्वामिन्मातृतः पारणं कथम् ॥ ७ ॥ सर्वज्ञोऽप्याचचचेऽथ शालिभद्र ! महामुने ! प्रागजन्ममातरं
 धन्यामन्यदप्यन्यजन्मजम् ॥ ८ ॥ कृत्वा पारणं दध्नोऽऽपृच्छद्य च स्वामिनं तत । वैभाराद्रि ययौ शालिभद्रो
 धन्यसमन्वितः ॥ ९ ॥ शिलातले शालिभद्रः सधन्यः प्रतिलेखिते । पादपोषणं नाम तत्रानशनमाश्रयत् ॥ १० ॥
 तदा च भद्रा तन्माता श्रेणिकश्च महीपति । आजगमतुर्भक्तियुक्तौ श्रीवीरचरणान्तिकम् ॥ ११ ॥ ततो भद्राऽवद-
 द्वन्यशालिभद्रौ क तौ मुनी ? । भिक्षार्थं नागतौ कस्मादस्मद्वेश्म जगत्पते ! ॥ १२ ॥ सर्वज्ञोऽपि वभाषे तौ
 त्वद्वेदमनि मुनी गतौ । ज्ञातौ न तु भवत्येहागमनव्यप्रचिन्तया ॥ १३ ॥ प्रागजन्ममाता त्वत्सुनोर्धन्या यान्ती
 पुर प्रति । ददौ दधि तयोस्तेन पारणं चक्रतुश्च तौ ॥ १४ ॥ उभावथ महासत्त्वौ सत्वरौ भवमुज्झितुम् । वैभारप-
 रित्वावित्र ॥ १५ ॥ तत्कष्टमथ पश्यन्ती स्मरन्ती तत्सुखानि च । साऽरोदीद्रोदयन्ती च वैभाराद्रिं प्रतिस्वनैः ॥ १७ ॥
 आयातोऽपि गृहं वत्स ! मया तु स्वल्पभाग्यया । न ज्ञातोऽसि प्रमादेनाप्रसादं मा कृथा मयि ॥ १८ ॥

ॐ नमः शिवाय ॥

त्यक्तवाञ्छस्त्व तथापि निजदर्शनात् । आनन्दयिष्यसि दृशौ पुरेत्यासीन्मनोरथः ॥ १२ ॥ आरम्भेणासुना पुत्र !
 शरीरत्यागहेतुना । मनोरथं तमपि मे भद्रेकुमरस्युद्यतोऽयुना ॥ २० ॥ आरब्धं यत्तपस्तत्र न ते विधीभवाभ्यहम् ।
 किन्त्वेतत्कर्तव्यमर्थं शिलातलमिदं भव ॥ २१ ॥ अथाचे श्रेणिको ह्यस्याने किमत्र । रोदिषि ? ईदृग् यस्याः सुतः स्त्रीषु
 त्वमेका पुत्रवत्यसि २२ । तत्त्वज्ञोऽयं महासत्त्वस्त्यक्त्वा वृणमिव श्रियम् । प्रपदे स्वाभिन्-पादान् साक्षादिव परं पदम् २३
 असौ जगत्स्वामिशिष्यानु रूपं तप्यते तपः । मुद्यान्तुतप्यते मुग्धे । किं त्वया स्त्रीस्वभावतः ॥ २४ ॥ भद्रेव बो-
 धिता राज्ञा वन्दित्वा तौ महासुनी । विसनस्का निजं धाम जगाम श्रेणिकस्तथा ॥ २५ ॥ मृत्वा ततस्तौ सर्वाधि-
 सिद्धस्वर्गे बभूवुः । सुरोत्तमौ त्वयस्त्रिंशत्सागरयभितायुषौ ॥ २६ ॥ सत्पात्रदानफलसम्पदमद्वितीयौ, स प्राप
 सङ्गमक आयतिवर्द्धमानाम् । कार्यौ नैरवितयातिथिसंविभागे, भाग्यार्थिभिर्ननु ततः सततं प्रयत्नः ॥ २७ ॥

धिता राज्ञा वन्दित्वा तौ महासुनी । विसनस्का निजं धाम जगाम श्रेणिकस्तथा ॥ २५ ॥ मृत्वा ततस्तौ सर्वाधि-
 सिद्धस्वर्गे बभूवुः । सुरोत्तमौ त्वयस्त्रिंशत्सागरयभितायुषौ ॥ २६ ॥ सत्पात्रदानफलसम्पदमद्वितीयौ, स प्राप
 सङ्गमक आयतिवर्द्धमानाम् । कार्यौ नैरवितयातिथिसंविभागे, भाग्यार्थिभिर्ननु ततः सततं प्रयत्नः ॥ २७ ॥

॥ इति सङ्गमकथानकम् ॥ ८८ ॥
 उक्तानि द्वादशव्रतानि, अथ तच्छ्रेयमतिचारवर्णनं हेयाः पञ्च पञ्च व्रते पञ्च पञ्चातिचाराः परि-
 व्रतानि सातिचाराणि सुकृताय भवन्ति न । अतिचारास्ततो हेयाः पञ्च पञ्च व्रते पञ्च पञ्चातिचाराः परि-

व्रतानि सातिचाराणि सुकृताय भवन्ति न । अतिचारास्ततो हेयाः पञ्च पञ्च व्रते पञ्च पञ्चातिचाराः परि-
 व्रतानि सातिचाराणि सुकृताय भवन्ति न । अतिचारास्ततो हेयाः पञ्च पञ्च व्रते पञ्च पञ्चातिचाराः परि-
 व्रतानि सातिचाराणि सुकृताय भवन्ति न । अतिचारास्ततो हेयाः पञ्च पञ्च व्रते पञ्च पञ्चातिचाराः परि-

हरणीयाः । ननु सर्वविरताववातिचारा भवन्ति, मञ्जलनोदय एव तेषामभिधानात् । यदाह—
 सैवे वि अ ऋद्भारा संजलणं तु उदयतो हुंति । मूलच्छिजं पुण होह बारसखं कसायाणं ॥ १ ॥
 १ सर्वेऽपि च अतिचाराः सञ्जलनाना तु उदयतो भवन्ति । मूलच्छेद्य पुन भवति द्वादशाना ऋयायाणाम् ॥ १ ॥

संज्वलनोदयश्च सर्वविरतानामेव, देशविरतानां तु प्रत्याख्यानावरणोदय इति न देशविरतावतिचारसम्भवः । युज्यते चैतत्, अन्यीयस्त्वात्तस्याः, कुन्धुशरीरे व्रणाद्यभाववत् । तथाहि—

प्रथमाणुव्रते स्थूलं सङ्कल्पं निरपराधं द्विविधं त्रिविधेनेत्यादिविकल्पैर्विशेषितत्वेनावतिष्यद्भूतां गते देशामा-
नात्कथं देशविराधनारूपा अवतिचारा भवन्तु ? अतः सर्वनाश एव तस्योपपद्यते । महाव्रतेषु तु ते संभवन्ति,
महत्त्वोदयः हस्तिशरीरे व्रणपट्टवन्धादिवदिति । उच्यते—देशविरतावतिचारा न संभवन्तीत्यसङ्गतम् । उपासक-
दयादिषु प्रतिव्रतमातिचारपञ्चकाभिधानात् । अथ भङ्गा एव ते, न त्वतिचारा । नैवम्, भङ्गाद्भेदेनावतिचारस्या-
गमे समतलात् । यद्योक्तम् सर्वेऽप्यतिचाराः संज्वलनोदय एव, तत्सत्यम् । केवलम् सर्वविरतिचारित्रमेवाश्रित्य
तदुच्यते, न तु सम्मन्तदेशविरती । यतः—सन्वे वि अ अइयारा इत्यादि गाथाया एवं व्याख्या—संज्वलना-
नामोदये सर्वविरतानतिचारा भवन्ति, शेषोदये तु मूलच्छेद्यमेव तस्याम् । एवं च न देशविरतावतिचा-
रामात्रः ॥ ८६ ॥

तत्र प्रथमव्रते तानाह—

क्रोधाद्वन्द्वश्च अविच्छेदोऽधिकभाराधिरोपणम् । प्रहारोऽन्नादिरोधश्चाहिंसायां परिकीर्त्तिताः ॥ ९० ॥

अहिंसायां प्रथमाणुव्रते अमी पञ्चातिचाराः—वन्द्यो रज्ज्यादिना गोमहिष्यादीनां नियन्त्रणम् ; स्वपुत्रादी-
नामपि विनयग्राहणार्थं क्रियते, अतः क्रोधादित्युक्तम् ; क्रोधात् प्रचलकपायोदयाद्यो वन्द्यः स प्रथमोऽतिचारः ? ।
अग्निः शरीर त्वग्ना, तस्याः छेदो द्वैधीकरणम् ; स च पादवन्भीकोपहतपादस्य पुत्रादेरपि क्रियते इति क्रोधादित्य-

नुवर्तते । क्रोधाद्यः छविच्छेदः स द्वितीयोऽतिचारः २ । अधिकस्य गोदुमशस्यस्य भारस्यारोपणं गो-करम-रासम-
 मनुष्यादेः स्कन्धे पृष्ठे शिरसि वा बाह्वनायाधिरापणम् ; इहापि क्रोधादित्यनुवर्तते, तेन क्रोधाच्चतुपलचित्तास्त्रेणामात्रा
 यदधिकमारारोपणं स तृतीयोऽतिचारः ३ । प्रहारो लघुडादिना ताडनं क्रोधादेरेति चतुर्थोऽतिचारः ४ । अत्रादि-
 रोधो भोजनपानादेर्निषेधः क्रोधादेरेति पञ्चमोऽतिचारः ५ । अत्र चायमास्यरूपाण्योपुक्तो निधिः—बन्धो द्विप-
 दानां चतुष्पदानां रा स्यात्, सोऽपि मार्यक्रोडनर्थको वा, तत्रानर्थकताम् विधातुं न युज्यते, सार्थक पुनरसौ
 द्विविधः, सापेक्षो निरपेक्षश्च, तत्र सापेक्षो गो दामग्रन्थिना शिथिलेन, यत्र प्रदीपनादिषु मोचयितुं द्येतुं वा शक्यते ।
 निरपेक्षो यत् निश्चलमत्यर्थञ्च बध्यते । एवं तावत् चतुष्पदानां बन्धो, द्विपदानामपि दामदामीचौरपाठादिप्रमत्त-
 पुत्रादीनां यदि बन्धस्तदा स विक्रमणा एव रन्धनीया रचणीयाश्च, यथाऽग्निमयादिषु न निरयन्ति ; तथा द्विप-
 दचतुष्पदाः श्रामकेण त एव संगृहीतव्या ये अत्र द्रा एवानेते इति । छविच्छेदोऽपि तथैव, नगरम् निरपेक्षो हस्त-
 पादकर्णनासिकादि यन्निर्दयं छिनत्ति, सापेक्षः पुनर्गण्डं वा अरुणो छिन्याद्रा दहेद्वेति ; तथाऽधिकमारोऽपि नारो-
 पयितव्यः, पूर्वमेव हि या द्विपदादिनाहनेन जीविका सा श्रामकेण मोक्तव्या, अथान्याऽसौ न भवेत् ; तदा द्विप-
 दोऽयं भारं स्वयमुत्तिष्ठति भवतारयति च तं वालते, चतुष्पदस्य तु यथोचितभारः किञ्चिद्गुणः क्रियते हलशक-
 टादिषु पुनरुचित्वेलायामसौ मुच्यत इति । प्रहारोऽपि तथैव, नगरम् निरपेक्षः प्रहारो निर्दयताडना, सापेक्षः
 पुनः श्रावकेणादित एव भीतपर्पदा भवितव्यं, यदि पुनः क्रोऽपि न करोति निनयं तदा तं मर्मोऽपि मुक्त्वा लतया
 दवरकेण वा सकृद् द्विर्वा ताडयेदिति । तथा अन्नपानादिरोधो न कस्यापि कर्तव्यस्तीक्ष्णपुष्पघ्नो धेनवं

सति त्रियते; स्वभोजनवेलायां तु ज्वरितादीन् विना नियमत एवान्यान् विधृतान् भोजयित्वा स्वयं भुञ्जीत । अन्नादिरोधोऽपि सार्थकानर्थकमेदो वन्धवत् द्रष्टव्यः, नवरम् सापेक्षो रोगचिकित्सार्थं स्यात्, अप-
राधकारिणि च वाचैव वदेद्—अद्य ते न दास्यते भोजनादि । शान्तिनिमित्तं चोपवासादि कारयेत् । किं बहुना ? मूलगुणस्याहिंसालक्षणस्यातिचारो यथा न भवति तथा यतनया वर्तनीयम् । ननु हिंसैव श्रावकेण प्रत्याख्याता ततो वन्धादिकरणेऽपि न दोषो हिमाविरतेरखण्डितत्वात्; अथ वन्धादयोऽपि प्रत्याख्यातास्तदा तत्करणे व्रतभङ्ग एव, निरतिखण्डनात् । किञ्च वन्धादीनां प्रत्याख्येयत्वे व्रतेयत्ता विशीर्येत; प्रतिव्रतमतिचारव्रता-
नामाधिक्यादिति । एव च न वन्धादीनामतिचारतेति । उच्यते—सत्यं, हिंसैव प्रत्याख्याता न वन्धादयः, केवलं तत्प्रत्याख्याने अर्थतस्तेऽपि प्रत्याख्याता द्रष्टव्याः, हिमोपायत्वात्तेषाम् । न च वन्धादिकरणेऽपि व्रतभङ्गः किन्त्वति-
चार एव । कथम् ? इह द्विविधं व्रतम्—अन्तर्द्वयं बहिर्द्वयं च; तत्र मार्यामीति विरूपाभावेन यदा कोपाद्यापेशात्पर-
प्राणप्रहायमनिगमयन् वन्धादौ अवर्तते, न च हिंसा भवति, तदा निर्दयताविरत्यनपेक्षप्रवृत्तत्वेनान्तर्द्वयं व्रतस्य-
भङ्गः, हिमाया अभ्यामात्रं बहिर्द्वयं पालनमिति देशस्य भङ्गनादेशस्यैव पालनादतिचारव्यपदेशः अवर्तते तदुक्तम्—
न मार्यामीति कृतव्रतस्य विनैव मृत्युं क इहातिचारः ।

निगद्यते यः कुपितो वधादीन् करोत्यसौ स्यान्नियमानपेक्षः ॥ १ ॥

मृत्योरभावाभियमोऽस्ति तस्य कोपाद्यादीनतया तु भग्नः ।
देशस्य भङ्गादनुपालनाच्च पूज्या अतीचारमुदाहरन्ति ॥ २ ॥

यच्चोक्तम्—व्रतेयत्ता विशीर्येत इति तदयुक्तम्, विशुद्धाहिंसासद्भावे हि बन्धादीनामभाव एव । तत् स्थितमेतद्वन्धादयोऽतिचारा एव । बन्धादिग्रहणस्य चोपलक्षणत्वान्मन्त्रप्रयोगादयोज्येऽप्यतिचारतया ज्ञेयाः ॥ ९० ॥

अथ द्वितीयस्य व्रतस्यातिचारानाह—

मिथ्योपदेशः सहसाऽभ्याख्यानं गुह्यभाषणम् । विश्वस्तमन्त्रभेदश्च कूटलेखश्च सूनुते ॥ ९१ ॥

मिथ्योपदेशोऽसदुपदेशः, प्रतिपन्नसत्यव्रतस्य हि परपीडाकरं वचनमसत्यमेव, ततः प्रमादात्परपीडाकरणे उपदेशे अतिचारो यथा—वाह्यन्तां खरोष्ट्रादयो हन्यन्तां दस्यव इति । यद्वा यथास्थितोऽर्थस्तथोपदेशः साधीयान्, विपरीतस्तु अयथार्थोपदेशो, यथा—परेण सन्देहापन्नेन पृष्टे न तथोपदेशः । यद्वा विवादे स्वयं परेण वा अन्यतराभिसन्धानोपायोपदेश इति प्रथमोऽतिचारः ? । सहसा अनालोच्याभ्याख्यानमसदोपाध्यारोपणं, यथा—चौरस्त्वं पारदारिको वेत्यादि । अन्ये तु सहसाऽभ्याख्यानस्थाने रहस्याभ्याख्यानं पठन्ति; व्याचचते च—रह एकान्तस्तत्र भवं रहस्यं रहस्येनाभ्याख्यानमभिशंसनमसदध्यारोपणं, रहस्याभ्याख्यानं यथा—यदि वृद्धा स्त्री ततस्तस्यै कथयति—अयं तव भर्ता तरुण्यामतिप्रसक्तः, अथ तरुणी तत एवमाह—अयं ते भर्ता प्रौढवेष्टितायां मध्यमवयसि योषिति प्रसक्तः, तथाऽयं खरकामो मृदुकाम इति वा परिहसति, तथा स्त्रियमभ्याख्याति भर्तुः पुरः यथा—पत्नी ते कथयति एवमयं मां रहसि कामगर्दभः खलीकरोति, अथवा दम्पत्योरन्यस्य वा पुंसः स्त्रिया वा येन रागप्रकर्ष उत्पद्यते तेन तादृशा रहस्येनानेकप्रकारेणाभिशंसनं हास्यक्रीडादिना न त्वभिनिवेशेन, तथा सति

व्रतभङ्ग एव स्यात् । यदाह—

सहस्राभक्तराण्यै जाणतो जड करेज्ज तो मंगो । जइ पुण णाभोगार्हंहितो तो होइ अहयारो ॥ १ ॥
इति द्वितीयोऽतिचारः २ । तथा गुहं गूहनीयं न सर्वस्मै यत्कथनीयं राजादिकार्य्यसंचद्रं तस्यानधिकृतेनवा-
कारेन्निवादिभिर्ज्ञात्वाऽन्यस्मै प्रकाशनं गुह्यभाषणं यथा—एते ह्रीदमिदं च राजविरुद्धादिकं मन्त्रयन्ते, अथवा
गुह्यभाषणं पैशुन्यं यथा—द्वयोः प्रीतौ सत्यामेकस्याकारादिनोपलभ्याभिप्रायभितरस्य तथा कथयति यथा प्रीतिः
प्रणयति । इति तृतीयोऽतिचारः ३ । तथा विश्वस्ता विश्वासमुपगता ये भिन्नकलत्रादयस्तेषां मन्त्रो मन्त्रणं तस्य
भेदः प्रकाशनं तस्यानुवादरूपत्वेन सत्यत्वात् यद्यपि नातिचारता घटते तथापि मन्त्रितार्थप्रकाशनजनितलज्जादितो
भिन्नकलत्रादेर्मरणादिसम्भवेन परमार्थतोऽस्यासत्यत्वात् कथञ्चिद्भ्रष्टरूपत्वेनातिचारतैव । गुह्यभाषणे गुह्यमाकारा-
दिना विज्ञायानधिकृत एव गुह्यं प्रकाशयति, इह तु स्वयं मन्त्रयित्वैव मन्त्रं भिन्नीत्यनयोर्भेदः । इति चतुर्थोऽ-
तिचारः ४ । तथा कूटमसद्भूतं तस्य लेखो लेखनं कूटलेखः, अन्यस्वरूपाच्चरमुद्राकरणम्, एतच्च यद्यपि कथेनासत्यां
वाचं न वदामीत्यस्य, न वदामि न वादयामीत्यस्य वा व्रतस्य भङ्ग एव, तथापि महमाकारानामोगादिना अति-
क्रमादिना वाऽतिचारः; अथवा असत्यमित्यसत्यभणनं मया प्रत्याख्यातमिदं पुनर्लेखनमिति भावनया व्रतसापेक्ष-
स्यातिचार एवेति पञ्चमोऽतिचारः ५ ॥ ६१ ॥

अथ तृतीयव्रतातिचारानाह—

(१) सहस्राभ्यान्यानादीन् जानन् यदि कुर्यात् ततो भद्र । यदि पुनरनाभोगादिभ्यस्ततो भवत्यतिचारः ॥ १ ॥

स्तेनानुज्ञा-तदानीतादानं द्विद्राज्यलङ्घनम् । प्रतिरूपक्रिया मानान्यत्वं चास्तेयसंश्रिताः ॥६२॥

स्तेनाश्चौरास्तेषामनुज्ञा-हरत यूयमिति हरणक्रियायां प्रेरणा, अथवा स्तेनोपकरणानि कुशिकाकर्तृकार्थ-
रिकादीनि तेषामर्पणं विक्रयण वा स्तेनानुज्ञा । अत्र च यद्यपि चौर्यं न करोमि न कारयामीत्येवं प्रतिपन्नव्रतस्य
स्तेनानुज्ञाव्रतभङ्ग एव, तथापि किमधुना यूयं निर्व्यापारास्तिष्ठतः १, यदि वो भक्तादि नास्ति तदाऽहं
तद्दामि, भवदानीतमोपस्य वा यदि विक्रायको न विद्यते तदाऽहं विक्रेष्ये, इत्येवंविधवचनैश्चौरान्
व्यापारयतः स्वकल्पनया तद्व्यापारणं परिहरतो व्रतसापेक्षस्यासावतिचारः । इति प्रथमोऽतिचारः १ ।
तथा तच्छब्देन स्तेनपरामर्शः स्तेनैरानीतमाहृतं कनकवस्त्रादि तस्यादानं ग्रहणं मूढ्येन मुधिकया वा
तदानीतादानं, स्तेनानीतं हि काणक्रमेण मुधिकया वा प्रच्छन्नं गृह्ण्यैव भवति, ततश्चौर्यकरणाद्भ्रतभङ्गः
चाणिज्यमेव मया क्रियते न चौरिकेत्यध्यवसायेन व्रतसापेक्षत्वाच्च तद्भङ्ग इति भङ्गाभङ्गरूपोऽतिचारः । इति द्वितीयः
२ । तथा द्विपोर्विरुद्धयो राज्ञोरिति शेषः, राज्यं नियमिता भूमिः कटकं वा, तस्य लङ्घनं व्यवस्थाऽतिक्रमः, व्यवस्था च
परस्परविरुद्धराजकृतैव, तल्लङ्घनं चान्यतरराज्यनिवासिन इतरराज्ये प्रवेशः, इतरराज्यनिवासिनो वा अन्यतरराज्ये
प्रवेशः, द्विद्राज्यलङ्घनस्य यद्यपि स्वस्वामिना अननुज्ञातस्य 'सामिजीवादत्तं तित्थयेरेणं तद्देव य गुरुहि'
इत्यदत्तादानलक्षणेन तत्कारिणां च चौर्यदण्डयोगेन अदत्तादानरूपत्वाद्भ्रतभङ्ग एव, तथापि द्विद्राज्यलङ्घनं
कुर्वता मया चाणिज्यमेव कृतं न चौर्यमिति भावनया व्रतसापेक्षत्वालोके च चौर्यमिति व्यपदेशामावादतिचा-

(१) स्वामिजीवादत्त तीर्थक्षेत्रेण तथैव च गुरुभिः ।

रता । इति तृतीयः ३ । तथा प्रतिकरूपं सदृशं व्रीहीणां पलाञ्चिः, घृतस्य वसा, हिक्रोः सदिरादिवेष्टः, तैलस्य मूत्रं, जाल्य-
रुवर्णरूप्ययोर्धुक्तिसुवर्णरूप्ये, इत्यादिप्रतिरूपेण क्रियाव्यवहारः, व्रीक्षादिषु पलङ्ग्यादि प्रविष्य तत्तद्विक्रीणीति ।
यद्वा, अपहृतानां गवादीनां सशृङ्गाणामग्निपक्वकालिङ्गीफलस्वेदादिना शृङ्गाण्यधोमुखानि प्रगुणानि तिर्यग्वलितानि
वा यथारुचि निधायान्यगिवत्तन्मिव तेपामापाद्य सुखेन धारणविक्रयादि करोति । इति चतुर्थः ४ । तथा मीयतेऽ-
नेनेति मानं कुडादि, पलादि, हस्तादि, तस्यान्यत्वं हीनाधिकत्वं, हीनमानेन ददाति, अधिकमानेन गृह्णाति ।
इति पञ्चमः ५ । प्रतिकरूपक्रिया मानान्यत्वं च परव्यसनेन परधनग्रहणरूपत्वाद्भङ्ग एव, केवल साग्रसननादिक्रमेन
चौर्यं प्रसिद्धं, मया तु गणिकलैव कृतेति भावनया व्रतरचणोद्यतत्वादतिचारावेवेति । अथवा स्तेनानुद्धादयः
पञ्चाप्यंगी व्यक्तचौर्यरूपा एव, केवलं सहसाकारादिना अतिक्रमव्यतिक्रमादिना वा प्रकारेण निबीयमाना
अतिचारतया व्यपदिश्यन्ते । न चैते राजसेनकादीनां न सम्भवन्ति, तथाहि—आद्यो स्पष्ट एव सम्भूतः,
द्विदराजलङ्घनं तु यदा सामन्तादिः कश्चित् स्वस्वामिनो वृत्तिमृषजीयति, तद्विरुद्धस्य च सहायो भवति, तदाऽ-
स्यातिचारो भवति । प्रतिकरूपक्रिया मानान्यत्वं च यदा राजा भाण्डागारे द्रव्याणा विनिमयं मानान्यत्वं च कारयति
तदा राजोऽप्यतिचारो भवति । एते च पञ्चाप्यस्तेयव्रताश्रिता अतिचारा ॥ ६३ ॥

अथ चतुर्थप्रतातिचाराणाह—

इत्तरात्तागमोऽनात्तागतिरन्यविवाहनम् । मदनात्याग्रहोऽनङ्गक्रीडा च ब्रह्मणि स्मृताः । ६४ ।

ब्रह्मणि ब्रह्मचर्यव्रते, एतेऽतिचाराः स्मृताः । इत्तरी प्रतिपुरुषभयनशीला, वेश्या इत्यर्थः ; सा चासावात्ता च कञ्चित्काल भाटीप्रदानादिना संगृहीता पुंसद्भागे इत्तरात्ता । मथवा इत्तर स्तोत्रमप्युच्यते, इत्तरं स्तोत्रमप्यमात्ता इत्तरात्ता, विस्पष्टपदुचत् समासः । अथवा इत्तरकालमात्ता इत्तरात्ता, मयूरव्यसकादित्वात् समासः, कालशब्दलोपश्च । तस्यां गम आसेवनम् । इय चात्र भावना-भाटीप्रदानादित्तरकालस्वीकारेण स्वकलत्रीकृत्य वेश्यां सेवमानस्य स्वबुद्धिकल्पनया स्वदारस्तेन व्रतसापेक्षचित्तत्वान्न भद्रः, अल्पकालपरिग्रहाच्च वस्तुतोऽन्यकलत्रत्वाद्भद्रः, इति भङ्गाभङ्गरूपत्वादित्तरात्तागमोऽतिचारः । इति प्रथमः १ । तथा अनात्ता अयरिगृहीता वेश्या स्वैरिणी, प्रोषितमर्तुना कुलाङ्गना वाऽनाथा तस्यां गतिरासेवनम् । इयं चानाभोगादिना अतिक्रमादिना वा अतिचारः । इमौ चातिचारौ स्वदारसन्तोषिण एव, न तु परदारवर्जकस्य; इत्तरात्ताया वेश्यात्वेन अनात्तायाः स्वनाथतयैवापरदारत्वात्, शेषास्त्वतिचारा द्वयोरपि; इदं च खत्राऽनुपाति । यदाहुः—“स्वदारसंतोषस्स इमे पञ्च अह्यारा जायियन्वा न समायरिअन्वा ।”

अन्ये त्वाहुः—इत्तरात्तागम स्वदारसन्तोषमतोऽतिचारस्तत्र भावना कृतैव, अनात्तागतिस्तु परदारवर्जिनः । अनात्ता हि वेश्या, यदा तां गृहीतान्यसक्तभाटिकाभभिगच्छति, तदा परदारगमनजन्यदोषसम्भवात् कथञ्चित् परदारत्वाच्चाभङ्गत्वेन भङ्गाभङ्गरूपोऽतिचारः । इति द्वितीयः २ । तथाऽन्ये पां स्वस्वापत्यव्यतिरिक्तानां मिगहनं विवाहकरणं कन्याफलालिप्तया, स्नेहसम्बन्धादिना वा परिणयनविधानम् । इदं च स्वदारमन्तोषवता

(१) स्वदारसन्तोषत्येमे पञ्चातिचारा ज्ञातव्या; न समाचरितव्या ।

स्वकलत्रात् परदारवर्जकेन च स्वकलत्रवेश्याभ्यामन्यत्र मनोवाक्कार्यमैथुनं न कार्यं न च कारणीयमिति यदा प्रतिपन्नं व्रतं भवति तदा अन्यविवाहकरणं मैथुनकारणमर्थतः प्रतिषिद्धमेव भवति, तद्व्रती तु मन्यते—विवाह एवाज्यं मया विधीयते न मैथुनं कार्य्येते इति व्रतसोपेक्षत्वादतिचार इति, कन्याफललिप्सा च सम्यग्दृष्टेरव्युत्पन्नाऽवस्थायां सम्भवति, मिथ्यादृष्टस्तु भद्रकावस्थायामनुग्रहार्थं व्रतादाने सा सम्भवति । नन्वन्यविवाहनवत् स्वापत्त्यविवाहनेऽपि समान एव दोषः ? सत्यम्, यदि स्वकन्याया विवाहो न कार्य्यते, तदा स्वच्छन्दचारिणी स्यात्, ततश्च शासनोपघातः स्यात्; विहितविवाहा तु पतिनियन्त्रितत्वेन न तथा स्यात् । परेऽप्याहुः—

यस्तु दाशार्हस्य कृष्णस्य चेटकराजस्य च स्वापत्येष्वपि विवाहनिषेधः श्रूयते, स चिन्तकान्तरसङ्गात्रे द्रष्टव्यः । अन्ये त्वाहु—अन्यस्य कलत्राऽन्तरस्य विशिष्टसन्तोषाभावात् स्वयं विवाहनमन्यविवाहनम् । अयं स्वदारसन्तुष्टस्याऽतिचारः । इति तृतीयः ३ । मदनं कामेऽस्याग्रहः परित्यक्तान्यसकलव्यापारस्य तदध्यवसायतः योपासुखकचोरूपस्थान्तरेष्ववितृप्ततया अचिप्य प्रजननं महतीं वेलां निश्चलो मृत एवास्ते, चटक इव चटकायां मृदुमृदुयोपायामारोहति, जातबलवयश्च वाजीकराणान्युपयुद्धके; अनेन स्वन्वौषधप्रयोगेण गजप्रसेकी तुरगावमर्दीव पुरुषो भवतीति बुद्ध्या । इति चतुर्थः ४ । तथा अनङ्गः कामः, स च पुंमः स्त्रीपुंनपुंसकेषु सेवनेच्छा, हस्तकर्मादीच्छा वा वेदोदयात् । योपितोऽपि योपिन्नपुमकपुरुषासेवनेच्छा हस्तकर्मादीच्छा वा, नपुंनकस्यापि नपुंनकपुरुषस्त्रीसेवनेच्छा हस्तकर्मादीच्छा वा । एषोऽनङ्गो नान्यः कश्चित् तेन तस्मिन्

वा क्रीडा रमणमनङ्गक्रीडा । यद्वा आहार्यैः काष्ठपुस्तफलमृत्तिकाचर्मादिभिर्घटितैः प्रजननैः स्वलिङ्गेन कृतकृत्योऽपि योषितामवाच्यदेशं भूयो भूयः कुप्राति, केशार्कर्षणग्रहारदानदन्तनखकदर्थनाऽऽदिप्रकारैश्च मोहनीयकर्मविशेषात् तथा क्रीडति यथा बलवान् रागः प्रसूयते । अथवाऽङ्गं देहावयवो मैथुनापेक्षया योनिर्मोहनं वा तद्व्यतिरिक्तान्यङ्गानि कुचकक्षोरुवदनादीनि तेषु क्रीडा अनङ्गक्रीडा । इह च आवकोऽत्यन्तपापभीरुतया ब्रह्मचर्यं चिकीर्षुरपि यदा वेदोदयासहिष्णुतया तद्विधातुं न शक्नोति, तदा यापनामात्रार्थं स्वदारसन्तोषादि प्रतिपद्यते । मैथुनमात्रेणैव च यापनायां सम्भवन्त्यां मदनात्याग्रहानङ्गक्रीडे अर्थत प्रतिपिच्छे । तत्सर्वे न च कश्चिद्वृणः, प्रत्युत तात्कालिकी छिदा राजयक्ष्मादयश्च रोगा दोषा एव भवन्ति । एवं प्रतिषिद्धाचरणाद्भक्तो नियमानाधनाच्चाभङ्ग इत्यतिचारवेतौ । अन्ये त्वन्यथाऽतिचारद्वयमपि भावयन्ति—स हि स्वदारसन्तोषी मैथुनमेव मया प्रत्याख्यातमिति स्वकल्पनया वेश्यादौ तत् परिहरति, नालिङ्गनादि; परदारविवर्जकोऽपि परदारेषु मैथुनं परिहरति, नालिङ्गनादि; इति कथञ्चिद्व्रतसापेक्षत्वादतिचारौ । एवं स्वदारसन्तोषिणः पञ्चातिचाराः परदारवर्जकस्य तूत्तरे त्रय एवेति स्थितम् । अन्ये त्वन्यथाऽतिचारान् विचारयन्ति यथा—

परदारवर्जिणो पञ्च हुन्ति तिष्ठि उ सदारसंतुष्टे । इत्थीउ तिष्ठि पञ्च च भंगविगप्तेहि अइयारा ॥ १ ॥

इत्वरकालं या परेण भाव्यादिना परिगृहीता वेश्या, तां गच्छतः परदारवर्जिनो भङ्गः, कथञ्चित् परदारत्वात्तस्या, लोके तु परदारत्वारूढेर्न भङ्ग इति भङ्गाभङ्गरूपोऽतिचारः । अपरिगृहीतायामनाथकुलाङ्गनायां या गतिः

(१) परदारवर्जिनः पञ्च भवन्ति त्रयस्तु स्वदारसन्तुष्टे । स्त्रियास्त्रय पञ्च वा भङ्गविक्षेपेरतिचारा ॥ १ ॥

परदारवर्जिनः सोऽप्यतिचारः ; तत्कल्पनयाऽपरस्य भर्तुरभावेनापरदारत्वादभङ्गः, लोके च परदारतया रूढेर्भङ्ग इति पूर्वादितीतिचारः । शेषास्तु तयो द्वयोरपि भवेयु, स्त्रियास्तु स्वपुरुषसन्तोषपरपुरुषवर्जनयोर्न भेदः ; स्वपुरुषव्यतिरेकेणाऽन्येषां परपुरुषत्वात् । अन्यविवाहनादयस्तु त्रयः स्वदारसन्तोषिण इव स्वपुरुषविषयाः स्युरिति पञ्च वा । कथम् ? आद्यस्तावयदा स्त्रीयपतिवर्तिकदिने सपत्न्या परिगृहीतो भवति, तदा सपत्नीवारकं विलुप्य तं परिभुजानाया अतिचारः, द्वितीयस्त्वतिक्रमादिना परपुरुषमभिसरन्त्या अतिचारः, त्रयस्त्वारिणं वा स्वपतिमतिक्रमादिनाऽभिसरन्त्या अतिचारः । शेषास्त्रयः स्त्रियाः पूर्ववत् ॥ ६४ ॥

अथ पञ्चमव्रतस्याऽतिचारानाह—

धनवान्यस्य कुप्यस्य गवांशेः क्षेत्रवास्तुनः । हिरण्यहेस्मश्च संख्याऽतिक्रमोऽत्र परिग्रहे ॥ ६५ ॥

अत्र श्रावकधर्मोचिने परिग्रहव्रते यः संख्याऽतिक्रमः सोऽतिचारः कस्य कस्येत्याह—धनं गणिमधिरमेय-
परिन्त्यलक्षणम् । यदाह—

गणिमं जाईकनफोफ्लाड धर्मिं तु कुटुम्बगुडाह । मेजं चोप्पडलोणाड रयणवत्याड परिन्देज ॥ १ ॥

धान्य मसदरानियम् । यदाह—

“ नीहिर्यो मसुरे गो मूमट्टमापतिलचणकाः । अणमः प्रियकुद्रवमकुट्टकाः शालिराडम्य ॥ १ ॥

(१) गणिता नाभिकनफाफ्लाडि धर्मिणा तु कुटुम्बगुडादि । मेय त्रक्षणञ्चणादि रत्नवन्त्रादि परिन्देयम् ॥ १ ॥

किञ्च कलायकुलत्थौ सणसप्तदशानि धान्यानि ।”

धनं च धान्यं च धनधान्य तस्य धनधान्यस्य । अतोत्तरत्र च समाहारनिर्देशः परिग्रहस्य पञ्चमिधत्तज्ञाप-
नार्थः । तथा सति ह्यतिचारपञ्चकं सुयोजं भवति । कुप्यं रूप्यसुवर्णव्यतिरिक्तं कांस्यलोहताम्रसीसकृत्तुमृद्गाण्ड-
त्वचिसारविकारोदङ्गिकाष्ठमञ्चकमञ्चिकामसूरकरथशकटहलप्रभृति द्रव्यं, तस्य कुप्यस्य ! गौरनद्वाननद्वाही च,
स आदिर्यस्य द्विपदचतुष्पदवर्गस्य स गवादिः । आदिशब्दान्महिषेमेपावि करभरास भतुरगहस्त्यादियत्तुष्पदानां
हममयूरकुडुशु कसारिकापारापतचक्रोरादिपक्षिद्विपदानां पत्नीउपरुद्धादासीदासकर्मकरपदात्यादिमनुष्याणां च सं-
ग्रहः । क्षेत्रं सस्योत्पत्तिभूमिः, तत् त्रिविधं, सेतुकृतभूयभेदात् । तत्र सेतुनेत्र यदरघट्टादिजलेन सिन्यते, केतु-
नेत्रमाकाशोदकपातनिष्पाद्यसस्यम् ; उभयभुभयजलनिष्पाद्यसस्यम् । वास्तु गृहादि ग्रामनगरादि च । तत्र गृहादि
त्रिविधः सात भूमिगृहादि, उच्छ्रित प्रामादादि, सातोच्छ्रितं भूमिगृहस्योपरि गृहादिमन्त्रिणेशः । नेत्र च नास्तु चेति
समाहारद्वन्द्वः । तथा हिरण्यं रजत, घटितं अघटित चाग्नेकप्रकारं पात्र्यादि, एव सुवर्णमपि, हिरण्य च हेम चेत्य
त्राऽपि समाहारः । संख्या व्रतकाले यावज्जीव चतुर्मासादिकालावाधि ना यत्परिमाणं गृहीतं तस्या अतिक्रम उल्ल-
ङ्घनं संख्यातिक्रमोऽतिचारः ॥ ६५ ॥

ननु प्रणिपन्नव्रतमख्याऽतिक्रमो भङ्ग एव स्यात्, कथमतिचारः ? इत्याह—

वन्धनाद्भावतो गर्भयोोजनाद् दानतस्तथा । प्रतिपन्नव्रतस्यैव पञ्चधाऽपि न युज्यते ॥ ६६ ॥

न साचात् संख्याऽतिक्रमः, किन्तु व्रतसापेक्षस्य न्यनादिभिः पञ्चभिर्हेतुभिः स्वरुद्धा व्रतभङ्गमकुर्यते

एवातिचारो भवति; वन्धनादयश्च यथासंख्येन धनधान्यादीनां परिग्रहविषयाणां सम्बध्यन्ते । तत्र धनधान्यस्य वन्धनात् संख्याऽतिक्रमो यथा-कृतधनधान्यपरिमाणस्य कोऽपि लभ्यमन्यद्वा धनं धान्यं वा ददाति, तच्च व्रत-भङ्गभयाच्चतुर्मास्यादिपरतो गृहगतधनादिक्रये वा कृते ग्रहीष्यामीति भावनया वन्धनात्, यन्त्रणात् रज्ज्वा-दिसंयमनात्, सत्यङ्कारदानादिरूपाद्वा स्वीकृत्य तद्गृह एव तत् स्थापयतोऽतिचारः १ । कुप्यस्य भावतः संख्याऽ-तिक्रमो यथा-कुप्यस्य या संख्या कृता तस्याः कथञ्चिद् द्विगुणत्वे सति व्रतभङ्गभयाद् भावतो द्रयोद्वयोर्मिलनेन एकीकरणरूपात् पर्यायान्तरात् स्वभाविकसंख्यानाधनात् संख्यामात्रपूरणाच्चातिचारः । अथवा भावतोऽभिप्रायाद-र्थित्वसम्प्रणाद्विवक्षितकालावधेः परतो ग्रहीष्यामि अतो नान्यस्मै देयमिति पराप्रदेयतया व्यवस्थापयतोऽ-तिचारः २ । तथा गोमहिषीषड्वादिविवक्षितमंवत्सराद्यवधिमध्य एव प्रसवे अधिकगवादिभावाद् व्रतभङ्ग-स्यादिति तद्व्याप्त्यपि काले गते गर्भतो गर्भग्रहणाद्गर्भस्थगमादिभावेन बहिस्तदभावेन कथञ्चिद्व्रतभङ्गाद्-व्रतिनोऽतिचारः ३ । तथा चेत्रवास्तुनो योजनात् चेत्रवास्त्वन्तरमीलनाद्गृहीतसंख्याया अतिक्रमोऽतिचारः । तथाहि-किलैकमेव चेत्रं वास्तु चेत्यभिग्रहवतोऽधिकतरतदभिलाषे सति व्रतभङ्गभयात् प्राक्तनचेत्रवास्तुप्रत्यासन्न तद् गृहीत्वा पूर्वेण मह तस्यैकत्वकरणार्थं वृत्तिः (ति) भित्त्याद्यपनयनेन तत्तत्र योजयतो व्रतसापेक्षत्वात् कथञ्चिद्व्रतिनाधनाच्चातिचारः ४ । तथा हिरण्यहोमोर्दानाद्विरण्णाद् गृहीतसंख्याया अतिक्रमः । यथा केनापि चतुर्मासाद्यवधिना हिरण्यादिसंख्या प्रतिपन्ना, तेन च तुष्टराजादेः सकाशात् तदधिकं तल्लब्धं तदन्यस्मै व्रतभङ्ग-भयाद् ददाति पूर्णेष्वधौ ग्रहीष्यामीत्यभिप्रायेणेति व्रतसापेक्षत्वादतिचारः । एष गृहीतसंख्याऽतिक्रमः, पञ्चधा-

ऽपि पञ्चभिरपि प्रकारैः, प्रतिपञ्चव्रतस्य श्रावकस्य न युज्यते, कर्तुमिति शेषः, व्रतमालिन्यहेतुत्वात् । पञ्चवैत्यु-
पलक्षणमन्येषां सहसाकारानामोगादीनाम् । उक्ता अणुव्रतानां प्रत्येकं पञ्च पञ्चातिचाराः ५ ॥ ६६ ॥

अथ गुणव्रतानामवसरः; तत्राऽपि प्रथमगुणव्रतस्य दिग्विस्तृतिलक्षणास्याऽतिचारानाह—

स्मृत्यन्तर्धानमूर्त्वाधस्तिर्यग्गुभागव्यतिक्रमः । क्षेत्रवृद्धिश्च पञ्चेति स्मृता दिग्विस्तृतिव्रते ॥९७॥

दिग्विस्तृतिव्रते पञ्चातिचाराः, इत्यनेन रूपेण, स्मृताः पूर्वाचार्यैः । तद्यथा—स्मृत्यर्थोजनशतादिरूपदि-
क्परिमाणविषयाया अतिव्याकुलत्वप्रमादित्वमत्यपाटवादिनाऽन्तर्धानं भ्रंशः । तथाहि—केनचित् पूर्वस्यां दिशि
योजनशतरूपं परिमाणं कृतमासीत्, गमनकाले च स्पष्टतया न स्मरति, किं शतं परिमाणं कृतमुत पञ्चाशत् ?
तस्य चैव पञ्चाशतमतिक्रामतोऽतिचारः शतमतिक्रामतो मङ्गः, सापेक्षत्वाभिरपेक्षत्वाच्चेति । तस्मात् स्मर्तव्यमेव
गृहीतव्रतं, स्मृतिमूलं हि सर्वमनुष्ठानमिति प्रथमोऽतिचारः । तथा ऊर्ध्वं पर्वततलशिखरादेः, अथो ग्रामभूमि-
गृहकूपादेः, तिर्यक् पूर्वादिदिक्षु, योऽसौ भागो नियमितः प्रदेशः तस्य व्यतिक्रमः; एत त्रयोऽतिचाराः ।
यत्स्वरम्—“उद्धृदिसिपमाणाह्वकमे भ्रहोदिसिपमाणाह्वकमे तिरियदिसिपमाणाह्वकमे ” इति ॥ एते च अना-
भोगोतिक्रमादिभिरेवाऽतिचारा भवन्ति, अन्यथाप्रवृत्तौ तु भङ्गा एव । यस्तु न करोमि न कारयामीति वा नियमं
करोति, स विवक्षितचेष्टात् परतः स्वयं गमनतः परेण नयनानयनाभ्यां च दिक्प्रमाणातिक्रमं परिहरति, तदन्य-

(१) ऊर्ध्वदिक्प्रमाणातिक्रमोऽथोदिक्प्रमाणातिक्रमस्तिर्यग्दिक्प्रमाणातिक्रमः ॥

स्य तु तथाविधप्रत्याख्यानाऽभावात् परेण नयनानयनयोर्न दोष २ । ३ । ४ । तथा चेन्नस्य पूर्वादिदेशस्य दिग्-
व्रतनियमस्य ह्रसस्य मतः तृद्धिर्वर्धनं पश्चिमादिचेन्नान्तरपरिमाणग्रन्थेण दीर्घीकरणं चेन्नतृद्धिरिति पञ्चमोऽतिचारः ।
तथाहि—हेनापि पूर्वापरदिशो ग्रन्थेकं योजनशतं गमनपरिमाणं कृतं, स चोत्पन्नप्रयोजन एकस्यां दिशि नवति
योजनानि व्यपस्थाप्य अन्यस्या दिशि तु दशोत्तरयोजनशतं करोति, उभाभ्यामपि प्रकाराभ्या योजनशतद्वय-
रूपस्य परिमाणस्याव्याहृतत्वादित्येमेकत्र चेन्न वर्धयतो व्रतमापेक्षत्वादतिचार इति । यदि वाऽनाभोगात् केन्न
परिमाणमतिक्रान्तो भवति तदा निवर्तितव्यं, ज्ञाते ना न गन्तव्यम्, अन्योऽपि न विसर्जनीय । अथानाज्ञया
कोऽपि गतो भवेत् तदा यत् तेन लब्धं, स्वयं वा विस्मृतितो गतेन लब्धं तत् परिहर्तव्यम् ॥ ६७ ॥

अथ द्वितीयगुणव्रतस्य भोगोपभोगमानरूपस्यातिचारानाह—

सच्चित्तस्तेन सम्बद्धः सन्निमश्रोऽभिपयस्तथा । दुष्पकाहार इत्येते भोगोपभोगमानगाः ॥ ९८ ॥
महं चित्तेन चेतनया वर्तते यः स सचित्त आहार एव, आहारस्तु दुष्पकाहार इत्यस्मादाकृष्य सम्बध्यते,
एवमुत्तरेष्वाहारशब्दो योजनीयः । सचित्तस्तु कन्दमूलफलादिः पृथ्वीकायादिर्गो । इह च निवृत्तिविषयीकृतप्रवृत्तौ
मज्जमद्भापोऽप्यनिचाराभिधानं व्रतसापेक्षस्थानाभोगातिक्रमादिना प्रवृत्तौ द्रष्टव्यम् ? । तेन सचित्तेन सम्बद्धः
प्रतिवदः सचित्तमन्दः, सचेतनानादिना सम्बद्धो गुन्दादिः परफलादिर्गो, सचित्तान्तर्गीज सर्जुराश्नादिः, तदाहोरो
दि सचित्ताहारमन्त्रस्यानाभोगादिना नावद्याहारप्रवृत्तिरूपत्वादतिचारः । अथवा बीज त्यक्त्यामि तस्यैव सचेतन-
तात्, लब्धं ए भवविषयाभि तस्माच्चेतनत्वादिति बुद्ध्या पक्षं सर्जुरादिफलं भूते प्रक्षिपनः सचित्तवर्जकस्य

सचिचप्रतिवद्वाहारो द्वितीयः २ । 'तथा सचिचेन मिश्र शतलः आहारः सन्निमिश्राहारः । यथा—आर्द्रकदाडिम-
बीजकुलिकाचिर्भटिकादिमिश्रः पूरणादिः, तिलमिश्रो यवधानादिर्वा, अयमयनाभोगातिक्रमादिनाऽतिचारः ।
अथवा सम्भात्सचिचत्तायवस्यापकशणिकादेः पिष्टनादिना अचेतनमिति बुद्ध्या आहारः सन्निमिश्राहारः व्रतमापेक्ष-
त्वादतिचार इति तृतीयः ३ । अभिपवोऽनेकद्रव्यसंधाननिष्पन्नः सुरासौमीरकादिः, मांसप्रकारसण्डादिर्वा,
सुरामध्याभिष्यन्दिदृष्ट्यद्रव्योपयोगो वा, अयमपि मावद्याहारवर्जकस्यानाभोगातिक्रमादिनाऽतिचार इति चतुर्थः
४ । तथा दुष्पकः स चासावाहारश्च दुष्पकाहारः, स चार्धस्मिन्नपृथुक्त्तन्दुलवयवगोधूमस्थूलमण्डककृत्तक-
फलादिरौहिःकप्रत्यवायकारी यावता चांशेन संचेतनस्ताम्रता परलोकमप्युपहन्ति पृथुक्रोर्देष्टुं पकृतया सम्भवत्संचेत-
नावयत्वात् पकत्वेनाचेतन इति शुद्धानस्याऽतिचार इति पञ्चमः ५ । केचित् त्वपकाहारमप्यतिचारत्वेन वर्णयन्ति ।
अपकं चाग्न्यादिना यदसंस्कृतम् । एष च सचिचाहारे प्रथमातिचारेऽन्तर्भवति । तुच्छौषधिभक्षमापणे केचिदति-
चारमाहुः । तुच्छौषधश्च मुद्रादिर्कोमलशिम्बीरूपास्ताश्च यदि सचिचत्तास्तदा सचिचत्तातिचार एवान्तर्भवन्ति, अथ
अग्निपाकादिना अचिचत्तास्तर्हि को दोषः ? इति । एवं रात्रिभोजनमद्यादिनिवृत्तिष्वपि अनाभोगातिक्रमादिभिर-
तिचारा भावनीयाः एते पञ्चातिचारा भोगोपभोगपरिमाणगता बोद्धव्याः ॥ ६८ ॥

अथ भोगोपभोगातिचारानुपमहरन् भोगोपभोगव्रतस्य लक्षणान्तरं तद्गतांश्चातिचारानुपदर्शयितुमाह—

अस्मी भोजनतत्स्वाज्याः कर्मतः खारकर्म तु । तस्मिन् पञ्चदश मलान् कर्मादानानि संत्यजेत् । ९१ ।

अस्मी उक्तस्वरूपा पञ्चातिचाराः, भोजनतो भोजनमाश्रित्य, त्याज्या वर्जनीयाः । भोगोपभोगमानस्य च

व्याख्यानान्तरं—भोगोपभोगसाधन यद्व्ययं तदुपार्जनाय यत्कर्म व्यापारस्तदपि भोगोपभोगशब्देनोच्यते, कारणे कार्योपचारात् । ततश्च कर्मतः कर्माश्रित्य, स्वरं कठोरं प्राणिबाधकं यत्कर्म कोटपालनगुप्तिपालनवीतपालनादिरूपं तत्त्याज्यं, तस्मिन् स्वरकर्मत्यागलक्षणे भोगोपभोगव्रते, पञ्चदश मलानतिचारान् संत्यजेत् । ते च कर्मादानशब्देनोच्यन्ते; कर्मणां पापप्रकृतीनामादानानि कारणानीति कृत्वा ॥ ६६ ॥

तानेव नामतः श्लोकद्वयेन दर्शयति—

अङ्गारवनशकटभाटकस्फोटजीविका । दन्तलाचारसेकशविपवाण्यज्यकानि च ॥ १०० ॥
यन्त्रपीडा निर्लाञ्छनमसतीपोषणं तथा । द्वदानं सरःशोष इति पञ्चदश त्यजेत् ॥ १०१ ॥

जीविकाशब्दः प्रत्येकं सम्बध्यते । अङ्गारजीविका १ वनजीविका २ शकटजीविका ३ भाटकजीविका ४ स्फोटजीविका ५ । उत्तरार्धेऽपि चाण्यज्यशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते । दन्तवाण्यज्यं ६ लाक्षाण्यज्यं ७ रमवाण्यज्यं ८ केशवाण्यज्यं ९ निपवाण्यज्यं १० यन्त्रपीडा ११ निर्लाञ्छनं १२ असतीपोषणं १३ द्वदानं १४ सरःशोष १५ इत्येतान् पञ्चदशातिचारान् त्यजेत् ॥ १०० ॥ १०१ ॥

क्रमेण पञ्चदशाप्यतिचारान् व्याचष्टे तत्राङ्गारजीविकामाह—

अङ्गारत्राष्ट्रकरणं कुम्भायःस्वर्णकारिता । ठठारत्वेष्टकापाकाविति ह्यङ्गारजीविका ॥ १०२ ॥

अङ्गारकरणे काष्ठदोहेनाङ्गारनिष्पादनं तद्विक्रयश्च, अङ्गारकरणे हि पक्षां जीविकायानां विराधनासम्भवः ।

एवं च ये येऽभिविराधनारूपा आरम्भास्ते तेऽङ्गारकर्मण्यन्तर्भवन्ति; प्रपञ्चार्य तु भेद उक्तः । आप्ट्-जीविकेत्यर्थः । तथा कुम्भकारिता कुम्भकरणपाचनविक्रयनिमित्ता जीविका । तथा अयो लोहं तस्य करणघटनादिना जीविका । स्वर्णकारिता सुवर्णरूपयोगालनघटनादिना जीविका । कुम्भायः स्वर्णानि करोतीत्येवं शीलस्तस्य भावस्तत्ता । तथा ठठारत्वं शुल्बनागबन्धकांस्यापिचलादीनां करणघटनादिना जीविका, इष्टकापाकः इष्टकाक्रे-न्तुकादीनां पाकस्तेन जीविका । इत्येवंप्रकारा अद्गारजीविका ॥ १०२ ॥

अथ वनजीविकामाह—

छिन्नाच्छिन्नवनपत्रप्रसूनफलविक्रयः । कणानां दलनात् पेपाद् दृत्तिश्च वनजीविका ॥ १०३ ॥

छिन्नस्य द्विधाकृतस्य अच्छिन्नस्य च वनस्य वनस्पतिसमूहस्य पत्राणां प्रघनानां फलानां च छिन्नाच्छिन्नानां विक्रयो वनजीविकेत्युत्तरेण सम्बन्धः । कणानां च घट्टादिना दलनाद् द्वैधीकरणात्, शिलाशिलापुत्रकादिना पेपाद् चूर्णीकरणाद्या दृत्तिः सा वनजीविका । वनजीविका च वनस्पतिकायादिघातसम्भवा ॥ १०३ ॥

अथ शकटजीविकामाह—

शकटानां तदङ्गानां घटनं खेटनं तथा । विक्रयश्चेति शकटजीविका परिकीर्तिता ॥ १०४ ॥

शकटानां चतुष्पदवाहानां वाहनानां, तदङ्गानां शकटाङ्गानां चक्रादीनां, घटनं स्वयं परेण वा निष्पादनं, खेटनं वाहनं, तच्च शकटानामेव सम्भवति स्वयं परेण वा; विक्रयश्च शकटानां तदङ्गानां च, इति सकलभूतोपम-

देवजननी गवादीनां च यधन्यादिहेतुः शक्रटजीविका प्रकीर्तिता ॥ १०४ ॥

अथ भाटकजीविकामाह—

शक्रटोचलुलायोष्टूलराएवतरवाजिनाम् । भारस्य वाहनाद् वृत्तिर्भवेद्भाटकजीविका ॥ १०५ ॥
शक्रटशब्द उक्तार्थः, उच्चाणो वलीवर्दीः, लुलाया महिषाः, उष्ट्रा करमाः, खरा रासमा, अश्वतरा वेसराः,
वाजिनोऽव्याः, एतेषां भाटकनिमित्तं यद्भारवाहनं, तस्माद् या वृत्तिः सा भाटकजीविका ॥ १०५ ॥

अथ स्फोटजीविकामाह—

सरःकूपादिखननशिलाकुटनकर्मभिः । पृथिव्यारम्भसम्भूतेर्जीवनं स्फोटजीविका ॥ १०६ ॥
नरमः रूपस्य आदिग्रहणाद् नापीदीर्घिक्रदेः एतन्नमोऽङ्गकर्म, इलादिना वा चेन्नादेर्भूमिदारणं, शिलाकुट-
नकर्म पाषाणपटनकर्म; एतैः पृथिव्या पृथिवीकायस्य य आरम्भ उपमर्दस्तस्य सम्भूतं सम्भवो येभ्यस्तैः पृथि-
व्यारम्भसम्भूतैः; उपलक्षणं चैतद् भूमिरतने मनस्यनिग्रमादिजन्तुवातानाम् । एभिर्जीवनं स्फोटजीविका; स्फोट
पृथिव्या निदारणं तेन जीविका स्फोटजीविका ॥ १०६ ॥

अथ दन्तगणित्यमाह—

दन्तकेशनगवास्थित्वग्रोमणो ग्रहणमाकरे । त्रसाङ्गस्य त्रगणित्यार्थं दन्तत्राणित्यमुच्यते ॥ १०७ ॥
दन्ता हस्तिनां उपलवणत्वादन्तेऽपि त्रगणितानामा दन्तग्रहणेन गृह्यन्ते । तदेवाह—केशाधर्म्यादीनां, नला

ध्रुवादीनां, अस्थीनि शङ्खादीनां, त्वक् चित्रकादीनां, रोमाणि हंसादीनां, तेषां ग्रहणं मूल्यादिना स्वीकारं, रोम्ण इत्येकवचनं प्राण्यङ्गत्वात् । आकरे तदुत्पत्तिस्थाने, त्रसाङ्गस्य त्रसजीवावयवस्य, वाणिज्यार्थं वाणिज्यनिमित्तं; आकरे हि दन्तादिग्रहणार्थं पुलिन्द्रानां यदा द्रव्यं ददाति तदा तत्प्रति(वि)क्रयार्थं हस्त्यादिवध ते कुर्वन्ति, आकरग्रहं चानाकरे दन्तादेर्ग्रहणे विक्रये च न दोष इति ज्ञापनार्थम् ॥ १०७ ॥

अथ लाक्षावाणिज्यमाह—

लाक्षाभनःशिलानीलीधातकीटङ्कणादिनः । विक्रयःपापसदनं लाक्षावाणिज्यमुच्यते ॥ १०८ ॥

लाक्षा जतु अत्रापि लाक्षाग्रहणमुपलक्षणमन्येषां सावधानां मनःशिलादीनाम् । तान्येनाह—मनःशिला कुनटी, नीली गुलिका, धातकी वृक्षविशेषः तस्याः त्वक् पुण्यं च मद्यसन्धाने हेतुर्धातकी, टङ्कणः चारविशेषः; आदिशब्दात् संकृष्टादयो गृह्यन्ते, तेषां विक्रयः । स च पापसदनं टङ्कणमनःशिलयोर्बाह्यजीवघातकत्वेन, नील्या जन्तुधाताविनाभावेन, धातक्या मद्यहेतुत्वेन तत्कृत्कस्य च कृमिहेतुत्वेन पापसदनत्वं ततस्तद्विक्रयस्याऽपि पापसदनत्वम् । तदेतद् लाक्षावाणिज्यमुच्यते ॥ १०८ ॥

अथ रसकेशवाणिज्ये एकैर्नैव श्लोकेनाह—

नवनीतवसानौद्रमद्यप्रभृतिविक्रयः । द्विपाच्चतुष्पाद्विक्रयो वाणिज्यं रसकेशयोः ॥ १०९ ॥

नवनीतं दधिसारं, वसा मेदः, चैद्रं मधु, मद्यं सुरा, ग्रभृतिग्रहणात् मज्जादिग्रहः । एषां विक्रयो रसवाणिज्यम्,

द्विपदां मनुष्यादीनां चतुष्पदां गवारवादीनां विक्रयः केशवाण्डज्यम्, सजीवानां विक्रयः केशवाण्डज्यमजीवानां तु जीवानां विक्रयो दन्तवाण्डज्यमिति विवेकः । रसकेशयोऽरिति यथासंख्येन योगः । दोषास्तु नवनीते जन्तुसंमूर्च्छनं, वसाचौद्रयोर्जन्तुधातोर्भवत्वं, मधस्य मदनजननं तद्भवकृमिविधातश्चेति; द्विपाचतुष्पाद्विक्रये तु तेषां पारस्पर्यं वषट्वादयः क्षुत्पिपासापीडा चेति ॥ १०६ ॥

अथ विपवाण्डज्यमाह—

विपास्त्रहल्यन्त्रायोहरितालादिवस्तुनः । विक्रयो जीवितघ्नस्य विपवाण्डज्यमुच्यते ॥ ११० ॥

विपं शृङ्गिकादि तत्रोपलक्षणं जीवघातहेतूनामस्त्रादीनाम् । तान्येवाह—अस्त्र खट्वादि, हलं लाङ्गलं, यन्त्र-मरयद्वादि, अयः कुशीकुहालादिरूपं, हरिताल वर्णकविशेष । आदिशब्दादन्येषामुपविपासां ग्रहणम् । एवमादि-वस्तुनो विक्रयो विपवाण्डज्य विपादेर्विशेषण-जीवितघ्नस्य, अर्भीषां जीवितघ्नत्वं प्राप्तिरमेव ॥ ११० ॥

अथ यन्त्रपीडाकर्माह—

तिलेक्षुसर्पेरण्डजलयन्त्रादिपीडनम् । दलतैलस्य च कृतिर्यन्त्रपीडा प्रकीर्तिता ॥ १११ ॥

यन्त्रशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते । तिलयन्त्रं तिलपीलनोपकरणम्, इक्षुयन्त्रं कोष्ठकुकादि, सर्पेरण्डयन्त्रे तत्पीलनोपकरणे, जलयन्त्रमरयद्वादि. दलतैलं यत्र दलं तिलादि दीयते तैलं च प्रतिगृह्यते तदलतैलं तस्य कृति-विधानमिति, यन्त्रपीडा यन्त्रपीडनं यन्त्रपीडाकर्मणश्च पीडनीयविलादिचोदाचद्रवतसजीववशाच्च सदोपत्यम् ।

लौकिका अपि ह्यचक्षते—दशमनासमं चक्रमिति ॥ १११ ॥

अथ निर्लोञ्छनकर्माह—

नासावेधोऽङ्गनं मुष्कच्छेदनं पृष्ठगालनम् । कर्णकम्बलविच्छेदो निर्लोञ्छनमुदीरितम् ॥ ११२ ॥

नितरां लाञ्छनमङ्गावयवच्छेद, तेन कर्म जीविका निर्लोञ्छनकर्म । तद्वेदानाह—नासावेधो गोमहिषादीनाम्, अङ्गनं गवाश्वदीनां चिह्नकरणं, मुष्कोऽण्डस्तस्य च्छेदनं वधितक्तीकरणं गवाश्वदीनामेव, पृष्ठगालनं करमाणां, गर्वां च कर्णकम्बलविच्छेदः । एषु जन्तुनामा व्यक्तैव ॥ ११२ ॥

अथासतीपोषणमाह—

सारिकाशुकमार्जारश्चकुट्टकलापिनाम् । पोषो दास्याश्च वित्तार्थमसतीपोषणं विदुः ॥ ११३ ॥

असत्यो दुःशीलास्तासां पोषणं, लिंगमतन्त्रम्, शुकादीनां पुंसामपि पोषणमसतीपोषणं, सारिका व्यक्तवाक् पचिविशेषः, शुकः कीरः, मार्जारो बिडालः, श्वा कुकुरः, कुट्टस्ताम्रचूडः, कलापी मयूरः, एतेषां तिरश्चां पोषः पोषणं, दास्याश्च पोष इति वर्तते, स च भार्ताग्रहणार्थमसतीपोषः । एषां च दुःशीलानां पोषणं पापहेतुरेव ॥ ११३ ॥

अथ दवदानसरःशोषावेकेन श्लोकेनाह—

व्यसनात् पुण्यबुद्ध्या वा दवदानं भवेद् द्विधा । सरःशोषः सरःसिन्धुहृदादेरम्बुसंलवः ॥ ११४ ॥

दवस्य दवाग्नेः तृणादिदहननिमित्तं दानं वितरणं दवदानं, तच्च द्विधा संभवति—व्यसनात् फलनिरपेक्षता-

तथा सति हि यः कश्चित् संयुक्तमधिकरणमाददीत, वियुक्ताधिकरणतायां तु सुखेन परः प्रतिपेक्षयितुं शक्यते ।
 एतच्च हिंस्रप्रदानरूपस्यानर्थदण्डस्यातिचारः ? । तथा उपभोगस्योपलक्षणत्वाद्भोगस्य चोक्तनिर्वचनस्य यदति-
 रिक्तत्वमतिरेकः सा उपभोगातिरिक्तता । अयं प्रमादाचरितस्याऽतिचारः । इह च स्नानपानभोजनचन्दनकुङ्कुमक-
 स्तूरिकावस्त्राभरणादीनामतिरिक्तानामारम्भोऽनर्थदण्डः । अत्राऽपि वृद्धसम्प्रदायः—अतिरिक्तानि चहूनि तैलामलकानि
 यदि गृह्णाति, तदा तस्मै न्येन बहवः स्नानार्थं तडागादौ व्रजन्ति, ततश्च पूतरकापकायादिवधोऽधिकः स्यात्; न
 चैवं कल्पते, ततः को विधिः ? तत्र स्नानेच्छुना तावद्गृह एव स्नातव्यम् तदभावे तु तैलामलकैर्गृह एव शिरो
 धर्ययित्वा तानि सर्वाणि शाटयित्वा तडागादीनां तटे निविष्टोऽञ्जलिभिः स्नाति । तथा येषु पुष्पादिषु संसक्तिः
 सम्भवति तानि परिहरति, एवं सर्वत्र वाच्यमिति द्वितीयोऽतिचारः २ । तथा मृसमस्यास्तीति मुखरोजनालोचि-
 तभाषी वाचाटः तस्य भावो मौस्र्यं धार्ष्ट्यप्रायमसभ्यासम्यद्धबहुश्रुतापित्वम्, अयं च पापोपदेशस्यातिचारः,
 मौख्ये सति पापोपदेशसम्भवादिति तृतीयः ३ । तथा कुदिति कुत्सायां निपातो, निपातानामानन्त्यात् । कुट्
 कुत्सितं कुचति भ्रूयनौष्ठनासाकरणमुऽविकारैः सङ्कुचतीति कुत्कुचस्तस्य भावः कौत्कुच्यम्, अनेकप्रकारा
 मण्डादिविडम्बनक्रिया इत्यर्थः । अथवा कौकुच्यमिति पाठः, तत्र कुत्सितः कुचः कुकुचः सङ्कोचादिक्रियाभारु
 तद्भावः कौकुच्यम्, अत्र च येन परो हसति, आत्मनश्च लाघव भवति, न तादृशं वक्तुं चेष्टितं वा कल्पते, प्रमा-
 दात्तथाचरणे चातिचार इति चतुर्थः ४ । तथा कन्दर्पः कामस्तद्धेतुस्तत्प्रधानो वा वाक्प्रयोगोऽपि कन्दर्पः । इह
 च सामाचारी—श्रावकेण न तादृशं वक्तव्यं येन स्वस्य परस्य वा मोहोद्रेको भवतीति पञ्चमः ५ । एतौ द्वावपि

विवक्षितचेत्राद्बहिःप्रयोजनाय व्यापारणम्, स्वयं गमने हि व्रतभङ्गः स्यादिति प्रेक्ष्यप्रयोगः । देशात्रकाशिक्रवत्
 हि मा भूद् गमनागमनादिव्यापारजनितप्राणुपमर्द इत्यभिप्रायेण गृह्यते, य तु स्वयं कृतोऽन्येन कारित इति न
 कश्चित् फले विशेषः; प्रत्युत स्वयं गमने ईर्यापथविशुद्धेरुणः, परस्य पुनरनिष्टगुत्मादीर्यामिमित्यभावे दोष इति
 प्रथमोऽतिचारः १ । आनयनं विवक्षितचेत्राद् बहिः स्थितस्य सचेतनादिद्रव्यस्य विवक्षितचेत्रे प्रापणं सामर्थ्यात्
 प्रेक्ष्येण; स्वय गमने हि व्रतभङ्गः स्यात्, परेण तु आनयने न व्रतभङ्गः स्यादिति बुद्ध्या प्रेक्ष्येण यदाऽऽनाययति
 सचेतनादि द्रव्यं तदाऽतिचार इति द्वितीयः २ । तथा पुद्गलाः परमाणवस्तत्सघातमप्रद्ववा मदरपरिणामं प्राप्ता
 लोष्टेष्टका. काष्ठशलाकादयोऽपि पुद्गलास्तेषां चेषणं प्रेरणम् । विशिष्टदेशावग्रहे हि सति कार्यार्थी परतो गमन-
 निषेधाद्यदालोष्टादीन् परेषां बोधनाय विपति, तदा लोष्टादिपातसमनन्तरमेव ते तत्समीपमनुधावन्ति ; ततश्च तान्
 व्यापारयतः स्वयमनुपमर्दकस्यातिचारो भवतीति तृतीयः ३ । शस्त्ररूपानुपातो चेति शस्त्रानुपातो रूपानुपातश्च ।
 तत्र स्वगृहृष्टि(ति)प्राकारादिव्यवच्छिन्नभूदेशाभिग्रह प्रयोजने उत्पन्ने स्वयमगमनाद् वृत्ति(ति)प्राकारप्रत्यासन्नवर्ती
 भूत्वा अभ्युत्कासितादिशस्त्रं करोति, आह्वानीयानां श्रोत्रेज्जुपातयति, ते च तच्छब्दश्रवणात्तत्समीपमागच्छन्ति
 इति शस्त्रानुपातोऽतिचारः । तथा रूप स्वशरीरसम्बन्धि उत्पन्नप्रयोजनः शस्त्रमनुचारयन् आह्वानीयानां दृष्टा-
 वनुपातयति, तद्दर्शनाच्च ते तत्समीपमागच्छन्तीति रूपानुपातः । इयमत्र भावना-विगचितचेत्राद्बहिःस्थितं कञ्चन
 नरं व्रतभङ्गभयादाह्वातुमशक्नुन् यदा स्वकीयशस्त्रावरणरूपदर्शनव्याजेन तमाकारयति, तदा त्रतसोपेक्षत्वाच्छ-
 ब्दानुपातरूपानुपातानतिचारानिति चतुर्थपञ्चमौ ४ । ५ । इह चाध्यातिचारद्रव्यमव्युत्पन्नबुद्धितया महसाकारादिना

ता, यन्मगपं तु नापात्रिणा यत्रितायां याति । तत्र दिगुरागोरागगारं रात्र्यग्राग्राणि मंदिरागं रंभा-
रकोशिकनमिति वृद्धाः । अत्रिचागा दिगतागमन् । एते न रात्र्यग्राग्रादिहस्तग्रा । तत्रां रात्र्यग्रा-
येपहतं देगातरागिस्तम् ? अयोच्यते— आत्मापिपात्रादिभिन्नरात्र्याग्राग्रां रात्र्यग्राग्रां रात्र्यग्राग्रां
चागाः दिगचनमेवेरहमे ३ मंधिग्राग्रां रेहाम् । अत्र्यग्राग्राग्रादिभिन्नाग्रा । भिन्नाग्राग्राग्रा दिगता-
मंधिपहस्तग्रां देगातरागिस्तं नात्रादुक्तमिति ॥ ११७ ॥

अथ पापरात्र्यग्राग्राग्राग्रा—

उत्सर्गाद्रानसंस्तरागननेयंयथाप्रमृश्य च । अनादरः स्मृत्यनुस्मरणं चेति पौर्वो ॥ ११८ ॥

उत्सर्गनिगुणोस्मयाग उवाग्रनरागं रात्रिपात्रादिनाग्रां ३ प्रमृश्य ३ अत्रिचाग्रां उग्रां रात्र्यग्रां ।
ओच्यते चट्टा निरीच्यम् । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रादिना अत्रिचाग्रां ३ रात्र्यग्रां ३ अगात्रेन रात्र्यग्रां
चोत्सर्गं करोति तदा पापरात्र्यग्राग्रां प्रमृश्येति निताः ३ । आत्मां पदं रात्र्यग्राग्राग्रादिनाग्रां, नदस्य-
रेह्य प्रमृश्य च हाग्रां, यन्मंधिग्राग्राग्राग्रादिनाग्रां रात्र्यग्राग्राग्रां ३ । आत्माग्राग्रां निरीच्यग्राग्रां ३ ।
रात्र्यग्राग्रां, तेन मोक्ष्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ ।
मन्मथीग्रां ३ : पतिपनराग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ ।
रात्र्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ ।
स्मादपि दग्नात्, यथा कृतिग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ । अगात्रेन रात्र्यग्राग्रां ३ ।

यत् स्रवम्—अप्पडिलोहिअदुप्पडिलोहिअसिज्जासंथारए, अप्पमज्जिअदुप्पमज्जिअसिज्जासंथारए, अप्पडिलोहिअदुप्पडिलोहिअउचारपासवणभूमिए, * अप्पमज्जिअदुप्पमज्जिअउचारपासवणभूमि(मीए) ॥

इति तृतीयः ३ । तथा अनादर. पोपधव्रतप्रतिपत्तिकर्तव्यतायामिति चतुर्थः ४ । तथा स्मृत्यनुपस्थापनं तद्विषयमेवेति पञ्चमः, पोपधे सर्वतः पोपधे, देशतः पोपधे तु नायं विधिः ५ ॥ ११८ ॥

अथातिथिसंविभागव्रतस्यातिचारानाह—

सचिच्चे क्षेपणं तेन पिधानं काललङ्घनम् । मत्सरोऽन्यापदेशश्च तुर्यशिखाव्रते स्मृताः ॥११९॥

सचिच्चे सजीवे पृथ्वीजलकुम्भोपचुल्लीधान्यादौ, क्षेपणं निक्षेपो देयस्य वस्तुनः, तच्च अदानबुद्ध्या निक्षिपति, एतज्ज्ञानात्यसौ तुच्छबुद्धिः यत् सचिच्चे निक्षिप्तं न गृह्यते साधव इत्यतो देयं चोपस्थाप्यते न चाददते साधव इति लाभोऽयं ममेति प्रथमोऽतिचारः १ । तथा तेन सचिच्चेन ध्वरणकन्दपत्रपुष्पफलादिना तथाविधैश्च बुद्ध्या पिघत्ते, इति द्वितीयः २ । तथा कालस्य साधूनामुचितभिदासमयस्य लङ्घनमतिक्रम, अयमर्थः—उचितो यो भिक्षाकालः साधूनां लङ्घयित्वा, अनागतं वा भुङ्क्ते पोपधव्रती । इति तृतीयः ३ । तथा मत्सरः कोप यथा मार्गितः सन् कुप्यति, सदापि मार्गितं न ददाति । अथवाऽनेन तावद् द्रमकेण मार्गितेन दत्तम्, किमहं ततोऽपि हीन इति मात्सर्या-
(१) अप्रतिलेखितदुष्प्रतिलेखितशय्यासंस्तारके, अप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासंस्तारके, अप्रतिलेखितदुष्प्रतिलेखितोच्चारणभूमौ, अप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितोच्चारणभूमौ । * ' भूमिओ इत्यपि पाठ '

तथाहि—

पासाइआ पडिमा लक्खणजुत्ता समत्तलङ्करणा । जह पन्हाएइ मणं तह निज्जरमो विआणाहि ॥ १ ॥
तथा निर्मितस्य जिनचिम्बस्य शास्त्रोक्तविधिना प्रतिष्ठापनम्, अष्टाभिश्च प्रकारैरभ्यर्चनं, यात्राविधानं, विशि-
ष्टाभरणभूषणं, विचित्रवस्त्रैः परिधापनमिति जिनचिम्बे धनवपनम् । यदाह—

गन्धैर्मान्यैर्विनिर्गद्यहलपरिमलैरर्चयितुं धूपदीपैः, सात्वाज्यैः प्राज्यभेदैश्चरुभिरुपहृतैः पाकपूतैः फलैश्च ।
अम्मःसम्पूर्णपात्रैरिति हि जिनपतेरर्चनमष्टभेदां, कुर्वाणा चेशमभाजः परमपदसुखस्तोममाराद्भवन्ते ॥ १ ॥

ननु जिनचिम्बानां पूजादिकरणे न कश्चिदुपयोगः, न हि पूजादिभिस्तानि दृष्यन्ति तुष्यन्ति वा, न चावृत्ततुष्टाभ्यो
देवताभ्यः फलमाप्न्यते । नैवम्, चिन्तामण्यादिभ्य इवावृत्ततुष्टेभ्योऽपि फलप्राप्त्यविरोधात् । यदुक्तं वीतरागस्तोत्रेऽ-
स्माभिः—

अप्रसन्नात् कथं प्राप्य फलमेतदसङ्गतम् । चिन्तामण्यादयः किं न फलन्त्यपि विचेतनाः ॥ १ ॥

तथा—

उवगाराभावमि वि पुज्जायं पूयगस्स उवगारो । मन्ताइसरणजलणादिसेवणे जह तहेहं पि ॥ १ ॥
एष तावत् स्वकारितानां विम्बानां पूजादिविधिरुक्तः, अन्यकारितानामपि । अकारितानां च शाश्वतप्रतिमानां

(१) प्रासादिता प्रतिमा लक्षणयुक्ता समस्तालङ्करणा । यथा ग्रहादयति मनस्तथा निर्जीर्यमो विजानीहि ॥

(१) उपकाराभावेऽपि पूज्यानां पूजकस्योपकारः । मन्त्रादिस्मरणज्वलनादिसेवने यथा तथेहापि ॥ १ ॥

यस्तृणमयीमपि कुटीं कुर्याद्दद्यात्तथैकण्वपमपि । भक्त्या परमगुरुभ्यः पुण्योन्मानं कुतस्तस्य ? ॥ १ ॥

किं पुनरुपचितदृढधनाशलासमुद्धातघटितजिनभवनम् । ये कारयन्ति शुभमतिविमानिनस्ते महाधन्याः ॥ २ ॥

राजादेस्तु विधापयितुः प्रचुरतरभाण्डागारग्रामनगरमण्डलगोकुलादिप्रदानं जिनभवनवेत्रे वपनम्, तथा जीर्णशीर्णानां चैत्यानां समारचनम्, नष्टभ्रष्टानां समुद्धरणं चेति । ननु निरवद्यजिनधर्मसमाचरणचतुराणां जिनभवनविम्बपूजादिकरणमनुचितमिव प्रतिभासते पङ्जीवनिकायविराघनाहेतुत्वाच्चस्य, भूमीस्तिननदलपाटकानयनगतीरूपेष्टकाचयनजलस्त्राचनवनस्पतिव्रतसकायविराघनामन्तरेण न हि तद्भवति । उच्यते—य आरम्भपरिग्रहप्रसक्तः कुटुम्बपरिपालननिमित्तं धनोपार्जनं करोति, तस्य धनोपार्जनं विफलं मा भूदिति जिनभवनानादौ धनव्ययः श्रेयानेव । न च धर्मार्थं धनोपार्जनं युक्तम् यतः—

धर्मार्थं यस्य वित्तेहा तस्यानीहा गरीयसी । प्रचालनाद्धि पङ्क्तस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ १ ॥

इत्युक्तमेव । न च चापीकूपतडागादिस्तिननवदशुभोदकं जिनभवननादिकरणम्, अपि तु सङ्घसमागमधर्मदेशनाकरणव्रतप्रतिपत्त्यादिकरणेन शुभोदकमेव । पङ्जीवनिकायविराघना च यतनाकारिणामगारिणां कृपापरवशत्वेन सूक्ष्मानपि जन्तून् रक्षयतामविराघनैव । यदाहुः—

जो जयमाणस्त भवे विराहणा सुत्तविहिसमगस्त । सा होह निज्जरफला अब्भत्यविसोहिजुत्तस्त ॥ १ ॥

(१) या यतमानस्य भवेद् विराघना सूत्रविधिसमग्रस्य । सा भवति निर्जरफलाम्यर्थेनाविशोध्युक्तस्य ॥ १ ॥

[illegible]

पौंड्रे भूषोपाङ्गो नृपनागी तद् दृ षि-दृ ष्मत्तु । नं होतौ नि सुचद वषमानं नृषं मे ददता ॥ १ ॥
एतमपि त्रिनागमन्त नमिना मनागंस्तुः । यराद् —

(१) पञ्चदशमर्षिणा मन्त्रमनिर्दिष्टमपामनाय । परिश्रान्तिं यन्ता निःपदनाय च नामा ॥ २ ॥
 (२) देवमिर्मितायामपि सद्यु ने कस्य नो नृद मर्षि ने । निःपदनाय च नामा ॥ ३ ॥
 (३) ओने शुभापदक शुभानी परि सद्यु गृह्य सद्युत्तर । । स ह्यपि भवतेऽप्यन्य च नो लिप्य ॥ ४ ॥

यद्यपि च मिथ्यादृष्टिभ्य आतुरेभ्य इव पथ्यासं न रोचते जिनवचनम्, तथापि नान्यत् स्वर्गापवर्गमार्गप्रका-
शनसमर्थम्; इति सम्यग्दृष्टिभित्तदादरेण श्रद्धातव्यम्, यतः कन्याणमाजिन एव जिनवचनं भावतो भावयन्ति ।
इतरेषा तु कर्णशूलकारित्वेनामृतमपि विपायते । यदि चेदं जिनवचनं नाभिप्रेष्यत्, तदा धर्माधर्मव्यवस्थाशून्यं
भवान्धक्लूपे भुवनमपतिष्यत् । यथा च हरीतकीं भक्षयेद् विरेककामः इति उचनान्दरीतकीभक्षणाप्रभवविरेकलक्षणो
प्रत्ययेन सकलस्याप्यायुर्वेदस्य ग्रामाण्यमनसीयते, तथा अष्टाङ्गनिमित्तेकेवलिकाचन्द्रार्कग्रहचारघातुनादरसरसाय-
नादिभिरप्यागमोपादितैर्दृष्टार्थप्राप्त्यानां ग्रामाण्यनिश्चयेनादृष्टार्थानामपि चाक्यानां ग्रामाण्य मन्दधीभिर्निश्चेतव्यम् ।
जिनवचनं च दुःषमाकालवशादुच्छिन्नप्रायमिति मत्ता मगवद्विर्नागार्जुनस्कन्दिलाचार्यप्रभृतिभिः पुल्लकेषु न्यस्तम् ।
ततो जिनवचनबहुमानिना तत् पुल्लकेषु लेखनीयं रस्त्रादिभिरभ्यर्चनीयम् । यदाह—

न ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति, न मूर्कतां नैव जडस्वभावाः ।

न चान्यतां बुद्धिविहीनतां च, ये लेखयन्तीह जिनस्य वाग्यम् ॥ १ ॥

लेखयन्ति नरा धन्या ये जिनागमपुस्तकम् । ते सर्वं गच्छयं ज्ञात्वा मिद्धि यान्ति न मशयः ॥ २ ॥

जिनागमपाठकानां रस्त्रादिभिरभ्यर्चनं भक्तिपूर्वं संमाननं च । यदाह—

पठति पाठयते पठतामसौ, वसनभोजनपुस्तकास्तुभिः । प्रतिदिनं कुरुते य उपग्रहं, सह सर्वत्रिदेव मनेकरः ॥ १ ॥
लिखितानां च पुस्तकानां सधिमनगीतार्थेभ्यो बहुमानपूर्वकं व्याख्यानार्थं दानम्, व्याख्यायमानानां च प्रतिदिनं
पूजापूर्वकं श्रवणं चेति । साधूनां च जिनवचनानुसारेण सम्यक् चारित्रमनुपालयतां दुर्लभं मनुष्यजन्म मफलीकृतां

नयं नीर्गुणं परं नान्यमित्युपपत्तानामा नीर्गुणमन्यथेभ्यः सा नैतद्विद्वद्भिर्गोमोऽप्यो
चित्तप्रतिपत्त्या मयनयनम्, यथा—उपपत्तिरिति वागुह्येनोक्तानां तत्त्वमिदानीं भगवन्मार्गानां, योगाद्वैतानां
न मेवचारीनां, शोभादिताम्यार्थानां च यथादीनां, प्रतिभेनानां, मोक्षार्थानां, योगार्थानां, योगार्थानां
श्रीपद्मादिज्ञानां च दृष्टान्तादीनां, निरामायाभावात्तानां दानम् । न हि तद्वच्च दृष्टव्यं येषामननामा-
पेक्षयाऽनुपपत्तिरुक्तं नाम, तन्मार्गमप्यपि दानम्, मायुर्गोमोऽपि दानम्, ननु यथा मया प्रयत्नेन मन्त्रादन्तम्, तिनरान-
यथा यथा मूलो निर्गोमोऽपि दानम्, तन्मार्गमप्यपि दानम्, ननु यथा मया प्रयत्नेन मन्त्रादन्तम्, तिनरान-
प्रत्यनीकानां च मायुर्गोमोऽपि दानम्, तन्मार्गमप्यपि दानम्, ननु यथा मया प्रयत्नेन मन्त्रादन्तम्, तिनरान-
तेभ्यः मदं मागन्ते आत्मापद्विष्टि नो मनु उदेति । अतुष्टांगेरे दि म यमुन्यो दौद दानम् ॥ १ ॥

तथा रजतयगारिणीं मास्तीं माधुपित्तं योनिनाहतादिदानं मयनयनम् । ननु गीर्णं नि मन्त्राया
दुःशीचत्तादिना च मोक्षेऽपि ताः, तन्मार्गमप्यपि दानम्, ननु यथा मया प्रयत्नेन मन्त्रादन्तम्, तिनरान-
ब्राह्मीप्रभृतीनां मास्तीनां गृह्यामप्यपि दानम्, तन्मार्गमप्यपि दानम्, ननु यथा मया प्रयत्नेन मन्त्रादन्तम्, तिनरान-
नास्ती मृन्त्योर्यां रास्तीनां चन्दना मयनयनम् । अपि रजतयगारिणीं माधुपित्तं योनिनाहतादिदानं मयनयनम् ॥ १ ॥
नाहंस्त्वेऽपि सुमन्त्रा रित्यानाः शीतकीर्तना रगति । गीर्णः तथ नाम्नाणि विशीना रित्यानाः ॥ २ ॥
मन्त्रयज्य राचलचर्मा पतिगुणयतुर्वन्मन्त्रम् । पात्रिग्राज्याहायाः त्रिपमचं मन्त्रागादेः ॥ ३ ॥

(१) तस्मात् मतिं मान्ये आग्रहे नो मन्त्रेभ्यः । अतुष्टांगेरे दि चानिष्टिर्गोमो दानम् ॥ १ ॥

ननु महापापेन मिथ्यात्वसहायेन स्त्रीत्वमर्ज्यते; न हि सम्यग्दृष्टिः स्त्रीत्वं कदाचिद् वप्नोति इति कथं स्त्री-
शरीरवर्तिन आत्मनो मृत्ति स्यात् ? । मैवं वोच; सम्यक्त्वप्रतिपत्तिकाल एवाऽन्तःकोटिकोटिस्थितिकानां सर्व-
कर्मणां भावेन मिथ्यात्वमोहनीयादीनां चयादिसम्भवान्मिथ्यात्वसहितपापकर्मसम्भवत्वमकारणम्, मोक्षकारणवै-
कन्यं तु तासु वक्तुमुचितम् । तच्च नास्ति । यतः—

जानीते जिनवचनं श्रद्धते चरति चाऽऽर्यिका शत्रुलम् । नास्यास्त्यसम्भवोऽस्यां नादृष्टविरोधगतिरस्ति ॥१॥ इति
तत्सिद्धमेतन्मुक्तिसाधनधनासु साध्वीषु साधुवद् धनवपनमुचितमिति । एतच्चाधिकं यत् साध्वीनां
दुःशीलेभ्यो नास्तिकेभ्यो गोपनम्, स्वगृहप्रत्यासर्त्तौ च समन्ततो गुप्ताया गुप्तद्वाराया वसतर्दानम्, स्वस्त्री-
भिश्च तासां परिचर्योविधापनम्, स्वपुत्रीकाणां च तत्सम्बिधौ धारणम्, व्रतोद्यतानां स्वपुत्र्यादीनां प्रत्यर्पणं च,
तथा विस्मृतकरणीयानां तत्स्मारणम्, अन्यायप्रवृत्तिसम्भवे तन्निवारणम्, सकृदन्यायप्रवृत्तौ शिष्यम्, पुनः पुन
प्रवृत्तौ निष्ठुरभाषणादिना ताडनम्, उचितेन वस्तुनोपचारणं चेति । आगतेषु स्वाधनवपनं यथा—साधर्मिकाः सलु
श्रावकस्य श्रावकाः, समानधार्मिकाणां च सत्क्रमोऽपि महते पुण्याय, किं पुनस्तदनुरूपा प्रतिपत्तिः ? । सा च स्वपुत्रादि-
जन्मोत्सवे विवाहेऽन्यस्मिन्नपि तथाविधे प्रकरणे साधर्मिकाणां निमन्त्रणम्, विशिष्टभोजनताम्बूलवस्त्राभरणादिदानम्,
आपन्नभिमनानां च स्वधनव्ययेनाप्यभ्युद्धरणम्, अन्तरायदोषाच्च विभवचये पुनः पूर्वभूमिकाप्रापणम्, धर्मं च विषीदतां
तेन तेन प्रकारेण धर्मे स्वेय्यर्योपपन्नम्, प्रमायता च स्मारणधारणचोदनाप्रतिचोदनादिकरणम्, वाचनाप्रच्छना-
परावर्तनाऽनुप्रेक्षाधर्मकथादिषु यथायोग्यं विनियोजनं, विशिष्टधर्मोपनिष्ठानकरणार्थं च साधारण्यपोषणशब्दादेः

चरन्मिति । आदिहाउवनपत्नेः पात्रादन्तर्गतोऽपि कर्मोपायः । तत्र आनन्दोऽनन्तः सति पात्रं योजितवन्नेति प्रसङ्गः ।
 मयसा विरसा या चिन्तामयानुक्तमनः साधनैर्यत्नं साधनीयाः । ननु मीमांसायां ननु मीमांसायां ननु मीमांसायां ननु मीमांसायां
 कुलो वा सत्प्रयुक्तम् । मितं हि नाम नोले पालेनोऽपि तनुमानं दोषभावेन मीमांसा । यत्ना ननु
 भूमिजा निपलब्धः, यत्प्रयत्नसा रसागता, अन्तरा व्यापकः रसागता मृत्युः, यत्प्रयत्नसा रसागता, अन्तरा व्यापकः
 प्रत्यक्षा गन्तव्यः; अमन्योचनम्, साधनम्, कर्मोपायः । मन्त्रोपायः, मन्त्रोपायः, मन्त्रोपायः, मन्त्रोपायः, मन्त्रोपायः, मन्त्रोपायः
 साधनमिति द्रुतः परित्यागः, ननु यत्नमनानुक्तमिति तानु यत्नपत्तम् । उच्यते—यत्नं तानु यत्नः
 यत् मीमांसा दोषादन्तर्गतम्, प्रकृत्यापि हि ममानुपायः । ननु हि दृग्गत्या मीमांसा नानुपायः कदाः
 मीमांसादौ दोषादन्तर्गतम् । ननु यत्नं च मन्त्रोपायः मन्त्रोपायः मन्त्रोपायः मन्त्रोपायः मन्त्रोपायः मन्त्रोपायः
 यद्यपि तानुपायः दोषादन्तर्गतम्, तानुपायः तानुपायः मन्त्रोपायः मन्त्रोपायः मन्त्रोपायः मन्त्रोपायः
 तज्जगत्परिमाणोपाया मुनेन्द्रोऽपि दृश्यन्ते, मनीषिष्वपि नृपते । ननु हि तानुपायः—

विमर्शः—
विमर्शः—

॥ अत्रान्वयः ॥ गौरीमान् तत्र युतता तदन्ति विमानः । त तमसि पठति गर्भं जगतामपि यां मुक्तयानि ॥ १६ ॥ इति ॥
 काश्यप मयीनाप्रभापादन्ति जगतामपि । विषमं रज्जुमपि, मरितं ब्यज्जमपि, विगतमृगमपि कुर्वन्ति । तदुभेन
 च मत्ते चतुर्थमङ्गं गृहमेधिग्रियोत्रपि । मुलमाप्रभृन्तो हि ध्यातिहास्यार्थिहरेभ्यो प्रसम्पन्ताः, सुन्दरेभ्यो सगो-
 भूमिषु पुनः पुनर्वद्भुमन्तानि प्राः प्रसन्निभ्यान्नेरुणमोक्षमन्त्रतममदः, कापिचरमरेणः, कापिपुत्रिरे(१)मता-
 न्तरितमोचगमनाः शास्त्रेषु श्रूयन्ते । तदामो जननीनामपि मणिनीनामपि मणुगोण्यामपि तन्मन्त्रय युक्तियुक्तमेवो-

तपस्याम् । दुष्प्रसह्यचिणीनागिलाख्यव्रतिव्रतिनीश्रावकमदपश्चिमा सत्यश्रीः । तत्कथं श्राविका पापवद्ध-
नितानिदर्शनेन दूष्यन्ते ? । तस्माद्दूरेण न परिहरणीयाः, वात्सल्यं चासां करणीयमित्यलं प्रसज्जेन । न केनलं
सप्तचेत्र्यां धनं वपन् महाश्रावक उच्यते, किन्त्वतिदीनेष्वपि निःस्वामधनधिरपङ्कुरोगातप्रभृतिषु रूपया केनलया
धनं वपन्, न तु भक्त्या । भक्तिपूर्वकं हि सप्तचेत्र्यां यथोचितं दानम् । अतिदीनेषु त्वमिचारितपात्रापात्रमभि-
मृष्टकल्पनीयाकल्पनीयप्रकारं केवलमेव करुणया स्वधनस्य वपनं न्याय्यम् । भगवन्तोऽपि हि निष्क्रमणकालेऽ-
नपेक्षितपात्रापात्रविभागं करुणया सांत्सरिकदानं दत्तवन्त इति । तदेव भक्त्या सप्तचेत्र्यां दीनेषु चातिदयया
धनं वपन् महाश्रावक उच्यते । ननु श्रावक इत्युच्यताम्, महाश्रावक इति तु महत्त्वविशेषणं किमर्थं ? उच्यते-
श्रावकत्वमविरतानामेकाद्यणुव्रतधारिणां च शृणोतीति व्युत्पत्त्योच्यते ; यदाह-

सम्पत्तदंसणार्हं पद्दियहं जहजणा सुणेई य । सामायारिं परमं जो खलु त सावयं चिन्ति ॥ १ ॥

श्रद्धालुतां श्राति पदार्थचिन्तनाद्, धनानि पात्रेषु वपत्यनारतम् ।

किरत्यपुण्यानि सुमाधुसेवना—दद्यापि तं श्रावकमादुरञ्जसा ॥ २ ॥

इति निरुक्ताच्च श्रावकत्वं सामान्यस्यापि प्रसिद्धम् ; त्रिविधितस्तु निरतिचारसकलव्रतधारी सप्तचेत्रीलक्षणे
चेत्रे धनवपनादर्शनप्रभावकतां परमां दधानो दीनेषु चात्यन्तकृपापरो महाश्रावकशब्देनोन्यत इत्यदोष ॥ १२० ॥

सप्तचेत्र्यां धनवपनं व्यतिरेकद्वारेण समर्थयते—

(१) सप्ताप्तदर्शनादि प्रतिदिवस यतिजनान् शृणोति च । सामाचारी परमा यः खलु त श्रावक इवते ॥ १ ॥

यः सद्वाद्यमनित्यं च जेत्रेयु न धनं योषेत् । कथं तगाद्रथारिष्टं दुश्चरं न समानरेत् ॥ १२१ ॥

मदिति त्रियमानसयोः दि तस्य स्वं दानं मेवेत् । मदोर वानं अतीगद्विभूया आन्तरत्वं तु कल्प-
निरानं न जस्यं ह्ये, तापमपि यदि निन्यसाहानस्यापि मोरे ता न इवेगार्ति, इदं नान्यं नोरात्त-
त्वनदायादपारिमादित्सीय प्रयत्नगोपितमपि पुन्यपराजस्य विनश्यति । पदस्मरगुराः --

मेन्य नोरा पितृणी उदानंति च दादा । रागा ता भारोद क्ला मोदीद तत्पद ॥ १ ॥
जलणो ता रिगामेद पाणिगं ता पनाप । आदारेण निगन्दे तमोरात्तस्य ता ॥ २ ॥
भूमीगगोर्दयं चार इरन्ति रन्ता गुग । उज्जिता चार मन्तं रि मन्तो ता पर मों ॥ ३ ॥

अनित्यमपि स्वयनं किञ्चित्पेत्तु शक्यं, न हि कर्तृत्वमर्त्ताणि पतिता यन्यज्यन्त द्युक्तम् येनेपिति,
चेन्नाणि येषुं धन ज्ञानपदश्चलभेहोद्विगुणं भवति । एत पिपायामपि मागप्यो यः मपने न योन् न राक्तः
निःमत्तश्चारित्रं महामत्तगंसीयमन एत दुश्चरं कथं समानंत् ॥ तन्मातापुत्रो निःमन् । ह्य मंगलराग-
रूप चारिणिं पिदधीत्, अनारासीमनचागियत्र कथं मदतिं प्राप्नुयात्, मर्तिरपिश्रितिरुक्तमागेपमकनो दि

(?) अयं नीरा विन्दुपन्ति, उदात्थनि च शपात । गता ता मारागति २५५ मचरे १२५ ॥ १ ॥
मयनो वा विवागयति फानीय ता प्यारयति । मयदारेण निर्गन्धेय अगतेरात्तस्य ता ॥ २ ॥

भनीसंगोपितमेत इरन्ति ज्यन्तग गुग । उज्जिता याति मोंमपि विगमानो ता पर मय । ॥ ३ ॥

श्रावकधर्मप्रासाद इति ॥ १२१ ॥

इदानीं महाश्रावकस्य दिनचर्यामाह—

ब्राह्मे मुहूर्त्त उत्तिष्ठेत् परमेष्ठिस्तुतिं पठन् । किंघर्मा किंकुलश्चास्मि किञ्चतोऽस्मीति च स्मरन् ॥ १२२ ॥

पञ्चदशमुहूर्त्तं रजनी, तस्यां चतुर्दशो मुहूर्त्तो ब्राह्मस्तसिन्नुत्तिष्ठेत् निद्रां जह्यात्; परमे तिष्ठन्तीति परमेष्ठिनः पञ्चार्हदादयस्तेषां स्तुतिं नमो अरिहन्ताण्यभित्यादिरूपाभात्यन्तिकतद्बहुमानकार्यभूतां परममङ्गलार्थं वा पठन्नव्यक्तवर्ण्यमिति शेषः । यदाह—

परमेष्ठिचिन्तणं माणसमिह सेज्जागणं कायव्यं । सुप्ता विणयपनिप्ती निवारिया होइ एव तु ॥ १ ॥

अन्ये त्वविशेषेणैव नमस्कारपाठमाहुर्न सा काचिदवस्था यस्यां पञ्चनमस्कारस्यानधिकार इति मन्वानाः । न केवलं पठन्, को घर्मो यस्याऽसौ किंघर्मा, किं कुलं यस्याऽसौ किंकुलः, किं व्रतं यस्याऽसौ किञ्चतोऽसीत्यहमिति च सरस्त्रिदं भावतः सरणम् । उपलक्षणत्वात्के गुरवो ममेति द्रव्यतः, कुत्र ग्रामे नगरादौ वा वसामीति चेन्नतः, कः कालः प्रभातादिरिति कालतश्चेत्यादि स्मरन्, धर्मस्य जैनादेः, कुलस्येच्चाक्रादेः, व्रतानामणुव्रतादीनां सरणे तद्विरुद्धपरिहारस्येपत्करत्वात् ॥ १२२ ॥ ततः—

शुचिः पुष्पाभिषस्तोत्रैर्देवमभ्यर्च्य वेश्मनि । प्रत्याख्यानं यथाशक्ति कृत्वा देवगृहं व्रजेत् ॥ १२३ ॥

(१) परमेष्ठिचिन्तनं मानसे शय्यागतेन कर्तव्यम् । सुप्त्वा विनयप्रवृत्तिर्निवारिता भवति एव तु ॥ १ ॥

शुचिरिति मलोत्सर्गदन्तधावनजिह्वालखनमुखप्रक्षालनगण्डूपकरणस्नानादिना शुचिः सन्नित्यनुवादपरं लोक-
सिद्धो ह्ययमर्थ इति नोपदेशपरम्, अप्राप्ते हि शास्त्रमर्थवत् । न हि मलिनः स्नायात्, बुभुक्षितोऽश्रीयादित्यत्र
शास्त्रमुपयुज्यते । अप्राप्ते त्वामृष्टिके मार्गे नैसर्गिकमोहान्धतमसविलुप्तालोकस्य लोकस्य शास्त्रमेव परमं चक्षुरि-
त्येवमुत्तरत्राप्यप्राप्ते विषये उपदेशः सफल इति चिन्तनीयम् । न च सावधारम्भेषु शास्त्राणां वाचनिकव्यप्य-
नुमोदना युक्ता । यदाहुः—

सावज्जणवज्जाण वयणाणं जो न जाणइ विसेसं । बुत्तं पि तस्स न खमं किमङ्ग ! पुण देसणं काउं ॥ १ ॥

इति शुचित्वमनूद्य पुष्पाभिपस्तोत्रैरित्याद्युपदिशति—वेद्यमनि गृहे देवं मङ्गलचैत्यरूपं भगवन्तमर्हन्तमभ्यर्च्य
पूजयित्वा, पूजाप्रकारानाह—पुष्पाभिपस्तोत्रैरिति, पुष्पाणि कुसुमानि पुष्पग्रहण सर्वेषां सुगन्धिद्रव्याणां
विलेपनयूपगन्धवासस्त्राभरणादीनामुपलक्षणम् । आमिषं भक्ष्यं पेयं च, तच्च पक्वान्नफलाक्षतदीपजलघृतपूर्णपा-
त्रादिरूपं, स्तोत्र शक्रस्तवादिसङ्घतगुणोत्कीर्तनरूपं, ततः प्रत्याख्यानं नमस्कारसंहिताद्यद्वारूप सङ्केतरूपं च
ग्रन्थिसहितादि कृत्वा यथाशक्तीति शक्त्यनतिक्रमेण, शक्तितस्त्यागतपत्नी इति सुप्रसिद्धमेव, देवगृह भक्तिचैत्य-
रूपं ब्रजेदृच्छेत् । अत्र च स्नानविलेपनवर्णकविशिष्टवस्त्राभरणालङ्कारशस्त्रपरिग्रहविशिष्टवाहनाधिरोहणप्रभृतीनां
स्वतःसिद्धानां नोपदेशः । अप्राप्ते शास्त्रमर्थवदित्युक्तमेव । देवगृहव्रजनविधिः पुनरयम्—यदि राजा भवति तदा

(१) सावधानवधाना वचनाना यो न जानाति विशेषम् । उक्तमपि तस्य न क्षम किमङ्ग ! पुनर्देशना कर्तुम् ॥

‘सन्वाए इहोए सन्वाए दितीए सन्वाए जुईए सन्वबलेणं सन्वपोरिसेणं’ इत्यादिवचनात्प्रभावनानिमित्तं महद्द्वयं याति।
अथ सामान्यविभक्तदा औद्धत्यपरिहारेण लोकोपहासं परिहरन् ब्रजति ॥ १२३ ॥ ततः—

प्रविश्य विधिना तत्र विः प्रदक्षिणयेज्जिनम् । पुष्पादिभिस्तमभ्यर्च्य स्तवनेरुत्तमैः स्तुयात् ॥ १२४ ॥

तत्र देवगृहे विधिना विधिपूर्वकं प्रविश्य त्रिस्त्रीन् वारान् प्रदक्षिणयेत् प्रदक्षिणीकुर्यात् ; जिनमर्हद्भट्टास्कम्,
प्रवेशविधिश्चायम्—पुष्पताम्बूलादिसचित्तद्रव्याणां क्षुरिकापादुकाद्यचित्तद्रव्याणां च परिहारेण कृतोत्तरासङ्गो जिन-
विम्बदर्शनेऽञ्जलिबन्ध शिरस्यारोपयन् मनसश्च तत्परतां कुर्वन्नि पञ्चविधाभिगमेन नैपथिकीपूर्णं प्रविशति ।

यदाह—सचित्ताणं दव्याणं नि उसरणयाए, अचित्ताणं दव्याणं वि उसरणयाए, एगल्लमाडिएणं उत्तरा-
सङ्गकरणेण चक्खुफासे अञ्जलिपगहेणं मणसो एगत्तीभावकरणेणं ति । यस्तु राजादिः चैत्यभवनं प्रविशति स
तत्काल राजचिह्नानि परिहरति । यदाह—

अवहट्ठु रायकउआइं पञ्च वररायकउआरूवाइं । खगं छत्तोवाणह मउडं तह चामराओ य ॥ १ ॥

(१) सर्वया ऋद्ध्या, सर्वया दीप्त्या, सर्वया द्युत्या, सर्ववलेन, सर्वपौरुषेण ।

(२) सचित्ताना द्रव्याणामपि अवसरणतया, अचित्ताना द्रव्याणामपि अवसरणतया, एकशटेकनोत्तरासङ्गकरणेन, चक्षुः—

स्पर्शे अञ्जलिग्रहेण मनस एकत्वीभावकरणेनेति ।

(३) अपहृत्य राजकुन्दानि पञ्च वररायककुन्दरूपाणि । तद्गः छत्रमुपानदं मुकुटं तथा चामराणि च ॥

पुष्पादिभिरिति पुष्पग्रहणं मन्थग्रहणे आद्यन्तयोरपि ग्रहणमिति न्यायप्रदर्शनार्थम्, तथाहि—नित्यं विशेष्य-
तश्च पर्वणि स्वात्रपूर्वक पूजाकरणमिति स्वात्रकाले प्रथमं सुगन्धिश्रीखण्डेन जिनविम्बस्य तिलककरणम् । ततः—
मीनकुरङ्गमदागुरुसारं, सारसुगन्धिनिशाकरतारम् । तारमिलनमलयोत्थविकारं, लोकगुरोर्देह धूपमुदारम् ॥१॥

इति वचनाधूपोत्तवेपणम्, ततः सर्वौषध्यादिद्रव्याणां जलपूर्णकलशे क्षेपणं, पश्चात् कुसुमाञ्जलिचेपपूर्वकं
सर्वौषधिकर्पूरकुङ्कुमश्रीखण्डागुरुप्रभृतिभिर्जलमिश्रैर्धृतदुग्धप्रभृतिभिश्च स्वात्रकरणम्, ततः सुरभिणा मलयजरसादिना
विलेपनविधानम्, ततः सुगन्धिजाति-चम्पक-शतपत्र-विचकिल-कमलादिमालाभिर्भगवतोऽभ्यर्चनम्, रत्नसुवर्ण-
मुक्ताभरणादिभिरलङ्करणम्, वस्त्रादिभिः परिधापनम्, पुरतश्च सिद्धार्थकशालितण्डुलादिभिरष्टमाञ्जलिकालेखनम्,
तत्पुरतश्च बलिमङ्गलदीपदधिघृतादीनां ढौकनम्, भगवतश्च भालस्थले गोरोचनया तिलककरणम्, तत आरा-
त्रिकाद्युत्तारणम् । यदाह—

गेन्धमरधूवसव्गोसहीहि उअगाइएहि चित्तेहि । सुराहिविलेचणवरकुसुमदामबलिदीवएहि च ॥ १ ॥

सिद्धत्थयदहिअक्खयगोरोअणमाइएहि जहलामं । कअणमोत्तिअरयणाइदामएहि च विविहेहि ॥ २ ॥

पवरेहि साहणेहि पायं भावो वि जायए पवरो । न य अब्भो उवओगो एएसि सिया ण लट्ठयरो ॥३॥ चि ।

(१) गन्धवरधूपसर्वौषधीभिरुद्रकादिकैश्चित्रै । सुरभिविलेपनवरकुसुमदामबलिदीपकैश्च ॥ १ ॥

सिद्धार्थक-दध्यक्षत-गोरोचनादिकैर्यथालाभम् । काञ्चनमौक्तिकरत्नादिदामभिश्च विविधै ॥ २ ॥

पवरै साधनै प्रायो भावोऽपि जायते प्रवर । न चान्य उपयोग एतेषा स्याद् मनोहरतर ॥ ३ ॥ इति ।

एवं भगवन्तमभ्यर्च्य पूजयित्वा ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणपूर्वकं शक्रस्तवादिभिर्दण्डकैश्चैत्यवन्दनं कृत्वा स्वर्गैः
स्त्वौत्रैरुत्तमैरुत्तमकविरचितैः स्तूयाद् गुणोत्कृष्टं कुर्यात् । स्तोत्राणां चोत्तमत्वमिदमुक्तम्—यथा—
पिण्डक्रियागुणगतैर्मन्त्रैर्विविधवर्णसंयुक्तैः । आशपविशुद्धजनकैः संवेगपरायणैः पुण्यैः ॥ १ ॥
पापनिवेदनगर्भैः प्राणिधानपुरस्सरैर्विचित्रार्थैः । अस्त्रलितादिगुणयुतैः स्तोत्रैश्च महामतिप्रियैः ॥ २ ॥ इति ।
न पुनरेवंविधैः—

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः, पार्वत्या विपुले नितम्बफलके शृङ्गारमारालसम् ।
अन्यद्दूरविकृष्टपापमदनक्रोधानलोहीपितं, शम्भोर्भिन्नरसं समाधिसमये नेत्रत्रयं पातु वः ॥ १ ॥

तथा—

धन्या केयं स्थिता ते शिरसि शशिकला किं नु नभैतदस्या, नभैवास्यास्तदेतत्परिचितमपि ते विस्मृतं कस्य हेतोः ।
नारीं पृच्छामि नेन्दुं कथयतु विजया न प्रमाणं यदीन्दु-देव्या निद्वेतुमिच्छोरिति सुरसरितं शाख्यमव्याद्विमोर्वः
॥ १ ॥

तथा—

धनमत पनयप्पकुपितगोलीचलयगलगपदिर्विनं । तससु नखतर्पणसुं एकातसतनुयलं लुहं ॥ १ ॥

तथा—

(१) प्रणमत प्रणयमकुपितगौरीचरणाम्रकमनप्रतिभिम्बम् । दशसु नखदर्पणेषु एकादशतनुधरं रुद्रम् ॥ १ ॥

एतत्किं शिरसि स्थितं मम पितुः खण्डं सुधादीधिते-र्लालाटं किमिदं विलोचनमिदं हस्तेऽस्य किं पद्मगः ।
इत्थं क्रौञ्चरिपोः क्रमादुपगते दिग्वाससः शूलिनः, प्रश्ने वामकरोपरोधसुभगं देव्याः स्मितं पातु वः ॥ १ ॥

तथा—

उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुरगपतौ पाणिनैकेन कृत्वा, धृत्वा चान्येन वासो विगलितकवरीभारमंसं वहन्त्याः ।
भूयस्तत्कालरान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः, शय्यामालिङ्ग्य नीतं वपुरलसलसद्ग्राहु लक्ष्म्याः पुनातु ॥ १ ॥
अनेन च सम्पूर्णो वन्दनाविधिरुपलक्षितः । यथा—

‘विन्नि निसीहिद्य तिन्नि च पयाहिणा तिन्नि चेय य पणामा । तिन्निहा पूआ य तहा अवत्थतियभावणं चेव ॥ १ ॥
तिदिस्सिनिरक्खणविरई भूमीई पमज्जणं च तिक्खुत्तो । वप्साइतियं मुदातियं च तिविहं च पणिहाणं ॥ २ ॥
पुप्फामिससुइभेआ तिविहा पूआ अवत्थतियगं तु । छउमत्थ-केवलित्त सिद्धत्वं सुवणनाहस्स ॥ ३ ॥
वप्साइतियं तु पुणो वप्सत्थालम्भणस्सरूवं तु । मणवयणकायजाणिअं तिविहं पणिहाणमवि होइ ॥ ४ ॥

तथा—

(१) तित्तो नेपेधिम्यस्तिस्सथ प्रदक्षिणात्त्रय एव च प्रणामा । त्रिविधा पूजा च तथाऽवस्थात्रिकभावन चेव ॥ १ ॥
त्रिदिग्गनिरीक्षणविरतिर्भूमी प्रमार्जनं च त्रिकृत्व- (त्रिः) । वर्णादित्रिक मुद्राल्लिकं च त्रिविधं च प्रणिधानम् ॥ २ ॥
पुष्पामिपस्तुतिर्भेदास्त्रिविधा पूजाऽवस्थात्रिकरु तु । छद्मस्थ-केवलित्व सिद्धत्वं सुवणनाथस्य ॥ ३ ॥
वर्णादित्रिक तु पुनर्वर्णार्थालम्बनस्वरूप तु । मनो-वचन-कायजनित त्रिविधं प्रणिधानमपि भवति ॥ ४ ॥

'पंचगो पणिवाओ थयपाढो होइ जोगमुद्दाए । वन्दन जिगमुद्दाए पणिदाणं मुत्तमुत्तीए ॥ १ ॥
 दो जाणू दोन्नि करा पंचमयं होइ उत्तिमंगं तु । सम्मं मंपणिवाओ नेओ पंचगपणिवाओ ॥ २ ॥
 अणोषंतरिअंगुलिकोसागरहिं दोहिं हत्थेहिं । पिटोन्नरिकोप्परयंठिएहिं तद्द जोगमुद्दत्ति ॥ ३ ॥
 चत्तारि अगुलाइं पुरओ ऊणाइं जत्थ पच्छिमओ । पायाणं उस्सगो एसा पुणं गोड जिगमुद्दा ॥ ४ ॥
 मुत्तामुत्तीमुद्दा जत्थ समा दोगि गन्धिया हत्था । ते पुणं पिण्डालदेसे लग्गा अन्ने अलग्गत्ति ॥ ५ ॥ इत्यादि ।
 ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणपूर्वकं चैत्थवन्दनमित्युक्तम् । तत् ऐर्यापथिकीसुत्रं व्याख्यायते—तच्च इच्छामि पडिक-
 मिडमित्यादि तस्स मिच्छामि दुक्कडमित्यन्तम्, इच्छामि पडिकमिडं इरियावदिगाए विराहणाए, इच्छामि
 अभिलषामि प्रतिक्रमितुं प्रतीपं क्रमितुम्, ईरणमीर्या गमनमित्यर्थः, तत्प्रधानः पन्था ईर्यापथः, तत्र भवा
 ऐर्यापथिकी; काज्जो ? विराधना जन्तुमाथा, तस्या ऐर्यापथिक्या विराधनायाः सकाशात् प्रतिक्रमितुमिच्छामीति
 सम्बन्धः । अस्मिन् व्याख्याने ईर्यापथनिमित्ताया एन विराधनायाः प्रतिक्रमण स्याद्, न तु शयनादेरुत्थितस्य

(१) पच्चाङ्ग प्रणिपात स्तनपाठो भवति योगमुद्रया । वन्दन जिनमुद्रया प्रणिधानं मुक्ताशुक्त्या ॥ १ ॥

द्वे जानुनी द्वौ करौ पञ्चमकं भवत्युत्तमाङ्ग तु । सम्यक् सप्रणिपातो ज्ञेय पच्चाङ्गप्रणिपात ॥ २ ॥

अन्योन्यान्तरिताङ्गुलिकोशागा(का)राम्या हस्ताम्याम् । उदरोपरिकूर्परसस्थिताम्या तथा योगमुद्रेति ॥ ३ ॥

चत्वार्यङ्गुलानि पुरत ऊनानि यत्र पश्चिमम् । पादयोस्तत्सर्गे एषा पुनर्भवति जिनमुद्रा ॥ ४ ॥

मुक्ताशुक्तिमुद्रा यत्र समौ द्वावपि गर्भितौ हस्तौ । तौ पुनर्ललाटदेशे लग्गान्यावलग्नचित्ति ॥ ५ ॥

कृतलोचादेर्वा; तस्मादन्यथा व्याख्यायते-ईर्यापथः साध्वाचारः, यदाह-ईर्यापथो मौनध्यानादिकं भिक्षुव्रतं तत्र भवा ऐर्यापथिकी; काऽसौ ? विराधना साध्वाचारातिक्रमरूपा तस्या इच्छामि प्रतिक्रामितुमिति सम्यन्धः । साध्वाचाराऽतिक्रमश्च प्राणतिपातादिरूपः । तत्र च प्राणतिपातस्यैव गरीयस्त्वम्, शेषाणां तु पापस्थानानामत्रैवान्तर्भावः, अत एव प्राणतिपातविराधनाया एवोत्तरः प्रपञ्चः । क्व सति विराधना ? गमणागमणे गमनचागमनं च समाहारद्वन्द्वस्तस्मिन्, गमनं प्रयोजने सति बहिर्यानम् आगमनं प्रयोजनसमाप्तौ स्वस्थान एव गमनम् । गमनागमनेऽपि कथं विराधना ? इत्याह-पाणकमणे प्राण्याक्रमणे आरिणो द्वीन्द्रियादयस्तेषामाक्रमणं पादेन पीडनं प्राण्याक्रमणं तत्र; तथा बीजकमणे बीजाक्रमणे, अनेन बीजानां जीवत्वमाह; तथा, हरिअक्रमणे हरिताक्रमणे; अनेन सकलवनस्पतेः, तथा ओसाउत्तिगपणगदगमट्टीमक्कडासंताणासंक्रमणे, अवश्यायो जलविशेषः, इह चावश्यायग्रहणमतिशयतः शेषजलसम्भोगपरिहरणार्थम्, उत्तिगा गर्दभाकृतयो जीवाः, ते हि भूमौ विवराणि कुर्वन्ति, कीटिकानगराणि वा उत्तिगाः; पनकः पञ्चवर्णोद्भिः; दकमृत्तिका अनुपहतभूमौ चिक्खिल्लः; अथवा, दकशब्देनाष्कायो गृह्यते मृत्तिकाशब्देन तु पृथ्वीकाय इति; मर्कटः कोलिकस्तस्य सन्तानो जालकम्, ततश्चावश्यायश्चोत्तिञ्ज्थेत्यादिद्वन्द्वः तेषां संक्रमणमाक्रमणं तस्मिन् । कियन्तो वा भेदेनाख्यातुं शक्यन्ते ? इत्याह—जे मे जीवा विराहिया ये केचन सर्वथा मया जीवा विराधिता दुःखे स्थापिताः; ते च एरिगिदिया एकं स्पर्शनमात्रमिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः प्रुयिन्यपत्तेजोवायुवनस्पतिलक्षणाः; वेइदिया द्वे स्पर्शनरसने इन्द्रिये येषां ते द्वीन्द्रियाः कुम्यादयः; तेइदिया त्रीणि स्पर्शनरसनघ्राणानि इन्द्रियाणि येषां ते त्रीन्द्रियाः पिपीलिकादयः; चउरिंदिया

चत्वारि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुर्लक्षणातीन्द्रियाणि येषां ते चतुरिन्द्रिया प्रमरादयः; पंचिन्द्रिया पञ्च श्रोत्रान्तानि इन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रिया मूपकादयः । विराधनाप्रकारमाह—अभिहया अभिमुखा हताश्रयेन घट्टिताः, उत्क्षिप्य क्षिप्ता वा; वत्तिआ वर्तिताः पुञ्जीकृताः धूलिचिक्खज्जादिना स्थगिताः; लेसिआ श्लेषिताः पिष्टा भूम्यादिषु वा लगिताः; संघाइया संघातिताः अन्योन्यगान्त्रैकत्र लगिताः; संघट्टिया संघट्टिता मनाक् स्पृष्टाः; परिआविआ परितापिताः समन्ततः पीडिताः; किलाभिआ क्रमिता ग्लानिमापादिता मारणान्तिकं समुद्धातं नीता इत्यर्थः; उद्धविआ अवद्राविता उच्चासिताः; ठाणाओ 'ठाणं' संकामिया स्वस्थानात् परस्थानं नीताः; जीवियाओ ववरोविया जीविताद् व्यपरोपिता मारिता इत्यर्थः;—तस्स तस्य अभिहया इत्यारभ्योक्तविराधनाप्रकारस्य सर्वस्य मिच्छा मिं दुक्कडं मिथ्या मे दुक्कृतम् एतद् दुक्कृतं मिथ्या मे भवतु विफलं भवत्वित्यर्थः । मिच्छा मिं दुक्कडमित्यस्य पूर्वाचार्या निरुक्तविधिसुपदर्शयन्ति—तद्यथा—

मिति' मिउमद्वत्थे छत्ति य दोसाण छायेणो होइ । मिति अमेराए ठिओ दुत्ति दुगंछामि अप्पाणं ॥ १ ॥
कत्ति कडं मे पावं हत्ति य हवेमि तं उवसमेणं । एसो मिच्छादुक्कडपयक्खरत्थो समासेणं ॥ २ ॥

एवमालोचनाप्रतिक्रमणरूपं द्विविधं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्य कायोत्सर्गलक्षणं प्रायश्चित्तं प्रतिपित्सुरिदं सूत्रं पठति—
तस्स उत्तरीकरणेणं पायच्छित्तकरणेणं विसोहीकरणेणं विसल्लीकरणेणं पावाण कम्माण निग्घायणदठाए ठामि

(१) मीति मृदु—मार्दवार्थे छेति च दोषाणा छादने भवति । मीत्यमर्यादाया स्थितो दु—इति जुगुप्स आत्मानम् ॥ १ ॥
केति कृतं मे पापं हेति च लब्ध्यामि तदुपशमेन । एष मिच्छादुक्कड (मिथ्यादुक्कृत) पदाक्षरार्थं समासेन ॥ २ ॥

काउस्सगं । तस्यालोचितप्रतिक्रान्तस्य विराघनाप्रकारस्य उत्तरीकरणादिना हेतुभूतेन ठामि काउस्सगमिति योगः । तत्रोत्तरकरणं पुनः संस्कारद्वारेण परिकरणमनुत्तरस्योत्तरस्य करणमुत्तरीकरणम्, अयं भावः—विराघनस्य हि पूर्वमालोचनादिकं कृतं तस्यैव कायोत्सर्गकरणमुत्तरकरणम्, तेन पापकर्मनिर्घातना भवति । उत्तरीकरणं च प्रायश्चित्तकरणद्वारेण भवति इत्याह—पायश्चित्तकरणेण प्रायो वाहुल्येन चित्तं जीवं मनो वा शोधयति प्रायश्चित्तम्; यद्वा पापं छिनत्तीति पापच्छित्त्वात्प्रायश्चित्तं तस्य करणेन हेतुभूतेन । प्रायश्चित्तकरणं च विशुद्धिद्वारेण भवतीत्याह—विसोहीकरणेण विशेषनं विशुद्धिः अपराधमलिनस्यात्मनो निर्मलीकरणं विशुद्धेः करणं विशुद्धिकरणं तेन हेतुभूतेन । विशुद्धिकरणं च विशल्यकरणद्वारेण भवति अत आह—विसल्लीकरणेण विगतानि शल्यानि मायादीनि यस्याऽयौ विशल्यः, अविशल्यस्य विशल्यस्य करणं तेन हेतुभूतेन । किमित्याह—पावाणं कम्माणं निघायणदृष्टाणं पाणानां संसारनिवन्धनभूतानां कर्मणां ज्ञानावरणीयादीनां निर्घातनार्थाय निर्घातनमुच्छेदः स एवार्थः प्रयोजनं तस्यै, ठामि काउस्सगं अनेकार्थत्वाद्वातूनां ठामि करोमि कायस्स उत्सर्गो व्यापारवतः परित्यागस्तम् । किं सर्वथा ? नेत्याह—अनृत्य ऊससिएणं अन्यत्रोच्छ्वसितात्, तृतीया पञ्चम्यर्थे, ऊर्ध्वं प्रलम्बं वा भ्रसितमुच्छ्वसितं तन्मुक्त्वा योज्यो व्यापारस्तेन व्यापारवतः कायस्य उत्सर्ग इत्यर्थः, उच्छ्वसितं हि निरोद्धुमशक्यम्, तन्निरोधे सद्य प्राणविघानाद्यापत्तेः । यदाह—

ऊमामं न निरुंभइ अभिगहिओवि किमुअ चिदृठाए । सज्ज मरणं निरोहे सुहुमुस्सासं तु जयणाउ ॥ १ ॥

(१) उच्छ्वासं न निरुणद्धि आभिग्रहिक्कोऽपि किमुत चेष्टया । सद्यो मरणं निरोधे सूक्ष्मोच्छ्वासं तु यतनया ॥ १ ॥

एवं निःश्वसिताद्यापि नीससिएणं अयःश्वसितं निःश्वसितं तस्मात् ; सामिएणं काशितात् ; श्चिएणं क्षुतात् ;
 जम्माइएणं विवृतवदनस्य प्रवलपवननिर्गमो जुम्भितं तस्मात् , उड्डुएणं उद्गारितात् ; वायनिसग्रेणं अपानेन पवन-
 निर्गमो वातनिमर्गस्तस्मात् ; भमलिए शरीरअमराकस्मिकया ; पित्तमुन्ध्राए पित्त्रावन्यान्मनाग्मोहो मूर्च्छा तस्याः ;
 सुदुमेहि अंगसंचालेहि सूक्ष्मेभ्यो लक्ष्यालक्ष्येभ्योऽङ्गसञ्चारेभ्यो गात्रविवलनप्रकारेभ्यो रोमोद्रमादिभ्यः ; सुदुमेहि
 खेलसंचालेहि सूक्ष्मेभ्यः खेलस्य श्लेष्मणः सञ्चारेभ्यः ; आत्मनो हि वीर्ययुक्तद्रव्यतया अन्तःसूक्ष्मश्लेष्मसञ्चारः सम्भ-
 वतीत्यतोऽन्यत्रोच्यते । सुदुमेहि दिष्टिसंचालेहि सूक्ष्मेभ्यो दृष्टिसञ्चारेभ्यो निमेषादिभ्यः ; सूक्ष्मा हि दृष्टिसञ्चारास्तदा
 सर्वथा निरोद्धुं शक्यन्ते यदा एरुस्मिन् द्रव्ये दृष्टिनिवेशः स्थिरीकर्तुं शक्यते, न च शक्यते कर्तुमिति । उन्ध-
 सितादिभ्योऽन्यत्र कायोत्सर्गं करोमीत्येतावता किमुक्तं भवति ? एवमाइहि आगारेहि अभग्नो अविराहिश्चो दुज्ज
 मे काउत्सर्गो एवमादिभिरुच्छ्वसितनिःश्वसितादिभिः पूर्वोक्तैरारैरपवादरूपैरभग्नोऽविराधितो मे कायोत्सर्गो
 भूयादिति सम्बन्धः ; आदिशब्दादन्यैरपि यदा अमोर्विद्युतो वा ज्योतिः स्पृशति तदा प्रावरणायापधिग्रहणं कुर्वतो
 न कायोत्सर्गमङ्गः । ननु नमस्कारमेवाभिधाय किमिति तद्ग्रहणं न करोति येन तद्भङ्गो न भवति ? । उच्यते—
 नाऽत्र नमस्कारेण पारणमेवावशिष्टकायोत्सर्गमानं क्रियते, किन्तु यो यत्परिमाणः कायोत्सर्गो यत्परिमाणः का
 प्रतीक्ष्य तत ऊर्ध्वं नमस्कारमपठित्वा पारयतो भङ्गोऽपरिसमाप्तेऽपि च पठतो भङ्ग एव, तस्माद्यो यत्परिमाणः का
 योत्सर्गस्तस्मिन् पूर्णे एव नमो अरिहंताणमिति वक्तव्यम् । तथा मार्जारमृषिकादेः पुरतो गमनेऽत्रतः सरतोऽपि
 न भङ्गः । तथा चौरसंभ्रमे राजसंभ्रमे वा अस्थानेऽपि नमस्कारमुच्चारयतो न भङ्गः । तथा सर्वदृष्टे आत्मनि परे

चा साच्चादौ सहसा उच्चारयतो न भङ्गः । यदाहुः—

अंगणि-उच्छिन्दिञ्-बोहिअखोभाइ-दीहडको वा । आगारेहिं न भग्गो उस्सग्गो एवमाईहिं ॥ १ ॥

आक्रियन्ते आगृह्यन्ते इत्याकाराः कायोत्सर्गापवादप्रकारा इत्यर्थः, तैराकारैर्विद्यमानैरपि भग्नः सर्वथा विनाशितः, न भग्नोऽभग्नः, विराधितो देशभग्नः, न विराधितोऽविराधितो भवेन्मम कायोत्सर्गः । कियन्तं कालं यावदित्याह—जाव अरिहंताणं भगवंताणं नमोकारेणं न पारेमि यावदिति कालावधारणे, यावदहंतां भगवतां सम्बन्धना नमस्कारेण नमो अरिहंताणमित्यनेन न पारयामि न पारं गच्छामि तावत्किमित्याह—ताव काय ठाणेणं मोणेणं ज्ञाणेणं अप्पाणं वोसिरामि तावत्तावन्तं कालं कायं देहं स्थानेनोर्ध्वस्थानेन हेतुभूतेन ऊर्ध्वस्थान-मभिगृह्य कायप्रसरनियेधेनेत्यर्थः, मौनेन वाग्निरोधलक्षणेन, व्यानेन शुभेन सद्विये चिन्तामभिगृहेत्यर्थः; अप्पाणं आर्पत्वादात्मीयं कायं वोसिरामि व्युत्सृजामि कुव्यापारनिराकरणेन परित्यजामि । अन्ये तु अप्पाणमिति न पठन्ति । अयमर्थः—पञ्चविंशत्युच्छ्वासमानं कालं यावदूर्ध्वस्थानस्थितः प्रलम्बभुजो निरुद्धवाक्प्रसरः प्रशस्त-व्यानाऽनुगतस्तिष्ठामि स्थानमौनध्यानक्रियाव्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासद्वारेण व्युत्सृजामि । पञ्चविंशत्युच्छ्वा-साम् चतुर्विंशतिस्त्वेन चन्देसु निम्मलयरा इत्यन्तेन चिन्तितेन पूर्यन्ते, पायसमा ऊसासा इति वचनात् । सम्पूर्ण-कायोत्सर्गश्च नमो अरिहंताणमिति नमस्कारपूर्वकं पारयित्वा चतुर्विंशतिस्तवं सम्पूर्णं पठति । एवं सन्निहिते गुरौ

(१) अन्यु-च्छेद्य-बोधिकक्षोमादि दीर्घदष्टो वा । आकारैर्ने भग्न उत्सर्ग एवमादिभिः ॥ १ ॥

तत्समचं, गुरुविरहे तु गुरुस्थापनां मनसि कृत्वा ईर्यापथग्रतिक्रमण निर्वर्त्य चैत्यवन्दनमुत्कृष्टमारभ्यते, जघन्य-
मध्यमे तु चैत्यवन्दने ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणमन्तरेणाऽपि भवतः । अत्र नमस्कारेण नमो अरिहताणमित्यनेन—
बपुरेव तवाचष्टे भगवन् ! वीतरागताम् । न हि कोटरसस्येज्जनौ तरुर्भवति शार्ङ्गलः ॥ १ ॥

इत्यादिना कविकृतेन च जघन्या चैत्यवन्दना भवति । अन्ये तु प्रणाममात्ररूपां जघन्यां चैत्यवन्दनां
वदन्ति । प्रणामस्तु पञ्चधा—

एकाङ्गः शिरसो नामे स द्वयङ्गः करयोर्द्वयोः । त्रयाणां नमने त्र्यङ्गः करयोः शिरसस्तथा ॥ १ ॥

चतुर्णां करयोर्जोन्वोर्नमने चतुरङ्गकः । शिरसः करयोर्जोन्वोः पञ्चाङ्गः पञ्चके नते ॥ २ ॥

मध्यमा तु स्थापनार्हतः स्तवदण्डकेन स्तुत्या चैकया भवति । यदाह—

नैवकारेण जहन्वा दंडगशुहजुगल मज्झिमा गेया । संपुष्पा उक्कोसा विहिणा खलु वंदणा तिविहा ॥ १ ॥

इत्युत्कृष्टया चैत्यवन्दनया वन्दिताक्रामो विरतः साधुः श्रावकश्च अविरतसम्यग्दृष्टिरपुर्नबन्धको वा यथा-
मद्रको यथोचितं प्रतिलोखितप्रमाजितस्थण्डिलो भुवनगुरौ विनिवेशितनयनमानसः संवेगवैराग्यवशादुत्पन्नरोमाञ्च-
कञ्चुको मुदश्रुपूर्णलोचनः अतिदुर्लभं भगवत्पादवन्दनमिति बहु मन्यमानो योगमुद्रया अस्खलितदिगुणोपेतं
तदर्थानुस्मरणगर्भं प्रणिपातदण्डकध्वजं पठति । तत्र च त्रयोस्त्रिंशदालापका आलापकादिकादिप्रमाणाश्च विश्राम-
भूमिरूपा नवसम्पदो भवन्ति । यदाह—

(१) नमस्कारेण जघन्या दण्डकस्तुतियुगलाद् मध्यमा ज्ञेया । सम्पूर्णोत्कृष्टा विधिना खलु वन्दना त्रिविधा ॥ १ ॥

दो तिअ चउर ति पंचा दोन्नि अ चउगे य हुन्ति तिअे य । सकथए नव संपय तिअीसं होन्ति आलावा ॥ १ ॥
एताश्च यथास्थानं नामतः प्रमाणतश्च कथयिष्यन्ते । व्याख्या नमो त्यु गं अरहंताणं भगवताणं तत्र नम
इति नैपातिकं पद पूजार्थं, पूजा च द्रव्यभावमङ्कोचः । तत्र कराशिरःपादादिद्रव्यमन्यासो द्रव्यसङ्कोचः, भावस-
ङ्कोचस्तु विशुद्धस्य मनसो नियोगः, अस्तिवति भवतु । प्रार्थनैषा धर्मवीजमाशयविशुद्धिजनकत्वात् । यमिति
वाक्यालङ्कारे । अतिशयपूजामर्हन्तीति अर्हन्तः । यदाह—

अरहंति वंदयन्ममणां अरहति पृथमकारं । सिद्धिगमणं च अरिहा अरहंता तेण वुचंति ॥ १ ॥
सुगृद्धिपार्हः सत्रिशत्रुस्तुत्ये ॥ ५ । २ । २६ ॥ इति वर्तमानकालेऽष्टय । कथं वर्तमानकालत्वमिति चेत्,

पूजारम्भस्याऽनुपरमात् । एष एव हि न्याय्यो वर्तमानकालो यत्तारब्धस्यापन्नर्गो नास्ति । तथा अरिहननादर्हन्तः,
अरयश्च मोहादयः साम्परायिककर्मवन्वहतवः, तेषामरीणामेकभवगहनव्यमनप्रापणकारणानां हननादर्हन्तः ।
तथा रजोहननादर्हन्तः, रजश्च धातिकर्मचतुष्टयं येनावृतस्यात्मनः सत्यपि ज्ञानादिगुणस्वभावत्वे घनममूहस्यभित-
गमस्तिमण्डलस्य निमस्वत इव तद्गुणानामभिव्यक्तिर्न भवति तस्य हननादर्हन्तः । तथा रहस्याभावादर्हन्तः ;
तथाहि—भगवतां निरस्तनिरवशेषज्ञानावरणादिकर्मपारतन्व्याणां केवलमप्रतिवृत्तमनन्तमद्भुतं ज्ञानं दर्शन चास्ति,
ताभ्यां जगदनवरतं युगपत्प्रत्यक्षतो जानतां पश्यतां च रहस्यं नास्ति, तस्माद्रहस्याभावादर्हन्तः । एषु त्रिविधेषु

- (१) द्वौ त्रयश्चत्वारस्त्रयः पञ्च द्वौ च चत्वारश्च भवन्ति त्रयश्च । शक्रस्तवे नव सम्पदस्त्रयस्त्रिशद् भवन्ति आलापाः ॥१॥
(२) अर्हन्ति वन्दन-नमस्यनार्हन्ति पूजामत्कारम् । सिद्धिगमने च अहो अर्हन्तस्तेनोच्यन्ते ॥ १ ॥

पृषोदरादित्वादहति सिद्ध्यति । अथवा अविद्यमानं रह एकान्तरूपो देशोऽन्तश्च मध्य गिरिगुहादीनां सर्ववे-
दितया प्रच्छन्नस्य कस्याप्यभावेन येषां तेऽहोऽन्तरस्तेभ्योऽरहोन्तर्भ्यः अथवा अरहद्भ्यः क्षीणरागत्वात् क्वचि-
दप्यासक्तिमगच्छद्भ्यः । अथवा अरहद्भ्यो रागद्वेषद्वेतुभूतमनोक्षेतराविषयसंपर्केऽपि कीतरागत्वादिकं स्वं स्वमा-
वसत्यजद्भ्यः । अरिहंताणमिति पाठान्तरं वा; तत्र कर्मोऽरिहन्तृभ्य । आह च—

अद्विविहं पि दु कम्मं अरिभूयं होइ सयलजीवाणं । तं कम्ममरिहंता तेण वुञ्चंति ॥ १ ॥

अरहंताणमित्यपि पाठान्तरम् । तत्र अरोहद्भ्योऽनुपजायमानेभ्यः, क्षीणकर्मजीवत्वात् उक्तञ्च—
दग्धे बीजे यथात्यन्तं प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे नरोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥

शाब्दिकास्तु अहच्छब्दस्यैव प्राकृते रूपत्रयमिच्छन्ति, यद्वयमवोचाम—“उच्चाहति” ॥ ८ । २ । १११ ॥
चकाराददितावपि, तेभ्योऽहद्भ्यो नमोऽस्त्विति नमःशब्दयोगाच्चतुर्थी, “चतुर्थ्या. पष्ठी” ॥ ८ । ३ । १३१ ॥
इति प्राकृतसूत्राच्चतुर्थ्या स्थाने पष्ठी । बहुवचनं चाद्वैतव्यवच्छेदेनाऽहद्वहुत्वख्यापनार्थम्, विषयमद्वैतेन नमस्कृतुः
फलातिशयज्ञापनार्थं च । एते चाऽहन्तो नामाधनेकभेदा इति भावार्हत्सम्परिश्रहार्यमाह भगवद्भ्यः—

भगोऽर्कज्ञानमाहात्म्ययशोवैराग्यशुक्तिषु । रूपवीर्यप्रयत्नेच्छाश्रीधर्मैश्वर्ययोनिषु ॥ १ ॥

इतिवचनादर्कयोनिरवर्जमिह द्वादशधा भगवन्तः स विद्यते येषां ते भगवन्तः, निन्दावर्जं भूम्या(आ)-
दिष्वर्थेषु मतुः, ज्ञानं तावद्भर्मनिवासात् प्रभृति आदीनामिति श्रुतावधिलक्षणं दीधानन्तरं त्वाधातिकर्मचतुष्टय-

(१) अष्टविधमपि सलु कर्माऽरिभूतं भवति सकलजीवानाम् । तत्कर्मोऽरिहन्तारोऽन्तस्तेनोच्यन्ते ॥ १ ॥

क्षयाद् मनःपर्यायज्ञानसहितम्, घातिक्षये चानन्तमनन्तविषयं निःशेषभावाभावस्वभावभासकं केवलज्ञानम् १ ।
 माहात्म्यं प्रभावातिशयः, तच्च सर्वकल्याणकेषु नारकाणामपि सुखोत्पादकत्वेन नित्यसन्तमसेष्यपि नरकेषु
 प्रकाशजनकत्वेन गर्भनिवासात् प्रभृति कुलस्य धनादिवर्धनेनाऽप्रणतसामन्तानां च प्रणत्येतिमारिवैरोपहतिवर्जि-
 तराज्यकरणोनाऽतिवृथ्यनाष्टिप्रभृत्युपद्रवरहितजनपदत्वेन चलितासनसकलसुरासुरप्रणतपादपद्मत्वेन चाऽवसेयम्
 २ । यशस्तु रागद्वेषपरीपहोपसर्गपराक्रमसमुत्थमाकालप्रतिष्ठं यत्सर्वदा दिवि सुरसुन्दरीभिः पाताले नागकन्याभि-
 र्गीयते सुरासुरैर्नित्यमभिष्टूयते च ३ । वैराग्यं मरुभरेन्द्रलक्ष्मीमनुभवतामपि यत्र तत्र रतिर्नाम, यदा तु सर्वविषय-
 त्यागपूर्वकं प्रव्रज्यां प्रतिपद्यन्ते तदाऽल्लमेभिरिति, यदा तु वीणकर्म(र्मा)णो भवन्ति तदा सुखदुःखयोर्भवमोक्षयो-
 रौदासीन्यमिति त्रिविधमप्यतिशायि भवति । यद्वोचाम वीतरागस्तोत्रे—

यदा मरुभरेन्द्रश्रीस्त्वया नाथोपभुज्यते । यत्र तत्र रतिर्नाम विरक्तत्वं तदापि ते ॥ १ ॥

नित्यं विरक्तः कामेभ्यो यदा योगं प्रपद्यसे । अल्लमेभिरिति ग्राज्यं तदा वैराग्यमस्ति ते ॥ २ ॥

सुखे दुःखे भवे मोक्षे यदौदासीन्यमीशिषे । तदा वैराग्यमेवेति कुत्र नाऽसि विरागवान् ॥ ३ ॥ इति ॥ ४ ॥

श्रुक्तिश्च सकलकेशप्रहाणलक्षणा सन्निहितैवेति ॥ ५ ॥ रूपं तु—

संख्यसुरा जइ रूपं अंगुष्ठप्रमाणयं विजिज्जिआ । जिणपायंगुण्डं पइ न सोहए तं जहिगालो ॥ १ ॥

इति निदर्शनात् सिद्धं सर्वोतिशायि ६ । वीर्यं च मेरोर्दण्डरूपतां धरित्र्याश्च छत्ररूपतां कर्तुं सामर्थ्यम्,

(१) सर्वसुरा यदि रूपमङ्गुष्ठप्रमाणकं विकुर्वेयुः । निनपादाङ्गुष्ठं प्रति न शोभते तद् यथाङ्गारः ॥ १ ॥

श्रूयते हि तत्कालजातेनैव श्रीमहावीरेण शक्रशङ्कापनोदाय मेरुपर्वतः प्रकम्पितः ७ । प्रयत्नः
 परमवीर्यसमुत्थ एकरात्रिक्यादिमहाप्रतिभाभावहेतुः समुद्रातशैलेशयवस्थाव्यङ्ग्यः ८ । इच्छा तु जन्मान्तरे सुर-
 जन्मानि तीर्थकरजन्मानि च दुःखपङ्कमनस्य जगत उद्दिधीर्षीतिशयवती ९ । श्रीर्धातिकर्मोच्छेदधिकमावाप्तकेवला-
 लोकसम्पत्तिः, अतिशयसुखसम्पच्चानुपमा १० । धर्मः पुनरनाश्रवो महायोगात्मको निर्जराफलोऽतिश्रेयान् ११ ।
 ऐश्वर्यं तु भक्तिभरावनम्रत्रिदशपातिविहितसमवसरणप्रातिहार्यादिरूपम् १२ । एवम्भूता एव प्रेक्षामतां स्तोतव्या
 इत्याभ्यामालापकाभ्यां स्तोतव्यसम्पदुक्ता । साम्प्रतमस्या हेतुसम्पदुच्यते-आइगराण तित्थयराणं संयंसंबुद्धान्-
 आदिकरणशीला आदिकरणहेतवो वा आदिकराः सकलनीतिनिबन्धनस्य श्रुतधर्मस्येति सामर्थ्याद्रुच्यते तेभ्यः ।
 यद्यपि सैषा द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासीत्, न कदाचिन्न भवति, न कदाचिन्न भविष्यति, अभूच्च भवति च
 भविष्यति चेति वचनाद् नित्या द्वादशाङ्गी; तथाप्यर्थपेक्षया नित्यत्वं शब्दापेक्षया तु स्वस्वतीर्थेषु श्रुतधर्मादि-
 कर्तव्यमविरुद्धम् । एतेऽपि कैवल्यानन्तरापवर्गवादिभिरतीर्थकरा एवेत्यन्ते अकृत्स्नत्वये कैवल्यभावावदिति वचना-
 दिति तद्व्यपोहार्यमाह-तीर्थकरेभ्यस्तीर्थते संसारसमुद्रोऽनेनेति तीर्थं तच्च प्रवचनाधारश्चतुर्विधसङ्घः प्रथमगणधरो
 वा; यदाहुः-तित्थं मन्ते ! तित्थं ? तित्थयरे तित्थं ? गोयमा ! अरिहा ताव नियमा तित्थंकरे तित्थं पुन
 चाउवसे समणसंघे पढमगणहरे वा, तत्करणशीलास्तीर्थकराः । न चाकृत्स्नत्वये कैवल्यं न भवति, घातिकर्मचये
 अघातिकर्मभिः कैवल्यस्याबाधनात् । एवं ज्ञानकैवल्ये तीर्थकरत्वमुपपद्यते, मुक्तकैवल्ये तु तीर्थकरत्वमस्माभिरपि

(१) तीर्थं भगवन् । तीर्थः तीर्थकरस्तीर्थः गौतम ! अहंस्तावन्नियमात् तीर्थकरस्तीर्थं पुनश्चतुर्वर्णः श्रमणसङ्घः प्रथमगणधरो वा

नेष्यते । एतेऽपि सदा शिवानुग्रहात् कैश्चिद्बोधवन्त इष्यन्ते, यदाह-महेशानुग्रहाद् बोधनियमाविति तन्निराकर-
णार्थमाह-स्वयंसंबुद्धेभ्यः स्वयमात्मना तथाभव्यत्वादिसामग्रीपरिपाकान्न तु परोपदेशात् सम्यगविपर्ययेण बुद्ध्या
अवगततत्त्वाः स्वयंसंबुद्धास्तेभ्यः । यद्यपि भवान्तरेषु तथाविधगुरुसन्निधानायत्तबोधास्तेऽभूवन्, तथापि तीर्थ-
करजन्मानि परोपदेशनिरपेक्षा एव बुद्धाः, यद्यपि च तीर्थकरजन्मन्यपि लोकान्तिकत्रिदशवचनात् ' भयवं तित्थं
पवत्तेह ' इत्येवंलक्षणाद् दीक्षां प्रतिपद्यन्ते तथापि वैतालिकवचनानन्तरप्रवृत्तनरेन्द्रयात्रावत् स्वयमेव प्रब्रज्यां
प्रतिपद्यन्ते । इदानीं स्तोतव्यसम्पद् एव हेतुविशेषसम्पदुच्यते-पुरिसुत्तमाणं पुरिससीहायं पुरिसवरपुण्डरीआणं
पुरिसवरगन्धहृत्पीण-पुरि शरीरे शयनात् पुरुषा विशिष्टकर्मोदयाद्विशिष्टसंस्थानवत्शरीरवासिनः सत्त्वास्तेयाम्भु-
त्तमाः सहजतथाभव्यत्वादिभावतः श्रेष्ठाः पुरुषोत्तमाः; तथाहि-आसंसारमेते परार्थव्यसनिन उपसर्जनीकृतस्वार्था
उपचितक्रियावन्तोऽदीनभावाः सफलारम्भिणो दृढानुशयाः कृतज्ञतापतयोऽनुपहतचित्ता देवगुरुबहुमानिनो
गम्भीराशया इति । न सन्धसमारचितमपि जात्यरलं समानमितरेण । न च समारचितोऽपि काचादिर्जन्यरत्नीभवति ।
एवं च यदाहुः सौगताः-नास्तीह कश्चिदभाजनं सत्त्वं इति, सर्वे बुद्धा भविष्यन्ति इति च, तत् प्रत्युक्तम् । एते
च बाह्यार्थसंवादसत्यवादिभिः संस्कृताचार्यशिष्यैर्निरूपमानस्तवार्हा एवेष्यन्ते हीनाधिकाम्यामुपमा मृपेति वचना-
त्तद्वचच्छेदार्थमाह-पुरुषसिंहेभ्यः पुरुषाः सिंहा इव ग्रधानाः शौर्यादिगुणभावेन पुरुषसिंहाः, यथा सिंहाः
शौर्यादिगुणयोगिनः तथा भगवन्तोऽपि कर्मशत्रून् प्रति शूरतया तदुच्छेदं प्रति क्रूरतया क्रोधादीन् प्रत्यसहन-

(?) भगवस्तीर्थं प्रवर्तय ।

तथा रागादीन् प्रति वीर्ययोगेन तपःकर्म प्रति वीरतया रूयताः, तथा एषामवज्ञा परीषहेषु, न भयमुपसर्गेभ्यः,
 न चिन्ताऽपि इन्द्रियवर्गे, न खेदः संयमाध्वनि, न प्रकम्पो ध्याने, न चैवमुपमा मृषा तद्वद्वारेण तदसाधारणगुणा-
 भिधानादिति । एते च सुचारुशिष्यैः सजातीयोपमायोगिन एवेष्यन्ते विजातीयोपमायां तत्सदृशधर्मापत्त्या
 पुरुषत्वाधभावप्राप्तिः । यदाहुः—ते विरुद्धोपमायोगे तद्वर्त्मोपत्त्या तदवस्तुत्वमिति तद्व्यपोहायाह—पुरुषवरपुण्ड-
 रीकेभ्यः पुरुषा वरपुण्डरीकाणीव संसारजलासङ्गादिना धर्मकलापेन पुरुषवरपुण्डरीकाणि तेभ्यः, यथाहि पुण्डरी-
 काणि पङ्के जातानि जलेन वर्धितानि तदुभयं विहायोपरि वर्तन्ते प्रकृतिसुन्दराणि च भवन्ति, निवासो भुवन-
 लक्ष्म्याः, आयतनं चक्षुराधानन्दस्य, प्रवरगुणयोगतो विशिष्टतिर्य्यग्रामरैः सेव्यन्ते, सुखहेतवो भवन्ति; तथा
 भगवन्तोऽपि कर्मपङ्के जाता दिव्यभोगजलेन वर्धिता उभय विहाय वर्तन्ते, सुन्दराश्चातिशययोगेन, निवासो
 गुणसम्पदः, हेतवः परमानन्दस्य, केवलादिगुणभावेन तिर्त्यग्रामरैः सेव्यन्ते, निवृत्तिसुखहेतवश्च जायन्ते इति
 भिन्नजातीयोपमायोगेऽप्यर्थतो विरोधाभावेन यथोदितदोषासम्भवः । यदि तु विजातीयोपमायोगेन तद्वर्मापत्ति-
 रापाद्यते तर्हि सिंहादिसजातीयोपमायोगे तद्वर्माणां पशुत्वादीनामप्यापत्तिः स्यादिति । एतेऽपि यथोचर गुण-
 क्रमाभिधानवादिभिः सुरगुरोर्विनैयर्हान्गुणोपमापूर्वकमाधिरुणोपमार्हो इष्यन्ते । आभिधानक्रमाभावे अभिवेग-
 मपि तद्वदक्रमवदसदितिवचनादेतन्निरासायाह—पुरुषवरगन्धहस्तिभ्यः पुरुषावर गन्धहस्तिन इव वरगजेन्द्रा इव पुरुष-
 वरगन्धहस्तिनः यथा गन्धहस्तिनां गन्धेनैव तद्देशविहारिणः क्षुद्रगजा भज्यन्ते तद्वदिति परचक्रदुर्भिक्षमारिप्रभृतयः स-
 र्व एवोपद्रवगजा भगवतामचिन्त्यपुण्यानुभावानां विहारपवनगन्धादेव भज्यन्ते । न चैवमभिधानक्रमाभावेऽभिवेगमपि

क्रमवदसदिति वाच्यम्, सर्वगुणानामेकत्राऽन्योऽन्यसंवलितत्वेनावस्थानात्, तेषां यथारुचि स्तोत्राभिधाने न दोषः। एवं पुरुषोत्तमत्वादिना प्रकारेण स्तोतव्यसम्पद एव हेतुविशेषसम्पत्तृतीया। ३। इदानीं स्तोतव्यसम्पद एव सामान्येनोपयोगसम्पदमाह-लोगुत्तमाणं लोगनाहाणं लोगहिआणं लोगपर्द्वाणं लोगपञ्जोअगराणं-समुदायेष्वपि प्रवृत्ताः शब्दा अनेकधा अवयवेष्वपि प्रवर्तन्ते इति न्यायाद्यद्यपि लोकशब्देन तत्त्वतः पञ्चास्तिकाया उच्यन्ते, धर्मादीनां वृत्तिद्रव्याणां भवति यत्र तत् चेत्रं तैर्द्रव्यैः सह लोकस्तद्विपरीतं ब्रह्मलोकाख्यमिति वचनात्। तथापीह लोकाशब्देन भव्यसत्त्वलोक एव परिगृह्यते, सजातीयोत्कर्ष एवोत्तमत्वोपपत्तेः। अन्यथा अभव्यापेक्षया सर्वभव्यानामप्युत्तमत्वान्नैयामतिशय उक्तः स्यात्। ततश्च भव्यसत्त्वलोकस्य सकलकन्याण्यनिबन्धनतया भव्यत्वभावेनोत्तमा लोकोत्तमास्तेभ्यः, लोकनाथेभ्यः, इह लोकशब्देन बीजाधानादिना संविभक्तो रागाद्युपद्रवेभ्यो रचणीयो भव्यलोकः परिगृह्यते अस्मिन्नेव नाथत्वोपपत्तेः, योगचेमकृत्वाथ इति वचनात्, तदिह येषामेव बीजाधानोद्भेदपोषणैर्योगः, चेमं च तत्तदुपद्रवरचणेन ते एव भव्या लोकशब्देन गृह्यन्ते, न चैते योगचेमे सकलभव्यसत्त्वविषये कस्यचित्सम्भवतः सर्वेषामेव मुक्तिप्रसङ्गात्तस्मादुक्तस्यैव लोकस्य नाथा इति। तथा लोकहितेभ्यः, इह लोकशब्देन सकल एव सांख्यवहारिकारिभेदाभिन्नः प्राणिवर्गो गृह्यते, तस्मै सम्यग्दर्शनप्ररूपणरचणयोगेन हिता लोकाहिताः, तथा लोकप्रदीपेभ्यः, अत्र लोकशब्देन विशिष्ट एव देशनाद्यशुभिर्मिथ्यात्वतमोऽपनयनेन यथाह प्रकाशितज्ञेयभावः संज्ञिलोकः परिगृह्यते तं प्रत्येव भगवतां प्रदीपत्वोपपत्तेः। न बन्धं प्रति प्रदीपः प्रदीपो नाम, तदेवंविधं लोकं प्रति प्रदीपा लोकप्रदीपाः। तथा लोकप्रद्योतकरेभ्यः, इह लोकशब्देन विशिष्टचतुर्दशपूर्वविज्ञोक्तः परिगृह्यते, तत्रैव तत्त्वतः प्रद्योतकरत्वोपपत्तेः, प्रद्योतं च सप्तप्रकारं जीवा-

निवस्तुत्त्वं तत्प्रद्योतकरणञ्च विशिष्टानामेव पूर्वविदां भवति, तेऽपि षट्स्थानपतिता एव श्रूयन्ते, न च तेषां सर्वेषामपि प्रद्योतः सम्भवति, प्रद्योतो हि विशिष्टतत्त्वसंवेदनयोग्यता, सा च विशिष्टानामेव भवति । तेन विशिष्टचतुर्दशपूर्वविल्लोकोपेक्षया प्रद्योतकराः । एवं लोकोत्तमत्वादिभिः पञ्चाभिः प्रकारैः परार्थकरणाः स्तोतव्यसम्पदः सामान्येनोपयोगसम्पत्तुर्थी ४ । इदानीमुपयोगसम्पद एव हेतुसंपदुच्यते—अभयदयाणं चक्रमुदयाणं मग्नदयाणं सरणदयाणं बोहिदयाणं—इह अभयं सप्तधा इह परलोका—ऽऽदाना—ऽऽरुमादा—ऽऽजीव—मरण—स्नाधा भेदेनैतत्प्रतिपन्नतोऽभयं विशिष्टमात्मनः स्वास्थ्यं निःश्रेयसे धर्मभूमिकानिवन्धनभूतं द्युतिरित्यन्येषां तदित्यभूतमभयं गुणप्रकर्षयोगादिचिन्त्यशक्तियुक्तत्वात् सर्वथा परार्थकारित्वाद् भगवन्त एव ददतीत्यभयदास्तेभ्यः; तथा चक्षुर्देभ्यः, इह चक्षुर्विशिष्टमात्मधर्मरूपं तत्त्वावबोधनिवन्धनं गृह्यते । तच्च श्रद्धेत्यन्येषा तद्विहीनस्याचक्षुष्मत इव वस्तुतत्त्वदर्शनायोगाद्, न च मार्गोऽनुसारिणी श्रद्धा सुखेनावप्यते सत्यां चास्यां कल्याणचक्षुषो भवति वस्तुतत्त्वदर्शनम्, तदिय धर्मकल्पद्रुमस्यावन्ध्यबीजभूता भगवद्भ्य एव भवतीति चक्षुर्ददतीति चक्षुर्दोः; तथा मार्गदेभ्यः, इह मार्गो भुजङ्गमनलिकायामनुन्यो विशिष्टगुणस्थानावाप्तिप्रवणः स्वरसवाही चयोपशमविशेषोऽयममुमन्ये सुखेत्याचक्षते अस्मिन्नसति न यथोचितगुणस्थानावाप्तिमार्गविषमतया चेतःस्खलेनेन प्रतिवन्धोपपत्तेः, मार्गश्च भगवद्भ्य एवेति मार्गं ददतीति मार्गदाः; तथा शरणदेभ्य, इह शरणं भयार्तत्राणं तच्च संसारकान्तारगतानामतिप्रवलरागादिपीडितानां समादवासनस्थानकल्पं तत्त्वचिन्तारूपमध्यवसानं विविदिषेत्यन्येषामस्मिंश्च सति तत्त्वगोचराः शुश्रूषा—श्रवण—ग्रहण—धारण—विज्ञानो—हापोह—तत्त्वाभिनिवेशाः प्रज्ञागुणा भवन्ति । तत्त्वचिन्तामन्तरेण तेषामभावाद्

सम्भवन्ति तु तामन्तरेणापि तदाभासा न पुनः स्वार्थसाधकत्वेन भावसाराः, तत्त्वचिन्तारूपं शरणं भगवद्भ्य एव भवतीति शरणं ददतीति शरणदाः, तथा बोधिदेभ्यः, इह बोधिर्जिनप्रणीतधर्मावाप्तिः, इयं पुनर्यथाप्रवृत्त-
अपूर्व-अनिवृत्तिकरणत्रयव्यापाराभिव्यङ्ग्यमभिन्नपूर्वग्रन्थिभेदतः प्रथमसवेगनिर्वेदानुक्रम्पास्तिक्याभिव्यक्तिलक्षणं
तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनमुच्यते चिज्ञप्तिरित्यन्येषां पञ्चकमप्येतदपुनर्वन्धकस्य, पुनर्वन्धके यथोचितस्यास्याभावादेते
च यथोत्तरं पूर्वपूर्वफलभूताः, तथा हि-अभयफलं चक्षुः, चक्षुःफलं मार्गः, मार्गफलं शरणम्, शरणफलं बोधिः,
सा च भगवद्भ्य एव भवतीति बोधिं ददतीति बोधिदा । एवमभयदानचक्षुर्दानमार्गदानशरणदानबोधिदानेभ्यो
यथोदितोपयोगसिद्धेरुपयोगसम्पद एव हेतुसम्पदुक्ता । साम्प्रत स्तोतव्यसम्पद एव विशेषोपयोगसम्पदुच्यते—
धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं धम्मनायगाण धम्मसारहीणं धम्मवरचाउरन्तचक्कवट्टीणं—धर्मदेभ्यः, इह धर्मश्चारि-
त्रधर्मो गृह्यते स च यति-श्रावस्तस्म्वन्धिभेदेन द्वेधा । यतिधर्म सर्वसावद्ययोगविरतिलक्षणः; श्रावकधर्मस्तु देशवि-
रतिरूपः, स चायमुभयरूपोऽपि भगवद्भ्य एव हेत्वन्तराणां सद्भावेऽपि भगवतामेव प्रधानहेतुत्वादिति धर्मं ददतीति
धर्मदा, धर्मदत्तं च धर्मदेशनाद्वारैरेव भवति नान्यथेत्याह—धर्मदेशकेभ्यः, धर्मं प्रस्तुतं यथाभ्ययमन्यन्ध्यतया
देशयन्तीति धर्मदेशकाः, तथा धर्मनायकेभ्यः धर्मोऽधिकृत एव तस्य नायका स्वामिनस्तद्वशीकरणमवात् तदु-
क्तर्पावाप्तेस्तत्प्रकृष्टफलभोगात् तद्व्याघातानुपपत्तेश्च धर्मनायकाः, तथा धर्मसारथिभ्यः प्रस्तुतस्य धर्मस्य स्वपरा-
पेक्षया सम्यक्प्रवर्तनपालनदमनयोगतः सारथयो धर्मसारथयः, तथा धर्मवरचतुरन्तचक्रवर्तिभ्यः, धर्मः प्रस्तुत स एव
त्रिकोटिपरिशुद्धितया सुगतादिप्रणीतधर्मचक्रोपचया उभयलोकाहितत्वेन चक्रवर्त्यादिचक्रोपचया च वरं प्रधानं

चतस्र्यां गतीनां नारकतिर्यग्गरामलक्षणानामन्तो यस्मात् तच्चतुरन्तं चक्रमिव चक्र रौद्रमिध्यात्वादिभावशत्रु-
लवनात्तेन वर्तन्ते इत्येवंशीला धर्मवरचतुरन्तचक्रवर्तिनः चाउरन्तेति समृद्ध्यादित्वादात्त्वमेवं धर्मदत्त्वादिभिः
पञ्चाभिः स्तोतव्यसम्यदेव विशेषोपयोगसम्पदुक्ता । ६ । इदानीं

सर्वं परयतु वा मा वा तत्त्वमिष्टं तु पश्यतु । कीटसंख्यापरिज्ञान तस्य नः कोपयुज्यते ? ॥ १ ॥ इति
सर्वदर्शनप्रतिबेषेणैष्टतत्त्वदर्शनवादिनः सौगतान् प्रतिक्षिपति—अप्पडिहयवरनाराणंदसणधराणं विअट्टछउ-
माणं—अप्रतिहते सर्वत्राप्रतिस्खलिते वरे चाधिकत्वात् प्रधाने ज्ञानदर्शने विशेषसामान्यावबोधरूपे धारयतीति
अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधरास्तेभ्यः, अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधरत्व च निरावरणत्वेन सर्वज्ञानदर्शनस्वभावतया च,
ज्ञानग्रहणं चादौ सर्वा लब्धयः साकारोपयोगोपयुक्तस्येति ज्ञापनार्थमिति । एते च कैश्चित्तत्त्वतः खल्वव्या-
वृत्तच्छद्मान एवेष्यन्ते यदाह—

ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य कर्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥

तथा—

दग्धेन्धन. पुनरुपैति भवं प्रमथ्य, निर्वाणमप्यनवधारितभीरुनिष्ठम् ।

मुक्तः स्वयं कृतभवश्च परार्थशूरस्त्वच्छासनप्रतिहतेष्विह मोहराज्म् ॥ १ ॥ इति ।

तन्निवृत्त्यर्थमाह—व्यावृत्तच्छद्मभ्यः, छादयतीति छद्म ज्ञानावरणादिघातिकर्म तद्गन्धयोग्यतालक्षणो भवाधि-
कारश्च, व्यावृत्तं निवृत्तं छद्म येभ्यस्ते तथाविधाः, नाऽवीरणे संसारे अपवर्गः वीरणे च जन्मपरिग्रह इत्यसत्,

हेत्वभावात् । न च तीर्थनिकारजन्मपराभवो हेतुस्तेषां मोहाभावाद् मोहे वा अपवर्गो इति प्रलापमात्रमेवमप्रतिहत-
वरज्ञानदर्शनधरत्वेन व्याधृतच्छब्दतया च स्तोतव्यसम्पद एव सकारणा स्वरूपसम्पत् । एते च कम्पिता विद्यावा-
दिभिः परमार्थतो जिनादय एवेव्यन्ते आन्तिमात्रमसद्विद्येति वचनात् एतद्व्यपोहाय आह—जिणाणं जावयाणं,
रागादिजेतृत्वाल्लिनाः, न च रागादीनामसत्त्वं प्रतिप्राण्यनुभवसिद्धत्वात् । न चाऽनुभवोऽपि भ्रान्तः सुखदुःखा-
द्यनुभवेव्वपि आन्तिप्रसङ्गात्, एवं च ज्ञेयसम्भवाजिनत्वमविरुद्धम् । एवं रागादीनेव सदुपदेशादिना जापयन्तीति
जापकाः तेभ्यः, एतेऽपि कालकारणवादिभिरनन्ताशिष्यैर्भावतोऽतीर्णादय एवेव्यन्ते काल एव कृत्स्नं जगदावर्त-
यति इति वचनात्, एतभिरासायाह—तिष्ठानं तारयाणं—सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र्योपेतेन भवार्णवं तीर्णवन्तः
तीर्णाः, न चैषां तीर्णानां पारगतानामावर्तः सम्भवति तद्भावे मुक्त्यसिद्धेः, एवं च न मुक्तः पुनर्भवे भवतीति
तीर्णत्वसिद्धिः, एवं तारयन्ति अन्यानपीति तारकास्तेभ्यः, एतेऽपि परोक्षज्ञानवादिभिर्मर्मांसकभेदैरबुद्धादय एवे-
व्यन्ते अप्रत्यक्षा हि नो बुद्धिः प्रत्यक्षोऽर्थः इति वचनात् एतद्व्यवच्छेदार्थमाह—बुद्धाणं बोहयाणं—अज्ञाननि-
द्राप्रसुप्ते जगत्यपरोपदेशेन जीवाजीवादिरूपं तत्त्वं स्वसंविदितेन ज्ञानेन बुद्धवन्तो बुद्धाः, न चास्वसंविदितेन
ज्ञानेनार्थज्ञानं सम्भवति । न ह्यदृष्टप्रदीपो बाह्यमर्थं प्रत्यक्षीकरोति, न चेन्द्रियवदस्वसंविदितस्यापि ज्ञानस्यार्थप्रत्य-
क्षीकरणमिन्द्रियस्य भावेन्द्रियत्वात् तस्य च स्वसंविदितरूपत्वात् यदाह—“ अप्रत्यक्षोपलम्भस्य नार्थदृष्टिः
प्रसिद्ध्यति ” एवं च सिद्धं बुद्धत्वमेवमपरानपि बोधयन्तीति बोधकास्तेभ्यः, एतेऽपि जगत्कर्तृलीनमुक्तवादिभिः
सन्तपनविनैयैस्तत्त्वतोऽमुक्तादय एवेव्यन्ते, ब्रह्मवद् ब्रह्मसङ्गतानां स्थितिरिति वचनात् एतभिराचिकीर्षयाऽह—

मुत्तारुणं मोअगाणं—चतुर्गतिविषयकचित्रकर्मधन्यमुक्तत्वात् मुक्ताः कृतकृत्या निष्ठितार्थो इत्यर्थः, न च जगत्कर्तरि लये निष्ठितार्थत्वं सम्भवति, जगत्करणेन कृतकृत्यत्वायोगात् हीनादिकरणे च रागद्वेषाऽनुषङ्गः, न चान्यत्राऽन्यस्य लयः सम्भवति एकतराभावप्रसङ्गात्, एवं च जगत्कर्तरि लयाभावाद् मुक्तत्वसिद्धिः, एवं मोचयन्त्यन्या-नपीति मोचकास्तेभ्यः, एवं च लिनत्वजापकत्वतीर्णत्वतारकत्वबुद्धत्वबोधकत्वमुक्तत्वमोचकत्वैः स्वपरहितसिद्धेरा-त्मतुल्यफलकर्तृत्वं सम्पदष्टमी ॥ ८ ॥ एतेऽपि बुद्धियोगज्ञानवादिभिः कापिलैरसर्वज्ञा असर्वदर्शिन एवेव्यन्ते बुद्ध्यध्यवसितमर्थं पुरुषश्चेतयते इति वचनात् एतन्निराकरणायाह—सब्वन्नूणं सब्वदरिसीणं—सर्वं जानन्तीति सर्वज्ञाः सर्वं पश्यन्तीत्येवंशीलाः सर्वदर्शिनः तत्स्वभावत्वे निरावरणत्वात् । उक्तं च—

स्थितः शीतांशुवज्जीवः प्रकृत्या भावशुद्धया । चन्द्रिकावच्च विज्ञानं तदावरणमभ्रवत् ॥ १ ॥

न करणाभावे कर्ता तत्फलसाधक इत्यप्यनैकान्तिकम्, परनिष्ठितस्रवकस्य तरण्डकाभावेऽपि स्रवनदर्शनात् इति बुद्धिलक्षणं करणमन्तरेणापि आत्मनः सर्वज्ञत्वसर्वदर्शित्वसिद्धिः । अन्यस्त्वाह—ज्ञानस्य विशेषविषयत्वाद् दर्शनस्य च सामान्यविषयत्वात्, तयोः सर्वार्थविषयत्वमयुक्तं तदुभयस्य सर्वार्थविषयत्वादित्युच्यते—न हि सामान्यविशेषयोर्भेद एव, किन्तु ते एव पदार्थाः समविषयतया संप्रज्ञायमानाः सामान्यविशेषशब्दाभिधेयतां प्रति-पद्यन्ते, ततश्च ते एव ज्ञायन्ते ते एव दृश्यन्ते इति युक्तं ज्ञानदर्शनयोः सर्वार्थविषयत्वमिति । ननु ज्ञानेन विषय-ताधर्मविशिष्टा एव गम्यन्ते न समताधर्मविशिष्टा अपि, दर्शनेन च समताधर्मविशिष्टा एव गम्यन्ते न विषयमता-धर्मविशिष्टा अपि । ततश्च ज्ञानदर्शनाभ्यां समताविषयतालक्षणधर्मद्वयाग्रहणादयुक्तमेव तयोः सर्वार्थविषयत्व-

मिति, न धर्मधर्मिणोः सर्वथाभेदानम्युपगमात् । ततश्चाभ्यन्तरीकृतसमताल्यधर्माण एव विषमताधर्मविशिष्टा ज्ञानेन गम्यन्ते अभ्यन्तरीकृतविषमताल्यधर्माण एव समताधर्मविशिष्टा दर्शनेन गम्यन्ते इति । ज्ञानदर्शनयोर्नोऽसर्वार्थविषयत्वमिति सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनाश्च तेभ्यः । एते च सर्वगतात्मवादिभिर्मुक्तत्वे सति न नियतस्थानस्था एवेष्यन्ते । यदाहुस्ते—“ मुक्ताः सर्वत्र तिष्ठन्ति व्योमवत्तापवर्जिताः ” इति । तन्निराकरणार्थमाह—सिवमयलमरु-
अमण्यंतमक्षयमब्जावाहमपुणराविचि सिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपत्ताणं—शिवं सर्वोपद्रवरहितत्वात्, अचलं स्वाभाविकप्रायोगिकचलनक्रियारहितत्वात्, अरुजं व्याधिवेदनारहितं तन्निवन्धनयोः शरीरमनसोरभावात्, अनन्तमनन्तज्ञानविषयत्वयुक्तत्वात्, अक्षयं विनाशकारणाभावात्, अव्यावाधमकर्मत्वात्, अपुनरावृत्ति न पुनरावृत्तिः संसारेऽवतारो यस्मात्, सिद्धिगतितानामधेयं सिद्धयन्ति निष्ठितार्थो भवन्त्यस्यां जन्तव इति सिद्धिलो-
कान्तवेत्रलक्षणा सैव गम्यमानत्वादितिः, सिद्धिगतिरेव नामधेयं यस्य तत्तथा, स्थानं तिष्ठित्यस्मिन्निति स्थानं व्यवहारत सिद्धिदेवत्रम् । यदाहुः—“ ईह बुन्दि चइत्ता णं तत्थ गंतुण सिद्धइ ” इति । निश्चयतस्तु स्वस्वरूपमेव सर्वे भावा आत्मज्ञावे तिष्ठन्तीति वचनात्, विशेषणानि च निरुपचारितत्वेन यद्यपि मुक्तात्मन्येव भूयसा सम्भवन्ति तथापि स्थानस्थानिनोरभेदोपचारादेवं व्यपदेशः, तदेवंविधं स्थानं सम्प्राप्ताः सम्यगशेषकर्मविच्युत्या स्वरूपग-
मनेन परिणामान्तरापत्त्या ग्राप्तास्तेभ्यः, न हि विभूनामेवंविधग्राप्तिस्मभवः, सर्वगतत्वे सति सदैकस्वभावत्वात्, नित्यानां चैकरूपतया अवस्थानं तद्भावाव्ययस्य नित्यत्वात् । अतः चेन्नतोऽसर्वगतपरिणाभिनामेवैवं ग्राप्ति सम्भवति,

(१) इह शरीर त्यक्त्वा तत्र गत्वा सिध्यति ।

अत एव कायप्रमाणमात्ममिति सुस्थितं वचनं, तेभ्यो नम इति क्रियायोगः, एवंभूता एव प्रेक्षावतां नमस्कारार्हो, आद्यन्त-
सङ्गतश्च नमस्कारो मध्यव्यापीति । जितभया अल्पेते एव नान्ये इति प्रतिपादयितुमुपसंहरन्नाह—नमो जिणारणं
जिअभयाणं—नमो जिनेभ्यो जितभयेभ्य इति । तदेवं सब्वन्नूणं सब्वदरिसीणमित्यत आरभ्य नमो जिणारणं
जिअभयाणमित्येवमन्तैस्त्रिभिरालापकैः प्रधानगुणापरिचयप्रधानफलावाप्तिरूपा सम्पन्नवमी । ६। अत्र स्तुतिप्रस्तावान्न
पौनरुक्त्यशङ्का करणीया । यहाह—

संज्ञाय-ज्झाण-तव-ओसहेसु उवएस-थुइ-पयाणेसु । सन्तगुणकित्तयेसु य न होन्ति पुणरुक्तदोसा ओ (उ) ॥ १ ॥

एताभिर्नवभिः सम्पद्भिः प्रणिपातदण्डक उच्यते, तत्पाठानन्तरं प्रणिपातकरणाञ्जिनजन्मादिषु स्वविमानेषु
तीर्थप्रवृत्तेः पूर्वमपि शक्रोऽनेन भगवतः स्तौतीति शक्रस्तवोऽप्युच्यते, अयञ्च प्रायेण भानार्हद्विपयो भानार्हद-
ध्यारोपाच्च स्थापनार्हतामपि पुरः पठ्यमानो न दोषाय, प्रणिपातदण्डकानन्तरं चाऽतीतानागतवर्तमानजिनवन्दनार्थं
कोचिदेतां गार्थां पठन्ति—

जे अ अईआ सिद्धा जे अ भविस्संति णागए काले । संपइ अ वड्डमाणा सब्वे तिविहेण वंदामि ॥ १ ॥

सुगमा चेयम् । ततश्चोत्थाय स्थापनार्हद्वन्दनार्थं जिनमुद्रया अरिहंतचेइयाणमित्यादिसूत्रं पठति । अर्हतां
पूर्वोक्तस्वरूपाणां चैत्यानि प्रतिमालक्षणानि अर्हचैल्यानि—चित्तमन्तःकरण तस्य भावः कर्म वा वर्णदृढादित्वात्

(१) स्वाध्याय—ध्यान—तप—औषधेषूपदेश—स्तुति—प्रदानेषु । सद्गुणकीर्तनेषु च न भवन्ति पुनरुक्तदोषान्तु ॥ १ ॥

(२) ये चातीता सिद्धा ये च भविष्यन्त्यनागते काले । सम्प्रति च वर्तमानाः सर्वान् त्रिविधेन वन्दे ॥ २ ॥

ख्याणि चैत्यं बहुविषयत्वे चैत्यानि । तत्रार्हतां प्रतिमा हि प्रशस्तसमाधिचित्तोत्पादकत्वादहैत्यानि भण्यन्ते तेषां । किं ? वन्दनादिप्रत्ययं कायोत्सर्गं करोमीति सम्बन्धः—कायस्य शरीरस्य उत्सर्गः कृताकारस्य स्थानमौन-
ध्यानक्रियाव्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासमधिकृत्य परित्यागस्तं करोमि । वंदणवत्तिआए—वन्दनप्रत्ययं, वन्दनम-
भिवादनं प्रशस्तकायवाङ्मनःप्रवृत्तिरित्यर्थः, तत्प्रत्ययं तन्निमित्तं । कथं नाम कायोत्सर्गोदेव मम वन्दनं स्यादिति
वत्तिआए इत्यार्षत्वात्सिद्धमेव सर्वत्र द्रष्टव्यम् । तथा पूञ्जणवत्तिआए पूजनप्रत्ययं पूजननिमित्तं पूजनं गन्धमा-
न्यादिभिरभ्यर्चनम् । तथा सक्कारवत्तिआए—सत्कारप्रत्ययं सत्कारनिमित्तं, सत्कारः प्रवरवस्त्राभरणादिभिरभ्यर्चनम्,
ननु च गतेः पूजनसत्कारावनुचितौ द्रव्यस्तवत्वात्; श्रावकस्य तु साक्षात्पूजासत्कारकर्तुः कायोत्सर्गद्वारेण तत्-
प्रार्थना निष्फला, उच्यते—साधोर्द्रव्यस्तवप्रतिषेधः करणमधिकृत्य, न पुनः कारणानुमती, यत उपदेशदानतः
कारणसद्भावो भगवतां च पूजासत्कारदर्शनात् प्रमोदेनानुमतिरपि । यदाह—

सुव्वइअवहरिसिणा कारवणं पि अ अणुद्धियमिमस्स । वायगगन्थेसु तहा आगया देसणा चेव ॥ १ ॥

श्रावकस्तु सम्पादयन्नपि एतौ भावातिशयादधिकसम्पादनार्थं पूजासत्कारौ प्रार्थयमानो न निष्फलारम्भः,
तथा सम्माणवत्तिआए—सन्मानप्रत्ययं सन्माननिमित्तं सन्मानः स्तुत्यादिभिर्गुणोन्नतिकरणं मानसप्रीतिविशेष
इत्यन्ये । अथ वन्दनादयः किंनिमित्तमित्याह—वोहिलाभवत्तिआए—वोहिलाभोऽर्हत्प्रणीतधर्मावासिस्तत्प्रत्ययं
तन्निमित्तं । वोहिलाभोऽपि किंनिमित्तमित्याह—निरुवसगवत्तिआए—जन्माद्युपसर्गाभावेन निरुपसर्गो मोचस्तत्प्रत्ययं

(१) सुव्रतिकज्जर्पिणा कारणमपि चानुष्ठितमस्य । वाचकग्रन्थेषु तथा आगता देशना चैव ॥ ३ ॥